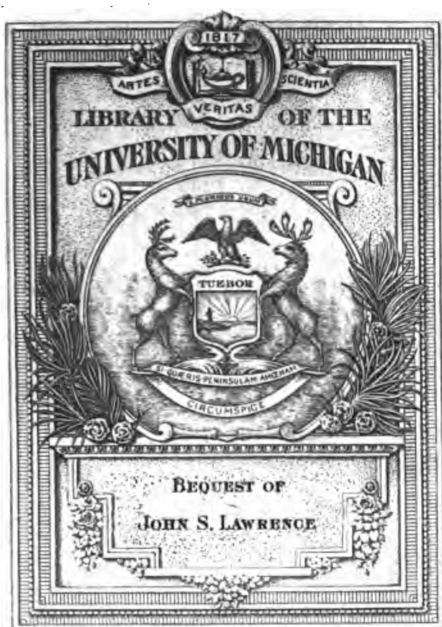

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
BEQUEST OF
JOHN S. LAWRENCE

Juvenalis, Decimus Junius

D. IVNII IVVENALIS AQVINATIS

SATIRAE XVI

AD OPTIMORVM EXEMPLARIVM FIDEM RECENSITAE VARIETATE LECTIONVM PERPETVOQVE COMMENTARIO ILLVSTRATAE ET INDICE VBERRIMO INSTRVCTAE

A

GE. ALEX. RVPERTI

VOLVMEN ALTERVM.

COMMENTARIVS IN IVVENALIS SATIRAS

LIPSIAE
SVMTIBVS CASPARI FRITSCH
MDCCCI

John S. Lawrence Estate
Gt
4-11-1925

COMMENTARIVS

IN

IVVENALIS SATIRAS

IN
SATIRAM I.

ARGVMENTVM.

In prima huius Satirae parte (v. 1—18) poeta caussas tradit, quibus adductus animum ad scribendum adpulerit: se enim crebris et inportunis multorum poetarum aliorumque scriptorum recitationibus toties ac tantopere obsensum fuisse atque vexatum, ut sibi temperare non potuerit, quo minus ipse etiam aliquid scriberet recitaretque, quo iis, quibus non sine ingenti taedio aures praebuerit, idem fastidium crearetur et exsolverentur vices; (v. 1—6.) praeterea sibi non deesse scribendi facultatem, quum non modo copiam rerum ex historia, tam vera quam fabulosa, teneat, (v. 7—14.) sed eas quoque verbis exprimere didicerit, styloque orationem formaverit in scholis Grammaticorum et Rhetorum; (v. 15—17.) denique nihil referre, utrum aliorum versificatorum, quorum tantus sit numerus, ut ubique iis obcurrat, an sua manu pereat charta. (v. 17. 18.) In altera Eclogae parte (v. 19—150.) rationes adfert, quare, capto scribendi consilio, ad satiras potius, quam alia poematum genera, animum converterit: tot enim et tanta nunc Romae vitia vigere, ut in hoc campo omnis dicendi adparatus subpeditet, et difficile sit satiram non scribere, (v. 30.) atque, si natura neget, faciat indignatio versum, qualemcumque

possit; (v. 79.) multo quoque magis expedire, haec hominum vitia notari, quam exponi mythos, qui iam a tot poetis tractati et omnibus noti sint. (v. 52 sqq.) Praeterea summam proponit omnium, quae in satiris suis persequi apud animum constituerit, quaeque hoc poeseos genus complectatur. (v. 81—86.) In fine demum carminis animo secum reputans ac dolens, priscam loquendi scribendique libertatem poetis praecisam esse, et homines, qui multum auctoritate et Imperatorum gratia valeant, nedum ipsos Caesares, non sine periculo vivos carpi posse, se in sola mortuorum, utpote qui non amplius mordeant, facta et mores invecturum esse profitetur. (v. 150—171.)

Satira haec, praefationis quasi loco ceteris praemissa, salis facetiarumque plena est, et dispositio eius praeclara. Iuvenalis nos docet, quare et scribere, et satiras potissimum scribere apud animum suum statuerit: utriusque autem consilii tam lepidas adfert rationes, ut vel Catoni risum movere potuissent. Nihil quoque facetius simul et modestius est iudicio illo, quod de facultate sua poetica fert v. 17. 18. 79. 80. nihil aptius venustiusque pictura perditorum saeculi sui morum, et conversione ad hoc primarium satiricae poeseos argumentum, cui proinde maxime inmoratur v. 22—146. quibus plurima illorum temporum vitia non sine urbanis salibus recenset; spadones scil. uxorem ducere, (v. 22.) mulieres descendere in arenam, (22. 23.) quosdam libertinorum divitiis ac mollitie quemvis patriciorum superare, (24—29.) causidicos delationibus opes sibi parare et luxuria diffluere; (32. 33.) delatores opibus exsuere nobilissimum quemque, et a se invicem timeri, (33—36.) adulteros fieri heredes moecharum, (37—44.) pupillos fortunis a tutoribus spoliari, (45—47.) repetundarum reos damnatosque maximam retinere partem pecuniae, a provincialibus per vim ac fraudem exactae, et in exsilio lautius, quam antea, genio suo indulgere, (47—50.) maritos ipsos prostituere uxores suas,

et moechorum bona hereditate adcipere, (55—57.) homines infimae sortis, qui patrimonium equis alendis dilapidaverint, praetorianis cohortibus praefici, (58—62.) falsos signatores testamentorum hereditates invadere, et non minus magnificos quam molles esse, (63—68.) maritos ab uxoribus veneno necari, (69—72.) sceleratissimum quemque dignitate et copiis excellere, (73—76.) nurus a soceris vitiari, et pueros vel viris nubere vel adulterari, (77—78.) numquam maiorem viguisse avaritiam nec insaniorem aleae lusum, (87—93.) plures uni homini esse villas, et divites privatim saliarem in modum epulari, pauperibus vero clientibus ante fores domus sportulas adponi, (94—98.) summos quoque magistratus tam sordidos esse, ut eos non pudeat, una cum uxoribus, vel earum nomine, sportulas petere, et tam contemtim ab opulentis tractari hominibus, ut libertinis quoque, modo hi praepolleant divitiis, posthabeantur, (99—131.) veteres amicos pauperesque clientes non amplius ad rectam vocari coenam, sed ditiores solos domi lautissimis epulis abligurire fortunas suas, et nonnumquam cruditate mori. (132—146.) Huic Satirae si secundam potissimum, tertiam, sextamque adiunxeris, consummatissimam habebis picturam conruptorum morum, qui poetae temporibus Romae vigebant. — Forma orationis saepe oratoria magis, quam poetica videri potest: sed per maximam carminis partem regnat magnum πάϑος et nobilis indignatio, qua conruptos illius aevi mores insectatur poeta. — Ceterum Satiram hanc esse primam omnium, quas Iuvenalis scripserit, cum ex primis, tum ex postremis eius versibus probabile fit. Perperam tamen ex vs. 15 sqq. conligi, eam ad illa tempora, quibus poeta rhetorum scholas frequentare vix desierit, referendam esse, ex vs. 24 sqq. intelligitur.

1. sqq. Romae olim poetae, historici et oratores, quaecumque scripserant, ante quam ea in vulgus ederent, amicis recitare solebant. Quod institutum initio praecla-

rum fuit et excolendis ingeniis librisque emendandis utilissimum: pauci enim iique subacti iudicii viri invitabantur, ut libere, quid sentirent, quaeque sibi parum probanda viderentur, exprommerent. Verum consuetudo ista mox ita est inmutata, ut recitatores, non precibus tantum vel gratia et auctoritate sua, sed praemiis quoque propositis, pretio vestis, coenae, sportularum cet., clientes vel aliorum hominum magnam et inperitam turbam ad audiendum elicerent et quasi emerent eo consilio, ut singula ab iis ore pleniore (his vocibus: ὀρθῶς, εὖ, ὑπέρευ, θείως, καλῶς καὶ σοφῶς, *Euge*, *Bene*, *Belle*, *Pulcre*, *Recte* cet.) laudarentur, vel incondito clamore ac plausu exciperentur: ex quo inani laudis studio mox insana scribendi manavit libido, quae ingentem hominum multitudinem tamquam pestilenti sidere adflavit. (cf. VII, 48—52.) Sapientiores qui aderant, et doctiores ne animum quidem et aures ad ea, quae praelegebantur, advertebant, vel audiendi fastidio conficiebantur; unde h. l. *vexatus*.[1] Quum itaque illis temporibus non modo, ut nostris, tot ieiuni libelli quotidie lumbricorum vermiculorumve instar pullularent, sed omnia quoque fora, ambulacra et auditoria eorum recitationibus personarent: poetae animum tacita et indignatio subit et miratio, cur tam diu patienter nec sine summa molestia aliorum scripta legerit et audiverit, nec iam ipse aliquid et scripserit, et recitaverit, ut certe *reponeret*, h. e. aliis idem legendi audiendique fastidium crearet, quod ipse ex illorum libris et recitationibus perceperit, ne patientiam suam hi *inpune* insultasse videri possent. Abrupta oratio adfectui convenit. — *Reponere*, rependere, par pari referre,

1) Cf. inf. ad VII, 40 sqq. et XIII, 32. 33. Martial. I, 50. II, 27. et 77. Horat. Epist. I, 19, 35 sqq. et A. P. 419 sq. 474 sq. Pers. Sat. I, 15 sq. et ad eum Casaub. p. 55 sq. 68 sq. Plin. Ep. I, 5, 4. 13, 1 sq. II, 14. V, 3, 7 sq. 13, 1 sq. VI, 17. VII, 17. VIII, 12. Lips. Epist. ad Belgas Cent. II, 48. Opp. T. II. p. 893 sqq. Plutarch. περὶ τοῦ ἀκούειν, Casaub. ad Theophr. Char. cap. II, 3. p. 170.

reddere beneficium vel debitum: quo verbo non lepidae tantum, quas poeta adripuit, ſcribendi cauſae, ſumma ſcilicet indignatio, ex audiendi taedio concepta, et vindictae cupido, ſed modeſtum quoque eius de ſcriptis ſuis indicium, continentur. [a] *Codri* huius non alibi fit mentio, niſi forte inf. III, 203 ſqq. (ubi tamen non de malo poeta, ut h. l., agi videtur) et ap. Martial. IV, 29, 8. ubi a Scaligero (in Scaligerian. p. 77.) pro *Marſo*, qui egregius poeta fuit et ipſi Martiali paſſim laudatur, *Codrus* ſubſtituitur, prob. Henninio ad h. l. ubi monet, *Theſeidem* et *Amazonidem* unum forte idemque opus fuiſſe, et rationem, cur Amazonidis nomen Theſeidi potuerit convenire, ex ipſa Theſei hiſtoria liquere. Cf. Var. Lect. *rauci* recitando et clamando, ut VI, 515. Martial. IV, 8, 2. X, 5. 4. Carminis ſimul longitudo ſignificari videtur. *Theſeide*, recitatione Theſeidis, tragoediae vel carminis epici, qualia olim plures poetae ſcripſere, de quo v. Heyne Not. ad Apollodor. p. 433 ſq. et 894 ſq. *Inpune*, ſine poena, non, ut alii exponunt, ſine effectu. *togatas* fabulas, in quibus Romanorum facta et mores exhibentur; quibus *palliatae* h. e. Graecae obponuntur: nam toga Romanis propria, ut pallium Graecis. Fabulae Rom. argumenti, in quibus magiſtratus inducebantur, *praetextatae* dicebantur, vel *praetextae*.

4. *Telephus ingens*, longa de Telepho tragoedia, et haec pro recitatione eius, ut mox *Oreſtes*. [b] Fabulae Telephi et Oreſtis a multis olim poetis tractatae. [3] Tra-

a Calderinus male interpretatur: Erone ſemper auditor alienorum carminum, nec aliquando iacturam temporis, quod aliis audiendis conſumſi, *reponam* h. e. reparabo et reſarciam? Barthius (Adverſar. I, 21.) monet, verbum hoc ex ſchola declamatoria τεχνικὸν dici de eo, qui reſpondeat themati, et ad clepſydram pari adtentione, quam praeſtiterit congregi ſuo, audiendus viciſſim orationem *reponat*.

3 v. Heyne ad Apollod. p. 460. 673. Fabricii Biblioth. Gr. L. II. c. 16. 17. 18. et Bibl. Lat. L. IV. c. 1. §. 4.

goediam de *Oreste* poeta tam prolixam fuisse dicit, ut non in interiore tantum parte, more veterum, membrana fuerit perscripta, sed etiam *in tergo*, in aversa vel inversa charta, ὀπισθόγραφος. [4]

7—14. Tot sunt poetae, Romae quotidie recitantes, et hinc tam notae mihi res, fabulae et historiae, quae ab iis pertractari ac praelegi solent, ut *nota magis nulli domus sua* esse possit. Similiter Martial. IV, 37, 7: *teneo melius ista, quam meum nomen*, et Lucil. in Aetna v. 16. *Non cessit cuiquam melius sua tempora nosse*, quam saeculum aureum, a tot poetis descriptum. *Lucus Martis*, qualis non modo Romae, sed in Ponto quoque, ubi aureum vellus servabatur, et Albae aliisque locis fuit. [5] Cf. Var. Lect.

8. Poeta Hieram, Vulcani sedem, iuxta Aeoliam Liparen, et locum Virg. Aen. VIII, 416 in animo habuisse videri potest. Cf. ibi Heyne in not. et in Excursu I ad Aen. I. Sed quoniam Hiera quoque una ex septem insulis *Aeoliis*, quae et Vulcaniae et Liparaeae dicuntur, non vero iis *vicina* est, *antrum Vulcani* h. l. Aetna potius vocatur, quae illis insulis inminet, et de qua poetae multa fabulantur. *rupibus A.* ut *Aeolium saxum* dixit Lucan. V, 609. *quid agant venti*, nubes, tempestates, et proelia inter se cientes, vel homines, ut Boreas Orithyiam et Chloridem, rapientes, vel mergentes naves e.

4 Cf. Schwarz. de ornam. libr., Salmas. ad Vopisci Firm. c. III. p. 701 sq. Intpp. ad Plin. Ep. III, 5, 17. Potteri Archaeol. Gr. T. III. p. 296 sq. edit. Germ. Martial. IV, 87, 11. VIII, 61, 1.

5 Quorumdam sententia pro quocumque luco ponitur, ita ut ad ambitiosas poetarum descriptiones adludatur, et potissimum taxetur Valerius Flaccus, aemulator Iuvenalis, qui omnium horum lucorum, et reliquarum etiam, quae mox memorantur, rerum meminerit. Cf. ad v. 11. et VV. DD. ad Valer. Fl. V, 642. Alii haec verba adcipiunt de historia Romuli et Remi, quos Rhea Silvia in luco Martis peperit; alii de historia integra Martis, quae amplissima poetarum silva sit et materia; Schol. vetus de luco Martis, qui Romae fuerit in Appia, in quo recitaverint poetae.

f. p. *quas umbras torqueat*, examinet et torquendas iudicet, *Aeacus*, iudex apud inferos, h. e. nota mihi sunt, quae de inferis poetae fabulentur. [6]

10. Nota mihi sunt Argonautica, ut e Colchis Iason furtim, inscio Aeeta et dolis Medeae, aureum vellus Phryxi, τὸ χρυσόμαλλον δέρας, subripuerit.

11. Novi pugnam Centaurorum cum Lapithis in Thessalia. De *Monycho*, Centauro, cf. Ovid. Met. XII, 499 sq. Lucan. VI, 388. et Valer. Fl. I, 145 sq. ubi v. Burm. qui etiam monuit, Passeratium Quaesit. per Epist. 11 et 14 olim putasse, sub hoc nomine Valerium Flac-

6 Alii ad id respici putant, quod Plato in extremo Gorgia et Minoe tradit, ab Aeaco Europaeo umbras Europaeas, a Minoe et Rhadamantho Asiaticis Asiaticas iudicari: *quas*, scil. Europaeas. In toto autem h. l. vulgaria carminum argumenta, a multis poetis, tam summis quam minimis, (v. 14.) pertractata et quotidie recitata, (v. 12. 13.) recensentur; unde sententiam suam mihi non persuasit Wernsdorf, qui in Poet. Lat. Min. T. IV. p. 23. ita disputavit: „Iuvenalis videtur omnino vs. 7. 8. duo poetas, aut duorum poematum argumenta, tangere, unum quod de expeditione Argonautica, alterum, et quidem Lucilii Iunioris, quod de Aetna monte agit. Ea vs. 9. 10. propius notare pergit: nam verbis, *unde alius furtivae — pelliculae*, redit ad alterum poetam, quem ante dixerat *lucum Martis* descripsisse; verba autem *quid agant venti* omnino videntur Aetnam amplius signare, et de ventis, Aetnaeum incendium excitantibus, intelligenda esse. His quum statim subiungatur *quas torqueat umbras Aeacus*, non videtur hoc ad ventos ante memoratos ullo modo pertinere, nisi mutatis paulum verbis legamus, *quas torqueat undas*, vel *quos torqueat aestus Aeolus*. Ita vero clarius respicit Aetnam Lucilii, qui in praecipuis caussis Aetnaei incendii ventos subterraneos, partim etiam undas maris, antra Aetnae subeuntes, ponit, et in principio carminis verbis fere a Iuvenale repetitis utitur: *quae tam fortes volvant incendia causae, Quod fremat imperium, quid raucos torqueat aestus*." A vs. 7 et toto h. l. consilioque poetae aliena est haec ratio, qua ad duorum modo carminum argumenta referuntur omnia; et sic non modo verbis, *quas torqueat umbras Aeacus*, sed et illis, *quantas iaculetur Monychus ornos*, alia substituenda sunt.

cum oblique tangi, eamque sententiam refutatam esse a Dresem. ad Isoan. b. Troi. VI, 946. —

12. 13. Aedes nobilium et ditiorum quotidie resonant recitationibus harum rerum et fabularum, quas varii poetae tractarunt, quaeque adeo cuivis ita innotescunt vel iam innotuere. Romae vel domi paucis amicis convocatis, vel in aedibus et quidem in atriis laxis magnisque, tenuioribus, quibus ea non erant, a divite aliquo et nobili viro, ut h. l. a *Frontone*, et inf. VII, 40 a *Maculono*, commodatis, vel denique publicis locis, in quanta maxima fieri poterat hominum corona, recitabatur. Cf. Theophr. Char. V extr. ibique Casaub. *Frontonis* nomine vel quilibet designatur vir doctus ac nobilis, vel Fronto ille, qui ter et cum Traiano consul fuit, de quo v. Martial. I, 55. (*Clarum militiae Fronto togaeque decus*) et Plin. Paneg. c. 60.[7] *platani*, porticus, quam platani obumbrant. Cf. Martial. II, 14. III, 19. Petron. 131. Prop. II, 32, 11 sq. Misc. Obss. Crit. Vol. V. T. III. p. 21. *marmora*, parietes crustis marmoreis obtecti, vel *convulsa marmora* non differunt a *ruptis columnis* marmoreis. Verbis *convulsa*, *clamant*, *et ruptae* δεινῶς et ὑπερβολικῶς exprimuntur et recitatorum clamores, et auditorum frequentia, plausus ac putidae illae adclamationes, σοφῶς, θείως, *Euge*, *Bene*, *Belle*, *Recte*! Res enim *rumpi* vel *convelli* et *frangi* dicuntur, quae magno strepitu et clamore inpelluntur ac resonant.[8]) *clamant*, ut *latrare*, *plangere*, *anhelare*,

7 Hunc intelligere malim, quam cum Dodwello (in vit. Iuven. extr.) Corn. Frontonem, oratorem celeberrimum et Antoninorum magistrum. De his aliisque *Frontonibus* conf. Onuphrii Fastos, et Intpp. Gell. II, 26. Plin. Ep. II, 11. IV, 9. V, 13. et Paneg. c. 60. Tac. Ann. II, 33. 68. et Dodwell. l. c.

8 Sic *concha frangit aquas* Claudian. Carm. X, 133. *fregit subsellia versu Statius* inf. VII, 86. *perorantem et rhetorica sedilia plausibili oratione frangentem* Sidon. Apollin. Epist. V, 10. *dignus, quo recitante crepitantis Athenaei subsellia curvata* (al. *cuneata*) *quaterentur* ibid. IX, 16. κατεῤῥή-

βοᾷν, βρέμειν, ἰάχειν, de ventis, fluctibus cet. de quo v. Burm. ad Val. Fl. I, 590. Drak. et nos ad Sil. III, 471. IV, 524. *adſiduo lectore*, qui adſidue, ſine fine recitat; perpetua recitatione et clamore.

14. Hoc cum indignatione legendum, ut illud Horatii, *Scribimus indocti doctique poemata paſſim*; Brit.

15 ſq. Praeterea frequentavi ſcholas Grammaticorum et Rhetorum, nec tantum res, ſed et verba didici ſtylumque exercui. Nova ratio, cur ſcribere et poſſit et velit. Verba *et* (h. e. etiam) *nos δεινῶς* repetuntur. Voc. *ergo* h. l. ſignificare puto vel eam ob cauſam, ut doctrina excolerer, vel *εἶτα*, porro, tum, deinde. [9] Vulgaris verbi notio h. l. haud convenit; non enim ratio eorum, quae praecedunt, redditur: unde vel argutantur interpretes, vel *τὸ ergo* prorſus negligunt. *Manum ferulae*, qua pueri percutiuntur, *ſubducere*, proverbialis locutio de iis, qui ſcholae valedixerunt et Grammaticorum diſciplina ac poteſtate exemti ſunt. [10]

16. Artem quoque oratoriam edoctus ſum, et in ſcholis Rhetorum vel *ſuaſorias* (ſc. orationes) vel *controverſias* fictas tractare et declamare didici (cf. Auctor Dial. de Orator. c. 35.) Eiusmodi olim ſuaſoria vel exercitatione aliqua et declamatione (*μελέτῃ, ἐπιδείξει*) Sul-

γνετο πᾶς ὁ τόπος ὑπὸ τοῦ κρότου καὶ τῆς κραυγῆς Polyb. XV, 32. *τηλικοῦτος κατεῤῥάγη κρότος* ibid. XVIII, 29, 9. Cf. Heſiod. Scut. Herc. v. 203. 279. 348. Barth. ad Claud. laud. Stilic. II, 69. Heyne ad Virg. Ge. I, 49. III, 328. Graev. Lect. Heſiod. c. 18. et Lipſ. Epiſt. ad Belgas Cent. II. Ep. 48. ubi monet, has loquendi formulas non modo ad vim pronunciantis referri poſſe, vel plauſum ſtrepitumque auditorum, ſed etiam ad diuturnitatem, et homines, immo columnas et ſubſellia, audiendo quaſi fatigata et fracta. v. inf. ad VII, 86.

9 v. Bronkh. et Barth. ad Prop. III, 2, (al. 3.) 29. et Intpp. ad Hor. Serm. II, 6, 70.

10 Cf. Sidon. Apollin. Epiſt. II, 10. Macrob. III, 10. Martial. X, 62. et inf. VII, 10. Wernsdorf ad Colum. de cultu hort. v. 21. in Poet. Min. T. VI. p. 36. minus apte h. l., ni fallor, interpretatur: Et nos in diſciplina ludimagiſtri fuimus, et manum ferulae praebere coacti, illam metuentes ſaepe ſubduximus.

lae suasi, ut, perpetua dictatura omnique reipubl. cura deposita, reliquum vitae tempus in otio transigeret; h. e. thema illud tractavi, et ostendi, Sullam ita prudenter egisse. Cf. inf. ad VII, 151. [11]

17. 18. Aliam poeta subiungit et quidem lepidam rationem, qua ad scribendum inpellatur: Non est quod chartae parcam, vel aliquis ei parcendum dicat, (ut sit ἀνθυποφορὰ) quum ea nihilo secius peritura sit manibus malorum poetarum, quorum scilicet tantus est numerus, ut ubivis in eos incidas; adeoque nihil referat, utrum horum, an mea manu pereat. Recte Casaubonus ad Pers. Prol. 1. „Desiderium, inquit, poetandi iam inde ab Augusti temporibus familiaris plerisque Romanorum morbus fuit: ad otium enim a militari studio traducti astu cati principis, quid potius facerent, quam ut ignobile suum otium pangendis carminibus traducerent? Sed auctus hic ἐπιδήμιος Romanorum morbus Nerone principe mirum quantum: exemplum enim belluae illius, poeticam lauream palam adfectantis, levissimum quemque inpellebat, ut poeta videri et vellet et posse speraret. Tulere hoc indigne legitimi Musarum mystae; unde illa Persii indignatio, cuius testem Satiram primam reliquit.“ Cf. inf. VII, 50 sqq. et Horat. Epist. II, 1, 108—117. [12]

11 Sunt, qui verba *ut altum dormiret* ad foedum Sullae morbum (phtiriasin), quem somno dissimulaverit, spectare arbitrentur, coll. Plin. VII, 43 et Sereno Sammonico c. 6. p. 128. (*Sulla quoque infelix tali languore perosus Conruit, et foedo se vidit ab agmine vinci.*) Sed in loco Plinii *supremo somnio*, *non somno*, legendum esse, ibi iam monuere Pintianus atque Harduinus; et voc. *languor*, quo Serenus utitur, morbum significat, et quidem *talem*, qualem antea descripserat, φθειρίασιν. Rigaltius in Diss. de Sat. Iuven. alium potius sensum in his verbis latere ingeniose suspicatur, et poetam liberrimi spiritus hoc sane stupendum securitatis exemplum sumsisse, quo turpem ignaviam Romanis exprobraret, qui tam foedae servitutis iugo capita submisissent sua, ut L. Sullae, septem millibus civium trucidatis, inpune fuerit, a dictatura se abdicare, ac in urbe privato ac felici vivere.

12) Alii ita h. l. interpretantur: Scio quidem, chartam esse

19—156. His versibus poeta docet, quare, consilio carminum componendorum capto, satiras scribere in animum induxerit: tot scilicet et tam varia nunc vigere vitia, ut *difficile sit satiram non scribere*, et, *si natura neget, faciat indignatio versum*. *hoc decurrere campo* cet. h. e. hoc carminum genus tractare: nota metaphora, a circo et stadio petita, ut ap. Ovid. Fast. II, 360. IV, 10. VI, 586. et al. *Auruncae alumnus*, Lucilius, qui primus Romanorum Satiras, et quidem triginta earum libros, scripsit, et Suessae natus est, quae urbs *Suessa Aurunca* dicebatur ab Auruncis, qui, bello inter ipsos et Sidicinos orto, profugi cum coniugibus et liberis Suessam commigrabant. Cf. Scaliger Ausonian. Lectt. II, 11. p. 115. Veteris Schol. nota h. l. est: „*Turnum* dicit, Scaevae Memoris, Tragici poetae, fratrem, qui libertini generis ad honores ambitione provectus est, potens in aula Vespasianorum Titi et Domitiani; vel *Lenium* dicit, qui et ipse Satiras scripsit; vel *Silium*, et ipsum sui temporis Satiricum, qui omnes ex Aurunca fuerunt.“ De his poetis v. Wernsdorf. Poet. Min. T. III. p. XVI. et LIX.

22 sqq. Cum omnia contra naturam fiant, et mulieres virorum, viri autem mulierum officia teneant; SCHOL. GVD. *spado*, castratus, eunuchus, *tener*, mollis et effeminatus, (ut inf. VI, 383. et XII, 39.) *ducat*

perituram, quum nemo lecturus sit carmen meum; at stultum est, tanti facere tam modicam iacturam. Enimvero, ut taceam, hanc sententiam minus venustam esse, aliena est ea a verbis, *quum tot ubique vatibus occurras*, quae nec otiosa sunt silentioque praetereunda, quum rationem contineant, quare charta sit peritura et ei parcere nihil attineat. Placere quidem potest propterea, quod ita Noliter non sine summa animi modestia vires ingenii sui extenuat: sed eiusdem modestiae indicium, etsi minus manifestum, in h. l. inest, si nostram rationem sequutus fueris. — Henninius h. l. a lectoribus quaerit, quid dicturum fuisse putent, Iuvenalem, si tot λεπτολογήματα, tot infrunitos et nugivendos centones, in lucem hodie invita Lucina et Apolline nullo editos, innumero numero stupendaque fecundia vidisset?

uxorem, ut ap. Martial. *Nubit Lictoria Ligdo* cet. Cf. inf. VI, 366 sq. [13] *Maevia* pro quacumque muliere inpudica.

23. Mulieres et puellas inde a Domitiani temporibus descendisse in arenam amphitheatri, ibique partes gladiatorum egisse, vel inter venatores s. bestiarios cum feris pugnasse, donec a Severo id vetitum, nota res est. Cf. inf. VI, 246 sqq. [14] *Aper Tuscus*, ferocior, ut *a. Marsus* Horat. Od. I, 1. 28. *nuda mamma*, habitu mulieris, non tam inritantis spectatorum libidinem, sed ritum imitantis Amazonum, (quibus laeva papilla fuit nudata, et quibus Romanas mulieres comparat Statius l. l.) vel potius more venatricum, quarum humerus pectusque dextrum in numis et statuis nudatum conspicitur. [15] Habitu procumbentis in vulnera ferae, quo mammae e sinu exseruntur; Brit.

24. 25. Alii intelligunt *Licinium*, Augusti libertum et tonsorem, alii rectius *Cinnamum* tonsorem, qui mulieris cuiusdam muneribus ad equestrem dignitatem pervenit, et postremo in Sicilia exsulavit, de quo v. Martial. VII, 63. al. 64. Ad eumdem refer eadem verba inf. X, 225. 226. Cf. ad VI, 105. Perperam autem Crispinum innui putabat Dodwell. in Annal. Quintil. p. 180. Ad eum sequentia spectant. *provocet*, cum iis certet. *Barba gravis*, magna et horrida; unde *sonabat*,

13 Britannicus putabat, libidinem simul mulierum notari, quae, lege Iulia in adulteros a Domitiano revocata, moechis suis, inter quos fuerint et spadones, nubserint, ne supplicio adficerentur; unde Martial. *nubis Proculina concubino, Ne lex Iulia te notare possit*, et alibi, *At prius, o mores! et spado moechus erat.*

14 Lips. ad Tac. Ann. XV, 32. et Saturn. Serm. II, 4. Intpp. ad Suet. Domit. 4. et Ner. 11. Scriver. ad Martial. de Spect. Ep. VI. et VII. et alios quos laudavit Barth. ad Stat. Silv. I, 6, 53 sq.

15 v. ad Sil. II, 78. 79. et XII, 714. Spanhem. ad Callim. H. in Dian. v. 212. 213. Heyne ad Virg. A. I, 492. et XI, 649.

quod verbum gravius est, quam *tondenti barba cadebat* ap. Virg. Ecl. I, 29.[16]

26—29. *Crispinus*, a servo cuiusdam ex infima faece plebis *Niliacae* h. e. Aegyptiae genitus, Domitiano gratissimus et ad dignitatem censumque equestrem provectus, de quo v. inf. IV, 1 sqq. et Schott. Obss. V, 35. *Canopus*, opp. Aegypti, ad Canopicum Nili ostium, non longe ab Alexandria, situm, et libidinibus olim luxuque infame.[17] *Tyrias*, purpureas, *humero revocante lacernas*, in humerum reiiciens, vel, ut Gronovius Obss. II, 19 exposuit, humero lacernas adstrictas et religatas fibulis habente. Malim tamen Ferrario fere suffragari, qui de Re Vest. IV, 13. monuit, vernulae obiectari lacernas Tyrias vel dibaphas, easque leviores et tenuiores, quae per aestatem delicatulis gestarentur, et quod praeterea plures eiusmodi lacernas *revocaverit*, h. e. de die mutaverit, ut Zoilus ille Martialis (Epigr. V, 79. al. 80.) toties syntheses in hora. Idem Martialis VIII, 47. al. 48 *Nescit cui dederit Tyriam Crispinus abollam, Dum mutat cultus, induiturque togam.* — *Ventilet aurum*, annulos aureos (equitum insigne) de digito detractos in sublime iactet, et ita quasi refrigeret. *aurum aestivum*, annulos leviores tenuisque bracteae, quos vir mollis et delicatus sibi faciendos curavit, per aestatem potissimum gestandos, quoniam ei tum nimis gravia et molesta *maioris pondera gemmae*, h. e. annuli, cui gemma praegrandis inserta, ut *annulus ingens* inf. VII, 140. et contra *levitas aestiva* vestium sericarum dicitur Plinio, vel *aestive viaticatus* Plaut. Men. II, 1, 30. Cf. Martial. V,

16 *barba gravis*, molesta et minime grata, qualis solet esse iuvenibus; Brit. fastidiosa, eo quod inberbes magno in pretio Romae, Grang. qui et verbo *sonabat* adludi credebat ad τρίχας Graecorum παρὰ τὸ τρίζειν dictos, quod inter tondendum stridorem quemdam edant.

17 v. inf. VI, 84. XV, 46. Strab. XVII. p. 800. 1. Senec. Epist. LI. Vlit. ad Grat. Cyneg. v. 43. Ammian. Marcell. XXII, 16. nos ad Sil. XI, 431. et inpr. Heins. ad Ovid. Amor. II, 13, 7.

65. al. 61. Barth. Adverf. XIII, 13. Gorlaei Dactyl. p. 10. Kirchmann. de Ann. c. 17. Turneb. Adverf. XX. 2. Graev. Syll. Burm. T. IV. p. 184. Vix eft quod moneam, fingulis fere verbis novum inauditae mollitiei genus vividisque coloribus adumbrari. Cf. VI, 259 fq. et Ovid. Am. II, 15. 22. Cave autem exiftimes, moris fuiffe, alios per hyemem annulos, per aeftatem alios geftare.

30. Cf. Cafaub. ad Perf. I, 12. p. 53. *iniquae*, flagitiofae. *ferreus*, fine fenfu et adfectibus, *gefühllos*, *χαλκεοκάρδιος*, *σιδηρόφρων*, cui eft ἦτορ χάλκεον et *σιδήρειον*. Cic. in Lael. *Quis tam ferreus, qui eam vitam tolerare poffet?* Cf. inf. VII, 150 et inpr. Iani ad Horat. Od. I, 3, 9. — *teneat fe*, temperet fibi quo minus fatiras fcribat.

32. *Matho* f. *Mathon*, *caufidicus* olim pauper et mediocris, (v. inf. XI, 34.) propter plurima vitia amicus Neroni factus, fi fides habenda Schol. vet. ap. Barth. Adverf. XIII, 13. De eo v. inf. VII, 129. XI, 34. Martial. IV, 81. VIII, 41. IX, 33. X. 46. XI, 69. Illum ex caufidico delatorem et hinc divitem factum effe monent Intpp. quod unde habeant, neque ipfi dicunt, neque ego reperire potui. Infra VII, 129 pauperibus caufidicis adnumeratur, et quidem iis, qui, ut fe plebi, hominum ingenia ac doctrinam ex cultu eorum et magnificentia aeftimanti, commendent, fimilant fe divites effe, et vana opum luxusque oftentatione in magnum aes alienum incidunt. Hinc potius *novam* h. l. *lecticam*, ftultamque oftentationem talis hominis et imitationem ditiorum non fine bile notari crediderim. Rigaltius inf. ad VII, 129 confert verba Martialis, *Non tu propterea, fed Matho pauper erit*, quae quo nexu et loco legantur, ignoro. *lectica nova*, nuper comparata, cum fale, ut qui antea pedes ambularet, Grang. fimpl. *nova*, namque et hinc fplendor, Farnab. coll. Martial. II, 57. *Recens fella linteisque lorisque.* *Plena ipfo*, propter opimum corporis habitum. *delator magni amici*, Imperatoris, ad quem multos, more illorum temporum fatis noto, deferebat;

(ut *magnae amicitiae* inf. IV, 74. et *magnus civis* VI, 559.) nisi malis, qui magnum aliquem amicum detulit. Cf. ad VI, 313. Quidam praeeunte vet. Schol. intelligunt *Heliodorum* philosophum Stoicum, qui Licinium Silanum detulit; alii, teste eodem Schol. *Demetrium causidicum*, qui multos Neroni detulit; (de quo quum nihil usquam legatur, Pith. et Almelov. pro *causidicum* reponunt *Cynicum*, non reputantes, Demetrium Cynicum tamquam virum optimum et exactae sapientiae firmaeque constantiae laudari a Philostrato, Seneca, Arriano et Tacito Ann. XVI, 34. ubi v. Lips.) alii *Egnatium Celerem* philosophum, qui Baream Soranum, discipulum suum *magnumque amicum*, falso testimonio oppressit, sed ipse postea Vespasiani temporibus, adcusante Musonio Rufo, damnatus est; (de quo v. inf. ad III, 116 sq.) alii rectius *M. Regulum*, qui tum temporis omnium bipedum fuit nequissimus, multosque nobiles sub Nerone ac Domitiano adcusavit, de quo v. Tac. Hist. IV, 42. Plin. Ep. I, 5. et 20. II, 11. et 20. IV, 2. et 7. VI, 2. Forte tamen poeta non ad unum aliquem respexit delatorem; sed ad plures, qui non modo ab aliis, sed alter quoque ab altero, timebantur; unde v. 35 *quem Massa timet* cet. et Sidonius Epist. V, 7. *Hi sunt, quos timent, etiam qui timentur*, et paulo post, *Hi sunt, quorum comparationi digitum tollerent Narcissus, Asiaticus, Massa, Marcellus, Carus, Parthenius et Pallas.* Versus 35 et 36 ad Regulum proprie spectare, non probari potest verbis Plinii Ep. I, 5, 15. (*Curatur a multis, timetur a pluribus*) neque iis, quae initio eiusdem epist. de rixa inter ipsum et Carum orta memorantur. Ad Heliodorum eos referrem, si aliunde mihi constaret, quod vetus Schol. tradit, Massam et Carum Heliodoro deferente occisos esse, cuius futuram delationem ita metuerint, ut ei dederint munera. *nobilitate comesa*, bonis suis spoliata. *rapturus;* in gratiam Imperatorum, et sui quoque commodi causa: nam delatores in partem praedae veniebant. *Massa* Bebius vel Baebius, delator,

potissimus ex Tac. Hist. IV, 50 et vita Agric. c. 45. Plin. Ep. III, 4. VI, 29. VII, 33. *Carus,* Metius s. Mettius Carus, eorumdem temporum delator, de quo v. Plin. Ep. I, 5. VII, 19. et 27. Tac. vit. Agric. c. 45. Martial. IX, 23. et 24. X, 77. al. *quem palpat,* cui blanditur. *Latinus,* mimus, gratissimus Domitiano, et *Thymele,* si non uxor eius, (quod negant Angelus Politianus Epist. VII, 33. X, 2. Turneb. Advers. XX, 8 et alii) certe mima et optima saltatrix, de quibus v. inf. VI, 66. VIII, 197. Sueton. Domit. 15. et Martial. I, 5. (al. 4.) 5. IX, 29. *Thymeles* nomen ductum putant a θυμέλη, quod est pulpitum s. ara theatri, vel huius pars ad scenam, ubi forte cani et saltari solebat, unde *thymelicum* id. qd. scenicum, de quo v. Sidon. Ep. IX, 13, 2. Vitruv. V, 8. et al. *submissa,* vel sensu obscoeno, ad coitum, vel simpl. pro missa, ut muneribus eum placaret, vel facundia et blanditiis.[18]

37. *submoveant* iusta hereditate. *noctibus,* nocturno coitu, concubitu; ut *noctem orare, promittere, ne-*

18 Hinc vario modo obscura haec verba interpretantur. Vulgo putant, poetam ostendere, ne homines quidem gratos Imperatori, qualis Latinus fuerit mimus, tutos fuisse a delationibus, et hinc eum clam uxorem misisse ad delatorem placandum. Vetus Schol. Pith. et duo alii ap. Barth. Advers. XIII, 13. Latinus quidam, aiunt, cum Messalina uxore Neronis in adulterio deprehensus ab Heliodoro, ne ab illo accusaretur, timens, Thymelen uxorem suam illi subposuit vel ad stuprum concessit, et cum muneribus ad eum placandum misit. Grangaeus: non vera Thymele, sed aliqua ex matronis Romanis, cuius personam sustinuerat in scena Thymele, quum submitteretur adultero, cuius partes agebat Latinus mimus, munere palpare solita Regulum delatorem, ne ipsam ut adulteram ad Imperatorem deferret. cf. ad VI, 44. Sic fere et Farnabius: uxor a marito missa deprecatrix ad delatorem, cuiusmodi aliquid in mimo repraesentavit Latinus cum Thymele. Henninius forte rectius: uxor vel mulier missa cum muneribus, ut qua polleret facundia, unde eam facete Thymelen vocat, placaret crudelitatem delatoris metuendi: feminae enim, praesertim quae forma et facundia praestant, potentissime deprecando et blandiendo flectunt.

gare, pacifci.[19] *evehit in coelum,* ad fummas divitias, dignitatem et felicitatem. *optima fummi nunc via proceffus,* nunc optima vel facillima, breviffima et tutiffima via ad fummam felicitatem, nifi malis, ad confulatum, fummum honorem, *vefica vetulae beatae,* amor anus vel viduarum divitum; quas lucri caufa fectabantur multi. Cf. ad IV, 4. *Proceffus,* felix eventus, fortuna: fed *procedere* etiam proprie dicitur folennis Confulum pompa, qua primo initi magiftratus die ex aedibus fuis in Capitolium deducebantur.[20] *vefica,* pudenda mulierum, cunnus. *beatae,* divitis, ut εὐδαίμων, μακάριος, μάκαρ. Hefiod. Ἔργ. 549 al.[21]

40. 41. Cf. Var. Lect. Affis partes funt *uncia, fextans, quadrans, triens, quincunx, femis, feptunx, beffis, dodrans, dextans, deunx,* et, quum percommoda effet in computationibus totius in XII partes distributio, etiam aliae res, inpr. hereditates, ad affis modum dividebantur; unde *heres ex affe,* cui tota hereditas, *ex uncia,* cui duodecima eius pars, *ex deunce,* cui undecim eius partes obveniebant. *Proculeius* et *Gillo,* adulteri, fed ignoti. Proculeius certe non eft idem cuius inf. VII, 94 mentio fit, neque etiam, quod Almelov. putabat, ille, ad quem exftant Cic. Epift. ad Div. XIII, 30 fqq. *Vnciolam,* ne totam quidem unciam. *fanguinis,* coitu exhaufti, vel feminis amiffi. *Palleat,* debilitatus intemperato coitu et decoloratus. *ut nudis preffit qui calcibus anguem,* imitatio Virg. Aen. II, 379 fq. et Ovid. Faft. II, 341. vel potius Homeri Il. γ, 33 fq. — 44. Commentarii inftar funt verba Suet. Calig. c. 20. *Caligula inftituit in Gallia, Lugduni, certamen Graecae Latinaeque facundiae, quo ferunt victoribus*

19 Cf. Drak. et nos ad Sil. II, 503. III, 429. XI, 183.

20 Cf. Drakenb. et nos ad Sil. VI, 444. et inpr. Eckhel doctrin. numorum vett. P. II. Vol. VIII. p. 335 fq. ubi de *proceffibus Confulum* doctiffime agitur.

21 Cf. inf. v. 67 et VI, 204. Heinf. ad Ovid. Amor. I, 15, 34. Cuperi Obff. III, 1. Drak. et nos ad Sil. I, 609.

praemia victos contulisse, eorumdem et laudes componere coactos: eos autem, qui maxime displicuissent, scripta sua spongia, linguave, delere iussos, nisi ferulis obiurgari, aut flumine proximo mergi maluissent. Lugduni etiam *ara* fuit, ad confluentem Araris et Rhodani, Augusto dedicata. v. Dio LIV. Epit. Liv. 137. Strab. IV. Suet. Claud. c. 2. *rhetor* h. l. orator, ut passim.

45. *Iecur ira* vel *bile ardere, fervere, uri, tumere,* dicitur: nam gravi ira acerrimus excitatur motus ebullientis sanguinis et potissimum oleosarum eius partium, a quibus bilis in iecinore secernitur, quo fit, ut iecur extendatur et bilis largius ex eo effluat. [22]

46. Tutor pupillum omnibus exsuit bonis, quo fit, ut hic *prostet,* corpore quaestum facere paupertate cogatur, ille vero, alienis pecuniis locupletatus, tanta per urbem pompa incedat, totque clientibus vel servis stipatus lectica gestetur, ut populum *premat* et urgeat. Cf. Var. Lectt. *gregibus comitum,* ut *grex togatus* ap. Martial. II, 57, 5. *Comites* h. l. et inf. v. 119. clientes, qui officium patronis praestabant non tantum salutando et obcurrendo, sed etiam deducendo et comitando, unde et praecedere, et lateri haerere, et subsequi solebant. [23]

47—50. *Marius* Priscus, Proconsul Africae, provinciam expilaverat, et ob innocentes tam condemnandos, quam interficiendos, a solo Martiano septingenta millia adceperat. Quum itaque ab Afris repetundarum adcusaretur; Cornutus Tertullus Cos. designatus, in cuius sententiam plerique senatores discedebant, hanc pecuniam aerario inferendam et Mario urbe Italiaque interdicendum censebat. Cf. inf. VIII, 95 sq. 120 sq. et inpr. Plin.

22 Cf. ad III, 188. VI, 648. VII, 117. XIII, 14. 181. 182. Iani ad Horat. Od. I, 13. 4. Koeppen ad Hom. Il. A, 81. Δ, 559. et nos ad Sil. II, 327. 626.

23 Cf. VV. DD. ad Plin. Paneg. c. 76. et Wernsdorf Poet. Lat. Min. To. IV. p. 257. et 259.

Ep. II, 11. et 12. Poeta perſtringit iniquitatem iudiciorum Rom. *inani iudicio*, quod neque provincialibus quidquam profuit, quum pecunia repetita ipſis non reddita ſit, ſed in aerarium delata; (unde mox *victrix provincia ploras*) neque Mario multum nocuit poenamque, quam meruerat, inrogavit: is enim *infamiam*, damnatione et exſilio ſibi adſperſam, nihil curat, quoniam non omnem, qua ſpoliavit provinciales, pecuniam iis reſtituere coactus eſt, ſed tantum retinuit, ut nunc lautius in exſilio, quam olim Romae, vivere poſſit. *ab octava bibit*: nam Romae heluones, non homines frugi et laborioſi, iam ante nonam horam coenare ſolebant. Cf. Martial. IV, 8, 6. Horat. Epiſt. I, 7, 70. 71. et inf. ad VI, 418. *fruitur diis iratis*, gaudet ira deorum, h. e. damnatione, qua ſcilicet a rebus gerendis negotiisque publicis remotus, et tantum otii nactus eſt, ut genio ſuo magis quam antea indulgere poſſit. Bene comparant verba Iunonis de Hercule ap. Senec. in Herc. Fur. 34. *Superat et creſcit malis, iraque noſtra fruitur, in laudes ſuas mea vertit odia.* [24] Irae autem deorum tribui et ab ea repeti, quidquid mali atque adverſi contingat hominibus, ut bona a *diis propitiis*, vix eſt quod moneam. [25] *victrix*, verbum forenſe, ut *victor*, *vincere iudicio*, *vincere cauſam*; Grang.

51. *lucerna Venuſina*, ſatira, qualem Horatius ſcripſit, ſtudio et lucubrationibus Horatii, qui ſatiras ſcripſit, cuiusque patria fuit Venuſia ſ. Venuſium opp. in confinio Lucaniae et Apuliae ſitum. *agitem*, inſecter, perſtringam, notem; vel ſimpl. perſequar, pertractem, ut mox *Sed quid*, cur, (ut τί pro διατί) ſcil. agitem, *ma-*

24 Cf. ibi Gronov. qui verba noſtra ſic interpretatur: mollius et lautius vivit, quia deos habuit iratos, quum damnaretur.

25 Grangaeus comma poſt *bibit* delendum putabat, et iungebat: *bibit et fruitur*, h. e. edit, *diis iratis*, non ſine deorum indignatione. Donatus, ab eo laudatus, ad Terent. Eunuch. IV, 7. extr. *Frui* ait *proprie eſt veſci, a frumine, quae eſt ſumma pars gulae.*

gis cet. quomodo magis conveniat ſcribere fabulas de Hercule, Diomede cet., quae ſatis notae ſunt, et a poetis, tam optimis quam peſſimis, pertractari ſolent? Nonne multo utilius eſt, ſatiras ſcribere, quam haec fabuloſa perſequi et repetere? Cf. ſup. v. 7—14. *Heracleas*, Ἡρακλείας fabulas. *mugitum Labyrinthi*, fabulam de Theſeo et Minotauro, in labyrintho incluſo et mugiente; de quo v. Heyne ad Apollod. III, 1, 4. 15, 8. et 9. *mare percuſſum puero*, fabulam de Icaro, Daedali filio, altius volante et in mare Icarium decidente, quae vel tironibus nota eſt ex Ovid. Met. VIII, 195 ſqq. ubi et de *fabro volante*, h. e. Daedalo, ſummo artifice, agitur, de cuius operibus v. Heyne ad Apollod. III, 15, 9. p. 890.

55—57. En ſummam morum turpitudinem! *Leno* eſt ipſe maritus, qui cupidus pecuniae pudicitiam uxoris ſuae vendit, et, moecho cum ea concumbente, vel ſurſum ſpectat, vel vigilans ſtertit, velut ebrius *ad calicem*, h. e. altum ſomnum ſimilat, ut Cipius vel Cepius ille παραρέγχων, de quo v. Erasm. et Feſt. in proverbio, *non omnibus dormio*. *Doctus ſpectare lacunar*, ut fere *tectum intuentes* ap. Quintil. II, 11, 4. ubi Spalding haec notavit: „Nihil aliud ſignificari puto, quam deſidem nihil agentis, neque in certam rem animum intendentis, geſtum, qualis ſolet eſſe eorum, qui, quum acriter videntur aliquid intueri, ne cogitant quidem de eo, quod cummaxime ſpectant. Eodem redeunt Iuvenalis verba. Similat enim iucundus iſte maritus et uxori commodus, ſe, neſcio quid nugarum agitantem totumque in illis, quae fiant, non adtendere; quamquam id quoque, quod *ſurſum* ſpectat, magis eum avertit ab iis, quae *humi* peraguntur.“ Cf. inf. ad VI, 140. 141. Ovid. Amor. II, 5, 13. 14. Alciat. Parerg. iur. IV, 26. Sueton. Aug. 69. et Horat. Od. III, 6, 29 ſq. ubi ab Acrone laudantur Parmenionis verba: Αὐτῷ τις γήμας πιθανὴν τῷ γείτονι ῥέγχει, Καὶ τρέφεται· τοῦτ᾽ ἦν εὔκολος ἐργασία. Μὴ πλεῖν, μὴ σκάπτειν, ἀλλ᾽ εὐστομάχως ἀπορέγχειν, Ἀλλοτρίῳ δαπάνῃ πλούσια βοσκόμενον. Hen-

nimius putabat, Plutarchum nobis explicare, quis sit ille leno maritus, ex cuius Erotico p. m. 1352 haec excerpsit: Πολλοὶ Ἀφροδισίων ἑτέροις ἐκοινώνησαν, οὐ μόνον ἑταίραις, ἀλλὰ καὶ γαμετὰς προςαγωγεύοντες· ὥςπερ καὶ ὁ Ῥωμαῖος ἐκεῖνος, ὦ ἑταῖρε, Κάλβας (al. Κάββας, ut inf. V, 4. Schol. *Gabba* pro *Galba*) εἱςίᾳ Μαικήναν, ὡς ἔοικεν, εἶτα ὁρῶν διαπληκτιζόμενον ἀπὸ νευμάτων πρὸς τὸ γύναιον, ἀπέκλινεν ἡσυχῇ τὴν κεφαλὴν, ὡς δὴ καθεύδων· ἐν τούτῳ δὲ τῶν οἰκετῶν τινὸς προςρυέντος ἔξωθεν τῇ τραπέζῃ, καὶ τὸν οἶνον ὑφαιρουμένου διαβλέψας, Κακόδαιμον εἶπεν, οὐκ οἶσθα, ὅτι μόνῳ Μαικήνᾳ καθεύδω; Τοῦτο μὲν οὖν ἴσως οὐ δεινόν ἐστι· ἦν γὰρ ὁ Κάλβας γελωτοποιός. *Leno adcipit moechi bona*, ipse maritus leno succedit adultero heres, ut per fideicommissum res adulteri ad adulteram veniant; Schol. Ita fraudem legi faciebant: nam Domitianus, teste Sueton. c. 8. *probrosis feminis lecticae usum ademerat, iusque capiendi legata hereditatesque;* quo spectant h. l. verba, *moechi bona capiendi ius nullum uxori.* *Lacunar*, tectum triclinii caelatum aut pictum, e tabulis ligneis; de quo v. Ernesti clav. Cicer.

58 sqq. *curam*, praefecturam, *cohortis*, cohortium praetorianarum; munus praefecti praetorio. Scholiastes vetus adcipiebat de tribunatu militum, de quo v. Lips. de Mil. Rom. II, 9. ubi non male suspicatur, post Polybium, sociis iam admissis in legiones, numerum Tribunorum militarium auctum esse, et decem legionis cohortibus totidem praefuisse tribunos. *Tribuni* certe *cohortium* memorantur a Caes. B. C. II, 20. et Plin. Epist. III, 9, 18. Cf. inf. X, 94. *bona donavit*, insumsit, inpendit, *praesepibus*, equis alendis. *caret omni maiorum censu*, quia eum dilapidavit. Alii Tigellinum, alii vero Cornelium Fuscum intelligi, et alterutrum quoque ficto *Damasippi* nomine inf. VIII, 185. designari suspicantur. De Tigellino v. inf. ad v. 155. de Fusco ad IV, 112. In gratiam Neronis multos nobilium aurigandi studio captos fuisse haud ignoro: sed Fuscum pue-

rum ei aurigae officium praeſtitiſſe, (lora tenuiſſe v. 62.) quod Britann., Farnab., Bahrdt et alii monent, nullibi legere memini. 26 pervolat axe, curru, citato, ut fere ap. Virg. Ge. III, 107. *Flaminiam* viam, omnium antiquiſſimam et celeberrimam, Roma per Etruriam Arimino tenus a C. Flaminio Cenſore A. V. DXXXIII. perductam, (Strab. V. p. 333.) et ab Auguſto munitam: (Sueton. c. 30.) a qua diverſa eſt alia, quam C. Flaminius Conſul a Bononia ad Arretium ſtravit, teſte Liv. XXXIX, 2. *puer Automedon*, Fuſcus, vel alius, neſcio quis? auriga Neronis, ut Automedon ἡνίοχος Achillis, de quo v. Homer. Il. π, 145 ſq. ρ, 429 ſq. 459—537. τ, 395 ſq. Virg. Aen. II, 477. et al. Pro quovis etiam auriga Automedontis nomine utitur Cic. pro Roſc. Am. c. 35. *Ipſe* Nero: nam *ipſe*, ut αὐτὸς et ἐκεῖνος, exquiſite et ſaepe ſine emphaſi *magiſter* dicitur, cum diſcipulus, (unde illud Pythagoreorum αὐτὸς ἔφα) *dominus*, cum ſervus, *imperator*, cum miles loquitur, *patronus*, ſi de clientibus, *animus*, ſi de corpore agitur, *Imperator* e. ſ. p. ubi ex oppoſitione intelligi poteſt, ad quod referatur. 27 *Iactare ſe amicae*, quod iam Caſaub. ad Perſ. IV, 15. monuit, eſt fere Graecorum ὡραΐζεσθαι et καλλωπίζεσθαι, vel translatum a pavonibus, qui, quum picta pandunt ſpectacula cauda collumque incurvant, creduntur iactare ſe feminis easque voce ſua ad Venerem tum illicere. Britann. et alii *iactare ſe alicui* dici putant pro, ſe ipſum illi dare, inge-

26 Plathnerus putabat, poetam h. l. in ambiguo ludere, et *praeſepia* eſſe lupanaria, ut ap. Cic. in Piſ. 18. et Claud. in Eutrop. I, 68. Sic etiam φάτνη ap. Aelian. et *ſtabula* ap. Claud. l. c. v. 61. Cic. Phil. II, 28. et Plaut. Poen. I, 2, 56. Eodem referebat Plathner. *bipedem aſellum* inf. IX, 92.

27 Cf. ad V, 30. Erneſti ad Cic. N. D. I, 5. et Tac. Ann. XV, 71. Schol. ad Ariſtoph. Nub. 195. Caſaub. ad Theophr. Char. II. Fiſcher Ind. Theophr. v. αὐτὸς, Bacch. ad Xenoph. Oecon. p. 14. Menag. ad Diogen. Laert. VIII, 46. Alberti Pericul. Crit. p. 2. Weſterhov. ad Terent. Andr. II, 2, 23. Valkenar. ad Theocrit. III, 38. Küſter. ad Ariſtoph. Plut. 195. 219.

rere, insinuare, adeoque h. l. per multa lasciviae blandimenta comitari amicam et saepe osculari, vel amplecti. *Lacerna*, habitus virilis, non muliebris; hinc *amica lacernata* per ludibrium dicitur puer vel vir, qui amicae loco habetur, ac si quis *amicam masculam* sive *bracatam* vocaret; quod iam alii notarunt, qui recte etiam monuere, h. l. significari Sporum; quem puerum Nero, teste Suet. c. 28., *exsectis testibus; etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus est; atque cum dote et flameo, nuptiarum celeberrimo officio, deductum ad se, pro uxore habuit: quemque, Augustarum ornamentis excultum lecticaque vectum, et circa conventus mercatusque Graeciae, ac mox Romae circa Sigillaria, comitatus est, identidem exosculans.* Cf. inf. ad v. 78. [28]

63. *Nonne libet*, impetus mihi fit. *ceras*, tabulas ceratas. *capaces*, quae multa capiant, h. e. amplas. *implere* versibus, carmine satirico. *medio quadrivio*, in ipsa via, ubi huius carminis materia occurrit, et quidem in quadrivio, ubi quatuor viae, adeoque plura eo carmine digna, et ab omni parte, sub adspectum veniunt.

64. Lecticam vel sellam, et quidem laxiorem, ditiorum ac potentiorum, ferebant servi (lecticarii) plerumque *sex*, nonnumquam octo: unde illa *hexaphoros*, haec *octophoros* dicebatur. Minutam et artam, tenuiorum; vel duo servi portabant; de quo v. inf. IX, 142 sq. Cf. Lips. Elector. I, 19. *Hinc atque inde patens* signator, proprie sella vel lectica, quoniam aperta est, non tecta. Britannicus hominem, qui ab utraque parte con-

28 Schol. MS. laudatus in Miscell. Obss. crit. Vol. V. T. II. p. 263. „Neronem carpit, qui quemdam amasium ephebum secum adsumens nomine Automedonta, muliebribus vestibus indutum, dum cum illo plateas urbis lustrabat, iactabat se glorificando sua facta. Satirice autem sub habitu feminae virum descripsit; hoc autem nomen aurigae mutuavit e Virg. A. II, 477."

spici possit, quum solus sit in lectica, designari, idque delicati esse et luxuriosi, putabat. *cathedra*, ut καθέδρα, sella, plerumque muliebris. Sellam a lectica ita diversam fuisse suspicabatur Lipsius l. l., ut, illa ad sedendum, haec ad iacendum aptior, et in illa cervical tantum, ad caput reclinandum, in hac vero lectus fuerit; quod tamen locus poetae nostri inf. VI, 353 mihi non persuasit: nam ibi *cervical* de toto lecto adcipi potest. [29] Idem l. c. observat, ante Claudium Imp. semper lecticae, et post eum plerumque sellae mentionem fieri. *nuda*, aperta; quod h. l. non tam civilitatis, (ut ap. Sueton. Aug. c. 53 et al.) quam superbiae et inpudentiae indicium est. Sellae vel lecticae apertae forma (ut verbis Lipsii l. l. utar) simplex, asseres aliquot compacti, qui capere pulvinum oblongum possent, in quo homo porrectus iaceret, (cf. inf. ad III, 245. et VII, 132. ubi *asser* pro ipsa lectica) et pedes quidam breviores, quibus lectica deposita insisteret; eadem omnia in lectica tecta; nisi quod haec maiorum deliciarum fuit, contraque adspectum hominum sive iniurias aëris clausa undique ac munita, et quidem pellibus, atque velis, ad fenestras obpansis. [30]

66. *multum referens*, exprimens, imitans, *de Maecenate*, h. e. ei simillimus; ut fere ap. Virg. Aen. IV, 329. X, 766. Tac. Germ. 43. et al. *Supinus*, vel *resupinus* dicitur, qui supine iacet, vel in lecto iacere amat, hinc socors et otiosus. (ut ap. Quinctil. V, 12, 20. X, 2, 17. XI, 3. al.) deinde voluptatibus obsequens, mollis. *Supina cathedra* Plin. XVI, 37. *deliciae supiniores* Martial. II, 6, 13. *Supinus Maecenas*, ut inf. XII, 39. *tener M.* et ap. Vellei. I, 88. *Maecenas otio et mollitiis paene ultra feminam fluens.* De mollitie eius in habitu, oratione et tota vita v. Se-

29 Cf. Wernsdorf. ad Calpurn. Ecl. VII, 27. in Poet. lat. min. T. II, p. 166. et Intpp. Phaedr. III, 8, 4.

30 Cf. inf. III, 242. et IV, 21. Drakenb. ad Liv. XXXIX, 6. et Ernesti ad Suet. Tib. 64.

nec. Ep. XIX. CI. CXIV. et CXX. Quinctil. X, 4. Plin. XIV, 6. [31] *falso* h. l. non est adverb. sed *falsum* in iure Rom. dicebatur corruptio; inpr. testamenti, et notissima lex Cornelia de *falsis*, adversus *falsarios* lata. Cf. Var. Lectt. [32] *Lautus*, qui laute, delicate et magnifice vivit. *Beatus*, dives. v. sup. ad v. 39. *Exiguis tabulis*, compendiosa et brevi opera falsas testamentorum tabulas condendi; vel potius, paucis verbis scriptis, quum falsarius se heredem ex asse scripserit; Farnab. Sic inf. XII, 125. *omnia soli Forsan Pacuvio breviter dabit.* *gemma uda*, annulo signatorio, cui gemma est inserta, et qui saliva humectatus inprimitur cerae, ne eam ad se trahat. [33]

69. *Calenum* vinum Campanum pro quovis generoso. Cf. Iani ad Horat. Od. I, 20, 9. *molle*, vetustum, vel quod vini novitii acritudinem exuit, mite, lene, ut *durum* vinum dicitur acre vel austerum: sic et οἶνος μαλακὸς et contra σκληρὸς ap. Athen. et Theophr. [34] *rubetam*, ranam, a rubis et vepribus, in quibus degit, ita dictam, et venenatam; unde h. l. et inf. VI, 659 pro veneno ponitur. Cf. III, 44. Plin. VIII, 31. XXV, 10. et de veneno rubetarum tam sumto, quam

31 *Supini* etiam vel *resupini*, quod Casaub. ad Pers. I, 129 observavit, vocantur arrogantes, qui superbia inflati ingrediuntur adeo erecto corpore atque ὑψαύχενες, ut in coelos oculi eorum ferantur non multo secus ac resupinatorum, quod Gr. σοβεῖν, ὑψαυχεῖν et ἐξυπτιάζειν dicitur. Cf. Martial. V, 8, 10. et Sen. de Ben. II, 13. Ovid. Met. VI, 275. Sen. Ep. 80. Henninius monet, forte et hoc vitium, seu naturale, seu adscititium, Maecenati fuisse. Sed mollities eius et minus dubia, et huic loco aptior est.

32 Farnabius poetam respexisse putabat ad Regulum, (de quo v. Plin. Ep. II, 20.) vel ad Tigellinum, qui trium patruorum veneno sublatorum, subtractis tabulis et falso signatis, hereditates invaserit, de quo v. inf. ad v. 158. Plures tamen falsarii, pecuniis alienis locupletati, illis vixere temporibus.

33 Cf. inf. XIII, 138. et quem Grang. laudavit, Ovid. Amor. II, 15, 15 sq. Trist. V, 4, 5. 6. et ex Ponto II, 9, 69.

34 Quod iam monuere Grang. ad h. l. Heyne ad Virg. Ge. I, 341. IV, 102. et Intpp. Hor. Od. I, 7, 19.

adflatu imdito, Aelian. hist. anim. XVII, 12. et Plin. VIII, 31. XXV, 10. XXXII, 5. 6. *matrona*, venefica quaecumque; sed, quia *potens* dicitur, Agrippina potius, Neronis mater et Claudii Imp. uxor, cui tam a marito, quam a filio, summa rerum permissa, (v. Tac. Ann. XII, 7. 22. 25—27. 42. XIII, 5. 12. Suet. Ner. 9.) quaeque Claudium veneno necavit, quod notum ex Tac. Ann. XII, 67. Suet. Claud. 44. et al. Verba autem h. l. sic iungenda: *matrona potens, quae viro sitiente miscet rubetam, porrectura ei molle Calenum.* —

71. *et Locusta melior*, veneficii peritior, *instituit*, docet, *propinquas rudes*, imperitiores veneficii, *efferre* cet. nisi malis: *matrona, quae miscet rubetam, et propinquas instituit* tamquam *Locusta melior* h. e. venefica peritior, ut ἀμείνων et κρείττων. *Locusta*, venefica notissima ex Tac. Ann. XII, 66. XIII, 15. et Suet. Ner. 33. 47. *efferre* domo mortuos, et quidem h. l. veneno necatos, sepelire, ut inf. VI, 175. 567. et XIV, 220. Hinc h. l. conseq. pro anteced. et *efferre* pro necare veneno. *nigros*, veneno sublatos, ab effectu, et colore lurido lividoque, quem venenum efficit iisque inducit; quo sensu *pocula nigra* dixit Propert. II, 27, 10. Meursius de Fun. c. 1. *nigros* referebat ad efferendi ritum in toga nigra, ut contra Graeci in albis vestibus elati sint, teste Artemid. II, 2. *Per famam*, ne clam quidem, sed palam, fama rei vulgata. *per famam et populum*, per confertam multitudinem populi, de hoc scelere ac funere confabulantis.[35]

35 *Per famam et populum*, per famam populi, ut *molem et montes* ap. Virg. Aen. I, 61; Grang. populo sciente et vidente, adeoque permittente; Farnab. susque deque habens *famae popularis* susurros, qua vulgo iactentur veneno *nigri* mariti esse elati; Hennin. ut carpantur iudiciorum et legum neglectus atque despectus, scelerumque impunitas. Idem tamen Henninius suspicabatur etiam, a poeta tangi pompam et ostentationem exsequiarum, qua cadavera mortuorum per confertam populi frequentiam elata sint, non, ut olim, mane et ante lucem, minore sumtu et strepitu, ad faces et cereos.

73. 74. Hoc nunc hominum vulgare est dictum, haec est communis populi sententia! Vel poeta animo commotus et indignatione incensus civibus suis consilium dat, adcommodatum moribus illius aevi ac civitatis, in qua (ut Plinii verbis Ep. II, 20. a Britanni. laudatis utar) *iam pridem non minora praemia, immo maiora, nequitia et inprobitas, quam pudor et virtus habebant.* Cf. inf. VI, 557—564. *Gyaros* s. Gyara et Gyari, *brevis* h. e. parva, et admodum sterilis, inutilis, sine cultu hominum, egena aquae, asperrimaque fere insularum Cycladum in mari Aegaeo, (hod. *Galaro* s. *Caloiera*, vel potius *Iura*, inter Andrum et Ceam ins.) in quam damnati Imperatorum temporibus relegari ac deportari solebant; (v. inf. VI, 563. 564. X, 170. Taci Ann. III, 68. 69. IV, 30. Plin. IV, 12. VIII, 29. 57.) ut alii in Seriphum, (inf. VI, 564. X, 170. Tac. Ann. II, 85. IV, 21.) Amorgum, (Tac. Ann. IV, 13. 30.) Donusam, (Tac. Ann. IV, 30.) Pandatariam, (Tac. Ann. I, 53. XIV, 63.) Oases Aegypti, (Sozomen. hist. eccles. VIII, 7.) aliasque steriles et saxosas insulas, ubi fame enecabantur. *Gyari* itaque h. l. pro quavis eiusmodi insula, et pro poena relegationis atque deportationis: de quo poenae genere vid. Heynii Progr. in quo *comparatur deportatio in novam Cambriam australem cum deportatione Romanorum in insulam.* (Opuscul. Academ. Vol. IV. s. Neues Magazin für Schullehrer, Vol. I. P. I.) *Si vis esse aliquis*, h. e. in honore et pretio, ut ap. Cic. ad Att. III, 15. et Pers. I, 129. Nam *aliquis* est *magnus, eximius, insignis quis*, qui ceteris praestat, et eximiae est dignitatis, ut τὶς id. qd. μέγας; v. c. δοκῶ μὲν τὶς εἶναι, ὢν δ' οὐδείς ap. Arrian. Epict. II, 24. Cf. Hoogeven. ad Viger. p. 149. Schleusneri Lexic. N. T. voc. τὶς, p. 1024. et Var. Lect. *Probitas*, virtus, *laudatur* ab omnibus, etiam a malis, quia tam pulcra est, sed nihilo secius *alget*, frigore, h. e. fame urgetur, eget, non magnum fructum adfert, nec meritis adficitur praemiis.

81—84. Cf. Ovid. Met. I, 260 sqq. et Heyne ad Apollod. p. 88—97. *nimbis*, imbribus, *aequor tollentibus*, augentibus aquarum copiam. *Navigio rudi*, quod auctores Graeci κιβωτὸν et λάρνακα, (Moses Gen. VI, 14 sq. תבה) Ovidius *parvam ratem* adpellat, qualis in Apamensium numis conspicitur, de quo vid. Falconerius; Hennin. *montem*, Lycoream Parnassi. v. Heyne l. c. et Muncker. ad Hygin. fab. 153. *sortes*, responsa oraculi Delphici. *poposcit sortes*, ut *poscere oracula* ap. Virg. Aen. III, 456. et Sil. I, 121. Alii Apollinem, alii Themidem, (quae ante Apollinem responsa Delphis dedisse traditur) alii ipsum Iovem a Deucalione consultum memorant. v. Muncker. ad Hygin. fab. 140. et 153. *anima*, cuius naturam multi olim philosophi igneam esse putabant, *caluerunt mollia saxa*; quae fabula, ut aliae, ex inepta etymologia orta, quum vetus quidam poeta λαοὺς ex λᾶας duxisset. v. Heyne ad Apollod. p. 95. et Hermanni Mythol. T. II. p. 305.

84. Rigaltius in Diss. de Sat. Iuven. monet, his verbis subtiliter innui, futile esse ac perabsurdum, quod poetae fabulentur de sanctitate morum, ob quam Deucalion et Pyrrha servati sint tamquam exempla reparandae posteritati, neque castam fuisse Pyrrham, sed potius magam et lenam, quae proiectis post terga sua saxis nudas puellas ediderit, quas maribus conciliaret.

86. Vocem *discursus* Britann. non ad corpus refert, sed ad animum, ut significet adfectus et perturbationes eius, quibus quasi quibusdam furiis mens hominis nunc huc, nunc illuc agitur; vel ad quotidianum salutandi officium, ut ap. Martial. VII, 39, 1. *Discursus varios vagumque mane, Et fastus et Ave potentiorum* cet. Potest etiam proprie adcipi de discursu et studiis hominum, qui ad divitias vel honores et gloriam nituntur, multisque propterea et variis occupationibus distinentur. *farrago*, argumentum varium et mixtum; proprie pabulum quadrupedum, e tritici genere, de quo v. Casaub. ad Pers. V, 77.

87. Grangaeus comparat verba Senecae in Octavia: *Conlecta vitia post tot aetates diu In nos redundant, saeculo premimur gravi.* Non falsus vates fuerat Horatius Od. III, 6, 45 sqq. Cf. inf. v. 147 sq. Henninius observat, uberiorem semper esse vitiorum copiam, quando saecula sint erudita cum longa pace et rebus prosperis coniuncta, quum adversa et calamitates homines reddant paulo magis pios; inde poetam inf. VI, 292 queri, Romanos *pati longae pacis mala.* *Quando maior avaritiae patuit sinus*, metaphorica dictio, quam alii putant desumtam esse a sinu togae, in quo pecunia sive marsupium e collo pendens aliaeque res condebantur, et in quem, quo laxior erat toga maiorque sinus, eo plura demitti poterant; alii vero a navigantibus, quorum vela quo maiorem explicant sinum, eo maiorem ventorum vim excipiunt. *quando alea hos animos*, quando insana ludendi cupido hos et tot animos occupavit? vel potius, quando alea tantum adfectus, studii et cupiditatis habuit, h. e. quando haec ludendi cupiditas tam insana fuit? Abrupta oratio adfectui consentanea est. *Alea* (quo voc. omnis designatur ludus, qui fortuna magis quam arte regitur, nobisque *Hazardspiel* dici solet) Romae et turpis erat et legibus vetita: [39] sed ipsi quoque Imperatores nullo lusus genere magis, quam hoc, oblectabantur. [40] *Loculi*, capsula vel crumena, quae aliquam pecuniae summam continet. *Ad casum*, fortuitum ludum, fortunam, *tabulae*, aleae, in quo lusu tali vel tesserae in abacum seu *tabulam* lusoriam mittuntur. Cf. inf. ad XIV, 5. *posita*, adposita in ludo, ut nos: *aufs Spiel setzen.* *area*, theca numaria, in qua, quidquid pecuniae numeratae aliquis habet, reconditur.

91. *Dispensator* et curator rei familiaris, οἰκονόμος, post actorem princeps servorum, qui domino est a ratio-

39 v. Heubach de politia Roman. Goett. 1791. §. 41. et Iani ad Horat. Od. III, 24, 58.

40 v. Sueton. Aug. c. 70. et 71. Calig c. 41. Claud. c. 33. et Domit. c. 21. Cf. inf. VIII, 10. XIV, 4. 5.

nibus adcepti et expensi, pecuniamque *dispensat*. Cf. VII, 219. *armigero*, domino ludenti *arma* h. e. talos, (ut inf. XIV, 5.) ludi instrumenta, vel h. l. inpr. pecuniam, subministrante: metaphora a bello petita, unde et *proelia* pro rixis, iurgiis. *Simplexne furor* est, num parva tantum insania est? Sic *simplices* cogitationes *magnis* obponit Tac. Germ. c. 22. Haec autem non verba dispensatoris, dominum perdentem obiurgantis, sed ipsius poetae esse crediderim. *horrenti* frigore, ut ap. Ovid. Art. Am. II, 213 ubi v. Heins. *reddere*, h. l. simpl. dare, non, ut quidam putant, restituere, quasi aliquis servorum tunicam suam commodaverit domino, qui suam perdiderit alea et nunc servilem reddere non possit.

94. *Quis avus*, quis e maioribus nostris. *totidem villas*, quot nunc multi exstruxerunt.[41] *secreto*, privatim, solus, sine hospitibus, *fercula septem coenavit*: nam, quod Servius ad Virg. Aen. I, 637. e Catone notavit, *in atrio et duobus ferculis epulabantur antiqui*. Cf. Val. Max. II, 5, 5. et Lips. Antiq. Lectt. Lib. III. *Ferculum*, vel quodvis ciborum genus et quaevis patina; vel patinae, quae simul adponuntur in mensa, missus ciborum carniumve, quam propriam vocis vim esse docet Nonius. Cf. inf. VII, 184. et XI, 64. *Coenare fercula* dicitur, ut *c. patinas* ap. Horat. Epist. I, 15, 34.

95 sqq. Nobiles Romani non aliquando, ut olim, pauperiores clientes ad iustam s. rectam coenam invitabant, sed propter quotidiana salutationum officia *sportulam* dabant s. sportellam, h. e. corbulam, quae vel cibaria, (et quidem, ut putant, qualia nos vulgo *kalte Küche* vocamus) vel centum quadrantes continebat.[42]

41 Villarum Rom. multitudinem, magnificentiam et amplitudinem descripserunt Lipsius de magnitud. Rom. III, 14. Castell Lond. 1728. Zuggeri Ven. 1746. Adam Lond. 1764. Contini, Felibien et alii.

42 Conf. inf. v. 120. III, 127 sq. 249 sq. Martial. I, 60, 1. III, 7. et 14, 3. VIII, 50, 10. X, 27. 5. 75, 11. XIV, 72, 2.

primo limine, in prima eius parte; ante fores aedium et atrium, in vestibulo. Cf. Virg. Aen. II, 469. VI, 427. *parva*, nam sportula in dies inminuebatur. *sedet*, stat, adponitur. Cf. ad II, 120 in Var. Lect. *rapienda*, a famelicis, qui eam non distribui patiuntur, sed alter alteri praeripiunt. *Turbam togatam* eo sensu adcipere possis, quo Virgilius Aen. I, 282. (ubi v. Heyne) *Romanos rerum dominos gentemque togatam* dixit, ut res Romano cive indigna significetur. Cf. mox v. 100. et Prop. IV, 2, 56. Sed h. l. contemtim potius poeta loquutus videtur. Nam Caesarum temporibus toga non amplius vulgo in usu erat, neque fere gestabatur nisi a pauperibus et plebeii vel tenuioris ordinis hominibus, clientibus, servis, causidicis et meretricibus, qui inde passim *togati* et *togatuli* vel poetis *toga* vocantur. [43]

97. *Ille*, servus, qui sportulam distribuit, vel ipse dominus sordidus, ad quem etiam τὸ *trepidat*, certe *iubet* v. 99 referendum est. Nomenclatorem designari putabat Plathnerus, qui et mox v. 99 *praeco* dicatur, et cuius officium fuerit, nominibus ciere salutatores, illos ordinare in vestibulis, sportulamque dividere. Cf. Senec. Ep. 19. et de Ben. VI, 3. inpr. Ammian. Marcell. XIV, 6. (16.) — *Subpositus*, qui quum inter clientes receptus non sit, in eorum numerum inrepere conatur.

99. *Adnosci* dicitur, qui olim notus fuit, *cognosci* ignotus.

100. *Troiugenas*, nobilissimos viros, qui a Troianis, adeoque omnium antiquissimis familiis originem ducunt, vel potius se ducere gloriantur: nam homines veteris prosapiae multarumque imaginum, ut a novis hominibus, et a faece civium, qui, lege a L. Iulio Caesare, de civitate cum Sociis et Latinis communicanda, bello

Suet. Ner. 16. et Domit. 4. et 7. Potteri Archaeol. Gr. T. II. L. IV. c. 17. p. 627. 628. vers. germ. Casaub. ad Athen. VIII, 17.

43 Cf. inf. ad II, 70. III, 127. VII, 142. VIII, 49. Horat. Sat. I, 2, 63. 82. Martial. III, 46, 1. IV, 64, 4. X, 18, 4. 47, 5. 74, 3. XI, 25, 11. Ernesti clav. Cic. et Ferrar. R. Vest. I, 33.

Sociali A. V. DCLXIII lata, civitatem et tribum adcepe-rant, discernerentur, Troianam originem adfectabant. Posteriores quoque gentes patriciae (Patres minorum gentium) contemnebantur ab antiquissimis, quae a Troianis oriundae, vel ex Albanis certe principibus in Patres lectae vulgo credebantur, ut v. c. Aemilia, Antonia, Attia, Cloelia, Cluentia, Fabia, Gegania, Iulia, Iunia, Nautia, Quinctia, Sergia, Servilia. Cf. inf. VIII, 41 sq. 46. 56. 181. XI, 95. *Limen vexare*, δεινῶς pro frequentare, ut *l. terere* ap. Martial. X, 10, 2. *nobiscum* pauperibus clientibus et plebeiis. *et ipsi*, nobilissimi, quos huius rei pudere debebat: sed multi eorum ad incitas erant redacti. Cf. III, 128 sq. Martial. X, 10, 1 sq. *da* primam sportulam mihi *Praetori, da deinde,* alteram, mihi *Tribuno:* verba non dispensatoris, sed quae ei Praetor dicit et Tribunus. *Sed libertinus prior est,* vobis praeferendus est: verba dispensatoris. *adsum,* adsui, ad limen veni. *inquit* libertinus, cuius verba sunt v. 102 — 109. Ceterum tirones caveant, ne *libertinos* putent esse libertorum filios, quum potius iidem sint qui liberti, et adiecto patroni nomine *liberti* dicantur: de quo v. Ernesti ad Suet. Claud. 24. *Natus ad Euphraten,* in Oriente, in Armenia, vel Cappadocia, vel Mesopotamia, vel Syria, ex quibus regionibus multi servi Romam ducebantur. *quamvis natus ad E.* etsi olim servus fui. *Fenestra* propr. dicitur quodvis foramen, apertura, fissura. *Fenestras* h. l. putant esse inaures vel annulos aureos, quos in Oriente non solum mulieres, sed etiam viri, vel ornamenti causa, vel amuletorum instar, ad mala averruncanda, gestare solebant. [44] Sed recte monet vet. Schol. h. l. *argui homines, qui, quum propter libidinem libertatem meruissent,* (unde *molles*) *et in libertinorum corpus et tribus relati es-*

44 v. Intpp. ad Genes. XXXV, 4. et Exod. XXXII, 2. 3. Plin. XI, 37. s. 50. Harmari Beobachtungen über den Orient T. III. p. 309 — 315. Michaelis Ius Mos. T. III. §. 227.

sent, pertusis auribus signa. libertinorum celare non potuerint. Aurium enim perforatio servitutis signum fuit apud multos Orientis populos, v. c. apud Israelitas, [45] Arabes, [46] Indos, Persas, Turcas et Tartaros, qui pueris etiam, Deorum cultui et ministerio, ut tamquam illorum mancipia essent, consecrandis, aures perforabant. [47] *molles fenestrae*, quod iam Grang. monuit, pro molli aure, qua nihil mollius, [48] vel quod hominem mollem ostendunt. Sic et vet. Schol. supra laudatus exposuit. *Aurem foratu effeminatus* dixit Tertull. de Pall. 4. [49] *arguerint*, probarent, indicarent. *Quinque tabernae*, forte illae, de quibus v. Liv. XXVI, 27. pr. XXVII, 11. extr. *Tabernae* locus in foro Rom., et cum *veteres*, tum *novae* erant. Cf. Liv. III, 44. 48. XLIV, 16. *Tabernae quinque* mihi sunt, quae a me locantur, et quotannis mihi *parant*; reddunt, fenerant, ut statum reditum praestant (ut v. 118. *referat et rationibus addat*) *quadringenta* sestertia, censum equestrem, de quo v. inf. ad XIV, 323 sq. *purpura maior*, consulatus, ut *toga maior* ap. Claud. in IV Consul. Honor. v. 656. vel tunica laticlavia, h. e. dignitas senatoria, ut *purpura latior* ap. Plin., *p. felix* ap. Martial. VIII, 8, 4. aut *latus clavus* ap. Plin. Ep. II, 9. et contra *angustus clavus* pro ordine equestri ap. Vellei. II, 88. Latus enim clavus insigne erat senatorum, etsi sub Caesaribus equites etiam illustres, (v. Suet. Aug. 38. et Ner. 26. ad quae loca cf. Ernesti) imo tribunos (Suet. Domit. 10.) et praecones (Plin. XXXIII, 1.) eum gestasse legimus.

45 v. Rosenmülleri Schol. ad Exod. XXI, 6. et Michaelis l. l.

46 Petron. Sat. LXIII. al. CII.

47 v. Plut. Sympos. II, 1. Xenoph. de Exped. Cyri III, 1. §. 21. Cotoviti Itiner. Hierosol. et Syr. IV, 9. Rogerius in aperta porta ad occlusum ethnicismum P. I. c. 7. Olearii Itiner. Pers. L. V. c. 41. Straus in Relat. Itiner. III, 12.

48 unde proverb. *auricula mollior*, de quo v. Cic. ad Qu. Fr. II, 15. Erasm. in proverb. et Scalig. ad Catull. epigr. XXV.

49 Henninius: „forte ideo *molles*, quod ex iis dependerent iam inaures, divitiarum argumentum.“ Cf. Sen. de Ben. XII, 9.

107. *custodit*, pascit, *oves conductas*, alienas, vel potius in agro, quem conduxit. *Corvinus* pro quovis nobilissimo, ad inopiam redacto. Cf. ad VIII, 5. Britann. tamen suspicabatur, poetam respexisse ad M. Valerium Corvinum, qui exacta iam aetate agros coluerit. *Pallas*, Claudii libertus, cuius potentia et divitiae satis notae. [50] In gente *Licinia* familiae erant ditissimae, inpr. Licinii f. Licini Calvi Stolones, pater ac filius, (v. Liv. VII, 16.) et Crassi, cognomine etiam *Divites* dicti, de quibus v. Cicero, Plut., Dio, et quae dixi in Tabulis geneal. gentt. Rom. Sed praedives etiam fuit Licinius, Augusti libertus, de quo vid. inf. ad XIV, 305 sqq. Hunc potissimum h. l. intelligendum putant Intpp. nec male, quoniam libertinus loquitur, et cum Pallante eum coniungit.

109 sqq. Verba poetae indignantis inpudentem adrogantiam hominis, qui servus quondam fuerit, et temporum suorum conditionem, quibus divitiae dent honorem et plus meritis valeant. *sacro honori*, tribuno, homini sacrosancto, quod vel tironibus notum ex Liv. II, 33. III, 19. 55. Dionys. VI, 89. *pedibus albis*, h. e. cretatis vel gypsatis, quod signum erat et indicium servorum trans mare ex barbaris terris advectorum, qui vilissimo pretio vendebantur. [51]

113 sq. *Pecunia* a Romanis quidem in Deos relata, sed neque ara, neque templum ei exstructum. [52] *funesta*, exitiabilis. [53] *salutato nido*, σκωπτικῶς pro invi-

50 v. Suet. Claud. 28. Tac. Ann. XII, 53. (ubi cf. Intpp.) XIV, 65. Plin. H. N. XXXIII, 10. Plin. Ep. VII, 29. VIII, 6.

51 v. Heyne ad Tibull. II, 3, 60. Casaub. ad Suet. Octav. c. 69. Plin. XXXV, 17, 18. Dig. I, 21. t. 1. l. 1. et inf. VII, 16.

52 Cf. Sen. de Prov. c. 5. Turneb. Advers. XI, 22. Augustin. de Civ. D. IV, 21. et 29. Arnob. III.

53 De templis *Pacis* v. Suet. Vesp. 9. Plin. XXXIII, 8. XXXVI, 15. Herodian. I, 14. *Fidei* Dionys. II. c. ult. Cic. de N. D. II, 23. Plin. XXXV, 10. *Victoriae* Nardini Roma ant. V, 8. VII, 11. Panvin. ap. Rosin. Antiq. Rom. I, 13. Liv.

ſo; nam proprie *templum*, *Dii*, *numen*, *augurium ſalutari* dicuntur, ut ap. Cic. Roſc. Am. 20. Ovid. Pont. II, 8, 15. Virg. Aen. XII, 257. *crepitat Concordia*, ſatirice pro Concordia, in cuius templi, vetuſtate conlabſi, faſtigio ciconia nidum poſuit, et, ubi pullos reviſit, roſtro crepitat. *Crepitare* propr. voc. de ciconia, ut ap. Ovid. Met. VI, 97. ad quem locum poetam reſpexiſſe ſuſpicabatur Farnab. [54]

117 ſq. Si vel *ſummus honor*, h. e. ſummi magiſtratus (cf. ſup. v. 101.) tam ſordide et ſine omni pudore ſportulam petunt, quia id non minus quaeſtuoſum quam commodum eſt; *quid facient comites* h. e. cur ſportulam petere erubeſcant pauperes clientes, *quibus hinc eſt toga* cet., i. e. quibus ſola ſportula et cultum et victum ſuppeditat? Bene comparant Martial. X, 10.

XXII, 37. XXVI, 23. XXXV, 9. *Virtutis* Liv. XXVII, 11. XXIX, 11. Nardin. l. c. III, 2. Roſin. l. c. II, 18. Plin. XXXV, 10. Gyrald. de Diis Gent. Synt. 1. *Concordiae* Rufus et Victor Deſcr. U. R. Reg. III. IV. et VI. Plut. in Camillo c. 21. Ovid. Faſt. I, 647. Salluſt. B. C. 46. Plin. LXXXI, 1. Nardin. l. c. V, 6. Donat. de Urbe Roma II, 14. Gyrald. l. l.

54 Nugantur alii, v. c. Scholiaſtes MS. laudatus in Miſc. Obſſ. crit. Vol. V. T. II. p. 266. („Concordiam quum dicit, reſpicit ad ciconiam, quae Concordia conſecrata eſt, et Gr. εὐσεβὴς dicitur a pietate. Fertur enim, ſicut pulli nutriuntur a parentibus, ita parentes a pullis iam ſenes nutriri: unde Concordiae conſecrantur.") Politianus, qui in Miſcell. c. 67. loco Aeliani A. A. III. deceptus, motusque auctoritate nummi Fauſtinae Auguſtae, in quo cornix cum inſcript. CONCORDIA, cornicem (quae certe non crepitat) volebat eſſe ſymbolum Concordiae, eamque pictam fuiſſe in fronte templi Concordiae; Flavius, qui Coniectan. c. 53. ſimpl. intelligebat aedem Concordiae, in qua ſenatus aliquando habitus ſit, et quo cum ſtrepitu confluxerint Patres; Merula, qui in Commentariis ſuis Concordiam ſub imagine ciconiae cultam putabat. De veris Concordiae ſymbolis v. potius Struvii Synt. Antt. Rom. c. I. p. 143. Voſſ. Theol. gent. IX, 38. Montfauc. Antiqu. expl. T. I. P. II. tab. 210. Politiano tamen adſtipulabantur Conſtant. Landus in explicat. numism. Rom. p. 66 ſq. Scalig. Poet. III, 100. et in animadverſſ. ad Catull., Plathner. et alii.

rationibus adcepti. *comites*, clientes, ut sup. v. 46. ubi v. not. *fumus domi*, ligna, et quidem, qualia pauperibus emenda sunt, non ea, quae Martiali XIV, 15 *acapna*, et ICtis *recocta* vocantur, sed viridia, quibus magna vis fumi excitatur; Grang. et Brit. Alii intelligunt domum fumo fuscam. Martial. III, 30. *Sportula nulla datur: gratis conviva recumbis: Dic mihi, quid Romae, Gargiliane, facis? Unde tibi togula est? et fuscae pensio cellae? Unde datur quadrans, unde vir es Chiones?* — *densissima lectica*, plurimi nobiles et summi magistratus, lecticis vecti. *centum quadrantes*, sportulam. v. sup. ad v. 95 sq. *languida*, aegrota. *praegnans*, gravida. *absenti* uxori. *arte*, quae nunc *iam* satis *nota* est. Ea festive h. l. adumbratur. *sellam*, v. sup. ad v. 65. *vacuam*, ut contra *plena* sup. v. 33. *Galla*, fictum uxoris nomen, ut passim ap. Martial. *inquit*, maritus dicit servo, qui sportulas distribuit. *Profer* e sella *caput*, verba dispensatoris, et *noli v. q.* mariti. *quiescit*, dormit.

127. De vulgari negotiorum diurnorum ordine ac serie v. Martial. IV, 8. *pulcro*, εἰρωνικῶς. *Sportula* petitur prima et secunda hora, qua clientes salutant patronos. v. Martial. l. l. *Deinde* deducuntur patroni ad *forum*, Augusti plerumque, in quo statua eburnea *Apollinis*, (v. Plin. VII, 53. coll. Horat. Sat. I, 9, 78.) et *triumphales* statuae summorum ducum, quas Augustus in utraque fori sui porticu dedicaverat, teste Suet. Octav. 31. Ita Grang. qui etiam recte vidit, Apollinem facete *iuris peritum* vocari, ut *Marsyan caussidicum* Martial. II, 64, 8, quod utriusque statuae in foro fuerint, et quotidie illi lites quasi audiverint. Facetius dixit Horat. Sat. I, 6, 119 sq. *non sollicitus, mihi quod cras Surgendum sit mane, obeundus Marsya, qui se Vultum ferre negat Noviorum posse minoris.*

130. *Nescio quis*, contemtim de vilissimo homine. *titulos*, imaginem cum titulo. De verbis *Aegyptius at-*

que Arabarches v. Varr. Lectt. et Excurs. I. *non tantum meiere*, sed etiam alvum exonerare. [55]

132. *Vestibulis*, ad quae deduxerant ex foro patronos, non ulterius admissi; Grang. Ibidem potius sportula iis adponebatur, *primo limine* sup. v. 95. 96. *lassi*, et quidem non tantum salutando, obcurrendo, deducendo, sectando, sed etiam *longissima coenae* rectae *spe*, quam per maximam diei partem frustra aluerant. *veteres clientes;* etiam hoc ad indignitatem rei augendam valet. *Vota deponunt*, spem coenae rectae abiiciunt. *homini*, hominibus, clientibus. Sed v. Var. Lect. ad v. 133. et 134. *Caulis* pro quovis vilioris cibi genere.

135. *interea*, dum illi caulem emunt et coenant. *vorabit*, δεινῶς, tamquam heluo, qualis mox describitur v. 137. 8. *Reges*, βασιλεῖς, ut et *Domini*, patroni, amici divites ac potentes, eorumque patrocinia *regna*, adpellabantur, potissimum a parasitis, qui saepe ab iis convivio excipiebantur: poetae etiam specialem notionem generali substituere solent. [56]

55 Grangaeus ita contra mentem poetae explicari credebat, qui tam sanctam potius Aegyptii huius statuam a Romanis dicat habitam, ut ne quidem ad eam, tamquam si fuisset Principis statua, meiere auderent. Cf. Casaub. ad Pers. I, 113. ubi monet, simulacris statuisque Principum non minorem reverentiam fuisse exhibitam, quam locis sacris, in quibus urinam facere summae impietati tribuerint veteres, etsi per lasciviam a multis id fieri solitum legamus apud Iuvenalem, (inf. VI, 309 sq.) Aristoph. et alios. Enimvero h. l. omnino de homine, loco humili nato, *(nescio quis)* agi videtur, et quis umquam *non tantum* pro *ne quidem* dixit? Praestiterit *non tantum* dictum accipere pro vulg. *tantum non*, vel ita legere, h. e. propemodum, hoc tantum excepto, ut Gr. μόνον οὐ s. οὐκ.

56 Cf. inf. V, 14. 81. 92. 137. 147. 8. 161. al. Horat. Epist. I, 17, 43. Plaut. Stich. III, 2, 2. et in Asinar. V, 2, 69. ubi v. Gronov., et Casaub. ad Theophr. Char. II.

137. 138. *Orbes* dicuntur vel patinae, vel, ut h. l., mensae, a forma rotunda. [57] *una mensa*, unica coena; vel *mensa* pro lance, ut τράπεζα, de quo v. Polluc. Onomast. VI, 12. De prima mensa, qua carnes piscesque adpositi, adcipiebat Graev. coll. Virg. Aen. I, 216. ubi v. Heyne. Digna omnino est, quae h. l. legatur docta Henninii nota: „Servius ad Virg. Aen. I, 740 notat, apud maiores ipsas mensas adpositas fuisse cum lancibus, non vero lances in mensam; habuisse autem illos duas tantum mensas, unam carnis, alteram pomorum, unde *prima* et *secunda mensa*. (Sic et πρώτη, δευτέρα τράπεζα, quod tamen ad missus etiam ciborum referri potest) Scilicet postquam prima mensa saturati essent, illa removebatur, et secunda mensa admovebatur, non, ut hodie et Servii aetate, novus missus eidem mensae inferebatur, sed una cum missu mensa mutabatur. (Cf. Athenaei L. IX. c. 2.) Mensae autem illae, quamdiu triclinia durarunt, in longum quadratae ad lectorum mensuram erant: postea rotundae mensae invectae sunt, seu *orbes*, quum *stibadia*, sive *adcubita*, (*sigmata* Martial. X, 48, 6. XIV, 85. al. 87. *semirotunda* Apul. Met. V, p. 160.) in usum inducerentur, quae quum semirotunda essent, necesse erat mensas rotundari. Invalescente demum luxu non duabus, sed pluribus utebantur mensis, et aliquando ad singulos missus singulas mensas variabant; et vel loco eodem recumbentes novos missus mensasque exspectabant, vel locum mutantes aliis mensis adcumbebant, unde *ambulans coena* festive dicitur Martial. VI. ubi Annii luxum taxat, qui ducentis fere mensis epulabatur. Mensae autem seu *orbes* illi apud delicatos erant citrei, quorum adeo inmane pretium, ut aurum vincerent. v. Martial. XIV, 89. inpr. Senec. de Benef. VII, 9. et Plin. XIII, 15. (ubi cf. Harduin.) Iam h. l. *de tot*, notanter, quum luxuriarent copia ci-

57 Cf. inf. IV, 132. XI, 122. Martial. II, 43, 10. IX, 60, 7. Athenaei IX, 12. XI, 12.

trearum mensarum; *latis*, quo enim latiores, eo pretiosiores erant, quandoquidem tanta solum erat earum amplitudo, quantum arbor ipsa pateretur: *et pulcris*; pulcriores censebantur orbes citrei, quo plures nodos et maculas haberent. (v. Sen. l. l. et de tranq. p. 677.) Petronius ideo queritur in bello civ. *citrearum mensarum Africa erutarum maculas mutari auro viliori, et censum ita turbari.* Cur eos *orbes* vocet Iuven., patet ex superioribus. *et tam antiquis*, h. e. per multas elegantium dominorum successiones civitati notis, ut loquitur Seneca. (*a Cethegis descendens* Plin. l. c. ubi v. Hard.) *Una mensa* i. e. ne variatis quidem orbibus, ne tota quidem coena, ne uno quidem missu, sed vel una lance. Speciatim videtur tangi patina Clodii Aesopi histrionis, eiusque filii, de qua v. Plin. IX, 35. X, 51. Horat. Sat. II, 3, 239 sq." Ita Henninius. Cf. Lips. de situ conviviorum ap. Rom., et Antiq. Lectt. III, 1. ac de citreis mensis sup. ad v. 75. Alia prodigiosae luxuriae exempla, ad quae poeta respicere potuit, alii memorant. [58]

139. *Nullus iam parasitus erit*, qui oblectationis caussa convivio adhibeatur, si divites porro soli coenaverint. *Sordes*, sordidam avaritiam *luxuriae*, cum luxuria coniunctam: nam divites pauperibus amicis et clientibus nihil dant, sed soli saginantur et genio suo indulgent. *gula*, ut alibi *gurges*, et inf. II, 114 *guttur*, voracitas, et hinc homo gulosus et edax, heluo et polyphagus. *sibi ponit*, adponit, et hoc pro adponi iubet. *Totos*, integros, *apros* in conviviis, et quidem in magnis quadratisque lancibus, adponere solebant Romani, idque caput coenae nonnumquam erat. Solidum aprum primus in epulis Servilius Rullus, (Plin. VIII, 51.

58 Plut. Lucull. p. 318. 319. et Anton. V. p. 149. Plin. IX, 35. (de Cleopatra, quae una coena centies HS. absumsit, de qua v. et Macrob. Sat. II, 13.) Suet. Calig. 37. et inpr. Vitell. 13. aliique.

f. 78.) octo apros Antonius, (v. Plut.) fingulos fingulis convivis Caranus quidam teste Athenaeo, binos ternosque in ipfo coenae principio alii (v. Plin. l. c.) adpofuerunt. Cf. inf. V, 115. Lipf. Poliorc. IV, 1. et Suet. Tiber. c. 34. *propter convivia*, ut pluribus in convivio, non uni, adponeretur et fubficeret. Id fumtum putant ex Varr. R. R. II, 4, 10. *Suillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulandum.* Clemens Alex. Strom. II. memorat, philofophum quemdam existimaffe, τὴν ὗν θῦν εἶναι, fuem Graecis ὗν tamquam θῦν dictum effe, ὡς εἰς θύσιν καὶ σφαγὴν μόνον ἐπιτήδειον, quod epulis tantum aptus effet.

142—44. Poena luxuriae atque voracitatis morbi et mors faepe repentina.[59] *Poena* heluonis *praefens*, praefentanea ac fubita eft, confeftim fequitur, ut ap. Cic. de Nat. D. II, 59. Britannicus bene comparabat fimilem locum Plin. XIV, 22 de ebrietate: *hinc pallor et genae pendulae, oculorum ulcera, tremulae manus, effundentes plena vafa; et quam fit poena praefens, furiales fomni et inquies nocturna oftendunt.* Grangaeus poetam refpexiffe putabat ad illud Horatii Od. IV, 5, 24 *Culpam poena premit comes.* Cf. Hor. Od. III, 2, 31. 32. et ibi Iani. *deponis amictus* in balneo, (cf. ad VI, 418.) et quidem in apodyterio, ubi capfariis tradebantur. *Turgidus*, ut ap. Horat. Epift. I, 6, 61. *crudi tumidique lavemur*, et ap. Perf. l. c. *Turgidus hic epulis atque albo ventre lavatur.* Caufam tradit Columella l. c. *ut apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem Laconicis excoquimus.* Cf. Celf. II, 17. al. *crudum*, indigeftum, non concoctum. *Pavonem* Romanis in deliciis habitum, (v. Cic. ad Div. IX, 18. et 20. al.) fed omnium difficillimae digeftionis effe, cuius mortui caro numquam putrefcat, (v. Auguftin. Civ. Dei XXI, 4.) monuit Afcenf. Pavonem Romae primus

59 Cf. Martial. XII, 48, 10 fq. Quaeft. V, 4. et Columell. Praef. Perf. III, 98 fqq. Senec. Natur. §. 16.

adposuit Hortensius orator, et saginavit M. Aufidius Lurco.[60] *Hinc*, ex nimia ciborum copia et indigestione; nam morbi oriuntur διὰ πλῆθος τροφῆς, καὶ ἀπεψίαν, καὶ φθορὰν, secundum Erasistratum, Celsum de R. M. in prooem. et Salmas. de ann. clim. p. 765. quos laudavit Hennin. *intestata senectus*, mors repentina senis, qui idcirco intestato moritur. *fabula*, fama et rumor de morte talis senis, *it*, divulgatur, *per cunctas coenas*, ubi scil. de novis rebus sermones feruntur. *nec tristis fabula:* quoniam enim ab intestato mortuus est, et clientibus amicisque nihil legavit, nemo quoque eius mortem luget; unde et *iratis amicis*, non quia rixantur de hereditate, ut exposuit Schol. MS. laudatus in Misc. Obss. crit. Vol. V. T. II. p. 267. Fabula etiam h. l. dici potest ipse senex, quatenus multi de eo loquuntur. Cf. Var. Lect.

147—149. Cf. sup. ad v. 87 sq. *Nil* vitii flagitiique. *minores* scil. natu, posteri, ut inf. II, 146. VIII, 234. XIV, 189. ubi *veteribus* opponuntur, ut *maioribus* ap. Ovid. Trist. IV, 10, 55.[61] *Omne vitium* iam *stetit in praecipiti*, in summo quasi fastigio, ultra quod adscendere nequeat. — *Verbis*, *utere* igitur *velis; totos pande sinus*, poeta se ipsum ad scribendum exhortatur, quum tam larga ad id suppetat materies. Metaphora passim obvia et petita a navigantibus, qui, secundum nacti ventum, sinus velorum pandunt, vento inflandos.[62]

150. *unde ingenium par materiae*, unde tibi sunt facultas viresque ingenii, argumento tam difficili et copioso; operi periculosae pleno aleae, pro dignitate per-

60 v. Plin. X, 20. Varr. R. R. III, 6. Macrob. Sat. II, 9. Aelian. H. A. V, 21.

61 v. Heyne ad Virg. Aen. I, 532. Drakenb. ad Sil. XVI, 44. Bud. et Burm. ad Valer. Fl. III, 455.

62 v. Cerda ad Virg. Ge. II, 41. IV, 116. Tollius ad Longin. περὶ ὕψους c. IX. n. 21. Iani ad Horat. Od. I, 34, 4. II, 10, 23. IV, 15, 4. Intpp. Plin. Ep. II, 11, 3. IV, 20, 2. VIII, 4, 5. Ernesti clav. Cic. v. *velum*.

tractando pares atque idoneae? Huic tamen obiectioni h. l. non respondet poeta; diluerat eam iam sup. v. 15 sq. 30. 79. 80. *Ingenium* itaque *par materiae*, ni fallor, est libertas iudicii, qualem talis materies eiusque tractatio requirit, *illa priorum*, veterum poetarum, Lucilii, Catonis Censorini, Terentii Varronis, Horatii aliorumque, *scribendi simplicitas* h. e. libertas, παῤῥησία, quae simpliciter et aperte, sine dissimilatione vel ambagibus, sine respectu periculi vel potentiae ac gratiae hominum, expromit quod sentit. Ea non modo legibus restricta erat, [63] sed et penitus oppressa metu delatorum iudiciisque maiestatis, a Tiberio institutis et reductis a Domitiano. [64] Illa tamen sublata atque denegata ipsum quoque *ingenium* hebetatur, poetarum inprimis satiricorum, qui hisce temporibus non minus ac historici, ut Horatii verbis utar, (Od. II, 1, 6 sq.) *periculosae plenum opus aleae tractabant*, et *incedebant per ignes suppositos cineri doloso*; unde et fictis nominibus ac sermone obscuro verbisque tecto uti solebant. *animo flagrante*, irato, propter scelera cuiuscumque generis et ubivis obvia. Cf. sup. v. 79. *Simplicitas*, *cuius non audeo dicere nomen*: ita libertas scribendi (nec non cogitandi et loquendi) periit, ut ne audeam quidem eam nominare, quasi nefas sit; nam ea non audemus nominare, quae foeda abominandaque sunt; Brit.

154. Quid refert, viros nobiles insectari, potissimum si vel mortui sunt, vel fictis nominibus, non nominatim, notantur? Verba poetae, monitori respondentis; non, ut Bahrdt et alii putant, Lucilii, ut sensus sit: nemini nunc dicere licet, quod olim dixit Lucilius, *quid*

63 v. XII Tabul. et quidem Tab. VII. Cic. Tusc. Qu. IV, 2. et de Republ. IV. in Fragm. ap. Augustin. de Civ. Dei II, 9. in ed. Ernest. Vol. IV. p. 1080. Hor. Sat. II, 1, 80 sq. et Epist. II, 1, 152 sq. coll. Suet. Domit. c. 8.

64 De iis v. Intpp. Tac. Ann. I, 72. 73. Plin. Paneg. c. 11. Senec. Benef. III, 26. 28. Suet. Tib. 58. et Domit. 12. Bach. in Traiano p. 27 sq.

refert cet. *Mucius*, h. e. nobiles et primores populi, ut ap. Perf. I, 114. 5. *Secuit Lucilius urbem, Te Lupe, te Muci, et genuinum fregit in illis.* Cf. Horat. Sat. II, 1, 62 sqq.

155—157. Monitor respondet: inpune quidem vitia hominum multorum notabis; sed si in virum potentem et Imperatoribus gratum, qualis Tigellinus est, invectus fueris, supplicio adficieris. *Pone* loco Mucii *Tigellinum*, propter similitudinem morum vitiorumque Neroni et Galbae amicissimum; de quo v. vet. Schol. ad h. l. Tac. Ann. XIV, 48. 51. (ubi cf. Lips.) 57. XV, 37. 40. 50. 72. XVI, 17. 19. et Hist. I, 72. Suet. Galb. 15. Vetus Schol. „*Pone* in satira, vitupera Tigillinum; quem si laeseris, vivus ardebis, quemadmodum in munere Neronis vivi arserunt, de quibus ille iusserat cereos fieri, ut lucerent spectatoribus, quum fixa illis essent guttura, ne se curvarent.“ Possis etiam *ponere* docte positum adcipere pro effingere, describere; propr. fingere, formare, de pictoribus et statuariis, ut τιθέναι. Cf. Perf. I, 70. Hor. A. P. 34. al. Verba *lucebis taeda in illa* cet. non ad atroces servorum poenas, inter quas etiam vivicrematio erat, (v. L. XXVIII Dig. §. 11. *de poenis*) referenda, sed ad tunicam molestam, de qua v. inf. ad VIII, 235. Famosum illud Romae incendium temporibus Neronis plus infamiae habebat, quia praediis Tigellini Aemilianis proruperat; (v. Tac. Ann. XV, 40.) unde Grangaeus hunc putabat h. l. sensum esse: si Christiani, qui falso adcusati Tigellini praedia incendisse, flammis ustulati fuerunt, atque, ubi defecit dies, in usum nocturni luminis combusti; (v. Tac. Ann. XV, 44.) quanto magis tu, qui non tantum praedia, insulas, domos, sed ipsum nomen famamque Tigellini inuris. *stantes*, ad palum deligati, et *fixo gutture*, unco gutturi inpacto. 65) De reliquis verbis v. Excurs. II. —

65. Cf. Heins. ad Ovid. Amor. I, 6, 25. Sen. Epist. XIV. et de Ira III, 3. Suet. Vitell. 17. Vulcat. Gallic. vit. Avidii Cassii

158. 159. Responsio poetae: patienterne ferendum est, sceleratissimos homines superbos et sublimes ferri in lecticis et nos despicere?

158. Comparant verba Probi Grammatici: (nam aliud testimonium desideratur) *Tigellinus, homo omnium nequissimus, tres patruos habuit, quos omnes, ut eorum hereditatibus potiretur, veneno absumsit, subtractisque annulis et falso tabulis signatis, hereditates summo scelere consecutus est.* *Aconita*, venenum; propr. herbae genus [66] *plumis*, in lectica, in qua lectus est s. pulvinus, plumis fartus, adeoque mollissimus, qui *pluma mollis* dicitur Pentadio de vita beata v. 5. *in Pensilibus*, in lectica, quae sublimis s. sublime fertur a servis.

160—170. Verba et consilium admonitoris. *Quum veniet* Tigellinus vel eiusmodi homo *contra*, obviam, ut ap. Martial. V, 4. XIV, 62. [68] *digito compesce l.*, tace, ut ne suspicio quidem ullius verbi prolati in te cadere possit: alioquin ille mox *accusator* vel delator *erit*, qui Imperatori dicet, *hic est* ille inprobus, qui famam tuam laedet, tibi maledicet; nisi malis: qui Caesari te, obviam ei venientem, digitis monstrabit, dicens, *hic est ille!* nam hoc sufficit, et crimen, cuius te insimulat, pro-

c. 4. et de Christianis taedae instar incensis Sulpic. Sacr. hist. II. Prudent. περὶ στεφ. 9 de Eulalia v. 118 sq. Tertull. Apol. c. ult. et de anim. 1. extr. et 33.

66 v. Intpp. Ovid. Met. VII, 419. et Plin. VI, 1. XXVII, 2. et 3. et Eustath. ad Dionys. Perieg. V, 791.

67 Cf. VI, 88. X, 362. Martial. XII, 17, 8. XIV, 146, 2. Plin. XXVI, 3. et Lips. Elect. I, 19.

68 *compesce labellum*, comprime, coerce linguam, *digito* indice, qui alio nomine *salutaris* dicitur, quod eo protenso veteres salutarent, quodque silentium, quae res maxime salutaris est, (!) eo indiceretur; unde et Martianus Capella *digito salutari silentium commovere* dixit: (ut nos, *die Hand auf den Mund legen*) nec aliam ob caussam Aegyptii Harpocratem, aut Romani Angeronam, Deos silentii, digito ora comprimere finxerunt; GRANG. Cf. Scalig. Lect. Auson. I, 29. Turneb. ad Varr. L. L. lib. V. et Augustin. de civ. Dei XVIII, 5.

bare nihil attinet. Cf. Pers. I, 28. et Martial. V, 13. Vide et Var. Lect.

162—164. Tutius ac sine periculo tragicum vel epicum scribes carmen, mortuorumque vitam ac facta expones. 'Suspicor poetae h. l. ante oculos fuisse Horat. Sat. II, 1, 10 sq. ubi Trebatius idem consilium dat Horatio.' *licet — committas*, carmen scribere licet, quale Virgilius scripsit, de proeliis certaminibusque *Aeneae* et *Rutuli ferocis*, fortis, h. e. Turni. *Committere*, ut *comparare* et *componere* par pari, vocab. propr. de gladiatoribus, athletis, histrionibus, pantomimis et certaminibus vel oratoriis vel poeticis. [69] *nulli gravis est*, timendus et periculosus; quia neminem offendit, *Achilles*, historia de Achille, (ut mox *Hylas*) *percussus*, quem Paris per insidias sagittis transfixisse dicitur et qui adeo nec nocere potest. v. Hom. Il. χ, 359. et Odyss. ω, 36 sq. Virg. Aen. VI, 57. Hygini Fab. CVII. ubi v. Muncker. Grangaeus putabat, Iuvenalem legisse et in animo habuisse locum Ovid. Trist. II, 411. 412. *Hylas, multum quaesitus* ab Hercule, *urnamque secutus*, una cum urna delapsus in Ascanium flumen, raptus a Nymphis: quae fabula, a multis poetis (nam *cui non dictus Hylas puer?* Virg. Ge. III, 6.) variis modis est tractata. [70]

165—9. Si vero, Lucilii exemplo, vivorum hominum vitia notaveris, hi *criminibus*, criminum conscientia, (ut mox *tacita culpa*) *frigidi*, exagitati, anxii, (quibus *formidine turpi frigida corda tremunt*, ut utar verbis Sil. II, 338, et *tacita sudant praecordia culpa*) *rubent*, rubore suffunduntur, et *inde irae sunt*.

69 Cf. Inf. ad VI, 378. et 436. ad Sil. I, 39. X, 76. XVI, 616. Casaub. et Ern. ad Suet. Octav. 89 et Calig. 53. Intpp. ad Plin. Ep. VII, 24. et Lucan. I, 97.

70 v. Burm. Catal. Argon., Heyne ad Apollod. p. 185. Muncker. ad Hygin. Fab. XIV. et ad Anton. Lib. 26. Intpp. ad Propert. I, 20. et Theocr. Id. XIII. Schol. ad Apollon. I, 131. et 1207 sq. Barth. ad Stat. Theb. V, 443.

ad vindictam inflammantur, in ultionem excandescunt. Verbis *ardens infremuit* sc. indignabundus, et *ense velut stricto* vis et acrimonia Lucilianae satirae exprimitur, de qua v. Pers. I, 114. 5. Horat. Sat. I, 4, 1—6. II, 1, 62 sqq. Grangaeus suspicabatur, poetam memorem fuisse dicti Caligulae, qui peroraturus, *stricturum se lucubrationis suae telum*, minatus sit, teste Suet. Calig. 53. Possunt etiam verba, *ense velut stricto*, ad auditorem referri, qui sceleris conscientia et metu cruciatur, velut *destrictus ensis cui super impia cervice pendet*, ut poeta respexerit ad locum Horat. Od. III, 1, 17 sq. et ad historiam de Dionysio tyranno et Damocle, notissimam vel ex Cic. Tusc. V, 21.

166. 7. Mira metus sceleratorum et malae conscientiae descriptio, qua rei ac conscii modo frigore, modo calore alternis vicibus torquentur: illud fit propter metum, hoc ob pudorem, nam utrumque malae conscientiae inest; Lubin.

168. Ex Terent. Andr. I, 1, 99. *Hinc illae lacrumae.* *Ergo tecum haec*, quae dixi et monui, ut caveres, *prius voluta animo*, solertius perpende, (ut ap. Virg. A. IV, 533. VI, 158 et 185.) *ante tubas*, antequam tuba classicum canas, et in hostem impetum facias, ante initium pugnae, (ut et ap. Claud. Stilich. I, 192.) h. e. antequam scribas et carmine proscindas aliquem. *galeatum*, qui iam galeam armaque induit et proelium iniit, unde pedem referre non possit, *duelli*, pugnae, *poenitet sero*, postquam victus et vulneratus est. Ita te consilii sero poenitebit, si aliquem carmine lacessiveris, et ad vindictam provocaveris.

170. 171. Poeta respondet monitori: Si vivos sine periculo carpere non possum, mortuorum vitia vocis libertate perstringam. Huic quidem promisso non satisfecit, et passim vitia sui aevi et hominum tunc temporis viventium notavit, sed numquam fere aliorum, quam ignobilium et qui minus gratia Imperatorum valebant,

adeoque minus ei nocere poterant; de potentibus autem vel ipsis adeo Caesaribus mutatis tantum et fictis nominibus egit, vel ita, ut, quae diceret, ad alios etiam referri possent.

171. Ad vias, praecipue *Flaminiam*, *Latinam* et Appiam, sepulcra Romani exstruere solebant, quorum latebris saepe latrones se occultasse notum est; unde multa exstant epigrammata in *viatores*, et in inscriptt. passim fit mentio viatorum.[71]

71 Cf. inf. V, 55. et VIII, 146. Martial. VI, 28. XI, 14. Kirchman. de fun. Rom. II, 22.

IN SATYRAM II.

ARGVMENTVM.

Inprobissimum genus hominum ac cane peius et angue vitandum sunt philosophi, quos nostra aetas tulit: hi enim non modo indocti sunt, etsi domum libris imaginibusque veterum philosophorum refertam habent, ut omni doctrina ornatissimi videantur; sed etiam turpissime vivunt, quum tamen speciem virtutis prae se ferentes vitia castigent: Curios similant, et Bacchanalia vivunt. 1—15. *Commiseratione et venia digni sunt, qui morum pravitatem non dissimilant.* 15—19. *Quis vero homines ferat, quorum facta discrepant dictis, quique graviter et insectantur et puniunt vitia, quibus maxime indulgent?* 20—35. *Quis non inrideat potius ac vicissim obiurget severos censores, qui mollitiem acrius increpant, et tamen muliebria tam faciunt quam patiuntur?* 36—65. *Neque tamen philosophi tantum his temporibus molles sunt ac effeminati, sed summi quoque magistratus atque iudices, qui sericis perlucidisque vestibus utuntur, et perniciosum ita exemplum produnt.* 65—81. *Hi paulatim, ut vulgo fit, ab hac turpitudine ad maiorem delabentur, et in consortium foedorum muliebriumque recipientur virorum, qui sexum, habitum, ornatum, vultum, vocis exilitatem, incessumque feminarum mentientes sacra Bonae Deae celebrant, et*

Othonis Imperatoris exemplo, in ipsis castris vel speculis utuntur, vel faciem linunt paue madido. 82—114. *Non desunt etiam, heu nefas! viri, iique summo loco nati, ac sacerdotes, qui data dote viris nubunt, nihilque magis dolent, quam quod nequeunt parere.* 115—142. *Quod tamen omnium turpissimum est ac portento simile, viros, genere et nobilitate huius civitatis facile principes, non pudet gladiatorum, et vel retiariorum, qui nuda facie pugnant, partes agere.* 143—148. *Quae monstra hominum, si vera essent, quae de Manibus ac inferis poetae fabulantur, adspicere olim in Orco horrerent Curii, Fabricii aliique viri spectatae virtutis.* 149—158. *Quid enim prodest, imperium nostrum orbis terrarum terminis definire, si barbaros populos, quos vicimus armis, etiam vitiis superamus, et peregrini, qui ad nos commeant, mox perditos induunt mores nostros atque in patriam suam referunt?* 159—170.

Poeta egregie docet, quanta sit Romae morum corruptela, quum ne philosophi quidem summique viri a foedis abstineant vitiis. Prima huius Satirae pars (v. 1—65.) ad philosophos tunc temporis viventes spectat, et potissimum ad Cynicos, qui reliquos illa aetate et multitudine, si Stoicos exceperis, et vitiis superabant. Hi non modo propter corporis speciem cultumque ab omnibus ludibrio habebantur, (quod ne aegre quidem ferebant ambitiosi homines, quum mirificam ita patientiam atque ἀπάθειαν ostentare possent) sed ob animi quoque morumque pravitatem merito contemtu laborabant. Nam de virtute quidem multa disputabant praeclare et in vitia acerrime invehebantur: sed turpissimos mores nefandamque obscenitatem tristitia ac torvitate vultus, superciliorum frontisque gravitate, ac pallio reliquoque philosophorum habitu contegebant. Quum itaque tales essent philosophi, sapienter egit Domitianus, qui eos edicto Vrbe et Italia expulit. Sed tyrannus ille ma-

ius in ipsam philosophiam, quam in philosophos, tamquam malos homines, odium habebat, etsi hoc illi praetendebatur; (cf. Sulpiciae Sat.) nec Iuvenalis adulator eius fuit, qualis Quintilianus, qui nimio ei placendi studio etiam philosophis invidiam fecisse videtur, inpr. in Prooem. lib. I. Inst. Or. §. 15. *Veterum quidem sapientiae professorum multos et honesta praecepisse, et, ut praeceperunt, etiam vixisse facile concesserim; nostris vero temporibus sub hoc nomine maxima in plerisque vitia latuerunt: non enim virtute ac studiis, ut haberentur philosophi, laborabant, sed vultum et tristitiam, et dissentientem a ceteris habitum pessimis moribus praetendebant.* Conf. omnino Luciani *Cynicus, Nigrinus* aliique dialogi his similes, (nam Lucianus praecipue philosophis tum viventibus infestus erat, eorumque vitia passim miro sale perfricuit) et loca class. Gell. I, 2. IX, 2. XIII, 8. et 23. Martial. IX, 47. al. 48 in Pannicum, inpr. vero Dionis Chrysost. oratio Alexandriae habita περὶ σχήματος, quam huic Sat. ex asse respondere iam monuit Henninius.

1. *Vltra Sauromatas*, ad extremum terrae terminum, ad barbaras et remotissimas orbis terrarum gentes, *fugere.* [1] *Sauromatae* s. Sarmatae, populus septemtr. in Sarmatia, quae et Europaea et Asiatica est, ac dirimitur Tanai fluvio, qui terminus Europae atque Asiae a veteribus habebatur. *Oceanum glacialem*, septemtrionalem, borealem. [2] *audent* sc. disputare s. praecipere.

3. Philosophi, qui bonorum virorum speciem prae se ferunt, et tamen turpissime vivunt. *Similant Cu-*

1 Cf. Prop. I, 6, 4. II, 30, 2. Hor. Od. II, 6, 1 sq. (ubi v. Iani.) et inf. XV, 172.

2 Hunc crassescere duntaxat, non congelari, et intell. esse sinum Euxinum, qui propter diversa flumina, quae suscipiat, plane gelu duretur, putabat Carr. ad Valer. Fl. IV, 722.

rios se *esse*, vel simpl. imitantur, scil. externo habitu, specie et vitae ratione. Sic *similare Catonem* dixit Horat. Epist. I, 19, 13. *s. nimbos* Virg. Aen. VI, 591. et al. Comparant Martial. VII, 57, (al. 58) 7. IX, 28. al. 27. in Chrestum. M'. *Curius* Dentatus, perfectissimum virtutis ac frugalitatis vel continentiae exemplum. v. inf. ad XI, 78 sq. *Bacchanalia* sc. sacra, in quibus sub praetextu religionis omnia scelerum genera exercebantur; de quo v. Liv. XXXIX, 8—18. *vivunt Bacchanalia*, h. e. bacchice, ritu eorum, qui haec sacra celebrabant, vel Bacchanalium modo, ita ut ea vivendo exprimant. Sic fere *Cyclopa movetur* dixit Horat. Epist. II, 2, 125.

4 sqq. Haec est descriptio horum hominum. *Primum* sunt *indocti*; deinde (v. 8 sqq.) *fronti nulla fides* est; praeterea (v. 11 sq.) *hispida membra quidem* cet., denique (v. 14 sq.) *rarus sermo illis* cet. — *omnia* eorum musea s. bibliothecae, (quas virorum doctorum imaginibus plerumque ornatas fuisse, docet Grang.)[3] vel omnes aedium partes, inpr. atrium, eiusque parietes, *gypso*, statua s. imagine gypsea, ex gypso. Cf. Plin. XXXV, 12. s. 44. 45. XXXVI, 24. *Chrysippi* Stoici. *perfectissimus horum philosophorum est*, eorum scil. sententia, vel iis videtur. *Si quis*, pro simpl. qui. *Aristotelem similem*, h. e. statuam s. imaginem Aristotelis, ei similem, quae eum referat; ut fere ap. Hesiod. Ἔργ. 71. Παρθένῳ αἰδοίῃ ἴκελον scil. εἴδωλον, s. ἄγαλμα, ποίημα, πλάσμα.[4] *Et iubet*, *pluteum* (v. Varr. LL.) *servare*, in eo reponit, recondit, *Cleanthas*, Cleanthis Stoici imagines. *archetypos* adiect. ut ap. Graecos et Martial. VII, 10. XII, 70. Ἀρχέτυπον, exemplar primum, ad quod alia effinguntur, (Germ. *Original*) quodque maximi putatur. Sermo est de hominibus, quales

3 laudatis Plin. XXXV, 2. 4 Cf. Stat. Silv. I, 1, 101. Suet. Tib. 70. Euseb. hist. eccl. II, 7, 129. Martial. IX, 104, 1. II, 18. Sen. de tranq. an. c. 9. Lips. de biblioth.

etiam nunc reperiuntur, qui, quamvis sint indocti, ut fucum faciunt inperitis, utque docti doctorumque virorum et bonarum artium cultores videantur, ostentationis causa, musea ornant magna picturarum copia et librorum, quos neque legunt neque intelligunt. Cf. Senec. de tranquill. an. c. 9.

8 sqq. Vid. supra Obss. Argumento subiunctae. *Fronti nulla fides* sc. est, vel habenda est; ut *noli to fronti credere* ap. Martial. I, 24. *frons et oculi persaepe mentiuntur* Cic. ad Qu. Fr. I, 1. *decipit frons prima multos* Phaedr. IV, 1, 4. et alia passim obvia. v. Ernesti clav. Cic. v. *frons*. Grangaeus comparavit Pers. I, 116. *fronte politus Astutam vapido servat sub pectore vulpem*, et Plaut. in Pseud. *At faciem quum adspicias eorum, haud mali videntur, opera fallunt*. *Tristibus*, philosophis fronte severis ac gravibus, iisdemque *obscoenis*, vita moribusque turpissimis. *Philosophos vultum et tristitiam, et dissentientem a ceteris habitum pessimis moribus praetendere* dicit Quintil. lib. I. Prooem. §. 15. ubi Spalding: „*Tristitia*, inquit, propr. vocab. de adfectata morum severitate, unde et Quintil. II, 1, 34. *barbam* et *tristitiam* iungit, agens iterum de ostentantibus ex professo philosophiam.“

9. 10. Cf. Martial. IX, 47. al. 48 in Pannicum, et Elmenhorst. ad Minuc. Fel. in Octav. p. m. 350. *Fossa*, cunnus, ut *βόθρος*, *scrobs* ap. Arnob. adv. Gent. IV. *caverna* ap. Auson. et *vesica* sup. I, 39. (unde et *fodere* sensu obscoeno dicitur, de quo v. inf. ad IX, 45. hinc h. l. ὁ λακκόπρωκτος, qui Ausonio *fossor* vocatur; Grang. Cf. Pollux VI, 30.) *Cinaedus* id. qd. *pathicus* inf. v. 99. vel *draucus*, qui muliebria patitur. *Socraticos cinaedos*, qui, quum turpissime vivant, de moribus tamen more Socratis disputant, eiusque disciplinam et philosophiam profitentur. Cf. Var. Lect.

11 — 13. Exterior quidem, quam prae se ferunt, species horrida est et vere mascula videtur, sed clam muliebria patiuntur et foedis libidinibus indulgent. Cf. inf.

ad IX, 15. et XIV, 194. Ovid. Met. XIII, 850. et inpr. Martial. VI, 56.

12. *Promittere*, ut *spondere* inf. VII, 134. προςδοκίαν παρασχῆσαι, excitare exspectationem, vel ἐπαγγέλλεσθαι, et πεῖσθαι ap. Hom. Il. ε, 832. al. quod iam monuit Casaub. ad Theophr. Char. XXIII pr. *animum atrocem*, gravem et masculum. Cf. Hor. Od. II, 1, 24. *levi*, levigato, λείῳ, δρωπακιζομένῳ resina seu pumice, (v. inf. ad VIII, 16. 114. 115.) vel potius h. l. turpi adtritu sive adsidua fricatione virilis urinae et membri. Cf. Pers. IV, 37—41. et Martial. IX, 27. al. 28. in Chrestum. *Caeduntur*, ut eamdem turpitudinem repetere possint. *Marisca*, genus ficorum, h. l. ulcus, quod et *ficus* ac *fungus*, Graecisque σῦκωσις dicitur. Cf. Martial. I, 66. al. 65. IV, 52, 2. VII, 70, 6. XIV, 86. *medico ridente*, quoniam nota ei est causa turpis.

14. Proprium esse hominibus, gravitatis opinionem inepte adfectantibus, ut sint ἀπροςήγοροι, iam monuit Casaub. ad Theophr. Char. XV. pr. Grangaeus: ut Pythagoricae sectae germani adpareant imitatores, cuius auctor nihil prius discipulos suos docuit, quam tacere, vel linguam coercere ac meditari. *Coma* iis est *brevior supercilio*, ut Stoici videantur, quorum secta ac disciplina omnium rigidissima erat ac severissima. Ita vulgo haec verba exponunt: nam Stoici non crinem barbamque promittebant, ut reliqui philosophi, [5] sed comam strictim ad cutim tondebant, qui mos fuit frugi hominibus et elegantiarum incuriosis; quod ex Phocylidis sententia, ἄρσεσιν οὐκ ἐπέοικε κόμη, factum monet Grang. [6] Hinc Stoici Luciano ἐν χρῷ κουρίαι dicuntur, eorumque discipuli *detonsa iuventus* Pers. III, 55. ubi v. Casaub. Sed, ut taceam, hanc sententiam ita parum commode expressam videri, quoniam mentio sit *superciliorum*,

5 de quo v. Salmas. ad Tertull. de pallio p. 3 sq. Inpp. ad Gell. IX, 2. XIII, 8. Horat. Sat. II, 3, 35. et inf. ad XIV, 12.

6 Cf. Casaub. ad Theophr. Char. X, 4. et ibid. Fischer. in Indice voc. ἐν et κείρεσθαι.

quorum contractio morositatem severitatemque prodit, et non modo Stoicorum, sed et Cynicorum, *supercilium, gravitas* vultusque torvitas ac tristitia, tam pervulgata sunt, ut in proverbium quoque venerint; hanc potius poetae mentem esse olim putabam: *supercilio est brevior coma,* h. e. supercilium eorum est contractum, constrictum. Ζήνων σὺν πολιῷ σεμνὸς ἐπισκυνίῳ Zenodot. in Epigr. *Triste supercilium Catonis* dixit Martial. XI, 2. At nunc, re accuratius perpensa, vix dubito, quin poeta salse perstrinxerit philosophorum illius aevi singularem superbiam arrogantiamque, quam inpr. supercilio adducto et alte sublato (Sen. de const. Sap. 3.) prodebant; unde dicebantur ἀνατείνειν, ἀνάγειν, ἐπαίρειν, ἀνασπᾷν, ὑπεραίρειν τὰς ὀφρῦς, de quo v. Heyne ad Epictet. c. 22. et, quos ibi laudat, Bergler. ad Alciphr. p. 140. Hemsterh. ad Lucian. T. I. p. 373. et ad Aristoph. Plut. 756. it. Abresch. Lect. Aristaen. p. 336. Re itaque festive et σκοπτικῶς in maius aucta *coma* eorum dicitur *brevior* fuisse *supercilio* per fastum quasi extento et alte sublato. Hinc et *supercilium,* ut ὀφρύς, simpl. de fastu adhibetur. v. inf. ad V, 62. *Verius,* apertius et simplicius sc. facit, agit, qui vitia sua non dissimilat, sed palam profitetur. Sic *vere agere* h. e. sine dissimulatione, dixit Cic. Or. II, 86. *Peribomius* v. Varr. LL.

16 sqq. Eiusmodi homines non malitiose et repugnante intus ratione, vel scientes prudentesque peccant, sed vel inviti et tam coeco ad voluptates et flagitia rapiuntur *furore* h. e. impetu, vel motu furentis animi et adfectuum; ut de virtute ne quidem cogitent, neque sciant se male agere; quasi penitus esset in iis exstincta ratio, unde poeta h. l. eorum *morbum* atque intemperantiam *fatis inputat,* quemadmodum Aristoteles eos Nicomach. II. natura sive naturae vitio peccare, et Philo Iudaeus (in libro de herede rerum divinarum) ζῆν κατὰ γένεσιν dicit; eorumque *simplicitas,* ignorantia virtutis et vitiorum, *miserabilis,* commiseratione digna, (τέτας ἐλεεῖσθαι προσήκει Galen. de usu partium XI.) *et furor ve-*

niam meretur, nam ὁ μηδὲν εἰδὼς μηδὲν ἐξαμαρτάνει, et οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων μάκαρ. Cf. Perſ. III, 32—34. et ibi Caſaub. Grangaeus *fata* h. l. adcipiebat de influxu aſtrorum ac nativitate, coll. Manil. V, 106 ſqq. quem locum a Iuvenali expreſſum cenſebat. *fatetur*, indicat, manifeſtat, oſtendit, prodit, ut X, 172. et XV, 132. *qui morbum inceſſu fatetur*, ut ap. Proſper. Aquit. de vit. contempl. II, 4. *qui undante labſabundi corporis motu et vagis laterum flexibus quodammodo fluctuantes animorum diſſolutionem, veſtigiis ſinuoſa mobilitate nutantibus prodit;* Hennin. *Simplicitas* poteſt etiam h. l. dici ingenua confeſſio morbi ac vitii, quod ſcil. facie ac inceſſu produnt. *Horum*, Peribomii et qui ei ſimiles ſunt.

19—21. *Peiores* his ſimplicibus ſunt illi, qui *talia* vitia, quibus et ipſi contaminati ſunt atque obruti, diſſimilant, et *verbis invadunt*, caſtigant, inſectantur, increpant, reprehendunt. [7] *verbis Herculis*, grandibus ac magnificis, qualibus Hercules uteretur; vel graviſſimis ac ſeveriſſimis, qualibus Hercules ille Prodicius Voluptatem increpuit et a ſe repulit, quod vel tironibus notum e Xenoph. Memor. Socr. II, 1. *Clunem agitant* ad patiendum ſtuprum, vet. Schol. [8] Idem ſignificat *cevere*, quod Graeci explicant τὸν πρωκτὸν αἰσχρῶς κινεῖν, vel uno verbo σαλακωνίζειν, a Salacone Antocli patre molliculo et deliciis diffluente; Grang. [9] *ceventem*, mollem et effeminatum. *verebor*, reverear et colam. *Sexte*, Stoice pathice, recte, opinor, Farnab. Senator, vet. Schol. nomen ficticium, de quo v. Martialis; Grang. *Infamis* ſtupro, libidine, flagitiis. *Varillus*, fictum nomen. *quo*, quanam re, quo modo, quam ob rem, *te deterior* ſum? Cf. Hor. Sat. II, 7, 40 ſq.

7 Cf. Plin. Ep. VIII, 22, 1. Valer. Max. VIII, 6. Gruter. ad Aurel. Vict. Epit. c. 1.

8 Cf. Hor. Sat. II, 7, 56. Paſſerat. ad Prop. II, 16, 27. Miſc. Obſſ. Vol. V. T. I. p. 119. Sciopp. Comment. in Luſ. c. 18. v. 4.

9 Cf. inf. IX, 40. Martial. III, 93. (95) 13. Perſ. I, 87.

23. Quicumque alteri exprobrat naturae vitia, iis ipse careat necesse est. [10] *Loripes*, *ἱμαντόπους*, s. *βλαισόπους*, valgus, cui *pedes*, vel crura distorta sunt in modum *lori*, *ἱμάντος*. Cf. Plin. V, 8. extr. et ibi Intpp. *Rectus* obponitur *curvo*.

24. *Quis tulerit* patienter. *Gracchos*, Tiberium et Caium, tribunos pl. ac fratres, agrariis aliisque legibus rogatis multisque motis turbis trucidatos.

25. Similiter *coelum ac terras miscere* dixit Liv. IV, 3. ut Lucian. in Prometh. τῇ γῇ τὸν οὐρανὸν ἀναμεμῖχθαι, ac nos: *Himmel und Erde bewegen*, h. e. magnos motus turbasque concitare, de homine, qui indignatione et iracundia furit, vel qui monstra vidit ac audivit, et tum clamando elementa ciere solet. Cf. inf. VI, 283. 284. et Virg. Aen. I, 133. V, 790. Sententia δεινῶς expressa! *Verri*, cuius furta in Gallia, Cilicia et praecipue Sicilia nota e Cic. Verr. I, 17 sq. 36 sq. et Act. in Verr. Lib. III. IV. V. *Miloni*, qui Clodium interfecit. *Clodius* infamis incestu sororis suae, et adulterio Pompeiae, uxoris Caesaris. *C. Cethegus* socius *Catilinae* in coniuratione. Cf. ad VIII, 231. et X, 287. *tres discipuli*, imitatores, *Sullae*, qui idem, quod Sulla, fecerunt, eiusque exemplum imitati sunt, Octavius, Antonius et Lepidus, triumviri, (quorum proscriptio propterea *Sullana* dicitur Floro V, 4.) non, quod alii putant, Caesar, Pompeius et Crassus. *tabulam* proscriptionis. *Dicere in*, contra, *aliquid*, de iudice, sententiam dicente, vel de adcusatore. [11]

29—33. *Qualis* rigidus aliorum censor fuit Domitianus, qui *Iuliam*, Titi fratris filiam, adhuc virginem, oblatam in matrimonium sibi, quum, devinctus Domitiae nuptiis, pertinacissime recusasset, non multo post, alii con-

10 Grangaeus comparabat Plaut. Trucul. I, 2, 58. Terent. Phorm. V, 9. Erasm. Prov. III, 2, 21.

11 v. quos Grang. laudavit, Brisson. de form. V. et Cic. Verr. II. *Haec primae actionis erit adcusatio, Dicimus.*

locatam, ultro corrupit, et quidem vivo etiam tum Tito; mox patre ac viro orbatam, ardentissime palamque dilexit, ut etiam causa mortis exstiterit, coactae conceptum a se abigere. Ita Sueton. Domit. c. 22. quocum conf. Plin. Epist. IV, 11, 6. Philostrat. de vita Apollonii VII, 7. et de iniqua Domitiani censura Spanhem. de V. et P. N. Diss. II. p. 108.[12] *tragico,* horrendo, nefando. *Tragicum* quoque vocatur, quod a Tragicis describi solet, vel dignum, quod a tragico quodam poeta tractetur. Sed quis hanc rem tragici argumenti esse dixerit? *Leges* de adulteriis, Iuliam scil. et Scatiniam, *revocabat amaras omnibus* adulteris.[13] Ex h. l. intelligitur, leges illas paulo ante mortem Iuliae editas fuisse vel revocatas. Legem tamen Iuliam de adulteriis a Domitiano renovatam esse, quod Intpp. h. l. monent, haud legere memini. *Veneri Martique* facere, diis adulteris, et a Vulcano etiam in concubitu deprehensis: nec minus false *omnibus*, quo ingens adulterorum copia innuitur. *abortivis* scil. medicamentis, ut inf. VI, 368. *offas,* massas deformes, foetus immaturos s. embryones,[14] *patruo,* Domitiano, qui earum et patruus et pater erat, *similes* deformitate: nam Domitianus in iuventa quidem pulcer ac decorus fuerat, sed postea deformis calvitio, obesitate ventris et crurum gracilitate, teste Suet. c. 18.[15]

12 Male hunc locum nonnulli referunt ad incestum Augusti, coll. Suet. Calig. c. 23. alii ad incestum Caligulae; (de quo v. Suid. v. Γάϊος) vetus Schol. et alii ad Claudium Imp. qui occisa Messalina uxorem duxerit Agrippinam, Germanici fratris filiam, quae frequenter abortum fecerit, ne coheredem Neroni filio pareret.

13 v. Sueton. Domit. c. 7. et 8. ibique Intpp. Zonar. Annal. T. II, Martial. VI, 2, et al.

14 cf. Plin. IX, 48; Casaub. ad Pers. V, 5. et inf. ad XVI, 9.

15 Dodwellus in Annal. Quintil. p. 127. male ex h. l. colligit, Iuliam plures uno fecisse *abortus*, adeoque et plures uno annos in Domitiani seu matrimonio seu concubinatu fuisse. *Abortiva* non sunt *abortus*.

34. *ultima*, extrema, summa, maxima, *vitia*, h. e. vitiosissimi, flagitiosissimi homines, ut *labes ac coenum* ap. Cic. *scelus*, *scelus viri*, *scelus hominis*, *stabulum nequitiae*, vel *flagitii*, vel *servitricium*, *flagrantia flagitii* cet. passim ap. Plaut. vel *stabula* de equis stabulantibus ap. Sil. III, 383. ubi v. not. Cf. Varr. Lect. inf. ad v. 120. *fictos Scauros*, h. e. homines inprobos et simulatores, (ut ap. Horat. Sat. I, 3, 62.) qui vitia sua dissimilant et obcultant, similes M. Aemilio Scauro, qui teste Sallust. Iug. 15. (al. 18.) *nobilis homo fuit, inpiger, factiosus, avidus potentiae, honoris, divitiarum, ceterum callide vitia occultans*. Possunt tamen ita quoque dici homines, qui, quum flagitiosi sint, veris moribus dissimilatis, speciem *Scaurorum*, h. e. bonorum, graviumque hominum, (ut inf. XI, 91.) vel morum sanctitatem gravitatemque prae se ferunt. *castigata remordent*, h. e. verbis castigati vicissim castigant inprobos censores suos, qui iisdem vel aliis vitiis dediti sunt. Cf. Horat. Epod. VI, 4.

36. *ex illis* simulatoribus. *Lauronia*, mulier inpudica et dicax. *quemdam torvum*, severum, qui semper temperantiam crepabat et virtutem: nisi malis iungere, *clamantem torvum*, ut ap. Virg. Aen. VII, 399. et Sil. XI, 90. *lex Iulia* de adulteriis s. pudicitia, ab Augusto, non a Iulio Caesare, lata, quod hodie satis notum est. *dormis*, nonne vim amplius habes et exerces? num inpunita dimittis tot scelera? Similiter *ferulae dormiant* ap. Martial. X, 62, 11. *dormiunt pessuli* ap. Plaut. Curc. I, 2, 66. et quae propius huc spectant, laudata a Rigaltio, verba Appiani in Pun. c. 112. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, λύοντες ἐν χρείᾳ τὴν ἀτιμίαν τῶν ἁλόντων περὶ Πύλον, ἔφασαν· Κοιμάσθων οἱ νόμοι τήμερον. *subridens* Lauronia dixit, non irata vel indignabunda, sed cavillans et ludibrio eum habens. Quaecumque enim respondet, εἰρωνικῶς dixit. *te* tamquam exemplar virtutis *obponunt moribus* pravis. *habeat iam Roma pudorem*, pudeat iam Romanos peccasse, aut nunc pec-

care te praesente, vel quum tale probitatis exemplum habeant. Tu *tertius* quasi *Cato* es, post Censorium illum et Uticensem, viros summa gravitate ac severitate conspicuos: ut *Stertinius sapientum octavus* ap. Horat. Sat. II, 3, 296. Seneca epist. 120. *Quidam alternis Vatinii, alternis Catones sunt*; et alio loco, *Omne aevum Clodios fert*, (cf. inf. VI, 345.) *sed non omne tempus Catones producit.* — *e coelo cecidit*, singulari deorum beneficio ac favore nobis datus est. *De coelo venisse* vel *demissum* dicebatur ac putabatur olim, quodcunque vel repente ac praeter omnium opinionem conspiciebatur, ac potissimum hominibus insperantibus et in summo periculo versantibus saluti erat, (v. Liv. XXII, 29.) vel tam eximium, singulare, et admirabile videbatur, ut prorsus divinum et a vi aliqua superiore profectum existimaretur: (cf. inf. XI, 27.) populi enim, in rerum caussis indagandis rudes, omnia insolita et quae praeter naturam fieri putant, vel bona vel mala, ab inmediata deorum vi, ope et influxu repetere solent. Conferunt Ammian. Marcell. lib. XXII. (*Quo apud Constantinopolin comperto, effundebatur omnis aetas et sexus, tamquam demissum aliquem visura e coelo*) Macrob. Somn. I, 9, et Muret. Varr. XIII, 7.

40 sq. Facile sentis vim interrogationis et sarcasmum, quo hypocrita mollitiei convincitur. *opobalsama*, unguenta. De balsamo, opobalsamo, xylobalsamo et carpobalsamo v. Plin. XII, 25. *hirsuto collo* cf. sup. v. 11 sq. *tabernae* unguentariae, ubi opobalsama emisti. *si leges vexantur*, vexandae in somno, ex eo excitandae sunt, h. e. citandae et in memoriam hominibus revocandae, ut tu semper crepas legem Iuliam: nam eas *dormire* sup. v. 37 dixerat simulator. Turnebus (Adverſ. XV, 17) et alii haec verba ita interpretantur: si negotium est legibus exhibendum, et si advocandae sunt contra vitia; qui enim vocantur, ut veniant, iis labor iniungitur et *vexari* videntur. *Scatinia* vel *Scantinia* lex (v. Var. Lect.) *de nefanda Venere*, lata a

P. Scantinio Pont. (Liv. XXIII, 21.) vel a Scatinio trib. pl. nam a Scantinio, qui ea damnatus sit, illam nomen accepisse, e Valer. Max. VI, 1, 7. iudicio parum probabili conspicit.[16]

45. *plura* reprehensione et poenis digna.

46. Peccantium multitudo et consuetudinem et licentiam peccandi parit. Comparant Senec. de clem. I, 22. de benef. III, 16. Lucan. V, 259. 260. et al. Se invicem iunctis viribus tuentur a legibus iudicibusque, ut milites se ab hoste tuentur facta *phalange*, (μάχῃ αὐτοσχεδίῃ, συνασπισμῷ, testudine) qua impetus vel hostis excipitur vel in eum fit, et viris et *umbonibus*, h. e. scutis, *suffultis*.[17]

47. Grangaeus conf. proverb. *Simile simili gaudet*, Catull. Epig. LVIII. (*Pulcre convenit improbis cinaedis*) Martial. VIII, 34. et al.

49. *Lambere*, de obscoeno libidinis genere; id. qd. *lingere* et *fellare* v. Martial. I, 9, 1. 78, (al. 77.) 6. II, 50, 1. III, 81. X, 61. *Catulla* forte eadem memoratur inf. X, 322. et alia forsan ap. Martial. VIII, 53. quae et formosissima fuit et castissima. *Hispo* vir gravis, vet. Schol. nomen fictum infamis cuiusdam, Brit. ab Hispo infami, cuius Plut. meminit, nomen effictum, Calder. Plutarchus mentionem facit *Hipponis* tyranni in Timol. T. I. p. 252. et oratoris in Dione ibid. p. 974. *subit*, paedicat. Cf. Prop. III, 19, 14. *morbo utroque*, lambendo et patiendo, vel fellando et paedicando, vel quia cum utroque sexu rem habet.

81 sq. Nos non virilia agimus, ut vos muliebria. *fora*, iudicia, *movemus*, turbamus. *Lusitantur paucae* v. ad I, 22. 23. *Colyphium*, panis bis coctus (f. κόλλιξ)

16 v. Christii hist. legis Scantiniae; Halae 1727. 4. Ernesti clav. Cic. in Ind. legum, Bachii hist. iurispr. Rom. p. 146, et qui ab his laudantur.

17 De hac phalange densata Liv. XLIV, 9.

v. Polyb. XVIII, 12 sq. Clarke et Koeppen ad Hom. Il. Λ, 72 sq. N, 130 sq. Π, 212 sq. Klotz. ad Tyrt. II, 30. p. 101. Cerda et Guell. ad Virg. Aen. X, 361.

et caseo mixtus, cibus athletarum, a Pythagora, ut putant, inventus, qui plurimum alimenti praestat, unde quidam eum sic dictum arbitrantur, quod membra (κῶλα) admodum (ἶφι) roboret. Alii comparant Gr. κωλίφια, s. κωλήνια, Att. κωλῆνας, pernas. Cf. Salmas. ad Tertull. pall. p. 262. Iunius et Grang. suspicabantur, hos panes in similitudinem virilis, ut alios in formam muliebris, membri factos fuisse, et compositos satyrio similibusque, quae ad Venerem incitent. Cf. Martial. VII, 66, 12. IX, 2. (al. 3. in Lupum) XIV, 67. al. 69. in Priapum. Vetus Schol. „*Coliphia* pulmentum, sive membrum virile, aut potius athletarum cibum dicit." Scholiastes MS. laudatus in Misc. Obss. crit. Vol. V. T. II. p. 270. „*Coliphia* panes facti velut priapi, quos comedebant ad libidinem provocandam." *Lanam trahere*, ducere, e filo, vel potius carere, carminare. Cf. Heins. ad Ovid. Ep. Her. XIX, 49. Scalig. et Heyne ad Tibull. I, 6, 80. *peracta vellera*, lanam et stamina in filum deducta. *Calathus*, vas vimineum, cui ancillae, lanam facientes, pensa diurna *referebant*, h. e. in quo ea reponebant. v. Spanhem. ad Callim. H. in Cer. v. 1. *fusum tenui stamine praegnantem*, plenum, repletum, *levius*, velocius, *torquetis*, ut *levi teretem versabat pollice fusum* Arachne ap. Ovid. Met. VI, 22. et aranea *Quum leve deserta sub trabe neetit opus* ap. eumdem Am. I, 14, 12. et Penelope λέπτ' ἠλάκατα στρωφῶσα ap. Hom. Od. ρ, 97. Ars *Penelopes* nota ex Hom. Od. τ, 137 sqq. et *Arachnes* ex Ovid. Met. VI, 5—145.

57. *Codex*, ligneus stipes, quem adligati servi, qui deliquerant, trahebant, cuique insidebant vincti; (Germ. *der Stock*) Turneb. Advers. XXIII, 21. Cf. Prop. IV, 7, 44. et Plaut. Poen. V, 3, 34. *quale* stamen *facit*, net, (cf. Heins. ad Ovid. Ep. Her. XIX, 49.) *pellex horrida*, inculta.[18]

18. Anum algore confectam tremulamque designari putant Grang. et Parrhas. quaest. epist. XXII. qui monent, uxores olim

58. *Hister* Pacuvius, homo infamis et captatione testamentorum ditatus. Cf. inf. XII, 111 sq. *cur liberto* eodemque drauco s. pathico *solo tabulas testamenti inpleverit*, h. e. eum heredem ex asse testamento reliquerit vel scripserit. Cf. inf. VI, 601. *multa* dona *cur dederit puellae*, uxori, ut scil. pateretur draucum in eodem lecto secum *dormire*, cubare, (v. vs. sq.) et eius maritique turpitudinem celaret. *Puellae* et *virgines* poetis Rom., ut παρθένος et νύμφη Graecis, etiam dicuntur uxores aetate florentes. [19] *Dives erit*, multis donis a marito adceptis. *tertia*, cum marito et pathico, *dormit*, cubat, ut ap. Martial. III, 73, 1. *magno lecto*, qui tres capere potest. Aliis lectus divitis, vel maritalis, esse videtur. *arcana*, silentium. *Cylindri*, lapilli pretiosi, teretes, oblongi, instarque cylindri, quo in areis aequandis utimur, volubiles; Grang. coll. Plin. XXXVII, 5. et Tertull. de habitu mul. c. 7. Elenchos, de quibus v. ad VI, 458, ita dici putabat Calder.

62. *De nobis* miseris mulieribus, scil. si in aliquam, etsi falsam, inpudicitiae suspicionem inciderimus, vel ex infirmitate et simplicitate forsan peccaverimus. *post haec* flagitia vestra; h. e. quum vos contra inpune feratis scelera. *tristis*, severa ac dura, *sententia fertur*, a maritis, aedilibus, senatu vel Imperatoribus. Inpudicitia matronarum severis utique legibus (inpr. Iulia, cuius poena fuit relegatio in insulam, cum publicatione dimidiae partis dotis et tertiae bonorum) ac poenis coercebatur. [20]

63. Simili apophthegmate Democrates, Zaleucus et Anacharsis leges comparasse dicuntur aranearum telis, re-

coegisse ancillas, quas habuissent suspectas, ut pellices, quum per absentiam vel obitum viri licuisset, ad codicem vinctas iniqua pensa trahere in compedibus.

19 v. Iani ad Horat. Od. II, 8, 23. III, 11, 35. 14, 9. 22, 2. Koeppen ad Hom. Il. γ, 130. Heyne Obss. ad Tibull. III, 1, 21. Drakenb. et nos ad Sil. III, 435.

20 v. Intpp. ad Suet. Tib. c. 35. Lips. not. et Excurs. ad Tac. Ann. II, 85.

tinentibus infirmiora animalia, validiora transmittentibus. v. Stob. Serm. LXVI. et CLI. Plut. vit. Solonis Opp. T. I. p. 81. A. Valer. Max. VII, 2. ext. 11. Erasmi Adag. Chil. III. Cent. V. Similiter nos dicimus: *Kleine Diebe hängt man, grosse läſst man laufen.* Cf. Terent. Phorm. III, 2, 16 sqq. *censura*, cognitio et iudicium. *corvis*, h. e. iis, qui multa ac magna commiſerunt delicta, h. l. viris malis et inprobis. *vexat*, exagitat, caſtigat, punit. *columbas*, eos, qui minus vel nihil deliquerunt, innocentes; h. l. mulieres. [21]

64. 65. *Stoicidae* centemtim dicuntur philoſophi libidinoſi flagitioſique, ſed Stoicorum ſpeciem prae ſe ferentes eorumque more de virtute disputantes; quales Comicus quidam, a Grang. iam laudatus, ſic adloquitur apud Athenaeum: Ἀκέσατ᾽ ὦ Στώακες ἔμποροι λήρε, Λόγων ὑποκριτῆρες. Cf. ſup. ad v. 15. Vetus Schol. et alii putabant voc. *Stoicidae* femineum eſſe, et contumelioſe dici, ut *Phrygiae* ap. Virg. Aen. IX, 617. et *Troiades* ap. Perſ. I, 4. *canentem vera* Laroniam, quae pudorem iis inculſerat. *Canere* ſignificat clare dicere et indicare. (ut *cantare* paſſim ap. Plaut. v. c. Bacch. IV, 9, 61. Moſt. IV, 2, 64. et Rud. II, 5, 21.) vel ſimpl. loqui aut docere, quoniam antiquiſſimis temporibus omnia et dicta et praecepta verſibus continebantur. [22] *quid falſi* dixerat?

21 Grangaeus *cenſuram* ad leges Cenſorias de re uxoria refert, coll. Gell. IV, 20. quaſi interrogaverint maritos Cenſores, an haberent uxores ex animi ſententia? Immo Cenſores iubebant quemvis ex animi ſui ſententia, h. e. bona fide, dicere, utrum uxorem haberent nec ne? Vetus Schol. Brit. Valla et alii, quos Farnab. polypoſos magis quam naſutos eſſe dicit, turpiſſimos fellatores putabant adpellari *corvos*, quae aves per os coire dicantur, mulieres vero, quae non, ut viri, philoſophentur et contra naturam, ſed ſimplicitate quadam et ex prona ſexus ſui ſalacitate peccent, *columbas* vocari, quippe quae et ſalaces et ſimplices ſint.

22 Grangaeus contulit Gall. *chanter à quelqu'un ſes verités.*

65 sqq. Quid non facient alii, quum iudices et cognitores vitiorum ipsi iis dediti ac molles sint? *Multicia* scil. vestimenta, ut inf. v. 76. et XI, 186. vel *multicia synthesis* ap. Tertull. de Pall. 4. et m. *tunica* ap. Flav. Vopisc. in Aurel. 12. vestes subsericae s. bombycinae et Coae, tenuissimae et perlucidae, (unde inf. v. 78 *perluces*) quibus tunc temporis etiam viros uti non pudebat, quamvis ne feminas quidem decerent. Cf. inf. ad VIII, 101. Senec. Ep. 90. 115. 123. et de Ben. VII, 9 extr. Lucan. I, 163 sq. Petron. Sat. c. 119. Plin. XI, 22 extr. et 23 extr. Clemens Alex. Paedag. III, 3. Lips. Excurs. ad Tac. Ann. II, 33. Salmas. ad Tertull. de Pall. p. 226 sq. et Vopisc. l. l. Vetus Schol. h. l. exponit *vestes molli intextas substamine, quibus uti solent puellae.* Dicta autem *multicia* quidam, v. c. Salmas. l. l., putant a *multum* et *icio*, quod bene densata et radio bene percussa, ideoque tenuia et levia, fuerint; alii a *mulcendo*, quod mulceant et gratae sint tenuitate sua; alii a *mollitie*, unde et *mollicinae* vestes vocentur Naevio ap. Non. 14. n. 33. alii denique a *multis liciis*, quibus texta sint, qualia Graecis πολύμιτα dicuntur, (v. Plin. VIII, 48 et ibi Harduin.) quod tamen perlucidis vestimentis non convenit, quae eo minus perlucent, quo pluribus liciis compacta sunt. Vossius in Etymol. p. 331 laudat verba Schol. inediti: *Multitia genus est vestis laneae subtili arte contextae, dicta multitia, quod sit multa arte expressa.* Cf. Ferrar. de re vest. I, 20. *sumas*, induas, ut contra *ponere* et *deponere vestem* pro exsuere; Grang. *Cretici* nomine nonnulli putant quemvis nobilem significari et principem civitatis, qualis fuerit Metellus Creticus; alii causidicum inlustrem, qualem sub Caesaribus Iul. Creticum fuisse novimus, quia *peroret;* alii vero rectius iudices severissimos, quales fuerint Minos et Rhadamanthus Cretenses. Cf. v. 69. 72. (ex quo intelligitur, de summo magistratu agi) 75. 77. *perores*, causam ores, agas, orationem habeas, (quod propr. de patrono causae, sed h. l. de iudice, sententiam

multis verbis ferente ac declamante dicitur). *in Proculas et P—s.* contra adulteras et meretrices, lege Iulia damnandas. *Procula*, nomen Rom. ut III, 203. et ap. Gruter. passim. *Pollitas* v. Var. Lect.

67—9. Adulterae non tam molli ac delicato habitu utuntur, quo tu, iudex et censor earum, palam incedis, et cuius elegantiam populus miratur.

70. Matronis stupri damnatis deponendae erant stola, instita, vitta; et sumenda toga meretricia.[23] *Sed Iulius ardet, aestuo*, verba Cretici, causantis, se tam tenui veste uti propter nimium Iulii mensis aestum. *Iulius ardet*, ut *Tostam fervens Iulius concoquit messem*, Martial. X, 62, 7.

71 sq. Respondet poeta: *Nudus agas* caussam, (ut *perores* sup. v. 67. non, ut alii exponunt, eas) *minus est insania turpis*, minus turpe est, nudum incedere vel perorare, et hinc insanum haberi, quam multicia indutum prodire in publicum, et speciem simul severi vitiorum iudicis prae se ferre; vel, praestat insanum haberi, quam mollem et effeminatum. Conf. Var. Lect.

72 sqq. Verum h. l. sensum, quantum video, nemo interpretum cepit. Quotquot enim consului, hanc poetae mentem esse putant: O quam dignus habitus et iudex, quem spectent prisci illi Romani, militiae et agriculturae adsueti! Qua ratione admissa, verba, *pulneribus crudis modo victor*, ita exponerem: qui non nisi (*modo*, tantum, solum; nisi malis, olim, ut *nuper*, de longo tempore, de quo v. Ernesti clav. Cic. v. *modo* et *nuper*, Ducker. ad Flor. I, 11. et Gronov. Obss. IV, 18.) crudelibus gravibusque vulneribus victoriam consequeba-

23 Cf. sup. ad I, 96. Porphyr. Acron. et Lambin. ad Horat. Sat. I, 2, 63. et 82. Heyne ad Tibull. I, 6, 67. IV, 10, 3. Lips. Excurs. ad Tac. Ann. II, 85. Martial. II, 39. X, 52. Plathnerus haec verba perperam eo referenda putabat, quod toga fuerit vestis mulierum in luctu, et damnati veste incesserint lugubri. Cf. Rittershus. Comm. ad XII Tab. I, 4. Godofr. ad L. XV. §. 15. de Iniur. et Schott. nod. Cic. lib. I.

tur. Sed non nisi fidiculis adhibitis illa sententia ex h. l. extorqueri potest, et verba potissimum *quo te audiret* ab ea aliena videntur. Meo qualicumque iudicio non ad priscos poeta respexit Romanos, sed ita voluit intelligi: Vestitus iste tam ridiculus est; ut, si eo indutus leges ac iura ferres, vel *populus modo victor*, qui modo, vix, rediit victor, *vulneribus crudis*, recentibus, nondum sanatis; *et montanum vulgus positis aratris*, relicto opere rustico, *te audiret*, te videndi audiendique cupiditate adcurreret. *En habitum*, amara irrisio, ut ap. Virg. Aen. IV, 597. XII, 359 sq. et al. *Montani* s. *pagani* dicebantur cives Romani, ruri et in locis montanis habitantes. v. Ernesti clav. Cic. v. *montani* et *pagani*. *positis*, depositis, relictis; *aratris*.[24]

75. *Quid non proclames*, forte ut Tullius, *O tempora, o mores!* vel ut Plautus, *Mare, terra, coelum, Dii vostram fidem!* Grang. *ista* multicia vestimenta.

76. Ne testem quidem decent, multo minus iudicem.

77. *Acer et indomitus*, ut ap. Lucan. I, 146. sed h. l. in libidinibus adfectibusque animi; vel *acer*, severus iudex. *magister libertatis*, inmoderatae vivendi licentiae, quam exemplo suo docet, et inpunitatis flagitiorum.[25] *perluces*, h. e. veste perlucida indutus es. v. sup. ad v. 66. Sic *perlucidus homo* dicitur Sen. de constant. 18. et *perlucidus ostro* Martial. XII, 38, 3. *hanc labem*, animi maculas et morbos, vitia, inpr. mollitiem, *dedit* tibi et aliis, vel potius vulgavit, diffudit, (ut mox *dabit*) *contagio*, commercium, consuetudo ho-

24 Nundinarum die, vel comitiorum; Grang. Pessime Bahrdt: aratro innixum vulgus.

25 Grangaeus haec non ad iudicem, sed, repugnante orationis serie, ad philosophum Stoicum refert, et quidem tam ad paradoxum Stoicorum, qui sapientem ἀπαθῆ, et quoad corpus vel in tormentis beatum (v. Cic. Tusc. Qu. II, 7.) praedicabant, quam ad dogma ipsorum ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, de quo v. Cic. Parad. V.

minum malorum ac mollium. Comparant Sen. de Tranq. animi c. 7. et de ira III, 8. Ovid. Rem. Am. 613 sq. et al.

79. 80. Cf. Colum. VII, 5. Virg. Ge. III, 441 sq. 468 sq. et qui ibi laudantur ab Intpp. *Scabiem* describit Cels. V, 28. sect. 16. et *porriginem* hominum *(Erbgrind)* pecorumque *(Räude)* idem VI, 2. et Seren. Sammon. de Medic. III, 34. 35. (ubi cf. Keuchen.) Plin. XXVI, 6. 8. Cf. Varr. LL.

81. Hoc ex vulgi opinione dictum, consentis, ubi livere et nigrescere coeperit unus uvae acinus, protinus propinquum eo conspecto, velut invidia quadam, similem ab eo trahere vel *ducere* colorem; Turneb. Adv. XV, 17. Quae opinio abiit in proverbium, quale ap. Suid. βότρυς πρὸς βότρυν πεπαίνεται, et *Uva uvam videndo varia* (h. e. vario colore conspicua, dum maturescit, ut contra *uva unicolor*, quae iam matura est) *fit;* Grang. *livorem*, nigrum colorem, quem *ducunt* uvae maturescentes, βότρυες μέλανες s. μελανόχροτες. Cf. Hom. Il. Σ, 562. Anacr. LII, 1. Horat. Od. II, 5, 10. Prop. IV, 2, 13. *conspecta*, etiam ab inanimatis, quae prope adstant, et propinqua vel obposita sunt. v. Wernsdorf. Poet. Min. T. V. P. I. p. 163. ad Rutil. Itin. I, 489.

82 sq. Aliquando etiam, quod turpius est, vestes feminarum indues, earumque sacra, vitam, vultum, incessum ac mores imitaberis: ita paulatim, velut per gradus, ad maiora turpioraque scelera progredieris. *adcipient*, recipient *te* in consortium.

84 sqq. Quinam sint ii, de quibus h. l. agatur, non liquet. Interpretes tantum non omnes haec referunt ad Albanos vel Flaviales sacerdotes, quorum collegium Domitianus Minervae (quidam Intpp. perperam dicunt Cereri, et alii Dianae) in Albano praedio instituerit, (cf. inf. ad IV, 61. 100. 145.) et a quibus Quinquatria non minore turpitudine celebrata sint, quam sacra Bonae Deae (*Bonam* v. 86 pro, Minervam, eo ritu, quo ma-

tronae, *redimiculis monilibusque* ornatae, Bonam Deam *placant*, eo tantum discrimine, ut non mares, sed feminas excludant et arceant a sacris) et Orgia Graecorum vel potius Bacchanalia Romanorum. Sed de his illorum sacerdotum ritibus nihil alicubi legere memini. Videntur potius Romae illis temporibus alii homines effeminati fuisse, qui clandestina sacra peragerent, imitati matronas Bonam Deam colentes, viri nubentes, qui mulieres vel matronas illas, habitu, vultu, incessu moribusque, quin etiam prostibula obscoenitate factorum verborumque (v. inf. v. 95. 107. 110 sq.) referrent. [26]

86 sq. Cf. inf. VI, 314 sqq. *abdomine porcae* v. loc. class. de Bona Dea Macrob. Sat. I, 12. *magno cratere*, obvoluta vini amphora, vel mellario vase. [27] *more sinistro*, perverso, contrario: nam ad sacra Bonae Deae feminae tantum admissae. [28]

89. Nota est formula initiorum, qua *profani*, non initiati, *βέβηλοι, ἀτέλεστοι, ἀμύητοι*, voce praeconis vel sacerdotis a sacris submovebantur: *ἑκὰς ἑκὰς, ὅτις ἀλιτρὸς*, vel *ἑκὰς, ἑκὰς ἐςὲ βέβηλοι*, *procul, procul este profani*. [29]

26 De quibus vide, quos Grangaeus laudavit, Dionys. Gothofr. ad l. *cum vir nubit* π. ad L. Iuliam de Adult., et Salvian. de Gubernat. Dei Lib. VII. cuius haec sunt verba: *Quum muliebrem habitum viri sumerent, et magis, quam mulieres, gradum fingerent, quum indicia quaedam monstrosae inpuritatis sibi innecterent, et femineis tegminum inligamentis* (ut v. 84 *longa redimicula*) *capita velarent, atque hoc publice in civitate Romana, urbe summa ac celeberrima: quid aliud quam Rom. imperii dedecus erat; ut in medio reip. sinu exsectandissimum nefas palam liceret admitti?*

27 v. Macrob. ibid. Lactant. Inst. I, 22. Plut. vit. Caes. c. 7. Gyrald. Synt. IV. p. 144. Dempster. ad Rosin. III, 19. et inpr. Heins. ad Ovid. A. A. III, 244. (ubi et de Bonae Deae sacris copiose disputat) et Fast. III, 418.

28 De quo v. Heins. l. l. Tibull. I, 6, 22. (ubi cf. Heyne) Plin. X, 56. Plut. Lactant. et Macrob. ll. cc. Cic. Parad. 4.

29 v. Spanhem. ad Callim. H. in Apoll. v. 2. et in Cer. v. 3. Virg. Aen. VI, 258. Sil. XVII, 28. Suet. Ner. 34.

90. Sententia h. l. est, in illo turpissimo coetu semivirorum, sacra Bonae Deae celebrantium, feminas omnes, tamquam profanas, submotas fuisse, ita ut nulla ibi tibicina cornu inflaverit, ut in veris sacris Deae illius aliorumque Deorum factum, sed omnia semivirorum ministerio peracta; Ferrar. Elect. II, 14. *Tibicinam* non tibiam, sed *cornu* inflare, non est quod nos offendat: non enim omnes tibiae rectae, sed quaedam incurvae vel obliquae erant, πλαγίαυλοι et γίγγροι s. γίγγραι dictae, inpr. Phrygia, cuius frequens in sacris usus, et quae inde *cornu* passim vocatur. [30] *Gemere* de quovis sono et strepitu. Cf. inf. VII, 71. et ad Sil. I, 425. in Var. Lect.

91. 92. *Talia*, non minus nefaria et obscoena, *Orgia*, sacra nocturna et enthusiastica, *coluerunt*, egerunt, *Baptae*, Βάπται, molles effeminatique sacerdotes Cotyttus, quo titulo Eupolis comoediam, quam alii Cratino tribuunt, (nisi haec alia est) scripsit, in qua, teste vet. Schol., Athenienses induxit ad imitationem feminarum saltantes, et praecipue perstrinxit Alcibiadem, a quo propterea necatus est. Dicti forte Baptae ἀπὸ τοῦ βάπτειν, *inficere*, *fucare*; non, quod sacris initiandi aqua calida *lavarentur*, vel quod omni vitiorum genere *tincti* essent, aut post illas nefandas pollutiones sola aquae *tinctione* sese purgatos arbitrarentur, quae Britan. et Gran-

30 v. c. ap. Horat. Od. I, 18, 14. Ovid. Met. III, 533. XI, 16. et Fast. IV, 181. ubi Neapolis observat, eam propterea *cornu* dici, quod, si fides habenda Polluci et Hesychio, κώδωνα habuerit s. amplius orificium, ex cornu adnexum, eiusque inferior pars incurvata fuerit. Cf. inf. ad III, 63. 64. et VI, 315. inpr. vero Spanhem. ad Callim. H. in Del. v. 253. et Gronov. Obss. I, 17. ubi et inficetissimi atque insulsissimi erroris merito arguitur Rigaltius, qui in Diss. de Sat. Iuven. putabat, poetam negligentissimum fuisse, si feminam, cornu inflantem, tibicinam vocasset, aut nihil praeterea voluisset; sed haec verba ad Clodium spectare, qui vestitu cultuque psaltriae seu tibicinae sacris Bonae Deae adfuerit, et intulerit *cornu*, nempe virum patrando stupri flagitio paratissimum.

tronae, *redimiculis monilibusque* ornatae, Bonam Deam *placant*, eo tantum discrimine, ut non mares, sed feminas excludant et arceant a sacris) et Orgia Graecorum vel potius Bacchanalia Romanorum. Sed de his illorum sacerdotum ritibus nihil alicubi legere memini. Videntur potius Romae illis temporibus alii homines effeminati fuisse, qui clandestina sacra peragerent, imitati matronas Bonam Deam colentes, viri nubentes, qui mulieres vel matronas illas, habitu, vultu, incessu moribusque, quin etiam prostibula obscoenitate factorum verborumque (v. inf. v. 95. 107. 110 sq.) referrent. [26]

86 sq. Cf. inf. VI, 314 sqq. *abdomine poroso* v. loc. class. de Bona Dea Macrob. Sat. I, 12. *magno cratere*, obvoluta vini amphora, vel mellario vase. [27] *more sinistro*, perverso, contrario: nam ad sacra Bonae Deae feminae tantum admissae. [28]

89. Nota est formula initiorum, qua *profani*, non initiati, *βέβηλοι, ἀτέλεστοι, ἀμύητοι*, voce praeconis vel sacerdotis a sacris submovebantur: ἑκὰς ἑκὰς, ὅστις ἀλιτρός, vel *ἑκὰς, ἑκὰς ἐστὲ βέβηλοι, procul, procul este profani.* [29]

26 De quibus vide, quos Grangaeus laudavit, Dionys. Gothofr. ad l. *cum vir nubit* π. ad L. Iuliam de Adult., et Salvian. de Gubernat. Dei Lib. VII. cuius haec sunt verba: *Quum muliebrem habitum viri sumerent, et magis, quam mulieres, gradum fingerent, quum indicia quaedam monstrosae inpuritatis sibi innecterent, et femineis tegminum inligamentis* (ut v. 84 *longa redimicula*) *capita velarent, atque hoc publice in civitate Romana, urbe summa ac celeberrima: quid aliud quam Rom. imperii dedecus erat; ut in medio reip. sinu exsecrandissimum nefas palam liceret admitti?*

27 v. Macrob. ibid. Lactant. Inst. I, 22. Plut. vit. Caes. c. 7. Gyrald. Synt. IV. p. 144. Dempster. ad Rosin. III, 19. et inpr. Heins. ad Ovid. A. A. III, 244. (ubi et de Bonae Deae sacris copiose disputat) et Fast. III, 418.

28 De quo v. Heins. l. l. Tibull. I, 6, 22. (ubi cf. Heyne) Plin. X, 56. Plut. Lactant. et Macrob. ll. cc. Cic. Parad. 4.

29 v. Spanhem. ad Callim. H. in Apoll. v. 2. et in Cer. v. 3. Virg. Aen. VI, 258. Sil. XVII, 28. Suet. Ner. 34.

90. Sententia h. l. est, in illo turpissimo coetu semivirorum, sacra Bonae Deae celebrantium, feminas omnes, tamquam profanas, submotas fuisse, ita ut nulla ibi tibicina cornu inflaverit, ut in veris sacris Deae illius aliorumque Deorum factum, sed omnia semivirorum ministerio peracta; Ferrar. Elect. II, 14. *Tibicinam* non tibiam, sed *cornu* inflare, non est quod nos offendat: non enim omnes tibiae rectae, sed quaedam incurvae vel obliquae erant, πλαγίαυλοι et γίγγροι s. γίγγρια dictae, inpr. Phrygia, cuius frequens in sacris usus, et quae inde *cornu* passim vocatur. [30] *Gemere* de quovis sono et strepitu. Cf. inf. VII, 71. et ad Sil. I, 425. in Var. Lect.

91. 92. *Talia*, non minus nefaria et obscoena, *Orgia*, sacra nocturna et enthusiastica, *colebant*; egerunt, *Baptae*; Βάπται, molles effeminatique sacerdotes Cotyttus; quo titulo Eupolis comoediam, quam alii Cratino tribuunt, (nisi haec alia est) scripsit, in qua, teste vet. Schol., Athenienses induxit ad imitationem feminarum saltantes, et praecipue perstrinxit Alcibiadem, a quo propterea necatus est. Dicti forte Baptae ἀπὸ τοῦ βάπτειν, *inficere*, *fucare*; non, quod sacris initiandi aqua calida *lavarentur*, vel quod omni vitiorum genere *tincti* essent, aut post illas nefandas pollutiones sola aquae *tinctione* sese purgatos arbitrarentur, quae Britan. et Gran-

30 v. c. ap. Horat. Od. I, 18, 14. Ovid. Met. III, 533. XI, 16. et Fast. IV, 181. ubi Neapolis observat, eam propterea *cornu* dici, quod, si fides habenda Polluci et Hesychio, κώδωνα habuerit s. amplius orificium, ex cornu adnexum, eiusque inferior pars incurvata fuerit. Cf. inf. ad III, 63. 64. et VI, 315. inpr. vero Spanhem. ad Callim. H. in Del. v. 253. et Gronov. Obss. I, 17. ubi et inficetissimi atque insulsissimi erroris merito arguitur Rigaltius, qui in Diss. de Sat. Iuven. putabat, poetam negligentissimum fuisse, si feminam, cornu inflantem, tibicinam vocasset, aut nihil praeterea voluisset; sed haec verba ad Clodium spectare, qui vestitu cultuque psaltriae seu tibicinae sacris Bonae Deae adfuerit, et intulerit *cornu*, nempe virum patrando stupri flagitio paratissimum.

gaei coniecturae mihi certe minus probabiles videntur. *Cotytto*, δαίμων φορτικὸς ap. Hesych. h. v. Dea nefandae libidinis, cuius sacra Κοτύττια s. Κοτυττίς ab Edonibus in Thracia primum culta, et deinde in Phrygiam, inde vero Athenas translata, unde h. l. dea *Cecropia*, h. e. Atheniensis, vocatur. Ab ea forte non diversa, certe ei similis *Cotys*, Κότυς, libidinum Dea, a Corinthiis et Chiis culta, a qua homo mollis et effeminatus Κότυος θιασώτης, *Cotyos sodalis*, dictus putatur: nisi forte et proverbium hoc et ipsa Dea originem debet Cotyi, libidinosissimo Thraciae regi, de quo v. Athen. Deipnos. XII, 8. [31] *taeda secreta*, nocturna s. mystica, qualem gestabant δᾳδοῦχοι in Eleusiniis. [32] *soliti lassare* ipsam *Cotytto*, cuius tamen libido insatiabilis est. Poeta, opinor, fingit, homines istos in foedas libidines adeo se mergere, ut ipsa Cotytto eorum adspectum velut refugiat, vel prius, quam ipsi, delassaretur atque satiaretur, si iisdem voluptatibus se dederet. [33]

93—95. Similiter Pollux V, 16. τὰς ὀφρῦς μελαίνειν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπογράφειν. Alii ex illis, more mulierum, decoris studiosi, supercilia fuco inlinunt, et *fuligine*, stibio s. cerussa, (Arab. *Al-cahol*) denigrant. [34]

31 Cf. loc. class. Strab. X. p. 470. al. 721. B. Intpp. ad Horat. Epod. XVII, 56. et Ovid. ex Ponto II, 9. Heyne ad Virg. Catal. IV, 19. Synes. Epist. 44. Suidas v. Κότυς. Gyrald. de Diis Gent. Synt. VI. Politian. Miscell. c. 10. Iun. ap. Erasm. Adag. cent. I, p. 317 sq.

32 Semotis aut exstinctis facibus, ut licentius et nullo retenti pudore paedicarent et paedicarentur; Grang. Sed quantum pudoris in turpissimis his hominibus fuisse putabimus?

33 Alii *lassare* dictum accipiunt pro, ad lassitudinem saltare; vel fictam Deae personam delassare, vel crebris invocationibus fatigare. Calderinus comparabat verba Statii Silv. IV, 8. 50. 51. *Tuque Actaea Ceres, cursu cui semper anhelo Votivam taciti lassamus lampada mystae:* sed ibi in omnibus, quod sciam, libris *quassamus*, non *lassamus*, legitur.

34 Cf. Plin. XI, 37. s. 56. XXVIII, 11. et 17. XXX, 15. XXXIII, 6. XXXVIII, 8. Ovid. A. A. III, 201. (ubi v. Heins. et Burm.) Lowth. ad Iesaiae III,

Tangere docte dicitur pro tingere, inbuere, adspergere. 35 *Supercilium producit*, ut *s. proferre de pyxide* ap. Petron. 100. et Martial. IX, 38, 6. vel *medicamenta ex fuco, quibus lanae* (leg. *malae*) *colorantur*, *illum nigrum pulverem, quo oculorum exordia producuntur* cet. ap. Tertull. de hab. mul. c. 2. Grang. *obliqua acu* crinali, quae ipsa non obliqua est, sed supercilium obliquat; unde *supercilium obliqua producere acu* dictum videtur pro, illud calamistro obliquare, crispare. An τὸ *producere* spectat ad *confinia supercilii*, quae patera olim conjungebantur? Cf. Petron. 126. Claudian. nupt. Honor. et Mar. 267. Ovid. A. A. III, 201. 36 *pingit*, fucat. *oculos trementes*, paetos, palpitantes, tremulos, ut solent esse scortatorum; *oculos udos ac tremulos, ac prona libidine marcidos, iam iamque semiadopertulos*, Apul. Met. III. p. 135. ed. Elmenh. Cf. Iuv. VII, 241. Ovid. A. A. II, 721. Intpp. Virg. Ecl. III, 8. Douza Praecid. ad Petron. III, 7. Casaub. ad Pers. I, 18. *ille bibit e vitreo Priapo*, h. e. pene; drillopota, vet. Schol. 37 *Reticulum*, muliebre capitis tegmen, κεκρύφαλος, (Non. 14. n. 8. et 32. Varr. L. L. IV, 67.) *auratum*, ut *auream* ap. Petron. 67.

16. (qui docte de hoc Orientalium more disputat) et Hieron. Ep. ad Fur. 10.

35 v. Turneb. Advers. XV, 27. Gronov. Obss. III, 18. Heins. ad Ovid. A. A. III, 269. Broekhus. et Heyne in Obss. ad Tibull. I, 8, 52. Burm. ad Ovid. Epist. XIX, 41. et qui ab his laudantur.

36 Alii v. c. Flavius Comment. c. 67. et Beckius in Obss. philol. ad Sat. Iuvenalis duas priores, *obliquam acum* putabant τριχολαβίδιον, μαδιστήριον, vulsellam esse; quia corpus velli pilive evelli consueverint, et viros itaque delicatulos, ut emendata quasi natura magis placerent, evulsis superciliis ope vulsellae, vel ob raritatem capillorum fuligine adlita, *produxisse* h. e. extendisse, sublimiore loco pinxisse supercilia.

37 Eius effigiem exhibent Rhodius de Acia Cels. c. 5. p. 59. 60. et Pignor. de Servis; Henin. Cf. Plin. XIV, 2. 13. 22. XXXIII. Praef. et c. 1. ac sup. ad v. 53. Salmas. ad Hist. Aug. p. 552. Gonsalez ad Petron. p. 429. Rutgers. L. VI. p. 506.

Cf. Salmas. Obss. ad Ius Att. c. 5. p. 160. Henninius non male *auratum* putabat dictum, vel quod auro intextum esset, vel quod *comae* illae *ingentes*, quae signum sint animi plane effeminati, auri pulvere essent respersi, quales in Othone delicias, nec non in Elagabalo notarunt auctores.

97. Color *caeruleus* et *galbinus* sive *galbanus* (v. Var. Lect.) muliebrium est, non virorum, unde *galbini mores* h. e. molles ap. Martial. I, 97, 9. et forte *Tetricus tunica galbina ornatus*, ut ignaviae symbolo, ap. Vopisc. in Aurel. c. 34. ubi v. Casaub. Cf. Lips. Elect. I, 13. extr. Turneb. Advers. XVII, 8. et 15. Ferrar. de Re Vest. I, 17. III, 22. Hi docent, *galbum* in Glossis exponi χλωρόν, h. e. herbaceum, viride, pallidum, flavum; et hinc quoque *galbeum*, *galbinum*, et *galbineum* dici hunc colorem. Alii *galbanum* rectius scribi putant, et galbani colorem designari. *Galbanus* s. *galbanum* gummi s. resina male olens et succus viscidus ferulae, νάρθηκος, in Syria nascentis. Plantae delineationem dedit Nic. Ios. Iaquin in *horti Vindobon.* T. III. tab. 36. descriptionem eius et succi Celsius Hierobotan. T. I. p. 267. Intpp. Virg. Ge. III, 415. inpr. Io. Andr. Murray adparat. medicam. T. I. p. 262—266. et Intpp. Plin. XII, 25. s. 56. XXIV, 5. s. 13. Graecis dicitur χαλβάνη, et Hebr. חלבנה, Chald. et Syr. חלבניתא, unde *chalbanum* rectius forte scribitur. Color galbani exterior flavus est, et ipsa ferula, quae initio albet, vetus flavescit, albicantibus tamen maculis distincta. Res haec, ex oriente a Phoenicibus forte ad Graecos primum perlata, dicta videtur ab hebr. חלב *lacte* (scil. arboris fruticisve) vel Syr. חלבא *gummi*, et לבן *albus*: inde vero color albidus et flavus, qui galbano est, Lat. *galbus* et *galbanus* vel *galbinus*. — *scutulata* scil. vestimenta, forte non eadem quae *virgata*; ῥαβδωτά, dicuntur, a σκυτάλη, virga, nobis *gestreift*; (de quibus v. ad Sil. IV, 155.) sed texta in formam scutularum, h. e. quadrarum, quales in retibus, vel tela aranearum cernimus; *Stoffe mit*

Rauten oder Würfeln, à la quadrille. *rasa* vestimenta, *ξυστὰς ἐσθῆτας*, sine villis vel pilis, ut *toga rasa* ap. Martial. II, 88. et Plin. VIII, 48. s. 74. cui opponitur toga s. vestis *pexa*, *ἡ μαλλωτὴ ἐσθὴς*, eminentioribus villis. Ad illustrandum h. l. plurimum facit Plin. VIII, 48. s. 73. *Lana Istriae Liburniaeque pilo propior quam lanae, pexis aliena vestibus, et quam Salacia scutulato textu commendat in Lusitania.* Cf. etiam Plin. XI, 24. s. 28. et ad hh. ll. Harduin. ac Scalig. it. Turneb. et Ferrar. ll. cc.

98. Mulieres Romae *per Iunonem* vel aliam Deam, et servae per Iunonem ac Genium herae, viri autem per Iovem, Herculem, Genium suum et Principis, ac servi per Genium heri, iurare solebant. Cf. Heyne ad Tibull. III, 6, 48. En itaque novum mollitiei indicium! Virorum effeminatorum Genius est Iuno, per quam iurant, more mulierum, et quam maxime colunt: hinc et *ministri* h. e. servi, qui per Genium heri iurare solent, *per Iunonem domini* iurant.

99—101. Aliud muliebris mollitiae argumentum, frequens speculi usus et vesanum tam formae ad id explorandae, quam comae ad illud ornandae studium; quod ne moratas quidem virgines ac matronas, nedum militem ac ducem decet. Quae vero maior insania fingi potest, quam quod imperator eo ipso temporis momento, quo ancipiti proelio de salute, vita ac imperio contendendum est, formam suam in speculo contemplatur eiusque elegantiam curat? Cf. Spanhem. ad Callim. H. in Pallad. v. 17. *Speculum* tale h. l. innui, quale describit Seneca Nat. Quaest. I, 16, non male suspicabatur Hennin. [38] *Speculum, gestamen Othonis,* non, quod

38 Othonis vero speculum, cuius et mentionem facit imitator poetae nostri Sidon. Apoll. V. et VII, 107, in hasta eius fuisse, nescio cuius auctoritate dixerit Bahrdt. Forte ei hastae loco fuit, vel a poeta illi σκωπτικῶς, pro hasta seu clipeo tribuitur. Ceterum specula veterum non ex vitro erant facta, ut

Otho olim gestarat, quodque *ille*, de quo h. l. agitur, ei occiso abstulerat; sed potius, quale Otho gestare solebat; etsi illi explicationi favent loca Virgilii, e quibus haec et seqq. verba facete huc translata sunt, Aen. III, 268. (*clipeus, magni gestamen Abantis*) et Aen. XII, 94. *Actoris Aurunci spolium*, h. e. quod speculum Otho non minori in pretio habebat, aut quo non minus gloriari solebat, quam Turnus hasta, qua Actora Auruncum spoliaverat: nam ita heroum arma ornantur a poetis et commendantur. 39 *pathici*, παθικοί. cf. sup. ad v. 10. De *Othonis* Imp. voluptatibus muliebribusque munditiis v. Suet. Oth. c. 2. et 12. Tac. Hist. I, 71. et al.

100. *ille*, Otho.

101. In his verbis obscoeni quid latere non male putabant Grang. et Turneb. Adv. IV. *Vexillum*, tunica russa sive velum purpureum, signum futurae pugnae, quod a duce proponi, et in praetorii fastigio extendi in hasta ac *tolli* solebat, ut eo conspecto milites se et arma pararent, dispersique convenirent. v. Lips. de Milit. Rom. IV, 12.

102. Speculum inter sarcinas militum esse, tam stolidum est et inauditum, ut singulari historia dignum sit. Haec δεινῶς magis, quam εἰρωνικῶς dicta. Cf. Tac. Hist. I, 88. *belli civilis*, inter Othonem et Vitellium, confecti proelio, apud Bebriacum, vicum inter Veronam Cremonamque situm, conserti, quo Othoniani a Vitellianis victi: quod notum e Tac. Hist. II, 14—62. et Suet. Oth. 8. 9.

104—107. Suetonius in Oth. c. 9. et 12. memorat, multos, nec frustra, credidisse, Othonem, nuntio adcepto de infelici pugnae Bebriacensis eventu, magis pudore, ne tanto rerum hominumque periculo domina-

nostra, sed ex aere, stanno, argentoque polito, nonnumquam et auro. v. Intpp. Plin. XXXIII, 9. et Stat. Sylv. III, 4, 94.

39 v. Heyne ad Virg. Aen. V, 260 sq. IX, 359 sq. X, 700. et nos ad Sil. V, 137 sq. 321 sq.

tionem sibi adserere perseveraret, quam desperatione ulla, aut diffidentia copiarum, necem sibi ipsum conscivisse; et magnam partem hominum, incolumem gravissime detestatam, mortuum laudibus tulisse, multos etiam militum, *fortissimum virum, unicam Imperatorem*, praedicasse. Hinc Henninius ad h. l. recte ita commentatur: „Hoc iniquum vulgi iudicium Iuvenalis nequibat concoquere, atque hinc εἰρωνικῶς satirica antithesi exclamat: scilicet id vero *summi ducis* fuit, *occidere Galbam*, (v. Suet. Galb. 19. et Tac. Hist. I, 41 sq.) virum nihil minus, quam id, de se meritum; (senem praeterea, manibus pedibusque articulari morbo distortissimis, v. Suet. Galb. 21. 23.) et ea fuit Othonis in adserenda libertate Romana *constantia, ut cutem curaret!* Monstrum potius fuit hominis, qui *Bebriaci in campo* de imperio decertare ausus vir, muliere corruptior insano formae studio marcescebat. Coecus vero sit oportet, qui hic non advertit reconditum, quo Romanorum inertiam pungit, aculeum; qui sibi patiebantur ita ab hoc semiviro inludi.“ [40] *Nimirum εἰρωνικῶς* et amare dicitur, ut *scilicet*. Cf. inf. ad v. 122. et XIV, 54. ad Sil. V, 114. Bentl. ad Hor. Sat. II, 2, 106. *Curare cutem*, ut *pinguem et nitidum bene curata cute* ap. Horat. Epist. I, 4, 15. nam pinguium cutis nitet. Sic et *curare pelliculam, genium, corpus*. *Cutis* quoque pro toto corpore ponitur, ut ap. Martial. IX, 7. et Gr. χρὼς passim, de quo v. Spanhem. ad Callim. H. in Iov. v. 17. Possis etiam haec verba referre ad mollitiem, levorem nitoremque cutis vel corporis, inpr. faciei, quam in speculo adsidue contem-

40 Grangaeus, Brit. Farn. et Turnebus (Adv. XV, 17.) monent, inrideri eos, qui *constantem* vocaverint Othonem, quod sibi ipsi violentas manus adtulisset, quum mollis et effeminatus toto vitae curriculo exstiterit; parum enim inter se convenire ac consentanea esse, Galbam interficere, et cutem curare, alterum viri fortis esse, alterum mollis et fracti; nec constanter facere, qui acie imperium tueri conetur, et qui faciem mangonio et lenocinio fucet atque expoliat.

plabatur; idque praeferrem, nisi mox v. 107 eadem sententia aliis verbis exprimeretur. *summi civis*, Imperatoris.

106. Cf. ad v. 103. *Bebriacum* aliis *Bedriacum*, Plut. in Othone p. 1070 Βητριακὸν, et Iosepho B. Iud. IV, 23 Βηδριακὸν dicitur. [41] *spolium adfectare Palatii*, ad summum imperium adspirare: nam imperium quidem Otho iam susceperat, sed eodem tempore Germaniciani exercitus iurarant in Vitellii verba, et pugna Bebriacensi decernendum erat, quisnam ex illis regnaret, adeoque *Palatium*, domum sedemque Augustam, obtineret. *Spolium Palatii*, δεινῶς de imperio, quod illis temporibus vi rapiebatur.

107. *Otho fuisse traditur munditiarum paene muliebrium; vulso corpore: quin et faciem quotidie rasitare, ac pane madido linere consuetum: idque instituisse a prima lanugine, ne barbatus umquam esset*; Suet. Oth. c. 12. *pressum panem*, madidum lacte asinino, quod psilothri loco erat, cuiusque inlitu splendor genis conciliabatur, facie siligineo hoc tectorio inducta, vel cute hoc smegmate adtrita: (v. Heyne et Scalig. Obss. in Tibull. I, 8, 11.) nam molles Romani *cutem in faciem erugari, et tenerescere, et candorem custodiri lacte asinino putabant; unde Poppaea uxor Neronis, quocumque ire contigisset, secum sexcentas asellas ducebat*, si fides habenda Plinio XXVIII, 12. Apud eundem lib. XI. c. 41. s. 96. haec leguntur: *Lac crassissimum asinae, quod conferre aliquid et candori in mulierum cute existimatur. Poppaea certe quingentas secum per omnia trahens fetas, balnearum etiam so-*

41 Cf. Lips. et Broter. ad Tac. Hist. II, 23. Intpp. Suet. Oth. c. 9. et Plin. X, 49. Gluver. Ital. ant. lib. I. p. 261. Mira est vet. Schol. nota: „*Bebriaci* i. e. Pontici, unde pelles *Bebrinae*: Galba enim Ponticus fuit." Sed Schurzfl. iam bene monuit, hoc scholion inepti librarii esse, qui in Isidoro XIX, 22. et 27 legerit, *Castorium*, *bebrinum*, et in Glossis Papiae: *Fiber*, *qui et Beber*, *Ponticus canis et Castor*.

lio totum corpus illo laete macerabat, extendi quoque cutem credens. Idem de Poppaea memorat Dio Cass. LXII. p. 714. Cf. inf. VI, 461—473. ex quo loco recte, opinor, Casaubonus (ad hist. Aug. p. 22.) conlegit, *panem* istum non modo ex oryza et fabis, ut apud Medicos in compositione psilothrorum legimus, sed etiam ex farina siliginea factum esse.

108. 109. Tantum formae explorandae ornandaeque studium in ipsis castris et acie ne inpudicissimis quidem luxuriosissimisque mulieribus fuit. *Quod nec fecit* scil. in castris et acie. *Semiramis, Assyriae* regina, non magis animi magnitudine ac rebus gestis, quam mollitie ac libidinibus famosa, unde et A. Gabinius Cic. Prov. Cons. 4. *Semiramis* adpellatur. *Orbis Assyrius,* ut *orbis Romanus.* Epitheton *pharetrata* ad virtutem spectat. Eam ex monimentis Aegyptiis Kircherus in *Turre Babel* cum arcu et sagitta ut iaculatricem exhibet; Hennin. *Cleopatra,* regina Aegypti, cuius mollities notissima.[42] *Maesta,* victa navali proelio ad *Actium* prom.[43] Ipsa vehebatur aurea navi cum velis purpureis. v. Flor. IV, 11. Plin. XIX, 1.

110. *Hic,* in consuetudine horum hominum, de quibus inde a v. 84 agitur, inter eos, vel iis est. Romae; Grang. *reverentia mensae,* quae veteribus sacra erat: *τράπεζα μὲν ἱερὸν χρῆμα, δι' ἧς ὁ θεὸς τιμᾶται Φίλιός τε καὶ ξένιος,* Synes. Epist. LVII.[44] *Hic turpis libertas Cybeles,* h. e. quali in Megalesiis aliisque enthusiasticis Cybeles sacris utebantur eius sacerdotes, Corybantes vel Curetes, Idaei et Galli, semiviri obscoeni et furentibus similes; de qua v. Augustin. Civ. Dei II,

42 v. Suet. Caes. 35. 52. Horat. Od. I, 37, 9 sq. Plut. vit. Anton. Dio XLVIII, 24. XLIX, 33. L, 4 sq. Appian. B. C. V, 4 sq.

43 v. Vellei. II, 84—86. Dio L, 14—LI, 3. Plut. Ant. et al.

44 Cf. Barth. ad Claudian. in Rufin. I, 229. Meurs. ad Lycophr. Cassandr. v. 136. et Potteri Archaeol. Gr. L. IV. c. 20, p. 665. 666. ed. germ.

3 et al. Cf. Var. Lect. *fracta*, delicata, molli et feminea: nam *frangere* significat mollire, effeminare; unde et Gr. θρύψις ac κεκλασμένοι. v. Casaub. ad Pers. I, 18. et 34. *Fracta voce loqui*, ut ap. Senec. Contr. Praef. lib. I *ad muliebres blanditias vocem extenuare*, ap. Quinctil. I, 11, (19) *feminea vocis exilitate frangi*, et ap. Apul. Flor. II. *concursu quodam oris et adfectata colluctatione verborum canticum semihiantibus in conatu labellis eliquare:* nam, (quae verba sunt Minuc. in Octav. pr.) *loquela dimidiata verba tentantium ipso offensantis linguae fragmine dulcior est;* unde et Alcibiades ad delicias balbutire didicerat, quod Plut. testatur; Hennin. Cf. Claudian. in Eutrop. I, 262. et ibi Barth. *Mollire vocem* dixit Quinctil. XI, 3, 24.

112 sq. Quod indignationem auget; inter hos nuptos, qui ritu et more sinistro *sacra* Bonae Deae celebrant, (v. sup. ad v. 84 sq.) reperiuntur decrepiti, quos aetas et experientia sapientes et continentes reddere debuerat, imo antistes eorum senex est et gulosus: tangit autem poeta aliquem sui temporis, nobis incognitum; Grang. Plathnerus monet, toto h. l. non Cybelicos revera tangi, sed cynaedicos illius saeculi homines, imitantes in omnibus fanaticos Cybeles sacerdotes, luxuriosissimum genus hominum, a sola autem absistentes eviratione. *crine albo*, cano. *senex fanaticus*, numine adflatus, et ab eo in furorem actus, θεοφορούμενος, ἔνθεος, ἐνθουσιάζων. *Gutturis*, ut *gula* sup. I, 140. ubi v. not. *conducendus magister* ad erudiendos et instituendos gulosos; Grang. Sed rectius forte intelligitur magister convivii vel modimperator, συμποσίαρχος, βασιλεύς, (Angl. *Toastmaster*) qui pocula convivis propinabat, et quoties bibendum, quantumque aquae vino immiscendum esset, constituebat; de quo v. Ernesti clav. Cic. voc. *magisterium*, Cruqu. et Iani ad Horat. Od. I, 4, 27.

115. 116. Quum tamen molles isti et effeminati homines habitu moribusque mulieres sacerdotesque Cybeles

imitentur ac muliebria quoque patiantur; *quid exspectant,* cur cessant ac dubitant, (ut ap. Ovid. Ep. Her. III, 83. ubi nulla urgente necessitate *quo* pro *quid* legendum putabat Heins. nam *quid* docte dictum, ut Gr. τί pro διὰ τί) *more Phrygio* h. e. sacerdotum Cybeles, Deae Phrygiae, *abrumpere cultris carnem supervacuam*, genitalia, quibus non opus est iis, (pondus inutile pathicis) ut per omnia Gallis mulieribusque similes sint, nec ullum virorum argumentum relinquatur? Sic fere *vilia membra* a Gallis caedi vel secari dixere Ovid. Fast. IV, 243. et Tibull. I, 4, 70. ubi v. Heyne. Cf. Var. Lect.

117 f. De aliis exemplis virorum viris nuptorum v. sup. ad I, 62. et 78. *Gracchus,* fictum forte nobilis ac divitis, quem notat, viri nomen. *dedit dotem,* pro dote, dotis nomine, *quadringenta sestertia,* h. e. ingentem vel maximam dotem, (v. inf. ad VI, 137.) *Cornicini, sive hic recto cantaverat aere,* h. e. aut tubicini: *Tuba directi, aeris cornua flexi* Ovid. Met. I, 98. *tabulae* dotales f. dotis, f. nuptiales, de quibus v. Lips. ad Tac. Ann. XI, 30. *Feliciter!* vel *felix hoc sit!* (*Glück zu!*) fausta et boni ominis adclamatio, praecipue in conditione nuptiarum aliisque pactis conventis.

120. *Ingens coena sedet,* h. e. ingens convivarum multitudo, multi coenantes sive convivae adcumbunt. *Coena* pro coenantibus, ut *convivia,* pro convivis inf. V, 82. Cf. sup. ad v. 34. Alii τὸ *sedet* dictum putant pro, ponitur, adposita est, ut sup. I, 96. et ap. Ovid. Trist. II, 481. ubi v. Heins. Sed illa ratio praestat. *nova nupta,* Gracchus, *iacuit gremio,* in sinu, *mariti,* cornicinis, more nuptiali, de quo v. Lips. ad Tac. Ann. XI, 27. Idem Lipsius ad Tac. Ann. XI, 2. monet, mulieres olim cubantibus viris sedisse, postea etiam adcubuisse, et quidem ita, ut uxores in virorum, amicae puerique meritorii in amatorum sinu recubuerint, quod vo-

caverint *infra aliquem adcubare*, vel *interiorem iacere.* [45]

121. Exclamatio cum indignatione ad primores civitatis, quod ii eiusmodi vitiis magna parte infecti; Grang. *Cenſore*, qui mores turpiſſimos corrigat, et talem furorem poenis legum comprimat. *haruſpice*, qui inſpectis extis futura praedicat et ſacrificio portenta haec iramque deorum expiet. *an*, v. Heinſ. ad Ovid. Faſt. II, 394.

122. 123. Quaſi maius monſtrum eſſet, ſi bos agnum vel mulier vitulum pareret, quam videre virum viro nubentem et mulieri habitu moribusque ſimilem.. *Monſtra* adpellantur omnes res inſolitae et portentoſae, vel quae praeter naturam fiunt, v. c. monſtroſa ſcelera, phaenomena, oſtenta, prodigia, ut inf. v. 143. IV, 2. 45. 115. VI, 286. 645. al. *Scilicet* ironice et cum vi atque amaritudine dicitur, ut *nimirum* et noſtrum *freilich*. Sic negat cum et ſine interrogatione, ut inf. V, 76. VI, 239. VII, 159. XIV, 156.

123. Eiusmodi monſtra ac prodigia, (quorum vanitatem occulte poeta ridere videtur) ut et procuratio eorum, vel tironibus e Livio nota. Cf. De oſtentis, prodigiis et monſtris Commentatt. II. in Heynii Opuſc. Acad. Vol. III. p. 198 ſqq. p. 256 ſqq.

124. *Segmenta* qs. *ſecamenta* a *ſecando* ſic dicta, fimbriae ſeu faſciae ſeu virgae purpureae et aureae, ſolis olim matronis conceſſae, et muliebribus tunicis in extrema parte adſutae, ſed poſtea virilibus quoque veſti-

45 Cf. Ovid. Amor. I, 4, 5. 6. 35. 36. Suet. Caeſ. 49. et Calig. 24. pr. Liv. XXXIX, 43. Cic. ad Div. IX, 26. pr. Gell. VII, 12. extr. ubi tamen in vett. edd. legitur *inferior adcubuerit.* v. ibi Intpp. Sic et Ioannes, diſcipulus Ieſu dilectiſſimus, ἦν ἀνακείμενος ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, Ioh. XIII, 23. Sed illae loquendi formulae etiam ad proximum in lecto locum referri poſſunt: nam veteres in tricliniis ita adcumbebant, ut caput alterius ſinum quaſi et pectus alterius ſibi proximi tangeret et expleret. Cf. ad V, 17.

mentis adtextae. Cf. VI, 89. Valer. Max. V, 2, 1. et inpr. Ferrar. R. V. III, 17. *habitus longos*, muliebres, stolas et syrmata. *Flammeum* velum, pannus bombycinus vel rica, tegmen capitis rutilum, lutei vel ignei coloris, (unde *flammeum*, non *flameum* scribendum videtur) quo nupta, velata sponsa tradebatur sponso, unde orta loquendi formula, *nubere alicui*. Cf. Fest. et Voss. Lex. Etymol., Ferrar. l. c. sup. ad I, 62. inf. X, 334. et Plin. XXI, 8. ubi flammeo *luteus color* tribuitur, ut ap. Lucan. II, 361. sed et haec laudantur Verrii Flacci verba: *Flameum nuptae amiculum vocabant, non quidem a flammae colore, sed quia Flaminica, cui divortium facere non licebat, eo perpetuo utebatur.* Ex quibus verbis simul intelligitur, signate et acerbo cum aculeo dici inf. VI, 225 *flammea* priora *conterit*, lacerat, vel quasi conculcat, quod contemtus signum est, h. e. priora connubia adspernatur et saepius nubit. Vetus Schol. ad loc. nostrum: „*flammea*, quibus novae nuptae cooperiuntur; vestis pudori similis, quam et propter pudorem adcipiebant" et ad VI, 225 „*flammea* genus amiculi, quo se cooperiunt mulieres die nuptiarum: est enim sanguineum, propter ruborem custodiendum. *conterit* autem, exterit saepe nubendo."

125. 126. Gracchus, qui et nobilissimus nunc ditissimusque est; et olim Salius, sacerdos Martis, Dei bellicosi et animi maxime virilis, fuerat, nunc habitum sponsae induit at nubit. *sacra* scuta, *ancilia*, *nutantia*, huc illuc vergentia, ac sursum deorsum iacta motu saltantis, *ferens* laeva manu *loro arcano*, occulto, quippe quod interius adnexum erat.[46] *clipeis ancilibus*, ut *arma ancilia* dixit Valer. Max. I, 1, 9. Nam *ancile* adiect. est, ita dictum, non *quod ab omni parte ancisum vel recisum esset, et omnis abesset angulus*, quae

46 Alii epith. *arcano* ad *sacra* referunt, vel ad coeleste ancile, pluribus eiusdem formae inmixtum, et Bahrdt ad balteum, cui ancile sub pallio adnexum fuisse perperam tradit. Quod nulli, praeter Salium liceret ferre; Britan.

Ovidii (Fast. III, 377), Varr. Festi aliorumque sententia est, sed quod περιφέρειαν sinuosam, passim incurvatam, et in apices excurrentem, (non circuli vel peltae formam) haberet, teste Plut. in Numa p. 69. unde ἀγκύλιον ab ἀγκύλος, *curvus*, adpellatum, et *ancyle*, non *ancile*, scribendum est. *Sudavit* ferendo ancilia et saltando: nam Salii ὄρχησιν ὑποχορεῦνται διαπορευόμενοι τὴν πόλιν· κινῦνται δὲ ἐπιτερπῶς, ἑλιγμούς τινας καὶ μεταβολὰς ἐν ῥυθμῷ τάχος ἔχοντι καὶ πυκνότητα μετὰ ῥώμης καὶ κουφότητος ἀποδιδόντες, Plut. l. c.

126—132. Summa vis indignationis in hac expostulatione et compellatione Martis, inpr. in vss. 131. 132. Cf. Casaub. ad Pers. I, 87. *Pater Vrbis* h. e. non Romulus, sed Mars; et exquisite pro eius nomine. Poeta Deum quasi admonet paternorum officiorum, quae negligat. *Latiis pastoribus*, Romanis, oriundis a pastoribus, quorum maiores fuere homines rudes ac agrestes, omnium voluptatum ignari. Cf. inf. III, 67. et ad VIII, 275. [47] *urtica*, pruritus libidinis, ut inf. XI, 166. ubi est synon. τῦ *irritamentum Veneris*. *nepotes*, posteros, ἀπογόνυς. Cf. Hor. Od. I, 2, 35. *Traditur viro vir*, tamquam res emta: matrimonia enim per coemtionem; Grang. qui verbum *tradere* etiam inter obscoena legi monet, v. c. ap. Martial. XI, 69. et Horat. Sat. II, 5, 76. *vir*, amator, paedico. Cf. Heins. ad Ovid. A. A. I, 524.

130. Haec δεινῶς dicta pro, nec irasceris, nec ira ardes? Cf. inf. XIII, 113 sq. ibique not. Mars iratus *quassat galeam* et caput, ut Ἐνοσίχθων κινήσας κάρη ap. Hom. Od. ε, 285. *Nec quereris Patri* tuo, Iovi, mollitiem ac scelera Romanorum, vel de iis apud patrem tuum? Martem sine patre fuisse, non nisi Romanorum

47 Bahrdt *pastores* dici putabat principes civitatis, summa potestate praeditos. Respexit haud dubie ποιμένας λαῶν Homeri: sed illa explicatio aptior est, et augetur infamia, si omnium, et summorum et infimorum, civium mores depravatos atque a maiorum virtute ac disciplina turpiter delabsos cogites.

poetarum commentum est. Summa vero vis indignationis in his verbis: quasi Mars ipse talem ignominiam morumque pravitatem ulcisci et avertere nequeat.

131. 132. Curam gentis, cuius auctor es, et quam tu negligere videris, alii Deorum permitte! Cf. Hor. Od. I, 2, 35. 36. *cede*, discede a *iugeribus campi*, a campo, eum relinque. Omnia summum indignationis adfectum spirant. *Campum* Martium exquisite poeta pro tota urbe eiusque imperio posuit, quod is locus Marti potissimum consecratus erat, et in eo comitia magistratibus creandis, ferendis legibus et iudiciis quoque publicis extra ordinem exercendis habebantur; unde h. l. *severus* dicitur, quod epith. Grangaeus ad ipsum Martem referebat.

132 sq. Satiricorum more aliquos repente conloquentes inducit poeta. *Officium* Romanis dicebatur, quidquid honoris vel studii ac operae, vel patronis a clientibus, salutando, deducendo, sectando, obcurrendo cet., vel amicis et cognatis, solenni aliqua occasione, praestatur, v. c. si quis, ut Plinii verbis Epist. I, 9. utar, officio togae virilis interest, sponsalia aut nuptias frequentat, ad signandum testamentum, in advocationem, in consilium rogatur. *primo sole*, p. solis ortu. *in valle Quirini*, collis Quirinalis. Sic Horat. Epist. II, 2, 68 de simili re dixit: *cubat hic in colle Quirini, Hic extremo in Aventino; visendus uterque.*[48] *quid quaeris?* quasi id non facile divinare possis, quum his temporibus non raro eveniat? *nubit amicus*, cf. sup. ad v. 117. et I, 62. 78. *Nec multos adhibet* testes, vel ad nuptiarum solennia et coenam.

135. 136. Si modo paululum vixero, haec, quae Scatinia aliisque legibus vetita sunt, palam fieri videbo.

48 Grangaeus adcepit de Romuli templo vel porticu, coll. Martial. XI, 1. et Marliano, qui tradit, iuxta templum Quirini fuisse porticum, quo convenirent homines componendorum negotiorum causa, ibique sponsalia aliquando esse peracta. Ad invidiam dictum esse *in valle*, putabat vet. Schol.

Verbum *fient* δεινῶς repetitur. *ista* matrimonia *cupient et in Acta* publica f. populi *referri*, quibus res rationesque populi, iudicia publica, fupplicia, comitia, aedificia, nativitates, illuftres mortes, matrimonia, divortia, continebantur, de quo v. Lipf. Excurf. ad Tac. Ann. V, 4. ubi etiam monuit, matrimonia divortiaque, propter praemia poenasque legum, iam ante Iuliam Papiamque, in Acta fuiffe relata. Alii fenfum h. l. putant effe: liberos habere cupient, quorum nomina patres profeffi in Acta referebant; quae opinio adridere poteft propter verba feqq. et locum fimil. inf. IX, 84. ubi v. not. Cf. Salmaf. Exerc. Plin. p. 717.

137. *tormentum* animi, dolor, aegritudo, *nubentibus* viris *haeret*, eos perpetuo angit. *partu retinere maritos*, maritorum amorem firmare: nam liberi amoris coniugiique vincula funt ac pignora, fteriles autem uxores faepe minus amantur, nec raro etiam repudiabantur a Romanis. Bene comparant Claudian. in Eutrop. I, 72 fq. *Femina quum fenuit, retinet connubia partu, Uxorisque decus matris reverentia penfat. Nos Lucina fugit, nec pignore nititur ullo Cum forma dilabfus amor* cet. Cf. inf. VI, 142 fqq.

139. 140. Bene confuluit hominibus natura, quae prohibuit, mares concipere, etfi maxime id cupiant.

141. Nonnulli (etiam Schol. MS. laudatus in Mifc. Obff. crit. Vol. V. T. II. p. 271.) putant, *Lyden* h. l. effe araneam, quia Arachne, puella Lydia, a Pallade in araneam fit mutata, mulieres autem fteriles, ex vulgi opinione, concipere poffint, fi araneam, pyxide inclufam, in finu geftent. Id colligunt ex Plin. XI, 24. extr. et Ariftot. H. A. V, 22. p. 631. qui tradunt, phalangia, aranearum genus, trecenos vermiculos parere. Sed quam dubiae fint hae coniecturae, quilibet vel me non monente intelliget. Alii, quod probabilius eft, fufpicantur, *Lyden* effe nomen unguentariae, quae promiferit ac venditaverit medicamina, fterilitatem amoventia, qualia a medicis commendentur, et quibus *pyxis* eius *condita* h. e. referta

fuerit. *Lyden turgidam* dictam exiſtimabat Turneb. Adv. XV, 17. quod Lydiae mulieres turgidae vel obeſae eſſent; (quod ex loco Statii Silv. I, 1, 70. quis colliget?) Grangaeus, quod turgentes et gravidas redderet matronas. Beroaldus epitheton putabat anui convenientiſſimum eſſe.

142. *Luperoi*, Panis ſacerdotes, nudi per urbem discurrebant, (unde h. l. *agili L.*) et ſcuticis vel ferulis, e caprino corio factis, terga vel humeros (h. l. *palmas* ſ. manus, ut ap. Plut. in Caeſ.) caedebant, obviorum, praecipue mulierum, quas inde fecundas reddi putabant: quod notum ex Ovid. Faſt. II, 425 ſqq. et V, 102. ubi v. Heinſ. Vetus Scholion emendatur in Miſc. Obſſ. crit. Vol. V. T. II. p. 272.

143—148. Viros nubere turpiſſimum quidem eſt, ſed turpius, quod noſtris temporibus vidimus, viros nobiliſſimos arenae operam edere, et ad artes inhoneſtas gladiatorum, qui omnes infames habiti, (v. Leg. I. §. 2. ff. de teſtibus) deſcendere. Cf. IV, 99 ſq. et ſimil. loc. inf. VIII, 192—194. et 198—210. ubi ſingula illuſtrata videbis. *Vicit*, ſuperavit rei turpitudine, *hoc monſtrum*, hanc rem inauditam ac foedam, ſcil. quae de viris nubentibus dixi. Cf. ſup. ad v. 122. *Tunica* et galerus, habitus Retiarii, ut arma eius *fuſcina* et rete: v. inf. ad VIII, 200 ſq. *Luſtravit*, percucurrit, *arenam fuga*, ut *fugit* inf. VIII, 208. Henninius exiſtimabat, hoc verbum etiam σκωπτικῶς ſumi poſſe, ſenſu veteri Pontificio, de expiationibus, quaſi Salius ille nupturiens arenam ſua fuga luſtrarit.

145. *Generoſior*, antiquiori ac nobiliori genere natus, Manliis *Capitolinis*, *Marcellis*, *Catulis* et Aemilii *Paulli minoribus*, h. e. poſteris, ut ſup. I, 148. ubi v. not.

147. *Omnibus ad podium ſpectantibus*, h. e. nobiliſſimis aliis. *Podium* dicebatur proiectura ſeu pars proiectior et prominentior muri, arenam proxime cingentis, inter arenam et imum orcheſtrae gradum, in quo

gradu primi e Patribus sedebant. v. Lips. de Amphith. c. XI. qui tamen non male suspicabatur, inter ipsum podium imumque orchestrae gradum planum aliquod et vacuum latioris spatii fuisse, in quo spectaverint magistratus curules, Praetores vel Editores munerum, in sellis curulibus ac tribunalibus, ipsosque deinde Principes in Suggestu vel cubiculo, (*Loge*) idque proprie dictum esse, *ad podium spectare;* in hoc enim plano commodissime sellas curules potuisse poni, non in ipsis gradibus.

147. 148. *His* nobilissimis viris *licet* ut *Admoveas*, h. e. addere poteris, etiam *ipsum*, qui *tunc* munus edidit, in quo Gracchus *retia misit*, Retiarii partes egit, h. e. Praetorem, munerarium, vel potius Imperatorem, Neronem aut Domitianum. Tum sensus est: ipsi quoque Imperatori antiquitate ac nobilitate generis antecellit Gracchus, quem non puduit, infames gladiatorum artes exercere.

149 sqq. Quomodo haec verba intelligenda et cum iis, quae proxime praecesserunt, connectenda sint, non perspexerunt interpretes, qui tantum non omnes hunc eorum esse sensum putarunt: haec scelera inde oriuntur, quod inferos fabulas esse aniles credant omnes, nec quisquam ullo futurarum metu poenarum vel religionis pietatisque sensu a peccando absterreatur; tu vero, qui virtuti convenienter vivere cupis, cave iis adsentiaris, et puta inferos esse. Sed ipse poeta noster Manes et inferos tamquam vana nomina ac nugas irridet v. 150 exemplo Aristophanis in Ranis et v. 151 exemplo Petronii Sat. 121. extr. (*vix navita Porthmeus Sufficiet simulacra virum traducere cymba; Classe opus est*) et aliorum, inpr. Stoicorum et Epicureorum. [49] Non magis

49 Cf. inf. XIII, 51 sqq. Prop. III, 5. Plin. VII, 55. Eurip. Alcest. 787 sq. Lucret. III. Ovid. Met. XV, 153. 154. (ubi Pythagoras loquitur) Cic. Tuscul. Qu. I, 5. 4 et 5. Senec. Epist. 24. et 83. Consol. ad Marc. c. 19. de Ira II, 35. et Troad. v. 369 sqq. Lucian. dial. de luctu, al.

probanda videtur haec, quam Bahrdt proposuit, interpretandi ratio: Manes et inferos esse, nemo quidem hodie credit praeter perpusillos pueros; at tu certe id tibi persuasum habere debebas, quum tibi potissimum opus sit hac ratione, qua deterrearis a peccando. Meo qualicumque iudicio planissima sunt omnia, si hoc sensu ea ceperis: Nemo quidem hodie, praeter parvulos pueros, sibi persuadet, Manes ac inferos *esse aliquid:* (v. Excurs. ad h. l.) quis enim non rideat certe, si in poëtis legerit, in Styge *nigras* esse *ranas,* et a Charonte *cymbam conto* (cf. Excurs. ad h. l.) propelli, vel *tot millia umbrarum una cymba vadum,* h. e. fluvium vel aquam Stygis, (v. ad Sil. I, 52. et Gronov. Obss. I, 19.) *transire? sed tu* (Gracche, et vos, turpes mollesque homines) *puta,* fac, pone, *vera* esse, quae tibi falsa et vana videntur; (ut inf. V, 7. *hoc ipsum defecisse puta*) *quid* tum censes sensuros esse Curium aliosque viros praeclaros fortissimosque, qui patriam olim defenderunt ab hostibus, et nunc in inferis sunt, perfectissima illa piae simplicitatis, continentiae, fortitudinis aliarumque virtutum exempla, *quoties talis umbra hinc ad illos veniret,* tam spurci effeminatique homines ex superis locis ad inferos descenderent? Cf. simil. loca inf. XV, 172 sqq. et Silii V, 595 sq. et inpr. XVII, 465 sq. ubi vid. quae dixi in Var. Lect. *pueri,* inpuberes, nondum quadrimi, *qui nondum lavantur* in balneis vel thermis publicis *aere:* nam, qui lavabantur, quadrantem solvebant; unde *quadrantaria res* dicitur Senec. Epist. 86 med. [50] *Curius et Fabricius* notissimi sunt ex Cic. Off. III, 22. Valer. Max. IV, 3. et aliis; (cf. sup. ad v. 3.) sic quoque *Scipiones* et *Camillus.* Cf. Virg. Aen. VI, 825 sq. 842 sqq. et Horat. Od. I, 12, 38 sqq. ubi v. Iani. *Scipiadae* h. e. Scipiones, ut *Memmiades* pro Memmius

50 Cf. Heubach Comm. de politia Roman. Goett. 1791. §. 78. 79. inf. VI, 447. Horat. Sat. I, 3, 137. Martial. III, 30. XIV, 163.

dicitur Lucret. I, 27. ubi v. Lambin. [51] *ambo* Scipiones sunt vel duo fratres, pater et patruus Africani maioris, ut ap. Sil. VII, 107. vel potius Africanus maior et minor, ut *gemini Scipiades* ap. Virg. Aen. VI, 843. qui κατ' ἐξοχὴν ita adpellantur. *Cremerae legio*, Fabii, ad Cremeram fl. a Veientibus caesi, sex et trecenti milites, omnes patricii et unius gentis, qua non alia *legio*, h. e. exercitus, vel minor numero vel fama clarior fuit. Res nota ex Liv. II, 48 sqq. Dionys. IX, 22. Sil. VII, 40 sqq. et aliis. *Cannis*, ad Cannas, *consumta iuventus*, ab Hannibale caesa ac deleta. *Tot animae bellorum*, virorum, qui in bellis perierunt; vel *animae bellorum* sunt a. bellatorum, vel simpl. bellatores, viri fortes, ut contra *animae servientium* dicuntur servilia ingenia Tac. Hist. IV, 32. [52] *Cuperent lustrari*, tamquam polluti talium umbrarum visu et contagione, *si qua darentur*, essent, scil. in inferis, *sulfura*, et *si laurus foret* ibi. Lustratio fiebat circumlatis circa aliquem *sulfure* vel *taedis*. [53] *Laurus humida*, laurea

51 Cf. Heyne ad Virg. Aen. VI, 843. Drak. et nos ad Sil. VII, 107.

52 Henninius, qui versus 150. et 151 Christianos, qui tunc temporis Romae fuerint frequentes et aniles illas gentilium fabulas iure merito riserint, non incommode, sed oblique respicere mihi non persuasit, in verss. 153 sqq. explicandis a veritate, quam non nisi a se et Ascensio perspectam putabat, longissime deflexisse videtur. Hoc enim poetam dicere monet: Curium quoque, Scipiones cet. serio poenas et praemia post mortem credidisse: neque enim illi tam dure atque aspere vixissent, neque illa iuventus tam promte pro patria mori voluisset, nisi magno solatio certi fuissent, letum non omnia finire, sibique praemia, ceteris poenas exspectandas esse: hos itaque viros procul dubio apud inferos horrore percuti, ubi hos homines tam turpes et insigniter ἀθέους sint visuri.

53 Servius ad Virg. Aen. VI, 226. „*Circumtulit*, purgavit: antiquum verbum est, ut ap. Plaut. (Amph. II, 2, 143.) nam *lustratio* a *circumlatione* dicta est vel taedae vel sulphuris." Huius ritus graphica descriptio est ap. Claud. VI. Cons. Honor. v. 324 sqq. Cf. Casaub. ad Theophr. Char. XVI, 3. De *sulfure* v. Potteri Archaeol. T. I. L. 2. c. 4. p. 528 sq. germ.

virga immersa in aquam, quia adspergi solebant, qui lustrabantur. Sic *uda laurus* ap. Ovid. Fast. V, 677. [54]

159. *Illuc*, ad inferos. Cf. Var. Lect. *Iubernae*, Hiberniae, quae Romanis parum nota erat ante et post Agricolae tempora, qui eius occupandae consilium propter aliarum gentium motus exsequi non poterat. v. Tac. vit. Agric. c. 24. *Orcadas* insulas, supra Scotiam sitas; quae nunc *Orkneys* dicuntur, et in quarum numero definiendo non consentiunt veteres geographi. v. Cellar. Geogr. et Harduin. ad Plin. IV, 16. *modo captas* O., nam Agricola has *incognitas ad id tempus insulas invenit domuitque*, si fides habenda Tac. in eius vita c. 10. Eusebius tamen in Chronico tradit, Claudium Imp. iam de Britannis triumphasse, et Orcadas insulas Rom. adiecisse imperio. Tum τὸ *modo* de longiori tempore adcipiendum, de quo v. sup. ad v. 73. *Britannia* Romana Caesaris et Claudii adhuc temporibus exiguis finibus continebatur, qui propagati sub Nerone ac Flaviis, virtute Suetonii Paullini et Agricolae, ac deinde sub Hadriano et Antoninis. *minima contentos nocte Britannos*; conf. Plin. II, 75. (ubi v. Harduin.) Caes. B. Gall. V, 10. et Tac. vit. Agric. c. 12. ubi v. Lips.

162. *quae*, foeda, turpia, scelera, monstra.

163—166. Qui tamen Romam veniunt, mox nostros induunt mores et in patriam suam referunt. Sed malim hunc locum διαλογικῶς explicare, ita ut verba adversarii sint *et tamen* — *Tribuno*, ad quae poeta v. 166 respondeat. Sic pictura personis animatur, et in v. 166 maior est sarcasmi vis.

vers. et quos Grang. laudavit, Plin. XXXV, 15. Ovid. Fast. IV, 739. 740. Metam. VII, 261. et Art. Am. II, 329. 330. Tibull. I, 5, 11. Hom. Od. X, 481. (ubi cf. Clarke) Passer. ad Prop. IV, 9. De taedis v. Heyne ad Tibull. I, 2, 61. et Potter l. c. Cf. Burm. ad Val. Fl. V, 349.

54 Cf. Potter l. l. p. 525. et Plin. XV, 30.

164. 5. Sic et Caligula quosdam obsides dilexisse fertur, commercio mutui stupri, teste Suet. c. 36. *Armenius* cum dilectu dicitur. Armenios poetae temporibus Romanis obsides tradidisse, memorat Tac. Ann. XIII, 9. et XV. *mollior cunctis ephebis,* quippe qui ad libidinem proniores sunt.[55] *sese indulsisse,* tradidisse, exhibuisse, ad foedum scil. obsequium. Cf. Stat. Silv. IV, 6, 37. *ardenti* amore acri ac libidinoso. *Adspice,* vide, en. v. ad V, 67. *commercia* populorum, vel conversatio cum malis.

167. *Hic,* Romae, *homines fiunt,* praeclare formantur, instituuntur; quod σκωπτικῶς dicitur.[56] *Si mora longior Vrbem Indulsit,* commorationem, praesentiam in urbe nostra concesserit. *pueris* illis exterorum, qui vel inter obsides Romam missi sunt, vel alia occasione ad nos venerunt, h. e. si diutius Romae commorati fuerint, *non umquam deerit amator* vel cinaedus, qui eos conrumpat.

169. 170. *Mittentur,* omittentur, exsuentur, *braccae,* vestimenta, quibus in patria utebantur, et *cultelli,* (v. Var. Lect.) *frena, flagellum,* arma patria et studia venationum exercendorumque equorum; et pro virilibus institutis patriisque moribus, simplicibus atque honestis, *mores praetextatos,* i. Romanos, qui perditissimi sunt ac profligatissimi, *Artaxata,* domum vel in patriam, *referent.*[57] *Bracae* non modo Gallis Narbonensibus, qui

55 Bahrdt perperam iunxit verba *cunctis, narratur ephebis,* ut sensus sit: cuncti narrant ephebi, omnibus iis notum est, Armenium Z. indulsisse cet.

56 Grangaeus haec notavit: quum primum quis rem habuit cum aliqua, dicitur *fieri vir,* ut Martial. VIII, 45, 8. IX, 57. 11. 12. unde et *praecipitare virum* de iis qui admodum iuvenes iisdem corrumpuntur deliciis: paucis hic locus ante intellectus. Sed *fieri virum* et *fieri hominem* non unum idemque est; neque etiam video, quid in nostra explicatione desideres.

57 Ita vet. Schol. Beroald. Grang. Farn. et alii recte, opinor, interpretantur. Britannicus *braccas, cultellos, frena*

inde *Bracati* inf. VIII, 234 dicuntur, in usu erant, sed et Dacis, Getis, aliisque Ponti populis, Phrygibus, Lydis, Persis, Indis, Medis. [58] Laxa erant feminalia s. femoralia, *ἀναξυρίδες*; sed *Scythae totum bracati corpus, et nisi qua vident, etiam ora vestiti*, teste Mela II, 1. Cf. et Ovid. Trist. III, 10, 19. 20. D. Hieron. ad Fabiolam *bracas* ait *fuisse ab umbilico ad genua usque porrectas, quibus verenda celantur.* [59] *Artaxata*, caput Armeniae, ad Araxem fl. *Praetextati mores*, ut *verba praetextata*, quae *puris honestisque* obponuntur, et synon. sunt *inpudicis* et *dicacitatis sordidae scurrilisque* ap. Gell. IX, 10. Macrob. Sat. I, 1. med. et Suet. Vesp. 22. *Mores praetextatos* vulgo putant esse mores praetextatorum, nobilium ac primorum civitatis, qui praetexta utuntur, et perditis nunc moribus esse solent. Alii mores ac verba turpia et obscoena dici *praetextata* existimant, quod *praetextatis* nefas sit iis uti; alii, quod quum a sponso et sponsa

et *flagellum* putabat munera esse, pueris ab amatore *missa*, quibus soleant delectari etiam in patria sua, et facilius, quam pecunia, capi.

58 v. Scalig. ad Prop. IV, 10, 43. Casaub. ad Suet. Aug. c. 82. Ovid. Trist. V, 10, 34. Brisson. de regno Pers. I. §. 63. 64. Reland. Diss. miscell. P. II. Diss. 8.

59 Ex his verbis Henninius colligebat, nescio quid propudiosi h. l. latere, imo obliqua *ἀντιθέσει* carpi morem Romanae togae, qua verenda non tam obvelarentur, quam pendula eius laxitate superficiario tantum visui eximerentur, ut constet ex verecundia Caesaris iam percussorum ictibus perituri, et sinistra manu sinum togae ad ima crura deducentis, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata, (Suet. Caes. 82.) ex Trebellii iussu, ut milites discumberent cum sagis, ne inferiora denudarentur, ex illa Tusci haruspicis ridicula castratione ap. Martial. III. Sed mos veterum Romanorum ita ferebat, et olim, ante Augusti tempora, non bracae tantum vel feminalia, *(Beinkleider)* sed ipsae quoque fasciae crurales non nisi hominum molliorum vel mulierum erant. v. Casaub. l. c. et Ernesti clav. Cic. vocc. *fascia*, *fasciolae* et *strophium*.

praetextae deponerentur, nuptiarum die, à turba puerorum obscena cantarentur; et Scheller in Lex. lat. quod praetexi ac velari, vel praetendi soleant, quae explicatio simplicissima videtur. Fuit olim verbum *praetextare*; synon. vel frequentat. τῷ *praetexere*, h. e. speciosa nomina vel verba ac causas alicui rei praetendere, specioso verborum praetextu in ea exprimenda uti. Cf. Gron. ad Gell. IX, 10.

IN
SATIRAM III.

ARGVMENTVM.

Vmbricius haruspex, quem Cumas migraturum Iuvenalis ad Egeriae usque lucum comitatur, (v. 1 — 20.) veteri amico ibi discessus sui causas exponit, nimirum Romae 1) probos homines contemtu laborare, neque ad honestas artes exercendas praemiis invitari, sed iis potius ad incitas redigi, malos contra et viles gratia atque auctoritate apud omnes, etiam Principes, valere, et pravis sordidisque artibus ad summos obrepere honores maximasque opes nancisci; (21 — 40.) 2) spectatissimos esse et felicissimos artis dissimulandi adulandique gnaros, Astrologos, filios, quibus mors parentum sit in optatis, et adulterii, furti aliorumque scelerum conscios; (41 — 57.) 3) gratiosissimos omnium minimeque ferendos esse peregrinos, qui e Syria aliisque Orientis regionibus Romam confluxerint, ac prorsus corruperint mores huius urbis, maxime Graecos, homines molles, libidinosos, adulationis omniumque artium peritissimos, qui in divitum se insinuent familiaritatem, et quorum ne philosophi quidem dubitent, falsis testimoniis alios, ipsosque amicos ac discipulos, circumvenire; (58 — 125.) 4) miserrimam esse conditionem pauperis clientis, cui a ditioribus magistratibusque summis praeripiatur sportula, qua vitam sustentaverit; (126 — 130.) 5) servos ac

libertinos ditiores esse ingenuis et honoratiores; (131—136.) 6) *ne homini quidem probissimo religiosissimoque fidem haberi, nisi idem sit locuples;* (137—146.) 7) *inopes atque tenues male vestitos omnibus ludibrio esse, loco ac sede honoratiori, quam olim occupaverint, a vilissimo quoque, modo dives ille sit, pelli, si filiam alicuius nuptiis ambiant, repudiari, non scribi heredes, a negotiis publicis removeri, neque facile ex egestate atque humili conditione emergere propter insana omnium rerum pretia;* (147—170.) 8) *ambitiosam esse paupertatem, neque pro re ac facultatibus pretiosiores sumi vestes, quum in plerisque contra Italiae oppidis, etsi Romanis ibi legibus moribusque vivatur, nemo ne togam quidem, nedum praetextam, induat, et festis quoque diebus ac publice omnes, summi pariter ac infimi, nobiles et ignobiles, eodem habitu conspiciantur;* (171—183.) 9) *ab egenis clientibus non patronis tantum, sed servis quoque, ne aditu ad dominos eorum prohibeantur, quovis die festo aliquid muneri esse dandum;* (183—189.) 10) *neque interdiu vitam periculo vacuam esse, neque noctu somnum capi propter adsiduam aedificiorum prolabsionem frequentiaque incendia, et aedibus ardentibus pauperem, qui in summo habitet coenaculo, non curari, bonisque, etsi paucis, tamen omnibus, amissis a nemine iuvari, ditioribus contra praesto esse qui subveniant;* (190—222.) 11) *tenebrosas aedes tanti in unum conduci annum, quanti in aliis Italiae oppidis ematur domus cum agro hortoque;* (223—231.) 12) *plurimos pauperes mori morbo ex vigiliis contracto, quum in ea aedium parte habitent, quae vicis proxima sit, et ubi continuo curruum, opificum iumentorumque strepitu somnus eorum interrumpatur;* (232—238.) 13) *divites lectica per urbem ferri, et tutos in ea etiam legere ac dormire, inopes vero euntes vel a turba populi in vicis premi, concuti et conculcari, vel adeo casu arborum saxorumve, plaustris*

inpositorum, obtritos perire; (239—267.) 14) noctu summum esse periculum vel a testis fractis et ex alto coenaculo deiectis, (268—277.) vel a iuventute lasciva ac temulenta, quae nocturno tempore per urbem vagari, atque invalidum quemque obviorum conripere, caedere vel ultro quoque, tamquam iniuria sibi facta sit, adcusare soleat; (278—301.) 15) tantam esse multitudinem grassatorum latronumque, quae ex multis Italiae locis Romam, ut ferae et aves ad vivaria, confluxerint, ut vix subpetant catenae ac vincula ad eos, qui capti sint, constringendos. (302—314.) Hisce discessus caussis memoratis Vmbricius poëtam valere iubet. 315—322.

Venustissima Satira, qua Iuvenalis, imaginem Romae civiumque eius vivis coloribus picturus, inducit Vmbricium, amicum suum, propter pravitatem morum, Romae vigentium, et propter varia, ibi civibus imminentia, pericula Cumas migrantem, et de iis copiose disserentem. Eam ante oculos habuisse videtur *Smollet* in libello, quem cum illa comparasse neminem poenitebat, *a satirical description of London and Bath,* in *the Expedition of Humphry Clinker by the Author of Roderic Random. Lond.* 1771.

1. *Quamvis confusus,* perturbatus, commotus, tristis sum. Cf. Wernsdorf Poet. Lat. Min. T. IV. p. 696. *amici,* Vmbricii, de quo v. ad v. 21. *veteris,* quod iacturam doloremque auget. *Cumae,* urbs Campaniae, unde *Sibylla Cumaea,* cuius ibi antrum fuit s. *μαντεῖον.* Cf. Virg. Aen. VI, 1 sqq. et ibi Heyne. *vacuis,* infrequentibus et quietis vel otiosis, respectu Romae, urbis celeberrimae ac turbulentae. Cf. inf. X, 102. Virg. Ge. II, 225. Horat. Epist. I, 7, 45. (*Mihi iam non regia Roma, Sed vacuum Tibur placet*) et 2, 81 sq. (*Ingenium, sibi quod vacuas desumsit Athenas,* cet. *Hic ego rerum Fluctibus in mediis et*

tempestatibus Vrbis Verba lyrae motura sonum con nectere digner?) *unum civem donare,* addere, *Sibyllae,* Cumis. Cf. Plaut. Perf. IV, 3, 6.

4. Laudatur consilium amici, quod amoenissimum petiit locum. Cumae sunt quasi *ianua Baiarum*, quae Baias euntes excipiat atque emittat; h. e. Baias proficiscentibus Roma per Cumas iter est. Cf. ad VIII, 160. *Baias* autem Romani aestivo tempore, tam voluptatis, quam valetudinis, aquis calidis firmandae, causa petebant. *gratum litus amoeni secessus,* nam et Cumae et Baiae sitae in ora maritima et amoenissima regione Campaniae, ubi ditiores Romani passim non in continenti tantum, sed in ipso quoque mari, prospectus ac frigoris gratia, villas exstruxerant.

5. Quodsi vero amicus meus vel locum minus amoenum migrasset, non damnarem eius consilium: ego certe in deserta insula mallem, quam Romae commorari. Pro Roma exquisite ponitur *Subura,* vicus regionis secundae, ad radices Coelii montis, frequentissimus ac infamis, ubi fures et scorta habitare, et cibaria aliaeque res vendi solebant, unde *clamosa Subura* dicitur Martiali XII, 18, 2.[1] *Prochyte* (hod. Procita) insula, in sinu Cumano s. Baiano, Cumis et Miseno prom. obiecta.[2] Eam *asperam* vocavit Stat. Silv. II, 2, 76. ut *sterili locatas colle Pithecusas* Ovid. Met. XIV, 89. ubi tamen Inarime s. potius Aenaria (hod. Ischia) et Prochyte a Pithecusis distinguuntur, (si lectio sana est) quas geographi vulgo confundunt.

6—9. Quis enim locus est tam *miser,* inamoenus ac tristis, vel *solus,* h. e. solitarius ac desertus ab incolis, (de quo v. Drak. et nos ad Sil. III, 429.) ut non Romae eum praeferas, vel ibi malis esse, quam in hac

1 Cf. inf. X, 156. XI, 51. ad Virg. Aen. IX, 715. Burm. 141. Martial. VI, 66, 2. VII, 30, 12. X, 94, 5. Perf. V, 32. ad Val. Fl. II, 24. et nos ad Sil. VIII, 540.

2 v. Heyne in not. et Exc. II.

urbe, ubi *adsidue* varia pericula *horreas*, metuas necesse est, quod multo *deterius* censendum, quam quod in locis desertis habites. Frequentissima fuisse Romae et *incendia* et *ruinas* aedificiorum, quaeque utriusque rei caussae fuerint, docet Heubach in Comm. de politia Roman. §. 17. et 45. Seneca pater Controv. IX, 2. *Tanta*, inquit, *altitudo aedificiorum est; tantae viarum angustiae, ut neque adversus ignem praesidium, neque a ruinis ullum in ullam partem effugium sit*. Cf. Lips. ad Tac. Ann. XV, 43.

8. *Vrbis saevae*, in qua tot sunt, quae nos terrent, pericula; Grang.

9. Facete inter summa Vrbis pericula atque incommoda recensetur inportuna malorum poetarum recitatio, quasi ea non minus misera sit ac metuenda, praecipue *mense Augusto*, quo enecantur auditores et flagrantissimo aestu et recitatione poetarum, qui eo quoque anni tempore, quo plerique a negotiis se subtrahunt, miseros homines vel precibus, vel auctoritate ac praemiis ad audiendum adliciunt. Cf. sup. ad I, 1. sqq.[3]

10. *tota domus*, familia et supellex Vmbricii: *una rheda*, quo tenuitas supellectilis denotatur. *Substitit*, Vmbricius, cum poeta pedibus rhedam praegressus, moratur, exspectans currum, et extremum contemplaturus varias ac saepius a se visitatas partes urbis, quam nunc relinquit, ut solent, qui aliquo emigrant. *Veteres arcus* forte aquaeductuum. Quidam intelligunt *arcus* tergeminorum Horatiorum, quibus tamen non arcus, sed pila, γωνιαία στῦλος, exstructa; (de qua v. Liv. I, 26. et Dionys. III, 21.) alii *arcus* Romuli, qui lateritii primum et postea marmorei fuerunt, quam sententiam prop-

3 Britan. et alii verbis *Augusto mense* hanc sententiam subesse existimabant: Roma numquam est adeo exhausta civibus, ut desint poetae, qui mense Augusto, quum omnes fere discedunt urbe, recitatione sua te vexent. Lipsius Epist. ad Belgas II, 48. ex h. l. et Plin. Ep. VIII, 21. perperam colligebat, poetas creberrime Iulio mense vel Augusto carmina recitasse.

ter epith. *veteres* ceteris praeferrem, modo constaret, hos arcus ad portam Capenam fuisse. *Capenam portam*, per quam Capuam itur, ad viam Appiam, unde etiam *Appia* dicebatur. (hod. *S. Sebastian*) *madidam*, quia supra eam aquaeductus est, quem nunc adpellant *Arcum stillantem*; vet. Schol. Alii portam rectius ita dictam putant a fontibus, qui ibi erant, unde et *Fontinalis* vocabatur, de quo v. Fest. et Liv. XXXV, 10. extr. Bene comparant Martial. III, 47. *Capena grandi porta qua pluit gutta, Phrygiaeque matris Almo qua lavat ferrum, Horatiorum qua viret sacer campus* cet.

12 sqq. Lucus erat in valle Aricina, Dianae sacer, et *Camenis* a *Numa* sacratus; quem medium ex opaco specu *fons* perenni rigabat aqua, et ubi rex ille simulabat sibi cum Dea Egeria congressus *nocturnos* esse; unde h. l. *nocturnae amicae*. [4] *constituebat amicae* horam tempusque congressus concubitusque: haud dubie enim poeta his verbis significat Egeriam non Nympham vel Musam, sed *amicam* h. e. pellicem Numae fuisse, quod etiam illis temporibus fama vulgaverat. *Constituere* dicuntur, qui de aliqua re paciscuntur, inter quos de ea convenit. Venuste h. l. de *nocturna amica*. [5]

13. *nemus*, lucus Camenarum, in quo *fons* et *delubra*, a Numa iis sacrata. De aede v. Plut. in Numa; de *fonte* Camenarum, idem, et Liv. I, 21. Ovid. Fast. III, 263 sq. et Lipf. Synt. de Vesta c. 10. *sacri*, ut omnes fontes, fluvii, aquae, de quo v. Spanhem. ad Callim. H. in Apoll. v. 112. *Numen aquae* inf. v. 19. Numa lucum praeterea campumque, quem fons irrigat, Camenis consecraverat et ὕδωρ ἱερὸν ἀπέδειξε ταῖς Ἑστιάσι παρθένοις, ὅπως λαμβάνουσαι καθημέραν ἁγνίζωσι καὶ ῥαίνωσι τὸ ἀνάκτορον, teste Plut. l. c. Cf. Lipf. l. l.

4 v. Liv. I, 19. et 21. Dionyf. II, 60 sq. Plut. in Numa, Ovid. Fast. III, 261 sqq. et Metam. XV, 482—491. 547 sqq. Lactant. Inst. div. I, 22. Salmas. de mod. usur. c. 15.

5 Cf. VI, 487. Gronov. Obss. I, 1. p. 14 sq. et Passerat. ad Prop. IV, 9.

14—16. Iudaeis, primum Claudii, deinde Domitiani temporibus Roma pulsis, locatus erat lucus Camenarum, ita ut quotannis *mercedem* f. tributum *penderent.* Hinc poeta perstringit avaritiam Imperatorum, qui cum loca religiosa profanarent et ex iis facerent lucrum, tum tributa a pauperrimis quoque hominibus exigerent, qui nihil haberent praeter *cophinum foenumque,* et mane ex luco in Vrbem *mendicatum* vaticinatumque venirent, similes hodiernis Aegyptiis et Bohemis f. Zigeunis. *Ordinis res est, ut Aegyptius Pharao incedat cum diademate, Israelita cum cophino,* Sidon. Epist. VII, 6. Cf. Intpp. ad Suet. Domit. c. 12. et simil. loc. inf. VI, 542 sqq. Cf. inf. ad v. 296. *Cophinus,* κόφινος, canistrum, corbis, omneque vas vimineum. Iudaei, itinera facientes per gentilium aut Samaritanorum terras, quod iam alii notarunt, cophinis secum ferebant et quisquilias suas, et edulia, ne gentilium cibis pollueren tur.[6] *Foenum,* quo iumenta sua alebant Iudaei, vel potius durum cubile, quo in sylvis pernoctantes utebantur: unde inf. VI, 542 *foeno relicto* Romam venire dicuntur mendicandi vaticinandique causa.[7]

6. Cf. Intpp. Matth. XIV, 20. XVI, 7—10. Marc. VI, 43. VIII, 19. Luc. IX, 17. Ioh. VI, 13.

7 *Foenum* habebant secum, ut lecti loco esset dormituris; HENNIN. Sed quis sibi persuadeat, eos rem ubivis parabilem hunc in usum secum tulisse? Farnabius suspicabatur, hunc morem iis fuisse in memoriam famis, quam in obsidione Hierosolym. fuerint perpessi, qua, teste Iosepho bell. Iud. VII, 7. foeni stramenta ederint. Fuere etiam, qui crederent, Iudaeos cophinum foenumque gestasse in memoriam priscae servitutis in Aegypto, ubi et fiscellis stercora lutumque portaverint, et stipulis foenoque usi sint ad fingendos lateres. Sed utraque ritus illius causa non minus inprobabilis, ne dicam absona, est, quam ritus ipse, de quo nihil constat. Vetus Schol. inf. ad VI, 542. „*Cophinus foenumque* supellex, quod his pulmentaria sua, et calidam aquam die sabbati servare consuerunt. Mox dicit, Iudaeis hortos datos, quos colentes praestabant pensiones, et inf. VI, 542 inquit, laborem horti declinantes transferunt se ad Deos, lucri causa legem Moy-

15. *Omnis arbor* id. qd. *sylva*, h. e. omnes Iudaei in sylva vel luco Camenarum habitantes.[8] Malim tamen versum 15 referre ad τὸ *locantur*, et v. 16 ad verba *quorum cophinus foenumque supellex*. Tum sensus est: Populus Rom. vel Imperatores tam avari sunt, ut quaevis loca, etiam sacra, locent, vel ex *omni arbore*, ex omnibus, etiam levissimis rebus, lucrum capiant; Iudaei autem, quibus lucus est locatus, tam pauperes sunt, ut mendicare cogantur. *eiectis*, δεινῶς, de Camenis, quibus olim sacer erat lucus, qui nunc Iudaeis locatus est. Bulenger. de Vectigal. Pop. Rom. c. 13 ex h. l. colligebat, vectigales etiam fuisse arbores. Contra eum ita disputat Burm. de Vectig. Pop. Rom. c. 2. p. 15. „Non id sententiae poetae convenit, sed melius ab Intpp. ad Iudaeos refertur, qui urbe expulsi vagabantur, et in sylvis pernoctabant, conductis arboribus, quibus ut aedibus et tectis utebantur, et sub quarum umbra latebant, et sacra perficiebant: quod et ex voce *mercedis* colligi potest, quae hic pretium locationis, non pecuniam pro vectigali solutam notat, de quo v. Cuper. Obss. I, 17. et Suet. Caes. 20. Non inscite vero Ruben. Elector. II, 26. hunc locum ad Iudaeorum sacra, quae in sylvis et sub arboribus peragebantur, refert, et Braun. select. sacr. de Sambatheio p. 775 Iudaeos προσευχὰς in locis, ubi arbores erant, amasse docet. Quod si verum sit, referendum ad templorum vectigalia opima, quibus sacrificia et sacerdotes tuebantur, unde et *magna sacerdos arboris* inf. VI, 544. Cf. Barth. ad Stat. Theb. IX, 587. ubi h. l. explicat ex antiqua superstitione, qua arbores colebantur." Ita Burm. Cf. inf. ad v. 296. et VI, 545.

17. *descendimus* Vmbricius et ego. *speluncas*, antra, (*Grotten*) *dissimiles veris*, naturalibus ac sim-

sis exponentes." (ex emendat. Schurzfl. transferunt se ad Iudaeos, laborem h. d. lucrique c. l. M. e.)

8. Vossius ad Catull. p. 200. male putabat, respici *vitem auream* templi Hierosol., a Pompeio translatam in templum Iovis Fidii in Capitolio.

plicibus, ut mox *ingenuum tophum*. *Quanto prae-stantius esset numen aquae*, h. e. fons sacer, ut sup. v. 13. Bahrdt: *O wie weit göttlicher wär' diese Quelle*. Cf. tamen Var. Lect.

19. 20. Cf. Ovid. Met. III. 157—162. *viridi*, gramineo, *margine*, ut olim; non, ut nunc, muro marmoreo. *nec ingenuum*, naturalem, *tophum marmora*, arte posita, *violarent*, dedecorarent: nam ars naturam et adscititius color nativum φθείρει, *corrumpit*, unde *ebur ostro violare* dixit Virg. Aen. XII, 67. (ubi id iam notavit Heyne) et quidem exemplo Hom. Il. Δ, 141. ubi formula *μιαίνειν ἐλέφαντα φοίνικι* ingrata et parum commoda videbatur Köppenio, quum non reputaret, *μιαίνειν* gravius et doctius dictum esse pro vulg. φθείρειν.

21. *Hic tunc Vmbricius* haec mihi dixit. *Vmbricius haruspicum in nostro aevo peritissimus*, Plin. X, 6. Cf. Tac. Hist. I, 27. et Plut. in Galba T. I. p. 1064. Ed. Francf. 1620.

21—25. Imitat. Plaut. Mercat. V, 1, 7 sq. Grang. *Res* familiaris proborum hominum *hodie minor est here quam fuit*: nam artes laboresque honesti Romae neque in honore ac pretio sunt, neque commoda ac praemia consequuntur. *here* ἀρχαϊκῶς et metri caussa pro *heri*. [9] *Deteret*, minuet, imminuet. Proprie res familiaris deteritur, non deterit. *illuc Ire*, *ubi* cet. h. e. Cumas. Cf. ad Sil. XII, 89 sq. et Heyne ad Virg. Aen. VI, 14—19. *Nova canities* est eius, cui capillus canescere incipit. *Donec virenti canities abest Morosa*, Horat. Od. I, 9, 17. *Recta senectus* est eius, qui erectus adhuc vadere potest, necdum incurvus est, qui *pedibus se portat suis*, *nullo* cet.

27. Quamdiu vitae quid mihi superest. *Dum res et aetas et Sororum Fila trium patiuntur atra*, Horat.

9 v. Priscian. p. 1011. Charis. Inst. Gram. p. 186. ed. Putsch. et Spalding ad Quintil. Instit. Or. I, 4, 8.

Od. II, 3, 15. 16.[10] *supereſt* ſcil. filum, et quidem h. l. vitae. *Torquere*, ut et *verſare*, de ſuſo et de ipſo ſtamine ac filo, pro nere. Cf. Claudian. l. c. et Tibull. II, 1, 64. ubi v. Heyne.

29. *Cedamus*, excedam, diſcedam, ut ſup. II, 131. *Artorius et Catulus*, ignobiles et ſordidi, ac malis artibus viventes homines, qui ex ſordidis rebus divites ſunt facti; vet. Schol. Tales homines nunc Romae gratioſi ſunt et felices. *nigra in candida*, falſa in vera, vitia in virtutes *vertunt;* cf. Ovid. Met. XI, 313—315. *His pretium nunc eſt, qui recta prava faciunt*, Terent. in Phorm.

31 ſq. Deſignantur homines ſordidae olim conditionis, qui redemturis auxerunt patrimonia, (Liv. XXIII, 48.) vel alia quacumque via ad tantas opes provecti ſunt, ut nunc publicani aut certe redemtores eſſe poſſint. *conducere* h. l. id. qd. redimere, cui τὸ *locare* obponitur. Romae non modo pleraque, quae publico, ſed et multa, quae privato ſumtu perficiebantur, locari a Cenſoribus Aedilibusque ſolebant et redimi ab iis, qui ea curanda ſuſcipiebant, et *redemtores, conductores, mancipes (Entrepreneurs)* vocabantur. Publicani, homines ditiſſimi, qui plerumque Equites erant, publica vectigalia, ſcripturam, decimas et portorium, redimebant, unde ſcripturarii ſ. pecuarii, et decumani dicebantur: ſed iidem quoque ſaepe redemtores erant aedificii alicuius aut operis publici. v. Burm. de vectigal. pop. Rom. *aedem* ſacram vel publicam, ſcil. faciendam, exſtruendam, vel reficiendam. Cenſores ſarta tecta exigebant, et opera locata probabant. *flumina*, alveos fluminum, inpr. Tiberis, purgandos: niſi potius haec vox ſpectat ad piſcationem vel aes piſcatorium, de quo v. Feſt. Sic et la-

10 Notus eſt verſus, *Clotho fert fuſum, Lacheſis rotat, Atropos occat*, vel *Clotho colum geſtat, Lacheſis net et Atropos occat.* Cf. loc. praeclarus Catull. LXI. Epithal. Pel. et Thet. v. 312 ſq.

cus a Censoribus locari solebant propter piscationem, qui fructus eorum est. v. Burm. de vectig. pop. Rom. c. 1. p. 10. Possis etiam de vectigali, in pontibus ripisque fluminum pro transitu solvendo, capere, de quo v. Burm. ibid c. 5. p. 53. 54. Redemtoris portorium pontis exigentis mentio fit in ff. l. LX. §. 8. Ab aliis refertur ad aquam venalem, vel ad lucrum e fluminibus vectoriis. *portus* faciendos vel reficiendos. Sed praestat referre ad *portorium*, vectigal, quod ex portubus Italiae et provinciarum exigebatur pro invehendis atque evehendis mercibus, quodque proprie *vectigal* adpellabatur. v. Burm. l. l. c. 5. Sic ap. Cic. Verr. Act. II. lib. II. c. 70. *portum et scripturam societas* (publicanorum) *habebat*. Ita quoque *magister portus*, ut *m. scripturae*, dicitur. v. Ernesti clav. Cic. v. *magister*.

32. Henninius versum 31 ad ditiores homines, divitiarum ope luxum exercentes, spectare putabat, et vs. 32. ad vilissimae plebis vel e faece homines, qui parva mercede conducendi a ditioribus illis ad sordida et servilia officia, (qualia essent, *siccare eluviem*, et *portare* servorum, pauperum, damnatorum, *cadavera ad busta*) facilius Romae, quam Cumis, victum sibi parare possent. Enimvero hoc quoque versu de ditioribus agitur, qui non ipsi siccant eluviem et cadavera ad busta portant, sed *eluviem* h. e. cloacas, quarum cura olim ad Censores, et postea sub Imperatoribus ad Curatores pertinebat, purgandas et reficiendas redimunt. v. Burm. l. l. c. 11. p. 198. — Verba *portandum ad busta cadaver* referunt Intpp. ad redemtores funerum, (*designatores*, *libitinarios*) qui in templo Libitinae adparatum exsequiarum vendebant; de quibus v. Kirchman. de Funer. Rom. I, 9. p. 58 sq. Quoniam tamen h. l. de hominibus, olim quidem vilibus ac sordidis, quales libitinarii fuisse videntur; sed nunc ad magnas opes provectis, et de vectigalibus agitur, malim haec verba adcipere de vectigali, quod praestabatur pro cadavere hominis, in itinere mortui, in alium locum, quam ubi obierat, transferendo,

quod non nisi permissu Pont. max. vel Principis licebat. Ita tacité simul Imperatorum sacerdotumque, qui omnia, etiam sepulturas, vectigalia fecerint, notaretur. [11]

33. Hunc versum plerique Intpp. et Turneb. Adv. X, 27. perperam, nisi me omnia fallunt, de hominibus capiunt liberis, qui, vel aere alieno obruti, vel adeo lucri pecuniaeque cupidi, *caput* suum, h. e. se ipsos vendi sub hasta patiuntur, ut illi ap. Plaut. Curcul. IV, 1, 21. et Martian. in Digestis de statu hominum, vel ut Germani ap. Tac. de mor. Germ. c. 24. Inepte, ut saepius, vet. Schol. qui possunt a fisco vendi, quasi debitores fisci. Rectius alii de *capitibus* servorum, quae venalia exposuerint Artorius et Catulus, interpretantur: quae negotiatio venalitiaria admodum quaestuosa erat. Quum vero de hominibus ditioribus, qui vectigalia redemerint, h. l. sermo sit; crediderim his verbis non ipsos mangones s. venalitiarios designari, sed redemtores *vectigalis rerum venalium*, quod exigebatur pro rebus, quae in foro (non quae alibi) vel sub *hasta*, publice posita, venales erant, quo praecipue pertinebant mancipia s. servi, qui proprie *venales* s. *venalitii* vocabantur, et coemebantur a venalitiariis, ut iterum eos venderent. Augustus quum pecunia egeret ad bella et nocturnos vigiles alendos, vectigal *quinquagesimae mancipiorum venalium* instituit, teste Dione Cass. LV. extr. Quinta et vicesima mancipiorum venalium, cuius Tac. Ann. XIII, 31 mentionem facit, postea, Caligulae forte temporibus, exacta videtur. [12] *caput* h. l. vel proprie dicitur, vel, ut passim, de hominis statu, libertatis ac civitatis iure, atque adeo vita. *Hasta*, in foro posita, signum auctionis publicae, (forte etiam privatae, de quo v. Duker. ad Flor. p. 346.) unde *sub hasta vendere* ac *venire*, *ad*

11 Cf. Erasmus in proverbio, *a mortuo tributum exigere*, Burm. l. l. c. 5. p. 54. Guther. de Iur. Pont. II, 9. et Scalig. Lectt. Auson. I, 12.

12 v. Burm. l. l. c. 5. p. 68—76. Lips. et Ernesti in not. et Excurs. ad Tac. l. c. Cuiac. Obss. VI, 28. Fabrett. Inscr. c. 1. p. 36.

hastam locare, *subhastare* cet. *hasta domina*; quasi cuius potestati et imperio omnia sunt subiecta in venditione; Brit. sub qua in servitutem rediguntur dominis, unde hypallage est pro, praebere caput venale dominis, iis scil. qui licitatione vicere, quibusque addicuntur; Grang. Cf. Heins. ad Ovid. Ep. Her. III, 100.

34. 35. Hos versus vulgo, sed perperam, puto, ita interpretantur: Artorius et Catulus olim in *arena*, h. e. muneribus gladiatoriis ludisque publicis vel in amphitheatris, spectaculorum loco, (nam utrumque haec vox significat, de quo v. Lips. de Amphith. c. 3.) *cornicines*, adeoque vilissimi homines, erant, atque cornua et *buccas* inflabant, et quidem in *arena municipali*, ne Romae quidem, sed in municipiis; quod in contemtum dicitur. *Cornicines* vet. Schol. interpretatur *Symphoniacos parasitorum* h. e. mimorum et histrionum, ut in Gruter. Thes. p. CCCXXX. 3. quod iam vidit Hennin. qui etiam monuit, h. l. tangi nonneminem, et obiter perstringi tempora Neroniana, quibus artes musicae maxime in pretio et quaestuosae fuerint, de quo v. Suet. Ner. c. 20. 21. et Martial. V, 57, (al. 56.) 8. 9. Idem verba *municipalis arenae perpetui comites* de ipsis gladiatoribus municipalibus adcepit, et ad v. 35 haec notavit: „*Cornicines* in genere poni putem pro iis, qui mercenariam in Musica operam, seu et servilem praestabant. Ex Inscriptt. autem constat, citharoedis cet. fuisse *phonascos* suos, quos hic *buccas* adpellari crederem, a contentione cantandi cum magistris eadem symphonia. *Notae per oppida* erant, quia erant περιοδευταί. Illustrabit tibi meam mentem inscriptio sacra Septimio Citharoedo, eiusque Phonasco C. Aelio Agathemero, Periodonicis, in Marm. Arundel. n. III. (Cf. inf. ad VIII, 225.) Praecones, quorum multiplex in republ. Rom. usus, et fere invisus civibus, si quis intelligere voluerit per *buccas*, per me licet: forte et κήρυξιν Graecis certaminibus notam nonnemo intelligere posset, cuius gratia Nero per Graeciae urbes circulari voluit, de quo v. inf. ad VIII,

225. " Praecones intellexit Ferrar. Elect. II, 26. ubi recte, opinor, haec monuit: „Quod aiunt *cornicines* istos gladiatoribus canere solitos, hoc nusquam lectum est: in theatro quidem, non in arena. *Cornicines* in ludis scenicis, i. e. in theatro: *arenae* autem *comites*, quod operam gladiatoribus locarent: *buccae* vel caussidici municipales et oppidani, (ut inf. XI, 34. ubi oratori acri ac vehementi caussidici viles ac plebeii opponuntur) vel, quod verisimilius, praecones municipales, urbanis ignobiliores. " Βουκκίωνες, παράσιτοι Gloss.

36. Viles isti et peregrini homines malis artibus tantas Romae conligunt opes, ut etiam munera edant. *Munera* magnis sumtibus olim a magistratibus, postea a Principibus, et denique ab omnibus, etiam privatis et vilissimis, qui tum utebantur insignibus magistratuum, (ut a sutore et fullone ap. Martial. III, 16. et 58. al. 59.) *edebantur*, ut ita gratiam populi captarent et viam sibi munirent ad honores. Insania variis sensim SCtis legibusque coercebatur. [13] *Munera edunt* vocabula propria de spectaculis gladiatoriis, (ut *ludos facere* s. *dare* de scenicis) unde *munerator*, *munerarius*, *editor*, *editio*. — Populus si victum gladiatorem occidi vellet, *pollicem vertebat* s. *convertebat*, (ut h. l. et ap. Prudent. adv. Symm. II, 1097.) si servari, *pollicem premebat*. (v. Plin. XXVIII, 2. et Hor. Ep. I, 18, 66.) Cf. Lips. Saturn. I, 7. et II, 22. Versus pollex etiam *infestus* dicitur Quinctil. XI, 3, 119. et Apul. Met. II, p. 124, 3. ed. Elmenh. (cf. Wernsdorf Poet. Min. T. III. p. 230.) nam *infestus* est in aliquem vel aliquid directus, id petens, (v. Stroth. ad Liv. I, 19. 20.) et *pollex vertebatur* h. e. dirigebatur in pectus, quo indicabatur, ni fallor, illud gladio transfigendum esse; non, ut alii putant, in altum tollebatur, quod non bene *verti* dicitur, vel sub veste recondebatur, quae Heinsii ad Sil.

13 v. Suet. Caes. 10. Dio LIV. Tac. Ann. IV, 63. XIII, 49. Lips. Saturn. I, 9. et 12.

VIII. sententia est, vel denique comprimebatur, reliquis digitis erectis, quod perperam contendebat Plathnerus. *verso pollice vulgi*, eo postulante, *quemlibet*, quemcumque plebs occidi vult, *occidunt*, occidi patiuntur et iubent: nisi potius invidiose tribuitur munerariis, quod plebi proprium, vel qui muneris effectus est, cuiusque rei auctores illi sunt. *populariter*, studio gratiae populi captandae: nam *popularis* dicitur studiosus populi, qui eius gratiam adfectat. Alii exponunt, cum adplausu populi eoque favente; alii, eius delectandi causa. Vox proprie spectat ad editionem muneris, qua populi favor captabatur; sed h. l. invidiose etiam ad effectum eius, caedes scil. hominum transfertur. Similis locus est ap. Prudent. adv. Symm. II, 1095 sq. de virgine Vestali, munus edente: *quoties victor ferrum iugulo inserit, illa Delicias ait esse suas, pectusque iacentis Virgo modesta iubet converso pollice rumpi.* Quae inhumanitas etiam h. l. adumbratur. Cf. Var. Lect.

37. *Inde*, a muneribus et amphitheatro *reversi* domum, et quidem inmensis spectaculorum sumtibus exhausti et ad inopiam redacti; nisi malis, *inde*, hinc, hanc ob causam, propter magnas inpensas, in munerum editionem factas, *reversi* ad pristinam vitae conditionem.

38. Opibus ita adflictis adtritisque non amplius honesta ac maiora vectigalia *conducunt*, redimunt, sed sordida ac minora, ut foricarum, urinae, aliaque his similia, quae avari Imperatores commenti sunt: ex munerariis fiunt foricarii. *Foricae* sunt latrinae publicae, in quibus praetereuntes alvum exonerare poterant, et vilibus locabantur hominibus, qui inde *foricarii* dicebantur, et vectigal exigebant ab his, qui subita necessitudine deprehensi ventris ibi onus deponere cogebantur. [14]

14 v. Cuiac. Obss. XXII, 24. et 33. Burm. de Vectig. Pop. Rom. c. XI. p. 199. Plerique Intpp. et Salmas. de usuris c. 18 perperam h. l. de hominibus cogitant, qui redemerint foricas purgandas. (v. Inf. ad VI, 597. de hoc usu verbi *conducere.*) Hi certe, quod iam Burm. l. c. monuit, non debebant inferre

40. Fortuna, si indignos extollit et dignos deprimit, deinde vero hos extollit et illos iterum deprimit, (unde *inproba* inf. VI, 605.) *iocari* poetis dicitur ac *ludere*, h. e. pro ludibrio habere homines, eos quasi ludum iocumque facere. [15]

42. Nescio ita adulari, ut, qui nunc mos hominum est, malum librum, qui recitatur, *laudem*, et *poscam* transscribendum. Haec enim olim edendorum divulgandorumque librorum ratio erat, ut recitarentur amicis et ab his describerentur.

43. 44. Ignoro astrologiam s. mathesin, quae ars hodie in tanto pretio est, cuique et viri et mulieres deditae sunt. Cf. omnino simil. loc. inf. XIV, 248. ubi v. not. et ad VI, 553—571. it. Casaub. ad Pers. II, 10 sq. et Gierig ad Ovid. Met. I, 148. *Promittere* voc. propr. de sortilegis, qui omnia promittunt, nil praestant, ut ap. Virg. Aen. IV, 487. Grang. Sic et *spondere* inf. VI, 548. ubi v. not. *patris* vivacis, qui diutius vivit, quam filius perditus ac dissolutus optat. Cf. ad VI, 565 sq. *funus*, mortem, ut VI, 565 et al. *ranarum* rubetarum *viscera numquam inspexi*, ut scil. venenum ex iis pararem; h. e. veneficas artes non polleo, ut hodie multi. Cf. sup. ad I, 70. Verba *viscera inspexi* non ad vaticinationem spectant, sed facete iis usus est poeta; nam loquitur h. l. Vmbricius haruspex, qui propr. *viscera* s. exta *inspicere* dicitur; de quo v. Heins. ad Ovid. Met. XV, 577.

45. *quae mittit*, literas et dona. *quae mandat* nuptae dicenda, occulta consilia cet.

47. *Fur* vel proprie h. l. dicitur, vel in genere pro homine nequam ac scelesto. Adulterum s. alienae

pecuniam fisco, ut in l. 17. §. 6. ff. de usur. dicitur, sed adcipere. Omitto aliorum explicationes.

15 Cf. inf. VI, 608. VII, 197. 198. Horat. Od. III, 29, 49 sq. Intp. ad Plin. Epist. IV, 11. Barth. ad Stat. Theb. III, 179. et ad Claudian. in Eutrop. I, 24. et 25. Hinc et Livius XXX, 30 dixit: *ludibrium casus edit Fortuna*.

uxoris corruptorem intelligebant Grang. et Brit. quia *furtum* ac *res furtivae* eo sensu dicantur.

47. *ideo*, quoniam nefariae artes, quae nunc vigent, mihi et ignotae sunt et displicent, *nulli comes exeo*, nemo me sibi comitem sociumque iungit. Male Britan. discedo ab Vrbe sine comite.[16]

48. Homines scelesti me repudiant et spernunt, tamquam eum, qui sibi inutilis ad operam praestandam, et nullius vel pretii sit vel ingenii ad artes, quas tractant. *corpus*, truncus. *exstinctae*, emortuae.

49. *conscius* scelerum occultorum. *Conscius* etiam absolute dicitur socius alicuius et adiutor in rebus gerendis. *Vis fieri dives, Bithynice, conscius esto*, Martial. VI, 50. *cui aestuat animus*, agitatur, torquetur occulto metu et anxia haesitatione, quia dubius est, taceatne secreta consilia, an proferat. Praeclare de curis ac sollicitudine hominis scelerum sibi alienorum conscii. *semper tacendis*, flagitiis, quae numquam divulganda, quaeque omni tempore probro sunt ac dedecori. Nam honesta etiam possunt esse arcana, quae aliquamdiu tacenda sunt.

16 Plathnerus perperam ita h. l. disputat: „Plerique intpp. silentio nodum huic solvunt; nonnulli ita interpretantur, ut levem lapidem iurare ausim, si ipsi se intellexerint; reliqui aliquid dicunt, sed omne praeter rem est, quidquid hac de re. At novam, et, nisi fallor, veram sequere interpretationem, et nova primum, Lavernae mancipia plerumque manu sinistra abusa fuisse. Id disces ex Ovid. Met. XIII, 111. Plaut. Pers. II, 2, 44. et Catullo: *Marrucine Asini manu sinistra Non belle uteris in ioco atque vino, Tollis lintea negligentiorum.* Autolici itaque illi, ut sunt male versuti, manum sinistram propalam ostendebant, mancos autem, hoc est, ut Vlpianus L. XII. §. 3. ff. de Aed. ed. declarat, debiles manu dextra se simulabant, et ita in observata dextra furtum faciebant. Versutae huius simulationis nescio an vestigium ap. Plaut. Poen. V, 2, 19 sq. Est igitur h. l. sententia: Esse Romae homines, si faciem videas, quantivis pretii, et tamen ministerio male versutorum comitum, fures nequissimos."

51. 52. Comparant Martial. VI, 50. *nil conferet* scil. praemii tibi, ut contra ii, quorum scelera tibi nota sunt, ne commissa enuncies.

53. Carus et adceptus erit scelerato viro, qualis *Verres* fuit, qui nefaria eius consilia ac facinora noverit, quique adeo quovis tempore, quo vult, eum adcusare potest: quin munera ab eo adcipiet, ut taceat.

54—57. Sapiens ne amplissimorum quidem *praemiorum* summique lucri spem sibi oblatam *tanti* faciet, ut scelestorum alicuius consiliorum secretorumque particeps fiat, et idcirco semper *tristis* sit, h. e. sollicitudine ac curis angatur, quibus ne per *somnum* quidem vacuus sit animus, quoniam perpetuo verendum est, ne arcana divulgentur et ipse quoque supplicium solvat, vel adeo ab amico, qui conscios *timet*, occidatur. *Tagus* (hod. *Taio* s. *Teio*) fluvius Hispaniae χρυσοῤῥόας, qui *in mare* Atlanticum influit adeoque *aurum volvit*, et in quo etiam nunc non *arenae* quidem, sed numi tamen et globuli *aurei* aliorumque metallorum partes reperiuntur. *opaci*, non, turbidi aureis arenis, ut quidam explicant, sed umbrosi, umbris arborum obscuri, ut alii, coll. Martiali I, 50, 16. qui ipse Hispanus fuit. *praemia ponenda*, quae ab amico proponenda, constituenda, promittenda erant, ut ad societatem sceleris cum eo coeundam te perliceret; (ut ap. Virg. Aen. V, 292 et 486 *Invitat pretiis animos, et praemia ponit*) vel potius deponenda, h. e. abiicienda, spernenda, recusanda, non sumenda; nam cum *sumere* iungitur eique obponitur. Brit. quae postea cogaris ei reddere. *magno*, potente ac divite, *amico*, ut I, 33. VI, 313.

58. *adceptissima*, gratissima. *gens*, scil. Graeca. *Nec pudor obstabit*, etsi ne sine pudore quidem de hoc hominum genere loqui, et quale sit dicere possim. *Quirites*, cives Romani, quo nomine poeta non tam usus est more eorum, qui in orationibus ad populum habendis eum ita adloquuntur, quam quia *Graecis* h. l. vel potius Romanis, Graecorum ritu viventibus, obpo-

nuntur. *Graecam urbem*, Romam, quae Graecorum nunc lingua, moribus, guſtu, luxuria, cultu, deliciis, ludis, vitiisque corrupta eſt et a priſca virtute degeneravit, cuius cives ſunt molles et effeminati. Sic *Graeca* et *Graecula* paſſim per contemtum dici, et Romanis oblponi ſolent, ut forte *Graia Saguntos* Sil. III, 178. (ubi v. Drakenb.) certe *Graia munimina*, vel *tecta, quae Graia manus defendit*, et *Graiae urbes* Sil. XII, 41. 49. 69. Cf. Burm. ad Petron. Sat. c. 46. et inf. VI, 185 ſqq.

61—85. Neque tamen id ſatis eſt vel maxime dolendum, quod *Achaei*, Graeci, Romam migraverint; haec enim eſt minima *portio*, pars, *faecis*, viliſſimorum turpiſſimorumque hominum: *iampridem* huc ex Aſia *confluxere* etiam Syri, aliique exteri et nullius frugis homines, qui novis artibus deliciisque opes nanciſcuntur. Cf. inf. VI, 295 ſq. *Syrus in Tiberim defluxit Orontes*, praeclare pro, Syri, Orontem fluvium Syriae adcolentes, cum vitiis ſuis Romam, ad Tiberim ſitam, venerunt. Similis imago in ſacris literis reperitur, Eſai. VIII, 6. 7. ubi v. Lowth. Cf. inf. ad XV, 110. Ad delicias potiſſimum Antiochenas h. l. reſpici, quam urbem Orontes adluat, cuiusque luxum incredibilem eleganter perſtringat Iulianus Imp. in Miſopog., non male ſuſpicabatur Henninius. Poteſt tamen et univerſe ad luxuriam peregrinam, ex Aſia primum in urbem a Cn. Manlio invectam, referri, de quo v. loc. claſſ. Liv. XXXIX, 6. Syri aliique orientis populi luxu et laſcivia infames erant. Cf. inf. VIII, 158. 159. Verbis *cum tibicine chordas obliquas* πλαγίαυλον ſ. obliquam tibiam, quae, ſi eam inflent tibicines, efficiat, ut ipſis quoque obliquum ſit caput, manifeſte deſignari, et *chordas* ſeu *fides* non de cithara ſemper aut lyra aliisque id genus ἐγχόρδοις vel ἐντατοῖς inſtrumentis, ſed de *tibiis* etiam dici, viceque verſa *citharas* adcipi pro *tibiis* et αὔλισμὸν pro κιθαρῳδίᾳ ap. Lucret. IV, 587. 8. Platonem et alios, contendebat Voſſ. Obſſ. ad Catull. p. m. 166 et 167. Copioſe ac

erudite contra eum disputavit Spanhem. ad Callim. H. in Del. v. 253. ubi praeter alia haec reperies verba: „Notae abunde *obliquae* veterum *tibiae* f. plagiauli, ac praeterea Phoenicum f. Syrorum, qui confundi a Romanis et Graecis etiam fcriptoribus folent, tibiae, γίγγροι aut γίγγραι, ac *Sarranae* vel *Serranae*, h. e. Tyriae, dictae. Sed utrumque Mufici inftrumenti genus, tam ἔγχορδον quam ἐμπνευστὸν, tamquam a voluptariis Syris in urbem inlatum, h. l. tangi, ut ab Horat. Epod. IX, 5., ubi de utriusque concentu agitur, probabile fit ex eo, quod *obliqua tibia* f. *plagiaulus*, haud aliter ac recta etiam tibia, Phrygum inventum olim habitum, ac inde tibicinae vulgo *Phrygiae* et *Berecyntiae* adpellatae; quodque pleraque illa ἔγχορδα vel ἐντατὰ veterum organa, peregrina fuere, ex illo tractu, Syriae nempe ac Phoeniciae, unde et barbara iis indita nomina, v. c. *nabla*, *barbitos*, *magadis*, *pfalterium*, *fambuca*, *cithara* (כנור). Infigniter huc facit Livii locus XXXIX, 6. ubi *luxuriae* ait *peregrinae origo ab exercitu Afiatico invecta in urbem eft;* omiffaque ibi omni tibiarum aut tibicinum mentione, *tum pfaltriae fambuciftriaeque, et convivialia ludionum oblectamenta addita epulis.* Sambucum vero trigonale fuit et cum inaequalibus nervis f. chordis; obliquae etiam ipfa lyrae feu citharae, aliorumque id genus ἐγχόρδων inftrumentorum latera et cornua, πηχεῖα, κέρατα Polluc. p. 187." Cf. Spanhem. ad Callim. H. in Dian. v. 243—246. et Boettiger in Wielandi Attico Mufeo T. I. Fafc. 2. p. 345 fq. Vox *obliquas* a quibusdam h. l. non ad *tibias* tantum et *chordas*, fed ad *linguam* quoque ac *mores* Syrorum pravos refertur. — *Tympanum*, τύμπανον, f. τύμπανος, hebr. תף, Arab. دف, Turc. *Diff*, Barbar. *Tarr*, Hifpan. *Adufe*, lignum excavatum corioque obductum, quod manibus, a virginibus plerumque, pulfabatur, et nonnumquam in laterum incifuris hinc illinc crepitacula aenea habebat, quae in axiculo inter fe conlifa tinnitu fuo fuaviter temperabant complofae membranae boatum; inftrumentum muficum, in

Oriente frequentiſſimum, (unde h. l. *gentilia*) et inde in Hiſpaniam translatum, quod in feſtis potiſſimum vel laetis diebus ac tripudiis, non vero in bellis, adhibebatur, variique generis ac formae erat: v. c. illud, quo in ſacris Cybeles et Bacchi utebantur, ad cribri ſimilitudinem effictum, de quo v. Iſidor. Orig. III, 21. et monumm. antt. Inde intelligitur, haec tympana non plane reſpondiſſe iis inſtrumentis, quae nos hodie *Pauken* et *Trommeln* adpellamus.[17]

65. Quidam h. l. interpretantur de proſtibulis ſcenicis, quae theatrum, immo ſcenam et proſcenium obſidebant; (v. Lipſ. Elect. I, 11.) Plathnerus vero non male de ambubaiis, peregrinis ſcortis, coll. Suet. Ner. c. 27. ſed rectius alii de meretricibus Submoenianis, ad Moenianum (al. Maenianum) aedificium in *Circo proſtantibus*.[18] *Proſtare* voc. propr. de ſcortis publicis ac venalibus, quae corpore quaeſtum faciunt.

66. *Ite* ad Circum barbaraſque meretrices; quod cum indignatione dictum. Cf. inf. ad VI, 306. *barbara lupa*, Syra meretrix, cum *mitra*, faſcia capitis, *picta*.[19]

67. Magna vis in apoſtrophe ad *Quirinum*, Romulum, ut ſup. II, 128 ad Martem. *Ruſticus ille tuus* populus, civis. Cf. ad II, 127. et VIII, 275. *Treche-*

17 Cf. Lucret. II, 618. Ioſeph. Antt. Iud. VII, 12. §. 3. Suid. v. τύμπανον, Montfaucon. Antiq. Expl. T. III. p. 346. ac Suppl. T. III. p. 197. et qui tam deſcriptiones tympanorum, quam figuras aeri inciſas exhibent, Shaw's Travels p. 269. Ruſſel's Natural Hiſtory of Aleppo p. 94. 95. tab. 14. Niebuhrs Reiſebeſchreib. T. I. p. 180. 181. tab. 26. 27. T. II. p. 84. 173. Antiq. Herculan. T. II. tab. 20.

18 Cf. Iſidor. XVIII, 42. Martial. I, 35. 6. III, 82. 2. XI, 62. 2. Intpp. ad Suet. Calig. 18. Aſcon. ad Cic. in Caecil. 16. et de his ſcortis ex Syria advectis Propert. II, 23, 21.

19 v. Heyne ad Virg. Aen. IV, 216. IX, 616. idem et Scalig. ad Virg. Cop. v. 1. Gierig ad Ovid. Met. XIV, 654. Wernsdorf Poet. Min. T. II. p. 292.

dipna quidam exponunt vestimenta parasitica, quibus ad salutandum cursitet, coenam vel sportulam promeriturus, a τρέχω et δεῖπνον: nam poeta de Graecis loquutus, Graeca adfectat verba, ut mox plura. Ita Farnab. et vet. Schol. Parasitus quidem τρεχέδειπνος dicitur, v. c. Clearchus Sophista Athen. I, 4, aliique ibid. lib. VI. et ap. Plut. Sympos. VIII. quoniam festinanter ad coenam adcurrere solet: neque obstat, quod vs. seq. palaestrae mentio fit, aliudque mollitiei genus notatur. Vestes tamen vel calceos parasiticos ita adpellari haud memini, et de cultu peregrino h. l. agitur. Vestes gymnasticas vel endromidem interpretantur, praeter Britan. Grang. et Calder., Ferrar. R. Vest. III, 12. et Turneb. Adv. III, 17. ubi vestes ita dictas putabat, quod Romani adeo gymnasticis Graecanicisque exercitationibus dediti fuerint, ut ad eas tamquam ad *coenam cucurrerint;* quae explicatio non minus arguta ac longe petita est, quam quae in mentem venit Rutgers. Varr. Lectt. VI, 13. ubi suspicabatur, parasitos inter alia, quae eos contumeliosissime perpeti necesse fuerit, etiam vestes peculiaribus familiarum coloribus distinctas, quas Itali Gallique *livréas* dicant, gestasse, quarum beneficio licuerit illis ad coenas regum suorum et currere et admitti, quum eo velut signo atriensis cognoverit, quos ad coenam admitti fas esset: cuiusmodi quid innui etiam credebat inf. V, 143. ubi de parasitorum contumeliis loquutus poeta dixerit *infanti parasito thoraca viridem adlatum,* quum is color parasitis Virronis quasi *livrea* fuerit. Alii, v. c. Vossius in Lex. et de vit. serm. I, 33. Scalig. de Emendat. Temp. lib. V. et Rigalt. ad h. l., monent, hieronicas, de publico coenantes ἐν τῷ παρασιτίῳ et ad eas epulas currentes, ut hora coenae alius alium praeterverteret in occupando loco κατακλίσεως, proprie τρεχεδείπνους vocatos esse, τρεχέδειπνα vero vel τροχάδας *niceteria* eorum, i. e. victoriae praemia, quae *collo* gestaverint, ut, hoc symbolo agniti admitterentur ad σίτησιν δημοτικὴν ἐν τῷ πρυτανείῳ, quae hieronicis in omni agone

facro communis fuerit. Henninius exiftimabat, *trechedipna* in fcholiis vett. etiam ad *galliculas* (ita enim leg. pro *caligulas*) *Graias*, h. e. calceamenta paftorum, (nam ita in Gloff. MS. ap. Carol. du Fresne, tefte Scriverio, exponuntur, ut τρόχαδες in gloff. vulg.) et quidem rectiffime trahi, ut adeo indignetur Satiricus, etiam rufticos Graio more iam calceari, faftidito patrio.

68. Poeta perftringit infanum artium gymnafticarum ftudium, ex Graecia Romam translatum. Sic et Horatius de fuis temporibus Epift. II, 1, 32. 33. *Venimus ad fummum fortunae: pingimus atque Pfallimus, et luctamur Achivis doctius unctis.* Et Plinius XXXV, 12. *Plura de hac parte non fum dicturus, non Hercule magis, quam de terrae ufu in ceromatis, quibus exercendo iuventus noftra corpora viresque animorum perdidit.* *Niceteria*, νικητήρια, praemia victoriae et infignia pugilum. *Collum ceromaticum*, ceromate unctum. *Ceroma*, κήρωμα, unguentum Athletarum, ex oleo, cera, certisque terrae partibus confectum. v. Plin. XXVIII. 4. f. 13. XXXV, 13.

69—74. Graeci (nam ad hos oratio redit) ex omnibus Graeciae partibus ac locis Romam confluunt, et alienis pecuniis locupletantur. Cf. inf. ad VII, 14 fqq. *Sicyon*, urbs Achaiae antiquiffima in Peloponnefo, ἐπὶ λόφου ἐρυμνὸν, tefte Strab. VIII. p. 587 unde h. l. *alta*.[20] *Amydon*, opp. Paeoniae, partis Macedoniae, notum etiam ex Hom. Il. β, 849. *Andros* inf. in mari Aegaeo ex Cycladibus. *Samos* inf. in mari Icario. *Tralles* urbs Ioniae, (fec. Strab. p. 648.) vel Cariae, (fec. Plin. V, 29. et Ptol.) vel Lydiae, de qua v. Wef-

20 Id nemo Intpp. quod fciam notavit, et plerique Sicyonem h. l. dicunt effe infulam in mari Aegaeo contra Epidaurum, quam *altam* effe et eminentem doceat Plinius, nefcio quo loco. Equidem de tali infula nusquam legere aliquid memini.

seling. ad Hierocl. p. 659. *Alabanda*, urbs Cariae ditissima, cuius cives luxuria diffluebant. [21]

71. *Esquiliae*, mons, et *Viminalis collis* pro tota urbe ponuntur, et quintam eius regionem complectebantur, quae omnium erat amplissima et latissime patebat. *collem a vimine dictum*, a sylva viminum, vel viminetis, ubi et ara Iovi Viminio consecrata; Fest. et Varr. L. L. IV, 8. *Viscera magnarum domuum*, Graeci *ingenio* et artibus suis in secreta intimamque familiarum ditissimarum familiaritatem se insinuantes, et ita *domini futuri* in aedibus alienis, dum omnia vivis dominis legitimis arbitrio eorum permittuntur, vel adeo, his mortuis, iure hereditario iis obveniunt. *Viscera*, ut *venae* ac *medullae*, interior alicuius rei pars. Ita Graecos dici monet Grang. quod blanditiis ita cari futuri, ac viscera, vel quod tamquam viscera omnia absorbeant. *Ingenium* eorum est *velox*, acutum, solers et promptum ad omnia, quae opus sunt, celeriter invenienda; ut contra *ingenium tardum*, dicitur. Cf. Ovid. Met. VIII, 255. *audacia perdita*, ἀπόνοια in Theophr. Char. VI. ubi v. Casaub. ad princ. cap.

74. Duo exstiterunt *Isaei*, praestantissimi rhetores, unus Demosthenis praeceptor, qui Chalcide Athenas migraverat, (v. Quinctil. XII, 10. et Philostr.) alter Assyrius, quem Suidas Romae sub Hadriano viguisse et plurima scripsisse tradit, cuiusque facultatem, copiam ac ubertatem pleniore ore laudat Plin. Ep. II, 3. Vox *Isaeo* h. l. adiect. ponitur. *torrentior*, concitatior, uberior, *sermo*, ut inf. X, 9. 128. Quinctil. III, 8. §. 60. Plin. XXVI, 3. et alibi *flumen* ac *torrens dicendi copia* dicitur ubertas ac vis ingenii vel orationis, quae torrenti vel rapido amni comparatur. Τȣ̃ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή Hom. Il. α, 249. *Largus et*

21 v. Strab. p. 658. 660. Plin. V, 29. et 30. Cic. N. D. III, 15. 19. Mém. de l'Acad. des Inscr. et B. L. T. IX, p. 114 sq.

exundans ingenii fons inf. X, 119. Cf. Horat. Od. IV, 2, 5—8. ubi v. Iani.

74. *Ede*, dic, (ut inf. v. 296. et passim) *quid illum*, Graeculum, Graecos Romae nunc viventes, *esse putes?* quales censeas eos esse homines? Cf. Var. Lect. ad I, 74. et XI, 33. Heins. ad Ovid. Ep. Her. XII, 31. *hominem, quem vis, secum adtulit ad nos*, Graeci, qui huc confluxere, tam astuti sunt atque versuti ad omnia, ut nulla sit ars, quam non profiteantur: sunt enim Grammatici, Rhetores cet. et erunt, quidquid velis. *Aliptes*, ἀλείπτης, seu *unctor*, vel servus dicitur, qui dominum, et minister balnearius, qui lavantes, postquam sudarunt, in balneo, et quidem in elaeothesio s. ἀλειπτηρίῳ, (ut inf. VI, 422.) vel, ut h. l., is, qui athletas in gymnasiis ungebat, quique praeterea eos in arte gymnastica instituere, (ut Melesias ap. Pind. Olymp. VIII.) diaetae vel victus eorum curam agere, unguentisque et perfrictionibus corporis morbos sanare solebat, unde et ἰατραλείπτης vocabatur. [22] Possis etiam intelligere medicum ocularium, qui lippos ungebat, et oculis inlinebat collyria. *Schoenobates*, σχοινοβάτης, funambulus.

78. Praeclare de hominibus, qui omnia se posse profitentur, inpr. si *esuriunt*, si fame premuntur, quae ingenia studiaque excitat. *Graeculus* (per contemtum, v. sup. ad v. 61) *esuriens*, ut ap. Gall. Epigr. II, 9. in Wernsdorf. Poet. Min. T. III. p. 197. Ibid. p. 237 in carm. Sulpic. Luperci v. 22 *Hoc coelo iubeas ut petat, inde petet.* — *in coelum*, si *iusseris, ibit*, volabit, Daedali exemplo, qui Graecus fuit, *mediis*, ipsis, *Athenis natus*, filius vel nepos Metionis, qui Erechthei, regis Atheniens., filius fuit, v. Apollod. III, 14, 8, Diodor. IV, 76. et 78. al. Sed viderunt iam alii, poetam h. l. ludere in ambiguo, nec tam Daedalum et fabulam de eo tangere, quam Graeculum, (modo constaret hunc

22 v. Faber Agonist. II, 5. Potteri Archaeol. Gr. T. II. p. 655. T. III. p. 577. 581 sq. vers. germ. Sen. Ep. 56.

Graecum, et Athenienſem fuiſſe) qui Daedalum imitaturus Neronis tempore *pennas ſumſit*, ſed, ut Icarus, primo ſtatim conatu decidit. v. Suet. Ner. 12. et Martial. de Spectac. X. [23] *Ad ſummam*, (ut *in ſumma*, et *in univerſum*) breviter; ut paucis multa dicam, artifices, qualis Daedalus fuit, non niſi Athenis, in Graecia, naſcuntur.

81. Nonne ego Roma profugiam, ubi non ſine indignatione videre poſſum Graeculos illos tam divites factos ac ſuperbos vel nobiles, ut *conchyliatis* h. e. purpureis veſtibus, conchyliorum liquore infectis, utantur. Cf. inf. ad VIII, 101. et Plin. VIII, 1.

81. 83. Haec ſumma cum indignatione dicta. Huic Graeculo principatum concedam? Ille primarium obtinebit locum, et *me prior*, prius, *ſignabit* tabulas nuptiales, teſtamenti cet.? *fultus* capite, (ut ap. Prop. III, 6, al. 7, 50.) vel potius cubito, ut ἐρείδειν ἀγκῶνι. *recumbet toro*, in lecto tricliniari. *meliore*, aulaeis ditioribus ſtrato, aut pluma delicatiore farto, aut potius digniore, ſcil. in medio lecto, qui locus honeſtior erat; Grang.

83. Graeculus ille vel Syrus, qui Romam venit e Syria eo *vento* eaque navi, qua *pruna* et *cottana* ſunt advecta, ut rerum vilium mercator, vel potius ipſe venalis, ut *miſtus Phariis venalis mercibus infans* ap. Stat. Silv. II, 1, 73. *pruna* Damaſcena, quae cum *cottanis* etiam iunxere Plin. XIII, 5. ſ. 10. XV, 13. ſ. 12. et Martial. XIII, 27 et 28. (al. 25. et 26.) *Cottana* parvarum ficuum genus e Syria. [24] Bochartus Geogr. Sacr. p. m. 805 *cottana* dicta putabat ab hebr. קטן *parvus*. Heſych. Κόττανα, εἶδος συκῶν μικρῶν. Cf. Var. Lect.

23 Hunc Simonem Magum fuiſſe, vereor ut multis perſuaſerint Grang. et Claver.

24 v. Plin. XIII, 5. ſ. 10. Caſaub. ad Athen. III, 32. Barth. ad Stat. Silv. IV, 9, 28. Martial. IV, 89, 6. VII, 52, 7. XIII, 27 al. 25. et 28.

84. 85. Loquitur Romanus, et generosa indignatione. Tam parum itaque nobis prodest, neque ullum dignitatis principatum nobis dat, quod *coelum Aventini*, aërem Romanum, *hausimus*, h. e. Romae et nati sumus et nutriti? *hausit coelum*, ut ap. Virg. Aen. X, 899. *baca Sabina*, fructibus patriis ac Italicis, ut contr. *pruna* et *coctona* Syra. *Bacca* h. l. pro olivis, quibus abundabat ager Sabinus. Cf. Virg. Aen. VII, 711. Sil. III, 596. Martial. IV, 4, 10.

86 sqq. Iuvenes comparent de adulatoribus Horat. A. P. 428 sq. Terent. Eun. II, 2. III, 1. Theophr. Char. V. περὶ κολακείας, Plut. de discrimine amici et adulatoris, et Lucian. passim.

88. *Collum longum* infirmitatis et invaliditatis signum, in palaestrita autem procerius collum (*pectorosa cervicis repandae ostentatio* Plin. XIV, 22.) desiderabatur maxime; Grang. Athletis mos erat in gymnasiis cervicem dilatare, Brit. Cf. Martial. XIV, 48. al. 46. *Herculis, Antaeum procul a tellure*, matre sua, cuius tactu novas vires conligebat, *tenentis* ac elidentis brachiorum lacertorumque vi, de qua lucta v. Lucan. IV, 590—655. Apollod. II, 5, 11. ibique Heyne Nott. p. 417. 418.

90. 91. v. Excurs. ad h. l.

92. *illis*, Graecis tantum, non nobis *creditur*, fides habetur. Comparant Suet. Ner. c. 22. extr.

93 sqq. Neque mirum est, illis fidem haberi, quum omnes quasi formas induere, et quascumque velis partes agere exacte possint. Non tantum egregii adulatores sunt, sed et histriones. Num quisquam Graecis *melior est comoedus*, quum alienam personam et partes, vel mulierum, *sustinent? Thaida*, meretricem. Nomen in Terentii aliorumque comoediis passim obvium. *Vxorem*, matronam. *Dorida nullo cultam palliolo*, scortum nudum; non Dea marina, Oceani filia, Nympharum more nuda. Doricae mulieres φαινομηρίδες, unde et Δωριάζειν, τὸ παραφαίνειν καὶ παραγυμνεῖν πολὺ τοῦ

σώματος τῆς γυναικὸς σημαίνει; Brodaeus Miscell. IV, 6. *Palliolo* caput obnubebant meretrices, (Martial. IX, 33, 1. XI, 28, 8.) molles et aegroti: atqui Graeculus in scena, ne palliolo quidem tectus, coram tot spectatoribus meretricem pudore prostituto scientissime agit.[25] *Persona*, πρόσωπον, facies ficta histrionis; vel vir personatus, histrio, qui personas fert, gerit, tuetur.

96. 97. Iurares, omnia, etiam pudenda, illis muliebria, non virilia, esse; tam bene mulierum partes agunt. *rima* cunni. σχίσμα Polluc. lib. II. p. 126. Cf. Macrob. VII, 16.

98 sqq. Ne praestantissimi quidem histriones, e Graecia oriundi, quos tantopere hic miramur, *illic*, in patria sua excellerent, facerentque mirationem: nam tota haec *natio est comoeda*, a natura ad artem histrionicam aptissima est, eo ingenio nata. *Demetrius* et *Stratocles* clarissimi histriones, notissimi ex Quintil. Inst. XI, 3. De *Haemo* cf. inf. VI, 198.

100 — 103. Festiva imago adulatoris, qui, ut indicet, quantopere probet magni amici scomma, non contentus ridenti adridere, in effusiorem risum solvitur. Cf. Terent. Eun. II, 2, 18. Plut. de discr. amici et adulat. (Σὺ μὲν ἐγέλας, ἐγὼ δ' ἐξέθνησκον γέλωτι) et Theophr. Char. II. σκώψαντι πικρῶς (vel ψυχρῶς) ἐπιγελάσαι, τό τε ἱμάτιον ὦσαι εἰς τὸ στόμα, ὡς δὴ οὐ δυνάμενος κατασχεῖν τὸν γέλωτα, ad quae verba v. Casaub. *Nec dolet* revera, sed dolorem fingit, ut omnia. *brumae*, hyemis. *Endromis*, vestis Gallica, crassior et villosa, qua potissimum utebantur in gymnasiis post cursum aliasque corporis exercitationes, ne calefacti frigescerent. Ἐνδρομίδες Graecis non vestimenta dicebantur, sed calceamenta, quibus cursores utebantur in certamine.[26]

25 v. Ferrar. R. V. II, 4, 23. Heins. ad Ovid. Art. Am. I, 734. Salmas. ad Vopisci Aurelian. c. 45. et Intpp. ad Suet. Claud. 2.

26 Cf. ad VI, 246. Martial. IV, 19. et XIV, 126. Spanhem. ad Callim. H. in Dian. v. 16.

104. *pares* Graeco moribus venustis, artibus et ingenio; vel potius h. l. gratia divitum; unde et *melior*, qui magis placet hominibus, magis amatur et colitur. *Manus a facie*, ab ore, quo eas osculatus est, *iactare* et porrigere, h. e. iacere oscula, quod adulationis venerationisque signum est. Cf. Tac. Hist. I, 36. Plin. XXVIII, 2. et inf. ad IV, 118.[27] *laudare*, ad laudandum, *paratus*, vel laudare solitus, εἰωθώς, ut VI, 16. 207. IX, 7. 49. XII, 106. XIII, 108 et passim alibi: nam haec loquendi formula poetae nostro familiaris est.

108. Si *trullam*, pateram profundiorem, ebibit, ita ut *fundum inverterit*, et epoto toto vino labris sugens crepuerit et strepitum dederit. Ita Turneb. Adv. X, 26. Cf. Alciati Parerg. Iur. VI, 3. ubi monet, his verbis bibacitatem divitis exprimi trullam exhaurientis, et labellorum crepitu id testantis. Alii h. l. agi putant de ludicro cottaborum, (κοττάβῳ) quo id, quod a potu reliquum erat in poculo, (ἀγκύλῃ) ita in altum iaciebatur, ut in aereas caderet phialas et strepitus (λάταξ) ederetur.[28] *Trullam auream* quidam de calice, e manu divitis cadente sonumque dante explicabant, teste Schol. vet. rectius vero hic et alii de lasano s. sella familiarica, in quam *fundus invertatur*, sordes alvi cum *crepitu* ventris inmittantur, vel de ipso divitum ventre *crepitum* edente, *fundo inverso*, h. e. ore eius s. ano ima spectante, metaphora petita a vase, quod fundum inversum habeat, quum os spectet ima, sed ad fundum sublimia. Omnia saltem bene ita cohaerent: Graecus quavis occasione laudat amicum, si vel bene ructavit, minxit, pepedit.

27 Alii aliter exponunt, v. c. Britann. utraque manu faciem amici adulando demulcere; Grang. id. qd. *geminas tendere in ora manus* ap. Martial. X, 10. vel *movere manus* ap. Plin. Ep. VI, 17. Turneb. χειρονομεῖν, manibus certa lege motis concinnos gestus edere, gesticulari.

28 v. Potteri Archaeol. Gr. II, 4, 20. Athen. Lib. X. XI. XV. Pollux VI, 19. et al.

109. *nihil sanctum* et venerabile *est* Graecis, ac Romanis. *inguine*, libidine. *laris*, domus, *matrona*, mater familias. *Levis*, λεῖος, proprie politus, non asper tactu; hinc tener, mollis, inberbis.

112. Si tales non adsunt homines in domo amici ditioris, nec quisquam alius reperitur, cui stuprum inferre possit, *avias* seu vetulas *resupinat*, h. e. cum iis concumbit.

113. Cum mulieribus, quae in domo sunt, etiam vetulis, rem habent Graeci, et quocumque modo in earum familiaritatem se insinuant, ut ita rescissant secreta domini, et propterea ab eo timeantur. Cf. sup. v. 57. Comparant verba Martialis: *Vis fieri dives, Bithynice, conscius esto*, et illud Ital. *servo d'altrui si fa, chi dice il suo secreto, a chi no'l sa.*

114. 115. *Transi* silentio, omitte nunc vulgus Graecorum et *gymnasia*, artes exercitationesque eorum, de quibus supra dixi; (cf. ad v. 68.) nisi malis cum aliis interpretari, *transi* cogitationibus quasi tuis a plebe ad *gymnasia*, h. e. ad philosophos Graecorum, in gymnasiis disputare solitos. *atque audi facinus*, scelus, *abollae*, philosophi Graeci, Egnatii. *Abolla*, sagum militum, vel lacerna ac toga aliorum, inpr. philosophorum. *maioris*, quia philosophica erat fusior, longior, amplior, maior instar pallii; vel *abolla maior* dicitur pro philosophis sanctiorem vitam professis, pro Stoicis, quorum secta erat rigidissima. *Egnatius*, teste Tac. Ann. XVI, 32, *auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libidinem occultans.* [29]

29 Cf. Ferrar. de Re Vest. II, 12. Elect. II, 9. et Analect. c. 8. quibus locis etiam bene refutavit explicationes Salmas. de mod. usur. c. a. 3. et Voss. in Etymol. p. 2. Hic putabat, poetam καταχρηστικῶς et cum irrisione quadam dixisse: Audi, quid commiserit, non iam miles aliquis, sed qui maioris sit dignitatis, et a quo longe aliam, quam a milite, sanctimoniam

116 sq. P. Egnatius Celer, Stoicus, *Baream* Soranum, exemplar virtutis, (v. Tac. Ann. XVI, 21.) et praeterea *amicum* ſuum ac *diſcipulum*, (utrumque ad augendam rei indignitatem valet) falſo teſtimonio circumventum, *occidit*, h. e. perfecit, ut damnaretur occidereturque, quo ſenſu etiam *condemnare* paſſim dicitur de adcuſatore. v. Erneſti clav. Cic. h. v. et ad Suet. Tib. c. 8. Hiſtoria ipſa notiſſima ex Tac. Ann. XVI, 32 sq. et Hiſt. IV, 10. 40. [30]

117. 118. Vetus Schol. haec refert ad Tarſon, Ciliciae civitatem, ad Cydnum fl. ſitam, cuius conditor fuerit Perſeus, qui nomen ei indiderit ἀπὸ τοῦ ταρσοῦ, quia ipſi ſive Pegaſo ibi una ex talaribus pinnis exciderit; alii ad eamdem Tarſon, quoniam ibi Pegaſus plantam pedis, ταρσὸν, fregerit, vel Bellerophon ex eo delabſus ſit, quum coelum adſcenderet; alii ad Cretam; alii ad Thebas Boeotiae et Heliconem, in quo Pegaſus terram ſcalpendo fontem eduxerit Hippocrenen; alii denique ad Corinthum, cuius urbis inſigne fuerit Pegaſus, et ubi primum Bellerophon eum prehenderit. Poſſis etiam de alio, neſcio quo, loco cogitare, ubi *penna caballi G. delabſa ſit*, h. e. Pegaſus, equus alatus, devolaverit. Egnatium Dio Nicaeus Berytium facit, et poeta forte ad mythum nobis ignotum reſpexit: verba certe, ut iam vidimus, varie explicari poſſunt. *caballi Gorgonei*, Pegaſi, e ſanguine Meduſae Gorgonis, e Neptuno gravidae, nati, quum Perſeus vel Minerva caput eius recidiſſet. *Caballus*, καβάλλης, propr. iumentum doſſuarium aut piſtrinenſe; nomen inhoneſtius equi, quo poetam uſum

exſpectes. Ille volebat, ita ſatirice dici crimina extraordinaria, et de quibus debeat cognoſcere iudex paludatus vel chlamydatus, quales fuerint in provinciis Praeſides, in urbe Praefecti, qui habitu militari iudicia exercuerint. Sed v. inf. ad IV, 76. quo loco haec ſententia nititur.

30 Non deſunt, qui h. l. ad Heliodorum Stoicum, non ad Egnatium reſpici credant; ſed ille Licinium Silanum, non Baream, detulit. Cf. ſup. ad I, 33.

esse, quia Graecos odisset, nominatim Corinthios, e quibus fuerit ille sycophanta, qui Baream adflixerit, suspicabatur Casaub. ad Pers. Prol. v. 1. At vereor, ne haec arguta magis quam vera sint.

119. Cf. sup. v. 21. 22.

120. Nomina adulatorum Graecorum, ut vulgo putant, ficta. Cf. Var. Lect. *Protogenes* tamen temporibus Caligulae crudelissimus delator fuit. v. Dio LIX. Cave cogites de Protogene, pictore celeberr. de quo v. Plin. XXXV, 10.

121. 2. Graeci artibus suis alios omnes a gratia excludunt patronorum, et soli in ea esse volunt, ut soli fructum inde percipiant. *habet*, possidet; amantium verbum, ut ap. Virg. Ecl. I, 31. (III, 107.) et ἔχω Λαΐδα, οὐκ ἔχομαι ap. Laert. quae verba vertit Cic. ad Div. IX, 16. *habeo, non habeor a Laide*; Grang.

122. *stillavit in aurem*, ut ap. Horat. Epist. I, 8, 16. vel insusurravit in aures. Cf. Heins. ad Ovid. Ep. Her. III, 23. *in aurem facilem*, amici et patroni, qui facile credit mala, quae calumniator Graecus de aliis refert. *Venenum*, calumnia. v. Barth. ad Stat. Theb. I, 171. *Venenum naturae patriaeque*, calumnia, vitium Graecis naturaliter quasi insitum atque innatum. *Limine*, domo patroni, vel ut sup. I, 96. *Servitii*, propter multa ac molesta clientum officia. Cliens vetus fidusque cedit novo. *nusquam*, quam Romae. *minor est*, minus curatur, levior ducitur s. habetur.

126—130. Cf. sup. ad I, 96 sq. 100 sqq. *Quod officium*, quale et quam onerosum, salutandi, deducendi, occurrendi cet. *meritum*, praemium. *ne nobis blandiar*, ut verum dicam. *curat togatus*, pauper cliens, *nocte currere*, summo mane salutatum ire, ac sportulas petere; quod et *Praetor* facit. *Currere* cogitur, ne Praetor sportulam ei praeripiat. Cf. ad I, 96 sq. Martial. III, 46. IV, 8. X, 82. Possit etiam h. l. *togatus* esse amicus, qui non ipse patronum salutat, sed salutaturum *Praetorem* comitatur vel sectatur, anteam-

bulo, *togatus ante pedes* inf. VII, 142. Cf. Martial. II, 18. III, 7. et X, 74, 1 sq. Sed illa ratio praestat. *Albina* et *Modia* matronae *orbae* ac divites, quas et Praetor salutat, ut sportulas petat, et simul forte hereditatem captet. *collega,* alius Praetor, sportularum competitor.

131. *Hic,* Romae, *filius ingenuorum,* ingenuus, *claudit latus servi,* libertini, (qui nuper servus fuerat, et serviles nondum mores exsuit: unde etiamnunc *servus* false dicitur) *divitis,* ad eius est latus, eum comitatur; vel potius, ad sinistram, laevus, loco inhonestiore incedit, quo sensu *latus alicuius claudere* vel *tegere, latus alicui dare,* et *exteriorem esse* passim dicitur. Cf. Horat. Sat. II, 5, 17. 18. et Lips. Elect. II, 2.

132 sq. *alter,* non filius ingenui luxuriosus, sed *servus dives.* Sententia h. l. et ratio, a poeta adlata, haec est: nam ille servus dives est, ingenuus vero pauper. Hanc notionem, more suo, non generaliter, sed specialiter expressit. *Tribunorum* militum salaria proverbii velut loco pro magna pecuniae summa ponuntur etiam ap. Plin. XXXIV, 3. Eorum stipendium a temporibus Domitiani, qui novem aureis, quos gregarius miles habebat, tres addidit, et sic omnia auxit stipendia, XLVIII aurei erant: nam quod pedes adcipiebat, id duplex centurioni, triplex equiti, quadruplex tribuno dabatur. [31] *Calvina* et *Catiena* nobiles meretrices. Illius forte mentio fit ap. Tac. Ann. XII, 4. 8. ubi v. Lips. Cf. Gonsalez ad Petron. p. 34. *palpitet* h. l. sensu obscoeno dicitur. *at tu,* ingenue, qui pauper es, *Scortum vestitum* sc. bene, nitide, venuste; nisi malis togatum, more meretricum, (v. ad I, 96. et II, 70.) nam *toga* proprie *vestis* dicitur. Ita Ferrar. Elect. II, 8. ubi et recte, ut in Scholiis vett., versus seq. ita explica-

31 Cf. Lips. de Mil. Rom. V, 16. et inpr. I. Fr. Gronov. de Sestertt. III, 2. p. 129. ubi refutavit Meurs. de Luxu c. 8. Dalec. ad Plin. l. c. et Salmas. de Mod. Usur. c. 6.

tur: Meretrices in *alta sella* sedebant, ut adcedentes scortatores venalem mercem adtentius considerarent, ac membra omnia curiosius perlustrarent, sicut servi etiam venales in catasta prostabant; nam licet togatae essent, pellucebant nihilominus, Cois indutae: et tale tamen scortum diobolare non audebat pauper ex *alta sella* deducere, quod paucis obolis careret. Cf. Sen. de Ben. I, 9. Plaut. Poen. I, 2, 54—58. et Horat. Sat. I, 2, 101 sq. Idem Ferrarius et vet. Schol. ab illa meretricum *sella* denominatos putabant *sellarios*, *sellularios*, *sellariolas popinas*, et *sellarias*, de quibus v. Tac. Ann. VI, 1. Martial. V, 71, 3. et Suet. Tib. c. 43. ad quae ll. cf. Intpp. *Sella* servorum cervicibus elata ab h. l. aliena est. *Chione* nota e Martiali I, 35. 93. III, 30. 34. 83. 86. 96. XI, 61. et al. ll.

137 sq. *Dare* verbum forense, ut *dare testes*, (Cic. Verr. Act. I, 18. et Quinct. 23) *iudices*, *cognitorem*, *litem*, *iudicium*, *cognitionem* cet. *Hospes numinis Idaei*, P. Cornelius Scipio Nasica, qui, a senatu vir optimus de toto populo Rom. iudicatus, simulacrum et sacra Matris Deûm, e Phrygia advecta, hospitio excepit, (ut olim Abinadab et Obed Edom arcam foederis, oraculum signumque praesentiae divinae, 1 Sam. VII, 1. 2 Sam. VI, 10 sq.) et deinde templum Deae conditum consecravit. Cf. Liv. XXIX, 14. XXXV, 10. Plin. VII, 34. *Numa* rex, vir iustissimus idemque religiosissimus, instructus disciplina tetrica ac tristi veterum Sabinorum; quod vel tironibus notum e Liv. I, 18.

139. Intell. L. Caecilius Metellus Cos. A. V. DII et DVI, Dictator, Mag. Eq. et Pontifex Max. qui, quum Palladium ex incendio aedis Vestae raperet, oculos amisit, unde inf. VI, 265 *coecus* dicitur. [32] *Trepida* fingitur Minerva templo ardente, propter periculum et suum, et Rom. imperii, cuius pignus erat Palladium.

32 v. Plin. VII, 43. Liv. Epit. XIX. Ovid. Fast. VI, 437 sq. Sen. Controv. IV, 2. Valer. Max. I, 5.

140. *Protenus ad censum* oratio flectitur, confestim quaeritur, quantas possideat opes? Cf. Cic. Off. II, 20. extr. *de moribus ultima fiet quaestio*, cf. Hor. Epist. I, 1, 53 sq.

141. Primae quaestiones sunt, *quot pascit servos* cet. Divitiae etiam ex numero servorum aestimabantur. *Paropsis*, *παροψὶς*, vas, in quo opsonia adponuntur, patina, lanx. Cf. Var. Lect.

143. 4. Comparant Horat. Sat. I, 1, 62. Ovid. Fast. I, 217. 8. et al. Lucilius, a vet. Schol. laudatus: *Aurum atque ambitio specimen virtutis utrique est, Tantum habeas, tantum ipse sies, tantique habearis*; quae verba Horatius l. c. ante oculos habuisse videtur. *iures aras* h. e. per aras, quas iurantes tangebant, (v. inf. ad XIV, 219.) et hoc pro, per Deos, *Samothracum et nostrorum*, h. deos et peregrinos et Romanos; ut ὄμνυμι τοὺς θεούς.[33] *Samothracum aras* h. e. per eorum *deos Cabiros* seu *magnos*.[34]

145. 6. Pauper, quem fames urget, cuiusque praesens malum futuri metum vincit, ad periuria pronior esse et hinc deos eorumque iram ac poenas minus timere creditur divitibus: Dii quoque ipsi facilius ignoscere putantur, quod necessitate magis quam inprobitate peccaverit. Bahrdt hanc poetae mentem fuisse monet: Dii non curant iniuriam, a mendicis ultimaeque sortis hominibus sibi inlatam; sed divite peierante, ambitio eorum ac ira movetur: hinc pauperes peierare creduntur nec deos timere.

148 sqq. Casaub. ad Theophr. Char. XIX, 3, "Veteribus, inquit, in foro honeste vestiri moris erat, domi quod satis esset: aliud enim homini, aliud humanitati satis esse censebant, ut ait Varro. Cf. Sen. Ep. 93. Suet.

33 v. Drak. et nos ad Sil. VIII, 105. Broukh. et Heyne ad Tibull. IV, 13, 15.

34 De quibus v. Macrob. Sat. III, 4. Bergsträsseri Realwörterbuch cet. v. *Cabiri*, Heyne in Exc. IX. ad Virg. Aen. II. et Hermann. Mythol. T. III. p. 159—176.

Aug. 73. Plut. in Sulla. Qui igitur foede vestiti in publicum prodirent, odio erant et inrisui. *hic idem* pauper. *si foeda — pelle patet:* comparant Martial. I, 104, 5. 6. et Horat. Sat. I, 3, 31. 32. *vulnere*, ruptura, rima, fissura, ut ap. Valer. Fl. I, 480 ubi v. Burm. *cicatrix*, sartura.

152. 3. Comparant inf. XI, 2. 3. Plaut. Stich. I, 3, 20 sq. Horat. Od. III, 24, 42. 43. et quae Crates comicus ap. Stob. tit. πενίας ψόγος dixit: Οὐκ ἔστι πενίας οὐδὲν ἀθλιώτερον Ἐν τῷ βίῳ σύμπτωμα· καὶ γὰρ ἂν φύσει Σπουδαῖος ἧς, πένης δὲ, καταγέλως ἔσῃ. Cf. Wettsten. ad Matth. 5, 3. et inf. V, 157. 158.

153 sq. Cf. Martial. V, 26. al. 25. de Cheraestrato. Homines ad inopiam redacti etiam publice inrisui sunt, et de loco honestiore, quem olim occupaverant, nunc deiiciuntur. *inquit* sc. designator, qui in ludis spectaculisque ordinis curam agit, et cuivis suum designat locum.

154—159. Cf. omnino inf. ad XIV, 323—326. *exeat* e quatuordecim. *pulvino equestri:* Caligula primus Senatoribus, ne nudis asseribus insiderent, pulvillos substerni iussit; idque postea Equitibus etiam concessum videtur. Cf. Lips. de Amphith. c. 13. *cuius res* familiaris *non sufficit legi*, non tanta est, quanta debet esse Equitum, secundum legem theatralem Roscii *Othonis*, de qua v. ad XIV, 323 sq. *lenonum pueri*, *praeconis filius*, et *iuvenes lanistae hic*, in quatuordecim, *sedeant*, quia censum habent equestrem, vel artibus suis, quae quaestuosae erant, vel alio quocumque modo, v. c. connubiis, malisque artibus, paratum. *Praeconum* itaque filii eodem iure, quo lenonum et gladiatorum, censentur. Cf. inf. ad VII, 6. *Fornices* cellae fornicatae s. concameratae ac subterraneae, quas scorta inhabitare solebant. Cf. XI, 171. Hor. Sat. I, 2, 30. *nitidi*, unguentis delibuti, vel lauti, et id. qd. mox *culti:* nam dives est. *plaudat*, exquisite pro, sedeat. Adplaudi solebat et histrionibus, et Imperatoribus aliisque viris apud populum gratiosis, quum theatra

ingrediebantur. v. Iani ad Hor. Od. I, 20, 3. 4. *Pinnirapus*, gladiator, qui, cum Samnite compositus, eius *pinnas* h. e. criſtas *rapit*. Varro: *Pinnas inſigniti milites in galeis habere ſolent, et in gladiatoribus Samnites*. Cf. Lipſ. Saturn. II, 11. Turneb. Adv. III, 8. In Schol. vet. haec leguntur: „Pinnis pavonum ornari ſolent gladiatores, ſi quando ad pompam deſcendunt. *Pinnirapos* autem dicit *laniſtas*, ex habitu gladiatorum; quia poſt mortem retiarii *pinnam* i. e. manicam rapit, ut oſtendat populo ſe viciſſe. Aut ideo *Pinnirapos*, quia pinnas in galeis habebant, ut Lucilius: *Cum ſeptem incolumis pinnis redit, ac recipit ſe*.

159. *vano* cum vi et indignatione dictum; qui in hac lege ferenda non mores virtutesque hominum, ſed opes tantum et divitias (res vanas atque inutiles) reſpexit.

161. *Sarcinulae*, ſupellex, vel id. qd. *cenſus*, bona, quae quis poſſidet, opes, facultates.

162. *In conſilio eſſe* vel *adeſſe* dicuntur, et inde *conſilium* quoque vocantur iudices, adſeſſores magiſtratus, qui privato vel publico iudicio praeeſt, eosque in conſilium advocat, adhibet. *Aediles* ſunt ex infimis magiſtratibus, qui ius dicunt; et poeta forte eo quoque reſpexit, quod iis praeter alia fuit cura fornicum, popinarum et ſcortorum, in quae ſingularem exercebant iurisdictionem. v. Lipſ. not. et Excurſ. ad Tac. Ann. II, 85.

163. Gravis ſententia: *tenues Quirites*, pauperes Romani, *olim*, quum aere alieno obruti et a patriciis vexati in Sacrum montem ſeceſſiſſent, (quod notiſſimum e Liv. II, 32. 33. III, 50—52.) *debuerant agmine facto*, omnes ſimul, (cf. inf. ad X, 218.) *migraſſe*, prorſus deſeruiſſe Vrbem, neque umquam rediiſſe, quia exinde ſemper contemtu laborarunt atque obpreſſi ſunt.

164. *Haud facile* ullibi *emergunt* ex inopia et humilitate, atque ad honores adſcendunt. *Romae durior*, difficilior, quam alibi, *conatus* emergendi. *magno* pretio conſtat.

168. *pudet* hodie Romanos. *quod turpe esse negavit,* h. e. negare solet, (ἀορίστως) cet. Nonnulli verba haec ad P. Cornelium Scipionem, plerique vero ad Curium Dentatum (cf. sup. ad II, 3.) referunt: sed praestat ea universe dicta adcipere.

169. Cf. inf. ad XIV, 180. *venetó,* coerulei coloris. *duro,* crassioris villi, denso, vili, villoso. *Cucullus,* humerorum capitisque tegmen, *(Capuchon)* quo imber frigusque arcebatur, et quo non viri tantum sed mulieres quoque, neque servi solum, sed, quod vel ex h. l. intelligitur, ingenui etiam utebantur, inpr. noctu, vagantes per tabernas et lupanaria, ne cognoscerentur. Cf. inf. VI, 118. 330. VIII, 145. Ferrar. R. V. III, 23. IV, 20. et 21.

171 sqq. In *parte magna Italiae* non *ultra vires nitor habitus,* ut Romae, v. 180 sqq. Nova Romae deserendae causa. In municipiis vix togam, nedum pictam vel purpuream, induebant, contenti tunica. cf. v. 179. Martial. XII, 18, 17. Plin. Ep. VII, 7. Lips. Epist. Quaest. I, 5. [35]

172. In Italia *mortui* toga, in Graecia pallio operiebantur. Cf. Cuper. Obss. II, 9. extr. Artemidor. II, 3. et Lips. Elect. I, 6. *theatro herboso,* non ligneo vel lapideo, sed e viridi cespite, servata simplicitate an-

35 Casaub. ad Pers. VI, 33. monet, Iuvenalem aeque ac Persium tangere dementiam avarorum, qui quum sordide vixerint, efferri splendide, et toga, quam vivi nunquam induerint, in funere demum ornari cupiant, adeoque ambitionem suam extendant ultra mortem. Id vero alienum videtur ab h. l. ubi praeterea *de magna Italiae parte* agitur. Henninius haec adnotavit: „Per transennam videtur deplorare perditam libertatem: emphatice enim interiicit, *si verum admittimus.* Maximam dolet Italiae partem servili imperio premi, et neminem in ea *sumere togam,* seu vera gaudere libertate; *(toga* enim ingenuorum gestamen) nec vel audere adspirare ad *togam,* quam demum *mortui* et quasi servili illa vita emancipati consequerentur.“ Sed ipse veretur, ne hoc sit argutari.

tiqua. Cf. Ovid. A. A. I, 103 ſqq. Prop. IV, 1. Ferrarius monet Elect. II, 9. nihil vetare, quin et adcipere poſſimus de vero *theatro*, ſed propter infrequentiam ludorum *herbeſcente:* dici enim *ſi quando* h. e. raro tandem, anno vertente, quia ludi anniverſarii; Grang. *ad pulpita,* in ſcenam. cf. ad XIV, 257. *Exodia,* *ἐξόδια*, carmina riſum moventia, quae fine fabulae, Atellanae potiſſimum, ut *εἰςόδια* initio, et *ἔμβολα* medio, cani ſolebant. [36] Exodiarius apud veteres in fine ludorum intrabat, quod ridiculus foret, ut, quidquid lacrimarum atque triſtitiae coegiſſent ex tragicis adfectibus, huius ſpectaculi riſus detergeret: cuius et Lucilius meminit, *Principio exitus dignus exodiumque ſequetur;* vet. Schol. *notum,* non novum, ſed ſaepius recantatum; quod non minus priſcae rudique ſimplicitati convenit. *Exodium* etiam de exodiario adcipi poteſt.

175. 6. Poeta adunco naſo ſuſpendit ſpeciem non minus ridiculam, quam horribilem *perſonarum* ſ. larvarum, (nam *perſona*, *πρόςωπον*, ficta facies, qua hiſtriones olim utebantur) inter quas in fabulis, praeſertim Atellanis, circumferebantur etiam manduci ſ. *μορμολυκεῖα*, magnis malis lateque *hiantia*, ſ. ore inmodice patente deformia, et clare crepitantia dentibus. *Στόμα κεχηνὸς πάμμεγα ὡς καταπιόμενος τοὺς θεατάς,* Lucian. *περὶ ὀρχησ.* n. 27. [37] *pallentis* forte quia *peruncti faecibus ora*, ut utar verbis Horatii A. P. v. 277. qui eſt locus claſſ. de veteri comoedia. *ſimilem* habitu *Orcheſtram*, h. e. decuriones ſ. ſenatores, et *populum*, h. e. plebem. Senſus h. l. non eſt, confuſe omnes ſpectaſſe, neque diverſa loca Patribus, equitibus plebique adſignata eſſe, *clari velamen honoris*, Aedilium habitus, *tunicae albae*,

36 Cf. inf. VI, 71. Liv. VII, 2. Salmaſ. ad Hiſt. Aug. p. 384. et Curtius *Anmerk. zur Dichtk. des Ariſtot.* p. 177 ſqq.

37 Cf. Scalig. ad Plaut. Rud. II, 6, 51. Barth. ad Claudian. in Eutrop. I, 124. Ruhnken. Epiſt. crit. II. p. 26. et Boettiger de perſonis ſcen.

quales vulgo omnibus erant, ſed eo forte discrimine, ut Aedilium tunicae eſſent candidae, vel recens lotae. Cf. Lipſ. Elect. I, 13. et Ferrar. R. V. III, 10. *Aedilis* magiſtratus municipalis, et in quibusdum municipiis coloniisque vel unicus, vel ſummus. Cf. Cic. ad Div. XIII, 11. et Everh. Otto de Aedil. col. et municip. Nonnulli epitheton *ſummis* eo ſpectare putabant, quod Aediles curarent ludos iisque praeeſſent.

180. *Hic*, Romae. *vires*, opes, facultates. *ſumitur* habitus, veſtitus *aliena arca*, aere alieno, mutuato; vel ex ciſta aliena, h. e. veſtis ipſa mutuata, conducta, ut inf. VI, 352. *Ambitioſa paupertas* eſt eius, qui, quum pauper ſit, dives vult videri, et maiores facit inpenſas, quam facultates patiuntur: qualis paupertas deſcribitur VI, 352 ſq. Caſaub. ad Theophr. Char. XXI. pr. hanc eſſe ait *μικροφιλοτιμίαν* eorum, qui vellent quidem laudem poſſe mereri alia ratione, ſed quia inopes ſunt et iis praeſidiis deſtituuntur, quae ad conſequendos honores veros deſiderantur, qua poſſunt ratione tentant innoteſcere cet. Cf. ad VII, 50.

183. *Omnia Romae cum pretio*, magna inpenſa fiunt, magno conſtant et comparantur.

184. 185. Qui ad nobiles viros admitti cupit, ab eo domeſticis illorum ac ſervis munera ſunt danda. Cf. Hor. Sat. I, 9, 57. *Vt te reſpiciat clauſo libello*, ut te nutu tantum, non ſermone ſ. colloquio dignetur; quo ſuperbia hominis ſignificatur. Comparant Martial. IV, 84. X, 10, 5. Suet. Ner. 37. extr. Sen. de brevit. vit. c. 2. De Fabricio *Veientone* cf. inf. ad IV, 113.

186. Vt gratia patroni mereatur, quaevis officia ſervis praeſtanda, et vel infima miniſteria. *ille* cliens *barbam* primam puero, quem patronus in deliciis habet, tondet. *hic amati* pueri *crinem*, primam barbam, lanuginem, in templo *deponit*, *ἀνατίθησι*, tamquam *ἀνά-*

θημα deo alicui consecrat, more satis noto. [38] Comam quoque alebant iuvenes ad annos pubertatis, et tum tonsam deo alicui consecrabant. v. Casaub. ad Theophr. Char. XXI. pr. et ibid. Fischer. in Ind. voc. *ἀποκεῖραι*, et inf. ad VI, 105. Verbum *deponere* illo sensu post Prateum, Farnab. aliosque etiam adcepit Cl. Bredenkamp, (in *Magazin für öffentliche Schulen und Schullehrer* Vol. I. P. II. p. 441.) idque linguae convenientius est, quam si *deponere* credideris idem esse, quod *metere*, et de eo quoque adhiberi, qui aliis, non sibi, crinem praecidat. Sed *τὸ deponere* simpl. de re, deo alicui dicanda, positum legere haud memini: neque etiam adsequor, cur alius, non puer amatus ipse, huius crinem numini consecraverit. v. Var. Lect.

187. Dies, quo prima barba comaque ponebatur, festus erat, eoque a clientibus *liba* aliaque munera dabantur. Cf. Lips. l. l. *libis*, placentis, ex farre confectis, quae priscis hominibus pro panibus, et (ut *puls* inf. XIV, 171. et XVI, 39.) tum cibi, tum munera sacrificiaque simplicissima erant, adeoque diis libari in omnibus sacris, et mitti adferrique solebant diebus festis laetisque, inpr. die natali. Cf. Broukh. ad Tibull. II, 2, 8. *venalibus*, v. Var. Lect. *Adcipe et istud fermentum*, libum, *tibi habe*, possunt esse verba clientis, servo liba praebentis. Sed praestat forte haec explicatio: *adcipe*, audi, disce, *et istud fermentum*, hanc irae caussam; *tibi habe: praestare* cet. Cf. Var. Lect. *Fermentum* farinam fervefacit, adtollit tandemque rumpit, et tam acorem, quam tumorem habet; unde vox illa transfertur ad animi adfectus, praecipue iram, quae et tumorem, et acerrimum motum ebullientis sanguinis excitat. Hinc ortae loquendi formulae, *rabie corda tument*, *fervens bile tumet iecur*, *iram coquere*, *esse in*

38 v. Intpp. ad Petron. c. 29. 104. et 107. Martial. I, 32. IX, 17. et 18. Suet. Ner. 12. Lips. not. et Excurs. ad Tac. Ann. XIV, 15.

fermento, ira mihi pectus peracuit, γκπ., οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, πέπτειν s. πέσσειν χόλον et κήδεα, φλεγμαίνειν ὑπὸ χολῆς.[39] *Fermentum* h. l. caussa irae. *Peculium*, pecunia ac bona, quae servus conligit permissu domini.

190—222. Nova Vrbis relinquendae caussa, a frequenti aedium ruina et incendiis petita. *Praeneste*, urbs Latii, celebris Fortunae templo, oraculo ac sortibus, haud procul Roma, in monte amoeno sita, teste Strab. V. p. 365. (unde h. l. *gelida*, ut *frigidum* Hor. Od. III, 4, 22. *altum* Virg. Aen. VII, 682.) hodie *Palestrina*, in vallem deducta. *Volsinii* s. Vulsinii, (nunc *Bolsena*) Etruriae opp. in summo lacu Volsiniensi situm, quod totum fulmine concrematum est. v. Plin. II, 52. 53. *Gabii* urbs Latii, inter Romam et Praeneste, Sex. Tarquinii dolo capta, (v. Liv. I, 53. 54.) unde h. l. *simplicibus*; etsi vet. Schol. explicat, non ornatis. *Tibur*, (hod. *Tivoli*) opp. Latii, in adclivi *arcis*, h. e. montis s. collis, (nam *arx*, ut Gr. ἄκρα et ἄκρον, poetis proprie, quidquid altum est, adeoque mons et collis, vel eius vertex, deinde quod in colle et editis locis positum est, inpr. ἀκρόπολις, et hinc simpl. urbs dicitur) latere conditum, unde h. l. *proni*, et *supinum* ap. Hor. Od. III, 4, 23. Cf. ad Sil. IV, 187.

193. *Tibicen*, fulcrum aedificiorum. Festus: *dici ita existimantur* t i b i c i n e s *a similitudine tibiis canentium, qui ut canentes sustinent, ita illi aedificia, h. e. eorum tecta.* Vet. Schol. explicat de gracili materia. *sic*, exilibus fulcris atque columellis, *labentibus*, ruentibus, ruinam minantibus aedificiis, *obstat*, subvenit, *Villicus* cet. Ferrarius Elect. II, 9. monet, hunc locum duplici sensu exponi posse; vel enim *Villicum* hic sati-

39 Cf. ad I, 45. Intpp. ad Plaut. Merc. V, 3, 3. Cas. II, 5, 17. et Aulul. III, 4, 9. Casaub. ad Pers. I, 24. Köppen ad Hom. Il. α, 81. Iani ad Horat. Od. I, 13, 4. et quae notavi ad Sil. II, 327. et 626.

rice, ut inf. IV, 77, pro Praefecto Vrbis poni, qui, quum pilis et substructionibus firmare debeat procumbentes in ruinam aedes, ita solum obstet, ut contentus sit, obducere rimas et parietum vitia; vel ea ratione dominos reparare aedificia prolabentia, qua villici rusticas aedes instaurent, rimas tantum obstruendo, ne sumtum faciant. *Securos*, eos, qui in aedibus habitant. *pendente*, inpendente. Rupturas parietum calce modica perfundunt, et inquilinos iubent manere, tamquam si restaurassent ruinam; SCHOL.

197. *Vivendum est illic*, Gabiis, Volsiniis, Praeneste, Tibure aliisve oppidulis. Cf. v. 190 sq. 223. 224.

198. *poscit aquam*, quia domus ardet. Grangaeus coll. Quinctil. Declam. XII. haec verba refert ad ritum antiquum, quo aqua incendio inclamari publice solebat. *iam frivola*, res, sarcinas et vasa viliora, *transfert*, postquam res maioris pretii iam servavit. *Vcalegon*, is, cuius aedes ardent. Poeta hoc nomen petiit e Virg. Aen. II, 312. ubi v. Heyne.

199—201. Si domus ardet, dominus vel frivola quaevis prius exinde transfert, quam de periculo inminente inquilinos pauperes, quibus summa aedium tabulata locavit, certiores faciat, vel iis subveniat. *tabulata tertia*, coenaculum, ὑπερῷον, summa pars aedium, in qua pauperes habitant. cf. inf. ad VII, 118. et X, 18. Hor. Epist. I, 1, 91. Plaut. Amph. III, 1, 3. et Suet. Vitell. 7. *tibi*, in perniciem tuam. *ab imis gradibus*, tabulatis. *Vltimus ardebit*, postremo ardebit coenaculum summum, quod pauper conduxit sub tegulis.

202. Poeta forte respexit ad originem ac vim voc. ὑπερῷον, quod quidam compositum putant ex ὑπὲρ et ᾠὸν, ut sit quasi locus, in quo columbae *ova* sua ponant. *columbae molles*, quae et tenerae sunt et lascivae.

203—222. Pauperi bonis suis exuto nemo est qui subveniat; sed divitem, eadem calamitate adflictum, omnes fere iuvant. Cf. Martial. V, 83. al. 81. ad Aemilianum. *Codro*, pauperi cuidam; quem vulgo putant

non diverſum eſſe a poeta illo, de quo v. ad I, 2. *lectus* tricliniaris. *Procula minor*, tam parvus, ut ne uxorem quidem cum eo discumbentem caperet. Grangaeus ſuſpicabatur, poetam reſpexiſſe ad proverbium Gr. Κλεομένης τῆς κοίτης ὑπερέχει, *Cleomenes cubile ſuperat*, h. e. tam pauper eſt, ut ne lectum quidem ſibi aequalem comparare poſſit: quem verborum ſenſum non perſpexit Eraſm. Prov. LII. Chil. V. Cent. VII. *Abacus*, menſa marmorea, quae et *Delphica*, *miniſterium*, ac *repoſitorium* vocabatur, et in qua tam ad uſum, quam magnificentiam exponebantur vaſa aurea et argentea, inpr. potoria, h. l. *ſex urceoli* ſ. vaſa potoria, quae non pretioſa, ut ipſe abacus, quem ornant, cenſenda ſunt. [40] *Cantharus*, poculum capax et anſatum, ex quo vinum in minora pocula diffundebatur. *ſub eodem marmore*, ſub menſa marmorea et ex eadem materia, *Chiron*, trapezophorus, ſtatua ſ. columna vel pes menſam ſuſtinens, et effigiem Chironis Centauri referens. *marmore* vulgo ironice dictum, et de argilla capiendum putant, quia Codrus pauperrimus fuerit. Sed eiusmodi abacos Romae vulgares, et ditioribus menſas potius citreas cum eburneis fulcris fuiſſe, obſervat Ferrar. Elect. II, 9. Cf. inf. XI, 122 ſqq. Nonnulli ex Plin. VII, 56. intelligunt h. l. libros Chironis de arte Chirurgica, ſub abaco repoſitos. *divina carmina* εἰρωνικῶς dictum exiſtimant de Theſeide Codri, de qua v. ad I, 2. Sed poſſunt etiam proprie carmina praeclara *Graecorum* poetarum ſignificari. An *carmina Opici* ſunt c. Ennii, qui trium linguarum, Oſcae, Graecae ac Romanae, peritus fuiſſe dicitur? *Opici* vel *Opſci* et *Oſci*, priſca Auſonum gens, quae cis et ultra Lirim, in Latio et Campania, habitabat. [41] Hinc facete mures putant *Opicos* dici, quaſi barbaros et

40 Cf. Harduin. ad Plin. XXVIII, 2. XXXIII, 11. XXXIV, 3. XXXVII, 2. Intpp. ad Hor. Sat. I, 6, 116. 117. Erneſti clav. Cic. Cuiac. Obſſ. X, 3. et Salmaſ. ad Ius Att. et Rom. c. 23. p. 450 ſq. 486 ſq.

41 Cf. Strab. V. p. 242. C. et Heyne Exc. VIII. ad Virg. Aen. VII, 730.

Graecae linguae ignaros, rudes, imperitos ac simplices. Cf. inf. VI, 455. Intpp. ad Gell. II, 21. XI, 16. XIII, 9. et Plin. XXIX, 1. [42]

212. *Asturici*, divitis ac nobilis viri: nomen fictum. Cf. Varr. Lectt. *horrida*, inornata, inculta, *mater est*, h. e. tum matronae sordidae sunt ac squalidae, ut in publico luctu. *Pullati proceres*, Patres Equitesque vestes mutant, et togas *pullas* induunt, quod in luctu et publica calamitate fit. Cf. Lips. ad Tac. Ann. II, 82. Color *pullus* est ferrugineus, nec purpureus nec ater, sed inter utrumque medius, violaceus aut pavonaceus, cuius coloris vestibus honoratiores olim, ut nunc reges quidam, in luctu utebantur, etsi atris quoque induti erant; Voss. ad Catull. p. 168. 169. 218. Cf. Kirchman. de Fun. IV, 2. *differt vadimonia Praetor*, iustitium edicitur, ut in luctu publico. v. Lips. et Kirchm. ll. ll. Fabri Semestr. II, 10. *Tunc geminus casus Vrbis*, quasi hac calamitate tota urbs, non unus homo affligeretur. *tunc odimus ignem*, exsecramur: nam odium iramque in caussas malorum, etiam inanimas sensuque vacuas, evomere solemus. Lugentes, ut notat Schol. vetus, focum in domo sua fieri non patiebantur: quare Grangaeus non *ignem* incendii, sed cuiuslibet foci intelligebat.

215—222. Vividis imaginibus ac coloribus adumbratur summum studium, quo amici divitibus opitulantur.

42 Quidam explicant mures terrestres ab ὀπή, *caverna, foramen*, quae muribus latebrae, vel ab ὀπή, *vespertilio*: alii ap. Schol. vet. qui foedam vocem habent, vel qui imperite loquuntur, ὀπίζουσι. Alii praeeunte Lipsio Epist. Quaest. V, 6, Opicos existimant dici a lingendo vel liguriendo, quoniam Oscis frequens rerum turpium usus, (v. Festus v. *Oscus*) potissimum illius, ob quam de Tiberio dictum in Atellano exodio, *hircum vetulum capreis naturam ligurrire*, (Suet. Tib. 45.) unde *Opicus* ἀῤῥητοποιός, infandae libidinis, qualis *Eunus Syriscus inguinum ligurritor Opicus magister* ap. Auson. Epigr. CXX, (CXXVIII) 2. Idem Auson. dixit *exesas tineis opicasque evolvere chartas* de Profess. XXIII, 3.

Ardet adhuc domus ditioris nobilisque viri. *donet m. et conferat i.* ad novas aedes exstruendas. *Signa nuda,* v. c. Achillea, quae obponuntur velatis, palliatis, togatis, paludatis, loricatis, chlamydatis. Cf. Plin. XXXIV, 5. *Signa candida,* e candido marmore. *aliquid praeclarum,* aliquam imaginem vel statuam, mira arte effictam. *Euphranor,* statuarius et pictor celeberrimus Olymp. CIV. v. Plin. XXXIV, 8. XXXV, 11. et Quinctil. XII, 10. De *Polycleto* v. inf. ad VIII, 103.

218. v. Var. Lect.

219. *forulos,* capsulas, armaria, in quibus libri aliaeque res reponuntur. *Minerva* sapientiae symbolum artiumque praeses, cuius statuae vel imagines in bibliothecis reponi solebant. *mediam M.* h. e. statuam Minervae, vel diuturnitate temporis iam inminutam ac mutilatam, (ut *Curios iam dimidios, humerosque minorem Corvinum, et Galbam auriculis nasoque carentem* inf. VIII, 4. 5. et *dimidio Memnone* XV, 5.) vel potius dimidiatam, a vertice ad umbilicum seu humeros usque effictam, quales statuae proprie *imagines,* nonnumquam et *thoraces,* Graecis προτομαί, nobis *Büsten* et *Brustbilder,* ut contra integrae *statuae iconicae* vel *similares,* Gr. ἀγάλματα εἰκονικὰ, ἰσομέτρητα, nobis *Statüen in Lebensgrösse* dicuntur. Nonnulli exponunt statuam Minervae in medio reponendam.

220. *reponit,* in locum eorum, quae incendio periere, substituit. *Persicus;* divitis, cuius aedes conflagrarunt, nomen fictum, eo quod Persae divites; vet. Schol. vel Fabius Persicus, de quo v. ad VIII, 14.

222. Cf. simil. loc. Martial. III, 52. in Tongilianum.

223. *Si potes avelli,* carere, *Circensibus* ludis. *Avelli,* δεινῶς, quasi vi, violentia. Praeclare et σαρκαστικῶς, de insano ludorum studio, de summis voluptatibus ac deliciis urbis: nam Romani his ludis maxime delectabantur. Cf. inf. VI, 87. VIII, 118. X, 80. 81. XI, 53. et 293 sqq. XIV, 262 sq. *Sora, Fabrateria* et *Fru-*

ſino, urbes Latii, quas etiam coniunxit Sil. VIII, 394—8. *tenebras*, domum tenebroſam, ut ap. Martial. II, 14, 12. *Hortulus hic*, in his oppidis tibi eſt. *puteus brevis*, non altus vel profundus, *nec reſte movendus*, unde aqua non fune, ſed manu poteſt hauriri. *tenues*, et hinc rigandas. *Vive*, ſis ibi, *amans bidentis*, ovium, vel potius raſtri, h. e. rei ruſticae, agriculturae intentus. Cf. Heinſ. ad Ovid. Amor. I, 13, 15. Bene Bahrdt: *Da lebe froh bei deiner Hacke.*

229. Cuius horti fructibus centum alere poſſis homines. *Pythagorei* oleribus, herbis leguminibusque plerisque veſcebantur, et quibusdam leguminibus, (fabis, lathyro, erebintho) animaliumque carne abstinebant, ob frugalitatem et μετεμψύχωσιν.[43]

230. *Eſt aliquid* h. e. magnum, eximium quid, ut ap. Ovid. Triſt. I, 2, 53. 55. Gr. ἐστί τι. Cf. Var. Lect. ſup. ad I, 74.

231. v. Excurſ. ad h. l.

232. *hic*, Romae. *Languorem*, morbum. *cibus imperfectus*, haud concoctus, vel rectius, non ſatis ac bene coctus, crudus, adeoque non facilis ad concoquendum.

234—248. Conf. Martial. XII, 57. *Meritoria* dicuntur, quaecumque mercede locantur, h. l. forte cubicula vel *tertia* illa *tabulata*, a pauperibus conducta, de quibus v. ſup. ad v. 199. Id firmatur verbis, quae ſequuntur: *magnis opibus dormitur in Vrbe*, h. e.

43 Cf. inf. ad XV, 173. 174. Gell. IV, 11. (ubi v. Intpp.) Athenaeus IV, 17. VII, 16. X, 5. Plin. XVIII, 12. XXIII, 7. Plut. Sympoſ. VIII, 8. Laert. lib. VIII. et vir doctus, qui in Miſcell. Obſſ. crit. Vol. VI. T. II. p. 417—451. de Pythagorae ſymbolo, κυάμων ἀπέχεσθαι, disputat, et notiſſimum illum verſum; Ἶσόν τοι κυάμους ἔσθειν, κεφαλάς τε τοκήων, interpretatur verbis Plut. Sympoſ. lib. II. Quaeſt. 3. διαφέρειν μηδὲν τὸ ἐσθίειν ὠὰ τοῦ χρῆσθαι τοῖς τίκτουσι τὰ ὠὰ ζώοις, h. e. nihil differre, utrum ova edas, an animalia, quae ova gignunt; ut κύαμοι non fabae ſint, ſed ova, quaſi κύησις, foetura et conceptus animalium.

Romae paratur domus, quae cubicula habeat remota a strepitu, qui in vicis est. Cf. Martial. l. l. Alii *meritoria* putant esse diversoria; plerique vero, coll. eodem Martial. loco, tabernas vel officinas aerariorum, numulariorum, pistorum, malleatorum cet., qui eas mercede conduxerunt, aut in illis diurna nocturnaque opera victum merentur, et continuo strepitu somnum vicinorum interrumpunt.

236. *caput*, origo, prima ac praecipua caussa. *Rhedarum transitus* et obcursus, difficilis, quia *mandrae*, h. e. iumenta vel plaustra, in unum coacta, vias, inpr. *in flexibus* earum, occupant et claudunt, ut *transiri* non possit; unde *convicia stantis mandrae*, h. e. quae mulio vel rhedarius dicit aliis rhedariis et mandrae suae stanti nec ulterius progredienti, quoniam aliae mandrae in artis obliquisque vicis obviam veniunt. *Mandra*, *μάνδρα*, spelunca, stabulum, caula, ovile, (v. Schol. ad Theocrit. IV, 61.) sed h. l. et ap. Martial. V, 22. al. 23, 6. (ubi simili sensu dicitur *Vixque datur longas mulorum rumpere mandras*) iumenta vel carri, et hinc quoque aurigae s. equisones.

238. Vid. Excurs. ad h. l.

239. *officium*, negotium, vel honos, qui alicui habetur salutando, deducendo, occurrendo cet. *vocat*, aliquo ire iubet divitem, ut nos dicimus, *ein Geschäft ruft mich*. *vehetur* lectica vel sella. *Liburno*, non vehiculo, vel lectica, instar navis Liburnae, sed servo e Liburnia, ut inf. IV, 75 et VI, 477. h. e. humeris eius cervicibusque, vel lectica, ab eo gestata. *ingenti Liburno*, ut *longorum cervice Syrorum* inf. VI, 351. nam ut sublimiores ferrentur Romani, servos eligebant grandes et erectos. Cf. Lips. Elect. I, 19. *curret super ora*, quo sensu Plinius dixit Paneg. c. 24. *illos humeri cervicesque servorum super ora nostra vehunt*, et Seneca, *quos supra capita hominum supraque turbam delicatos lectica suspendit.*

241. *obiter* h. l. propr. ob iter, h. e. in itinere, dum vehitur; vel παρέργως, ἐν παρέργῳ, ἐν παρόδῳ, (Gall. *en passant)* ut inf. VI, 481. *intus*, in lectica. Cf. Heinſ. ad Ovid. Ep. Her. XXI, 19.

242. Feneſtrae, quae in lectica undique clauſa ad proſpectum erant, velo ſive linteo tegebantur, quod et dimoveri et adduci poterat. Cf. ſup. ad I, 65. et Lipſ. l. l. *Ante*, prius quam nos pauperes, *tamen*, etiamſi legit ac dormit, *veniet* quo volet. *Vnda*, multitudo populi, ut ap. Virg. Ge. II, 462. et Sil. IV, 159. ubi v. Drak. et nos. *Vnda prior*, multitudo clientum, qui officii cauſa patronum deducunt, et lecticam praecedunt, quibus obponitur *populus, qui ſequitur* lecticam.

245. *aſſere*, ligno, pertica, amite oblongo ac prominente, quo lectica ſuſtinetur. Cf. ad I, 65. et Gonſal. ad Petron. p. m. 103. *Metreta*, μετρητής, menſura liquidorum Attica, cadus vel amphora. [44] *clavus*, non calcaris, quod Grang. putabat, ſed caligis infixus, et inde *caligaris* dictus. [45]

249 ſq. Alia hominum multitudo deſcribitur, qua pauperes in vicis premuntur et conculcantur. *Nonne vides* δεικτικῶς dicitur. *ſportula* h. l. non centum quadrantes, ſed coena, cibaria, δεῖπνον ἐν σπυρίδι. Cf. ſup. ad I, 95 ſq. *quanto fumo c. ſ.*, quanto hominum confluxu et ſtudio petatur ſportula, quod ex fumo intelligitur, quem vides. *convivae*, qui adceperunt ſportulam et domum redeunt: hos *ſequitur ſua quemque culina*, h. e. ſervus capite ferens ſportulam ſ. cibaria, foculo vel calefactorio inpoſita, ne intepeſcant aut frigeſcant. Comparant Sen. Epiſt. 79. al. 78. *Tumultus eſt coquorum, ipſos cum opſoniis focos transferen-*
ti.

44 Cf. Iſidor. Orig. XIV, 25. et Eiſenſchmidt de Pond. et Menſ. p. 80.

45 Cf. inf. ad XVI, 25. Harduin. ad Plin. IX, 18. XXII, 22. XXXIV, 19. Iſidor. XVI, 20. Alciat. l. IV. ff. de V. S. Turneb. Adverſ. IV, 7. Nigronius de Caliga c. 4. Leunclav. ad Dionem p. 152. Caſaub. ad Sueton. p. 160.

tium: hoc enim iam luxuria commenta est, ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam guloso (al. *calloso*) *parum ferveat, coenam culina prosequitur.*

251. *Corbulo*, h. e. vir tam robustus ac validus, quam Corbulo fuit. Schol. vetus: „Alii dicunt athletam illius temporis fortem Corbulonem fuisse; alii genus navis.“ Possis etiam cum aliis referre ad Domitium Corbulonem, ducem Claudii ac Neronis fortissimum, et corpore ingentem. v. Tac. Ann. XIII, 8.

253. *ignem* illum opsoniis subiectum, de quo v. ad v. 250. *Scinduntur* in turba hominum *tunicae sartae*, quales servis ac pauperibus esse solent. [46]

254 sq. Aliud inpedimenti periculique genus *a longo vehiculorum ordine*, quo, ut verbis Sen. Ep. 90 utar, *pinus aut abies deferuntur vicis intrementibus.* Heubach in Comm. de politia Roman. Goett. 1791. §. 16. „Quodsi hominum, inquit, multitudinem, civitatem, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens elidebatur, et pericula cogites, quae inde a vehiculis et plaustris, quibus non facile cedere posses, praetereuntibus imminerent, nullus miraberis, etiam huic malo esse provisum. Huc quidem spectat legis antiquae fragmentum, (a Mettario in lucem emissum 1738. post biennium vero a Conrado in Parergis egregie illustratum, et a Mazocchio inde ad Tabb. Heracl. repetitum) qua cautum, ne quis plostrum interdiu post solem ortum neve ante horam X diei duceret, nisi aedium sacrarum aedificandarum operisve publici faciundi, vel sacrorum publicorum, ludorum triumphorumque causa. Hora diei decima plaustra in urbe duci lex ideo permisit, quia, quum a negotiis iam cessarent Romani et post lavationem coenam sumerent, parcius tum per vias commeantibus a

46 Plathnerus more suo nugatur, putans, in hoc versu latere proverbialem locutionem, qua notetur, quod modo factum et constitutum, id rescindi et tolli, et Domitianum perstringi ob revocatas coenas rectas a Nerone sublatas, de quo v. Suet. Ner. 16. et Domit. 7.

plaustris obviis non adeo timendum erat. Legem vero istam Iuvenalis tempore fuisse obliteratam, ex his Vmbricii querelis licet colligere. Quare Hadrianus teste Spartiano c. 22. denuo prohibuit, vehicula cum ingentibus sarcinis urbem ingredi, quod iam Traianum fecisse ex Plin. Paneg. c. 51 discimus." — Grangaeus h. l. imitationem Horat. Epist. II, 2, 72 sq. et Sat. I, 6, 42. 43. deprehendisse sibi videbatur. *coruscat*, ultro citroque movetur, tremit, nutat. *Sarraco*, plaustro. Vtrumque coniunxit etiam Vitruv. X, 1. Cf. Var. Lect. *nutant altae populoque minantur* verba Virg. Aen. II, 628. 629. *Saxa Ligustica*, marmor, quo omnis Alpium maritimarum tractus totumque litus Ligusticum, praecipue vero Luna, urbs Etruriae, eiusque portus, litori Ligustico adiacens, abundabat. *Μέταλλα δὲ λίθου λευκοῦ τε καὶ ποικίλου γλαυκίζοντος, τοσαῦτ' ἐστὶ καὶ τηλικαῦτα μονολίθους ἐκδιδόντα πλάκας καὶ στήλας, ὥςτε τὰ πλεῖστα τῶν ἐκπρεπῶν ἔργων, τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, ἐντεῦθεν ἔχειν τὴν χορηγίαν*, Strab. V. p. 153. al. 222. al. 339. Cf. Plin. XXXVI, 6. et 18. Intpp. ad Sil. VIII, 480. Suet. Ner. 50. et Gron. Diatr. Stat. c. 10. *agmina*, hominum turbam. *Montem* pro ingenti saxo, e montibus exciso, dixit poeta, augendi phantasmatis gratia, ut Virg. Aen. XII, 687. et Stat. Theb. I, 145. ubi marmor, ut h. l., *mons* vocatur.

260. 1. Corpora tam minutatim concisa obteruntur, ut non magis fere conspiciantur, quam anima, et prorsus evanescant vel oculorum aciem fugiant.

261 sqq. Lepido commento rem imaginemque exornat poeta, fingens, servum, qui sportulam petierit, (v. sup. v. 250 sq.) tali plaustro vel saxo obtritum periisse, et conservos, huius calamitatis ignaros eiusque adventum exspectantes, coenam balneumque parasse domino, sportulam cum servo petenti. *secura*, non sollicita de morte servi, ignorans eum plaustri casu periisse. *domus*, ut *familia*, servi. *bucca*, buccarum halitu,

foculum excitat, ignem adcendit. Cf. Heinſ. ad Ovid. Faſt. V, 507.

263. Balneum paratur, quo ante coenam utebantur veteres. *Strigilis*, *ξύστρα*, *ξυστρὶς*, inſtrumentum balneare et unctorium, quo corpus radi vel defricari, ſudorque *deſtringi* ſeu detergi ſolebat poſt unctionem et balnei uſum [47] *unctis*, unguento delibutis, ut minus laederent ſuaveınque ſpargerent odorem. *ſonat*, adpoſite: erant enim ſtrigiles aureae, argenteae, aeneae, licet ditiores ſpongiis purpureis uterentur ſtrigilum loco; Grang. *lintea* vela, quibus corpus madidum ſiccabatur. *Guttus*, vas unguentarium, guttatim oleum fundens, (v. Varr. L. L. IV, 26.) λήκυθος, ampulla, μυροθήκιον, ἐλαιοφόρον. [48] Oleo odorifero vel unguentis non lintea illa, ut quidam putant, ſed corpora lota linteisque iam ſiccata perfundebantur in unctuario ſ. elaeothesio, ἀλειπτηρίῳ.

264. *pueros*, ſervos. *ille*, ſervus, plauſtro ſaxove obtritus. *ſedet in ripa* Stygis, cupiens transmitti a Charonte, et cymbam eius exſpectans, (cf. Virg. Aen. VI, 313 ſq. et Prop. II, 27, 13 ſq.) vel triſtis, quia non transmittitur: nam inhumatus eſt, de quo v. Virg. l. l. v. 325 ſq. Hanc tamen cauſam, etſi praecipua eſt, praetermittit poeta ſatiricus, (niſi latet in verbis, *horret porthmea, nec ſperat c. g. a. l.*) utque fabulas poetarum ὡς ἐν παρόδῳ rideat, adfert aliam et quidem lepidam, quia *ore non habet trientem, quem porrigat*, det Charonti, tamquam naulum, de quo v. inf. ad VIII, 97. Os enim infelicis ſervi ita obtritum erat plauſtri ruina, ut triens vel quadrans vel obolus ei non poſſet inſeri, et hinc Charon fingitur recuſare, quo minus eum traiiciat. *novicius*, inperitus, rudis inferni moris, vel qui nunc de-

47 Cf. Eſchenbach Diſſ. de unctionibus c. 3. p. 478 ſq. Figuras ſtrigilis exhibent idem p. 483. Pignorius de ſervis, Mercurialis art. gymn. I, 36. aliique, graphicam vero deſcriptionem Apul. Flor. II. p. 346, 27. ed. Elm.

48 Cf. Eſchenb. l. l. c. 4. et inf. VII, 130.

mum Charontem vidit et in inferos venit locos. *Porthmea, πορθμέα*, portitorem, Charontem, qui umbras rate traiicit [49] *tetrum*, qualis exhibetur a Virg. Aen. VI, 298 sq. Sen. Herc. Fur. 764 sq. et aliis. *coenosi gurgitis* cf. Virg. Aen. VI, 296. et 416. ubi v. Heyne Excurs. IX. et Miscell. Obss. crit. Vol. V. T. III. p. 4 sqq. *alnum*, Charontis cymbam, navem, ut ap. Virg. Ge. I, 136. II, 451.

269 sq. Reputa, quaeso, quam altae sint aedes Romae. Quae quo altiores sunt, eo maius est periculum a testis, quae ex iis decidunt vel deiiciuntur, potissimum noctu. *curta*, fracta, quam vocem multis exemplis illustravit Heins. ad Ovid. Fast. II, 645.

272. *ignavus*, socors, tui negligens, incautus, inprudens. *tot fata*, tot mortis pericula tibi inminent. *Fenestrae vigiles*, h. e. conclavium, in quibus homines adhuc vigilant: ut fere *vigiles lucernae* ap. Hor. Od. III, 8, 14. Cf. inf. ad VIII, 158. *feras tecum*, ut *laudem perpetuam castissimi pudoris secum feret* ap. Quinctil. Decl. III. p. 38. *Vt sint contentae* fenestrae, h. e. homines, qui e fenestris aliquid *defundunt*, deorsum fundunt, deiiciunt. *pelves*, h. e. lotium et stercus vel sordes, quae in vasis et molles sunt, nec ipsa vasa vel duras gravesque testas; ut urina potius et excrementis inquineris, quam ipsis vasis testisque deiectis occidaris.

278 sqq. Aliud describitur periculum pauperibus inpendens a iuvenibus ebriis ac petulantibus, qui comissari, (κωμάζειν) h. e. post compotationem nocturnam per Vrbis vicos et plateas vagari, et non modo cum taedis et symphonia vel ad amici cuiusdam, vel ad puellarum domos ire, ianuamque pulsare aut effringere, sed etiam invalidum quemque obviorum vexare et corripere, redeuntes a coena verberare, ac repugnantibus vulnera infligere

49 Cf. Heyne ad Virg. Aen. VI, 320. et Wernsdorf Poet. Min. T. III. p. 41 ad Petron. de mutat. reip. Rom. v. 117.

folebant; quod de Nerone et Othone, quos poeta forte respexit, referunt Suet. Ner. 26. et Oth. 2. Tac. Ann. XIII, 25. Plin. XIII, 22. f. 43. extr. Dio et Xiphilin. *Dat poenas*, adeo discruciatur indignaturque, fi nemo ei obviam veniat, quem caedere poffit, ut ne fomnum quidem capiat. Summa iuventutis protervia morumque corruptela graviter defcribitur.

279. 280. Non magis dormire poteft, quam *Pelides*, h. e. Achilles, *amici*, Patrocli, mortem lugens, Ἄλλοτ' ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὖτε Ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνής, τότε δ' ὀρθὸς ἀναστὰς, Hom. Il. ω, 10. 11. quem locum poeta nofter expreffit. Cf. Sen. de Tranq. An. c. 2.

281. *Ergo non aliter poterit dormire?* verba poetae, interrumpentis fermonem Vmbricii, qui refpondet: *Quibusdam fomnum rixa facit* cet.

282. *inprobus*, audax, *annis*, propter robur iuvenile. Cf. Heyne ad Virg. Aen. XI, 512. *cavet hunc* cet. parcit ditiori, potenti ac valido, nec nifi inopem ac infirmum ludibrio habet et vexat. *Laena* pallium apertum ac breve, ut Gr. χλαῖνα, chlamydi aut lacernae fimile, idque villofum et arcendo frigori adhibitum Togaeque fuperiniectum; in ipfis conviviis ufitatum, et quidem hieme, ut aeftate fynthefes, quum depofitis togis fola veftis coenatoria non fufficeret; Ferrar. de Re Veft. II, 13. IV, 2. 11. et 19. *coccina* f. coccinea, h. e. purpurea, ut *endromis Tyria* inf. VI, 246 ubi v. not. Hinc fatiram hanc hyeme fcriptam effe, aut Vmbricium hyeme Roma migraffe fufpicabatur Hennin. Cf. Cafaub. ad Perf. I, 32. *aenea lampas*, ut *a. candelabra* ap. Cic. Verr. IV, 26. ex aere Corinthio, de quo v. Plin. XXXIV, 2. ex quo loco quidam collegiffe videntur, eam Tribunis praeferri folitam.

287. *Candelae*, cuius papyrum (vel funiculum) temporibus partior, ut duret; *difpenfo*, difpono, tempero, ne aut citius ardeat, aut exftinguatur; vet. Schol. Bene poeta expreffit ridiculam pauperis induftriam in par-

ſimonia rerum: ſolent enim pauperes digitis extendere candelam, quaſi non plus ſit arſurum, quam ipſi digitis extenderint; Britan.

288 ſq. Audi nunc, quaenam ſint *prooemia*, h. e. quodnam ſit initium (cf. ſup. ad V, 26.) *rixae*, *ſi rixa vocanda eſt*, ubi alius caedit, *et ego tantum vapulo*, caedor: (nam *rixa* propr. eſt inter altercantes atque utrimque pugnantes) principium eius eſt, *ſtat* ille *contra me in gradu*, (ut pugnantes ſolent et gladiatores) meque ſtare iubet cet.

292 ſqq. Inſultat pauperi, quaſi viliſſimis alicubi cibis onuſto atque referto. *aceto*, vino acido ac vapido. *Conchis*, fabae genus, cibus vilis. [50] *tumes* adpoſite dictum, quia conches ventrem inflant. Cf. Heinſ. ad Ovid. Medicam. Fac. v. 70. *Sutor* pro quovis homine ſordido ac infimo, ut *cerdo* inf. IV, 153. et VIII, 182. ubi v. not. *ſectile porrum*; cf. ad XIV, 133. *vervecis labra*, caput vervecinum, quod in Apophoretis inter cetera munera mittebatur pauperibus; Britan. coll. Martial. XIV, 211. al. 209. *calcem*, ictum calcis. Calceis aliquem caedere, ſummam iniuriam fuiſſe, monet Barth. Adv. XLII, 3. Idem non tantum turpe, quod inmundi, ſed grave etiam et moleſtum, quod clavis confixi erant; Grang.

296. *Ede*, ut ſup. v. 74. *conſiſtas*, commoreris, habites. *Proseucha*, προςευχή, propr. preces, metonym. locus, precibus ad Deum fundendis idoneus, ſpec. aedificium, quod a Iudaeis extra oppida illa, in quibus ſynagoga non erat, ad fluvium vel mare exſtrui, et, ut legis in eo interpretationes audirent, vel ſacra ac preces ſtatas ter ſingulis diebus facerent, frequentari ſolebat, *oratorium*, προςευκτήριον, בית תפלה. [51] Inſignis ita-

50 Cf. inf. ad XIV, 131. et Martial. V, 40. VII, 77. XIII, 7.

51 Cf. Philo de Leg. Moſ. Tom. II, p. 268. et Mangey ad h. l. Wetſten. ad Luc. VI, 12. Ioſeph. Antt. Iud. XIV. c. 10. ſ. 23. et de Vita ſua c. 54. Intpp. ad Acta Apoſt. XVI, 13. le Moyne ad Varia Sacra p. 71. Vitringa de Synag. vet. p. 119.

que h. l. iuventutis Romanae petulantia et lascivia notatur, qui, nocturnorum grassatorum more, non verebantur ingenuos homines forte noctu obvios vexare, quasi vero essent Iudaei, quippe qui iam tunc temporis mendicissimi omnibusque ludibrio erant; Hennin. Cf. sup. ad v. 13 sqq.

298. *pariter*, non minus si respondeas, quam si taceas. *Vadimonia irati faciunt*, clamant adeo, se a te caesos iniuriaque adfectos esse, et litem tibi intendunt; proprie, iubent te datis vadibus s. sponsoribus polliceri, te ad diem certam ad agendum de ea re causamque dicendam in ius aditurum, ut ap. Plaut. Epid. V, 2, 19. Val. Max. III, 7, 1. et al. [52]

299. *Libertas* h. l. εἰρωνικῶς dicitur. *adorat*, supplex rogat.

301. Beneficii loco habent pauperes, quod non omnes iis excutiuntur dentes.

304. *catenatae*, catenis firmatae adversus expilatores, vel petulantes, qui tabernas noctu effringere solebant, ut ipse Nero; Farn. coll. Suet. Ner. 26. et Tac. Ann. XIII, 25. *clausis domibus, postquam siluit tabernae compago*, h. e. taberna; nocte intempesta, qua opifices iam *silent*, quiescunt, a labore cessant.

305. *Grassatorum* multitudo et in Italia, et Romae erat. Cf. Suet. Aug. c. 32 et 43. ubi v. Casaub.

306—8. Grassatores ex locis latrocinio aptis, custodiis ibi dispositis, pulsi Romam confluunt. Campi et *paludes Pomtinae* (hod. *Paludi Pontine*) inter Nymphaeum et Vfentem fl. ab Astura ad Terracinam, quae, si Festo in *Pontina tribu* fides habenda, a Pontia urbe, (unde h. l. legendum esset *Pontina*, ut τὰ Πόντινα ἕλη

217. 1109. Valef. ad Euseb. p. 27. Barth. Advers. II, 21. Voss. ad Catull. p. 313. Turneb. Advers. I, 19. et 23. Scalig. de Emendat. Temp. in not. ad Fragm.

52 De *vadimoniis* v. Salmas. mod. usur. c. 16. et Budaeus ad Pand. p. m. 40 sq.

ap. Dion. Caff. XLIV. p. 242. XLV. p. 274.) vel potius, ut alii putant, ab agro Pometino aut Suessa Pometia, vicino Volscorum opp. (Gr. Πωμέτια f. Πωμέντια, et τὸ Πωμέντιον f. Πωμεντῖνον πεδίον, v. c. ap. Strab. V. p. 159. 161. unde contr. *Pomtia*, et propter euphoniam, quae tamen nulla est, a quibusdam *Pomptia* vel *Pomptina palus* fcribitur, de quo v. Heinf. ad Sil. VIII, 377. et Cafaub. ad Suet. Caef. 44.) nomen adcepere, olimque obtinuere locum XXIII oppidorum, (Plin. III, 5.) fed postea crevere in dies ex aquis, quae ex montibus in planitiem confluunt, aëremque pestiferis inficiunt vaporibus, qui vel Romae fentiuntur. Ingentes fumtus, a Corn. Cethego Cof. a. V. DXC. (Liv. Epit. 46.) a Iul. Caefare, Suet 44.) Augusto, (Horat. A. P. 65.) Traiano, (Dio Caff.) Theodorico, (Caffiodor. Var. Epist. II, 32 et 33.) nostroque aevo a Papis Sixto V. (ducta fossa *fiume Sixto)* et Pio VI. in paludes ficcandas inpenfi, nondum operi perficiendo fubfecere. v. *Adlers Nachr. von den Pomtinifchen Sümpfen.* *Gallinaria pinus*, non illa *villa ad Gallinas* vel nemus Caefarum, quod loco iuxta Tiberim celebri graffatoribusque parum apto, ad nonum ab Vrbe lapidem, erat, (v. Harduin. ad Plin. XV, 30. Cafaub. et Ernesti ad Suet. Octav. 43 et Galb. 1.) fed Gallinaria filva, inter Vulturni ac Literni ostia, in Campania et finu Cumano, adeoque in eodem tractu, quo *Pomtina palus*, ὕλη ἄνυδρος καὶ ἀμμώδης, ἣν Γαλλιναρίαν ὕλην καλοῦσι, Strab. V. p. 168. Cf. Cic. ad Div. IX, 23. et Merula Cosmograph. P. II. Lib. IV. c. 8. [53] *Vivarium*, receptaculum ferarum, avium pifciumque, qui in eo aluntur et faginantur; unde tam parata, quam opima praeda defignari videtur. Cf. inf. ad IV, 51. Macrob. Sat. III, 13. et Horat. Epist. I, 1, 79.

53 *tamquam ad vivaria*, ad certas praedationes et paratos pastus; vet. Schol. ubi homines occidere et perfequi licet, ut feras in vivariis, Grang. Alii, ut homines instar pifcium stupidos et incautos obruant.

309 sqq. In omni *fornace graves catenae conficiuntur*, quibus grassatores constringantur; sed horum tanta est multitudo, ut illae omnibus constringendis non sufficiant. *Maximus modus*, maxima copia *ferri in vinculis* fabricandis consumitur, *ut timeas*, ne desit mox ferrum, unde rustica fiant instrumenta. *Marra*, genus ligonis; quae vox Gallis etiam, Italis et Hispanis hodie in usu est. Μαῤῥὸν ἐργαλεῖον σιδηροῦν, Hesych.[54]

312 sqq. Poeta praeclare seculi sui infelicitatem et corruptelam morum comparatione priscorum temporum declarat, ut XIII, 34 sq. et al. *Sub Tribunis*, temporibus liberae reipublicae, quibus summa fuit Tribunorum plebis potestas, unde et Augustus ceterique Imperatores tribunitiam receperunt potestatem, quae summi imperii vim significationemque habebat, quod vel ex eo intelligitur, quod in numis aliisque monimentis publicis anni tribunitiae potestatis, tamquam anni imperii, numerantur. Cave h. l. tribunos militum consulari potestate intelligas. *contentam*, quia pauci erant malefici, *uno carcere* publico, ab Anco Marcio ad terrorem increscentis audaciae in media urbe ad forum aedificato, cuius firmissima pars, a Servio Tullio adiecta, ab eo *Tullianum* dicebatur.[55] Sed iam alius carcer ab App. Claudio decemviro in IX Reg. Vrbis prope theatrum Marcelli, aliique postea ab aliis exstructi carceres et lautumiae.[56]

315. *caussas*, cur Roma discedam. Inde a v. 21 Vmbricius varias poetae adtulerat caussas. *Iumenta vocant me*, muli, iam longius progressi, me monent ut sequar. *commota mulio virga adnuit*, cf. ad VIII, 153. *refici properantem*, cupientem recreari. Quoties Vrbis taedio Aquinum secesseris, *a Cumis me con-*

54 Cf. Colum. X, 72. 89. Plin. XVII, 21. XVIII, 16. et inf. XV, 167.

55 v. Liv. I, 33. Lips. ad Tac. Ann. IV, 29. Corte ad Sallust. b. Catil. c. 55.

56 Cf. Liv. III, 57. Plin. VII, 36. Intpp. Vellei. I, 9. Götting. Anzeigen 1790. pl. 186. Heubach Comm. de politia Roman. Goett. 1791. p. 17.

verte et illuc arcesse. *Aquino tuo*, patriae tuae, Latii novi oppido. v. ad Sil. VIII, 403. *Cererem et Dianam*, deas Aquini prae ceteris cultas, et h. l. pro ipsa urbe positas. *Helvinam* s. *Elvinam* putant *Cererem* dictam vel ab *eluendo* h. e. lavando, quod sacris huius deae initiandi lavarentur; vel ab *helvino* s. helvo et helvolo, h. e. flavo spicarum colore; (v. Brodaei Miscell. IV, 25. et Scoppae Collectan. II, 1.) vel ab *Helvino* s. *Elvino* fonte prope Aquinum, quem adhuc ab incolis ita adpellari, et iuxta quem etiam nunc quaedam templorum vestigia conspici, nescio qua fide, docet Britan. Equidem de fonte huius nominis nullibi quidquam legere memini. Vetus Schol. hanc epitheti caussam originemque tradit: „Namque apud Aquinum colunt numina earum Dearum, quas colunt in Galliis.“ Videtur itaque eam deduxisse ab *Helviis* s. *Helvis*, populo Gallico, de quo v. Caes. B. G. VII, 7. 75. et B. C. I, 35. Plin. III, 4. XIV, 3. Cf. Var. Lect. *Cumis*, quo Vmbricius migrabat. Cf. sup. v. 2 s.

321. 2. Hennin. ita ad h. l. commentatur: „Minatur Vmbricius, gravissimi supercilii homo, et se satiras scripturum, et adludit ad originem earumdem, Sibylla relicta ad Helvinae Cereris *saturam lancem* et *saltantes Satyros*, dicteria salsa per iocum et seria iactantes ea libatione; se comitem Iuvenali additurus.“ *ni pudet illas* mei, s. auxilii mei. *in agros* Aquini *gelidos*, propter flumina, sylvas et colles.' Cumis contra thermae salubres, et, ut in tota Campania, tepida aeris temperatio. *caligatus*, ut vulgo putant, velut audax miles et acer vitiorum hostis. Bahrdt: multis symbolis instructus et quasi armatus, ut nos dicimus, *wohl gestiefelt*.

IN

SATIRAM IV.

ARGVMENTVM.

Iuvenalis iterum invehitur in Crispinum Aegyptium, qui e servo factus Eques Romanus libidinibus omnibusque vitiis se inquinabat, et tanta diffluebat luxuria, ut mullum sex millibus HS. emisset. v. 1—27. *Inde occasionem sumit, Calvi Neronis h. e. Domitiani insectandi, et concilium Patrum super rhombo, portentosae magnitudinis pisce, coquendo habitum lepide multisque salibus admixtis describit.* 28—149. *Ad illud Senatum vocat Imperator in villam Albanam: piscis enim prope eam in mari Hadriatico captus erat, et metu delatorum a piscatore dono datus tyranno, qui, quaecumque pretiosa, etiam in mari, invenirentur, tamquam res fisci, sibi vindicabat.* 34—71. *Patres ne iusto longiore mora Caesaris iram provocent, propere trepideque adcurrunt, tamquam de bello aliquo aut rebellione provinciarum sententiam dicturi,* (145—149.) *non deliberaturi, utrum piscis ille integer coquendus sit et adponendus, an in partes concisus.* 72—112. *Eorum disertissimi sunt Catullus Messallinus, caecus, et Fabricius Veiento, prudens adulator.* 113—118. *Ille omnium maxime magnitudinem rhombi, quem ne videt quidem, miratur et praedicat.* 119—122. *Hic, numine quasi adflatus, ex eo, quod bellua sit peregrina et spinae vel*

pinnae telorum instar in tergo horreant, felix omen belli cum rege aliquo gerendi clarique triumphi capit. 123 — 129. *Quaestione deinde illa ab Imperatore proposita diuque disceptata, vincit tandem sententia Montani, hominis ventriosi gulaeque delicatae, qui integrum piscem coquendum patinamque magnitudine ei aequalem a figulis propere effingendam; hos vero in posterum comitatui Caesaris adiungendos censuerat.* 130 — 143. *Tum dimittitur Senatus, quem Imperator adproperare iusserat, tamquam de re gravissima ad eum relaturus.* 144 — 149. *Quas nugas poeta dicit Principe quidem indignas esse et ridiculas, at magis tamen Domitiano condonandas fuisse, quam inmanem crudelitatem, qua factum sit, ut, quum ignava nobilitate exstincta in infimam saevierit plebem, iustam morte penderit poenam.* 150 — 154.

Maxima huius Satirae pars (v. 28 — 149.) continet narrationem, tot facetiis ac salibus, a principio ad finem sparsis, conditam, et tanta contextam arte, ut Iuvenalis in hoc satiricae poeseos genere ingenium Horatii, qui in eo princeps est, adsequutus fere videatur. Quid facetius invocatione Musarum, tamquam in re gravi, et honorifica, qua salutantur, *puellarum* adpellatione? (v. 34 sq.) Quid festivius descriptione illa Patrum amicorumque Imperatoris, in primis *Pegasi*, villici Vrbis, rapta abolla properantis, (75 sqq.) *Crispi*, senis ingenii mitis, et dissimulatione tuti in aula tyranni, (81 sqq.) *Rubrii*, rei obsensae veteris atque tacendae, et inprobissimi, (104 sqq.) *ventris Montani*, abdomine tardi, cuius lepida vincit sententia, (v. 107. et 131 sqq.) *Crispini*, matutino sudantis amomo, quantum vix redolent duo funera, (108. 109.) *Fusci*, marmorea meditantis proelia villa, (112.) *Catulli* caeci, qui numquam visae flagrat amore puellae, et in laevam conversus maxime admiratur rhombum, dextra illi iacentem, (113 — 122.) *Veientonis*, qui divino quasi spiritu inflatus vaticinatur?

(123 sqq.) Quanta adumbrantur arte et quam acerbo sale perstringuntur insana luxuria et Crispini, (1—27. 108. 109.) et Domitiani, omnes universi terrarum orbis delicias sibi vindicantis, (28 sq. 45 sqq. 136 sqq.) delatorum inprobitas, (47 sqq. et 110.) Imperatoris saevitia et nugae, (73—103. et 150 sqq.) servile ingenium et adulatio scita hominum tam infimo quam summo loco natorum? (65—71. 75—94. 119—129.) — Satiram hanc post Domitiani mortem scriptam esse, ex v. 153 et 154 intelligitur; sed quo anno, non liquet.

1. *Ecce* de re-tum mira, tum subita ac inprovisa. Cf. Ernesti clav. Cic. *Ecce C.* ut ap. Horat. Sat. I, 4, 13. 14. *iterum C.* quoniam eius mentio facta sup. Sat. I, 26 sq. ubi v. not. *est mihi*, a me, *saepe vocandus ad partes* operis mei, et in scenam quasi producendus, sumta metaphora, ni fallor, non a convivio, vel a re iudiciali, sed, quod alii iam monuere, a comoediis et scena, ubi histriones primas, secundas, tertias partes agunt. Sic et *Hernicos ad partes paratos* dixit Livius III, 10. *redemtum* captivi aut servi instar *a vitiis*, ab eorum potestate, *nulla virtute*, tamquam pretio: nisi malis, qui ne ulla quidem virtute vitia redimit, h. e. compensat, ut ap. Senec. excerpt. controv. 4. extr. *aeger* ac infirmus, enervatus, debilis et animo et corpore. *sola libidine fortis*, ut ap. Senec. Controv. I. p. 62. *isti vulsi atque expoliti, et nusquam, nisi in libidine, viri.*

4. *Delicias viduae*, amorem viduarum, quas lucri causa pauperes sectantur, (cf. Martial. XI, 88, 3.) *adspernatur tantum*, tamquam ignobilem Venerem, vel quoniam *nitimur in vetitum semper cupimusque negata*, et *quod licet ingratum est, quod non licet acrius urit*, Ovid. Am. II, 19, 3 sq. et A. A. III, 603 sq. *Tantum adulter* est, non etiam scortator; maioris autem licentiae viduae; Plathner. coll. VI, 141. *Viduae* etiam universe dicuntur, quae sine marito sunt, h. e.

vel innuptae, vel quarum maritus ſive mortuus eſt, ſive abſens.

5 ſqq. Quid refert, quam dives ſit, quum nemo malus ſit felix. *quantis iumenta fatiget porticibus*, exquiſite pro, quam amplas habeat porticus. In inmenſis his porticibus geſtationibusque Romani aeſtivo pluvioque tempore vel geſtabantur a ſervis, vel iumentis eſſedo iunctis vehebantur. [1] *iumenta fatiget* ex Virg. Aen. I, 316. ſumtum putabat Grang.

6. *nemorum*, h. e. viridarii in impluvio. [2]

7. *Iugera*, hortos aut ſpatia in ſuburbio; vet. Schol. Sic *forum* pro urbe dictum. Non male; nec tamen neceſſe eſt, ita exponere.

8. *Nemo malus felix*, ſcelerum ſibi conſcius. *minime* felix eſt *corruptor*, ſtuprator, vel qui alios ad nequitiam abducit. *Inceſtus*, qui ſtuprum nefarium, legibus moribusque contrarium, et a diis iratis puniendum, infert cognatis, Veſtalibus et ingenuis. *vittata ſacerdos*, virgo Veſtalis, cuius caput vittis redimitum. [3]

10. Virgo Veſtalis, inceſti convicta, ex inſtituto Numae vel potius Tarquinii Priſci, Pontificum iudicio damnata, in campo ſcelerato viva defodiebatur. [4]

11. *Sed nunc de factis levioribus* ſcil. loquimur, ſ. querimur. *levioribus*, ſi auctor eorum eſt Criſpinus: vel potius *factis levioribus* Criſpini, cuius alia ſunt ſcelera multo graviora ac turpiora.

12. *caderet*, litem perderet, damnaretur. Sic *fabula* et *cauſa*, vel homo *in iudicio cadere* et contra *ſtare* dicuntur. *ſub iudice cadere*, ut *ſub iudice dicere*. inf. VII, 13. *ſub quo crimine cecidit* X, 69.

1 Cf. inf. VII, 178. 179. Martial. I, 13. al. 12. Plin. Ep. II, 17. V, 6, 17. et Lipſ. Epiſt. Cent. III. Miſcell. Epiſt. XI.

2 v. Heyne ad Tibull. III, 3, 15. Iani ad Horat. Od. III, 10, 5. 6. Plin. et Lipſ. ll. cc.

3 Cf. Ovid. Faſt. III, 30. VI, 457 ſq. Lipſ. de Veſta et Veſtal. c. 12.

4. Cf. Dionyſ. II, 65. VIII, 90. Plut. in Numa p. m. 67. et Quaeſt. Rom. 95. Lipſ. de Veſta c. 13.

nullo sub teste hoc canebat XV, 26. — *Sub iudice morum*, censore, vel, quo titulo Caesares utebantur, praefecto morum. Poeta respexit ad acerbam Domitiani censuram et damnationem Corneliae, de qua v. Suet. Dom. 8. et Plin. Ep. IV, 11. Simul iniqua eius correctio morum taxatur, cui vel pulcrum in Crispino, homine ipsi gratissimo, visum sit, quod in aliis gravissimo dignum supplicio. Praeterea Domitianus ipse fratris filiam incesto polluerat, de quo v. Plin. Ep. IV, 11. et Suet. Domit. 22. Ceterum qui Vestalem vitiaverat, virgis in comitio ad necem caedebatur. v. Suet. Dom. 8. Liv. XXII, 57. Lips. de Vestal. c. 13.

13. 14. Notatur stultitia hominum, qui vulgo e censu ac dignitate mores metiuntur, et honesta vel laudabilia esse putant in divitibus, quae turpia ipsis videntur per se et in pauperibus. Cf. inf. VIII, 182. XI, 1 sq. et 174 sq. *Titio Seioque;* nomina ex officina ICtorum petita, ut videre est in *l. Titius et Seius D. de heredibus* et passim in Iure Civili; Grang.

14. Haec verba, ni fallor, pendent a v. 11. *Nunc de factis levioribus* sc. agimus: *quid* vero *agas*, facias, vel dicas, cet. Bahrdt perperam interpretatur, *quis eum in scenam producat;* (nam histrio *agit*) etsi non male forsan monuit, *personam* h. l. esse larvas, (πρόςωπα) quae cuilibet adfectui sensuique, v. c. hilaritati, stupiditati, furori cet. exprimendis, propriae fuerint.

15. *Mullus* genus piscis, (*Seebarbe*, *Rothbart*) quod Romanis in deliciis et tanto pretiosius, quanto maius fuit. [5]

5 Cf. inf. V, 92 sq. Martial. III, 60. VI, 10. Varr. R. R. III, 17. Athen. I, 5. VII, 21. ubi v. Casaub. *Binas libras ponderis raro exsuperat*, teste Plin. IX, 17. s. 30. Sed de graviori quorumdam mullorum pondere, ac pretio eorum v. id. Plin. IX, 17. et 18. s. 31. Hor. Sat. II, 2, 34. Martial. X, 31. XI, 50. Senec. ep. 95. Macrob. Sat. II, 12. Suet. Tib. 34. Tertull. de pallio p. 119. et ad eum Salmas. p. 453. 454.

15. 16. Pretium huius mulli fuere *sex millia* nummorum sive sex sestertia, et totidem, h. e. sex, libras pependit. Cf. Gronov. de Sestert. III, 6. p. 161 sq. *Sane* eleganter et εἰρωνικῶς adhibetur, ut Gr. δή vel δήπου, et Germ. *fürwahr*, *in der That*, *traun*. Cf. Burm. ad Phaedr. III, 15, 12. Poeta loquitur de re dubia ac fabulosa; quo etiam spectant verba *ut perhibent* cet. *qui de magnis maiora loquuntur*, qui rem verbis adaugent. Notantur fabulatores et rumigeruli. Henninius putabat, in transitu etiam tangi vilissimam Romanorum adsentationem, qui scurrae palatino, mancipio illi et vernulae Aegyptio parasitaturi gravissimum piscis pretium elevaverint mentito eius pondere.

18—21. Faceta et illis temporibus adcommodata observatio: Non reprehenderem Crispini luxuriam, si mullum tanti emtum dono misisset *seni orbo*, aut *magnae* h. e. illustri locupletique *amicae*, ut hereditatem, certe gratiam eorum, captaret. *Praecipuam ceram*, p. partem hereditatis, *in tabulis* ceratis testamenti consignatae: vel *praecipua cera* est prima tabula, in qua primi heredes, et quidem in secundo eius versu, scribuntur, ut in secunda secundi, et s. p. Cf. Intpp. ad Hor. Sat. II, 5, 53. 54. Suet. Caes. 83. Ner. 17. et al. *ulterior*, alia. *Antrum clausum*, sella vel lectica *clausa* s. tecta. Cf. ad I, 65. *Specularia* fenestrae e lapide speculari. [6]

22. *Multa videmus* Crispinum fecisse.

23. De tribus *Apiciis*, hominibus opulentis, prodigis gulaeque magistris, (unde *Apicius* de quovis guloso

6 *Specular* (ut verba Wernsdorf. in Poet. lat. min. T. VI. p. 542 mea faciam) est quadra lapidis specularis in tenues crustas secti, quam fenestris insertam coenationibus, cubiculis, lecticis et pomariis hortorum, tum luce et calore solis perfundendis, tum ab aëre et hieme defendendis, adhibebant. v. Martial. VIII, 14. Sen. Ep. 86. p. 367. ed. Gron. et Nat. Quaest. IV, 13. p. 762. Intpp. Plin. H. N. XXXVI, 22. s. 45. 26. s. 67. Plin. Ep. II, 17. Lips. ad Sen. ep. XC. et de provid. c. 4.

inf. XI, 3. et *Apicia* s. *Apiciana condimenta, coctura, uva.* cet.) quorum unus auctor libr. de re culinaria fuisse creditur, multi passim egerunt. [7] *miser et frugi* homo εἰρωνικῶς .. et si Crispino comparetur.

24. *Crispinus* Aegyptius et servus quondam. Cf. ad I, 26 sq. Crispinus Cartapola (s. Χαρτοπώλης) fuit, et Aegyptius ex Alexandria, ea praepositura, quam papyri venditores habitabant; vet. Schol. in cod. Schurzfl. Ἰχθυοπώλης fuit; Iun. *Papyrus* (ἡ πάπυρος) *patria,* Aegyptia, ex qua Aegyptii *chartas praeparant et navigia texunt, ut e libro vela tegetesque, nec non et vestem, etiam stragulam, ac funes,* Plin. XIII, 11. s. 22. 23. [8] *Subcinctus:* nam servorum tunicae, ubi ministrabant, non fibula, sed nodo quodam supra collum vel humeros religari solebant. Similis est locus Anacr. IV, 4 sq. qui forte Iuvenalis oculis vel menti obversabatur, Ὁ δ᾽ Ἔρως, χιτῶνα δήσας Ὑπὲρ αὐχένος παπύρῳ, Μέθυ μοι διακονείτω. Cf. ibi Intpp.

25. Cf. Excurs. ad h. l. Similiter Plin. IX, 17. s. 31. *Asinius Celer e Consularibus, hoc pisce* (mullo) *prodigus, Caio principe unum mercatus octo millibus nummum: quae reputatio aufert transversum animum ad contemplationem eorum, qui in conquestione luxus, coquos emi singulos pluris quam equos, quiritabant: at nunc coci triumphorum pretiis parantur, et coquorum pisces.*

26. 27. v. Excurs. ad h. l.

28—33. Quam lautas fuisse putemus epulas Domitiani, *quum scurra* eius ac parasitus deglutiverit *tot sestertia* h. e. mullum sex millibus sestertiorum emtum? (cf. v. 15. 16.) *glutisse* et mox *ructarit* egregie de

7 v. Lips. ad Tac. Ann. IV, 1. Casaub. ad Lamprid. p. 333. Fabric. Biblioth. Lat. L. II. c. 25. Contaren. Var. Lect. c. 27. Harduin. ad Plin. VIII, 51. s. 77. IX, 17. s. 30. X, 48.

8 v. Harduin. ad Plin. l. l. et Guilandini commentar. coll. Scalig. Animadverss. et Salmas. ad Vopisci Firmum c. 3.

hominibus gulosis, qui ita se cibis ingurgitant, ut ructent. *Endoperatorem* ἀρχαϊκῶς et facete pro *Imperatorem;* (v. Var. Lect.) non tam ex Ennii Lucretiique imitatione, et quoniam epica poesis recentiorem scripturam respuit, sed ut, prisca forte frugalitate sic in memoriam revocata, rei turpitudo augeatur. *tot sestertia,* ferculum, tot sestertiis emtum, et tamen non nisi *exiguam coenae partem,* si cum coena Caesarea conferatur, vel potius *coenae,* qualis Crispini esse solet, ac tum fuit. *sumtam de margine coenae,* ferculum minus, in margine, non maius, in media mensa convivis adpositum.

31—33. Cf. ad I, 26—29. *scurra* aulicus per contemtum vocatur Crispinus.

32. 33. Crispinus ex ἰχθυοπώλα Eques factus. *princeps Equitum,* non Magister Eq., ut vet. Schol. et alii interpretantur, neque princeps iuventutis, h. e. Caesar, (πρόκριτος τῆς ἱππάδος ap. Dion. in Exc. p. 104.) ut Spanhem. de Pr. et Vsu Num. Diss. VIII. p. 664. 665. putabat, (nam de Crispino, non Domitiano h. l. sermo est) sed qui inter Equites praecipuum obtinuit locum propter divitias et gratiam Domitiani, vel relatus inter *equites illustres,* de quibus v. Ryck. Lips. et Ernesti ad Tac. Ann. II, 59. et XI, 4. *magna voce,* more eorum, qui merces venum dandas per vicos euntes exclamant. Cf. Sen. ep. 56. *Siluri* pisces Nili, nullius pretii, quos inopes in Aegypto venditant, vet. Schol. Cf. inf. ad XIV, 132. *municipes,* eiusdem municipii et patriae, Aegyptios, ut nos dicimus: *seine Landesleute.* Cf. ad XIV, 270. Alii, non male forsan, intelligunt pisces, qui propter vilitatem non Romae, sed in municipiis venduntur. *pacta mercede* v. Var. Lect.

34—6. Faceta Musarum invocatio in re ridicula et vili, tamquam gravi, seria ac difficili, ut ap. Homer. Batrach. v. 1 sq. et Horat. Sat. I, 5, 51 sq. quos recentiores poetae imitati sunt. Ita omnes poetas, qui carminum suorum exordiis Musas invocent, easque canere iubeant, vanitatis argui monet Rigalt. *Calliope*

pro omnibus Musis, quia princeps earum est, *προφερεστάτη ἁπασέων*, Hesiod. Θ. 79. Cf. ad Sil. III, 222. XII, 390. Virg. Aen. IX, 525 al. *licet et considera*, instar iudicum aut eorum, qui vel de re magni momenti deliberant, vel inmorantur in re gravi, quae moram postulat et adtentionem. Male vetus Schol. submisse, aut res tenues dicere. *non est cantandum*, ut in re ludicra, aut ficta et fabulosa, quae a poetis decantari solet. Sic *cantare* pro fingere, ficta canere inf. X, 178. *res vera agitur*; cuius tamen veritas non aliunde constat. *Pierides*, notiss. Musarum nomen, a monte Macedoniae, iis sacro. Cf. inf. ad VII, 8. 58. 59. *prosit* mihi, (ut ap. Virg. Aen. IX, 92.) h. e. propitiae mihi sitis vel propterea, quod vos dixerim *puellas*, quod vos honori habebitis, quum tam rara nunc sint castae virginitatis exempla, quumque iam vetulae sitis, et a poetis ab antiquissimis inde temporibus amatae, vel quum adeo non defuerint, qui vos vitiatas esse adfirmaverint et liberos peperisse. Ratio lepidissima.

37. 38. Adcurate tempus designatur, ut ab historicis, res magnas dignasque memoria narraturis, et magnificum est exordium, tamquam res memorabiles et grandiori dicendi genere memoraturi. „Multa quoque in recessu bini hi versus habent, quae facile indagabunt homines emunctae naris;" Hennin. *semianimum orbem*, imperium Rom. saevitia inertiaque Imperatorum adflictum atque exhaustum. *Flavius ultimus*, Domitianus, postremus e gente Flavia et simul ultimus Caesarum. Vetus Schol. laudat hos versus: *Flavia gens, quantum tibi tertius abstulit heres? Paene fuit tanti, non habuisse duos*; de quorum auctore v. Wernsdorf in Poet. lat. min. T. III. p. 95. *serviret* cum delectu dicitur et respectu nominis *Domini*, de quo v. Suet. Dom. c. 13. *Neroni* alteri (ut *Paris* ap. Virg. Aen. IV, 215.) et quidem *calvo*; acerbissimus morsus, quem poetae exilii Aegyptiaci caussam fuisse, perperam tradit vetus Schol. nam ex fine huius Sat. intelligitur, eam post caedem Domiti-

ani scriptam esse, et idem interpres inf. ad VII, 92 notat, Iuvenalem *propter illum versum missum esse in exsilium a Claudio* (f. Calvo) *Nerone* h. e. Domitiano. Comparant nota Ausonii verba: *Et Titus imperii felix brevitate: sequutus Frater, quem Calvum dixit sua Roma Neronem.* Cf. Suet. Domit. c. 18.

39. *Incidit inplevitque sinus* retis, h. e. rete, ut ap. Martial. XIII, 100, 2. Grat. Cyneg. 29. et al. *spatium admirabile rhombi*, h. e. inmensus, permagnus rhombus, ut inf. IV, 81. *Crispi senectus*, v. 107 *Montani venter*, Hom. βίη Ἑλένοιο vel Ἡρακληείη, *Herculeus labor* Hor. Od. I, 3, 36. ἱερὸν μένος Ἀτρείδαο, ἱερὴ ἲς Τηλεμάχοιο, σθένος Ὠρίωνος, *virtus Catonis, sapientia Laeli, pondera clavae* vel *conti, plumbi, baltei*, et alia, passim obvia, quae laudavi ad Sil. II, 246. et IV, 599. *Rhombus*, ignotum genus piscis plani, (Plin. IX, 20. f. 36.) quem vulgo putant esse nostrum *Meerbütt*, *Tarbütt*, *Steinbütt*, cui tamen *sudes*, pinnas, (*Flosfedern*) in lateribus tantum, non *in terga* esse, (v. inf. v. 128.) iam monuit Cl. Bredencamp *Magaz. f. Schul.* Vol. I. p. 443. Prae ceteris laudabantur rhombi *Adriatici*, inpr. ad Ravennam capti, ut ostrea Lucrina et Tarentina, (cf. inf. v. 140 sq.) lupus Tiberinus, muraena Sicula, elops Rhodius. v. Plin. IX, 54. f. 79. et conf. loc. simil. Ovid. Halieut. 125. *Ante domum*, templum, ut ap. Virg. Aen. VI, 81. et Prop. III, 2, 18. *Ancon*, Ἀγκὼν, urbs, vulgo, ut etiam nunc, *Ancona* dicta, (quia *in angusto duorum promontt. ex diverso coeuntium inflexu cubiti imagine sedet*, ut Melae II, 4. vel, ut Plinii III, 13 verbis utar, *quia adposita est prom. Cumero*, hod. il Monte Guasco, *in ipso flectentis se orae cubito*) et in ora maris condita a Siculis, (Plin. l. c. Solin. c. 12.) et quidem, si Straboni V. p. 166. 211. 241. fides habenda, a Syracusanis, Dionysii tyrannidem fugientibus, qui a Graecis originem ducebant, unde h. l. *Dorica*, h. e. Graeca, ut ap. Valer. Fl. II, 573. ubi v. Intpp. et Virg. Aen. II, 27.

ubi v. Heyne. Ibi *templum Veneris* (cf. Catull. carm. 36, 13.) et portus, a Traiano refectus, in cuius honorem arcus triumphalis e pulcro marmore exstructus, qui a temporis iniuria integer fere mansit. Cf. Oudendorp. ad Caes. B. C. I, 11 et 12. Wesseling. ad Anton. Aug. Itiner. p. 101. et Büsching. Geogr. T. II. p. 1262. *neque enim* hic rhombus, qui nunc *haeserat*, adhaeserat retibus, h. e. captus erat, *minor* fuit *illis*, qui in *Maeotide* palude, (hod. Mar delle Zabacche, nobis dicta *das Asowsche Meer*) quamdiu constricta gelu est, detinentur, et verno tempore, *glacie solis* radiis *rupta*, inde enatant in *Pontum* Euxinum, (hod. mare nigrum) qui septemtr. versus per Bosporum Cimmerium (Bocca di S. Giovanni s. Stretto di Caffa, *Strasse von Caffa*) cum Maeotica palude coniungitur. *quos Maeotica* palus, *glacie* adstricta, *operit et effundit*, emittit, et quidem ingenti multitudine. Proprie pisces effundunt se s. effunduntur, ἐκχύονται, ἐκχέονται, ἐπιχύονται, ut copiae, quae catervatim instarque fluvii s. torrentis cum impetu proruunt. Cf. Hom. Il. ϑ, 158. π, 295. Virg. Aen. VII, 522. Sil. II, 151. *ad ostia*, exitum paludis Maeot. in Pontum per Bosporum Cimm. Henninius laudat Hipparch. in scripto inedito περὶ τῶν δώδεκα Ζωδίων ap. Voss. ad Melam p. m. 7. Τὸν Πόντον ἔνϑα ἐστιν ἡ Μαιῶτις λίμνη, ἐν ᾗ πᾶς ἰχϑὺς ἀπομαιοῦται, ὅϑεν καὶ αὕτη ἡ λίμνη Μαιῶτις ὀνομάζεται.

45. *magister*, rector *cymbae et lini*, retis, h. e. piscator. Similiter *magister*, gubernator, *navis* Sil. IV, 717. (ubi v. Drak.) ἄνακτες κώπης et ναῶν, παιδῶναξ, et alia. [9] *Pontifici summo*, Domitiano, cuius Pontificatus Maximus ex aereis ipsius numis notus. Eumdem Imperatores ab Augusto usque ad Gratianum sibi vindicabant soli, et quidem sapientissimo consilio, ut sacris quoque praeessent, et religione, efficacissima ad animos plebis

9 Cf. Musgrav. et Hoepfner lei. ad Aeschyli Pers. v. 378. ad Eurip. Cycl. v. 86. et Stan- 382.

movendos imperiumque continendum re, rationibus consiliisque suis convenienter possent uti. Cf. Diss. Bohierii (in T. V. Hist. Acad. Inscr.) et Bosii; Spanhem. de Vsu et Pr. Num. Diss. VIII. p. 691 sqq. Vulgo putant, poetam respexisse h. l. ad sacerdotes Albanos, quorum quasi Pontifex M. fuerit Domitianus. Cf. sup. ad II, 84 sq. et inf. ad v. 61. 100. 145. Rectius mentem eius cepit Grang. qui monet, signanter illum *Pontifici* dixisse, ut tangeret *Pontificum coenas*, ex quarum luxu proverbia nata, de quibus v. Erasm.

46. *Quis enim talem*, tantum piscem, *proponere venalem*, vendere, scil. alii, quam Imperatori, *aut emere* scil. alius, praeter eumdem, *auderet*, propter leges sumtuarias, aut gulam Caesaris et metum delationis, *quum et litora*, ipsa etiam litora, non fora tantum omnesque Vrbis partes, *plena forent delatoribus?*

48. *Dispersi*, per omnia litora eorumque loca passim huc illuc volitantes, *inquisitores algae*, delatores, ipsam quoque algam explorantes, ne piscator in ea lateat, *protenus agerent* precibus, argumentis ac minis, *cum remige nudo*, piscatore paupere ac misero, (ut inf. VII, 35) vel solo, vel inermi, vel praesidii experte; nisi malis, *agerent* caussam suam s. lege *cum remige* apud iudices ipsumque Imperatorem: *non dubitaturi* cet. Graphica imago delatorum et gulosi tyranni, singulaque verba ei aptissima, si hoc modo ea exposueris et distinxeris. Vulgo autem *alga* vel de toto mari ac litore, vel de rebus etiam levissimis (ut ap. Virg. Ecl. VII, 42. et Horat. Sat. II, 5, 8.) adcipitur; et *agerent* dictum putatur pro, agerent reum, adcusarent. Non ignoro quidem, verba *agere, actionem* et *actorem* sensu forensi adhiberi de adcusatore vel petitore: sed is non *cum aliquo*, sed in aliquem ex lege quadam agere dicitur, adcusando vel petendo. Pessima vero est ratio Grangaei, qui iungit *dispersi algae*, pro per algam s. litus. Cf. Var. Lect. et de multitudine delatorum, ac *fisco* Imperatoris (v. 54 sqq.) Suet. Dom. c. 9. et 12.

51. *Vivaria* propr. quorumvis animalium vivorum receptacula, inpr. inmanes piſcinae, quas delicatiores ditioresque Romani, ut numquam piſcibus marinis carerent, vel in ipſo mari vel in continenti exſtruebant. [10] *De manu paſcuntur piſces in pluribus quidem Caeſaris villis*, Plin. *Depaſtum vivaria*, in iis ſaginatum.

53. In Scholiis vett. haec leguntur: „*Palſurius* Sura, Conſularis viri filius, in agone cum virgine Lacedaemonia ſub Nerone luctatus eſt. Poſt inde a Veſpaſiano Senatu motus, tranſivit ad Stoicam ſectam, in qua quum praevaleret et eloquentia et artis poeticae gloria, abuſus familiaritate Domitiani, acerbiſſime partes delationis exercuit. quo interfecto Senatu adcuſante damnatus eſt: quum fuiſſent inter delatores potentes apud Domitianum, et hi Armillatus, Demoſthenes, et Latinus archimimus, ſicut Marius Maximus ſcripſit." Cf. Suet. Dom. 13.

55. *Donabitur ergo* piſcis Imperatori, *ne pereat* fiſco, quod iam distrahi non poteſt, ut vet. Schol. exponebat, vel, ut alii, fiſco per delatores, vel denique, ne corrumpatur et computreſcat. Ita vulgo haec interpretantur, et a piſcatore dici putant. Cf. ad XIV, 130. Sed poetae potius verba ſunt, notantis iniquam illam legum iurisque fiſcalis cum rationem tum interpretationem, et ſuadentis, ut piſcis captus non vendatur, ſed donetur Caeſari, qui etiam ea, quae iure naturali communia ſint, ſibi vindicet, *ne pereat* ſc. piſcator.

56—58. Oratio inſurgit, more poetarum ſatiricorum, quoties res, de qua agitur, poeticam tractationem admittit. *Auctumni* aeſtus in terris auſtralibus, potiſſimum in Italia, intolerabilis eſſe, et, *auſtro* per mare mediterr. flante humidisque particulis gravato, morbos gignere ſolet, unde h. l. *letifer* dicitur. [11] *cedente*

10 Cf. ad III, 308. Iani ad Horat. Od. II, 15, 4. Wernsdorf Poet. lat. min. T. I. p. 145 ſq. et T. V. P. I. p. 145.

11 Cf. inf. VI, 517. Hippocr. III. Aphor. 9. Virg. Georg. III, 478 ſq. Horat. Od. II, 14, 15. 16. III, 23, 8. et Sat. II, 6, 18. 19.

pruinis; hiemi; (ut ap. Virg. Ge. I, 230.) dum ab ea excipitur. *iam quartanam* febrim, h. e. morbos, *aegris sperantibus*, metuentibus. Ita vulgo, nec male, haec interpretantur. Neque tamen necesse est, ὑστερολογίαν per contrarium, vel ἀκυρολογίαν propterea poetae obtrudere: nam *sperare* saepissime ap. Cicer. et alios significat exspectare, suspicari, cogitatione praecipere futurum aliquid, sive sit bonum sive malum, et hinc metuere, quemadmodum et nos dicimus: *ich will nicht hoffen, dass dieses geschehe.* [12] Sic quoque ἐλπίζειν et ἐλπὶς de exspectatione futuri alicuius tam boni quam mali, adeoque de metu frequenter ab optimis scriptoribus adhibentur. [13] Flavius, (Coniectan. c. 17.) Rigalt. (in Diss. de Sat. Iuv.) Grang. et alii propr. verbi *sperare* vim h. l. tuentur, coll. prov. Ital. *Febre quartana no fa sonare campana*, et inpr. Celso, qui lib. III, 15 extr. monet, quartanam neminem iugulare, et aegrotantes plerumque cupere febrim, quam quotidie sentiant, in quartanam commutari. Neque etiam diffitendum est, auctumno potissimum exeunte phthisin, tabidas aliasque febres acutas se inclinare sensimque decedere, vel earum vim in quartanam saepius converti. Cf. Cic. ad Div. XVI, 11 pr. *Stridebat hyems;* proprie venti, turbines, procellae strident, strepunt, sonant. *hyems deformis*, turpis, et ingratus adspectu, h. e. tristis, praecipue propter deformitatem, tristemque faciem naturae, ut contra *ver gratum.* Cf. Iani ad Horat. Od. II, 10, 14. et IV, 5, 6. *praedam*, captum piscem, *recentem servabat*, a corruptione ac putredine defendebat. *properat hic* piscator ad Imperatorem. *Auster*, quo flante gravissimus oritur aestus, qui carnes et opsonia corrumpit. [14]

12 Cf. Heyne ad Virg. Aen. I, 545. IV, 419. XI, 275. Burm. ad Valer. Fl. III, 295.

13 v. Intpp. ad Thom. Mag. p. 299. et inpr. Irmisch ad Herodian. I. c. 3. 11. p. 79. et 824.

14 Cf. ad v. 56. XIV, 130. Horat. Sat. II, 2, 41. 42. Galen. Aphor. III, 5.

60 sqq. Intell. *Albanum* s. *villa* Domitiani *Albana*, sub collibus Albae sita, quo secessu adeo delectabatur, ut eam quasi domum et regiam vel *arcem*, (ὥςπερ τινὰ ἀκρόπολιν Dion.) imo et curiam haberet, quo saepissime vel *Patres* vel Pontifices evocabat in consilium, ut nunc super rhombo.[15] Ibidem centenas saepe feras conficiebat, collegiumque sacerdotum Minervae instituerat, de quo v. Suet. Dom. c. 4. et 19. Situs et magnificentia villae describitur a Stat. Silv. IV, 2, 18 sq. 62 sq. ubi cf. Barth. Certaminum varii generis ibi habitorum mentionem faciunt Suet. et Stat. ll. ll.

60. *Vtque lacus* Albani *suberant*, prope, non longe remoti erant. Male alii: postquam piscator et inquisitores lacubus suberant, vel piscator solus suberat. Huic explicationi obstat, quod poeta dixit *suberant*, et illi, quod delatores alieni sunt ab h. l. ubi de piscatore agitur, qui metu delationis sponte piscem fert ad Imperatorem, et *properat*, *intrat* cet. *Lacus* Albanus; (hod. *Lago di Castel Gandolfo*) ad Albam Longam et radices montis.[16] *Alba* Longa urbs Latii condita ab Ascanio, et *diruta* a Tullo Hostilio, quod vel ex Liv. I, 3. 25. 29 sqq. notissimum. *Vestam* cum *igni* aeterno Troia in Italiam ab Aenea, deinde Lavinio Albam Longam ab Ascanio, et denique Alba Romam a Tullo Hostilio translatam. Cf Heyn. Exc. IX. ad Virg. Aen. II, 293. et Lips. de Vesta c. 2. *Alba diruta servat ignem T. et Vestam colit*; urbs eversa praeter templum Vestae, κατεσκάφη πλὴν τοῦ ἱεροῦ, teste Strab. V. p. 160. Vetus Schol. h. l. notavit haec: „Romani, Tullo Hostilio rege, quum deseruissent (f. diruissent) Albam, sacra sublata Romam transtulerunt et deos Penates; quorum penetrale tam venerabile deprehensum est, ut lapidatio de coelo

15 Cf. mox v. 64 sq. et 145. Plin. Epist. IV, 11, 6. ubi conf. Intpp. et Tac. vit. Agric. c. 45. ubi v. Lips. Cic. de Div. I, 44. et pro Mil. 31. Virg. Aen. IX, 387. Mém. de l'Acad. des Inscr. et B. L. T. IV. p. 414 sqq.

16 De quo v. Liv. V, 15 sq.

caderet memorati (h. e. insignis, magni) ponderis: propter quod prodigium ex libris Sibyllinis iussi Pontifices ex SC. Albae sacra renovare. Tanta enim repente, quum ea vellent transferre, grando cecidit, ut intelligerent suis locis sacra non esse movenda. Inde ibi perseverant. Ideo et *Vestam minorem* dixit ad compositionem" h. e. respectu maioris templi, Romae conditi a Numa, qui in eius atrio aliquamdiu habitabat, et maioris religionis, qua Romae colebatur, quam in urbe deserta, ubi inhonorata quasi remanebat. Cf. Ferrar. de lucern. sepulcr. p. 23. Illam narrationem ex perversa interpretatione Liv. I, 31. ortam conflatamque esse fere crediderim. Sacra tamen Vestae Symmachi nondum aevo Albae desiisse, patet ex eius Epist. IX, 120. et 121. Henninius argute magis quam vere suspicabatur, haec sacra Albae relicta esse, ne urbs omnino videretur deserta et diruta; se enim ex Augustino de Civ. Dei didicisse, Vestam saepius non nisi ignem esse pertinentem ad focos, sine quibus civitas esse non posset.

62. *turba miratrix,* ut *t. salutatrix* inf. V, 21. Cf. Heins. ad Ovid. Amor. I, 7, 37. *facili cardine,* qui facile movebatur, mobili, volubili, ut contra *difficilem forem* dixit Ovid. Amor. I, 6, 2. [17] *Facilis* autem aditus erat homini, et munus et rem valde mirabilem adferenti. *valvae* villae, Albani. [18]

64. *Exclusi* Vrbe et arcessiti ab Imperatore, qui in Albano commorabatur. *Spectare,* ut βλέπειν, adspi-

17 Cf. Bentl. ad Horat. Od. I, 25, 5. Heyne ad Virg. Aen. VIII, 310. et Tibull. I, 1, 40. Burm. ad Ovid. A. A. I, 160.

18 Henninius monet, *valvas* templorum proprias esse, (cf. Cic. pro Domo ad Pontif. c. 46. Div. I, 34. et Verr. IV, 43.) poetam quoque v. 46 *Pontificem summum* retulisse, et hic videri de Albano templo loqui. Imo de Albana Domitiani villa sermo est, ubi habito Patrum concilio super rhombo epulatur, et *valvae* palatiis quoque vel domibus nobilium earumque atriis propriae sunt, unde et inf. IX, 105 poeta dixisse videtur *iunge ostia* h. e. valvas, (*duplices fores* ap. Ovid. Am. I, 8, 22.) ut *iunctas fenestras* Horat. Od. I, 25, 1.

[illegible] vel voluptate. *opsonia*, piscem, [illegible] Domitianum, principem Roma[illegible] fuit Graecorum, et huic parem [illegible] vel ex Hom. Il. *α.* coll. Suet. Dom. c. [illegible] *Picens*, piscator ex Piceno, prope [illegible], oriundus. *privatis maiora focis*, [illegible] maiorem, quam ut ab hominibus *privatis* (v. ad [illegible] [illegible]orisque conditionis in foco coqui et con[illegible] [illegible] ac debeat. Rhombus quoque in genere est [illegible] exquisitior ditiorumque, non pauperum, mensis ad[illegible]modatus. [19] *genialis dies*, laetus, festus, ut pas[illegible]: nam qui laetitiae voluptatique se dat, *Genio indulgere et obsequi*, vel *illum curare* ac *placare*, et contra *defraudare*, dicitur. *Stomachum laxare*, exonerare, evacuare, ut plus cibi capere possit, vel potius h. l. extendere, ampliare; quod sit πολυφαγία. *Sagina* h. l. cibus exquisitior et copiose sumtus, proprie fartura, et deinde cibus, quo animalia redduntur pinguia. Haec ridicule dicta, ut reliqua v. 68. 69. adulatorie.

69. 70. Haec perperam vulgo ita interpretantur, ut verbis piscatoris, *ipse* rhombus *capi voluit*, iudicium suum interponat poeta: *quid apertius*, manifestius, scil. hac adulatione; *et tamen illi*, Domitiano, *surgebant cristae*, ille animo efferebatur, adulatione intumescebat, metaphora desumta ab avibus cristatis, quarum cristae erectiores alacritatis ac superbiae indicia sunt, quo sensu Galli dicunt *lever la crête*, vel contra *baisser la crête*, et nos, *ihm schwillt der Kamm*. Praestat aliorum sententia, qua verba etiam *quid apertius?* piscatoris sunt, dicentis, quid manifestius esse potest, quam piscem capi voluisse, ut a te comederetur; quam adulationem poeta sic refutat: *et tamen illi* sc. rhombo *cristae* (spinae, pinnae, *Flossfedern*, ut *sudes* inf. v. 128.) *insurgebant* (ut *erectas in tergo sudes* v. 128.) prae indignatione,

19. Cf. ad v. 39. Horat. Sat. I, 2, 115. 116. Pers. VI, 23. ubi v. Casaub. et Schol. laudatus Scriver. ad Martial. p. 142.

quod captus esset, quo indicabat, se capi noluisse, et a tanto tyranno ac monstro consumi. Tum verba seqq. *nihil est* cet. sunt sententia communis et epiphonema, quo poeta narrationem suam interrumpere solet. Hanc interpretandi rationem probat Amiciss. Bredencamp *im Magazin für Schulen* Vol. I. p. 441. 442. sed ibid. p. 452 putat, maiorem forte huic loco vim inesse, si verba quoque *quid apertius?* poetae tribuantur, isque piscatori ironice respondeat et suffragetur: *quid apertius?* quis de eo dubitet? *et tamen illi* pisci *cristae surgebant*: ex quo intelligitur, quam verum sit quod dicis. Mea qualicumque sententia verba quoque, *et tamen — cristae*, piscatoris sunt εἰρωνικῶς et adulatorie dicentis: *ipse* piscis *capi voluit: quid apertius*, manifestius est, quam sponte eum captum esse? et tamen miror, *cristas*, pinnas, *illi* pisci insurrexisse, quasi noluerit capi.

70. 71. Multi hominum, praecipue ii, qui divinam sibi potestatem maiestatemque vindicant, etiam iis credunt, qui sine pudore adulantur. Cf. Senec. Epist. LIX. med. Domitianus quoque, ut Caligula, (Suet. Cal. 22.) Aurelianus, Carus, Diocletianus, Antiochus et inpr. reges Orientis, (Curt. VIII, 5.) non salutari, sed adorari, nec nisi *Dominus ac Deus* adpellari volebat.[20] *Diis aequa potestas*, Reges et Imperatores θεοείκελοι, ἐναλίγκιοι ἀθανάτοισιν, (κατα) δέμας ἀθανάτοισιν ἐοικότες.

72. *patinae mensura*, patina satis magna, ut integrum caperet piscem, *deerat*: quod in Caesaris irrisionem fingitur, ut reliqua, quae narrantur. Cf. Martial. XIII, 81. *vocantur in consilium*, de rhombo et patina, tamquam de publicis negotiis et gravissimis rebus, acturi, *proceres*, Patres, viri summa dignitate conspicui, (*concilium augustum* Sil. I, 609. *senatus Rom. tam-*

20 v. Suet. Dom. 13. Martial. V, 8. Spanhem. de Vsu et Pr. Num. Diss. V. p. m. 386 sq. et Diss. XII. T. II. p. 484. 491. Eutrop. IX, 26. et Aurel. Vict. de Caesar. c. 39. ubi v. Gruner.

quam regum consessus Liv. IX, 17.) et *quos oderat ille* Domitianus; more tyrannorum. Cf. Var. Lect.

74. *pallor amicitiae*, metus, quem ipsis incutiebat *amicitia magna*, Imperatoris, (cf. I, 33.) et *misera*, cum miseria periculisque quotidianis coniuncta, quum a *magni amici* nutu et arbitrio omnium salus penderet. Hunc metum non vanum fuisse patet vel ex Suet. Domit. c. 11. *Pallor in facie sedebat*, conspicuus erat, metus ipsa facie prodebatur. Cf. Ovid. Met. II, 776. et Trist. III, 9, 18. ubi v. Heins.

75. *Liburno*, praecone, e Liburnia oriundo, ne Romano quidem; vel servo, praeconis vicem sustinente. Cf. III, 240. Schol. vet. qui admissionibus praeerat. Senatus effici et convocari solebat vel per edictum, (Liv. XXXVI, 3. Tac. Ann. II, 28.) vel per praeconem, ut Liv. III, 38. IV, 32. *Currite, iam sedit*, verba praeconis, et quidem pauca, more clamantium trepidantiumque, qui graphice adumbratur, ut et mox festinatio senatorum, verentium, ne longiore mora iram tyranni concitent. *sedit* Imperator, in consilio de piscis coquendi ratione deliberaturus.

76. *Abolla*, lacerna, quam Pegasus deposita toga Albam iturus induerat, vel pallium Stoicorum et Cynicorum, quo habitu forte incessit, quia et Stoicus fuit. Cf. ad III, 115. et Ferrar. ibi laud. qui recte monet, a Salmasio et Rubenio perperam colligi ex Nonio p. 538, abollam semper militarem fuisse vestem, et ex h. l., praefectos urbi, quo honore functus sit Pegasus, in urbe, Praesidesque in provinciis, habitu militari esse usos. Henninius bene haec notavit: „ICtos fuisse fere Stoicos ea aetate, docuit Ger. Noodt Probabil. III, 1. Subtilissime igitur ridet Noster Stoicissantem Pegasum, qui nihil minus, quam liber, aut Rex, ut se iactabant Stoici, vocatus ad Domitianum et tyranni iram veritus, quum tamen mentem Stoicam nec vultus instantis tyranni quatere debeat, serviliter *properabat*, et quidem vix circumiecta, quam festinantissime *rapuerat, abolla* Stoica.“ *Pri-*

mus quoque properasse idem dicitur. *Pegasus*, trierarchi filius, ex cuius liburnae parasia (παράσημον) nomen adcepit, iuris studio gloriam memoriae meruit, ut *Liber* vulgo, non *homo* diceretur; hic functus omni honore, quum provinciis plurimis praefuisset, Vrbis curam administravit: hinc est *Pegasianum* scilicet *ius*, quod iuris peritus fuerat. Ita vet. Schol. ex cuius ultimis verbis multi conlegerunt, ab eo *Proculianos* nomen tulisse *Pegasianorum*. Sed Pith. ad h. l. Grot. Flor. Spars. ad Ius Iustin. ad §. 5. Inst. de fid. her. Bach. hist. iurispr. Rom. p. 410. et alii bene iam monuere, verba ista ad libros potius ICti pertinere, eodem modo, quo *Ius Aelianum, Flavianum* cet. vel pro *ius* legendum esse *SC.* Nam Pegasus sub Vespasiano non modo Praefectus Vrbi fuit, sed et antea Consul subfectus cum Pusione; quo tempore factum est *SCtum Pegasianum, de fideicommissis hereditatibus*, ab eo adpellatum.[21] *adtonitae* metu tyrannorum, gravius quam trepidae, et amarius dictum in ignaviam Romanorum, iugum servitutis patienter ferentium. *positus*, praepositus, praefectus, *Vrbi modo*, non nisi, tantum, (non, ut alii, nuper, sub Vespasiano) *villicus* cet. *Villicus* propr. dicitur servus, qui villae, ibique potissimum rei familiari et reliquis servis, ut *villica* (inf. XI, 69.) muliebribus negotiis atque ancillis, praeest, deinde quilibet praefectus, procurator, dispensator, ut *villicus aquae Claudiae, vill. a plumbo, ab alimentis* cet.[22]. *tunc*, tempori-

21. v. L. 2. §. ult. D. de orig. iur., §. 5. Instit. de fideic. hered., et al. Brencmann. Epist. de Consul. p. 608. et de Heuremat. Modestin. c. 11. Bynkershoek. Obss. VI, 21. Thes. Meerman. T. I. p. 542 sq. et inpr. Menag. Amoenit. Iur. civ. c. 17.

22. ap. Spon. Misc. Sect. 6. p. 235. Gruter. Inscr. p. 659. 1035. al. Cf. Menag. l. l. et Salmas. ad Lamprid. in Alex. Sev. c. 15. ubi tamen perperam monet, Praefectum Vrbi a poeta vere et proprie, non satirice, *villicum* dici; nam ratio huius adpellationis subiungitur: *Anne aliud tunc Praefecti* Vrbi *fuere, quam villici*, procuratores Caesaris?

bus Vespasiani, cuius summa his verbis taxatur avaritia, quae nota est vel ex Suet. Vesp. 16. ubi praeter alia narratur, procuratorum rapacissimum quemque ab eo ad ampliora officia, ex industria, promotum esse, quo locupletiores mox condemnaret. Praefectura Vrbis maxima olim potestas, quae tamen, ut reliquorum magistratuum, sub malis Imperatoribus sensim imminuta. [23]

78. *quorum* tamen *optimus* fuit Pegasus.

80. *putabat* metu tyrannorum. *Iustitia inermi*, debili, inefficaci, sine vi. Probra non severitate poenarum coercenda, sed omnia mitius agenda putabat; vet. Schol. et Grang. Poeta respexisse videtur ad imaginem *Iustitiae*, quae in quibusdam numis ac monimentis vett. altera manu gladium s. hastam, altera libram tenet, ut Themis, vel Astraea, Dice et Aequitas, quae Deae passim confunduntur. [24] In plerisque tamen Romanorum numis Iustitia pateram sceptrumque manibus tenet. [25]

81. *Crispi senectus*, h. e. Crispus senex, ut inf. VII, 35. et X, 75. Cf. sup. ad v. 39. De Vibio *Crispo* v. Tac. Ann. XIV, 28. et Hist. II, 10. IV, 41. 43. Suet. Dom. 3. de eius *facundia* Tac. Dial. de Orator. c. 8. et 13. ac de eiusdem et styli eius *iucunditate* Quintil. Inst. Or. V, 13. VI, 2. X, 1. et XII, 11. Quae de eo Schol. vet. copiose memorat, ad Crispum Passienum spectant, de quo etiam h. l. sermonem esse, con-

23 Cf. Guil. Paw. Diss. ad varia iuris civilis capita in Oelrich. Thes. Diss. iurid. Vol. I. P. I. p. 119. et Drakenb. Diss. de Praef. Vrbi. *Villici* nomine alii putant h. l. innui rusticum et extraneum, vel campestria potius et rus, quam urbanitatem redolentem; (sic Grang.) alii praefectum Vrbi, quae non amplius suis iuribus suaque libertate utatur, sed iam villa quasi Principum sit.

24 Cf. Gell. XIV, 4. Struvii Synt. Antiq. Rom. c. I. p. 139. et Tab. IV. Fig. 21. Lipperti Dactyl. Mill. I. n. 708. (ubi in acervo armorum sedet) Encyclop. s. Diction. raisonné des Sciences T. IV. p. 21.

25 v. Montfauc. Ant. expl. T. I. P. I. liv. 3. c. 9. §. 1. du Choul de la relig. des anc. Rom. p. 113. Agostini Dialogos de las medallas II. vers. Ital. p. 45. Rom. 1650. Fol.

tendebat Torrent. ad Suet. Ner. c. 6. ex quo potius loco constat, eum iam, Claudio imperium adepto, veneno sublatum esse ab Agrippina uxore, matre Neronis.[26] *maria ac terras populosque regenti*, Imperatori. *clade et peste sub illa*, sub Domitiano, homine pernicioso, et multarum cladium malorumque auctore, quo sensu etiam *pernicies*, *labes*, *lues*, ὄλεθρος, πῆμα et al. dicuntur.

85—88. Quam vere haec dicta sint, intelligitur vel ex Suet. Domit. c. 10—12. *Fatum pendebat*, incertum, dubium erat, nisi malis calamitas ac mors inpendebat, *amici locuturi de pluviis aut aestibus* cet. h. e. de rebus levissimis, ut nos: *vom Wetter sprechen*; (vel, ut alii putant, de rebus iniucundis, utcumque levibus) nam Domitianus levissima quemque de causa interficere, et ex omnibus, etiam frivolis ac vulgaribus dictis factisve occasionem nocendi sumere solebat. Cf. Sueton. l. l. *Ver nimbosum*, ut *madidum* inf. IX, 51. et *imbriferum* ap. Virg. Ge. I, 313. In Italo coelo ver imbribus et nimbis plerumque infestum esse, monet Bentl. ad Horat. Od. IV, 4, 7.

89—91. Vtebatur prudentia, quam tempora suadebant, quam tamen nemo admirabitur, ut animi constantiam et παῤῥησίαν Thraseae Paeti, Helvidii Prisci, Herennii Senecionis, Aruleni Rustici aliorumque paucorum, his similium. *Dirigere brachia contra torrentem* proverbio dicitur pro, maiori potestati repugnare tyrannique voluntati refragari, ut Gr. ἀντιπνέειν ἀνέμοισι, et nostrum, *wider den Strom schwimmen*. *Vitam inpendere ve-*

26 v. Dodwell. Annal. Quintil. §. 8. et p. 189 sq. Lipf. Exc. ad Tac. Ann. XII, 6. et Ryck. ad Tac. Ann. VI, 20. Valla h. l. comparavit verba Statii, (si Statii sunt, de quo dubito) *Lumina Nestorei mitis prudentia Crispi Et Fabius Veiento: potentem signat utrumque Purpura; ter memores inplerunt nomine fastos, Et prope Caesarei confinis Acilius aulae.*

ro, veritatem conſtanter, etiam cum mortis periculo, profiteri ac defendere.

92. *Sic*, hac agendi vivendique ratione, et *his armis*, his artibus, quibus ſe vitamque ſuam tuebatur, ſcil. disſimilatione, taciturnitate, adulatione et obſequio. *Hyemes* et *ſolſtitia* pro annis. *Solſtitium* ſemper fere aeſtivum dicitur, ut hibernum *bruma*, et hinc vel brumae, vel a poetis, ut ſynon. aeſtatis, hyemi opponitur. Cf. Virg. Ge. I, 100. ibique v. Heyne, et Erneſti Clav. Cic.

93. 94. *Acilius*, qui *his quoque armis*, iisdem artibus, *tutus* erat *illa in aula*, in tali ſ. tam ſaeva aula, in qua nemo tutus erat, (h. e. ſub imperio tam crudelis tyranni, regnante tali principe) et qui *eiusdem*, cuius Criſpus, erat *aevi*, aetatis, (LXXX annorum) *proximus*, proxime poſt Criſpum, *properabat* ad Domitianum, (ut v. 76.) *cum iuvene*, filio ſuo Domitio, ut vulgo putant. [27] Meo qualicumque iudicio *Acilius* h. l. eſt pater Acilii Glabrionis, *iuvenis* clariſſimi et virtutibus ornatiſſimi, qui ſub Domitiano collega Traiani in conſulatu fuit, et, ut tyranni ſaevitiam effugeret, *Bruti* exemplo, ſtoliditatem ſimilaſſe et cum feris pugnaſſe dicitur, ſed ita potius mortem ſuam maturavit et quinto poſt conſulatum anno iuſſu Domitiani, propter inviſas ei corporis animique vires, in exilio occiſus eſt. Cf. Dio Caſſ., Suet. Dom. 10. Plin. Epiſt. I, 15, 6. Hic itaque Acilius Glabrio eſt *iuvenis*, *indignus*, *quem mors tam ſaeva* in exſilio *maneret*, *et tam feſtinata*, maturata, *gladiis Domini*, Domitiani, tyranni, qui *Dominus* et *Deus* adpellari ſolebat volebatque, de quo v. ſup. ad v. 71. Cf Var. Lectt. Vixere etiam illis temporibus plures Acilii, v. c. Acilius Rufus Conſularis, (v. Plin. Ep.

27 „Huius quum filium iuvenem Nero occideret, ipſum Acilium ſervavit, qui poenas ſentiret orbitatis," vet. Schol. Alii *iuvenem* exiſtimant eſſe *Helvidii* Priſci filium, de cuius morte v. Suet. Dom. 10. Et quot non alii ita intelligi poſſunt, quum Domitianus tot viros iuvenesque interemit?

V, 13. et 20.) Acilius Aviola et alii. Sed de illo, de quo dixi, sermo esse videtur, et in gente Acilia clarissimi fuere Glabriones inde a temporibus M'. Acilii Glabrionis, qui Praetor fuit a. V. C. DLVI. et Consul a. LXII.

96. *olim*, iam diu, iam dudum, ut VI, 346 et al.

97. Perraro nobiles senectutem adipiscuntur regnantibus tyrannis, qui eos bonis exsuere et interimere solent. *fraterculus gigantum*, ignobilis, obscurus, ut γηγενής, *ein Erdensohn*, *terrae filius*, *progenies terrae*, *terra ortus*, ap. Cic. ad Att. I, 13. et ad Div. VII, 93. Pers. VI, 57. 59. Quinctil. III, 7. extr. Ita dici solebant, quorum genus ignorabatur: cuius dictionis ratio vulgo repetitur a veteribus philosophis, Empedocle et aliis, qui primos homines e terra natos credebant.

99 sqq. Cf. ad v. 94 sq. *misero* iuveni, Acilio Glabrioni, qui in *arena Albana*, h. e. amphitheatri, in Albano (v. sup. ad v. 60.) exstructi cum feris pugnabat, ut ita se insinuaret in gratiam Domitiani, qui in Albano secessu eximias saepe venationes edebat, et ipse summa arte conficiebat feras. v. Suet. Dom. c. 4. et 19.

99. *Vrsorum Libycorum* vel *Numidicorum* mentionem faciunt Virg. Martial. Solin. c. 29. Herodot. et ipse Strabo, ubi de Mauris agit. Sed *ursos*, frigidiore plaga gaudentes, in Africa gigni ac inveniri negat Plin. VIII, 36. extr. et 58. extr. Hinc varia coniecere viri docti, v. c. Dalecamp. in Plin. *uros* legendum esse; Harduinus, errorem illum ex commutatione vocis Λιγυκοὶ in Λιβυκοὶ natum, ursosque Ligycos s. Ligusticos intelligendos esse; Lipsius vere, qui copiose de hac re Elector. lib. II. c. 4. disserit, Romanos veteres, advectis feris peregrinis, stupuisse, nomenque iis non suum, sed obvium aliquod et e vicino suo rure dedisse, adeoque *leones* non externo insignivisse nomine, sed noto et domestico *ursos*, quemadmodum elephantos vocaverint boves Lucas, struthionem passerem, camelopardalim ovem feram, et pantheras mures Africanos. Enimvero Libya Romanis parum nota erat, nec tam quaerendum videtur,

fuerintne in hac orbis terrarum parte ursi, quam quid veteres crediderint? Poeta quoque ad physicorum rationes non exigendus est. Cf. Heyne ad Virg. Aen. V, 37. *Numidae ursi* ut *N. leones* ap. Ovid. A. A. II, 183 ubi v. Heins. *venator nudus*, sine vestibus, ut expeditior esset, vel amentiam simularet. Alii, sine armis: nec ignoro, ita bestiarios quosdam pugnasse et potissimum eos, qui capitis damnati essent. v. Dio Cass. LX, 13. LXXVI, 10. Senec. Epist. 7. Sed *ursos fixisse* dicitur. Ceterum viros olim nobilissimos, vel gratificantes tyrannis, vel ab iis coactos, immo sponte etiam, in venationes et arenam, ad *artes* scenicas, gladiatorias aliasque parum honestas, quae inde mox σαρκαστικῶς *patriciae* adpellantur, descendisse, monui sup. ad II, 143 sq. et inf. ad VIII, 192 sq. 198 sq. In eamdem insaniam ipsas quoque mulieres puellasque incidisse, vidimus I, 22 sq. ubi cf. not.

101 sq. Profuit nihil Acilio Glabrioni, quod cum feris pugnavit, ut gratiam tyranni captaret, quodque, exemplo Bruti, (v. Liv. I, 56 sq.) stoliditatem similavit, ut mortem saevitiamque Domitiani effugeret: (cf. ad v. 94 sq.) quis enim nunc non intelligit, haec et similia arte ac dolo fieri? praeterea artes istae tam vulgares sunt, ut nemo eas amplius admiretur; neque Domitianus et Romani nunc tam facile decipiuntur, ut Tarquinius Superbus et homines *priscis* temporibus viventes, (unde *priscum acumen*) qui rudes ac simplices erant. Ita planus est sensus, et omnia melius cohaerere videntur, quam si v. 101 *intelligere artes* dictum adceperis pro, eas callere, quod suadet Cl. Bredencamp *Magaz. f. Schulen* Vol. I. p. 443. *Inponere alicui* aliquid pro vero, est eum seducere, fallere, (ut nostrum: *einem etwas aufbinden, aufheften*) unde *inpostores* vocantur homines fraudulenti. *regi barbato*, Tarquinio Superbo, prisca ac rudi aetate viventi, qua Romani adhuc barbati erant ac intonsi, qui anno demum V. C. CCCCLIV tonderi, radi ac comi coeperunt. Cf. V, 30. et inf. ad VI, 105.

Epitheton cum delectu positum, quo simul significatur, quantopere prisca Romanorum simplicitas abhorreat ab elegantia posterioris aevi, quo iidem vel inberbes erant, vel delicatula barba capilloque pexo et unguentis delibuto nitidi.

104. *Nec melior*, Maetior, hilarior; non minus tristis ac pallidus metu, ne Domitiani iam sedentis exspectationem diutius, quam par esset, moraretur et ita tyrannum obfenderet Cf. v. 73 sqq. Praeterea *reus* erat *veteris obfensae* cet. *Quamvis ignobilis* esset, adeoque tutior ab insidiis tyranni videri posset; tamen non minus eum metuebat, quoniam Domitianus in infimos saeviebat aeque ac in summos. *Rubrius* Gallus, ut vulgo putant, de quo tamen nihil legere memini, praeter ea, quae memorat Tac. Hist. II, 51. et 99. Idem meminit Rubrium equitem Ann. I, 73. et Rubrium Fabatum Ann. VI, 14. Quaenam *vetus* eius *obfensa atque tacenda*, fuerit, non constat. Nonnulli male putant, quod Caecinae proditionis minister fuerit; (v. Tac. Hist. II, 99.) rectius, opinor, vet. Schol. quod aliquando *Tibiam* (forte *Iuliam*, de qua v. sup. ad II, 29 sqq. vel *Titi filiam*; nam *filiam* pro *Tibiam* in cod. Schurzfl. non, ut Pith. suspicabatur, *Liviam*, nescio quam) in pueritia conruperat; vel, si vet. Comment. Lubini fides habenda, quod cum Domitiani coniuge concubuerat. Calderinus non dubitabat, hoc nomine adludi ad *veterem* Rubrium, qui, deprehensus in coniuratione Neroniana, magno animo dixerit Neroni, se illum odisse, et quamvis ita audax, *tamen inprobior* fuerit ipso Nerone. Sed is *Subrius* vocabatur, (v. Tac. Ann. XV, 49. 50. 65. 67.) et, quamvis hoc nomen substitueris, ipsa tamen explicatio vereor ut multis probetur. Cf. Var. Lect.

106. Haec referunt ad Neronem, qui ipse *cinaedus* fuerit et tamen Afranium Quinctianum, mollitia corporis infamem, probroso carmine diffamaverit. v. Tac. Ann. XV, 49. *Inprobior*, nequior, vel maledicentior.

107. *Montanus* pinguis et ventrosus erat, et acerbe *ventrem* potius, quam ipsum venire dicit; vet. Schol. Cf. sup. ad v. 39. Intelligitur h. l. a plerisque *Curtius Montanus*, de quo v. Tac. Ann. XVI, 28. 29. 33 et Hist. IV, 40. forte et inf. XI, 34. a Calderino autem *Montanus Atticinus*, quem meminit Plin. Ep. VI, 22. Fuere et plures *Montani*, Iulius M., (Tac. Ann. XIII, 25.) Traulus M. (ibid. XI, 36.) Votienus M. (ib. IV, 42.) Alpinus M. Trevir, (Tac. Hist. III, 35. IV, 31. V, 19.) Hispo M. declamator, Titius M. et alii.

108. De *Crispino* eiusque mollitie cf. v. 1 sq. et I, 26 sq. *Amomum* fruticis Indici genus, et unguentum inde paratum. [28] *matutino*, non orientali, vel quod sub sole matutino nascitur, sed potius, quo iam tempore matutino et singulo mane, quod summae luxuriae indicium est, non, ut vulgo fit, ante coenam dumtaxat, ungitur.

109. Magna aromatum odorumque vis in lectum feralem, in bustum, in urnam, qua cineres continebantur, in ossa mortuorum ab amicis conlecta, et quotannis in sepulcrum spargi solebat; quae nota res est. v. Kirchman. de fun. Rom. III, 5.

110. *Pompeius*, nescio quis? Vulgo intell. *Pompeius Rufus*, de quo v. Plin. Ep. III, 9, 33. IV, 9, 3. vel *Pompeius Falco*, ad quem idem Plinius scripsit Epist. 23. lib. I. Sed illi potius *Pomponio* nomen erat, et ambo viri probi fuisse videntur, non flagitiosi vel delatores, quod perperam certe ex Plinii ll. ll. conligitur. *Saevior aperire* cet. graece dicitur, ut loco simili Horat. Epist. I, 15, 30. *Quaelibet in quemvis opprobria fingere saevus.* — *Tenui iugulos aperire susurro*, iugulare homines, h. e. supplicium iis parare ac necem, occulta obtrectatione, calumnia ac delatione fictorum vel levium criminum, quae insusurrantur quasi in aures ty-

28 v. Martin. et Heyne ad Virg. Ecl. III, 89. IV, 25. Heins. ad Ovid. Ep. Heroid. XV, 76.

renni. Vet. Schol. „levi susurro alios deferre necique tradere, aut per leves suspiciones iugulare.“ *Insidiantes susurros* dixit Plin. Paneg. 62.

111. 112. Cornelius *Fuscus*, praefectus praetorio, qui a Domitiano adversus *Cattos* missus, magna adcepta clade periit. [29] *vulturibus servabat viscera*, cf. Plin. X, 6. *servabat*, reservabat: nam a publicis se negotiis aliquamdiu subtraxerat, ne citius quasi periret. Cf. Tac. Hist. II, 86. et ibi Ernesti. Hinc et *meditatus praelia in villa*, quod σαρκαστικῶς dicitur de homine ignaro militiae ac luxuria diffluente, qui non in campo vel castris, sed in secessu otioque artem belli gerendi tractat et exercet, in ea cognoscenda studium suum ponit, ad bellum administrandum se praeparat. Bahrdt: qui praelia tantum cogitaverat, sed numquam commiserat. Fuscus autem non tam ignavus fuit, quam inperitus belli. Cf. Tac. ll. ll. *Meditari proelia*, exercere, vel in animo habere et ad ea se comparare ut VII, 128 et al. passim.

113. A. Fabricius *Veiento*, senator, adulator ac delator; *prudens*, qui adulatione ac prudentia, qua tempori serviebat, Domitiani offensionem crudelitatemque effugiebat. [30] *mortifero*, exitioso delatore, *Catullo* Messallino, qui, ut verbis Plinii Ep. IV, 22 (ubi iidem delatores, qui h. l. coniunguntur) utar, *luminibus captus, ingenio saevo mala caecitatis addiderat; non verebatur, non erubescebat, non miserebatur: quo* (h. e. propter quod, quam ob caussam) *a Domitiano non secus ac tela, quae et ipsa caeca et inprovida ferun-*

29 v. Dio LXVII. Sueton. Domit. c. 6. et Martial. VI, 76. Plura de eo leguntur ap. Tac. Hist. II, 86. III, 4. 12. 42. 66. IV, 4.

30 Vet. Schol. „utrum ad nocendum, an ad sapientiae rigorem, an adulandi peritus et temporum?“ Cf. de eo sup. III, 185. inf. VI, 113. Plin. Ep. IV, 22. IX, 13. Tac. Ann. XIV, 50. ubi v. Lips.

tur, in optimum quemque contorquebatur, cet. [31] *numquam visae*, quia caecus erat. Hoc mirum esse, docent interpr. laudatis proverb. ἐκ τοῦ ὁρᾷν γίγνεται τὸ ἐρᾷν, et *sunt oculi in amore duces.*

115. *nostra quoque tempore*, δεινῶς, quo multa sunt monstra.

116. Catullum caecutientem, non omnino *caecum* fuisse, vitiumque corporis a Plinio et Iuven. in maius elatum relatumque esse ad animum, suspicabatur Catan. ad Plin. Ep. IV, 22. *a ponte*, ex homine infimi generis et mendico, qui olim in ponte sublicio stipem a transeuntibus petebat, (v. ad XIV, 134.) factus *satelles*, amicus principis et minister aulicus. Pro eo contemtim *satellitem* dici putabant Bahrdt et alii. Ego potius ministrum crudelitatis Domitiani designari crediderim; unde et *dirus* vocatur. Sic satelles audaciae, potestatis, scelerum ap. Cicer. Catil. I, 3. Agrar. II, 13. Provinc. 3. et Quinct. 25. extr.

117. 8. *Dignus, qui mendicaret ad axes, currus, Aricinos*, h. e. ab iis, qui Ariciam vehuntur, et *basia iactaret rhedae devexae*, h. e. e clivo Aricino descendenti. Cf. Var. Lect. *Aricia*, oppidum Latii, in via Appia, post Albanum montem, et in colle situm, ubi lucus Dianae et in eo fons Egeriae fuit, a quo nemore et nunc *Nemi* dicitur. Mendici autem iis locis, ad quae multitudo hominum confluit, in clivo, vel ad nemus, vel ad vias celebres, qualis Appia fuit, sedere solent. Cf. Apul. Met. I. pr. p. 104. ed. Elm. Hinc ortum vetus proverb. *Multi Manii Ariciae*, de quo v. Casaub. ad Pers. VI, 56. *Irus tuorum temporum sequebaris: Migrare clivum crederes Aricinum*, Martial. XII, 32. qui alio loco dixit, *Debet Aricino conviva recumbere clivo.* Vet. Schol. „Dignus, qui ad portam Aricinam, sive ad clivum mendicaret inter Iudaeos, qui ad Ariciam

31 De eius crudelitate et sanguinariis sententiis cf. Dio Lib. LXVII. Ioseph. B. Iud. p. 996. 997. Tac. vit. Agric. c. 45.

transierant ex Vrbe missi; et qui caecus amator rhedae ferenti mulieres oscula iactaret." Sed verba *iactare basia* spectant ad veterem, Orientis praecipue, ritum notumque venerationis signum, quo quis manui suae oscula infigit, et tum ea quasi porrigit iacitque ad eos, quibus honorem habet, etiam deos; unde et *adoratio* dicta.[32]

119. *Nemo magis* quam caecus Catullus, qui ne rhombum quidem videre poterat, quod verbis seqq. indicatur. *stupuit rhombum*, ut XIII, 16. 164.[33]

121. *Sic alia* laudavit, quae non vidit. *Cilicis*, gladiatoris e Cilicia. *Pegmata* in theatris machinae ligneae, tanta arte contabulatae, (ἀπὸ τοῦ πήγνυμι, figo, compingo.) ut sponte et occulte crescerent ac decrescerent vel subsiderent; quibus homines inponi solebant.[34] *pueros inde*, ex hoc pegmate, subito occulta quadam machina in sublime *raptos ad velaria*, ad vela, super theatrum et amphitheatrum, saltem super capita spectatorum, ducta, ut ardor solis a capitibus nudis arceretur: quae tota machinatio proprie *velarium* vocatur.[35] Bahrdt et Farn. suspicabantur, poetam respexisse ad fabulam de Ganymede, rapto a Iove vel eius aquila, scriptam. Sed plura sunt exempla hominum a diis raptorum in mythis vett. obvia; et *pueri* h. l. etiam possunt esse gladiatores pegmares, qui saepe ita in altum rapieban-

32 Cf. inf. ad VI, 584. et sup. ad III, 106 Ouzel. ad Minuc. p. 13. Menkii Diss. de osculo manus ori dato, Lips. 1711. Spanhem. Hist. Iobi c. 9. n. 7. Intpp. ad Iob. XXXI, 27. et Hos. XIII, 2. Harmar's Beobacht. über den Orient T. II. p. 50—56.

33 Cf. Drak. ad Sil. V, 202. et Burm. ad Petron. c. 29.

34 Cf. Lips. de Amphith. c. 22. Casaub. ad Sueton. Calig. 26 et Claud. 34. Intp. ad Phaedr. V, 7, 6. Martial. de spect. 2. et 18. Sen. Ep. 88. et 91. Plin. XXXIII, 3. Scalig. Poet. I, 21.

35 Cf. loc. class. Plin. XIX, 1. Lips. l. l. c. 16. 17. Ernesti ad Suet. Calig. c. 26. Exemplum talis raptus memorat Martial. de spect. 18. Cf. Claudian. de Consul. Manlii Theod. 319 sqq.

tur, et nonnumquam, compagibus pegmatis repente ac tempestive solutis, in caveas ferarum praecipites ruebant. [36]

123. *Non cedit* Catullo in admiratione rhombi et adulatione Principis. Utraque res festive adumbratur v. 123—129. et subtilissime simul exploduntur peregrinae superstitiones, a Romanis adscitae, fanaticorum hominum, quorum magnus tum numerus Romae erat, furor s. ἐνθουσιασμός, et fides his vaticinatoribus eorumque praestigiis a plebe habita. Conf. loca class. de Bellonae sacris inf. VI, 511 sqq. et inpr. Tibull. I, 6, 43 sqq. ubi v. Heyne. *fanaticus*, ἔνθεος, κάτοχος ἐκ τῆς θεοῦ. *oestro*, furore sacro eiusque quasi stimulo, a Dea incusso. *Oestrus*, οἶστρος, s. *tabanus*, *asilus* et μύωψ, proprie est insectum, e vesparum genere, quod aculeo, qui ei in cauda acutissimus est, cuti armentorum ova inmittit, eaque non ictu tantum, sed vel bombo quoque suo, procul audito, ad insaniam adigere perhibetur; unde ad quemvis furorem, etiam vaticinantium, a numine inmissum, transfertur. [37]

125 sq. His verbis Veiento Domitianum adloquitur.

126. *Britanni* cum insigni adulatione et dilectu nominantur e gentibus bellicosis, quas Domitianus olim in ditionem redacturus esset. Romani maximam Britanniae partem, (*barbaram*) frustra expugnare conati sunt, nec nisi meridionalem (Romanam) in formam provinciae redegerunt. Haec quoque ipsa sensim amplificata est, eiusque populi saepius rebellarunt. Veiento itaque auguratur, Domitianum id perfecturum, quod fortissimi olim duces et inter hos ipse eius pater exsequi non potuerint: quae spes etiam non vana forte fuisset, nisi Agricola virtute sua prosperoque rerum successu in odium invidiamque tyranni venisset. v. Tac. vit. Agric. c. 13—40.

36 Cf. Lips. et Casaub. ll. ll.

37 Cf. Heyne et Voss ad Virg. Ge. III, 146 sqq. Doering. in Eclog. vett. poett. lat. ad Valer. Fl. III, 581. (ubi conf. etiam Weitz.) et Plin. XI, 16. et 28. ubi v. Harduin.

de temone Britanno excidet, curru excutietur bellico, h. e. vincetur ac capietur. Nota ſunt *eſſeda Britanna ac Belgica*, vehicula levia et agilia, quae facile flecti poterant, unde et Romani, delicatiores potiſſimum, nec tamen in bello, iis utebantur. Cf. Heyne ad Virg. Ge. III, 204. Broukh. ad Prop. II, 1, 76. Scheffer. de re vehic. p. 119. 283. 288. *Arviragus*, rex Britanniae, qui, ſi Polydoro Virgilio fides habenda, a Ioſepho Arimathaeo ad Chriſtianam religionem amplectendam adductus eſt, vel ei certe eiusque comitibus ſedem aliquam in regno ſuo (Glasconem) adtribuit et evangelii praedicandi poteſtatem conceſſit. Lucius, pronepos eius, temporibus Eleutheri Pont. Rom. baptizatus dicitur. *peregrina bellua*, in mari Hadriatico capta. Cf. v. 39. *ſudes*, pinnae, ſpinae, ut *criſtae* ſup. v. 70. ubi v. not. His ſpinis praeacutis et telorum inſtar horrentibus vel erectis tela, tergis hoſtium infigenda, ſignificari monet adulator.

128. 129. Εἰρωνικῶς de adulatore, tam ſcite interpretante ſingula, et tot praeclara ominante. *Fabricio Veientoni*. Cf. ad v. 113.

130. *Quidnam igitur cenſes? conciditur?* verba Domitiani quaerentis, num integer, an in partes conciſus coquatur piſcis? *Teſta alta*, vas fictile profundum, patina capax, qualis fuit illa Vitellii, de qua v. Suet. Vitell. c. 13. et Plin. XXXV, 12. Cf. inf. XI, 19. *muro*, margine, extremitate. *tenui:* eo enim praeſtantior, quo tenuior; Grang. Laus eſt figulorum, ut tenuem cretam in conficiendis patinis ducant, Plin. l. l. *conligat*, circuitu comprehendat, ambiat, includat, *orbem*, patinam, vel interiorem eius partem. Cf. ad I, 137. *Debetur*, requiritur, opus eſt. *Prometheus*, peritus figulus, (cf. ad VI, 110.) qualis fuit Prometheus, cui non modo variae fraudes, quas vel Iovi nectere auſus ſit, tribuuntur, ſed etiam ignis, imo omnium fere artium, inpr. fictilium ſimulacrorum, inventio et creatio primi hominis (πρωτοπλάστου) e limo: quam duplicem

fabularum feriem inde natam esse, quod τρομηθείας s. solertiae animi duplex via sit, altera ad artes inveniendas, altera ad excogitandas fraudes, docet Ill. Schütz in Excursu I. ad Aeschyli Prometh. vinct.[38] *subitus*, qui subito vel veniat, vel patinam fingat ex *argilla* et luto.

134. Et haec Montani verba sunt, non Domitiani. *rotam* figularem, (Plin. VII, 56.) *properate*, propere arcessite. Cf. Pers. III, 23. 24. *figuli tua castra sequantur*, cum reliquis fabris, ut semper apud te et in promtu sint, neque opus habeas eos arcessere. Sarcasmi vis per se satis manifesta est, et ex v. 137 sq. perspicua.

136. *Vicit sententia*; solennis formula, ut ap. Liv. II, 4. XXXVII, 19. XLII, 47. al. *digna viro* tali, Montano; acerbe dictum. *imperii*, aulae, Imperatorum. *Noctes Neronis iam medias* vulgo putant esse *epulas Neronis a medio die ad mediam noctem protractas*, coll. Suet. Ner. 27. Henninius *noctes medias*, quales inf. VI, 302. 303. memorentur, designari credebat, coll. Tac. Ann. XIII, 20. et XVI, 20. sensu parum diverso. Nonnulli *Neronem* h. l. Domitianum vocari existimant, ut sup. v. 38. Cf. tamen Suet. Domit. c. 21. *aliam famem* vulgo interpretantur inritamenta gulae, stomachum reficientia adpetitumque excitantia; sed rectius Hennin. quae Cererem Liberumque sequi soleat, (cf. Petron. c. 27.) et praecipue *Falernum*, quod Varro scite *fuscitabulum Veneris* adpellet. *pulmo Falerno arderet;* etsi enim nullatenus potus ab ore in pulmonem descendit, tamen magna inter pulmonem et potum cognatio est, quam Marsilius Cagnatus Varr. Obss. I, 22 multis argumentis demonstrat; Grang. *Falernum* vinum austerum erat vel amarum, et *ardens*, (unde passim *severum*, *ferox*, et Lucan. X, 165 *indomitum*,

38 Cf. inf. VI, 13. XIV, 35. XV, 86. Iani ad Horat. Od. I, 16, 13 sq. Gierig ad Ovid. Met. I, 82 sqq. Heyne Comm. de Theog. Hesiodi, et Hermanni Mythol. T. I. p. 48 sqq.

inf. XIII, 216 *acre*, vocatur, *ardens* vero Martial. IX, 75, 5. et XIV, 113.) eamque ob caussam Chio, dulciori vino, aut aqua temperari solebat. [39]

139. *Nulli*, quam Montano. Quidam ad Neronem referunt, et alii ad Domitianum. *usus edendi*, peritia in delectu et adparatu ciborum.

140—3. Similiter delicatorum hominum subtile palatum gulaque luxuriosa notatur ab Horat. Sat. II, 2, 31 sqq. et 4, 31 sqq. Pers. VI, 24. Plin. IX. 18. s. 32. et 54. s. 79. (ubi v. Harduin.) Macrob. Sat. II, 11. III, 16. Gell. VII, 16. (qui locus class. est) Athenaeus III, 13. Val. Max. IX, 1. Colum. VIII, 16. Varr. R. R. III, 3. et 17. Sen. de Consol. ad Helv. c. 10. et Epist. 79. quibus locis, inpr. Plin., etiam de praestantioribus *ostreorum* generibus agitur. *Circaea* ostrea nota ex Plin. XXXII, 6. Horat. Sat. II, 4, 33. et al. Sic dicta a *Circeiis* opp. Latii et colonia Rom. in promont. *Circaeo*, (hod. *Monte Circello*) quod Circe olim insedisse ferebatur. (v. Heyne Exc. I. ad Virg. Aen. VII.) *Ostrea Lucrina* in lacu Lucrino, prope Baias, in Campania, capiebantur. [40] *Rutupiae* (nunc *Richborough*) opp. Cantiorum in Britannia cum portu. Ostreas orae Britannicae dulcissimas laudat Plin. IX, 54. s. 79. et XXXII, 6. s. 21. *fundo* maris, s. in mari, *edita*, ut *nata* v. 140. *Echini*, concharum genus, in cibis Romanorum exquisitioribus passim referuntur a Plauto et aliis. [41]

39 Cf. Iani ad Horat. Od. I, 27, 9. II, 11, 19. Broukh. ad Tibull. II, 1, 28. Grangaeus inf. ad XIII, 216. „Falluntur, qui *Falernum acre* acetum existimant. Duo enim genera Falerni, alterum austerum, dulce alterum: austerum melle lenire et mitigare solebant, ex eoque mulsum conficere, nec tamen ita poterat misceri, quin aliquid austeritatis remaneret, ut testatur Athenaeus."

40 v. Senec. Ep. 79. Plin. IX, 54. s. 79. Horat. Epod. II, 49. Martial. VI, 11. XII, 48. et al.

41 Cf. Plin. IX, 31. s. 51. Athenaeus III, 13. et Horat. Sat. II, 4, 33.

144. *Concilio misso*, dimisso. Qui senatum habebat sive coegerat, eum dimittebat etiam his verbis, *Nil vos moramur P. C.* vel, *Nil vos tenet.*

145 sq. Cf. sup. ad v. 60 sqq. *dux magnus*, Domitianus, Imperator. *adtonitos* cf. v. 74 sq.

147. Domitianus cum *Dacis*, (non *Getis*; v. Var. Lect.) *Sarmatis*, *Cattis* aliisque *Germaniae* populis, (*Sygambris* al.) bella gessit. v. Suet. Dom. 6. et Euseb. *Sygambri*, bellicosa Germaniae gens, a Rheno usque ad Lupiam fines imperii sui propagaverant, et Romanis magnas nonnumquam intulerant clades.[42] *Dicturus*, relaturus. *Epistola anxia*, anxietatis, periculi ac metus plena, s. index et caussa. *praecipiti pinna* forte simpl. pro *celeriter* dixit poeta, quoniam pennae sunt velocitatis symbolum.[43]

150 sq. Praeclarum epiphonema poetae, montem tot tantorumque virorum, Domitiani iussu interemtorum,

42 v. Dio LIV, 20. 22 et 32. Flor. IV, 12. Oros. VI, 21. Iani ad Horat. Od. IV, 2. in Argum. et in not. ad Od. IV, 2, 33 sq. et 14, 51. quibus locis *feroces* vocantur et *caede gaudentes*, ut *torvi* h. l.

43 Nonnulli referunt ad columbas, vel hirundines aliasve aves, quae literas, pedibus suis adligatas, gestaverint, de quibus v. Plin. X, 37. ibique Harduin., Huet. ad Manil. V, 381. Dempst. ad Rosin. p. 775. Non magis probanda vet. Schol. nota: „Si *victoriae nunciabantur, laurus in epistola figebatur*; (veriora docebit Martial. VII, 6, 5. 6.) *si autem aliquid adversi, pinna figebatur.*" (Forte leg. *fingebatur*, vel *pingebatur.*) Rectius alii, praeeunte Casaub. ad Suet. Aug. c. 37. ad pinnatos cursores s. tabellarios veredariosve respici putant, qui, teste Dione, pennas, festinationis velocitatisque indicium, in capite gestaverint, unde Hesych. πτεροφόροι, et Plut. in Galba πτηνοφόροι dicantur. Nota Plathneri h. l. est: „Nuncii alati erant vel pinnati, ipsorumque arma, idque, ut opinor, ad exemplum eorum praestitis Mercurii. Nuncii tristis rei nigras, laetae albas habebant pennas. Hoc liquet ex Martial. X, 3, 10. illud ex Stat. Silv. V, 1, 92. 93. ubi lego *Nullaque fumosa* cet. ut sensus sit, a remotis mundi partibus militares nuncios laureatis pilis venire, nec ullam *fumosam*, i. e. nigram in lancea cursorum cerni pennam."

lugentis. Cf. Suet. Domit. c. 10. 11. *his nugis*, qualis fuit consultatio de rhombo. *animas*, homines, *claras illustresque*, ut ψυχὰς ἰφθίμους ap. Hom. Il. α, 3. et al. passim.[44] *inpune et vindice nullo*, quibus verbis ignavia nobilium, tyranni temporibus viventium, notatur.

153. 4. Ex h. l. manifestum est, poetam Domitiano superstitem fuisse. Cf. sup. de vita Iuven. *Cerdonibus*, hominibus infimis ac sordidis, ut inf. VIII, 182. ubi *Volesis Brutisque*, ut h. l. *Lamiis*, h. e. nobilibus, opponuntur. Cf. ibi not. et ad III, 294. Intell. Clodianus, Maximus et Saturius, qui tyrannum trucidarunt. v. Suet. Domit. c. 17.[45]

154. Tunc periit, quum eum plebs timere coepisset, nec iam essent nobiles, qui timerent, omni nobilitate et Senatu iam exstincto; vet. Schol. *Lamiarum*, nobilium, a Domitiano occisorum, inter quos etiam Aelius *Lamia* fuit, (v. Suet. Domit. c. 10.) qui cum dilectu et acerba imperatoriae crudelitatis nota memoratur, cum ob levem mortis caussam, (Suet. l. l.) tum ob cognationem, quae cum principe ei erat, (Suet. Dom. 1.) tum ob antiquitatem nobilitatemque generis, de qua v. Horat. Od. III, 17, 1 sq. ibique Iani.

44 Cf. Burm. ad Virg. Aen. III, 67. Barnes. ad Eurip. Herc. fur. 452. Klotz. ad Tyrt. I, 14. p. 57. 58.

45 Wowerius (ad Minuc. Octav. p. m. 32.) et Henninius suspicabantur, hac voce Christianos tangi, quum constet, non diu Domitianum persecutioni eorum supervixisse, hos vero arte plerumque sellularia vel manuaria, quam Romani non exercuerint, se sustentasse, (v. 1 Thess. II, 9. et Epiphan. haeres. LXXX contra Messal.) et per contemtum a gentibus adpellatos esse σκυτέας καὶ ὑφάντας, *cerdones et textores*, (v. Theodoret. Serm. VIII.) *manuum opifices et omnino idiotas*, (Iustin. Apol. 1.) *expertes artium, nisi sordidarum*, (Minuc. l. l. ubi cf. Intpp.) quin teste Origene contra Cels. Lib. III. ipsos ecclesiae doctores fuisse ἐριουργοὺς, σκυτοτόμους καὶ κναφεῖς. Sed nostrae interpretationi cum usus loquendi, tum similis poetae locus, et historia favent.

IN
SATIRAM V.

ARGUMENTUM.

Conditio parasitorum tam misera est et libero homine indigna, ut honestius sit mendicare, quam inopem illorum vitam colere. v. 1—11. *Divites enim patroni, qui pauperes nonnumquam clientes ad coenam vocant, amplissimum ita illis praemium officiorum persolvisse arbitrantur;* (12—23.) *neque eadem iis, quae sibi, sed viliora vina,* (24—37.) *pocula,* (38—50.) *aquam,* (51. 52.) *panem,* (67—79.) *pisces et oleum,* (80—113.) *aves et opsonia,* (114—124.) *fungos,* (146—148.) *et poma* (149—155.) *adponi, atque a vilioribus servis ministrari iubent.* (52—66.) *Praeterea pauperibus non licet inter coenandum libere loqui, neque pocula iis a superbo hospite propinantur.* 125—131. *Is enim non meritorum ac virtutum, sed opum rationem habet, et eosdem clientes summa complecteretur comitate summoque honore, si forte fortuna repente locupletarentur, nullamque liberorum stirpem haberent.* 132—145. *Divites vero non tam male atque ignominiose adcipiunt pauperes, ut parcant sumtui, sed ut eos ludificentur.* 156—160. *Quicumque igitur, si vel libertinus fuerit, nedum ingenuus, inani honoris specie ac spe bene coenandi ductus talem contumeliam bis patitur, dignus est, qui longe maiori adficiatur.* 161—173.

Satira pulcerrima, qua non modo divitum superba atque iniqua ingenuorum clientium tractandorum ratio notatur, sed etiam (v. 1—11. et 161—173.) horum stultitia ac humilis animus, qui tantam ignominiam patienter ferat. Comparentur cum ea Plin. Epist. II, 6. Petron. Sat. c. 31. ibique Intpp.

Vſ. 1—5. Sententia horum verborum, quibus ipsum Satirae argumentum continetur, est haec: Parasiti a divitibus tam ignominiose tractantur, ut fieri non possit, quin homines ingenuos parasiticae pudeat vitae: tantum abest, ut quis iniurias illas patienter ferat, vel adeo hanc vitam putet *summum bonum* esse. Nihilo tamen secius non deerant tunc temporis eiusmodi homines. Hinc poeta summa vi et indignatione ipsum adloquitur parasitum: Si alienum panem comedere et *propositum*, h. e. vitae tuae rationem ac institutum persequi, *nondum*, quum iam diu ita vixeris, *te pudet* ac taedet, et si aequo potes animo pati indigna illa, quae parasito ferenda sunt, vel adeo hanc vitam putare beatam; *metuam* (praef. coni.) *tibi credere testi*, quamvis iures: nam ita verendum est, ne periuria vel quamcumque inhonestatem nulli habeas religioni.[5] *vivere aliena quadra*,

1 Interpretes tantum non omnes sensum h. l. silentio praetermittunt, vel non recte cepisse videntur. Fuere qui ita exponerent: Quod te nondum propositi pudet — id *metuam tibi credere*, h. e. credere non possum, licet iures. Haec ratio mihi quoque in mentem venit, et sic τὸ *si* obcurrit ap. Liv. VII, 31. et passim Gr. εἰ pro ὅτι, ita ut non dubiam, sed certam significet rem. Cf. Xenoph. Mem. Socr. I, 1, 13. et 18. 2, 13. Hom. Il. Φ, 216. Krebs Obss. Flav. p. 95. et Marckland ad Lysiam p. 670 ed. Reisk. Sed *iuratus testis* dici non potest, qui de se aliquid iure iurando interposito adfirmat. Praestiterit: *Si te nondum pudet*, h. e. si dicis, te nondum pudere propositi cet.; *metuam tibi* quidquam *credere*, si vel ea, quae dicis, iuramento confirmaveris. Adfectus indignationis hanc orationis negligentiam peperisse videri potest. Sed cur eam poetae obtrudemus, ubi opus non est?

h. e. mensa escaria, quae initio quadrata erat, et postea rotunda, teste Varr. L. L. IV, 25. vel alienis inpensis, propr. pane, qui olim in quadras dissecari solebat et praecipua victus pars est. Cf. Scalig. ad Virg. Moret. v. 49. Henninius haec notavit: *quadrae* erant fragmenta ex orbe seu placentis triticeis seu paniceis in orbem deductis, (Horat. Epist. I, 17, 49. Martial. III, 75, 3. VI, 75, 1. IX, 92, 18. XII, 32, 18.) quibus epulae inponebatur, ut hodie patinis et lancibus; (unde *quadrae* pro patinis ipsisque mensis, v. c. ap. Virg. Aen. VII, 115. coll. III, 257.) quae *quadrae* dicebantur, quando post epulas quadrifida divisione in partes quatuor sectae erant, non vero, quod essent quadratae: unde scommia Iuvenalis, *aliena vivere quadra*, in fragmento paniceo alienae mensae summum bonum ponere. *Sarmentus*, *ὁ δὲ Σάρμεντος τῶν Καίσαρος Caesaris* (Augusti) *παιγνίων παιδάριον, ἃ δηλικίας (delicias) Ῥωμαῖοι καλοῦσιν*, Plut. vit. Anton. (Opp. T. I. p. 943. D. ed. Frft. 1620.) Notus quoque est ex Horat. Sat. I, 5, 52 sqq. De eodem in vett. Scholiis h. l. ex emendat. Pithoei, Rutgers. ad Horat. p. m. 35—39. Casaub. ad Suet. p. 106. et Ruben. Elect. II, 28. leguntur haec: „*Sarmentus* natione Thuscus, e domo M. Favonii, incertum libertus, an servus, (haud dubie libertus, quod patet ex Horat. l. l. et ex iis, quae mox de Maecenate traduntur) plurimis forma et urbanitate promeritis, eo fiduciae venit, ut pro equite Rom. algeret; (f. *ut liber equitem Rom. ageret)* decuriam quoque quaestoriam compararet. Quare per ludos, quibus primum (f. *quia libertinus*) XIV ordinibus sedit, haec a populo in eum dicta sunt: *Aliud scriptum habet Sarmentus, aliud Populus voluerat. Digna dignis. sic Sarmentus habeat crassas compedes; Rustici, ne nihil agatis, aliquis Sarmentum adliget.* Dum autem caussam usurpatae dignitatis agit, (forte *Dicturus caussam n. d., Maecenatis)* precibus et gratia submoto adcusatore dimissus est, quum apud iudices nihil aliud docere tentaret, quam concessam sibi libertatem a Maecenate,

ad quem sectio (f. rectio) bonorum Favonii pertinuerat. Iam autem senex in maximis necessitatibus, ad quas libidine luxurieque deciderat, coactus auctionare, quum interrogaretur, cur scriptum quoque Censorium venderet, non infacete, *bonae se memoriae esse* perdita (f. *praedicavit*, vel *praeditum.*)" *mensas iniquas*, convivia, in quibus vel convivae inique, iniuste, indigne tractantur; vel inaequales sunt, nec eiusdem dignitatis; vel potius, in quibus alii cibi aliaque vina domino, alia convivis praebentur. *quae ne ad mensas* quidem *Caesaris* Augusti *viles* scurrae *tulissent* patienter. Magna vis inest in verbis *Caesaris* et *vilis.* De *Galba* scurra cf. Quintil. VI, 3. et Martial. I, 42. et X, 101. si modo idem est, et recte ibi ita legitur. Sed non male monuit Schurzfl., Iuvenalem non de scurris sui temporis et felicibus Caesare suo loqui, ut Martial. sed de *vilibus* et priscis Augusti parasitis. Cf. Var. Lect. et Wernsdorf. in Poet. lat. min. T. VI. p. 418 seq.

5. *iurato*, a verbo depon. *iurari*, ut passim.

6. *Ventre nihil frugalius*, si non delectari vult, sed tantum inpleri: nam natura paucis est contenta. Comparant Horat. Sat. I, 2, 74. Senec. Epist. XVII. CXIV. CXIX. al.

7—11. At finge, panem etiam et pauca haec, quae natura desiderat quaeque *inani* ventri inplendo et fami propulsandae subficiunt, tibi deesse: satius tamen est mendicare, quam parasitari. — Verba illa vs. 6. et 7. parasito quoque tribui possunt, et iustam vitae talis excusationem continere. Sed ita poetae responsio v. 8 sq. nimis abrupta videtur, et verba *ventre nihil frugalius novi* parasito parum apta. — *Crepido* et *pons* loca, ubi mendici stipem a praetereuntibus petunt. De *ponte* v. ad IV, 116. et XIV, 134. *Crepido* locus eminentior in ripa, in portubus interioribus, ad quem naves adpellunt, (v. Scheffer. R. N. p. 213. et Intp. ad Curt. IV, 5.) in muro, vel vico, vel ponte. Talem locum, ab equorum et curruum via separatum, Lutetiae in ponte

novo videre est; Grang. *Teges* gausape s. matta ex iunco s. cannabo, scirpo cet. *tegumentum* ac cubile mendicorum.[2] Alii casas mendicantium vetustate minutas tegetibusque decurtatis tectas intelligunt. *tegetis pars dimidia* parte *brevior*, quae adeo non totum tegit corpus.

9—11. v. Excurs. ad h. l.

12. *Primo loco*, primum, *fige*, ut *fige intra te* inf. IX, 94. h. e. fige, infige animo, (ut ap. Virg. Aen. III, 250.) hoc fixum in mente tua tene, expende sollerter.

12—15. Invitatio ad coenam divitum est *merces solida*, plenum integrumque praemium omnium, quae ipsis praestitisti, officiorum; eam tibi divites quasi in solutum *inputant*, pro beneficio venditant, vel tanti habent, ut ea tibi abunde officia tua compensasse gratiamque retulisse sibi videantur. *amicitiae magnae*, quae tibi cum *magno* h. e. nobili ac potente viro est. Cf. I, 33. IV, 20. 74. *Inputare* proprie dicuntur, qui, quod alicui datum vel ab eo acceptum est, in rationes suas inferunt, ἐλλογεῖν; deinde qui beneficia quasi adnotant et loco remunerationis officiorum putant.[3] *Rex*; v. ad I, 136. *adhibere* scil. convivio s. ad convivium. Cf. Iani ad Hor. Od. IV, 5, 32. *post duos menses* cet. qualis merces veterum officiorum salutationumque quotidianarum? *clientem*, te.

17. Salse poeta dicit, clientes non aliam ob caussam a divitibus nobilibusque ad coenam vocari, quam ut iustum convivarum expleant numerum, Germ. (*Lückenbüsser* diceres) neque vacuus sit locus in lecto, destinatus forte alii, qui venire non potuit. Veteres autem Romanos in *tribus* plerumque lectis, circa mensam stra-

2 Cf. VI, 117. VII, 221. IX, 140. Martial. VI, 39. IX, 33, 2. 57, 5. Plin. XXI, 18. Varr. R. R. I, 22.

3 Cf. Casaub. ad Suet. Tib. 53. Burm. et Schwabe ad Phaedr. I, 22, 8. Sic et nos dicimus *zurechnen*, *hoch anrechnen*.

tis, et ternos in quovis lecto, discubuisse, (unde *triclinii nomen* et unde sordidum plebeiumque habebatur, unum lectum a pluribus occupari) vel tironibus nota res est. [4] *Culcita*, pulvinar, cervical, προσκεφάλαιον, quod singulo convivae substernebatur, adeoque locus in lecto, tertio convivae destinatus. Romani, ut verbis Lipsii l. l. utar, adcumbebant reclinata supera parte corporis in cubitum sinistrum, infera in longum porrecta ac iacente, capite leviter erecto, dorso a pulvillis modice subfulto. *Tertia* vero *culcita* h. l. etiam per contemtum dici potest imus in triclinio locus, clienti destinatus: nam veteres ita adcumbebant, ut primus iaceret ad caput lecti, eiusque pedes porrigerentur iuxta secundi dorsum; secundus vero, pulvillo interiecto, decumberet ad umbilicum sinumve primi, pedibus extentis ad dorsum tertii, et sic porro: unde locus *summus*, *medius*, et *imus*. Medius erat dignior reliquis et dignissimus quidem in medio lecto; post hunc honoratissimus locus summus; vilissimus autem imus. [5]

18. *Vna esse* et *apud aliquem esse* h. e. coenare, formulae solennes de conviviis, ut ap. Terent. Heautont. I, 1, 110. *votorum* tuorum haec *summa* est: *quid enim ultra quaeris*, optas? Ita ad summam, quam in votis habebas, felicitatem pervenisse tibi videris, et digito quasi coelum attingere. Ridet poeta stultitiam parasitorum, qui tanti ducunt, a divitibus nobilibusque nonnumquam ad coenam vocari. Sic et ea, quae sequuntur v. 19 — 23. εἰρωνικῶς intelligenda: Hoc sane satis amplum est praemium tot officiorum! haec satis iusta caussa, quare summo mane et hiberno quoque tempore patronum salutes et deducas! Cf. inf. v. 76 sq. et Martial. III, 36. *Trebius* fictum clientis et parasiti, ut v. 39. et

4 v. Lips. de ritu conviviorum ap. Rom., et Antiq. Lectt. III, 1. Wieland ad Horat. Sat. I, 4, 86. not. 11. et II, 8, 20. not. 3. Cf. sup. ad I, 137 sq.

5 Cf. ad II, 120. Lips. II. ll. Cerda ad Virg. Aen. I, 698. Potteri Archaeol. L. IV. c. 20.

43 *Virro* patroni nomen. *ligulas*, corrigias calceorum, *dimittere*, calceamenta non ligare, prae nimia festinatione.

21. *Turba salutatrix*, cf. ad IV, 62. *orbem peregerit*; omnes patronos ex ordine salutaverit, ad eos iter confecerit; (ut Gall. dicitur *faire la tour*) nisi malis, circa patronum orbem conlegerit, in orbem constiterit; ut vereatur Trebius, ne excludatur, quia tardius venerit. [6] *Sideribus dubiis*, quorum fulgor die inlucescente hebetatur; luce adhuc dubia, nondum satis certa ac clara, primo diluculo. Sic *dies, lux, ignes dubii.* [7] *Sidera dubia* etiam nimbosum tempus dici posse monet Grang. Bahrdt ea ad aestatem, qua summo mane sidera noctem ita luce sua illustrent, ut saepe diem iam inluxisse credas, *illud* vero *tempus, quo se frigida* *o. p. f. Boatae* ad hyemem refert. Enimvero his verbis neque hyems, neque, quod vet. Schol. Lubinus et alii putabant, media nox, designatur, sed extrema noctis pars, quam mox diluculum excipit; ut adeo clientes, ne quis prior veniret, iam ante diei ortum patronos salutasse dicantur, quo et summum in officiis praestandis studium, et molestia eorum declaratur. Bootes enim et Vrsae post occasum demum reliquarum stellarum oriuntur, nec nisi die instante occidunt. [8] Septem versus polum arcticum stellae primum *triones*, vel proprie *teriones* h. e. boves,

6 Compleverit numerum cathedrarum; vet. Schol. Regnum vel orbem terrarum peragraverit, Bahrdt, putans, imperium Rom. facete primores Vrbis vocari. At quis hoc sensu dicet *peragere orbem*?

7 v. Gronov. ad Senec. Oedip. 1. et Burm. ad Val. Fl. II, 72. Hoc crepusculum matutinum vario ornatu, more suo, expressit Silius V, 24—28. ubi v. not. mea.

8 Cf. omnino similia loca Anacr. III, 1 sq. Theocr. XXIV, 11. Lucan. II, 237 sq. 722 sq. IV, 521. Ovid. Fast. III, 403 sq. Met. III, 515 sq. X, 446 sq. et Trist. I, 3, 47 sq. Prop. II, 33, (al. 24) 24. III, 5, 35. Senec. Med. 314 sq. in Troad. 440 sq. et Herc. Fur. 125—136. Val. Fl. VII, 456. 457. (ubi v. Heins.) et inpr. Stat. Theb. III, 683 sq.

(a terendo) et ἅμαξα, *sarracum* s. plaustrum: postea vero Helice et Cynosura, Vrsa maior et minor, dicebantur, quoniam eas olim sub plaustri boumque, iugo iunctorum, et deinde sub ursarum specie animo sibi informabant homines: hinc et sidus, quod Vrsas pone sequi et quasi regere videtur, *Bootes* primum, et deinde *Arctophylax* adpellabatur. [9] *se circumagunt*, ut al. *se flectunt*, vel στρέφονται. [10] *sarraca* v. ad III, 255. *Frigida*, quoniam septemtrionale est sidus. Grang. quod tunc temporis salutantes non parum frigent. *pigri Bootae*, ut ap. Ovid. Fast. III, 405 et *tardus B.* ap. Ovid. Met. II, 172 et Sen. Med. 315. quia polo arctico propior est, et modico circa eum flectitur gyro. Praeterea frigus quoque poetis, v. c. Tibull. I, 2, 29, *pigrum* dicitur ab effectu; et bubulci Virg. Ecl. X, 19 *tardi* a lento boum incessu.

24—37. Clientibus et parasitis non idem, quod patronis hospitibusque ditioribus, vinum ac cibus propinatur. [11] Quae itaque dementia illorum est, si tanto sibi honori ducant, ab his ad coenam vocari, ubi tam indigna patiuntur? *Vinum* faeculentum, quod *sucida nolit lana pati*, inbibere. Bene comparant Varr. R. R. II, 11, 6. *Tonsurae tempus inter aequinoctium vernum et solstitium, quum sudare inceperunt oves; a quo sudore recens lana tonsa* sucida (al. *succida*) *adpellata est. Tonsas recentes eodem die perungunt vino et oleo: non nemo admixta cera alba et adipe suillo.* Alii *sucidam* putant adpellari lanam, quae recens ex ove *succisa*, vel *succi* plena et pinguis, nec dum lota sit: quae posterior sententia non abhorret a Varroniana, si *sudor* ille est *succus*, h. e. squalor, quo sordida est lana modo tonsa, et qui sudore potissimum gignitur. Cf. Plin. XXIX, 2. et ibi Harduin.

9 Cf. Heyne ad Virg. Ge. III, 381. et Aen. I, 744.

10 v. loca poett. quae in nota penult. laudavi.

11 Cf. Martial. III, 60. IV, 86. VI, 11. Petron. 31. et Gonsal. ad Petron. p. m. 119.

25. *Videbis* te factum vino novitio vel corrupto *Corybanta*, temulentum, ac mente turbatum, similem Corybantibus, qui armatam saltationem cum clamore, tumultu et cymbalorum tympanorumque strepitu instituere, capita quassare, et furorem non ipsi tantum concipere, sed aliis quoque inmittere solebant. *Iurgia proludunt*, sunt quasi prolusio pugnae. Cf. III, 288. et XV, 51. 52. *Prolusio* autem proprie gladiatorum est, qui ante certamen arma ventilabant. [12]

26 sqq. Cf. Prop. III, 8. (ubi v. Passerat.) Hor. Od. I, 27, 1 sq. (ubi v. Iani) Burm. ad Valer. Fl. V, 581. et Gonsal. ad Petron. p. m. 70. *Saucius*, non vino tantum, sed et poculo; Farn. *rubra* cruore pugnantium. *Inter vos* clientes et parasitos, a *libertinis* ac servis patroni, eo nonnumquam iubente eiusque oblectandi caussa, ludificatos provocatosque ad rixam. Alii clientes cum famulis ad viles epulas admissos intelligunt. *lagena Saguntina* epith. orn. dicuntur pocula fictilia et parasitis adposita, non domino. cf. v. 38 sq. *Saguntus*, urbs Hispaniae, cuius gleba et argilla, adeoque vasa terrena, a quibus ipsa nomen adcepisse credebatur, prae ceteris laudantur. [13]

30. *Ipse*, patronus, vel dives ille ac nobilis hospes, *rex* v. 14. Nam *ipse* poetis dicitur, de quo potissimum sermo est. Cf. sup. ad I, 62. *diffusum* vinum, quod e torculari, vel lacu, vel doliis in amphoras et cados diffundebatur in multos annos. Vetus simul vinum designari putabat Grang., cui obponatur *doliare*, novum et asperum, de dolio haustum. Cf. Cic. Brut. 83. Notio quidem vetustatis magis exprimitur adiectis verbis *capillato Consule;* nec tamen negandum, veteres eam ob

12 Cf. Heins. ad Ovid. A. A. III, 515. Corte ad Plin. Ep. V, 13. extr. Burm. ad Virg. Ge. III, 234. et Aen. XII, 106. Lips. Saturn. Serm. II, 19. Hottom. ad Cic. Divin. in Q. Caecil. c. 14. Interpr. Flor. IV, 2, 2.

13 v. Plin. XXXV, 12. s. 46. (ibique Harduin.) Martial: IV, 46, 15. VIII, 6, 2. XIV, 102. al. 106.

causam *diffudisse* vinum et in cadis *condidisse*, (haec enim sunt propria in hac re vocabula) corticibus cadorum pice, vel gypso et cera illitis, ut veterasceret et multos demum post annos promeretur. [14] *Consule*: nam cadis inscribebantur nomina Consulum, quibus vinum condebatur, qui eorum *titulus* est et *nota*, qua patria aetasque vini designari solebat. [15] *capillato*, vetusto, prisco, ut *barbatus* sup. IV, 103. ubi v. not.

31. *tenet*, tamquam sibi proprium retinet, solus bibit. *uvam*, vinum, *calcatam*, ut *prelo domitam Caleno uvam* ap. Horat. Od. I, 20, 9. *Calcatam bellis socialibus*, tempore belli socialis s. Marsici et Italici, quod ab a. V. C. DCLX usque ad LXII in Italia gestum est. Sic *cadum Marsi memorem duelli* dixit Horat. Od. III, 14, 18. His tamen verbis simpl. vinum et nobilissimum et ob vetustatem rarissimum designatur, neque in iis argutandum videtur, quasi veteres vina, inprimis dulcia, non tam diu conservare potuerint, et ne grata quidem illis fuerit nimia vetustas: nam h. l. vinum ducentorum fere annorum memoratur, et quadrima iam in vetustis referuntur. [16] Nonnulli intelligunt vinum Opimianum, dictum ab Opimio, quo consule (a. V. DCXXXIII) propter coeli temperiem copiosus fuit generosorum vinorum proventus, quae vel in ducentesimum annum servata sunt. [17] Sed belli socialis temporibus similis vini proventus esse potuit, et Opimius XXX fere annis ante consulatum gessit: nisi forte dixeris, poetam non ad eam subtilitatem esse exigendum et ab eodem

14 Cf. Ovid. Fast. V, 517. Horat. Epist. I, 5, 4. ubi v. Lambin. Plin. XIV, 14. et 21. Colum. XII, 18. Iani ad Horat. Od. I, 20, 1—3. II, 3, 8. III, 8, 10 sq. 14, 18. 21, 1—8. 28, 8.

15 v. Plin. et Iani ll. ll. Passer. gemmar. astrifer. T. III. Diss. 3. p. 133. et mox v. 34.

16 Cf. Athen. I, 24. Plin. XIV, 4. et Iani ad Horat. Od. I, 9, 7. III, 8, 12. 14, 18. 21, 1 sq. IV, 11, 1.

17 v. Plin. XIV, 4. et 14. Vellei. II, 7. Petron. 34. Cic. Brut. 83. al.

Opimio obpressum certe C. Gracchum, a quo tribuno lex lata, ut sociis Italicis ius suffragii in legibus ferendis esset, quae a M. Livio Druso deinde repetita, praecipuaque belli illius causa fuit.

32. Ne paululum quidem vini generosi iis daret, quibus vinum est medicina, et quidem amicis. *Cardiaci*, *καρδιακοὶ*, qui non tam cordis, quam stomachi doloribus laborant, quibus angustiae gignuntur pectoris et inmodicus sudor. v. Cels. III, 19. Stomachum enim s. os ventriculi veteres Graeci *καρδίαν* dixere. Cf. Schol. Thucyd. ad L. II, 49. Cardiacorum vero morbo unicam spem in vino esse, monet Plin. XXIII, 1. s. 25. Cf. ibi Hard. it. Cels. l. l. et Senec. Ep. 15. *Cyathus* pars duodecima sextarii. v. Iani ad Horat. Od. III, 8, 13.

33. *aliquid* vini. *Albanum* vinum, in agro et monte Albano proveniens, lene ac dulce, cui Dionys. Hal. I, 12 solum Falernum, sed Plin. XIV, 6. etiam Setinum praefert.[18] *Setinum* vinum, sic dictum a *Setia* (nunc *Sezze*) colonia Rom. haud procul a paludibus Pomtinis sita, praestantissimum.[19]

34. Vinum designatur tam vetus, ut, nota *titulaque* vetustate deleto, aetas eius et annus, quo sit conditum, non amplius cognosci queat. Cf. ad v. 30. *testae*, cadi, amphorae. *fuligine*, mucore et situ, vetustate inducto.

36. 37. Dulcissimi versus, qui summum libertatis desiderium odiumque tyrannidis spirant, quo ipsum poetam imbutum fuisse haud obscure intelligitur. Ita passim, quod iam Rigalt. in Diss. de Sat. Iuven. observavit, occulta erectioris animi indicia prodit, quae, quo magis inprovisa sunt, eo fortius feriunt lectores; v. c. I, 17. IV, 150 sq. VIII, 260. XIV, 41 sq. 254 sq. *Quale*

18 Cf. Plin. XIV, 2. Martial. XIII, 109. et Iani ad Horat. Od. IV, 11, 2.

19 Cf. inf. X, 27. Plin. l. l. et XXII, 1. Strab. V, p. 229. Martial. VI, 86. IX, 3. X, 74. XIII, 109. et 112. Intpp. Sil. VIII, 376. X, 33.

vinum, scil. praestantissimum, adcommodatum laetitiae, qua memoriam Brutorum et Cassii, *τυραννοκτόνων*, celebrabant. *Thraseа* Paetus et gener eius, *Helvidius* Priscus, veneranda illis temporibus virtutis, gravitatis, constantiae liberiorisque animi exempla, notissima ex Tacito, Sueton. Arriano, Dione, Plut. et Plinii Epist. *Brutorum*, L. Iunii Bruti, qui Romam regio dominatu liberavit, D. Bruti, qui in Caesarem coniuravit, et inpr. M. Bruti, qui cum C. *Cassio* interfecit Caesarem, ut patriae libertatem vindicaret. *coronati*, more veterum, qui in epulis hilarioribus lautioribusque capillos non ungere tantum sed et coronare, collaque sertis cingere solebant.[20] *bibebant B. et C. natalibus*, quem annuorum parentalium morem illustravit Meurs. de Fun. c. 36. et imitati sunt Christiani in memoriis martyrum, nisi quod emortualem eorum diem dixerint natalem; Hennin.

37. *capaces*, grandes: quod tam ad bibendi cupiditatem, quam ad luxum et magnificentiam spectat. *Crustae Heliadum*, phialae ex electro; *vasa potoria crustata*, ap. Fest. in *tabernae crustariae*. *Crustae* proprie dicuntur ea, quibus res aliqua inducitur, deinde ornamenta vasorum argenteorum, signa quasi et simulacra, extrinsecus adligata, *πρόςτυπα*; de quibus v. sup. ad I, 76. *Heliades*, Phaethontis sorores, nimio fletu mutatae in populos, seu alnos, seu larices, electrum stillantes.[21] Hinc *Heliadum lacrimae* et *gemmae* pro electro ap. Ovid. Met. X, 263. et Martial. IX, 14, 6. *electrum* vero pro poculis et vasis ex electro conflatis inf. XIV, 307. ubi *electrum* proprie non succinum est, quod nobis *Bernstein* dicitur, sed exquisitius metalli genus, aurum, cui quinta argenti portio admixta est.[22]

20 Cf. Heyne ad Tibull. I, 7, 52. Iani ad Horat. Od. I, 36, 15 sq. II, 7, 7. 24. IV, 11, 3. al.

21 Quae fabula nota est ex Ovid. Met. II, 340 sq. 365. Hygin. fab. 152. et 154. ubi v. Munker. Pallad. R. R. XII, 15. Heyne et Serv. ad Virg. Ecl. VI, 62. et Aen. X, 190.

22 De quo v. Serv. et Heyne ad Virg. Aen. VIII, 402. Plin. IX, 40. XXXIII, 4. s. 23. ubi

Phialas ex tali electro conflatas etiam h. l. intelligendas esse non male monuerunt Britan. et Grang. Verum poeta sic inproprie loquutus est; nam electrum, quod veteres Romani ex Heliadum lacrimis ortum et arboris succum esse crediderunt, ideoque succinum adpellarunt, est potius nostrum *Bernstein*, idque a feminis olim magni solebat aestimari et gestari monilium vice. v. Plin. XXXVII, 2. Ovid. Met. II, 364 sq. Martial. IV, 59, 1 sq. *Phialae* cur *inaequales beryllo* dicantur, intelligitur forte ex Plin. XXXVII, 5. *Poliuntur* berylli *figura sexangula, quoniam hebescunt, nisi color surdus repercussu angulorum excitetur; aliter enim politi non habent fulgorem eumdem*: nisi praestat sententia Grangaei, qui pocula, in quibus inserti berylli *inaequali* numero, vel spatio, vel magnitudine; aut aliorum, qui aureos calices, insertis lapillis asperos, intelligunt. Salmasius Exerc. Plin. XXXVII, 5. „Quia viridis, inquit, color optime cum auro convenit, gemmas viridantes in ornandis poculis ut plurimum adhibebant veteres, inter quas smaragdus tenet primatum. Beryllus quoque, quia viridis, ad hunc usum translatus. Hoc ergo loco poeta dicit phialas beryllo textas, et per hoc *inaequales*, asperitate et extuberantia gemmarum."

39. *Virro* fictum non servi, sed patroni vel hospitis divitis nomen, ut inf. v. 43. 99. 128. 134. 156. IX, 35. Cf. sup. ad v. 19. *non aurum*, aureum poculum et vas, (ut inf. X, 27.) sed fictile, in quo *custode* non opus est; de quo v. Martial. XII, 71. (al. 74) 5 sq. XIV, 102. al. 106. *custos*, servus, qui te manusque tuas observet, *adfixus* tibi et lateri tuo, qui semper tibi praesens sit. *gemmas*, aureis poculis insertas.[23] Pocula etiam ditiorum ipsa saepe gemmea erant.[24] *qui*

praeter alia memoratur calix ex electro, ab Helena Lindi sacratus in templo Minervae.

23 Cf. Martial. XIV, 103. al. 107. et inf. X, 27.

24 De quibus v. Cerda ad Virg. Ge. II, 506 et Aen. I, 728. Meurs. de luxu Rom. c. 8. Kobierz. de luxu Rom. II, 10.

numeret, veritus, ne clanculum aliquas subripiat et subpiles. *ungues observet acutos*, ne furtim gemmas vel aurum abradas.

42. Neque hoc aegre ferendum est tibi: nam gemma saepe magni pretii phialae inserta est. Notat poeta hoc et seq. versu Romanos a fortitudine proavorum suorum ad luxum descivisse.

43 sqq. Romani eo luxuriae pervenerant, ut onustos annulis digitos, quum biberent, denudarent per luxum; nimirum pocula habebant, quae in margine fissuris et cavitatibus erant praedita, in quas ex tempore inserebant gemmas et uniones ex digitis, ut magnificentius biberent, et hoc proprie erat ἔμβλημα: quae *gemmata pocula* Noster intelligit, monetque parasitationis candidatum, ne aegre ferat, si quando custos adpositus gemmas a Virrone insertas dinumeret, ne forte unam ungue acuto eximat; Hennin. Cf. Martial. XIV, 107. al. 109.

44. 45. Gemmae, armorum olim, nunc poculorum ornamenta. Poeta respexit ad verba Virg. Aen. IV, 261. 262. *illi* Aeneae *stellatus iaspide fulva ensis erat*. *iuvenis*, Aeneas, *praelatus Zelotypo Iarbae* a Didone, quod notum e Virg. Aen. IV, 36. et 196—218. [25]

46 sqq. Tibi dantur *calices* vitrei et deformes, quales erant Vatinii s. Vatiniani, sic dicti a Vatinio *Beneventano*, *sutore* et vitreario artifice, qui gratia Neronis et optimi cuiusque criminatione valebat. [26] Poeta autem in contemtum Vatinii, foedissimi hominis, calices eius nominat magis, quam alterius opificis. BRIT. *Siccabis calicem*, cf. inf. ad XIII, 44. *nasorum*, rostrorum, quae nobis *Dillen*, *Schneppen*, *Schnauzen*, *Schnäbel*, dicuntur. Vatinius grandem nasum habuit;

25 Plathnerus suspicabatur, amare h. l. tangi nobiles Romanos, qui nobilitatem et genus quidem ab Aenea deduxerint, sed non virtutem; illum enim arma habuisse pretiosa, ipsos vero pocula.

26 Cf. Martial. X, 3. XIV, 96. Tac. Hist. I, 37 et Ann. XV, 34. ubi v. Lips.

vet. Schol. Hinc calices, qui nasos s. rostra habent, *Vatinianos* quidam dictos putant. Sed v. Lips. ad Tac. Ann. XV, 34.

48. Solent sulphure (ita legendum pro *in urbe*) calices fractos s. caldariolas componere, vitrum solidare i. e. malthare; vet. Schol. Alii verba poetae referunt ad morem Romanorum, vitra fracta permutandi sulphuratis seu ramentis sulphureis.[27]

50. *decocta* aqua. Nam aqua, quia post decoctionem frigidior est, decoqui vitroque demissa in nives refrigerari solebat, ut frigoris voluptas sine vitiis nivis perciperetur.[28]

51. *vobis*, clientibus, parasitis. *poni*, adponi in mensa.

52 sqq. Alii quoque iique viliores servi clientibus ac parasitis ministrant, quam dominis. *cursor*, servus a pedibus, ante rhedas currens, vel tabellarius, *Laquais*. Olim tamen τρυφηταῖς et delicatis viris mulieribusque pueri *Gaetuli* ac *Mauri*, h. e. Afri, (*fuscus Hydaspes* Hor. Sat. II, 8, 14.) παῖδες Αἰθίοπες, θεράποντες Ἰνδοὶ et θεράπαιναι Ἰνδαὶ, ministerium praestabant, et μικροφιλοτίμου indicium est ap. Theophr. Char. XXI. ἐπιμεληθῆναι, ὅπως αὐτῷ ὁ ἀκόλουθος Αἰθίοψ ἔσται. Cf. ibi Casaub. et, quos laudat, Athen. IV, 2. ad Herenn. IV, 50. Tibull. II, 6, 37. al. Videtur itaque poeta ex nigro tantum colore ridendi occasionem captasse, et deformem puerum opposuisse formosissimo. Servi quoque, ex barbaris regionibus a venalitiariis vel mangonibus Romam ducti, vilissimi erant omnium et minimo vendebantur

27 v. Salmas. ad Solin. p. 1096. Ramires ad Martial. I, 42. X, 3. Barth. ad Stat. Silv. I, 6, 74.

28 v. Plin. XXXI, 3., et ibi Harduin. Suet. Ner. 48. Martial. II, 85. XIV, 116. Petron. 31. Senec. Nat. Quaest. IV, 13. Alias artes, quibus Graeci et Romani, sub fervida coeli plaga viventes, potum gelidiorem faciebant, memorant Athenaeus III, 36. Plut. Sympos. VI. et Potter Archaeol. Gr. L. IV. c. 18. ubi v. Rambach. T. II. p. 641.

pretio. Cf. ad I, 111. *manus ossea Mauri,* Maurus exilis, macilentus, et *niger,* cuius species verbis seq. festive adumbratur. Sic et *graciles Indi* dicuntur inf. VI, 466. nam nimius aestus maciem gignit, ut humor frigusque pinguedinem. *cui* ob nigredinem maciemque *nolis occurrere,* ne terrorem tibi incutiat, tamquam *μορμώ,* s. *μορμολύκη,* osseum spectrum, phantasma et umbra mortui, quae et ossea et nigra esse fingitur. Cf. inf. ad VI, 572. et 601. Sic ex occursu Aethiopis et Mauri M. Brutus cladem, et Hadrianus mortem sibi imminentem augurabatur, si fides habenda Plut. et Spart.

55. v. ad I, 171. *monimenta,* sepulcra.

56. *Flos,* decus, *Asiae,* formosissimus puerorum servorumque Asiaticorum; ut ap. Cic. Phil. II, 15. III, 5. [29] Maximi autem aestimabantur servi, ex Phrygia, Lycia aliisque Asiae minoris regionibus petiti. Cf. inf. XI, 147. *ante ipsum* patronum sc. stat, paratus ad ministerium. Sic *στῆναι, παραστῆναι τινὶ* seu *ἐναντίον τινος, οἱ ἑστῶτες* et *παρεστῶτες,* de famulis s. ministris. Cf. v. 65. et Schleusneri Lex. N. T. Vol. I. p. 977. 978.

56. 57. Quam immenso saepe pretio Romani servos, Graecos potissimum et formosos, emerint, docent Plin. VII, 12. Suet. Caes. 47. Liv. XXXIX, 44. Martial. III, 62. et al. Poeta itaque taxat insanum luxum saeculi sui, quo pretia servorum superent facultates *Tulli* Hostilii et *Anci* Martii, regum Rom. qui tamen olim ditissimi civium fuerint. Ancus recte quidem *pauper* dicitur Claud. bell. Gild. III. respectu divitiarum et magnificen-

29 Cf. Heyne ad Virg. Aen. VIII, 500. Similiter *ἄνθος τῶν Ἀθηναίων* dixit Thucyd. IV, 133. *ἡρώων ἄωτοι,* et *ναυτῶν ἄωτος* Pind. Nem. VIII, 15. et Pyth. IV, 335. *flos iuvenum pubescentium,* et *iuventutis* Liv. VIII, 8. et 28. XXVII, 35. XXXVII, 12. ad quae loca v. Drakenb. Cf. Hemsterh. ad Lucian. Tim. c. 55. et Abresch. Diluc. Thucyd. p. 489. Poeta forte etiam ad *florem aetatis, τῆς ἥβης ἀγλαὸν ἄνθος,* respexit, de quo v. ad Sil. I, 61. III, 84. VII, 691. et Klotz. ad Tyrt. p. 68. 69.

tiae serioris aevi, sed idem quoque est Tullus *dives*, priscorum scil. temporum ratione habita, Horat. Od. IV, 7, 15. ubi v. Iani. *Tulli pugnacis*, quod notum ex Liv. I, 22 sq. Cf. Virg. Aen. VI, 813 sq. *ne te teneam*, ne longior sim, vel te multis verborum ambagibus morer, ut paucis dicam. *omnia frivola*, omnia regum bona exilia, nullius pretii, nihili aestimanda. *Frivola* substant. ut III, 198. nisi malis *omnia* sc. bona regum sunt *frivola*, si comparentur cum summa pecuniae, qua Asiaticus ille puer emtus est.

59. Satirice poeta iungit contraria, *Gaetulum*, fuscum ac deformem, (ut v. 53.) *Ganymeden*, pocillatorem: nam Ganymedes proprie formosissimus puer fuit et hinc raptus a Iove eiusque pincerna factus. Notandum tamen, beatulos illos servis abusos illis, qui ad cyathos erant; Grang. coll. Martial. IX, 22, 11. 12. et 73, (al. 75.) 6. quibus locis etiam pocillator dicitur *Ganymedes*, ut et XIII, 108 ac al. Ceterum multi homines formosi a diis rapti finguntur in fabulis, de quo v. Heyne Antiq. Aufs. St. I. et nos in Henkii *Magazin* cet. Vol. VI. *Respice* pone adstantem, h. e. eum sine tibi ministrare, et iube, *quum sities*, vinum infundere. [30]

61. *miscere* h. e. infundere vinum: nam veteres vinum admixta aqua, nec nisi nepotes merum bibebant. De hac vini cum aqua miscendi ratione v. Iani ad Horat. Od. III, 19, 12. et Potteri Archaeol. Gr. L. IV. c. 18. extr. *Sed forma, sed aetas digna supercilio*, pulcritudo et iuventus faciunt, ut et superbiat, et superbire possit; excusant quodammodo fastum eius. *Supercilia* non modo gravitatem, sed etiam fastum produnt. Plin. XI, 37. s. 51. *Supercilia homini et pariter et alterne mobilia, et in iis pars animi. Negamus, annut-*

30 Plathnerus coll. v. 65. et XI, 148. monet, veteres parcius sumsisse pocula in coena et pro lubitu; poposcisse enim, quando et quantum voluerint. Quis vero inde conliget, pocula ab omnibus parcius sumta esse?

mus. *Haec maxime indicant fastum. Superbia alicubi conceptaculum, sed hic sedem habet. In corde nascitur, hinc subit, hic pendet. Nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore, ubi solitaria esset.* Hinc *supercilium* h. l. et VI, 169 simpl. pro fastu. Sic et ὀφρὺς, ὀφρυόομαι, ὠφρυωμένος, ὀφρυάζω, ὀφρυανασπασίδης, unde ἀνατείνειν, αἴρειν, ἐπαίρειν, ὑπεραίρειν, ἀνασπᾶν τὰς ὀφρῦς, ut contra tam de fastu, quam de gravitate μεθιέναι, συνάγειν, καταβάλλειν τὰς ὀφρῦς. [31]

63. De usu *calidae* aquae, ad potum, (nam vino miscebatur) ad delicias, et ad vomitum movendum, si stomachus cibis esset obrutus, copiose multi disseruere. [32] De usu *gelidae* aquae v. sup. ad v. 50. *clienti veteri,* iam antiquo, olim noto, amico domini sui; vet. Schol. seu quod vetera quaevis evilescunt; seu quod senes ut plurimum, praesertim horriduli, ludibrio sunt iuvenibus; Prat.

65. *se stante,* v. ad v. 56.

66. Servi enim mores dominorum imitari solent. — Dignum patella operculum, et ut ait Euripides, μέτεστι τοῖς δούλοισι δεσποτῶν νόσου, Grang.

67 sqq. Cf. Plin. XIX, 4. *Ecce,* de re mira ac nova, ut *adspice* v. 80 et al. passim. *murmure* δεινῶς pro indignatione. *alius,* diribitor. *panem vix fractum,* quem vix fregit et frangere, nedum secare,

31 v. c. ap. Eurip. Iphig. in Aul. v. 648. Aristoph. Plut. v. 756. (ubi v. Hemsterh.) Eurip. Cycl. 166. (ubi v. Cl. Hoepfner) Similiter *supercilium adtollere* et *ponere* proverbio dicitur, de quo v. Erasm. I, 8, 49. Cf. sup. ad II, 15. Dalec. ad Plin. l. l. Heyne ad Epictet. c. 22. Bergler. ad Aristoph. Lysistrat. v. 7. et Rader. ad Martial. I, 4, 2. Grangaeus h. l. ita interpretabatur: Asiaticus ille servus non pauperibus aptus, sed rege superbo dignus, qui supercilio ipso vinum petit, loqui dedignans; ut alibi digitorum crepitu matulam petere dicuntur a sermone abhorrentes. Cf. Apul. Met. X, p. 247, 10. ed. Elmenh.

32 Potter. Archaeol. Gr. L. IV. c. 18. Freinshem. de calidae potu, Stuck. antiq. conviv. III, 6. Baccius conviv. antiq. II, 6. et inpr. Lips. Elect. I, 4. et ad Tac. Ann. XIII, 16.

potuit ob duritiem. *ſolidae*, durae, ut contra v. 70 *tener* et *mollis*. *agitent*, vexent, plurimum ei faceſſant negotii. *genuinum* dentem, qui tamen ad duras res mordendas aptior eſt reliquis, adeoque h. l. cum delectu ponitur. *Genuini* dentes ſunt poſteriores ſ. noviſſimi in extrema gena ſ. gingiva, κραντῆρες, σωφρονιστῆρες. Cf. Feſt. h. v. et Plin. XI, 37. ſ. 63.

70. *Siligo* candididiſſimum tritici genus, et ſine pondere, (unde h. l. *molli*) ex quo lautiſſimus conficiebatur panis, *ſiligineus*, quem *plebeio* obponit Seneca Ep. 119. Cf. Colum. II, 6, 1. 9, 13. et Plin. XVIII, 7—10. *memento*, μέμνησο, *cohibere*, pro cohibe (ſed maiore cum vi) *dextram*, manum, a tali pane, cave eum tangas aut ſumas. Cf. VI, 572. et IX, 93.

72. *artoptae* alii, alii *artocopi* legunt, (v. Var. Lect.) et has voces varie interpretantur. Vetus Schol. intelligebat vel, ut multi, piſtorem, (qui Gr. ἀρτοκόπος et ἀρτόπτης dicitur ab ἄρτος et κόπτω ſcindo ſ. tundo, et ὀπτάω, torreo, coquo) vel vas, in quo panis coquatur; (ὀπτᾶται) Lubinus diſpenſatorem vel obſervatorem et cuſtodem panis, ut ἀρτόπτης dictus ſit ap. ὄπτομαι, ut λινόπτης et οἰνόπτης; alii ſervum, qui panem ſecuerit; (ἀρτοκόπος, κόπτων τὸν ἄρτον) Britann. panem ſiligineum, multo labore (κόπῳ) confectum; Ferrar. Elect. II, 10. panem aſſatum ſ. eſcharitidem, non male, iudice etiam Henninio, cuius nota eſt: „Panis nonnihil aſſatus intelligatur, quem Belgae geraſpt wittebrood adpellant, i. e. panes triticeos raſos in cruſtis exterioribus, qui beatioribus in deliciis ſunt; ut poeta paraſitum, mirifice indignitatem rei exaggerans, moneat, *reverentiam* deberi, i. e. abstinendum eſſe, tamquam re ſacra, pane regis, tenero, niveo et molli ſiligine facto, ut potius *mucida ſolidae farinae fruſta*, i. e. panem atrum et ſecundarium ex *caniſtris conſuetis*, comedat, quum audaciam eius ſervus panis herilis cuſtos facile proſtituere poſſit, ſi *inprobulum* raptorem furta reddere cogat.“ Cf. Intpp. Plin. XIX, 11. et Plaut. Aulul. II, 9, 4. *Salva ſit*,

non violetur. *finge,* fac, pone, *te inprobulum,* fatis audacem esse, ut panem filigineum sumas, vel rapias.

74. 75. Verba sunt servuli dispensatoris ad parasitantem: heus, audacule conviva, depone, quam rapuisti, artoptam; noris tu potius panis secundarii, qui tibi destinatus est, atrum colorem, eoque ex consuetis canistris inpleto ventrem: Hennin. Nos diceremus: *Willst du wohl aus deinem Korbe essen?*

76—79. Verba seu cogitata clientis, indignantis et conquerentis, se pro tot officiis patrono praestitis tam indigne tractari. *Scilicet,* v. ad II, 122. *hoc* praemium tot incommodorum laborumque, haec inhonesta tractatio. *relicta coniuge* in lecto, ut mane salutarem patronum procul habitantem. *montem et Esquilias,* h. e. montem s. collem Esquilinum. *gelidas,* vento obnoxias, vel gelida s. frigida tempestate. *Iupiter,* aër. *vernus:* nam toto veris tempore aer mutabilis ac saepe pluvius est. Cf. Wernsdorf ad Calpurn. Ecl. V, 45 in Poet. Min. T. II. p. 140. Tempestates in Italia frequentius ingruunt sub auctumni initium et veris exitum. v. Heyne et Voss ad Virg. Ge. I, 311 sq.

79. Ex hoc loco patet, *paenulas* sub Flaviis in Vrbe, et primum non nisi pluvio tempore gestatas fuisse; Ferrar. de Re Vest. V, 2.

80. *Adspice,* v. ad v. 67. *distendat lancem* docte pro distendatur, porrigatur in lance, (cf. Heins. ad Ovid. Met. IV, 457) vel repleat, expleat lancem. v. Heyne ad Virg. Ge. IV, 164. et ad Tibull. II, 5, 84. Designatur magnitudo et squillae et lancis, cui *exigua patella* v. 85 obponitur. *domino,* v. ad I, 136. *Squilla,* concharum vel cancrorum genus, nec tamen parvus, ni fallor, ille piscis, qui Graecis πιννοτήρης vel πιννοθήρης, πιννοφύλαξ, καρκίνιον et καρίδιον dicitur, (de quo v. Cic. Nat. D. II, 48. et Harduin. ad Plin. IX, 31 s. 51. et 42. s. 66.) sed maior eius species: nam pisciculus ille ab h. l. alienus esse videtur. Apicius, si Suidae v. Ἀπίκιος fides habenda, in Libyam et Galatiam navi-

gavit, quum ibi longe maiores squillas, quam alibi, capi audivisset, easque comedens multa sestertiorum millia consumsit.[33]

82. *Asparagi* altiles in summis olim habiti deliciis, qui cumino addito inflationes stomachi discutiunt; Mancin. v. Plin. XIX, 8. *convivia*, convivas, clientes. v. ad II, 120 in Var. Lect. *cauda*, quae in squilla, ut in locusta, optimi olim habebatur saporis; Brit. *despiciat*, deorsum adspiciat quasi contemtim, (ut sup. I, 159) alte ac superbe gestata *manibus excelsi ministri*: nam divites Romani, omnia maiora, sublimiora augustioraque videri cupientes, proceros etiam ferculorum ministros, ut lecticarios, (v. ad III, 240) amabant.[34]

84. *Cammarus*, cochlearum species, h. l. pro pisce vilis saporis, qui nobis forte *Hummer* dicitur, et Gr. *ἀστακός*, quem male a cammaro distinguit Apicius art. coqu. II, 1. si lectio sana est. Cf. Hard. ad Plin. XXVII, 3. et XXXII, 11. *constrictus*, tenuis, macer, cum *ovo dimidio tibi ponitur*, adponitur. Sed ellipsis praep. *cum* dura est, et probabilior explicatio Grang., cammarus, cuius condimentum media parte ovi constrictum, *lié d'un jaune d'oeuf*. Malim tamen intelligere *cammarum constrictum*, circumdatum in patina, ovis sectis. Sic Martialis dixit V, 79, 5. *divisis cybium latebit ovis*, et X, 48, 11. *secta coronabunt rutatas ova lacertas*.

85. *feralis coena*: nam ova, quia adhiberi ad lustrationem solita, (v. ad VI, 518) propria fuisse viden-

33. Ascensius percepisse videtur difficultatem h. l. quem hoc sensu capiebat: vide, quam extenso et exporrecto pectore squilla a ministro teneatur, ne halitu aut naso eam foedet. Quae tamen ratio minus probanda videtur.

34 In alia omnia transiit Bahrdt, putans, servos ita adposuisse lancem, ut *pectus* squillae, utpote delicatior eius pars, obversum fuerit *domino*, *cauda* vero *convivis*, qui inde iam colligere potuerint, quae pars sibi destinata esset, et quantopere despicerentur. Enimvero *squilla* soli domino, convivis autem contemtus causa *cammarus* adponitur, quod ex vs. seq. patet.

tur sepulcrali epulo vel silicernio, ut lens, sal et libum; Lipf. ad Tac. Ann. VI, 5. Diis quoque inferis maenae aliique pisciculi et vilia quaeque consecrari solita; *patellae* vero usus plurimus in libationibus. Vtrumque fusius docet Heins. ad Ovid. Fast. II, 578. 634 et 651. Epith. *exigua* auget diminutionem, ut inf. XI, 144.

86 sq. Cf. Horat. Sat. II, 2, 59 sq. 3, 125. 4, 50. *Ipse* patronus. *Venafrano* oleo, quod optimum erat, ex agro Venafri, opp. Campaniae. v. Plin. XV, 2.

87. *Ne pallescentes moveant fastidia caules, Nitrata viridis brassica fiet aqua* Martial. XIII, 17. al. 14. *olebit laternam*, oleum, quale lucernis infundi solet. Cf. Horat. Sat. I, 6, 124. Σαπρὸν ἔλαιον, h. e. oleum vetustate conruptum ac rancidum, locis simil. dixit Theophr. Char. XI, 4. et XIX, 3. ad quae cf. Casaub. Farnabius suspicabatur, poetam respexisse illud in Demosthenem iactatum, τὸν λύχνον ὄζει.

88 sq. Designatur oleum Numidicum vel Afrum, quod adeo foeteat, ut nemo cum *Bocchare* h. e. Afris eo inunctis sustineat lavare, neque his noceant serpentes, qui eius graveolentiam ferre non possint. Ascensius coll. Plin. XV, 2. et 7. monet, Africam oleo carere, adeoque h. l. oleum sesaminum seu Aegyptium esse intelligendum, quod in cibis foedum et in lucernis exile sit. (Nam Aegyptii oleis prelo premendis parum laboris inpendunt. v. Strab. XVII.) Alii putant, Africam Plinii sententia non omni, sed bono carere oleo, sesaminumque oleum recte quidem intelligi, sed idem Aegyptiis, Indis Afrisque in usu fuisse. Cf. Harduin. ad Plin. l. l. *Alveoli* vasa concava, lances, aut catini, Gall. *saucières*. *illud* sc. oleum, *quod canna M.* cet., h. e. quod ex Numidia advectum est Romam. *Canna*, cymba, lembus. Laudant Plin. VII, 2. (ubi v. Hard.) *in India arundines tantae proceritatis, ut singula internodia alveo navigabili ternos interdum homines ferant*, et cap. 56 *naves in Nilo ex papyro, et scirpo, et arundine.* — *Micipsarum*, Numidarum: nam

Micipsa rex Numidiae, Masinissae filius, qui moriens regnum reliquit Adherbali et Hiempsali filiis suis, et Iugurthae fratris filio. *Bocchar* rex Numidiae. v. Liv. XXIX, 30. Alius fuit dux Syphacis. Liv. XXIX, 31. 32. Conf. Excurs. ad h. l.

92—98. Patronis optimi maximique pisces adponuntur, et quidem ex provinciis et mari Siculo vel longinquo petiti, quoniam *Tyrrhenum* mare, Italiae proximum, a gulosis Romanis iam iis exhaustum est. *Quis neget, indomitam apud Romanos, et, ut ait Caecilius, vallatam gulam fuisse, qui ex tam longinquo mari instrumenta luxuriae compararent,* Macrob. Sat. II, 11. *Est autem et haec natura, ut alii alibi pisces principatum obtineant* cet. Plin. IX, 18. s. 32. Cf. sup. ad IV, 140 sqq. *Mullus Domini,* v. ad I, 136. et IV, 15. *Corsica* et *Taurom. rupes* pro mari Siculo. *Tauromenium* s. *Taurominium,* (v. Var. Lect.) hod. *Taormina,* opp. in orientali ora Siciliae, ad euripum (*Golfo di Taormina,* Plin. II, 97) et in Tauro monte (unde eius nomen et h. l. *rupes*) conditum, quod vino ac marmore inclaruit, et, Naxo excisa, eius incolis auctum est. v. Diodor. XIV, 60. XVI, 7. et Cluver. Sic. I, 7. *Mare est peractum,* consumtum, Grang. vel potius, ubivis quasi peragratum, lustratum, penetratum remis, retibus, nauibus; ut *peragere* (pervagari) *freta remo* et *carinis* dixere Ovid. Her. XV, 65. et Petron. de mutat. reip. Rom. v. 4. [35] *iam defecit,* deficitur, defectum est, h. e. caret piscibus. *gula,* gulositas et luxuria, *saevit,* inmensa est ac perdita.

95. *penitus scrutante proxima* maria ac flumina, praeclare, omnia loca, angulos, recessus maris diligenter pervestigante, ut nihil relinquatur piscium. Sic et *omne perscrutari profundum* dixit Sen. de Consol. ad Helv. c. 10. *macello,* macellario, cetario, vel piscatore:

35 Cf. Barth. ad Stat. Theb. 283. 566. ad Quinctil. decl. I, IV, 574. Burm. ad Val. Fl. I, 9 et 13. ad Petron. LXIX.

nam in *macello* edulia ac cibaria cuiuslibet generis, etiam pifces, vendebantur, unde et *macellum cetariorum* memoratur Var. R. R. III, 17, 7. Cf. Burm. de Vectigal. pop. Rom. c. 12. p. 211. *Inftruit* pifcibus.

98. *Captator* hereditatis, heredipeta, qualis defcribitur inf. XII, 93—131. Eiusmodi homines viris matronisque divitibus et orbis pifces aliosque cibos delicatiores muneri mittere folebant, ut eos ita *captarent* vel *venarentur*, quae funt vocabula propria in hac re, v. Intpp. Plin. Epift. II, 20, 7. ac Petron. Sat. cap. 101. et 116. *Aurelia*, mulier, quae diftrahebat pifces, Schol. et Lubin. Alii intelligunt divitem orbamque matronam vel viduam, quae ab heredipetis tot pifces cibosque delicatos dono adceperit, ut partem eorum *vendere* coacta fit, ne corrumperetur. Sic *Gallita* et *Paccius* inf. XII, 99. Non male; fed haec ratio longius petita.

99. *Virroni*, ut fup. v. 39. *Muraena* genus pifcium, quod rapto vivit, nobisque etiamnunc *Murüne*, (Gall. *mourène* f. *murène*, Linn. *Helena*) non *Lamprete*, (*marinus*) nec *Pricke* f. *Neunauge* dicitur, et cuius fpecies eft anguilla. Cf. Athen. I. p. 4. VII. p. 313. Hippol. Salvianus hift. aquatil. p. 60. Plin. IX, 23. Quanto in pretio quantisque in deliciis fuerit Romanis, docent Plinius et alii.[36] In freto autem *Siculo muraenae maximae* et optimae capiebantur.[37]

100—2. *Auftro* h. e. vento non flante, *temeraria lina*, temerarii linorum domini, pifcatores, (ut *macellum* v. 95) quos lucrum audaces facit, in periculofo mari Siculo inter charybdes et Scyllas pifcantur. De *Charybdi* et Scylla v. ad XV, 17 fq. *Aufter continet fe*, in carcere Aeolio, vel vim fuam. *fedet*,

36 Plin. IX, 54. et 55. Varr. R. R. III, 3, 10. et 17, 3. Colum. VIII, 16, 5. et inpr. Macrob. Sat. II, 11. Martial. XIII, 80. al. 77. Salmaf. ad Tertull. de pallio c. 5. p. 444. — Tarteffiae prae ceteris laudantur Gell. VII, 16. et Ariftoph. in Βατράχοις.

37 v. Macrob. Plin. et Athen. ll. cc. Varr. R. R. II, 6, 2.

quiescit, ut ἧσθαι et καθῆσθαι, vel residet, quo sensu ventus etiam *cadere*, et contra *surgere* dicitur. [38] *in carcere* Aeolio, ut X, 181. in quo Aeolus ventos tenet inclusos; quae fabula vel pueris nota est ex Virg. Aen. I, 52 sq. (ubi v. Heyne in Exc. I.) ut et de *alis* ventorum. *siccat madidas* a pluvia. Iuvenalis iocatur et ridet mythos poetarum.

103. *Vos* clientes ac pauperes *manet*, vobis destinatur, servatur et adponitur. *anguilla colubrae cognata*, similis, Schol. Grangaeus putabat, ad etymologiam adludi; (*anguillae*, ut ait Isidorus, *similitudo anguis dedit nomen*) Britan. vero et alii, poetam sequi vulgarem opinionem de coitu *anguillae* cum *colubris* h. e. serpentibus s. anguibus. De *muraenis* quidem id tradit Plin. IX, 23. s. 39. ubi v. Intpp. De *anguillis* idem legere haud memini: ad idem tamen piscium genus pertinent.

104. *Tiberinus* sc. lupus, piscis, *glacie*, frigore, per hiemem, *adspersus maculis*, qui minoris pretii est, (*Lupi sine macula, nam sunt et varii, maxime probantur*, Colum. VIII, 16, 8. al. IX, 17, 8) et praeterea in *cloacis* urbis inmunda esca pastus. Alioquin enim lupus Tiberinus non vilis, ut h. l. et ut omnino lupi fluviales, sed delicatior cibus erat. [39] *Eum* temporibus Iuvenalis non amplius in pretio fuisse suspicabatur Britan. *glacie* pro *glaciei* positum putabat Plathner. *et ipse* lupus, vel alius piscis Tiberinus, *vernula*, vernaculus et quasi indigena *riparum*, qui circa ripas haerere solet. Hinc etiam vilior forte est, ut contra delicatior, si intra pontes Tiberis commoratur. v. Horat. l. l. *torrente cloaca*, confluvio sordium eius, quae in Tiberim deferuntur. Vis epith. *torrente* intelligitur vel ex loco class.

38 v. Heyne ad Virg. Ge. I, 354. et nos ad Sil. III, 142. VII, 151. X, 597.

39 v. Macrob. Sat. II, 12. Colum. VIII, 16, 4. Plin. IX, 54. Horat. Sat. II, 2, 31 sq. Nonnius de re cib. III, 16.

Plin. XXXVI, 15 *Cloacae operum omnium maximum, subfossis montibus, atque urbe pensili, subterque navigata. Fecit id Agrippa in Aedilitate, per meatus corrivatis VII amnibus,* (cloacis praecipuis, sub terram ductis, quot fuere montes s. arces ac colles Rom.) *cursuque praecipiti, torrentium modo, rapere omnia atque auferre coactis. Qui insuper mole imbrium concitati vada ac latera quatiunt, aliquando Tiberis retro infusi recipiunt fluctus, pugnantque diversi aquarum impetus intus; et tamen obnoxia firmitas resistit.*

106. *Crypta,* occulta (κρυπτή) ac subterranea caverna fornicata, h. e. cloaca. De *Subura* v. ad III, 5.

107. *Ipsi* Virroni, et qui ei similes sunt, *pauca velim* dicere. *facilem si praebeat aurem,* benigne ac libenter audiat. [40]

108—113. Verba poetae, quibus Virronem adloquitur. *Nemo petit* a te larga munera, *quae* cet. *amicis modicis,* ut *a. vilibus* inf. V, 146. pauperibus, quos *modicos pecuniae et originis* adpellat Tac. III, 72. VI, 39. *Seneca* similiter cum *Pisone* inter exempla liberalitatis laudatur a Martiali XII, 36, 8. [41] *Piso* forte C. Piso, auctor coniurationis in Neronem, de cuius liberalitate aliisque laudibus v. Tac. Ann. XV, 48. et Paneg. ad Pison. Diversi ab eo *Piso* Frugi Licinianus, a Galba Imp. adoptatus et cum eo occisus, (v. Lips. et Ern. ad Tac. Hist. I, 15.) et L. Calpurnius *Piso,* Consul a. V. 810. quem cum C. Pisone confundere videtur Lips. ad Tac. Ann. XIV, 14. Nota vet. Schol. h. l. est: Piso Calpurnius, antiqua familia, scenico habitu tragoedias actitavit: in latrunculorum lusu tam perfectus et callidus, ut ad eum latentem curreretur. Ob haec insinuatus C. Caesari, repente etiam relegatus est, quod

40 ut ap. Horat. Sat. I, 1, 22. Prop. II, 21, 15; et *aures dare alicui* ap. Cic. Arch. 18. et ad Att. I, 4. Grang.

41 Cf. Lips. Manud. ad Stoic. Philos. lib. I. Diss. 18.

consuetudinem pristinae uxoris abductae sibi ab ipso, deinde remissae, repetisse existimabatur. Mox sub Claudio restitutus, et post consulatum materna hereditate ditatus, magnificentissimus vixit, meritis sublevare inopes ex utroque ordine solitus, de plebe autem certos quotannis ad equestrem censum dignitatemque provehere." Cf. omnino Wernsdorf Poet. Lat. Min. T. IV. p. 36 sqq. *bonus*, liberalis, Grang. Brit. et al. Divitem, lautum, splendidum, Gr. ἐσθλὸν, explicabat Hennin.[42] Rigaltius cognomen *Frugi*, Pisonibus familiare, respici putabat. *Cotta* ex gente Aurelia, forte is, cuius mentionem facit Tac. Ann. XIII, 34. Cf. inf. ad VII, 95.

110. Gloriosius olim putabatur, liberalitatem exercere, quam *titulis*, honoribus, *et fascibus*, summis magistratibus, consulatu et praetura, fungi.

112. *civiliter*, more civium, et ut decet civem, qui alios non contemnit, vel iniuria adficit, nec sibi quid adrogat, sed aequo omnes tractat iure, et ita se gerit, ut, eos quoque cives esse, meminisse videatur. Cf. Ernesti clav. Cic. v. *civilis*. *Coenat civiliter*, qui non sibi vel paucis optima quaevis, ceteris vilia, sed sibi ac convivis omnibus eadem adponi iubet.

112, 3. Quod si feceris, per me licet sordidorum hominum more vivas, *dives tibi*, ita ut tuo tantum genio indulgeas, et *pauper amicis*, convivis nihil vel vilia adponi iubeas. Cf. ad I, 139.

114. *Ante ipsum* Virronem s. patronum divitem. *Iecur anseris*, lacte, ficu, mulso et carica farti, Romanis in summis deliciis erat.[43] Epitheton *magni* etiam ad iecur anseris spectat, de quo Plin. l. l. *fartilibus in magnam amplitudinem crescit: exemtum quoque lacte mulso augetur;* et Martial. l. c. *Adspice quam*

42 de qua vocis vi cf. Ernesti clav. Cic. Graev. lect. Hesiod. c. 6. ad Ἔργ. v. 214. Cort. ad Sallust. b. Cat. 33. Gron. Obss. IV, 9.

43 v. Martial. XIII, 58. Pers. VI, 71. Horat. Sat. II, 8, 88. et inpr. Plin. VIII, 51. s. 77. et X, 22. s. 27. ubi cf. Intpp.

tumeat magno iecur ansere maius cet. — *anseribus par* magnitudine *altilis* avis, inpr. gallina, alendo saginata. Cf. Plin. X, 50 s. 71. (ubi v. Hard.) et Martial. XIII, 62. *aper dignus ferro Meleagri*, non minor apro Calydonio, quem Meleager interemit, quod vel pueris notum e Ovid. Met. VIII, 272 sq. Cf. Martial. XIII, 92. Apri in vivariis etiam pasci solebant, ubi milliarii quidam facti. v. Lips. Poliorc. IV, 1. *aper solidus*, integer *fumat* in magna lance adpositus. v. ad I, 140. *Flavus*, pulcer, ut Gr. ξανθός: est vulgare epitheton non modo puellarum (ut inf. VI, 354.) sed etiam virorum fortium heroumque, quos et pulcritudo decebat; flavi autem crines olim non minus ac nunc pulcri censebantur; et Meleager tum pulcer, tum fortis fuit et heros.[44] *post hunc* aprum: nam, si Plinio VIII, 51. s. 78 fides habenda, *non tota quidem coena, sed in ipso eius principio, bini ternique pariter manduntur apri.* — *tradentur*, adponentur diviti et porrigentur, *tubera*, de quibus v. inf. ad XIV, 7.

117. *Tubera dicuntur nasci, si imbres fuerint autumnales et tonitrua crebra: tenerrima sunt tempore verno*, Plin. XIX, 3. *coenas*, cibos, h. l. tubera.

118. *Alledius* nomen equitis forte Rom., saltem hominis gulosi. Cf. Var. Lect. Is festive adloquitur Libyam, terram fertilitate insignem et horreum Rom. populi, ubi et ditiores Romani ac publicani inmensos agros possidebant: (v. Iani ad Horat. Od. I, 1, 10) per me in Libya et in agris meis Libycis frumentum non seratur, dummodo inde tubera Romam et ad me mittantur. Tubera Africana ceteris praestabant, et *Misy* vocabantur. v. Plin. XIX, 3.

120—4. Cf. inf. XI, 136 sq. et Lips. Sat. Serm. II, 2. *Structor* servus, qui non modo mensas adparat, ferculaque ordine ac commode in mensis *struit* h.

44 Cf. ad Sil. I, 438. Koeppen ad Hom. Il. α, 197. β, 642. γ, 284. Iani ad Hor. Od. II, 4, 14. III, 9, 19. IV, 4, 4.

e. disponit et collocat, (cf. inf. VII, 184. quae propria verbi vis est) sed etiam, ut inf. XI, 136 et al., qui cibos scindit, et vulgo *carptor*, (inf. IX, 110) vel *carpus*, vel *sciſſor*, et *cheironomon* dicitur, a quo tamen h. l. distingui videtur. *Cheironomon*, χειρονομῶν, est synon. τοῦ *cheironomus*, χειρονόμος, qui certa quadam lege (νέμῳ) et ad numerum manus concinne motitat, ita ut continue gesticuletur, propr. pantomimus, histrio, (χειρονόμος, ὀρχηστής Hesych.) et h. l. ciborum sector. Nam, teste Petron. 36, *sciſſor ad symphoniam ita gesticulans lacerat obsonium, ut putes Darium hydraule cantante pugnare*; unde h. l. *saltantem* h. e. gesticulantem, quae solennis verbi notio et satis nota est. *Alius pretiosas aves scindit, et per pectus ac clunes certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit*; Senec. Ep. 47. Cf. Plin. X, 50 s. 71 extr. et inf. ad VI, 63. *Cheironomonta* putarem adpellari diribitorem, qui ad symphoniam cuilibet convivarum cibos distribuat, (νέμει) nisi obstarent verba *volanti cum cultello*, quae non diribitori, sed sciſſori, cultrum agili manu versanti, conveniunt. *magistri*, qui eum artem cibos scindendi in pergula sua docuit. Cf. ad XI, 136 sq. *dictata*, ut ap. Horat. Epist. I, 1, 55. et 18, 13.

123. 4. Multum interest inter sectionem leporis et gallinae, vel plurimum refert, quibus gestibus cibi dissecentur. Vtrumque forte ridet poeta.

125 sq. Alia adfertur causa, cur coenae nobilium ditiorumque vitandae sint: *duceris planta*, pedibus traheris foras, vi eiicieris e triclinio, si forte inter coenandum *hiscere*, loqui, ausus fueris, *tamquam habeas tria nomina*, h. e. tamquam et tu civis sis optima lege vel ingenuus, qui libere loqui possit: nam civibus Rom. tria plerumque erant nomina, praenomen, nomen et cognomen, ac civitas Rom. multum dignitatis iuriumque conferebat. Vulgo exponunt, tamquam et tu sis nobilis. Verum non nobiles tantum, sed quilibet fere civium tria habebat nomina: favent tamen illi explicationi verba Au-

sonii: *Tres equitum turmae, tria nomina nobiliorum.*[45] *Cacus ab Hercule* saxis, stipitibus et clava *ictus*, et, quum occisus esset, pedibus e spelunca protractus: quod notum vel e Virg. A. VIII, 249. 250. 264.

128. *Virro*, v. sup. ad v. 39. *Propinare*, *προπίνειν*, propr. dicitur, qui poculum s. vinum summis delibat labris, aliique ebibendum tradit; quod honoris signum erat.[46] *perditus* *δεινῶς* pro, inprobus, scelestus. *ut dicat regi, bibe*, h. e. ut diviti ac nobili patrono (v. ad I, 136) poculum propinet.

131. Comparant proverbia *vestis virum facit* — *lacer pannus* — *τῶν γὰρ πενήτων εἰσὶν οἱ λόγοι κενοί* — et Theogn. *τῷ γὰρ πενίῃ δεδμημένῳ δέδεται ἡ γλῶσσα*, etsi Πολλάκι καὶ κηπωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν. *homines pertusa laena*, lacera ac farta veste induti, h. e. pauperes. Cf. ad III, 283.

132 sq. Si munere Deorum aut hominum dives repente fieres, *homuncio*, tu, qui nunc in contemtu vivis et quem nobiles vix hominem putant, quam magnus confestim et honoratus evaderes! *Quadringenta* sc. sestertia, censum equestrem, ut I, 106 et II, 117. *similis Diis*, *ἴσος θεῷ, εἰκὸν* (*εἰκὼν*) *τοῦ θεοῦ*, dicebatur olim homo beneficus; Bahrdt. quod vellem exemplis probasset. Alii comparant verba Ovidii, *Regia, crede mihi, res est subcurrere labsis*, et Senecae, *Nemo propius ad De-*

45 Alii interpretantur: tamquam fur sis. Haec vero sententia ab h. l. aliena est, et fur Plauto in Aulul. *homo trium literarum*, non *nominum*, dicitur. Flavius Coniectan. Cent. I. c. 66 ad tria Corneliorum nomina, Sulla, Cinna, Lentulus, qui pessimi perniciosissimique fuerint, invita Minerva respici putabat. Non magis probandae coniecturae Gyraldi Annotatt. Dialogism. IV. Polit. Miscell. c. 31. et aliorum, v. c. libertum designari, cui propter merita sua libertas, praenomen, nomen et cognomen patroni data sint; vel sensum esse: tamquam pessimus sis servus, et tribus nominibus adpelleris Cappadox, Cilix, Cretensis, unde Graec. proverb. *τρία κάππα κάκιστα*. Cf. Var. Lect.

46 v. Fischer ad Anacr. IV, 3. et Intpp. Virg. Aen. I, 737 sq.

um accedit, quam qui hominibus salutem dat et beneficium. Plerique intpp. h. l. tacent. Meo qualicumque iudicio *similis Diis* h. l. est homo dignitate et potentia ceteris praestans, inpr. Imperator: nam Imperatoribus Rom. divini honores decernebantur, et ad eos transferebatur notio, quam Graeci de regibus et heroibus animo sibi informabant, quorum βασιλεῖς s. ἄνακτες et ἥρωες erant θεοείκελοι, ἐπιείκελοι, ἐναλίγκιοι ἀθανάτοισιν, θεοειδεῖς, θεῖον γένος, ἡμίθεοι, διοτρεφέες, Διῒ μῆτιν ἀτάλαντοι. *melior*, benignior, *fatis*, quae te pauperem fecere.

134. *In pretio pretium nunc est: dat census honores, Census amicitias; pauper ubique iacet,* Ovid. Fast. I, 117. Cf. sup. I, 112.

135. *Da Trebio* sc. poculum, vel cibum delicatiorem, et *pone ad T.* verba divitis ad servum, et *vis f. ab i. I.* ad Trebium, quod est fictum nomen pauperis clientis, (ut sup. v. 19) qui nunc repente dives factus est. *frater* blandius nomen, quo amici se invicem compellant, ut ap. Horat. Ep. I, 6, 54 et Martial. X, 65, 3. Cf. Broekhus. ad Tibull. p. 295. *vis* dari tibi *ab ipsis ilibus,* lumbis, parte delicatiore, v. c. apri ap. Plin. VIII, 51. s. 78.

136. 7. Honor et blanditiae ad numos spectant, iisque tribuuntur, non homini vel meritis et virtuti.

137 — 140. Dives ille et superbus Virro etiam clientis instar, te, qui repente dives factus es, ut patronum suum colet et venerabitur, si tibi non erunt liberi, et ipsi adeo spem hereditatis adipiscendae concipere licet. Lubinus comparat simill. Epigr. Palladae: Ἢν ὁ φίλος τι λάβῃ, δόμινε φράτερ, εὐθὺς ἔγραψεν, Ἢν δ' αὖ μή τι λάβῃ, τὸ φράτερ εἶπε μόνον. Ὤνια γὰρ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα· αὐτὰρ ἔγωγε Οὐκ ἐθέλω δόμινε, οὐ γὰρ ἔχω δόμεναι. *Dominus*, v. ad I, 136. *Domini rex,* maior patrono ac potente amico, *fieri*, ab eo coli summo honore.

138. 9. Poeta festive utitur verbis Virg. Aen. IV, 328. *filia dulcior*, saepe et multis parentibus, *illo*

filio. Nonnulli τὸ *illo* ad Virronem f. heredipetam referunt.

140. *facit* cet. ob fpem hereditatis. Cf. Martial. X, 18. et XI, 56.

141—145. Sed quamvis *Mycale*, uxor tua, *pariat nunc*, quum fis locupletatus, non te penitus adfpernabitur, fed tecum una gaudebit tuis liberis, et munufcula iubebit adferri; Brit. Honorabit itaque te et tuos, quia nunc dives es, et fperat, gratiam a te relatum iri. Κεκλημένος δὲ ἐπὶ δεῖπνον, κελεῦσαι καλέσαι τὰ παιδία τὸν ἑστιῶντα· καὶ εἰσιόντα φῆσαι σύκου ὁμοιότερα εἶναι τῷ πατρί· καὶ προσαγαγόμενος φιλῆσαι, καὶ παρ᾽ αὑτὸν καθίσαι· καὶ τοῖς μὲν συμπαίζειν αὐτὸς, λέγων, ἀσκὸς, πέλεκυς, Theophr. Char. V. ubi cf. Cafaub. Sed *Mycale* (de quo nomine cf. Var. Lect.) h. l. meretrix potius eft, quod iam vidit vetus Lubini commentator, et fententia horum verborum: at tua concubina vel *tres pueros fimul pariat licet*, h. e. eam parere licitum eft; (*fie mag gebühren*) non indignabitur Virro, fed gaudebit, nihil veritus, ne propter filios adulterinos ab hereditate excludatur. Si Mycale uxoris, non pellicis nomen eft, poeta *vel unum puerum*, non *tres pueros* dixiffet. *loquaci nido*, pullis avium, νεοσσοῖς τρύζουσι, h. l. pro puerulis loquacibus, forma loquendi Virg. Aen. XII, 475 ad fenfum inpropr. ac figuratum translata. Sic et χρηστοῦ πατρὸς νεόττια dixit adulator apud Theophr. Char. II. *nidos querulos* Senec. Herc. fur. v. 148. *nidos inmites* Virg. Ge. IV, 17. et *nidum liberorum* Ammian. XIV. p. 28. ubi v. Valef. Cf. inf. XIV, 74 in Var. Lect. et Burm. ad Anthol. vet. lat. Epigr. I. p. 139. *viridem thoraca* laneum, fubuculam, vel tunicam. [47] *minimas nuces* Avellanas. *affem rogatum* a puero, qui notos ita compellat: da mihi nummulum, poma,

47 Schol. vet. *armilaufiam prafinam, ut fimiae.* Cf. Du-frefnii Gloffar. Salmaf. ad hift. Aug. p. 335. Rutgerf. Var. Lect. III, 15. VI, 13. et fup. ad III, 67.

pyra, nuces; Lubin. Cf. ad XIV, 208 in Var. Lect. *infans parasitus*, blandiens et adpetens ciborum.

146—155. Haec ad mensam secundam spectant. *Vilibus amicis*, clientibus. Cf. ad v. 108. *ponentur*, adponentur. *fungi ancipites*, suspectum cibi genus, de quo dubites, venenatum sit, nec ne. Quibus male creditur; Rigalt. *Quae voluptas tanta ancipitis cibi*, Plin. XXII, 23 ubi de fungis agit.

147. *Sunt tibi boleti, fungos ego sumo suillos* (vilissimos et saepe venenatos de quibus v. Plin. l. c.) similiter dixit Martial. III, 60, 5. et I, 21. *Dic mihi, quis furor est? turba spectante vocata Solus boletos, Caeciliane, voras. Quid dignum tanto ventrique gulaeque precabor? Boletum, qualem Claudius edit, edas!* — *Boletus* praestantissimum fungi genus. v. ad XIV, 8. *Domino*, v. ad I, 136. *sed boletus* non venenatus, *qualem Claudius* Imp. *edit, ante* quam ederet *illum*, quem ei dedit Agrippina uxor veneno infectum, *post quem nil amplius edit*, festive pro, quo periit. Cf. inf. VI, 620 sq. Suet. Claud. c. 44. Plin. XXII, 22.

149. *Virronibus*, convictoribus et amicis, Virroni paribus nobilitate ac divitiis. *pascaris*, delecteris, *odore*, ut ap. Martial. I, 93. et Ovid. Met. VII, 263. ubi Heins. bene suspicatur, Iuvenalem adlusisse h. l. ad gentem quamdam Indicam, quae solo pomorum odore victitare dicatur. Solinus certe in India: *Odore vivunt pomorum silvestrium, et eorum olfactu aluntur.*

150. *Phaeacum* ins. in mari Ionio prope Epirum, Corcyra, (hod. *Corfu*) eorumque rex Alcinous, et huius hortus notissima ex Hom. Odyss. η. ubi etiam v. 114 sqq. poma praestantissima ac perennia, propter Zephyrum semper spirantem, laudantur, unde h. l. *perpetuus auctumnus*. Cf. Quirini primordia Corcyrae p. 63.

152. *sororibus Afris*, Hesperidibus, quarum horti in extrema *Africa* et poma aurea vel tironibus no-

ta. [48] *subrepta*, ut olim ab Atlante et Hercule. [49] *Tu*, pauper cliens *frueris*, cum voluptate prae inedia vesceris, *scabie mali*, malo scabioso et carioso, *quod*, quale, cet.

153—155. Locus admodum obscurus, in quem dici non potest quot nugas confuderint interpretes, quas omnes recensere non est operae pretium. Plerique putant de tirone milite eiusque exercitiis agi, et *hirsutam capellam* esse *vel* lorum f. amentum e corio capellae factum hastaeque adligatum, quo missa retrahi posset; *vel* centurionem, *vel* campidoctorem, (ita Schol. vet.) vel alium magistrum, qui per convitium *capella* dicatur, quod *hirsutus* sit caprarum instar, et promissa barba intonsisque capillis horreat, (cf. ad XIV, 194. 195. et Pers. III, 77 *de gente hircosa centurionum*) seu indutus sago cilicio, vestimento ex pilis caprarum et hircorum texto. Cf. Ferrar. Elect. II, 6. et inf. ad XVI, 13. Sed cur a tirone potissimum milite exemplum petitur vilium ciborum? cur *parma* ille *tegitur*, quae Iuvenalis tempore non amplius in usu erat? cur *flagellum metuit*, qui fuste aut vite centurionis, (v. ad VIII, 247. et XIV, 193) non flagris caedi solebat? cur poma militi in castris tribuuntur? Frustra certe provocant ad locum Plin. XV, 14. *Sex. Papinius Cos. primus zizipha et tubera adtulit D. Augusti temporibus, in castrorum aggeribus sata, baccis similiora quam malis, sed aggeribus praecipue decora, quoniam et in tecta iam silvae scandunt*; et ad Cic. Epist. ad Div. VIII, 15 pr. cuius potius loci sensus est, milites Caesaris tolerantissimos esse molestiarum bellicarum, et post illas tam belle se habere, ut *malis orbiculatis* h. e. delicatissimis (v. Ernesti clav. Cic.) *pasti esse videantur*. Recentius *aggerem* alii expli-

48 v. Spanhem. ad Callim. H. in Cer. v. 11. et Heyne ad Virg. A. IV, 480 sq. ad Apollod. p. 408 sq. et Comm. de Theog. Hes. p. 141.

49 de quo v. Heyne ad Apollod. p. 406 sq. et Diodor. IV, 27.

cant castra Praetoriana prope moenia Romae, et Lipſ. de Mil. Rom. V, 14 extr. aggerem non castrenſem, ſed urbanum; (de quo v. inf. ad VIII, 43) peſſime autem verba *ab hirſ. capella* Aſcenſ. ex pharetra, cuius tegmen eſt a capellae corio, et Brod. Miſc. IX, 1. ab arcu e cornibus caprinis. Idem Lipſius l. l. exiſtimabat, venatorem hic deſcribi vel beſtiarium, qui feras iaculari didicerit in capella viva, et in ea, non in leone aliisve feris configendis tuto artis tirocinia ponere potuerit. Hoc hominum genus infimae dicit conditionis fuiſſe, flagellis caeſum, et ob vilitatem cibi tenue ac ſtrictum, non in gladiatoria ſagina. Sed quis ſibi perſuadeat, ut alia taceam, Iuvenalem illo ſenſu dixiſſe, *a capella diſcit iaculum torquere?* — Claverius, Grangaeus et Rutgerſ. Var. Lect. III, 15. duce Schol. vet. qui ad voc. *mali* notavit, *quale ſimia manducat*, credebant ſimiam deſignari iaculatricem et caprae inequitantem, quae ab agyrtis et hiſtrionibus lucelli riſusque captandi cauſa circumducta ſit. Hac ſententia paululum inmutata Henninius h. l. ita interpretatur: „*ſ fueris* (emphatica indignatione hac voce utitur) *malo*, quod *in aggere* ſ. caſtris Praetorianis prope Vrbis moenia ab otioſis praetorianis *rodendum* daretur ſimiae, quam illi Praetoriani, inſuper habitis militaribus exercitiis, ludicro bonum otium ad Vrbem perdentes, quaſi nihil aliud agendum eſſet, *parma galeaque tectam hirſutaeque capellae* inequitantem *flagelli metu* ad diſciplinam *torquendi* inde, inſtar equitis, *iaculi* compellant. In tranſitu acri bile perfunditur deſidia militis: *ſimiam* vero *equitem ex capra iaculandi artificem* inter ludicra militis etiam Aſiatici enumerat Leo Africanus.“ Haec interpretatio propter Leonis verba reliquis praeferenda videtur. Inepta vero eſt illa Bocharti in Hieroz. T. I. lib. 3. cap. 19 extr. p. 902. ubi ex eo, quod caprae quaedam ab Orientalibus, et hirci olim in Circenſibus a pueris equitati ſint, colligit, in primis militiae rudimentis tirunculos, capris inſidentes, didiciſſe iaculari. Cf. Var. Lect. *metuens fla-*

gesti, ut *m. virgae* inf. VII, 210. v. Heins. ad Ovid. Met. I, 323.

156. *inpensae parcere*, te pauperem tam ignominiose tractare ob parsimoniam et sordes. Immo *hoc agit*, facit, vel illud molitur, operam dat, *ut doleas*, ut te vexet, angat, discruciet, et ludibrio habeat.

157. 8. *Ridiculus aeque nullus est, quam quando esurit*, Plaut. Stich. I, 3, 64. Paupertas quoque ridiculos facit homines. v. sup. III, 152 sq. et ibi not. *plorante gula*, famelico parasito, qui fame maceratur.

159. *bilem*, iram, *effundere per lacrumas*: nam, ut verbis Ovid. Trist. IV, 3, 38 utar, *expletur lacrumis egeriturque dolor.* Cf. ad I, 45. *presso*, compresso, *diu molari* s. maxillari dente *stridere*, frendere dentibus, ut irati solent.

161. *Tu tibi liber homo videris*, qui tamen servus es gulae aliarumque cupiditatum. Cf. loca praeclara Horat. Sat. II, 7, 80—94 (ibid. v. 111 *Nil servile gulae parens habet?*) et Epist. I, 16, 63 sqq. ubi Stoice philosophatur. Sic et Pers. V, 73—90 ubi v. Casaub. *Liber non potes, et gulosus esse*, Martial. II, 9. et 53 *Liber eris, coenare foris si, Maxime, non vis.* — *Regis* (v. ad I, 136.) *conviva v.* cf. Horat. Sat. II, 7, 32 sqq.

162. Cf. Horat. Sat. II, 7, 38. Martial. I, 93, 9 et V, 45, 7 sq.

163 sq. *Quis* est *tam nudus* opibus, inops, omnibus aliis praesidiis destitutus, *ut illum* Virronem, eius superbiam et contumelias, *bis ferat*, ut iterum invitatus ad coenam veniat, *Etruscum — loro*, h. e. si ingenuus est et nobilis genere, vel tantum libertinus et pauper. *aurum Etruscum* bulla aurea, quod insigne, ut multa alia, ab Etruscis petitum videtur. Cf. Macrob. Sat. I, 6. *Bulla* erat insigne puerorum ingenuorum, cordis fere

figura, ex collo in pectus dependens. Pueri nobiles ac divites utebantur bulla aurea, humili vero loco nati, pauperes et libertini scortea, h. e. e corio facta, vel *loro;* nisi potius *lorum* est ligamentum cum nodo, sine bulla, ex eo pendente. (v. Macrob. I, 6.) [50]

166. *Ecce dabit — altilis,* verba vel potius cogitationes pauperis clientis.

168. *altilis,* gallina, ut sup. v. 115. *minor,* semesa. *inde,* quia speratis, partem ciborum delicatiorum vobis datum iri, *tacetis,* non postulatis *panem paratum,* quem sumere cuivis licet, et *strictum,* secatum, (ut ap. Virg. Ge. I, 317. ubi v. Heyne) adeoque in pleno convivio esuritis. An sensus est: *tacetis,* suspensi exspectatione et inter spem metumque, *paratum* semper et in promtu habentes, ac *stringentes,* inminuentes, panem, cum illis cibis comedendum, quem tamen *non tangitis,* editis, quoniam illi cibi vobis non exhibentur. *Strictus panis* Lubino aliisque est constrictus, artus, durus, ut *solidae iam mucida frusta farinae* sup. v. 68. Sed τὸ *stricto* non adiectivi loco positum videtur.

170—4. Verba cum indignatione dicta! *Ille* Virro *sapit, qui te sic utitur,* tam contumeliose ac superbe te tractat: facit id merito tuo; dignus es, qui ita tracteris. *pulsandum,* colaphis percutiendum, more parasitorum, qui dura hac conditione erant, ut et ridiculi, (γελωτοποιοὶ) et plagipatidae essent. [51] *vertice raso,* quia servi ut plurimum olim erant tonsi, adeoque servili ritu; Grang. et Brodaeus Misc. IX, 1. Immo quoniam scurris et morionibus ad ludibrium capita rade-

50 Cf. inf. XIII, 33. et XIV, 5. De origine causaque huius moris, et forma *bullae* v. loc. class. Macrob. Sat. I, 6. Plin. XXXIII, 1. Fest. h. v. Plut. in Romulo p. 30. Voss. Etymol. ling. lat. p. 81. et Franc. de Ficorini libellus de bulla Rom. 1732.

51 Cf. Terent. Eun. II, 2, 13. Plaut. Capt. I, 1, 20 ibique Meur.

bantur, de quo v. Ferrar. Elect. II, 13. [52] *quandoque*, aliquando, vel nonnumquam...

52 Perperam vero Curio et alii arbitrantur, poetam suadere, ut, qui mensas potentiorum sectentur, post multa, quae digne atque indigne passi sint, tandem se in libertatem vindicent, iugumque, quod sponte subierint, e collo discutiant: antiqui enim moris fuisse, ut, qui ex servitute in libertatem vocarentur, *raso capite* irent ad Praetorem, illudque bis terve ei vel lictori virgula s. vindicta percutiendum praeberent. Quae prorsus aliena sunt ab h. l.

IN SATIRAM VI.

ARGVMENTVM.

Iuvenalis primum profitetur, se non satis mirari posse dementiam Vrſidii Poſtumi, qui uxorem, eamque caſtam, circumſpiciat, quum et pudicitiae veſtigia inde a fine aetatis argenteae fruſtra quaerantur in toto terrarum orbe, (v. 1—29.) et vitam liberam voluptariamque agere, immo mori, multum praeſtet, quam ſervile matrimonii iugum ferre, et Poſtumus ipſe notiſſimus ſit moechorum. (30—47.) Deinde amicum ab uxore ducenda dehortatur, eumque in finem vivis coloribus depingit, ac ordine recenſet omnia mulierum tunc temporis viventium vitia, et quidem 1. inpudicitiam et libidinem effrenatam, cuius explendae cauſa nobiliſſimae etiam matronae, immo Auguſtae, vel cum hiſtrionibus, citharoedis ac gladiatoribus concumbant patriamque relinquant, vel in lupanaribus proſtent, quod Hippiae ac Meſſalinae exemplis probatur; (47—132.) — 2. inſanam ludorum ſpectandorum cupiditatem, qua captae hiſtrioniam ipſae faciant; (67—70.) — 3. licentiam, quodcumque libeat, vel faciendi vel a marito exigendi, magna dote aut pulcritudine quaſi emtam; (136—160.) — 4. ſuperbiam, maxime earum, quae nobilitate generis, caſtitate, forma, ſecunditate aliisque naturae ac fortunae dotibus excellant, v. c. Corneliae matris

Gracchorum, Niobes et al. (161—183.) — 5. *adfectationem Graecae linguae;* (184—199.) — 6. *pertinaciam durumque in maritos imperium;* (202—223.) — 7. *divortia crebra, quibus maritos mutent;* (224—230.) — 8. *suspectam fidem aliosque pravos mores, vivente socru, quae iis imbuat filiam;* (231—241.) — 9. *cupiditatem litium, in quibus ipsae adcusatorum patronorumque partes agant;* (242—245.) — 10. *inpudentiam, quae nonnumquam tanta sit, ut ne in gymnasia quidem et arenam descendere, vel ad palum exerceri erubescant;* (246—267.) — 11. *studium rixandi cum maritis et die et noctu;* (268—270.) — 12. *fictam tristitiam lacrymasque, quoties iubeant, manantes, quibus maritis exprobrent adulteria, ut sua celent;* (271—278.) — 13. *insignem audaciam, qua deprehensae in stupris se defendant;* (279—285.) — 14. *mollitiem et luxuriam, fontem reliquorum vitiorum;* (286—300.) — 15. *temulentiam, qua augeatur libido et mulieres saepe ad omnem turpitudinem, vel ad aram Pudicitiae et in sacris, inpr. Bonae Deae, rapiantur;* (300—345.) — 16. *dolum, quo utantur in custodes sibi adpositos, quos ipsae primos ad stupra sollicitent;* (346—351.) — 17. *ambitionem, quae nullam paupertatis rationem habeat;* (352—365.) — 18. *amorem, quo eunuchos amplectantur, ut indulgeant libidini, nec tamen concipiant;* (366—378.) — 19. *studium cantus ac musicae artis, cui multae sint deditae;* (379—397.) — 20. *curiositatem credulitatemque;* (398—412.) — 21. *iracundiam ac crudelitatem;* (413—418.) — 22. *nocturnam lavationem cum multo strepitu, et vomitionem ante coenam, vino largius sumto concitatam;* (418—433.) — 23. *adfectationem sapientiae et eruditionis;* (434—456.) — 24. *nimium ornatum fastumque intolerabilem divitum feminarum;* (457—460.) — 25. *studium moechis, non maritis, placendi munditie ac nitore, quem pane fili-*

gineo, in lac asininum intincto, fucis unguentisque sibi concilient; (471—473.) — 26. *saevitiam in servos servasque, in quas euomant iram, vel in maritos conceptam, vel eo incensam, quod ars ornatricis dare non possit, quae denegaverit natura;* (474—495.) — 27. *nimiam decoris quaerendi, nullamque rei familiaris et inpensarum curam;* (495—511.) — 28. *stultam cuiuscumque generis superstitionem;* (511—591.) — 29. *inprobitatem nobilium divitumque feminarum, quae vel partum medicamentis abigant,* (592—597.) *vel adulterinos pariant filios,* (597—601.) *vel denique nothos sive subditivos pro suis ac legitimis alant;* (602—609.) — 30. *usum incantationum ac philtrorum, quibus nonnumquam maritos ad insaniam agant;* (133—135. *et* 610—626.) — 31. *quaestus cupiditatem, qua incensae privignos, immo (ut Pontia) suos filios maritosque veneno, vel ferro quoque necare conentur.* (627—661.)

Quemadmodum poeta in reliquis Satiris pravos potissimum mores virorum perstringit, ita in hac acerrime insectatur mulierum vitia, occasione carminis sumta ab eo, quod Postumus amicus consilium ducendae uxoris ceperat. A quo ut eum avocet, omnia feminei sexus vitia tamquam in picta adumbrat tabula, et ad vivum quasi resecat, nihil fere praetermittens, quod ad dissuadendum valere possit; ita ut haec Satira omnibus eloquentiae floribus distincta sit, et in consummatissimis Iuvenalis operibus referenda. Si quid in illa vituperandum est, eo non retulerim vivos colores, turpium rerum picturae inductos, qui et argumento, quod pertractatur, et satiricae poeseos indoli, et potissimum consilio poetae, quod modo memoravi, aptissimi sunt, sed potius eorum mixturam, qua ordo sententiarum passim perturbatur. Nam alia bis recensentur, v. c. philtra, incantationes et veneficia, (v. 133 sq. et 610 sqq.) superbia, (v. 161 sq. et 457 sq.) vinolentia, (v. 300 sq. et 425 sq.) durum in

maritos imperium; (v. 139 sq. et 212 sq.) alia aptiore, opinor, loco, v. c. quae de luxuria, omnium vitiorum fonte, praeclare disputantur, (v. 286 sqq.) vel initio, vel in fine carminis, inculcari poterant; alia denique, quia sibi cognata sunt, magis placerent elucerentque, si non seiuncta essent, sed connexa, v. c. quae v. 67 sq. et 379 sq., v. 184 sq. et 434 sq., v. 413 sq. et 475 sq., leguntur. In ipsa quoque carminis dispositione non magna inventi laus ingenio poetae debetur, nec singulae eius partes, etsi egregie adumbratae, arte quadam inter se implicatae sunt, sed (aeque ac in Sat. X.) eo se excipiunt ordine, quo in declamatione aliqua rhetor alias aliis subiungeret. Non alium tamen antiquum scriptorem legere memini, qui idem argumentum tali modo et tam copiose tractaverit; etsi non ignoro, multa mulierum vitia passim notata esse ab aliis, inpr. ab Euripide et Aristophane. Ille tot scelestas cuiuscumque generis mulieres induxit in scenam, et hunc sexum toties ac tantopere perstrinxit, ut inde Μισογύνης olim vocaretur: nam ἔνγε ταῖς τραγῳδίαις μισογύνης, ἔνγε τῇ κλίνῃ Φιλογύνης fuit, teste Sophocle ap. Hieron. laudatum Athenaei lib. XIII. p. 557. errantque Suidas, Moschopulus, Gellius XV, 20. et alii, qui illam adpellationem a naturali, quod in omne genus muliebre gesserit, odio repetunt. (v. Barnes. vit. Euripidis §. 19. et Baylii Diction.) Hic vero in solis Θεσμοφοριαζούσαις, in quibus Euripidem a mulieribus damnatum fingit, quod in eas saepius acerrime invectus sit, plura paene istius sexus flagitia memorat, quam Euripides in omnibus, quae quidem restant, tragoediis suis. Qui vero alia feminei sexus vituperia legere cupit, consulat, quos Henninius laudavit, Chrysost. homil. de Herodiad., Barth. ad Celestin. ex Hispan. versum p. m. 334 sqq., les Mémoires de Brantosme, et sotadica Italorum Hispanorumque scripta. Iis similia etiam his temporibus a Nostratibus edita sunt. —. Ceterum haec Satira insigni documento est, quanta illis temporibus Romae fuerit morum corruptela. Eam tamen Traiani temporibus

confectam esse, iudicio parum probabili ac certo colligitur ex vs. 407—412. ubi v. Comment.

1—13. In aureo seculo, in quo Saturnus rex Latii fuit, *Pudicitia* cum reliquis virtutibus in terra et inter homines versata creditur. [1] *Credo*, de re adhuc dubia. *rege*, regnante. [2]

3 sqq. De aurea aetate pauca quidem poeta, sed, ut solet, festive et ad consilium suum apte dicit. *frigida — domos*; nam prisco aevo *antra et specus erant pro domibus*, Plin. VII, 56. Neque in habitationibus spectabatur magnificentia et elegantia, sed, quae summa rei est, tutela contra aëris iniurias praestanda. *frigida*, quoniam sub terra est; et hinc aptior ad vim solis arcendam aedibus nostris. Schol. in cod. Gud. „ubi in hominibus non erat tanta libido, quanta nunc est: frigus enim coercet libidinem, et contra calor augescit." *ignem*, focum. *Larem* familiarem. *pecus*, ut ap. Fest. v. *caulae*: *antiquitus ante usum tectorum oves in antris claudebantur*.

5—10. Illis temporibus pudicitia servata est labore, aspero vitae cultu, propria liberorum nutricatione, et agresti parcoque victu. Cf. inf. VI, 286 sq. et XIV, 161 sq.

5. 6. Cf. Valer. Fl. I, 137. Ovid. A. A. II, 475. et Amor. III, 10, 10. ubi v. Heins. *montana*, in montibus eorumque cavernis habitans. *Sternere* voc. propr. de lecto, unde *stratum*. *culmo*, palea, stramine. *pellibus ferarum*, quibus et prisci homines ve-

1 De qua fabula satis nota v. Heyne Exc. III. et IV ad Virg. Aen. VII. Exc. II. ad Virg. Aen. VIII, 314—329. et ad Tibull. I, 3, 35 sqq. Cf. inf. XIII, 38 sqq. De *Pudicitia* cf. Prop. II, 23, 108. al. 32, 52. et Ovid. Ep. Her. IV, 131 sq.

2 *diu* Barth. Advers. XXII, 7. argute exponit: palam, ipsa meridie, non dedignatam subire hominum tecta; quia persuasum fuerit veteribus, nocturno tantum tempore Deos labente aevo in terram descendisse.

ſtiebantur. Non, ut hodie, culcitis plumeis vel mollibus ſtragulis lectum ſternebant. *vicinarum ferarum*, non leonum tigridumque, ſed ovium et caprarum; Schol. in cod. Gud. Sed his verbis eleganter exagitari luxuriam Romanorum, qui in peregrinorum murium ferarumque pelles cenſum effundant, non male ſuſpicabatur Barth. Adverſ. LVI, 3. ubi et aliud acumen latere putabat, quod ſcil. contigui coluerint mortales illi innocentes non procul ab ſe habitantibus feris, ad tenuis et naturalis victus ſuſtentationem.

7. *Cynthia* puella, a Propertio amata, cuius verum nomen Hoſtia erat, et quae modo hunc modo illum amabat. v. Barth. in edit. Propert. p. LXXVIII ſq. et 368.

8. Deſignatur *Lesbia*, amica Catulli poetae, quae propr. Claudia vocabatur, et mortem *paſſeris* diu multumque deflebat. Cf. Catull. III, 18. al. Martial. VII, 13. *cuius exſtinctus*, mortuus, *paſſer*, h. e. cui mors paſſeris. *turbavit*, contriſtavit, quod verbum a coelo vel mari, ventis turbato, ad animum vultumque transfertur. Cf. Heinſ. et Heyne ad Virg. Aen. VIII, 223. Graec. συννεφῶν ὄμματα comparavit Grang. *ocellos*, blande, et de pulcris oculis, ut ap. Catull. l. c. *meae puellae Flendo turgiduli rubent ocelli*, et al. paſſim.

9. Conf. omnino egregia ac prolixa diſſert. Favorini philoſophi ap. Gell. XII, 1. qua ſuadet nobili feminae, ut liberos, quos pariat, non nutricum, ſed ſuo lacte alat. Idem praecipiunt Macrob. V, 11. Plut. et al. *potanda*, non tantum ſugenda, adeoque plena lactis. *infantibus magnis*, adultis; non enim tam cito, ut nunc, arcebantur a mammis; Grang. Alii coll. XV, 69. 70. epitheton eo referunt, quod primis ſeculis grandiores nati ſint infantes.

10. *horridior* ingenio, et in victu ac amictu; non, ut nunc, mollior et delicatior. *Glandes* aliique fructus arborum et herbarum primi erant cibi. Plin. VII, 56. XVI. pr. Virg. Ge. I, 8. 148. *ructante*, quia

multas glandes et avide comedit. Delicatiores Romani ructabant aves, aprum cet. [3]

11. Valla comparat locum Lucret. quem frustra quaesivi, *Quare etiam tellure nova coeloque recenti Talia persingit potuisse animalia gigni.*

12. 13. Facete ac per risum poeta memorat fabulas de origine hominum, et inde docet, cur primis illi temporibus caste ac pudice vixerint; quod scil. durum adhuc horridumque fuerit ingenium eorum, non luxu conruptum, quodque nondum *habuerint parentes*, qui lascivum ipsis sanguinem infuderint, vel pravis eos exemplis et educatione enervaverint. *rupto robore nati*, ut *Gens virum truncis et duro robore nata* ap. Virg. Aen. VIII, 315 ubi v. Intpp. qui recte iam monuerunt, hoc commentum ex more ferorum hominum truncos arborum inhabitandi ortum esse. *rupto* melius quam *duro* ap. Virg. (ubi et *rupto* in tert. Rottend. forte ex nostro loco) ut exprimatur roboris partus, ut ap. Ovid. Met. X, 512. *Arbor agit rimas, et fissa cortice vivum Reddit onus;* Grang.

15. Prometheus, quae fabula nota est, primum hominem (πρωτοπλαστον) ex aqua, vel *luto*, limo, argilla, terra (in quam scil. morte resolvimur) finxisse dicitur. [4] Verba *nullas habuere parentes* etiam ad humilitatem generis, a luxu et vitiis elegantioris vitae alienam, referri possunt. Cf. inf. ad VIII, 45.

3. v. Varr. R. R. III, 2, 3. Martial. IV, 49, 8 et al. Cf. Heins. ad Ovid. Met. XIV, 211.

4 Sic et Vulcanus ap. Hesiod. Ἔργα κ. Ἡμ. 61 Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδὴν Καὶ σθένος, et יהוה Gen. II, 7. III, 19. Iob. XXXIII, 6. unde et γενεσθαι ὑδωρ και γαιαν pro *mori* ponitur Hom. Il. η, 99. ubi v. Koeppen. Σωμα γαρ ἐκ γαιης ἐχομεν, και παντες ἐς αὐτην Λυομενοι κονίς ἐσμεν· ἀηρ δ' ἀνα πνευμα δεδεκται Phocyl. v. 2. Και ἀπηλθεν, ὁθεν ἠλθε, παλιν, Γα μεν εἰς γαν, πνευμα δ' ἀνω Epicharm. ap. Plut. Cons. ad Apollon. T. II. p. 110. Sic et Cohel. VII, 12. Cf. sup. ad IV, 133.

14 sqq. In argentea quoque aetate, qua Iupiter regnavit, (v. Ovid. Met. I, 113 sqq. Tibull. I, 3, 49 sq.) sancte etiamnum ac pudice vixerunt homines, sed primis tantum eius temporibus, unde poeta facete dixit *Iove nondum barbato,* adhuc inpubere. Cf. XIII, 41. *Forsan,* dubitanter merito loquitur ob incredibilem salacitatem Iovis, quem etiam salse inridet, quasi nondum adultus fuerit, ut potuisset adulterum agere, et illo adultiore mores seculi cum rege lascivo mutati sint; Lubin.

16—18. Quum homines adhuc iuste viverent ac sine fraude, neque periuria et furta h. e. scelera vel essent ac vigerent, vel timerentur. Verba *nondum Graecis iurare paratis* vulgo, nec male explicant de periuriis, a quibus non abhorrebant mores et ingenia Graecorum, qualia describuntur sup. III, 58 sq. (cf. ad XIV, 240) et inpr. a Cicer. in orat. pro Flacco, cuius maxima fere pars ad perfidiam illorum levitatemque probandam spectat. Non tamen veteres, sed seriores tantum Graeci tam male audiisse videntur: nam olim *Graeca* et *Attica fides* vel proverbii loco optima, *Punica* vero mala dici solebat. [5] Rubenius (Elect. II, 26. p. 74.) verba illa ad adulationem referenda esse putabat, notarique Graeculos eius aevi, qui passim in magnis domibus, et per salutem geniumque heri sui iuraverint, eumdem scil. ei honorem, quem Diis aut Principi habentes. Graecorum ars adulandi notatur sup. III, 86 sqq. Sed periuria h. l. aptiora, verbaque *iurare per caput alterius* ad levitatem in iurando spectare videntur, quam et verba *parata iurare,* et *iurare per caput alterius* significant, quaeque h. l. taxatur. Recte Seneca de Consol. ad Helv. c. 10 *Maiores nostri,* inquit, *per fictiles deos religiose iurabant, et qui per illos invocaverant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant.* Sed posteri eorum, more Graecorum, periuria saepe faciebant, et,

5 v. Vellei. II, 23. et Gronov. ad Plaut. Asinar. I, 3, 47. Cf. Guys literar. Briefe P. II. p. 27.

ut poenam eorum effugerent, non per Deos iurabant, sed per homines eorumque *capita*, oculos, ossa, cinerem, [6] per genium, fortunam vitamque hominum, inpr. Imperatorum, immo per res non modo vivas et caras, sed etiam inanimas et nullius fere pretii. Cf. XIII, 90 sq. *quum furem nemo timeret*, tam ob inopiam, quam ob iustitiam integritatemque animorum, *caulibus*, oleribus, *aut pomis*, cibo illorum hominum, *et* nemo *operto*, clauso, *viveret horto*, vel adposito eius custode, Priapo. Cf. Tibull. I, 3, 43. 44. *Praefigi* (h. e. claudi, obstrui) *prospectus omnes hortorum, coegit multitudinis innumerae saeva latrocinatio*, Plin. XIX, 4.

19. 20. Deos inter homines in aureo seculo versatos esse, eorumque inprobitate praeter modum crescente terram reliquisse, vel tironibus nota fabula est. *Astraea*, Iustitia, *recessit ad Superos paulatim* et postremo. [7] *recessit Hac* Pudicitia *comite, atque sic duae pariter fugere sorores*, Astraea et Pudicitia, (male Schol. vet. Grang. et al. Fides et Pudicitia) ut ap. Hesiod. Ἔργ. καὶ Ἡμ. 199. quem locum poeta in animo habuisse videtur, Ἀθανάτων μετὰ φῦλ' ἴτην, προλιπόντ' ἀνθρώπους, Αἰδὼς καὶ Νέμεσις. Proprie haec expressa inf. XI, 54. 55. Astraea, Ἀστραῖα et Νέμεσις, nec non Δίκη, Παρθένος et Erigone a poetis confunduntur. Cf. Herman. l. c. p. 134. 140 et al. Fides soror Iustitiae ap. Horat. Od. I, 24, 6. nisi forte ibi *Pudor, haec Iustitiae soror*, legendum ex Hesiodi l. l.

21 sq. *Antiquum* iam *est* adulterium; iam in argentea aetate, h. e. priscis temporibus, adulteria viguere. Cf. Horat. Sat. I, 3, 107 sqq. Ea etiam probasse Plat. lib. V. de Legg., Zenonem, Chrysippum, Diogenem, (de quibus v. Laert.) Indos, Aethiopes et Massagetas, (v.

6 Virg. A. IX, 300. Petron. c. 133. Prop. II, 20, 15. Suet. clar. Rhet. 6.

7 cf. Ovid. Met. I, 150. et Fast. I, 249. Virg. Ge. II, 473. Hygin. Astron. II, 25. Manil. Astron. IV, 542. Sen. Octav. 422. Hermanni Mythol. T. III. p. 136. 141.

Strab. IV et XVI. Mel. I, 8. Plin. V, 8. Solin. c. 39. Aelian. H. A. V.) monet Grang. *Postumus*, amicus Iuvenalis, non aliunde notus. Cf. ad v. 38. *Concutere*, vexare, turbare, *lectum alienum*, iura coniugialia aliorum adulteriis. *Genium sacri fulcri*, coniugalis tori, h. e. religionem connubii. *Fulcrum* lecti pro ipso lecto. [8] *Geniorum*, qui genitos tuentur, iisque adsint perpetui custodes ac comites, praecipua quoque religio esse debuit in nuptiis: unde et *lectus genialis* inf. X, 334 et al. dicitur nuptialis, quia Genio et Iunoni sacer, vel ominis caussa, a genendo s. gignendo. Arnobius: *Quum in matrimonium convenitis, toga* (et adparatu magnifico) *sternitis lectulos, et maritorum Genios advocatis.* Festus: *Genialis lectus est, qui nuptiis sternitur, sic dictus, quia Iunoni et Genio sacer.* Cf. Lips. Elect. I, 17. Idem lectulus *sacer*, quia religiose servabatur, tamquam connubii monimentum et quasi pignus, et quia nefas est, temerare thalamos pudicos et foedera lecti, ut utar verbis Ovid. Am. I, 8, 19 et Ep. Her. V, 101. Quoniam matrimonium legitimum *sacramento* fit; Ascens.

23. 24. Cf. Ovid. Met. I, 127 sqq. Seneca epist. 97. *Erras*, inquit, *mi Lucili, si existimas, nostri seculi esse vitium luxuriam et negligentiam boni moris, et alia, quae obiicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla aetas vacavit a culpa.*

25 sqq. Etsi inde a Iovis temporibus vel seculo argenteo tot iam commissa sunt adulteria, *tamen* nuptias paras, et quidem *nostra tempestate*, aetate pessima, qua virgines et matronae, iuvenes et mariti fere omnes impudice vivunt. Quae haec est insania?

25. Verba prisci iuris huic rei propria: quum enim solus conventus *speratae*, quum pactum *pactae*, quum

8 ut inf. XI, 95. Prop. IV, 7, 3. et Lotich. Eleg. III, 3, 22 ubi v. Burm.

sponsalia. *sponsae* dicebantur; Grang. Festus: *Conventae dicebantur, quum primus sermo de nuptiis, et earum conditione habebatur.* Arnob. adv. Gent. lib. IV. *Vxores Dii habent, atque in coniugalia foedera conditionibus veniunt ante quaesitis: habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas.*

26. *Tonsores* non modo barbam, capillos unguesque tondebant, sed crines quoque *pectebant* et in gradus formabant, vel calamistro convertebant. Romani anno demum V. c. CCCCLIV tonderi comique coeperunt; (Plin. VII, 59.) antea barbati erant atque intonsi, cultumque corporis negligebant. Delicati autem et formosuli homines comam non modo alere, sed et colere, et compto pexoque capillo nitidi esse solebant. Cf. Tibull. I, 8, 9—16. Voc. *magistro* adiective positum, et exquisite, significans crinem summa arte comtum, vel a *docta manu artificis*, ut ap. Tibull. l. l. *pignus*, annulum pronubum, qui sponsalibus rite factis obsignatisque tabulis sponsae *pignoris* vel arrhabonis sponsaliumque loco a sponso mittebatur, et Plinii temporibus ferreus, sed postea aureus fuit. [9] *digito*, qui in manu sinistra minimo proximus erat; de quo v. Gell. X, 10. et Macrob. VII, 13.

28. 29. *Certe sanus eras* adhuc; at nunc insanis, qui ducis uxorem. *Tisiphone* pro quacunque Furia, et pro insania: nam homines a Furiis in furorem insaniamque impelli credebantur. *colubris*, quia Furiae ὀφιοπλόκαμοι, de quo v. Herman. Mythol. T. II. p. 488. Interrogationes augent vim h. l. et δεινότητα.

30—32. Nonne insanis, qui perpetuam servitutem et longam quasi mortem eligis, quum tot tamque faciles ac breves ad mortem pateant viae? vel qui tam miseram

9 Cf. Plin. XXXIII, 1. Tertull. Apologet., Clem. Alex. Paedag. III, 11. Isidor. Orig. XIX, 32. Selden. Vxor. hebr. II, 14. Scalig. Poet. III, 100. Long. et Kirchman. de annulis.

tolerare possis vitam, quum eam finiendi tot sint modi? Multone satius est, necem sibi consciscere, quam ducere uxorem? Similis orationis color ap. Valer. Fl. VII, 331 sq. *Tune sequeris, ait, quidquam, aut patiere pudendum, Quum tibi tot mortes, scelerisque brevissima tanti Effugia?* et ap. Senec. Ep. 41. *Ego illam* (fortunam) *feram, quum in manu mea mors sit?* — *Dominam* dixit poeta, non ut Homerus ἄλοχον δέσποιναν. vel quoniam αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται, (Epictet. c. 40.) sed ut significet uxorem, quae propter amplam dotem, quam avari tum Romani in matrimoniis contrahendis sectabantur, marito imperat. Plaut. Asin I, 1, 74. *Argentum accepi, dote imperium vendidi.* Menaechm. V, 2, 15 sq. *Credo cum viro litigium natum esse aliquod: Ita istae solent, quae viros subservire Sibi postulant, dote fretae, feroces.* et Aulul. III, 5, 60. *Quae indotata est, ea in potestate est viri; Dotatae mactant et malo et damno viros.* Anaxandrides ap. Stob. πένης τὴν γυναῖκα πλουσίαν λαβὼν, ἔχει δέσποιναν, οὐ γυναῖκ' ἔτι. Martialis: *Vxorem quare locupletem ducere nolim Quaeritis? Vxori nubere nolo meae.* Cf. inf. v. 136 sq. et 457 sq. Contra apud Scythas Getasque *non regit virum dotata coniux,* Horat. Od. III, 24, 19. Cf. inf. v. 140. Amicae quoque passim *dominae* vocantur, et amor cum servitute, illiusque aerumnae cum huius malis comparantur. [10] *salvis tot restibus,* quum tot in promtu sint laquei, quibus fauces tibi elidere, vel te suspendere queas. *altae fenestrae,* e quibus, et *pons,* a quo te praecipitem dare possis. *fenestrae caligantes,* quae tam altae sunt, ut quasi excaecent et despici vix sine oculorum animique vertigine possit; ut fere *caligat in altis obtutus saxis* ap. Sil. III, 492. *Aemilius pons,* quod ibi lupanaria essent; vet. Schol. Cf. Tac. Ann. XIII, 47. Sed h. l. pro quovis potius ponte

10 Cf. Tibull. II, 4, 1 sqq. et Lips. Exc. P. ad Tac. Ann. II, 87.

ponitur, et epith. simpl. ornat. Eſt autem pons, qui Tiberim iungit, et Milvius quoque ſeu rectius Mulvius (v. Cort. ad Sall. Cat. 45.) dicitur. Nomen illum adcepit a M. *Aemilio* Scauro, qui *Cenſor viam Aemiliam ſtravit, et pontem Mulvium fecit*, Aurel. Vict. de viris ill. c. 72, 8.

33—37. Sed *ſi exitus* vitae *de multis*, quos dixi, h. e. mortem tibi conſciſcere ullo modo, non *placet; nonne melius putas*, cum puero pathico, ut ſoles, quam cum coniuge dormire? nonne ſatius eſt, cum ſcortis, etiam exoletis, rem habere, quam uxorem ducere? Illud cur melius ſit, variis probatur rationibus. Hanc autem non veram poetae mentem eſſe, ſed ſalſe ac ſcoptice ita ludi Poſtumum, *notiſſimum moechorum*, (v. 42.) quilibet vel me non monente intelliget. *Puſio* puerulus, ut ap. Cic. Coel. 15. ac Tuſc. I, 24. et quidem h. l. catamitus, quem Poſtumus paedicat. *dormit* poeta dixit, non *dormiat*, ut innuat, Vrſidium turpiter pueros adamaſſe; Britan.

35. *litigat;* cf. inf. 260 ſq.

36. *illic*, in lecto. In ipſo actu, non poſt opus; Grang. coll. Ovid. Art. Am. III, 805 ſq. *quod lateri parcas*, h. e. libidini non ſatis indulgeas: nam *latera* dicuntur vires, quarum defectus in *latere* potiſſimum percipitur; unde *latus deficit, rumpitur* cet. de oratoribus, cantantibus, currentibus, potantibus, et amori obſequentibus vel intemperanter Venerem exercentibus. [11] *anheles*, ut in Epithal. Laurent. et Mar. v. 76. (Wernsdorf. Poet. min. T. IV. p. 498) *Exercentque toris Veneris luctamen anhelum.* Cf. et Tibull. I, 8, 37.

38—40. Facete et εἰρωνικῶς poeta (nam eius verba haec ſunt, non Poſtumi) conſilium uxoris ducendae ab *Vrſidio* Poſtumo propterea captum dicit, quod adul-

11 De his v. Ovid. A. A. II, 413. 673. et Amor. II, 10, 25. 29. Auct. Priap. LXXXIII, 45. Martial. XI, 105, 6. et al. Cf. Ern. clav. Cic. v. *latus*.

teria non amplius voluptati sint ipsi, et tam praemia, *lege Iulia* iis, qui uxores duxissent, liberosque, *heredes* bonorum suorum, procreassent, proposita adfectet, quam poenas eadem lege in adulteros constitutas (relegationem scil. in insulam et publicationem dimidiae partis bonorum) metuat; quasi haec lex illis adhuc temporibus magnam habuerit vim, quam *dormire* dixerat sup. II, 37. *Iulia* autem *lex* h. l. non modo videtur esse illa *de adulteriis* ab Augusto a. DCCXXXVII lata, sed etiam *lex Iulia et Papia Poppaea* de *maritandis ordinibus*, a. DCCLVII perlata, qua Augustus illam legem severius emendavit auxitque praemia, ut cives ad iusta matrimonia contrahenda vel adigeret vel adliceret; quaque etiam praeter cetera cautum erat, ut caelibes neque hereditatem, neque legatum ex testamento nisi proximorum caperent.[12] Cf. inf. ad IX, 87 sq. *Vrsidio* Postumo. *tollere*, creare, gignere. Infantes recens nati, ut vulgo putant, humi deponebantur, et, quos pater *tollebat*, adnoscebat pro suis liberis, quos vero non tollebat, exponebantur. Ritus tamen ille dubius est, et *tollere* forte id. qd. educare, alere; unde et matres *sustulisse* dicuntur liberos ap. Plaut. Truc. II, 4, 45. Terent. Heaut. III, 5, (al. IV, 1,) 14. 15. et al. *dulcem* et δεινῶς et εἰρωνικῶς. *heredem*, filium legitimum e coniuge. *cariturus turture* cet., h. e. donis, quae ab heredipetis mittuntur iis, qui divites sunt nec liberos habent. Cf. IV, 18 sq. V, 98. 137 sq. et al. *Turtur* avis in deliciis erat Romanis.[13] Hanc itaque avem h. l. designari crediderim, non piscem illum rapacem, qui vulgo *pastinaca*, Graecis τρυγὼν, Gallis *pastenaque* s. *pâtenaque* et *tareronde*, nobis *Giftroche* s. *Stachelroche*, (nam species est raiae, *Roche*) nec nisi Ambrosio in Hexaem.

12 De utraque lege et praemiis poenisque propositis vid. praeter alios Bach. histor. iurispr. Rom. Lib. III. c. 1. sect. 2. §. 2. 7. et 8. et Lips. Excurs. ad Tac. Ann. III, 25.

13 v. Plaut. Most. I, 1, 41. Martial. III, 69. 7. 80, 21. XIII, 53.

lib. IX. c. 48. *turtur* dicitur, et in cuius cauda aculeus est venenatus.[14] Epitheton *magno* non pisci tantum convenit, sed et avi, ap. Martial. ll. cc. *pinguis turtur*, qui *inmodicis te clunibus inplet*. *Mullorum iubis*, h. e. mullis iubatis, vel propr. barbatis, quorum corpora rubra squamis et cirris geminis auratisque tecta sunt. *Mulli barba gemina insigniuntur inferiori labro*, Plin. IX, 17. s. 30. unde *barbati* vocantur Cic. ad Att. II, 1. et Varr. R. R. III, 17. Cf. sup. ad IV, 15 sq. *captatore macello*, opsoniis, quae in macello emuntur venduntnrque, (ut inf. XI, 64.) et quibus *captantur* orbi eorumque hereditates.

41 sq. Iam omnia vel praeter naturam fieri posse crediderim, si Vrsidius uxorem ducit, vel si *ulla* reperitur mulier, quae tali moecho nubere velit. Color orationis ductus e simili loco Virg. Ecl. VIII, 26 sqq. *iungitur* matrimonio, ut ap. Virg. Aen. IV, 192 et al.

43. *Stulta*, stultus, demens, vel dementer. *Capistrum maritale* iugum et vincula perpetuae servitutis, quam matrimonium ei iniungit. Metaphora petita est a tauris vel equis, qui *dant mollibus ora capistris* Virg. Ge. III, 188.

44. Vrsidius moechus, *quem toties* h. e. saepius adultera superveniente marito in *cista* abscondidit, ne ab eo deprehenderetur, et *periret;* qualem adulterum *Latinus* mimus egit. Cf. Horat. Sat. II, 7, 59 sqq. et de *Latino* sup. ad I, 36. *perituri* manu irati mariti, nisi tectus fuisset cista; non, quia semper veritus sit, ne periret delationibus, de quo v. ad I, 36.

45 sq. Summa est stultitia Vrsidii, qui *uxorem antiquis moribus*, h. e. castam et pudicam, *quaerit* temporibus nostris, quibus nemo talem reperire potest. *antiquis moribus uxores*, quales vixere priscis Romanorum temporibus.

14 v. Harduin. ad Plin. IX, Schneid. ad Oppiani halieut. p. 42. s. 67. et c. 48. s. 72. 104.

46. Facete; quo ſenſu inf. XIV, 252 dicitur *ocius Archigenem quaere* et XIII, 97 *eget Anticyra et Archigene*, vel ap. Horat. Sat. II, 3, 166. *naviget Anticyram*. In furore et delirio *vena media*, in fronte, *pertundi*, h. e. feriri ſ. ſecari ſolebat. [15] Phyſici tradunt, in brachiis tres eſſe venas deſcendentes ab hepate, *baſilicam*, *cephalicam*, et, quae in *medio* harum eſt, *medium* (vulgo *medianam*) ſ. *nigram* et *communem*; Brit.

47. *Delicias hominis*, en delicatum nimis hominem; vel ridiculum, qui ſperet, ſibi uni daturam eſſe fortunam, quod haud ulli detulerit, h. e. caſtam a ſe uxorem inventum iri, quam omnes alii fruſtra quaeſierint. Sic fere inf. XIII, 140 *Ten' o delicias! extra communia cenſes Ponendum? qui tu gallinae filius albae?*

47—49. Non ſine ſingulari Deorum providentia ac favore continget tibi tam felici eſſe, ut caſtam invenias uxorem, quod neſcio an ulli contigerit; et quidem *tibi*, moechorum notiſſimo, qui indigniſſimus es tali fortuna. Cf. inf. X, 65 ſq. *Limen Tarpeium*, templi Iovis in monte Tarpeio ſ. Capitolino, *adora pronus*, ut ap. Ovid. Met. I, 375 *Vt templi tetigere gradus, procumbit uterque Pronus humi*, (προσκυνεῖ, השתחוה) *gelidoque pavens dedit oſcula ſaxo*. *Iunoni*, quae ſcil. *ζυγία* erat et *γαμηλία*, *τέλεια*, *προτέλεια*, *pronuba*, *iuga*, *iugalis*, *iugatina*; unde et verba *Tarpeium l. a.* ad eam referri poſſunt: nam in Capitolino templo tres cellae erant, Iunonis, Minervae, et, inter eas, Iovis. At huic Deae etiam ab iis, quibus quaecumque uxor contigerat, ſacrificabatur, et primaria potius notio ac mens poetae ſpectat ad ſummas, quae pro tali fortuna Diis dicendae ſint ac referendae, gratias; e Diis vero principes eorum, Iupiter ac Iuno, memorantur. *iu-*

15 v. Aetius VI, 8. et Paul. Aeginet. III. cap. de phreneticis.

vencam auratam, cornibus auratis.[16] Magnitudo beneficii divini et gratiae, pro illo persolvendae, adumbratur eo, quod tam victima, et quidem maxima, non tus vel ovis, quam auratis cornibus, sacrificanda est Diis. Iunoni autem, cui vincla iugalia curae, vaccae inmolari solebant. Cf. Virg. Aen. IV, 59 sq. et Ovid. Amor. III, 13, 3 sq.

50. Tam paucae hodie sunt pudicae. Vetus Schol. *quae possint sacerdotes Cereris esse*, prob. Spanhem. ad Callim. H. in Cer. v. 5. ubi copiose docet, has sacerdotes vittis olim in Thesmophoriis redimitas fuisse, et caste etiam vivere debuisse. Vittis quoque, ut stolis, solae utebantur matronae et virgines ingenuae, meretrices comam promittebant. v. Spanhem. ibid. Broukh. et Heyne ad Tibull. I, 6, 67. Id vero ab h. l. alienum est, ubi notio potius pudicitiae inde petitur, quod Cererem, deam castam, eiusque effigiem sacram, vittis in capite ornatam, *contingere*, h. e. manibus inpuris contrectare nefas sit; et poetae ante oculos fuit locus Virg. Aen. II, 167. *Corripuere sacram effigiem*, (Minervae, ut h. l. Cereris) *manibusque cruentis* (h. l. inpudicis) *Virgineas ausi divae contingere vittas.* Ceres autem casta erat dea, unde et Thesmophoria aliaque eius sacra non nisi a castis matronis virginibusque agebantur. v. Spanh. ad Callim. H. in Cer. v. 1. Simili fere sensu Iuvenalis inf. XV, 140 dixit: *bonus et face dignus Arcana, qualem Cereris vult esse sacerdos.*

51. *Quarum oscula non timeat pater*, quas filias osculari non horreat pater, ob pestiferum halitum et corpus tabidum libidinibusque enervatum; vel quoniam oscu-

16 Cf. Clark. ad Hom. Od. γ, 384. 426. 437. Broukh. ad Tibull. IV, 1, 15. et Intpp. Val. Fl. I, 89. III, 431. Plin. XXXIII, 3. Socrates ap. Plat. Alcib. II. p. 176. ed. Nürnbergeri: Οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλληνες, οἱ μὲν χρυσόκερως βοῦς παραστησάμενοι, ἕτεροι δ᾽ ἀναθήμασι δωρούμενοι τοὺς θεοὺς, εὔχονται ἅττ᾽ ἂν τύχῃ ταῦτα, ἐάν τε ἀγαθὰ, ἐάν τε κακά. — Λακεδαιμονίοις δὲ οὐδεπώποτ᾽ ἐμέλησεν οὐδὲν τούτων.

la filiae non magis casta sunt, quam quae patri dabantur a Myrrha, de qua v. Ovid. Met. X, 344. 362 sq. Cf. Plin. XIV, 13. et Plut. Quaest. Rom. VI.

51 sq. *Necte coronam* cet., h. e. iam duc uxorem, quum talis sit aevi nostri conditio. Per ludibrium haec dicta. In nuptiis vero aliisque solennibus, et in laetitia tam publica quam privata fores aedium ornari solebant *coronis* s. sertis, floribus frondibusque *corymborum* h. e. hederae, lauri, oleae, myrti, rosarum. [17] *necte*, adnecte, adplica *postibus*, vel *necte coronam* in ornatum *postium*.

53 sq. Num *Iberina*, quam ducturus es uxorem, (vel verum, vel fictum sponsae nomen) uno viro contenta, h. e. casta erit, ut putas ac speras? Immo vero *ocius illud extorquebis*, facilius illam in hanc inpelles mentem, s. eam perpelles, ut *uno oculo*, quam ut uno viro, *contenta sit*. [18]

54. Cf. Horat. Sat. II, 5, 35. Sil. IV, 758. 9.

55—59. At dicat forsan aliquis, virginem vel matronam ruri viventem (qualis forte sponsa fuit Postumi) castitatem servare, et in agris, ubi mores minus, quam in oppidis corrupti sint, mulieres etiam nunc pudicitiae laude conspicuas reperiri. Audio: sed quae *in agro* caste *vixit*, ita etiam *Gabiis* et *Fidenis*, h. e. in oppidis, *vivat!* (nisi malis: at eadem mulier, quae in agro caste vixit, iam vivat in oppidis, quamquam parvis ac desertis, vel adeo Romae; quomodo tum vivet?) *Et in agello* quidem *paterno* eam caste vixisse *cedo*, concedo: *Quis tamen adfirmet*, contendet, *in montibus aut speluncis*, agro paterno vicinis, et, si non palam, certe

17 Cf. inf. v. 79. 227. 228. IX, 85. X, 65. XII, 84. 91. Gierig ad Ovid. Met. IV, 759. Dempster. ad Coripp. p. 150. et Wernsdorf. ad Rutil. Itin. I, 424. in Poet. lat. min. T. V. p. 152.

18 Grangaeus: Si veritatem vi tormentorum ab ea *extorquere* velles, se potius uno oculo, quam uno viro contentam fateretur. Quae ratio durior est.

clam, *nihil* inpudici cum et ab ea *actum*, vel labem pudicitiae eius adſperſam, ſtuprum ei inlatum eſſe? Cf. Var. Lect. *Gabii* opp. Latii, et *Fidenae* Sabinorum: Vtraque urbs Romae propinqua, et olim magna fuit ac frequens; (Φιδήνη, πόλις μεγάλη τε καὶ πολυάνθρωπος, Dionyſ. Hal. II. p. 116.) ſed poſtea ignobilis et deſerta. Cf. inf. X, 100. et Horat. Epiſt. I, 11, 7. 8.

59. *Iupiter et Mars*, qui in montibus, ſpeluncis ſilvisque tot virgines conrupiſſe dicuntur, *adeo ſenuerunt*, adeone viribus prae ſenectute exhauſti ſunt, ut non amplius amori indulgere poſſint? h. e. putasne, ruri et in locis agreſtibus non amplius, ut olim et iam antiquiſſimis temporibus, (cf. Tibull. II, 1, 67 ſq.) ſtupra ac adulteria committi, omnesque ibi moechos ſenes eſſe, quorum pectora non amplius amoris ignibus incaleſcant? Facete enim poeta, quae ad moechos ſpectant, Iovi Martique tribuit, et hominum, non deorum amores poetarum fabulis declarari innuit. Similiter Seneca ap. Lactant. I, 16. *Quid ergo eſt, quare apud poetas ſalaciſſimus Iupiter deſierit liberos tollere? utrum ſexagenarius factus eſt, et illi lex Papia fibulam inpoſuit?*

60 ſqq. Poeta iam deſcribit libidines mulierum Rom., ac primum loca, quas frequentent, et ubi caſta reperiatur nulla. De his, ſcil. porticibus, theatris, circis, foris, cf. ſimil. loc. Ovid. Art. Am. I, 49 ſq. 67—264. ubi copioſe docet, *frequens quo ſit puella loco*, et *unde legas quod ames, ubi retia ponas*. *Porticus* ambulationes columnis ſuſpenſae exedrisque inſtructae circa et ante templa aedificiaque tam publica quam privata, vel in atrio et inpluvio, quae ſolis ardorem pluviamque arcebant. *ſpectacula*, theatra et amphitheatra. *Cunei* ordines ac ſedilia theatri, de quibus v. Lipſ. de Amphith. c. 13. *excerpere*, eligere, capere.

63—66. Hos verſus Henninius docte ita illuſtravit: „Quum *Bathyllus* ſcienter *ſaltat*, et manuum totiusque corporis erudito motu exprimit *Ledae* delicias Iovi blandientis, usque adeo pruriunt inſanae ſpectatrices, ut prae

Veneris impatientia *Tuccia* (dedita opera Iuvenalis hic nomen Vestalis illius usurpat, quae hausta cribro aqua pudicitiam suam adseruit, quam per transennam, et sub eius nomine omnium Vestalium secretas libidines et infames ardores notare videtur) *vesicae non imperet*, quasi dicat, aquam non contineat, (respicit enim oblique ad historiam Tucciae) sed resolvatur et liquescat; ut *Appula* (sub cuius nomine libidinem et turpe otium matronarum beatiorum sugillat: Appuli namque magnarum opum, Horat. Od. III, 16, 26 sq.) in Venerem resoluta absque ullo pudore *gannientia* quasi in medio opere subantis murmura non vereatur illic in publico ludo exhalare; denique ut *rustica* etiam, si forte *Thymeles*, doctissimae saltatricis, exosses, tremulos venereosque motus tunc spectet, mira ingenii ad nequitias facilitate celerrime adripiat eosdem motus et τὰ τῆς Ἀφροδίτης σχήματα, adeo ut, quae *rustica* ludum intrarit, ex isto spectaculo *Thymele*, seu aeque perita ac Thymele, discedat. Mira ergo arte Bathyllum, pantomimos, eorumque ludos, in quibus casti pudoris damna; feminarum cuiuscumque sortis, etiam Vestalium, Matronarum, Rusticarum, desidiam, libidines, lasciviam, atque adeo *effeminatas artes et indecora seculo studia*, ut cum Plin. in Paneg. loquar, et corruptos Vrbis mores traducit. Eiusmodi gesticulationis artificiosum exemplum vid. ap. Apulei. Milef. X, ubi Dearum lividinantium iudicium paene oculis subiicitur. Graviter contra haec insurrexere Patres ecclesiae, praecipue Tertull. de Spectac. c. 17. ubi Iuvenalem mirifice illustrat: *Ita*, inquit, *summa gratia eius de spurcitia concinnata est, quam Atellanus gesticulatur, quam mimus etiam per mulieres repraesentat, sexum pudoris exterminans; quam denique pantomimus a pueritia patitur in corpore, ut artifex esse possit*, i. e. postea nequitias illas saltando et gesticulando exhibere. *Bathyllum* vocat *mollem*, qui Maecenati Ganymedes et in deliciis fuit, princeps et auctor pantomimorum; post quem fere omnes pantomimi non solum ob artem ludi-

eram, sed et infame corporis obsequium tribu et militia arcebantur. Columell. Praef. lib. de R. R. *Adtoniti miramur gestus effeminatorum, quod a natura sexum viris denegatum muliebri motu mentiantur, decipiantque oculos spectantium.* Nam crocotam muliebrem induti, vulsique et depiles saltabant, taciti, sola gesticulatione agentes." *Bathyllus,* (Maecenatis libertus ac deliciae; unde *mollis,* quod tamen epitheton ad communem quoque pantomimorum mollitiem referri potest) et Pylades Augusti temporibus, si non primi, certe clarissimi fuere *pantomimi,* h. e. actores s. histriones, ludii, saltatores, qui non, ut *mimi,* verbis, sed sola saltatione, et manuum corporisque gestibus, quidquid in scena ageretur, muti exprimere et mores hominum imitari (μιμεῖσθαι) solebant. 19 *Saltare Ledam,* νομίμως ὀρχεῖσθαι Λήδην, ut *saltare Satyrum, Medeam* cet., h. e. Ledam eiusque amores manuum gesticulatione exprimere, χειρονομεῖν, unde h. l. *Leda cheironomos,* χειρονόμος. 20 De *Tuccia* et *Appula* v. Var. Lect. *Adulterium discitur, dum videtur, et quae pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, e spectaculo revertatur inpudica.* Cyprian. Epist. II, 2. Cf. Lactant. I, 20. et Senec. Ep. 7. *vesicae non imperat,* eam non continet, non in potestate habet, prurit, ut *Auribus atque oculis concepta urina movetur* inf. XI, 168. ubi v. not. *Appula gannit,* vocis murmure libidinem exprimit, ac si esset *in amplexu* hominis, dum spectat talem saltationem; Brit. Apul. in ἀνεχομένῳ, *Inter gannitus et subantis voculas.* Idem Miles. X. *Molles interdum voculas, et adsidua suavia, et dulces gannitus cum morsicantibus oculis iteraverat illa.*

19 Cf. Macrob. Sat. II, 7. Athen. I. Plut. Sympos. VII, 8. Lips. a Tac. Ann. I, 54. Voss. de arte poet. Salmas. ad Vopisci Carin. c. 19. Scalig. ad Euseb. p. 169. et Poet. I, 18.

20 v. sup. ad V, 123. Macrob. l. l. Casaub. ad Pers. V, 123. Heins. ad Ovid. A. A. I, 501. et Remed. Am. v. 334.

Gannire id. qd. garrire; propr. de murmure canis adhibetur. *Amplexus* honesta vox, qua inliciti amores et res Venereae turpesque exprimuntur. Cf. Drakenb. ad Sil. XI, 399.

65. 66. Cf. sup. Hennin. notam et Var. Lect. Grangaeus haec verba ita interpretatur: „Si *Thymele*, gesticulatrix mulier, (v. sup. ad I, 36.) cum maxima artis *adtentione* exprimit modos saltationis, *Subitum*, *Miserabile* et *Longum*, (de quibus modis v. Pollux) spectatrix, quantumvis *rustica*, hos gestus conatur imitari, et ita se movet, ut mox futura sit gesticulatrix: unde festive illa mulier per anticipationem *Thymele* nuncupatur, sive quod *Thymelen* exprimat, seu quod *Thymele* futura sit." Bahrdt: *Wo Thymele das heftige, Das mitleidregende, Das sehnsuchtsvolle der Umarmung merkt, Und, noch ein ländlich Mädchen, Schon lernt.* Prateus: motus varios ac gestus a mimo expressos, vel etiam voculas nunc *subito*, nunc in *longum* tractas ad luctum exhibendum. Reliqui interpr. fere tacent.

67—70. Aliae matronae virginesque, quoties ludi publice non dantur, ipsae privatis in aedibus eos agunt. *Aulaea* vela picta, in aedibus, porticibus, ac theatris, (de quibus v. loca class. Ovid. Met. III, 111 sq. Virg. Ge. III, 25. et Lucret. IV, 75 sq.) unde h. l. pro ipsis theatris ludisque. *sonant sola fora*, in foris tantum, ubi causae aguntur, strepitus auditur, non in theatris.

69. *Megalesia* sacra et ludi, (ut *Megalesia ludi* ap. Ovid. Fast. IV, 357. Liv. XXIX, 14. XXXIV, 54 al.) quae in honorem et memoriam Magnae Matris Deum, (μεγάλης μητρὸς) Pessinunte Romam translatae, vel prid. Non. Apr. (v. Ovid. Fast. IV, 179 sq. et Calend. Rom.) vel prid. Id. Apr. (v. Liv. XXIX, 14. ubi cf. Duker. et Drak.) agebantur. *Plebeii* sc. ludi (*quos exactis regibus pro libertate plebis, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Aventinum* institutos tradit Ascon. in Verr. II.) ab Aedilibus pleb. XIII

vel XVII Cal. Nov. (v. Fasti veteres) adeoque sex fere integris mensibus ante Megalesia edebantur. In longo hoc intervallo nullos Romae ludos celebratos esse vulgo putant, et hinc poetam *longe* ac *tristes* matronas dixisse. Sed in illo intervallo Saturnalia, Compitalia, Sacrum Veneris Genetricis, (in quo ludi Palatini per triduum celebrabantur.) Quinquatrus aliaque festa, et in iis ludi agebantur. Plebeios quoque ludos non statis diebus, sed saepius uno eodemque anno ab Aedilibus editos esse ex Livio (v. eius Ind.) aliisque scriptoribus Rom. probabile fit. Iuvenalem potius *a plebeiis longe Megalesia* dixisse, quod hoc patriciorum fuerit festum, monet Heins. ad Ovid. Fast. IV, 353. coll. Gell. II, 24 et XVIII, 2. qui docet nos, *Megalensibus patricios, Cerealibus plebem mutitasse* vel *mutuitasse*, h. e. mutua agitasse convivia.

70. *Personam*, ut III, 175. ubi v. not. *Thyrsi*, hastae pampinis et hedera cinctae, quibus utebantur histriones, partes Bacchi vel Baccharum, quibus propria sunt haec arma, agentes. Poeta etiam eo forte respexit, quod prima theatra Baccho fuere sacra, et ab eo originem duxere, unde et primi ludi dicebantur διονυσιακὰ, et histriones *διονυσιακοὶ τεχνῖται, peruncti faecibus ora*, Horat. A. P. v. 277. *Subligar*, περίζωμα, tegumentum pudendorum. *Scenicorum mos tantam habet a vetere disciplina verecundiam, ut in scenam sine subligaculo prodeat nemo: verentur enim, ne, si quo casu evenerit, ut corporis partes quaedam aperiantur, adspiciantur non decore*; Cic. Off. I, 35. [21] *Accius* nomen histrionis vel pantomimi.

71. *Vrbicus* poeta ap. Martial. I, 42, 11. sed h. l. exodiarius, qui *exodio Atellanae risum movet*, (de quo v. sup. ad III, 174. 175.) et quidem vel nomen eius, vel synon. *Atellana* sc. fabula, ab Atella, ant. oppido Oscorum in Campania sic dicta, plena ioci, *(Farce, Possenspiel)* et plerumque *exodium*. *(Nachspiel)* v.

21 Cf. Rhod. de Acia Cels. c. 6. p. 86.

Liv. VII, 2. Suet. Tib. 45. Ferrarius (Elect. II, 11.) ad h. l. haec notavit: „Quod aiunt Vrbicum gestibus saltasse fabulam Autonoes, quae fuit soror Cadmi, (v. Apollodor. III, 4, 4. et Hygin. f. 184.) ineptiunt. Nam neque Vrbicus saltabat fabulas, ut histrio, sed pronunciabat, ac urbanitate iocisque populum detinebat. Neque *Autonoes* tragoedia ad movendum risum; sed nomen matronae confictum, quam poeta vult adeo studiose gestum pronunciantis exodiarii expressisse, ut populum risu quateret. Exodia Atellanarum etiam saltabantur, uti constat ex Suet. Ner. c. 39. Verum Atellanus ipse non saltabat, sed eius verba iocosque histrio gesticulatione exprimebat; (v. Liv. VII, 2.) unde etiam non erant infames, nec tribu movebantur. *Hunc diligit Aelia pauper*, quia, quum Atellanus non caneret, sicut tragoedi et comoedi, qui matronis divitibus magno solvebantur, magno sumtu opus non erat ad eos Atellanos refibulandos." Cf. Gonsal. ad Petron. p. m. 359. *Aelia* matrona. *Aelia* gens *pauper* fere et plebeia. [22]

73. *Solvitur his*, ab aliis matronis ditioribus, *magno* pretio *comoedi fibula*, h. e. magno pretio corrumpit histrionem s. cantorem ac citharoedum, ut fibulam, quae a coitu eum prohibet, solvat, et tum cum ipsis concumbat; *sunt, quae*, h. e. aliae, *vetant cantare Chrysogonum*, h. e. histriones coitu, qui voci nocet, ita delassant, ut rauci facti in scena *cantare* nequeant. Cantores olim valetudinis et vocis conservandae caussa infibulari, h. e. glandes sive summae partes genitalium *fibulis* muniri ac transfigi solebant. De magna cura, quam olim histriones, oratores et recitatores et conservandae et emendandae voci inpendebant, v. Fülleborn ad Pers. I. p. 23. *Fibula* est vel indumentum, quo ad inguina tegenda coitumque comprimendum uteban-

22 v. Valer. Max. IV, 4, 8. pon. Enchir. III, 4. et Duker. 9. Reinef. Ep. ad Hofm. et ad Liv. XXXII, 7. Rup. ep. 48. Rupert. ad Pom-

tur, (ita h. l. duo Schol. vet.: *zona, qua ligantur inguina;* quae tamen vocis notio dubia est) vel tenuissimum filum, s. aeneum s. argenteum, quod praeputio ab utroque latere super glandem perforato addebatur, conservandae vocis et valetudinis gratia; Brit. Circulus, qui virilia et usum Veneris coercet; Prat. Verpo inserebatur comoedorum, et aliorum, quibus vox in usu, ne coirent, quia coitus longe voci adversus: ut nunc temporis Turcae religiosi quidam, ut aiunt, continentiae amantes mutonem gerunt infibulatum; Grang. [23] *Chrysogonus,* citharoedus, (ut inf. VII, 176.) forte quia hoc nomen fuit insignis citharoedi, qui Alcibiadis aevo vixit palmamque tulit in Pythiis ludis; de quo v. Plut. Opp. T. I. p. 209. *Hispulla* nomen matronae, ut inf. XII, 11. Nota illa, cuius fratris filia nupserat Plinio minori. vid. ei. Epist. IV, 19. *Gaudet,* delectatur, h. e. amore eius capitur. *an exspectas, ut Q. e.* sperasne, vel putasne, a lascivis istis mulieribus virum castum, gravem, ac doctum, qualis *Quintilianus,* insignis ille Rhetor, fuit, magis amatum iri, quam lascivos histriones? *exspectas,* ut inf. v. 239 et XIV, 25. *Quintiliani* nomen pro quovis rhetore h. l. et inf. v. 280, vel potius pro quovis erudito et gravi viro positum, ut *Palaemonis* pro Grammatico inf. v. 452. [24]

23 Cf. inf. v. 379. Cels. V, 26. sect. 23. VII, 4. 19 extr. et 25, 3. Martial. VII, 81. IX, 28, 12. XIV, 215. Ferrar. R. V. IV, 18. inpr. Rhodius de Acia Celsi cap. 6. p. 76. et sup. ad v. 59.

24 Ferrarius Elect. II, 11. ridiculum putat, quod haec de Rhetorum summo adcipiant interpretes, quasi decus illud togae vilissimum caput fuerit et indignum matronarum amore; existimatque nomen fuisse alicuius lebeii citharoedi aut tragoedi, eiusque, qui vocem Praetori, fibulam matronis vendiderit, ut mox *choraules, Ambrosius,* nobilissimum nomen commune viro sanctissimo et cultissimo sortitus. Enimvero Quintilianus, vir sapiens, non *amatur* a matronis, quoniam earum amore indignus est, sed quia illae tam lascivae sunt ac perditis moribus, ut histrionum, lascivorum hominum, magis, quam virorum doctorum, qui a tali lascivia ac inpudicitia abhorreant, et tem-

76. 77. Conf. Martial. Epigr. in Cinnam VI, 39. *uxorem, de qua* non tu, aut vir aliquis eximius, (quod maiori esset solatio) sed mimus *pater fiet*, e qua liberos suscipiet; Grang. *Glaphyrus* citharoedus notus etiam e Martiali. Graecum putant nomen esse. Γλαφυρὸς scitus, elegans, venustus. Nomina *Echionis* et *Ambrosii* citharoedorum ignota. Illo significari Thebanum, (v. Iani ad Horat. Od. IV, 4, 64.) hoc tibicinem gratum mensis principum, (v. Suet. Galb. 12. extr.) quorum dapes *ambrosiae* dicantur, argute magis, quam vere, monuit Calder. *choraules*, χοραύλης, qui in choro tibiis canit.

78—81. Quae quum ita sint, nuptias, suadeo, faciant viri nobiles, ut uxores eorum ex histrione vel gladiatore liberos pariant. Quod non sine amara irrisione suadet poeta. *Figamus pulpita*, erigamus theatra in vicis, ubi in honorem nuptiarum ludi celebrentur; Grang. qui verba Apuleii, (Met. IV. p. 157 ed. Elmenh.) *feralium nuptiarum miserrimae virgini choragium struitur*, ad hunc ritum referebat. *Pulpitum* quodlibet suggestum, inpr. in theatro, ut III, 174. VII, 93. XIV, 257.

79. Cf. sup. ad v. 51. *grandi lauro*, ut *recto proceras stipite laurus* ap. Catull. LXIV, 290. nam non rami tantum laurei, sed arbor etiam integra postibus adponebatur; Grang. Cf. inf. XII, 91. *Lentulus*, cognomen gentis Corneliae, h. l. pro quovis nobili viro, qualis Postumus fuisse videtur. Cf. ad VIII, 188. at

pus studiis potius, quam Veneri, inpendant, amore capiantur: neque adsequor, quo sensu commodo haec verba adcipi possint, si *Quintilianus* h. l. nomen citharoedi est. Aptissima contra sunt, si Postumus, quod suspicor, similis fuit Quintiliano, vel certe vir doctus, qui hoc nomine innuitur.

25 Calderinus et Brit. perperam adcipiunt pro quocumque lanista, quoniam Lentulus Barbiacus teste Plut. lanista fuit insignis, ut adeo sensus sit: tu, o Postume, lanista videri poteris, quum domus tua repleta erit filiis gladiatorum.

testudineo conopeo, in cunis, vel lecto puerperae, segmentis ornato testudinis. Cf. inf. ad XI, 94 sqq. In formam testudinis extenso super cunas velo, Prat. *Conopeum*, κωνωπεῖον, non velum, vel papilio, sed, ut verbis Schol. Crucq. ad Horat. Epod. IX, 16 utar; *genus retis ad muscas et culices* (κώνωπας) *abigendos, quo Alexandrini potissimum utuntur propter culicum illic abundantiam*. Cf. Antholog IV, 32. Eiusmodi rete tenuissimum super lectum expandi solebat. Schol. vet. h. l. *linum tenuissimis maculis* (h. e. foraminibus, germ. *Maschen*, de quo v. Ernesti clav. Cic. et Schoettg. ad Iuvenc. I, 433) *nauctum*, pro quo non *distinctum* vel *variatum*, sed *netum* legendum videtur.[26] *Nobilis infans*, qui de te nobili natus existimatur, quum tamen adulterinus, et quidem gladiatoris filius sit. *exprimat*, ore s. vultu referat; quae dictio petita est e re statuaria, in qua *signa expressa*, quae *adumbratis* opponuntur, sunt ea, quae plane elaborata sunt, ut confestim adpareat, quem referant. *mirmillonem*, v. ad VIII, 200.[27]

82 — 113. Quod universe de matronarum effrenata libidine dixit poeta, iam probat illustratque exemplis, et quidem h. l. *Hippiae*, quae uxor Fabricii Veientonis *senatoris* (de quo v. inf. v. 113 et sup. ad IV, 113.) cum Sergio gladiatore in Aegyptum migravit. Simile quid narrari a Parthen. Erotic. c. 27 de Alcinoe et

26 Cf. Lessing. in *Berlin. Monatsschrift, Iun.* 1788. p. 602. Varr. R. R. II, 10, 8 et Prop. III, 9, (al. 11.) 45 ubi v. intpr.

27 Grangaeus h. l. sensum putabat esse hunc: *infans Euryalum m. exprimit*, quemadmodum tu Spintherem gladiatorem refers; tangi scil. historiam Lentuli et Metelli Consulum a. V. C. DCXCVII. qui ambo in scena propter similitudinem gladiatorum sint spectati, quum Lentulus Spintheri, (quod inde cognomen huius familiae factum) Metellus Pamphilo retiario esset quam simillimus: de quo v. Plin. VII, 12. et Valer. Max. IX, 14, 4. Sed historia illa ab h. l. aliena est, neque gladiatores fuere Spinther et Pamphilus, sed histriones.

Xantho, monuit Hennin. Quidam putant, et *Hippiae*, de qua cf. X, 220. et *Sergii* nomen ficticium esse, illud ad rem, scil. ob libidinem, quia *ante omnes furor est insignis equarum*, (Virg. Ge. III, 266.) hoc ob similitudinem cum Sergio, qui, teste Valerio, matronam promissis pecuniis corrumpere tentaverit damnatus a Marcello. *Ludii* s. *ludiones* olim dicebantur histriones et saltatores, at seqq. temporibus propr. gladiatores, horumque schola *ludus*; unde et *ludia* inf. v. 104 Hippia, ludii, h. e. Sergii gladiatoris, uxor. [28]

83. 84. Aegyptus designatur more poetarum. *Pharos* nunc continens, at olim parva ins. Aegypti, cum Alexandria aggere (heptastadio) et ponte iuncta, ubi turris fuit excelsa et marmorea eiusdem nominis, iussu Ptolemaei Philad. a Sostrato Cnidio exstructa, cum specula et ignibus nocturnis. *famosa moenia*, Alexandria, urbs *Lagi*, h. e. Aegypti, vel ubi Ptolemaeus Lagi f. e Graecis regibus primus regnavit post Alexandri M. mortem. Sic et *amnis Lageus*, *flumina Lagi* et similia ap. Sil. I, 196 (ubi v. not.) et al. Cf. Salmas. Exerc. Plin. p. 682. *famosa*, vel infamia ob luxum perditosque mores incolarum regumque, (ut *famosus Canopus* inf. XV, 46.) vel, quod malim, inclyta s. clarissima.

84. Ita ut ipsi Canopitani, quamvis libidinibus et luxu infames, (de quo v. sup. ad I, 29.) *prodigia et mores*, h. e. prodigiosos mores, *Vrbis*, Romae, damnarent. Cf. inf. ad v. 286.

85—113. Scelus et insania Hippiae vividis adumbratur coloribus. *Nil patriae indulsit*, patriae nihil eorum, quae petere quasi ac postulare videbatur, concessit, vel nihil officiorum, patriae debitorum, nihil pietatis et amoris praestitit. [29]

28 Cf. Salmas. ad Trebell. Poll. Claud. 5. T. II. p. 362. ad Vopisc. Carin. p. 843. et Burm. ad Ovid. A. A. I, 112.

29 Britannicus: nihil pensi habuit, quo minus patriae suae dedecori esset: nullum habuit patriae respectum, quo minus

87. Σαρκαστικῶς poeta monet, illud maxime esse mirandum, quod ludos circenses et scenicos, nec non ludiones relinquere potuerit; quo taxatur insania et Hippiae, illos pluris, quam coniugem liberosque, facientis, et Romanorum, inexplebili ludorum spectandorum cupiditate ardentium, de quo v. sup. ad III, 223. *Paris* celeberrimus histrio et deliciae Domitiani, a quo ad magnas opes eximiamque potentiam evectus, sed deinde, quum Domitia Augusta eius amore arderet, occisus est. v. inf. VII, 87 sq. Suet. Domit. 3. 10. Dio Cass. et Martial. XI, 14. Alius eiusdem nominis histrio inclaruit sub Nerone, et ab eo interemtus est. v. Suet. Ner. 54. Tac. Ann. XIII, 20. 22. 27. et al.

88—94. Quamvis Hippia molliter esset educata in domo paterna, lascivus tamen amor tam audacem eam fecit, ut pericula navigationis sperneret. Cf. Ovid. Met. VII, 62—68. *Pluma* lectus pulvinusque, plumis tumens vel fartus, adeoque mollissimus. v. ad I, 159. *Segmentatae cunae*, ornatae *segmentis*, h. e. fimbriis s. fasciis s. virgis purpureis vel aureis, quae cunis seu stragulis adsutae sunt ornatus causa, vel per foramina cunarum utrimque transmissae, ne infans excidat; nisi malis, ornatae tessellis, vel tesserulis ligneis varieque coloratis, ac emblemate vermiculato. [30]

90. Non mirum est, eam varia maris discrimina sprevisse, quippe quae famae pudorisque iacturam nihili fecit, quam qui pro nihilo putat, facile omnia contemnit et audet.

91. Quae tamen famae iactura minima videtur *mollibus cathedris* h. e. feminis, quae in mollibus sellis sedere vel per urbem ferri solent. Cf. ad I, 65. IX, 52. Martial. III, 62, 7.

id ageret; debuit enim ratione patriae tanto scelere abstinere.

30 Cf. ad II, 124. Barth. ad Claud. Cons. Hon. III, 16. et Turnebi Advers. X, 17. Schol. vet. „Segmenta dicit vittam pendentem de vestibus, intextam auro;" et alius Schurzfl. „multa arte variegatis."

92. *Ionium* mare, inter Italiam, Siciliam, Graeciamque, austro patet, et *late sonat* impetu fluctuum, scopulis inlisorum.[31] *sonantem Ionium* sc. sinum, ut ap. Horat. Epod. X, 19. vel fluctum. Cf. Var. Lect. *Mutandum toties mare*, nam Romanis in Aegyptum traiicientibus tria transmittenda sunt maria, Tyrrhenum s. Inferum, Ionium et Aegaeum.[32]

94 sqq. Eaedem mulieres, quae libidinis explendae causa tam audaces sunt, anxiae ac trepidae esse solent, ubi honesta navigationis periculorumque subeundorum ratio et occasio offertur. *Gelantur pectora* pavore, ut *rigere*, *dirigere*, *frigescere*, *glaciari*, *torpere*. v. Heins. ad Ovid. Met. I, 548.

97. Cf. inf. v. 284. 285. et Plaut. mil. glor. II, 5, 54 sq. Schurzfl. lectores remittit ad Io. Filesaci uxorem iustam p. 73. monetque hunc librum ab iis, qui nostram Sat. enarrare velint, perpetui instar commentarii consulendum esse. Doleo itaque, eum mihi non ad manus esse.

98. *durum est*, uxori videtur. *Sentina*, aquarum sordiumque conluvies in fundo navis, cuius odor *gravis* est et teter. *Sentinae navium odorem procul fugiunt pisces;* Plin. X, 70. s. 90. *summus vertitur aer*, vertiginem similat oculorum animique, quae faciat, ut coelum verti summaque eius pars ima fieri sibi videatur.[33]

100. Hippia *stomacho valet*, non laborat vomitione vel nausea quae viris etiam navigantibus obrepere solet; de quo v. Coel. Rhodig. XXVI, 7. et 13. *Illa mulier*, quae invita et iussu coniugis navigat, nauseans

31 Cf. Virg. Ge. II, 108. Lucan. V, 614 et al.

32 Male Bahrdt de navi, modo in hanc, modo in aliam partem flexa, quod *laviren* vocamus, adcipit.

33 Grangaeus, qui haec mera somnia putabat, coll. Prop. II, 5, 12 interpretabatur ita: dicit marito, iam tempestatem oriri. Sed illa explicatio haud dubie huic praeferenda, tum propter epith. *summus*, tum ob sententiae praestantiam.

maritum convomit, vomitu conspurcat. *haec*, quae moechum sequitur. *rudentes tractare*, funes ducere.

103 — 112. Hippia Sergii amore capta est, non ob formam et iuventutem, quod iustiorem haberet excusationem, (nam deformis ille est et provecta iam aetate) sed quia gladiator est et arma tractat. *exarsit forma*, v. ad Sil. V, 15. *forma* et *iuventa* pro formoso homine et iuvene. *Ludia*, nunc ludii uxor, quum antea Senatoris esset. v. sup. ad v. 82. *Sustinuit*, passa est, non recusavit.

105. *Sergiolus* festive adpellatur *Sergius*, et blando nomine, quo Hippia nunc uti solebat; vel εἰρωνικῶς, quia non amplius iuvenis erat: *nam coeperat iam guttur*, mentum, barbam, *radere*, quod viri tantum faciunt. Quae verba nemo intpp., quod mireris, intellexit. Grangaeus: barbam vellebat, ut iunior adpareret. Plerique: radebat barbam totum guttur vestientem, vel mentum iam egregie barbatum, quod aetatem arguit provectam. Pessime Lubinus: coeperat iam, utpote senior, plenam barbam alere, et guttur radere inter tondendum. Vt rectius intelligantur verba ista, haec tenenda sunt. Prisci Romani intonsi erant barbamque alebant usque ad a. V. C. CCCCLIV, quo primum tonsores Romam adduxit e Sicilia P. Ticinius Meno, unde illi vocantur *intonsi*, *barbati* et *capillati*. [34]. Ratio autem *barbae tondendae* s. *metendae* (sup. III, 186) duplex erat, vel strictim s. ad cutem, quod proprie *radere* dicitur, et Gr. σκαφίον, sive ξυρᾶν τὸν πώγωνα, et ἐν χρῷ κείρειν, vel paulo longius a cute, interposito pectine, quod propr. est *tondere* et Gr. κῆπος. Cf. Plaut. Capt. II, 2, 16 sqq. Iam pueri ac iuvenes lanuginem seu barbulam alebant usque ad annum aetatis XXI, quo ea poni non sine solennitate et deo alicui sacrari solebat. v.

34 Cf. ad IV, 103. V, 30. Iani ad Horat. Od. I, 12, 41. II, 15, 11. Broukh. et Vulp. ad Tibull. II, 1, 34. Varr. R. R. II, 11, 10. Plin. VII, 59.

ſup. ad III, 186. Hinc *nondum barbatus* dicitur puer ſup. v. 15. 16. *barba* iuventus inf. v. 215 (*ſenior, cuius barbam*, iuventutem, h. e. quem invenem, *tua ianua vidit*, qui a iuventute tuas aedes frequentavit) *prima barba* iniens iuventa inf. VIII, 166. *barbati et barbatuli* iuvenes, qui nondum lanuginem depoſuere vel tondentur, inf. XIII, 56. [35] Hanc vero mollem teneramque barbam iuvenes tondebant tantum (cf. I, 25. X, 226.) usque ad virilitatem vel annum aetatis XL, quo, quum viri vellent videri, primum radebantur; quare h. l. innuitur, Sergium ad virilem iam perveniſſe aetatem. Quotidie radi primus inſtituit Scipio Africanus minor, ut levis eſſet facies; unde et pſilothro aliove medicamento poſtea pili exſtirpabantur, de quo v. ad II, 107. [36]

106. *lacerto ſecto*, vulnerato, vel exciſo nervo, *ſperare requiem*, miſſionem; quam ſperare ac petere licebat gladiatoribus, membro aliquo mutilatis, vel gravi vulnere ictis.

107. *ſicut*, verbi cauſa. *galea adtritus* fronte. Adparet eum ſecutorem fuiſſe; vet. Schol. Sed galea ſi non omnes gladiatores, praeter retiarium, (cf. VIII, 203) plerique certe utebantur. *Gibbus*, tumor, forte ex percuſſione crebra. *acre*, grave vel pertinax *malum*; niſi potius epitheton ad acritudinem ſucci humorisque ſpectat. *ſtillantis*, lippi; quo oculorum morbo multi laborabant Romae. *ocelli*, non *oculi*, quo deformitas augetur, inpr. ob *ingentem gibbum* in medio naſo.

110. Tertull. ad Martyres: *Quot otioſos adfectatio armorum ad gladium locat?* (f. *vocat*) *certe ad feras ipſas adfectatione deſcendunt, et demorſibus, et cicatricibus formoſiores videntur.* Et alio loco: *Sce-*

35 Cf. Plaut. Caſ. II, 8, 25. Cic. ad Att. I, 14. Catil. II, 10. et pro Coel. 14. Lipſ. Excurſ. B. ad Tac. Ann. XIV, 15. Gell. III, 4. et Hard. ad Plin. VII, 59.

36 Cf. Ferrar. Elect. II, 12.

nici, xyſtici et arenarii illi amentiſſimi, quibus viri animas, et feminae (v. c. Fauſtina aliaeque) *etiam corpora ſua ſubſternunt*. Cf. Gonſal. ad Petron. p. m. 358. Lector dudum ſuſpenſo animo exſpectat, quae tandem cauſa fuerit inſani amoris, quae Sergio dotes virtutesque vel animi vel corporis, quibus capta ſit Hippia: et iam repente nihil aliud in laudem eius dici poſſe audit, quam quod gladiator fuerit. *illos*, gladiatores. *Hyacinthos*, formoſos et amabiles, ut *Prometheus* ſup. IV, 133 pro figulo perito. *Hyacinthus* puer formoſiſſimus, cuius amore capti Zephyrus, Apollo et Thamyris. [37]

112. *Ferrum*, gladius, *eſt, quod amant* tales feminae, qualis Hippia fuit.

113. *Idem Sergius adcepta rude*, ſigno libertatis, miſſione, h. e. ſi miſſus eſſet e ludo, vel deſiiſſet gladiator eſſe et arma tractare, quod tantopere Hippiae placet, *coepiſſet* ei *Veiento*, tam vilis quam maritus, *videri*, Hippia eum aeque ac maritum faſtidiviſſet ac dereliquiſſet. Cf. ſup. ad v. 82. *Rudis* vel gladius ligneus, quo batuebant tirones, vel ferula, qua utebantur laniſtae, et qua donati gladiatores ſeu vacationem dumtaxat a pugna munusque laniſtarum, ſeu libertatem impetrabant. [38]

114 ſqq. Si iam miraris et indigne fers libidines privatae mulieris; audi nunc ſimile exemplum Meſſalinae, Auguſtae, uxoris Claudii Imp. Huius libidines notae. [39] *Privati* magiſtratibus, et temporibus Imperatorum etiam his obponuntur. Cf. I, 16. IV, 66. XII, 107. et Erneſti clav. Cic. *Rivales*, qui eamdem mulierem amant. *Divorum*, Imperatorum Rom. qui poſt mortem inter

37 v. Ovid. Met. X, 162 ſqq. Apollod. III, 10, 3. et Heyne *Antiquar. Auffaetze* P. I.

38 Cf. inf. ad VII, 171. Lipſ. Saturn. Serm. I, 15. II, 23. et Schott. Nod. Cic. II, 6.

39 v. Sat. X, 331 ſq. Tac. Ann. XI, 12. 26. 30. Suet. Claud. 26. 29. 36. 37. Dio Caſſ. LX, 14 ſq. Plin. X, 63. ſ. 83. Aurel. Vict. Caeſ. 4.

Deos referri Divique adpellari solebant. Ridens ita dicit poeta; Schol. vet. et al.

116—120. Cf. Var. Lect. *virum*, Claudium. *uxor*, Messalina.

117. *Palatino*, imperatorio, in palatio. *tegetem*, v. ad V, 8.

118 sq. Cf. Horat. Sat. II, 7, 53 sq. Suet. Ner. 26. Calig. 11. et Oth. 12. *Sumere* ausa, ne adnosceretur. *meretrix Augusta*, ut *meretrix regina* Cleopatra ap. Prop. III, 11, 39. et Plin. IX, 35. s. 58. *cucullos*, v. ad III, 170. Recte Ferrarius: (de Re Vest. IV, 20.) „*Cucullus* ad latendum et dissimulandam personam aptissimus, ideo fere *noctu* in discursationibus sumebatur. *Galerus* autem h. l. est quid diversum a cucullo; est enim id. qd. galericulum s. adscititium capillamentum. Vetus Schol. interpretatur rotundum muliebre capitis tegumentum in modum *galeae* factum, quo utebantur meretrices. Quod vero adiicit, ideo *flavum* sumtum, quia *nigro crine* matronae, *flavo* meretrices, utebantur, (quod etiam Servius notavit ad Virg. Aen. IV.) Grammatici deliramentum est. Credibile est, Messalinam, quum nigris capillis esset, flavum galerum sumsisse, sive ne dignosceretur, sive ut formosior amantibus videretur." Schol. tamen, cui intpp. tantum non omnes adstipulantur, *crinem subpositum*, h. e. adscititium, *rotundum capitis tegumentum*, intelligebat. Cf. Salmas. ad Tertull. de Pall. p. 317 sq. et Lips. ad Tac. Germ. c. 4. ubi contulit verba Tertull. de cultu: *Video quasdam et capillum croco vertere: pudet eas etiam nationis suae, quod non Germanae aut Gallae procreatae sint: ita patriam capillo transferunt.* Cf. inf. ad XIII, 164. 165. Henninius eos, qui alia, quam Schol., adferant, nugari, perperam inde probat, quod Ovidius, expertissimus nequitiae magister, Fast. II, 763 Lucretiae, matronae pudicissimae, *flavos capillos* disertissime commendet: nam *flavus crinis* a Schol. non matronis, sed meretricibus, et a poetis pulcris puellis mu-

lieribusque tribuitur; de quo v. sup. ad V, 115 in Var. Lect. *comite ancilla non amplius una*, quum in palatio multis famulis stiparetur.

121. *calidum*, quia valde frequentatum, vel ob Lyciscam recenter egressam; Prat. *centone*, vili veste, e variis pannis conflata, qua cella vel cubile stratum erat, vel velo lupanaribus obpanso. (v. ad VIII, 168.)

122. *Cellam vacuam*, discessu Lyciscae, *atque suam*, ex pacto, quo Lyciscae diurnum, Messalinae vero nocturnum tempus dabatur; Prat. In fornice *cellae* distinctae unicuique meretrici: illa autem a lenone conduxerat cellam, quam semper paratam sibi et *vacuam* inveniret; Grang. [40] *nuda constitit* h. e. prostitit, more prostibulorum. [41] *papillis auratis*, pulcris, ut Gr. χρυσοῦς, χρυσῆ Ἀφροδίτη et al. At rectius forte Farnabius: „ornatis auro, vel sindonio connexo aureis annulis; ut etiam Heliogab. ap. Xiphil. γυμνὸς ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ πορνείου ἕστηκεν, ὥσπερ αἱ πόρναι, καὶ τὸ σινδόνιον χρυσοῖς κρίκοις ἐξηρτημένον διασείων τοὺς παριόντας προσεταιριζόμενος: nisi forte sindonium illud intelligatur rectius de velo, quod lupanaribus et cauponis obpandebatur, atque annuli sint illi, per quos velum adducitur et reducitur." *titulum mentita*, commenta, h. e. falso addito titulo, ut pro Lycisca haberetur. Cellis meretricum, in fornice prostantium, praefigebantur *tituli*, in quibus nomina earum ac stupri pretium (*aera* v. 125.) consignata erant: unde Martialis XI, 45, 1. *inscriptae limina cellae*, et Seneca Controv. I, 2. *Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium est constitutum, titulus inscriptus est: et Meretrix vocata es, in communem locum stetisti, superpositus est cellae tuae titulus, venientes recepisti. — Nomen tuum pependit in*

[40] Cf. Martial. [illegible] et [illegible] Farn. [illegible] Petron. [illegible] Wernsdorf. in Poet. min. T. [illegible]
[41] Cf. [illegible] ad Tac. Ann. XI, [illegible] et [illegible]

fronte, pretia stupri adcepisti. [42] *Lycisca*, meretrix famosa, nota etiam ex Martiali IV, 17.

124. *tuum ventrem*, in quo tu conceptus, et e quo natus prodiisti: nam *Britannicus* Claudii et Messalinae filius, (unde *generosus*) notissimus. [43]

125. *blanda*, blande, more meretricum. *poposcit aera*, stupri mercedem, earumdem more, et ut pro Lycisca haberetur. Cf. ad v. 123. et Ovid. Amor. I, 10, 21. Grang. monet, *sordida aera* dixisse Martial. et *poscinummia* Apul. Met. X, p. 248, 36. ed. Elmenh.

126 sqq. Plin. X, 63. s. 83. *Ceteris satietas in coitu, homini prope nulla. Messalina Claudii Caesaris coniux, regalem existimans palmam, elegit in id certamen nobilissimam e prostitutis ancillam mercenariae stipis, eamque nocte ac die superavit quinto ac vicesimo concubitu.* — *absorbuit*, ut *exsorbere viros* inf. X, 223. et *vorare puellas* ap. Martial. II, 51, 6. VII, 66, 3. et 15. *absorbuit ictus multorum*, ut *Quaecumque excepit turgentis verbera caudae* ap. Horat. Sat. II, 7, 49.

127. *dimittente puellas*, sub mediam noctem, Prat. Aditus ad fornices vel ex more, vel ex lege, patebat a nona hora, unde meretrices *nonariae* dicuntur Pers. I, 133. ubi v. Casaub.

128. *Tristis*, nondum expleta libidine. *quod potuit* solum, non denegante lenone. *tentigine*, tendore et pruritu libidinis, quia virilia *extenduntur*, et

42 Cf. inf. ad VIII, 168. Sagittar. de Ian. Vet. c. 28. §. 16. Beroald. ad Apul. VI. et Wernsdorf l. l. p. 79.

43 v. Suet. Claud. 27. 43. Ner. 7. 33. et Tit. 2. Tac. Ann. XI, 11. 32. XII, 2. 25. 41. XIII, 14—17. et Dio Cass. LXI. p. 679. Nonnulli eum *εἰρωνικῶς generosum* dici existimant, ob incertum eius genus ac patrem, promiscuosque matris concubitus, ut adeo minime generosus et ganeonis forte filius fuerit. Sed ita vis h. l. perit: nam libidines Messalinae inpr. nefandae propterea, quod uxor Claudii et mater Britannici fuit.

vulvae abusive pro parte genitali; Brit.[44] *rigidae*, ut ap. Martial. VI, 49, 2. IX, 48, 6. XI, 17, 5. al. Cf. Heins. ad Ovid. Am. III, 7, 67.[45]

131. *Obscuris*, obscuratis fumo lucernae, vel potius sordidis squalore et inluvie, osculis et tactu inpurorum hominum. *fumo lucernae*, notae novi lupanaris, solitae suspendi ad lenonias aedes et ianuas, forte quod scorta olim ad vesperam prostabant.[46]

132. *pulvinar*, torum in palatio, cuius pulvini mollibus plumis farti sunt. Quidam respici putant ad pulvinaria vel lectisternia Deorum, in quos etiam Imperatores referantur.

133—135. Poeta breviter h. l. (sed copiosius inf. v. 610 sqq.) alia memorat mulierum scelera, adulteriis graviora, philtrorum usum, incantationes, veneficia. Grang. laudat verba Eurip. in Cressis ap. Stob. c. 70. Γαμεῖτε νῦν ἢ γαμεῖτε, καὶ καταθνήσκετε Ἢ φαρμάκοισιν ἐκ γυναικὸς, ἢ δόλοις. *Hippomanes*, τὸ ἱππομανὲς, vel herba Arcadica, qua gustata equi in furorem incidunt; (v. Theocrit. II, 48. 49.) vel liquor virulentus, ab inguine equae, ardore coeundi flagrantis, destillans;[47]

44 Cf. Horat. Sat. I, 2, 118. Martial. VII, 66, 2. Auct. Priap. XXXIII, 5.

45 Barthius Advers. XXII, 7. putabat adludi ad Priapismum, et tribui ea feminis, quae viris conveniant proprie. At Hennin. monet, ex Firm. Mathes. III, 7 aliisque constare, voc. *tentiginem* utrique sexui communem esse, quod et Medici adnoscant; similem autem et ex Iuvenali expressum esse locum ap. Auctor. Epistolae Antonii ad Soranum de Cleopatra: *Postposita muliebri verecundia ad tantam inpatientiam flagitii prorupit, quod sub una nocte sumto cubile in lupanari prostibulo CVI virorum concubitus pertulit, in tantum, ut professa est, in tentigine rigidae vulvae erat adcensa.* Cf. Nic. Boerii IC. Decis. p. 785.

46 v. Lips. Elect. I, 3. Horat. Sat. II, 7, 48. et sup. ad v. 127. Senec. Controv. I, 2 extr. *Redoles adhuc fuliginem fornicis.* In Priap. *Ergo quilibet huc licebit intret, Nigra fornicis oblitus favilla.*

47 v. Intpp. Plin. XXVIII, 11. s. 80. Virg. Ge. III, 280 sq. Ovid. Am. I, 8, 8. Tibull. II, 4, 58. Prop. IV, 5, 18.

vel caruncula nigra, caricae magnitudine, fronti pulli recens editi adhaerens, quam equa feta statim edito partu devorare, quaque praerepta in rabiem olfactu agi, neo partum ad ubera admittere dicitur. [48] His omnibus superstitio utebatur in veneficiis et philtris, quod ex locis infra laudatis intelligitur. Praeterea sagae adhibebant *carmen*, magicas formulas, ἐπῳδάς, et *venenum*, τὰ κακὰ φάρμακα. *Privigno datum* a saeva noverca, bona eius inhiante. Ἐχθρὰ γὰρ ἡπιοῦσα μητρυιὰ τέκνοις Τοῖς πρόσθ' ἐχίδνης οὐδὲν ἠπιωτέρα, Eurip. in Alcest. [49] *Faciunt graviora* adulteriis flagitia mulieres *coactae imperio*, dominatu, impetu, vi, *sexus* sui, qui acrioribus incenditur cupiditatibus adfectibusque, ira, odio, dominandi cupiditate, superbia, invidia cet., eorum imperio facile obsequitur, et sic ad omne rapitur scelus, qui nimis infirmus est, quam ut illis resistere possit; *minimumque libidine peccant*, peccata libidinis, vel quae sola libidine inpulsae committunt, sunt minima. [50]

136—141. Mulieres, ob grandem ductae dotem, omnia agunt ex arbitrio, et avari ita imperium vendunt. Cf. inf. v. 457 sqq.

136. Anthypophora est, tamquam ab alio interrogatus sit; vet. Schol. Possunt etiam verba Postumi esse. Sic et inf. v. 142. 161. et al. *Optima* mulier et pulcerrima censetur s. iactatur *teste marito*, iudicio mariti. *Cesennia*, nomen divitis mulieris. Cf. Var. Lect.

48 Cf. inf. v. 616. Intpp. Plin. VIII, 42. s. 66. et Virg. Aen. IV, 515. 516.

49 Cf. inf. v. 628. Virg. Ge. II, 128. III, 282. Horat. Od. III, 24, 17. 18. V, 5, 9. Tac. Ann. XII, 2.

50 Ita plerique recte, puto, interpretantur: quidam *imperio sexus*, muliebri imperandi cupiditate; alii, mariti sui imperium aegre ferunt, et libenter illud excuterent, unde semper in vetitum nituntur, multa saepe machinantur, multa interdum etiam perpetrant, quippe quibus natura dolo instruxit pectus, sed vires negavit. Schol. vetus: Graviora faciunt in aliis rebus, quam quod libido persuadet, et minus peccant forte, quam quod libido desiderat.

137. *dedit*, adtulit marito avaro grandem dotem, *bis quingenta*, mille festertia, vel, ut Romani dicunt, decies festertium: inf. X, 335 *decies centena* fcil. festertia, vel festertiorum millia. Quae ab Augufti inde temporibus fuit fumma cenfus fenatorii. Eumdem numerum in dote inter honeftiores quafi legitimum fuiffe et folennem, putabat Lipf. ad Tac. Ann. II, 86. [51] Ego potius pro maxima vel ingenti dote hanc fummam pofitam crediderim. Quomodo enim certa ac folennis fumma dotis legibus conftitui poteft? Verba autem *ritu decies centena dabuntur antiquo* inf. X, 335 ita interpretor: ritu antiquo dos dabitur, et quidem ampliffima; ut verba *ritu antiquo* ad morem dotis dandae, non ad folennem eius fummam fpectent. Cf. fup. ad II, 117. *tanti*, tanto pretio, ob tantam dotem.

138. 9. Non incalefcit et flagrat amore uxoris, fed opum eius; non uxorem amat, fed dotem. *Pharetrae* refpondent *fagittis*, et *lampas facibus*. *Sagittas* (et quidem ardentes, ἰοὺς πυρφόρους) [52] poetae ac fculptores non modo Amoribus et Cupidini, et *lampadem* f. *facem* non modo iisdem et Hymenaeo, [53] fed et *Veneri* tribuunt. [54] *macer eft* acri amore, qui macerat, urit, confumit, conficit. [55] *Inde*, ob dotem, et ab ea.

140. *Libertas* inpune ex arbitrio omnia agendi et imperium *emitur* ab uxore grandi dote. Cf. fup. ad v. 30. *coram*, praefente marito, *licet* uxori ut *innuat*

51 Id colligebat ex l. l. inf. X, 335. Senec. ad Helv. 12 extr. Martial. II, 65. XI, 24. et al. locis Cf. etiam Plin. Ep. II, 4. L. 6. §. 1. D. de ufur. et fruct. Papinia. Quaeft. lib. 29. et Novell. Conftit. D. Iuftin. 22. c. 18.

52 de quibus v. ad Sil. V, 19. et Iani ad Horat. Od. II, 8, 15.

53 v. Phurnut. nat. deor. c. 25. Catull. LX, 6. et al.

54 v. Maffei gem. ant. fig. P. III. t. 8. Beger. Thef. Brand. T. I. p. 170. et Bothon. Chron. ap. Leibnit. Script. rer. Brunf. T. III. p. 287.

55 Cf. Horat. Od. I, 13, 8. V, 14, 16. Virg. Ecl. III, 100 fq. al.

moechis s. amatoribus, *atque rescribat* literis eorum. [56] *locuples*, bene dotata mulier, *quae nubsit avaro, vidua est*, quibuscum libuerit concumbit et aeque libera est, ac si esset vidua et sui iuris, nec maritum haberet; *vivit tamquam vicina marito* inf. v. 509. [57]

142—160. Aliae uxores ob solam amantur pulcritudinem, quae forma pereunte repudiantur, et, quamdiu illa viget, imperiose agunt, et quodcumque libuerit, a marito exposcere vel extorquere solent.

142. Cf. ad v. 136.

143—8. Terent. Heaut. II, 3, 9. *Quippe forma inpulsi nostra nos amatores colunt: Haec ubi inmutata est, illi suum animum alio conferunt.* Cf. sup. ad II, 138. *Excutere*, scrutari, expendere; propr. videre, si quis quid absconditum secum habeat, quod fere fit excutienda toga. Ita Ernesti in clav. Cic. quam vide. *Tres*, vel paucae, *rugae subeant*, veniant, a senectute aut morbo. *Cutis arida*, succo exhausto, *se laxet*, fiat laxior, macilenta, et flaccida. *Quam cito, ne miserum, laxantur pectora rugis*, Ovid. A. A. III, 73. Cf. Plaut. mil. glor. III, 1, 45. 46. *Dentes fiant obscuri*, putrescant et nigrescant. [58] *Oculi fiant minores*, contrahantur, ob defectum humoris et senectutem.

146. Eiusmodi mulier aedibus exigetur. Solennes divortii formulae erant, *conlige sarcinulas; exi, vade foras; res tuas tibi habeto; res tuas tibi agito.* [59] Divortia vero, a Romulo plane interdicta, (v. Plut. in Rom. p. 31.) et lege X Tab. VI. non sine gravissima

56 *Illa viro coram nutus conferre loquaces* cet. Tibull. I, 2, 21. Cf. Ovid. Am. I, 4, 17 sq. II, 5, 23 sqq. et sup. ad I, 55 sq.

57 Ascensius: vir eius avarus illi non concumbendo noctes eius facit viduas, et dote contentus non moratur illius amorem, licet vel coram innuat adultero. Schol. vet. tamquam vidua peccat sine crimine.

58 Cf. Horat. Od. II, 8, 3. Ovid. A. A. III, 197. et 279.

59 v. Brisson. ad Leg. Iul. de adult. et de Form. L. VIII. Cuiac. Obss. I, 19. VIII, 26. et Schott. Obss. IV, 4. et 39.

causa concessa, nec ante a. V. C. DCC, (v. Valer. Max. II, 1.) vel DXXIII, (v. Dionys. II.) vel DC (v. Tertull. in Apolog.) consueta, moribus Romanorum conruptis tam vulgaria erant, ut mariti, quin et uxores, (quibus olim ea facere non licebat) saepe ea vel levissima, vel adeo sine causa facerent per diffarreationem, aut remancipationem, aut usurpationem, utque Seneca de Ben. III, 16 conqueratur, *nullam iam repudio erubescere, postquam inlustres quaedam ac nobiles feminae non consulum numero, sed maritorum, annos suos computent, et exeant matrimonii causa, nubant repudii.* Cf. inf. v. 229. 230. *Sarcinae* et vasa *conliguntur* a militibus iisque, qui in alium locum migrant. *dicet libertus:* nam dimissuri uxorem cum septem testibus ad eam mittebant libertum, qui illam iubebat res suas sibi habere. Paulus in L. IX. ff. de divort. *Nullum,* inquit, *divortium ratum est, nisi septem civibus Romanis praesentibus, praeter libertum eius, qui divortium faciet. gravis,* fastidio. *saepe emungeris,* emungis nasum mucoris plenum, mucosa es s. mucida, ut contra mox *altera sicco naso.* Apud Plaut. mil. glor. III, 1, 52 *Minime sputator, screator sum, itidem minime muccidus.*

148. *altera,* nova nupta, cui cedas.

149. *Interea,* dum s. quamdiu aetate floret ac specie. *calet,* fervet, *et regnat,* inperitat; ardenter omnia et imperiose agit; fervida est ingenio et superba. *poscit maritum,* vel a marito, res pretiosissimas et quodcumque ipsi placuerit.[60] *ovem* et lanam *Canusinam,* quae nobilissima erat et pretiosissima. *Lana laudatissima Apula — Tertium locum Milesiae oves obtinent. — Circa Tarentum Canusiumque* (opp. Apuliae) *summam nobilitatem habent;* Plin. VIII, 48.

60 Cf. Plaut. Aulul. III, 5, 24—61. Prop. III, 13. al. 11. Ovid. Am. I, 10. et Tibull. II, 4.

f. 73.[61] *ulmos,* vites, ulmis fultas. v. inf. ad VIII, 78. *Falernus* ager in Campania ferax vini generosissimi.[62]

151. *Quantulum in hoc* sc. poscit? Haec, quae dixi, parvi momenti sunt prae aliis, quae postulat. *Pueros omnes* et *ergastula tota* scil. poscit, h. e. servos quam plurimos, tam in urbe, quam in agris ac villis. Quindecim plerumque servos confecisse *ergastulum* ex Apuleio docet Lips. Elect. II, 15. Cf. inf. ad XIV, 24.

152. Avara ac invida mulier adpetit, quodcumque alius habet, et iubet ut *ematur* sibi.

153—157. Verba obscura, quorum tamen sensum recte percepisse videntur, qui eum ita exponunt: 'Ipso tempore hiemali, quo maria frigore clausa sunt, ornamenta pretiosissima et peregrina vel transmarina uxor sibi comparari iubet et adferri. Nisi potius sententia est haec: Tempore hiberno vasa crystallina, alio murrhina, alio alia poscit; nam, ut verba Plinii XXXVII, 2 mea faciam, *non alibi crystallus reperitur, quam ubi maxime hibernae nives rigent et glacies, unde et nomen Graeci dedere:* iis enim κρύσταλλος proprie *gelu* s. *glacies* dicitur.[63] *Mense brumae,* h. e. hiberno, vel Decembri, in quo est *bruma,* solstitium hiemale. Sic et ap. Martial. VIII, 41, 2. *quidem,* adeo. *mercator Iason,* audax, ut Iason, qui primus nave longa navigavit, (Plin. VII, 56) et longinqua traiecit maria. *Clausus*

61 Cf. Colum. VII, 2. et Martial. XIV, 155.

62 v. notas meas ad Sil. Ital. VII, 162—211.

63 Vulgo h. l. ita explicant: Uxor luxuriosa etiam tempore hiemali, quo summa navigantibus inminent pericula et frigus obstat, maritum navigare iubet, ut peregrina sibi conquirat supellectilia. Vetus Schol. „Illud significat, quod Romae in porticu Traianarum thermarum tempore Saturnaliorum sigillaria sunt. Tunc mercatores *casas* de linteis faciunt, quibus picturae *obstant.* Ideo autem dicit *mercator Iason,* quoniam antea in porticu Agrippinarum sigillaria proponebantur, in qua porticu historia Argonautarum depicta est, et casae quum fierent, picturae obstabant.“

domi se continet clausum propter frigora; Brit. Proprie hyems gelu rura (v. Virg. Ge. II, 317.) et maria claudit; unde Veget. IV, 39 dixit *maria claudi* a III Id. Nov. ad VI Id. Mart. et Plin. II, 47. s. 47 extr. *saevitia tempestatum cludit mare;* ut contra Plin. in ead. sect. 47 pr. *ver aperit navigantibus maria*, et Horat. Od. I, 4, 1. *Solvitur acris hyems grata vice veris.* — *armatis*, ad navigandum iam paratis: nam *arma* et *armamenta* dicuntur omnia navium, aliaque instrumenta, et *armari* omnia ea, quae rebus necessariis instruuntur. Cf. Graev. ad Flor. IV, 3, 76. *casa* forte in nave. *candida*, conspersa nive. *Casa candida* simpl. pro frigore.

155. *tolluntur*, forte in navem, vel e longinquis terris adferuntur. [64] Cf. Var. Lect. *crystallina* et *murrhina* s. *myrrhina*, *murrhea*, *murrea*, *myrrhea*, scil. vasa, et quidem potorii potissimum generis. [65] Quibusdam *murrha* videtur esse crystallum, a quo tamen h. l. et ap. Plin. distinguitur, aliis porcellana Sinica, aliis onyx, species marmoris, non gemmae, aliis scoria ferri, Chri-

64 Grangaeus: ex mercatoris officina elevantur, Gall. *enlever de chez le marchand.* Quae explicatio ab h. l., ubi de ornamentis peregrinis, hiberno tempore stolide adpetitis, (haud dubie, quoniam tum non sine summis difficultatibus inpensisque parari possunt) agitur, aliena est; quamvis nec illa satisfacit.

65 De *murrha*, vasisque inde confectis et inmenso pretio emtis, v. Intpp. Plin. XXXIII, 2. XXXVII, 2. 7. et 8. Suet. Aug. 71. et Prop. III, 10, (al. 8) 22. IV, 5, 26. Rader. ad Martial. XIV, 113. p. 860. Mariette Recueil de pierres gravées, à Paris 1750. T. I. p. 218 sq. le Blond Diss. sur les vases murrhins, Biscari ragionamento dei vasi murrhini 1782. Schellhorn. Amoenit. Eccl. T. II. p. 890. Raspe in d. Einleit. zur Beschreib. von Tassie's Gemmen p. 47. Salmas. Exerc. Plin. p. 144. 769. 1063. Rezzonici Disquis. Plin. T. II. p. 213. Caylus de lap. Obsid. Ernesti Archaeol. liter. P. I. c. 3. §. 7. 8. 25. 26. inpr. Christ. Diss. de vasis murrhinis Lips. 1743. v. Veltheim in d. Abhandl. über die murrhinischen Gefäße, Helmst. 1791. et Gurlitt über die Gemmenkunde, Magdeb. 1798. p. 5 sqq.

ftio dendrachates, Velthemio lapis, qui vulgo *Chinesischer Speckstein* dicitur. Hanc coniecturam nuper probavit praeter alios Gurlitt, qui et reliquas recensuit. De *adamante*, qui duritie, nitore ac pondere in gemmis primum tenet locum, cuiusque usus primum in solis annulis et monilibus, postea vero et in vasis potoriis aliaque supellectile fuit, (unde h. l. *notissimus*) v. Plin. XXXVII, 4. et Ernesti Archaeol. liter. P. I. c. 3. §. 5. Mordaci autem ioco poeta dicit, pretium adamantis, vel annuli adamantini, quem Bibula s. uxor superba poposcerit, eo auctum esse, quod eum in digito gestaverit *Beronice* s. Berenice; (v. Var. Lect.) quae regina quidem, sed *incesta* fuerit, eumque ab incesto fratre dono adceperit. Nam Agrippa maior, rex Iudaeae, filius Aristobuli et Beronices, neposque Herodis Magni, tres filias, *Beronicen*, Mariam s. Mariamnen et Drusillam habuit, unumque filium *Agrippam* minorem s. iuniorem, ultimum Iudaeorum regem, qui multum auctoritate apud Claudium Imp. valuit, quemque incestus cum Berenice sorore commissi suspectum fuisse et adcusatum, memorat Iosephus Ant. Iud. lib. X. p. 673. unde praeterea discimus, hanc Berenicen primum Herodi, patruo suo, deinde Polemoni, regi Pontico, nubsisse, bisque fuisse Romae, ut Titum Caesarem amore inflammaret: de quo cf. Dodwell. Annal. Quintil. §. 18. [66] Poeta autem h. l. verba *hunc dedit* in adfectu repetiit, et iungenda sunt *barbarus Agrippa* et *incestae sorori*. Plerique intpp. perperam h. l. vel aliam innui putant Berenicen aliumque Agrip-

66) De Agrippa maiore v. Ioseph. Ant. Iud. XVIII, 1—9. XIX, 17. p. 638. 642 sq. 670 sq. Act. Apost. XII. (ubi *Herodes* dicitur) Dio Cass. LX, 17. p. 545. et 670. Mém. de l'Acad. des Inscr. T. XIX. p. 428. T. XXI. p. 289 sq. de iuniore Ioseph. l. c. p. 679. 683. 690 sq. Dio Cass. p. 752. Tac. Ann. XII, 23. XIII, 7. et Hist. II, 81. V, 1. Act. Apost. XXV. et XXVI. Cf. Noldius de vita et gestis Herodum ad calcem Opp. Iosephi ed. Haverc. T. II. p. 333. et Schleusneri Lex. N. T. voc. Ἀγρίππας et Ἡρώδης.

pam, (nam plures utriusque nominis fuere) vel annulum duplicem Berenicae a duobus datum, alterum a *barbaro*, Herode, eius patruo et marito, vel Ptolemaeo Philadelphi filio eiusque marito ac fratre, alterum ab *Agrippa* fratre illius.[67] *Barbari* Graecis dicebantur peregrini, qui haud Graeci, Romanis, qui nec Romani nec Graeci erant. *inceſtae*, v. ſup. ad IV, 9.

159. *ubi*, h. e. in Iudaea, ubi ipſi *reges mero*, puro ac nudo, *pede ſabbata obſervant feſta*, feſta agunt ſ. celebrant. Nam Ioſephus Bell. Iud. II, 15 et Hegeſippus bell. Iud. lib. II. tradunt, Berenicen reginam, Agrippae regis ſororem, ut Deo vota ſolveret pro ſalute, Hieroſolymam veniſſe, ac pro more hoſtiis caeſis capillisque deraſis nudipedem ſacra feciſſe, et ſic quoque ante tribunal Feſti, Praeſidis Syriae, atroci caede in Iudaeos ſaevientis, ſtetiſſe, ut pro his ſupplicaret. Eo reſpexiſſe videtur poeta h. l. ubi obiter Iudaeos ritusque eorum ridet. Ἀνυποδησίαν in ſacris antt. populorum, inpr. Hebraeorum, in gravi luctu, vel ſtatis ieiuniis, et quum vota ſolverentur, uſitatam fuiſſe, ſed Iuvenalem ignoratione Iudaicorum rituum eam in genere ad *ſabbata* retuliſſe, vel hac voce ſignificaſſe ieiunia, copioſe ac erudite docuit Spanhem. ad Callim. H. in Cer. v. 125. Cf. inf. ad XIV, 96. Sagittar. de Nudipedal. vett., Bynaeus de calceis Hebr. II, 4. qui poetam inperitiae arguit, et Braun. de veſt. Hebr. I, 3. §. 2. qui eum commoda interpretatione iuvare ac defendere conatur. Plathnerus haec adnotavit: „Merula Iudaeorum Nudipedalia

67 Vetus Schol. „*Barbarus* Ptolemaeus, et *Beronice* ſoror eius; *Agrippae* vero *ſoror* Iulia neptis Auguſti, quae nupta Aemilio Paullo, quum is maieſtatis crimine periiſſet, ab avo Auguſto relegata eſt; poſt revocata, quum ſemet vitiis addixiſſet, perpetui exilii damnata eſt ſupplicio. Huius frater Agrippa propter morum feritatem in Siciliam ab Auguſto relegatus, poſt cuius mortem iuſſu Tiberii interfectus eſt. Neptis Auguſti Iulia, cum qua commiſit Agrippa inceſtum, et pro ea (ſ. propterea) ab Auguſto relegatus eſt.“ Quae ex diverſis gloſſis conflata videntur.

denotari opinatur: sed haec extra sabbatum celebrabantur, ut tradit Scalig. Emend. Temp. III. *Sabbatum* h. l. quamlibet festivitatem, et septimum cumprimis diem, qui semper sanctus Iudaeis, notat. Per *reges* autem intelligo sacerdotes, qui sanctum intrabant sanctorum. Nam qui Agrippam hic notari putant, non audio; nec id ex Hegesippo, minime vero ex Iosepho probari potest."

160. Et ubi Iudaei clementia ducti iam a priscis temporibus et ritu a maioribus tradito suibus parcunt, eosque senescere patiuntur, unde *senibus porcis*; nisi forte poeta Iudaicorum rituum aeque ignarus fuit, ac vetus Schol. qui monet, Iudaeos maioribus porcis parcere, et minores manducare. Non minus urbane Augustus dixisse fertur: *Melius est, Herodis porcum esse, quam filium.* Cf. inf. ad XIV, 98.

161. Verba Postumi, quibus poeta v. 162 sq. respondet. Cf. sup. ad v. 136. *gregibus*, multitudine puellarum, ut inf. v. 175. *Grex* in contemtum dici solet; quod tamen ab h. l. alienum est, si haec sunt verba Postumi. Quidam intpp. (in edit. Varr. Amst. 1684) mirantur adeo neminem hic salsam cepisse argutiam poetae, qui a *porcis* subito ad *greges* mulierum transierit. *digna* connubio.

162 sqq. Fac in una eademque muliere plures inesse dotes fortunae ac virtutes, (quod tamen rarissimum est) propter eas ipsas superba erit, qua uxore nihil est intolerabilius. Fastum vero gignunt mulierum pulcritudo, (v. Ovid. Fast. I, 429 et al.) divitiae, (v. inf. v. 457 sq.) fecunditas, (v. inf. v. 172 sqq.) nobilitas generis et castitas. (v. mox v. 167 sq.) *Formosa* et *decens* h. l. iunguntur tamquam diversae significationis vocabula, ut *pulcer* et *decens* ap. Suet. Dom. c. 18 pr. Bene Iani ad Horat. Od. I, 18, 6. „*Decens*, perpetuum Veneris et Gratiarum (v. c. Od. I, 4, 9.) epitheton, cum perfectam totius corporis pulcritudinem designans, tum gratiam illam pulcritudini adiunctam, quae te tibi subripiat." *vetustos porticibus disponat avos*, eorum imagines; h.

e. sit nobilis. v. inf. ad VIII, 1. *intactior*, castior; ut ap. Prop. II, 6, 21. *rapere intactas Sabinas*, κουριδίας ἀλόχους: nam *tangere* feminam obscoeno sensu dicitur. Cf. Horat. Od. I, 7, 5. et Sat. I, 2, 54. Virg. Aen. I, 345. et Calpurn. Ecl. II, 1. ad quem Wernsdorf in Poet. lat. min. T. II. p. 90. monet, *intactas* non solum dici integras et castas, sed et severas ac duriores adversus amantium illecebras.

164. *Sabinae mulieres*, (a Romanis raptae) *quarum ex iniuria bellum* (inter Tatium et Romulum) *ortum erat, crinibus passis, scissaque veste, ausae sunt inter tela volantia inferre, dirimere infestas acies* cet. Liv. I, 13 pr. Cf. Flor. I, 1. et Ovid. Fast. III, 215 sqq. Sabinarum autem castitas et ipsarum virorumque rigidi mores passim laudantur. [68]

165. Qualis mulier admodum rara est, vix ac ne vix quidem reperitur. Proverbiales poetae locutiones passim obviae. [69]

166. *feret*, ut sup. v. 30. *cui omnia* corporis animique bona *constant*, sunt, insunt; ut passim. Ita iam Serv. ad Virg. Aen. III, 518. [70]

167. Repetitio verbi *malo* auget eius vim. *Malo* uxorem ducere *Venusinam*, h. e. pauperem ac humilem, s. peregrinam et rusticam, cuius animus et incorruptus est, et a superbia alienus. Cf. ad I, 51. Ei cuius delectu obponitur *Cornelia*, Scipionis Africani maioris filia, Ti. Sempronii Gracchi uxor, Tiberii et Caii *Gracchorum mater*, quae ornata quidem fuit *magnis virtutibus*, nobilitate, opibus, eximia castitate, facundia, fe-

68 v. sup. III, 169. inf. X, 299. et ad XIV, 180. Liv. I, 18. Ovid. Met. XIV, 797. et Amor. I, 8, 39. 40. II, 4, 15. III, 8, 61. Horat. Epod. II, 39 sq. et Epist. II, 1, 25.

69 Cf. inf. VII, 202. Pers. I, 46, Erasm. Proverb. II, 1, 21.

70 Quidam: quae novit, sibi omnia haec bona inesse. Alii: quae singulis magnum quasi pretium constituit. Vtraque sententia praeclara et apta, sed ab usu loquendi aliena.

canditate, (nam XII liberos peperit) pietate, animi magnitudine cet.[71] sed non sine fastu nobilium feminarum, quae maiorum cognatorumque facta laudabilia, vel stemmata sua crepare solent et iactare. Quod vulgo probatur e Plut. l. l. p. 843 qui tamen locus vix eo referri potest: ἡδίστη μὲν οὖν αὕτη (ἡ Κορνηλία) τοῖς ἀφικνουμένοις καὶ συνοῦσι διηγουμένη τὸν τοῦ πατρὸς Ἀφρικανοῦ βίον καὶ δίαιταν, θαυμασιωτάτη δὲ, τῶν παίδων ἀπενθὴς καὶ ἀδάκρυτος μνημονεύουσα, καὶ πάθη καὶ πράξεις αὐτῶν ὥσπερ ἀρχαίων τινῶν ἐξηγουμένη τοῖς πυνθανομένοις. Magis fere huc spectat, quod idem Plut. l. l. p. 827 E. memorat, eam saepe filiis, ut ad res magnas gerendas eos excitaret, exprobrasse, quod a populo Rom. nondum *Gracchorum mater*, sed socrus Scipionis vocaretur. His tamen occisis eidem statua aenea publice posita cum inscript. CORNELIA MATER GRACCHORVM, quo poeta respexisse videtur. Cf. Plut. l. l. p. 836 E. Plin. XXXIV, 6. et Gentilis Orig. p. 395. Consolantibus etiam dixisse fertur: *Nunquam non felicem me dicam, quae Gracchos peperi.* v. Senec. l. l. Alia Cornelia, non minus fere clara, iactantius de se et gente sua loquitur ap. Prop. IV, 11.

169. *Supercilium,* ut Gr. ὀφρὺς, simpl. fastus. v. sup. ad II, 15. et V, 62. *numeras in dote triumphos,* gloriam maiorum cognatorumque in dotem quasi inputas, loco dotis, vel pro dote habendam censes. Poeta ipsam adloquitur Corneliam; quo vivida fit oratio.

170. 1. Apage te cum laudibus patris tui, quem praedicas devicisse Hannibalem, Syphacem, (v. Liv. XXX, 5. 11. 13. 17.) et Carthaginem. *In castris,* quae Scipio et Masinissa concremarunt. v. Liv. l. l. et ad Sil. XVII, 88 sqq. Verba *cum tota Carthagine* etiam simul

71 v. Plut. in vita Ti. et C. Gracchi Opp. T. I. p. 824. et 843. Quinctil. I, 1. Valer. Max. IV, 4, 1. et 6, 1. Sen. Consol. ad Marc. c. 16. Pighii Annal. T. III. p. 43. 44. et Cic. Brut. 27.

ad Scipionem Africanum minorem referri possunt, qui hanc urbem diruit, et cui nupta erat Sempronia, Corneliae filia.[72] *migra*, ut sup. v. 146 *conlige sarcinulas et exi.*

172—177. Aliarum mulierum arrogantiam gignit fecunditas, et nonnumquam eam, quae ipsos lacessat Deos, et totam eamque innoxiam familiam in perniciem agat. Id probatur exemplo *Niobes*, quae filia Tantali et *Amphionis*, Thebani regis clarissimique lyricinis, uxor, multitudine ac insigni forma liberorum (super quorum numero et nominibus mira est scriptorum diversitas) ferox, *Latonam*, matrem Apollinis et Dianae, insolenter despexit, et ita obfendit Deos, ut liberos omnes, Apollo mares, Diana filias, sagittis transfigerent: nam antiquus sermo, quod acuta febri factum est, sagittis et irae illorum deorum tribuit.[73] Bene autem, quae προσωποποιΐα vulgo dicitur, Amphion eiusque sermo inducitur, *Parce* liberis meis, qui *nil* mali *faciunt*, commiserunt, nulla iniuria adfecere vos et matrem vestram. *Paean*, nomen Apollinis, deinde hymnus, carmen.[74] *Dea*, Diana. *matrem*, quae sola est noxia. *Sed Paean*, nil motus Amphionis precibus, *arcum* (propr. eius cornua) *contrahit*, adducit, intendit, ἕλκει s. ἀνέλκεται νεῦρα s. τόξον.

175. *Extulit* domo mortuos, ut sup. I, 72. *gregem*, ut sup. v. 161. *ipsumque parentem* liberorum, Amphionem, qui ferro per pectus adacto vitam doloremque finiit, (v. Ovid. Met. VI, 271) vel una cum liberis ab Apolline sagittis est confixus. v. Apollod. III, 5, 6. ubi cf. Heyne p. 595. qui aliter hoc ab aliis tradi docet.

72 Male autem Bahrdt monet, haec verba ad Gracchos fratres spectare, qui magni fuerint duces belli, et quorum alter Syphacem vicerit, alter Hannibalem.

73 v. Homer. Il. ω, 602 sqq. Ovid. Met. VI, 146 sq. 271 sq. Iani ad Horat. Od. IV, 6, 1. et Heyne ad Apollod. III, 5, 6. pag. 587—596.

74 v. Valcken. ad Eurip. Hippol. 313. et Hoepfner ad Eurip. Cycl. 660.

177. Haec non sine sarcasmo dicta, quasi fecunditas tam iusta superbiae causa sit. *Scrofa* s. sus *alba*, triginta enixa fetus, quae h. l. innuitur, notissima e Virg. Aen. III, 388 sq. VIII, 42 sq. 81 sq. ubi v. Heyne Exc. II. ad lib. VII, 29 sq.

178 sq. *Gravitas* uxoris (h. e. auctoritas, quam debet splendori natalium, vel morum honestati, qualis Corneliae fuit) vel *forma* non *tanti* est facienda, ut propterea feras superbiam ei admixtam, qua inflata perpetuo se tibi iactet, exprobretque, quantum illi debeas. *Huius* enim, quamvis *rari summique*, *boni* np. gravitatis et formae, *nulla* est *voluptas* cet. *plus aloes*, amaritudinis, (v. Plin. XXVII, 4.) *quam mellis*, dulcedinis.

181. *deditus* ut inf. v. 206. uxorius, uxori obnoxius, vel eius amore captus. *in diem*, quovis die, *horis septenis*, septem, adeoque maxima parte diei, (nam is in XII horas dividitur) h. e. magis *oderit*, quam amet. [75]

184. *Quaedam*, alia mulierum vitia, sunt *parva* cet.

185—199. Ridet poeta stultitiam feminarum, quae tum temporis Graecorum (ut hodie Francorum) sermonem moresque adfectabant. Cf. sup. III, 58—125. *rancidius*, ingratius vel putidius. Nam *rancida* propr. dicuntur cibaria, oleum, carnes aliaeque res diutius adservatae et corruptae; hinc etiam res deformes et ingratae, quae fastidio sunt. Sic quoque Gr. *σαπρός*. [76]

75 Plathnerus haec adnotavit: „*Cuiusque diei maior pars horarum septem primarum diei, non supremarum*; Paul. L. II. §. 1. ff. de V. S. Rationem ibi reddit Alciat. quod scil. post septimam horam Romani quiescerent a rebus seriis. Cf. Martial. IV, 8, 3. 4. De die autem naturali haec adcipienda, qui XII horis constabat inaequalibus pro ratione anni: unde hora aestiva Martiali *longa*, et hiberna Plauto *brevis*. v. Gell. III, 2. Plin. II, 77. Macrob. I, 3. Censorin. de die nat. c. 19. Cuiac. Obss. XV, 32."

76 Cf. inf. XI, 135. Casaub. ad Pers. I, 33. Hard. ad Plin. XXII, 22 extr.

186. *Formosam*, satis venustam ac delicatam, secundum mores geniumque saeculi. *Tusca* et *Sulmonensis* pro Romana et Italica, vel provinciali. *Sulmo* Pelignorum opp., patria Ovidii. Cf. ad Sil. VIII, 510. *Graecula*, v. ad III, 58. *mera*, pura, vera ac tota. *Cecropis*, Attica s. Atheniensis: nam Cecrops Athenarum conditor primusque rex fuit; huius autem urbis incolae elegantia sermonis morumque ceteris antecellebant Graecis. *Omnia Graece* (ut hodie Gallice) exprimunt et loquuntur mulieres *nostrae*, *quum* tamen *turpius sit* iis *nescire Latine*. Grangaeus verba v. 188. per parenthesin non solum in feminas, sed in omnes Romanos, patrium sermonem contemnentes ac negligentes, dicta putat, et confert verba Cic. Brut. c. 37. *Ipsum Latine loqui, est illud quidem in magna laude ponendum; sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. non enim tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur.* Cf. tamen Excurs. ad h. l.

189. *Hoc*, Graeco, *sermone pavent* h. e. pavorem exprimunt, reliquosque animi adfectus et sensus. *effundunt*, proferunt, indicant, inpr. ea, quae ante reticuerant, aut quae reticenda erant; qui verbi significatus h. l. aptissimus. *Quid ultra* sc. faciant, vel facere possint? quid ultra est, quo progredi possit stulta Graecorum imitatio et aemulatio? Eleganter pro simpl. immo, quin adeo, vel quod pessimum est et turpissimum. *Concumbunt Graece*, Graeco more; Graecos non in sermone tantum, sed in omnibus, etiam turpibus, aemulantur rebus, et in his quoque lingua eorum utuntur. *Dones*, condones, condonanda sunt et excusanda.

192. 3. At quis condonabit id vetulis. *Pulsat*, sollicitat, vexat, vel debilitat. Sic *senectus pulsat* ap. Sidon. Apoll. Epist. V, 9. et carm. II. vel *celatis aetas gravis urgeat annis* ap. Prop. III, 25, 11. Grang. Similiter *quatere*, *quassare*, *ferire* cet. Cf. Barth. ad

Stat. Theb. IV, 477. *adhuc Graece* sc. loqueris, vel loqui adfectas? *pudicus*, honestus, qui vetulam s. anum deceat. *quoties lascivum intervenit* (sermoni, verbis) cet. v. Var. Lect. *lascivum illud* dictum Ζωὴ καὶ ψυχή, quo meretrices uti solent. Conf. Martial. X, 68, 5 sqq. Immo *modo sub lodice relictis*, h. e. verbis, quibus paulo ante in lecto usa es, *uteris in turba*, coetu hominum, palam. Cf. Ovid. Am. III, 14, 7 sq. *Lodix* propr. opertorium lecti.

196. *excitet inguen*, eius pruritum et tumorem. *Et sic ad dominam reversa languet Multis mentula millibus redemta: Sed nec vocibus excitata blandis, Molli pollice nec rogata surgit*, Martial. XII, 97, 6 sq. *Vox blanda et nequam* s. inproba, ut ap. Ovid. A. A. III, 795. 6. De proprio voc. *nequam* usu, etiam in libidinibus, v. Gell. VII, 11. Vox illa etiam *habet digitos*, h. e. vim digitorum, qui palpando excitant inguen.[77] *ut tamen* cet. v. Var. Lect. *omnes subsidant pennae*, h. e. vereor, ne tua voce non excitetur inguen s. libido, sed potius flaccescat, vel, ut Martialis verbis utar, *mentula mensque cadat*, *Nec possint putidam adrigere ad vetulam*. Proverbialis locutio, cui fere respondet illa: *incidere alicui pennas* sive *pinnas*, (v. Varr. Lect.) quae in piscibus natationis, et in avibus volatus instrumenta sunt. Sic et nos dicimus, *die Flügel hängen oder sinken lassen*, et, *einem die Flügel beschneiden*. Metaphora illa petita videtur ab avibus, quae, vel volatu fatigatae viribusque exhaustae, vel correptae morbo, alas demittunt. Cf. Gonsal. ad Petron. p. m. 392. 393. *Subsidant pennae*, *quamquam haec* blanda verba *dicas mollius*, lascivius, vel dulcius, delicatius, mollibus mimis vel histrionibus *Haemo* (cuius et sup. III, 99 mentio fit) *et Carpophoro*: *nam facies tua* senilis et rugosa *computat*, indicat, *annos*, numerum

77 v. Martial. VI, 23. IX, 42. XI, 23 et 95. Cf. Casaub. ad Pers. I, 20. 21.

annorum tuorum, senectutem tuam, te arguit vetulam. *Computare* enim proprie significat rationem putare, ponere, inire, subducere, et hinc numerare, ut inf. X, 249. Cf. inf. ad v. 651. [78]

200—224. Poeta Postumum ferit hoc dilemmate: aut uxorem amaturus es, aut non: si non amaturus es, non est cur eam ducas et inutiles facias sumtus; si amaturus es, miser eris et veluti servus. Brit. et Prat. *tabellis* nuptialibus, ut sup. II, 119. *ducendi* rite, matrimonio legitime contracto, et nuptiis paratis. *coenam* nuptialem. *perdas*, quia magni illi sumtus inutiles sunt. *Mustaceum* sc. libum, s. *mustaceus* sc. libus, genus placentae nuptialis, de quo Cato R. R. c. 121 ita: *Mustaceos sic facito. Farinae siligineae modium unum musto conspergito; anisum, cuminum, adipis P. II. casei libram, et de virga lauri deradito, eodem addito; et ubi definxeris, lauri folia subtus addito, quum coques.* Hinc *laureolam in mustaceo quaerere* proverbii loco ap. Cic. ad Att. V, 20 dicitur pro, gloriam quaerere in rebus minimis. Cf. Hard. ad Plin. XV, 30. *Labente officio* stomachi, non bene concoquen-

78 Alii aliter obscurum hunc locum interpretantur, v. c. Farnab. „quod si omnes adhibueris vocis ingeniique nervos et artes ad irritandam Venerem, et ut placeas, rugosa tamen facies te annosam prodit." Lubinus: „quamvis hisce tuis lascivis verbis vel maxime auditores ad libidinem excitentur, et omnes libidinis prurigines subsidant, et inferius in inguina delabantur, et quamvis maxime lascive haec dicas vel mollissime pronunties, tamen, quia deformis vetula es, nemo te amat, adpetit, desiderat." Britann. et Prat. „*digitos habet* vox lasciva, inguina digitis veluti pertractata eriguntur, *ut tamen omnes subsidant pennae*, licet inguina quiescant et iaceant. (metaphora sumta ab avibus, quae compositis alis et pennis sedent) *Quamquam haec dicas* cet." Grangaeus coll. simillimo, ut putat, loco Martial. IX, 38. „*Quamquam dicas haec mollius H. et C., tamen, ut facies tua computat annos*, ut facies tua senilis et rugosa adparere incipit, videntium *omnes pennae subsidunt.*" Quam durae sint hae verborum constructiones, quilibet vel me non monente intelliget. Cf. Var. Lect.

tis cibos, Farn. Sed rectius Schol. vet. „Discedentibus pransoribus, qui *officii* causa convenerant: solebant enim per nuptias recedentibus dulcia erogari pro apophoretis.“ *Labente*, pro dilabente: *dilabi* autem dicitur coetus, quum dissolvitur; et *officium* pro iis, qui *officii* causa (v. sup. ad II, 132.) convenerant, ut *coniugium* pro coniuge, *remigium* pro remige; Grang. De eiusmodi apophoretis v. Martial. XIV. et Potteri Archaeol. lib. IV. c. 20. extra *crudis*, convivis cruditate laborantibus ob lautiores epulas. *danda*, concoctionis adiuvandae causa.

204. 5. Solidi ita signati, qui pro virginitate deposita novae nuptae donantur; vet. Schol. Sic nunc in Gallia videmus *lancem* auream vel argenteam parari, in quam quique cognatorum numos aureos coniiciunt; Grang. Donum illud matutinale h. l. notatur, quod Graeci ὄρθριον δῶρον, leges Longobard. morganaticam, et nos hodie *Morgengabe* vocamus; Plathner. qui laudat Cuiac. lib. IV. Feud. tit. 32. et Godofr. ad L. IX. §. 11. ff. de iur. dot. Cf. Brisson. de ritu nupt. *quum* in *lance beata*, divite, pretiosa. v. sup. ad I, 39. Ampla aut plena; vet. Schol. *Dacicus et Germanicus*, ut *Philippus* et *Darius* ap. Auson. Ep. V. et XVI. al. ac Gall. *Louis d'or*, scil. nummus, et quidem cusus s. signatus effigie Domitiani, qui cognomina *Dacici* et *Germanici* sumsit.[79] Per risum autem ita dicitur Domitianus, quem illis titulis plane indignum fuisse e Tacito, Suet. et Dione notum est. *auro scripto*, numis aureis, *concisis in titulos faciesque minutas*, ut inf. XIV, 291. ubi v. not. vel quibus literae sunt quasi inscriptae, h. e. insculptae. Sic et γράφειν pro insculpere dicitur, et ap. Martial. XI, 5, 3. *scriptus aeterno Iupiter auro*. Cf. Var. Lect.

206. *Si tibi* est *simplicitas uxoria*, stolidum obsequium uxorium, (nam *uxorius* dicitur, qui totus pen-

79 De quo v. Suet. Dom. 2. 6. 13. Tac. Agric. 39 sq. Martial. II, 2. VIII, 26. 65. al. Stat. Silv. I, 1. II, 180. IV, 1. 89. al. Dodwell. Ann. Stat. §. 8.

det ab uxoris arbitrio, Virg. Aen. IV, 266 et Horat. Od. I, 2, 20.) vel cupiditas femineae voluptatis, mulierositas, φιλογυνεία, (Cic. Tusc. IV, 11.) Brit. Sed Grangaeus: „Ludit in ambiguo; vocat enim *simplicitatem uxorium*, unam et simplicem uxorem habere, at ironicos, quum nihil sit minus *simplex*, quam femina.“ *deditus*, ut sup. v. 181. *uni* mulieri, uxori. *submitte*, inclina, *caput cervice parata ferre*, ad ferendum, *iugum*, servitutem et imperium uxoris, vel simpl. amorem coniugalem: Poetae enim amantes pullis s. equis, iuvencis et bobus, sub iugum missis, amorem vero iugo comparant, unde πῶλος, ἄζυγα s. ἀδάμαστος κόρα, *iugare*, *coniugium* etc. [80] *quae amanti parcat*, non molesta sit viro, et quidem eam amanti.

209. *Ardeat*, ardenter maritum amet. *gaudet tormentis a. et sp.*, vexare virum et spoliare. Cf. sup. v. 149 sq.

210. f. Vxor tanto gravior erit et damnosior marito, quanto melior is est.

212 sq. Cf. Plaut. Men. I, 2, 5 sq.

214. *Haec dabit*, imperabit quasi et iniunget marito *adfectus*, iubebit eum odisse et amare, quem ipsa volet. *excludetur*, eiicietur e domo tua, non amplius admittetur.

215. v. sup. ad v. 105.

216 sq. *Testandi* ex arbitrio. *lenonibus, lanistis et arenae*, (h. e. arenariis, qui in arena amphitheatri depugnant) hominibus sordidissimis atque infamibus. Testamenta facere non nisi civibus Rom. licebat: sed temporibus Imperatorum etiam ingenui et nobiliores adeo arenae operas locabant. Grangaeus haec indigne pronuncianda putabat, quod illis, tamquam infamibus, testandi libertas adimi deberet.

80 Cf. inf. ad XIII, 22. et Iani ad Horat. Od. I, 33, 12. 35, 28. II, 5, 1.

218. Tibi contra testamentum scribendum erit ad arbitrium uxoris, quae tibi *rivales* tuos, moechos suos, et quidem *non unum*, sed plures, *dictabit*, quos scribas heredes.

219—223. Imperiosa et obstinata mulier servum, sibi invisum, quamvis innocentem, iubebit occidi. Verba uxoris *pone crucem servo*, et mariti *meruit — longa est*, quibus deinde illa respondet *O demens — voluntas.*

219. *Crux* apud Romanos supplicium hominum viliorum, plurimumque servorum.[81] *Crucem pone*, fige, (ut ap. Cic. Verr. V, 6.) *servo*, eum cruci s. in cruce fige, adfige, subfige.

219. 220. Conf. inf. X, 69. 70. *quis detulit* nomen eius et crimen ad praetorem, h. e. quis adcusavit eum? Nam qui aliquem adcusare suscipit, *nomen* eius *defert* sc. ad praetorem, ut illud *recipiat*, h. e. inter reos scribat. Cf. inf. v. 552.

221. *Nulla cunctatio*, deliberatio, *de morte hominis* nimis *longa est*, quaestio de tam gravi re non subito et inconsiderate, sed lente et accurate habenda. Nonnulli putant, haec esse verba uxoris. Quo spectat etiam nota vet. Schol. „De nece ingenui nulla est dubitatio; an de servi morte causa quaerenda est?“ Fuere etiam, qui haec verba tribuerent poetae, qui ridens dixerit, nullam moram longamque deliberationem de morte hominis esse, vel de morte servi apud mulieres. Sed praestat, ea marito adsignare, blande roganti uxorem, ut in re tam gravi non temere agat.

222. Demens es, qui servum putas esse hominem. His verbis et superba mulier, et Romani texantur, qui servos vix hominum loco numeroque habebant.[82] *ita*, itaque, vel ita, ut putas, et dicis. *Esto* autem, quod

81 v. Lips. de Cruce, inpr. lib. I. c. 12.

82 Cf. Senec. epist. 47. Macrob. Sat. I, 11. Dionys. Cato. distich. IV, 45. et verba Menandri ibidem á Scalig. laudata.

nil mali fecerit; fac, eum nihil mali vel flagitii commisisse.

223. Verba, ut tyrannis, ita et mulieri, qualem poeta adumbravit, aptissima.

224 — 230. Vxores nonnumquam, primis maritis relictis, aliis multis nubunt. *regna,* maritum, cui imperaverat, vel domum eius lectumque, in quo regnare et deliciis frui solebat. [83] *Permutat domos* maritosque crebris divortiis. *flamea conterit,* v. sup. ad II, 124.

226. Ad priorem maritum revertitur.

227. 8. *Ornatas fores et in limine ramos,* v. sup. ad v. 51. *Vela,* aulaea, peristromata s. peripetasmata, praetenta foribus divitum. [84] *pendentia — et adhuc virides,* adeoque paulo post nuptias.

229. 230. Cf. sup. ad v. 146. *numerus* maritorum. *sic fiunt octo mariti; nam quae saepius nubit, adultera lege est* Martial. VI, 7. *autumnos,* annos. *titulo res digna sepulcri* mordaci ioco dixit poeta, ut Martial. IX, 16 *Inscripsit tumulo septem celebrata virorum Se fecisse Chloe. quid pote simplicius?* nam propr. mulieres univirae in laude erant apud Romanos. [85] Nomina autem maritorum inscribi solebant sepulcris uxorum. *titulo s.* epitaphio. v. Heins. ad Ovid. Met. XI, 429.

231 — 241. Nulla est coniugalis fides et concordia, *salva* i. e. vivente socru, quae praeterea filiam malis artibus moribusque instituit.

232. Cf. sup. v. 149 sq. et 210. *docet* filiam suam. *nudi,* nudati opibus, vel ad paupertatem redacti ab uxore.

83 Cf. Prop. II, 16, 28. IV, 7, 50. Lotich. El. II, 4, 70. et Graev. ad Cic. Ep. ad Div. IX, 18. n. 6.

84 Cf. inf. IX, 166. Suet. Claud. 10. Senec. epist. 80 pr. Sidon. Epist. I, 2.

85 v. Koppiers. Obss. philol. p. 161. Broekh. et Santen. ad Prop. IV, 11, 36. et Ge. Fabricii antiq. monim. p. 208.

253. 4. Cf. inf. XIV, 25—30. *tabellis*, literis amatoriis: nam Romani in tabulis cera inductis scribebant; unde et *tabellarii* dicti, et *cerae* eodem sensu inf. XIV, 29. *rescribere*, ut sup. v. 141. *Nil rude*, rusticum et inpolitum, h. e. scite, concinne, venuste. *nil simplex*, stolidum, h. e. callide, cum arte et ingenio. *Custodes* pudicitiae, uxori a marito adhibitos, *illa* socrus aut *decipit* variis commentis artibusque, *aut aere domat*, pecunia expugnat et corrumpit. Cf. inf. ad v. 347. 348. *corpore sano*, quum filia sana sit et salva, *advocat* socrus *Archigenem* medicum, similans morbum filiae, maritumque a congressione filiae prohibens, ut aditum locumque det moechis, qui specie officii, vel absente marito adveniunt, et in ipso lecto latent. Cf. Ovid. A. A. III, 641 sq. et al. *Archigenes*, qui h. l. et inf. XIII, 98. XIV, 252 pro quovis medico ponitur, ut *Heliodorus* inf. v. 373, clarissimus fuit medicus, ab Apamea, Syriae oppido, oriundus, qui multos physici ac medici argumenti libros scripsit, artemque suam Romae exercuit temporibus Domitiani, Nervae ac Traiani. Mentio eius fit etiam passim in scriptis Galeni et Aetii. Henninius et alii putant, obiter h. l. taxari medicos, adulteria exercentes sub specie faciendae medicinae, de quo v. Plin. XXIX, 1. Martial. XI, 72. et al. *pallia*, stragula, operimenta.[86] *iactat*, reiicit, *onerosa pallia*, quasi nequeat ferre, quod in febris aestu fieri solet. Ita Grang. Bahrdt et alii, coll. Ovid. Ep. Heroid. XXI, 169. 170. *At mihi, vae miserae! torrentur febribus artus, Et gravius iusto pallia pondus habent.* Sed reliqua verba, *docet*, *decipit*, *domat* et *advocat*, ad matrem spectant; unde rectius forte interpretaberis: mater multa pallia filiae, velut aegrae, iniicit, ut scil. adulter eo melius in vel sub illis latere possit.[87]

86 ut ap. Ovid. Am. I, 2, 2. et Ep. Her. XXI, 170. Prop. IV, 3, 31. (ubi v. Passerat.) et 8, 87. Sic et ἱμάτιον. v. Ferrar. de re vest. VII, 3.

87 Barthius Adversf. XXXII, 2.

237. 238. Cf. Var. Lect. *praeputia ducit*, extendit, paratus ad rem veneream; Grang. Sed rectius, puto, reliqui interpr. masturbat, vel, ut vet. Schol. manu sua penem fricat sibi. Ferrarius Elect. II, 19 „prae inpatientia μαστροπεύει sive, ut vetus interpres, *fricat*, quae vox nunc quoque Romae inter cacophata; unde *ducere* et *ductare* obscoeno intellectu non absimili voce apud Italos eet.“

239 sq. Conf. simill. loc. inf. XIV, 25 sqq. *Scilicet exspectas*, cf. Heins. ad Ovid. A. A. III, 749. et sup. ad v. 75. et III, 122.

240. *Vtile porro*, praeterea, est *vetulae*, matri, *turpi*, *filiolam turpem producere*, quoniam ex adulteriis et scortationibus filiae quaestum facit. *producere*, parere,[88] vel potius educare, instituere, formare.[89]

242—5. Femina prompta est ad lites contrahendas, ut ait Valer. Max. unde eis interdictum postulationibus, propter Caiam Afraniam Licinii Bructionis uxorem, Grang.[90]

243. Exemplum hoc (praeter quod alia v. ap. Valer. Max. VIII, 3.) notum e Gell. IV, 14. *A. Hostilius Mancinus aedilis curulis fuit. Is Maniliae meretrici diem ad populum dixit, quod de tabulato eius noctu lapide ictus esset, vulnusque ex eo lapide ostendebat. Manilia ad tribunos plebei provocavit, et dixit eo-*

ex h. l. et Plaut. Trucul. II, 5, 26. (ubi Phronesium, puerperam similans, petit, ut pallium in se iniiciatur,) colligebat, morbo tentatas consuevisse palliis uti. Male Britan. „socrus *iactat*, ostentat, ut ap. Horat. Od. I, 2, 18. h. e. induit vestes onerosas, quales induunt aegroti, eaque vestium ostentatione aegritudinem simulat, ut filiam ad se spe officii traductam adulter ibi abditus ineat.“

88 ut inf. VIII, 271. Cic. Verr. I, 12. Sil. I, 112 et al.

89 ut inf. XIV, 228. Plaut. Asin. III, 1, 40. et Bacch. III, 3, 51. al. Lubinus, Grang. et alii obscoeno sensu dictum adcipiunt pro prostituere, προαγωγεύειν.

90 coll. l. 1. §. sexum. D. de postulando et l. 2. de Reg. Iur. Male vet. Schol. „uxor cum marito litigat.“

messatorem Mancinum ad aedes suas venisse; eum sibi fas recipere non fuisse aede sua, sed quum vi inrumperet, lapidibus depulsum. Tribuni decreverunt aedilem ex eo loco iure deiectum — et, ne cum populo aedilis ageret, intercesserunt. Hinc *rea* h. l. non in ius vocata s. adcusata, sed criminis convicta et damnata; nisi alia innuitur Manilia, vel quaecumque mulier litigiosa, illi Maniliae similis, quae semper aut adcusat aut rea est, h. e. in ius alios vocat, aut ipsa vocatur.

244. *per se,* ipsae, non adiuvante pragmatico s. iuris perito. *libellos* adcusatorios. [91]

245. Iuris adeo peritae sunt, ut vel summis ICtis, quae scribenda sint, tradere ac indicare possint. *Dictat* propr. magister discipulis. *Principia et locos,* modum actionis instituendae causaeque probandae. *Loci,* ut Gr. τόποι, in arte tam oratoria quam memoriae dicuntur fontes sedesque argumentorum, quibus res aliqua vel probatur vel refutatur. [92] *Celsus* h. l. forte aequalis poetae, P. Iuventius Celsus, Praetor a. V. C. DCCCLIV sub Traiano, et Consul II. a. V. C. DCCCLXXXII sub Hadriano, celeberrimus ICtus, qui Commentarios, librosque Epistolarum, Quaestionum et Digestorum scripsit; (v. Heineccii de eo Diss.) vel pater eiusdem nominis, cuius nonnumquam in Pandectis fit mentio; vel A. Cornelius Celsus, vir doctissimus, qui Tiberii Imp. temporibus vixit, multosque scripsit libros, de re rustica et militari, de medicina, philosophia et de arte dicendi. [93]

91 de quibus v. Brisson. de Formulis lib. V.

92 Cf. Ernesti clav. Cic. et Wernsdorf. Poet. lat. min. T. IV. p. 252. Grangaeus intelligebat locum et principium totius negotii, (v. Paul. in l. libell. D. de adcusationibus) Plathnerus autem principia et locos legum, quarum initialia tantum verba veteres, ut nostri, pragmatici adlegaverint, de quo v. Godofr. ad XII Tab.

93 De aliis *Celsis* v. Spencer. ad Origen. et Ernesti ad Fabricii Bibl. lat. lib. II. c. 4 pr. Vetus Schol. h. l. „*Celso* oratori illius temporibus, qui VII libros Institutt. scriptos reliquit."

246 sqq. Mulieres etiam non pudet, artes inhonestas et gymnicas athletarum, vel gladiatorum exercere. Cf. sup. ad I, 23. *Endromidas*, v. ad III, 103. *Tyrias* vulgo explicant purpureas et molliores, refrag. Ferrar. de re vest. IV, 11. ubi monet, omnes omnino endromidas pingues crassasque fuisse, quippe arcendo frigori, sed divites, ut saltem colore distinguerentur, eas absurdo luxu purpura fuisse, quales fuerint purpureae χλαῖναι heroum Hom. vel Petronii *coccina gausapina*, et sup. III, 283 *coccina laena*. De *ceromate* v. ad III, 68.

247 sqq. Commentarii instar sint verba Vegetii I, 11. *Antiqui ad palos exercebant tirones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant, ita, ut duplum pondus cratis haberet, quam scutum publicum habere consuevit. Iidemque clavas ligneas, dupli aeque ponderis, pro gladiis tironibus dabant. — Palorum autem usus non solum militibus, sed etiam gladiatoribus* (quo poeta h. l. respexit) *plurimum prodest. Nec umquam aut arena, aut campus invictum armis virum probavit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tironibus singuli pali defigebantur in terram, ita, ut nutare non possent, et sex pedibus eminerent. Contra illum palum, tamquam contra adversarium, tiro cum crate illa et clava, velut cum gladio se exercebat, et scuto: ut nunc quasi caput, aut faciem peteret — In qua meditatione servabatur illa cautela, ut ita tiro ad inferendum vulnus insurgeret, ne qua parte ipse pateret ad plagam. Vulnera* imaginaria *palo* inflicta *sudibus*, h. e. clavis ligneis, quibus tirones utebantur pro gladiis; unde *rudibus* suspicari possis.[94] *scuto*, texto

94 Cf. Sil. I, 321. VIII, 552. Ovid. A. A. III, 515. Veget. II, 43. Prop. IV, 1, 29. *Vectes* dicuntur Veget. I, 9. (ubi v. Schwebel.) et νάρθηκες παχεῖς Xenoph. Cyrop. II. forte et *rudes* Liv. XXVI, 51. nisi *rudes* ubivis pro *sudibus* substituendas censueris. Cf. tamen Heins. ad Ovid. Fast. II, 367. Vetus Schol. „obtundendo illum ferulis, in meditatione pugnandi."

de vimine in modum cratis rotundato. Cf. verba Vegetii modo adſcripta.

249. *omnes implet numeros*, omnia dictata peragit, et ſimul perfecte, adcurate ſecundum regulas artis. [95] *digniſſima prorſus Florali tuba*, cum gravi indignatione dictum pro: ad palum ita exercetur *matrona*, digniſſima, quae ſit inter inpudicas mulieres ac meretrices, quae ſumma laſcivia et petulantia verborum celebrant *Floralia*, et flagitante populo nudae in ſcenam producuntur. [96] *Tuba* durius dicta pro ipſis ludis Floralibus, qui, ut omnes ludi, etiam ſcenici, tuba canente committebantur vel incipiebant: nam tuba ſignum erat commiſſionis, non ad eius cantum in his ludis ſaltabatur, quod nonnulli h. l. monuere. [97] Proprie forte hoc ſenſu capienda ſunt verba: digniſſima, quae tubae cantu ad ludos Florales cum meretricibus celebrandos vocetur.

250. 1. Feſtive dicit poeta: *niſi in illo pectore* muliebri *quid plus*, aliquid virilius et magis maſculum, altior ſenſus animusque, *agitat* h. e. ſe agitat ſ. movet, agitatur, movetur. Ita enim paſſim verba activa paſſive, abſolute et intransit. adhibentur. [98] *verae arenae*, ad veram gladiaturam iuſtamque pugnam in arena amphitheatri, omiſſa illa umbratili figurataque pugna, vel exercitio ad palum. *paratur*, ſe praeparat.

252. 3. Omnem exſuet pudorem femina, quae, muliebribus armis, exercitiis, officiisque contemtis, virilia eaque inhoneſta amat et ſectatur. Vetus Schol. „Si nudo vultu pudorem non capit, cooperta quando eru-

95 ut ap. Plin. Ep. IX, 38. et Paneg. 71. Cic. Div. I, 13. et Nat. D. II, 13. al.

96 De hoc feſto et origine eius v. Lactant. Inſt. I, 20. Ovid. Faſt. V, 183 — 330. Valer. Max. II, 10, 8. Sen. Ep. 97. Plin. XVIII, 29. Varr. L. L. IV, 10. VI, 3. et Nardin. Rom. ant. IV, 6.

97 Cf. inf. X, 214. Virg. Aen. V, 113. et Lipſ. Sat. Serm. II, 19.

98 de quo v. ad Sil. I, 47. 288. 539. 647. 693. III, 466. XVI, 373. Virg. A. I, 164. II, 208. X, 857. Horat. Od. IV, 10, 5. et Burm. ad Petron. c. 47.

bescat?" *galeata:* nam *galea* non modo militibus, sed et gladiatoribus, excepto Retiario, communis erat. *fugit*, abhorret, *a sexu* suo, et studiis eius, spernit et repudiat, quae mulieribus conveniunt. *Vires amat*, h. e. adpetit fortitudinem virorum, eorumque exercitationes et studia, quae duriora sunt maioresque exigunt vires.

254. Lepida ratio: *nam quantula*, quam parva, *nostra*, virorum, *voluptas* rei Venereae prae feminea? 99

255 sqq. Ironice dicitur: Quam pretiosae res venderentur, et quantus earum adparatus, *si coniugis* h. e. armorum s. instrumentorum opumque eius *auctio fiat*, fieret, vel si coniux opum suarum auctionem faceret?

256. Haec sunt arma gladiatoria, et quidem omnia Samnitium, quorum armaturam, ut nobiliorem, forte adfectabant feminae nobiles; quod non male suspicabatur Lips. Sat. Serm. II, 11. ubi etiam comparavit loc. class. Liv. IX, 40 de armis Samnitium: *Duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento caelaverunt.* — *spongia pectori tegumentum*, (h. l. *balteus*) *sinistrum crus ocrea tectum, galeae cristatae, quae speciem magnitudini corporum adderent, tunicae auratis militibus versicolores, argentatis linteae candidae.* — *Et Romani quidem* (caesis Samnitibus) *ad honorem Deum insignibus armis hostium usi sunt: Campani, ab superbia et odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine compellarunt.* Vides, eadem arma a Livio memorari praeter *manicas*, chirothecas s. χειρῖδας, manuum tegmina, quibus praeter

99 Cf. inf. XI, 166. Ovid. Met. III, 320 sq. (ubi v. Burm.) et A. A. I, 342. Prop. III, 19. Heyne ad Apollod. III, 6, 7. p. 619. 623 sq. Muncker. ad Hygin. fab. 75. Lucian. in Dial. Menippi, Tiresia, et Ἔρωτες, Avicenn. de animal. IX. Galen. de morbis IX. Aliter tamen sensisse Hippocratem s. Polybum in libro περὶ γονῆς, (Ἧσσον δὲ πολλῷ ἥδεται ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ μίξει, πλείονα δὲ χρόνον) monent Grang. et Rigalt.

feminae et gladiatores forte utebantur; (cf. Ruben. R. V. 1, 4.) nisi intell. tunicae manicatae s. manuleatae, *χειριδωτοί*, quod genus tunicae mollius erat feminisque aptius quam viris. [100] Tunica vero eaque sola induti erant retiarii, (v. ad II, 143. et VIII, 200—208.) et forsan alii quoque gladiatores. Cf. Var. Lect. *Cruris sinistri dimidium tegimen*, ocrea, qua *dimidium* crus tegebatur, et quidem *sinistrum*, quod in pugna vel certamine singulari protenditur. [101] Reliqui gladiatores (vet. Schol. Retiarii aut Secutores) utrumque crus ocreis tegebant, unde mox poeta *ocreas* in plur. num. dixit, *si* uxor *diversa* a Samnitium pugna, vel varia aliorum gladiatorum, *proelia movet*. Ironice autem, ut reliqua, *tu, marite, felix* praedicandus es, quoniam tum uxor non unam, sed plures *ocreas* in auctione vendit. *puella*, uxore adolescentula: nam *puella*, *virgo* et *παρθένος* dicitur, quaecumque in flore aetatis est, etsi vel nupta est, vel iam peperit, ut et *νύμφη* pro nupta. [102]

258. 9. Eaedem mulieres, quae virorum robur et exercitationes, etiam inhonestas, sectantur, et tam fortiter arma tractant, nec ullum in turpi facinore sentiunt laborem, in aliis rebus temporibusque femineam produnt mollitiem, et tam delicatae sunt, ut tenuissimis vestibus indutae sudent. Cf. I, 27—29. et ad II, 65 sq. *Cyclas*, *κυκλάς*, tunica muliebris, in qua rotundi quid fuisse nomine ipso innui monet Barth. ad Prop. IV, 7, 40. Salmasius ad Lamprid. Alex. Sever. c. 41. suspicabatur, eam inde dictam esse, quod limbum (*κύκλον*, paragaudam) auro intextum in circuitu haberet ad oram extre-

100 v. Gell. VII, 12. Casaub. ad Sueton. Caes. 45 et Intpp. Virg. Aen. IX, 616.

101 Cf. Liv. l. l. Sil. III, 279. VIII, 419. Lips. Mil. Rom. III, 7. Cerda ad Virg. Aen. VII, 689 et ibid. Heyne in not. et inpr. Exc. VIII. p. 135 ed. pr.

102 Cf. Gesneri Thes. Iani ad Horat. Od. II, 8, 23. III, 11, 35. et 22, 2. Drak. ad Sil. III, 435. Heyne Obss. ad Tibull. III, 1, 21. et Koeppen ad Hom. Il. γ, 130.

mam adsutum, eamque etiam innui a Virg. Aen. I, 649. ubi cf. Serv. et Heyne. *delicias*, delicatum, molle, tenerumque corpus. *panniculus bombycinus*, vestis s. indusium tenue e telis bombycum araneorum modo textis. De triplici genere bombycum, qui omnes toto genere, ortu, forma, nido et opere differunt a vermiculis nostris s. moris, e quibus sericum ducitur, v. Aristot. hist. anim. V, 18. 19. Plin. XI, 22. et 23. ibique Harduin. qui praeter alia recte monet, hos bombyces perperam et inter se et cum vermiculis illis confundi a Salmasio.[103] *urit*, propr. fervefacit; vel etiam vexat, premit, cruciat.[104]

261 sqq. Graphica descriptio s. imago pugnae gladiatoriae mulierum, ut virorum inf. VIII, 200 sqq. *Adspice, quo fremitu*, clamore, anhelitu, gemitu et vociferatione, *ictus monstratos* a lanista (a campidoctore,[105] vetus Schol. qui scil. exercitia ad palum sup. v. 247 sq. et iustam hanc pugnam non ad gladiatores, sed milites tirones refert) *perferat*, adversario inferat. Ita et mox v. 267 *ad palum gemit uxor.* Bene comparant Cic. Tusc. Qu. II, 23 extr. *Nec vero umquam ne ingemiscit quidem vir fortis ac sapiens; nisi forte ut se intendat ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant, quam maxime possunt. faciunt idem, quum exercentur, athletae: pugiles vero, etiam quum feriunt adversarium, in iactandis caestibus ingemiscunt; non, quod doleant, animove succumbant, sed quia profundenda voce omne corpus intenditur, venitque*

103 ad Aristot. l. l. p. 1148 et ad Tertull. de Pall. 85. 138. 226 sq. Cf. Voss. ad Melam p. m. 266 sq. Barth. ad Claud. Eutrop. II, 337. p. m. 1363. Forster de bysso antiq. Linn. et al.

104 ut ap. Horat. Epist. I, 10, 43. Prop. IV, 3, 23 et al. Cf. Burm. ad Lotich. El. I, 2, 33.

105 de quo v. Salmas. ad Lamprid. Alex. Sever. 53. Scalig. ad Manil. IV, 227. Lips. de re mil. V, 14. Lindenb. ad Ammian. Marcell. XV, 3. et Intpp. Veget. c. 13.

plaga vehementior. Cf. ibid. cap. 24. — *Galea* omnes utebantur gladiatores praeter retiarium. *curvetur*, non, ut ictus declinet, sed quia tam gravis est galea, *quanta*, quam grandis ac firma s. valida. *Poplitibus*, genibus positis s. flexis, *sedeat*, subsidat in s. sub clipeo aliisque armis, more mirmillonis, pugnantis cum Threce, qui contra ἐπιβαλεῖ, insurgit in eum. [106]

263. Verba *quam denso fascia libro* vulgo male interpretantur; quam densis voluminibus complicatas sinuatasque vestes conligat fascia, h. e. ut succincta (*subligata* ap. Martial. VII, 66, 4.) pugnet. [107] Ferrarius Elect. II, 14. recte, opinor, suspicabatur, quemadmodum Samnitibus, teste Liv. IX, 40. *spongia* fuerit pectori adpressa pro lorica, (v. sup. v. 256.) ita pro eadem lorica fuisse huic matronae *fasciam*, ex pluribus tiliarum contabulationibus *densatam*, veluti quamdam tabellarum, instar libri s. codicis, compaginationem, muniendo pectori adversus ictus.

264. Ridebis, quum videris mulierem esse, quam virum esse credideras. Hoc lepide expressit poeta, ut fere Plaut. Bacch. I, 1, 35 sq. *Scaphium*, σκαφίον, vas concavum et oblongum, et hinc vel poculi rotundi genus, (v. Ernesti clav. Cic.) vel trulla s. matula, matella, vas, cui inmeiunt mulieres, quodque iis proprium est, ut lasanum viris. [108] De hac matula plerique intpp. capiunt h. l. et nonnulli Plaut. l. l. Turnebus vero Advers. II. cap. ult. de capillitio *scaphae* similitudinem et formam habente meretricibusque usitato; et Grang. simpl. de capitis muliebris ornamento, Gall. *escofion*, adiuncta hac ratione: „Tunc enim risui locus, quum po-

106 Cf. Lips. Saturn. Serm. II, 10. et de vi verborum *subsidere* (ὑφιζάνειν) et *insurgere* not. ad Sil. I, 401. 492. IV, 582. 610. V, 294.

107 Vetus Schol. volumen in specie libri i. e. longa fascia. Alius in cod. Gud. I, *densum librum* vocat revolutionem crebram *fasciae*, qua subligabantur feminae.

108 v. Ernesti clav. Cic., Martial. XI, 12, 6. et inpr. Pollux X, 9.

sitis armis videmus sumere vestimenta muliebria eas, quas antea viros credebamus.“ Recte; sed haec notio vocis non minus dubia est, quam quae a Turnebo ei adfingitur.

265 sq. Poeta praeclare adloquitur ipsas feminas, *neptes* summorum virorum, et quidem vel turpes illas posteras, tunc temporis viventes, de quibus antea sermo fuit, quaeque dedecorant maiorum nobilitatem, vel probas potius honestasque principum antiquitatis virorum filias ac neptes. Has rogat, num suo aevo vel infimo loco natae mulieres tam nefaria commiserint, quam nunc matronae. Nomina autem virorum illorum cum delectu posita. M. Aemilius *Lepidus* Censor a. V. DLXXIV, bis Consul, Pont. Max. et princeps Senatus. Idem nomen etiam Triumviro pluribusque Consulibus fuit. De *coeco Metello* v. sup. ad III, 139. Q. (al. M.) *Fabii Gurgitis* Cos. a. 462 et 478. ac princ. Sen. qui iuvenis a devorato patrimonio cognomen illud adcepit, sed prioris aetatis vitia multis postea virtutibus compensavit.[109] Idem Fabius, Maximi Rulliani filius, aliquot matronas, stupri damnatas, mulctavit pecunia, et ex hoc mulctaticio aere Veneris aedem prope circum faciendam curavit. v. Liv. X, 31. *ludia*, comoeda s. mima, item gladiatoris uxor, (v. sup. ad v. 82.) sed mox sequitur *uxor Asylli*, quod gladiatoris nomen esse putant. *Hos habitus* scil. gladiatorum. *ad palum gemat*, v. sup. ad v. 247. et 261.

268 sq. Coniux semper litigat cum marito, ita ut hic ne noctu quidem capere possit quietem.[110] *Lectus habet lites*, in eo lites sunt s. seruntur.

109 Cf. Macrob. Sat. II, 9. Plin. VII, 41. Plut. vit. Fabii.

110 Cf. Ovid. A. A. II, 153 sq. III, 373 sq. et Am. II, 2, 35 sq. Plaut. Casin. II, 5, 9 sq. et facetum epitaphium viae Tiburtinae, a Grang. laudatum, *Heus viator miraculum. heic vir et uxor non litigant. qui sumus non dico. at ipsa dicam. hic Baebius ebrius ebriam me nuncupat. hei uxor etiam mortua litigas.*

270. *Tunc*, quum in lecto iacet. *gravis*, molesta, irata, *viro*, maritum vexat. *tunc peior*, iratior, saevior, *tigride orba*, orbata catulis, a venatore subreptis: tum enim nullum animal nec velocius dicitur esse, nec truculentius. [111]

271—278. Uxor *conscia* sibi *occulti facti*, h. e. adulterii, ut omnem de se suspicionem amoliatur, ultro *fictum* marito exprobrat adulterium, gemens ac plorans, quasi *pellex* ab eo magis ametur, *aut odit* vexatque *pueros*, servos, tamquam fidos eius in furtivis amoribus ministros et adiutores, vel servos meritorios, quos marito in deliciis esse fingit, scorta masculina; (non filios) qua *simulata* tristitia et *zelotypia* ita illum decipit, ut utramque ex vehementi in se amore proficisci laetus sibi persuadeat. Cf. Ovid. A. A. III, 677 sq. et Am. I, 8, 79. 80.

273—5. De *lacrumis* mulierum manantibus, quo tempore et *quo modo iubeant*, cf Ovid. Am. I, 8, 83. 84. A. A. III, 291. 292. et Epist. Her. II, 51. 52. Prop. IV, 1, 144. inf. ad XIII, 132 sq.

274. Metaphora desumta a militibus, qui *stationes* s. custodias excubiasque agunt, vel, acie disposita, parati stant in loco sibi designato, et signum profectionis aut impetus *exspectant*.

275 sq. Cf. inf. ad XIII, 132 sq. Ovid. A. A. III, 679 sq. *Iussae prosiliunt lacrimae* Martial. I, 34. Facete autem poëta credulitatem et incautum stolidumque errorem mariti, qui fraudes uxoris non intelligit, adumbrat. *Tu tibi tunc places*, gratularis, et gaudes, quod tantopere ab uxore ameris. *Curruca* s. *curuca*, ut vulgo putant, avicula dicitur, Gr. ἐπιλαΐς vel ὑπολαΐς, fovens pullos alienos, scil. cuculi, qui in eius nido ova pa-

111 Cf. Plin. VIII, 18. s. 25. Mela III, 5. Solin. c. 17. Senec. Med. 861 sq. Lucan. V, 405. Martial. III, 44, 6 sq. VIII, 26.

... eius h. l. est: tu, similis
... liberos, quos tibi uxor tam-
... nobis *Hahnrey* dicitur. Apta
... modo et vox ipsa et notio eius
... Excurs. ad h. l. *fletum*, la-
... *labellis*, ore et osculando, *exsor-*
... *bantem*. Cf. Ovid. A. A. II, 325 sq.
... et Ep. Her. XI, 54.
... *et tabellas*, literas a moechis scriptas.
... 33. Vox *quae* ad indolem argumentum-
... et *quot* ad earum moechorumque, a
... sunt, multitudinem spectat. *zelotypae*,
... simulaverat, ut ita te deciperet, suaque
... adulteria.

...—285. Vxores non modo ad quaevis flagitia
... adulteria, cum *servis* et *equitibus* h. e. infimis ac
... viris promiscue committenda, propensae sunt, sed
... in iis deprehensae mira audacia defendunt caussam
suam, quae tamen tam anceps est, ut vel *Quintilianus*,
summus rhetor, *haereat*, h. e. nesciat, quo pacto qui-
busque argumentis rem adeo manifestam turpemque ex-
cusare, nedum tueri possit. Colorem orationis e veteri
aliqua comoedia ductum esse suspicabatur Schurzfl. *in*
servi c. Petron. c. 126. *Nam quod servum et humi-
lem te fateris, adcendis desiderium aestuantis: quae-
dam enim feminae sordibus calent, nec libidinem
concitant, nisi aut servos viderint aut statores* cet.
Dic δεινῶς repetitur. [113] *Quintilianum* h. l. et inf.
VII, 186 sqq. ob invidendas opes eamque artem, quam
profitebatur et mire callebat, struendi ac destruendi ver-
sutia ancipitem, currente severioris satirae stilo perstringi,
ac propterea forte a nobilissimo rhetore, quum auctores

112 de quo v. Aristot. hist. anim. VI, 7. XI, 29. et 37. Hard. ad Plin. X, 9. Bochart. de animal. P. II. lib. I. c. 12. p. 88.

113 Cf. Barth. ad Stat. Theb. V, 115. et Adversf. XI, 21.

satirarum censuisset, laudato Persii libro, Iuvenalem praeteritum, aut in aliis, quos ipse claros tunc fuisse dixerit, relatum esse, existimabat Rigalt. in Diss. de Sat. Iuven. Verba tamen h. l. etiam in laudem tanti rhetoris dicta videri possunt, et satirae Iuvenalis nondum scriptae vel certe editae, quum scriberet Quintilianus. Ita iam olim Rigaltium bene ac docte refutavit Dodwellus in Annal. Quintil. §. 45. ubi praeter alia haec leguntur: „Sequelam illam falsissimam esse, abunde iam, ni fallor, evicimus. (vid. sup. vit. Iuven. in Dodwelli Annal.) Iam enim ostendimus, quum scriberet Quintilianus, nondum Satiras vel cogitasse Iuvenalem. Ostendimus etiam, dedita opera illum a nominibus *viventium* abstinere. (v. Quintil. III, 1. X, 1.) Ita nimirum, ut ne Turnum quidem nomine designarit, quem in eo ipso argumento celebrem, et quidem illo ipso, sub quo scripsit noster, Domitiano imperante, e Iuvenalis ipsius vetere Schol. scimus atque Martiali. Idem Scholiastes ad Sat. I, 20. addit praeterea *Lenium* et *Silium*, omnes ex Aurunca, quos adeo potuerit *Auruncae alumnos* adpellare Iuvenalis pariter ac Lucilium. Et sane plures fuisse coaevos in hoc poesis stilo celebres, quamquam tacitis nominibus, docet ipse Quintilianus X, 1. *Sunt clari*, inquit, *hodieque, et qui olim nominabuntur.* Quod vero *Persium* etiam de nomine designarit, quod iam olim in vivis esse desiisset. Sed nec illud convitium erat, quod Quintilianum a *coloribus* laudarit, sed potius elogium. Nec enim adeo Quintilianum hic perstringit Iuvenalis ipsum, quam Quintiliani nomine Rhetorem quemvis. Illa nimirum causa, quod esset noster, quum scriberet poeta, in sua facultate insignissimus. Sic illum intellexit vetus Scholiastes. *Quintilianus*, ait, *orator egregius. Dic, Orator, colorem ad defensionem huius causae.* Nec sane fuit Quintilianus *colorum* inventor. A Graecis illi, ut alia pleraque artium liberalium ad Latinos emanaverant. *Colores* etiam e Latinis memorat aliquoties Seneca pater. (Controv. 3. lib. 3. Contr. 21. Contr. 25.

l. 4. Praef. L. V. Cont. 33. Excerp. L. IV. Cont. 8.) Imo *Othonis Iunii* librum carpit de hoc ipso argumento. Sed nec ipse magis sceleribus excusandis *colores* adhibuit, quam coaevi alii sui temporis oratores. Non potuit certe scelerum excusandorum causam ex professo agere vir ille quem informat (L. I. Contr. 3.) optimus, et a sceleribus abhorrentissimus. Ars illa defensionum ut adfuisset, non potuit tamen adesse animus. Tam ille malos a iustis legum poenis eripere nolebat, quam nec iustos sub legum praetextu calumniari et obprimere. Obcurrunt tamen in reis alioqui bonis aliquoties causae excusandae potius quam defendendae, quum scilicet vir alioqui non malus peccat inprudens, et bono etiam animo. Hic certe artem illam colorum atque excusationum callere oportebat illum, quem instituebat noster, bonum peritumque oratorem. Sed et ipse Iudex aliquoties in causa est, cur colores adhibendi sint, adfectibus deditus, et malis adparentibusque rerum fucis magis quam veris solidisque rationibus obnoxius. Hic certe artibus, viro tamen bono et ingenuo dignis, est fallendus, ut vel aequum ab illo obtineas. Hic coloribus minus in speciem honestis, et fallacibus circumveniendus est; eo tamen fine, ut honestum ab eo et verum extorqueas. Ita nimirum, ut mendacium interim nullum, aut quid aliud a viri boni officio alienum Orator ipse dicat aut admittat. Imo in hoc sita erat ars illa Oratoris honesti, si, pro captu auditorum, argumenta, quibus bonos tamen honestosque fines adsequeretur, adcommodaret. Nec aliud erat in coloribus suis adhibendis nostri Quintiliani consilium. Ex Inst. III, 8. constat, ab eo non probari, si quis mala, quocumque demum praetextu, suaderet, et *iniquorum* quidem *rationem noscendam* censeri, *ut melius aequa tueamur*, sed malum omnem colorum usum ab eius mente esse alienissimum. Constat praeterea, quae alibi (Inst. IV, 2.) de coloribus tradit Quintilianus, ea ad *colorum artem*, non autem ad *malum Artis usum*, esse referenda. Vidit enim ille certe, quantum pugnaret

cum viri boni, quem ille Oratorem instituit, officiis usus ille colorum. Sic ergo alibi ipse sibi eadem obiicit, quae vult Rigaltius obiecisse Iuvenalem: v. Inst. XII, 1. ubi etiam ostendit, bono nonnumquam, nec viro bono indigno, consilio auferendam esse aliquando Iudici veritatem; eoque facere *colorum* illam artem." Cf. inf. ad VII, 188 sqq. et sup. vit. Iuven. De voce *sodes* v. Schelleri Lexic. *colorem*, *χρόαν*, speciem honestatis, praetextum, excusationem, speciosa ac splendida verba, quae culpae huic praetendere possis. Forma loquendi ducta a picturis, quibus colores inducuntur. Hinc Quintil. III, 8, 3. (10.) dixit *colorem dare rebus deformibus*, ut nos, *der Sache eine Farbe, einen Anstrich geben*. Cf. inf. ad VII, 155.

281. Respondet Quintilianus: *haeremus*, haereo, dubius ac nescius, qua ratione rem tam manifestam possim defendere; itaque *dic ipsa*, uxor. *Olim convenerat — homo sum* verba uxoris protervae, adulteria sua argute non minus, quam audacter excusantis. *Indulgere*, concedere, *mihi* scil. quod vellem; vel *indulgere*, obsequi, *mihi*, animo et cupiditatibus meis. *mare coelo confundas*, v. sup. ad II, 25. *homo sum*, qui erroribus obnoxius est, et mulier, quae ex imbecillitate sexus peccat, adeoque digna sum, cuius peccatis, ex infirmitate humana profectis, veniam des. Similiter ap. Terent. Heaut. I, 1, 25 et Cic. Off. I, 9. *Homo sum, humani nihil a me alienum puto:* et ap. Plaut. Merc. II, 2, 46 sq. *nihil est iam, quod tu mihi succenseas: Fecere tale ante alii spectati viri. Humanum amare est, humanum autem ignoscere est. Ne sis me obiurga. hoc non voluntas me inpulit.*

284. 5. Acerbe notatur ingenium quarumdam mulierum, quae *deprehensae in crimine* non animo perturbantur ac mente concidunt, sed *iram* potius inde concipiunt *atque animos*, animum, h. e. audaciam superbiamque; quod summae est protervitatis inprobitatisque perditae.

286—300. *Haec* vitiorum flagitiorumque muliebrium *monstra* luxu, opulentia et otio gignuntur, unde priscis Romanis, caste ac frugaliter viventibus, ignota erant. Praeclara autem h. l. est veterum recentiorumque temporum morumque descriptio et imago. Conf. inf. ad XI, 77—180. *Monstra*, ut *prodigia* sup. v. 84. Cf. sup. ad II, 122. *quo de fonte* profluxerint, *requiris*, quaeras forsan, Postume.

287 sq. Cf. sup. v. 5—24. Paupertas laboris, castitatis aliarumque virtutum mater, magistra ac custos.[114] *contingi*, contaminari, pollui. *Tecta parva*, casae humiles aedesque lateritiae, h. e. homines in iis habitantes, laboriosi et frugales. *vellere*, lana, h. e. lanificio, *vexatae*, fatigatae, et *durae*, induratae. *Tusco* epith. orn. nec tamen memini, lanam lanificiumque Etruscum ab aliis laudari. Lanificium autem *Tuscum* dici a vico Tusco, quod in eo potissimum Romae illud exercitum sit, parum probabile est.

290. 1. „*Metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat*," Sallust. B. Iug. 41. (45) Pro bello metuque hostili exquisite dicitur *proximus urbi H. — mariti*. Res ipsa nota vel ex Liv. XXVI, 10. *Hannibal ad Anienem fluvium, tria millia passuum ab urbe*, (Roma) *castra admovit. ibi stativis positis, ipse cum duobus millibus equitum a porta Collina usque ad Herculis templum est progressus* cet. — *Fulvius Flaccus inter Esquilinam Collinamque portam posuit castra.* Cf. Sil. XII, 541 sqq. *Collina in turre*, ad portam Collinam turribus munitam, vel in castris, quae ad portam Collinam posita erant turribusque munita.

292. *longae pacis mala*; nam nimium otium gignit luxuriam, et haec multa mala. Cf. sup. ad I, 87.

114 Conf. Horat. Od. I, 12, 41 sq. III, 2, 1 sq. et 6, 17—48. (ad quae loca v. Iani) Ovid. Rem. Am. v. 135—168. et 745 sqq.

293. *Luxuria* cum malis, quae inde proficiscuntur, *incubuit*, ingruit, inruit in nos, Romanos, nos obpressit: praeclare de vi et gravitate mali. Nam res noxias poetae comparant hostibus vel exercitui hostili inruenti omniaque infestanti. Cf. inf. X, 218. et Horat. Od. I, 3, 31 ibique Iani. *saevior armis:* nam plura, quam bellum, gignit mala, ipsosque victores vincit ac domat, ut olim Alexandrum, Hannibalem, Romanos, Graecos. *ulciscitur orbem* terrarum, a nobis victum et iniurias malaque ei a nobis inlata, dum nos victores domat ac perdit. Rutil. Itin. I, 395 sq. *Atque utinam numquam Iudaea subacta fuisset Pompeii bellis imperioque Titi! Latius excisae pestis contagia serpunt, Victoresque suos natio victa premit;* ut ap. Horat. Epist. II, 1, 56 *Graecia capta ferum victorem cepit.* *orbem,* (τὴν οἰκουμένην) quem totum a se subactum esse Romani iactabant.

294 sqq. Cf. Horat. Od. III, 24, 42 sq. ibique Iani, Liv. Praef. extr. et Petron. de mutat. reip. Rom. *Hinc,* inde, ex eo tempore, *fluxit ad istos colles,* h. e. Romam, in septem collibus conditam, (cf. inf. IX, 131.) *Sybaris, Rhodos, Miletos, et Tarentum,* h. e. luxus, deliciae et vitia istarum urbium, quae cum delectu nominantur, quippe quum omnes luxuria fuerint infames. Similiter fere *Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes* sup. III, 62. Cf. ibid. v. 69 sq. *Sybaris* opp. Lucaniae, cuius perditos mores Athenaeus atque Aelianus copiose descripsere, et a quo *luxus Sybaritis, sus* et *mensa Sybaritica,* ac *libelli Sybaritici* (Martial. XII, 97, 2. et forte Ovid. Trist. II, 417.) vel proverbii loco dicuntur. *Rhodos,* v. ad VIII, 113. *Miletus,* caput Ioniae, urbs clarissima divitiis mercatura partis. *Tarentum* vel *Tarentus* opp. antiquissimum ac celeberrimum Messapiae s. Calabriae, cuius luxuria h. l. tribus epithetis adumbratur. Ex his *coronatum* spectat ad lautas epulas, in quibus convivae sertis rediminuntur, *petulans* ad ebrietatem, et *madidum* ad eamdem ebrietatem,

ad unguenta et divitias adfluentes. Similiter *Tarentum* dicitur *molle* ac *inbelle* Horat. Sat. II, 4, 34. et Epist. I, 7, 44. it. *unctum* Sidon. V, 430. ut *uncta Corinthus* inf. VIII, 113. [115]

298 sqq. Liv. XXXIX, 6. *Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in Vrbem est: inde primum lectos aeratos* cet. Henninius haec notavit: „Quamvis non libeat conradere ex Theogn. Senec. Eurip. Stobaeo huiusmodi gnomas, recte tamen conliget lector, Iuvenalem sua mutuatum esse ex Sophoclis orchestra, in qua Creon regio cothurno in *Antigona* adversus Pecuniam debacchatur, cui subcinit mirificis epithetis Phocylides. Verissime tamen Eurip. in Phoen. Τὰ χρήματ' ἀνθρώποισι τιμιώτατα Δύναμίν τε πλείστην τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει. imo quocumque vives saeculo, naturaliter homines amabunt et ardentissimo studio per fas et nefas venabuntur illa, quae communi consensu pretiosissima censebuntur, et quorum ope commode ac delicate vivere poterunt et obsequi animo suo.“ *fregerunt*, conruperunt, propr. enervarunt, emollierunt, quo sensu τὰ ὦτα κατεαγότας dixit Phot. c. 242. et τὰ κατεκλασμένα μέλη, molles effeminatosque modos, et τὴν κατεαγυῖαν μουσικὴν obpositam τῇ ἀνδρώδει Plut. de Mus. Opp. T. II. p. m. 1136 et 1138. *Frangitur ipsa suis Roma superba bonis*, Prop. III, 13, 60. *Divitiae molles*, quae homines faciunt molles et effeminatos.

300—351. Nonnumquam et *Venus ebria* h. e. libido vinolentiae iuncta est, et sic furor furore auctus nihil *curat*, nullam honestatis rationem habet, nec ulla turpitudine abstinet. Valer. Max. II, 1, 5. *Vini usus olim Romanis feminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur; quia proximus a Libero patre intemperantiae gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit.* Senec. Ep. 83. *Omne vitium ebrietas et*

115 Cf. Strabo VII. Athenaeus passim, et Barth. ad Claud. Cos. Manl. v. 158. p. m. 150.

intendit et detegit, obstantemque malis conatibus verecundiam removet. [116]

301. *Inguinis et capitis*, coitus et fellationis, obscoenissimi generis libidinum, quod Graecis dicitur τὸ λείχειν s. λειχάζειν, λεσβιάζειν s. λεσβιάζειν, φοινικίζειν, μολύνειν τὸ στόμα s. τῷ στόματι μολύνεσθαι. Latinis *ore morigerari* et *capiti inludere*, (Sueton. Tiber. c. 44 et 45) vel *basium Florentinum*, osculum, lingua in os alterius inserta linguamque eius lambente, datum, de quo v. Michaelis Biblioth. orient. T. VII. p. 169. 170. Lactantius de vero cultu lib. VI. *De istis loquor*, inquit, *quorum teterrima libido et exsecrabilis furor ne capiti quidem parcit.* Aristoph. in Equit. Act. IV. extr. de Ariphrade fellatore s. inrumatore: Τὴν γὰρ αὐτοῦ γλῶτταν αἰσχραῖς ἡδοναῖς λυμαίνεται. Ἐν κασαυρίοισι λείχων τὸν ἀπόπτυστον δρόσον, Καὶ μολύνων τὴν ὑπήνην, καὶ κυκῶν τὰς ἐσχάρας. [117] Per ebrietatem etiam inlicitos concubitus audent; Acron ad Horat. Od. I, 18, 10. De *mediis noctibus* et *Falerno mero* v. sup. ad IV, 137. 138. Cf. Prop. l. c. *Ostrea* et vinum ardens, quale *Falernum* est, Venerem excitant. *Grandia ostrea* et *mediae noctes* ad rem augendam pertinent.

303. *At hercules iam quidam etiam in potus addunt unguenta, tantique amaritudo est, ut odore prodigo fruantur ex utraque* (scil. exteriore et interiore) *parte corporis* Plin. XIII, 3. s. 5. Cf. ei. lib. XIV. c. 3. Martial. XIV, 110 et 113. Οἶνος μυῤῥινίτης s. μυῤῥίνης notus ex Aeliani V. H. XII, 31 et al. *Merum* vinum bibebant ebriosi, aqua mixtum sobrii homines. *Concha* vas ad conchae formam factum, et forte h. l. amplum. [118]

116 Cf. Prop. II, 33, 25 sq. et *Meierotto über Sitten und Lebensart der Römer* T. II. p. 117.

117 Cf. Lambin. ad Horat. Epod. 8. extr. et Brodaei Miscell. II, 21.

118 Grangaeus intelligebat vas gemmatum, quod h. l. minus convenit; Barth. ad Claud. Epigr.

304. 5. Egregie adumbratur conditio temulentorum hominum, quibus vertigine correptis omnia circumagi, et simul, nervis oculorum nimio potu debilitatis ac distentis, radiisque eorum distractis, congeminari videntur. Seneca Ep. 83. ubi ebrietatis vitia recenset: *Adiice illam ignorationem sui, dubia et parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum.* Horat. Sat. I, 2, 25 *ut semel icto Accessit fervor capiti numerusque lucernis.* [119] Martinus Var. Lect. lib. IV. c. 4. hunc Iuven. locum e duobus Graecis expressum putat, ex Theogn. Sentent. v. 503 sq. *Οἰνοβαρῶ κεφαλήν, Ὀνομάκριτε, καί με βιᾶται Οἶνος, ἀτὰρ γνώμης οὐκ ἔτ' ἐγὼ ταμίης Ἡμετέρης· τόδε δῶμα περιτρέχει*, et ex Menandr. *ἐκ τῶν ἀῤῥηφόρων* fragm. 2. v. 7. (qui tamen locus cum nostro minus congruit) *Ἀνίσταμαι γοῦν τέτταρας κεφαλὰς ἔχων*, nam ebrii plura sibi videntur habere capita.

306—313. Turpissimi ebrietatis effectus nimis ad vivum quasi resecantur, summusque, qui tum temporis vigebat, deorum contemtus et libidinis furor adumbrantur. *I nunc*, verba reprehendentis et inridentis vel irati, ut inf. X, 166. 310. XII, 57. *Sanna*, derisio, *μῶκος*, cum distortione oris, vel crispatione et conrugatione nasi, vel nudatione dentium, vel alio gestu. Vetus Schol. Persii ad Sat. I, 58 *sannam* dicit esse *os distortum cum vultu, quod facimus, quum alios deridemus.* Hinc *subsannare*, Gr. *μυχθίζειν*, *μυκτηρίζειν*,

14. p. m. 1030 vas lotioni aptum, et deinde per ebrietatem potorium. Cf. inf. ad v. 419.

119 Cf. Voss. et Burm. ad Valer. Fl. III, 66. 67. Heyne ad Virg. Aen. IV, 469. 470. Farnab. ad Senec. Agam. v. 728. (ubi monet, furiosis et ebriis omnia videri duplicia, quoniam oculorum musculi iis vel nimio spiritus ardore contrahantur, vel solvantur humiditate) et Lactant. de opif. Dei c. 9. ubi docet, cur idem sanis quoque ac sobriis nonnumquam adcidat.

χλευάζειν, naso suspenso deridere. *Rugosa sanna cadat naso* dixit Pers. V, 91. et *populus ridet naso crispante* III, 86. De variis sannarum generibus et origine vocis v. Casaub. ad Pers. I, 58 et 62. *qua sorbeat aëra sanna,* vet. Schol. revocato naribus spiritu insultet ebria, ac per hoc ronchos ducat. Sed rectius, opinor, mentem poetae ceperunt Grangaeus, Brit. et alii, qui non morem stertentis temulentae exprimi putant, sed gestum irridentium, qui extentis paululum labiis cum certo sibilo aëra sorbere soleant; ut adeo sensus sit, Tulliam ore distorto et hiante respirare, quum *praetereat aram Pudicitiae,* h. e. cum contemtu et irrisione eam praeterire. Farnabius: Τυγχάνω τῆς λειχούσης καὶ μυζούσης Λεσβιάδος. Existimabat itaque, *sorbere aëra* esse id. qd. μύζειν vel λείχειν. de quo v. sup. ad v. 301. Verba autem *qua sanna* huic interpretationi haud conveniunt. *qua sanna sorbeat* et *quid dicat Tullia conlactea,* σύντροφος, ὁμογάλακτος, eodem lacte nutrita, ut a Capro Gramm. exponitur, et quo sensu *conlacteus* vel *conlactius* passim in inscriptt. ap. Gruter. (v. c. pag. 1119. et 1161.) et Reines. nec non *conlactaneus* in Digestis XXXIV, 4, 30. et XLII, 2, 13. occurrit. Henninius monet, hanc lectionem voce synon. *notae* comprobari, rerumque constare experimentis, feminas *conlacteas* per omnem fere aetatem dicaculas esse confabulatrices. Cf. Var. Lect. *quid,* quam multa contemtim et maledice vel contumeliose dicat de Pudicitia. *notae,* familiari, aut famosae.

308. *Pudicitiae* templum s. sacellum duplex Romae erat, *vetus* maiusque patriciae in foro boario, recentius minusque plebeiae in vico Longo; et in utraque ara priscis temporibus nulla, nisi spectatae pudicitiae matrona, et quae uni viro nupta erat, ius sacrificandi habebat: quae religio dein vulgata a pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis feminis, postremo in oblivionem venit. v. loc. class. Liv. X, 23. Fest. voc. *Pudicitia* et *Plebeia.* *Maura praeterit aram* ridens, non ritu

antiquo ac religioso, quo adorandi gratia manus labris admovetur.

309. *Hic ponunt lecticas,* lecticis vectae conveniunt, et egrediuntur, ut micturiant et concumbant. *micturiunt,* mictum eunt, simpl. mingunt in aram, in contemtum Deae, et ob furorem libidinis, ut deinde coeant. Cf. ad I, 131. *Siphon,* Gr. σίφων, canna s. stipula, deinde canalis, tubus et fistula, a sono, quem efficit, sic dicta, qua vinum e pleno dolio elicitur, vel per quam emittitur liquor, ut cernimus in salientibus aquis (*la fontaine*). Inde h. l. Britan. et alii intelligunt longos vesicae meatus in corpore, e quibus urina exeat; vet. Schol. iactationes lotii, et rectius Grang. ipsam urinam, longo tractu in *effigiem* Deae proiectam a mulieribus inpudicis, prementibus manu suos locos, diutiusque eam retinentibus, qua ratione urina prius coacta maiori prosilit inpetu; quem tractum urinae exsilientis *siphonem* h. l. adpellari, probat ex Senec. nat. quaest. II, 16. *Solemus duabus manibus iunctis aquam concipere, et compressa utrimque palma in modum siphonis exprimere.*[120] Rigaltius h. l. comparat illud leaenae Lucianicae, μὴ ἀνάκρινε ἀκριβῶς, αἰσχρὰ γὰρ ὥστε μὰ τὴν Οὐρανίαν οὐκ ἂν εἴποιμι, et consimile flagitium innui monet. *In vices equitant,* se invicem ineunt, ut Λεσβιάδες vel τριβάδες, (*frictrices* ap. Tertull. de pall. 4 extr.) quae se mutuo solebant ὀλίσβῳ τρίβειν, vel masculam libidinem exercere, quae τριβακὴ vel τριβαδικὴ ἀσέλγεια dicitur Luciano in Ἔρωτες, ob cuius inventionem Philaenis, et exercitium mascula Sappho male audiit. Farnabius: ἀφάλλονται καὶ παρὰ φύσιν ἀνδρίζονται.[121] *Equitare* de re Venerea, ut nostrum *reiten,*

120 Cf. Scalig. ad Varron. p. 182. Intp. Plin. Ep. V, 6, 22. X, 42. Kuster. ad Aristoph. Thesmoph. 564. Musgrav. et Hoepfner. ad Eurip. Cycl. v. 438.

121 Cf. Phaedr. IV, 14, 1 sq. (ubi v. Intpp.) Martial. I, 91. VII, 66. et 69. Epist. Pauli ad Rom. I, 26. 27.

et Gall. *chevaucher.* *In vices equitare*, ut *facere vicibus* inf. VII, 240. *Luna teste* ac conscia flagitiorum, quae matronae pudoris oblitae ne obscura quidem nocte, sed splendente luna committunt. Sidera *testes* esse, et tamquam oculi coeli, videre omnia ac despectare dicuntur.[122] *moventur* voluptati indulgentes et equitantes. *Coniugis* tuae *urinam calcas*, praeteriens aram Pudicitiae et *visurus*, salutaturus, *amicos magnos*, potentes ac nobiles, patronos, qui a clientibus *luce* prima salutantur. Cf. sup. I, 33. et III, 184.

314—345. Alii nec minus foedi describuntur nimisque ad vivum quasi resecantur effectus ebrietatis, et stupra nefanda, quibus sacra etiam et ceremoniae Deorum, inpr. *Bonae Deae*, polluuntur. De hac Dea eiusque sacris, quae in summam sensim turpitudinem degenerabant, cf. sup. ad II, 86 sq. *Nota* propter summa flagitia, in his sacris committi solita. Et haec utique notiora sunt, quam ipsae, quibus Dea colebatur, ceremoniae. *Nota* facete dicuntur *secreta*, h. e. arcana Deae sacra, a solis feminis, et hinc in locis *secretis*, forte subterraneis ac fornicatis, ut Priapi sacra non minus inpura in cryptae recessu, celebrata, unde *antrum* inf. v. 328. et *opertum* Cic. Parad. 4. et Lactant. de falsa relig. I, 22. Cf. Gonsal. ad Petron. p. m. 42. *tibia incitat lumbos* ad saltandum, (nam ad tibiam in his sacris saltasse mulieres, et hinc Clodium quoque habitu psaltriae iis adfuisse, praeter alios docet Plut. in Caes. et Cicer.) vel potius ad libidinem, ut *carmina lumbos intrant* ap. Pers. Sat. I, 20. ubi Casaub. iam monuit, lascivo cantu ac sono libidinem maxime excitari, et *lumbos*, h. e. eam partem corporis, quae spinae inferiores quinque vertebras complectatur, veteribus sedem libidinis dici, ψόας, δι' ὧν αἱ ὀρέξεις κινεῖσθαι πεφύκασιν. Cf. inf. IX, 59 et Pers. IV, 35. *Cornu* forte id. qd. *tibia*,

122 Cf. inf. VIII, 149. Manil. I, 283. Zinzerling. Critic. iuvenil. p. 202. et Heins. ad Ovid. Fast. IV, 885.

nisi in his sacris utriusque fuit usus. Cf. sup. ad II, 90. *vino*, ut *magno cratere* sup. II, 87. ubi v. not. *vino adtonitae*, ut ap. Liv. XXXIX, 15. *Adtonitus* voc. propr. de sensuum stupore ac furore, etiam sacro, vel enthusiasmo divinitus inmisso.[123] *Ferri* inpr. dicuntur furentes quique animo ita commoventur, ut nesciant, quid agant.[124] *crinem rotant* saltantes et iactantes capita. Quintil. XI, 3. *Caput iactare et comas rotare fanaticum est.* Apul. Met. VIII. (p. 214 ed. Elmenh.) *Denique demisso capite cervices lubricis intorquentes motibus, crinesque pendulos rotantes in circulum.* Lucan. I, 566 *crinemque rotantes Sanguinei populis ulularunt tristia Galli:* qui locus nostri forte poetae oculis animoque obversabatur; similes certe Gallis, fanaticis sacerdotibus matronae, quales h. l. describuntur. *Vlulare* de quovis sono et cantu vel clamore, tam laeto quam tristi, adhibetur, ut ὀλολύζειν et ὀλολυγή.[125] *Maenades*, ut Μαινάδες, propr. furiosae et ἔνθεοι mulieres, v. c. Cassandra ap. Senec. Agam. v. 709 et forte Prop. III, 13, (al. 11.) 62. inpr. Bacchae, ἀπὸ τοῦ μαίνεσθαι sic dictae. *Maenades Priapi* facete dicuntur matronae, in sacris Bonae Deae, quae, ut Priapeia, Bacchanalibus similia erant, (v. Plut. in Caes. et Cicer.) Priapum, Deum inpurum, ut Bacchae Bacchum, cum ululatu invocantes. Vetus Schol. „Non Liberi patris Bacchae (s. Maenades) sed Priapi.“ Recte ita explicat iudice Graevio, ut sic vocentur mulieres libidine et vino furentes ad instar Baccharum in sacris Bonae Deae, ubi nullus Priapi sacerdotibus locus. Cf. Var. Lect.

318. *quae vox*, quam lascivae sunt et canorae voces earum. Verbum *saltare* de vehemente cupiditate dicitur, ut καρδία πηδᾷ vel ἐκπηδᾷ Aristoph. Nub. v. 1393.

123 Cf. Iani ad Horat. Od. III, 19, 14.

124 Cf. Ernesti clav. Cic. et Burm. ad Ovid. Her. XV, 140.

125 v. Intp. Callim. H. in Del. v. 258.

(ubi v. Kuster.) et Aristaenet. Epist. II, 5. forte et ἅλλεται ὀφθαλμὸς Theocrit. III, 37. inpr. vero κακὰ δ' ἐξάλλετο γαστὴρ ap. Callim. H. in Cer. v. 89. ubi haec et alia iam notavit Ernesti. Cf. Moll. ad Longi Pastor. p. 53.

319. Quantum *meri veteris* (utrumque cum dilectu) ad pedes desluit matronis lascivis, se commingentibus! Farnabius: οὔρου κινουμένου ἐκ τῆς μέθης καὶ πόθου τοῦ ἀφροδισίου.

320. *Saufeia*, matrona lasciva et tribas, cuius etiam mentio fit inf. IX, 117. et ap. Martial. III, 72. Cf. inf. ad XII, 45. *Lenonum ancillas*, meretriculas, prostibula, *provocat* in certamen libidinis, *posita corona*, proposito victoriae praemio, ut τιθέναι ἄεθλα ap. Hom. Il. ψ, 653. 740 et al. *Corona* h. l. vel proprie dicitur, vel de quocumque alio victoriae praemio.[126] Possis etiam exponere, deposita corona convivali: nam a v. 300—351 sermo est de Venere ebria lautisque conviviis, in quibus veteres coronari solebant. Sed illa ratio firmatur versu seq. ubi Saufeia *praemia tollit*, h. e. adcipit victrix *pendentis coxae*, pendulae Veneris, ut quae scitius pluresque subagitarit, reliquasque Λεσβιάδας s. τριβάδας in hac muliebri κλινοπάλῃ vicerit. Grangaeus recte, opinor, comparavit verba Apul. Met. II. p. 122, 19. ed. Elmenh. *Haec* Photis *inscenso grabatulo super me sensim subsidens, ac crebre subsiliens, lubricisque gestibus mobilem spinam quatiens, pendulae Veneris fructu me satiavit.* Poeta autem h. l. respexisse videtur simile certamen victoriamque Messalinae, (v. sup. ad v. 126.) nisi ei h. l. *Saufeiae* nomen dedit. Bahrdt perperam cepit *coronam* de mitra matronali, ante certamen deposita; at rectius forte *coxam pendentem* vet. Schol. de perna in carnario suspensa, et praemii loco proposita. Ita quoque Rigaltius, et Heins. ad Ovid. Met.

126 ut ap. Virg. Aen. V, 355. Sil. XVI, 299. 505. et ibid. *palma* v. 389 et 462.

VIII, 67. ubi ad idem carnarium, foco proximum, in quo carnes herbasque siccandas suspendi et fumo exponi, lucem autem detecta solitas fuisse copiose docet, praeter alia pertinentia loca recte refert *siccum petasunculum*, et [illegible] *pendentia crate*, inf. VII, 119 et XI, [illegible] [127] Britannici, quem alii sequuntur, haec nota est: „Poeta carpit mulieres tribades sui temporis conquerentemque, quod in iisdem sacris Bonae Deae, quum [illegible] virginitatem daretur, nunc proponatur tribadibus; *coxae pendentis*, nam quae subcumbit, sublimi coxa excipit tribadem incumbentem."

322. *Ipsa* Saufeia subigitur et agitatur subsultu frequenti a *Medullina*, sub qua iacet cuiusque *fluctum* h. e. motum fluctuantem *adorat*, maximi putat, tamquam nihil eo divinius dici aut cogitari possit. *Crissabit tibi fluctuante lumbo* in Priap. c. 18. Cf. tamen Var. Lect. Vetus Schol. „*adorat fluctum*, habet potiorem in obscenis moribus motum sive sinum; *crisare* autem mulierum, *cevere* virorum est, unde *cevetes* molles et obsceni adpellantur." Grangaeus: „*Crissare* verbum Tarentinum, quod *prurire* significat a Gr. κνισσᾷν seu κνίζειν." *Medullina* mulier inpudica, vel ficta vel vera. Alia, opinor, fuit sponsa Claudii, de qua v. Suet. Claud. 26. [128]

323. *Inter dominas* et matronas, quae tam turpiter de principatu in libidinis exercitio contendunt, nulla nobilitatis ratio habetur, sed *virtus*, maior ars, vel vis

127 Conf. Gesner. ad Scriptores rei rust. in Ind. voc. *carnarium*, et Burm. ad Petron. c. 96. 135 et 136.

128 Male Schol. vetus: „Duae Medullinae eodem fuerunt tempore, ex quibus una Val. Claudio nupta fuit, altera Neroni: prior nota omnibus probris, quam hic significat, posterior famae honestioris." Mireris hunc errorem a nemine, quod sciam, notatum, et Bahrdtium aliosque in eum se induci passos esse: nam illae Messalinae fuerunt, non Medullinae, et quidem Valeria Messalina et Statilia Messalina, quod vel tironibus e Suetonio notum est. Hinc in Schol. pro *Val.* lege *Valeria*: sed ipsum Messalinae nomen respuit vetus, et aliena ab h. l. est nota.

et potestas coeundi et masculam libidinem exercendi, *palmam* s. victoriam in hoc obsceno certamine *aequat natalibus*, summae nobilitati, h. e. talis victrix non minoris aestimatur, quam quae nobilissima est. Cf. Var. Lect.

324 sq. Non simulacra ibi rei Venereae effinguntur vel ludus phantasiae; sed *omnia fiunt ad verum* ac *vivum*, verus est ac manifestus concubitus mulierum cum mulieribus, tamquam cum viris; *quibus incendi* ad libidinem vel decrepiti possint senes.

325. 6. Cf. Ovid. Amor. III, 7, 41. 42. et Martial. XI, 61, 3. 4. *frigidus aevo*, senectute, ut contra *calidus* et *fervidus iuventa*. [129] *Laomedontiades*, filius Laomedontis, Priamus, ut ap. Virg. Aen. VIII, 158. *Nestoris hernia*, (ut *pondus Nestoris* ap. Plaut.) h. e. Nestor, quamvis herniosus; quo rei miraculum augetur. *Hernia* tumor scroti, (κήλη,) qui, delabsis in illud intestino (ἐντέρῳ) et omento, (ἐπιπλόῳ) *ramum* (ἔρνος) facere videtur, unde dicta *hernia*, *ramex*, (inf. X, 205 et al.) *enterocele*, Gr. ἐντεροκήλη, ἐπιπλοκήλη, ἐντεροεπιπλοκήλη. Cf. Cels. III, 24, 9. et V, 18.

327 sqq. Ad sacra Bonae Deae, de quibus v. 314—345 agitur, non nisi mulieres admittuntur. Quae itaque postquam aliquamdiu rebus divinis interfuerunt et masculam exercentes libidinem eam excitarunt magis quam satiarunt, iam intelligunt dolentque, se *simplices*, h. e. non nisi *feminas* esse, nec arte tribadum sibi voluptatem, e concubitu cum viris capiendam, praestari: hinc *morae inpatientes* et *prurigine* s. lascivia ac libidine incensae virorum praesentiam verumque desiderant coitum. *Morae inpatiens* h. l. mulier, ut sup. v. 238 adulter. [130]

129 ap. Horat. Od. III, 14, 27. et Art. poet. v. 116. Cf. Virg. Aen. V, 395. 396.

130 *Femina simplex* ab aliis alio sensu capitur. Grangaeus: quae virum nondum cognovit, ut ap. Martial. IX, 41, 4. XII, 35, 3. vel quae non agit virum,

[illegible] ad v. 311.

[illegible] Deae [illegible] dor- [illegible] fallit, [illegible] [illegible]

[illegible] qui ve- [illegible] con- [illegible] Lip- [illegible] [illegible] aqua in [illegible] [illegible] [illegible] sunt [illegible] mulieres. Hinc patet [illegible] Plath-

[illegible]

[illegible] ad [illegible] Hinc [illegible] qui in [illegible] in illis [illegible]

merus huc refert loca Ovid. Amor. III, 7, 84 et A. A. III, 620.

333. *mora nulla per ipsam, quo minus submittat,* h. e. non cunctatur, nec dubitat submittere cet. ut inf. XII, 111.

334. *clunem submittat,* subcumbat, *asello;* cuius prodigiosae libidinis mentio quoque fit in libris Mosaicis, (Exod. XXII, 19. Lev. XVIII, 23. XX, 15. 16. Deut. XXVII, 21.) in Luciani Asino et Apul. Milef. X. et XI. [133]

335 sq. Etiam sacra tali turpitudine polluuntur, et vel antiquissima ac publica. *ritus* religiosi. *omnes noverunt Mauri atque Indi* proverbii loco dicitur de re pervulgata, ut *omnibus et lippis et tonsoribus notum* ap. Horat. Sat. I, 7, 3. Res autem eo augetur, quod populi nominantur tam longinqui, ad quos fama huius rei pervenerit.

337 sq. Innuitur Clodius, qui habitu *psaltriae* sacris Bonae Deae interfuit, stuprumque intulit Pompeiae, Caesaris uxori.

338. Mentem poetae recte cepit Grangaeus: „Facete significat mentulam Clodii duplo maiorem Caesaris mentula fuisse, et propter tam opulentum peculium Pompeiam Caesaris uxorem magis dilexisse Clodium, quam Caesarem. Quare autem Caesaris mentulam *Anticatonem* vocet, in promtu est. Nam Caesar conrupit Serviliam Catonis sororem; unde merito illius penis *Anticato.* (Cf. inf. ad X, 319.) Praeterea Caesar librum adversus librum Ciceronis, cui titulus *Cato,* composuit *Anticatonis* nomine. At studiosi antiquitatis sciunt libros, (qui ob id dicti *volumina*) in orbem plicatos, et penis quo-

fuisse, testis M. Tullius pluribus locis, ut in orat. pro M. Coelio (c. 14.) Muraena et Vatinio.“ Cf. Tertull. in Apol. 43. Apul. Apol. II. p. 323 ed. Elm. (*aquariolus uxoris suae cet.*) et Turneb. Adv. XIV, 12.

133 Cf. Michaelis Ius Mos. §. 268. et And. Tiraquelli legum connub. comment. p. 233.

admodo, seu longitudine, seu rotunditate similitudinem prae se tulisse." Lubinus putabat, obiter vexari Caesarem ob Anticatones scriptos, et simul tecte innui, illam infamiam suae uxori esse inlatam, quae maior fuerit, quam illa probra, Catoni inmerito in Anticatonibus obiecta. Sed illa potius, certe potissimum, menti poetae obversata esse, vix est quod dubitemus. *duo Anticatones;* nam duo fuere libri. v. Suet. Caes. 56. At totius quoque operis titulus *Anticato* fuit, et ita h. l. ἐνάργεια augetur. [134]

339. Facete et ad sceleris Clodiani atrocitatem declarandam apte fingit poeta, tantam Bonae Deae pudicitiam et sacrorum eius religionem fuisse, ut non modo haud admitti fas fuerit animalia mascula, nedum viros, sed illa quoque sponte sanctissimo e loco sacrorum profugerint; plurimum etiam salis orationi eo admiscuit, quod non canem memorauit, sed *murem,* nec masculum dixit, sed *testiculi sibi conscium,* qui meminerit, se habere testiculos.

340. 341. De iisdem Bonae Deae sacris Seneca epist. XCVII. *Submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturae quoque masculorum animalium contegantur* cet. — *alterius,* masculini, *sexus,* maris, *figuram;* imaginem, *imitata est,* expressit, exhibuit.

342 sq. Et pauci iam *tunc,* Clodii temporibus, ita, ut ille, antiquam sacrorum religionem spernebant: at *nunc Clodii,* h. e. scelesti homines, Clodio similes, (cf. sup. ad II, 39.) qui ipsa templa et aras adulteriis probrisque profanent, ubivis reperiuntur. Nam Clodii temporibus iam magna quidem, nec tamen tanta, quanta iis, quibus poeta vixit, morum corruptela fuit. Vulgo τὸ *tunc* de prisco, vel adeo aureo, adcipiunt seculo, cui et reliqua verba magis conveniunt. Sed nulla eius mentio praemissa est; nisi forte existimes, poetam inde a v. 286

134 Cf. Plut. vit. Caes. Opp. T. I. p. 733. C. Gell. IV, 16. Cic. ad Att. XII, 41. XIII, 48. et de Div. II, 9. it. Top. 94.

descriptionem commutationis temporum morumque persequi.

343. *Paupertas imperium populo Rom. fundavit a primordio, proque eo in hodiernum diem Diis inmortalibus simpulo et catino fictili sacrificat,* Apul. Apol. p. 285, 41. ed. Elm. Sensus h. l. est: nemo olim contemnebat ridebatve adeo vel ipsa numina, vel vasa parva, sive lignea, sive fictilia, quorum usus in sacris servabatur. De *simpuvio* vel *simpulo* v. Excurs. ad h. l. *Numae,* qui sacra cum ceremoniis, totumque Deorum cultum instituit. *Catinus* s. *catinum nigrum,* vas fictile e nigra terra. *patellas,* bene, non patinas, *fragiles,* non aureas, sed fictiles, quales in *monte Vaticano* et ex eius terra argillosa fingebantur.

346—351. *Audio,* non ignoro quidem, quale consilium mihi *olim,* h. e. iam dudum, (ut sup. IV, 96 et al.) tamquam optimum ac primum, dedissent *amici veteres,* aetate ac usu docti: sed illud vanum est et inutile nostris temporibus, quibus *summae* aeque ac *minimae* h. e. infimae mulieres ad quamcumque libidinem pronae sunt. *Pone,* adpone, *seram* ianuae coniugis, (v. Heins. ad Ovid. Am. III, 14, 10.) et *cohibe,* include eam, adhibitis etiam custodibus, more Graeco. [135]

347. 8. *Quos igitur tibi custodes, quae limina ponam, Quae numquam supra pes inimicus eat? Nam nihil invitae tristis custodia prodest: Quam peccare pudet, Cynthia, tuta sat est;* Propert. II, 6, 37 sq. ubi v. Broekhus. [136] Lepidus autem lusus verborum: *custodire custodes.* — *ab illis incipit uxor,* custodes vel pecunia conrumpens, (ut sup. v. 234.) vel adeo ad concubitum sollicitans.

350. Describitur puella vaga et paupercula, quae *pedibus* incedit per *silicem atrum,* h. e. plateas lutulen-

135 v. Potter. Archaeol. lib. IV. c. 13.

136 Cf. Lips. et Gronov. ad Tac. Ann. XI, 35. et sup. v. 234. 235. Ovid. Amor. III, 4. 1 sqq. et Art. Am. III, 611—658

tas silice stratas, ut ap. Prop. II, 23, 15. *Qui saepe inmundo sacra conteritur via socco.*

351. Descriptio matronae nobilis, quae lectica vel sella vehi, et a *Syris*, h. e. servis, gestari solebat. *longorum Syrorum*, v. ad III, 240. et I, 64.

352 — 365. Vitium aliud mulierum notatur, quod, quamvis pauperes, tamen prodigae, in libidines potissimum, et ambitiosae sint, adeoque divites nobilesque videri cupiant. Cf. sup. ad III, 180 — 183. *conducit vestem*, cet. Cf. inf. VII, 143. et sup. ad III, 180. 181. Μὴ πρίασθαι θεραπαίνας, ἀλλὰ μισθοῦσθαι, εἰς τὰς ἐξόδους, apud Theophr. Char. XXII. ἀνελευθερίας, inliberalitatis, ut h. l. ambitionis, indicium est. Cf. ibi Casaub. qui etiam monet, raro olim matronas pedem domo extulisse, nec in publicum prodiisse nisi stipatas gregibus ancillarum. *sellam*, in qua deferatur in theatrum ibique sedeat.[137] *cervical*, lectum in sella. v. ad I, 65. *amicas*, quas *honestas clientas* dixit Horat. Od. II, 18, 8. ubi v. Iani. *Nutricem*, ut tam dives ac nobilis, quam fecunda videatur mater. *flavam*, pulcram. v. sup. ad V, 115.

355. 6. Cf. Martial. IV, 28. *athletis*, quos amat et quibuscum concumbit. Grangaeus: Heic obscoenum verbum pro iis, qui cum ea caput limarent, ut et alia metaph. Galli *les piqueurs* eiusmodi homines vocant. *Levibus*, (v. Var. Lect.) mollibus, teneris, inberbibus, (cf. ad III, 111.) vel potius depilibus, s. vulsis, qui exemplo mollium virorum, glabri ut essent, barbam pilosque sibi vellebant vel evelli curabant. *vasa novissima*, extrema, quae adhuc reliqua sunt. Cf. XI, 42.

357 — 365. Multi sunt pauperes; sed mulieres plerumque minus, quam viri, paupertatis ac facultatum rationem habent. *Multis* est *res* familiaris *angusta*, exigua, parva. *nulla* uxor *habet pudorem paupertatis*

137 Cf. Lips. Elect. I, 19. ad Calpurn. Ecl. VII, 27. in sup. ad I, 65. et Wernsdorff. Poet. lat. min. T. II. p. 166 sq.

tis, reformidat eius turpitudinem ac infamiam, vel nullam pudet paupertatis, in quam se sua culpa, prodigalitate luxuriaque detrusit; nisi malis, *nulla habet pudorem*; modestiam honestatemque, quae cum paupertate coniuncta esse solet. Britan. monet, illum non habere pudorem paupertatis, qui non timeat, ne reprehendatur paupertatis, si quid ultra modum facultatum fecerit. Alio ac proprio sensu *pudor paupertatis* dicitur Horat. Epist. I, 18, 24.

358. 9. Cf. inf. XI, 35 sq. *ad modum* rei familiaris (ut *mensura census* XIV, 316) *se metitur*, vitam disponit.

361. *Formica magistra*, cf. Horat. Sat. I, 1, 33 sq.

363—5. Cf. Var. Lect. Versus 363 pulcerrimus delectu verborum. Vox *recidivus* et metaphora vel petita est a *caedendo* et surculis s. plantis arboribusque, quae recidendo renascuntur vel e radicibus repullulant, (unde et h. l. *pullulat*) vel potius, quoniam syll. sec. brevis est, a *cadendo* et a seminibus, quae etsi temere cecidisse aut penitus adeo interiisse videantur, tamen resurgunt ac renovantur.[138] *e pleno semper tollatur acervo*, ut ap. Horat. Sat. I, 1, 51. *gaudia*, voluptas Venerea, ut ap. Tibull. I, 5, 39. II, 1, 12. 3, 72. IV, 3, 18. 7, 5. et al.

366—378. Aliae mulieres amore *Eunuchorum* capiuntur, quod molles sunt isti, et ad libidinem, non vero ad generationem idonei.[139] *inbelles*, inutiles ad concubitum, vet. Schol. coll. Virg. Ge. III, 98 sq. Immo effeminati. Cf. Claudian. in Eutrop. I, 271—283. *oscula mollia*, suavia, vel muliebria, quia os inberbe et glabrum est, unde ea *duro ori* obponit Martial. XI, 23, 1. *desperatio barbae*, quod nulla iis spes est bar-

138 Cf. Heins. ad Claud. Phoen. 66. et. Ovid. Fast. IV, 45. Intpp. ad Virg. Aen. IV, 344. et Gron. ad Senec. Troad. 472.

139 Cf. sup. ad I, 22. Martial. VI, 67. Mureti Var. L. X, 11. Brodaei Miscell. IV, 21. et Scalig. Exerc. 157.

bae alendae, quod barbam alere nequeunt, vel semper sunt inberbes. *quod abortivo* medicamento, quo conceptum a se abigant, (ut sup. II, 32.) *non est opus*, quia scil. non concipiunt, vel gravidae fiunt ex spadonibus.

368 sqq. Matronae Rom. ut eo maiorem ex et cum eunuchis voluptatem caperent, vernas suos non, ut vulgaris mos ferebat, ab ipso ubere materno raptos, sed iam bene adultos, quorum genitalia satis grandia et ad rem Veneream aptiora essent, castrandos curabant. Domitianus aliique post eum Imperatores mares castrari vetuere.[140] *calida iuventa*, cf. sup. ad v. 325. *matura*, iustae magnitudinis, et ad generandum idonea. *traduntur*, ut testiculi exsecentur. *pectine nigro*, inguine nigris crinibus horrido; ut Gr. κτείς. v. Pollux. II. p. 126. et Iani Gruteri Suspic. IV, 11. *spectatos*, insignes, iustae magnitudinis. *Spectata*, h. e. certis experimentis, an proba sint, nec ne, explorata et cognita, dicuntur proprie metalla, nummi, histriones ac gladiatores; unde *spectatio*, *spectamen*, *spectaculum*. Cf. Ernesti clav. Cic. in hh. vv.

372. *bilibres*, unde *pondera* dicuntur genitalia Catull. LXII, 5. Stat. Silv. III, 4, 77 et al. *Tonsoris damno*, quia tum barba non crescit, e cuius tonsura lucrum capere possit. Eodem ioco Aristoph. in Nub. dicit, Socraticorum nudipedalia sutoribus fraudi esse; quod iam monuit Hennin. *tantum* tonsoris damno, non matronarum. *Heliodorus* pro quovis medico, vel chirurgo (nam veteres medici omnes erant chirurgi) et castratore, ut *Archigenes* sup. v. 236. De eo v. Paul. Aegineta IV, 49.

374. *Conspicuus*, insignis, spectabilis magnitudine genitalium. Cf. inf. v. 512. 513. *Balnea*, quae probris infamia erant, *intrat*, nudus, ut adspectu grandis

140 v. Impp. Suet. Domit. c. 7. et Barth. ad Stat. Silv. III, 4, 66—80. IV, 3, 14.

mentulae oculos pascant levantes mulieres virique molles. Cf. inf. IX, 35. XI, 156. Martial. I, 97, 11 sq. et al. *Provocat* magnitudine penis ipsum *custodem vitis et horti*, Priapum, cuius mentula enormis fingitur, et cui non modo hortorum, sed etiam vinearum, agrorum villarumque custodia committebatur. [141] *a domina*, eius iussu. *Domina*, uxor. Cf. sup. ad v. 30.

376—378. Obscurus locus, cuius sensum ita recte mihi cepisse videor: Talis Eunuchus, etsi bene mentulatus, *dormiat*, concumbat cum *domina*, coniuge tua, Postume, quae ex eo non grauida fiet; sed *Bromium*, puerum vel servum, concubinum tuum, qui *iam durus est*, h. e. duratus ac firmus ad labores corporis, vel robustus ac virilis, *iamque tondendus* h. e. barbatus, huiusmodi *Eunucho committere noli*, h. e. cave patiaris, illum quasi cum hoc descendere in certamen stupri, uxori tuae inferendi, quum verendum sit, ne haec ita conceptum concipiat. *Committere* est id. qd. *componere et comparare*, quae sunt verba theatri, arenae et certaminis publici, (ἀγῶνας μουσικοῦ) de poetis, histrionibus, mimis, musicis ac inpr. gladiatoribus, quorum paria componebantur, ut invicem pugnarent. Similis locus sup. I, 162. 163. ubi v. not. [142]

141 v. Heyne in Obss. ad Tibull. I, 5, 27. Catull. XIX, 15. Diodor. IV, 6. et al.

142 Interpretationi meae, in quam neminem incidisse miror, paucis subiungam alias, et iudicio lectoris eas una cum mea submittam. Scaliger ad Catull. monet, quemadmodum ibi *asino tradere* significat, facere asinum, vel ut asinus pistrinarius sit, vel *asino tradi*, in locum asini, qui verset molas, subfici, ita h. l. Iuven. *committere Eunucho* dici pro eunuchum tradere s. facere, castrare, et exprimi proverbium βρόμιον εὐνουχίζειν, q. d. noli castrare catamitum iam grandiorem, ne forte uxori tuae usui sit. Suffragantur ei Grang. et Voss. ad Catull. p. 164 et inpr. 526. nisi quod ille putat, adolescentes pubares castrandos doceri h. l. non evolutos et iam barbatos, hic vero, ipsis eunuchis traditos fuisse castrandos, et illorum id fuisse officium. Lubinus, Farnab. et Baird h. l. ita explicant: talis eunuchus dormiat

379—397. Aliae mulieres maxime delectantur citharoedorum histrionumque cantu, ac musicis instrumentis, quae in maximo pretio habent. Britann. recte: „*nullius fibula durat* i. e. nullus adolescens vel cantor infibulatus potest tam diutinum canendi laborem perferre. Alii interpretantur, quod mulieres pretio corrumpant citharoedos et cantores ad coitum, ut sic fibulam solvere cogantur; at poeta h. l. non mulieres notat, quae citharoedos amant, ut coeant cum iis, (quas iam sup. v. 73 sq. taxavit) sed ut voluptatem ex cantu eorum capiant, adeoque eas, quae studio citharoedorum canentium tenentur.“ Cf. v. 398. Mulieres tamen, de quibus h. l. agitur, musicis instrumentis potissimum gratia eorum, qui illis utuntur, et cantu propter canentium pulcritudinem, qua capiuntur, delectari videntur. De *fibula* et infibulatis cantoribus v. sup. ad v. 73. *nullius* cantoris, *vocem vendentis Praetoribus*, qui ludos ac munera edunt, et hinc cantores, histriones et gladiatores emunt vel pretio conducunt. Similiter *funera sua vendere Praetoribus* inf. VIII, 194. ubi v. not. *Organa*, ὄργανα, instrumenta quaevis, inpr. musica. *In manibus* mulierum sunt.

381. *Testudo*, lyra, χέλυς, sic dicta a testudine, ex qua eam primum Mercurius fecisse dicitur, intensis nervis ovium vel boum Apollini abactarum. [143] *Sardonyx* gemma pretiosissima, (cf. inf. XIII, 138. 139.) lapis Sardius, (Σάρδιος) colorem humani unguis (ὄνυχος) referens. Sensus h. l. est: tota cithara pretiosis gemmis adornata est; non, quod alii putant, mulieris, testudi-

cum coniuge tua, quae illius membri enormitatem facile sustinere et tolerare poterit; at concubinum tuum Bromium cave, huiusmodi eunucho tradas: nam si cum illo dormiret, eum sua enormitate prorsus diffinderet et corrumperet. Alii interpretes vel his adsentiuntur, vel prorsus tacent. Sunt tamen, qui *Bromium* dici existiment iuvenem delicatum, formosum, comatum, similemque Baccho, qui βρόμιος vocetur poetis.

143 v. Iani ad Horat. Od. I, 10, 6. et III, 11, 3.

nem pulsantis, digiti, gemmis et annulis ornati, in testudine micant. *chordae* lyrae s. citharae a muliere *numerantur*, numero h. e. ordine iusto scite pulsantur. *pectine*, plectro, *crispo*, fisso, vel potius chordas crispante, h. e. tremulo celerique motu agitante ac percutiente. Sic *linguae bisulcae iactum crispum* dixit Pacuv. ap. Non. *crispum movere latus* Virg. Cop. 2. *crispare hastilia* Virg. Aen. I, 313. *tener*, ut sup. I, 22 ubi v. not. vel iuvenis, vel delicatus, h. e. pulcer, iucundus, dilectus. *Hedymeles*, citharoedus, cuius nomen a dulci cantu (ἡδὺ μέλος) fictum videtur. *operam dedit* cantui, in canendo usus est. *hunc pectinem tenet*, semper in manibus habet, memor amoris ac consuetudinis cum citharoedo, vel absente vel mortuo, cuius et grato plectro vel cithara *solatur se*, h. e. amati viri desiderium, et absentiam vel mortem, gaudens se instrumenta vel reliquias tam *grati* carique viri possidere, quae ipsi tam gratae sunt, ut et *basia* iis *indulgeat*, h. e. frequenter oscula det. Proprie amori *indulget*, dum osculatur.

385 sqq. Fuit matrona quondam nobilissima, quae Deos, facto prius sacrificio, (ut voti sui fieret compos), rogaret, an Pollio citharoedus, cuius amore arderet, victoriam consecuturus esset in certamine Capitolino. Poeta forte historiam veram, nobis ignotam, memorat. *Lamiarum*, h. e. nobilium. v. sup. ad IV, 154. *nominis alti*, antiqui, h. e. veteris originis ac nobilitatis. [144] *Cum farre et vino*, οὐκ ἄνευ σίτου καὶ οἴνου. *Farris*, vel molae salsae, ac *vini* perpetuus fere usus fuit in sacris. [145] *Ianum Vestamque* cur potissimum e Diis

144 Cf. VIII, 40. 131. et, qui multa exempla congessit, Heins. ad Ovid. Fast. IV, 305.

145 Calderinus: „Mulier pro adultero *farre* sacrificat: nam legitima matrimonia dicebantur *farracea*" Contrahebantur potius confarreatione. v. Hard. ad Plin. XVIII, 3. et Lips. ad Tac. Ann. IV, 16. Eo tamen respexisse h. l. poetam, haud crediderim.

memoranit poeta? [146] Rationem pete ex Cic. Nat. D. II, 67. *Quum in omnibus rebus vim habeant maximam prima et extrema, principem in sacrificando Ianum esse voluerunt. — Vestae vis ad aras et focos pertinet: itaque in ea Dea, quae est rerum custos intimarum, omnis et precatio et sacrificatio extrema est.* Praeterea *Ianus* antiquissimus Divum, (v. ad v. 395.) et qui ad quoscumque Deos aditum dare, (Ovid. Fast. I, 172 sq.) primusque in Italia tum diis templa fecisse, tum ritus instituisse sacrorum; et ideo in sacrificiis praefationem perpetuam meruisse credebatur. v. Macrob. Sat. I, 9. A Vesta autem Graeci principium sumserunt sacrificiorum, et quum haec non sine igne essent, in omnibus eam invocarunt. v. Lips. de Vesta c. 2.

387. *Capitolinam quercum*, h. e. coronam quernam, praemium victoris in agone Capitolino, quem Domitianus exemplo Olympicorum ludorum instituit, quique quinquennalis et triplex, musicus, equester ac gymnicus, fuit. [147] Similiter *Tarpeias quercus* et *frondem* dixit Martial. IV, 54, 1. 2. IX, 4, 8. 41, 1. *Pollio* citharoedus, cuius et mentio fit inf. VII, 176. et ap. Martialem.

388 sq. Amor coniugalis ac maternus non maior, quam amor, quo citharoedum complectebatur, esse, aut luculentius significari, nec mulier magis anxia esse poterat pro salute et convalescentia aegrotantis mariti ac filii, quam pro fama victoriaque citharoedi fuit! Exclamatio poetae cum iusta indignatione. *medicis tristibus*, si medici tristes essent *erga*, propter, *filiolum* eius, de cuius salute desperant. *Medicis* autem poeta dixit, non *matre*, quam adulteri magis, quam filii cura et amor tangit.

146 Male idem Calderinus: quoniam haec duo numina generationis praesides putantur.

147 Cf. inf. ad VII, 86. Intpp. Sueton. Domit. c. 4. Scalig. de Emend. Temp. L. V. p. 476 sq. et Auson. Lect. I, 10.

390. Qui precabantur deosque salutabant, primum *aram* tangere, [148] et *stare* ante eam [149] *capite velato*, ne sacrificii religio malis ominibus turbaretur, [150] tum corpus dextroversum in orbem circumagere, procumbere etiam, dextramque ori admovere solebant. Cf. Suet. Vitell. 2. *cithara*, citharoedo. *Pertulit verba dictata*, a sacerdote s. haruspice, qui precantibus solennes precum formulas de scripto praeire solebat, ne quid praeteriretur verborum, aut praeposterum diceretur. Ita Plin. XXVIII, 2. *Pertulit*, ab initio ad finem repetiit, vel potius, ad Deos. Ita SCHOL. prob. Gronov. ad Plin. XVIII, 4. qui id dictum putabat genere loquendi Satirarum admodum decenti in precibus praesertim parum probatis. Cf. Var. Lectt. *palluit* anxia de responso haruspicis, ex *apertae* h. e. dissectae sive mactatae *agnae* extis futura mox divinaturi. *pecudum reclusis pectoribus inhians spirantia consulit exta*, Virg. Aen. IV, 63. 64.

393—5. Apostrophe ad Ianum cum summa indignatione, nec sine irrisione deorum. Cf. II, 126—132 ibique not. Magna vis inest in repetitione *τοῦ dic* et in verbis *antiquissime Divum*. Ianus *antiquissimus* Italiae deus vel heros. v. Heyne Exc. V. ad Virg. Aen. VII. Hinc et *κατ' ἐξοχὴν pater* dicebatur: hoc enim est vox honoris, reverentiae, amoris ac religionis, quod proprie ac primum senioribus maioribusque diis, (etiam maris ac fluviorum) deinde vero et reliquis inditum est. [151] *his*, tam putidis nefariisque mulieribus, et de talibus rebus, responsa das, vel adeo talibus votis *respondes*, talesque preces exaudis? Quod si facis, *magna* sunt utique *otia coeli*, h. e. magnum est otium Deorum, nec aliud gravioris momenti, quod *agant* ac curent. Poeta respexisse videtur dogma Epicureorum, qui Deos in perpetuo otio

148 v. ad Sil. III, 82.

149 cf. Martial. XII, 77, 1. 2.

150 v. Intpp. Virg. Aen. III, 405 sq. Plut. Quaest. Rom. 2. 10. et 13. Macrob. Sat. I, 8. III, 6.

151 Cf. inf. XIII, 81. Intpp. Virg. Aen. I, 155. Valer. Fl. I, 11. et Petron. c. 41.

tempus feliciter transigere, neque res humanas curare putabant.[152] At multo invidiosius dicit, Deos quidem curare res humanas, sed eas tantum, quae ipsorum cura indignissimae sint, gravissimas vero negligere.

396. *Haec* et *illa* sc. mulier, *consulit te*, propr. haruspex exta, et deinde, his inspectis, deum. *Varicosus* dicitur, qui *varices*, h. e. venas intumescentes in cruribus, (*flemina* ap. Plaut. Epidic. V, 2, 5 ubi v. Gron.) habet, sanguine crassiore, propter diuturnam potissimum stationem, deorsum in pedum venas delapso;[153] quales fuere Cicero,[154] Marius,[155] et alii, h. l. *haruspex*, quem inportunae mulieres, responsa ab eo petentes, nimis diu stare cogunt. Hinc recte, opinor, vet. Schol. *varicosus* multum stando, dum Deos aut exta consulit. (nam ita leg. pro *contulit*) At perperam ille haec subiungit: aut certe, tantum inpudentiae sumit in inspiciendis extis, ut varicoso aruspice doctior videatur; potest et nomen esse aruspicis cuiuspiam. Male quoque alii: dum diutius stare cogitur haruspex, fiet *varus* sive *varicus*, pedibus cruribusve divaricatis, h. e. praeter iustam mensuram late extentis s. distentis et introrsum retortis. Hoc vel naturae vitium est, vel rusticae consuetudinis; unde epitheton *varicosum* h. l. ad agrestes haruspicum mores referebat Heins. ad Ovid. Art. Am. III, 304. ut et ap. Pers. V, 189 ad incessum risumque subagrestem atque inconditum centurionum, quos eidem poetae III, 77 *hircosos* dici monet ob inluviem inmunditiemque, qua id hominum genus prae ceteris squaleat. At idem vir doctus iam recte vidit, *varicum* a *varo*, et

152 Cf. Lucret. VI, 57. Horat. Sat. I, 5, 101 sq. Sen. de Ben. IV, 4. Menag. ad Diog. Laert. lib. X. §. 77.

153 v. Hippocrat. Aphor. VI, 21. Cels. VII, 8. 17. et 31. Aegineta VI, 82. et Avicenna passim.

154 v. Quinctil. XI, 3. 143. Macrob. Sat. II, 3. Sidon. Ep. V, 5.

155 Cic. Tusc. Qu. II, 15. Plut. vit. Marii pr. et Plin. XI, 45. s. 104.

varicosum a *varicibus* dici, et in illis vocibus primam produci syllabam, in his corripi. Docte de horum vocab. discrimine ac significatione disputarunt Heins. l. l. et Salmas. Exerc. Plin. p. 363.

398—412. Magis tamen toleranda est uxor, quae musicam artem tractat et summam ex ea voluptatem capit, quam vagabunda et curiosa, quae vagatur per urbem et res novas perscrutatur.

398. 399. Mulieres ingenuae Romanorum non in gynaeceis quidem includebantur, ut in Graecia; eas tamen in publicum conventumque virorum prodire nefas habebatur et inhonestum. *ducibus paludatis*, iam ad iter paratis; nam consules praetoresque paludati vel chlamydati Roma proficiscebantur ad bellum.[156] *Loqui facie recta*, erecta, ut *rectis oculis intueri*, ὀρθοῖς ὄμμασιν, ἀσκαρδαμυκτὶ βλέπειν, ἀντοφθαλμεῖν, quod vel audaciae animique intrepidi, vel inpudentiae signum est: nam pudibundi ac timidi oculos non adtollunt, sed demittunt in terram et avertunt.[157] *mamillis strictis*, constrictis, et ita exsertis ac nudatis; more inpudicarum mulierum. Ita coarctatis, ut in summo nateant sinu; Brit.

402—412. Venusta ac luculenta summae curiositatis, vel πολυπραγμοσύνης et λογοποιΐας descriptio. Cf. Theophr. Char. 8. Martial. IX, 36. Plaut. Trinum. I, 2, 168 sq. *Seres* (Sinenses) et *Thraces* pro extremi orientis septemtrionisque populis, in Scythia Asiatica et Europaea. *secreta*, secretos amores, *novercae et pueri*, privigni.[158] *diripiatur*, a pluribus ametur mulieribus; Ruben. et post eum Graev. qui recte iam viderunt, *diripi* eleganter dici, qui multis sint in amoribus et deliciis.[159]

156 Cf. Ferrar. R. V. VI, 6.

157 Multis exemplis has loquendi formulas inlustravit Bentl. ad Horat. Od. I, 3, 18. Cf. inf. X, 189.

158 Cf. Tiraquell. de legg. connub. IX, 103.

159 Cf. Martial. VII, 75, 1. Senec. de brev. vit. c. 7. et de Ira III, 23. Stat. Theb. V, 722

406. Cf. Ovid. Am. II, 8, 27. 28. quem locum poeta ante oculos habuisse videtur. *quibus verbis*, colloquiis. [160]

407—412. Ex h. l. Lipsius in Epistol. Quaest. IV, 20 coniicit, Iuvenalem Traiani temporibus vixisse; haec enim referenda esse ad Traiani expeditionem in Armenios ac Parthos, et ad famosum terrae motum, qui eodem tempore Antiochiam et vicina loca concusserit, et in quo subsedisse montes fluviosque erupisse, Dionis abbreviator referat. [161] Sed nostro loco similior est ille Suetonii de Vespas. c. 23 qui a Grang. iam conlatus est, et poetae forsan animo vel oculis obversabatur: *Ne in metu quidem, ac periculo mortis extremo, abstinuit iocis. Nam quum inter prodigia cetera Mausoleum Caesarum derepente patuisset, et stella in coelo crinita adparuisset: alterum ad Iuliam Calvinam, e gente Augusti, pertinere dicebat, alterum ad Parthorum regem, qui capillatus esset.* Poeta enim h. l. tum superstitionem vulgi ridet, ex qua cometae adparitione eversionem regnorum, clades, pestem, famem aliaque mala generi humano portendi atque immitti credebantur, [162] tum vanitatem rumorum, et muliebris metus, qui illos augere solet, et adfingit *diluvium* motumque terrae, quo urbes nutaverint et subsederint terrae: de qua λογοποιΐᾳ v. Theophr. Char. VIII. et ibi Casaub. Henninius: Noster, inquit, hanc divinationem scitissime irridet, dum ad muliebrem vanitatem istiusmodi siderum interpretamenta retulit: notanter autem ait *cometen* seu crinitum

et Silv. V, 5, 139. Sic et nos dicimus, *sich um einen oder etwas reissen.*

160 Vulgo coll. sup. v. 191. exponunt: Graecis, an Latinis. Quae ratio si non aliena ab h. l., certe minus probanda est.

161 Cf. Dio Cass. LXVIII, 24 sq. et Xiphil. LXVIII, 17—23.

162 v. Plin. II, 25 et 26. Cic. N. D. II, 5. Senec. Natur. Quaest. lib. VII tot. Plut. placit. philos. III, 2. Suet. Ner. 36. et Claud. 46. Tac. Ann. XIV, 22. XV, 47. Virg. Ge. I, 488. Lucan. I, 526 sq. Vall. Fl. V, 370 sq. ubi cf. Burm.

Sidus instare regi Armenio Parthoque, qui populi erant prolixa coma criniti; [163] unde advertas, vulgi vanitatem quam satirice noster exagitat, quum tam levi tibicine fultam hanc divinationem in muliebri superstitione recensset. — *Instantem,* imminentem exitio eorum, et minantem illud.

408. *Famam* Quinctilianus Inst. V. dicit esse consensum civitatis, velut publicum testimonium; *rumorem* vero sermonem sine ullo auctore certo dispersum, cui malignitas ortum dederit, incrementum credulitas. *rumores excipit ad portas* urbis, sciscitans singulos peregre redeuntes, ecquid novi audierint. *Niphates* mons Armeniae maioris et pars Tauri, unde Tigris oritur, sed h. l. fluvius, [164] cuius tamen mentionem non faciunt geographi. [165] *facit,* dicit, fingit, *Niphaten isse,* f. ivisse, h. e. irruisse, [166] *in quosdam populos,* vel eos inundasse. *urbes nutare;* concuti terrae motu.

413 — 418. Gravius est iracundiae saevitiaeque vitium, cui aliae mulieres obnoxiae sunt. *id vitium* curiositatis credulitatisque. *quam* vitium eius mulieris, *quae — solet. Vicinos humiles,* pauperes miserosque, *rapi* ad supplicium, vel corripi, comprehendi et *loris* caedi iubet, si forte somnus ei interruptus fuerit latratu canum. Tale quid tum temporis evenisse videtur, quod poeta respexit. Idem valet de v. 418 sqq. *Exorata,* quamvis valde orata, rogata a miseris vicinis, qui immeritam deprecantur poenam. Lubinus: quum exorata et quodammodo placata est, loris illos concidit, alias illos plane occisura, vel ad mortem mulctatura.

417. *dominum,* herum canis.

163 v. Tristan. comment. T. II. p. 85. et Spanhem. de Vsu et Pr. Num. Diss. V. p. 427 et 459.

164 ut ap. Lucan. III, 245 Sil. XIII, 768. et Martial. XII, 21.

165 Cf. Plin. V, 27. f. 27. et Iani ad Horat. Od. II, 9, 20.

166 ut ap. Virg. Aen. IX, 424. et Ovid. Fast. V, 713.

418—433. Sermo eſt de muliere, quae nocturno demum tempore lavat, et poſtquam diu convivas, fruſtra eam exſpectantes, fame maceravit, tandemque domum rediit ex balneo, ſitim ibi contractam largo vini hauſtu explet ante coenam. Romani non modo poſt coenam, (cf. I, 143.) ſed et ante eam, et tum quidem ab hora plerumque octava ad nonam lavabant. Ante Imperatorum tempora nona hora balnei, et decima coenae erat; ſed poſtea hyeme nona, aeſtate octava hora balnei haberi coepta. [167] Mulieres autem vinum bibere, nefas olim habebatur, nec minus, quam adulterium, vel mortis poena dignum. [168] Eadem mulier ſaeva et imperioſa, de qua v. 413 ſq. agitur, *gravis obcurſu*, aſpera et terribilis eſt obcurrentibus. *Balnea* privata, puto. *conchas*, inſtrumenta balneatoria a ſervis ancillisque tanto tumultu ad balnea perferri iubet, quanto *caſtra moventur.* *Conchae* proprie vaſa parva, formam concharum referentia, quibus unguenta, oleum aliaque ſervabantur. [169] *gaudet magno tumultu*, labore motuque corporis vehementi, *ſudare*, ſudorem elicere in ſudatorio ſeu cella caldaria, quod potiſſimum fiebat vel ferendo vel movendo pondera, inpr. halteres ſ. *maſſas graves* h. e. plumbeas, quibus utebantur ad ſaliendum ſeque velut librandum, aut agitandum corpus, manibus ſive ſublatis ac depreſſis, ſive huc illuc iactatis. [170]

167 Cf. inf. XI, 204 ſq. Lipſ. Excurſ. ad Tac. Ann. XIV, 2. Salmaſ. Exerc. Plin. p. 648. Intpp. Spartiani Hadrian. c 22. Lamprid. Sever. c. 24. Plin. Ep. III, 1, 8. Vitruv. V, 10. Artemidor. Oneirocrit. I, 66. Martial. III, 36. IV, 8. VII, 61. X, 48, 1 ſq. 70, 13. XI, 52.

168 v. Athen. Deipn. I. p. 440. et Plin. XIV, 13.

169 Cf. Colum. XII, 5. et 50. Cato R. R. 13 et 66. Sed h. l. vaſa grandiora, integro corpori lavando apta, ut λουτῆρες Veneris, deſignari, ſuſpicabatur Barth. ad Claud. Epigr. 14. p. m. 1030 ubi de vario voc. *conchae* ſignificatu copioſe egit.

170 Cf. Martial. XIV, 49. (47) it. Senec. Ep. 15 et 56 pr. (*quum fortiores exercentur, et manus plumbo graves iactant, quum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio*) ubi v. Lipſ. Aſcenſius:

422. *aliptes*, v. sup. ad III, 76. *Inprimere digitos*, infricare unguenta, *cristae*, μεσομηρίοις, interfeminio sc. membro ap. Apul. Apolog. p. 296 ed. Elm. Grangaeus: κλειτορίζειν; nam *crista* pars muliebris pudendi, Gr. νύμφη, μύρτον, ὑποδερμίς, s. κλειτορίς. *Callidus*, versutus et dolosus, qui sciat dominam suam huiusmodi titillatione et contrectatione gaudere, cuius moechus forsan est; Lubin. Rigaltius potius suspicabatur, eum, dominam unguendo fessum, ut tandem mitteretur, ψόφον καὶ κόττυσμα expressisse. *Summum femur*, summa pars femoris, h. l. forte id. qd. *crista* s. interfeminium, vulva, vel clunis, nates. *exclamare*, resonare s. crepare, ut *clamare*, *gemere* et βοᾶν de quovis sono et strepitu. [171] Similiter *clamosus cunnus* Gallae, eiusque *garrulitas* et *poppysmata* dicuntur Martial. VII, 17. al. 18. Meo tamen qualicumque iudicio haec obscoenitas perperam obtruditur poetae, qui potius designavit *crepitum manus aliptae, humeris inlisae, quae prout plana pervenit, aut concava, ita sonum mutat*, ut utar verbis Senec. Ep. LVI. pr. Nam cunnum sive nates dici posse *summum femur*, vix crediderim. [172] *dominae*, cf. sup. ad v. 30.

424. *interea*, dum lavatur domina,

gaudet multo labore et strepitu servorum ancillarumque ministrantium sudare.

171 v. ad Sil. I, 425. III, 471. et Gronov. Obss. II, 17.

172 Vtraque tamen ratio interpretandi anteferenda ei, quam ingressus est Henninius: „*Aliptes* dum *callide* matronae *digitos* per blanditias *inpressit cristae*, seu acuminato operculo, vel et conchae, seu vasis unguentarii acumini, *coegit dominam* ea inpressione dolentem *femur* percutere, ut sonitum ederet: consueverant enim Veteres in dolore et magna animi commotione femur percutere; unde Cic. in Brut. *Nulla perturbatio animi, nulla corporis; non frons percussa, non femur*, et Nonn. Dionys. XVI. Ἀμφοτέρους δὲ Μηροὺς πλεξαμένη, κινυρῇ βρυχήσατο φωνῇ. Praetextatum sensum, quem alii exsculpunt, video equidem, sed non nisi, ut Nostro moris, sub hac larva." Si *crista* eo sensu capitur, aliptes certe, non matrona, digitos ei inpressisse censendus est.

425. *rubicundula* a balneis et sudore. *sitiens*, bibere gestiens, postquam sitim sudore conlegit.[173] *Oenophorum*, *οἰνοφόρον*, vas, quo vinum fertur, vel proprie quod vinum fert; vas vinarium, et quidem h. l. amplum. Martialis: *Nec coenat prius aut recumbit, Quam septem vomuit deunces.* Parrhasius in Epist. XXXVI. monet, morem fuisse Romanis, exonerandi stomachi gratia, statim a balneis uno ductu Amystim bibere, et deinde vomere; id quod Erasistratus inprobaverit, quasi oculis noxium, et ventrem quoque sistens. Solebant etiam Romani post coenam vomere, ut cibo alvum exonerarent, ne large sumtus noceret; unde notus locus Cic. Or. pro Deiot. c. 7. de Caesare: *quum vomere post coenam te velle dixisses, in balneum te ducere coeperunt*, et Senec. ad Helv. 9. extr. *vomunt, ut edant; edunt, ut vomant.*[174] *quod tenditur*, plenum est, repletur, capax est. *Vrna* continebat quatuor congios, vel XXIV sextarios et dimidium amphoram. *admotum pedibus*, mensae; vel advolutum pedibus dominae, ob magnitudinem, non manibus adlatum. Plerique intpp. perperam exponunt, adpositum servis, ut pessimum vinum; idque putant bibisse, qui vomere voluerint. Immo a domina bibitur *Falernum*, (v. 430) deinde *ante cibum*, forte et vinum, aqua calida mixtum, more Romanorum, (v. Lips. Elect. I, 4) denique *sextarius alter* s. secundus, adeoque duo sextarii. Hinc vomitus. *Sextarius* sexta pars congii, capiens XII cyathos, vel binas cotylas s. heminas. *ducitur*, exhauritur, defunditur ex oenophoro; vel bibitur, ut passim, v. c. ap. Horat. Od. I, 17, 22. et IV, 12, 14. *rabidam orexin*, *ὄρεξιν*, adpetitum, h. l. edendi, *facturus*, excitaturus, exinanito per vomitum ventriculo al-

173 Schurzfl. monet, h. l. tangi antiquum morem bibendi statim a balneo, quem comitialibus prohibuerit Alex. Trallianus p. 74. Cf. Mercurial. Var. Lect. I, 7.

174 Cf. Ernesti ad Suet. Aug. 77. et clav. Cic. in Ind. Graeco v. ἐμετικη; et Casaub. ad Suet. Vitell. 13.

voque exonerata. *Ex longo rabies collecta fatigat edendi,* Virg. Aen. IX, 64. — *Dum redit* e stomacho, remittitur vomitu, evomitur. *toto intestino*, abluto ventriculo, et alvo purgata. *Marmoribus*, in marmoreo pavimento, (quale in magnifico triclinio esse solebat) *rivi properant*, ὡσεῖ pro, multum vini fluit, eiectum ex *pelvi*, in quam illud inspuerat, quaeque inde *olet. Falernum* exquisite dictum. *Heres mero Tinguet pavimentum superbum Pontificum potiore coenis,* Horat. Od. II, 14, 26 sq. *Natabant pavimenta mero; madebant parietes,* Cic. Phil. II, 41. Cf. Var. Lect.

431. 2. Serpentes avidissimi sunt vini, unde et eo in sepibus imposito olim capiebantur ebrii. [175]

433. Maritus *oculis opertis*, clausis ob tantam turpitudinem, *substringit bilem*, iram et indignationem coercet ac reprimit: non effundit, metuens iram imperiosae uxoris.

434—456. *Gravior* tamen, h. e. molestior et minus tolerabilis est uxor, quae nimis docta esse aut videri vult, cuiusque oratio est volubilis. *discumbere* ad mensam: nam modo sermo fuerat de uxore, quae ante coenam in balneum iverat. Antiquo autem et a Graecis recepto more etiam in conviviis de rebus, ad philosophiam aliasque artes ingenuas pertinentibus, disputari, et potissimum in missuum intervallis aut remotis mensis loca quaedam poetarum recitari solebant; unde mox convivis occasio fabulandi data. Facile tamen intelligitur, quanti habenda sint haec iudicia, a parum sobriis profecta, et ab iis, qui oblectandi sui causa, non serio literas tractant. Tales tum temporis plerique procerum erant, iisque similis femina, quae h. l. describitur. *Ecce inter pocula quaerunt Romulidae saturi, quid dia poemata narrent,* Pers. I, 29. ubi v. Casaub. Cf. inf. ad v. 448 sq.

175 v. Aristot. hist. anim. VIII, 8. Plin. X, 72. s. 93. XXII, 23. et Erasm. Prov. III, 10, 98.

435. *perituræ ignoscit Elissae*, non tam miseretur Didonis et excusat eam, quod ex inpatientia amoris perire voluerit post discessum Aeneae; quam excusat laudatque Virgilium, qui tam scite et amores Didonis in carmen suum intulerit, et iustas struxerit finxeritque caussas, quare ipsa sibi mortem consciverit. De utraque re vide, quae disputaverit Heyne in princ. Aen. IV. et Exc. I. Praeclare autem h. l. ubi de laude Virgilii agitur, amorum Didonis mentio fit, quoniam et mulier iudicium fert, et poeta ille in hac carminis sui parte summam artem vario modo declaravit. *Elissae*, Didoni. v. Var. Lect. *Committit et comparat*, verba synon. de quibus v. sup. ad v. 378. et ad I, 163. *Comparat Maronem et Homerum*, ut Critici tam recentiores, quam veteres.[176] *in trutina suspendit*, ponit, h. e. Criticorum more eorum virtutes examinat eosque comparat.[177]

438 sq. Tam clara est vox eius et tanta orationis copia, ut, qui his virtutibus in primis excellant, immo magna hominum *turba*, ei cedant ipsaque loquente taceant. *loquatur*, loqui conatur. *Altera nec mulier*: nam multae mulieres et vocales sunt vel sonorae, et loquaces vel disertae. *verborum vis*, ut Gr. δύνα-

176 v. c. Plut. de Homero et al. passim, Quintil. X, 1. Gell. III, 11. IX, 9. XVII, 10. Macrob. V. et VI.

177 Sic *iustum gemina suspendere lance ancipitis librae* dixit Pers. IV, 10. et similia Tibull. IV, 1, 40 sqq. (ubi v. Heyne) et Horat. Sat. I, 3, 72. et Epist. II, 1, 30. Cf. inf. VII, 113. 114. Perperam Rigaltius in Diss. de Sat. Iuv. arbitrabatur, his versibus ab ipso poeta, etsi obscure, plus ponderis et maiestatis tribui Virgilio, idque facile intelligi posse ab iis, qui in trutinarum et examinum ratione leviora pondera a gravioribus *suspendi* adtollique non ignorent. Enimvero femina h. l. non modo Homerum, sed et Maronem, hunc *inde* h. e. ex una parte, ex *alia* s. altera *parte* illum *suspendit*; et suspenduntur s. suspensae sunt, h. e. alte pendent propr. trutinae, indeque et res iis inpositae. Cf. inf. VII, 113, 114.

μις, orationis copia, et simul vocis contentio ac vigor vel claritas. *cadit*, excidit ore, effunditur.

441 sqq. Egregia volubilis ac sonorae linguae descriptio! Quot verba (plerumque inania) fundit mulier loquax, tot *pelves* ac *tintinnabula pulsari dicas* ac putes. Similiter Silenus Vlyssem adpellat ἄνδρα κρόταλον ap. Eurip. in Cycl. v. 104. ubi v. Hoepfner. Eodem spectat proverb. Δωδωναῖον χαλκεῖον, (de quo v. Erasm. Prov. I, 1, 7.) et Sympos. Aenigm. LXXIX de tintinnabulo: *Aere rigens curvo patulum componor in orbem; Mobilis est intus linguae crepitantis imago; Non resonat positus, motus quoque saepe resultat:* ad quae verba Wernsdorf in Poet. lat. min. T. VI. p. 554 haec notavit: „Malleolum mobilem, quo tintinnabulum pulsatur, similem esse dicit linguae, quae adpulsu suo ad palatum vocem et sonum efficit: quod expressit Horat. Serm. II, 3, 274. *Quid? quum balba feris annoso verba palato.* Ob eam causam videtur Iuvenalis mulieris argutam garrulitatem tintinnabulis adsimilare."

442. 3. Festiva sententia, qua simul vulgaris superstitio ridetur: Nil opus est amplius tot tubis et pelvibus, quibus plebs laboranti Lunae subcurrere conatur; quod iis effici creditur, haec mulier solo linguae suae strepitu ac sono praestare potest. Veteres, rerum physicarum ignari, Lunam propterea, quod magicis sagarum incantationibus cogeretur in terram descendere, ac spumam vel virus, quo veneficae uterentur, in herbas effundere, deficere putabant, ac reluctari vel *laborare:* ne itaque vinceretur carminibus ac coelo devocaretur, sed ad carmina illa obsurdesceret, in hac lucta ei *laboranti* *aerium* sono, crepitu *pelvium*, ac *tintinnabulorum*, *tubarum* cornuumque concentu *subcurrere* conabantur. Quae anilis superstitio notissima. [178]

178 v. Heyne ad Virg. Ecl. VIII, 69. Broukhus. et Vulp. ad Tibull. I, 8, 21. 22. Harduin. ad Plin. II, 12. s. 9. Lips. ad Tac. Ann. I, 28. et Elmenhorst. ad Minuc. p. 128. Eadem

444 sq. Vide, ut inflectat in sensum orationem ad gravitatem.[179] Sensus nexusque vss. 444 sq. hic est: Sapiens etiam pulcris honestisque rebus modum ac finem ponit s. statuit; (*Est modus in rebus, sunt certi denique fines, Quos ultra citraque nequit consistere rectum*, Horat. Sat. I, 1, 106. 107. ac similiter 2, 111 sq. et al.) hinc ingenium quidem et disciplina et bonorum librorum lectione subigere, vel animum liberali doctrina excolere, non feminas minus quam viros decet; at omnem curam operamque ad studium philosophiae, rhetoricae, grammatices aliarumque artium conferre, non nisi viris proprium, vel decorum ac fas est, et, si mulier haec virorum studia sectatur, eorum quoque et habitu utatur, et reliqua negotia agat, adeoque plane mulier esse desinat.

445. Epitheton *docta* in feminis non ad artis tantum poeticae, sed philosophiae etiam, historiae, omniumque, quae lectione addiscuntur, studium esse referendum, ex vss. 448 sq. intelligitur, et contra Broekhus. probavit Heyne Obss. ad Tibull. IV, 6, 2. — In vss. 446. 447. habitus negotiaque virorum, non philosophorum tantum aut oratorum poetarumque, (quae communis fere interpretum sententia est) designantur.[180]

446. Virorum tunicae erant substrictae et breves, circa humerum desinentes, feminarum autem molliumque hominum manicatae ac talares, h. e. prolixae, et ad ta-

hodieque non Muhammedanos tantum omnemque fere Orientem, sed Iudaeos quoque multosque e Christianis teneri, monet Hennin.

179 Perperam interpretes v. 444 ita exponunt: Philosophatur etiam, ac praecipit modum et finem rebus honestis, h. e. docet ipsa sapiens, quid sit honestum, quid utile, quid pulcrum; vel instituit peculiarem sectam, et finem certum rebus honestis adsignat, ad quem omnia dicta ac facta tamquam ad scopum dirigat; vel denique more philosophorum de *fine* vel summo bono disputat, omnibusque rebus agendis et honestis summum aliquem finem inponit.

180 Quod recte monuit Ferrar. de re vest. III, 24. et iam ante eum vetus Schol.

los demissae. [181] Bene vetus Schol. *adcipere debet virilem habitum et cingi, ut vir;* et ad v. 447. *Silvano mulieres non licet sacrificare.* Huic agresti horridoque Deo viri sacrificabant, feminae Iunoni et Cereri. Cf. Ferrar. l. l. Agricolae tamen prisci *Tellurem porco, Silvanum lacte piabant*, teste Horat. Epist. II, 1, 143. *quadrante lavari;* nam lavaturi vulgo quadrantem dabant balneatori; non pauperes tantum philosophi, quod male conligitur ex Horat. Sat. I, 3, 37. Cf. sup. ad II, 152. Enimvero feminae quoque lavabantur in publicis thermis balneisque, e quibus alia iis, alia viris propria erant. v. Vitruv. V, 10 et al. Non itaque vs. 446. 447. sola ac propria virorum negotia memorantur, quod tamen supra monui. Forte tamen feminis maiore, vel nulla adeo mercede soluta aditus ad balnea patuit. [182]

448 sqq. Grangaeus comparat verba Martialis, *Non sit doctissima coniux,* et Eurip. Hippol. III. *Σοφὴν δὲ μισῶ. μὴ γὰρ ἔν γ' ἐμοῖς δόμοις Εἴη φρονοῦσα πλεῖον, ἢ γυναῖκα χρῆν. Τὸ γὰρ πανοῦργον μᾶλλον ἐντίκτει Κύπρις Ἐν ταῖς σοφαῖσιν.* Poeta vero feminam forte, nescio quam, tunc temporis viventem, toto h. l. respexit. Vetus Schol. ad v. 434. „Statiliam Messalinam insectatur, quae, post quatuor matrimonia diverso exitu soluta, postremo Neroni nubsit: post quem interemtum, et opibus et forma et ingenio plurimum viguit. consectata est usum eloquentiae usque ad studium declamandi.“ Ingeniose Henninius: „Suspicor per transennam notari h. l. Sulpiciam, Caleni uxorem, feminam doctissimam, quae et ipsa ad Satiras adcessit, unde Iuvenalis invidiae oestro

181 Cf. Salmas. ad hist. Aug. T. II. p. 556 sq. et VV. DD. ad Gell. VII, 12. et Plaut. Poen. V, 5, 24.

182 Ferrarius l. l. laudat Gloss. vetustiss. mss. in biblioth. Mediol. *Mulieres neque ad tonsores, neque ad balneas publicas eunt;* et alias: *Viri quando ingredi volebant thermas, aere lavabantur, i. e. pecuniam dabant custodibus, feminae se ipsas pro pretio;* denique alias: *Quadrante, virorum pretium, feminae vero gratis.*

forte percussus, qui primus videri voluit coelo Latino ignotam Satirae rationem bacchari, indignatus feminam in gloriae partem venisse, stilum in feminas literatas generatim, sed obliquo in Sulpiciam oculo strinxit. Quam enim ceteroquin Satirae bilem mereretur femina, quae ingenio et opibus pollens literas tractat? Adtende iterum: quod *committat vates* Sulpicia, ipsa fatetur: *Primaque Romanas docui contendere Graiis.* Quod philosophiae studio fuerit delectata, vel satirica illa querela de exactis urbe philosophis ostenderit, in qua sane non *unum curtum sermone rotato enthymema*, non una *historia*. Quod *Palaemonis artem volverit*, ipsa fatetur, quum in illa Satira ait sibi *lusa multa millia Phalaecorum, Iambicorum, Scazontum* cet. ut non inmerito loquacitatis a Nostro v. 438 sqq. adcusata videri possit. Quod *antiquaria* fuerit, et ea ipsa Sulpiciae Satira docet."

448. *Non habeat dicendi genus* adcuratum, ad rhetoricae grammaticesque regulas exactum; (cf. v. 453.) vel *non habeat* h. e. non noscat diversa dicendi genera, rectum ac pravum vel sublime, mediocre et tenue, vel demonstrativum, deliberativum et iudiciale, vel denique Asiaticum, Rhodium, Atticum et Laconicum, quae in libellis rhetoricis memorantur.

449. *aut curtum* cet. h. e. aut Dialecticae artis perita sit. *Enthymema*, ἐνθύμημα, proprie quaelibet cogitatio, et deinde conclusio e sententiis contrariis, vel forma syllogismi, qui Aristoteli μονολήμματος dicitur, in quo una praemissarum propositionum deest, quam ἐνθυμέομαι, cogito, h. e. in mente retineo.[183] *Curtum* vocatur, quoniam est decurtata et trunca quaedam argumentandi ratio. Verba *sermone rotato* spectant ad rotundam brevitatem propositionum vel sententiarum omnisque conclusionis, quae, quo brevior ac rotundior est,

183 Cf. Cic. Topic. 13 et 14. Quintil. V, 10 pr. V, 14. 24 et VIII, 5. 9.

eo fortius ferit. [184] *torqueat*, praeclare, metaphora petita a iaculis, quae, quum brevia ſunt, *rotando torquentur.* Id iam animadvertit Muretus Varr. Lectt. VIII, 21. ubi etiam adſcripſit locum Platonis de Spartanorum loquendi conſuetudine, quos ab initio rudes ac inperitos videri, ſed poſtea torquere et vibrare brevem aliquam ſententiam dicit. Hinc *iaculator* dicitur rhetor inf. VII, 193. et ap. Senec. in Epiſt. *Eadem illa ſententia, velut lacerto excuſſa, torquetur*, ap. Cic. Or. 70 *Demoſthenis vibrant fulmina*, ap. Petron. 109. et Quinctil. XI, 3. §. 120. *iaculari dicta et ſententias.* [185]

452. *artem Palaemonis*, h. e. Grammaticam. Nam M. vel Q. Remmius *Palaemon* ſub Tiberio et Claudio principem locum inter Grammaticos tenuit, et adrogantia fuit tanta, ut ſecum et natas, et morituras literas, iactaret. [186] *volvit* verbis et lingua, vel ſecum ſ. animo, expendit, examinat, vel tractat; quae notiones etiam verbo ſimili *verſare* ſubiectae ſunt.

454. *Antiquarii* dicuntur vel veterum poetarum, hiſtoriarum et antiquitatis ſtudioſi, vel qui uſu et inveſtigatione antiquarum obſoletarumque vocum ac locutionum eruditionis famam adfectant, vel denique qui priſcos libros legunt et tractant. Cf. Intpp. Suet. Aug. 86. *amicae opicae*, quae Opice, ſ. Oſce, Oſcorum more, h. e. barbare, indocte ac male loquitur. v. ſup. ad III, 207. *nec curanda viris verba*, quorum ne viri quidem rationem habent, quae non adtendunt.

184 Cf. Wernsdorf Poet. Lat. Min. T. IV. p. 253.

185 Turnebus Adverſ. III, 17 *ſermonem rotatum* h. l. putat eſſe orationem converſione concluſam, atque comprehenſam ambitu; quod genus dicendi a Cicerone (Partit. 5.) *verſum*, ab Ariſtotele συνεστραμμένον adpelletur, et quo contorta oratio ſit, ideoque brevior, quam ſponte naturae fuſa.

186 Cf. inf. VII, 215 ſq. Sueton. de ill. Gramm. 23. Voſſ. Gramm. I, 4. „et Dodwelli Annal. Quintil. p. 184 ſqq. Vetus Schol. *Palaemonis*, Grammatici, magiſtri Quintiliani oratoris.“

456. Hinc Martial. XI, 20 *Quaeris, cur nolim te ducere, Galla? diserta es, Saepe soloecismum mentula nostra facit.*[187] *liceat fecisse* etc., h. e. mulier non sit tam docta, ut intelligat, maritum barbare et vitiose loqui, neque tanta eius sit eruditionis adfectatio, ut mariti barbarismos castiget.

457 sqq. Aliae mulieres, in primis divites, nitorem munditiemque adfectant, ut non maritis, sed moechis placeant, earumque mira est impudentia superbiaque. Cf. sup. ad v. 30 et 136 sq. *virides gemmas*, smaragdos, vel zmaragdos.[188] *commisit*, tradidit, h. e. adpendit. *magnos elenchos*, uniones s. margaritas oblongas, in piri modum turbinatas.[189] *auribus extentis* pondere margaritarum. Similiter Senec. Herc. Oet. v. 661 *gemmiferas detrahit aures Lapis Eoa lectus in unda.*

460. Cf. sup. ad v. 30 et 136 sq.

461 — 473. Femina, ut moechis placeat, pane siligineo, in lac asininum intincto, et unguentis oblinit faciem. *Pane tumet facies*, v. sup. ad II, 107.[190] Haec verba, ut et ea, quae sequuntur, referenda ad incrustationem panis madidi, quo femina domi apud maritos, ut cutem molliret, linebat faciem, eique velut *tectorium* quoddam, h. e. crustam vel *κατάπλασμα* et *ἐπίχρισμα*, inducebat, quod deinde foras proditura abstergebat lomento vel *σμήγματι* ex lacte asinino, ut moechis place-

187 *Soloecismus* quid sit, vel tironibus notum. v. Cic. ad Herenn. IV, 12. et Gell. V, 20.

188 De huius vocis scriptura v. Schwabe ad Phaedr. III, 18, 7. et Heyne ad Tibull. I, 1, 51.

189 v. Plin. IX, 35 s. 56 ibique Harduin., Isidor. Orig. XVI, 10. Schakii Myrothec. I, 47. Bartholin. de inaur. vett. p. m. 6 sq. 30 sq.

190 *tumet*; vet. Schol. quia medicamen ad tendendam faciem, aut cutem magis. Cepit itaque de tentipellio. s. medicamento, quo cutis et rugae extenduntur, *φαρμάκῳ πρὸς ῥυτίδας*, ut Festus et Glossae exponunt. *Cutem in facie erugari lacte asinino putant*, Plin. XXVIII, 12. Sed ita facies nec tumet, nec *foeda* fit *adspectu* et *ridenda*.

rei, et cutis poliretur.[191] Hinc *foeda adspectu ridendaque facies*, nondum lota ac polita, et mox *tectoria prima*: nam *tectorium* proprie dicitur albedo et incrustatio; quae creta potissimum et gypso muris aut parietibus et pavimentis inducitur. Hinc et *labra mariti*, faciem incrustatam exosculantis, *viscantur* et adglutinantur, h. e. tamquam in visco et glutine inhaerescunt: unde *miseri mariti*. — *Poppaeana*, quod Britan. iam monuisse video, non videntur esse medicamina faciei, ex madido pane et lacte asinino confecta, quae nec *pinguia* sunt, nec *spirant*, sed unguenta suavis odoris aut magni pretii, ita (forsan primum a poeta nostro) appellata a Poppaea, Neronis uxore, (ut *Cosmiana*, et *Nicerotiana*) ob inventionem eius, vel usum frequentem. Poppaea notissima e Suet. Ner. 35. et Tac. Ann. XIII, 45. 46. XIV, 1. 60. XV, 23. XVI, 6. Vetus Schol. „Poppaea, uxor Neronis, adeo diligens in excolenda forma fuit, ut eam quinquaginta asinae (quingentae potius vel adeo sexcentae, si fides habenda Plinio, cuius loca sup. ad II, 107 adscripsi) sequerentur missam in exsilium. Medicaminis ipsum autem nomen Iuvenalis *Poppaeana* dixit, quasi ab illa inventum sit." *Spirat P.*, odorem eorum emittit s. fundit, ut *spirare odorem*, *Amores*, πνέειν Ἔρωτας cet.

464—6. Cf. Var. Lect. Lipsius Epistol. Quaest. IV, 25. poetae menti obversata putabat verba Lucilii Sat. XV. *Quum tecum est, quidvis satis est: visuri alieni Sint homines, spiram, pallas, redimicula promit.*

465. *Foliatum* unguentum, s. nardinum et malobathron, paratum ex nobili oleo, quod habent *folia* nardi et malobathri, inpr. in *India*, de cuius magno pretio ac indole v. Plin. XII, 26. s. 59. XIII, 1 extr. et 3 extr.[192] *moechis parantur*, in eorum gratiam

[191] Cf. Salmas. ad Spartian., et Gonsal. ad Petron. p. m. 81.

[192] Cf. ad hh. ll. Intpp. it. Martial. XI, 28, 9. XIV, 110, 2. Barth. ad Claud. Eutrop. I, 226. Cruqu. et Iani ad Horat. Od. II, 7, 8.

praeparantur, vel ut mox *his emuntur.* Argentor. Brit. tat. „Bene ait *parantur.* unguenta enim inventa sunt ad alienam voluptatem: nam qui odorem gerit, ipse non sentit.“ *quidquid* odorum, aromatum, gemmarum, etc. quibus India abundat. *huc*, Romam. *mittitis*, pro vulg. mittunt. *Indi graciles*, v. sup. ad V, 53.

467. *aperit*, retegit, *vultum*, crassa quasi obtectum, forte per totam noctem, ut eo mollior fieret, (unde *tandem*) et *reponit*, removet, *tectoria prima*, incrustationem panis: (v. sup. ad v. 461 sq.) nam *tectoria secunda*, quae nunc faciei inducit, sunt lac, unguenta (*foliata*) et fuci. Iam facies *incipit agnosci*, *atque fovetur*, abluitur, tenerescit, et candorem adcipit, *lacte* asinino. v. sup. ad II, 107.

469. 470. Id fecit Poppaea, in exilium missa. Vid. loca Plinii et Dionis, quae sup. ad II, 107 laudavi. *ad axem Hyperboreum*, h. e. ad extremas easque septemtrionales terrae partes. *axem*, plagam coeli, ut passim. De *Hyperboreis* loc. class. Plin. IV, 12. Cf. Virg. Ge. III, 196. ibique Heyne.

471 sqq. Henninius notat, Patres quoque ecclesiae nostrae gravissima severitate et bile plus quam satirica in hos fucos, quorum ope deformes naturam quasi ulcisci videantur, insurrexisse.[193] *offas*, micas vel frusta, (Grang. *de la farine reduite en masse*, quo sensu *offa* dicatur Plin. XV, 7.) *coctae et madidae siliginis*, v. sup. ad II, 107. et V, 70. *facies dicetur, an ulcus?* nam et ulcera sic medicamentis et emplastris foventur.

474—485. Alia crudelis feminae negotia, quae mane agit, postquam e lecto surrexit. Saevit in familiam, et iram, in maritum quacumque de causa conceptam, in servos servasque effundit. Talis Circe ap. Petron. Cf.

193 v. c. Tertull. de cultu fem. c. 5. Cyprian. de hab. virg. Tract. II. Ambros. de virg. lib. I. Hieron. de virgin. serv. ad Furiam et ad Demetriad. VIII, 10. inpr. Petr. Martyrem in Loc. Comm. et ad II Reg. IX.

Barth, Adverf. V, 8. Gravis vero caufa irae h. l. adfertur: *fi nocte maritus averfus* ab uxore *iacuit*; h. e. libidini uxoris non fatisfecit; quae fententia lepide ita exprimitur. Rigaltius laudat verba Luciani in Dial. Mer. Ἐταῖραν δὲ τις παραλαβὼν πέντε δραχμὰς τὸ μίσθωμα δοὺς καθεύδει ἀποστραφείς.

476. *periit*, actum eft de ea, δεινῶς pro, male tractatur, vel magnum ei inpendet malum. *Libraria*, non, quae libros transfcribit, fed quae lanam librat, et quafillariis adpendit, vel penfa lanificis ancillis distribuit.[194] *Cosmeta*, non κοσμήτρια, ornatrix, ancilla, quae dominam exornat, componens crinem cet.[195] fed κοσμήτης, fervus, qui mundum muliebrem curabat.[196] *ponunt*, deponunt, *tunicas*, exui iubentur, ut nudi vapulent. Cf. Perf. III, 1, 35. et Ovid. Amor. I, 6, 19. *Liburnus*, vet. Schol. „Nuncius, aut certe lecticarius, aut gerulus lecticae, qui *liburnata* eft." v. fup. ad III, 240. *poenas fomni alieni*; non fui, fed mariti, qui nocte averfus iacuit.

479. *frangit ferulas* dorfo fuo, dum iis caeditur: ut *Marius frangebat vertice vitem* inf. VIII, 247. *Scutica*, parvum flagellum, e loris vel corio bubulo (τὸ σκῦτος, corium) factum. Levia peccata *ferulis*, graviora *fcuticis*, et graviffima *flagellis* puniuntur. v. Horat. Sat. I, 3, 119. 120. ubi fimiliter hae voces iunguntur.

480. *Sunt, quae tortoribus* f. carnificibus *praeftent annua* falaria, quia toties fervos caedi iubent.

481 — 485. Saeviffima mulier adeo omnem exfuit humanitatem, et tam parum fuppliciis fervorum innoxiorum movetur, ut, dum hi, quos ne homines quidem effe

[194] Vet. Schol. *lanipendia*, de qua v. Paul. in L. XXXI. D. de donat. inter vir. et ux., Dufrefnii Gloffar. et Cuiac. Obff. IX, 30.

[195] cf. inf. 490. 495. Ovid. Art. 238. Suet. Claud. 40.

[196] Vetus Schol. „Eos dicit, qui ornamentis praefunt, non tamen et ornatrices." Cf. Spanhem. ad Callim. H. in lavacr. Pall. v. 21. et Wower. ad Petron. p. 472.

putat, (cf. sup. v. 219—222) caeduntur, *obiter*, quasi aliud agens, (v. sup. ad III, 241.) *faciem linat* medicamentis s. fuco, *audiat amicas* secum confabulantes cet. Cf. Var. Lect.

482. *considerat* et miratur *aurum pictae vestis*, vestem acu pictam auroque intextam. De tali veste v. Plin. VIII, 48. *latum aurum*, ut inf. X, 27. Cf. Heins. ad Ovid. Ep. Her. IX, 127. — *Diurnum*, s. diarium sc. scriptum, ἐφημερὶς, (cf. Gell. V, 18.) liber, in quo acta diurna s. quotidiana, rationesque potissimum adcepti et expensi, consignantur. *Diurnos commentarios* dixit Suet. in Aug. *Transversa diurni* vet. Schol. recte forsan interpretatur, ratiocinium diurnum, in transversa charta scriptum. (Gr. ὀπισθόγραφον.) [197]

484. Exi, iam abi, furcifer cet. *Intonat horrendum*, horrende femina, ut ap. Virg. Aen. XII, 700. et inf. v. 517 *grande sonat* sc. Semivir; vel τὸ *intonat* impersonaliter adcipiendum est. *Intonet* autem gravius, quam resonet. *cognitione peracta*, non recognitis rationibus, sed finita quasi causae cognitione, et sumto de servis supplicio.

486. *Praefectura*, administratio et gubernatio, *domus non mitior est aula Sicula*, h. e. matrona s. femina, quae domui et familiae praeest, non minus crudelis in servos, quam tyranni Siculi, Phalaris et Dionysii, in cives.

197 Similiter fere *adversaria* Coel. Rhodig. XII, 21. Ita dicuntur libelli, in quibus et *adversa* parte, perque *transversum* scribebatur, et in quos sine ordine omnia coniiciebantur, transferenda deinde in tabulas adcepti et expensi. v. Salmas. de Vsur. p. 147. Minus probanda Grang. explicatio: legit diurnum *transversa* h. e. transverse, obiter; ut sit enallage. Sic fere *transversa tueri* ap. Virg. Ecl. III, 8. et Valer. Fl. II, 154. ubi v. Burm. Sed ita saltem *diurnum*, non *diurni*, dixisset poeta. Quidam, v. c. Gonsal. ad Petron. p. m. 115. verba nostra ad rationes, crudeliter aliquamdo a servis exactas, referunt coll. Senec. Epist. 122. *Audio circa horam tertiam noctis flagellorum sonos: quaero, quid faciat; dicitur rationes adcipere.*

487. *Nam si constituit*, statuit, *ornari* cet. Alii exponunt; *constituit* scil. moechis locum et tempus conveniendi. v. sup. ad III, 12. Sed hoc verbum ita simpliciter dici ac capi posse, vix crediderim.

488. *exspectatur in hortis*, a moechis.[198] *Sacraria*, aediculas et templa *Isidis*, apud quae (in porticibus) et in quibus multa admittebantur stupra et adulteria.[199] In octo regionibus Romae templa Isidis erant. *lenae Isiacae*, mulieris, quae apud aedem Isidis lenocinatur; vel sacerdotis; nam sacerdotes Isidis lenocinium quoque faciebant.[200] Malim de ipsa Iside quasi lenocinante accipere; quae tamen ratio paulo durior est: nam sic *Isiacae* poeta dixit pro *Isidis*.

490—507. Conf. Senec. de brevit. vitae c. 12. *Disponere crinem*, ut *ponere*, *componere*, *fingere*, *aptare*, *colere*, *ornare*. — *laceratis* ab irata et crudeli domina *ipsa capillis*, ut fere ap. Ovid. Met. III, 169 *Ismenis Crocale sparsos per colla capillos* (Dianae) *Colligit in nodum*, *quamvis erat ipsa solutis*.

491. *Nuda humero*, discissa veste ab irata domina, vel posita veste, ut caedatur, si quid peccet. cf. ad v. 476. *Psecas*, puella ornatrix, sic dicta a ψεκάζειν, irrigare, h. e. unguentis delibuere, ut ap. Claudian. de nupt. Honor. et Mar. Carm. X, 101. *largos haec nectaris imbres irrigat*. Idem nomen occurrit in Reines. Inscript. I, 89 ubi v. not. p. 125. 126. de arte puellae ornatricis s. comtricis, (κομμώτριας, κομμώτριας, κομμήτριας, πλεκτρίας, κοσμήτριας) capillis balsamum, aut odoratos pulveres, medicatos succos cet. instillantis, eosque apte disponentis. *Psecas* nympha et comes Dia-

198 Grangaeus suspicabatur, tangi historiam Messalinae et Silii, hortosque Lucullianos. de quibus v. Tac. Ann. XI, 1. 32. 37. At de congressibus illorum in his hortis nulla ibi fit mentio.

199 Cf. inf. IX, 22 sq. Ovid. A. A. I, 77 sq. III, 635 sqq. Ouzel. et Elmenh. ad Minuc. p. m. 237. Alex. ab Alex. VI, 8. et inpr. Ioseph. Antiq. XVIII, 4. et 10.

200 v. Ioseph. l. l.

nae ap. Ovid. Met. III, 172. Vetus Schol. „ψεκάζειν, Graece dicunt, quando minutum s. rarum pluit. (ψεκάζ-ros): Ornatrices igitur componentes (forte, comam ponentes) rarum ac parvum aquae solent mittere, ac velut ψεκάζειν. Ergo nominis etymologiam ab arte sumsit.“

492. *Altior hic quare cincinnus*; verba dominae increpantis servam. *Taurea*, non nomen matronae a *tauri* feritate fictum, sed scutica e corio taurino. *crimen*, quasi grave peccatum commiserit Psecas. *capilli non bene*, apte et aequaliter *flexi*, non decenti inflexione crispati.[201] Similiter Martial. II, 66. *Vnus de toto peccaverat orbe comarum Annulus, incerta non bene fixus acu. Hoc facinus Lalage speculo, quo viderat, ulta est, Et cecidit saevis icta Plecusa comis. Desine iam, Lalage, tristes ornare capillos, Tangat et insanum nulla puella caput. Hoc salamandra notet, vel saeva novacula nudet, Vt digna speculo fiat imago tua.*

494. 495. Verba poetae miserantis ancillam, et dominae deformitatem deridentis. *Si tibi displicuit nasus tuus*, h. e. facies, quam in speculo contemplaris, non placet, quia deformis est, nec pulcra reddi potest arte; unde ira.

495. *Altera* ancilla *laevum*, a sinistra parte, *extendit*, componit, *comas* confusas. *volvit in orbem*, qui *annulus* vocatur Martiali l. l. *Multifidos crinis sinuatur in orbes* dixit Claud. R. P. II, 15. et de nupt. Hon. et Mar. *tertia retro Dat varios nexus, et iusto dividit orbes Ordine.*

497—501. Recte Grang. „Satirice, quod matronae, tamquam senatores, de ornatu capillorum deliberent, et sententiam dicant. Similis iocus sup. Sat. IV, 72 sq. de rhombo pisce, ad quem *vocantur in consilium proceres*. Seneca de brev. vit. c. 12. *Dum de singulis capillis in consilium itur* cet.“ *matrona*,

201 v. Heins. ad Ovid. Am. I, 14, 26.

ancilla vetula, ob aetatem usumque peritior, quae nunc *lanis*, lanificio, *admota* est, postquam *cessavit emerita acu*, h. e. emeritis quasi stipendiis, propter aetatem et hebetatam oculorum aciem, vacationem adcepit a teneriori ac subtiliori manuum opera, a suendo, vel pingendo acu, vel potius comendo, crispando et componendo crine, ut *acus* sit crinalis. Vox *emerita* praeclare e re militari petita est, ut reliquae, *sententia prima Huius erit, post hanc aetate atque arte minores Censebunt* e curia vel senatu, in quo princeps senatus senioresque Patres primi *sententiam* dicebant vel *censebant*, et ceteri ordine rogabantur.

500. Tamquam *fama* aut *anima*, ipsa vita, in periculum et discrimen vocetur, vel in discrimine versetur.

502. *Tot ordinibus* vel gradibus cincinnorum cirrorumque *premit caput*, *tot compagibus*, fasciis, vittis, vel potius tabulatis quasi et contignationibus, (*Etagen*) *aedificat*, quod κατακρημνισμὸς καὶ σκηνικὸς dicitur. Grangaeus: „Antiquae, inquit, matronae crines ad verticem capitis convolutos habebant, et adgestos quasi in turrim aut metam in primore parte capitis.“ Talis structura vel strues capillorum, dicitur *tutulus*, Luciano ἐπανάστασις τριχῶν, Statio Silv. I, 1, 113 *celsae frontis honores suggestusque comae*, Lucan. II, 358 *corona matronae*. Hoc est *alienis capillis turritum verticem struere* ap. Hieron. ad Demetriad. 130. sect. 7. *Turritum tortis caput adcumulare in altum Crinibus* ap. Prudent. Psychom. 183. *comam in gradus formare* sive *frangere*, ap. Suet. Ner. 51. et Quintil. I, 6, 44. *tortos in fluctus ponere crines* ap. Manil. V, 147. Henninius laudavit Mart. Capell. de Nupt. IV. qui haec explicat: *Cui crines tortuosi, decentique inflexione crispati et nexiles videbantur; qui tamen deducti per quosdam consequentes gradus, ita formam totius capitis circulabant, ut nihil deesse cerneres, nihil superfluum detineres:* et Tertulliani, cui eadem res bilem commoverit, verba in libro de cult. fem. „*Adfigitis*

nescio quas enormitates sutilium capillamentorum, nunc in galeri modum, nunc in verticem retro subgestam. Optime tamen mens poetae percipietur e nummis.[202]

503, 504 sq. Mulier, cui ita in priori capitis parte crinis in formam turris alte structus est, *a fronte* videtur esse procera, ut *Andromache*, uxor Hectoris,[203] *post*, h. e. a tergo, *minor est*, ut *aliam credas*. — Quae poeta h. l. asperioribus facetiis perstringit, nostris quoque temporibus ridendi occasionem dabunt.

504 sq.[204] *cedo*, dic, quid credas; vel, quanto magis scil. aliam credas, *si* breve lateris spatium sortita est? cet. German. verterem: *wie, wenn sie gar von Natur sehr klein, oder verwachsen ist?* Haec interpretatio firmatur simili poetae loco, inf. XIII, 210, ubi *cedo*, *si* eodem sensu dicitur: *Nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum, Facti crimen habet: cedo, si conata peregit?* Quae quum ita sint, v. 507 interrog. signum posui. — *si breve parvi sortita est lateris spatium*, si nimis brevi corporis statura est, vel adeo mutilata aliqua corporis parte. Haec staturae brevitas facete mox adumbratur v. 506. et inpr. v. 507. *virgine Pygmaea*; cf. inf. ad XIII, 167. *Cothurni* calceamenta sublimiora subere conferta, quibus multi, ut grandiores videri vellent, usi sunt.

202 Cf. Valesiana p. 99 sq. Aeneae Vici Imagg. Augustarum, Bartholin. de Inaur. Vett. p. 9. 12. Iunius de Coma c. 7. Salmas. ad Tertull. Pall. p. 246. al.

203 de qua v. Ovid. A. A. II, 645 sq. III, 777. 778. al.

204 Verba obscura, quae alii ita interpretantur: Da et concede, hoc parvis illis mulieribus, permitte ac indulge, ut altiores videantur ac videri velint, ut naturam arte corrigant, si breviores sint staturae. Alii ita: Et quidni illa alia videatur a fronte, quam a tergo, cedo enim et dic, an non alia videri queat, quum a natura parva sit et brevis? Britann. vero sic: cedo h. e. dic mihi, quomodo facit, tam brevi statura, quum maritum vult osculari? erigit se in plantas. Nihil horum satisfacit; nam sententiae illae vel languent, vel ex verbis poetae perperam eliciuntur; et *cedo* neutiquam significat *concede*.

diores fierent, impr. tragoedi, (ut comoedi *soccis*) utebantur, angustam referentes deorum heroumque speciem; unde etiam stilus tragicus vel grande dicendi genus, ipsaque tragoedia *cothurnus* dicitur inf. v. 634. VII, 72. et XV, 29.

507. *ad oscula* non tam mariti, quam moechi; ut eum osculetur. *levis*, agilis, *ἐλαφρὰ*, *κούφη*.

508. Mulier talis, quae et adultera est et cultus studiosissima, nullam mariti rationem habet, vel sumtuum, quos facit: dum se ornat et moechatur; non curat rem familiarem. *Vivit, tamquam vicina mariti*, non coniux eius esset. Cf. sup. v. 141. et ibi not.

510. 511. Festive et *σκωπτικῶς* poeta dicit: *Hoc solo propior* est, h. e. ostendit, se uxorem, non vicinam esse, et in iisdem aedibus habitare, *quod amicos et servos coniugis odit*, eique *gravis est rationibus* multis expensis. Cf. Var. Lect.

511—592. Aliud feminarum vitium est nimia propensio ad stultam cuiuscumque generis superstitionem, quam potissimum peperit futurorum scrutandorum et praesciendorum cupiditas, qua homines omni aevo flagrarunt. Qua ratione et quo ordine singula huius rei momenta tractaverit poeta, Henninius iam docuit his verbis: „Subtilissime ab hoc versu usque ad v. 592 traducit omne genus divinationum, quae in usu erant apud Iudaeos 542—550. Armenios et Syros 550—552. Chaldaeos 553—571. Aegyptios, quorum mirificam superstitionem obiter exagitat 572—581. Phryges 582—592. Indos 592. perstringit Romanorum Bellonarios 511. 512. Graecorum Gallos Magnae Matris 513—541. hi enim Galli, quos modo dixi, maxime divinationum erant studiosi. ridet lustrationes cuiuscumque generis et expiationes 518—529. noctes viduas diebus sacris 535. 536. preces meditatas, vel et cum lacrimis fusas 539. sacrificia 541. 542. procurationem fulgurum 587. quin immo per satiram etiam adoritur revelationes sacras 544. 545. risui propinat dein enthusiasmos 514. 515. somnia et prae-

dictiones ex illis 530. 531. extispicinam, haruspicinam, ubi obiter inpia homicidia ad expiscanda futura notat 549—553. auguria et auspicia 585. Satirica hinc bile perfundit oracula in genere, et speciatim Hammonis Libyci ac Apollinis Delphici 554—556. Mathematicos 557—568. Apotelesmaticos 569—571. Astrologos 572—581. Ophthalmomanticen 578. 579. Medicos, qui Medicinae Astrologiam adcommodant 580. 581. sortes, metoposcopos, chiromanticen 583. 584. Paucis, omnem Gentilium religionem subsannat, quam acutissime ad ineptas superstitiones, in quas sequior sexus est proclivior, refert, et summa styli acrimonia omnes etiam absurdissimas aliarum gentium superstitiones Romam, tamquam in sentinam, confluxisse indignatur.“ Cum hoc loco class. de variis superstitionum generibus disputationem Heynii in Opusc. Academ. Vol. III. p. 203 sq. 270 sq. 291. et 312 sq. de earum caussis ac classibus contulisse neminem poenitebat.

511 sq. De sacris *Bellonae* et Bellonariis cf. sup. IV, 123 sq. et loc. class. Tibull. I, 6, 43 sqq. ubi v. Heyne. Similia erant sacra magnae *Matris Deum* s. Cybeles, similesque Bellonariis eius sacerdotes, Galli. Epitheton *furentis* et Bellonae et Matri Deorum, earumque sacerdotibus sacrisque fanaticis aptum est. *chorus* sacerdotum *Ecce intrat:* facete poeta, de sacris fanaticis locuturus, ipse quasi enthusiasmum et tam vividos excelsosque phantasiae sensus concipit, ut coram cernere iam omnia sibi videatur; quae etiam abrupti forte transitus caussa est. *intrat* aedes feminae, arcessitus ab ea, ut consulatur: nam sacerdotes Bellonae, Cybeles, Isidis cet. a superstitiosis hominibus consulebantur. *Semivir,* eunuchus, (ut *semimares* ap. Ovid. Fast. IV, 183.) *ingens,* Archigallus, antistes sacrorum Gallisque praefectus. *Ingens* non corpore, sed auctoritate ac veneratione. [205] *fa-*

205 Nonnulli eum ita dici et Grang. quia eunuchus fuerit, putabant ob ingens membrum, in quo semen, in ceteris viris ef-

cies, *perfona*, *reverenda minori obfcoeno*, reliquis Gallis, dignitate inferioribus; unde *minori*, non quia Galli minus habent membrum virile.[206] *Obfcoeni greges* dicuntur Galli Ovid. Met. III, 537. et *viri molles*, *obfcoeni* ac *femiviri* iunguntur Liv. XXXIII, 28.

514. v. fup. ad II, 116. *Tefta* Samia (de qua v. inf. ad XVI, 6.) citra perniciem Gallos fibi virilitatem fecuiffe tradit Coelius ap. Plin. XXXV, 12. f. 46. extr. (ubi v. Intpp.) Martialis: *Abfciffa eft quare Samia tibi mentula tefta?* Catull. LXII, 5. *Devolvit ipfe acuto fibi pondera filice.* Cf. Ovid. Faft. IV, 237 fq. et Scalig. ad Aufon. II, 12. Eos tamen *ferro* fibi virilia amputaffe, contendit Lactant. V, 9. Cf. Var. Lect. et fup. ad II, 116.

515. *Cui* Archigallo *cedunt*, ob fummam dignitatem, fanctitatem ac reverentiam, adeoque eum vel venerantur, vel fequuntur, dato ei primo loco, *cohors* reliquorum facerdotum, Gallorum, *rauca*, ob continuum clarumque cantum, ut fup. I, 2. (cf. inf. ad VIII, 59.) vel potius propter acutam exilemque vocem, quae cur eunuchis ac mulieribus fit, docent Macrob. Sat. VII, 10. Ariftot. et alii. *Plebeia tympana*, facerdotes minores vel inferioris ordinis, tympana pulfantes, more Gallorum in facris Cybeles. *Tiara*, ut *mitra*, paffim dicitur fafcia et diadema, ut et inf. X, 267. fed h. l. *tiara Phrygia* eft pileus, de quo fimbriae f. fafciae pendebant, quibus fub mento conftrictis *bucca veftitur*, malae ac tempora obducuntur f. operiuntur.[207] Galli autem facerdotes erant deae Phrygiae.

fluens, proceritatis caufa fit, unde et *grandes Gallos* Perf. V, 186 vocari credebat. Cf. fup. v. 374 fq.

206 Vetus Schol. „quia minorem penem habet.“ Bahrdt: *ehrwürdiger durch den obfcoenen Stumpf.* Sic *obfcoenum* fcil. membrum virile ap. Ovid. Faft. VI, 631. et Iuftin. I, 6. Cf. tamen fup. v. 374 fq.

207 Vid. Heyne ad Virg. Aen. IV, 216. VII, 247. IX, 616. Burm. ad Valer. Flac. VI, 700. Salmaf. Exerc. Plin. p. 556. Gesner. ad Claudian. in Rufin. I, 198. et locus Hieron. in Gesneri et Schelleri lexic. laudatus.

517—521. Archigallus, a muliere consultus, (more superstitiosorum hominum) iam oraculum edit, in quo magna minatur mala, ab irato numine mox peccatoribus immittenda, hortaturque, ut ita Deorum tam donis ac muneribus, quam expiationibus lustrationibusque mitigetur. Similiter vaticinatur sacerdos Bellonae ap. Tibull. I, 6, 51 sqq. Eamdem vero superstitionem Seneca de vita beata c. 27 ita inridet: *Quum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, quum aliquis secandi lacertos suos artifex brachia atque humeros suspensa manu cruentat, quum aliqua genibus per viam repens ululat,* (ut inf. v. 525. 6.) *laurumque linteatus senex, et medio lucernam die praeferens, conclamat, iratum aliquem Deorum; concurritis, et auditis, et divinum esse eum, invicem mutuum alentes stuporem, adfirmatis* cet. — *Grande sonat,* ut *exclamat* ap. Senec. l. l. Cf. sup. ad v. 485. Britan. non ad vocem claram refert, sed ad faciem rei horrendam, ut sit, miranda praedicit et grandia; more Gallorum sacerdotumque Aegypti, qui per Vrbem cum insignibus suis vaticinantes, fanatico carmine talia populis ventura minabantur. Possis etiam ad grandiorem vaticiniorum orationem referre.

517—521. Praeclare ac facete designatur versuta Archigalli similiumque sacerdotum avaritia ac fraus, qui morborum aliorumque malorum inminentium metu terrent superstitiosas mentes, suadentque, ut irae numinis sedandae caussa dona ac munera Diis, vel, quod idem sit, sacerdotibus eorum dent. Religionem sacerdotum omnibus profecto temporibus eamdem fuisse, notat Bahrdt. *metui iubet adventum Septembris et Austri,* h. e. auctumni, in quo morbi ac febres grassari solent. v. sup. ad IV, 56. Facilis praedictio rerum, quae vulgo fiunt, et apta ad designandam vanitatem vaticinii ac superstitionis stultitiam. Sed graviores quoque morbos vel insolentiores, eique mulieri, quae eum consulit, inpendentes divinasse censendus est Archigallus.

518. *Ovorum* usus erat solennis in lustrationibus; unde ap. Lucian. τὰ ἐκ τῶν καθαρσιῶν ᾠά, non edenda, sed foras proiicienda.[208] *Xerampelinae*, ξηραμπελίναι sc. vestes, quae colorem arefacto (ξηρῷ, arido) pampino vel vitis folio similem, adeoque pullum forte vel subrubrum ac pallidum, referebant. Alii: vestes coloris siccae rosae, qui Gall. *rose sèche* dicitur, nec multum differt. Vetus Schol. vestes *ampelini* coloris, qui inter coccinum et muricem medius est. Suidas in voc. Ἀτραβατικάς de Romanis: ἐν ταῖς ἑορταῖς, καὶ τοῖς ἐπινικίοις καὶ παρόντων πρέσβεων, ἐνεδύοντο χιτῶνας, καὶ χλαμύδας ποικίλας, ἀπὸ χρυσοῦ καὶ πορφύρας, καὶ ἄλλως πως πολυτελεῖς, ἐν δὲ ταῖς κοιναῖς συνόδοις ξηραμπελίνας τὸ χρῶμα, ἃς ἐκάλουν ἀτραβατικὰς ἀπὸ τοῦ χρώματος· τὸ γὰρ μέλαν, ἄτρον καλοῦσιν· ἢ ὅτι μετὰ τραβαίας ταύταις εἰώθασι χρῆσθαι· τραβαῖαι δὲ λέγονται αἱ πολυτελεῖς χλαμύδες. *veteres*, cf. Var. Lect. *donaverit Ipsi*, Archigallo.

521. En astutiam sacerdotis, qui superstitiosis mulieribus, quae et stupidae vulgo sunt et credulae, facile persuadet, omnia infortunia, ipsis inpendentia, in has vestes derivatum iri, et sic *totum annum*, h. e. totius anni peccata *expiata* esse *semel*, hoc uno munere, ita ut iam in totum annum libera ipsis denuo sit peccandi potestas. *In tunicas* has *eat* forte per risum dixit poeta pro, tali donatione avertatur: is certe verborum sensus est. At ipsa haec oratio ab ingenio talium praestigiatorum non abhorret. Grangaeus, coll. Ascon. ad orat. Cornel. pr. et Festo in v. *Pilae*, putabat, haec dicta esse ex ritu Romanorum, qui effigies et simulacra habuerint circum Lares in unaquaque domo, ut, si quid mali adcideret, Dii in ea reiicerent. Alii monent, eas vestes, et pilas vel imagines vulgo vel in templis, inpr. Isidis, vel in compitalibus lustrationis gratia suspensas esse, ut Dii ac Manes, illis muneribus et simulacris con-

208 Cf. sup. ad V, 85. Impp. Ovid. A. A. II, 330. et Lakemacheri Antiq. Graec. sacr. p. 477.

tenti, hominibus paroerent; huius autem superstitionis auctores fuisse sacerdotes; ut hac fraude ipsi his vestimentis imaginibusque potirentur. Sed rectius Voss. ad Catull. p. 168. haec notavit: „Has vestes ipsimet potius Galli induebant, utpote qui exsectis virilibus illico habitum virilem muliebri permutarent: unde in antiquis marmoribus passim Galli visuntur in stola muliebri; quod et de Deae Syriae Gallis tradit Lucianus. Habitus autem Gallantium erat lugubris; et *xerampelinum* colorem Plinius rectissime *pullum* interpretatur.

522—530. Nihil non mulieri suadent superstitio et astutia sacerdotum.

522—524. Genus hoc lustrationis (quae aqua, vel marina, vel fluviali, vel fontana fiebat) notissimum ex Pers. II, 15. 16. Horat. Sat. II, 3, 290 sqq. et al. *Hibernum*, congelatum. Ipsa quoque hieme fluvio mergi non recusabit mulier, et *abluet timidum caput*, h. e. se ipsam, cui superstitio ac versutia sacerdotum timorem incussit. *mergetur Tiberi matutino*, h. e. matutino tempore, ut *mane* ap. Pers. et Horat. ll. ll. Nam ante lustrationem nihil neque sacri, neque profani agebatur, (unde vel proverbio dicebatur, ἀνίπτοις χερσὶν s. ποσὶν, *inlotis manibus* s. *pedibus* aliquid facere) et ipsa nox polluere credebatur. [209] *Ter*, ut ap. Pers. l. c. Virg. Aen. VI, 229. Ovid. Met. VII, 261. et aliis locis, unde intelligitur, toties eamdem plerumque lustrationem repetitam esse. Huius quoque numeri et mystica fuit vis, et vulgaris usus apud poetas. [210]

209 Cf. Prop. III, 10, 13. et Pers. l. l. ubi v. Casaub.

210 Quae quum ita sint, parum probabilis est Henninii coniectura ac nota: „Videtur sane per latus Isiacae superstitionis Iuvenalis noster tangere feminarum ad Christi nomen conversionem; quare enim ait adeo signanter *ter mergetur*, quare praecise *Tiberi matutino*, et quidem *caput abluet*? Sunt enim ipsissimi τριῶν βαπτισμάτων ritus, quibus initiabantur illo aevo Christiani. Haeretici autem in culpa huius morsus per latus Isiacae superstitionis videntur ponendi. Vide mihi Epiphanius,

525. 6. Hunc superstitiosorum ritum memorant etiam Tibull. I, 2, 85. et Seneca loco sup. ad v. 517 adscripto. Minus apte comparant Ovid. Fast. VI, 397—412. Cf. Casaub. ad Suet. Aug. ubi haec verba refert ad nudipedalium superstitionem. *Regis* Tarquinii *Superbi agrum* inter urbem ac Tiberim, consecratum Marti, unde campus deinde Martius fuit; quod vel tironibus notum e Liv. II, 5. *Totum agrum erepet*, quo ridicula superstitionis vanitas augetur. *genibus cruentis* rependo super arenam, lapides cet.

526. *candida Io*, Inachi filia, in *candidam* vaccam a Iove mutata, quae in Aegypto, recepta forma humana, nubsit Osiridi regi, post mortem vero in Deos relata est et *Isis* adpellata. Fabula notissima vel ex Ovid. Met. I, 588—747. de cuius origine ac indole v. Heyne ad Apollodor. p. 249—258. *candida Io*, v. Ovid. Met. I, 743. Britannicus hoc epitheton ad pulcritudinem, vel ad vestes lineas Isiacorum sacerdotum (cf. v. 533.) referendum putabat. Cf. Broekhus. ad Tibull. I, 3, 31. *si Io*, h. e. Isis, *iusserit* scil. per sacerdotem, qui hoc mandatum sibi per somnium a Dea datum esse mentitur. Cf. v. 530. 531. Nam aliae nunc superstitiones ridentur, earumque auctores, sacerdotes Isiaci s. Isidis, qui non minus versuti praestigiatores, quam Bellonarii, Galli cet., erant, et fraudulenti coniectores, h. e. somniorum interpretes, (cf. Cic. Div. I, 58.) quique

Theodoretos et prae omnibus Euseb. hist. eccles. lib. IV. ubi agens de Basilide et Carpocrate, notat tales homines Gentibus ansam praebuisse petulanter et impie obtrectandi verbo divino." Non magis probanda, quae idem Hennin. ad verbum *mergetur* adnotavit: „Et ratio est, ut lota, casta et pura ad sacra Isiaca adcederet, et flumine lustraretur ob *violatum cadurcum* *sacris diebus*. Hanc autem imaginem baptismi Clemens Alex. Strom. lib. IV. a Mose poetis traditam ait, ἔθος γὰρ τοῦτο Ἰουδαίων, ὡς καὶ τὸ πολλάκις ἐπὶ κοίτῃ βαπτίζεσθαι, h. e. est enim Iudaeis in more positum, post coitum aliquoties undis mergi, atque ita lustrari. Cf. Levit. XV, 18." Vid. inf. ad v. 535 sq.

recte *sacrificuli vanae superstitionis* dicuntur Shel. Demit. c. 1.

527 sq. Brodaeus Misc. IV, 2. putabat, ex Aegypto Romam navibus aquas Nili deferri solitas; Grangaeus vero rectius, sensum h. l. esse: quamvis in templo Isidis aqua Nili tantum similata sit, tamen, *si Io iuberet*, vel pedibus hanc religiosam seu potius superstitiosam matronam ad Nilum usque (et vel *ad Aegypti finem*, quin *Meroen*, ultra aut supra Aegyptum sitam) ituram, veramque Nili aquam (quali utuntur Aegyptii in templis Isidis) adlaturam. Cf. Virg. Aen. IV, 512 ibique Serv. *Meroe* insula maxima Nili in Aethiopia, et urbs eius, regia Aethiopum sedes, si fides habenda Strab. I, 75. Heliodor. X. Herodoto II, 29. Ptol. IV, 8. Plin. II, 75. VI, 35 al. Sed eam potius peninsulam esse, docuere geographi recentiores.[211] *calida*, sita sub zona torrida. Bahrdt vanitatem superstitionis h. l. eo refert, quod in arenosa ins. Meroe vel gutta aquae raro reperiatur. *ut spargat in aedem Isidis*; ut ap. Tac. Ann. XV, 44. aqua ex proximo mari hausta *templum et simulacrum deae* Iunonis *prospersum est*.

529. Vetus Schol. *In Martio campo templum Isidis vetustum, proximum ovili*, h. e. ei loco, *ubi Romulus et pastores adsueverant pecora pascere; aut regiam dicit Romuli, ut* (leg. *aut*) *palatium*. Alii *ovile* h. l. dici putant *septa*, h. e. locum in campo Martio, in quem coibant in comitiis, quibus suffragii ius erat, ut ap. Liv. XXVI, 22. Lucan. II, 197 et al. Non male: sed quoniam *antiquum* vocatur *ovile*, cum Britan. et aliis adcipere malim de eo loco campi Martii, ubi priscis temporibus ovilia fuerint Tarquiniorum, et postea, horum agro Marti consecrato, septa sint exstructa. *Antiquum* itaque *ovile* poeta dixisse videtur facete, quia campum Martium sup. v. 525 *agrum regis Superbi* vo-

211 v. Harduin. ad Plin. V, 9. s. 10. et d' Anville Mémoires sur l' Egypte III, 51.

-averat. *surgit* doctius quam *est*, ut passim. Nam *surgere*, *exsurgere*, *exstare*, *existere*, *erigi* et *adtollere se* dicuntur montes, aggeres, muri, columnae, aedificia, quae alta sunt, vel quasi emergunt et eminent, vel conspiciuntur.[212]

530. *Credit enim* mulier superstitiosa, quae et credula esse solet, quod astutus sacerdos comminiscitur, *se moneri voce ipsius Dominae*, Deae, Isidis, quia per somnium id sibi Deam indicasse ac iussisse fingit sacerdos, et huius vox ipsi oraculi instar divini est, vel Deam per eum loqui putat. *Domina*, ut δέσποινα, etiam passim Dea dicitur.[213] Vocabulum est honoris, ut *regina*, *rex*, *mater*, *pater*. — *Monere* et *monita* vocabb. propria de oraculis, Diis ac vatibus, qui vel somniis vel prodigiis, aliisque signis voluntatem suam et futura significant.[214]

531. Ἐπιφώνημα εἰρωνικὸν, q. d. scilicet, vel utique dignus est talis sacerdos, cum quo Dii nocte loquantur!

532. *Ergo*, quia cum ipsa Dea conloquia eum habere existimant mulieres superstitiosae, praecipue illum colunt.

533. *Qui*, antistes forte vel princeps sacerdotum Isidis. *grege*, choro sacerdotum Isiacorum, qui et *linigeri* erant, vel lineis vestibus induti, et *calvi*, capite raso, unde *Linigeri fugiunt calvi*, *sistrataque turba* ap. Martial. XII, 29, 19.[215] Causas utriusque rei pete ex Plut. de Iside et Osir. (Opp. T. II. p. 352. ed. Frft.)

212 Cf. Burm. ad Ovid. Met. II, 264. et Drak. ad Liv. XXV, 21.

213 v. c. Ovid. A. A. I, 148. Virg. Aen. III, 113. 438. Prop. III, 5, 31.

214 v. Heins. ad Ovid. Met. XIII, 216. Broekhus. ad Tibull. I, 6, 50. III, 4, 2. Burm. ad Val. Fl. I, 29. 231. et ad Ovid. Met. II, 659. al.

215 De illo vid. Broekhus. ad Tibull. I, 3, 30. et Heins. ad Ovid. A. A. I, 77. de hoc Casaub. ad Lamprid. Commod. c. 9. Ferrar. Elect. II, 13. Hieron. ad Ezech. XLIV, 29. Ouzel. et Elmenh. ad Minuc. p. 166.

in quo libello de utroque Aegyptiorum numine et de *Anubi* copiosissime disputatur. *Anubis*, Osiridis vel Typhonis filius, ab Aegyptiis inter Deos relatus, cuius effigies erat caput caninum, quod humeris sacerdotum impositum per urbem circumferebatur. [216] Hinc loco inducitur summus Isidis sacerdos, qui personam Anubidis sustinet, forte ut risum moveat, vel quod derisoris partes agit. Alii rationem inde petunt, quod sacerdos vel statuam Isidis, aeque ac Anubis, custodiat, vel nuncius sit inter Isidem et mulieres, quemadmodum Anubis nuncius inter Superos et Inferos, idemque qui Mercurius Graecorum. [217] Henninius h. l. conspiciendam dedit imaginem Anubidis, qualis servabatur in cimeliis Parisinae Genovefae: est figura humana, excepto capite, quod caninum est, ipsoque rictus ductu exprimit et excutit sannam. [218] *currit* per urbem *derisor*, deridens ipse stultitiam et credulitatem *populi plangentis*, cum luctu et planctu quaerentis Apim; de quo v. inf. ad VIII, 29. Poeta forte respexit illa sannae genera, quae declarant, qui ringuntur vel risu diducunt rictum, quique linguam exsertant. Vtrumque et canibus proprium est, et hoc quidem *currendo* fessis ac sitientibus. Cf. Pers. I, 60 ibique Casaub. Inde elucebit ars et ingenium Iuvenalis, superstitionem subsannantis. Alii iungunt verba *grege calvo plangentis populi.*

535—541. Sensum et sales h. l. iam recte cepit Britann. cuius haec nota est: „*Ille* sacerdos, qui se cum Iside colloquium habere simulat, *petit veniam* mulieri vel uxori ab Iside, *quoties* illa non abstinet *concubitu*

216 cf. inf. ad XV, 8. Plut. et Casaub. ll. cc. Iablonsk. Panth. Aegypt. lib. V. c. 1. Apul. Met. XI. p. 262. et Apol. p. 315 ed. Elm. Diodor. I, 18. et 87.

217 Cf. Scriptores modo laudati.

218 Cf. Apul. l. l. et similes imagines ap. Struv. Synt. Ant. Rom. Tab. V. Fig. 21. Wilde gem. ant. tab. 31. Gorlaei Dactyl. T. II. n. 386 sq. et Montfauc. Ant. expl. T. II. P. II. p. 314.

mariti ſui: — *violato caduroo* i. e. non ſervata caſtitate lecti matrimonialis per eos dies ac noctes, quibus ſacra Iſidis peragebantur: nam tunc nefas erat coniungi marito, et *cadurcum* poſuit pro lecto. *Et moviſſe caput* cet. ironicos: et profecto ipſe Oſiris precibus ſacerdotis adnuit; nam *viſa eſt ſerpens argentea moviſſe caput* i. e. adſenſiſſe. *Illius* ſacerdotis *lacrymae m. m. praeſtant, ut Oſiris, ſcil. corruptus* muneribus, *non abnuat veniam culpae*, crimini mulieris, quae cum viro concubuit." [219] Iam videamus de ſingulis.

535—7. In ſacris Iſiacis, ut Bacchi et Cereris, feminae ac matronae, (ut θεσμοφοριάζουσαι apud Athenienſes) novem per dies ac noctes debebant abſtinere concubitu, et ſtramentis incubare in templo, vel pervigilia in eo agere, quod vulgo dicebatur *ſecubare*, et *in caſto Iſidis* vel *Cereris eſſe.* De quo ſecubitu v. Intpp. Prop. II, 33, (al. 24) 1 ſqq. IV, 5, 34. Ovid. Am. III, 10, 1. et Tibull. I, 3, 23 ſq. ubi nota Heynii legitur, quae etiam ad h. l. transferri poteſt: „Admodum ſuperſtitioſam *uxorem* fuiſſe neceſſe eſt; quippe quae etiam peregrina ſacra coluit; nec id genus animorum adeo alienum ab amore eſſe aiunt." *obſervandis* cum reverentia, pie ac rite colendis. *Cadurcum* ſtramentum ſ. ſtragulum, lodix, culcita, ut inf. VII, 221. et deinde totus lectus, ut h. l. et in verſſ. Sulpiciae, quos vetus Schol. laudavit: *Ne me cadurcis deſtitutam faſciis* (h. e. remotis ſtragulis) *Nudam Caleno concubantem proferat.* [220] Originem vocis docet Plin. XIX, 1. *Nullum*

219 Ita quoque hunc locum explicuere Voſſ. Etymol. p. 87. et Salmaſ. Exerc. Plin. p. 341. 938. et 1190. niſi quod perperam putarunt, non mulierem, quae ſacris diebus haud abſtinuerit concubitu, ſed maritum eius adiiſſe ſacerdotem, ut pro ea veniam peteret, magnaque mercede ac poena culpam illius redemiſſe.

220 Eos interpretati ſunt Broekhuſ. ad Tibull. IV, 2, 1. vir doctus in Miſcell. Obſſ. crit. Vol. VII. T. III. p. 531 ſqq. et Wernsdorf in Poet. lat. min. T. III. p. 296.

est candidum (linum) *lanaeve similius, sicut in culcitis praecipuam gloriam obtinent Cadurci* in Gallia, quorum regio nunc *Quercy*, et oppidum *Cadurcum* olim Divona s. Duedna, hodieque *Cahors* dicitur. [221]

538. *movisse caput*, adnuisse capite precibus sacerdotis; nisi malis, *movisse*, quassasse, *caput* prae ira, ut ap. Horat. Sat. I, 5, 58. Virg. Aen. VII, 292. κινήσας κάρη Hom. Od. ε, 285. Tum minor distinctio post *cadurco* ponenda. *visa est;* quod fingit sacerdos. *argentea serpens*, simulacrum Isidis in templo. Nam inter varias huius Deae species ac symbola etiam haec pertinent, quod vel caput eius vel dextrum brachium serpentibus cinctum est, vel currus duobus draconibus vehitur. [222]

539. *murmura*, ψιθυρισμὸς, preces sacerdotis et vota cum murmure s. susurro concepta: nam vota, quae clara voce facere pudebat precantes, in primis parum honesta, vel inproba, vel invidiosa, tacite aut cum murmure concipiebantur, ne quis ea audiret, aut faceret contraria. [223] *meditata*, praeclare, quia non sunt

221 Vetus Schol. male: *membrum mulieris intelligitur, quum sit membri velamen; vel, ut alii, est instita, qua lectus intenditur.* Illam vocis vim, ex h. l. male intellecto forte haustam, notavit etiam Isidorus in Glossis: *Cadurcum* (nam ita leg. pro *cadurdum) membrum feminae*, et *cadurca, labra pudendi muliebris, aut sponda lecti.* Idem tamen Schol. inf. ad VII, 221. „*Cadurcum* quidam cucullum dicunt candidum, propter hiemes et nives comparatum; alii tabernaculum, aut tentorium dixere, quibus merces suas protegere consueverunt." Cf. Ferrar. de re vest. IV, 22. Schoeller. de pileo §. 15. et Voss. Etymol. p. 87.

222 Cf. Aelian. hist. an. Diodor. I. Macrob. Sat. I, 20. Ovid. Am. II, 13, 13. et Met. IX, 693. (ubi v. Heins.) Burm. ad Valer. Fl. IV. 418. Casal. de rit. vet. Aegypt. c. 24. Patin. Imp. Rom. num. f. 33. Montfauc. Antiq. expl. T. II. P. II. liv. 1. chap. 5—7. pl. 106—117. al. Salmas. ad Solin. p. 341.

223 De qua superstitione v. inf. X, 289. 290. Casaub. ad Pers. II, 6—9. Scalig. Broukh. et Heyne ad Tibull. II, 1, 84 sq. Lambin. ad Horat. Epist. I, 16, 59 sq.

iustae precibus, nec vero animi fructu profectas, sed murmura inania, fraudulenter excogitata.

540 541. Facete videtur superstitio mulieris, cuius preces exaudiuntur, quia Osiris, vel uxor eius Isis, donis corrumpuntur, h. e. sacerdos munera accipit. *Ansere* vero et *popano* s. placenta et Isis placari vel coli, et sacerdotes Aegyptii vesci solebant. [224] Henninius: „Si vis, inquit, hunc locum penitus intelligere, vide Petri Bellorii Aegyptium illum sacrorum ministrum, cum florum fructuumque primitiis, nec non multis *anseribus* onustum, e manu pendulis, et, ut videtur, quadra, in qua non obscure mihi videor observare *tenue popanum*. Vide eius figuram aeri incisam ap. Spanhem. de Pr. et VI. Num. Diss. IV. p. m. 266. et integram in Sendrart Academia Picturae Germ. edita P. I. L. II. tab. 4."

542 sq. *Cum ille* Isidis sacerdos *locum dedit* aliis superstitionis auctoribus, et recessit, *Iudaea* mulier, vel Iudaei succedunt, qui *cophino foenoque relicto*, h. e. relicta sylva ac supellectile sua, in Vrbem venerunt, et mendicandi et vaticinandi caussa. Vid. sup. ad III, 14 sq. Nonnulli perperam putant, Iudaeos h. l. poni pro Chaldaeis, somniorum interpretibus, de quibus mox potius agitur v. 553 sqq. *arcanam mendicat in aurem*, in aurem matronae superstitiosae clam insusurrat fata eius futura. *Mendicare* facete pro susurrare, quoniam mendici Iudaei susurrant, vel simul clam stipem rogant. Clam vero vaticinantur et mendicant, et in *arcanam aurem* ac *trementes* h. e. timide, pavide; quoniam Iudaicam religionem professi vel Vrbe eiiciebantur, vel gravius tributum pendebant. Cf. Intpp. Suet. Dom. 12. Sed v. sup. Excurs. ad V, 11. *Interpres legum Solymarum*, Hierosolymitanarum, h. e. Iudaicarum; [225] nam

224 Cf. Iablonski Panth. Aeg. lib. V. c. 1. T. III. p. 9. Philostr. vit. Apollon. V, 9. Spanhem. VI. et Pr. Num. p. 266. Herodot. II, 45. et Ovid. Fast. I, 453. 454. ubi v. Heins. et Burm.

225 ut ap. Valer. Fl. I, 13 et Stat. Sylv. V, 2, 138.

Solyma olim dicta Hierosolyma; et *Solymi* Hebraei.[226] *Arboris magna sacerdos*, v. sup. ad III, 15.[227] Henninius: „Seu quod oracula ederet ex *arcano volumine Mosis*, relicta, sub qua degebat, Aricini nemoris arbore, scoptice *Arboris sacerdotem* vocat; seu quod Iudaei templo destituti sub *arbore* sacra peragerent; seu quod forte alicuius Rabbini uxor fuerit, quae ceteris Iudaeis feminis legem exponeret, unde eam magnam sacerdotem vocat, peritamque induit legis Mosaicae; seu quod Iudaei revera tunc ad δενδρολατρείαν proni fuerint, quo crimine saepius eorum maiores notantur in Sacris; (v. Pineda de reb. Salom. VII, 10.) vel etiam suspicari quis posset, Iudaeas has *Christianas* fuisse, quia tunc adhuc sub Iudaeis censebantur, (quod male probatur e Suet. Claud. 25.) et *sacerdotem* dici, quod *fida internuncia coeli* matronis evangelium nonnihil explicaret." Schurzfleisch. suspicabatur *arboris sacerdotem* vocari interpretem legis Mosaicae, sub cuius initium multa de arbore vetita obcurrere fando audierit Satiricus. Romanos certe in omnibus fere, quae de Iudaeorum opinionibus ritibusque tradidere, errasse notissimum est vel ex Taciti Hist. V, 2 sq. et Martiali. Cf. inf. ad XIV, 96 sq. — *internuncia*, quae voluntatem Dei hominibus indicat, unde *Iovis internuncii et interpretes* dicuntur augures et aves Cic. Phil. XIII, 5. et Div. II, 34. *fida*, cui fides est habenda; [illegible]. *summi coeli*, h. e. Dei. Rationem huius explicationis inde petit Schurzfl. quod Iudaei *coelum* vocaverint *Deum*, ut ap. Luc. XV, 18. 21.[228] At vid. inf. ad XIV, 97.[229]

226 Martial. XI, 95, 5. Tac. Hist. V, 2. al.

227 Vulgo perperam alludi putant ad sacerdotes Dodonaeas, responsa sub quercu reddentes, de quo v. Herodot. II.

228 Conf. quos ille laudat, Scalig. Elench. trihaeresii c. 31. et D. Gothofredi not. ad L. XII. Cod. de Iudaeis.

229 Vetus Schol. „*internuncia coeli*, quid Dii cogitent de hominibus, vel disponant."

546. *Inplet et illa,* mulier Romana *manum* Iudaeae muneribus. Alii: Iudaea sibi inplet manum praedicendo futura. *parcius,* quam manus sacerdotum Isidis, (de quibus vid. vs. 540. s.) et clam. *aere minuto,* trientibus, quadrantibus cet.

547. Fallaces Iudaei pro mercede ad consulentis votum et somnia aliorum interpretantur, et quae ipsi somniaverint confingunt.

548—552. *Armenius* quoque *vel Commagenus haruspex* superstitiosis mulieribus, quae peregrinis haruspicibus non minorem, quam Romanis fidem habent, ex inspectis extis futura praedicit, et huic *spondet, amatorem tenerum,* tenero ac blando amore flagrantem, illi *testamentum ingens,* ampla bona testamento legata ei vel relicta. *Spondere,* ut *promittere* sup. III, 43. sed gravius est, fidissimamque promissionem ac praedictionem significat.[230] *Commagene* pars Syriae inter Amanum montem et Euphratem. Haruspex *tractabat,* h. e. inspiciebat exta, et quidem potissimum *pulmonem,* iecur et cor.[231] In contemtum huius artis, quae profecto admodum inepta erat et ridicula, non maiorum animalium, sed *columbae, pullorum* et *catelli exta* memorari videntur. *columbae calidae,* recens mactatae et adhuc fumantis, vel spirantis, h. e. palpitantis, *ἀσπαίροντος.* Grangaeus columbam tamquam avem Veneri sacram memorari putabat, et epitheton *calidae* etiam referri posse ad salacitatem columbarum, de qua v. Plin. X, 36. *rimatur,* scrutatur, inspicit et consulit exta. Parrhasius (Epist. XVIII.) *exta catelli* dicit facere ad ritum magicae damnataeque artis, et laudat haec Pausan. verba: Ovis hoedique et vituli exta passim consulebant haruspices, etiam suis apud Cyprum; *canis* autem nemo, nisi

230. Cf. Cic. pro Mur. 41. extr. Senec. Ep. 19. Burm. ad Ovid. Ep. Her. XVI, 114. et Valer. Fl. VI, 117. Similiter Suet. Tiber. 14. (*de infante Scribonius mathematicus praeclara spopondit* cet.) et Oth. 4.

231 Cf. loca class. Lucan. I, 621 sq. Cic. de harusp. resp. 9. et Div. I, 39. 58 al.

Thrasybulus augur et vates arcano peculiarique quodam ritu.

552. Britann. : „Pueros non verebitur ad talia investiganda occidere; quod alias si faciat, ipse deferat, h. e. adcuset.“ (v. sup. ad v. 220.) Parrhas. l. c. „Patrabit infanticidium, quod indicio suo postea detegat, ut propositum praemium delationis adsequatur.“ At. Schol. vetus: „Heic Egnatium philosophum significat, qui filium Bareae Sorani, quam, quum ipse ad magicam discendam esset (ita Dorleans legit pro *descendisset*) hortatus, detulit Neroni, ob quam rem mori cum patre iussa est a Nerone. Egnatium autem poeta ob delationem hanc ipsam saepe lacerat, ut sup. III, 116.“ Cf. Tac. Ann. XVI, 30.

553—581. Locus class. de alia superstitione et arte, quae a communi fere omnis superstitionis fonte, a futurorum perscrutandorum ac praenoscendorum cupiditate, qua omnis aevi homines flagrarunt, profecta est, et cui tum viri aeque ac mulieres dediti erant. Eam profitebantur homines ubivis vagantes, qui *Chaldaei*, (v. 553.) *astrologi*, (v. 554.) *mathematici*, (v. 562.) Babylonii, astronomi, genethliaci, planetarii, *ἀποτελεσματικοί*, (germ. *Nativitätsteller*) vocabantur, ut ars eorum *mathesis*, *ἀστρολογία πινακική*, *γενεθλιαλογία*, *μαθηματολογία*, *ἀποτελεσματική*. Haec ars nitebatur superstitione, quae magnam vim in res humanas tribuebat planetis et sideribus, praecipue iis, quae in zodiaco sunt, quaeque eo momento, quo quisque nascebatur, et surgebant, et his vicina, et ab iis remota, et denique iis obposita erant. Ex his sideribus quaedam putabantur esse felicia ac benigna, (*ἀγαθοποιοὶ ἀστέρες*) ut *Venus*, (v. 570) Iupiter, Luna, Virgo, Libra, Taurus; alia infausta, *tristia* et malefica, (*κακοποιοὶ ἀστέρες*) ut *Saturnus*, (v. 569. 570.) Mars, (cf. inf. X, 313. 314. et Ovid. Am. I, 8, 29.) Scorpio, Capricornus; alia vero communia, (*ἐπίκοινοι ἀστέρες*) ut Mercurius. Prosperorum tamen salutariumque siderum et coniunctione et obpositione noxi-

earum vis infringi, et felicissima saepe genesis effici credebatur. Hinc astrologi illi e *genesi*, (v. 579) s. genitura, et sidere natalitio, eiusque *inspectione* (v. 579.) vel observatione ac comparatione, quae *horoscopus* et *thema*, (Suet. Aug. 94 extr.) ὡροσκόπος et θέμα, vocabatur, fata cuivis imminentia augurari solebant. Eo consilio utebantur *libris*, (v. 578.) sive *tabellis*, (v. 558.) *ephemeridibus* (v. 574.) et diariis, quae Ciceroni *Chaldaicae rationes*, Horatio *Babylonii numeri*, nobisque *Calender*, *Iournale*, *Almanache*, *Tagebücher*, dicuntur, et in quibus ortus, motus, coniunctiones, distantias et oppositiones planetarum siderumque ad quemcumque diem notabant. [232]

553 sq. Chaldaeis maiorem fidem habebunt superstitiosae mulieres, quam Bellonae, Cybeles, Isidisque sacerdotibus, vel Iudaeis et haruspicibus, quorum antea mentio facta est. *Quidquid dixerit Astrologus, credent*, tamquam ab ipso Iovis *Hammonis fonte*, h. e. oraculo, *relatum*, petitum ac profectum esset; et quidem duplicem ob causam credent, quoniam tum *oracula* ubivis terrarum, ne Delphico quidem, clarissimo omnium, excepto, *cessant* aut silent, adeoque ea ab illis non amplius consuli possunt, tum *genus humanum futuri temporis*, rerum fatorumque futurorum, *caligine* et ignorantia angitur, eorumque praenoscendorum cupiditate ardet. Ita Iuvenalis tam superstitionis, quam oraculo-

232 Cf. III, 43 sq. VII, 194 sq. IX, 33. XIV, 248 sq. XVI, 4. Cic. Div. II, 42 sq. Manil. III, 160 sq. IV, 122 sq. 294 sq. Ovid. Ibis 209 sqq. Macrob. Somn. Scip. I, 19. Plin. II, 8 sq. VII, 49. (ubi v. Harduin.) Ammian. XXVIII. Propert. IV, 1. tot. Dorvill. ad Charit. p. 773 sq. Burm. ad Lotich. El. I, 1, 44 sq. II, 8, 55. Igni in Argum. et not. ad Horat. Od. I, 11. et II, 17, 17—24. Casaub. et Fülleborn ad Pers. V, 50. Ernesti ad Tac. Ann. IV, 58. Salmas. de ann. Clim. p. 52 sqq. 818 sqq. Menag. ad Laert. p. 81. Vanitatem huius astrologiae solidissime demonstrant, quos Henninz laudavit, Barclai. Argenid. lib. II. Simplic. in Epictet. c. 1. et Sext. Empir. adv. Mathem. c. 21.

nem vanitatem ridet; forte et v. 554 fabulosam oraculi Iovis Hammonis originem. Quum enim Bacchus in expeditione Libyca aquae inopia laboraret, aries subito ex arena exivisse, et ad *fontem* aliquem perduxisse Bacchum, is autem pro Iove habuisse arietem, et hinc ex loco, quo reperta sit aqua, Iovi *Hammoni* magnificum exstruxisse templum perhibetur: unde *Hammonis* nomen vulgo ab arena, ἀπὸ τοῦ ἄμμου, deducitur, et arietina ei cornua tribuuntur. [233] Templum quoque Hammonis cinctum est densa silva, quae in illo terrarum tractu unica est, et *fonte* vel multis potius fontibus alitur. [234] Praeterea in eodem vel alio Hammonis nemore est *fons Solis*, fano vicinus, qui medio die friget, et calet noctu. [235] Hinc *fons* h. l. pro ipso oraculo. Ceterum non contemnenda forte explicatio Plathneri: „Clam tangit poeta mendacia vaticinatorum, qui responsa se ex Lybia portare dicebant ab oraculo Hammonis institutos, quum si idem iactitassent de Delphico, nemo illis fidem habuisset, omnibus scil. illud obticuisse scientibus. E longinquo igitur ipsis mendacia."

555. Cf. Plut. de oracul. def. et Euseb. Praep. Evang. lib. V.

556. *damnat*, vel damno adficit, vel propter noxas et scelera arguit et punit, ita Diis ulciscentibus, ad hominum interrogata non amplius respondendo; Prat. Reliqui interpretes vel tacent, vel nugantur. Forte sensus est: genus humanum a Diis ad ignorantiam futuri quasi damnatum est. *caligo futuri*; cf. Horat. Od. III, 29, 29 sq.

233 v. Hygin. Poet. Astron. II, 20. et de vera huius fabulae origine Hermann. Mythol. T. III. p. 288.

234 Cf. Lucan. IX, 522—527. Curt. IV, 7, 16. Diodor. I, 15. XVII, 50. Herodot. II, 42. IV, 181.

235 De quo v. Curt. IV, 7, 22. Sil. III, 669 sq. Diodor. et Herodot. ll. cc. Plin. II, 103. V, 5. Ovid. Met. XV, 309 sq. Lucret. VI, 848 sqq.

557—564. Eo maior fides habetur astrologis, eoque maior et eorum et artis, quam profitentur, fama est, quo pluribus flagitiis infames sunt, vel potius, quo saepius vel in exsilium, vel in carcerem, vel in desertam insulam missi sunt, scil. propter mala, quae praedixerunt, vel motus tam animorum, et civiles, quam bellicos, quos vaticiniis suis excitarunt. Nam si eventus praedictis forte respondit, non modo revocantur et libertatem recuperant, sed magnam quoque famam consequuntur. Historia etiam omnium temporum docet, fanaticis ac vatibus eo melius consilia ac coepta sua processisse, quo pluribus obnoxii fuerint periculis et infestationibus. Ipsi Mathematici vel astrologi saepius et in exsilium missi, et revocati sunt. *Hoc genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper, et retinebitur.* Tac. Hist. I, 22. 236 *Praecipuus*, iudicio hominum vulgari, *est horum* astrologorum, *qui saepius exsul* fuit, *cuius* cet. h. e. astrologus, qualis fuit ille, ex cuius affirmatione et *tabellis* astrologicis (v. ad v. 553) spem imperii praecipuam cepit Otho, et cuius potissimum instinctu is *magnum civem*, Galbam Imp., trucidavit. Mathematicus ille seu astrologus, *amicus* Othonis, *Seleucus* dicitur Suet. Oth. 4—6. sed *Ptolemaeus* Tacito Hist. I, 22. et Plutarcho, unde nonnulli putant, haec eiusdem hominis diversa nomina fuisse. v. Burm. ad Suet. l. l. et Ernesti ad Tac. l. c. *qui saepius exsul*; cf. Var. Lect. *tabella conducenda*, cuius vaticinium magna mercede emendum est. Britan. „εἰρωνικῶς ait, quasi quae damnanda sit, ut sup. II, 114.“ *Magnus civis*, Galba Imp. Cf. sup. ad I, 33. *obit* pro *obiit*. v. Heins. ad Ovid. Fast. I, 109.

560. *fides* est s. fit *arti* astrologicae. *ferro*, ferreis catenis s. manicis.

236 Cf. Suet. Tib. 36. et Vit. 14. Tac. Ann. II, 32. XII, 52. et Hist. II, 62. al.

561. Lipsius in Excursu II. ad Taciti Ann. III, 22 haec iam notavit: „In urbe ipsa triplex ratio asservandi captivos. Aut enim in carcere habebantur locoque concluso, sine ullo milite; aut in custodia militari; aut in aedibus magistratuum. Custodia militaris frequentissima, et Romae, et in provinciis: eiusque modus, ut is, qui in noxa esset, catenam manus dextrae adligatam haberet, quae eadem militis sinistram vinciret custodiae eius praefecti. Cf. Senec. de tranquill. I, 10. et epist. V. (ubi leg. *custodiam* h. e. captivum, non *custodem*) Athenaeus V, 11. Ioseph. XVIII, 13. et al."

562. *indemnatus*, non s. numquam damnatus. *habebit* iudicio hominum vulgari, adeoque habere putabitur. *genium*, peritiam artis, vel ingenium. Sic ap. Martial. VI, 60, 10. *victurus genium debet habere liber*, et VII, 77, 4. *habes nec cor nec genium.*

563. 4. *cui vix contigit* tam felici esse, ut relegaretur tantum, non occideretur, utque *tandem*, multos post annos, de exsilio revocaretur. *Cyclada*, unam e Cycladibus ins., v. c. *Seriphum* et alias; vel pro quavis insula, in quam damnati relegabantur. Cf. sup. ad I, 73. *Seripho parva*, ut inf. X, 170. nam Seriphus (hod. *Serfano*) patuit tantum circuitu XII mill. pass. Vid. Plin. IV, 12. s. 22. Eadem ins. deserta fuit et saxosa. v. Strab. X.

565 sqq. Eiusmodi astrologos *consulit Tanaquil tua*, uxor futura, et quidem *de lento funere*, de sera s. tarda et nimis morante morte *matris* tuae, *ante omnia tamen de te*, de tua morte, Posiume, cet. Quae impia vota tum temporis frequentia erant, et de iis saepius consulebantur astrologi.[237] *ictericae*; quo inpia mortis spes crescit. *Ictericus*, ἰκτερικός, qui laborat *ictero*, morbo regio s. arquato, qui e bile per totum corpus subfusa nascitur, et nobis dicitur *Gelbsucht*, Gr. ἴκτερος, ab ave eiusdem nominis, quae eum, si spectare-

237 Cf. sup. III, 43. et Pers. II, 10 sq. ubi v. Casaub.

tur, sanare, et tum ipsa mori credebatur. [238] *Tanaquil tua*, ut ap. Auson. Epist. XXIII, 31. h. e. coniux tua, similis Tanaquili, Tarquinii Prisci uxori, quae et imperiosa ac superba, et astrologiae divinationumque vel coelestium prodigiorum, ut vulgo Etrusci, peritissima fuit; quod vel ex Liv. I, 34. 39 et 41 notum est. Alii εἰρωνικῶς ita bonam, prudentem et pudicam uxorem, cuius exemplum eadem Tanaquil fuerit, dici existimant. *Efferat* domo mortuam, h. e. sepeliat. Cf. sup. ad I, 72. *Quid enim maius*, optabilius, quam longam adulteri vitam, et praematuram mortem matris, mariti aliorumque consanguineorum, quorum opes hereditate adcipiat.

569—581. Tales mulieres, quales nunc multae sunt, qualisque tua forte uxor erit, astrologiam ignorant; at sunt aliae, non minus vitandae ac cavendae, quae ipsae hanc artem callent et profitentur, quae non amplius *consulunt* astrologos, sed iam ipsae *consuluntur*, quaeque manibus semper terunt *ephemeridas*, nec quidquam negotii suscipiunt aguntque, nisi illis antea consultis consilioque inde capto. [239] *Saturni sidus triste*, h. e. noxium, (ut *grave* Prop. IV, 1, 84. et *inpium* Horat. Od. II, 17, 22.) *Veneris* autem *laetum*, h. e. prosperum et salutare. v. sup. ad v. 553 sqq. *quo astro*, cum quo sidere (scil. cum Luna) coniunctum, *laeta*, laete, prospere, *se proferat*, prodeat, (ut ap. Suet. Ner. 6. extr.) se ostendat, *Venus*, h. e. salutaris sit.

571. Quibus anni temporibus sidera vel prospera et salutaria, vel noxia et infesta sint, quibusque vel dam-

238 v. Plin. XX, 9. XXX, 11. XXXVI, 31. XXXVII, 10.

239 Ita hos versus cohaerere puto, quos vulgo ita separant, ut v. 572 sqq. novum argumentum tractetur, et v. 569—571. insultet poeta mulieri, quae ignoret, quid *sibi ipsi minentur sidera* cet., h. e. quae talia tanto scrutetur studio, neque caret, quae in rem suam sint. Haec est sententia Britann., Bahrdt. et al. quae quomodo ex his verbis exsculpi possit, haud adsequor.

num, vel lucrum ipsis portendant. *lucro dentur*, in lucro ponantur, sint lucro, h. e. prospera. [240]

572. *Obcursus illius*, tamquam rei mali ominis, cui vel obcurrere periculosum sit. [241] *vitare memento;* v. sup. ad V, 71.

573. *In cuius manibus cernis ephemeridas*, tabulas mathematicas, (v. sup. ad v. 553 sq.) *tritas* adsiduo usu, loco *succinorum*, quibus mulierum manus ornari solent; (cf. inf. IX, 50. et Plin. XXXVII, 2.) vel tamquam monilia ex electro, quae ab ipsa saepe contrectari solent; vel quas manibus semper terit, quemadmodum teruntur succina, ut magis redoleant odoremque spirent iucundiorem. Posterior ratio ceteris praeferenda. [242] De *succino (Agtstein, Bernstein)* fabulose multa disputavit Plin. XXXVII, 2. et 3. certiora Hartmannus, Wigandus et alii in eius historia, Intpp. Tac. Germ. 45. et Harduin. ad Plin. l. c. Epitheton *pinguia* spectat ad naturam succini, de qua Tac. l. l. *Si naturam succini admoto igne tentes, in modum taedae adcenditur, alitque flammam pinguem et olentem: mox ut in picem resinamve lentescit.* [243]

574 sqq. Conf. Salmas. de ann. clim. p. 52—55. 818—822. et 838. ubi praeter alia leguntur haec: „*Ephemerides*, quae continebant observationes τῶν ἐμπράκτων s. εὐχρήστων, καὶ ἀπράκτων dierum, et τῶν καταρχῶν, qua die, qua hora aliquid esset incipiendum, ut feliciter succederet, Gr. πίνακες, unde ipsa Astrologia iudiciaria πινακική, a qua diversa κανονική, quae est ἀστρονομία. *Numeri Thrasylli*, ut *n. Babylonii* ap. Horat. Od. I, 11, 2. Gr. ψηφῖδες, ut in vet. epigr. de Astrologo: Οἷς δὲ λαβὼν ψηφῖδας, ὑπὸ πίνακός δε πυκάζων

240 Cf. Iani ad Horat. Od. I, 9, 14. 15.

241 Cf. sup. V, 54. Tac. Ann. IV, 60. et Hist. III, 85.

242 Cf. Dioscor. I, 9. et Martial. III, 65, (al. 64.) 5.

243 Grangaeus: „Agricola putat, succinum esse speciem bituminis, et pinguedinem terrae; unde h. l. *pinguia*.“

Δάκτυλά τε γνάμπτων φθέγξατο Καλλιγένει. Hora enim natali posita, in subputatione tota res consistebat, quae per tabulam calculatoriam fiebat. Si quis igitur ingredi iter, aedificare domum, uxorem ducere cet. vellet, quis dies ad haec eligendus aut vitandus esset, inquirebat apud Mathematicos."

574. *nullum* astrologum.

576. *revocata* ab itinere et admonita *numeris*, calculationibus, subputatione, *Thrasylli*, astrologi, seu potius astrologica, (nam ipsa hanc artem profitetur) quasi periculum ei, *pariter*, h. e. una cum marito iturae, inmineat. *Thrasyllus* celeberrimus mathematicus, Tiberii Imp. comes, contubernalis et praeceptor, qui forte et libros scripsit de re medica, quos Plinius passim laudat. [244] *Ad primum lapidem*, milliarium ab Vrbe, *vectari* vehiculo aut lectica, h. e. vel brevissimum iter facere. *ex libro*, ephemeride. Rigaltius contulit verba Ammiani Marcell. lib. XXVIII. *Multi apud eos negant, esse superas potestates in coelo, nec in publico prodeunt; nec prandent, nec lavari arbitrantur se cautius posse, antequam ephemeride scrupulose sciscitata didicerint, ubi sit v. g. signum Mercurii* cet. *hora* vectationi idonea ac prospera. Ad summam autem superstitionis vanitatem declarandam inpr. valet h. l. rerum frivolarum minimarumque, de quibus ephemerides consuluntur, commemoratio.

578. *Pruritus* membri alicuius corporis ominosus, ut et sternutatio ac palpitatio, unde *salisator* Isidor. Orig. VIII, 9 extr. dicitur, qui ex palpitatione membrorum divinat. [245] *inspecta genesi;* v. sup. ad v. 553 sq.

244 Cf. Suet. in Aug. 98. in Tib. 14. 62. et in Cal. 19. Tac. Ann. VI, 20. 22. et inpr. Dio Cass. lib. LV. Vetus Schol. „*Thrasyllus* multarum artium scientiam professus, postremo se dedit Platonicae sectae, ac deinde mathesi cet."

245 Cf. Plaut. Mil. II, 4, 44. Bacch. V, 2, 75. et Amphit. I, 1, 139. Erasm. ad Prov. 37. cent. IV. chil. II. et Scalig. ad Plaut. Pseud. I, 1, 105.

Salmasius: (de ann. clim. p. 52.) „Ex libris ἰατρομαθηματικῶν συντάξεων, quando cibus aut catharticum dandum esset aegrotis, conligebant cet." *Collyrium* medicamentum oculorum coloris cinerei ex spodio. [246]

581. *dederit*, definiverit. *Petosiris* pro quovis astrologo, ut *Thrasyllus* sup. v. 576. *Petosiris* enim Aegyptius clarissimus fuit Mathematicus ac philosophus. [247]

582—4. *Si mediocris* conditionis aut pauper *erit* mulier superstitiosa; mediocres etiam s. viliores et circulatorios hariolos consulet mediocri pretio. *Lustrabit*, adibit vel pervagabitur, *spatium utrimque metarum*, h. e. ab una meta ad alteram percurret Circum, qua in longum patet, inpr. Maximum, in quo viliores astrologi, divinatores, sortilegi, coniectores, quaestus causa versabantur multi. [248] *Meta*, νύσσα, tres turriculae s. columellae, ad *utramque* extremitatem spinae, qua medius Circus erat diremtus, collocatae, (unde h. l. *utrimque lustrabit metarum spatium*) [249] circum quas currus sinistrorsum flectendus erat. *Sortes ducet*, consulet

246 Cf. Horat. Sat. I, 5, 30. et Cels. VII, 7. Grangaeus suspicabatur, h. l. intelligi illud collyrii genus, cui *crocus* nomen dederit, et quo *pruritum* tolli adfirmet Plin. XXI, 20.

247 v. Suidas, Plin. II, 23. VII, 49. Firmic. Mathes. lib. IV. Praef. et c. 16. lib. VIII, 1. Salmas. de ann. clim. p. 76 et 563. ubi monet, eundem passim Ptolemaeo Ἀρχαῖον dici, eumque et Necepsum fuisse auctores τῆς κλιμακτηρικῆς ἀγωγῆς, h. e. artis illius, quae ex climactericorum annorum enumeratione, habita simul siderum ratione, exponat, quid cuilibet nato contingere possit. Cf. Plin. ll. cc. ibique Harduin. et Lambecii Comment. de Bibl. Caes. Vol. VI. P. II. p. 217 sqq. ed. Kollarii.

248 Cf. mox v. 588—591. Horat. Sat. I, 6, 113. 114. Cic. Div. I, 58 et al. Male et obscure Schol. vetus: „*Spatium lustrabit*, quod circulatores consueverint hoc adhibere, ut delectis sibi locis duobus, eos *lustrent* i. e. circumeant; deinde per eos *sortes*, i. e. taxillos, iactitent, quo exinde, quod suae geneseos signum se adcommodaverit, inspiciatur, numquid vivet, et quando: et paucis ex verbis ibidem conscriptis *sortes* educunt suas."

249 de qua re v. Suet. Caes. 39. et Claud. 21. Ovid. Am. III, 15, 2. et Met. III, 144.

sortilegos, qui in Circo, foro ac viis passim versabantur.[250]

583. *frontem manumque praebebit* inspiciendam *vati*, hariolo, et quidem *frontem* Metoposcopo seu Physiognomoni, qui ex fronte et vultu s. ore, eiusque lineamentis, *manum* χειροσκόπῳ s. χειρομάντει, qui e manuum lineis ac incisuris, hominum mores et fata futura divinat.[251] *Poppysma*, πόππυσμα s. ποππυσμὸς dici-

250. Cf. inf. 588 sqq. Gesner. et Burm. ad Quintil. XII, 10, 74. Heyne ad Tibull. I, 3, 11. 12. et Cic. de Div. II, 41. ubi et verba h. l. apta leguntur: *Hoc genus divinationis vita iam communis explosit. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus?*

251. *Poppysma* nonnulli perperam exponunt concubitum, aut sonitum nescio quem in coeundo, (cf. Martial. VII, 17. al. 18, 11.) pretii loco exactum; alii manus contrectationem, qua chiromantes diu suspensam tenuerit mulierem; alii blandum manus plausum; alii vero osculum cum sonitu, pro mercede vel favoris indicio postulatum. Non magis mihi satisfaciunt aliorum interpretationes, v. c. Turnebi (Adv. IV, 15. V, 23.) et Henninii, qui non verba *vati crebrum poppysma roganti*, sed *vati roganti frontemque manumque*, et *praebebit crebrum poppysma* iungebant, quae ratio admodum dura est. Ille ita interpretatur: Metoposcopo et chiromanti *roganti* sibi *manum* ostendi et *frontem*, ut facere solent, *praebebit crebrum poppysma*, quod est, adulabitur et adsentabitur, captans eius benevolentiam, ut sibi fata sua canat, et eum prope adorabit. Huius duplex est nota et explicatio; altera: „Deliramenta haec Chiromantices, quae vid. in Praetorii Thes. Chirom., eloquenter et mascule confutarunt Mascardus Rom. Diss. VII. et Raguseus de Divin. lib. II. neque minus has ineptias explodit Iuvenalis, quando fingit, *vatem* hunc *crebrum poppysma* non adcipere, sed *rogare*, seu adsensum coniecturis suis exposcat, ut eo fidentior in coniiciendo pergat." altera vero: „Vates, quum ex manus frontisque inspectione non solum futura praediceret, sed et praeteritos casus referret, tum illi subinde *roganti*, nonne vera dixisset? matrona admirans artem *praebebat poppysma crebrum*, seu adsentiebatur saepissime per signum illud labiorum conlisorum. Cf. Ferrar. Elect. II, 15. Ceterum *poppysma* etiam recte *favor* explicatur. Eustath. ad Hom. Il. ε, 408. Παππάζειν ἐπὶ μόνων ἀνθρώπων· ποππύζειν δὲ καὶ ἐπὶ ἀλόγων· οὐ γὰρ μόνον τροφέες βρέφη, ἀλλὰ καὶ ἵππους

tur propriè palpus, f. sonus, lingua aut manibus excitatus, quo adsensum vel admirationem significare et blandiri solemus, inpr. equis, qui ποππύζεσθαι, h. e. demulceri et adplaudi amant; hinc favor, adsensus, adulatio, blanditiae. Vetus Schol. bene explicuit: *oris pressi sonus, aut* (ita leg. pro *ut*) *labiorum in se conlisorum strepitus.* Hinc poeta, cuius mentem nemo interpretum percepisse videtur, facete, ni fallor, depinxit eiusmodi hariolos, Zigeunis hodiernis similes, quorum mos erat, per (f. κατὰ) *crebrum poppysma,* vel crebris poppysmis f. basiis iactatis, *rogare,* mendicare, blandiri et ad benevolentiam homines artisque suae usum adlicere, vel honoris ac venerationis signum dare. Sic *blanda basia iactare rhedae devexae* sup. IV, 118. (ubi v. not.) et *fulgetras poppysmis adorare* ap. Plin. XXVIII, 2. ubi v. Intpp. In verbis tamen poetae mendum latere videtur. Cf. Var. Lect.

585. *Divitibus* mulieribus. *Phryx augur: nam Phryges, et Pisidae, et Cilices, et Arabum natio, avium significationibus plurimum obtemperarunt,* Cic. de Div. I, 41 extr. *Indus,* non philosophus, (Gymnosophista, Brachmanes) sed *augur,* et, ni fallor, magus: nam *India* Romanis tam lato sensu dici solet, ut etiam Persidem, Arabiam, Aethiopiam partemque Aegypti complectatur, [252] et Persarum Magi tum philosophi, tum augures erant. *Et in Persis augurantur et divinant Magi, qui congregantur in fano commentandi causa, atque inter se conloquendi* cet. Cic. l. c. *Conductus* mercede f. pretio, et quidem magno. Pauperes enim mulieres nec conducunt hariolos, nec magnam iis mercedem solvunt.

καὶ βόας οἱ τημελοῦντες ποππύζουσιν. Vnde acute et non sine morsu hac voce usum patet Iuvenalem, quasi favore poppysmatis calcar esurienti vati circulatori sit addendum, ceu in arte sua aeque certo, ac sunt bruta. Sed forte nimium longe haec arcessuntur."

[252] v. Heyne et Burm. ad Virg. Ge. II, 116. IV, 293.

586. *astrorum mundique peritus*, Astrologus et Mathematicus. sed eo sensu dicti, de quo v. sup. ad v. 553 sq. *Mundus* etiam passim pro coelo ponitur. [253]

587. *Haec propter placuit Tuscos de more vetusto Adciri vates; quorum qui maximus aevo Aruns — dispersos fulminis ignes Conligit, ac terra moesto cum murmure condit, Datque locis numen* (al. *nomen*) *sacris*, Lucan. 1, 584 sq. 606 sq. *aliquis senior* Etruscus haruspex, qui et fulminum procurator est et expiator. *condit* sepulcro *fulgura*, eorum reliquias aut vestigia, et fulmine icta: nam fulmine icti, quo loco exstincti erant, non cremari solebant, vel inde transferri, sed vel relinqui, vel sepeliri, locus autem sepiri, et caesa bidente (unde *bidental* dicebatur) arisque exstructis consecrari. [254] Omnem superstitionem, quae ad fulmina spectat, vulgaresque de iis opiniones copiose explosit ac perstrinxit Seneca in toto libro II. Nat. Quaest. Fulmina erant aut *publica*, aut privata. v. Plin. II, 52. et Senec. Nat. Quaest. II, 48. qui et plura eorum genera recensent.

588. *Plebeium*, plebeiarum pauperumque mulierum, *fatum positum est in Circo*, ibi illis praedicitur. Cf. sup. ad v. 582. *in aggere*, v. inf. ad VIII, 43.

589. Recte Ferrar. R. V. „Hic plebeiam et vitae liberioris mulierem inducit poeta, *nudis cervicibus longum aurum* s. monile gestantem. Nam quum matronae ita stola talari et manuleata opertae essent, ut nihil praeter faciem adpareret; contra libertinae et quae licentiam stupri vulgaverant, non cervice modo, sed humeris atque lacertis conspicuis ac seminudis erant. Cf. Ovid. Rem. Am. 343. 344. et Art. Am. II, 297 sq. ubi iisdem

253 v. ad Sil. III, 611. et Intpp. Tibull. III, 4, 18.

254 Cf. Acron ad Horat. A. P. 471. Casaub. ad Pers. II, 27. Plin. II, 54 extr. Festus vocc. *Conditum*, *Fulguritum* et *Bidental*, Plut. Quaest. Conviv. IV, 2. Artemidor. II, 8. Lips. ad Senec. de Clem. I, 8. Potteri Archaeol. Gr. lib. IV. c. 1. et ibid. Rambach. T. II. p. 352.

etiam purpura, et quidem Tyria, adsignatur, vestisque aurata.[255] *Consulit* hariolos *ante phalas delphinorumque columnas*, h. e. in Circo. v. sup. ad v. 582. *Phalae* s. *falae*, turres ligneae,[256] non autem erectae in Circo in usum spectatorum, sed quae vulgo ab ovali figura *ova* dicuntur, obelisci aut *columnae* mobiles septem, vel *ovorum* vel *delphinorum* figuram referentes, quae in spina Circi ponebantur, et quarum una tolli sive auferri solebat, quoties unum e septem curriculis (nam tot fuisse constat) peractum erat.[257] Ludi circenses priscis temporibus Neptuno equestri vel Conso sacri erant, unde machinas illas etiam *delphinorum* imaginem retulisse suspicari possis. Vtrum vero et cur praeter *ova* etiam *delphines* eiusdem rei caussa, ad curricula scil. bigarum quadrigarumque numeranda, eodemque tempore adpositi fuerint, haud liquet, neque satisfacit nobis coniectura Ferrarii, qui Elect. II, 15. haec de ea re dispu-

255 Vulgo designari putant Syram hariolam, vel mulierem prostantem et prostitutam, s. meretricem, quae non *consulat* hariolos, sed *consulat*, h. e. consilium det, respondeat, plebeiae interroganti, eam consulenti, an nubat sagario. Meretrices talia dedisse responsa, probant ex Plin. XXX, 2. *Vtinam* (Nero) *et Inferos et quoscumque de suspicionibus suis Deos consuluisset potius, quam lupanaribus et prostitutis mandasset inquisitiones suas.* Enimvero Romanos *consulere alicui* dixisse pro *consilium alicui dare*, non satis constat, verbaque *consulit* et *nubat* ad idem subiectum referenda sunt, quoniam non aliud h. l. memoratur, et alioquin poeta certe dixisset, *consulit plebeiae mulieri*, vel simile quid, cuius ellipsis h. l. non facile concoquenda.

256 v. Fest. et Enn. ap. Non. 2. n. 351.

257 Dio Cass. lib. XLIX extr. de M. Agrippa: κἀν τῷ περιδρόμῳ σφαλλομένους τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὸν τῶν διαύλων ἀριθμὸν ὁρῶν, τούς τε δελφῖνας καὶ τὰ ᾠοειδῆ δημιουργήματα κατεστήσατο, ὅπως δι' αὐτῶν αἱ περίοδοι τῶν περιδρόμων ἀναδεικνύωνται. Cf. Liv. XLI, 27. Varro R. R. I, 2, 11. (ex quo doceo intelligitur, hasce machinas ligneas, singulis curriculis confectis, non demum adpositas fuisse, sed sublatas) Salmas. Exerc. Plin. p. 640. al. 912. Parrhas. Epist. 28. et inpr. Ferrar. Elect. II, 15.

lavit: „Quum quatuor essent Circi factiones, a tunicae coloribus distinctae, *Veneta, Prasina, Alba* et *Russata*; (cf. inf. ad VIII, 114.) duae tamen praecipuae et scriptoribus celebres *Veneta* et *Prasina*: nam altera Venetae, altera Prasinae adhaerebat. Et *Venetae* quidem pannus, i. e. tunica caerulea, a colore maris; *Prasinae* viridis a porraceo colore, sive a terra viridante. Quum ergo duae illae factiones in Circo certarent, ut intelligeretur, quaenam prius metam septies flecteret, necesse fuit, utriusque factionis curricula et spatia denotari ac numerari. Quumque *Venetae* factionis agitatores essent rei maritimae studiosi, Prasinae autem reliquus populus continentis incola, ut agricolae, mercatores, et reliqui: factum inde est, ut *Venetae* aurigationis nota et insigne, atque index *delphin* esset, *Prasinae* autem i. e. terrestris studii *ovum* s. lignea ovalis machina. Quare quum Romae longe maior numerus esset populi, a re maritima alieni, *Prasina* factio praevalebat. Vnde Iuven. Sat. XI, 196. totam Romam magna exspectatione fuisse in *eventu viridis panni*, nempe ob victoriam Prasinorum; etiamsi contrarium aliquando imperitantis studium esset. Ex eo etiam factum suspicor, ut in argenteis nummis Rom. familiarum sub bigis et quadrigis modo tridens, modo spica conspiciatur, ut illo Venetorum victoria, hac Prasinorum indicaretur." 258

591. *caupone*, priore marito, *relicto*, deserto.

592—597. *Hae* mulieres plebeiae ac pauperes, quamvis superstitiosae sunt, et de nubendo hariolos consulunt, *tamen* concipiunt, pariunt, et editos infantes,

258 Nonnulli h. l. significari putant obeliscos, circa quos luserint *delphini*; alii *columnas* in honorem *Delphinorum*, duorum fratrum nobilissimorum, in Circo positas; alii denique delubrum Cn. Domitii, de quo Plin. XXXVI, 5. haec tradit: *In maxima dignatione Cn. Domitii delubro in circo Flaminio Neptunus ipse, et Thetis, et Nereides, supra delphinos, et cete, et hippocampos, sedentes*, et Scopae manu sculptae.

non sine multis magnisque laboribus, ipsae alunt; (cf. sup. ad v. 9.) nobiles vero ac divites feminae aut non concipere solent, aut certe non parere, sed conceptum partum medicamentis in utero exstinguere et abigere, ut et *partus discrimen*, periculum vitae, quod parientes subeunt, et *nutricis labores* vel educationis incommoda effugiant. *fortuna* mediocri, vel misera ac tenui, *urgente*, premente eas, et cogente, labores suscipere, quos matronae nutricibus delegant.

594. *aurato in lecto*, qualis nobilium est. *Puerpera*, vet. Schol. puella, quae primitus parit; Donat. et Isidor. quae annis *puerilibus parit*. Immo, quae *pueros parit*. Illa tamen notio et h. l. apta.

595. *huius* sc. veneficae, vel inprobae obstetricis. *medicamina*, qualia memorat Plin. XX, 21. XXVII, 5. et 9.[259] *homines*, fetus conceptos et formatos, quae iam homines sunt. Verbum magna cum vi dictum, ut et mox vocab. iuris, facete simul translatum, *conducit* pro, suscipit certo pretio. Nam *conducere* non modo dicuntur, qui operam suam, vel rem opusque faciendum alicui *locant*, sed etiam qui illud *redimunt*, h. e. qui certo pretio aliquid sive faciendum sive praebendum in se recipiunt.[260]

597—601. Lepide ac false poeta dixit: At *gaude, infelix* Postume s. marite, quod abortum faciat uxor tua, quin ipse ei *porrige quidquid* medicaminis erit, quamlibet potionem abortivam; nam alioquin *fortasse* illa pareret nigrum *Aethiopis* moechi filium, cuius te *patrem* certe profiteri, quemque *heredem* scribere deberes. *Distendere uterum*, gravidam fieri, et in utero fetum ferre ad legitimum tempus. *vexare uterum*, quoniam

259 Cf. Bulenger. adv. Magos c. 20.

260 Sic *conducere* dicitur *redemtor columnam faciendam* Cic. de Divin. II, 21. *medicus aegrum sanandum* Plin. XXIX, 1. *pistor panem, molendum* Pompon. ap. Non. Conf. inpr. Burm. et Schwabe ad Phaedr. IV, 24, 6.

pueri in eo *faliunt*; h. e. se movent. Quidam pro *parere* dictum adcipiunt. Nota etiam plur. *pueris*, quo infortunium augetur.

600. *Aethiopis*, forte servi tui. *decolor*, fuscus, ex Aethiope patre et matre Romana natus; quum tu sis albus. *Impleret tabulas* testamenti, h. e. heres solus vel ex asse, iussu forte uxoris, scriberetur; quod non minus ad augendam rei indignitatem valet. Cf. sup. ad v. 218. et II, 58. *numquam tibi mane videndus*, cuius conspectus obcursusque tibi sedulo vitandus est, tamquam malum omen. Facete ita superstitionem vulgarem in rem suam convertit poeta, ut sup. v. 572. et V, 54. ad quae loca v. not. *mane*; nam species novae ac insolitae rei maxime in omen et diras vertebatur, si vel multo mane, et omnino sub exordia rerum gerendarum, vel, ut sup. V, 54. *per mediam noctem*, obferretur.[261]

602—609. Notantur mulieres divites nobilesque, quae *subpositos*, h. e. nothos, spurios, subditicios s. subditivos pueros maritis pro suis obtrudunt. *Transeo*, praetereo silentio, iam nihil de iis dicam, ut inf. X, 273. *gaudia* patrum de liberis, et *vota* eorum, quippe qui omnibus votis expetierant, ut sibi nascerentur filii; sed *vota saepe decepta*, quae ad irritum ceciderunt *ad spurcos* illos *lacus*, ubi olim liberi recens nati exponebantur: ex his enim expositis infantibus nobiles sterilesque matronae formosissimos *petebant*, subponebantque pro suis; hi autem spurii et adulterini ita mirifico ac caeco casu in *Scaurorum* h. e. nobilium familiam recipiebantur, et ad summos adscendebant honores. Miseri itaque patres, fraudis huius muliebris ignari, nothos filios

261 Ascensius: „Credebant veteres, quod quae prima viderent aut audirent, futurae lucis qualitatem praedicerent; unde salutandi mos exortus, quo bonum mane cuique vovemus." Cf. Heynii Opusc. Academ. T. III. p. 270 sq. Cic. Div. I, 45 sq. Plin. XXVIII, 2.

pro suis alebant, falsòque ducebantur *gaudio*, et quidem *saepe*.

603. *Spurci lacus* qui sint, non satis mihi liquet. Interpretes quotquot vidi vel lectorem ad alios remittunt, et quidem ad Parrhas. de reb. per epist. quaes. Ep. 28., et Alph. de Caranza Misc. de Partu c. IV. sect. 2. p. 359, quos equidem consulere non potui, vel designari putant lacum Velabrensem, ad radices montis Aventini, ubi cloacae (unde h. l. *spurcos*) confluxerint. At nemo veterum scriptorum, quod sciam, huius lacus, nedum liberorum ibi expositorum, mentionem fecit. Constat potius, Romae infantes recens natos plerumque expositos fuisse ad columnam lactariam in foro olitorio. Hoc autem forum fuit propinquum monti Capitolino, et Velabro, h. e. planitiei inter Capitolinum, Aventinum et Palatinum montem, in quam aquae etiam confluxisse videntur, postquam cloacis iam diu in Tiberim ductis siccata erat. [262] Eo forte et poeta et interpp. respexere. *inde petitos* infantes spurios, e quibus sic fiunt olim *Salii* et *Scauri*, h. e. summi sacerdotes et magistratus, vel nobiles. *Pontifices*, v. Var. Lectt. *Salios* exquisite dixit poeta: nam non iuvenes modo nobiles ad honores per sacerdotia adire solebant, sed in hoc sacerdotum quoque collegium non nisi patricii iuvenes, iique patrimi et matrimi, cooptabantur. *Scaurorum* h. l. pro quibusvis nobilibus, quorum *nomina* adcipiunt suppositi illi, sed *falso corpore*, h. e. quia falso, per errorem, eorum filii putantur.

605 sqq. Venusta Fortunae imago, quam et personam fecit poeta. *Fortuna inproba*, saepe indignis secunda et dignis adversa, unde et *existimata caeca, volubilis, vaga, inconstans, incerta, varia*, ut utar verbis Plin. II. *Stat* quasi ad spurcos illos lacus. *noctu*; nam tum pueri clam et exponebantur ad lacus spur-

262 Cf. Liv. I, 38 extr. Ovid. Fast. VI, 401 sqq. et Heyne ad Tibull. II, 5, 33.

eos vel columnam lactariam, et *inde petebantur*: eum in finem, qui v. 602 sq. designatur. *Fortuna adridens* etiam proverbii loco Romanis ac nobis dicitur. *nudis infantibus*, expositis. *fovet*, adiuvat; aut potius *fovet sinu*, gremio, s. amplexu, ut mater; vel fovet eos, ut gallina pullos, ne frigore laedantur. Hinc et *involvit sinu*, in gremio vestimentis. Praeclare matris aut nutricis persona Fortunae inponitur. *porrigit*, tradit, infert, ingerit; *domibus altis*, excelsis, h. e. divitum ac principum virorum, vel familiis nobilibus et antiquis, *alti nominis*, ut sup. v. 385. ubi v. not.

608. *Secretum sibi mimum parat*, ut iocatur sup. III, 39 ubi cf. not. *Fortuna saevo laeta negotio, et Ludum insolentem ludere pertinax, Transmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc alii benigna*, Hor. Od. III, 29, 49 sqq. — *his se ingerit*, se obfert, vel se praebet benignam, vel, quod malim, his inscïis et paene invitis sponte quasi se obtrudit, iis favet, non quaesita aut captata; quo fere sensu nos dicimus, *das Glück sucht sie*, et contra, *sie suchen das Glück*. Cf. Plin. Paneg. c. 86. ubi formae dicendi *ingerere se* et *subtrahere se* sibi obponuntur. [263]

609. *producit*, provehit ad honores et opes, (ut *producere* simpl. dixit Cic. Dom. 9. et *producere aliquem omni genere honoris*; vel *ad dignitatem* Liv. XL, 56. et Cic. Fin. III, 16.) nisi malis fingit, instituit, ut inf. XIV, 228. *ut suos alumnos*; quo sensu tales homines etiam nobis, ut Romanis, (v. c. Horat. Sat. II, 6, 49.) *Fortunae filii* dicuntur.

610 — 626. Notantur iterum, sed copiosius, non ὡς ἐν παρόδῳ, ut sup. v. 133 — 5, magicae artes et philtra, quibus multae mulieres, et superstitiosae et inpro-

263 Interpretes haec verba, quae sic aptissima sunt, silentio praetereunt praeter Grang. qui exponit: de iis curam habet, eorum tractat negotia, ut Gall. *S'ingerer des affaires d'autrui*.

pro suis alebant, falsoque ducebantur *gaud[…]as* in furo- dem, *saepo*. […] sit ducenda.

603. *Spurci lacus* qui sint, no[…] vulgaris; quam Interpretes quotquot vidi vel lector[…]ium, valde adri- et quidem ad Parrhas. de reb. p[…]item magicarum ar- et Alph. de Caranza, Misc. d[…] animo, quam ex eo 359, quos equidem consul[…] *Hic* magus et vete- putant lacum Velabrensem […] mulieri, h. e. venit ad ubi cloacae (unde h. l. […]iam eiusque vim, profite- veterum scriptorum, c[…]em usum artis suae, et hanc berorum ibi expositi[…] se benigne exceptum iri; *hic* tius, Romae infa[…]ri philtra. *magicos cantus*, fuisse ad colum[…] *Philtra*, φίλτρα, pocula ama- tem forum fi[…] *et Marsa* et *Ibera*, epitheta orn. in labro, h. e[…]*bvia*, quoniam hi populi et veneficii Palatinum […]tium studio olim infames erant, et ter- dentur, […]ices venenorum, Φαρμάκων, h. e. herba- cata […]rum succis non minor vis magica, quam in *ind*[…]esse credebatur. *mentem mariti vexare*, *Sc*[…] adigere. Sic *Thessalus veneficus perverse* […]*it familiae mentem meae* Plaut. Amphitr. IV, […] *Agrippinae venenum exquisitum placebat,* […]*turbaret mentem* Claudii, *et mortem differret*, […] Ann. XII, 66. Cf. Ovid. A. A. II, 106.

612. *Solea pulsare nates* mariti, facete pro, in- dignissimo eum tractare modo, ad lubitum: quid enim gravius esse potest homini libero et viro, quam a mu- liere adfici hac castigatione puerorum aut stultorum, qui- bus non modo caput, sed et nates soleis s. sandaliis cae- duntur? Comparant intpp. verba Luciani in Philopseu- de, (Ἐπεὶ σανδάλῳ γε χρυσῷ εἰς τὰς πυγὰς, ὥςπερ τὰ παιδία παίεσθαι ἄξιοι ἂν εἶεν οἱ ἀπιστοῦντες) et in Dial. Ven. ac. Lunae, (Ἤδη δὲ καὶ πληγαὶ αὐτῷ ἐνέτειναν εἰς

264 Cf. Heyne ad Tibull. I, 2, 41 sq. 8, 17 sq. et ad Virg. Ecl. VIII, 69 sq. Iani ad Hor. Od. I, 27, 20. 21. Φαρμάκοις γυνὴ τὸν ἄνδρ' ἐμήνεν, Aristoph. Thesm. 568.

τυγὰς τῷ σανδάλῳ) Terent. Eun. V, 8. al. 7, 4. et
7, 169. ubi v. Casaub. Nos proverbii loco dici-
ter dem Pantoffel stehen.

q. Ἀποστρεφῆ ad maritum vel Postumum
philtro efficitur.

unculus Neronis, C. Caligula, frater Agrip-
tris Neronis, qui *credebatur potionatus a
a uxore, amatorio quidem medicamento, sed
in furorem verterit,* Suet. Cal. c. 50. quod et
adit Ioseph. Ant. XIX. Notissimus est furor huius mon-
stri, cuius effectus mox v. 618—625 memorantur. Ve-
rae autem inmanitatis huius causae, nec philtrum Caeso-
niae, nec gravis morbus, in quem octavo imperii mense
incidit, sed aliae fuisse videntur, de quibus alio loco
disputavi.[265] De *Caesonia* v. Suet. Cal. 25. Plin. VII,
5. et Dio Cass. LIX, 12. 23.

616. *frontem pulli,* hippomanes, de quo v. sup.
ad v. 133. *totam frontem* poeta dixit propter sum-
mum Caii furorem. *tremuli,* trementis frigore, h. e.
recens nati. *Infudit* in philtro.

617. *Quae* mulier *non faciet, quod Principis
uxor* fecit, tali exemplo incitata? Cf. inf. ad VIII, 198.

618. *Cuncta,* universum imperium Rom., *ardebant*
(*tonante Caio, sc. ex furore,* vet. Schol.) tamquam
igne furoris Caligulae, *et ruebant fracta compage,* h.
e. respublica, capite eius furente, conlabebatur, instar
aedium, quae ruunt, commissura lapidum rupta; *non
aliter, quam* coelum totusque orbis terrarum nutaret vel
adeo periret, Iove a Iunone (ut Caligula a Caesonia
uxore) in furorem verso, qui res humanas, ut Caligula
Romanas, regit.[266]

265 *Grundriss der Gesch. der Roemer* cet. p. 341 sq.

266 Fuere, qui suspicarentur, h. l. respici cingulum, κεστὸν ἱμάντα, Veneris. Huius tamen ope *Iuno maritum* non *insanum fecit,* sed in se amorem eius adcendit. v. Hom. Il. ξ, 197—354. Non magis probanda videtur haec Henninii coniectura ac nota: „Tralaticium ait, Veteres quosdam statuisse,

bae, utantur, quibusque nonnumquam maritos in furorem inpellant. Nova caussa, quare uxor non sit ducenda. Ipsa superstitio notissima, et tunc temporis vulgaris; quam et animis mulierum, inpr. misere amantium, valde adrisisse non est quod miremur. Vis autem magicarum artium ad amorem tam inspirandum animo, quam ex eo pellendum spectare putabatur.[264] *Hic* magus et veterator *adfert magicos cantus* mulieri, h. e. venit ad eam, ut illam doceat artem suam eiusque vim, profitetur se docturum esse insignem usum artis suae, et hanc commendat, haud nescius, se benigne exceptum iri; *hic*, ille, alter *vendit* mulieri philtra. *magicos cantus*, ἐπῳδὰς, incantamenta. *Philtra*, φίλτρα, pocula amatoria. *Thessala*, ut *Marsa* et *Ibera*, epitheta orn. in re magica passim obvia, quoniam hi populi et veneficii magicarumque artium studio olim infames erant, et terrae eorum feraces venenorum, φαρμάκων, h. e. herbarum, in quarum succis non minor vis magica, quam in carminibus inesse credebatur. *mentem mariti vexare*, ad insaniam adigere. Sic *Thessalus veneficus perverse perturbavit familiae mentem meae* Plaut. Amphitr. IV, 3, 10. *Agrippinae venenum exquisitum placebat, quod turbaret mentem* Claudii, *et mortem differret*, Tac. Ann. XII, 66. Cf. Ovid. A. A. II, 106.

612. *solea pulsare nates* mariti, facete pro, indignissimo eum tractare modo, ad lubitum: quid enim gravius esse potest homini libero et viro, quam a muliere adfici hac castigatione puerorum aut stultorum, quibus non modo caput, sed et nates soleis s. sandaliis caeduntur? Comparant intpp. verba Luciani in Philopseude, (Ἐπεὶ σανδάλῳ γε χρυσῷ εἰς τὰς πυγὰς, ὥςπερ τὰ παιδία παίεσθαι ἄξιοι ἂν εἶεν οἱ ἀπιστοῦντες) et in Dial. Ven. ac. Lunae, (Ἤδη δὲ καὶ πληγαὶ αὐτῷ ἐνέτειναν εἰς

264 Cf. Heyne ad Tibull. I, 2, 41 sq. 8, 17 sq. et ad Virg. Ecl. VIII, 69 sq. Iani ad Hor. Od. I, 27, 20. 21. Φαρμάκοις γυνὴ τὸν ἄνδρ᾽ ἐμήνεν, Aristoph. Thesm. 568.

ταῖς πυγαῖς τῷ σανδάλῳ) Terent. Eun. V, 8. al. 7, 4. et Pers. V, 169. ubi v. Casaub. Nos proverbii loco dicimus: *unter dem Pantoffel stehen.*

612 sqq. Ἀποστροφή ad maritum vel Postumum. *inde est*, illo philtro efficitur.

615. *avunculus Neronis*, C. Caligula, frater Agrippinae, matris Neronis, qui *credebatur potionatus a Caesonia uxore, amatorio quidem medicamento, sed quod in furorem verterit*, Suet. Cal. c. 50. quod et tradit Ioseph. Ant. XIX. Notissimus est furor huius monstri, cuius effectus mox v. 618—625 memorantur. Verae autem inmanitatis huius causae, nec philtrum Caesoniae, nec gravis morbus, in quem octavo imperii mense incidit, sed aliae fuisse videntur, de quibus alio loco disputavi.[265] De *Caesonia* v. Suet. Cal. 25. Plin. VII, 5. et Dio Cass. LIX, 12. 23.

616. *frontem pulli*, hippomanes, de quo v. sup. ad v. 133. *totam frontem* poeta dixit propter summum Caii furorem. *tremuli*, trementis frigore, h. e. recens nati. *Infudit* in philtro.

617. *Quae* mulier *non faciet, quod Principis uxor* fecit, tali exemplo incitata? Cf. inf. ad VIII, 198.

618. *Cuncta*, universum imperium Rom., *ardebant* (*tonante Caio, sc. ex furore*, vet. Schol.) tamquam igne furoris Caligulae, *et ruebant fracta compage*, h. e. respublica, capite eius furente, conlabebatur, instar aedium, quae ruunt, commissura lapidum rupta; *non aliter, quam* coelum totusque orbis terrarum nutaret vel adeo periret, Iove a Iunone (ut Caligula a Caesonia uxore) in furorem verso, qui res humanas, ut Caligula Romanas, regit.[266]

265 *Grundriss der Gesch. der Roemer* cet. p. 341 sq.

266 Fuere, qui suspicarentur, h. l. respici cingulum, κεστὸν ἱμάντα, Veneris. Huius tamen ope *Iuno maritum* non *insanum fecit*, sed in se amorem eius adcendit. v. Hom. Il. ξ, 197—354. Non magis probanda videtur haec Henninii coniectura ac nota: „Tralaticium est, Veteres quosdam statuisse,

620 sqq. Scelus *Agrippinae*, sororis Caligulae, quae maritum suum Claudium Imp. *boleto* venenato exstinxit, (de quo v. sup. ad V, 146 sqq.) *minus nocens* fuit vel nocuit imperio Romano, quam flagitium Caesoniae, quae venenis philtro infusis Caligulam inpulit in furorem, quo instinctus ille in omnes saeviit: illo enim scelere non nisi unus, et quidem senex ac foedus, homo, hoc permulti periere. *praecordia pressit*, cor compressit vi veneni, h. e. necavit senem. Claudius excessit anno aetatis LXIV. v. Suet. 45. et ibi Casaub. Alia et quidem lepida caussa, cur facinus Agrippinae non adeo turpe ac scelestum sit, a deformitate Claudii petitur, quo spectant *tremulum caput* et *labra manantia* l. s. Res nota vel e Suet. Claud. 30. *Risus indecens: ira turpior, spumante rictu, humentibus naribus: praeterea linguae titubantia, caputque, cum semper, tum in quantulocumque actu, vel maxime tremulum.* Dio Cass. LIX. Τὸ δὲ σῶμα νοσώδης, ὥςτε καὶ τῇ κεφαλῇ καὶ ταῖς χερσὶν ὑποτρέμειν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῷ φωνήματι ἐσφάλλετο cet. Cf. Senec. Apocoloc. Claudii, ubi facete inducit Deos ridentes adsiduum capitis motum vocemque raucam et inplicatam Claudii, qualis esse marinis belluis soleat. *caput descendere iussit in coelum*, salse de Claudio, quem et Seneca in ludo illo de morte C. Caesaris fingit inter Divos relatum quidem, sed adcusante D. Augusto in iudicio Deorum damnatum, et a Mercurio obtorto collo ad inferos tractum esse; unde facete hunc librum non ἀποθέωσιν inscripsit, sed ἀποκολοκύνθωσιν. Bene vetus Schol. „*In coelum* ridens pro *ad inferos*, et *apotheosin* deridet." Britan. monet, per eumdem iocum dixisse Senec. *Postea quam Claudius*

mundum generali combustione periturum. Lucan. I, 72—80. *quum compage soluta Secula tot mundi suprema coegerit hora* cet. Huc etiam respicere puto ex transverso Iuvenalem, ut deploret statum orbis Romani sub tali Principe, sed et obiter more suo istam philosophorum de exustione mundi rideat sententiam, dum eam insano ac ab uxore potionato Iovi adscribit."

in coelum descendit, et Stat. in Silv. *Nondum stelligerum senior demissus in axem.* [267]

624 sq. *Haec potio* amatoria, philtrum, a Caesonia Caligulae datum, *poscit ferrum* cet., exquisite pro, effecit, ut Caligula in furorem verteretur, eoque instinctus *ferro* atque *igni* saeviret in omnes, eos *torqueret*, h. e. exquisitis lacerâret tormentis, (cf. Suet. Cal. 32.) et *laceraret*, h. e. crudeliter tractaret ac perderet, (nisi proprio sensu capere malis coll. Suet. Cal. 28.) *Patres* atque *Equites*, quorum *sanguis mixtus* est, quorum caedes mixtae sunt, h. e. qui simul ac sine discrimine trucidati sunt. Saevitia, qua adversus omnis aevi, ordinis ac generis homines grassatus est Caligula, notissima est. [268]

626. *Tanti* pretii *constat*, constitit, h. e. tantopere reipubl. Rom. nocuit; ut nos dicimus: *so viel kostete, so hoch kam zu stehen.* *partus equae*, hippomanes, in philtro Caesoniae. Cf. sup. ad v. 133. et 616. *quanti una venefica constat*, quantum eheu! nocere potest? [269] Cf. Var. Lect.

267 Cf. Scalig. Poet. VI. et Goldast. ad Petron. p. 717. Quidam simpl. designari putant descensum Claudii ad campos Elysios. Male!

268 ex Dione Cass. LIX, 1—26. Philone in legat. ad Cai., et Suet.

269 Sed languent haec verba, etsi ita adcipere malim, quam aliorum rationes sequi, mutata distinctione, v. c. Farnabii: „Si tantum mali ex uno hippomane, quantum ex una venefica?" aut Lubini: „Si per hippomanes tanta calamitas imperio Rom. invecta est, quantas clades venefica excitare potest, quae venenis aliis innumeris armata est?" aut Grangaei: „Tot igitur aut plura mala peperit in republ. Caesonia cum *partu equae* s. hippomane, quot venenis suis Agrippina, quae *una venefica* adpellatur, quod *unius senis praecordia tantum pressit*; vel: quum hippomanes tantos effectus producat, tanto pretio debet comparari, quanto venefica, quae non potest quid maius patrare; quasi diceret, non iam esse opus impensis in conducendis veneficis, satis esse, si comparetur hippomanes, quum eosdem, vel maiores, quam venefica, sui relinquat effectus."

627—661. Vltima causa, quare uxores non sint ducendae, quoniam scil. multae, quaestus potissimum cupiditate vel turpi amore ductae, non modo privignis, (v. 628 sq.) sed et suis filiis, (v. 634 sq.) quin etiam maritis suis, (v. 652 sq.) veneno, immo, ut olim Clytaemnestra, ferro mortem moliantur. *Oderunt* uxores liberos, maritis *natos de pellice*, et *nemo repugnet* vel *vetet*, nemo, opinor, eas propterea reprehendet; at minime ferendum est, quod *iam fas est*, h. e. fas esse vel sibi licere putant, quod non dubitant aut verentur, *privignum occidere*, vel quod iam inpune nostro aevo hoc scelus committitur. Novercarum non modo odium in privignos, sed et veneficia passim memorantur. Vid. sup. ad v. 134. [270] *pupilli*, orbi, quorum bonis inhiat noverca. *amplior res* familiaris, magnae opes. *Custodite animas*, solliciti estote de vita vestra, cavete vobis ab insidiis novercae.

631. *Adipata* sc. edulia, adipe quasi condita, pinguia; vel, ut vet. Schol. interpretatur, dulcia placenta. Charisius I. p. 73. *adipatum* dicit panem, pultem et quodvis opus pistorium adpellari, quod adipe conficiatur; quo sensu et obcurrit in Wernsdorf. Poet. Lat. Min. T. II. p. 234. Hinc *adipata dictio* obponitur concinnae et eleganti in Cic. Or. 8. pr. *Livida*, quibus mixta sunt venena livida, pallida, seu lividos facientia; nam veneno necati fiunt lividi. Sic et *lurida* ac *pallida aconita* et *vina* dicuntur. [271]

632. *Mordeat*, edat, *ante aliquis, quidquid cibi porrexerit* tibi *illa quae peperit*, h. e. mater ipsa, quae nonnumquam filios ex priore marito venenis necat, ut secundo gratificetur marito, et ad hunc bona vel opes illorum transferat, (quod mox probatur exemplo Pon-

270 Vetus Schol.: „Exemplum et in Agrippinam, quae privignum suum Britannicum veneno necavit, ut filio suo Neroni conferret imperium.“

271 Ovid. Met. I, 147. Lucan. IV, 322. et Prop. IV, 7, 36 al. 44. ubi v. Broekhus.

tiae) et *pappas praegustet pocula*, quod facit *praegustator*, προγεύστης, προτένθης, ἐδέατρος et *a potione*, h. e. minister, qui cibos et vina, ante quam dominus aut rex gustat, ut is sine suspicione veneni edere ac bibere possit.[272] *timidus*, metuens de vita sua. *Pappas*, πάππας, venerationis nomen, quo blandientes utebantur infantes; prop. pater, et h. l. forsan paedagogus, *discipuli custos* inf. VII, 218.[273]

634—644. Dicat forte aliquis, haec mulierum scelera, quae tam atrocia sint, a me fingi, ut facinora Prognes et Medeae a Tragicis Graecorum, et e fabulis vel tragoediis repeti, adeoque haec Romanis inaudita iis adfingi: sed Pontiae exemplum docet, vera esse, quae et a me, et a Tragicis memorentur. *altum satira sumente cothurnum*, inducta satirae meae tragica grandiloquentia et sublimi stylo, quo res nimis augeri solent. Cf. sup. ad v. 506. *finem legemque*, terminos normamque, *priorum* poetarum Satiricorum, qui communis tantum vitae carpserunt vitia, nec nisi vera ac nota vel vulgaria tractarunt argumenta, prout natura carminis satirici exigit.

636. En grandiorem orationem, qua et Satirici utuntur, quoties res, quas tractant, eam admittunt vel adeo postulare videntur. Sic et mox v. 649 sqq. *bacchamur carmen grande*, magnifice pro, tragicas res cano divino spiritu ac furore instinctus. *Bacchantur* proprie Bacchae vagantes ac furentes; hinc et poetae ἐνθουσιάζοντες, (Cf. Stat. Silv. I, 2, 258.) ipsique histriones tragici propter oris *hiatum* vehementemque vocis contentionem. *Tragoedi ni quotidie proclamant, claritudo arteriae obsolescit: igitur identidem boando purgant ravim*, Apul. Flor. lib. 3. *grande*, subli-

272. Quem praegustandi morem a Persis maxime traductum, et ab Augusto demum Romae receptum suspicabatur Lipsius, quem v. ad Tac. Ann. XII, 66. Cf. Meurs. Animadv. Miscell. I, 12. et Exerc. crit. II, 3.

273 In Gloss. Isid. legitur: *Pappas* paedagogus, qui sequitur studentes.

me, tragicum. *Sophocleo hiatu*, ut *S. cothurno* ap. Virg. Ecl. VIII, 10. pro Sophoclea gravitate ac maiestate. *Hiatus* (oris) proprie tribuitur iis, qui grandia sive dicunt, sive dicere conantur, et hinc potissimum vel actoribus tragicis, qui personas induebant e cavato factas ligno oreque hiante, per quas sonus edebatur multo gravior grandiorque solito, et rebus tragicis apto, vel poetis tragicis ac dithyrambicis, qui ampullatis et sesquipedalibus verbis uti solent. Hinc *fabula moesto hianda tragoedo* dicitur Pers. V, 3. ubi v. Casaub. *Vt tragicus cantor ligno tegit ora cavato, Grande aliquod cuius per hiatum carmen anhelet*, Prudent. contra Symmach. II, 646. Sic et Gr. *χαίνειν* v. c. ap. Callim. H. in Apoll. v. 24. Cf. Broekhus. ad Prop. II, 23, (al. 31.) 6.

637. *Carmen*, argumentum carminis, *ignotum montibus Rutulis coeloque Latino*, Italiae s. Latio, h. e. res Romanis inauditas, scelera, qualia numquam Romae et in Latio edita sunt. Cf. sup. III, 84. 85. et inf. XII, 103. 105.

638. *Nos utinam vani*, mendaces simus, vellem haec tragica a nobis fingerentur tantum, non vera essent! *Vani* dicuntur, qui sibi vana, inania et speciosa persuadent, vel, ut utar verbis Gellii XVIII, 4. (ubi v. Intpp.) *mendaces, et infidi, et levia inaniaque pro gravibus et veris astutissime componentes.*

638 sqq. *Pontia*, Drymionis uxor, cuius flagitium memorat vetus lapis in Ge. Fabricii Collect. Antt. p. 234. PONTIA TITI PONTII FILIA HEIC SITA SVM QVAE DVOBVS NATIS A ME VENENO CONSVMTIS AVARITIAE OPVS MISERE MIHI MORTEM CONSCIVI TV QVISQVIS ES QVI HAC TRANSIS SI PIVS ES QVAESO A ME OCVLOS AVERTE. Vetus Schol. „*Pontia* P. Petronii filia, quam Nero convictam in crimine coniurationis damnavit, defuncto marito filios suos veneno necasse convicta, quum largis se epulis onerasset, et veneno, (f. *vino*) venis incisis saltans, quo maxime

studio oblectabatur, exstincta est." Alia Scholia MSS. quae Schurzfl. laudavit: „*Pontia* formosa meretrix fuit, quae filios suos amicos pecuniae occidit, ut omnia donaret adultero, quae postea, se ipsam prodens, largiter est epulata, incisisque venis a se ipsa exstincta." *O mater, qua nec Pontia deterior*, Martial. II, 34.[274] *Feci* vox reorum fatentium, ut *fecisse videtur* Praetoris s. Quaesitoris, reo convicto. cf. Scriver. ad Martial. IX, 15. *aconita*, v. sup. ad I, 158. *Quae aconita deprensa*, apud me inventa. Sed quoniam verbum *patent* adiicitur, malim h. l. sic explicare: *Quae facinora* (h. e. hoc facinus) *deprensa patent*, manifesta sunt, *tamen*, cf. Var. Lect.

641. *Tune duos — Tune duos?* His verbis iratus poeta adloquitur Pontiam, quae ipsi respondet: *Septem, si septem forte fuissent.* — O *saevissima vipera*, immanis bellua, an tu *duos* filios *una coena* occidisti, simul mactasti, h. e. necasti veneno? Immo *septem* necassem filios, *si septem forte fuissent* mihi. — Verba *tune duos* δεινῶς repetuntur. *Vipera* dicitur crudelissima mater, monstrum hominis, ut nobis *Natter*. Nonnulli eo respici putant, quod viperae sint saevissimae, et vulgo olim crediderint, marem a femina abroso capite, feminam autem a catulis, ventrem matris perrumpentibus, enecari; de quo v. Plin. X, 62. s. 82. ibique Intpp.

642. Cf. Senec. Med. v. 952 sqq.

643 sqq. Verba poetae: Si nostris temporibus Pontia tale facinus commisit, iam credamus vera esse, quae tragici poetae de Medea et Procne fabulose tradidisse videntur; nam scelus Pontiae multo gravius est, quia illud non aliqua mentis perturbatione, ut Medea et Procne,

274 Parrhasius Epist. 28. et alii innui putant Vettii Bolani (ex Tacito et aliis noti) uxorem, de qua v. Stat. Silv. V, 2, 75 sqq. At haec filios non necavit veneno, sed necare voluit; neque constat, ei *Pontiae* nomen fuisse.

animi peregit. *torva*, saeva;
mox v. 647 sq. *Colchide* femi-
... Colchorum regis, filia et uxore
...tata ab eo, quum Creusae vel Glau-
...s esset, liberos suos iugulavit. *Procne*
... Atheniensium regis, filia, et Terei, Thracum
..., quae marito, ut stuprum Philomelae, sorori
... eo inlatum vindicaret, Ityn filium coctum epu-
...que adposuisse dicitur. Fabulae tam de *Medea*,
... de *Tereo*, *Procne* et *Philomela* notissimae sunt;
multorumque poetarum ingenia exercuere. [275] *nil con-
tra* dicere *conor*; nolim negare, haec vera esse. *et*,
etiam, *illae*, Medea et Procne, *audebant grandia mon-
stra*, h. e. scelera immania, (ut mox v. 647. et sup. v.
286. ubi v. not.) at *non propter nummos*, lucri cupidi-
tate, ut Pontia eique similes mulieres nostri aevi, quae
filios suos interimunt, ut bonis eorum potiantur, et haec
ad adulteros suos vel secundos maritos transferant; sed
impatientia amoris, doloris et *irae*, cuius adfectu femi-
neus potissimum *sexus* intemperantius propter animi im-
becillitatem *incenditur*, et quo fit, ut *summa monstra*
s. scelera *minorem admirationem* maioremque excusatio-
nem habeant, vel minus mira sint et excusatiora, quam
si quis, ut Pontia, *scelus ingens sanus*, non perturbato,
sed quieto et tranquillo animo, *facit* et *computans*, co-
gitato et consulto; qualem ego minime *tulerim*; qui
meo indicio multo scelestior est quam is, qui iracundia
stimulante *praeceps fertur* ad omne facinus. Sic et Ci-
cero Off. I, 8 extr. *Permultum*, inquit, *interest in
omni iniustitia, utrum perturbatione aliqua animi,
quae plerumque brevis est, et ad tempus, an consulto
et cogitato fiat iniuria: leviora enim sunt, quae re-
pentino aliquo motu adcidunt, quam ea, quae medi-
tata et praeparata inferuntur.*

275 v. Heyne ad Apollodor. p. 230—235. et 842 sq. ad Virg.
Ecl. VI, 79.

646 sq. *Notum, furens quid femina possit*, Virg. Aen. V, 6. Cf. Senec. Med. v. 579 sqq. et praeclara irae eiusque effectuum imago ap. Horat. Od. I, 16, 5 sqq. *rabie*, δεινῶς pro iracundia. *iecur incendente*; v. sup. ad I, 45. *feruntur praecipites*, (nam *furor iraque mentem praecipitant*, Virg. Aen. II, 316.) quanto impetu prona ruunt *saxa iugis* montium *abrupta*, *latere montis*, tamquam fundamento et fulcro eorum, *subtracto* et *recedente*. Praeclara comparatio ex ipsa rerum natura petita, quae simul animi adfectionem re sub sensus cadente adumbrat, quod comparandi genus suavissimum est.[276] *clivo*, vertice, *pendente*, et ruinam minitante.

651. *computat*, reputat, deliberat, certo iudicio scelus ante expendit, quam adgreditur; nisi malis, rationem rei subputat vel subducit, ad calculum quasi revocat facinus, et emolumentum, quod inde ad se redundet. Sic ap. Senec. Epist. 14. *Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant, quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est.* Cf. sup. ad v. 199. Vetus Schol. „*Quae propter avaritiam peccat, ut Eriphyle*, (v. mox v. 655.) *quam dicunt donis sollicitatam maritum coegisse, ut iret ad bellum, et mortuus est*, vel potius, ut in cod. Schurzfl. legitur, *ubi moriturum resciebat.*“ *Sana*, mentis compos, sine adfectu animi, inpr. irae, quae homines saepe reddit insanos, furentes, μαινομένους. Cf. sup. II, 18 sqq.

652. *Spectant* eiusmodi mulieres inprobae in ludis. Vetus Schol. „in theatro, παρ' ὑπαλλαγήν.“ (nam ita pro *parapallium* legitur in cod. Schurzfl.) *Alcestim subeuntem fata mariti*, mortem pro eo; vitam mariti

276 Cf. Hom. Il. N, 137 sq. et Virg. Aen. XII, 684 sqq. ubi v. Heyne.

Admeti morte sua redimentem. [277] *permutatio* mortis: nam oraculum vel Parcae dixerant, Admetum, quamvis finitum esset spatium vitae, non moriturum esse, si alius pro eo mori vellet.

654. Nostrae mulieres cariores habent catulos suos, quam maritos.

655. 656. Romae multas mulieres reperies similes *Belidibus*, *Eriphylae* et *Clytaemnestrae*. *Belides* sive *Danaides*, quinquaginta filiae Danai et neptes Beli, regis Argivorum, eodem die totidem filiis Aegypti patrui, Memphi regnantis, nuptae, quae suum quaeque maritum, praeter unam Hypermnestram, uxorem Lyncei, prima nocte interfecisse, et hinc apud inferos in dolia pertusis fundis aquam infundere dicuntur. [278] *Eriphyle*, Talai filia, soror Adrasti et uxor Amphiarai vatis, quae maritum, latitantem, ne ad bellum Thebanum, quo se periturum praevideret, proficisci cogeretur, monili Cadmeo a Polynice corrupta, prodidit, et postea, quum a Thersandro peplum adcepisset, Alcmaeonem quoque filium ad arma cum Epigonis capienda adducere conata est. [279]

277 Res nota ex Eurip. Alcestide, Apollod. I, 9, 15. Hygin. f. 51. Fulgent. I, 27.

278 v. Hygin. f. 170. Ovid. Ep. Her. XIV. Heyne ad Apollod. II, 1, 4. p. 268 sq. et ad Tibull. I, 3, 79. Iani ad Horat. Od. III, 11, 23 sq.

279 v. Heyne ad Apollod. III, 6, 2. 7, 2. et 5. p. 607 sq. 641. et Iani ad Horat. Od. III, 16, 11 sq. Fabulas haud dubie turbavit vetus interpres, deceptus similitudine nominum, cuius nota, ab h. l. aliena, est haec: „*Eriphyle*, uxor Eurypyli, (ita leg. pro Euriphyli) filii Telephi: qui Telephus quum venisset ad auxilium Priamo, plagatus est ab Achille, et quum non posset curari, sortitus est, ab Achille se solo posse curari. Venit supplex, petit se curari, promisso hoc, ut numquam iam auxilium ferat Troianis, nec ipse, nec de suis aliquis. curatus est: recessit. Post mortem huius filius Eurypylus vir fortis fuit. Hunc saepius ad auxilium petit Priamus, ille negavit, monitus scil. a patre suo. Ergo quum non posset aliter Priamus eum sollicitare, fecit vitem ex auro, et misit ad uxorem eius Eriphylem. Haec adcepto munere tanto, marito persuasit. venit in Troiam auxilium ferens. Hunc occidit Pyrrhus filius Achillis.“ Cf. de his

Clytaemnestram, quae Agamemnonem maritum, a bello Troiano reversum, ope Aegisthi adulteri, bipenni obtruncavit.

657—659. Σκωπτικῶς dicit poeta, *hoc tantum referre* sive interesse inter Clytaemnestram et mulieres Romanas, quod illa rudi ac simplici modo, utraque manu et bipenni usa, maritum occiderit, hae autem maiori arte, calliditate ac subtilitate, parva scil. veneni portione clam adhibita, ad eumdem finem perveniant. *Tyndaris illa*, Clytaemnestra, Tyndari, regis Spartani, et Ledae filia. *Insulsam et fatuam*, rudem et inhabilem, neque mulieri, neque rei satis aptam. Sed adiectiva potius pro adverbiis posita, vel ad ipsam Tyndaridem referenda sunt.

659. *res*, caedes maritorum. *pulmone rubetae*, v. sup. ad I, 70.

660. 1. *Sed tamen et ferro* res ageretur a Rom. mulieribus, si maritus se praemuniret antidotis. *Atrides*, Agamemnon, maritus Clytaemnestrae; h. l. quilibet maritus, iisdem, quibus ille, insidiis ab uxore petitus: nam modo Clytaemnestrae mentionem fecerat poeta. *cautus*, ut sibi caveret, utque tutus esset ab insidiis uxoris, quas metuit. *medicamina Pontica regis ter victi*, antidotum, quod magna arte parari, et quo uti solebat Mithridates, rex Ponti, qui *ter*, vel tribus bellis, a Sulla, Lucullo et Pompeio, victus est.[280]

scholiis Wesseling. Observatt. I, 30. et Muncker. ad Hygin. fab. 112.

280 De eius alexipharmaco conf. inf. XIV, 251. Plin. XXIII, 7—9. XXV, 2. XXIX, 1. Gell. XVII, 16. Seren. Sammon. c. 60. et 62. Martial. V, 77. Cels. V, 23. et Galen. de antidotis II, 1. 2.

IN
SATIRAM VII.

ARGVMENTVM.

Artes et studia foventur tantum a Caesare, a reliquis vero proceribus ita contemnuntur, ut iam doctissimi celeberrimique viri ad vilia quaeque ministeria paupertate adigantur. v. 1—29. *Nobiles enim divitesque Romani* poetas *admirantur tantum ac laudant, vel carmen sibi oblatum carmine rependunt, et ruinosas quidem recitantibus aedes, non vero subsellia quoque aliasque inpensas subpeditant.* 30—47. *Nihilo secius multi ad versus faciendos gloriae cupiditate inpelluntur, quum tamen mens, nisi expers sit curarum, non facile numine quasi adflari sensusque excelsiores concipere, neque praestantissimi poetae, si desint Maecenates, vitam sustentare possint.* 48—97. *Non fructuosior nunc est labor* historicorum, *etsi plus temporis, olei ac charthae poscat.* 98—105. *Neque maiora ex ingenti vocis laterumque contentione praemia ac commoda redundant in* causidicos, patronos causarum *et* iureconsultos, *qui praeterea, ut plebem, hominum ingenia ex cultu et magnificentia aestimantem, adliciant, se divites esse simulant ac nobiles, et ita aere alieno obruuntur.* 106—149. *Omnium tamen ingratissimus est labor et merces vilissima* Rhetorum *atque* Grammaticorum. *Illi enim continuis puerorum eadem recinentium de-*

clamationibus excarnificantur; et, si pueri iuvenesque obtusi ingenii nihil in literis proficiunt, soli in culpa esse dicuntur, nec, ut olim praeceptores, a discipulis coli atque amari, sed derideri vel adeo caedi solent; a parentibus vero, qui magnam vulgo in aedificia et epulas inpensam, et nullam fere in educationem institutionemque liberorum faciunt, exiguam laboris molestissimi mercedem capiunt: unde perrarum est locupletis Rhetoris, qualis Quintilianus fuit, exemplum. 150—214. *Hi vero, Grammatici, a quibus non multiplex tantum et perfecta eruditio, sed summa quoque discipulorum cura exigitur, non tantum nihilo plus praemii ferunt, sed etiam parte mercedulae fraudantur, eamque vix sine lite obtinent.* 215—243.

Excellentissima Satira, cuius lectio maxime commendanda est iis, qui rem literariam scholasticamque fovere et possunt et debebant. Quae enim Iuvenalis de misera studiorum studiosorumque conditione disputavit, ad nostra quoque tempora transferri possunt fere singula. Sed cui non nota sunt haec pia desideria? et quam multi ea iam surdis cecinerunt auribus? *Sint Maecenates, non deerunt, Flacce, Marones!* — De tempore, quo haec Satira sit scripta, vid. Comment. ad eius princ. Comparetur autem cum ea Martial. III, 38.

1 sqq. Argumentum Satirae iam primis versibus continetur. De quo autem *Caesare* h. l. sermo sit, non constat inter viros doctos. Quidam innui putant Neronem, plures Domitianum, (etiam vetus Schol. qui *Domitianum* plerumque *Neronem* adpellat, ut poeta sup. IV, 38.) alii Titum, alii Nervam, plerique tamen rectius vel Hadrianum, vel Traianum, qui bibliothecam Vlpiam struxit, et de quo Plin. Paneg. c. 47. *Quem honorem dicendi magistris, quam dignitatem sapientiae doctoribus habes? ut sub te spiritum, et sanguinem, et patriam receperunt studia, quae prio-*

rum temporum inhumanitas exsiliis puniebat, quum sibi vitiorum omnium conscius princeps (sc. Domitianus) *inimicas vitiis artes non odio magis, quam reverentia relegaret? At tu easdem artes in complexu, oculis, auribus habes. Praestas enim, quaecumque praecipiunt, tantumque eas diligis, quantum ab illis probaris.* Iuvenalem propter maledicam Paridis mentionem v. 87—92. Roma a Domitiano submotum esse, tradit vetus Schol. Quod si verum est, non alium *Caesarem* poeta respexit, quam Domitianum, et, quamvis hic Imperator simulavit modo studium literarum et in primis poeticae,[1] nec tantum in eo excelluit, quantum id turpiter de eo praedicent scriptores eius aevi;[2] Iuvenalis tamen εἰρωνικῶς Domitiano adsentari potuit, ut vel tristem temporum suorum conditionem deplorans obsensionem iramque tyranni effugeret, vel subtiliter ostenderet, quid ipsi faciendum esset, eumque ad literas fovendas adcenderet; vel turpem quoque illam et adsentationem, et adfectationem eruditionis literarumque carperet. Solos etiam poetas eorumque artem a Caesare foveri docet v. 2—21. Enimvero vana sunt, quae vetus Schol. de caussa exsilii poetae memoriae prodidit, (quod vel ex Sat. I, 170. 171 probabile fit, nisi poetam huius promissi immemorem fuisse, aut hanc Sat. post mortem demum Domitiani ac Paridis scripsisse seu certe evulgasse credideris) et praestat omnino Traianum intelligere, vel Nervam, (de quo Martial. *Contigit Ausoniae procerum mitissimus aulae Nerva, licet toto nunc Helicone frui.*) vel potius Hadrianum, de quo v. Salmas. et Dodwelli vit. Iuven. sup. in Proleg. *Spes studiorum*, praemiorum ex iis consequendorum. *ratio studiorum*, h. e. ratio, quare homines se dedant studio literarum; non,

1 cf. Suet. Dom. 2. et Tac. Hist. IV. extr.

2 Quintil. Inst. Or. IV. Prooem. et X, 1, 91. Plin. in Praef. hist. nat., Valer. Fl. I, 12. 13. Stat. Achill. I, 14. Sil. III, 618 sqq.

quod Grang. putabat, aut non amplius passim docti indoctique scribant. *in Caesare* sc. sita est. *Camenas*, Musas literasque, *tristes*, neglectas, et quae nullis praemiis foventur. *respexit*, curat, benigne fovet literas *solus*, quas reliqui civitatis proceres negligunt.

3—97. Tristis *poetarum* conditio illis temporibus adumbratur.

4 sq. Summi iam poetae, paupertate coacti, Romae et in aliis Italiae oppidis ex sordidis ministeriis et artibus victum quaestumque sibi quaerunt. *balneolum* diminutive dicitur propter summam egestatem, et *Gabiis* contemtim, de parvo et deserto oppido, ut sup. VI, 56. *furnos*, ut panem coquerent vendendum. Grangaeus et alii monent, ita propr. designari pauperes, adsidue frigentes, de quibus etiam proverbii loco dicatur, *numquam de balneo aut furno conducendo cogitare*, ad quam mentem etiam referunt Horat. Ep. I, 11, 12 sq.

6. *Praecones*, quorum vitae genus et vile erat et quaestuosum.[3] *desertis Aganippes vallibus*, missis studiis, valere iussis Musis, quae commorantur in *vallibus* solitariis et amoenis recessibus Heliconis. Cf. mox ad v. 8. *Aganippe* fons Heliconis, in Boeotia, Musis sacer.[4] *Clio*, una e Musis, h. l. docte pro poeta. *in atria*, non auctionaria seu Licinia, a L. Licinio Crasso in foro exstructa, ubi auctiones habitae;[5] sed atria divitum nobiliumque, in quibus clientes patronum salutare, vel sportulas petere et adcipere solebant; unde Bahrdt non male reddidit germ. *Antichambern*.[6]

3 Cf. sup. III, 157. Casaub. ad Theophr. Char. VI. p. 185. Martial. V, 58. VIII, 6.

4 Schol. vetus: „Callimachus dicit, fontem esse Permessi fluminis." Ita et Serv. ad Virg. Ecl. X. Cf. Callim. Edit. Ern. T. I. p. 560. Pausan. Boeot. c. 29. et Intpp. Prop. II, 10, 25. 26. al. 8, 30.

5 v. Cic. Agrar. I, 3. et pro Quint. c. 3 et 6.

6 Cf. inf. v. 91. et sup. ad I, 95. 96. Horat. Epist. I, 5, 31. impr. Martial. I, 71, 12 sq. et III, 38, 11. 12. Male Schol. vetus: „Ostiarius, et custos atriensis."

8—16. Si studio literarum et poeticae non parare possis, quae subpeditent ad victum, satius est, praeconium facere et tam vili ministerio vitam inopiamque tolerare, quam per inhonestas et malas artes divitias quaerere. *Si tibi ostendatur nullus quadrans*, ne parvae quidem mercedis spes. *Quadrans*, exiguum nummi genus, quarta pars assis, tres unciae, unde et *teruncius*, s. *triuncis* dicitur. *Vmbra*, vita umbratilis, obscura ignobilitas (ut al. *nox* et *tenebrae*) *Pieria*, eruditorum, vel artes ingenuae, quae in *umbra*, h. e. domi et in schola, sive in otio et tranquillitate, tractantur; unde eruditorum *umbra*, *umbracula*, *umbratilis exercitatio* et *otium soli*, *pulveri* et *aciei*, h. e. administrationi reipubl. publicisque negotiis a Cicerone obponuntur. [7] Sic et inf. v. 173 *ad pugnam rhetorica descendit ab umbra*, h. e. a vita obscura et scholastica, quae famae et celebritatis expers est, ad forum, vel a declamationibus, i. e. orationibus, de rebus fictis in schola exercitationis caussa habitis, ad caussas publice et in foro agendas, vel ad orationes in concionibus habendas; metaphora simul sumta ab exercitiis militaribus, quae veris iustisque *pugnis* obponuntur. Hinc et *doctor umbraticus* ap. Petron. c. 2. qui obscure in schola vivit; et inf. v. 105 sq. historicis *umbra gaudentibus* obponuntur caussidici. Cf. inf. ad v. 156. Sed propter epith. *Pieria* ad h. l. transferre malim, quae iam notavit Iani ad Horat. Od. III, 4, 40. „*Pieria*: notus Macedoniae mons, Musis sacer, antra et amoenos recessus (*umbras*) habens, ubi Deae requiescere crederentur. Hinc, qui literis se dant, aut inpr. poesi vacant, poetica imagine ibi versari cum Musis dicuntur; ad designandum, quo abditi sunt, otium suavemque secessum literarium, ut ap. Pind. Pyth. 5, 48. σοφίας δρέπων ἐν μυχοῖσι Πιερίδων." Idem ad Od. II, 1, 39. „*In antra, nemora* (et *umbras*) s. *ad fontes* secedere, ibique canere aut literis vacare

7 Mur. 14. Leg. III, 6. Or. I, 34. et Brut. 9.

poetas, et homines doctos, solennis est, et suavis idea, tum ob solitudinem, inpr. rusticam, illis gratam, tum ob sensus exquisitiores, quos concipiunt." Hinc et poeta sup. v. 6. *desertis Aganippes vallibus* dixit. Cf. inf. ad v. 58. et 59.

9. *Machaera* potest esse nomen vel praeconis, ob seqq., vel, ut alii putant, parasiti, ut haec verba ad v. 7. et reliqua, *vendas potius* cet. ad v. 5. 6. referenda sint: nisi malis tonsorem intelligere, quia novacula Gr. μάχαιρα et μαχαιρὶς dicitur. *auctio commissa* tibi a magistratu, vel dominis rerum venalium, qui eam faciunt. Alii iungunt perperam *vendas commissa*, quae tibi a dominis data sunt, ut vendas: alii vero non male putant *auctionem committi*, quod licitatores *stantes*, h. e. circumstantes, inter se quasi *committantur*, ut licitando pugnent, et qui in hac pugna pluris licetur, victor evadat, remque pretio auctam reportet. Cf. sup. ad I, 163. VI, 378. 436. *oenophorum*, v. ad VI, 426. *tripodas*, vel mensas, vel sellas, vel vasa, tribus pedibus fulta. Cf. Iani ad Horat. Od. IV, 8, 3. *armaria*, scrinia, in quibus libri, vasa, vestes aliaque reponuntur.

12. vid. Excurs. ad h. l.

13. 14. Hoc satius est, quam si *sub*, h. e. coram, *iudice* falsum dicas testimonium. Cf. ad IV, 12.

14—16. Faciant hoc, qui, quum olim servi fuissent, ex Asia, Cappadocia et Bithynia Romam traducti, iam per malas artes ibi ad censum dignitatemque equestrem pervenerunt. Videntur h. l. obiter tangi cum Romani, quod his peregrinis et infimae sortis levisque ingenii hominibus magis faveant, quam poetis ac civibus, bene de patria merentibus, (de quo etiam queritur poeta sup. III, 58—122. et Martialis passim, inpr. X, 76.) tum Graeci et populi Asiae, potissimum minoris, qui perfidia malisque artibus olim infames fuere; de quo v. Cic. Orat. pro Flacco, sup. III, 58 sq. 69 sqq., Suid. in proverb. τρία κάππα κάκιστα, Κρῆτες, Καππάδοκες,

Κλύμας, et vet. Schol. Pers. VI, 77. cuius nota est: „Cappadoces dicuntur habere studium naturale ad falsa testimonia proferenda, qui nutriti in tormentis a pueritia, equuleum sibi facere dicuntur, ut in eo se invicem torqueant, et quum in poena perdurarent, ad falsa testimonia se bene venundarent."

16. *Altera Gallia*, Galatia seu Gallograecia. *nudo talo*, pedibus nudis: nam nudi in catastis servi venales exponebantur, ut vitia eorum conspicua essent. Cf. sup. ad I, 111. *traducit* sive transmittit Romam; non, risui omnium exponit, ut inf. VIII, 17. ubi v. not.

17. *laborem ferre*, suscipere et sustinere, *indignum studiis*, inhonestum ac turpem doctis hominibus, v. c. *balneolum et furnos conducere, praecones fieri* cet. sup. v. 4 sq. *Cogetur* egestate. *nectit quicumque canoris eloquium vocale modis*, venusta boni poetae περίφρασις. *Eloquium vocale*, verba sonora s. canora, φωνήεντα, εὔφωνα, ut ap. Quintil. VIII, 3, 16. *Modi*, τόνος, μέλος, numeri, modulationes, (*Tact*) certae ac demensae carminis singulorumque versuum partes, et tempore sibi aequales, pedes. Sic et *numeris nectere verba* dixit Ovid. ex Ponto IV, 2, 30. *Laurum* vel eius folia *mordebant* s. manducabant non modo veteres contra venena ac fulmina,[8] vel sanitatis gravisque odoris subprimendi causa[9] sed et vates, quia his morsu illorum praesensio rerum futurarum inspirari credebatur.[10]

20. *Hoc agite*, verba vel hortantis ad aliquid faciendum, et quidem h. l. ad laurum mordendam, h. e. carmina scribenda, vel animum ad iam dicenda adtendere iubentis, ut sit id. qd. adtendite, quo sensu passim

8 v. Plin. VIII, 27. XV, 30.

9 v. Athen. IV. p. 140. et Reimar. ad Dion. Cass. T. II. p. 1221.

10 Cf. Bentl. ad Horat. Od. III, 30, 16. Spanhem. ad Callim. H. in Del. v. 94. Intpp. Tibull. II, 5, 63. Casaub. ad Theophr. Char. XVI, 1. et Meurs. ad Lycophr. qui inde, aeque ac Sophocles, Cassandram δαφνηφάγον dixit.

hac formula utitur Terentius. [11] Grangaeus et Briffon. de form. I. iam monuere, *hoc age* proprie verba fuiffe praeconis, quibus, magiftratu res facras faciente aut aufpicia captante, admonuerit, ut adtentis animis, non perfunctorie vel ofcitanter facris operam darent.

21. *Materiam*, occafionem benefaciendi, et merita perfolvendi praemia. Quare id quoque cuilibet agendum, ut his praemiis dignus fit. *Ducis*, Caefaris, Imperatoris, ut fup. II, 104. et IV, 145.

22. *aliunde*, ab aliis, quam a Principe. *membrana croceae tabellae inpletur* docte pro, carmina vel libri a te fcribuntur. *Tabella* h. l. non tabula cerata f. pugillaris et codicillus, (πινακίδιον, δέλτος) fed generatim fcriptum, libellus, volumen; et *membrana croceae tabellae* fimpl. membrana crocea, quae *inpletur* carminibus. *Membrana*, in qua veteres fcribebant, alba erat ab interiore parte, ab exteriore *crocea*, unde *bicolor* dicitur Perf. III, 10. ubi cf. Cafaub. *Membrana* etiam five pelle, quae Gr. διφθέρα, εἴλημα, σιττύβα, φελόνη et περίβλημα vocatur, operiebantur involvebanturque nonnumquam libri, ne pulvere obplerentur; quae ab h. l. aliena eft. Praeterea extremae voluminis feu convoluti libri orae adglutinabatur fruftum membranae, πιττάκιον, quod ornatus gratia *croco*, aut minio, aut purpura tingebatur, et volumini non modo tegumenti feu operculi, fed etiam indicii loco erat: nam in eo titulus libri, σύλλαβος vel potius σιλλύβος, fcribebatur, ut fic voluminis, in armariis repofiti, frons altera eius argumentum indicaret. [12] Hanc croceam membranulam fi cum Voffio l. l. intellexeris, verbum *inpletur* refer ad titulum, in ea fcriptum. Sed haec ratio minus forte probabilis eft, quam fi *tabellas croceas* dici credideris

[11] v. c. Eun. I, 2, 19. 50. II, 3, 55. Andr. I, 2, 15. II, 5, 5. III, 5, 8. al.

[12] Cf. Voff. ad Catull. p. m. 52 fq. Heyne ad Tibull. III, 1, 9 fq. et Rambach. ad Potteri Archaeol. Gr. T. III. p. 538 fq.

membranas cedratas seu citratas: nam libri veterum oleo cedri, vel, ut alii putant, citri, cuius color croceus est, inungi solebant, ut a carie et tineis tuti essent. [13]

24. *Lignorum aliquid ocyus posce,* ut libellos a te scriptos adcenso igne comburas. Sensus est: oleum et operam perdidisti; quo et reliqua verba v. 25 — 29 spectant. *Veneris marito,* Vulcano, igni, *dona,* trade. Cf. Catull. XXXVI, 6 sq. et Tibull. I, 9, 49. *Thelesinus* h. l. pro quovis poeta, vel is, ad quem Satira haec scripta est; forte idem, de quo v. Martial. III, 40. VI, 50. XII, 25. *positos,* repositos, sepositos, clausos. *pertunde tinea,* pertundendos, perforandos et carpendos permitte tineis seu blattis. [14] *Frange calamos,* ut ap. Martial. IX, 74, (al. 75.) 9. et Calpurn. Ecl. IV, 23. *vigilata praelia,* carmina epica s. heroica, de praeliis s. bellis ducum vigilando vel multo labore multisque lucubrationibus a te scripta. [15] *dele* igni, vel etiam pumice, ut poeta respexerit βιβλία παλίμψηστα, membranas, in quibus, quae scribenda erant, primum verbis concipiebantur, et deinde scripta pumice *deleri* vel eradi solebant. [16]

28. *Parva cella,* in qua pauperes habitant, ut ap. Martial. III, 48, 1. VII, 19, 21. et *tertia tabulata* sup. III, 199. ubi v. not.

29. *venias,* fias, vel sis, ut passim ἔρχεσθαι et *venire.* [17] *Hedera* coronabantur olim victores, etiam

13 Cf. Rambach. l. c. p. 340. Harduin. ad Plin. XIII, 13. et Heins. ad Ovid. Trist. I, 1, 5.

14 Cf. Martial. XI, 1, 14. XIV, 35, 2, Horat. Sat. II, 3, 119. et Epist. I, 20, 12. Ovid. ex Ponto I, 1, 72.

15 Cf. Heins. ad Ovid. Fast. IV, 109. Burm. ad Virg. Ge. I, 313. et Barth. ad Stat. Theb. XII, 811. Sic et *multo labore sudatum thoraca* dixit Sil. IV, 434. ubi v. not.

16 Cf. Rambach. l. l. p. 300. Cic. ad Div. IV, 47. VII, 18. Martial. XIV, 7. et Catull. XXII, 5.

17 v. Heins. ad Ovid. Ep. Her. IV, 113. et Fast. V, 648. Vulp. et Passerat. ad Prop. I, 5, 32. Heyne ad Virg. Aen. V, 344. VII, 470. et ad Tibull. I, 2, 76.

poetae et oratores in agone musico.[18] Hinc et Romae in bibliothecis, tam privatis, (v. sup. ad II, 4 sq.) quam publicis, inpr. Apollinis Palatini, *imagines* et statuae doctorum non modo dedicari solebant praeclaro instituto, sed et semper virenti hedera coronari; unde Pers. Prol. 4 sq. dixit, *pallidam Pirenen Illis remitto, quorum imagines lambunt Hederae sequaces.* Itaque sensus h. l. est: ut dignus fias, cuius imago in bibliotheca dedicetur, coronetur hedera; h. e. ut famam nominis consequaris. *Imago macra* h. l. putatur esse ea, quae referat maciem ac pallorem poetae, ex adsiduo labore ac studio contractam, quo sensu et *Pirenen* forte *pallidam* dixit Persius l. l. Malim tamen epitheton referre ad vilitatem honoris illius ac praemii, quod tum indignis aeque ac dignis deferebatur, neque alebat, nedum ditabat poetas, qui illa aetate conficiebantur inopia et macie. *Macrum* dici potest, quod vilis exiguique pretii est, ut synon. *exile*, et Gall. *maigre*, Germ. ac Batav. *mager*. Huic explicationi favent, quae proxime sequuntur verba.

30. *Spes* praemiorum hac aetate poetis *nulla ulterior* est, praeter imaginem hedera coronatam: nam Romani *divites* ac *avari disertos*, doctos, homines artesque ingenuas non liberaliter fovere solent, sed *admirari* solummodo ac *laudare*, et quidem, ut *Iunonis avem*, pavonem eiusque caudam, *pueri*, qui caeco animi impetu ac stupore, non ratione iudiciique subtilitate reguntur.

32. *Sed*, dum in studio literarum inutili versaris, *defluit*, abit, *aetas* iuvenilis, quae idonea est, et maiori utilitate inpendi potest *pelago*, mercaturae, *cassidi*, militiae, et *ligoni*, agriculturae. *Defluit* h. l. exquisite positum: nam *fluere* et *labi* dicuntur ea, quae ita fugiunt et abeunt, ut vix sentias, instar rivi leniter fluen-

18 v. Intpp. Horat. Od. I, 1, 29.

tis. *Patiens* rei vocatur, qui laborem cum ea coniunctum ferre potest.

34. 35. *Tunc*, quum aetas defluxit, *taedium* studii literarum capit, *et se suamque Terpsichoren*, Musam, studia, *odit*, accusat damnatque, *facunda et nuda senectus*, poeta senex et pauper, sero dolens, se studiis, nec potius aliis artibus, quibus maiora sibi commoda et senectuti praesidia comparare potuisset, aetatem inpendisse. *nuda*, inops, *senectus*; ut ap. Ovid. Ep. Her. IX, 154. Cf. sup. IV, 49. et 81.

36 sq. *Adcipe*, audi, *nunc artes*, dolos, quibus *iste*, *quem colis*, dives patronus, utatur, *ne quid* tibi praemii s. adiumenti *conferat*, dare cogatur: *ipse facit versus*, ut carmen carmine compenset, (ita per iocum vices rependisse Augustum Imp. poetae Graeculo refert Macrob. II, 4.) et tam praeclaros versus facere, tam egregius ipse poeta esse sibi videtur, *ut uni Homero cedat*, principatum concedat, et quidem non propter ingenii carminumque praestantiam, sed *propter mille* tantum *annos*, h. e. propter vetustatem, quippe quae a multis magis quam ipsa praestantia in libris respici, et ad quam haec aestimari solet; quod iudicium vulgi ridet Horat. Epist. II, 1, 18 sqq. Verba *et Musarum et Apollinis aede relicta* vel cum praecedd., vel cum seqq. iungunt interpretes, et varie explicant. Nonnulli: *quem colis*, quotidie salutas et sectaris, non sine spe mercedis consequendae, relicto propterea commercio et conventu poetarum in *aede M. et A.* Alii: *facit ipse versus, relicta aede M. et A.* spreto doctorum virorum iudicio, quod ferri solet in *aede Musarum et Apollinis* Palatini, ubi libri et poetici et prosaici recitabantur; [19] vel numquam visa hac aede; vel invita Minerva, nullo Musarum instinctu, adversantibus his et Apolline, quorum aedem sprevit; vel denique negligens poetas ibi recitantes, et nihil curans, si imagine et statua ibi non donetur. Aptae

19 v. Ill. Wieland ad Horat. Sat. I, 10, 38. et Ep. II, 5. 387.

sententiae, sed non nisi fidiculis adhibitis exsculptae: nam verbum *relinquere* pro negligere et spernere, vel numquam videre, positum accipi vix potest. Cf. Var. Lect. *Aedes Musarum* fuit in prima, et in quarta regione Vrbis. v. Onuphr. Panvin. ap. Rosin. Antiq. I, 13. Neutra exstructa a Marcio Philippo, qui potius templum, non Musis, sed Herculi Musarum seu Musagetae, a Fulvio Nobiliore dedicatum, renovavit. (v. Burm. et Ern. ad Suet. Aug. 29. Plin. XXXV, 10. et Nardini Roma antica VII, 2.) „Hoc vero templum nostro loco designari, et, aeque ac Apollinis Palatini aedem, in bibliothecae usum cessisse atque studiosis vacasse hominibus, recte, opinor, contendit Bentl. ad Hor. Epist. II, 2, 92 sq. quem vide. [20] *aede* templo, at mox v. 40 *aedes* privata domus. Cf. Bentl. l. c. et sup. ad III, 31. in Var. Lect.

39—47. Altera ars, qua *Maculonus*, h. e. dives patronus tuus, utitur, ut satis tibi praemii ac favoris contulisse videatur: Si famae honorisque captandi caussa carmina tua recitare cupias, *aedes* quidem viles, in quibus recites, tibi *commodabit*, (v. sup. ad I, 12. 13.) et clientes tibi adplaudere iubebit, non vero sumtus subgeret, qui faciendi sunt in conducenda, disponenda ac reportanda subsellia cet. Tacitus, vel alius auctor Dial. de Orator. c. 9. de Basso poeta: *Rogare ultro, et ambire cogitur, ut sint qui dignentur audire; et ne id quidem gratis: nam et domum mutuatur, et auditorium exstruit, et subsellia conducit, et libellos dispergit; et*

20 Rigaltius putabat, verbis *uni cedit Homero praeter mille annos* innui, pleraque in Homero esse, quae defendi nisi antiquitate non possint. Quae sententia quomodo et ex his verbis elici, et poetae nostro obtrudi queat, haud adsequor. Vetus Schol. „Dinumerato fortasse tempore usque ad aetatem suam poeta dixit, *mille annos* fluxisse ex tempore Homeri: fuit autem Homerus annis ante urbem conditam centum LX. post Ilium captum ducentis LX.“. Cf. Intpp. Vellei. I, 5. et Salmas. Exerc. Plin. p. 866.

ut beatissimus recitationum eius eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore praecepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem, nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cuiusquam beneficium, sed clamorem vagum, et voces inanes, et gaudium volucre.

41. *longe*, non diu, opinor, sed valde, *ferrata domus*, pessulis ferreis obclusa;[21] quo non opulens ac magnifica domus innuitur, quae ab h. l. aliena est, sed vetus et ruinosa, in qua diu iam nemo habitavit, et quae propterea obiicibus clatrisque probe ac undique munita est. *servire*, usui esse, patere, permitti poetae recitanti. *Ianua* propr. est privatarum aedium, et *porta* urbis. *portas sollicitas*, portas urbis sollicitae et anxiae metu hostium tempore belli et obpugnationis, adeoque valde munitas. *imitatur*, non minus fere munita est. Nec male tamen Lipsius Epist. ad Belgas Cent. II. Ep. 48. putabat, rideri h. l. excubias, dispositas ad portam, (immo ianuam) quasi in bello, qui admiserint venientes aut excluserint.

43. 44. Patronus etiam dat *libertos*, qui tibi recitanti adplaudant, et *comites*, h. e. clientes, qui adclament *Euge*, *Bene*, *Belle*, *Recte* cet. quae laudis adsensionisque indicia pretio vestis, coenae cet. emuntur. Cf. sup. ad I, 1 sq. *Ordinis*, subselliorum, *extrema in parte sedentes*, ne conspiciantur, nec quisquam animadvertat, quisnam adplaudendi adclamandique initium fecerit, doctus an indoctus. *magnas voces*, clamores, *disponere*, praeparare, vel commovere, signo concinendi dato a *μεσοχόρῳ*, de quo v. Plin. Epist. II, 14.

45. *regum*, ut sup. I, 136. ubi v. not. Reliqua verba recte, opinor, cepit Lipsius Epist. ad Belgas Cent. II. Ep. 48. ubi praeter alia leguntur haec: „Iuvenalis

21 v. Salmas. Exerc. Plin. p. 649. et Sagittar. de ianuis, in Thes. Graev. T. VI.

tria ostendit in his auditoriis fuisse, Subsellia, Anabathra, Orchestram: *Subsellia*, in medio ac planicie, atque, ut ita dicam, aequore atrii; *Anabathra* ad latera, quae adsurgerent gradatim et per scalas, theatrali more, subselliis exstructis aliis super alia; denique *Orchestra*, e *cathedris*, quae in fronte ante ipsum recitantis suggestum dispositae honestioribus, extra auditorum plebem, plane ut in theatris, ubi inferiore et primore illa parte primores et Senatores sedebant. Schol. vetus: *Orchestra*, inquit, *spatium in theatro dicitur, quod Pantomimo saltanti vacat; eiusmodi autem et Poeta eligit, in quo stans recitet, ante* (sic leg. pro *aut*) *tabulata.* Sed sedit profecto poeta in pulvino, non stetit. *Reportandae* cathedrae, quia usurariae, vel quia conductae, vel denique ab suis locis huc conlatae." *anabathra*, v. Var. Lect. *pendent*, eleganter, ob altitudinem. [22]

48 — 52. Miratur Iuvenalis et ridet stultitiam poetarum, qui, quum nulla laborum praemia consequantur, tamen stolida ambitione ducti certatim scribant carmina et recitent. Cf. sup. ad I, 17. 18. *Nos*, bene; nam poeta loquitur, et suam quoque stultitiam damnat. *hoc agimus*, poesi operam damus; quod studium non modo difficile est ac molestum, sed et praemiorum ac commodi spe caret. *tenui in pulvere sulcos ducimus, et litus sterili versamus aratro*, frustra laboramus et studium in poesi ponimus, non maiori spe emolumenti, quam si arenosum araremus solum ac litus. Ita proverbii loco dicitur *arenae mandare semina*, et *litus arare.* [23] *aratro sterili*, vano, inutili, sine emolumento eiusque spe, ut *sterilis cathedra* inf. v. 203. et ap. Martial. I, 77, 14. vel *sterilis amicus* inf. XII, 97. et Martial. X, 18, 3.

50 sqq. Nam adeo huic poetices studio dediti sumus, ut, si vel velimus s. cupiamus et conemur disce-

22 Cf. ad Sil. I, 128. et VI, 645. aliosque Intpp. ad Ovid. Ep. Her.
23 v. Erasm. prov. et Heins. V, 115. 116.

dere ab eo et utilioribus ſtudiis animum adplicare, prava ſcribendi libido et ambitio nos quaſi vinctos obtorto teneant collo, et ad carmina ſcribenda inpellant. *ambitioſi mali*, ut *ambitioſa paupertas* ſup. III, 182. *Ambitio* propr. popularis gratiae ſtudium et captatio ad obtinendos honores, unde ſuam quoque ambitionem laudat Cicero: deinde vanae gloriae adfectatio; quam ſignificationem ſub Caeſaribus demum contraxiſſe hoc vocabulum, exiſtimant Gronov. ad Liv. XLV, 36, 8. et Spalding ad Quintil. Inſt. Or. I, 2, 22. — Rigaltius laudat verba Auguſt. Confeſſ. VIII. *Ex voluntate perverſa facta eſt libido, et dum ſervitur libidini, facta eſt conſuetudo, et dum conſuetudini non reſiſtitur, facta eſt neceſſitas.* — *Cacoethes*, κακὸν ἦθος, malus mos, natura, ingenium. Medicis κακόηθες dicitur, quod curatu difficile vel adeo inſanabile eſt, v. c. carcinoma vel aliud corporis ulcus. v. Plin. XXII, 25. XXIV, 3. et 10. Celſ. V, 28, 2. Hinc ad animi quoque vitium inveteratum transferri poteſt; et quidem h. l. ad ſcribendi libidinem, quae aliis *ſcabies*, *prurigo*, *pruritus*, *inſania* dicitur. *aegro in corde*, in animo, qui ſcribendi libidine et ambitione, tamquam morbis, laborat. *ſeneſcit*, inveteraſcit.

53—81. Iuvenalis, cuius aetate, ut et noſtra, multi erant, quos *paupertas inpellebat audax, ut verſus facerent*, (quod Horatius de ſe ipſo quoque profitetur Epiſt. II, 2, 51.) praeclare docet, poetam egregium eſſe non poſſe, cuius mens non vacua ſit curis, et qui rei familiaris anguſtia prematur, quae non det facultatem poeticam, a natura negatam, ſed ingenii potius vires frangat. Re vera tamen ingenium naturae donum eſt, et neque opibus, neque paupertate per ſe aut acuitur, aut minuitur. Haec ſaepe eius nutrix et artium mater eſt, quippe quae, ut Chryſoſtomi (in Orat. IV ad Antioch.) verbis utar, *εἰς σπουδὴν ἐπανάγει, καὶ πεπλανημένην ἔξω, καὶ περὶ πολλὰ τὴν διάνοιαν κεχηνυῖαν, πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφει.* Ingenium quoque poeticum eius in-

pulsu suscitari posse, vel ex Horatii exemplo intelligitur. Hoc tamen caveant ne imitentur, qui naturam minus fautricem in tribuendis animi dotibus habuere: ita enim oleum et operam perdent. Horatius quoque non vitae sustentandae causa carmina fecit, sed ut inclaresceret, atque in Augusti et Maecenatis gratiam insinuatus honoribus opibusque augeretur. Neque multi erunt, quibus contigerit tam felicibus esse, ut tales patronos inveniant et hoc modo sibi comparent. [24]

53—56. Ornata poetae egregii descriptio, sed minus venusta, quam Horat. Sat. I, 4, 43. 44. Displicet certe nimium artis doctrinaeque ostentandae studium; nam eadem res triplici verborum varietate ac metaphora designatur, et quatuor epitheta synon. iunguntur, *publicum, expositum, commune, triviale.* Farnabius haec verba paene conversa putabat ex Aristoph. Ran. v. 96. 96. Γόνιμον δὲ ποιητὴν ἂν οὐχ εὕροις ἔτι, Ζητῶν ἄν, ὅςτις ῥῆμα γενναῖον λάκοι. *publica vena,* vulgare ingenium et facultas poetica. *Venam* venuste transferunt poetae a metallis ac fontibus ad ingenium; unde et nobis dicitur *poetische Ader,* Gallis *veine poëtique, une veine féconde et tarie, la douceur de sa veine,* Anglis *poetical vein.* — *expositum,* commune, vulgare, vulgo notum. [25] *deducere,* facere, componere carmen, verbo translato a filo, vel lana in filum deducta; unde *tenui deducta poemata filo* dixit Horat. Epist. II, 1, 225. et *deducere carmina* s. *versum* Ovid. Trist. I, 1, 39. ex Ponto I, 5, 13. al. [26] *Carmen feriat communi moneta,* ornate pro, stylo vulgari scribat et ingenio parum subtili; similitudine petita a nummis unius notae ac formae, et, qui eos procudunt, monetariis,

24 Cf. Iani in vita Horatii ad V. C. 713. et Casaub. ad Pers. Prol. v. 10 sq.

25 Sic ap. Quintil. Inst. Or. II, 5, 19. (ubi v. Spalding) X, 5, 11. Stat. Silv. I, 2, 24. et Theb. II, 188. ubi Schol. vetus exponit: faciles oppido, obvii, parati.

26 Cf. Scalig. Poet. IV, 20. et Casaub. ad Pers. V, 5.

unde *Graecas voces Latina moneta percutere* dixit Apul. Apol. p. 298, 33 ed. Elm. et *omnia facta dictaque una forma percussa* Sen. Ep. 34 extr. Cf. Bentl. ad Horat. A. P. v. 59. Alio sensu carmen *ferire lyra* et *lyrae percutere digitis* dixere Ovid. Trist. IV, 10, 50. et Prop. II, 1, 9. *Moneta* h. l. nota inpressa, forma, χαρακτὴρ, κόμμα s. σφράγισμα, Germ. *Stempel. Carmen triviale*, inconditum, rude ac plebeium, quale canitur a plebe in vicis, (unde *maledictum adripere ex trivio* ap. Cic. pro Mur. 6. pr. et Germ. *Gassenlied*) vel ex tempore componitur ab agrestibus hominibus viatoribusque in triviis, ut otium aut laborem fallant. [27]

56. Venuste de poeta egregio. [28] *monstrare*, ostendere, vel adumbrare verbis, *sentio*, concipio mente, qualis sit et esse debeat.

57. *omnis acerbi inpatiens*, active, qui nihil acerbi patitur, nihil mali aut molesti sentit. *cupidus silvarum*, amans secessus, solitudinis agrestis et rusticarum amoenitatum, quae poetas fingunt, dum eorum ingenium alunt et phantasiam inflammant. [29] *Aonides* et Aoniae, h. e. Boeotiae, sorores dicuntur Musae, quoniam Aonia pars montana Boeotiae, et non modo Helicon mons in ea, sed etiam in hoc *fontes* fuere Musis sacri, Hippocrene et Aganippe; de quibus qui *bibebant*, repente adflari numine Musarum atque Apollinis, et sic poetae fieri credebantur. [30] Hinc *aptus bibendis fontibus Aonidum* dicitur, cui tributum est a natura ingenium poeticum, quod divino quasi spiritu inflatum exquisitiores excelsioresque, quam vulgus hominum, concipit sensus.

27 Cf. inf. X, 22. Ovid. Trist. IV, 1, 5 sq. Calpurn. Ecl. I, 28 ibique Wernsdorf in Poet. Lat. min. T. II. p. 80.

28 Cf. Eggeri Comment. ad Horat. loca quaedam p. 18.

29 Cf. sup. ad v. 8. Tacit. vel alius auctor Dial. de Orator. c. 9 extr. Iani ad Horat. Od. I, 1, 30. et IV, 3, 10—12.

30 v. Casaub. ad Pers. Prol. v. 1.

59. *cantare sub antro Pierio*, carmina digna Musis et Apolline, h. e. apta et praeclara, non sine aliquo coelesti mentis instinctu fundere. [31] Hinc ἀποφωλεοὺς dici indoctos, qui non in *antris*, φωλεοῖς, Parnassi aut Heliconis, cecinerint, et a Musis edocti fuerint, monet Grang. *thyrsum*, hastam hedera pampinisque cinctam, qua Bacchus et Bacchae utebantur, *contingere*, h. e. furorem, ἐνθουσιασμὸν, concipere, quem thyrsi tactus et percussio inmittere credebatur; unde θυρσοπλῆγες insanientes in orgiis Bacchi. Baccho autem commune cum Apolline Parnassi imperium, poetarumque tutela et enthusiasmus tribuitur. [32] *Paupertas*, pauper poeta. Cf. sup. ad v. 53. *sana*, quae furorem poeticum, ἐνθουσιασμὸν, non concipit, nec concipere potest; quae non apta est furori sensibusque celsioribus concipiendis. Poetae autem proprium est *insanire* ac *furere*, ἐνθουσιάζειν, a Baccho aut Apolline ad furorem et insaniam adigi. *Excludit sanos Helicone poetas Democritus*, Horat. A. P. 296.

61. *quo aere nocte dieque corpus eget*, quae semper fame conficitur, et caret pecunia, qua parare possit, quae ad cultum victumque subpeditent.

62. Hoc facete dictum pro: non pauper erat Horatius, ἔνθεος et divinus poeta, vel quum excelsiori sensu phantasiae plenus carmina praeclara funderet, inpr. lyrica, vel adeo dithyrambica, qualis est Od. II, 19. nam eius vss. 5 sqq. respexisse videtur Iuvenalis, quemadmodum mox v. 68 sqq. praestantia carminis Virgiliani ex egregia tractatione loci de Alecto Turno inmissa Aen. VII, 323 sq. probatur. At quomodo his congruunt ipsa verba Horat. Epist. II, 2, 49—54? Non satis est, cum Ill. Wielando ad h. l. T. II. p. 162 sqq. dixisse, haec scripsisse Horatium, quum mens ei atra bile mota esset. Sed poetae forsan in mentem venit, sibi exemplum Ho-

31 Cf. Horat. Od. II, 1, 39. III, 4, 40. et sup. ad v. 8.

32 v. Iani ad Horat. Od. II, 19, 1.

ratii obponi posse, qui pauper primum fuerit, et ipse l. l. confessus sit, se paupertate ad carmina scribenda impulsum fuisse, ut itaque sensus h. l. sit, Horatium iam liberalitate Maecenatis et Augusti divitem factum esse, quum plurima optimaque scripserit carmina. Constat etiam, eum initio plures satiras fecisse, quam odas, nec diu in egestate versatum esse: nam ante proelium Philippense percommoda eius ac splendida fuit vita, et iam triennio post in Maecenatis amicitiam receptus et ex paupere dives factus est. Cf. sup. ad v. 53 sqq. De verbo *Euoe* v. Excurs. ad h. l.

63. *Quis locus*, copia, facultas, *ingenio* exercendo ac promendo. *se vexant*, vexantur, agitantur, et hoc gravius quam vulg. occupantur. *dominis Cirrhae Nysaeque*, ab Apolline et Baccho, vel eorum instinctu et adflatu, *feruntur*, commoventur animo, vel in furorem conficiuntur. *Ferri* et *agi* dicuntur, qui nimia animi commotione quasi excaecati nesciunt, quid agant, et vel caecis, vel furentibus similes agunt. [33] *Cirrha*, Phocidis urbs et navale Delphorum, ubi Apollinis oraculum erat, unde is non modo *Delphicus*, sed et *Cirrhaeus* dicitur. *Nysa*, urbs vel mons Baccho sacer. Sed undecim huius nominis urbes montesque a variis scriptoribus memorantur. [34] *duas curas*, poeticae, et rei familiaris.

66—71. *Magnae mentis*, ingenii tantum animique generosi et excelsi, spiritu divino instincti, et magnificis phantasiae sensibus pleni, *nec de lodice*, lecto, (v. sup. ad VI, 196.) h. e. cultu ac victu, vel re familiari *paranda adtoniti*, valde solliciti, h. e. sereni curarumque expertis, *opus*, proprium, est, *adspicere*, in enthusiasmo cernere ea, quae vulgus hominum non videt, v. c. *currus, equos, faciesque Deorum*, qui rebus in bello gerendis intersunt, vel horrendam faciem *Erinnyos*, Fu-

33 Cf. Burm. ad Ovid. Ep. Her. XV, 140. 563. 564. et ad Virg. Aen. VI, 806.

34 v. Heyne ad Apollodor. p.

riae Alectus, quae *Rutulorum* regem Turnum *confudit*, animum eius ita perturbavit, ut in furorem incideret, et quam fingit Virgilius Aen. VII, 450 *geminos erexisse crinibus angues* cet., et v. 511 sqq. *gravi* sono *buccinae* ruricolas convocasse: quam Furiae machinationem diramque formam non tam praeclare comminisci et tam exquisitis coloribus adumbrare potuisset, (Aen. VII, 323—571.) si *puer*, servi, vel magnus servorum numerus, et *tolerabile hospitium*, pulcra domus, ei *desit*, defuisset, h. e. si non dives fuisset; tum enim hydros non erectos, sed *cadentes a crinibus* perperam finxisset, et *buccina* fuisset *surda*, non data Furiae, neque tam horrendus ei tributus esset sonitus. Hoc vero dictum est pro: Virgilius, si pauper fuisset, scribere non potuisset Aeneidem, divinum carmen, quod non minus rerum, phantasmatum commentorumque dilectu, vel subtili inventione, et narrationis praestantia, quam orationis dignitate et ornatu excellit. Haec est sententia praeclari huius loci, atque nobilitati iudicio, quod poeta tulit de loco illo Virgil. Aen. VII, 323 sq. quem egregie quidem tractatum ornatumque, at inventi subtilitate vel sollertia non adeo insignem esse, iam monuit Heyne. Cf. sup. ad v. 62. Virgilius, si Donato fides habenda in vita eius c. 6. *possedit prope centies sestertium, ex liberalitate amicorum, habuitque domum Romae in Esquiliis iuxta hortos Maecenatis.* Eumdem tamen fame et miseria, aeque ac Horatium, ad versus scribendos fuisse perpulsum, Grammatici ex Ecloga prima perperam colligebant. [35]

70. *caderent* pro cecidissent. *Surda* et κωφὰ poetis non modo dicuntur, quae non audiunt, sed etiam quae non audiantur, muta, tacita, ut h. l. et inf. XIII, 194. *verbere surdo*, h. e. occulto, cuius sonitum nemo audit, sed animus sentit. Cf. ad Sil. VI, 75. *gemeret*, v. sup. ad II, 90. Sensum h. l., ubi poeta ma-

35 v. Heyne in vita Virg. ad a. V. C. 713.

nifesto respexit locum Virg. Aen. VII, 323 sq. et hoc quasi exemplo argumentoque usus est, ex quo ingenii et carminis Virgiliani praestantia intelligeretur, praeter alios non recte cepisse videtur Rigaltius, qui in Diss. de Sat. Iuven. ita disputat: „Iuvenalis Virgilii altiloquentiam in fabulis narrandis occupatam notare videtur v. 69 sq. nempe γοργείην κεφαλὴν, aut poetam ἐχίδναις κατάκομον videre quis putet, quum audit, *Arma virumque cano* cet. quod si quis componat cum illo Homeri, Μῆνιν ἄειδε θεὰ cet. sentiet cum Iuvenale, aliquid esse in Virgiliano principio horrificum, et velut hydros poetae crinibus intextos."

71 sqq. *Poscimus* iniuste, ut poetae nostri temporis, qui ab inopia vexantur, ingenii carminumque praestantia et solerti studio non inferiores sint antiquis poetis, qui honoribus opibusque adfluebant. *antiquo cothurno*, priscis poetis Tragicis, *non minor*, inferior, *sit*, iis non cedat gravitate ac maiestate, vel grandi genere loquendi. Cf. sup. ad VI, 506. *Rubrenus Lappa*, poeta haud dubie tragicus et pauper illius aevi, cuius tamen non alibi, quod sciam, fit mentio.

73. Hoc exquisite ac docte dictum pro: Qui dum *Atreum* tragoediam scribit, *alveolos*, paropsides, (ut sup. V, 88.) et *laenam*, (v. ad III, 283.) h. e. supellectilem suam, *pignerat*, h. e. ob paupertatem obpignerare vel pigneri obponere cogitur, ut alimenta emat. [36] *Atreus* tragoedia vel eius titulus, ut *Agave*, *Pelopea*, *Philomela* inf. v. 87. et 92. vel *Telephus*, *Orestes* et *Tereus* sup. I, 5. 6. VII, 12. *Atreus pignerat laenam* exquisite dicitur, ut inf. v. 135 *purpura vendit causidicum*, h. e. in causa est, vel facit, ut causidicus

36. Ita recte Turneb. Adverf. XXIV, 4. et post eum alii. Male alii: qui ob inopiam Atreo feneratori res suas obpignerat; ut *pignerare* h. l. sit id. qd. pignerari, h. e. rem pigneri adcipere. Vetus Schol. „*Atreus* fenerator, vel, quia *Atreum* scribit, ut sumtus habeat, et res suas *pigneri* dat: *alveolus* est tabula calculatoria, lusoria."

pretio conducatur. Similiter fere inf. v. 92. *Praefectos Pelopea facit, Philomela Tribunos.*

74—78. *Numitor,* h. e. Romani divites nobilesque (cf. inf. ad VIII, 93.) parci sunt ac sordidi in *amicos,* poetas aliosque clientes et viros bonos, sed prodigi in Venerem ac voluptates. Idem valet de Numitoribus nostrae aetatis. *Infelix* εἰρωνικῶς dicitur dives Numitor, qui et infelix sane fuit perverso iudicio et usu opum. v. ad VIII, 93. *Quintillae,* amicae, meretrici. *Pauper amicitiae quum sis, Lupe, non es amicae* cet. Martial. IX, 3.

76. Divites Romani inmensos sumtus inpendere solebant in feras mansuefaciendas et in vivariis vel caveis pascendas. [37]

77. 78. Facete et σκωπτικῶς: Poeta non tam paucis sumtibus ali potest, et plus comedit, quam leo. *Nimirum,* v. sup. ad II, 104. *capiunt,* v. Heins. ad Ovid. A. A. III, 757.

79—81. Dicas forte, poetas debere contentos esse sola gloria: ita vero, si divites sunt; sed quid pauperibus proderit *gloria quantalibet,* quamvis maxima, si praeterea nihil habent? M. Annaeus *Lucanus,* L. Annaei Mellae, fratris Senecae, filius, notissimus poeta et ditissimus Eques Rom. quem etiam Nero Imp. variis auxerat honoribus. De eius et patris divitiis v. Tac. Ann. XVI, 17. et Wernsdorf Poet. min. T. IV, p. 41. sq. *Famam* ei vivo invidebat Nero, nec tamen mortuo, quod vel intelligitur ex vet. inscr. M. ANNAEO LVCANO CORDVBENSI POETAE BENEFICIO NERONIS FAMA SERVATA. *iaceat,* in otio vivere potest, et iacere in lectulo lucubratorio, in quo veteres studere, legere ac scribere solebant; (cf. inf. ad v. 105. in Varr. Lect.) adeoque carmina scribere potest in otio, solam

37 Cf. Martial. I, 105. Plin. Gordianis c. 33. Lamprid. in VIII, 17. et 52. Capitolin. in Heliog. c. 21. al.

sectans gloriam, et expers curarum. [38] *in hortis marmoreis*, qui marmore, s. marmoreis columnis ac statuis, exornati sunt et abundant. Sed *horti* h. l. videntur esse villae, ut ap. Plin. XIX, 4 pr. Cic. Off. III, 24 et al. Villae autem et domus marmoreis pavimentis, columnis signisque ornari solebant. *Serranus* et *Saleius*, poetae pauperes illius aetatis. Ille memoratur etiam Martial. IV, 37, 3. at notissimus *Saleius* Bassus, poeta egregius ac *tenuis*, h. e. pauper. [39] Cf. Excurs. ad h. l.

82—87. Insignis laus *Statii* poetae, et dulcedinis carminum eius, at forte non sine subtili cavillatione. Rigaltius monet, poetam de Statio, ut de lenone, loqui. Vix crediderim; certe non nisi v. 87. et forte ne ibi quidem, at v. 82—85. ut de meretrice, *amica*, cuius *vox iucunda* est, quae *promittit* noctem, quae *dulcedine* magna *captos adficit animos* magnaque *libidine auditur*. Henninius: „Acute, inquit, Rigaltius vidit, Nostrum non sine quadam invidia et aemulatione de Statio, ceu lenone, loqui, forte quod nimio calamistrorum lenocinio carmina sua, praecipue desultoria, inureret; vel et quod nimium parasitaretur apud lautiores, quorum auribus insidias fecisse ostendunt hodieque Sylvae Papinii. quum vero constet, occultam quamdam dissensionem fuisse inter Statium et Martialem, ut docuit accurate (immo argumentis admodum levibus) Gevart. Lectt. Papin. c. 35. et Martiali Iuvenalis amicissimus fuerit, licebit coniicere Statium tangi Martiali VII, 23. et ideo etiam a Iuvenale satirica bile in transitu notatum, idque multo magis ob superbam illam Thebaidos perorationem,

38 Plathner exponit: in urna quiescat. Idem tamen inf. ad v. 105 haec adnotavit: „Sacramento quinquagenario contendere ausim, poetam v. 79 ad lectum lucubratorium respexisse."

39 v. Quintil. X, 1. Tacito vel alio auctore Dial. de Orat. c. 5. et 9. Martial. III, 47. 68. V, 23. 53. VII, 96. VIII, 10. v. Wernsdorf. Poet. Lat. Min. T. IV, p. 41—46. ubi ei, non Lucano, carmen vel Panegyr. ad Calp. Pisonem tribuitur.

qua suimet ipse buccinator ampullatur." *Curritur* certatim catervatimque *ad iucundam vocem* recitantis Statii, quum is *promisit*, edixit, (nam edicto s. programmate recitationes, ludi cet. indicebantur) *diem*, quo recitaret *Thebaidem*, carmen suum de bello Thebano *amicum*, gratum omnibus et adceptum, vel dulce.

85. *libidine*, summa cupiditate ac voluptate.

86. Statius Domitiano propter extemporalem carminum componendorum facilitatem gratissimus fuit, et ab eo tam coronis et auro, quam agro Albano donatus; idemque ter in Quinquatribus Minervae s. Albano agone victor fuit et coronatus, quum carmina de rebus a Domitiano in bello Germanico et Dacico gestis recitasset, sed semel victus in Quinquennalibus Capitolinis.[40] In hoc tamen agone Capitolino, in quo non nisi laudes Capitolini Iovis cani solebant, non recitavit Thebaidem suam; neque *fregit subsellia versu* h. l. dictum pro, non stetit, excidit, h. e. non placuit. Haec perperam contendebat Scaliger Lectt. Auson. I, 10. quem iam refutavit Casaub. ad Suet. Dom. 4. ubi docet, sensum h. l. esse, Statium vehementissime placuisse, sic ut κρότῳ et adclamationibus auditorum (sed forte *vulgi* tantum, infimae plebis) *subsellia* quasi *fracta* sint. v. sup. ad I, 13. Verba haec etiam ita explicari possunt: *versu*, recitatione carminis sui tantam hominum multitudinem concivit, ut *subsellia* tantum oneris sustinere non potuerint et *fracta* sint; ut ap. Suet. Claud. 41.[41]

87. *Esurit*, esurivisset, post tantum favorem et adplausum, *nisi Paridi* pantomimo (de quo v. sup. ad VI, 87.) *vendat*, vendidisset, *Agaven*, fabulam s. tragoediam suam de Agave, (v. sup. ad v. 73.) filia Cadmi et

40 Cf. Barth. ad Stat. Silv. III, 1, 61 sq. 5, 28 sqq. IV, 2, 62 sq. 5, 1 sq. V, 3, 215 sq. 229 sqq. et Theb. XII, 812 sqq. Gyrald. hist. poet. p. 242 sq. Casaub. ad Suet. Domit. c. 4.

41 Plathnerus putabat, salse poetam dixisse, subsellia fracta fuisse non auditoribus, sed *versu*, h. e. Papinium excidisse.

Harmoniae, uxore Echionis et matre Penthei. Alia Agave Danai, et alia Nerei filia fuit. Haec quidem Statii tragoedia neque exstat amplius, (ut nec carmina eius de bello Germanico et Dacico Domitiani) neque ab aliis memoratur. Nec tamen propterea, et quia Statius Agaves meminerit in Thebaide, (lib. III, 190. IV, 565. XI, 318.) cum Parrhas. Quaest. Epist. 4. intellexerim *Thebaidem* forte tunc nondum editam, ut pars pro toto dicta sit. Nam quis umquam carminis, et quidem tam prolixi, titulum a persona, bis vel ter in eo memorata, et ne primaria quidem, petiit? et cur histrio epicum carmen emit? *Vendere* solebant poetae fabulas suas Praetoribus, vel Aedilibus vel aliis, qui ludos edebant; quod vel ex Terent. Hec. Prol. I, 7. II, 49. Ovid. Trist. II, 507 sq. al. notum est. Histrio h. l. tragoediam emisse dicitur; sed qualis? v. sup. ad VI, 87. *intactam*, novam, non antea lectam, saltatam, recitatam, vel evulgatam et in scena actam, ut ap. Claudianum, qui forte h. l. respexit, in Eutrop. II, 360. 361. *Hi tragicos meminere modos; his fabula Tereus, His necdum commissa choro cantatur Agave.* *Cantionem inauditam* exponit vetus Schol. Pith., et *fabulam nondum a se recitatam* alii in codd. antt. Schurzfl. et Barthii, quem v. in Adverss. XXVII, 17. et ad Stat. Theb. III, 190. ubi ipse interpretatur: *Agaven*, quam *intactae* virginis filiae loco alioquin diligere eum omnes norant. De qua voc. *intacta* notione v. sup. ad VI, 163. Rigaltius et Hennin. hoc loquendi genus petitum putabant a lenone. v. sup. ad v. 82 sq. At leno proprie non *vendere* solet meretrices, neque etiam *intactas* virgines; nisi dicas, eum hoc simulare certe aut dictitare. Praestiterit epitheton h. l. referre ad argumentum carminis, quod nullus adhuc Romanorum poeta adtigerit vel tractaverit. Hoc sensu res et carmina *intacta* dicuntur Virg. Ge. III, 41. Plin. XXXIV, 8. Horat. Sat. I, 6, 66. et bis ipsi Statio, quod iam video monuisse Henninium, qui h. l. ita disputat: „Forte erit *Agave* carmen ex-

temporalis furoris plenum, qualia fere fundebat super coenas lautiorum parasitus Statius, ut constat ex eius Praef. ad lib. I. Sylv. quare et sub nomine *Sabelli* vapulat Martiali IX, 20. ita autem carmen furiosum dicit Noster oblique ad *Thebaidos* characterem (cuius nomine *Equus alatus* Patri Scaligero dictus est) forte respiciens, in qua eius meminit, quam bacchico furore percitam fuisse fabulae docent. — *Intactam* vocat, tum nemini hactenus in tragoedia exhibitam, tum etiam hac voce superbiam Statii oblique notaturus, qui non dubitat Silv. III, 1, 61 sqq. iactare sua bona, et v. 67 se *didicisse novos Pieridum flores intactaque carmina;* (at Pollii, non sua) iterum Epithalamium, quod Stellae scribit, Silv. I, 2, 238 per ambages *thalamis intactum carmen* adpellat. Hinc et Iuvenalis hominis huius *Agaven* scoptice *intactam* vocat, sed ridicule addit, *esurire* hominem, nisi eam *vendat Paridi.*" [42]

88 sq. Salse haec dicta et in Paridem, qui histrio quum esset, apud Domitianum gratia plurimum valebat, et in ipsum Imperatorem, qui tali homini etiam *honorum largiendorum* vel vendendorum potestatem indulserat, et in *proceres* Rom. qui non amplius patroni erant doctorum hominum, eosque nec praemiis nec honoribus augebant. Haec vero figurate potius in se et histrionem, qui sibi in deliciis fuerit, dicta esse, Hadrianus putabat. v. sup. vit. Iuven. *Ille* Paris. *militiae honorem,* gradus militares, v. c. praefecturas et tribunatus v. 92.

42 Calderini nota est haec: „Statius a Domitiano coronatus est. quem honorem quum insolenter iactaret, aliis poetis erat invisus, Iuvenalisque per indignationem eum notat et Paridem pantomimum, cuius gratia, non carminis merito, Papinium coronatum fuisse innuit. his versibus totum satiricum opus inchoavit, sed occultavit diu, mox, quum magno successu audiretur, eos huic satirae inseruit. Dici autem haec in Papinium ex stomacho, vel satis indicat v. 93. ubi ait; non esse ei invidendum, qui canens et recitans carmina victum quaerat, notans illius impudentiam et turpem quaestum."

89. *Aurum*, h. e. annulum aureum, ut sup. I, 28. plerique referunt ad equestrem dignitatem; alii vero rectius ad tribunatum militarem, *vatibus* s. poetis a Paride impetratum ac tributum, quae ratio cum ex v. 88. (*militiae honorem*) et 92, (*Praefectos facit et Tribunos*) probabilis fit, tum ex epitheto *semestri*, quod varie explicatur. [43] Veram h. l. sententiam iam declaravit Lipsius Mil. Rom. II, 9. his verbis: „Aevo Augusti aliud discrimen Tribunorum subortum, ut quidam *Laticlavii*, [44] quidam *Angusticlavii* essent; illi, qui ex Senatu, isti qui ex Equite nati. [45] Vtrumque genus ambitiose petitum et datum; et quo pluribus gratificari possent, factum *semestre*, unde *semestris tribunatus* ap. Plin. Ep. IV, 4. Iuvenalis adpellat scite *semestre aurum*, quia annulo etiam aureo Tribuni utebantur, quod Appianus notavit in reb. Pun. c. 104. *χρυσοφοροῦσι γὰρ τῶν στρατευομένων οἱ χιλίαρχοι, τῶν ἐλαττόνων σιδηροφορούντων.* Suetonius vel alius auctor vitae Iuvenalis scribit: *Satiram non absurde composuit in Paridem pantomimum Domitiani, poetamque P. Statium, eius semestribus militiolis tumentem.* Sic adpellat istas praefecturas et tribunatus, a temporis scilicet modo.“ [46]

43 Vetus Schol. „annulo in modum lunae plenae. *Semestris* autem luna dicitur, quum mensis medium permensa est spatium ad XV diem, hoc est, cui, ut plena sit, parum admodum deest, quum, velut annulus, in orbem conlecta est.“ Ita et Britan. qui monet, *aurum semestre* dici annulum aureum formae rotundae, qui ferat similitudinem *lunae semestris*, h. e. eius, quae ad medium pervenerit mensem et rotunda sit, ut ap. Apul. Met. XI. (p. 377 ed. Vulc. vel p. 258, 29. ed. Elm.) Turnebus Adverf. XX, 2 putabat, *aurum semestre* h. l. esse id. qd. *aurum aestivum* sup. I, 28. et elegantiores Romanos gestasse duplicem annulum aureum, leviorem aestate, hieme graviorem. Ei adstipulantur Farnab. Prat. Bahrdt et alii. Sed quam inepta sit utraque explicatio, facile intelligitur.

44 vel *Equites inlustres*, qui *egregii* vocantur inf. X, 95. ubi v. not.

45 cf. Intpp. Suet. Aug. 38. et Oth. 10. Ryck. Lips. et Ern. ad Tac. Ann. II, 59. et XI, 4.

46 Cf. Salmas. Exerc. Plin. p. 450. (quem locum sup. in

90. *Camerinos* dixit poeta pro quibusvis nobilibus, ut inf. VIII, 38 ubi v. not. Sic et *Bareas*, quod est cognomen Marciae gentis. [47] *Tu curas nobilium atria*, nonne stulti estis, poetae, qui colitis proceres ac nobiles, nihil vobis dantes per avaritiam literarumque contemtum? quin colite Paridem histrionem, Maecenatem doctorum hominum! *magna atria nobilium*, v. sup. ad v. 7.

92. Vetus Schol. „Neronem significat, qui scenicis ob turpem libidinem haec petentibus praestabat. Propter hunc versum missus est in exsilium a Claudio (forte Calvo) Nerone.“ Recte, opinor; nec tamen a Calvo Nerone, h. e. Domitiano, sed Hadriano, qui *Paridis* nomine figurate notari histrionem suspicabatur, quem tum in deliciis aulae fuisse monet Suetonius vel alius auctor vitae Iuvenalis. Cf. sup. vit. Iuven. *Pelopea* et *Philomela*, tragoediae de iis scriptae, et forsan venditae vel oblatae Paridi, qui propterea auctores earum *fecit praefectos et tribunos*. Cf. sup. ad v. 73. *Pelopea*, Πελόπεια, Peliae filia, de qua v. Heyne ad Apollod. p. 157. Alia fuit filia Thyestae, e qua ipse Aegisthum genuit, (v. Hygin. f. 88.) nisi haec Πελοπία dicta, ut et Amphionis e Niobe filia ap. Apollod. III, 5, 6. et mater Cycni ibid. II, 7, 7. De *Philomela* v. sup. ad VI, 644.

93. Non invidendum est *vati*, poetae, (Statio et aliis) qui fabulas histrionibus Praetoribusve vendendo (v. sup. ad v. 87.) vitam sustentat, et parum inde lucratur, inpr. si non placent fabulae auditoribus et praecipue plebi, ex cuius incerto favore vita eius ac fama pendet. Quae misera omnino conditio est, et tamen hac aetate sola vitae tolerandae ratio, poetis reliqua: nam (v. 94 sq.) ubi nunc invenias patronos virorum doctorum, quales olim fuere *Maecenas*, *Proculeius*, *Fabius*, *Cotta* et *Lentulus*, qui non modo aequum ac subtile iudicium de

Proleg. reperies) Kirchman. de Ann. c. 17. et Var. Lect.

[47] v. sup. ad III, 116. Lips. et Ern. ad Tac. Ann. XII, 53.

ingeniorum scriptorumque praestantia ferre poterant, sed et *par ingenio pretium*, digna ingeniis praemia, liberaliter tribuere solebant? *Pulpita* perperam multi ad recitationem carminum referunt: nam recte iam Ferrarius Elect. II, 11. monuit, nihil poetas recitatione sterili, praeter adclamationes, lucratos esse, nec in *pulpitis* recitationes habitas, sed in iis tacite histriones saltasse fabulas, a poetis emtas. v. inf. ad XIV, 257. De *Proculeio* v. Iani ad Horat. Od. II, 2, 5. Lipſ. ad Tac. Ann. IV, 40. Burm. ad Quintil. VI, 3. et Harduin. ad Plin. VII, 45. De *Fabio* Ernesti in clav. Cic. „Hoc nomine utuntur veteres in iis rebus, quae liberalium hominum sunt, quum neminem nominare volunt, uti ICti fere nomine *Caii* et *Titii* utuntur.“ Poeta forte potissimum h. l. respexit Fabium Max. de quo Quintil. Inst. Or. VI, 3. *Fabius Max. incusans Augusti congiariorum, quae amicis dabantur, exiguitatem, heminaria esse dixit.* Ad eumdem Ovidius ex Ponto scripsisse videtur Epist. I, 2. 5. 9. II, 3. III, 3. 8. in quibus liberalitas viri huius, Augusto familiarissimi, laudatur. Eum h. l. designari, ubi de poetarum patronis agitur, suspicabatur etiam, praeter Britann. et alios intpp., Heinſ. ad Ovid. ex Ponto III, 2, 1. *Cotta* haud dubie, certe potissimum ille, quem Ovidius tantis laudibus celebrat in Epistolis ex Ponto II, 8. III, 2. et 5. IV, 16, 41 sq. Cf. Heinſ. l. l. Eumdem sup. V, 109 intelligerem, nisi cum Seneca ibi ac Pisone iungeretur. *Lentulus*, v. c. P. Lentulus Spinther, cuius opera Cicero revocatus, et de quo v. Cic. ad Div. I, 1 sqq. et al.

96. *Tunc utile multis erat pallere*, studiis adsidue incumbere, et ipso *Decembri*, in quo omnes genio indulgent Saturnalium tempore, [48] *vinum nescire*, eius usu abstinere, ne multo cibo vinoque completi a studiis abhorrerent. Studia vocant spiritus calentes a ventriculo

48 v. Macrob. I, 7. et 10. Athen. XIV, 10. et Lucian. in Sen. Ep. 18. et 47. ac inpt. Saturn.

ad caput, et inpediunt cibi concoctionem cruditatesque pariunt, unde *pallor* contrahitur; Grang. [49] Vetus Schol. „*Decembri* menſe ſolet maxime lucubrari.“ Quintil. Inſt. Or. I, 2, 18. *ſolitaria et velut umbratili vita palleſcere,* ubi Spalding haec notavit: „Pallor, infirmae valetudinis index, doctorum et libris inmorientium non minus eſt quam amantium; dum hi curis occultis tabeſcunt, illi nimis adſidui domo numquam exeunt. Inde notum illud: *Pallet; aut amat, aut ſtudet.* Cf. Quintil. VII, 10, 14. Perſ. I, 124. V, 62. Ovid. Art. I, 729. 730. In omnibus hisce exemplis *pallor* iſte eſt a prius contracto morbo, quem aut animi aegritudo fecerit, aut ſolis et aëris defectus. Gesnerus ad h. l. etiam inanimis pallorem tribui, propter corruptionem a quiete, humore admiſſo et excluſo aëre ortam, docet e ſcriptoribus ruſticis et Vitruvio.“

98. *labor veſter fecundior,* utilior, fructuoſior forte eſt, vel id ita ſe habere dicat aliquis; aut ironice loquitur poeta.

99. *petit,* exigit certe *plus temporis et olei,* ſtudii ac lucubrationis.

100. *oblita modi,* ſine modo ac fine. *pagina ſurgit,* ut ap. Ovid. Am. I, 1, 17. *damnoſa papyro multa,* quia tam multum papyri emendum eſt, etiam damnum adportans et inpenſam. Labor hiſtoricorum et plus temporis, quam poetarum, exigit, et plus ſumtuum, in oleum papyrumque faciendorum. De *papyro* v. Plin. XIII, 11. et 12.

102. *lex operum* et artis veſtrae, quae iubet ſingulas res plene ac plane memorare, eoque ordine ac modo, quo geſtae ſunt. De hiſtoricae artis legibus v. Cic. de Orat. c. 15.

103. Qui tamen uſus fructusque noſtra aetate percipitur ex hiſtoria diligenter ſcripta? quid nunc expedit hiſtoricis, res memoratu dignas explicuiſſe et adcurate

49 Cf. Caſaub. ad Perſ. I, 26. 124. V, 62.

narrasse? Metaphora petita a *segete*, et *terra* vel humo, *aperta*, ac reclusa aratro. *Seges* laboris praemium, ut inf. v. 112 *messis*.

104. *acta*, res gestas, historias, *legenti*, anagnostiae. [50]

105. Hoc est, quod divites nobilesque Romani avaritiae suae et historicorum contemtui praetendunt: dicunt, historicos esse *ignavum genus* hominum, quod *lecto gaudet et umbra*, domi et in otio studiis vacat, otiosam et umbratilem vitam agit, et publicis negotiis, in foro, curia, provinciis et castris vel bello agendis, abstinet. Iuvenalis animo oculisque obversata videntur loca Horat. Epist. II, 2, 77. 78. *Scriptorum chorus omnis amat nemus, et fugit urbes, Rite cliens Bacchi somno gaudentis et umbra*, et Ovid. A. A. III, 541. 542. *Nec nos* (vates) *ambitio, nec amor nos tangit habendi: Contemto colitur lectus et umbra foro.* Conf. et sup. v. 79. Senec. Ep. 67. (*Gratias ago senectuti, quod lectulo me adfixit*) et 72. (*Quaedam sunt, quae possis et in cisio scribere: quaedam lectum, et otium, et secretum desiderant*) Pers. I, 53. Plin. Ep. V, 5. Ovid. Trist. I, 10, 38. Dempster. ad Coripp. p. 76. et Casaub. ad Suet. Aug. 78. ubi multa docte disputavit de lecto sive lecticulo lucubratorio. *Lectus* etiam h. l. de somno adcipi potest coll. Horat. h. l. Cf. Var. Lect. et de *umbra* sup. ad v. 8. Ex his autem verbis intelligitur, fuisse etiam tum temporis homines, qui inter otium literatum et desidiosum, vel honestum et inhonestum, nihil interesse putarent, aut certe iudicium hoc similatum contemtui literarum hominumque doctorum obtenderent.

50) Vulgo designari putant *actuarium*, s. scribam, librarium, tabellionem, qui tamen acta publica Senatus ac populi non *legere*, sed scribere solebat. Cf. Lips. Exc. ad Tac. Ann. V, 4. et Ernesti Exc. ad Suet. Caes. c. 20. Alii causidicum intelligunt, qui acta forensia legit; at causidicis quoque nulla fere laboris praemia speranda esse, mox v. 106—137 ostenditur.

106 sq. Aptus transitus et solida refutatio inepti iudicii ac caussae, a divitibus Romanis ad avaritiae suae patrocinium v. 105 praetextae: Si historicis nihil datur muneris, nec dari debet, quia otiosi sunt homines, plurimum certe dandum est *causidicis;* at, quaeso, *quid* lucri, quem usum fructumque iis *praestant officia civilia,* civibus praestita, peroratis caussis civilibus in foro? — Pleraque, quae v. 106—138 disputantur, ad omnes, qui caussas in foro agunt, ad causidicos, advocatos, patronos caussarum et iureconsultos, transferri possunt. Sed poeta simul hac data occasione, inpr. v. 108—112, invehitur in rabulas vel clamatores, quod indoctum genus hominum etiam nunc ubivis in foro tinnit, et verbosis strophis formularumque forensium notitia aliquam facundiae astutiaeque famam adfectat; de quo causidico egregie Sen. Herc. fur. v. 172 sq. *Hic clamosi rabiosa fori Iurgia vendens inprobus, iras Et verba locat.* *Causidicus* quoque semper fere contemtim dicitur.[51] *libelli* actionum forensium et commentarii, *comites,* quos secum adferunt in forum, *in magno fasce,* ὁρμαθοὶ βιβλίων Theophr. Char. VI. δεσμαὶ δικανικῶν βιβλίων Aristot. ap. Dionys. Halic.

108. *magna,* sc. verba, adverb. ut *magnum* pro valde vel clara voce, *sonant,* loquuntur, et quidam ingenti vocis intentione. Doctae dicendi formulae *magna* et *magnum loqui,* et *sonare,* (ut *spirare, promittere,* et *minari*) Gr. μεγάλα εἰπεῖν, ἔπος μέγα ἐξερέειν, μέγα πνεῖν, φρονεῖν cet. passim obcurrunt, sed plerumque ad magniloquentiam vel iactantiam spectant.[52] *Ipsi* causidici *magna sonant,* vocem valde intendunt et clamant, *sed tum praecipue, quum creditor audit,* quum pro creditore dicunt, (quod malim quam, quum adversus creditorem agunt caussam) adeoque in re pecuniaria, in qua acrius et maiori vocis intentione disceptari solet de

51 v. Burm. ad Ovid. Am. I, 13, 21.

52 v. Burm. ad Valer. Fl. I, 262. et Vulp. ad Prop. II, 15, 53.

iure; vel *si latus* eorum *tetigit*, pulsavit debitor, cuius caussam agunt, (ut *laevum qui fodicet latus* ap. Horat. Epist. I, 6, 51.) qui creditum negans *acrior* est et esse solet *illo* creditore, et *qui* debitor *venit ad dubium* faciendum, negandum *nomen*, debitum, vel ad caussam de incerto debito agendam, *cum grandi codice*, tabulis adcepti et expensi, ut ap. Cic. Verr. I, 36. et pro Rosc. Com. c. 1. et 2.[53] *Nomen* vel debitum dicitur, vel debitor, quoniam in tabulas adceptorum et expensorum referuntur *nomina* indiciumque et pecuniae, quam, et rerum, pro quibus, et hominum, quibus debemus, aut qui nobis debent. v. Ernesti clav. Cic.

111. Praeclare de rabulis, eorumque fraudulentia, clamosa oratione et inpudentia. Imaginem poeta debet Horatio Sat. I, 4, 19 sqq. *At tu conclusas hircinis follibus auras, Vsque laborantes dum ferrum molliat ignis, Vt mavis, imitare.*[54] *Folles* non tam ad os vel buccas referendi, quam potius ad pulmones, vocis ac respirationis instrumenta, quos Augustinus de Civ. Dei XIV, 24. dicit ad vocem emittendam seu modificandam valere; sicut folles fabrorum vel organorum.

112. *Conspuitur sinus*, non unius rabulae ab altero, sed causidici fervide, vel magna orationis contentione, vehementia ac celeritate, perorantis. Theophr. ad δυςχερείας Char. c. 19. refert *καὶ ἀποῤῥίπτειν ἀπὸ τοῦ στόματος* sc. *τὸν σίαλον*, unde, quod ibi Casaub. ex Hesych. et Schol. Aristoph. Acharn. IV, 7. notavit Σιάλοχοι dicti *οἱ προςραίνοντες σίαλον ἐν τῷ προςδιαλέγεσθαι*, et Athenis Antimachus quidam Ψακὰς cognominatus, quia *προςέῤῥαινε τοὺς συνομιλοῦντας διαλεγόμενος.*[55] *Veram*

53 Alii verba *qui venit* cet. ad creditorem debitum reposcentem referunt, alii vero ad advocatum vel pragmaticum, causidico subpeditantem iura e *codice* legum ac iuris.

54 Cf. Pers. V, 10 sqq. et Casaub. diatr. de Persiana imitat. Horatii.

55 Plathnerus haec adnotavit: „Sinum causidico conspui arbitror ab antagonista, quod summae contumeliae esse nemo ignorat, unde *despuere aras*, *deos*,

ſi libet; placet, vis, *deprendere*, cognoſcere, *maſſam*, mercedem, praemium laboris cauſidicorum, [56] et trutina quaſi examinare: *hinc*, una parte, ſ. in una librae lance, *patrimonia pone centum cauſidicorum*, *parte alia*, in altera lance, *ſolum* patrimonium (niſi *ſolum* h. l. dictum pro *modo* ſ. *tantum*, et ſuppl. *patrimonia*) *Lacernae*, aurigae, et videbis, lances aequas eſſe, vel hanc adeo propendere, h. e. lucrum et mercedem, vel opes et praemia centum cauſidicorum et unius aurigae paria eſſe, aut haec adeo maiora. Cf. ſup. ad VI, 436. 437. *Lacerna* vel *Lacerta* (v. Var. Lect.) curſor ſ. auriga *ruſſatae* factionis. Vetus Schol. „*Lacerna* ſub Domitiano auriga fuit, ex colore ruſſatus." Aurigae in ludis circenſibus olim in quatuor diviſi erant factiones, a coloribus veſtium denominatas, *Ruſſatam*, (ſ. *ruſſeam* et *ruſſam*, h. e. rutilam) *Praſinam*, *Albam* ſ. *Albatam*, et *Venetam*, quibus a Domitiano [57] adiectae *Aurata* et *Purpurea*: quot vero factiones agitatorum, tot quoque faventium erant, qui in diverſa inde partium ſtudia distrahebantur. *Ruſſati Lacernae*, ut *Felix Ruſſatus auriga* ap. Plin. VII, 53. (ubi v. Intpp.) *Praſinus Porphyrio* ſ. *Purpureo* ap. Martial. XIII, 77, 2. et *auriga Albatus Corax* ap. Plin. VIII, 42. ſ. 65. [58]

honores; *mores* dixere Tertull. de idol., Minuc. Felix, Arnob. VIII. et Claud. IV Conſ. Honor. Et frequens ſane haec conſputatio non tantum Romanis, (v. Barth. ad Claud. l. c.) ſed et Iudaeis. v. Iob. XXX, 10. Deut. XXV, 9. Marc. XVI. Poſſis tamen et dicere, cauſidicos in proprium deſpuraſſe ſinum, quod olim faſcini amoliendi cauſa factitatum. v. Theocr. VI, 39. XX, 11. Tibull. I, 2, 54. 96. Plaut. Aſin. I, 1, 26." Sic et vetus Schol. „Propter faſcinum vertorum ter ſibi *in ſinu ſpuunt*, et videntur faſcinum arcere; ut Perſius de matertera: vel, incipiunt multa ſibi promittentes, *in ſinum ſpuere*, vel adloquendo multum *ſpuunt*."

56 cf. Var. Lect. et ſup. ad v. 103.

57 v. Suet. Dom. c. 7. et Xiphil.

58 Britannicus et alii putabant, *Lacernam*, ſ. Lacertam fictum eſſe militis nomen, qui *ruſſatus* dicatur a rubra ſ. puniceа veſte, quae olim in uſu fu-

118. Facete poeta iudices adpellat duces, et caussidicum *Aiacem*, respiciens controversiam Aiacis cum Vlysse super armis Achillis coram ducibus Graecorum, de qua v. Sophocl. Aiax et Philoct. I, 2. inpr. Ovid. Met. XIII, 1—398. ex cuius loci principio etiam verba nostra petita sunt. Nomen *Aiacis* egregie tributum caussidico; quoniam vel proverbii loco quisque rixosus et dicax homo eo insignitur.[59] *Surgunt* autem dicturi, et *stant* dicentes, at *sedent* indices, et eorum praetorisve consiliarii, ac partium advocati, ut et senatores, qui dicentes audiunt, vel magistratus sive in tribunali, sive pro rostris in suggestu et in sella curuli.[60] *pallidus*, sollicitus de dubio eventu causae, vel ob malam causam. *Dicturus dubia pro libertate*, pro eo, cuius libertas dubia est et in quaestionem vocata. *Libertas* autem vel est libertinorum atque ingenuorum, quae servituti opponitur, vel civis Romani, qua omnia eius iura continentur. Designantur itaque malae, difficiles gravesque causae. Has vero caussidicus, cuius conditio eo fit miserior, agit *iudice bubulco*, rudi, seu rustico, barbaro, et iuris legumque ignaro; quales homines et olim,[61] et sub Imperatoribus in senatorum iudicumque numerum recipiebantur; quod simul h. l. videtur notari.[62]

erit militibus, ut coloris similitudine vulnerum cruorem obcultarent, ne eius adspectu hostium fiducia animusque cresceret. At his vestibus non Romani utebantur, sed Poeni, Iberes, Spartani et Persae; de quo v. ad Sil. III, 236.

59 v. c. ap. Claud. in Eutrop. II, 386. et in iudicio Vespae v. 85, ubi v. Wernsdorf Poet. Lat. Min. T. II. p. 237. et T. IV. p. 814.

60 v. Ernesti clav. Cic.

61 cf. Suet. Caes. 80. et Aug. 35.

62 Quidam putabant, *Bubulcum* esse nomen proprium, et magnum vel gravem ac severum huius nominis virum significari, qui illis temporibus vixerit, vel quales fuerint C. Attilius Bubulcus consul ac collega Manlii, (cui tamen Regulo cognomen fuit; v. Polyb. I, 59—48.) et Iunius Rusticus, de quo v. Suet. Dom. 10. Aptius memorassent C. Iunium Bubulcum, qui Censor, ter Consul et bis Dictator

117 sq. Poeta ridet inanem et infructuosum causidici laborem. *Rumpe tensum iecur*, magna cum vi et simul intisione clamosi rabulae dictum pro, omnes irae adfectuumque frenos remitte, omnem iram effunde in adversarium cum tanta vocis intentione, ut iecur fere rumpatur. Nam *iecur* primaria olim habebatur adfectuum sedes, et tumere vel *extendi* ira credebatur.[63]

118. Sensus est: ut victoriam in iudicio, et inanem tantum laudem, non quidquam mercedis ac praemii, consequaris. Nam recte iam monuere Grangaeus et alii, oratorum causidicorumque morem fuisse, victoriam in foro partam testari adpensa pro foribus *palma*,[64] et *scalarum gloriam* ἐμφατικῶς ac σκωπτικῶς dici ornatum ianuae, ut indicetur pauperies oratorum causidicorumque, qui, tenuium ac mendicorum more, in coenaculis plerumque habitaverint, ad quae non nisi per *scalas* fuerit adscendendum; unde Martial. I, 118, 7. *scalis habito tribus, sed altis*.[65]

fuit. (v. Liv. IX, 20. 28—43. X, 1.) Sed inepti certe iudicis nomen magis h. l. consentaneum est.

63 v. sup. ad I, 45. et Iani ad Hor. Od. I, 13, 4. Alii *iecur* h. l. pro pulmone positum accipiunt, ut sola eaque summa vocis contentio designetur: et profecto intrinseca corporis indoles atque structura veteribus parum, nec nisi ex extispiciis, nota fuit.

64 quae et signum et praemium victoriae fuit, de quo v. Martial. VII, 27. al. 28. 6. Auson. Profess. II, 7. Casaub. ad Suet. Domit. c. 23. Sagittar. de Ianuis vett. c. 30. §. 22. Wernsdorf ad Paneg. ad Pison. v. 31. in Poet. Lat. min. T. IV. p. 243. et ad Maxim. in T. VI. p. 271. et Luciani in Ῥητόρων διδασκάλῳ verba, Οἱ φοίνικες ἐπὶ τῇ θύρᾳ χλωροὶ ἐστεφανωμένοι· τούτοις γὰρ ἐπὶ τοὺς δυστυχεῖς χρῶμαι τοῖς δικάσιν.

65 Cf. sup. ad III, 199. Casaub. l. l. Alciat. Parerg. Iur. IV, 12. Brodaeus Miscell. IX, 1. Salmas. de Ann. Clim. p. 79. Male vetus Schol. „*scalarum*, stationum scil. ad instar gladiatoriae victoriae. *Scalae* armaria advocatorum, vel, ut quidam, casae et stationes. Cicero in Corneliana, *Conrepsit*, inquit, *in scalas*. Armaria nam advocatorum apud Veteres *scalas* habebant.“ Pessime Britann. et alii: „Vt consequaris victoriam in iudicio, et damnes reum ad *scalas* Gemonias.“

119 sqq. *Vocis*, orationis, *pretium*, praemia muneraque, quae causidicis et patronis caussarum dari solent, admodum tenuia sunt. Conf. simil. loc. Martial. IV, 46. et Pers. III, 73 sqq. ubi Casaub. monet, ab utroque satirico et patronorum avaritiam in captandis donis contra legem Cinciam notari, et eorum inliberalitatem perstringi, qui talibus munusculis illos donarent. *Petasunculus*, parvus petaso, lardum, (*Schinken*) et forte posterior, ut *perna* anterior: utramque certe vocem distinguit Martial. XIII, 54. et 55.[66] *siccus*, non vetustate exsuctus et ingrati saporis, sed suspensus in carnario et ita fumo siccatus, *coxa pendens* sup. VI, 321. (ubi v. not.) et *sicci terga suis rara pendentia crate* inf. XI, 82. Columella XII, 53. de salsura suillae carnis: *Oportebit salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi sal inhaereat, et paululum adsiccatum in carnario suspendi, quo modicus fumus perveniat, qui, si quid humoris adhuc continetur, siccare eum possit.* Cf. inpr. Macrob. Sat. VII, 12.

120. Cf. Excurs. ad h. l. *vas* plenum *pelamydum*, parvorum thynnorum, (*Thunnfische*) in particulas consectorum et conditorum, (vet. Schol. piscium salsorum) de quibus Plin. IX, 15. s. 18. *Thynni intrant e magno mari Pontum verno tempore gregatim; nec alibi fetificant. Cordylae adpellantur partus, qui fetas* (matres) *redeuntes in mare auctumno comitantur; limosae vere, aut e luto pelamides incipiunt vocari; et, quum annuum excessere tempus, thynni. Hi membratim caesi, cervice et abdomine commendantur, atque clidio,* (κλειδίῳ, iugulo) *recenti dumtaxat, et tum quoque gravi ructu; cetera parte plenis pulpamentis sale adservantur. Melandrya vocantur, caesis quercus assulis simillima. Pelamides in apolectos particulatimque consectae, in genera cybiorum dispar-*

66 Cf. Turnebi Advers. XVI, 16.

tiuntur.[67] *Bulbi* non modo tubera vocantur vel crassae radices arundinum, liliorum aliarumque plantarum, sed plantae etiam ipsae, et quidem allium, cepa, squillae, omnesque radices rotundae ac tunicatae.[68] Bulbos vero Romanorum nobis ignotos esse, neque ad ceparum genus referendos, docet Matthiol. de plantis p. 292. Cf. Excurs. ad h. l. *veteres*, ob vetustatem minus sapidi. Vetustiores inprobari bulbos, et parvos et longos, docet Plin. XIX, 4. et 5. Idem dicit, bulbos adeo dulces in Taurica Chersoneso nasci, ut crudi mandantur, et post eos optimos esse in Africa, (unde h. l. *Afrorum epimenia*) deinde in Apulia. *Epimenia* putant dici menstrua, ἐπιμήνια, scil. munera, et quidem vel exilia munuscula, ac veluti xenia sordida, stipendii loco pro navata opera in singulos menses conlata,[69] vel victum menstruum, sive demensum singulis mensibus datum servis,[70] vel denique menstruam quasi pensionem, seu dona, quae Afri quot mensibus miserint Romanis, ut eos sibi conciliarent.[71] Nihil horum satisfacit. Vetus Schol. „*Epimenia* Graece dixit: nam Latine *menstrua* dicuntur dantium.“ *Donativa* vel *xenia* pro *dantium* coni. Schurzfl. sed *discentium* Muncker. ad Fulgent. in Virgil. continent. p. 142. ubi etiam ex Euseb. lib. V. c. ult. et aliis docet, *menstrua* olim dicta esse salaria. Isidori Glossae: *Epimenia*, xenia, (non *senia*)

67 Cf. ibi Harduin. et ad XXXII, 11. Dioscor. II, 200. Aristot. hist. anim. VI, 16. et 17. Athen. VII. p. 315 sq. et VIII, 14. p. 356 sq. Spanhem. de usu et praest. num. Diss. III. p. m. 201. ubi numus pelamydum effigiem exhibet.

68 v. Cels. II, 18. Athen. II, 22. et 23. Theophr. H. P. VII, 13. et Plin. XIX, 4. et 5.

69 ita Iunius, qui tamen ex MSS. *Pelamydum Afrorum, et veteres epimenia bulbi* legendum putabat.

70 qui tamen non bulbos accipiebant, sed quovis mense quatuor, vel quinque frumenti modios et denarios totidem, de quo v. Donat. ad Terent. Phorm. I, 1, 9. et Senec. Ep. 80.

71 Conf. Casaub. ad Athen. l. l. Salmas. de mod. usur. c. 4. et Schweigh. ad Polyb. XXXI, 20, 13.

quae dantur in singulos menses. Pithoeus monet, *epimenia* dici, quae ad mensem unum, *menomenia* vero sive *menomenia*, quae in singulos menses, aut potius de mense in mensem, parentur. Cf. Excurs.

121. *Quinque* tantum *lagenae* vini, et quidem vilioris, ut Veientani et Etrusci, quod in *Tiberi*, secundo flumine, non adverso, ex Campania vel Graecia, Romam *advectum* est. Vetus Schol. „Vinum non transmarinum, i. e. cibarium."

122. *Si quater egisti*, perorasti causam. Cf. Var. Lect. *si contigit* tibi tam felici esse, ut vel nummus *aureus*, etsi *unus*, tibi detur. Vetus Schol. „pro quatuor actionibus unum solidum." *Aureus* vel *solidus* non eiusdem semper valoris ac pretii fuit. [72] *Inde*, ex eo, *partes cadunt*, detrahuntur; pars mercedis a te danda est pragmaticis, *ex foedere*, pacto. *Pragmatici* dicebantur iuris periti, qui patronis causarum et oratoribus aderant, iisque leges ac iura, inpr. formulas ICtorum, subpeditabant. [73]

124—149. Tam tristis etiam et iniqua est conditio caussidicorum patronorumque causae, ut ex illis non nisi is, qui *Aemilius*, h. e. dives ac nobilis vel sit, vel habeatur et se esse similet, doctus ac facundus esse credatur, et hinc praemia tantum, certe maxima, capiat.

124. Verba *quantum licet*, quae nemo interpretum, quotquot consului, explicavit, h. l. aptissima sunt. Lege Cincia de donis ac muneribus, a. V. C. DC. a M. Cincio Alimento trib. pl. lata, praeter alia cautum, ne quis ob causam orandam donum munusve caperet. Ea quoque lex ad avaritiam patronorum donandique facilitatem coercendam, si non satis, certe multum valere poterat temporibus liberae reipublicae, quibus oratoria

72 v. Harduin. ad Plin. XXXIII, 3. XXXV, 10. Gronov. de pecun. vet. III, 6. IV, 13. 14. et Casaub. ad Lamprid. Alex. c. 39.

73 v. Cic. Or. I, 45. et 59. Brissonius ad Pandect. II. p. 132. Quintil. III, 6. XII, 3. et 9. Godofr. in L. IX. §. 4 ff. de poen.

arte via ad gratiam apud populum et ad honores muniebatur. Quum vero omnis honorum ſpes ab Imperatorum gratia penderet, et nullus fere fructus caperetur ex patrocinio; quis ſine honorario aut mercede gratuitam clientibus praeſtaret operam? Hinc iam Claudius Imp. dona et petere et dare permiſit, facto a. V. C. DCCC. SCto Claudiano, quo *pecuniis ob cauſas orandas capiendis poſitus modus, usque ad dena ſestertia, quem* (modum) *egreſſi repetundarum tenerentur.* Idem deinde ſanxerunt Nero et Traianus, niſi ille non etiam terminum quaſi, ultra quem progredi non liceret, ſed certam potius iuſtamque mercedem in unoquoque cauſarum genere conſtituiſſe cenſendus eſt.[74] Itaque *quantum licet* ſcil. dare cauſidicis ac patronis, ſunt dena ſestertia. Deſignatur et avaritia et auctoritas patroni, qui, quantum licet, et poſtulat, et accipit. *et melius tamen nos egimus,* peroravimus, ut v. 122. Haec et reliqua verba, inde ab initio huius verſus, ſunt pauperum patronorum, de indigna ſua ſorte querentium. Cf. Var. Lect.

125 — 128. Significatur nobilitas Aemilii patroni, et tam ſtulta, quam doloſa et adliciendis clientibus adcommodata eius oſtentatio. *currus* triumphalis, quo aliquem maiorum ſuorum triumphaſſe oſtentat. Multi autem Aemilii triumpharunt, et triumphalia aliaque maiorum inſignia a familiis et poſteris eorum adſervabantur, et quidem in porticibus, vel *veſtibulis* ſ. atriis domus. *Quadriiuges,* equi quatuor currui iuncti, et non modo albi, ſed et *alti,* h. e. ſublimes et eximiae magnitudinis, vel alte iactantes crura, vel denique in ſublime ſurgentes adeoque feroces. *ipſe feroci bellatore in equo ſedens,* ſtatua eius equeſtris. Haec verba ad ovationem forte ſpectant, alterum triumphi genus, certe non ad

74 v. Lipſ. ad Tacit. Ann. XI, 5—7. Intpp. Plin. Ep. V, 21. Erneſti ad Suet. Ner. c. 17. Bach. in Traiano p. 92. Brummer. comm. de lege Cinc. c. 4. Schultingii Iurispr. Anteiuſtin. p. 561 ſq. et Gronov. de pecun. vet. II, 5.

statuam quadrigatam, quae est figura hominis, in curru, non in equo, sedentis.[75]

127. 128. Imago, opinor, pugnae forensis animo poetae simul obversabatur. *Apud Romanos antiquitus statuae maiorum togata effigie* (etiam paludatae, chlamydatae, loricatae, velatae) *ponebantur; deinde etiam hastam tenentes:* (quae *Achilleae* vocabantur) *equestres quoque statuae celebratae sunt; postea vero in bigis et quadrigis,* (bigatae et quadrigatae) *unde et triumphales natae,* cet. Plin. XXXIV, 5—7. *hastile curvatum,* quo tremebunda adumbratur hasta.[76] *minatur,* intentare videtur. *meditatur proelia,* sup. IV, 112. Verbis *statua lusca* quidam designari putant gestum iaculatoris, alterum oculum claudentis, ut certius ictum dirigat; alii caput statuae inclinatum, vel obliquum ac detortum, ita ut unus tantum oculus conspiciatur;[77] alii denique Aemilium sive causidicum unoculum, saltem luscum. Sed veterem Schol., qui interpretatur, *cuius oculus introrsus cedit, (holäugig, blödsichtig)* recte mentem poetae cepisse, et tales esse oculos in antiquis statuis, ob planam pupulam, iam monuit Lessing.[78]

129 sqq. Quoniam divites tantum et nobiles patroni causarum docti habentur ex opinione vulgi, et soli praemia, certe maxima, capiunt; hinc *Pedo, Matho* et *Tongillus,* pauperes causidici, ut se plebi, hominum ingenia cultu et magnificentia metienti, commendent, simulant se divites esse ac nobiles, et *sic,* hac imitatione di-

75 Ipsis etiam causidicis statuas equestres positas esse, probant e Martial. IX, 70. (sed *ipse* h. l. est aliquis maiorum) et Aemilio (sed cui?) tam curulem statuam quam equestrem erectam, ex h. l. conligebat Schurzfl.

76 Male Lubinus: „Scoptice dictum, forte quod hastile illud vetustate incurvatum sit, vel ut inbellis et ineptus innuatur bellator."

77 Scaliger ad Manil. p. m. 134. *statua,* inquit, *lusca* est, quae dimidiato vultu pingitur, qualis est illa Sagittarii in palatio Farnesiano.

78 v. *Berlin. Monatsschrift* 1788, Iun. p. 601.

tiorum et opum nobilitatisque ostentatione, obruuntur aere alieno. *Pedo* causidicus ignotus; notior Pedo Pompeius vir inlustris e Senec. apocoloc. et notissimus Pedo Albinovanus poeta. De *Mathone* v. sup. ad I, 32. *conturbat* scil. rationes, vel rem familiarem, h. e. opes absumsit, et aes alienum contraxit. [79] Hinc *conturbator macellus* dicitur Martial. X, 96, 9. Verbum synon. est *deficit* sc. se, h. e. deficitur opibus, unde *defici facultatibus*, *nomen defectum* et simpl. *deficere* vocabula iuris. [80] *hic est exitus*, finis, postrema eaque misera vitae conditio, ut pauper sit dilapidatis opibus. Cf. inf. XI, 38. 39. *Tongillus* forte idem, cuius gulam et luxuriem perstringit Martial. II, 40. ubi tamen in plerisque libris *Tongilius* legitur; unde h. l. *Tongilii* reponendum esse suspicari possis.

130—133. Haec spectant ad luxum hominis, simulantis se divitem esse, et populo sese venditantis. *rhinocerote*, vase unguentario et corneo, e naso rhinocerotis, ut ap. Martial. IV, 52. al. 53. nisi cum vet. Schol. interpretari malis: magno gutto, qui, sicut rhinoceros, ingentis est nasi. [81] *vexat balnea*, frequentat, ut sup. I, 100. vel potius, molestus est iis, qui simul lavantur. *turba*, multitudine comitum et servorum, (cf. sup. VI, 419. 420.) *lutulenta*, sordida. Vulgo intelli-

79 Cf. inf. XIV, 94. Martial. IX, 4, 5. Ernesti clav. Cic. et ad Cic. Ep. ad Att. IV, 7.

80 in Pand. XXII, 1, 11. XXIII, 3, 33. et XLIX, 14, 3. Priscianus lib. VIII. „*Deficio*, quando adcipitur pro *defetiscor*, neutrum est. Iuven. in III. *Matho deficit*.“

81 Vulgo putant, pauperes gutto (v. ad III, 263) e cornu tauri, divites e cornu rhinocerotis, usos esse. Sed ostentatio divitiarum epitheto potius *magno* contineri videtur. Alii solium sive labrum balneare designari putant, alii vero, ut Mercurialis, scomma. (Sic *nasus*, et *rhinocerotis nasum habere* ap. Martial. I, 4, 6. vel *narem rhinoceroticam minari* ap. Sidon. carm. IX. extr.) Valla: „Forte eo dicit, quod nasutus fuerit Tongillus instar rhinocerotis, quod de Tongiliano testatur Martialis XII, 90. al. 88. *Nil praeter nasum Tongilianus habet.*“

gunt comites, per *lutum* sive coenosa sequentes dominum, Sabinus autem nescio quos paedicones draucos, et Valla ceromaticos. — *Iuvenes* lecticarios *premit* onere suo et lecticae, quae et in qua ipse gestatur. *assere*, lectica, ut ap. Martial. IX, 23. Cf. sup. ad III, 245. *Medos*, v. Var. Lect. *Emturus*, ut Ἀλαζὼν προςποιούμενος ὠνητιᾶν ap. Theophr. Char. c. 23 extr. ubi tamen Casaub. monet, πτωχαλάζονα etiam emturientem venustissime describi a Martiale IX, 60. *pueros*, servos. *argentum*, vasa argentea. *murrhina* s. myrrhina scil. vasa. v. sup. ad VI, 156. *Spondet*, fidem facit solutionis. Cf. sup. ad II, 12. *purpura Tyrio filo*, Tyria. Cur *stlataria* dicatur, non satis constat. Caper de orthogr. extr. (ed. Putsch. p. 2246.) *Stlataris a stlata, rate piratica.* Festus: *Stlata, genus navigii latum magis, quam altum.* Hinc vulgo putant, veteres *stlatum* pro *latum*, ut *stlocus*, *stlotus* et *stlis* pro *locus*, *lotus* et *lis* dixisse, (cf. Festus ac Quintil. I, 4, 16.) et *purpuram stlatariam* esse laticlaviam. At sic *stlata* certe, non *stlataria* h. l. dicta esset. Praeterea Ferrarius de re vest. III, 12. et IV, 25. „Quod si verum, inquit, nulli tunc causidici in pretio, nisi qui et senatores, quibusque lati clavi ius. (cf. tamen sup. ad I, 106.) nisi malimus de lacernis purpureis interpretari, quas ex Sat. XVI, 45 constat aetate Iuvenalis a patronis, ut clientes adlicerent, in causis agendis adhibitas, ubi *facundus Caeditius ponit lacernas:* quamquam, ut verum fatear, non ita compertum mihi sit, fueritne ille *Caeditius* patronus, an iudex; et, si patronus fuerit, quia illum *facundum* adpellat, cur *posuerit lacernas:* non quod defatigatus esset exspectando, non enim mora aestum adfert; neque dicendo delassatus, nondum enim causa coepta erat. fortasse quia dicturi *lacernas deponebant*, in quo tamen haesito, quum auctor Dial. de Oratoribus c. 39. (ubi v. Ernesti) etiam *paenulas* in agendo adhibitas dicat." Alii h. l. *purpuram stlatariam* dici putant peregrinam, vel *stlata* h. e. navi et mari advectam; (quem-

admodum fere Petron. 55 margaritas adpellavit *phaleras pelagias)* alii denique velut piraticam et latrocinantem, cuius splendore spolientur et fallantur venditores, divitem censentes, qui eam gestet, vel fallacem et deceptricem. Haec explicatio ceteris praeferenda videtur: ita certe epitheton minus languet, et plurimum habet salis. *Stlatarius* in Gloss. vett. ἐργόμωκος, in aliis πλάνος, et *Stlata* πειρατικοῦ σκάφους εἶδος, ut et ap. Fest. et Capr. supra laudatos. Vetus Schol. „*stlataria*, inlecebrosa. Ennius: *Et melior natus, quam quae stlataria portat;* id est multisonalis, quae vulgo dicitur *Batalaria.*"

135 sq. *Et tamen est illis* causidicis pauperibus *utile hoc*, haec divitiarum ostentatio, quoniam hac fraude clientes adliciunt: nam *purpura causidicum vendit*, commendat plebi, cui merces quasi suas, aut se ipsum venditat, vel quam sic adlicit, ut mercator emtores laudandis mercibus; efficit, ut maiori conducatur pretio. [82] Henninius: „Hinc et Ismenias choraules ap. Plin. XXXVII, 1. ad artis suae commendationem insigni corporis ornatu utebatur ipse, atque huiusmodi cultus lenocinium ceteris omnibus musicae artis sectatoribus imperavit: et profecto, si verum amamus, nondum adcurate inquisivimus, quantae pro re nata corporis habitus efficaciae sit; sic pullus et niger tristitiae adfectum oculis ingerunt, sic dissolutus mollitiem notat, et sexcenta talia, quae non solum in scenis, sed in flexanima eloquentia forent observanda. Iuvenalis noster hinc acute inter erudita fraudis instrumenta vestium cultum numerat, quo causidici illi non tam oculis, quam animis clientium suorum inponant, licet non sint Labeones, aut oracula iuris." Ferrarius R. Vest. I, 33. et V, 2. „*Purpura* et *amethystina* h. l.

82 Sic et nos dicimus: *Kleider machen Leute*, vel, *der Rock verkauft den Mann;* et Belgae, *het Kleed maakt de Man.* Cf. sup. ad v. 73. et Ernesti clav. Cic. v. *vendere* et *venditare.*

lacernae aut laenae purpureae et amethystinae, quae togae iniiciebantur; nam toga nulla oratoribus purpurea, sed communis: nec de lato clavo intelligi potest, quia non omnes patroni laticlavii, neque ullus *amethystini* usus in clavo. Atqui Auctor Dial. de Orat. c. 39. eorum temporum aequalis indignatur, *togas* ab oratoribus depositas, et sumtas earum loco *paenulas*. Noster tamen Sat. VIII, 49 *plebem togatam* causas agentem inducit, quae his videntur contrariari: nisi dicamus a paucis *paenulas* usurpatas, nec diu obtinuisse, quum sequenti saeculo ad *togam* redierint causidici." — *amethystina* sc. vestimenta, violacea, qui est color *amethysti*, lapidis pretiosi. Cf. Martial. I, 97. II, 51. et Plin. XXI, 8. XXXVII, 6. et 9. ubi praeter alia dicit, amethysto Indicae esse colorem simillimum purpurae felici, h. e. ardenti, quae plebeiae et fuscae obponitur. — *convenit*, conducit, expedit; vel etiam proprium et consentaneum est *illis* rabulis, qui sine tali inpudentia et ostentatione in egestate versarentur. *strepitu* vel comitum, vel verborum. *facie*, specie, ostentatione. *census*, rei familiaris, divitiarum.

138. Tanta autem est morum conruptela luxuriaque Romanorum, ut omnem inpensarum modum transeant; unde pauperes causidici, ut divites videantur, ingentes coguntur sumtus facere, et sic aere alieno obruuntur. Sen. in Epist. 50. *Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter potest vivere: non ego sumtuosus sum, sed Vrbs ipsa magnas inpensas exigit.* Cf. sup. III, 182 sqq.

139 sqq. Falluntur, qui, quum eloquentia plurimum valeant, ampla se sperant ingenii praemia consequuturos esse his temporibus, quibus soli divites habentur diserti, et homines ex opibus, non ex virtutibus aestimantur. Cf. Var. Lect. *Ciceroni nunc*, si nostra aetate viveret, *nemo*, nullus cliens, *dederit*, daret, dabit, *ducentos nummos*, tam exile praemium, pro oratione: vel *Cicero* h. l. pro summo oratore et patrono causarum.

Poeta supra de rabulis et causidicis vulgaribus egerat: nunc docet, non meliorem esse conditionem summorum oratorum ac patronorum. [83] *nisi fulserit* in eius digito *annulus*, insigne equitum, h. e. nisi censum equestrem habuerit, vel admodum dives fuerit. *annulus ingens*; v. sup. ad I, 29.

141. Clientes hodie non tam dicendi copiam eloquentiamque oratoris aut patroni caussarum, quam censum eius et luxus ostentationem respiciunt. *servi octo*, qui praecedant, vel lecticam octophoron portent. v. ad I, 64. *decem comites*, clientes, deducentes te ad forum, (v. sup. ad I, 46.) vel alia comitum turba, ad pompam spectans. (v. Casaub. ad Suet. Tib. 30.) *an post te* sit, gestetur *sella*, qua, si libuerit, vehi possis. De *sella* v. sup. ad I, 64. 65. [84] *togati ante pedes*, v. sup. ad I, 96. et III, 127. *Circumpedes sunt obsequia servorum, Antepedes, amicorum*, Agroet. de orthogr. p. 2274 ed. Putsch. unde quidam h. l. *antepedes* una voce scribendum censebant: id tamen non necesse est, et *ante pedes* h. l. obponitur τῷ *post te*. [85]

143. *ideo*, ut dives videretur; quia talis divitiarum ostentatio utilis est patronis caussarum, et clientes adlicit. *agebat*; ut sup. v. 122. et 125. *Paulus*, patronus caussarum, ut Cossus et *Basilus*; sed hi pauperiores, vel qui divites non habebantur, et hinc minus celebres. Delicati illius, ut nostrae, aetatis homines ornare manus annulis, vel etiam onerare solebant, iisque pretiosissimae gemmae inclusae, inpr. *sardonyches*. [86] *conducta*,

83 Ex h. l. Schurzfl. probat, Ciceronem patronum fuisse mercenarium. Cf. tamen sup. ad v. 124.

84 Alii *sellam* h. l. putant esse sedile et quasi pulpitum, in foro reponendum, e quo magnifice perorare, et in quo etiam sedere quis potuerit.

85 Male vetus Schol. „An *togati* sint tibi *ante pedes*, qui litigent, qui te consulant.“

86 Cf. sup. ad VI, 382. Martial. II, 29, 2. Pers. I, 16. ibique Casaub.

ut, quum pauper esset, dives haberetur, (cf. sup. ad III, 180 sq. et VI, 352 sq.) et *pluris* pretii *ageret*, pretio diceret maiori, vel plus mercedis adciperet.

145. Ex opinione plebis *rara* est *facundia in tenui panno*, in vili et sordido amictu, h. e. in homine, qui tali vestitu utitur. Contrarium docet poeta inf. VIII, 47 sqq.

146. 7. Quis pauperi causidico committet difficilem gravemque causam, v. c. eam, in qua mens iudicum miseratione permovenda sit, et hinc *flentes producantur* in iudicium ac supplicantes *matres*, aut uxores, sorores, liberi? (Exemplum v. ap. Cic. pro Fonteio c. 17.) Quis iudicum et litigatorum *feret* aequo animo, nedum libenter ac studiose audiet, *Basilum*, etsi *bene dicentem*, disertissimum? De *Basilo* cf. inf. ad X, 222.

147—149. *Gallia vel potius Africa adcipiat*, recipiat, *te*, h. e. eam pete, eo te recipe, si vis *linguae*, facultati tuae oratoriae, *mercedem ponere*, pretium statuere, h. e. digna et ampla eloquentiae praemia quaerere ac consequi. In Gallia et Africa viguere eloquentia atque oratores. [87] Sed malim h. l. ita interpretari: Gallia vel Africa *adcipiat*, conducat *te* patronum, ad te causas deferat, (ut Afri ad Plinium minorem, quum Marium Priscum Proc. de pecuniis repetundis postularent, de quo v. Plin. Ep. II, 11.) si ampla eloquentiae praemia postulare cupis; quae tibi provinciales, non Romani, dabunt. *Nutricula* et *nutrix* omnis res dicitur, quae nos nutrit et alit, ut Gr. τροφὸς et τιθήνη. [88]

150—214. Iam de *Rhetoribus*, et v. 215—243 de *Grammaticis* agit poeta, docetque eorum laborem omnium esse molestissimum, et vilissimam mercedem. Praeclara et consummatissima pictura, cui exquisitissimi

87 Cf. sup. I, 44. inf. XV, 111. Quintil. X, 1. Voss. de Rhetor. in Praef. et Pithoei Praef. in Quintil. Declam.

88 Cf. Wesseling. Obss. II, 17. et Barth. ad Rutil. p. 89.

colores inducti sunt, quos fere singulos ad iniquam miseramque conditionem eorum, qui nostra aetate puerilem aetatem ac iuventutem scholasticam ad humanitatem informant, adumbrandam transferri posse, quis non videt?

150. v. Var. Lect. *Declamare,* h. e. exercitationis causa dicere, et argumenta, vel ficta vel vera, themata sive theses, tractare, *docent* Rhetores. *pectora ferrea,* omnis laboris patientissima, et omnis fere sensus adfectusque expertia; qualia debent esse Rhetoribus, nostrisque aetatis puerilis magistris. v. sup. ad I, 31. *Vectius* clarissimus Rhetor, forte idem, de quo Plin. XXIX, 1. *Vectius Valens adulterio Messalinae Claudii Caesaris nobilitatus, pariterque eloquentiae adsectator fuit.* h. l. pro quovis Rhetore. Cf. Var. Lect. *Classis numerosa perimit saevos tyrannos,* ingens discipulorum numerus declamat, vel recitat orationes de perimendis tyrannis; quod thema Rhetor illis tractandum dederat. Tot orationes et quidem eiusdem argumenti quis patienter audiat, nisi χαλκεοκάρδιος et σιδηρόφρων, cui robur et aes triplex circum pectus sit? *Classis perimit tyrannos* ita fere dictum est, ut *Consilium dedimus Sullae, ut* cet. sup. I, 16. *Classes* proprie sunt ordines puerorum eiusdem scholae. Quinctil. I, 2, 3. *Non inutilem,* inquit, *scio servatum esse a praeceptoribus meis morem, qui, quum pueros in classes distribuerant, ordinem dicendi secundum vires ingenii dabant; et ita superiore loco quisque declamabat, ut praecedere profectu videbatur. Huius rei iudicia praebebantur: ea nobis ingens palmae contentio; ducere vero classem, multo pulcerrimum.* Vulgaria autem themata s. argumenta fictarum causarum, quae in scholis Rhetorum tractabantur, tyrannicidium et tyrannicidarum praemia fuere. [89]

89 Haec et alia memorantur inf. v. 160—170. sup. I, 16 sq. et ab Auctore Dial. de Orator. c. 35. Senec. Controv. VII. et Quinctil. in Declamatt. et Inst. II, 10, 4. et Petron. c. 1. Alii

152. 153. *Nam quaecumque sedens modo legerat* classis numerosa discipulorum, ut memoriae infigeret, *haec eadem stans* (nam stantes dicebant) *proferet* in medium, dicet, declamabit, *atque eadem cantabit*, recitabit, *iisdem versibus*, incisis, periodis vel membris orationis, (nam *versus* etiam κῶλον, membrum, dicitur) quibus sedens legerat, vel alii recitaverant: nisi *eadem cantare iisdem versibus* eo sensu dixit poeta, quo Terentius Phorm. III, 2, 10. *cantilenam eamdem canere*, vel nos *bei einer Leier bleiben, dasselbe herleiern*, et similia alii. (v. Ernesti clav. Cic. v. *cantilena*.) [90]

154. Crebrae declamationes discipulorum, in primis eorum qui eadem vel causas eiusdem argumenti recitant, *miseros magistros occidunt*, fastidio conficiunt, quemadmodum brassica saepius adposita vel recalefacta nauseam creat stomacho. [91] Vetus Schol. „*Crambe repetita:* proverbium Δὶς κράμβη θάνατος [92] omnibus tritum, quum nihil sibi tam fuisse cognitum significare vo-

h. l. ita interpretantur: o Vecti, sane tu ferreus, quem non frangit docendi labor, quum ille tam durus sit, ut etiam saevos tyrannos excarnificet, iisque gravissimae vindictae ac poenae loco a Diis inponatur, ut Dionysio Siciliae tyranno, qui regno a Dione expulsus Corinthi ludum literarium aperuit, et in eo, tamquam in pistrino, miserrime consenuit. At sic certe *perimat* legendum est; et quis conditionem praeceptorum tam diris pinget coloribus?

90 Durior est explicatio eorum, qui singula ad praeceptores referunt eo sensu, quo non nemo, a Grang. laudatus, lepide de iis dixit: Οἱ αὐτοὶ περὶ τῶν αὐτῶν τοῖς αὐτοῖς τὰ αὐτά. Durissima autem est ratio Pratei: *quaecumque sedens* praeceptor *modo legerat, haec eadem stans* discipulus recitabit statim, formans se ad exemplum magistri praelegentis et declamare docentis.

91 Lubinus: „Miselli magistri dum toties eumdem cibum discipulis suis praemandere, et praemasticare quasi coguntur, vel dum eadem discipulis suis toties repetita inculcant, taedio et molestia paene occiduntur." Non male; sed minus apte, quia verba praec. non ad magistros, sed ad discipulorum declamationes spectare videntur.

92 ita legendum esse pro *de Cambra* vel *Cambre et Anatho*, iam vidit Rigalt.

luerunt: tractum a nimis frequenti relatione historiae, sive fabulae, ab aliquo tum scriptae." [93] Sic et nobis in proverbio est: *aufgewärmter Kohl.* Cf. Excurs. ad h. l.

155—157. Omnes cognoscere cupiunt, quae ad declamationum exercitationem omnemque artem rhetoricam pertineant, sed nemo magistris vel Rhetoribus debitam dignamque laboris molestissimi mercedem vult solvere. *Color,* ut sup. VI, 280. ubi v. not. *Colores* tamen dicuntur etiam ornamenta orationis, quae e triplici eius genere, sublimi, medio et tenui, oriuntur. v. Cic. Orat. III, 25. et 52. *Causae genus* triplex, deliberativum, iudiciale et demonstrativum, quod alii laudativum dicunt. [94] *Quaestio summa* in causa est status controversiae, in quo res maxime vertitur, vel generalis quaestio sive constitutio. [95] *Sagittae* sunt argumenta vel firmamenta, quae adversarius obponit: nam eloquentia et causae forenses pugnae, Marti et armis comparantur; unde *Martem forensem* dixit Ovid. ex Ponto IV, 6, 29. et Sueton. Cal. c. 53. *Peroraturus, stricturum se lucubrationis suae telum, minabatur.* Cf. sup. ad v. 8.

158. Verba discipuli: *Mercedem adpellas,* memoras, dicis, vel petis, poscis? (Sed tum potius is, qui ab aliquo quid petit, eum adpellare dicitur, ut et creditor debitorem de pecunia) *Quid enim scio,* quid a te didici? His respondet magister: *Culpa docentis arguitur,* in eum transfertur, cet. Ex quibus verbis intelligitur, etiam illa aetate, ut nostra, non defuisse, qui, si iuvenes haud multum proficerent in literis, omnem huius rei culpam in praeceptores conferrent, parum reputantes, non, ut e lapide aut trunco signum aliquod vel imago a statuario exsculpitur, ita ex omnibus, etiam nul-

93 Cf. Angel. Politian. Miscell. c. 33.

94 v. Quintil. III, 4. et Cic. Inv. I, 5. Alia, et quidem quinque causarum genera recenset Cic. Inv. I, 15.

95 Cf. Quintil. III, 5. et 6. Cic. Inv. I, 6. et 8 sq.

lius ingenii, pueris, et quidem paucorum annorum spatio, viros doctos effingi atque formari, neque ex quovis stipite pulcrum simulacrum edolari posse. *Scilicet*, ut sup. II, 122. ubi v. not. *in laeva parte*, infra laevam partem, *mamillae*, h. e. in corde: nam *cor animalibus ceteris in medio pectore est, homini tantum infra laevam papillam*, Plin. XI, 37. s. 69. *Cor autem aliis animus videtur; ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur, et Nasica ille prudens Corculum, et egregie cordatus homo catus Aelius Sextus: Empedocles animum esse censet, cordi subfusum sanguinem: alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem et locum*, Cic. Tusc. Quaest. I, 9. *Nil salit*, nihil ingenii, nullus boni et pulcri sensus, nulli igniculi ingenii emicant *iuveni* in corde, h. e. hebes et obtusus est, ingenium tardum et torpidum, cui nec vigor nec acies est. Verbum *salit* ad id respicit, quod cordi praecipuus est calor et palpitatio; Britann. *Arcadicus* h. l. dicitur stultus et stupidus, non tam quod optimi erant et maximi in Arcadia asini,[96] quam quod stupidi habebantur Arcades, unde βεκκεσέληνοι poetis Graecis dicuntur, et Ἀρκάδιον βλάστημα in proverbium cessit. Capella lib. VI. *Nunc Arcadicum ac Medinum sapis.* Fulgent. de alleg. et continent. Virgil. p. 148. *Arcadicis expromtare fabulam auribus*, quas tamen *asininas* exponit Muncker. Arcadas rudes esse suibusque simillimos, tum propter alia multa, tum quod arborum fructibus ut plurimum turgeant, monet Philostr. lib. III.[97] *cuius Hannibal*, h. declamatio de Hannibale, *deliberante, an petat Vrbem* cet., *mihi miserum caput inplet*, obtundit, h. e. non sine summo taedio audienda est. Cf. inf. X, 167. *sexta quaque die:* nam Rhetores declama-

96 v. Varr. R. R. II, 1, 14. Plin. VIII, 43. s. 68. Plaut. Asin. II, 2, 67. et Pers. III, 9.

97 Nonnulli *Arcadicum* dici putant nobilem, quod Romani originem duxerint ab Evandro Arcadum rege, et in testimonium quoque antiquae originis lunam in calceis gestaverint, teste Plut.

tionibus certum diem definire solebant.[98] *dirus Hannibal*, cuius nomen iam horrorem incutit, ut ap. Horat. Od. III, 6, 36. et IV, 4, 42.

162 sq. Haec notissima ex Liv. XXII, 51. XXVI, 7—11. Polyb. IX, 3 sq. et Sil. XII, 489—XIII, 93. *an*, utrum, *petat Vrbem* Romam *a Cannis*, post victoriam Cannensem, quod Maharbal sapienter suaserat. *post nimbos et fulmina cautus*, territus fulminibus, et tempestate, qua bis acies dirimebatur. *Circumagat*, reducat a moenibus Romae; ut ap. Sil. XII, 683.

165. *Quantum vis stipulare — audiat*; verba, non dispensatoris, discipulum praeceptori tradentis, sed *sophistarum*, *qui haec uno conclamant ore* cet. Quantum vis posce, et confestim tibi dabo, si effeceris, ut pater filium suum toties eadem recitantem audiat, quoties mihi audiendus est. Hoc venuste ac lepide dictum pro: pater ipse numquam sibi hunc laborem inponi patietur, vel, si eum subierit, sentiet, quam ingratus sit et molestus. *Stipulatur*, qui interrogat et poscit; *spondet*, qui respondet et pollicetur.[99] *toties*, quoties ego, rhetor: nam pater nonnumquam filios in scholis declamantes audiebat, et amicos quoque adducebat vel cognatos.[100]

167. *sophistae*, rhetores. Qui proprie sint, notum ex Cic. Acad. IV, 23. et Fin. II, 1. *veras agitant lites*, causas perorant in foro, *relicto raptore* cet. h. e. dimissis fictis illis causis, et declamationibus scholasticis de *raptoribus*, (v. c. Paride, qui Helenam, vel Iasone, qui Medeam rapuit, et aliis) de *venenis fusis* ac pellici, v. c. Creusae a Medea, vel coniugi et al. datis, de *malo ingratoque marito*, v. c. Iasone, cet. quae sunt vulgaria themata seu declamationum argumenta, in scholis

98 v. Casaub. ad Suet. Tib. c. 32.

99 v. Ernesti clav. Cic. v. *stipulari* et *stipulatio*.

100 Cf. Quintil. II, 7. X, 5. Pers. III, 47.

tractari solita, de quibus v. Quintil. de Declamatt. et Senec. Controv. Sensus est: pertaesi miserrimae et umbratilis Rhetorum vitae a schola transeunt ad forum, et ex Rhetoribus fiunt patroni causarum, quorum vita et ars minus molesta et quaestuosior est.

169. *silent,* non amplius ab ipsis tractantur, vel discipulis tractanda proponuntur.

170. *mortaria,* fictum thema de medicamentis in mortario tritis a Medea, et filiabus Peliae, *caeci veteris,* h. e. senis, traditis, ut eorum vi pueritiam redderent patri. [101] Alii existimant, declamationem designari de filio pharmaca ad sanandos caeci patris oculos miscente, et hinc a noverca veneficii insimulato, ut exheredaretur. [102]

171 sqq. Enimvero idem ille, *qui ad pugnam,* veras causas in foro perorandas, *ab umbra rhetorica,* a scholastica exercitatione et vita umbratili rhetorum, *descendit,* transit, h. e. Rhetor, qui patronus causarum factus est, *si nostra eum movebunt consilia, sibi dabit ipse rudem,* h. e. etiam forensi exercitationi omnique arti oratoriae (quam parum quaestuosam esse, sup. v. 106—149 poeta ostenderat) renunciabit, et longe aliud *vitae iter ingredietur.*

171. *Ergo,* enimvero, ut ap. Plaut. Men. II, 2, 51. Bacch. I, 2, 17 et al. nisi malis profecto, ut passim ap. eumdem Plaut. Vulgaris verbi notio ab h. l. aliena est. *sibi dabit ipse rudem,* tropice, ut ap. Horat. Epist. I, 1, 2. et Martial. III, 36, 10. De proprio verborum sensu v. sup. ad VI, 113.

173. Cf. sup. ad v. 8. et 156. Seneca in Praef. lib. III. Controv. *Quum in foro dico,* inquit, *aliquid ago: quum declamo, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diversa est. Totum aliud est pugnare, aliud ventilare. Hoc ita semper arbi-*

101 De qua fraude Medeae v. Hygin. f. 24. Ovid. Met. VII, 297 sqq. et Diodor. IV, 51. 52.

102 Cf. Ovid. Met. VII, 276. ibique Heins. et Burm.

tratum est, scholam quasi ludum esse, forum arenam. Agedum, produc istos declamatores in senatum, in forum: quum loco mutabuntur, velut adsueta classi, et dilecta umbrae corpora sub dio stare non possunt, non imbrem ferre, non solem sciunt, vix se inveniunt cet.

174. Ne ad incitas redigantur, et exigua quoque pecuniae summa illis desit, qua tessera frumentaria *venit*, venum it, venditur, et a pauperibus emitur, h. e. qua summula panis ematur. *Frumentum* Romae distribuebant Curatores annonae, datis *tesseris frumentariis*, sive symbolis quibusdam e ligno aut plumbo: eaedem tesserae (ut et nummariae) populo dabantur ab Imperatoribus saepe et potissimum, ex consuetudine a Gracchorum temporibus servata, Nonis cuiusque mensis, (v. Suet. Aug. 40. 41. Ner. 11. al.) quique eas adceperant, ad horrea publica ire poterant petitum frumentum, aut, si huius non egerent, vel alia de causa, eas vendere. v. Lips. Elect. I, 8. et Casaub. ad Pers. V, 73. 74. qui etiam nostrum locum recte ita interpretati sunt, si tesserae illae gratis datae sunt populo ab Imperatoribus; et sane P. Clodius rogationem tulerat, ut gratis daretur frumentum, quod e lege Sempronia C. Gracchi antea semisse ac triente dabatur. Sed Imperatorum temporibus non plane gratuitum fuisse frumentum, probabile fit ex Tac. Ann. XV, 39. ubi v. Lips. Tum potius designatur h. l. *summula*, (terni nummi, parvum modii pretium, ap. Tac. l. l.) *qua tessera venit*, venalis est, venditur inopi plebi. Verba *vilis frumenti* iunxerim, quod frumentum Persio l. l. *scabiosum* vel *scabrosum far* dicitur.

175. *Haec merces* praeceptorum, virorumque doctorum *lautissima*, amplissima est, quum habeant adcipiantque tantum pecuniae, quo frumentum emere possint.

176. 177. Longe amplius est citharoedorum praemium lucrumque, quam rhetorum et causidicorum; hinc auctor tibi sum, ut citharoedi artem discas et profitearis.

Tenta, explora, exquire, quaere, *quanti doceat*, quanta mercede *lautorum*, nobilium ditiorumque, *pueros instituat Pollio*, *scindens*, proscindens, deridens, *artem Theodori* rhetoricam, quum ipse plus lucretur arte sua. De *Chrysogono* et *Pollione* v. sup. ad VI, 74. et 387. Quidam putant, h. l. ea Rhetorum nomina, et sensum esse: *quanti*, quam exigua mercede, *doceat Pollio*, *artem Theodori* rhetoricam *scindens*, in minima mansa s. minutatim quasi dividens et ingerens. *Theodorus* Gadareus, celeberrimus rhetor.[103]

178—187. Divites Romani nullis sumtibus parcunt in balneorum, villarum vel domus, et epularum magnificentia; sed (v. 186) *inter hos sumtus*, quum tot sumtus in tales res inpendant, *duo sestertia*, *ut multum*, abunde, *sufficere* putant vel clarissimo optimoque rhetori, qualis *Quintilianus* fuit, (v. sup. ad VI, 75.) loco salarii pro liberorum institutione. *Balnea sexcentis* sestertiis, h. e. sestertiorum millibus, scil. constant, vel exstruuntur.[104]

178 sq. v. sup. ad IV, 5. Irrisio luxuriae faceta inest in v. 179—181. *Anne serenum exspectet dominus*, dives nobilisque Romanus, censesne ei ambulationis gestationisque tempus differendum esse, donec serenum sit tempus? an curru vehatur post pluviam vel per coenosas plateas, ubi mulorum pedes *luto spargantur*? Quin *potius hic*, in porticu, gestabitur, vel vehetur, ubi *ungulae* ac pedes *mulae nitent*, luto non inquinantur.

103 v. Quintil. I, 12. III, 1. et 11. IV, 2. Strab. XIII. p. 625. XVI. p. 759. Sueton. Tib. c. 57. Lucian. in Macrob. et Langbaenius ad Longin. c. 3, 14. Fuit et sophista Theodorus Byzantius, qui Socratis temporibus vixit. v. Quintil. III, 1. Laert. II, 104. et Ernesti clav. Cic.

104 De balneorum magnificentia sunt loca class. Senec. Ep. 51. et 86. Plin. Ep. II, 17. V, 6. Vitruv. V, 10. Montfauc. Antiq. T. III. Maffei Collect. Statuar., Thess. Gronov. T. IX. Graev. T. XII. et Sallenger. T. V. The Baths of the Romans by Cameron, Lond. 1772.

182. *Parte alia*, in superiori domus parte, *surgat* (v. sup. ad VI, 529.) *coenatio*, triclinium, *fulta longis columnis Numidarum*, ex Numidico marmore,[105] et *rapiat*, excipiat, *solem algentem*, tepidum, et matutinum et hibernum: nam triclinia in villis septemtrionem plerumque et orientem spectabant, ut hieme plurimum solis, aestate minimum reciperent.[106]

184. *Quanticunque* pretii *domus* sit vel constet, h. e. etsi tantos sumtus in magnificentiam domus vel villarum inpendant, non minores tamen faciunt in lautitiam epularum. *fercula*, v. ad I, 94. *qui fercula docte componit*, peritus structor. v. sup. ad V, 120. *qui pulmentaria condit*, coquus. *Pulmentaria* dicuntur quaevis opsonia, vel quae cum pane eduntur, a pulte, quae priscis Romanis loco panis erat.[107]

186. 7. v. sup. ad v. 178. Grangaeus hunc locum sumtum putabat ex Cratetis Thebani ephemeride ap. Laert. in eius vita: Τίθει μαγείρῳ μνᾶς δέκα, ἰατρῷ δραχμὴν, κόλακι τάλαντα δέκα, συμβούλῳ καπνὸν, πόρνῃ τάλαντον, φιλοσόφῳ τριώβολον.

188. *filius*, bona eius institutio, quae tantopere negligitur, et saepe committitur parum idoneis praeceptoribus, modo sumtu minimo constent.

188 sqq. His, quae inde a v. 150 disputaverat poeta, facile praevidet obponi posse: *unde igitur Quintilianus tot saltus*, tot praedia, tantum agri ac divitiarum, *habet*, si tam misera est rhetorum conditio? Respondet, illum singulari ac mirifico fortunae beneficio,

105 v. Plin. V, 3. XXXVI, 6. Barth. ad Stat. Silv. I, 5, 36. et Iani ad Horat. Od. II, 18, 4.

106 v. Columel. I, 5, 6. Plin. Ep. I, 17, 10 sq. et Casaub. ad Suet. Aug. c. 72. et Ner. 31. Plathnerus haec verba ad heliocaminum refert: Erat, inquit, in coenaculis heliocaminus ita fabrefactus, ut vaporario quodam solares ad se quasi raperet radios, ita ut postmodo calorem quemdam per parietes effunderet; de quo v. Senec. de prov. div. c. 4. et Plin. Ep. II, 17, 20. ubi cf. Intpp.

107 v. Plin. XVIII, 8. et inf. ad XIV, 171.

non hominum liberalitati opes suas debere, eique uni contigisse, quod nesciat an ulli. Putant etiam latenter innui, eum non tam eruditioni aut virtutibus, quam fortunae tantam felicitatem adceptam referre: quae est sententia Britann., Plathneri et Rigaltii. Cf. sup. ad VI, 280. Salse saltem dicta videntur haec: *et iaculator, etsi perfrixit, cantat bene.* Versus quoque 190—194 ad Quintilianum referendos esse crediderim, etsi non certo constet, eum *nobilem* ac *senatorem*, nedum consulem fuisse, (quod multi conligunt ex v. 197 et ex Ausonii panegyr. in Gratianum: *Quintilianus consularia per Clementem ornamenta sortitus, honestamenta nominis potius videtur quam insignia potestatis habuisse)* neque etiam probaverim vulgarem explicationem: Quintilianus est *felix, et pulcer, et acer; est felix, et sapiens* cet., vel *felix,* h. e. fortunae beneficio, est pulcer et acer cet. Ex illa ratione vox *felix* ter posita admodum languet; ex hac duro et alieno ab usu loquendi sensu adcipitur. Mentem potius poetae ita capio: *felix,* h. e. qui felix est, cui fata favent, *et pulcer, et acer, et sapiens, et nobilis* est cet., h. e. ei omnia bona, et corporis, *(pulcer)* et animi, *(acer* et *sapiens* et *orator maximus* cet.) et fortunae, *(nobilis et generosus)* adfluunt. Similis orationis color est ap. Horat. Epist. I, 1, 106 sq. et Sat. I, 3, 124 sq. Sed quomodo Quintilianus tam dives dici potest, quem Plinius Epist. VI, 32. *animo* quidem *beatissimum,* sed *modicum facultatibus* fuisse tradit? *Dives* vocari possit respectu aliorum rhetorum, qui pauperrimi erant, et *modicus facultatibus* respectu Plinii, qui ditissimus fuit. Magna praeterea cum gloria et in foro versatus est, et rhetoricam docuit per viginti annos; primus quoque scholam Romae habuit, et salarium adcepit e fisco, centena sestertia. Quoniam vero *tot habuit saltus,* tantas potius opes post epistolam illam a Plinio scriptam adquisivisse, vel Plinius ad alium Quintilianum scripsisse censendus est. Postquam haec scripseram, legi quae docte et ingeniose

de h. l. olim Dodwellus in Annalibus Quintilian. §. XXXIV—XLI. ac nuper Spalding in Praefat. ad Quintilian. de Inst. Orat. pag. XXXI sqq. disputarunt. Hi libri quoniam non in manibus erunt cuivis lectorum, veniam ab iis me impetraturum spero, si adscripsero, quae notatu digna reperi. *Dodwelli* verba sunt haec: „Quod *Quintilianum* ad Hadriani etiam tempora pertigisse censeam, ex *ornamentis*, quibus tandem honestatus est, *Consularibus* elicio. Illum certe *Principis* fuisse *praeceptorem*, eoque nomine insignibus *Consularibus* ornatum, tradit Ausonius Gratiar. Act. ad Gratian. p. 712. (p. 290. ed. Bipont.) Erat, fateor, post abdicatum officium docendi publicum, cura *nepotum e sorore* a Domitiano illi demandata. Certum hoc ex ipso Quintil. Pr. Lib. IV. Horum nomine *ornamenta* Consularia illi decreta fuisse aliquando suspicabar. — Atque ea me in sententia magis confirmabat, quod per *Clementem* illa sortitum nostrum testetur Ausonius. Erant quidem sub Domitiano duo *Clementes* in Domitiani gratia celebres, Arretinus alius, alius ex eadem, qua Domitianus ipse, gente *Flavius*, Domitiani e Vespasiani patris fratre Flavio Sabino a Vitellianis interfecto patruelis. Solus autem in hac causa locum habere potuit Clemens ille posterior Flavius. Duxit enim ille ipsam illam *Domitiani sororem*, cuius meminit Quintilianus, et ipsos illos ex ea filios sustulit, quorum studiis Quintilianus a Domitiano praefectus est. v. Philostr. vit. Apoll. l. VIII. et Suet. Dom. c. 15. — Potius tamen eo propendeo, ut propter *Hadrianum*, eoque adeo imperante, *ornamenta* illa noster adceperit. De *Augustorum* enim *praeceptoribus*, qualis ipse fuerat Augusti Gratiani, loquitur Ausonius. — Quod si ab *Augusto* aliquo discipulo Consularibus ornamentis insignitus fuerit noster, quaerendum deinde erat, quis ille esse potuerit. *Domitianum* certe si instituisset, vix tacuisset ipse Quintilianus, quum de honore illo loquitur, quo nepotum curae ipse ab eo fuisset admotus. Successit *Nerva* Quintiliano ipso aetate maior.

Traianus annos Oratoriae dari solitos in castris egit, et expers fuit bonarum artium. Proinde superest solus *Hadrianus*, cuius magister esse potuit. Et quidem illum constat artium liberalium omnium fuisse peritissimum. Erat praeterea Romae, quum scholam abdicaret Quintilianus, et aetate etiam illa, quae Rhetoribus dare operam solebat. — Quaestor Hadrianus anno CI. quum *orationem Imperatoris in Senatu agrestius pronuncians risus esset, usque ad summam peritiam et facundiam Latinis operam dedit,* inquit Spartian. Hadr. c. 3. Hoc autem ipso tempore Quintilianum adhuc Romae fuisse, e Plinio iuniore constat. Eumdem postea iam *Principem Professores omnes* (in illis etiam Rhetoras) *et honoravisse, et divites fecisse* idem docet Spart. c. 16. Vix est quod dubitemus, quin hoc numero fuerit, si quidem adhuc in vivis esset, noster Quintilianus. *Professor* ille nimirum olim *publicus*, et *publico* etiam *stipendio*. Imo honorem illum *ornamentorum Consularium* habuisse iam docuit Ausonius. Iuvenalis etiam Sat. VII, 188 sq. *divitem* adnoscit, et *fato* potius cuidam inputat, quam studio Rhetorices. Cum *divitiis* hic et *nobilitatem felici* tribuit, et quidem *Senatoriam*. Innuit etiam postea v. 197. 198. *nobilitatem Consularem*. Haec sane quum Quintiliani caussa dicat, vix est quin Quintilianum talem ostendant, e *Rhetore* nimirum *nobilem*, *Senatorium*, *Consularem*; et quidem illis *divitiis* instructum, quae essent etiam ad censum *Senatorium* necessariae. Is erat, his Quintiliani temporibus, teste Iuven. XIV, 326. *triplex equestris*, (equester) qui quum *quadringenti* esset *sestertium*, *Senatorius* proinde valebat *duodecies HS.* Et quidem ab ultimis *Augusti* temporibus. Auxit enim ille veterem *Senatorium censum* nunc ad *decies*, tandem vero ad *duodecies sestertium*, ut colligitur e Dione lib. LV., Plut. vit. Anton. et Suet. Aug. 41. Itaque hanc summam explere illum oportebat, qui locum in Senatu tenere vellet. Necessarium sane ad *sumtuosam* illam,

quam adpellat Plinius, *dignitatem* cum decore sustinendam. Inde factum, ut, quos vellent in Senatum adlegere, iis, si aliunde non subpeteret, *censum* auxerint ipsi etiam *Augusti*. Praeivit Augustus ipse primus; inde in exemplum transiit apud successores. Cf. Suet. Aug. 40. et 41. Tac. Ann. I, 75 et al. Proinde non est quod dubitemus, quicumque demum *ornamenta* illa *Consularia* Quintiliano nostro decrevit *Augustus*, eumdem etiam *divitias* honori sustinendo pares illi decrevisse. Erant quidem *ornamenta* illa Consulatu ipso nonnihil inferiora. Cf. Suet. Iul. 76. et Claud. 5. Rei tamen ipsius vicem subplebant, ut triumphi iusti locum *ornamenta triumphalia*, — et iura dabant consularia, si minus sententiae inter Consulares in Senatu dicendae, illa certe ad minimum, quae sumtus exigerent. Atqui certum est, ita nondum Domitiano imperante, ut ne quidem quum scriberet Plinius discipulus sub Traiano, Quintiliano nostro divitias fuisse Senatorias. *Modicum facultatibus scio*, inquit Plin. Ep. VI, 32. Prae censu scil. Senatorio. De filiae enim ibi nuptiis agit Senatoriis. — *Iuvenalis* autem recitavit, ni fallor, omnia emisitque in publicum a. CXVIII. postquam Romam venisset Hadrianus, quem ille principem a benevolo eius in haec studia animo in hac ipsa Sat. VII. commendat. (v. sup. vit. Iuven.) — Supremos itaque hos Quintiliani honores primo Hadriani in Vrbem adventu decretos fuisse verisimillimum est. Tum enim illum multa fecisse ad populi captandam benevolentiam, testantur Historici, testantur etiam coaevi numi. Sic etiam eius auctor Traianus ipse, ut e Plin. Paneg. constat. Nec vero quidquam ad famam conciliandam, cuius ille erat avidissimus, efficacius esse potuit, quam si literatorum benevolentiam demereretur. Nec ulli etiam literati facilius in oculos eius incurrebant, qui aliis exemplo esse possent, quam professores; nec ulli etiam professores quam *Vrbani* illi et *publicis* nutriti *stipendiis*, quo fuerat noster in numero Quintilianus. Ita certe proclive erat cogitare. Principi

qualis erat Hadrianus, ipsi literato literarumque studiosissimo: et qui *primus* legitur e Principibus Quintilianum nostrum honorasse, in eo quoque praeivit *Galba*, quod mox ab eius in Vrbem adventu scholae illum praefecerit, et salario publico instruxerit. Hoc ergo exemplo, hoc etiam ipso tempore, quo imperium in Vrbe auspicatus est, honore noster consulari ab Hadriano fuerit ornandus. Sic etiam meminit illius *Iuvenalis*, quasi adhuc esset, quum illa commentaretur, in vivis, et *iam haberet* tot saltus. Nec pugnabat cum Operis consilio, si etiam *vivorum* mentionem faceret honorificam. Id solum in Sat. I. monuerat, non alios a se carpendos praeterquam *mortuos*. Quis autem fuerit Clemens ille, qui Quintiliano ornamenta illa sub Hadriano impetraverit, me sane fateor ignorare. Erat tamen coaevus Plinio *Clemens* alius ab utroque Domitiani consule, *Atrius*, et sub Traiano, sub quo Epist. 2. lib. IV. scripsit Plinius. Fieri potest ut hic fuerit Quintiliani amicus, ut erat coaevus Plinius, eique haec ornamenta Consularia rogaverit, vel commonefecerit potius Hadrianum de Quintiliani olim in se meritis." Hae sunt coniecturae Dodwellianae, quibus Spaldingianas adiungimus. Vir ille Cl. ad Quintil. Inst. Or. III, 1, 21. p. 438 haec notaverat: „*Tutilium* nostri fuisse socerum ex Plin. Ep. VI, 32 collegerunt VV. DD. Inscripta ea est *Quintiliano* in edd. omnibus. Sed rectissime mihi videtur Gedoynus, Francogallicus Quintiliani interpres in Praef. p. XLV sqq. errorem suspicari in isto nomine. Malit ille reponi *Quintiliano*, cuius meminerit Plin. Ep. IX, 9. Quamquam ne is quidem, quum *miseros tueretur*, videtur adeo fuisse angusta re domestica, ut in dotem filiae L millia nummum a Plinio adciperet. Sed corruptela nominis in *Quintiliano* longe manifestior, cuius divitias ad coelum fert Iuven. VII, 188 sq. Adcedit, monente Gedoyno, quod Prooem. lib. VI. noster nullam filiae facit mentionem in comploratione ista suorum; et, quod ille non tetigit, Tutilium socerum profecto non erat neglec-

turus, in morte praesertim uxoris lugenda. Nisi forte alteram uxorem duxit, ex qua filiam susceperit, quae quum primum nubilis esset facta, in matrimonium cederet Nonio Celeri. Haec est Dodwelli ratio Annal. Quintil. §. 29—32. mira quidem solertia eruta illa, sed quae tota nitatur Pliniana epistola. Ei tamen obstat tum paupertas ista vix credibilis Quintiliani, tum id quoque (et urget hoc Baelius Quint. lit. C.) quod nulla ibi sit mentio disciplinae Quintilianeae, cui traditus fuerit Plinius, de qua re vid. ei. Epist. II, 14. VI, 6, 3." Postea in Praef. ad Quintil. p. XXXI sqq. haec addidit: „Non sane opus est ut mutetur nomen eius, cui inscripta est Plin. Ep. VI, 32. quum facile possit intelligi alter Quintilianus, a nostro scriptore plane diversus. — Quae de divitiis rhetoris nostri disputantur ad illum locum, ea, fateor, adeo tuta non sunt, quam primum videbantur. Postquam enim repetitis curis perpendi rationes Dodwellianas, (quibus adde quae disputat Salmas. Exerc. Plin. p. 320.) praesertim in loco de aetate Iuvenalis, (v. sup. Proleg.) adparet huius poetae satiram septimam vix potuisse scribi nisi sub Hadriano. Haec igitur satira quum ostendat Quintilianum adfluentem opibus et consularem, eumque inter vivos adhuc versantem, facile possis adduci ut seram credas istam opulentiam, quae seni iamque morituro supervenerit, nisi forte hoc ipso uti debebat Iuvenalis, si res ita se haberet, ad extenuandum exempli huius momentum. — Clementis filios esse eos, quorum sibi a Domitiano curam delegatam narrat ipse Quintil. IV. Prooem. 2. nemo, opinor, negabit, qui contulerit Suet. Dom. 15. Ita probabile fit, hunc ipsum Clementem hosce Quintiliano honores impetrasse; neque tamen praemii loco pro institutione filiorum, quoniam ii, ut recte monet Nic. Anton. in Biblioth. Hispan. vet. p. 56, interemto demum patre, matre autem in exilium acta, a magno avunculo Domitiano in rhetoris nostri disciplinam sunt traditi. Habet sane quod displiceat honor iste non a discipulo quaesitus Quintiliano, sed ab eiusdem patre,

et quidem ante quam filium ab hoc praeceptore institutum iri nosset. Sed quid impedit, quo minus ipse Flavius Clemens, horum puerorum pater, discipulus fuerit Quintiliani eique hoc decus impetraverit, quum gratia floreret ipse apud Domitianum patruelem? In hac ergo ratione Consularibus ornamentis condecoratum habemus rhetorem etiam ante quam principes pueros educandos adcepisset, forte ante quam opus hoc nostrum inchoaret. Et sane filius eius, dum pater hosce libros componit, mortuus, *consulari nuper adoptione ad omnium spes honorum patris admotus* dicitur a parente lib. VI. Prooem. 13. Sed *pater* ille profecto est adoptivus, et ne certa quidem est scriptura huius vocis. In tanto honorum fastigio collocatus oblata a Plinio L millia nummum vix potuit non indignari, sed ne idoneus quidem videtur, qui a Iuvenale tamquam temporum suorum insigne divitis rhetoris exemplum ostentetur. Refert enim ad causam illam, quam agit poeta, dirimendam, vivere tam felicem orandi praeceptorem ea ipsa *tempestate*, qua *solus Caesar* (Hadrianum intellige) *tristes Camoenas respexerit* Iuven. VII, 1. 2. Alioqui enim cuius tandem est momenti, quod aliquando, sub Domitiano, dives fuit Quintilianus? Sed habet totus iste Iuvenalis locus, in quibus haereas. Olim fere VV. DD. iratum, ob negatas in opere suo laudes, rhetori poetam videbantur sibi adnoscere; argumentis sane infirmis. Attamen ex quo haec interpretatio vulgo reiici coepit, parum adtendisse eos dicas universum huius commemorationis colorem, qui amicum et faventem Quintiliano vix arguat. An cumulata ista adtributa a v. 190 ad 193 sunt serio laudantis? Nonne est inrisio in iis: *Et si perfrixit, cantat bene?* Non fugit me Sat. VI, 74. turpissimis hominibus diserte obponi Quintilianum, neque melius ceteris me, quo haec tenderent, perspexisse mihi sumo. Id ago, ne quis expeditum omni ex parte locum existimet, in quo tanguntur fortasse quaedam tunc in vulgus nota, quorum ad nos notitia nulla pervenerit. An forte et

haec nostri scriptoris commemoratio per figuram facta est a Iuvenale, sicuti altera illa *Paridis* histrionis, cui Agaven suam aliaque poemata venderet Statius? (Iuven. VII, 87 sqq.) Nam ipsum quidem Domitiani Paridem designari non potuisse a Satirarum scriptore, affatim probatum est a Salmasio l. c. e vetusto vitae Iuvenalis auctore, quem satis probabiliter coniicit ille Suetonium esse. Ita, dum Quintilianum adpellat, alium istorum temporum rhetorem significavit Iuvenalis, ab aequalibus adnoscendum eum non minus, quam illum sub Paride figuratum histrionem. Et erat fortasse is eiusmodi, ut, in ipsa laudum simulatione, dicteriis peti mereretur. Si recte igitur Quintilianum nostrum removimus ex hac Iuvenalis satira, non est quod vereamur, ne propter Ausonium sit ad Hadriani tempora usque proroganda eius vita. Ea enim Dodwelli est sententia, qui Consularia ista ornamenta ab Hadriano in eum collata censet propterea, quod Ausonius significet Augustum, non Caesares, quales fuerint isti Clementis filii, a Quintiliano institutum. Rectissime hanc dubitationem diluit Gesnerus in Praef. §. 11. ostendens, Senecam et Quintilianum secum comparandos negare Ausonium, quorum alter Augustum quidem docuerit sed Consul non fuerit creatus, alter autem Consularia quidem ornamenta adceperit, sed neque Augustum instituerit, neque verus Consul fuerit. Quamquam residet aliqua difficultas in istis Ausonii: *Caesares docebantur;* sed ambigua fortasse est oratio a calamistris iis, quibus eam inussit adfectator eloquentiae."

189. *Exempla fatorum novorum,* fortunae insolitae. *Nova* dicuntur, quae vel numquam vel raro antea visa et audita sunt. *acer,* acris ingenii iudiciique: nisi ad acrimoniam et vim dicendi spectat epitheton propter locum Sidon. Epist. V, 10. *Ne videar tibi sub hoc quasi hyperbolico rhetorum catalogo blanditus quidpiam, gratificatusque solam tibi acrimoniam Quintiliani, pompamque Palladii comparari non ambigo, sed potius adquiesco.*

192. Insigne senatorum *aluta*, h. e. calceus ex aluta, corio molli, (nostr. *Semisch Leder* vel *Corduan*) cui *adposita* h. e. adsuta [108] vel *subtexta* erat *Luna* s. lunula, quae non videtur fuisse litera *C*, nota numeri, centum scil. patrum a Romulo creatorum, sed fibula, sive eburnea, sive argentea, in malleolo pedis, lunae speciem referens. [109] *alutae nigrae*, ut ap. Horat. Sat. I, 6, 27. *nigris medium inpediit crus Pellibus*; sed *coccina* ap. Martial. II, 29, 8. et *nivea* ap. Ovid. A. A. III, 271. ubi v. Heins. [110]

193. *Iaculator* facete dicitur dialecticus s. sophista et rhetor, qui dicta et argumenta in adversarium quasi iaculatur. Sic *iaculatio verborum* ap. Quintil. VI, 3. Cf. sup. ad VI, 449. 450. *Et si perfrixit*, frigore raucus est factus, [111] *cantat*, declamat, recitat, *bene*; forte ob vocem muliebrem, quae, asperior facta, auribus gratior est. Cf. ad v. 188. et h. l. Var. Lect.

194 sq. Haec εἰρωνικῶς dicta et per ludibrium de superstitione, quam poeta passim exagitat. v. sup. ad VI, 553 sqq. *Distat enim, quae sidera* cet., magni interest, num benigna tibi nascenti adfulserint sidera, an maligna. *adhuc a matre*, materno sanguine, *rubentem* et pollutum. [112]

108 v. Heins. ad Ovid. Ep. Her. IX, 60.

109 *Non hesterna sedet lunata ligula* (s. *lingula*) *planta*, Martial. II, 29, 7. Τὸ σύμβολον τῆς εὐγενείας περιηρτημένος τῷ ὑποδήματι· τοῦτο δὲ ἐστιν ἐπισφύριον (fibula ocreae) ἐλεφάντινον μηνοειδὲς, Philostr. de vit. Sophist. II, 8. Hinc de novis nobilibus proverbii loco dicebatur: σὺ τὴν εὐγένειαν ἐν τοῖς ἀστραγάλοις ἔχεις. v. Iunii Adag. Cent. III. et de calceo senatorio lunulaeque in eo sede Rhodius de Acia Cels. c. 5. p. 16—20. Ferrar. Analect. c. 31. et 34. inpr. Visconti ad Iscrizioni Greche Triopee ora Borghesiane Rom. 1794. p. 83 sqq.

110 Memorantur etiam calcei mullei, (v. Vopisc. in Aurel. 49. et Plin. IX, 17.) cerei, ederacei cet. Cf. Ferrar. l. l.

111 cf. Martial. III, 18, 1. et Frontin. Strat. I, 12, 11. Schol. vet. *infrigidatus fuit*.

112 Quales infantes *sanguinolenti* dicuntur ICtis. Cf. Barth. Adv. XXIII, 16.

197. 8. Cf. sup. ad v. 188. *Quos tibi Fortuna ludos facis? Facis enim ex professoribus senatores, ex senatoribus professores*, Plin. Ep. V, 11. ubi de Valerio Liciniano praetorio agitur, qui exsul de senatore, rhetor de oratore factus est. Cf. sup. III, 39. 40. [113] Suetonius de ill. rhet. c. 1. *Magno*, ait, *studio hominibus iniecto, magna etiam professorum ac doctorum profluxit copia, adeoque floruit, ut nonnulli ex infima fortuna in ordinem senatorium, atque ad summos honores processerint.* Sic Frontonem rhetorem ad consulatum pervenisse memoravi in vita Iuven. chronol. ad a. V. c. 797. Multa exempla mirabilis fortunae, nec tamen rhetorum, Plinius VII, 42 sqq. memorat.

199. P. *Ventidius* Bassus, homo humili loco in Piceno natus, et bello sociali inter captivos Picentes et Asculanos in sinu matris vectus ante currum triumphalem Pompeii Strabonis; deinde rhedarius ac mulio; tum amicus C. Caesaris, ac L. et M. Antonii, quorum ope tribunatum plebis, praeturam, pontificatum consulatumque adeptus est; tandem a M. Antonio adversus Parthos missus, de quibus primus triumphavit. [114] *Tullius*, non Cicero, sed Servius Tullius rex Romanorum et servae vel captivae filius: nam ad eum spectant verba v. 201 *servis regna dabunt fata*, et reliqua *captivis fata triumphos dabunt* ad Ventidium. *Quid aliud, quam sidus* cet., h. e. quam exempla vis sideris natalitii, (v. sup. ad v. 194 sq.) et potentiae mirandae fati occulti?

202. *Felix ille*, talis, qualis Quintilianus. *corvo rarior albo*, proverb. ut simile sup. VI, 165. Corvos nonnumquam albos inveniri, docent Aristoteles et Coelius Rhodig. XVII, 11.

113. Parum apte laudantur exempla Ciceronis, et Dionysii tyranni. v. sup. ad v. 151.

114 v. Plin. VII, 43. Gell. XV, 4. Plut. in Anton. Opp. T. I. p. 931. Dio Cass. XLVIII. XLIX. Appian. bell. civ. I, 47. (ubi cf. Schweigh.) III, 66. 80. IV, 2. V, 31—35. 50. 65. et b. Parth. c. 71—74. Pigh. Ann. Rom. ad a. 707. 710. 715. Ernesti clav. Cic.

203. *cathedrae*, sellae magistrorum, h. e. rhetoricae professionis, *sterilis*; v. sup. ad VI 49. *Thrasymachi*, Rhetoris apud Athenas, qui suspendio periit, vet. Schol. Eum inopia laborantem rhetorica professione destitisse, monet Philostr. Suidas: Θρασύμαχος Χαλκηδόνιος σοφιστής ἐν Βιθυνίᾳ, ὃς πρῶτος περίοδον καὶ κῶλον κατέδειξε, καὶ τὸν νῦν τῆς ῥητορικῆς τρόπον εἰσηγήσατο. μαθητὴς Πλάτωνος τοῦ φιλοσόφου, καὶ Ἰσοκράτους τοῦ ῥήτορος. ἔγραψε συμβουλευτικοὺς, τέχνην ῥητορικὴν, παίγνια, ἀφορμὰς ῥητορικάς. [115] *Secundus Carrinas* rhetor, quem ad incitas redactum Athenis Romam migrasse, et in exsilium a Caligula missum esse, quum contra tyrannos declamasset, refert Dio. [116]

205. 206. Haec acerbe dicta in Athenienses: Vos, Athenienses, (aeque ac Romani,) *hunc* Secundum Carrinatem, (aliosque viros literatos) ab inopia vexari passi estis, nec praemia *contulistis* in doctores iuventutis vestrae, sed *cicutam*, venenum, quo hausto Socrates, tantus vir, interiit. *Hunc* Carrinatem esse crediderim; non Socratem; quae communis interpretum sententia est. Nota Socratis et paupertas et mors vel ex Laertio, qui eum etiam aliquando rhetoricam docuisse tradit. Id si vel minus constaret, tamen ex nostra interpretatione apte laudaretur h. l., ubi non tam inter rhetoras et sophistas, quam inter praeceptores inopes refertur. [117] *cicutas*

115 Cf. Cic. Or. III, 12. 16. et 32. Quintil. III, 1, 10. 3, 4.

116 Cf. Tac. Ann. XV, 45. ibique Lips. Vetus Schol. „*Socrates* veneno periit, quum fugeret paupertatem." Male; nisi pro *Socrates* auctore Schurzfl. legeris *Sec. Carinas*.

117 Perperam Plathnerus: „Arbitror, inquit, in porticu, in qua haec satira recitata, Socratis fuisse picturam, quam poeta indigitans singulari emphasi conclamat: *Et Hunc inopem vidistis Athenae* cet. Quemadmodum enim bibliothecas doctorum virorum imaginibus ornare solebant Romani, ita et porticus, quod probat Pers. III, 53. 54. Sed, inquies, quomodo Socrates inter sophistas? At tu mihi dicas, quomodo ordinem in satira quaeras, in qua optimus ordo, nullum servare ordinem."

gelidas vetus Schol. exponit: mortiferas; mors enim frigida est. Sed meliora docet Plinius XXV, 13. f. 95, 4. *Cicuta quoque venenum est, publica Atheniensium poena invisa. Semen habet noxium. — Semini et foliis refrigeratoria vis: quos enecat, incipiunt algere ab extremitatibus corporis. Remedio est, priusquam perveniat ad vitalia, vini natura excalfactoria. Sed in vino pota, inremediabilis existimatur* cet. Eadem tradit Dioscor. IV, 79. et in Alex. c. 11. Scribon. Largus de compos. medicam. 179. *Cicutam potam caligo, mentisque alienatio, et artuum gelatio insequitur; ultimoque praefocantur, qui eam sumserunt, nihilque sentiunt.*

207—210. Praeclare monet poeta, quanto aequius sapientiusque iudicium de dignitate praeceptorum prisci, quam recentiores, Romani tulerint, eosque propterea post mortem etiam colendos dicit, et amore votisque prosequendos. Vtinam et nostra aetate tam parentes, quam liberi eorum ipsique praeceptores probe memores huius iudicii essent! Nota sunt illa philosophi veteris verba: *Praeceptoribus plura, quam ipsis parentibus debemus, quum ab his vivendi, ab illis bene vivendi rationem adipiscamur;* et Senecae de Ben. VI, 16 extr. *Ingratus sum, nisi praeceptorem inter gratissimas necessitudines diligo.* Quintil. II, 9. pr. *Discipulos id unum moneo, ut praeceptores suos non minus, quam ipsa studia, ament, et parentes esse non quidem corporum, sed mentium credant;* et cap. 2. *Praeceptor sumat ante omnia parentis erga discipulos suos animum, ac subcedere se in eorum locum, a quibus sibi liberi traduntur, existimet.* Cf. inf. v. 238. 239.

207. *Dii* sc. date, s. dent. *maiorum umbris,* Manibus; non sepulcris, in quibus arbores umbriferae, ut putabat Grangaeus, qui tamen mox monet, veteres Graecos ac Romanos credidisse, in ipsis sepulcris mortuorum animas una cum corporibus aliquantulum reside-

re, ipsaque mole ponderis adfici, unde solennis veterum precandi formula, in sepulcris etiam obvia S. T. T. L., h. e. *sit tibi terra levis*, et Gr. κούφη γῆ τοῦτον καλύπτοι, (ut h. l. *tenuis et sine pondere terra*, et apud alios scriptores, *sit levis cespes* aut *cippus*, et *molliter ossa cubent* vel *quiescant*) ut contra inimicorum exsecrationes: *sit tibi terra gravis, urgeat ossa lapis, duriter ossa cubent.* [118]

208. Bene Casaub. ad Pers. I, 39. 40. „Veteres Graeci ac Latini, quorum felicitatem plus quam humanam volebant videri, dicebant de vivis, ex eorum vestigiis flores nasci, vel terram sponte sua in illorum honorem flores producere; de mortuis ex ipsorum tumulis suave olentes quoque flores erumpere: quae sententiae ex veteri more sunt ortae adspergendi floribus, honoris causa et favoris, quod Graecis est φυλλοβολεῖν. [119] Hinc etiam est, quod *ver perpetuum* optabant suorum tumulis, eoque frui perpetuo Manes bonorum credebant. Inde *vernare* pro continua felicitate uti. Vereor ne huiusmodi poetica figmenta occasionem iis praebuerint, qui vitas sanctorum hominum conscripserunt, talia multa fingendi: saepe enim legas, ex eorum tumulis vel manna exiisse, vel lilia aut violas erupisse cet.“ [120]

118 Cf. Kirchman. de fun. Rom. III, 9. (qui tamen male putabat, ortas esse has formulas a vulgari veterum superstitione, qua crediderint, sepultos adhuc incantationibus obnoxios esse, illosque, ne eae nocerent, tumulo bene precatos esse, terram autem gravem inprecatos esse inimicis, i. e. ut sepulcrum illorum incantaretur, quo scil. umbra pressa e tumulo evocari non posset) Brisson. de form. I. n. 146. Casaub. ad Pers. I, 37.

119 v. Casaub. ad Suet. Ner. 57. Vulp. ad Prop. I, 17, 22. Kirchman. de Fun. Rom. III, 5. IV, 3. Ouzel. ad Minuc. p. 109. et Gruter. Inscr. p. 752. qui docent, flores bene olentes atque odores non modo in lectum feralem, in bustum, in ossa ab amicis conlecta, sed etiam in urnam et quotannis in sepulcra vel tumulos sparsos esse, veteresque etiam in suis testamentis de annuis reditibus cavisse, ut Manibus ipsorum corollis parentaretur.

120 Plathneri nota est haec: „Antiqui amicorum sepulcra floribus et sertis et sparsis honora-

210—214. Olim praeceptores summo honore colebantur, at nunc vel ad discipulorum ludibrium recidunt. Id probatur exemplis *Achillis*, tanti viri, qui iam grandior natu Chironem reveritus est, et *Rufi*, summi rhetoris, aliorumque recentioris aevi praeceptorum, quos discipuli non modo deridere, sed etiam verberare audent. Reverentia illa σκωπτικῶς designatur verbis *metuens virgae*, et in ludibrium forte Orbilii plagosi; at simul ferox Achillis animus, qui non nisi metu virgae frangi potuerit, innui videtur, et poeta, opinor, memor fuit loci Ovid. A. A. I, 11 sqq. *Phillyrides puerum cithara perfecit Achillen, Atque animos placida contudit arte feros. Qui toties socios, toties exterruit hostes, Creditur annosum pertimuisse senem. Quas Hector sensurus erat, poscente magistro, Verberibus iussas praebuit ille manus.* Versus autem 213 ad rem sane mirificam, quae tum contigit, spectare videtur. *metuens virgae*, v. ad V, 154. *grandis* corpore, non annis, Grang. quod Achilles novem vix natus annos secesserit ad Lycomedem. Sed poeta forte alios scriptores sequutus est, quam quos nunc habemus, et profecto inepta est vulgaris narratio, ex qua Achilles ne decem quidem annos natus fuit, quum et pater fieret, et a Graecis heroibus expeteretur. [121] *Cantabat*, non, canebat laudes magistri, sed canere discebat fidibus ac cithara; unde mox *citharoedi magistri*. Cf. Horat. Epod. XIII, 11. et Ovid. l. l. *patriis in montibus*, in Pelio monte Thessaliae, quem Chiron aliique Centauri inhabitabant. v. Apollod. II, 5, 4. Chiron praeceptor Achillis aliorumque heroum. [122] Idem Centaurus fuit, et Centauris corpus caudaque equi tribuebatur, quod commentum poeta v. 212 ridet. Facies

bant, ipsisque sitis terram precabantur levem, eo quod putarent, animas demortuorum in sepulcris habitare, noctuque emigrare, et depasci florum odoribus." De hac vero veterum opinione nihil legere memini.

121 Cf. Barth. ad Stat. Achill. I, 503 sq.

122 v. Heyne ad Apollod. III, 13, 6. p. 800.

Chironis Centauri etiam *tunc* temporis cuilibet risum excutere debuit; eo mirabilior est reverentia, ab Achille, tam feroci iuvene, ei praestita.

213. *Rufum*, Rhetorem, forte Q. Curtium Rufum, cuius nomen in rhetorum epilogo tantum exstat; Grang. Satrium Rufum; Farnab. Gallus fuit, et valde disertus; vet. Schol.

214. *Rufum*, qui tamen clarissimus Rhetor fuit, ipsiusque Ciceronis aemulus. Voces quoque proprias saepe repeti, sed cum additamento, quod vel venustatem vel acrimoniam (vel vim orationi) adferre possit, multis exemplis docet Schrader in Obss. p. 17. *Allobroga*, Allobrogice potius ac barbare, quam Latine loquentem. Alii suspicantur, Rufum in declamatione quadam ostendisse, Ciceronem cum Allobrogum potius legatis, in coniurationem Catilinae pellectis, sensisse, quam cum civibus suis, cuius et Sallustius eum arguat. *Allobroges* populi Galliae Narbonensis, quorum caput Geneva. De vitiis et obtrectatoribus Ciceronis v. Auctor. Dial. de Orator. c. 18 et 22. ibique Lips. Quintil. XI, 1, 3. XII, 10, 1. Gell. XVII, 1.

215—243. Vltimo loco poeta de Grammaticis agit, ostenditque, eorum conditionem non meliorem, quam Rhetorum, et difficiliorem molestioremque esse laborem. *gremio adfert*, in gremium sinumve sedentis docentisque infundit δίδακτρον. *Celadus* et *Palaemon* Grammatici. De hoc v. sup. ad VI, 452. de illo Var. Lect.

216. *Et tamen* ex hac tantula mercede aliquid *praemordet*, furtim deradit, abradit, h. e. intercipit, subtrahit, (ut mox *frangit sibi*) *discipuli custos* ac ductor, paedagogus, servus, *et qui dispensat*, dispensator, de quo v. sup. ad I, 91. Paedagogus puerum ad scholam ducit, et praeter libros adfert etiam δίδακτρον, ab alio servo, dispensatore, ipsi traditum.

217. *aera*, merces, salarium. *Acoenonoëtus*, v. Excurs. ad h. l.

219—227. Haec cum miseratione quadam dicta: *Cede* aliquid de iure tuo, et *patere* aequo animo, te parte mercedis tibi constitutae ac promissae defraudari vel a servis, ne illa tibi tota pereat, et nullum tam molesti laboris praemium adcipias. *decrescere*, diminui: *non aliter, quam institor* de maiori, quod postulavit, mercium pretio nonnihil remittit, ut eas vendat. Apta comparatio, et, nisi fallor, non sine acerbo aculeo. Notatur enim non modo iniquitas et avaritia parentum, sed etiam inliberalitas Palaemonis, qui officinas quoque promercalium vestium exercuit: (v. Suet. de ill. Gramm. c. 23.) etsi haec magis excusanda est, quam illa. Vellem tamen pro *Palaemone* alium substituisset poeta: is enim locum quidem inter Grammaticos principem tenuit, sed vitiis quoque omnibus infamis fuit, et quadragena annua cepit ex schola, nec multo minus ex re familiari: v. Suet. l. l. *Institor*, ut verba Iani ad Horat. Od. III, 6, 30. mea faciam, dictus antiquis, qui esset praefectus (*instaret*) negotio gerendo, h. e. negotiationem quamcumque et mercaturam vel domi vel peregre, domini nomine, exerceret; (Gall. *facteur, commis*) quique nomine patroni (nam institores plerumque servi erant aut libertini, interdum et ingenui, de plebe) singulatim venderet in taberna merces, vel circumferret etiam,[123] *Institor* vilis supellectilis, *tegetis hibernae*, ut inf. IX, 28 sq. pinguis lacernae duri crassique coloris cet.; vel tegumenti crassioris lecti, quo frigus arcetur, (vet. Schol. male, aedificii frigidi) *niveique cadurci*, v. sup. ad V, 8. et VI, 537.

222 sqq. *Dum modo non pereat*, inutilis plane sit, omnisque praemii expers totus labor Grammaticorum, qui tamen molestissimus est. *mediae noctis ab hora*: nam Romae ludi literarum iam prima luce aperiebantur, quoniam ea est optima diei pars.[124] *Sedet*

123 Cf. L. 3. L. 5. L. 15. D. de institor. act.

124 Cf. Martial. IX, 70. XII, 57. Pers. III, 1 sq.

praeceptor in schola (ut discipuli *stant* v. 226.) et prius labori incumbit, quam sellularii artifices, qui tamen iam summo mane operari solent.

224. *obliquo ferro*, carmine, vel hamis ferreis oblique in tabulam fixis, *lanam deducere* et adtenuare, h. e. carminare. Cf. Heyne ad Tibull. I, 6, 80.

225. *olfecisse lucernas*, gravem earum odorem ac fumum. [125]

226. *decolor* scil. *fuligine*, fumo tot lucernarum. *Flaccus* et *Maro*, Horatii et Virgilii carmina, quae in Romanorum, ut Homeri in Graecorum scholis, legi solebant. Praecipua quoque Grammaticorum opera in poetis interpretandis versabatur. *haereret*, adhaereret, inhaereret.

228. Non exigua tantum merces Grammaticis solvitur, quaeque diminuitur servorum fraude, (sup. v. 216 sq.) sed eam quoque ne sine lite quidem et cognitione tribuni obtinent. *tribuni*, non *plebis*, qui ius haud dicebat, sed *aerarii*, qui de levioribus potissimum caussis rebusque pecuniariis (unde *aerarius* quoque dictus) cognoscebat. Notum enim est vel tironibus, iudicia, quae primis temporibus penes senatum fuerant, lege Sempronia C. Gracchi, ad equites translata, deinde lege Livia et Plautia senatoribus et equitibus data, tum a C. Sulla senatoribus restituta, et tandem lege Aurelia L. Aurelii Cottae tribus ordinibus communia facta esse, ita ut exinde senatores, equites, et e plebe tribuni aerarii iudicarent, et in singulis iudiciis e tribus istis decuriis aliquot legerentur. Tertiam quidem decuriam, tribunorum aerariorum, C. Caesar dictator sustulit, sed mox restituit Augustus.

229 sqq. Nihilo secius parentes exigunt, ut Grammaticus omnia, etiam levissima, sciat, et (v. 237 sq.) quoscumque filios ita, ut optant, et fingat et amet. Ad

125 Schol. vetus: „*lucernas*, Grammaticos, ut lectiones adcipiant." cum quibus nocte veniunt ad

Grammaticorum artem Cicero refert poetarum pertractationem, historiarum cognitionem, interpretationem verborum et pronuntiandi quemdam sonum, de Orat. I, 42. Plura Quintil. I, 4. *Sed vos inponite* cet. apostrophe ad parentes: Agite ergo, inponite cet. *verborum regula*, quae nunc proprie dicitur grammatica.

232. *noverit, tamquam ungues digitosque suos*, vulgaris ac proverbialis locutio. Eodem fere sensu dicitur *digerere in digitos* (Quintil. XI, 3. §. 114.) et nostrum *auf den Fingern herzählen.*

233. In *thermis* sudare solebant veteres, in *balneis* lavare. *Balnea Phoebi* putant esse balnea Phoebi, liberti Neronis, (Tac. Ann. XVI, 5.) vel balneatoris sic dicti, vel rivos aut stagna et flumina sole calefacta, vel Cumas, ubi Phoebus cultus sit, unde *Phoebi vada* ap. Martial. Vetus Schol. „Privatae balneae, quae *Dafnes* adpellantur."

234 sq. Eiusmodi vanis quaestionibus olim vexari solebant Grammatici, ut et hodie, quasi his etiam levissimas res, et quae ex historia non constent, nec memoriae a quoquam sint proditae, ignorare turpissimum sit.[126] Talibus etiam nugis olim delectabantur Grammatici quidam, ut postea Scholastici; et maiorum nostrorum temporibus vel hodie quoque nonnulli Philologorum, inpr. quos Pedantas vulgo dicunt. *Nutrici Anchisae* Tisiphones nomen fuisse, docet nos vetus Schol. De *noverca* autem *Archemori* vel *Anchemoli* (v. Var. Lect.) Servius ad Virg. Aen. X, 389. quem locum Iuvenalis respexit: „Haec fabula nusquam invenitur in Auctoribus. Avienus autem, qui totum Virg. et Livium Iambicis scripsit, hanc commemorat, dicens Graecam esse. Rhoetus ergo Marrubiorum rex fuit in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superduxit novercam, quam privignus stupravit: quo cognito, quum eum pater per-

126 Cf. Suet. Tiber. c. 56 et 8. Senec. de brev. vit. c. 13. 70. Gell. XIV, 6. Quintil. I, et Epist. 88 et 108.

ſequeretur, et ad poenam vocaret, fugiens ille ſe ad Turnum contulit." *Archemorus* etiam cognomen Opheltae. [127] *Aceſtes,* qui *aevi maturus* dicitur Virg. Aen. V, 73. *Quot urnas,* cados, *vini Siculus* rex Aceſtes *donaverit Phrygibus,* Aeneae et Troianis, hoſpitio ab eo exceptis. [128]

237. 8. Cf. ſup. ad v. 158 ſq. Ex h. l. et Suet. ill. Gramm. c. 23. intelligitur, morum quoque puerilium formationem Grammaticis fuiſſe permiſſam. *Teneros mores* puerorum fingat et formet, quemadmodum cera, ad ignem vel ſolem emollita in varias facies ac figuras fingi ſolet pollice. [129] Hinc *fingere* et *formare mentem,* ut Gr. πλάσσειν. [130] *Cera,* ut enſis, *duci, cedere* et *ſequi* dicitur. [131] *ut ſit et pater ipſius coetus* puerorum. Cf. ſup. ad v. 207 ſq.

239. *turpia ludant,* ludendo exprimant; vel turpiter ludant, ut verbum *ludere* ad rem Veneream referatur. [132] *Ne vicibus faciant,* inter ſe coeant, ſe conrumpant, agant et patiantur; turpis res, verbis honeſtis deſignata. Cf. ſup. VI, 311. *Facere* de re venerea etiam adhibetur ap. Petron. 87. et Pand. II, 14, 27.

240. Verba praeceptorum: *Non eſt leve,* facile, vel parvi momenti, cet. *Obſervare manus,* ne libidinem exerceant, vel praeputia ducant. Cf. ſup. VI, 238. *oculos in fine* libidinis, vel ea expleta reductos in angulos ac molliter *trementes.* v. ſup. ad II, 94.

127 v. Apollod. III, 6, 4. ibique Heyne p. 615.

128 v. Virg. Aen. I, 195 ſq. et ibi Heyne.

129 Cf. Perſ. V, 40. (ubi v. Caſaub. qui hunc locum Iuvenali ante oculos fuiſſe, et verba *pollice ducat* a ſtatuariis translata putabat) Ovid. Met. X, 284 ſq. Stat. Achill. I, 332 ſq.

130 De quo multa dixi ad Sil. I, 441.

131 v. Burm. ad Valer. Fl. I, 122.

132 Sic ap. Martial. IX, 26, 8. Horat. Epiſt. II, 2, 214. Ovid. A. A. II, 389. et Her. XVII, 17. al.

242. *Haec, inquit,* (scil. pater) *cura,* v. Var. Lect. *sed quum se verterit annus,* finito anno, et redeunte Martio mense, quo *δίδακτρον* magistris solvitur, (v. Macrob. I, 12.) parentes dicunt, *Adcipe aurum, quod victoribus* aurigis in circo, [133] vel gladiatoribus in amphitheatro, [134] vel histrionibus in theatro [135] *populus postulat,* dari iubet. Hi itaque una hora tantum praemii consequuntur, quantum Grammaticus per totum annum. Cf. Var. Lect. [136]

133 v. quos Farnab. laudavit Martial. X, 74. Bulenger. de Circo c. 34 et Xiphilin. in Heliogab. quem ἐθεῶντο ἁρματηλατοῦντα, καὶ χρυσοῦς, ὥσπερ τινα τῶν τυχόντων, αἰτοῦντα.

134 v. Suet. Claud. c. 21. et Lips. Saturn. Serm. II, 23.

135 v. Lips. Excurs. ad Tac. Ann. I, 83. et Salmas. ad Solin. p. 911.

136 Male Britan. verba illa hoc sensu cepit: Adcipe mercedem, quam tibi daturus non est, nisi per litem, si *populus*, i. e. eius magistratus, tribunus plebis, tibi *victori* in iudicio iusserit eam dari. v. sup. ad v. 228.

IN
SATIRAM VIII.

ARGVMENTVM.

Quid refert, nobilem esse et originem a summis ducere viris, si male vivitur noctisque tempus extrahitur alea et epulis? v. 1—12. Quo iure maiorum gloria insolentius se iactat, qui avaritia et mollitie labem ei adspergit? 13—18. Sola nobilitas est virtus; et qui animi bonis morumque probitate excellit, vir patriae utilis, is profecto, quodcumque illi sit nomen ac genus, dignus est, qui in nobilium referatur numerum, et de quo, tamquam raro cive, rei publicae gratulemur. 19—30. Qui vero praeter titulos nihil habet, quo gloriari possit, non re vera generosus est, quamvis speciosum ferat nomen, quod turpibus quoque rebus eoque indignis per ludum nonnumquam et iocum damus. 30—38. Nemo potius stolidior eo, qui, quum nihil ipse praeclari fecerit, cur vere nobilis sit censendus, natalium splendore inflatur, hominesque obscuro loco ortos campano supercilio despicit. 39—46. Horum enim multi sunt utilissimi rei publicae cives, qui vel de iure respondent ipsasque indocti nobilis causas agunt, vel operam in re militari praestant: at ille, qua est ignavia et stupiditate, a trunco seu statua non differt, nisi quod vivit et spirat. 46—55. In brutis quoque animalibus non genus spectatur, sed virtus, et generosus adpellatur equus,

qui alios cursu superat; qui vero degener est et ignavus, vili pretio rhedariis venditur aut molitoribus. 56—67. *Quodsi igitur admiratione et laude nostra dignus videri cupis, operam da, ut ipse egregiis eam facinoribus merearis, neque omnia debeas maioribus, vel totus ex eorum gloria pendeas, similis tecto, quod subductis columnis conruit, vel viti, quae, nisi ulmo adligatur, humi iacet et marcescit.* 68—78. *Esto bonus miles, tutor, iudex; et, si vel tyrannus tormentorum metu falsum tibi testimonium extorquere conabitur, cave ne vitam praeferas virtuti bonaeque conscientiae, quibus amissis ne dignus quidem es, qui vivas.* 79—86. *Provinciam si aliquando obtinueris, cogita, quaeso, quae praemia te maneant, si bene, quae poenae, si male eam administraveris, neque avaros imitare praesides, qui provincialibus olim omne, quo abundabant, aurum, argentum, ebur et marmor per vim eripuere, et nunc ne viliores quidem res atque ad vitam sustentandam necessarias iis relinquunt.* 87—112. *Inpune quidem diripies inbelles et luxu effeminatas gentes; sed cave saltem, ne magnam bellicosis iniuriam facias, quibus auro argentoque spoliatis arma certe supersunt.* 112—126. *Si neque tu ipse, neque uxor et comites tui quidquam rapiunt vel pecunia conrumpuntur, facile patiar, te originem tuam, a quocumque velis, repetere: si vero libidinose socios et crudeliter tractas, eo notiora omnibus et manifestiora sunt flagitia tua, quo illustriore loco natus es.* 127—141. *Quare vero nobilitatem tuam praedicas, si sceleribus eam polluis?* 142—145. *Lateranus, quum consul esset, noctu, et summo magistratu deposito medio die aurigabat, frequentabatque popinas, ubi ab unguentariis, cauponibus et scortis blande excipiebatur, versabaturque cum sicariis, nautis, latronibus, carnificibus, et fabris: quae flagitia pueris et adolescentibus condonanda sunt, non viris, nedum summo loco natis; qui tamen id sibi licere putant,*

vel adeo laudi ducunt, quod in vilissimae conditionis hominibus damnant poenaque dignum censent. 145—182. *Turpiora etiam his committunt nobiles, et, consumtis per luxum opibus, alii operam scenae addicunt mimorumque agunt partes, alii ad ipsas gladiatorum artes descendunt, et nunc quidem sponte, non, ut olim, coacti a Nerone, citharoedo.* 183—199. *Quin eo inpudentiae progrediuntur, ut in arena ab omnibus cognosci cupiant, et hinc Retiarii esse velint, qui soli ex gladiatoribus nudo vultu pugnant.* 200—210. *Vera nobilitas a virtute, non a titulis et generosa stirpe pendet, nec quisquam dubitabit, Senecam, virum ignobilem, sed bonum, praeferre Neroni Imperatori, qui matrem, uxores, sororem, fratrem aliosque propinquos occidit, in theatris cantavit et Troica scripsit.* 211—230. *Catilina et Cethegus nobilissimi fuere viri, sed patriae perdendae consilium inierunt, quam interitu vindicavit Cicero consul, novus homo, qui pacis artibus plus gloriae, quam Octavius victoria Actiaca et Philippica adeptus est, primusque decreto Senatus* P a t r i s p a t r i a e *cognomen adcepit.* 231—244. *Marius, alius Arpinas, qui mercenarius olim arator alieni agri et miles gregarius fuit, vicit Cimbros praesensque a re publica periculum propulsavit, adiuvante quidem Catulo, viro nobilissimo, qui tamen non triumphasset, nisi ignobilis collega, duobus sibi oblatis triumphis, uno contentus fuisset.* 245—253. *Decii, plebeii et humili familia geniti homines, pro patria se devoverunt, et haec piacula, propter personarum dignitatem, averruncandae Deorum irae subfecere.* 254—258. *Servius, captiva natus, regnum adeptus est, et bonorum regum ultimus fuit.* 259. 260. *Filii contra Bruti, primi consulis, cum aliis adolescentibus nobilibus de patria eiectis regibus prodenda coniuraverunt, et servus rem ad Patres detulit.* 261—268. *Praestat itaque humili loco natum esse et virtutibus excellere, quam maiorum gloriam vitiis flagitiisque*

contaminare. 269—271. *Quicumque vero vel antiquissima stirpe orti sunt, ab ignobilibus certe aut sceleratis adeo hominibus genus ducunt.* 272—275.

Satira nobilissima, et in perfectissimis Iuvenalis operibus adnumeranda. Ea praeclare docuit, veram nobilitatem non veteri prosapia et multis imaginibus, sed virtutibus et magnis in rem publicam meritis contineri; idque exemplis exquisitissimis inlustravit. Simile argumentum tractavit Horatius Sat. I, 6. sed ratione longe diversa. Quid intersit inter Horatium et Iuvenalem, iam bene ostendit Koenig de Sat. Rom. p. 71. his verbis: „Apud illum omnia sermonis naturalis filo procedunt, unumquodque sponte nasci ex antecedentibus, aut [illegible] studio oblatum videtur, nihilque fere nisi turbato omnium ordine potest omitti: hic primum minus circumspecte vitium a fronte adgreditur, deinde in vitiis et opprobriis nobilitatis undique conligendis desudat, eaque, ut hiatum quidem non animadvertas ullum, aliqua ratione inter se consociat et copulat; adparent tamen ut in opere composito et nondum dolato partes earumque commissurae, nullaque adeo cum toto cohaeret, ut non aut alium locum obtinere, aut omnino abesse possit. Hoc materiae parandae et coacervandae nimio, quod declamandi consuetudini tribui potest, studio omisso, in partibus exprimendis mira Iuvenalis est sollertia, ut in hac re vel cum Horatio certamen ei non fuisset perhorrescendum." — Scripta est haec Satira post mortem Neronis, in quem v. 193. et 211—230 acerbius invehitur poeta, quod eo vivo non ausus esset facere. Cf. sup. I, 169. 170. Praestantissima eius versio est germanica Denisii, *(Iuvenal an Ponticus vom wahren Adel, übersezt und erläutert von Denis. Wien u. Leipz.* 1796.*)* quam cum illa conferri cupio.

1 sqq. Similiter auctor paneg. ad Pisonem, quem Iuvenali praeivisse putabat Grangaeus, v. 8 sq. *Nam*

quid imaginibus, quid avitis fulta triumphis Atria, quid pleni numeroso consule fasti Profuerint, si vita labat? perit omnis in illo Nobilitas, cuius laus est in origine sola. — *Ponticus* vir ignotus, nec tamen illis temporibus ignobilis: nam ad spem provinciae alicuius obtinendae eum adspirasse, ex vss. 87 sqq. intelligitur. Oriundus forte a celeberrimo illo poeta, qui Thebaida scripsit. [1] *Stemmata*, *στέμματα*, a *στέφειν*, *circumdare, coronare*, proprie dicebantur serta seu vittae, ex herbis et floribus textae, quibus circumdatae *lineae* vel funiculi linei ad imagines, tamquam rami (virgae v. 7.) ex stirpe discurrebant, earumque inter se relationes, adeoque familiae successionem s. genealogiam indicabant, ut in oculos incurreret, quis esset pater, filius cet. Hinc *stemmata* quoque vocabantur ipsae maiorum imagines, quae erant signa nobilitatis, quarumque ius dabant magistratus curules, quos aliquis, vel maiores eius gesserant; unde homines *nobiles, novi, ignobiles* dicebantur. Istae imagines ordine disponi solebant in *porticibus* (cf. sup. VI, 163.) et inpr. in *atriis*, (v. inf. v. 19. 20.) et quidem in ligneis thecis s. armariis, quae nataliciis aliisque diebus festis aperiebantur. [2] *quid faciunt*, efficiunt, iuvant, prosunt. [3] Verba *facere* et *prodesse* etiam ap. Martial. III, 75 coniungi monuit Grang. — *longo sanguine*, ut *alto s.* ap. Virg. Aen. IV, 230. longo generis ordine, longa maiorum serie, generosa stirpe. *pictos vultus*, tabulas, vel imagines *maiorum* nobilissimorum, quales fuere Aemiliani, Curii cet. *Aemilianus*, ut v. 11 *Numantinus*, P. Cornelius Scipio Aemilianus, L. Aemilii Pauli filius, a P. Scipione, Africani maioris filio, adoptatus, qui Carthagine diruta Numantia-

1 De quo v. VV. DD. ad Propert. I, 7. et 9. atque Ovid. Trist. IV, 10, 47. classs. Plin. XXXV, 1—5. (ubi v. Harduin.) et Sen. de Ben. III, 28. ubi v. Lips.

2 Cf. Lips. Elect. I, 29. Budaeus ad Pand. p. m. 52 sq. Sigon. Ant. I. C. II, 20. et loca

3 v. Burm. ad Ovid. Trist. III, 8, 23.

que expugnata sibi cognomina *Africani minoris* et *Numantini* peperit. *stantes in curribus Aemilianos*, statuas eorum vel curules, vel triumphales. [4]

4. 5. Lepide pro: statuas nobilium maiorum, diuturnitate temporis iam imminutas, et humeris, auribus nasisque mutilatas. Eo generis antiquitas designatur. Ex gente *Curia* in primis inclaruit M'. Curius Dentatus, qui Sabinos, Samnites, et Pyrrhum vicit. *Corvinus* vel *Corvus* cognomen Valeriae gentis, quod M. Valerius M. F. Maximus primus tulit; unde? vel tironibus notum e Liv. VII, 26. *Galba* cognomen Sulpiciorum, de quo v. Suet. Galb. 3. ibique intpp. [5] *Curios iam dimidios*, h. e. dimidiatos, mutilatos, ut *dimidios vultus* Inf. XV, 57. et *dimidios Crispi equos* Martial. X, 2, 10. Cf. sup. ad III, 219. et XV, 5. *humerosque minorem Corvinum* graece dicitur, ut ap. Sil. III, 42. *frontem minor truncam Acarnan* ex emendat. N. Heins., vel, quod nos ibi e cod. Colon. restituimus, *frontem minor nunc amnis A.* Cf. Valer. Fl. I, 582. et Lucan. II, 717.

6. *capaci*, magna, *tabula* generis, genealogica. *iactare*, maiori cum vi dictum, quam v. 2. *ostendere*.

7. v. Excurs. ad h. l. *multa contingere virga equitum cum dictatore magistros*, h. e. summos magistratus cognatione adtingere. [6] *Virga*, ut ὁ κλάδος, id. qd. stemma s. linea. Vid. ad v. 1. Persius simili loco, Sat. III, 28 dixit: *An deceat pulmonem rumpere ventis, Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis, Censoremne tuum vel quod trabeate salutas?* Cf. ibi Casaub.

4 Imagines maiorum habitu triumphantium pictas intelligebat Wernsdorf. Poet. Lat. Min. T. IV. p. 238.

5 Stemmata harum aliarumque gentium, quae in hac Sat. memorantur, concinnavi in libro, quem inscripsi: *Tabulae genealog. s. stemmata nobilissim. gentium Rom.* Goetting. 1794.

6 Minus placet ea interpretandi ratio, quam proponit Koenig de Sat. Rom. p. 67. frequenter imagines vetustas ostendere, et in explicandis illarum titulis sibi placere, ut fere *iactare* v. 6.

8. *Fumosos equitum — magistros*, imagines eorum fumosas, ob vetustatem fumo situque obsitas.[7] In atrio etiam culina erat.[8]

9. *Lepidi* clarissima Aemiliae gentis familia. *coram Lepidis*, ut mox *ante Numantinos*, h. e. coram imaginibus nobilium maiorum, quarum adspectu alii ad gloriam virtutesque eorum aemulandas incitantur. Et hoc dictum pro vulg. etsi a talibus viris originem ducas, vel nobilis sis. *Effigies quo* scil. spectant, quid prosunt, quem usum habent, ut inf. v. 142. XIV, 135. et XV, 61.[9]

10. *Luditur alea* (prim. cas. pro sexto) *pernox*, per totam noctem; quo lucri ludendique cupiditas designatur. Praeterea Romae turpis fuit alea, et legibus vetita. v. sup. ad I, 88 s. *Ante Numantinos*, v. ad v. 3. et 9. *dormire incipis ortu Luciferi*, summo mane, post et propter ludum ac comissationem, vel convivia, in primam lucem protracta. *Lucifer* h. l. non Vesper, ut quidam male putant, quod vesperi etiam castra moverint duces. Idem tamen astrum *Lucifer* vocatur, quum occidit, et *Hesperus* vel *Vesper*, quum oritur. v. Plin. II, 8. *duces* illi, Numantini et Lepidi.

13 sqq. Q. Fabius Maximus Aemilianus *Allobrogicus*, qui Consul cum L. Opimio a. V. DCXXXII. Censorque a. V. DCXLIX fuit, et Allobrogibus Bituitoque, Arvernorum rege, devictis, illud cognomen adcepit,[10] filium habuit Q. Fabium Maximum Persicum, cui ob perditam luxuria vitam et summa flagitia Q. Pompeius, Praetor urbanus, paternis bonis interdixit.[11] *Ara magna* h. e. Maxima, prope circum Flaminium, ab

7 ut ap. Cic. Pis. 1. Sen. Ep. 44. et Horat. Od. III, 6, 4.

8 Cf. Sigon. Ant. I. C. II, 20.

9 Cf. Heins. ad Ovid. Her. II, 53. et IV, 157.

10 v. Plin. VII, 50. XXXIII, 11. Liv. Epit. LXI. Flor. III, 2. et inpr. Ernesti clav. Cic. p. 165.

11 v. Valer. Max. III, 5, 2. et Sen. de Ben. II, 21. IV, 30.

Evandro Herculi dicata.[12] *Natus in Herculeo Fabius Lare:* nam Fabius, auctor gentis Fabiae, ex Herculis cum Vinduna, Evandri filia, congressu procreatus dicitur.[13] Plathneri nota est haec: „Lares quidam perpetui erant et totius gentis, qui cum familia transibant; lex siquidem XII. tabb. erat: *privata sacra perpetua sunto.* Hi *paterni* inf. XII, 89. *patrii* ap. Synes. epist. V, 72. et *Di Penates parentum familiaeque Lar pater* ap. Plaut. Merc. I, 5. Cf. Tibull. I, 10, 18."

15. *Vanus,* vanarum rerum studiosus. *Euganea mollior agna,* cinaedus et pathicus, ut *agna Galaesi mollior Phaleucius* Martiali, et *agni lana* homo mollis et effeminatus proverbio dicitur. *Euganei* initio inter Alpes et mare Hadriaticum incolebant, deinde a Venetis pulsi in Alpinas partes, inter Athesin fl. et Larium lacum, secesserunt; (Liv. I, 1) unde et Veneti saepius poetis *Euganei* dicuntur. Venetiae autem opp. Altinum, ad ostium Silis fl. situm, alba molliqne lana olim inclaruit. *Velleribus primis Apulia, Parma secundis Nobilis, Altinum tertia laudat ovis,* Martial. XIV, 155. Altinates etiam oves praedicat Colum. VII, 2, 3. et *Circumpadanas* Plin. VIII, 48. f. 73. et Pollentinas Martial. XIV, 157. Epitheta vero a praestantiore aliquo genere duci, satis notum.

16. *Pumice* cutem terere vel levigare mollium virorum est.[14] *Catina* f. *Catana,* Κατάνη, Siciliae opp. prope Aetnam, ex quo monte pumices eiciuntur, quibus ipsa demum urbs obruta et deleta.[15] Epitheton cum delectu positum esse, intelligitur ex verbis vet. Schol. „*Catina* opp. Siciliae, usque ad probra dissolu-

12 v. Liv. I, 7. IX, 29. Virg. Aen. VIII, 271. (ubi v. Heyne) et Ovid. Fast. I, 581. ubi cf. Heins. et Burm.

13 v. Plut. vit. Fabii, Sil. II, 3. VI, 627 sq. VII, 35. 44. 48. VIII, 217. Ovid. ex Ponto III, 3, 100. et Fast. II, 237. 375 sq. Macrob. III, 6.

14 Cf. inf. v. 114. 115. IX, 95. sup. II, 11 sq. Plin. XXXVI, 21. Ovid. A. A. I, 506.

15 De quo v. Oros. V, 13. et Dorvill. Sic. c. 13.

tum notatur, ut Bibaculus: *Osce senex, Catinaeque puer, Cumana meretrix*" quem versum in Servii reliquiis legere meminerat Pithoeus. Grangaeus monet, cinaedos *Catinenses* fuisse dictos, et Lentulum inde Mimum inscripsisse *Catinenses*, de quo v. Tertull. in Apolog. *Squalentes avi*, quorum statuae et imagines ob vetustatem colore sordido obductae et situ obsitae sunt; ut *squalens* vel *horrens* campus, et στυφελὴ χθὼν, dicitur campus, qui nimio solis ardore exustus, sordido colore ac nitore pulverulento obductus, tristis adspectu, et incultus est.[16] Alii exponunt pilis horridos, intonsos, incomtis capillis, adeoque pumicibus non levigatos, μὴ δρωπακιζομένους; alii lugentes, quibus squalor et sordes tribuuntur, unde Bahrdt vertit: *Er entehrt Ahnen im Trauerblick, d. h. die bei seinen Schandthaten trauern.* — *Traducit*, risui exponit, contumelia adficit, παραδειγματίζει; metaphora ab iis petita, qui ante oculos hominum traducuntur, ut spectaculo sint.[17] Gesnerus in Thes. philol. suspicabatur, poetam respexisse ad pompam solennem funerum, ubi imagines maiorum traducebantur, quo et seq. versum vulgo referunt. *emtor veneni*, veneficus.

18. Qui rei capitalis, ut veneficii, maiestatis, perduellionis cet. olim damnabantur, eorum et nomina deleri fastisque eradi, et statuae atque imagines a furiosa plebe tolli, vel scalis admotis laqueisque iniectis in terram detrahi, solo adfligi, conflari et *frangi* solebant.[18] *funestat*, polluit, contaminat, dedecorat.

19 sqq. Comparant verba Euripidis: Τοὺς γὰρ ἀνδρείους φύσιν Καὶ τοὺς δικαίους, τῶν κενῶν δοξασμάτων, Κ' ἂν ὦσι δούλων, εὐγενεστέρους λέγω, et Senec. Ep. 44. *Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus.*

16 v. Sil. I, 211. III, 655. IV, 375. Virg. Ge. III, 161. Apollon. II, 1007. III, 411.

17 Cf. inf. XI, 31. Liv. II, 38. XXXIII, 23. Suet. Tit. 8. Martial. I, 54. III, 74. 75. VI, 77, 5. al.

18 Cf. inf. X, 58 sqq. et Lips. Exc. ad Tac. Ann. VI, 2.

Nemo in nostram gloriam vixit, neque quod ante fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere. — Quis est generosus? Ad virtutem bene compositus. Conf. etiam Auctor Paneg. ad Pison. v. 5 sq. et Salluft. B. I. 85. *veteres cerae,* imagines cereae maiorum, ut ap. Ovid. Am. I, 8, 65. ubi v. N. Heins. qui Iuvenalem ad eum locum respexisse putabat. *Atria,* v. ad v. 1.

21. *Paulus* Aemiliae, *Cossus* Corneliae, *Drusus* Claudiae gentis cognomen: quae familiae summis, et tam rerum gestarum, quam virtutum gloria conspicuis viris inclaruere.

22. 23. *Hos* mores bonos antepone nobilitati summisque magistratibus, vel illi prius his adsint: proprie, eos *pone* quasi et constitue *ante* imagines in atrio, et fama virtutum tuarum *praecedat* quasi *virgas,* lictores, si consul fueris.

24—30. Verba praeclara, profecta ex mente, plena honestatis sensu et miseratione temporum, quibus rara erant virtutis, et rarissima nobilitatis cum virtute coniunctae exempla: Ante omnia a te postulo, ut animi virtutibus excellas. Si probus iustusque fueris, *adnosco Procerem,* h. e. tum dico ac profiteor, te vere nobilem esse, tum mihi vere generosus et honore dignus videberis, tum, sive tibi Cosso sive Silano, sive quod aliud nomen sit, laetabor gratulaborque patriae de tali cive, qualis nunc raro reperitur. *Iustitiae tenax* dicitur, qui summa constantia animoque invicto iustitiam servat. *Adnosco procerem,* te nobilem s. numero nobilium habeo; talis eris mihique videberis, qualis haberi ac videri cupis, qualem te esse profiteris. Tum dico, *salve Gaetulice,* et seu tu *Silanus* audias, seu *quocumque alio de sanguine* vel genere, etiam infimo, sis, *rarus et egregius civis* es; h. e. tum te, tamquam vere nobilem ac generosum, venerabor, nulla nominis aut gentis originisque ratione habita. Haec est verborum sententia: sed

oratio non bene fluit. v. Var. Lect. *Salve*, ut Gr. *χαῖρε*, est vocab. pietatis atque honoris s. reverentiae, quo, quicumque ea dignissimus est, et cuius favorem expetimus, sive sit Deus, sive homo, sive adeo res, numinis loco culta, compellatur. [19] *Gaetulicus* cognomen C. Cornelii Lentuli Cossi, quod ei divictis Gaetulis datum est. v. Flor. IV, 12, 40. *Silanus*, cognomen Iuniae gentis, cuius stemma v. in meis *Tabulis geneal.* cet. p. 103 sq.

29. Haec spectant ad notum morem Aegyptiorum, a quibus forma bovis colebatur *Osiris*, qui agriculturam et vitium arborumque conserendarum artem invenisse, cuiusque anima in bovem migrasse putabatur. Hunc bovem, quem Apim vocabant, si certos vitae annos confecisset, sacerdotes mersum in fonte necabant, et cum luctu planctuque quaerebant alium, quem in eius locum substituerent; quo invento, ipsi cum populo exclamabant: *εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν.* [20]

30. 31. Egregia sententia, quae v. 32—38. aptissimis exemplis inlustratur.

32—38. Cave, ne per ludibrium tibi magni cuiusdam nobilisque viri nomen inditum videri possit, quemadmodum *nanus*, (*νάνος*, pumilio, *homo suos breviter concretus in artus* Prop. IV, 8, 41.) [21] *κατ' ἀντίφρασιν καὶ εἰρωνείαν*, ab inridentibus vel adblandientibus *Atlas* s. gigas, *Aethiops*, niger homo, *cygnus*, quae candida avis est, vel *parva distortaque puella Europa* vocari solet. Cf. Horat. Sat. I, 3, 44 sq. *Europa* puella formosa, eamque ob caussam a Iove amata.

19 v. Iani ad Horat. Od. I, 32, 15.

20 Cf. sup. VI, 534. Herod. III, 27 sq. Plin. VIII, 46. Lactant. Inst. I, 21. Iablonski Panth. Aeg. lib. II. c. 1. T. I. p. 122—156. et c. 6. p. 258. 259. et Tibull. I, 7, 27 sq. ubi v. Heyne.

21 v. Gell. XIX, 13. et Plin. XI, 49.

35. *Levibus*, depilatis, *ſcabie*, pilis decidentibus prae ſcabie. *Canes ſiccae lambentes ora lucernae*, h. e. fame confecti et torridi macie.

38. *Ne ſis*, ne per ludibrium voceris *Creticus*; vel potius, ne nomine tantum et genere ſis nobilis. Cf. v. 53. *Creticus* cognomen Q. Caecilii Metelli, qui a. V. DCLXXXIV Conſul fuit, et anno ſeq. Cretam in provinciae formam redegit.[22] *Camerinus* cognomen Sulpiciae gentis.[23]

39—74. Subita ad Rubellium apoſtrophe adfectui poetae admodum conſentanea eſt, et valde ferit lectorem. *C. Rubellius Blandus*, filius Rubellii Blandi et Iuliae, quae fuit filia Druſi, neptis Tiberii et proneptis Liviae, quae Livia Claudio Neroni abducta et gravida Auguſto nubſit, nepoti Iuliae minoris, ſororis Iulii Caeſaris, a quo Imperator ille adoptatus et in gentem Iuliam receptus eſt, quae ab Iulo, Aeneae filio, originem ducebat. Idem itaque Rubellius per maternam originem pari ac Nero gradu ab Auguſto: (v. Tac. Ann. XIII, 19. et inf. v. 72.) nam Nero Imp. fuit filius Agrippinae, et haec filia Caeſaris Germanici, neptis Druſi et proneptis Liviae Aug. De patre eius v. Tac. Ann. III, 23. 51. VI, 27. 45. de ipſo idem Tac. Ann. XIII, 19. XIV, 22. (ubi laudatur) 57. 58. 59. XVI, 10. 30.

40 ſq. Singula δεινῶς et eleganter expreſſa: Superbis, quaſi non fortunae beneficio contigiſſet, ſed ipſe meruiſſes virtutibus tuis, ut ſummo loco naſcereris, utque mater tua eſſet ex antiquiſſima ac nobiliſſima gente Iulia, non meretrix aliqua, aut infimae conditionis mulier, quae *conducta* mercede *texit* telam. *Tumere*, ut *inflari*, (inf. v. 72.) φυσᾶν, φύσημα, ὀγκοῦσθαι, ὄγκος. *ſanguine alto*, genere antiquo. v. ſup. ad VI, 385.

22 v. Dio Caſſ. XXXVI. et Salluſt. B. C. 29.

23 Quod vel ex Liv. V, 8. 14. 29. 32. VI, 27. VII, 28. notum eſt.

43. *Sub aggere*, vet. Schol. in castris; Ferrar. Elect. II, 6. in castris Praetoriis, vento perviis, a Seiano exstructis, murisque urbis coniunctis; ut mulier paupercula, militis forte alicuius contubernalis, designetur; Grang. et alii, sub aggere urbano s. Tarquinii, ubi plebeiae mulieres texere solebant: de quo Lipsius Mil. Rom. V, 14. extr. ita disputat: „Plinius ait, (H. N. III, 5. s. 9. ubi cf. Hard.) *a Tarquinio rege structum aggerem opere in primis mirabili*, et Dionys. lib. IX. *Vrbs ab Esquilina porta Collinam usque opere munita est; nam fossa cingitur lata centum pedes, et supra fossam muro sive aggere alto et lato.* Strabo lib. V. hunc aggerem in sex stadia producit. Vetus Schol. Iuven. ad Sat. X, 95. *Iuxta aggerem primus castra posuit Seianus, i. e. super Diocletianas; quae dicta sunt castra Praetoria.*" [24] Ipse Iuvenalis Sat. V, 153. VI, 588. et VIII, 43 ostendit, viliores et paupertinos illic egisse. Victor ponit campum Viminalem sub Aggere. Cf. Horat. Sat. I, 8, 15. Suet. in Calig. et al. Plathneri nota est haec: „Non quaelibet paupercula, sed meretrix notatur. Primo enim meretrices in loco ignobiliori, in aggeribus pomoeriorum, habitabant; unde et *submoenianae* vocantur, de quo v. Lips. in Elect. et Godofr. in L. IV. c. Iust. de Spectac. Deinde lanificinam quoque exercebant, praesertim quibus aetas continentiam induxerat, de quo Tibull. I, 6, 77 sq." *conducta*, quae operam texendae telae locavit. [25]

44 sq. Oratio superbi hominis ingenio aptissima. *Pars ultima*, infima, *vulgi*, faex populi et urbis. Nostrates: *das bürgerliche Pack, la canaille.*

45. Synes. adv. Andron. 1. Ἄνθρωπος οὐκ ἔχων εἰπεῖν ὄνομα πάππου, ἀλλ' οὐδὲ πατρός. [26] *Cecropides*,

24 De quo cf. Lips. ad Tac. Ann. IV, 2.

25 Cf. Tibull. I, 6, 79. ibique Heyne.

26 Cf. Cerda ad Virg. Aen. IX, 343.

regia, certe amplissima, stirpe ortus. Cecrops Athenarum conditor primusque rex, a quo posteriores reges, quamquam non ab eo oriundi, omnes *Cecropidae* dicti.

46. 47. Sarcasmi passim obvii vim facile sentiet lector. *Gaudia*, commoda, vel gaudium ἕνεκα *huius originis*.

47—55. Tu quidem nos despicis et hominem prae te putas neminem; sed scias, multos infimae plebis homines patriae vel eloquentia vel virtutibus utiles esse, quum tu contra rudi inutilique trunco ac stipiti simillimus sis. Δεινῶς et vere, etiam de Rubelliis nostrae aetatis. *Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia*, Caecil. ap. Cic. Tusc. III, 23. Cf. Horat. Sat. I. 6, 6—16. et sup. ad VII, 145. *Ima de plebe Quiritem*, Romanum; quod nomen semper ad ius civitatis spectat; et in sing. num. non nisi a poetis usurpatur. *plebe togata*, non Senatoria, quod vet. Schol. putabat, sed Romana, quoniam toga propria civibus Rom., et quidem h. l. infima plebe. v. sup. ad I, 96. *nodos*, difficultates. *legum aenigmata*, verba obscura et ambigua, ut ap. Iustin. in L. fin. Cod. de Legg. [27]

[27] Turnebus Adv. VIII, 19. et Pulmannus putabant, h. l. designari τοὺς λύτους, solutores, qui iam tantos progessus habuerint in iure, ut de eo responderе prope potuerint et quaestiones solvere. Plathnerus haec notavit: „Absurda est Pulmanni sententia: non enim λύτοι illi studiosi dicuntur, quod ipsi iam iuris nodos solverent, quod olim principali tantum ICtis licebat diplomate; (v. Pompon. in L. 2 ff. de orig. iur.) sed quod iam responsa et solutiones Pauli ICti audirent, ante quem eorum nomen inauditum. Sed quid si dicamus, poetam ad sigla ICtorum, quibus actionum formulas notare solebant, respexisse. (v. Ernesti clav. Cic. v. *Nota*.) Sub Imperatoribus non tantum solennes iuris formulae et actionum tituli notari eiusmodi siglis coepti, sed integrae etiam leges, constitutiones, quin et testamenta, quae omnia reliquis veluti aenigmata incognita solis Notariis et Consultis patebant. Hae ipsae notae *aenigmata* vocantur Iustin. L. I. §. 3. C. de vet. iur. En."

51. 52. Homines obscuro loco natos stipendia, in extremis quoque imperii finibus, merere, ut ferociam barbarorum coerceant, et ita patriae saluti prospicere, praeclare monet poeta: nam Equites aliique, cum divites, tum nobiles, cives iam inde a Sullae temporibus militiae nomen dare recusabant, et sensim se huic oneri bellique laboribus subtrahebant. Acerrimi vero et valentissimi Romanorum hostes tum temporis, praeter Britannos, Dacos, Suevos aliosque Germanos, erant Orientis populi, in primis Parthi ac Syri, (unde h. l. *Euphrates*, qui terminus imperii Rom. in oriente fuit) et *Batavi*, a Civile in arma rapti, nec tamen *domiti*, sed pacem pacti. [28] *aquilas*, legiones. *custodes*, milites limitaneos vel praesidia.

53. *Cecropides*, nomine tantum ac genere nobilis; re vera ignobilis et degener. Cf. ad v. 38. et 46. *trunco simillimus Hermae*, ut *truncus atque stipes* ap. Cic. Pis. 9. Sic et στέλεχος dixit Lysippus ap. Dicaearch. *Herma stolidissimus* Sidon. Epist. IV. 16. *Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles, in quibus, sicut in statua, praeter nomen nihil est additamenti* Sallust. de rep. ord. orat. II. Οὐ μὴ Φρονήσεθ', οἱ κενῶν δοξασμάτων Πλήρεις πλανᾶσθε; τῇδ' ὁμιλίᾳ βροτοὺς Κρινεῖτε, καὶ τοῖς ἤθεσιν τοὺς εὐγενεῖς; Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τὰς πόλεις οἰκοῦσιν εὖ Καὶ δώμαθ'· αἱ δὲ σάρκες αἱ κεναὶ Φρενῶν Ἀγάλματ' ἀγορᾶς εἰσίν Eurip. in Electra v. 383 sqq. *Hermae*, *οἱ ἑρμαι*, signa sive imagines, vel deorum, vel hominum, inpr. Mercurii, quibus caput, vel solum, vel una cum pectore efformari solebat. Eorum inferior pars, quae simul basis loco erat, sive acutus, sive quadratus palus. Inde nomen habent, (ἑρμαῖος λίθος certe Suidas exponit τετράγωνος) vel quia Mercurius (Ἑρμῆς) ita plerumque effingebatur. In Graecia vero ante fores templorum aediumque, (quod vel tironibus e Corn. Nep.

[28] v. Tac. Ann. IV, 12—37. 54—86. V, 14—26. Cf. ad Sil. III, 608.

Alcib. 3. notum est) et, ut Romae, in viis, compitis, agris, (*termini*, *termites*) et hortis ponebantur.

56—67. In brutis quoque animalibus non genus, sed utilitas, quam pariunt, bona indoles et virtutes quaeruntur. Poeta egregie exornat sententiam suam comparatione generosorum animalium, quibus olim, ut et hodie in Oriente, sua quoque nomina erant, et familiae, vel genealogia. [29] Lindenbrog. laudavit similem locum Basil. Magni εἰς τον μαρτυρα Μαμαντα p. 239. *Teucrorum proles*, iactator generis, ab Iulo et Troianis ducti. Cf. sup. ad v. 40. *fortia*, nostrum *brav*.

58 sq. Grandior est oratio ornatusque exquisitior, qualem ludorum Circensium mentio admittebat. Almelov. bene comparavit locum Stat. Silv. V, 2, 21 sq. *Romulei qualis per iugera Circi, Quum pulcer visu, titulis generosus avitis, Exspectatur equus, cuius de stemmate longo Felix emeritos habet admissura parentes: Illum omnes acuunt plausus, illum ipse volantem Pulvis, et incurvae gaudent adnoscere metae;* et Colum. VI, 27. *Equinum pecus tripartito dividitur. Est enim generosa materies, quae circo sacrisque certaminibus equos praebet; est mularis, quae pretio fetus sui comparatur generoso; est et vulgaris, quae mediocres feminas maresque progenerat.* Cf. Plin. VIII, 42. *Facilis* poetis dicitur, qui facile se movet s. movetur, εὐκίνητος; (ut *facilis cardo* sup. IV, 63. ubi v. not.) hinc agilis, velox. [30] *Palma*, παλάμη, *plurima fervet*, eleganter pro, multis spectantium manibus plauditur, tanto ardore, ut manus ferveant. Nam equi etiam, *in Circo ad currus iuncti, non dubie intellectum adhortationis et gloriae fatentur*, ut utar verbis Plin. VII, 42. ubi cf. Harduin. *Exsultat victoria*.

29 Cf. Wernsdorf Excurs. X. ad Nemesian. v. 241. in Poet. lat. min. T. I. p. 260 sq. et Drakenb. vel nos ad Sil. XVI, 528 sq.

30 Cf. Virg. Aen. VIII, 310. Burm. ad Ovid. A. A. I, 160. et Valer. Fl. I, 109.

Circo pro vulgari, Circus h. e. populus, qui in circo est, (ut ap. Sil. XVI, 534.) exsultat victoria. *rauco*, qui multo clamore resonat, (ut *clamosus circus* inf. IX, 144. et ap. Martial. X, 51, 1.) vel *Circo rauco*, populo, qui usque ad ravim s. raucitatem clamat, ut *rauca cohors* sup. VI, 515. et *r. vicinia* ap. Hor. Epist. I, 17, 62. *gramine*, pascuo, agro, loco. *fuga*, velocitas, cursus. *cuius primus in aequore pulvis*, qui primus; ante alios equos, in stadio pulverem excitat s. movet, κονίζει s. κονίει πεδίοιο.

62 sq. Pulli equorum etiam generosissimorum, si degeneres sunt, venduntur, tamquam viles equi. *Corythae*, v. Var. Lect. *Hirpinus* nomen equi generosioris, ab Hirpinis forte sic dicti. (*un coursier de Naples*, Grang.) Cf. Martial. III, 63, 12. de quo loco Lips. Epist. Cent. III, 26. haec disputavit: „*Quis iste Hirpinus?* non e familia Rom. (etsi ea quoque fuit) sed equum intellige in Circo nobilem et multarum palmarum. Nam ea etiam insania, ut stemma et proavos equorum talium quaererent factionarii, atque inter se celebrarent. — Clarissime lapis vetus, quem Romae olim vidi et exscripsi. In medio vir est (conditor factionis Russatae) qui dextra baculum, sinistra pabulum tenet: extrinsecus duo sunt adsilientes equi, cum gemina inscriptione; altera: Aquilo nepos Aquilonis vicit CXXX. secundas tulit LXXXVIII. tertias tulit XXXVII. Altera: Hirpinus nepos Aquilonis vicit CXIV. secundas tulit LVI. tertias tulit XXXVI.“ Vetus Schol. „In interioribus Sabinis Hirpinus mons est, ubi optimi equi nascuntur.“ Cf. Barth. ad Grat. p. 106. *si rara*, raro, *iugo*, in curru, *Victoria* (nam ita scribendum, ut persona sit) *sedit*, h. e. si raro equus in certamine curuli s. ludis circensibus vicit.

64. *ibi*, in his equis. *Vmbrarum*, Manium, h. l. id. qd. *maiorum*. Male vetus Schol. „Nihil praestant parentes, qui quasi *umbram* quamdam videntur praebere.“ *dominos mutare iubentur*, venduntur. *epi-*

rhedia cum simpl. *r*, metri causa. Sed et ap. Quintil. Inst. Or. I, 5, 68. in nullo cod. haec litera geminatur contra rationem Graecam. *Segnipedes*, βραδύποδες. *Molis versandis* asellae adhiberi solebant. [31] *Nepos* molitor, cuius et Martialis mentionem facit.

68 sq. Praeclara admonitio, omnibus inculcanda nobilibus. *te* ipsum tuasque virtutes, *non tua*, maiores tuos eorumque imagines, genus et gloriam. Comparant egregia Senecae verba: *Non est tuum, Fortuna quod fecit tuum*, et Ovidii (Met. XIII, 140.) *Nam genus, et proavos, et quae non fecimus ipsi, Vix ea nostra voco*; quae tamen magis ad illustrandam verborum, *ut te miremur*, quam τοῦ *tua*, sententiam spectant. *Aliquid* praeclari *da*, ede, fac, age. *Incidere titulis*, basi statuae tuae. *honores*, titulos maiorum tuorum. *illis*, parentibus, *quibus debes omnia*, omnem honorem et fortunam.

71. *iuvenem*, Rubellium.

72. *Nerone propinquo*, de quo magis debuit erubescere; vet. Schol. Cf. sup. ad v. 39 sqq. *plenum Nerone*, ut *haustus medullis Hannibal* ap. Sil. I, 345. ubi v. Drakenb. et nos.

73. Acerbe, sed vere! *Sensum communem* Casaubonus ad Suet. Claud. 21. capiebat de comitate vel civilitate, quae conveniens sit civi, qua civis sit, et quae Suet. Tit. 8 *popularitas*, Platoni πολιτική et Senecae *iuris civilis aequalitas* dicatur. Cf. Faberi Progr. de sensu communi. Ansp. 1774. Ernesti in clav. Cic. *sensum communem* Ciceroni monet dici naturalem facultatem intelligendi, iudicandi, et, quod bonum rectumque sit, cognoscendi. Sed Spalding ad Quintil. Inst. Or. I, 2, 20. (*Sensum ipsum, qui communis dicitur, ubi quis discet, quum se a congressu, qui non hominibus solum sed mutis quoque animalibus naturalis est, segregarit?*) docte ita disputat: „Ex hoc, quod subiici-

31 Cf. Ovid. Fast. VI, 312. 318 sq.

tur post *sensus* vocabulum, adparet vulgo ita adpellatam fuisse hanc animi facultatem; quod, ni fallor, aetate Augusti demum fieri coepit, Ciceroni non adeo usitatum. Apud hunc enim licet satis frequenter *sensum communem* legas, adiungitur fere semper aliquid, unde pro vario nexu disputationis variam locutioni significationem tribuas. Id tamen per omnia eius loca (v. c. Planc. 13. 14. de Or. I, 3. II, 16.) observare licet, intelligi id, quod omnes homines sentiant, τὰς κοινὰς ἐννοίας, sive in veritate rerum indicanda, sive in honestate. Non igitur proprie dicitur a Cic. *sensus communis*, ut per se possit et debeat intelligi, sed pro re nata; et interdum pro eo est *communis prudentia*, *opinio*, *mens*; (de Fin. IV, 27. Off. II, 10. de Or. III, 29.) etiam *communes sensus* plur. num. dicuntur (de Or. III, 50. et inpr. Cluent. 6.) plane pro κοιναῖς ἐννοίαις. Scriptores tamen sub Augusto eoque recentiores absolute usurpant, ut Horat. Sat. I, 3, 66. (ubi v. Bentl.) Phaedr. I, 7. Seneca et Iuven. VIII, 73. quem locum nuperus interpres Gall. Dussaulx bene reddidit: *Ils ont rarement le sens commun;* qui etiam in nota recte revincit Shaftesburiensem cogitantem cum multis de *popularitate*. *Sensus* ergo *communis* etiam hic est notitia eorum, quae nosse et sentire homines solent; prudentia qualis in quovis homine, modo inter homines versatus fuerit eorumque mores et instituta cognoverit, exspectari debeat, sed potissimum qualis in usu hominum familiari est necessaria. Orta sane adpellatio a *communione* talis sensus inter homines, sed quae sensim in prudentiae totius significationem abierit, ut posset haec de ea ludere Voltarius: *Le sens commun n'est pas si commun.* Neque hoc solum est vocabulum, quod iam ab argentea, quam vocant, latini sermonis aetate coeperit in eam significationem deflecti, quam nunc tuetur in lingua Francogallica. Eius generis sunt haec: *renunciare*, *privilegium*, *publicare*, quae plane recenti sensu leguntur iam apud Senecam." — *in illa*, tam ampla.

74 sqq. Poeta a Rubellio ad Ponticum redit. *Censeri*, iudicari, aestimari. v. Ernesti clav. Cic. *Nihil laudis futurae* (ut *laudis posterae* ap. Horat. Od. III, 30, 7.) *agere*, h. e. nihil, quod laudem apud posteros mereat et consequatur.

76—78. Praeclara sententia, gratissimis imaginibus ac metaphoris expressa. Misera est conditio hominis, non propriis, sed maiorum virtutibus laudibusque ita innitentis, ut, his subtractis, imaginarius honor totus corruat, instar tecti, quod, columnis subductis, conlabitur, vel vitis, quae humi iacet et marcescit, nisi ulmis sustentatur. Quemadmodum itaque tecto, ne conlabatur, columnis, et viti, ut altius se a terra tollat, ulmi fulcro, ita nobilitati, a maioribus hereditate relictae, ut splendeat, propriis meritis opus est.

78. Vites in Italia, ubi altiores sunt, ulmis, vel platanis et populis, adiungi s. adligari solebant; unde *ulmos* pro *vitibus* dixit Iuven. VI, 150. et *maritare populos vitibus* Horat. Epod. 2, 10. et *platanum coelibem arboresque viduas* (h. e. quibus nullae vites iunctae, ut h. l. *viduas ulmi*) idem Od. II, 15, 4. et IV, 5, 30. ad quae loca v. Iani. Cf. Heins. ad Ovid. Met. XIV, 666.

79—134. Poeta nunc egregie et magno verborum sententiarumque pondere docet, qua ratione veram quis nobilitatem ac gloriam consequi possit. Vox *bonus* cum vi repetitur. *Arbiter*, iudex; proprie, qui non e certa formula, ut iudex, sed ex arbitrio, ex aequo et bono, litem dirimit. *Integer*, qui neque praeiudicatis opinionibus, neque partium studio ducitur, vel qui pecunia non conrumpitur; sanctus et religiosus.

80—84. Ne praesente quidem vitae discrimine a virtute ac honestate deflectas. Id quam magnifice, et quanta gravitate exprimitur? Conf. divina illa loca Horat. Od. III, 3, 1—4. et Epist. I, 16, 73 sq. Notus est *Phalaris*, saevissimus Agrigentinorum in Sicilia tyrannus, eiusque *taurus* aeneus, a Perillo fabricatus, in quo inclusi homines, subdito igni, lente torrebantur; quod a

Timaeo perperam in numerum fabularum referri monet Diodor. XIII. p. 211.

83. *Summum crede nefas, animam,* vitam, *praeferre pudori,* honestati, bonae famae et conscientiae, quae mox *vivendi causae* vocantur, quoniam faciunt, ut quis vita dignus sit: qui enim non secundum rationis virtutisque praecepta vivit, ne dignus quidem est qui vivat. Bene Koenig de Sat. Rom. p. 68. „Vivimus enim, ut virtuti serviamus; virtuti ergo vita cedat necesse est. Nostrates: *das Leben ist nur Mittel, der praktischen Vernunft gemäss handeln, höchster Zweck, welcher einem Mittel nie aufgeopfert werden darf.* Gravius sapientia ipsa nihil potest dictare." Est vero haec sapientia potissimum Stoicorum. Cf. inf. ad XV, 106 sqq. Plinius Ep. V, 5, 4. *Qui voluptatibus,* inquit, *dediti, quasi in diem vivunt, vivendi causas quotidie finiunt: qui vero posteros cogitant, et memoriam sui operibus extendunt, his nulla mors non repentina est.* M. Antonin. lib. VI. Εἱς καρπος της ἐπιγειου ζωης, διαθεσις ὁσια και πραξεις κοινωνικαι. [32]

85. *Dignus morte,* qui propter flagitia non dignus est, qui vivat, *perit,* (vel *perIt,* periit) vita beata seu vera vitae felicitate, h. e. voluptate perpetua et durabili, non illa corporis, quae continua et solida esse non potest, sed animi, quae a sola virtute est repetenda, non fruitur, adeoque inter mortuos quasi referendus est, *coenet licet ostrea centum* cet., h. e. quamvis voluptatibus et divitiis adfluat. [33] Comparant verba Plin. modo adscripta, et Plinii maioris H. N. XIII, 3. de luxuriosis: *Quis non merito iudicet periisse tales? — Ostrea*

32 Cf. Casaub. ad Lamprid. Heliog. c. 5. extr. et ad Pers. III, 66.

33 Grangaeus: „Qui aliquod facinus atrox et capitale patravit, licet sit inter vivos, tamen millies in die vivens moritur. Britannicus: sceleratus, qui relicta honestate voluptatibus se immergit, omnino perit, nomen et fama eius omnino exstinguitur, et in obscuro est, de quo nulla umquam fiat mentio.

Gaurana; prope Campaniam capta, Baiana in primis et Lucrina, quae ceteris praeſtabant. v. ſup. ad IV, 141. Gaurus certe, mons Campaniae, vino nobilis, ad Baias Lucrinumque lacum pertinebat, (v. Sidon. Paneg. Maioriani v. 345.) et Plinius H. N. III, 5. ſ. 9. Maſſicorum, Gauranorum Surrentinorumque montium mentione facta, haec adiicit verba: *haec litora praeter cetera in toto mari conchylio et piſce nobili adnotantur.* — *centum*, multa. *aëno*, non ſolio, ſed vaſe unguentario, *Coſmi*, viri divitis et luxurioſi, vel unguentarii. [34] *Iam non lini tantum, ſed perfundi unguentis gaudent* Romani, Plin. XIII, 3.

87. *Diu exſpectata*, votis a te expetita.

89—93. Cauſae graves provinciae bene adminiſtrandae, miſera conditio provinciarum provincialiumque, (quae v. 94—112 exquiſitis coloribus adumbratur) praemia, bonis praeſidibus tributa, et poenae, malis inflictae. *ſociorum*, provincialium, quo leniori nomine etiam Cicero Verr. IV, 35 et al. utitur.

90. *Oſſa regum vacuis exſucta medullis*, pro, vacua exſuctis medullis, h. e. reges omnibus bonis ſpoliatos ac nudatos; ut nos: *einen bis aufs Mark ausſaugen*, et Galli: *ſuccer qn. iusqu'aux os.* Sic et: *exedere, medullam perbibere, omnem ſuccum ingenii bibere, et oſſa detegere, hirudo aerarii*, aliaque his ſimilia, et contra *plena medulla* ap. Calpurn. V, 115. [35] *regum*, potentiorum ac divitum, ut Gr. *βασιλεῖς*. v. ſup. ad I, 136. Sed proprio quoque ſenſu h. l. vox adcipi poteſt, quod vel ex iis patet, quae Cicero de Verre, et Plut. de Antonio memoriae prodidit. *Curia*, ſenatus, qui provincias decernit, easque iuſte et maieſtati dignitatique populi Rom. convenienter regi iubet.

34 Martial. III, 53, 1. 80, 26. IX, 26, 2. XI, 9, 9. 16, 6. XIV, 55, 2.

35 Cf. Bentl. ad Horat. Epod. V, 37. Caſaub. ad Perſ. VI, 52. et Heinſ. ad Ovid. Met. XIV, 208.

92. 93. Qui bene provincias administraverant, iis a provincialibus praeter pecuniam amplissimi ac divini honores, v. c. fana, dies festi, (ut Marcellea a Syracusanis, et Lucullea a Cyzicenis) statuae, τέθριππα, decernebantur: qui male, repetundarum, peculatus cet. Romae adcusari poterant. *fulmine iusto* pro gravi poena et ira: nam ut fulmina vi sua homines vel res, sic et iudices et leges iudiciaque capitalia reos prosternunt; nisi forte Senatus Rom. h. l. Iovi, qui iratus fulmina mittit, comparatur, ut Augustus ab Ovid. Trist. V, 2, 53 et al. [36]

93. *Capito*, Cossutianus Capito, Tigellini gener, et Ciliciae praefectus, lege repetundarum damnatus. [37] *Numitor* forte idem, cuius poeta sup. VII 74 meminit. Cf. Var. Lect. *Piratae*, direptores, spoliatores, *Cilicum*; salse, quasi praedones praedonum, summi praedones: nam *Cilices* infames fuere piratae.

94—112. Notatur iniqua et provinciarum et iudiciorum conditio, ut sup. I, 47 sq. *confert*, prodest.

95. *Pansa* et *Natta* ignota praesidum nomina esse videntur, ut itaque sensus sit: quum malo praefecto non

36 Cf. Sil. I, 421. Stat. Silv. V, 2, 102. et Meurs. ad Lycophr. p. 194. ubi praeter alia laudavit verba Artemid. Oneirocr. II, 3. καὶ γὰρ τοὺς καταδικασθέντας κεραυνοῦσθαι φαμέν.

37 Cf. Tac. Ann. XI, 6. XIII, 33. XIV, 48. XVI, 17. 21. 28. 33. De eo Dodwell. in Annal. Quintil. §. 6. „Bis e Tacito (Ann. XI, 6. et XIII, 33.) constat periclitatum fuisse Capitonem; utrobique de lege Cincia, qua cautum *ne quis ob causam orandam pecuniam donumve adciperet*; primo sub Claudio, anno aerae nostrae christianae XLVII. tum deinde sub Nerone, anno eiusdem aerae LVII. Posteriorem adcusationem intellexit (et poeta noster et) Quintil. Inst. VI, 1. *Egregie nobis adolescentibus dixisse adcusator Cossutiani Capitonis videbatur, Graece quidem*, (nam ea erat lingua Cilicum) *sed in hunc sensum, Erubescit Caesarem timere.* Priori vice non erat *nominatim* delatus Cossutianus." Altera tamen vice non, opinor, reus fuit lege Cincia, sed de direptione Cilicum, quibus praefuit, adpellatus.

melior, sed vel peior succedat. Nonnulli nomine *Pansae* aerarium, vel Consulem s. Praetorem, vel totum potius senatum Rom. significari, et ad damnationem Marii Prisci, Proconsulis Africae, respici putant, qui ob innocentes condemnandos septingenta millia adceperit, quae senatus non provincialibus reddenda, sed aerario inferenda censuerit; de quo v. sup. I, 47 sq. et Plin. Ep. II, 11. et 12. Huic rationi conveniunt, quae mox sequuntur, et poeta consulto sermone verbis tecto uti potuit. At senatus vel aerarium non *eripuit* Afris, quae Marius iis *reliquit*, sed quae hic iis abstulerat, quaeque illi frustra repetebant; nisi forte dicas, Afris reliqua fuisse erepta adcusatione Proconsulis, quae et magnis inpensis comparanda, et vana fuerit. *Natta* cognomen Pinariae gentis, de quo v. Ernesti clav. Cic. Alius videtur Natta memorari et Tac. Ann. IV, 34. et Horat. I, 6, 124. et Pers. III, 31. *Pansa* cognomen Vibiae gentis, v. c. C. Vibii Pansae Cos., collegae Hirtii.

96. *Chaerippus*, nomen Cilicis, quod Grang. inde effictum putabat, quod Cilices ut plurimum *equis gauderent*. — *Circumspice praeconem pannis tuis*, qui pannos, quos solos tibi praefectus reliquit, sub hasta vendat, ut scil. habeas, quo vitam sustentare, vel unde grave, quo obprimeris, tributum pendere queas. *Iamque tace*, patienter fer iniuriam tibi factam. *Furor*, insania, *est*, *post omnia*, post iacturam omnium fere bonorum, quae avarus provinciae praeses tibi extorsit, etiam *naulum*, ναῦλον, mercedem, quae pro vectura s. navigatione solvitur, *perdere*, h. e. Romam navigare, frustraque postulare praefectum de pecuniis repetundis.[38] Nam hunc in finem triens, vel quadrans, vel obolus in os inseri solebat mortuis.[39]

38 Quae interpretandi ratio simplicior est, quam altera, a Lubino et Bahrdt. proposita: Vecordis est, adcusatione praesidis ad eam inopiam redigi, ut ne triens quidem restet, qui Charonti, inferorum portitori, pro naulo porrigatur.

39 de quo v. sup. III, 267. Diodor. II, 5. (qui huius ritus

98. 99. Olim non iidem provincialium gemitus audiebantur, neque etiam sensus doloris ob detrimentum, ab hostibus victoribusque in bello acceptum, tam acerbus erat, quum opibus adfluerent, et praeterea vincerentur tantum libertatemque amitterent, non vero ab avaris Praefectis expilarentur, qui non ditioribus solum superflua, sed pauperibus quoque necessaria auferrent: Olim etiam opulenti hostes diripiebantur, nunc pauperes amici ac socii. [40] *Vulnus* h. l. mentis, dolor, aegritudo, ut ap. Virg. Aen. XII, 160. et al. passim.

101. *Chlamys Spartana*; purpurea. De Spartanae vel Laconicae purpurae praestantia v. Plin. IX, 36. s. 60. (ubi cf. Harduin.) XXI, 8. XXXV, 6. et Iani ad Horat. Od. II, 18, 7. *conchylia Coa*, ut ap. Horat. Od. IV, 13, 13. *purpurae Coae*, vestes Coae conchyliatae, h. e. purpura infectae. De vestibus *Cois* (non *Ceis*, de quo v. Heyne Obss. ad Tibull. II, 4, 29.) tenuissimis et bombycinis, v. Plin. XI, 22. et 23. s. 25—27. (ubi cf. Harduin.) Heyne ad Tibull. II, 3, 53. et sup. ad II, 66. Eaedem tingebantur etiam purpura: nam inter insulas Aegaei maris, Con et Nisyron s. Porphyrin, magna muricum copia capiebatur. [41]

102. *Parrhasius* Ephesius, nobilissimus pictor, cuius ars ac certamen cum Zeuxide passim memoratur. [42] *Myron* s. *Myro* statuarius clarissimus, Eleutheris natus, cuius bucula s. vacca potissimum laudatur. [43] *Phidias*

originem memorat) Prop. IV, 11, 7. Lucian. dial. mort. 9. (ubi v. Hemsterhus. T. I. p. 422.) Hesych. v. δανάκη, et Suid. v. πόρθμιον et πορθμεῖον. Grangaeus comparavit proverbium Gall. *il est si pauvre, qu'il n'a pas de quoi passer l'eau*.

40 Mentem poetae, quotquot consului, interpretes non recte ita ceperunt: Olim non sic direpta sunt bona sociorum; sed vix vel recens victi iterum floruerunt.

41 v. Iani ad Horat. Od. IV, 13, 13. et Harduini ad Plin. V, 31. s. 36.

42 v. Quintil. XII, 10. Plin. XXXV, 6. 9. et inpr. 10. Prop. III, 9, 12. et Hor. Od. IV, 8, 6 sq. ubi cf. Iani.

43 v. Anthol. Gr. epigr. IV, 7. p. 302 sq. Auson. epigr. 57—60. Plin. XXXIV, 8. Pe-

statuarius omnium celeberrimus, cuius Iove Olympio et Minerva in arce Athen. nihil in eo genere perfectius fuisse dicitur. [44] *ebur vivebat*, h. e. signa ibi erant ex ebore tanta arte sculpta, ut vivere quasi et spirare viderentur. Quae signa poetis *viva*, *spirantia* et *animosa* dicuntur, ut γράμματα ἔμψυχα Theocrit. XV, 83. [45] *Polycletus* Sicyonius, inclytus pictor et statuarius, cuius praecipuum opus Doryphorus. [46] *Mentor* eximius caelator et sculptor, qui scyphos praecipue s. pocula exquisita arte caelabat. [47]

105. His opibus avari provinciarum praesides ad eas expilandas incitati sunt, vel ut utar verbis Ciceronis Off. III, 8 de utilitatis vi disputantis, *hinc furta, peculatus, expilationes, direptionesque sociorum nascebantur.* Interpretes tantum non omnes verba poetae parum intellexisse videntur. *Dolabella* h. l. vel Cn. Cornelius Cn. F. Dolabella, Cos. cum M. Tullio Decula a. V. DCLXXII. Proconsul Macedoniae, a C. Caesare adolescente repetundarum postulatus, sed defensus a Cotta et Hortensio; [48] vel Cn. Dolabella L. F. Praetor Ciliciae, adcusatus a M. Scauro de repetundis et condemnatus. [49]

tron. 88. Prop. II, 31, 7. Cic. Verr. IV, 3. 43. 60. Ovid. P. IV, 1, 34. Mendelssohn philos. Schriften. T. II. p. 179.

44 v. Plin. VII, 38. XXXIV, 3. et 8. XXXVI, 6. LVI, 5. Pausan. I, 2. 24. 28. VII, 27. Quintil. l. l. Ovid. ex P. IV, 1, 31. (ubi v. Heins. et Burm.) Cic. Or. 2. Valer. Max. III, 7. ext. 4. et Anthol. Gr. epigr. I, 54. p. 71. ed. Steph. ubi illud simulacrum Iovis eburneum in septem ita dictis mundi miraculis numeratur.

45 v. Intpp. Virg. Ge. III, 34. et Aen. VI, 848. Prop. II, 31, 8. III, 9, 9. Burm. ad Valer. Fl. II, 465. 466. et Barth. ad Claud. bell. Get. 612.

46 v. Aelian. V. H. XIV, 8. Cic. Brut. 86. et inpr. Plin. XXXIV, 8.

47 v. Cic. Verr. IV, 18. (ubi conf. Graev. et Ernesti) Plin. VII, 38. XXXIII, 11. et 12. s. 53. et 55. Prop. I, 14, 2. III, 9, 13. Martial. III, 41. IX, 59, 16. XI, 12, 5.

48 v. Suet. Caes. 4. Cic. Pis. 19. et Brut. 92.

49 v. Cic. Verr. I, 4, 15—17. 37. 38. et Ernesti clav. Cic.

Antonius est C. Antonius, M. Antonii oratoris filius, reus factus de repetundis et de maiestate, a Censoribus a. V. DCLXXXIII. senatu motus, quod socios diripuisset, sed a seqq. Censoribus restitutus et Ciceronis in consulatu collega factus.[50] *Verres*, C. Verres C. F. Praetor Siciliae, quam provinciam triennium obtinuit atque ita diripuit, ut nihil, quod ad oculos animumque accideret, neque privati neque publici, neque profani neque sacri, (unde *Sacrilegus*) in tota insula reliquerit; quod Cicero Act. II. in Verrem Or. IV. quae *de signis* inscribitur, ostendit.

107. *Referebant occulta spolia*, non palam, ut spolia victorum hostium, quae in triumphis praeferri atque ostentari solent, quaeque proprie *spolia* vocantur. *plures triumphos de pace*, de pacatis populis, ac pacis tempore, quam alii de hostibus et in bello.

108 sq. Nunc nihil fere superest provincialibus, quod iis eripi possit, praeter iuga pauca boum cet. [51] *pater armenti*, taurus, vel equus admissarius, quo erepto etiam spes prolis generandae praeciditur.

110. 111. Eripiatur etiam simulacrum Laris vel Dei, quod unum ex pluribus reliquerant priores Praefecti. *Spectabile*, ex aere, vel ebore, marmore, auro, argento. *Aedicula*, sacellum, sive excavatus parietis angulus, in quo signa deorum recondebantur, (germ. *Nische*) vel in aedibus privatis, vel in templis, et quidem in eorum cella s. penetrali, τεμενει s. σηκῳ. *Haec etenim sunt pro summis: nam sunt haec maxima*, haec, etsi vilia, nunc avaris direptoribus (nisi malis, pauperibus sociis) summa videntur, et recte; nam re vera iam sunt *maxima*, summa, optima, quae sociis restant, bona. Farnabius et Bahrdt haec ironice dicta putabant hoc sensu:

50 v. Cic. Coel. 31. et Vat. 11. Sallust. B. C. 21. et Ascon. ad Cic. Orat. in toga cand. p. 979. ed. Graev.

51 *grex equarum*, cf. ad Sil. III, 463. et Cerda ad Virg. Aen. I, 185.

haec enim melius conveniunt summis viris, Romanis rerum dominis, quum maius, h. e. melius nihil supersit. Reliqui, quos consului, interpretes, praeter Prateum, qui varia tentat, quae tamen minus satisfaciunt, silentio praetermittunt hunc locum, in quo semper offendi. Verba, *nam sunt haec maxima*, inrepsisse fere ex glossa, et quae poeta eorum loco scripsit, excidisse videntur.

112—124. Mordaci ioco poeta avaro provinciae praefecto suadet, quod sponte eum facturum esse novit, ut scilicet inbelles tantum gentes despoliet, et parcat bellicosis. *Rhodus*, celeberrima ins. et urbs in mari Carpathio, in quam, ut in *Corinthum*, divitiae, mercatura partae, summam invexerant luxuriam et mollitiem. [52] *Vncta Corinthus*, ut u. *Tarentus* ap. Sidon. V, 430. quae *mollis* dicitur Horat. Sat. II, 4, 34. et *madida* sup. VI, 296. Epitheton non tam ad divitias, quam ad voluptates et mollitiem Corinthiorum spectat, quo etiam vis verbi κορινθιάζειν, et forte proverbium, οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθόν ἐσθ' ὁ πλοῦς, vel *Non cuivis homini contingit adire Corinthum* (Horat. Epist. I, 17, 36.) referendum. [53] Simili sensu dicitur *fluere mollitia, diffluere luxuria, vino et unguentis madere, madidum esse, inrigari, dilui, tingui, proluere se, βρέχεσθαι, τέγγεσθαι.* [54]

114. *Resinata iuventus*, quae levigata est resina, quae evellendis e corporibus pilis adhibetur, δρωπακιζομένη, καταπιττομένη, unde mox *crura levia*, et contra *Hispania horrida*, aspero duroque cultui adsueta, et bellicosa. Cf. sup. ad v. 16. II, 11 sq. de *resina* Plin. XIV, 20. Martial. III, 72, (al. 74.) 4. XII, 32, 21. et de

52. Cf. sup. VI, 296. Strab. XIV, Plin. V, 31. s. 36. Pind. Olymp. VII. Gell. VII, 3. Plutarch. Opp. T. II. p. 525. B. ed. Frft. et inpr. Athen. XIII, 2. qui praeter alia memorat, apud Rhodios lege quidem cautum esse, ne quis radatur, sed neminem propterea adcusari ac puniri, quod omnes radantur.

53 Cf. Gell. I, 8. Martial. X, 65. Erasmi Adag. IV, 4, 68.

54 Cf. Drakenb. et nos ad Sil. XII, 18.

levigandi more Casaub. ad Perf. IV, 37 sq. ubi monet, eum a Graecis videri ad Romanos transiisse, neque ullius rei frequentiorem occurrere in Graecorum nequitiis mentionem, quam *ξυρήσεως*, *παρατιλμοῦ*, *δρωπακισμοῦ*, *πιττώσεως*, *πιττοκοπήσεως*, *κατακισσηρεύσεως*, etiam illarum partium, quae velentur; sed Romanorum non minorem insaniam esse.

116. *Gallicus axis*, coeli tractus. Alii Galliam, respectu Romae ad polum Arcticum f. septemtriones vergentem, alii vero Gallos, e rhedis vel carris pugnantes, (v. Caes. B. G. I, 51.) designari putant. *Gallicus axis* docte dicitur Gallia, ut Illyricum mox *Illyricum latus*, quoniam in longum est porrectum, secundum litus maris Hadriatici dextrum. Cf. Heins. ad Ovid. Ep. Her. XII, 27. Cum dilectu autem memorantur h. l. bellicosissimi populi, Hispani, Galli et Illyrii. Horum (Illyriorum) ferocia vel tironibus nota ex Liv. X, 2. XL, 42. XLII, 26. XLIV, 27. Flor. II, 5. et 13. In Hispaniam Illyricumque luxuria nondum inmigraverat, et Gallia semper inclinabat ad seditiones. *Messores* h. l. non sunt Aegyptii, sed, quod ex v. 120 intelligitur, Afri, quibus Italia maximam frumenti copiam debebat. De fertilitate Libyae, unde ingens saepe vis frumenti Romam advecta, et de classibus Alexandrina atque Africana, quarum illa ab Augusto, haec a Commodo instituta, v. Plin. V, 4. et al. [55] Locus noster, iudice Grangaeo, desumtus ex Varrone de Re Rust. *Manus movere maluerunt in theatro et circo, quam in segetibus ac vinetis: frumentum locamus, qui nobis advehat, qui saturi fiamus, ex Africa et Sardinia.*

118. Poeta facete suadet, ut Africae parcatur, ne Romani esuriant, et *σαρκαστικῶς* Romam adpellat *urbem, circo scenaeque vacantem*, h. e. ludis circensibus atque theatralibus inpense indulgentem; quo simul innuit, Ro-

55 Bochart. Phaleg p. 535 sqq. Barth. ad Claudian. b. Gild. v. 51 sqq. et Lips. Elect. I, 8.

manos et ab agro colendo rusticoque opere alienos, et molles atque inbelles esse. Cf. III, 223. X, 80. 81. et XI, 53. Henninius existimabat, acerbo etiam morsu vellicari socordiam populi Romani, qui, ludis deditus et arte dominantium ita occupatus, de nulla re minus, quam de amissa libertate recuperanda cogitarit. *vacantem circo*, ut *v. ludo* ap. Rutil. Itin. I, 377. ubi v. Wernsdorf Poet. lat. min. T. V. p. 559. *Circo scenaeque vacantem*, ut ap. Tac. Hist. I, 4. *plebs sordida, et circo ac theatris sueta.*

119. Quantula etiam spolia referres ab Afris, quam parum commodi perciperes ex iniqua illorum direptione, (quae *dira culpa* δεινῶς dicitur) quum nuper eos expilaverit *Marius* Priscus; de quo v. sup. ad v. 95. *tenues*, iam exhaustos et ad inopiam redactos. *discinxerit*, facete pro spoliarit, proprie vestimentis. Grangaeus putabat, id dictum esse pro, zonam abstulerit, i. e. pecuniam, quae in zona ferebatur, (v. inf. ad XIV, 297.) poetamque consulto usum esse hoc verbo, quod Afri vocentur *discincti* Virg. Aen. VIII, 724. Cf. ad Sil. II, 56. VII, 153.

121—124. Sapiens consilium, dignumque quod animo sibi infigant tyranni. *Fortibus*, iisdemque *miseris*, inopibus, ad pauperiem redactis.

125. *Quod modo proposui*, dixi de provincialibus bellicosis ac fortibus non iniuria adficiendis, ne arma capessant, et descifcant ab imperio nostro, *non est sententia*, mens tantum mea et vana opinio, nisi malis, non est sententia arguta, (*witziger Einfall* Bahrdt, Gr. γνώμη) *verum credite, me vobis folium recitare Sibyllae*, illud non minus certum esse, quam quod oraculum aut Sibylla dicit; (ut ap. Ovid. A. A. II, 541. *Haec tibi non hominem, sed quercus crede Pelasgas Dicere*, et sup. VI, 554. *credent a fonte relatum Hammonis*) vel, quod malim, credite, me non vana coniectura augurari, provincias male administratas olim a nobis defecturas esse. Sic magna vis inest his verbis, et civibus

suis admodum salutaria suadet poeta. Neque inanis videri poterat tum temporis haec praedictio, cui etiam eventus respondit. 56

126. *folium*, oraculum. Sibyllam enim Cumanam, priscorum hominum more, (de quo v. Harduin. ad Plin. XIII, 11.) in palmarum *foliis* oracula scripsisse, vel ex Virg. Aen. III, 445. et VI, 74 sqq. notum est.

127. *Cohors* Praetoria dicuntur comites eorum, qui provinciis praeficiuntur, medici, scribae, praefecti, haruspices, praecones, adcensi. *nemo*, nullus, *Acersecomes*, ἀκερσεκόμης s. ἀκειρεκόμης, intonsus, (quae perpetua Bacchi et Apollinis epitheta sunt) formosus puer, et quidem h. l. cinaedus, catamitus, pathicus. *Si nemo*, tibi gratiosissimus et corruptus ab aliis, *vendit tribunal*, sententiam a te iudice ferendam.

128. *Si nullum in coniuge crimen*, si coniux tua neque ipsa quid rapit, neque te cupiditate vel rapiendi, vel, quod se conrumpi passa est, sententiam inique ferendi incitat. Cf. omnino Tac. Ann. III, 33. ibique Lips. *Conventus*, urbes, in quibus forum s. conventus iudiciales agebantur. v. Ernesti clav. Cic. *Celaeno* cohors et coniux tua avara et insatiabilis, vel avaritia tua, h. e. tu ipse, qui avarus et rapax provinciae praefectus es. Proprie ita dicebatur una Harpyiarum, de qua ut de reliquis Harpyiis, earumque forma, nominibus et rapacitate v.

56 Verba *non est sententia* cet. varie exponunt interpretes, v. c. vetus Schol. non sunt nuda verba, in *sententia* nam solet interdum aliquid esse falsi, sed est oraculum verum; Valla, non est sententia, quam solummodo ornandae locutionis causa protuli; Rigaltius, ut ap. Petron. 1. *sententiarum vanissimus strepitus*, et 10. *sententia i. e. vitrea fracta et somniorum interpretamenta*, vel 118. *controversia sententiolis vibrantibus picta*; Britannicus, non est, quod tantummodo ego ita sentiam, sed est Sibyllae vaticinium; Grangaeus, ego non dico ex me ipso, sed ex Sibyllae oraculo; Lubinus, non est voluntas mea, quasi cuperem ita fieri; Farnabius, digressus sum ab instituto verae nobilitatis characterismo: quae tamen leviter tetigi, non minus vera sunt, quam oracula Sibyllae.

Virg. Aen. III, 211 sqq. ibique Heyne in Exc. VII. et Hermanni Mythol. T. I. p. 400. Similiter Rutilius, Iuvenalem imitatus, avaros iniquosque iudices vel praefectos dicit *Harpyias*, *quarum decerpitur unguibus orbis, Quae pede glutineo, quod tetigere, trahunt* cet. in Itinerar. I, 609 sq. — *Picus*, fabulosus Aboriginum rex, Saturni filius, pater Fauni, avus Latini.[57] *alta*, prisca et magnifica. Cf. sup. ad IV, 385.

132. *Titanida*, Titaniam, *pugnam*, h. e. Titanas, qui cum diis pugnarant. De *Titanibus* v. Hermann. l. l. p. 40 sq. et de *Prometheo* p. 48 sq.

134. *proavum*, generis auctorem, sive maiores.

136. 137. A lictoribus cives vel provinciales, capite damnati, primum *virgis* caedebantur, et deinde percutiebantur *securi*. v. inf. ad v. 268. *si te delectant hebetes lasso lictore secures*, δεινῶς ac venuste de summa saevitia, quae sic et inf. XIV, 18 sq. adumbratur.

138—141. Pulcra ac vera sententia, a nobilibus numquam ex animo dimittenda. Bene comparant loca Sallust. B. I. 85. *Oratione maiores suos extollunt, eorum fortia facta memorando clariores sese putant; quod contra est: nam quanto vita illorum praeclarior, tanto horum socordia flagitiosior: et profecto ita se res habet; maiorum gloria posteris lumen est, neque bona eorum neque mala in occulto patitur*, et bell. Cat. c. 51. *Qui demissi in obscuro vitam agunt, si quid deliquere, pauci sciunt; fama atque fortuna eorum pares sunt: qui magno imperio praediti in excelso aetatem agunt, eorum facta cuncti mortales novere; ita in maxima fortuna minima licentia est.* Cf. egregiam comparationem Cic. ad Heren. IV, 47.

140. *Crimen conspectius*, magis conspicuum. Cf. Ernesti ad Suet. Claud. c. 4.

142. *Quo*, quare, (ut sup. v. 9. ubi v. not.) *mihi te* iactas, vel, quid prodest, te nobile mihi praedicare

57 v. Heyne Exc. V. et not. ad Virg. Aen. VII, 48. et 187 sq.

genus, qui gloriae maiorum tuorum labem adspergis? Magna vis inest in his versibus, quibus filii scelera parentum virtutibus obponuntur. Sed minus illi placent, quoniam eadem sententia repetitur, quam poeta iam sup. v. 6—18 simili modo expresserat. — *Tabellas* testamenti *in templis* deponebant Romani, quae tuta erant religione deorum militumque excubiis. Cf. Lips. ad Tac. Ann. I, 8. Ibidem quoque saepe *signabant*, ut ostenderent, fidem religione maxime constringi; Britan. *Statuam p. ante t.*, ut sup. v. 11 *ante Numantinos*.

145. *velas adoperta*, ut ap. Virg. Aen. III, 405. *cucullo*; ut sup. VI, 118. Quoad sensum cf. Horat. Sat. II, 7, 55 sq. Plin. Ep. III, 12. et Propert. II, 29, 21. ubi v. Vulp. *Santonico*, Gallico, epith. orn. a Santonibus, populo Aquitanico inter Ligerim et Garumnam, ubi nunc *Saintonge*.[58]

146 seqq. Poeta perstringit mores sui et potissimum Neroniani aevi, quo primores civitatis, praeter alias artes parum honestas, et inprimis scenicas, etiam aurigationem exercebant, exemplo Imperatoris eique placendi studio. De *Damasippo* v. Excurs. ad h. l. *praeter maiorum cineres atque ossa*, in via Appia, Latina, Flaminia et aliis. v. ad I, 171. Vox *ipse* δεινῶς repetitur. *Subflamen*, τροχοπέδη, lignum vel ferrum, quod per radios rotarum traiectum, earum cursum sistit; unde *litis subflamen*, mora eius et dilatio, inf. XVI, 50. et *Aterius noster* (orator) *subflaminandus est* ap. Senec. Exc. Contr. IV. Praef.

149. 150. Tam inhonestas artes, quae ne clam quidem et nocte obscura exercendae sunt, splendente luna factitare eum non pudet. *Luna videt, sidera testes intendunt oculos*, ut sup. VI, 311. ubi v. not. *tempus honoris*, consulatus; quae summa dignitas pudorem ipsi incutiebat. *Trepidare* Graecorum more cum quarto

58 Cf. ad XVI, 13. Martial. I, 53, 5. et inpr. XIV, 126, 1 sq. *Gallia Santonico vestit te bardocucullo* cet.

casu etiam iungitur inf. X, 121. ut *tremere* ap. Sil. II, 53 (ubi v. not.) et Val. Fl. V, 520. (ubi v. Burm.) vel *horrere* passim. *amici iam senis*, aetate meritisque venerabilis. *Virga adnuere*, flagello signum dare, (ut sup. III, 318) et quidem h. l. honoris ac reverentiae, h. e. salutare. *manipulos*, fasciculos foeni.

154. *Infundere iumentis hordea*, ut τοῖς ὑποζυγίοις ἐμβαλεῖν τὸν χόρτον ap. Theophr. Char. IV. *Hordeum*, non avena, Italis equis pabulum, unde *hordearium aes*, quod pro hordeo equiti Romano dabatur; Grang.

155. *lanatas* oves. *torvum* epith. orn. perpetuumque boum. Iuvenali h. l. et inf. XII, 5. ante oculos fuisse Virg. Aen. IX, 629. suspicabatur Pith. *caedit*, in abdicatione magistratus. *more Numae*, non regio, sed palam et prisco ritu, prae se ferens speciem religiosi, qualis Numa fuit. *iurat* clam. *iurat* per *Eponam*, ut ὄμνυμι τοὺς θεούς.[59] *Epona*, dea mulionum; Schol.[60] Iurat autem quisque per ea numina, quae maximi facit, et unde sibi bona sperat; ut puer ille ap. Aristoph. in Nub. Νὴ τὸν Ποσειδῶ τουτονὶ τὸν ἵππιον, et indignans pater, μή μοί γε τοῦτον μηδαμῶς τὸν ἵππιον, quae verba poetae ante oculos fuisse putabat Lips. Epist. Quaest. lib. II. Ep. 9. Cf. V. L. *facies* Eponae, et similium numinum.

158. *Quum*, aurigatione, vel in aliquod tempus, vel inminente nocte, intermissa, *placet* Laterano, *popinas instaurare*, repetere, denuo invisere: nam et hoc facit exemplo Neronis, de quo v. Sueton. c. 26. *pervigiles*, quae per totam noctem patent, vel in quibus per noctem vigilant et genio indulgent, qui eas frequentant,

59 v. Herodian. II, 10. et Theocrit. XXX, 22 sq. Cf. Broukh. et Heyne ad Tibull. IV, 13, 15.

60 Cf. Apul. Met. III. p. 97. (p. 141. ed. Elm.) Minuc. Octav. c. 28. (ubi v. Cell.) Tertull. Apolog. c. 16. p. 159. (ubi v. Haverc.) Prudent. Apoth. 265. et Plut. Parall. minor. c. 29. T. II, p. 312. (Ἐστὶ δὲ Θεὸς Ἐπόνα πρόνοιαν ποιουμένη ἵππων.)

ut *pervigili toro* inf. XV, 43. et *vigiles fenestrae* sup. III, 275. *Syrophoenix*, tabernarius s. unguentarius: nam ex Syria optima mittebantur unguenta, et qui ea componebant. Cf. Heins. ad Ovid. A. A. I, 76. Vetus Syria fuit triplex, Συρία Κοίλη, Φοινίκη, Παλαιστίνη. Sed passim etiam incolae Coelesyriae vocantur *Syrophoenices.* [61] *Amomum* frutex, Armeniae potissimum ac Mediae, et deinde unguentum inde paratum. [62] *Obvius currit* Lateranо, laetus eius adventu blandiusque eum excepturus. *Porta Idumaea* portus vel opp. aliquod Idumaeae, per quod, tanquam portam, transvehebantur merces ex India et Persia in Rom. imperium; ut *porta Syenes* inf. XI, 124. ubi sermo est de dentibus elephanti, qui ex Aethiopia in Aegyptum et inde Romam advehebantur per Syenem, penins. in finibus Aethiopiae et Aegypti, per quam, tanquam portam, transitus est in illas terras. Similiter fere *ianua Baiarum* dicuntur Cumae sup. III, 4. Calderinus *Idumaeam portam* dici putabat eam, per quam triumpharint Vespasianus et Titus de Iudaeis, et fortasse arcum triumphalem Titi, iuxta quem fuerint popinae. *Idumaea*, quae proprie pars Iudaeae est, poetis tota dicitur Iudaea. *Hospitis adfectu*, blando cauponis sermone. *Dominum Regemque salutat* Lateranum, ut ap. Martial. I, 112, 1. IV, 83, (al. 84) 5. X, 10, 5; Grang. *den gnädgen Herrn und hohen Gönner;* Bahrdt. *Cyane*, tabernaria, vel famula et prostibulum. *subcincta* habitu talium mulierum, ut expeditius ministrare possint. *lagena*, vino.

163. *Defensor culpae*, qui vitia hominum excusare amat, vel qui Damasippum defendit, eius amicus.

166. *cum prima barba resecentur*, iam a prima deponantur adolescentia. Cf. ad VI, 105.

61 v. Bocharti Chanaan I, 1.

62 Cf. Dioscor. I, 14. Plin. XII, 13. XVI, 32. Martin. et Heyne ad Virg. Ecl. III, 89. IV, 25. et inpr. Heins. ad Ovid. Ep. Heroid. XV, 76.

167 sqq. Sed Damasippus etiam nunc, aetate iam provectus, eundem vitae cursum sequitur.

168. *Thermarum*, thermopoliorum, ut inf. XI, 4. In his ut plurimum bibendi locus.[63] In iisdem homines et otiosi et nequam ac in furto exercitati. Cf. Plaut. Trin. IV, 3, 6 sq. 11 sq. De *thermarum calicibus* v. Casaub. ad Suet. p. 279. *Inscripta lintea* exponit Flavius (Coniectan. c. 57) scortum in thermis prostans, *inscripta*, quod titulum ostendant in fornice; Calder. sudaria, varia textura inscripta, quibus in thermis detergebantur, ut *Sudarium Saetabum catagraphonque linum* Catull. XII, 14. XXIII, 7. XXV, 7. Schol. vet. picta vela popinae aut lintea carbasinea; Farnab. vela popinis et thermis obpansa atque ut plurimum lintea et acu picta, qualia visuntur in Italia et Hispania, (*catagraphon linum* Catull.) vel potius inscriptionem rerum ibi venalium, seu meretricum, in cellis prostantium, ut *titulus Lyciscae* sup. VI, 123. (ubi v. not.) Grang. popinam s. lupanar, ante cuius ostium erat velum obpansum, orbiculos quosdam habens, ut adduci et reduci facilius posset, ut docet ex Dione Casaub. ad Sueton. Ner. et Ramir. ad Martial. I, 35. Cf. sup. ad VI, 121. *Maturus bello* h. e. militiae; iam ea aetate est, ut pro patriae salute pugnare eamque armis defendere queat. *Armeniae Syriaeque amnibus*, Tigridi et Euphrati, terminis Rom. imperii in Oriente, ut *Rhenus* et *Ister* s. Danubius in Europa. Cf. sup. ad v. 51. 52. *Neronem* proprie h. l. dixit poeta, vel σαρκαστικῶς, pro *Calvo Nerone* h. e. Domitiano; vel pro quovis Imperatore, et pro imperio Rom. *mitte ostia Caesar* cet. si legatum aliquem ad ostia Tiberis cum exercitu mittendum quaeris, ut ibi naves conscendant, invenies eum in popina. Sed propter verba praec. praestiterit Rheni, Istri, aliorumque fluviorum ostia, vel ipsa flumina, praesidiis tuenda, in-

63 de quo v. Epigramm. XII, 71. Quintil. I, 6. Senec. Epist. 122 et al. Grang.

telligere. *iacentem*, inbellem hominem, in lecto ad mensam adcumbentem. *Sandapila*, feretrum, maxime ignobilium et pauperum; nam nobilium cadavera lecticis efferri solebant. Cf. Var. Lect. *inter cessantia tympana Galli*, h. e. inter Gallos, sacerdotes Cybeles, noctu a discursibus per urbem, in quibus tympana cum cymbalis pulsant, cessantes. *resupinati*, otiosi, ignavi, mollis, vino somnoque gravis. Schol. ebrii aut turpia patientis. Sic sup. III, 112.

179. *talem servum*, qui tam turpiter viveret, ut Lateranus. *Lucanos*, Lucanum praedium s. agrum, ut aratro solum perstringat; vel Lucana *ergastula*. Cf. ad XIV, 24.

181. *Troiugenae*, ut *Teucrorum proles* sup. v. 56. Cf. sup. ad I, 100. *vos vobis ignoscitis*, flagitiis vestris; turpia facere vobis putatis licere. Cf. inf. XI, 174 sq. et Horat. Sat. I, 3, 23.

182. Conf. sup. ad IV, 13. 14. *Cerdones*, plebeii et infimo genere nati, qui sordido quaestu et inliberali arte victum quaerunt, ut sup. IV, 153. et ap. Pers. IV, 51. Cf. ad III, 294. *Volesos Brutumque*, viros nobiles. *Volesus* (al. *Volusus* et *Valesus*, unde *Valesius* et deinde *Valerius*) Sabinus, pater P. Valerii Poplicolae, (Liv. I, 58. II, 30.) et auctor gentis Valeriae, quem cum Tatio Romam venisse tradit Dionys. Hal. II, 46. Cf. Var. Lect. *Brutus* ex gente Iunia, et quidem patricia ac antiquissima.

185. *Damasippe* cf. ad v. 147 in Excurs. *Consumtis opibus* aurigatione, (ut sup. I, 59.) vel per luxum. *vocem locasti Sipario*, operam addixisti scenae. *Siparium* proprie velum scenicum s. mimicum, quod forsan scenae obtendebatur in comoediis, ut *aulaeum* in tragoediis,[64] vel *quod pro aulaeis posterior aetas ad-*

[64] v. Apul. Met. I. p. 106. X. p. 253. ed. Elm. et Senec. de tranquill. c. 11.

cepit, teste Donato in Terent. [65] *Phasma*, *Φάσμα*, spectrum, mimus Q. Lutatii *Catuli* s. *Catulli* Urbicarii vel Mimographi, [66] non C. Valerii Catulli Veronensis, [67] compositus ad exemplum Menandri, de quo v. Terent. Eun. Prol. 9. Eius argumentum: adolescens introductus, qui adspectu pulcrae virginis, veluti numinis visu perculsus, exhorruit; Grang. forte et exclamavit, unde *clamosum* h. l. Vetus Schol. „Q. Lutatium Catullum dicit, qui Voranum (f. Coranum) servum furacissimum habuisse fertur, de quo heic posterius (inf. XIII, 111.) *scurra Catulli*. De quo etiam illud traditur, quum deprehensus a nummulario esset, cuius de mensa nummos subtractos in calceos sibi inferciverat, quidam iocans in eum, *Belle*, inquit, *si te nummularius in ius vocet, tu ei aes ablatum ex calceo abiiceres.*"

187. *Laureolus* mimus, vel eiusdem Catulli, quem eius auctorem edunt Petitus l. c. et Tertull. c. XIV adversus Valentinianos, vel potius Naevii, vel Laberii. v. Pamelius ad Tertull. l. l. Qui Naevio eum tribuunt, provocant ad Gell. III, 3 *De Naevio adcepimus, fabulas eum in carcere duas scripsisse, Laureolum et Leontem*: sed in optimis libris *Hariolum* legitur. Huius mimi mentionem faciunt Tertull. l. c. Sueton. Calig. c. 57. Iosephus Antiq. XIX, 1. et Martial. de Spectac. epigr. 7. al. 9. In eo Laureolus servus, in falso deprehensus, cruci subfigebatur; (σταυροῦται ληφθεὶς ἡγεμὼν Ioseph.) unde mox *dignus vera cruce*. Domitianus, hanc fabulam olim daturus, eum, qui Laureoli partes ageret, vera, non falsa cruce pendere iussit; de quo v. Martial. l. l. *velox*, mira strenuitate; Britann. quia crucem supervolabat, ut e Tertull. discimus; Petit. l. c. Cf. V. L. *Lentulus*, cognomen Corneliorum, h. l. pro quovis nobili, ut sup. VI, 80, nisi re vera Lentulus

65 Pro nomine proprio pantomimi, qui scenae praeesset, adcepit Calder.

66 cf. inf. ad XIII, 111. Gell. XIX, 9. et Martial. V, 30, 3.

67 v. Sam. Petit. ad Leges Atticas p. 245 sq.

quidam Laureoli personam egit. De Lentulis mimis v. Hieron. ad Sabinian. et Tertull. Apolog. c. 15; Grang.

189. *populo* spectanti nobiles fabulam agentes, et plaudenti. *durior frons*, sine pudore, ut *os durum et ferreum*, *frons exsanguis et ferrea* aliaque similia. *Frons* sedes pudoris, et hinc pro ipso pudore ap. Pers. V, 104. *triscurria*, v. Excurs. ad h. l. *Planipedes*, mimos larvatos, *ideo sic dictos, quod actores planis pedibus, id est nudis, in proscenium introirent, non, ut tragici actores cum cothurnis, neque ut comici cum soccis; sive quod olim non in suggestu scenae, sed in plano orchestrae positis instrumentis mimicis actitabant:* ita Diomed. lib. III. *Fabii* pro nobilibus, ut *Mamerci*, qui ex Aemiliis erant. *Mamercorum alapas*, quibus percutiuntur a domino mimo, parasitorum, vel scurrarum, vel servorum personam sustinentes. Sic Panniculus a Latino ap. Martial. II, 72. V, 62; Farnab. *sua funera vendant*, se et vitam suam lanistis vendant, ut *Nunc caput in mortem vendunt et funus arenae* ap. Manil. lib. IV. *nullo cogente Nerone*, sponte sua, et bonis exuti vel furore instincti, non, ut olim, gratificantes principibus vel coacti a tyranno, ut a Nerone. [68] *Praetoris*, ignobilioris, quam ipsi sunt; Schol. Inter officia Praetoris etiam hoc fuit, ut munera ac ludos ederet, praecipue Circenses, ut Florales, Megalenses et alios, quod ingenti sumtu et pompa fiebat, et quo sibi Praetores viam ad consulatum, ut Aediles curules ad summos honores, muniebant. [69] *celsi*, epith. orn. de magistratu maiore et curuli; vel potius, qui in sella curuli ludis praeest. Sic *Praetorem curribus altis Exstantem et sublimem* inf. X, 36. 37. et *Praetoris pulpita lauti* XIV, 257. Cf. V. L.

68 de quo v. Sueton. Ner. 12. Tac. Ann. XV, 32 sq. Cf. Lips. Saturn. II, 3. sup. ad II, 143 sq. et inf. XI, 5 sq.

69 Cf. sup. VI, 380. et inf. X, 36 sqq. XI, 193. XIV, 257. Suet. Ner. 21. Dio Cass. LIV, 2. Plut. in Bruto p. 988. D.

195—7. *Fingamus* a tyranno nobis ex altera parte *gladios* h. e. capitis supplicium proponi, ex altera vero *pulpita* i. e. scenicas artes; nonne mors potius eligenda erit, quam ad tam inhonestas artes descendendum omnisque pudor dimittendus? Histriones enim Romae infames erant, et, qui scenae operam locabant, tribu movebantur, praeter Atellanarum actores. v. Liv. VII, 2.[70] *pulpita*, ludi scenici. v. ad III, 174. et XIV, 257. *sit zelotypus*, personam viri zelotypi, ut Latinus, sustineat, quem uxor dolis circumvenerit. *Thymele*, mima, quae huius uxoris partes agebat. Cf. sup. ad I, 36. *conlega*, socius, *Corinthi*, mimi.

198. *citharoedo Principe*, quum Nero ipse in theatris cithara canat.[71] Poeta h. l. docet, quantum noceant pravi mores Principum, quorum vita civibus ad imitandum debet esse proposita. Cf. sup. VI, 617. *haec ultra quid erit nisi ludus*, post haec quid videbimus in urbe praeter ludos? *Et illud*, etiam hoc, *Dedecus urbis habes*, iam quoque videmus, quod summo urbi est dedecori, *Gracchum*, nobilium aliquem, *pugnantem*, et quidem non facie armis tecta, ut *Mirmillo*, qui galea, scuto et gladio, vel ut *Secutor*, qui gladio et *clipeo*, vel ut Threx, qui parma s. pelta, et *falce supina*, h. e. sica s. harpe, utitur, sed *nudo vultu*, ut, quae inpudentia hominis est, ab omnibus cognoscatur, habitu Retiarii, qui solus ex gladiatoribus *frontem non abscondit galea*, sed aperta facie est, et sola *tunica* atque *galero* contentus, conlectum suspensumque *dextra* manu

70 Alii *gladios* de gladiatorio certamine adcipiunt: neque etiam diffitendum est, poetam et gladiatoriae et histrioniae artis mentionem modo fecisse, (quare nunc utramque comparasse videri potest) Romanosque ex inhumano illo et cruento spectaculo maiorem, quam ex quoquam alio, voluptatem cepisse. Iuvenalem vero illam artem huic praeferendam duxisse vix mihi persuadere possum, et in nostra interpretatione maior vis inest.

71 de quo v. Sueton. Ner. 20—25. et Tac. Ann. XIV, 14. 15. et XVI, 4.

rete in adversarii caput iacere, eumque ita inpeditum *tridente* sive *fuscina* (ut sup. II, 143) interficere conatur, vel si erravit et *nequidquam retia effudit*, emisit, effuse *fugit*, donec iterum rete conlegit. Conf. sup. II, 143 sqq. et Lips. Saturn. II, c. 7—10. Retiarius cum Mirmillone, Threce et Secutore componebatur, et locus noster de eo classicus est. *falce supina*, sica, gladio incurvo, nisi malis reducto: nam Threx, teste Artemidoro, ἐπιβαίνειν, insurgere altius, ut contra Mirmillo *in armis subsidere* solebat, si Ausonio fides habenda. v. Lips. l. l. c. 9. et 10.

204. *dextra librata*; exacte quasi perpensa: solertia enim opus erat, ne nimium vires dexterae aut intenderentur aut remitterentur inter proiiciendum; LVBIN. Convenit etiam propria vis sursum deorsum movendi, quae a fluctuante librae motu desumta est, unde passim ad avium quoque volatum transfertur hoc verbum.

205. *ad spectacula*, ad spectationem, ad spectandum; vel potius ad spectatores. Cf. ad Sil. II, 230.

207. 8. Si quis etiam nunc dubitat, Gracchum esse, qui in arena pugnet, quum tamen nuda eius facies sit et ab omnibus cognosci queat, evidentius id eius habitus docebit: nam non modo *tunicam* et *galerum*, ut Retiarius, gestat, sed etiam, ut Salius, (Salium enim fuisse eum, ex Sat. II, 125. 6. intelligitur) *tunicam auream* s. pictam, h. e. auro et purpura variegatam, cuius aureum patagium s. limbus et clavus a superiore eius parte circa *fauces* ad imam oram *porrigitur*, et *galerum*, h. e. apicem s. pileum in coni formam fastigiatum, (κυρβασίαν) qui sub mento vincitur *spira*, h. e. fasciis, quae *iactantur*, i. e. libere per humeros fluitant.[72] Grac-

[72] Cf. de Saliorum habitu Liv. I, 20. et Dionys. Hal. II, 70. de *fasciis* illis et *apice* Scalig. ad Fest. v. *apiculum* atque *offendices*, et de toto hoc loco praeter Ferrar. Elect. II, 16 et Analect. de Re Vest. V, 2. inpr. Cuper. Apotheos. Hom. p. m. 187 sqq. ubi etiam ex Guther. de vet. iur. Pontif. I, 29 exhibe-

chus itaque non modo non erubuisse dicitur, sponte operam suam arenae praestare, sed etiam eo pugnare habitu, quo ab omnibus dignosci poterat, nudo vultu atque Saliari tunica et apice.[73]

209. 210. *Secutor*, a Praetore, vel munerario, vel lanista, (quippe qui paria gladiatorum inter se componebat) *iussus pugnare cum Graccho, ignominiam graviorem omni pertulit vulnere*, h. e. quam si cum peritiore gladiatore comparatus, victus multisque vulneribus confectus esset: nam manu viri et fortis et artis pugnandi gnari perire non tam turpe, imo gloriosius est, quam nobilem vincere, qui et inperitus est et ignavus, confestimque fugit. Gloriosa putabatur mors, manu viri fortis inlata, et ita cecidisse maximum mortis solatium habebatur.[74]

211. *Suffragia* eligendi Imperatoris; Grang. Sed h. l. sunt iudicia, sententiae. Loquitur poeta, cuius temporibus non modo agendi, sed et iudicandi dicendique libertas omnibus praecisa erat. *Senecam*, virum ignobilem, sed bonum, certe multo meliorem Nerone.

213. 4. Nero graviorem, quam vulgarem parricidii poenam, nec semel, sed saepius meruit, quoniam plura

tur nummus gentis Pompiliae, in quo fascias liberas et per humeros sacerdotis fluitantes conspicimus.

73 Scholiastes h. l. more suo nugatur, et *tunicam auream* vulgo perperam putant esse laticlaviam Senatorum: nam latum clavum non aureum, sed purpureum fuisse constat.

74 Cf. ad Sil. Ital. II, 705. Interpretes sensum h. l. parum cepisse videntur, v. c. *Denisius* V. Ill. quod Gracchus aufugit, id maiori cum dolore ferebat ambitiosus Secutor, quam si ab eo vulneratus esset; *Calderinus*, secutor explosus est et derisus a spectatoribus, qui nobilem retiarium per totam arenam frustra insequeretur; *Lubinus*, non minorem ignominiam reportavit secutor, quum vicit virum nobilem, quam si ab eo victus esset; vel etiam dedecori inprimis fuit secutori, quod cum adeo nobili pugnare iussus est; *Valla*, ita cognitus nobilis graviorem tulit ignominiam, quam si vulnere ictus esset. Schol. et Grang. cum aliis prorsus h. l. silent. De Britann. v. Var. Lect.

commisit parricidia. (Cf. Sueton. Ner. 45.) Occidit enim vel occidi iussit Agrippinam matrem, Domitiam amitam, Octaviam Poppaeamque uxores, Britannicum fratrem, Antoniam, Claudii filiam, Rufium Crispinum, primum Poppaeae maritum, eiusque filium adhuc inpuberem, Aulum Plautium et alios, aut adfinitate aliqua sibi, aut propinquitate, coniunctos; quod notum vel ex Tacito et Sueton. Ner. 33—35. Poena parricidarum erat, ut, virgis sanguineis caesi, cum *simia*, *serpente*, gallo gallinaceo et cane *culeo* insuti in mare vel flumen demergerentur. Haec culei poena iam Tarquinii temporibus in criminibus quibusdam cognita, post eiectos deinde Reges consuetudine servata, et a Decemviris in XII tabulis propria parricidio facta; *culeus* autem saccus fuit e corio taurino, et quidem recenti, ne aqua facile penetraret. Animalia Imperatorum demum aetate culeo addita videntur, exasperata forte poena, quum frequentius committeretur facinus. Secundum D. Hadriani constitutionem, si mare nimis remotum esset, ad bestias condemnabantur parricidae aut vivi comburebantur. Lege Pompeii de parricidiis hoc crimen ad omnem propinquorum caedem translatum videtur, ita tamen, ut illa poena non nisi confessi adficerentur. Sensu quoque latissimo parricida dicebatur quicumque hominem ingenuum consulto et de industria interfecerat. [75]

215—7. Orestes quidem, Agamemnonis filius, matrem quoque interemit, nec tamen, ut Nero, sua sponte et singulari mentis pravitate stimulante, sed *Deis auctoribus*, iussu Apollinis Delphici, [76] et ut *caedem ulcisceretur patris*, quem Clytaemnestra et Aegisthus *media*

75 Cf. inf. XIII, 155. 6. L. 1. ff. ad L. Pompei. de parricid., Pauli Sententt. V, 24. Casaub. ad Sueton. Aug. 33. Lips. ad Sen. Ep. 40. Cannegieter Obss. iur. III, 12. et inpr. Cl. Arntzen. in Actis literar. societatis Rheno-Traiectinae Lugd. Bat. 1793. 8. T. I. p. 166 sq.

76 v. Eurip. Orest. v. 28. 416. 543 sq. Sophocl. Electr. 32 sqq. Aeschyl. Choeph. 266 sqq. et Dictys Cret. VI, 3. ubi cf. Anna Fabra.

inter pocula h. e. in convivio necaverant, de quo v. Hom. Odyss. δ, 529 sqq. λ, 408 sqq. Apud Graecos autem filius maiorem patri reverentiam atque amorem deberi putabat, quam matri, cui praeterea iustius irascebatur Orestes, quod illa regno ipsum privaverat paterno necique destinaverat. Ceterum Agamemnonem primo statim aedium ingressu occisum tradit Virg. Aen. XI, 267, ad aram, ubi sacrificabat, Hygin. Fab. 117, sub finem convivii, in balneo, quum induere vellet indusium, ab uxore ita consutum, ut nec capiti, nec manibus exitum praeberet, Aeschylus et alii. [77]

217. 8. Neque etiam Orestes Electram, sororem suam, trucidavit, ut Nero Octaviam, et sororem adoptivam (nam Claudii filia fuit) et coniugem suam: aut Hermionen *coniugium* h. e. coniugem, Helenae et Menelai, *Spartani* regis, filiam, ut Nero Octaviam et Poppaeam, uxores suas.

219. Orestes quoque *aconito* h. e. veneno (ut Virg. Ge. II, 152 ubi v. Voss V. C.) non sustulit *propinquos*, ut Nero Domitiam, Britannicum et Antoniam: *nec umquam in scena cantavit Orestes*, ut Nero, de quo v. Sueton. Ner. 20—25. Tac. Ann. XIV, 14. 15. XVI, 4. et Xiphilin. vit. Ner. *Troica non scripsit*, ut Nero, qui ποτὲ καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ θεάτρου ὀρχήστραν ἐν πανδήμῳ τινὶ θέᾳ κατέβη, καὶ ἀνέγνω Τρωϊκά τινα ἑαυτοῦ ποιήματα, (Xiphil. in Ner.) et incendium Romae e turri Maecenatiana prospectans laetusque flammae, ut aiebat, pulcritudine, ἅλωσιν Ilii, in illo suo scenico habitu, decantavit, teste Sueton. Ner. 38. et Tac. Ann. XV, 39. Nihil salsius ac facetius dici poterat a Iuvenale, ut ostenderet, Neronem et insaniorem et inprobiorem fuisse Oresta. [78] Poeta vero, quod iam alii observarunt, non tam

77 Seneca Agam. v. 865—895. Triclin. ad Elect. 195. Lycophr. v. 1099 et 1108. ubi v. Meurs. p. 282. et Tzetz.

78 De carmine eius inepto, cui *Troiae halosis* vel alius titulus fuit, v. inpr. Wernsdorf Poet. lat. min. T. IV. p. 586.

id damnare videtur, quod Nero, poetica facultate destitutus, Troica scripsit, et, qui poetarum illius aevi furor fuit, fabulas decantavit Homericas, quam quod magnam Romae partem incendi iussit, ut excidii Troiani imaginem ipse cerneret, et (ut verbis Taciti l. c. utar) quod ipso tempore flagrantis urbis in domestica scena illud excidium cecinit, praesentia mala vetustis cladibus adsimilans.

221. *Quid*, quodnam horum, quae modo memoravi, facinorum Neronis *enim* h. e. vero [79] magis Imperatore indignum fuit? quonam facinore magis meruit, ut ab imperio submoveretur? Vix enim dici potest, quid horum Principi turpius et hac poena dignius fuerit. *Verginius* Rufus, Germaniae inferioris legatus, [80] Iulius *Vindex*, qui Gallias provinciam pro praetore obtinebat, [81] et Ser. *Galba*, Hispaniae Tarrac. praefectus, [82] a Nerone desciverunt.

223 sq. Quid Nero, tam saevus crudusque (h. e. crudelis, ut ὠμὸς, de quo v. ad Sil. I, 405) tyrannus, vel toto tyrannidis suae tempore, fecit? Haec, quae dixi, fuere opera eius et artes! [83]

224. *generosi* εἰρωνικῶς dictum.

79 δὴ, γάρ τοι, ut ap. Virg. Aen. V, 850. VI, 52. VIII, 84. X, 874. ad quae loca v. Heyne.

80 Tac. Hist. I, 8. 9. 52. 77. II, 49. 51. 68. Plin. Ep. II, 1. VI, 10. IX, 19. Dio LXIII. et LXVIII. Plut. in Galba p. 1055. et al.

81 Plin. ll. cc. Sueton. Ner. 40. 41. Tac. Hist. I, 6, 51. IV, 57. Dio et Plut. ll. ll.

82 Suet. Galb. 9 sq. Dio et Plut.

83 Vulgo versus 221 sqq. ita interpretantur: quid vero praecipue dignum fuit, quod a Verginio, Vindice et Galba vindicaretur? quid maxime fuit inhonestum et indignum, quod in omni sua tyrannide admisit Nero? certe hoc, quod citharoedum egit, et palam se in scenis prostituit. Sed dura ratio est, qua verba *Quid fecit* dicta putantur pro, quid maxime fuit indignum, quod fecit? Minus tamen displiceret forte haec explicatio, si, commate post *Galba* posito, v. 223 *Quod* pro *quid* legeretur, vel potius versus 223 totus eiiceretur.

225. *foedo*, qui Imperatore tam indignus est. *saltu* histrionali. *ad pulpita peregrina*, in theatris ludisque scenicis, (v. sup. ad v. 195.) non tantum Romanis, sed etiam peregrinis, Neapoli, Olympiae et in aliis Graeciae sive Achaiae urbibus, quas ἐπὶ ὀρχήσει, καὶ ἐπὶ κιθαρῳδήσει, κηρύξει τε, καὶ τραγῳδίας ὑποκρίσει petiit, ἵνα καὶ περιοδονίκης, ὡς ἔλεγε, γένηται h. e. ut Graeciam peragrans hic illic in certaminibus victor existeret, teste Zonara Ann. II. Cf. Xiphilin. LXIII, 8—10. et Sueton. Ner. 20—24. et 42. *prostitui*, dignitatem suam et maiestatem maculare: metaphora a prostibulo desumta. *Apio* coronabantur victores, et quidem virente vivoque in Nemeis, arente in Isthmiis; Grang. [84]

227 sq. Poeta iam ipsum Neronem adloquitur: Age nunc, *habeant* cet. Mos autem erat Romanorum, spolia hostium et insignia honorum triumphorumque cum ipsis rerum gestarum titulis ad *effigies* h. e. imagines et statuas *maiorum* adpendendi, vel *ante pedes* s. basin earum conlocandi: unde vis sarcasmi h. l. facile intelligitur. *insignia vocis*, praemia, ἆθλα cantus, et ornamenta citharoedi; h. l. coronas illas ex apio. *Domitii*; nam Nero fuit ex gente Domitia et familia Aenobarborum, quorum multi summos gesserunt honores. v. Sueton. Ner. 1 sq.

229. Tragoedi erant induti *syrmate* s. palla, veste longa, (σύρμα παρὰ τοῦ σύρειν, a *trahendo*, quia humum verrit, de quo v. Horat. A. P. 215. unde *syrma* pro ipsa tragoedia dicitur inf. XV, 30) et utebantur *personis* s. larvis, facie ficta, quae Gr. πρόσωπον s. προσωπεῖον vocatur. Cf. Horat. A. P. 278. [85] *Thyestae*,

84 coll. Plin. XIX, 8. Plut. Sympos. V. Scal. Poet. I, 25.

85 Sunt, (quod Farnab. monuit) qui *syrma* signantius et ἐμφατικωτέρως tribui volunt *Thyestae* et *Antigones* personis sc. regii spiritus et elati animi; *personam* item *Menalippes*, quia sub eius persona Euripides Anaxagorae, praeceptoris sui, sedatum animum et philosophicam exprimit sententiam; de quo v. Dionys. Hal. Comment. περὶ τῶν ἐσχηματισμένων,

quem personatus cantasti vel saltasti, ut *Antigonen* et *Menalippen*, aliosque, quorum meminit Sueton. Ner. 21. et 54. *Antigone*, Oedipi filia, notissima ex Sophoclis tragoedia, (qualem et Euripides scripsit, quae periit) ex Aeschyl. S. ad Th. 1005 sq. Apollod. III, 3. et 7. Hygin. fab. 72. 243 et 254. [86] Alia *Antigone*, Eurytionis f. ap. Apollod. III, 13, 1. (ubi v. Heyne p. 787. 8.) alia Pheretis f. ap. Hygin. f. 14. alia Laomedontis f. nota ex Ovid. Met. VI, 93 sq. et Serv. ad Virg. Ge. II, 320. *Menalippe* (vel potius *Melanippe*, de quo v. V. L.) Aeoli vel Desmontis filia, quae a Neptuno compressa, liberos in stabulo patris exposuit. v. Dionys. l. c. Hygin. fab. 186. Varr. R. R. II, 5. Tragoedias olim de ea fecere Euripides, (v. Dionys. l. l. et Euseb. de Praep. Evang.) Ennius (Gell. V, 11. Priscian. lib. X. Macrob. VI, 4.) et Accius, de quo v. Intpp. ad Cic. Qu. Tusc. III, 9. et Off. I, 31. [87] Verbis *suspende colosso* magna sarcasmi vis inest. *Colossus* CX vel CXX pedum, a Zenodoto fabricatus, et in vestibulo domus aureae positus; unde nunc adhuc *il Coliseo* vel rectius *il Colosseo*. Cf. Plin. XXXIV, 7. et Sueton. Ner. 31. Is quia aereus, non *marmoreus* fuit, quidam h. l. non colossum Neronis, sed Augusti statuam innui putant, coll. Sueton. Ner. 12. ubi haec leguntur: *citharam, a iudicibus ad se delatam, adoravit ferrique ad Augusti statuam iussit.* A poetis vero talia saepe confundi monet Grang.

231—268. Quae adhuc disputaverat poeta, nunc aliis et quidem aptissimis exemplis, tam nobilium quam ignobilium, inlustrat. *Catilinae* pater et avus ignoti, sed notissimi proavus M. Sergius Silus f. Silo, L. Aemilii Pauli Legatus in bello Persico a. V. C. 586, (de quo

86 Cf. Broukh. et Vulp. ad Prop. II, 8, 21.

87 Alia *Melanippe*, Chironis f. (v. Eratosth. Cataster. 18. et Hygin. Astron. Poet. II, 18) alia Oenei f., (Nicand. ap. Antonin. Liber. c. 2.) alia Amazonum regina (ap. Diodor. IV, 16.) et alia denique Nympha ap. Pausan. Boeot. 1. p. 543.

est insignis locus Plin. VII, 28. ubi v. Harduin.) et abavus M. Sergius Silo, Praet. a. V. C. 555, de quo v. Liv. XXXII, 27. 28. 31. XXXIII, 21. 24. C. Cornelius *Cethegus* (quod cognomen est familiae cuiusdam Lentulorum e gente Cornelia.) socius Catilinae, notissimus. [88] *sublimius*, nobilius. *Nocturna*, noctu.

234. *Braccati*, Galli, et proprie quidem incolae Galliae Narbonensis, quae a braccarum usu, Romanis insolito, etiam *Braccata* dicebatur. *Senones*, Lugdunenses, quos duce Brenno Romam expugnasse et incendisse notum est. *pueri*, posteri. Sic et *minores* sc. natu, de quo v. sup. ad I, 148. *Ausi, quod l. t. p. m.* vos, qui summum gravissimoque supplicio dignum scelus ausi estis, commisistis. *Tunica molesta*, ut ap. Martial. X, 25, 5, tunica spartea, vel vestis chartea, stuppa, cannabe, pice, cera, bitumine aliisque ignium alimentis inlita et intexta, qua induti olim, qui incendia moliti erant, ut Christiani, quos Nero incendii Romae insimulaverat, taedis incendebantur et in usum nocturni luminis vivi cremabantur. [89]

236. *vigilat Consul* Cicero, qui in Catilinariis ita de se ipse: *Iam intelliges, multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipubl.* Grang. *vexilla*, copias vestras et qui vobis quasi sacramentum dixerunt h. e. vobiscum contra rempubl. coniurarunt. *Hic* Cicero, *novus* homo, h. e. qui primus e gente Tullia magistratus curules gessit; [90] *Arpinas*, ab Arpino,

88 e Cic. Catil. III, 5. et Or. in Sen. p. Red. 4. Appian. B. Civ. II, 2—6. Vellei. Pat. II, 34. Plut. T. I. p. 710. 769. 868. Sallust. et aliis. Cf. sup. II, 27. et X, 287.

89 Cf. sup. ad I, 155 sq. Senec. Epist. XIV. Prudent. περὶ στεφ. hymn. III. Tertull. ad Martyres c. 5. Sigon. de iudic. III, 18. Casaub. ad Suet. p. 107. Tac. Ann. XV, 44. (ubi v. Lips.) Scalig. Emend. temp. p. 471.

90 cf. quae Cicero de gente et honoribus suis ipse dixit de leg. agrar. contra Rull. II, 1. et 2.

Volscorum oppido, oriundus. 91 *Ignobilis* h. l. est fere id. qd. homo novus, qui est ex familia ignobili, h. e. ex qua nemo Romae magistratum curulem gessit; vel ante quem nemo maiorum honoribus rebusque a se gestis inclaruit. *Municipalis eques*, qui non Romae, sed Arpini, in municipio, ex equestri familia ortus erat: nam in municipiis et coloniis, aeque ac Romae, tres erant civium ordines, senatorius, equester ac plebeius. Similiter fere *municipalis adulter* h. e. ignobilis, qui ne Romanus quidem fuit, per contemtum vocatur Seianus Tac. Ann. IV, 3. ubi cf. Lips. *galeatum*, armatum, ut sup. I, 168. *in omni gente* nonnulli interpretantur, pro omni gente Rom., pro summis et infimis; alii de senatorio, equestri et plebeio ordine; sed rectius Grang. et Farnab., non tantum Romae, sed et extra Romam, in municipiis, et per Italiam omnem dispositis excubiis; quare, quum Praeneste occupare nocturno impetu consideret Catilina, invenit munitum praesidiis Ciceronis, de quo v. Cic. Catil. I.

240 sqq. Cicero *intra muros*, Romae, *toga*, tempore et artibus pacis, quibus cives servavit, plus sibi *nominis et tituli* h. e. gloriae peperit, quam Augustus bellis feliciter gestis, quibus plurimum sanguinis civilis effusum. *Leucas*, oppidum Leucadiae peninsulae, quae postea, perfosso isthmo, quo ab Acarnania dividitur, insula facta, et ipsa quoque Straboni X. p. 311. Floro IV, 11. et Ovid. Met. XV, 289. ut et extremum eius promont. *Leucata* s. *Leucate* s. *Leucates* Cic. ad Att. V, 9. *Leucas* dicitur. Urbs vero illa CCXL stad. di-

91 *ignobilis*, quem vos ignobilem per contemtum adpellatis; nam constat, eum ex regio Volscorum genere esse ortum, matre Helvia et patre equestris ordinis; Britann. Hanc regiam Ciceronis originem in dubium vocavit Corrad. in Quaestura p. 33. Sed v. Plut. vit. Cic., Euseb. Chron., Aurel. Vict. de vir. ill. c. 81. Sil. VIII, 405. XII, 175. et ipse Cic. Tusc. Qu. I, 16. ubi Tullum Attium, Volscorum regem, (de quo v. Liv. II, 35—39) *suum gentilem* vocavit.

ſtabat ab Actio, alio Acarnaniae promont. iuxta quod Octavius Antonium et Cleopatram devicit, quam pugnam victoriamque Actiacam reſpexit poeta h. l. ut Virg. Aen. III, 274. et VIII, 674 ſqq. ad quae loca v. Heyne. [92] *Campi Theſſaliae* ad Philippos, Macedoniae adiectae, olim Thraciae, urbem, ubi victi ſunt Brutus et Caſſius ab Octavio et Antonio. *Theſſaliae* nomine latius poetae utuntur. Cf. Heyne et Voſs ad Virg. Ge. I, 489. 490. Mira h. l. ἐνάργεια; nam obponuntur Cicero Octavio, ignobilis nobiliſſimo, urbs et murus campo et mari, toga et pax bello, adſiduis caedibus et udis gladiis; Lubin. *Patris patriae* cognomen Cicero primus ob liberatam patriam decreto ſenatus, (ut Camillus a militibus in triumpho) et merito, non per adulationem, ut Auguſtus et reliqui Imperatores, adcepit, et quidem, ut videtur, a M. Catone trib. pl. in concione populi, et auctore Catulo in Senatu. [93]

245. *Arpinas alius*, C. Marius, Arpini in *Volſcis* humili loco natus, primum mercenarius fuit *arator alieni agri*. [94] Deinde caſtra Rom. ſequutus Scipionis Africani min. miles gregarius ad Numantiam fuit, ſubiectus imperio centurionum, qui milites *vitibus* caſtigare ſolebant, de quo v. inf. ad XIV, 193. *frangebat vertice vitem*, vapulando ſuo vertice vitem frangi patiebatur; Schol. v. ſup. ad VI, 479. *nodoſam*, quia talis eligebatur ad validiorem ictum. [95] *Dolabris* tum fabri, qui in legionibus ſine armis ſtipendia faciebant, tum ipſi quoque milites, et quidem altera earum parte, quae in mucronem acuminata erat, ad muros potiſſimum diruendos,

92 Cf. Freinshem. et Duker. ad Flor. IV, 11.

93 Cf. Cic. in Piſ. 3. Plut. vit. Cic. p. 872. C. Appian. B. Civ. II, 7. (ubi v. Schweigh.) et Plin. VII, 30. qui inſignis de laudibus Ciceronis locus eſt et cum noſtro comparandus.

94 ſ. Plin. XXXIII, 11. Valer. Max. I, 2. III, 6. Plut. vit. Mar.

95 de quo v. Lipſ. de Mil. Rom. V, 18.

altera ad ligna caedenda ac *dolanda, castraque vallis munienda,* utebantur. [96]

351. 2. Corvorum mentio ad magnitudinem duplicis cladis Cimbrorum pertinet. [97] *Solus* quidem non vicit Cimbros Marius, sed adiuvante Catulo. At gloria confecti belli tota fere penes eum fuit. *ad Cimbros stragemque,* ad stragem Cimbrorum. *maiora cadavera,* propter magnitudinem corporum, de qua v. Plut. in Mario, et, qui de *Cimbris* (populo Germaniae borealis in Chersoneso Cimbrica, ab ostio Albis longe in septemtrionem procurrente, hod. Iutlandia, Slesvicia et Holsatia) eorumque bello cum Rom. accurate egerunt. [98] *Nobilis collega,* Q. Lutatius Catulus, vir nobilissimus, (v. nostras Tabulas genealog. cet. p. 126.) consul cum Mario a. V. C. 651, quo Marius solus Teutonos et Ambronas duobus proeliis ad Aquas Sextias delevit, et Proconsul a. V. C. 652, quo Cimbri in campis Raudiis, iunctis Catuli et Marii (qui iam quintum consul erat creatus) exercitibus, ad internecionem caesi sunt. *ornatur lauro secunda,* secundo loco triumphavit, post Marium, qui, duobus triumphis propter duplicem victoriam sibi oblatis, uno contentus fuit, quum milites aegre ferrent, Catulum eo honore excludi. [99]

254 sq. P. *Decii* Mures, pater et filius, diis Manibus Terraeque Matri pro patria se devoverunt, ille Latino, hic Gallico bello. Idem fecisse nepotem in bello Pyrrhi tradit Cicero Tusc. Qu. I, 37. et Fin. II, 19. De ritu devotionis v. Liv. VIII, 9. *Auxilia,* milites ex gentibus exteris et inpr. bellicosis conscripti, vel tributi

96 Cf. Lips. de Mil. Rom. V, 13. et Poliorc. I, 9. III, 6.

97 de qua v. Flor. III, 3. Vellei. II, 12. Oros. V, 15 et 16. Liv. Epit. 68. Plut. vit. Marii et Sullae.

98 Cellar. Diss. de Cimbris et Teuton. (Diss. Acad. p. 488 sqq.) et Mülleri Bellum Cimbricum, Tig. 1772.

99 Cf. Plut. in Mario, Liv. Epit. 68. et Cic. Tusc. Qu. V, 19. Alii putant, τὸ *nobilis* esse casum gignendi, ut *collega nobilis* viri, Catuli, sit Marius.

loco iis imperati; *pubes Latina*, socii ex civitatibus Italicis. Hi nihil a Romanis praeter frumentum, illi vero etiam stipendium adcipiebant. [100] Plerumque tamen et socii Latini Italicique *auxilia* et *auxiliares milites* vel simpl. *auxiliares* dicuntur. *Subficiunt* averruncandae Deorum irae. cf. Liv. VIII, 6. Poeta innuit, Decios non tam consules, quam virtutibus ornatissimos fuisse, et haec piacula tantum pretii habuisse propter personarum praestantiam et dignitatem.

259. *Ancilla natus*, Servius Tullius, Ocrisia, captiva Ocriculana, natus; quod notum ex Liv. I, 39. Dionys. Hal. IV, 1 sqq. et aliis. *Trabeam et diadema*, regnum, regiam dignitatem, *meruit* virtutibus, non sola fortuna adeptus est. *Trabea*, toga alba, latis clavis ornata et trabibus purpurae intextis, habitus regum, et deinde consulum, augurum et equitum, sed horum non nisi in solennibus pompis. [101] *Diadema*, non corona aurea, qua hodie reges utuntur, sed alba fascia, qua prisci reges caput redimire solebant. [102] *Quirini*, quo insigni regio Romulus primum Romae usus est. *fasces*, duodecim lictores cum fascibus. *Regum ultimus i. h.* cf. ad V, 36. et Rigalt. Diss. de Sat. Iuven.

261—268. Aliis exemplis poeta docet, patriam saepe a nobilibus proditam, et contra servatam esse ab

100 v. Varro et Fest. v. *Auxiliares*; Lips. de Mil. Rom. I, 7. et Anal. ad Mil. Rom. I, 7.

101 Cf. Plin. VIII, 48. s 74. IX, 39. s. 63. Virg. Aen. VII, 188. et 612. ad quae loca v. Serv. et Heyne. Dionys. Hal. II, 70. III, 61. V, 47. VI, 13.

102 v. Casaub. ad Sueton. Caes. 79. Cuper. Obss. I, 6. Ciampin. Opp. Musiv. c. 14. p. 110. Copiose et docte inpr. de diademate egit Spanhem. de U. et Pr. Num. Diss. V. p. 456—472. 622. 679—685. (ed. Amst. 1671.) ubi praeter alia p. 470. 1. docet, hoc regiae potestatis insigni, ex Oriente demum ab Alexandro et ex Macedonia a Romanis petito, neminem regum Rom. usum esse, et poetas, (ut Iuven. h. l.) monetarios, pictores et sculptores, qui illud his regibus, vel adeo diis et heroibus tribuant, ad sua tempora respexisse et morem tum Principibus familiarem.

ignobilibus infimoque genere natis. *Iuvenes ipsius consulis*, filii Bruti, primi consulis, qui patriam eiectis regibus liberaverat, cum Vitelliis, Aquilliis aliisque nobilibus, quos potius *decuisset*, audaci aliquo facinore et insigni virtute, quali non ita multo post *Cocles*, *Mucius* et *Cloelia* inclaruerunt, *libertatem* adhuc *dubiam* defendere, de patria *tyrannis*, Tarquiniis, *prodenda portisque* urbis regi aperiundis h. e. Tarquiniis in regnum reducendis conspirarunt: Vindicius autem s. Vindex, Aquilliorum *servus occulta crimina*, proditionem s. coniurationem, *ad Patres produxit*, detulit; (v. Liv. II, 5. et ibi Sigon.) quo facto proditores a lictoribus consulum iussu virgis caesi *securique* percussi sunt. Res notissima vel ex Liv. II, 3—5. et facinora Horatii *Coclitis*, *Mucii* Scaevolae et Cloeliae ex eod. Liv. II, 10—13.

265. *Virgo*, Cloelia, *Tiberinum* amnem s. fluvium, qui tum temporis *imperii* Romani *finis* et terminus fuit, *natavit*. Alii eam equo insidentem fluvium traiecisse tradunt, unde et statua equestris ipsi posita videtur.[103] Haec narratio facile cum illa conciliari potest.[104]

267. *servus Matronis lugendus*, quem Brutus, ut conservatorem patriae, manumisit, et, ut delatorem dominorum, cruci adfixit; quod factum matronae planxerunt, quia castitas earum Superbo sub tyranno vim patiebatur; vet. Schol. Eum mortuum, tamquam nobilem, annum matronae lugebunt; Grang. Denisius V. III. et alii haec verba ad dolorem referunt, quem matribus commoverit indicio sceleris filiorum, qui securi propterea percussi sint. Enimvero mens poetae haec est, nisi me omnia fallunt, servum illum non minus fuisse dignum, qui a matronis lugeretur post mortem, quam Brutum, quem annum, ut parentem, luxerint, quod tam acer

103 de qua v. Liv. II, 13. 104 Cf. ad Sil. X, 498. extr. et Beger. Spicileg. Antiq. p. 73.

ultor violatae pudicitiae fuisset; de quo v. Liv. II, 7. *legum prima securis*, [105] securis, qua leges, ad pristinam vim reductae, primum in libera republ. adversus reos et maleficos usae sunt. Unde vero factum sit, ut antiquo iure publ. Rom. antequam quis securi feriretur, virgis caedi soleret, docet Heyne Opusc. Academ. Vol. III. p. 189—193. ubi suspicatur, leniorem rationem, ut securi percuteretur reus condemnatus, antequam sub virgis exspiraret, successisse in locum pristinae atrocitatis, qua ille virgis ad mortem caesus sit.

269. *Thersites*, Graecorum foedissimus et animo et corpore, linguaque promtior quam manu; notus ex Hom. Il. β, 212 sqq. [106] *Aeacides*, Achilles, Aeaci nepos, et filius Pelei, unde et *Pelides* saepe dicitur. Is non modo fortissimus heroum fuit, sed et Graecorum formosissimus. v. Hom. Il. B, 674. et 769. *Vulcania arma*, a Vulcano fabricata, Achillis arma, quod notissimum ex Hom. Il. Σ, 369 sqq. *arma V. capessas*, Achilli, qui iis usus est, virtute similis sis, et rebus gestis. *producat*, v. sup. ad VI, 241.

272 sqq. Comparant Senec. Controv. VI. *Quemcumque volueris, revolve nobilem, ad humilitatem pervenies. Quid recenseo singulos, quum hanc urbem tibi possum ostendere?* cet. *Asylum* Romuli vel tironibus notum ex Liv. I, 8. et Dionys. II, 15. *illud, quod dicere nolo*, homo *nefandus*, ἀποφρὰς; maleficus, vel servus, vel obaeratus, quae tria hominum genera ad asyla confugisse, tradit Plut. unde et *infami*

105 primum supplicium, quod in consulatu primo post exactos reges a patre de filiis sumtum; Calder. consulatus primus, qui fuit inter leges expulsis regibus, a quibus sine legibus omnia arbitrio suo acta, h. o. Brutus, qui primus regibus exactis creatus consul supplicium de filiis sumsit; Britann. quia primus consul Brutus secures adcepit; Schol.

106 et ex litibus, quae de eo nostra aetate primum inter Klotz. et Lessing., deinde inter Köppen. et Iacobs. ortae sunt.

asyla. Sequitur enim poeta vel potius ὡς ἐν παρόδῳ deridet (ut sup. II, 127.) vulgarem de Romae, a *pastoribus* ac fugitivis conditae, origine, et de Romuli asylo opinionem, quam etiam Livius l. l. adscivit. Honestiorem veramque Romanorum originem memorat Dionys. Halic.[107]

107 De *asylis* eorumque iure in Graecis civitatibus v. Spanhem. de Usu et Pr. Num. Diss. IX. et Lips. ad Tac. Ann. III, 60.

IN SATIRAM IX.

ARGVMENTVM.

Naevolum paediconem tristi vultu obvium poeta percontatur, quae sit moestitiae ipsius, rugarum ac maciei causa, et utrum vitae genus mutaverit. v. 1—26. Ille respondet, hoc vitae institutum aliis quidem fuisse perutile, se vero, praeter tenuia quaedam munera, nihil inde fructus percepisse, quod et necessitati durissimae fati tribuendum sit, et avaritiae Virronis aliorumque divitum cinaedorum, qui levissima quaeque dona ac beneficia, in draucos conlata, iis exprobrent, et gratis operam sibi ab illis cupiant praestari, quamvis deformes sint, et hisce clientibus suis omnem coniugii felicitatem, et iura parentum legatorumque capiendorum debeant. 27—90. *Poeta miseratur sortem Naevoli, isque rogat, ut occulta ipsi credita reticeat, quoniam pathici odio prosequantur eam, a quo timeant libidines suas evulgari, et vel necem illi machinentur.* 90—101. *Iuvenalis contra monet, ab eo, qui plures servos habeat, nihil, ne noctu quidem, clam posse perpetrari, et recte vivendum esse, cum alias ob causas, tum praecipue, ut contemnere liceat linguam mancipiorum, quae quidem pessima eorum pars sit.* 102—122. *Hoc consilium salutare quidem esse fatetur Naevolus, sed nunc rationibus suis parum conducere, post consumtum iam aetatis robur, et spes*

deceptas. 123—129. *Poeta eum meliora ſperare iubet, quum ſtante Roma numquam defuturi ſint homines molles ac cinaedi.* 130—134. *At Naevolus ſpem, inde concipiendam, felicibus tantum propoſitam eſſe dicit, non ſibi, quem Fatum velit tenui victu contentum eſſe, et in cuius vota Fortuna ſit ſurda.* 135—150.

Satira haec lepidiſſimis plena ſalibus, ſed et obſceniſſimis, totaque dramatica eſt; quae quidem carminis forma argumento quam maxime congruit, pluribusque facetiis inmiſcendis occaſionem praebet. Naevolus vero draucus non ſolum poetae turpiſſimum vitae ſuae genus aperte exponit, ſed etiam Virronem pathicum (v. 40—90.) ingratiſſimi inſimulat animi, quippe qui pro ſummis beneficiis laboribusque nulla fere rependat praemia. Ita utrumque hominum genus, et paedicones et cinaedi, acerrime exagitantur.

1. *Naevolus*, draucus, cuius etiam meminit Martialis Epigr. I, 98. II, 49. III, 77. 95. IV, 84. *fronte obducta* tenebris, h. e. triſti, in rugas, (cf. inf. v. 9.) ſed magis ad moeſtitiam, quam ſeveritatem, contracta. [1] *Marſya* ſ. Marſyas *victus* in certamine muſico ab Apolline, qui pellem ei detraxiſſe dicitur. [2] Faceta autem comparatio eſt, cui conferatur non minus lepidus locus Horat. Sat. I, 6, 120. 121. vid. Boettiger in Wielandi Muſeo Attico T. I. faſc. 2. p. 330. ubi haec fabula ingenioſe ac docte inluſtratur p. 285—358.

3. *vultu* moeſto.

4. *Ravola*, a facto nominis etymologiam ſumſit poeta, vet. Schol. putans forte, *Ravolae* nomine deſig-

1 ut ap. Quintil. X, 3. Horat. Epod. XIII, 5. et Senec. ad Marc. 1. Cf. Heinſ. ad Ovid. Ep. Her. XXI, 165. et Wernsdorf poet. lat. min. T. IV. p. 260.

2 de quo v. Muncker. ad Hygin. fab. 165. Burm. ad Ovid. Met. VI, 400. et Salmaſ. ad Solin. p. 84 et 784.

nari *rabulam*, vel *ravulum* f. *ravum*, h. e. raucum. *Rhodopes*, fictum nomen; ut *Ravola*, et ductum, ut putant, a famofa illa meretrice, quae, quum Amafidis temporibus Sami apud Iadmonem cum Aefopo ferviiffet, a Xantho in Aegyptum abducta et redemta a Charaxo, Sapphus fratre, tantum ibi quaeftum fecit, ut et pyramidem curaverit exftruendam et donaria Delphos miferit. v. Herodot. II, 134. 135. Strab. XVII. Plin. XXXVI, 12. (ubi *Rhodope*, non, ut Graecis, Ῥοδῶπις vocatur) et Aelian. V. H. XIII, 33. ubi cf. Perizon. *terit*, λείχει. Grangaeus monet, *terere* libidinis verbum effe, ut ap. Petron. *perfufum os lacrimis vultu meo contero*, et *udam barbam* dici, ut ap. Catull. LXXIX, 8. *emulfo labra notata fero*. Cf. inf. ad v. 35.

5. Hunc verfum nonnulli fic interpretantur: Non mirum eft, Ravolam, vel te ipfum, fi tale facinus commiferis, triftem effe ob poenam, quam dederis, vel poenam metuere, quum etiam fervi non nifi dulciaria lambentes puniantur. Alii praeeunte Schol. ita: fervo, placentas lambenti, colaphum inpingimus; at ingenuo, feminarum lambenti inguina h. e. fellanti ignofcimus: adeoque non eft, quod ftupri caufa tibi timeas. Cf. XI, 174 fq. Hanc rationem illi praetulerim, etfi utraque dura eft, et verfum fere excidiffe fufpicari poffis. [3]

6. *hac facie*, qua tu es. *Crepereius* qui fuerit, vel qui fignificetur, ignoramus, etfi luxuriofum nepotem innui verborum contextus docet. Laudatur *M. Crepereius*, ex acerrima familia equeftri et difciplina, in Cicer. Verr. I, 10. et *Crepereius Calpurnianus* Lucian. T. I. p. 671. Quidam monent, nefcio qua auctoritate ac fide, noftro Crepereio cognomen fuiffe *Pollioni*, cuius luxuria inf. XI, 43 notatur. *praeftare*, pendere. *fatuos*, ftultos, qui pecuniam ei crederent non reddituro.

3 Schurzfleifch. laudat Rigalt. ad Phrynich. p. 34. qui libri ad Artemidor. p. 51. et Nunnef. non funt mihi in manibus.

9. *Rugae* tam ad tristitiam referri possunt, (v. sup. ad v. 2.) quam ad senectutem, propter inpurum vitae genus ocius obrepentem. Cf. inf. v. 16 sq. et 129. *modico*, exigua re, modicis opibus. *agebas equitem*, h. e. agebas partes divitis hominis, eius personam ferebas, *vernam*, quum tamen verna esses. Ita vulgo interpretantur: sed tum *verna* scribendum. *Verna* etiam adiective dicitur, ut *vernula*, et h. l. non ad servilem tantum Naevoli conditionem, sed ad scurrilem quoque dicacitatem referri potest: nam vernae, h. e. servi ex ancillis domi nati, a dominis mitius ceteris tractabantur, et tum facetiores, tum procaciores esse solebant; unde *vernile dictum*, *verniles blanditiae*, *vernilitas*, *verniliter*, *vernula urbanitas*. Cf. de Naevolo Martial. III, 95, 10. Sed *verna eques* h. l. est potius filius equitis, e serva genitus, ut ap. Martial. I, 85. *Vxorem habendam non putat Quirinalis, Quum vult habere filios: et invenit, Quo possit istud more. futuit ancillas, Domumque et agros inplet equitibus vernis.*

11. *Vehemens*, acer, *salibus intra pomoeria natis*, qui Ciceroni ad Div. IX, 15 *urbani sales*, et nobis *Städterwitz* dicuntur, facetiae, quales esse solent hominum in urbe liberaliter educatorum.[4] *Pomoerium* h. l. pro ipsa urbe vel muro positum: propria verbi vis nota ex Liv. I, 44. Gell. XIII, 14. et Varr. L. L. IV, 32. *Sylva comae*, comarum, ut nos: *ein Wald von Haaren*, *buschige Haare*, h. e. crines incomti, crispi et perplexi. *horrida s. c.* crines erecti: nam *horrere* et *φρίσσειν* proprie dicuntur, quae erecta sunt vel eminent, ut segetes, arma, pili, setae. *Coma sicca*, ut ap. Martial. X, 72, 11. cui obponitur *madida*, h. e. unguentis delibuta.

14. Homines molliores, glabri ut essent et cutem levigarent, pilos sibi vel evellere, vel psilothri et dropa-

4 Cf. Quintil. VI, 3. §. 17. et 102—105. Ernesti clav. Cicer. v. *urbanitas* et *urbanus*.

cis ope tollere, vel calida pice (*visco*) urere solebant.[5] *Bruttia fascia visci*, pro fascia Bruttii visci, h. e. repleta Bruttia pice. (epith. orn.) Haec pix laudatur Plin. XVI, 11. et passim medicis Graecis, qui eam Βρυτίαν adpellant.[6] *fruticante*, horrido, *buschig*, *struppig*, ut fere v. 13 *silva comae*.

16. *macies*, tamquam *veteris aegri*, valetudinarii, qui diuturno morbo inplicitus est et urgetur. *quarta dies*, quartana febris. *olim*, iam diu, (ut VI, 346) *domestica*, familiaris, solita, *eingenistet*.[7]

18—20. Comparant Plin. XI, 37. *Frons homini laetitiae et hilaritatis, severitatis et tristitiae index.* Cic. de Orat. III. *Imago animi vultus est, indices oculi.* Achill. Tatii Amor. Clitiph. lib. VI. Ὁ γὰρ νοῦς οὔ μοι δοκεῖ λελέχθαι καλῶς εἶναι ἀόρατος τὸ παράπαν· Φαίνεται γὰρ ἀκριβῶς, ὡς ἐν κατόπτρῳ, τῷ προςώπῳ.[8]

19. *utrumque*, et laetum et tristem.

22. *ut repeto* memoria, quantum memini, quod recordor.[9] In templis quoque et ad illa, inpr. Isidis ac Cybeles, saepe stupra aliaque flagitia commissa esse, iam vidimus sup. VI, 308 sq. 489 (*apud Isiacae sacraria lenae*) et al. Cf. ad v. 24. *Ganymeden*, eius statuam vel effigiem in templo Iovis; ut mox *Cererem* pro templo Cereris. Lactant. de falsa relig. I. *Imago*, inquit, *catamiti et effigies aquilae, cur ante pedes Iovis ponuntur in templis, et cum ipso pariter adorantur, nisi ut nefandi sceleris ac stupri memoria maneat in aeternum.* Vetus Schol. „Statuae, ad quas conueniebant cinaedi." Ganymedes quoque et Naevo-

5 Cf. Salmas. ad Tertull. de pallio p. 243.

6 Cf. Bochart. Geogr. Sacr. p. 660.

7 Ascensius: ex quotidiana facta quartana.

8 it. Chalcid. in Platon. Timaeum, Cassiod Ep. VIII, 14. Ovid. Am. I, 4, 17. Senec. Herc. Oet. 704. 5. et al.

9 Cf. Heins. ad Ovid. Ep. Her. V, 113.

lus catamiti; [10] et Iupiter, in cuius templo statua Ganymedis fuit, notissimus moechorum. (cf. VI, 59.) — *Pacis* sc. fanum s. templum nobilissimum, a Vespasiano exstructum iuxta forum in quarta urbis regione, quo non aliud Romae ditius fuit statuarum opumque copia. *advectae palatia Matris,* templum Cybeles, *Matris* Deum s. Magnae Matris, e Phrygia Romam *advectae,* (v. Liv. XXIX, 10—14.) quod in *Palatio* fuit. (Liv. XXIX, 37.) *secreta,* in quibus sacra arcana curantur, vel mysteria.

24. *Cererem,* Cereris templum, in VIII regione Vrbis, ad circum maximum. Plin. XXXV, 12. Verba, *nam quo non prostat femina templo,* non sine indignatione adiecta propter summam rei turpitudinem: nam *Ceres* dea castissima. Cf. VI, 50. XIV, 219. XV, 141. *prostat,* ut sup. I, 47. III, 65. VI, 123. Tertull. Apolog. c. 15. *Adiiciam, in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerumque aedituorum et sacerdotum tabernaculis, sub iisdem vittis et apicibus, et purpuris ture flagrante libidinem expungi.* Cf. Ovid. Am. II. 2. A. A. III. et al.

25. *Aufidio,* moecho notissimo; de quo cf. Martial. V, 63. al. *Notior Aufidio moechus,* ut *moechorum notissimus* sup. VI, 42. *celebrare,* v. Var. Lect.

26. *inclinare,* incurvare ad stuprum, ut inf. X, 224. vel *incurvare* ap. Martial. XI, 44. 5. et παῖδα κυνεῖν ap. Aristoph. in Ranis.

27—90. Verba Naevoli, ut vulgo putant; sed quaedam rectius poetae tribuentur.

28—30. [11] *Pingues,* crassas, ut mox *duri crassique coloris,* (παχὺ καὶ στερεὸν ἱμάτιον Farn.) et *pinguis toga, Sequanicae textricis alumna* et *Gallia* ap. Suet. Aug. 82. Martial. IV, 19, 1. VI, 11, 7. *Munimenta*

10 de illo cf. Plaut. Men. I, 2, 34. Lactant. I, 11. et Festus v. *catamitus.*

11 De hoc loco et de *lacernis* docte egerunt Ferrar. R. V. IV, 4. P. II. lib. I. c. 1. et 6 sq. Ruben. R. V. I, 6. et Salmas. ad Script. Hist. Aug. passim.

togae, quae togam a pluvia quasi muniunt; nam lacerna paenulave togae iniiciebatur pluviae vel frigoris arcendi caussa. [12] *coloris*, fili ac lanae. *male percussas pectine*, male textas. *Percutere, ferire*, κρούειν, σπαθᾷν, κερκίζειν, verba textoria. [13] *Pecten* male a quibusdam h. l. cum *radio* confunditur: illo calcatur, percutitur et densatur stamen, hoc stamini inseritur subtemen. *textoris Galli;* nam in Gallia vestes crassioris fili et lanae confici solebant. Cf. Martial. II. ll.

31. *argentum*, argenteum vas, *tenue* ac leve, vel potius numum veterem atque usu tritum, ut λυπρὸν ἀργύριον ap. Theophr. Char. IV. ubi cf. Casaub. *argentum venae secundae*, non purum s. pustulatum, sed cui multum aeris admixtum est.

32 sq. Etiam σπανίζει cinaedus iste scarabaeus, Farnab. More potius illorum hominum vulgarem opinionem de vi *fatorum* ac *siderum* (de qua v. sup. VII, 194—201. ibique not.) ad obscoenas res transfert, et facete transferre sibi videtur. Verba autem v. 32—37. non tantum Naevoli esse possunt, sed etiam poetae, illum lepide consolantis. Cf. ad v. 40. in Var. Lect. *Fatum est et partibus illis, quas sinus abscondit*, caeci fati vis est etiam in virilia, eorumque usum, vel libidinem. *Sinus* anterior pars togae, quae non modo pectus, sed etiam pudenda tegit. *Sidera tibi cessant*, non favent, non benigna sunt. Cf. sup. ad VI, 553 sqq. *Nil faciet*, tibi non proderit, *mensura incognita*, insolita et antea non visa, *longi nervi*, membri virilis. Cf. sup. I, 41.

35. *nudum*, v. sup. ad VI, 375. *Virro*, homo non modo nobilis ac dives, (v. sup. V, 39 sq. 98 sq. 128. 149. 156.) sed etiam cinaedus, de quo cf. Catull. epigr. 81. *Quamvis te nudum viderit*, ac bene men-

12 v. Ernesti ad Suet. Claud. c. 6. vit. D. Claudii c. 17 extr. et Heins. ad Ovid. Met. VI, 58.

13 v. Salmas. ad Treball. Poll.

tulatum, quo tamen libido eius maxime incenditur. *spumanti labello* prae inpatientia ac furore libidinis: nam in summo desiderio labra spumant saliva; unde proverbio dicitur *salivam*, h. e. adpetitum, *movere*, et nostrum, *den Mund wässerig machen*. Cf. Sen. Ep. 79. Pers. V, 112. Petron. 48. Similiter Apuleius dixit *undantibus labris*, et Martialis I, 97. *Vna lavamur, adspicit nihil sursum, Sed spectat oculis devorantibus Draucos, Nec otiosis mentulas videt labris.* Schurzfleischius: „Veram, inquit, caussam, cur *spumanti* dixerit poeta, adtulit Grang. sup. ad v. 4. ubi tamen non tangebatur *στοματομόλυνσις*, sed aliud Martialis, quod dicere nolo." *blandae tabellae*, literae amatoriae, quibus te blande multisque pollicitationibus *sollicitet* ad stuprum. *tabellae*, epistolae et diptycha, vet. Schol. [14] *densae* vel multae ac crebrae, vel potius, quia haec vox cum *adsidue* iungitur, longae ac copiosae.

37. Αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα κίναιδος, sua enim sponte ac vi Cinaedus (tamquam magnes) virum ad se trahit; *blandis* scil. literis moribusque adliciens: faceta παρῳδία verborum Homeri Odyss. Π, 294. (ubi v. Clark.) et Τ, 13. αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος, quae Latine expressit Valer. Fl. V, 541. Rigaltius comparavit vetus epigramma nondum editum, fortasse Meleagri: Μάγνης Ἡράκλειτος ἐμοὶ πόθος· οὔτι σίδηρον Πέτρῳ, πνεῦμα δ' ἐμὸν κάλλει ἐφελκόμενος. Grangaeus: „Nonnulli, ait, aliter legunt, sed glossema est cuiusdam Graeculi, tractum ex Graecorum proverbio: Πάντας γ' ἐφέλκων, οἷα μαγνῆτις λίθος. Scias autem, τὸ ἄνδρα amplum illud peculium signare, quod cinaedus labris vidit spumantibus. Sic Latinis *vir* est illa pars, qua viri sumus, et hinc uno verbo Graeci exsectos vocant ἀνδροτομημένους." Sed poetam in hunc sensum transtulisse verbum Homeri vix crediderim. Cf. Excurs. ad h. l.

14 De diptychis cf. Heins. ad Var. Lect. VI, 18. Salmas. ad Ovid. Am. I, 12, 27. Rutgers. hist. Aug. p. 16. et Dufresn.

38. *ulterius*, peius, maius, quemadmodum *ultima* dicuntur maxima, extrema, pessima, ultra quae non licet progredi, ut *ultima vitia*, *poena*, *crudelitas* cet. — *mollis*, cinaedus, pathicus.

39. Verba Virronis, vel cinaedi avari. *Haec dona.*

40. De verbis *computat*, ac *cevet* v. Excurs. ad h. l. *Ponatur calculus* — *labores* vel Virronis verba sunt, quibus Naevolus v. 43 sq. respondet, vel potius Naevoli, indignantis, munera quaevis non modo sibi exprobrari et nimis exiliter revocari ad calculos, sed illa etiam pluris, et officia sua, avaro praestita, minoris aestimari, quam par sit. *Ponatur calculus*, subducantur rationes adcepti et expensi. *Calculi* erant lapilli, qui in rationibus vel computatione adhibebantur. *tabula* ratiocinatoria s. calculatoria. Potest etiam esse codex adcepti et expensi.

42. *rebus*, quas dono mihi dedisti, vel, si Virronis verba sunt, quas tibi donavi. *labores*, ut *opera* sup. v. 28. de officio, in re turpi praestito. *numerentur* et aestimentur.

44. *Legitimum*, iustae magnitudinis. Cf. Var. Lect.

45. Naevolus cliens Virronis, qui omnia, etiam turpissima officia, ab eo exigebat. *Fodere* sensu quoque obsceno dicitur, ut *arare*. Cf. Martial. VII, 101. et sup. ad II, 10.

46. *Sed tu sane*, qui deformis, senex et hirsutus es, putabas, te tenerum ac pulcrum esse, tibique propterea gratis operam praestitum iri sperabas a me, qui tantam ceperim voluptatem ex labore. Vim sarcasmi facile senties. *dignum cyatho coeloque*, alterum Ganymedem, et aeque formosum, non minus dignum, qui in coelum raptus Iovi pocula ministrares. Cf. sup. ad V, 59.

48. 49. Verba, opinor, non Naevoli, sed poetae, Virronem eique similes adloquentis: Quid vos aliis pau-

peribus minusque dilectis *adseclis* ac *cultoribus*, h. e. clientibus donabitis, si ne *morbo* quidem, libidini vestrae, h. e. nobis, clientibus vestris, qui vestrae libidini satisfacimus, aliquid datis?

50—53. Etiam haec verba, ni fallor, non tribuenda sunt Naevolo, sed poetae, iisque continetur lepidum consilium, Naevolo datum, et amara inrisio et formae, et avaritiae, et mollitiei Virronis cinaedi: En formosulum illum et delicatum Ganymedem, cui tu potius, quum tam avarus sit, munera mittas, et quidem umbellam, ne sole obfuscetur, vel alium ornatum muliebrem, quum mulieris et amicae loco sit tibi! Haec verba spectant ad ea, quae Naevolus v. 46. 47, et verba v. 48 et 49 ad ea, quae ille v. 45 dixerat. Vulgo innui putant, nihil cinaedo tam ingrato donandum esse. Henninius: „Tales, inquit, *semiviri* vocantur Petronio, aliisque hinc *σπαταλοκίναιδοι*, qui umbellis, armillis et similibus crepundiis ad instar puellarum superbiebant; unde et ad maiorem indignationem addit, dona isthaec mitti *femineis calendis*, i. e. Martii." Nam Calendis Martiis, quae et Matronalia dicebantur, mariti uxoribus, amatores puellis munera mittere, et tam matronae, quam mariti sacra Iunoni facere solebant pro matrimonii felicitate: unde *femineis*, non quia omnes Calendae Iunoni sacrae erant. [15] *Vmbella*, s. *umbraculum*, *σκιάδιον*, (Dionys. Hal. VII.) velum vel linteum tegmen; quod *umbram* facit et supra caput suspensum arcet aestum. *(Parasol.)* *Succina*, armillae e succino, vel succino gemmisque distinctae. Gemmata dextrocheria; vet. Schol. Cf. sup. ad VI, 573. *natalis* dies Virronis, quo cognati et amici dona mittere solebant. *quoties ver incipit*, Calendis Martiis, quo mense veris initium est. [16] Vernum autem tempus propr.

15 Cf. Heyne ad Tibull. III, 1, 1. IV, 2, 1. Intpp. Horat. Od. III, 8. Ovid. Fast. III, 167 sq. Martial. V, 85. et Suet. Vesp. 19.

16 Male vet. Schol. ad hunc versum: „Matronalibus, quae sunt Calendis Aprilibus, quibus est *natalis* Veneris."

incipit VII Id. Febr. Cf. Varr. R. R. I, 28. et Plin. XVIII, 25. *madidum ver*, v. sup. ad IV, 87. — *Cathedra* etiam apte viro effeminato tribuitur. v. sup. ad I, 65. et VI, 91. *positus*, repositus, iacens vel sedens in *cathedra*, tamquam femina. Cf. Prop. IV, 5, 37. et Martial. III, 62, 7. *strata*, constrata tapetibus mollibusque cervicalibus. *Munera secreta*, secreto missa, et quae non audet palam ostendere, utpote pudenda et muliebria, quae ipsi tamquam feminae a Drauco missa sunt. *tractas*, v. Var. Lect.

54 sq. Iam aperte Naevolus in Virronem vel cinaedos ei similes, eorumque et avaritiam et mollitiem, debacchatur. *Passer* dicitur homo mollis et lascivus, ut *oscula passerina* et *prandium passerinum* Pompon. ap. Non. 2. n. 335. nam passeres in Venerem proni ac salaces, unde et esus eorum ad libidinem excitari, currusque Veneris ab illis trahi credebatur. [17] *cui*, in cuius gratiam tam avarus es et tot opes conligis? *montes*, vineis consitos. *Apula*, epith. orn. quoniam Apulia fertilissima Italiae regio fuit. Cf. Horat. III, 16, 26 sq. ibique Iani, Martial. X, 74, 8. et sup. ad IV, 27 in Var. Lect. *tot milvos intra tua pascua lassos*, h. e. latifundia tam ampla, ut etiam milvi ea transvolantes delassentur. Cf. Pers. IV, 26.

56. *Trifolinus ager* dici putatur ager Trifolii, opp. vel montis Campaniae, (quem Prateus nunc vocari credebat *Monte di S. Martino*, haud procul Neapoli) vel, quia Trifolium opp. aut mons a nullo scriptore memoratur, ager Campanus, qui vina tulerit *trifolina*, h. e. tertio foliorum exortu, adeoque tertio anno ad bibendum tempestivo. Vinum Trifolinum laudant Athen. I, 21. Martial. XIII, 113. et Plin. XIV, 6. ubi v. Harduin. *Suspectum iugum Cumis*, ut vulgo putant, Misenum prom. Cumis inminens et ruituro simile. [18] Hoc tamen

17 v. Athen. IX, 10. Plin. X, 36. et Cic. Fin. II, 75.

18 Cf. Burm. ad Valer. Fl. VI, 149.

a Cumis tribus circiter millibus passuum distat, nec, quod sciam, vitiferum fuit. Grangaeus suspicabatur, arduum montem, qui a balneis Triperquilinis absit MD passus, et ubi adhuc insignes Hamarum ruinae conspiciantur, designari, illum *suspectum* dici *Cumis* propter historiam, e Liv. XXIII, 35 sq. notam. Fuit etiam mons ad Cumas, et huic urbi inminens, de quo v. Heyne ad Virg. Aen. VI, 9 sq. et in Exc. III. Sed forte significatur h. l. Vesuvius, qui longius quidem etiam Miseno distat a Cumis, sed cineres tam late spargit, ut huic quoque urbi *suspectus* vocari possit. [19] Idem pulcherrimus omnium Campaniae montium, vitibus amictorum, dicitur Flor. I, 16, 5. Cf. Virg. Ge. II, 224. Martial. IV, 43 et al. *Gaurus* Campaniae mons, (hod. *Monte Barbaro*) inter Puteolos et Lucrinum Avernumque lacum, vini feracissimus. [20] *inanis*, viduus, puto, arboribus vitibusque tantum consitus. Cf. Oberlin. ad Vib. Sequestr. p. 324. [21]

58. *Nam quis plura, quam tu, dolia vini recondit in cella?* quis plura possidet vineta, et tamen tam avarus est, ut ne clientibus, quales nos sumus, vini quid det? *dolia*, cados, *linit*, eorum corticem pice, vel cera et gypso oblinit, *musto victuro*, (dat. pro genit.) ut multos annos duret. De vetustate vini, eiusque condendi, linendi et conservandi ratione v. Iani ad Horat. Od. I, 20, 2. 3. et III, 8, 10 sq.

19 v. Heins. et Burm. ad Valer. Fl. II, 620. IV, 509. et Intpp. Sil. XVII, 592 sq.

20 de quo v. Plin. XIV, 3. et 6. Stat. Silv. III, 1, 147. 5. 99. IV, 3, 65. Si Capaccio in Antiq. Puteol. c. 22 fides habenda, tres fuere montes in Campaniae finibus Gauri nomine adpellati, primus prope Massicum et Minturnas, alter circa Nuceriam et Surrentum, tertius prope Avernum et Lucrinum.

21 Grangaeus: „tibi non sufficiens, quique tibi tam inutilis, ac si nihil haberes." Vetus Schol. „superexhaustus, ut transacto vindemiarum tempore; aut quia vaporiferos specus habet; (adeoque concavus, cavernosus) aut melius est sic intelligere, quia omni arbore exspoliatus est, et solis vinetis vacat."

59. *Quantum erat,* quantula res fuisset. *exhausti* Venere, ut fere *exsorbere viros* inf. X, 223. *lumbos,* v. sup. VI, 314.

60—62. Num *hic,* in iugeribus tuis, *rusticus infans cum matre cet.* h. e. num iugerum tuum *melius legatum fiet amici,* testamento potius a te legabitur amico tuo, *cymbala pulsanti,* h. e. Gallo, vel pathico, Gallis simili, quam mihi drauco pauperique clienti tuo; qui libidini tuae satisfacio, nec patior muliebria, sed mariti vice fungor? Cf. Excurs. ad h. l. *rusticus infans,* verna, *cum matre,* ancilla, et *casulis,* mapalibus et attegiis. Quis sit *amicus cymbala pulsans,* non satis constat. Vulgo explicant Gallum, coll. VI, 515. VIII, 176. et vetus Schol. Archigallum.

63. *Inprobus,* inpudens, *es, quum poscis,* inpudenter postulas, vel postulare soles. *Sed pensio clamat* cet. responsio Naevoli, inportune et pervicaciter rogantis poscentisque. *pensio* pecuniae certis diebus solvendae pro conducto agro, vel domicilio, et coenaculo, vel pro argento, quod sumtum est fenore. *clamat,* adclamat quasi mihi, *posce,* h. e. me monet, cogit, urget, ut poscam.

64. 65. *sed adpellat,* poscit, ut id petam, vel rogat, ut poscam, (cf. ad VII, 158.) *puer unicus,* servus, qui mihi unicus est, ut Polyphemo unus fuit oculus, *per quem,* propter quem, quia unus fuit, *Vlysses evasit,* quique solus mihi satis non est, ne in discrimine rerum mearum verser vel tot molestiis premar, quemadmodum unus oculus non satis fuit Polyphemo; nam si duos habuisset, non evasisset Vlysses, vel ipse excoecatus esset. Ita vulgo mentem poetae capiunt. Crediderim tamen, *puerum* h. l. esse catamitum, qui *pusio* dicitur sup. VI, 34 sq. Sic quoque drauco melius conveniunt verba seq. *Alter emendus erit* puer, *namque hic unicus non sufficit,* non satisfacit libidini meae. Lubinus monet, de industria h. l. et infra aliquoties Naevolo, ut bipedi asello et stolido nebuloni, ineptissimum tribui ser-

monem, ut stoliditas ac stupor cum insigni turpitudine coniunctus in eo exprimatur. Rigaltius vero in Diss. de Sat. Iuven. suspicabatur, poetam, hyperboles Virgilianae (Aen. III, 636. 637.) carpendae mendaciique poetici rhetorico mendacio repercutiendae caussa, dixisse, adeo *latam* fuisse oculi Polyphemi *aciem*, ut *per* eam Vlysses evaserit. Ceterum notissima est fabula de Polyphemo Cyclope, et Vlysse, qui illo excaecato incolumis cum sociis evasit, ex Hom. Odyss. I, 182—542., Eurip. Cycl., Virg. Aen. III, 613—691. (ubi v. Heyne) et al. De Cyclopibus μονοφθάλμοις v. Heyne ad Apollod. I, 1, 1. p. 10. et de ingenti oculo Polyphemi idem ad Virg. Aen. III, 636. 637. *unicus* h. e. qui domino suo unicus est et solus. [22] *acies*, oculus. Vlysses h. l. et Ovid. ex P. IV, 14, 35 *sollers* dicitur, ut aliis poetis *versutus*, *fallax*, *pellax*, *duplex*, et Homero πολύμητις, ποικιλομήτης, πολύτροπος, πολυμήχανος, Διῒ μῆτιν ἀτάλαντος. Cf. Iani ad Hor. Od. I, 6, 7.

67—69. Facete pro, ambo vestiendi sunt, inpr. *bruma spirante*, h. e. hiemis tempore, quo frigidi spirant venti. *Quid dicam scapulis et pedibus servorum*, lepide pro, servis, quum vestes petunt et calceamenta, quibus humeri ac pedes tegantur. *Aquilone* scil. spirante. *Decembri*, hiberno: nam etiam aestivus est, qui etesias dicitur. v. Plin. II, 47. et 49. XVIII, 34. Dicamne, *durate* vos, fortiter tolerate frigus, *et exspectate cicadas*, adventum cicadarum, h. e. aestivi temporis? (cf. Plin. II, 26. et 27.) Interea illi frigore enecarentur. Lepida verba, haud dubie efficta ex Virg. Aen. I, 207. ubi v. Cerda et Heyne. Cf. Suet. Calig. c. 45.

70 sq. Facete draucus beneficia sua exprobrat, *ut*, quamvis, *mittas*, praetermittas, nihili facias, *cetera* officia mea ac beneficia, tibi praestita. *quanto metiris*

22 non, qui parem haud habet forma aut aliis dotibus, vel qui prae ceteris amatur, quo sensu h. l. vocem cepit Heins. ad Ovid. Met. III, 454. ubi pluribus de ea egit.

pretio, quanti facis. *tibi deditus devotusque cliens*, addictus et ad officia quaevis tibi praestanda paratus.[23] *uxor tua virgo maneret*, non gravida facta esset, propter tuam inpotentiam.

73. *ista* officia, hoc, scil. ut efficerem, quod tu ipse non posses. *quibus modis*, quam vehementer ac suppliciter.

74. *Puellam*, uxorem tuam, *fugientem*, e domo tua aufugere volentem, *amplexu* meo *rapui*, ex fuga retraxi. *Puella*, ut *virgo*, *nympha*, παρθένος, νύμφη, dicitur quaecumque in flore aetatis est; etsi nupta est, vel adeo iam peperit.[24] *Tabulas* dotis vel nuptiales *iam ruperat*, *et signabat* alias, (cf. II, 118.) alteri iam nubere volebat. In his tabulis solennia erant verba: *procreandorum causa liberorum uxorem duci*; et in divortiis *rumpebantur tabulae*. Cf. Tac. Ann. XI, 30. ibique Lips.

76. *Tota nocte*, totius noctis laboribus. *redemi*, placavi iram tibique reconciliavi.

77. *Te plorante* metu infamiae ac repudii. *foris*, ante ianuam cubiculi.

78. *Ad quem pervenit*, a quo auditus est. *lecti sonus*, crepitus. Cf. Catull. epigr. VI, 10. 11. et Ovid. Am. III, 14, 26. *vox dominae*, uxoris, prae libidinis inpatientia gannientis in concubitu et subantis. Cf. Horat. Epod. XII, 11. et Ovid. Am. III, 14, 25.[25]

81. *Quo te circumagas*, quomodo subterfugere poteris vim argumentorum meorum? quocumque te vertas, non ingrati animi excusationem invenies. *quae*, quaenam ex meritis beneficiisque meis, *prima aut ultima*, primo aut ultimo loco, *ponas*; quo fere sensu Virgilium

23 Cf. Heins. ad Ovid. Epist. Her. VII, 103.

24 v. Iani ad Horat. Od. II, 8, 23. III, 11, 35. 12, 2. Koeppen ad Hom. Il. γ, 130. et Heyne Obss. ad Tibull. III, 1, 21.

25 Vetus Schol. „In coitu non tacentis, quod virgo erat, ut sit mariti maior infamia.“

dixisse putant, *quae quibus anteferam* Aen. IV, 371. Bahrdt exponit: *quae prima aut ultima ponas* scil. in rationibus, ut sententia sit: quocumque demum modo rationes subduxeris, debitor mihi eris, nostrae rationes sibi non respondebunt, h. e. beneficia non paria erunt.

82 sq. Verba indignationis plena.

84. *Tollis* liberos, etsi spurios. v. sup. ad VI, 38. *Argumenta*, indicia, *viri*, liberos, procreatam sobolem, *gaudes libris actorum spargere*, eorum nomina inserere, vel potius passim adnotare, ut ad plures spectet liberos. Cf. sup. ad II, 136. *Foribus suspende coronas*; nam coronis ornabantur fores domus puerperae.[26]

86. *famae*, infamiae, *obponere*, quum, vel ne dicaris orbus esse et inhabilis soboli procreandae, aut mulier et cinaedus.

87—90. Lege Papia Poppaea cautum erat, ut caelibes ex testamentis nihil caperent, nisi e proxime iunctorum; orbi, non nisi dimidium; solitarii vero, h. e. unius filii vel filiae parentes, *legatum omne*, sive solidum;[27] utque decima pars legati *caduca* esset sive in fiscum *caderet*, si legatarius careret liberis.[28] Caducum *dulce*, quod ex insperato et mea opera tibi obtigit, et in te tuosque liberos, quos mihi debes, *cecidit*. Legatis enim haec conditio adiungi solebat: *quandoque libe-*

26 v. Meurs. Att. Lect. IV, 10. Sagittar. de Ian. vett. c. 56. §. 20. et Bartholin. de puerp. vett. p. 125. Cf. sup. ad VI, 51.

27 non maiorem tantum partem, quod Lipsius suspicabatur in Exc. ad Tac. Ann. III, 25—28.

28 Vlpianus tit. 17. *Quod quis*, inquit, *sibi testamento relictum, ita ut iure civili capere possit, aliqua ex causa deinde non ceperit, caducum adpellatur, veluti ceciderit ab eo*, (et in alium, vel fiscum) v. g. *si caelibi vel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel caelebs legi paruerit, vel Latinus ius Quiritium consecutus fuerit; aut si ex parte heres scriptus vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel peregrinus factus fuerit.* Cf. sup. ad VI, 38. quosque ibi laudavi, Bach. et Lips.

ros habuerit. Legis autem Papiae Poppaeae duae erant partes, *nuptialis* una, altera *caducaria*, quae de *caducis* legatis agebat.

89. 90. *Commoda praeterea iungentur*, adiungentur, adcedent per me, *multa caducis*, his legatis, quae in te tuosque liberos cadent, *si numerum, si tres*, h. e. numerum trium liberorum, *inplevero*. Multa enim praemia proposita erant iis, qui liberos, plurima vero iis, qui tres pluresve haberent.[29]

90. Verba poetae, similantis miserationem: *Iusta doloris — adfert*. *ille*, dives avarus, Virro. *quid adfert*, quid dicit, quo se excuset?

92—102. Respondet Naevolus. *Negligit*, contemnit me, non curat, nil dat. *bipedem asellum*, stultum hominem, qui eamdem operam gratis praestet, servum draucumque simplicem et robustum vel bene mentulatum, quem eodem modo decipiat. Cf. sup. ad I, 59.

93. *Haec* vero, quae de Virronis turpitudine et avaritia dixi, sunt secreta, *tibi soli commissa*, credita. *celare memento*, v. sup. ad V, 71. *intra te fige*, v. ad V, 12.

95. *pumice levis*, mollis et cinaedus. v. sup. ad II, 11 sq. et VIII, 16. *Qui modo omne secretum mihi commiserat*, tamquam familiari suo. Cf. sup. III, 113. *ardet* nunc ira et indignatione.

97. *quidquid scio*, omnia arcana, quodque secreto opera mea usus sit.

98. *aperire caput* vulneribus, h. e. vulnera ei infligere. *candelam*, ignem, *adponere valvis*, foribus, aedes meas incendere. Cf. inf. XIII, 145. 146.[30]

29 De quibus commodis et de celebri illo *iure trium liberorum* v. Lips. Exc. ad Tac. Ann. III, 25. Intpp. Gell. II, 15. et Rader. ad Martial. II, 91.

30 Rigaltius laudavit verba Curii Fortunatiani lib. I. *Luxuriosus adolescens nocte a meretricis domo expulsus cereum ardentem ante meretricis fores abiecit; domus arsit.* Nugantur, qui haec verba sensu

99. *Nec contemnas aut despicias*, cave etiam nihili pendas hoc, *quod his opibus* cet., vel potius, cave contemnas hominem tam mollem atque effeminatum, quoniam *his opibus*, h. e. divitibus, vel in tantis opibus, *numquam cara est annona*, pretium, *veneni*, h. e. tam divites homines emere et possunt et solent venenum, quo necent eum, a quo ne evulgetur turpitudo sua verentur.

101. *Ergo occulta*, secreta tibi a me commissa, *teges*, *ut et curia Martis Athenis*, Ἄρειος πάγος, (*Areum iudicium* ap. Tac. Ann. II, 55.) celeberrimum illud Atheniensium δικαστήριον in Acropoli, cuius iudices, Ἀρεοπαγίται, quidquid in eo agebatur, alto premebant silentio, (unde etiam proverbio quis dicebatur Ἀρεοπαγίτου σιωπηλότερος et στεγανώτερος) et κρύβδην ψηφίζειν solebant. Macrob. Sat. VII, 1. *Sicut apud Athenas Areopagitae tacentes iudicant, ita inter epulas oportet sileri.* [31]

102—122. Verba poetae, quibus conf. Petron. Fragm. IX. in Wernsdorf. Poet. lat. min. T. III. p. 75. et Salisber. Polycr. III, 12. *O Corydon*, o stulte: ex Virg. Ecl. II, 56. et 69.

103. *ut*, quamvis. *iumenta loquentur*, *et canis*, *et postes*, *et marmora*, quemadmodum proverbio dicitur, *etiam saxa loquentur*. Cf. Propert. I, 18, 4. et Habacuc. II, 11.

105. *Vela tegant rimas*, cf. Martial. I, 35, 5 sq. XI, 46, 3 sq. et sup. ad VI, 228. *iunge ostia*; claude fores, et quidem valvas. v. sup. ad IV, 63.

106. *taceant omnes*, v. Excurs. ad h. l.

107. *Quod tamen ille* dives dominus ac cinaedus *facit*, libidini indulgens, *ad cantum galli secundi*, h.

obsceno capiunt de poena moechorum deprehensorum, quorum natibus candela sit immissa, ut raphanus et mugil ap. Catull. XV, 19.

31 Cf. Meurs. de Areopago, Potteri Archaeol. Gr. I, 19. Scalig. ad Pausan. I, 28. Perizon. ad Aelian. V. H. V, 15.

ae. secundum, adeoque tempore antelucano, ut mox *ante diem:* nam gallus primum a media nocte canit, et deinde medio inter μεσονύκτιον et auroram spatio.[32] Quare galli noctu canant, disquirunt Cic. Div. II, 26. Plin. X, 21. s. 24. (ubi v. Intpp.) et Coel. Rhodig. XIV, 13.

108. *Proximus,* vicinus, *caupo ante diem,* iam eodem fere tempore, quo factum est, *sciet,* a servis comperiet, *et audiet* simul, *quae pariter finxerunt,* adfinxerunt, commenti sunt, *librarius, archimagiri* et *carptores,* h. e. servi: nam *Fama malum, quo non aliud velocius ullum: Mobilitate viget, viresque adquirit eundo.* Cum dilectu positus est *caupo;* nam in cauponam multi, iique rumigeruli, quotidie, et iam summo mane, conveniunt: praeterea *proximus* est. *Librarius* servus, scriba, qui libros, epistolas al. describit.[33] *Archimagiri,* ἀρχιμάγειροι, magistri coquorum. *Carptores;* v. sup. ad V, 120. et Lips. Saturn. Serm. II, 2.

110. 111. Senec. Epist. 47. *Infelicibus servis movere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet, virga murmur omne compescitur, et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt; tussis, sternutamentum, singultus, magno ulla voce interpellatum silentium luitur; nocte tota ieiuni mutique perstant: sic fit, ut isti de dominis loquantur, quibus coram domino loqui non licet.* — *Crimen componere,* fingere, commi-

32 v. Bochart. Hieroz. P. II. lib. 1. c. 17.

33 Alii servum, a *libra* pendenda sic dictum, designari putant, v. c. Plathnerus, cuius nota est haec: „*Librarius* sive a *libra,* sive a *libro* dicatur, optimo ille iure in culina. Quemadmodum enim lanipendia dicitur *libraria;* (sup. VI, 476.) ita nihil obstat, quin *librarius* hic dicatur librae praepositus culinariae. Nam et olim carnes per libram adpendi solitum. Magis tamen mihi placet posterius. Nam erant ferculorum diribitores, ad quos inter alia pertinebat brevibus ferculorum ordinem et numerum domino et convivis obferre, ut sciretur, quid et quantum quaque mensa adceptuiri essent, ut ex Petron. notum est.“ Sed h. l. de solis servis culinariis agi non necesse est, etiamsi *librarius* cum *archimagiris* et *carptoribus* iungitur.

nisci, ut ap. Cic. Verr. III, 61. *rumoribus malis*, quos de dominis suis spargunt, *ulciscuntur baltea*, h. e. eorum verbera. *Baltea* autem propr. adcipio de cingulis e corio, non de loris vel flagellis, quo sensu nusquam vox legitur; etsi sententia fere eadem est.

112. *per compita*, ubi plurimi homines conveniunt. *Nolentem* quaeri a garrulis istis, eorumque nugas audire. Conf. verba garruli ap. Horat. Sat. I, 9, 14 sq. *vinosus*, ebrius, qui omnia, etiam arcana, effutire solet. *inebriet*, facete h. l. de *vinoso* pro obtundat vel inpleat, *aurem*, ut *spiritus aëris flatibus venenatis inebriatur* ap. Sidon. Epist. I, 5. *aures sermonibus refercire*, vel *inbuere* ap. Cic. pro Rab. Post. 14. et Tac. Hist. IV, 7. Sic et Galli dicunt: *enivrer quelqu'un de son babil* s. *caquet*. Similiter fere Romani: *bibere*, *haurire*, *trahere auribus* vel *oculis*, pro cupidissime audire ac intentissime videre, metaph. ab aviditate bibendi petita. *aurem miseram*, tuam, qui sic misere torqueris: miserrimum enim est, garruli ineptiis patientes praebere aures.

114. *Illos* servos. *paulo ante*, sup. v. 93—101. *petebas*, scil. taciturnitatem.

116. *quam potare* tantum *Falerni*, vini praestantissimi; et quidem *subrepti*, furtim ablati, quod dulcius esse dicitur, *quantum bibebat Saufeia*, matrona, [34] *faciens* sacra [35] *pro populo*, pro eius salute, Bonae Deae, in cuius sacris largiter potabant mulieres; de quo v. sup. VI, 314 sq. ubi etiam ipsius *Saufeiae* vinolentae mentio facta v. 320 sq. *Pro populo faciens*, ut ap. Senec. Epist. 97. *Clodius adulterium cum Caesaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificii, quod pro populo fieri dicitur;* Cic. ad Att. I, 12.

34 male vet. Schol. sacrificans virgo Vestae.

35 ut ap. Cic. Mur. 41. et ad Brut. ep. 14. al. unde et *fieri* simpl. dixit Cic. ad Att. I, 12. vel *facere vitula* Virg. Ecl. III, 77.

Clodium credo te audisse, cum veste muliebri deprehensum domi C. Caesaris, quum pro populo fieret; et Cic. Legg. II, 9. *Nocturna mulierum sacrificia ne sunto, praeter olla, quae pro populo rite fiant.*

118. Venusta sententia, ut notissima illa Ovid. Fast. IV, 311: *Conscia mens recti famae mendacia ridet: Sed nos in vitium credula turba sumus.*

120 sq. *Lingua est pars pessima mali servi: deterior tamen* (quam lingua servi) *hic,* dominus est, *qui liber non erit ab illis, quorum* vitam sustentat, a servis, h. e. qui illis obnoxius est, eorumque linguas timere debet; vel, *hic tamen* dominus, *qui liber non erit* a cupiditatibus et vitiis, *deterior* est *illis, quorum* cet., h. e. servis suis. Hoc praeclare dictum e sententia Stoicorum: *πάντες κακοὶ δοῦλοι,* cui conf. egregia loca Horat. Sat. II, 7, 81—94. et Epist. I, 16, 63—68. Sed utraque ratio dura est, nec satis apta verbis, *lingua mali pars pessima servi,* a quibus tamen pendent vss. 121. 122. quod vel ex voc. *tamen* intelligitur. Cf. Excurs. ad h. l.

122. Descriptio servorum, quorum menstruum stipendium ac demensum erant quatuor, si Donato ad Terent. Phorm. I, 1, 9. vel quinque, si Senecae Epist. 80. fides habenda, modii frumenti, et denarii totidem; unde h. l. *farre et aere custodit,* sustentat, *animas,* vitam, ut sup. VI, 501. et inf. XV, 94.

123—129. Verba Naevoli.

123. v. Excurs. ad h. l.

124. *utile consilium dedisti* scil. sup. v. 118 sq. *sed commune,* quod non ad me tantum, sed ad Virronem quoque, vel ei similes, quin omnes pertinet homines.

125. *post damnum temporis,* maiori vitae parte transacta, et consumto aetatis robore. *deceptas spes* emolumenti, e laboribus officiisque, Virroni praestitis, ad me redundaturi.

126—129. Iuvenes comparent inpr. Horat. Od. I, 4, 21 sq. 14, 6 sq. II, 11, 5 sq. 14, 1 sq. et IV, 7. *decurrere*, ut al. *aevum currit, labitur, τρόχος ἅρματος γὰρ οἷα Βίοτος τρέχει κυλισθείς*, Anacr. IV, 7. 8. *Flosculus vitae*, ut *ἀκμή* et *ἀκμάζουσα ἡλικία*, vel *ἄνθος ἥβας ἄρτι κυμαίνει* ap. Pind. Pyth. IV, 281. et similia passim obvia. *angustae*, brevis. *Portio vitae*, iam initio a Parcis designata, ut *praemensae tempora lucis* ap. Tibull. III, 3, 9. et *vitae summa brevis* ap. Hor. Od. I, 4, 22.

128. 9. Quin adeo *dum loquimur, fugerit invida Aetas*, Horat. Od. I, 11, 7. *Serta, unguenta* et *puellae* spectant ad epulas et comessationes. *obrepit* praeclare de *senectute*, quae praeter opinionem et *non intellecta*, ita, ut vix ac ne vix quidem sentiamus, adventat: ut ap. Ovid. Met. X, 519. *Labitur occulte, fallitque volatilis aetas*, et Fast. VI, 771. *Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis.* Sic *obrepit adolescentiae senectus* dixit Cic. de Sen. c. 2. et *Auctumno obrepit hyems* Lucil. in Aetna v. 237. [36]

130—134. Respondet poeta, et quidem facete, apte consolans draucum et exhortans ad persequendum eumdem vitae cursum. *Ne trepida*, non est quod anxius sis animumque despondeas. *amicus pathicus*, cinaedus, a te drauco conrumpi cupiens. *Stantibus et salvis his collibus*, quamdiu Roma superstes erit. Cf. sup. ad VI, 296.

132. *et carpentis et navibus*, et terra et mari, *undique*, ab omnibus orbis terrarum partibus locisque, molles turpesque homines Romam confluunt, tamquam ad emporium libidinum. Δεινῶς et vere!

133. *Qui digito scalpunt uno caput*, molles, effeminati, ac bene comti, qui, si caput prurit, uno tan-

36 non, quia senectus et hominis et anni (hyems) pigra ac tarda est, quod ad Lucil. l. l. monuit Wernsdorf Poet. lat. min. T. IV. p. 138.

rum digito illud scabere solent, ne capilli apte compositi atque calamistrati turbentur. Sic Lucianus dixit; τῷ δακτύλῳ ἄκρῳ τὴν κεφαλὴν κνᾶσθαι, et *relatum ad caput digitum* Senec. Epist. 52. Id in Pompeio potissimum notarunt Calvus poeta ap. Senec. Controv. III, 19. Plut. in Pomp. Opp. T. I. p. 645. ed. Frft. et Ammian. Marcell. lib. XVII.

134. *Spes altera,* futuri temporis, longe *maior superest* tibi. Vetus Schol. „Multos inberbes habes tibi crescentes.“ *Tu tantum erucis inprime dentem,* lepidum consilium: comede herbas, ad Venerem exstimulantes, ut fortis sis et paratus ad libidinem exercendam. Talis herba est salax *eruca, (weisser Senf)* [37]

135—150. Verba Naevoli. *Haec exempla para felicibus,* hunc agendi modum praecipe iis, qui me feliciores sunt, aliis draucis, qui eodem vitae genere opes conlegerunt. *mea Clotho et Lachesis,* Parcae meae, *gaudent, si pascitur,* alitur, *inguine venter,* triste fatum iubet, me contentum esse tenui victu, quem mihi re Venerea paro. Vsque adeo infelix sum, ut vix industria inguinis ad victum subficiat; vet. Schol. *Lares parvi,* parva eorum simulacra, (inf. XII, 87. 88.) ad inopiam Naevoli spectant, ut *thus minutum* et *tenuis corona.* [38] *nostri Lares,* mihi faventes, [39] vel quorum parva simulacra tenui fortunae meae adcommodata sunt. Mihi inpr. domestici et vere familiares, qui et ipse tenuis sum fortunae; Lubin. *thure, farre* et *corona,*

37 de qua v. Colum. X, 108. 109. 372. Ovid. Rem. Am. v. 799. Burm. ad Anthol. lib. VI. ep. 76. Ramir. ad Martial. III, 75, 3. Scalig. ad Virg. Moret. v. 85. Hard. ad Plin. XIX, 8. XLIII, 10. al.

38 Cf. Iani ad Horat. Od. III, 23, 3. 4. 15. 16. 20. Heins. ad Ovid. Met. VIII, 637. Bentl. ad Horat. Ep. I, 7, 58. Heyne ad Virg. Aen. VIII, 543. Male vetus Schol. „Thus minutum manna vocant, aut in invidiam Deorum Penatium *minuto* dicit.“

39 cf. inf. XII, 89. Gron. Obss. I, 2. et ad Liv. 35, 12. Drakenb. et nos ad Sil. I, 118. XII, 193.

oblatis, tamquam muneribus, *Lares exorare*, h. e. orare vel valde orare, ut *thure multo vocare Venerem* dixit Horat. Od. I, 30, 2. et *thure supplicare* Plin. XIII, 1. pr. — *tenui corona exorare parvos Lares*, ut *Parvos coronantem marino Rore Deos fragilique myrto* ap. Horat. Od. III, 23, 15. 16. ubi v. Iani. Cf. simil. loc. inf. XII, 87. 88. [40]

139. *Quando ego aliquid figam*, forte captabo, (ut fere nos *erzielen* dicimus) ut metaphora a venatoribus petita sit, qui feras telis confixas capiunt. [41] Haec explicatio et simplicior est ceteris, et lepida, et ambigua: nam obscoeno quoque sensu capi potest. Tale autem genus dicendi et satirico, et Naevolo drauco convenit. Cf. Var. Lect. *quo sit mihi tuta senectus a tegete et baculo*, quo in senectute tutus sim a mendicitate. *tegete*, v. sup. ad V, 8. *baculo* mendicorum; nostrum *Bettelstab.* Simili metaphora Terentius dixit: *mihi vere res ad rastros redit*, Heaut. V, 1, 58.

140 sqq. Multo nunc plura, quam quae a mendicitate ipsum possint tutum praestare, sibi optat Naevolus: quae sunt vota vel stolidi hominis; (v. sup. ad v. 64. 65.) vel mollis ac delicati, qui in tali aevo ac vitae ge-

40 Male vetus Schol. „Coronatus floribus precari soleo."

41 Ita Prateus iam hoc verbum explicuit. Vetus Schol. „Constituam, componam, habeam: aut certe, quia in ceris vota *figuntur* apud templa: aut habeam, ubi maneam, aut supra quod incumbam senex." Lubinus: „Constituam, componam, habeam meae senectutis praesidium; fixum aliquid ac certum mihi statuam, vel certas divitias vobis adiutoribus adquiram." Rutgersius Var. Lect. V, 5. dictum putabat pro, figam vota f. voveam, quia veteres vota conceperint in cerea tabula, eamque imaginibus deorum, inpr. genibus earum, cera adfixerint. Eodem sensu poeta dixit *genua incerare deorum* inf. X, 55. ut ἐπισφραγίζεσθαι Philostr. Her. I, 17. *votum in alicuius statuae femore adsignasti*, vel *adligasti* Apul. Apol. I. et forte *incerat lapides fumosos idololatris religio* Prudent. Hamart. v. 405. Cf. Gonsal. ad Petron. p. m. 47. 48. Sed quaenam ex his rationibus non dura est?

nere multarum opum rerumque indiget; vel denique faceti, qui ridicula ineptaque hominum vota imitatur. Posterior ratio ceteris praestare videtur. Hinc et mox v. 146 sq. lepide dicit Naevolus: *fufficiunt haec, quando, quoniam,* quae dura fati necessitas est; *ego pauper ero; votum miserabile, nec spes his saltem,* ne horum quidem spes mihi est. *Viginti millia* sestertiorum, *fenus,* fenoris loco mihi solvenda pro sorte fenori data, scil. quando figam? *Pigneribus positis,* datis mihi a debitoribus, ut caverent mihi de pecunia mutua a me adcepta. En lepidum hominem, cui non modo magna, sed et certa pecunia in optatis est! *argenti puri,* (ut inf. X, 19.) non caelati, sine sigillis, ut ap. Cic. Verr. IV, 22. 23. nisi malis, sine scoria, ut *aurum purum* ap. Plin. XXXIII, 4. et 6. Illud etiam *grave* dicitur inf. XI, 41. *Argentum grave sine ullo opere et nomine artificis,* Senec. Tranq. an. c. 1. ubi v. Lips. *Vascula, quae Fabricius Censor notet,* h. e. quae sint decem pondo, et amplius. C. Fabricius Luscinus censor a. 478. P. Cornelium Rufinum, bis consulatu et dictatura functum, senatu movit ob luxuriae notam, quod coenae gratia decem pondo argenti facti haberet.[42] *Notare* et *nota* vocabula propria de censoria ignominia ac poena. *duo fortes;* robusti servi lecticarii, *de grege Moesorum,* servorum, ex Moesia (hod. Bulgaria et Servia) Romam advectorum. *Moesi* h. l., ut *Syri, Cappadoces* cet. ap. Martial. IX, 23, 9. Pers. VI, 77 al. Cur vero *duo* tantum servi? Modeste optat. Sed v. sup. ad I, 64. *cervice locata,* non conducta, sed sub me locata, subposita sellae ferendae, vel adcommodata mihi, in usum meum. Sed hae quoque rationes durae sunt. Cf. Var. Lect.

144. In sellis Romani non modo deferebantur in *circum* vel in theatrum, sed in iis quoque ibi persede-

42 Ita Gell. IV, 8. (ubi v. Intpp.) XVII, 21. Valer. Max. II, 9. Tertull. Apolog. c. 6. Sen. vit. beat. 21. Plut. in Sulla. Cf. Plin. XXXIII, 9. f. 54. et Pigh. Ann. T. I. p. 440.

bant. [43] *Securum* a turba urgente, vel quovis periculo, quod *duo fortes* propulsant. *Circo clamoso*, propter clamorem et plausus populi, ut *raucus circus* sup. VIII, 59. ubi v. not.

145. 146. Operam mihi praestent artifices, domumque meam exornent vasis affabre caelatis, vel plasticis artificiis. *caelator* sigillorum vasis arte inligandorum: *curvus*, incurvatus, adsiduus in multo labore, a me ipsi inposito.

146 sqq. Cf. sup. ad v. 140 sq. *Qui fingat facies*, v. Var. Lect. *facies* virorum illustrium, vel potius maiorum meorum.

147. *Quando*, quandoquidem, quoniam, *ego pauper ero*, quae dura fati necessitas est.

148 sq. Lepide dicit, Fortunam sibi aures cera obturare, (quo sensu Ovid. ex P. II, 8, 28. Prop. II, 16, 48. et alii de diis, preces ac vota non exaudientibus, eos *in vota surdos esse*, vel *surda aure negligere preces*) simulque ridet fabulam de Vlysse, qui, ne *cantu Siculo*, h. e. Sirenum, quarum sedes erat prope Surrentinum vel Pelorum prom. Siciliae, adliceretur, Circes consilio *remiges* s. socios *surdos* fecit, auribus cera obclusis, et se ipsum ad malum navis adligari iussit. v. Hom. Odyss. M, 39 sq. 166—200. et Hygin. f. 125. De vero sensu fabulae de *Sirenibus*, tribus petris, v. Herman. Mythol. T. I. p. 376. Heyne ad Virg. Aen. V, 864 sq. et ad Apollod. p. 37. 212. nosque ad Sil. XII, 33 sq. et XIV, 473 sq.

43 Cf. Lips. Elect. I, 19. et de amphith. c. 13.

IN

SATIRAM X.

ARGVMENTVM.

Homines ubivis fere terrarum vera ignorant bona, et opinata omnibus plerumque votis expetunt, in primis divitias, honores, eloquentiam, militarem gloriam, senectutem, pulcritudinem et robur corporis, quae tamen vel supervacua, vel etiam perniciosa sunt optantibus. v. 1—11. *Divitias qui possident, iis verendum est, ne iussu tyrannorum, ut Cassius Longinus et Seneca, vel manu latronum, vel veneno necentur.* 12—27. *Non mirum itaque, stultitiam hominum semper Heraclito fletum movisse, et risum contra Democrito, qui multo magis risisset, si nostris vixisset temporibus, quibus longe maior est luxus ac fastus.* 28—55. *Maxima potentia summique* h o n o r e s, *ad quos nonnulli adspirant, magnam iis invidiam, perniciem ruinamque parant, nec nisi a mobili plebis animo et Fortunae favore pendent, quo mutato is, qui paulo ante adorabatur a vulgo, ab eodem male tractatur, et ad scalas Gemonias indeque in Tiberim unco trahitur; quod suo damno experti sunt Seianus,* (56—107.) *et iam ante eum Crassi, Pompeius, Caesar et alii: nam pauci fuere reges vel principes civitatis et tyranni, qui non violentam passi sint mortem.* 108—113. *E l o q u e n t i a summis nonnumquam oratoribus, ut Ciceroni ac Demostheni, mortis causa fuit.*

114—132. *Gloria bellica cum vana brevisque est, tum maximis saepe imperatoribus exitiosa, ut olim Hannibali, Alexandro et Xerxi.* 133—187. *Longa vita multis obnoxia est incommodis ac malis: quippe senes plerumque sunt deformes, rugosi, infirmi, tremuli, calvi, mucidi, edentuli, uxori, liberis, sibi ipsisque captatoribus graves, expertes gustus, ad rem Veneream inhabiles, surdi, caeci, manci, obliviosi.* 188—239. *Quodsi vero corpore etiam ac mente valent in senectute homines, sentiunt tamen ac lugent alia eaque maiora mala, vel publica vel privata ac propria, qualia passi sunt Nestor, Peleus, Priamus, Hecuba, Mithridates, Croesus, Marius, Pompeius, quibus feliciores fuere Lentulus, Cethegus et Catilina.* 240—288. *Pulcritudo denique raro pudicitiam tuetur, multisque insidiis, iniuriis ac periculis subiecta est; quod docent exempla Lucretiae, Virginiae, Hippolyti, Bellerophontis et C. Silii.* 289—345. *Quae quum ita sint, Diis potius iudicium de eo, quod vere nobis conducat, permittendum, aut, si optandum aliquid, orandum est, ut mens sit sana in corpore sano, ut ea sit fortis, carens terrore mortis, laborum patiens et expers acrium adfectuum cupiditatumque: ita enim tranquillam atque beatam agemus vitam, quae a sola virtute ac sapientia, non a Fortuna, pendet.* 346—366.

Satira haec praeclarissima est et in perfectissimis Iuvenalis carminibus adnumeranda, quae tamen tractationis magis philosophicae vel declamationis, quam satirae speciem prae se ferre videtur. Poeta noster docet, homines tantum non omnes parum intelligere, quae vera, et quae opinata sint bona, eamque ob causam omnibus vulgo votis expetere, quae sibi nocitura sint. Hinc rhetorum more, quem etiam inf. in Sat. XIII. sequutus est, primum in exordio quasi breviter memorat, deinde copiose persequitur ea bona, quorum cupiditate desiderio-

que maxime ardemus, et quam noxia optantibus ea plerumque ſint ac fuerint, aptiſſimis oſtendit exemplis, ex hiſtoria deſumtis; quae quidem optima probandi ratio eſt. Exempla enim ad rem, quae explicatur, perſpicuam nobis reddendam longe plus valent argumentis, efficiuntque ut lector rei veritatem, quam antea perſpexerat univerſe, nunc quaſi ante oculos videat. In hac quidem diſpoſitione partium et coniunctione, qualis etiam eſt in Sat. VI. et XIII., nulla cernitur ars poetica; (nam ſingulae eo ordine atque transitione, qua in declamatione aliqua, ſibi ſuccedunt) at tanto maior in earum exornatione, quae admirabilis eſt et excellentiſſima. — Idem argumentum, praeter Lucianum, (Icarom. p. 205. et Navig. ſ. Vota p. 491. T. II. ed. Graev.) et Ariſtotelem aliosque Graecos, quorum libri περὶ εὐχῆς a Laertio et Proclo laudantur, copioſe tractavit Plato in Alcib. II. qui dialogus, paſſim in Comment. laudatus, Socratis continet doctrinam de precibus, quam in epitomen quaſi redegere Xenoph. Memor. Socr. I, 3, 1. et Valer. Max. VII, 2. ext. 1. quorum verba inf. ad v. 347 ſqq. adſcripſi. Platonis dialogum Iuvenalis ante oculos habuiſſe videtur, etſi totam ex eo ſatiram expreſſam eſſe nobis non perſuaſerit Heinſius de Sat. Horat. p. 107. In ſecunda etiam Perſii ſatira reperiuntur quaedam velut lineamenta ſeu primae lineae, quibus colores induxit Iuvenalis et pigmenta adſperſit. Quo autem tempore ſcripta ſit ſatira noſtra, non ſatis conſtat, et vana ſunt argumenta, quae ex v. 81. et 236 petuntur.

1—6. Fons primum et cauſa votorum vulgarium, quae plerumque eſt falſa opinio de veris bonis mente concepta, declaratur. Alcibiades ap. Plat. Alcib. II. p. 156. ed. Nürnbergeri: Ἐκεῖνο οὖν ἐννοῶ, ὅσων κακῶν αἰτία ἡ ἄγνοια τοῖς ἀνθρώποις· ὁπότε, ὡς ἔοικε, λελήθαμεν ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ ταύτην καὶ πράττοντες, καὶ, τόγε ἔσχατον, εὐχόμενοι ἡμῖν αὐτοῖς τὰ κάκιστα cet. et Socrates ibid. p. 180. Δοκεῖ μοι, ὥσπερ τῷ Διομήδει φησὶ τὴν

Ἀθηνᾶν Ὅμηρος (Il. ε, 127.) ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφελεῖν τὴν ἀχλὺν, Ὄφρ' εὖ γιγνώσκοι ἠμὲν θεὸν ἠδὲ καὶ ἄνδρα, οὕτω καὶ σοῦ δεῖν ἀπὸ τῆς ψυχῆς πρῶτον ἀφελόντα τὴν ἀχλὺν, ἣ νῦν παροῦσα τυγχάνει, τοτηνικαῦτ' ἤδη προσφέρειν δι' ὧν μέλλεις γνώσεσθαί ἠμὲν κακὸν ἠδὲ καὶ ἐσθλόν. *a Gadibus*, extremo occidente, *usque* ad *Auroram*, orientem, (ut Gr. ἠώς) *et Gangen*, ab una orbis terrarum tunc cogniti parte ad alteram; ut ap. Anacr. XXXII, 25. ἐκτὸς Γαδείρων, Τῶν Βακτρίων τε κ' Ἰνδῶν. *Gades* (hod. *Cadiz*) extrema Europae inſ. verſus occidentem; unde *hominum finis* ap. Sil. I, 141. ubi v. not. *Ganges* maximus Indiae fluvius, etiam maior Indo; unde *India intra et extra Gangem*. *Aurora* et *Ganges* deſignant orientem. Cf. Ovid. Met. I, 61. *Pauci dinoſcere poſſunt vera bona*, *atque* ab *illis multum diverſa*, bona opinata, vel quae bona nobis videntur, ſed mala ſunt. *Res fallunt; illas discerne: pro bonis mala amplectimur; optamus contra id, quod optavimus; pugnant noſtra vota cum votis, conſilia cum conſiliis*, Senec. Epiſt. 54. — *remota erroris nebula*, ſine errore, ac mentis caecitate vel ignorantia. Similiter ἀχλὺς ap. Plat. l. l. et *nubes*, *nubila*, *tenebrae*, *caligo mentis*, *invidiae* cet. dicuntur.

4. *Quid enim ratione* recta ac bona *timemus*, aut timere poſſumus ac debemus, ut malum, *aut cupimus*, ut bonum?

5—8. Socrates ap. Plat. Alcib. II. p. 140. ed. Nürnbergeri: Οὐκοῦν δοκεῖ σοι πολλῆς προμηθείας γε προςδεῖσθαι, ὅπως μὴ λήσεταί τις αὐτὸν εὐχόμενος μεγάλα κακὰ, δοκῶν δ' ἀγαθά; οἱ δὲ θεοὶ τύχωσιν ἐν ταύτῃ ὄντες τῇ ἕξει, ἐν ᾗ διδόασιν αὐτοὶ ἅ τις εὐχόμενος τυγχάνει; pag. 148. Εὑρήσεις δὲ καὶ τῶν νῦν ἔτι πολλοὺς, οὐκ ὀργῇ κεχρημένους, ὥςπερ ἐκεῖνον, (τὸν Οἰδίπουν) οὐδ' οἰομένους κακὰ σφίσιν εὔχεσθαι, ἀλλ' ἀγαθά. ἐκεῖνος μὲν, ὥςπερ οὐδ' ηὔχετο, οὐδ' ᾤετο· ἕτεροι δέ τινες εἰσὶν, οἳ τἀναντία τούτων πεπόνθασιν. et pag. 154. Οἱ πολλοὶ οὔτε ἂν τυραννίδος διδομένης ἀπόσχοιντο ἂν, οὔτε στρατηγίας, οὐδ'

ἑτέρων πολλῶν, ἃ παρόντα βλάπτει μᾶλλον ἢ ὠφελεῖ· ἀλλὰ κἂν εὔξαιντο ἂν γενέσθαι, εἴ τῳ μὴ παρόντα τυγχάνει. ὀλίγον δὲ ἐπισχόντες, ἐνίοτε παλινῳδοῦσιν, ἀνευχόμενοι ἅττ' ἂν τοπρῶτον εὔξωνται. Cf. Hom. Odyss. α, 32 sq. De verbis, *quid tam dextro pede concipis*, vid. Var. Lect.

7. 8. Cf. inf. v. 111. Senec. Epist. 60. 101. et 109. Valer. Max. VII, 2. ext. 1. *Facilis* proprie dicitur argilla et cera, quae facile fingi et tractari potest; hinc deus vel homo, eiusque animus, qui facile flecti ac moveri potest, et facile, quod optamus et precamur, facit, commodus, comis, benignus, *εὐκίνητος*, ut contra *difficilis* est inexorabilis, durus, pertinax, morosus, *ἀργαλέος, δύσκολος, χαλεπός, δυσχερής*. [1]

8. *toga* et *militia*, in pace et bello, pacis et belli temporibus. *Toga* insigne pacis, ut ait Cic. Pis. 30. qua Romani utebantur tempore pacis; unde pro ipsa pace h. l. et sup. VIII, 240.

9. *Torrens dicendi copia*, v. sup. ad III, 74. *facundia*, votis expetita a diis, *mortifera*, exitiosa *est multis*, ut Demostheni, Ciceroni et aliis. Cf. inf. v. 114 sq.

10. *Viribus ille confisus periit*, ut Milo Crotoniates, qui quum (iam grandis natu) arborem manibus scinderet, brachia eius occupata sunt, et a lupis consumtus est; vet. Schol. De *admirandis lacertis* ac *viribus* huius athletae, miserandaque eius morte v. Pausan. VI, 14. Strab. VI. p. 403. Aelian. V. H. II, 24. XII, 22. Athen. X, 2 pr. Gell. XV, 16. Ovid. Ibis v. 609. 610. Plin. VII, 20. XXXVII, 10. Philostr. vit. Apoll. IV, 9. Valer. Max. IX, 12. ext. 9. et Suidas.

12 sqq. Cf. Prop. III, 7, 1 sq. Senec. Epist. 88. et 115. de ira III, 32. et de tranquill. vit. I, 8. *Stran-*

1 Vetus Schol. „*Di faciles* satirice, ad mala peragenda faciles, vel ideo *faciles*, quia preces stultas audiunt."

gulat, *macerat*, vel potius, facit ut iugulentur a furibus, vel tyrannis, qui opibus eorum inhiant. [2]

14. Metaphora in Tiberium et divites; vet. Schol. *balaena Britannica*, propter multitudinem et magnitudinem balaenarum in oceano Britannico. Maximas tamen in Indico mari reperiri monet Plinius; quem vide de *balaenis* lib. IX, 3—7. et de *delphinis* ibid. c. 8.

15. *Temporibus diris*, quibus Nero imperabat inhiabatque divitum opibus. De morte Cassii *Longini* v. Sueton. Ner. c. 37. Cf. Lipf. et Ernesti ad Tac. Ann. VI, 15. *magnos Senecae praedivitis hortos*, v. Tac. Ann. XIII, 42. XIV, 52—56. 65. XV, 56. 60—65. et Xiphilin. in Nerone. *Senecae hortos clausit tota cohors*, ut ap. Tac. Ann. XIV, 60. *villam* Senecae *globus militum sepsit* cet. [3] *egregias Lateranorum aedes*; v. sup. Excurs. ad VIII, 147. *Rarus*, raro, iussu tyranni, *miles venit ad coenacula* pauperum, qui a tyrannorum insidiis tuti sunt. De *coenaculis* v. sup. ad III, 199. et VII, 118.

19 sq. Si in itinere vel *pauca* portaveris *vascula argenti puri*, *timebis gladium contumque*, h. e. insidias impetumque latronum; *viator* autem *vacuus*, qui nihil argenti aut pretiosi secum portat, *cantabit coram latrone*, liber omni metu et cura. Pulcra sententia, quam expressit Boethius consol. philos. lib. II. Similiter Ovid. de Nuce v. 43. 44. *Sic timet insidias, qui scit se ferre viator, Cui timeat: tutum carpit inanis iter.* Seneca: *Nudum latro transmittit, etiam in obsessa via pauperi pax est.*

2 Lubinus et alii respici putant fabulam de Mida, qui cibo in aurum converso strangulatus sit; unde Diogenes Cynicus in Epist. ad Chrysen: Μίδου τὴν κακίαν ζηλώσας, λιμόττων πλουτεῖς, βρόχοις ὥσπερ, χρυσοῖς ἀπαγχόμενος.

3 Henninius monet, subtiliter tangi divitias Senecae invidendas, quas inter facillime de vita beata, de animi tranquill. cet. scribere potuerit; eum tamen excusari a Lipsio in Proleg. ad Senec. et a se ipso Vit. beat. c. 17.

19. *Argentum purum* ad extenuationem dici putabat Lubinus, quoniam illud non tanti sit, quanti caelatum. Cf. sup. ad IX, 141. *Contus* proprie hasta dicitur praelonga, ponderosa et amentata. v. Intpp. Sil. XV, 687.

21. Praeclare de summa formidine, quae facit, ut vel *umbram arundinis* expavescamus, tamquam latronis umbra sit. Sic τὴν αὐτοῦ σκιὰν φοβεῖσθαι dixit Plato in Phaedone.[4] *ad lunam*, ad lunae splendorem.

22. *vacuus*, inops omnium rerum, ut *inanis* ap. Cic. Att. XIV, 3. et Plaut. Bacch. III, 4, 10. et Most. III, 1, 44. *Cantabit*, cf. sup. ad VII, 55.

23 sqq. Cf. Pers. Sat. II. *templis*, in quibus vota concipiuntur.

25. Vetus Schol. „Vsque ad Cerealem praefectum in *foro* Traiani *arcas* habuerunt Senatores, in quibus argentum aut pecunias tutius deponebant. Propterea et locus ipse, in quo erant *areae* positae, *Opes* dictae sunt.“ Idem inf. ad XIV, 261. „Antea solebant arcas aeratas facere, et ibi mittere pecuniam suam Senatores, et sic in foro *Martis* ponere. Verum per noctem a furibus exspoliatae sunt arcae, et coeperunt ex eo ad templum *Castoris* ponere. Ideo dicit, *Mars ultor galeam perdidit.*“ Plathnerus: „Loculis, inquit, tantum minora aera, maiora arcis tenebantur. Rara tamen potentioribus circa illa cura, dispensatoribus domesticas ordinantibus expensas, maiores summas argentariis. Plerasque enim pecunias in foro habebant apud Trapezitas duplicem ob causam, fenoris puta et custodiae. De fenore Noster intelligendus h. l. et sup. I, 105. IX, 140. de custodia Vlpian. lib. 30. ad Edict. et L. 7. §. 10. ff. Depos.“ Cf. inf. XI, 26. 27. et ad XIV, 260. 261.

25 sq. At non pauperibus, sed divitibus veneficia, aliaque pericula sunt timenda. Cf. Senec. Herc. Oet.

4 Cf. Virg. Aen. II, 755. Intpp. ad Stat. Theb. VI, 158 sq. et Horat. Od. I, 23, 6 sq. Barth. ad Claud. in Eutrop. II, 451.

Act. II. v. 652 sq. et Thyest. III, 1, 448—454. *aconita*, venena. v. ad I, 158. *Fictilibus* poculis pauperum, ut mox *gemmata* divitum. Cf. ad V, 39. et 41. *Setinum* vinum. v. sup. ad V, 34. *ardebit*, quoniam splendet *in auro*, h. e. aureo poculo, (ut sup. V, 39.) vel veneno mixtum est, vel potius austerum et calidum est, ut Falernum, de quo v. sup. ad IV, 138. 139.

28—30. Cur itaque magni aestimas opum adfluentiam et ostentationem, quae *alteri de Sapientibus*, antiquis philosophis, risum, *alteri* contra fletum movere solebat? Sed praestat forte h. l. ita exponere: Nonne itaque probas, quod philosophorum, quos suae aetatis homines stultos esse indicarent, alter riserit semper, et fleverit alter? Democritus enim Abderites perpetuo ineptias risisse hominum, Heraclitus autem (non Diogenes Cynicus, vel Anacharsis Scytha) stultitiam eorum et miserias deflevisse dicitur.[5] *auctor contrarius*, h. e. contrariae sententiae, scil. deflendas esse ineptias hominum et miserias.

31. 32. Facete dicit: facile est ridere, sed mirum, unde Heraclito tanta lacrimarum copia subpetierit. Quidam eo respici putant, quod ex hydrope mortuus dicatur Heraclitus. *censura*, vituperatio ineptiarum, expressa *cachinno*. *rigidi*, duri, acerbi; sed proprie *censura* est *rigida*. Cf. ad XI, 91 in var. lect.

33—46. Democritus perpetuo ridebat illis temporibus ac locis, (*urbibus* Thraciae, Abdera, et aliis) quibus nondum tam ridicula erat vanitas ornamentorum et magnificentiae; quanto magis risisset, si vixisset nostra aetate et Romae? Cf. Horat. Epist. II, 1, 194 sqq. *pulmonem agitare*, vexare, concutere, *risu* solutiore. Vetus Schol. „quia ex splene risum dicunt gigni.[6]

5 Cf. Senec. de ira II, 10. et de tranquill. an. c. 15. Lucian. Βίων πρᾶσις, et de sacrific. extr. Suidas, Laert. et al.

6 Cf. Harduin. ad Plin. XI, 37. l. 80. et Casaub. ad Pers. I, 12.

35. *Praetexta*, palmata; vet. Schol. Cf. inf. v. 99. *trabeae;* v. sup. ad VIII, 259. De *tribunali* v. Ernesti clav. Cic.

36—46. Describitur pompa Circensis ornatusque Praetoris vel Consulis, (nam idem magistratus v. 36 *Praetor* et v. 41 *Consul* vocatur, et *Praetor* olim Consulis, propriumque *ducis* nomen fuit) [7] ludis habitu triumphali (de quo hic locus classicus est) praesidentis. [8] inf. XI, 192. (*similis triumpho, triumphanti, Praetor sedet* in circo et curru.) De habitu triumphali v. Liv. XXX, 15. At v. Var. Lect. *Exstantem*, eminentem. *sublimem*, in curru alto. *medio*, medii, *in pulvere Circi;* nam pompa Circensis a Capitolio ad medium ducebatur circum. v. loc. class. Dionys. Hal. VII, 72. *tunica Iovis*, h. e. palmata, e Capitolio adcepta, aeque ac *toga picta*, quae propria triumphantium insignia fuere, et *Iovis optimi maximi ornatus* dicuntur Liv. XX, 7. [9] *pictae* acu. *Sarrana*, Tyria, (nam *Sarra*, צור, priscum Tyri nomen) h. e. purpurea. *aulaea togae* lepide pro toga laxa et ampla, quemadmodum molles dicuntur *velis amicti, non togis* Cic. Catil. II, 10.

40. *quanto*, cui ferendo.

41. Coronam auream *tenet* supra triumphantis caput et ab eius tergo, *servus publicus*, *sudans* prae labore, sub pondere, isque, *ne Consul sibi placeat*, nimis se efferat superbiatque tali honore, *eodem curru portatur*. [10] De *servis publicis* v. Lips. Elect. I, 22.

7 de quo v. Perizon. diss. de praetorio p. 8.

8 Cf. Lips. ad Tac. Ann. I, 15. et Salmas. ad Solin. p. 465.

9 v. Ruben. de re vest. I, 21.

10 v. Plin. XXII, 4. XXVIII, 4. XXXIII, 1. Tertull. de corona mil. c. 13. Ioseph. VII, 24. et al. Henninius: „Quae, inquit, Tertull. Apol. c. 33. ex eoque Zonaras et Panvinius de mortalitatis admonitione a servo subgesta, referunt, (eum scil. triumphanti identidem adclamasse: *Respice post te; hominem esse te memento*) illa gratis dicta et ex Philippi historia traducta videntur. — Stulta mortalium vota circa triumphos ea ratione damnat Iuvenalis, quod vel ipsa triumphi pompa quemvis doceat Fortunae vicissitudi-

43. *Da*, adde, praeterea. Triumphator manu tenebat *eburneum sceptrum* s. scipionem, (σκῆπτρον) imperii insigne, cuius summo s. capitulo insculpta erat *volucris*, aquila, praecipuum signum militare.[11] *Surgit*, est, exstat. Cf. ad VI, 529.

44 sq. De hac pompa triumphali cf. Appian. Pun. 66. Ioseph. B. I. II, 17. et Plut. vit. Aemilii Pauli. *cornicines*, χορὸς κιθαριστῶν τε καὶ τιτυριστῶν cet. ap. Appian. l. l. *praecedentia* currum triumphalem, *longi agminis officia*, longus ordo ministrorum et clientium officii causa (v. sup. ad II, 132.) praecedentium. *Quirites*, cives, inpr. clientes et ministros, *ad frena*, ad equos vel currum euntes, *niveos*, alba, vel potius candida (ab arte, creta a fullonibus adhibita) toga indutos.[12]

46. Facete de clientibus, *quos sportula*, (v. sup. ad I, 95 sq.) emolumentum, non verus amor, *fecit amicos*. *Defossa in loculis*, velut in terra, quasi numquam exinde egressura sit: facete et satirice in avaros; GRANG. Itaque, quae olim *defossa* erat *in loculis* patronorum, et parce ab iis data est clientibus.[13]

47. *Tunc* temporis, illa aetate, qua summa erat morum simplicitas, non tanta vanitas magnificentiae.[14] *invenit* sc. Democritus. Cf. sup. v. 28 sqq.

nem; hinc obiter mentionem servi illius facit, quem respiciens triumphator Fortunae inconstantiam considerare poterat, quum cuivis contingere possit, quod cuiquam."

11 v. Appian. Pun. 66. Liv. XXX, 15. Isidor. II, 18. Salmas. ad hist. Aug. p. 358. Fabric. Ind. in Prudent. lib. I. in Symm. et Barth. ad Claudian. de Cons. Olybr. et Prob. v. 205.

12 v. Plut. l. l. Lips. Elect. I, 13. et Manut. Quaest. per Epist. III, 1.

13 An defossa a clientibus, qui amicitiam divitum sectantur, ut colligant sportulas, iisque marsupia sua impleant? Sic Bahrdt reddidit: *beigesteckte Sporteln*. Sed vox *defossa* huic rationi minus convenit.

14 Quum haec, quae in urbe (Romae) fiunt, necdum essent reperta, i. e. maior severitas, et minor vanitas esset; SCHOL.

48 sq. Democritus, Abderitanus, exemplo est, *summos viros et magna exempla daturos,* qui aliis exemplo esse possunt, eximia ingenia, (Germ. *Originalgenies*) *nasci posse in* Thracia, *patria vervecum,* stupidorum hominum, (ut nostrum *Schöps*) *et sub crasso aëre* Thraciae, ut ap. Horat. Epist. II, 1, 244. *Boeotum in crasso iurares aëre natum.* Nam Boeotes, aeque ac Thraces, et in primis Abderitae stupidi habebantur, quod notum est ex Wielandi Abderitis, multisque proverbiis locum dedit.[15]

52. 53. Fortunam, quam tot homines colunt, et cuius vim timent, contemnebat et, si vel mala ipsi minari videretur, irridebat, ut quae nocere non posset sapienti recteque viventi. Summus h. l. contemtus duplici dictione proverbiali exprimitur. Nam *laqueum mandare* alicui dicitur, qui eum usque adeo despicit, ut, si vel laqueo suspendat se, id nihil curet, vel eum abire iu-

15 Sic *Abdera* Cic. ad Att. IV, 16 dicitur Roma propter stuporem senatorum. *Abderites* Cic. N. D. I, 23. Ἀβδηριτικὸν Cic. ad Att. VII, 7. *Abderitanae pectora plebis* Martial. X, 25. *Abderitana mens, Abdera pulcra, Diomedis equi, Teiorum colonia, Boeotica auris, Moschus resonat quid Boeoticum* cet. Britannicus monet, haec dicta esse ex stomacho in superbiam eorum, qui orti sanguine Romano ceteros contemserint, et ex Heracliti (etiam Hippocratis aliorumque) sententia, qui adfirmet, animam ibi esse prudentiorem, ubi aer sit siccior, ut Athenis, et hebetiorem, ubi crassior sit aer, ut Thebis. Henninius: „Recte, inquit, Curtius observat VIII, 9. (ubi v. Freinshem.) *ingenia hominum ubique formari situ locorum.* Ratio in promtu. Aer, qui omnia perspirat, varie se habet pro ratione climatum. Certum vero est, subtiliorem aërem multum conferre ad spiritus subtiliores, hos vero multum ad agilitatem et ad subtilitatem conceptuum. Hinc videas plerosque Italos, Seras, Gallos cet. praepollere ingenio Sarmatis, Hunnis, Moschis. Potentissima tamen haec caussa multum variatur ab institutione, educatione, diaeta, itineribus, cultura pertinaci ingenii, conversatione, commerciis. Maximum quoque hac in re momentum confert *bene esse natum,* quod paucissimi expendunt."

beat et se suspendere. Hic dicere solet, *restim cape et suspende te*, (ut ap. Plaut. Pers. V, 2, 34.) ut nos, *Geh zum Henker!* unde *res ad restim rediit* ap. Terent. Phorm. V, 4, 4. Indicium quoque contemtus et contumeliae erat *medium* alicui *ostendere unguem*, vel, ut Martial. II, 28, 2. (ubi v. Ramir.) dicit, *medium porrigere digitum*, qui *infamis* dicitur Pers. II, 33. (ubi v. Casaub.) *inpudicus* Martial. VI, 70, 5. *καταπύγος* Arrian. Epict. III, 2. quia extensus ille digitus reliquis contractis pudendam speciem exhibet, eoque cinaedi vel molles designabantur. Hinc probrosa eius porrectio facta.[16]

54. *Ergo*, quae quum ita sunt: vel quia pauci vera bona et mala dinoscunt, sup. v. 2 sq. *petuntur* aut *supervacua*, aut adeo *perniciosa* bona, quae nobis bona videntur, inpr. opes et divitiae, de quibus inde a v. 12 agitur.

55. *fas est*, licet per deos, h. e. Dii permittunt se rogari, et concedunt, quae nocitura sunt: nam *fas* dicitur, quod et dii et homines permittunt, quodque quum fit, Deus non irascitur; BRITAN. Sed v. Var. Lect. *genua incerare deorum*, v. sup. ad IX, 139 in not.[17]

56—113. Alii summos honores, tamquam verum bonum, votis expetunt, qui tamen hominibus quandoque perniciosi sunt; quod v. 61—107. exemplo Seiani, et v. 108 sq. Crassi, Pompeii ac Caesaris ostenditur. Socrates ap. Plat. Alcib. II, p. 150 ed. Nürnbergeri: Πολλοὺς ἂν

16 Cf. sup. ad I, 162. in Var. Lect. Schott. Obss. V, 3. et Alex. ab Alex. IV, 24.

17 precando prehendere deorum genua, qui habitus est misericordiam implorantium, et quidem toties prehendere genua, ut sudore incrassentur, et cera quasi inducta videantur; RAMIRES. ad Martial. I, 93. Cereis candelis oblatis illinere, vel cereos offerre diis, et eorum genibus affigere; TVRNEB. Adv. XXIX, 19. Deorum simulacra cera illinere, ut inf. XII, 88. et ap. Prudent. c. Symm. II Sancta sigilla ceris viderat, unguentis quae Lares madescere nigros; PRAT.

ἔχοιμεν εἰπεῖν, ὅσοι τυραννίδος ἐπιθυμήσαντες ἤδη, καὶ σπουδάσαντες τοῦτ' αὐτοῖς παραγενέσθαι, ὡς ἀγαθόν τι πράξοντες, διὰ τὴν τυραννίδα ἐπιβουλευθέντες τὸν βίον ἀφῃρέθησαν cet. Cf. Plin. VII, 40—45. ubi plura fortunae variantis exempla memorantur. Ceterum totus ille de Seiano locus eximia cum arte elaboratus, et potissimum repentina summae venerationis in acerrimum odium conversio, a servili metu tyranni mobilique vulgi ingenio profecta, praeclare declaratur. *praecipitat* in exitium. *Potentia subiecta*, obnoxia, exposita, *ingenti invidiae*, quam ob caussam minus quoque optabilis est. Cf. Horat. Sat. I, 6, 26. et 6, 47. *mergit* h. l. id. qd. *praecipitat*, ut contra *emergere se ex malis*.[18] *Pagina longa honorum*, tot honorum tituli, ut vix una eos capere possit pagina.[19]

58. *descendunt*, ex basi vel bigis (v. 59.) deturbantur, *statuae* nonnumquam potentissimorum, *restemque sequuntur*, iniecta reste detrahuntur, vel raptantur per urbem, v. sup. ad VIII, 18. *Restis sequi* et contra *duci* dicitur, ut *ensis* et *cera*.[20]

59. 60. Cf. ad VIII, 18. *rotas bigarum* vel quadrigarum, in quibus triumphales erant statuae. *caballis*, equis aeneis, statuis equestribus. *inmeritis*, falso: nam innuit epitheton, potentes potius hac poena dignos fuisse. Furor simul vulgi designatur, qui ne his quidem rebus parcit.

61. *Iam strident ignes*, quibus aeneae Seiani statuae funduntur.[21] *caminis*, fornacibus. *Ardet*, igni consumitur. *adoratus a populo, et ingens Seianus, et toto orbe secundus*, praefectus praetorio et se-

18 Cf. inf. XIII, 8. Sil. VIII, 285. et Virg. Aen. VI, 512. ubi v. Heyne in Var. Lect.

19 Vetus Schol. „Aenea *pagina*, quae ante imaginem eorum stans, omnes eorum gradus honorum inscriptos continet; quam nunc dicunt *tabulam patronatus*."

20 Cf. Heins. ad Valer. Fl. I, 122.

21 Vetus Schol. „Conflatur statua, ut pecunia inde fiat." At vid. v. 64.

secundus a Tiberio Imp., *cuius statuis sacra faciebant, quemque Tiberii collegam adpellabant, non in consulatu, sed in orbis terrae imperio*, ut utar verbis Xiphilini in Tiberio, quibus conf. Tac. Ann. IV, 2 extr. et Suet. Tib. 48. Ex his scriptoribus Seiani potentia et mors vel tironibus notae. De iisdem locus hic classicus v. 65—88 et praeclarus. *ex facie toto orbe secunda*, ex statua hominis t. o. secundi. Sic Rutilius Gallicus praef. urbi Germanico *proximus cervix ponderis inmensi* dicitur Stat. Silv. I, 4, 6.

64. *urceoli, pelves* cet. h. e. vasa vilia cuiusque generis.

65—88. Praeclare finguntur *sermones et secreta murmura vulgi*, (inf. v. 89.) ad Seianum eo tempore, quo unco ad scalas Gemonias trahebatur, conspiciendum insultandumque undique adcurrentis, cuius et laetitia, et curiositas, et levitas potissimum, metusque tyranni egregie adumbratur.

65—67. Haec sunt verba vel populi, Tiberio gratulantis de obpresso illo hominis monstro, vel quae quisque sibi dixit, exsultans laetitia ad primum nuntium, de caede ac poena Seiani ad se perlatum. Cf. simil. loc. sup. VI, 47—52. *Pone domi lauros*, v. sup. ad VI, 51. *duc in Capitolia — bovem;* nam maxima hostia summoque Deo mactanda est in tanta laetitia, tam publica quam privata, ut in triumpho. Vetus Schol. monet, Iuvenalis menti obversatum esse versum Lucretii: *Cretatumque bovem duci ad Capitolia magna.* *Duci* verbum propr. tam de victimis, quam, ut mox v. 66, de noxiis.[22] Ἐμφατικῶς bis h. l. ponitur. *Capitolia*, v. inf. ad XIV, 91. *Cretatum*,[23] niveum, candore similem cretae, qualis hostia diis superis, inpr. beneficis, ac Iovi, et in magna laetitia, mactari solebat. Cf. Virg.

22 v. Heins. ad Ovid. Met. XV, 114.

23 non, creta inmolationi designatum, quod contendebat Saubert. de Sacrif. c. 18. p. 427 sq.

Aen. IX, 627. 628. Ovid. ex Ponto IV, 9, 50. al. *Vnco*, in collum vel mentum fixo, perduelles damnati ad scalas Gemonias vel Tiberim trahebantur: quae satis nota res est. Seianum e scalis illis praecipitatum et triduo post in Tiberim proiectum esse, tradit Xiphilin. in Tiber. et Dio LVIII, 8. (αὐτὸν ὁ ὄχλος τρισὶν ὅλαις ἡμέραις ἐλυμήνατο, καὶ μετὰ τοῦτο ἐς τὸν ποταμὸν ἐνέβαλε.) Quae Tacitus de eius morte ac poena memoriae prodiderat, intercidere. *Spectandus*, spectaculo futurus ac ludibrio.

67—70. Verba populi redeuntis ab hoc spectaculo, et Seianum insectantis, non tam ex vero odio, quam ut suspicionem familiaritatis cum eo contractae a se dimoveat, et Tiberii vitet insidias. *Quae labra*, quam distorta ac deformata? *Quis vultus*, quam saevus et dilaceratus? *indiciis* v. Var. Lect.

69. *quo cecidit sub crimine*, v. sup. ad IV, 12.

70. *Quibus indiciis?* v. Var. Lect. *Quo teste probavit* Tiberius crimen? Abrupta oratio, et tam brevitas, quam multitudo interrogationem curiositati et adfectui sciscitantis plebis consentaneae sunt.

71. Verba, *Nil horum — Capreis*, ut et illa v. 73—81., non videntur esse poetae, sed vel occultorum Seiani amicorum, vel civium prudentiorum eorumque, qui rem omnem probe cognitam habebant. *Nil horum* factum est et cognitum, quae in iudicio capitali fieri ac cognosci et solent et debent. *Verbosa* tantum *et grandis epistola* Tiberii *venit*, in qua is multa de aliis rebus, et pauca de Seiano, nihil vero aperte de damnatione eius scripserat, veritus ne ita tumultus concitaretur. Nervius Sertorius Macro, qui a Tiberio in locum Seiani, praefecti praetorio, substitutus, et cum his literis ad senatum missus erat, veram Imperatoris mentem ac voluntatem clam declaraverat. v. Suet. Tib. c. 65. Dio LVIII, 4—8. et Xiphil. in Tiber. *Capreae* (hod. *Capri*) ins. ad sinum Neapolit. et Sirenum scopulos, ex adverso Surrenti, ubi villa fuit Iovis et arx Tiberii, qui,

relicto Romae Seiano, secesserat eo, ut libidinibus indulgeret. [24]

72 sq. *Bene habet — Remi*, respondet alter, qui caussam condemnationis cognoscere cupiebat. *Bene se habet* res, καλῶς ἔχει, iam omnem rem teneo ac probo, Germ. *gut!* Formula gratulantis sibi aut aliis de bono rei eventu; vel rem probantis, ut ap. Cic. Mur. 6. Liv. VIII, 6. al. Egregie de homine, curioso quidem, sed veram sententiam metu tyranni obcultante; ut et illa *nil plus interrogo*, quorum sensus est: haec damnationis caussa satis mihi idonea videtur ac proba; vel, nolo curiosius scrutari consilia factaque Imperatoris, quod nec fas est. Sic *nil ultra quaero plebeius* ap. Horat. Sat. II, 3, 188. ubi v. Bentl. [25]

73. *Sed quid* facit vel fecit, vel sentit, *turba Remi*, plebs Romana, a Romulo e Remo oriunda. [26] Vtraque vox contemtim posita de faece populi, eaque in factiones divisa, ut *turba mobilium Quiritium* ap. Horat. Od. I, 1, 7. Cf. Var. Lect.

73—81. Praeclare adumbratur ingenium et indoles plebis vel faecis potius Romanae, qualis sub Imperatoribus, et iam inde a bellis civilibus, fuit, et primum quidem v. 73—76 animi levitas et inconstantia, deinde v. 77—81 ignavia et servilis animus plebis, quae libertatem ac iura pristina sibi omnia eripi patienter fert, et

24 Cf. inf. v. 93. Plin. III, 6. Strab. I. p. 25. V. p. 171. VI. p. 178. Tac. Ann. IV, 67. Suet. Tib. c. 40. 43. et 65. Cluver. Ital. ant. IV. p. 1168. Heyne ad Apollod. p. 312. et Exc. VIII. ad Virg. Aen. VII, 735 sq.

25 Grangaeus male putabat, τὸ *bene habet* esse id. qd. *actum est de illo, mortuus est*, quod haec solennia morituri usurpare solerent, unde Scipio moriturus militibus eum quaerentibus respondenit, *Imperator bene se habet*, et haec formula etiam in sepulcris reperiatur, ut ap. Gruter. Inscr. p. 539. Cf. Var. Lect.

26 Sic *Remi plebs*, *nepotes*, *carmina*, *signa* ap. Martial. X, 76, 4. Catull. LVIII, 5. Stat. Silv. II, 7, 60. Prop. IV, 6, 80. ἄστυ Ῥέμοιο in Diodori epigr. Anthol. lib. I.

duas tantum res anxius optat, panem et Circenſes ludos. *Sequitur Fortunam* ſecundam, favor eius eodem, quo Fortuna, ſe inclinat, fidesque eius cum fortuna ſtat et cadit; unde *turba mobilium Quiritium*, et *ventoſae plebis ſuffragia*, ap. Horat. Od. I, 1, 7. et Epiſt. I, 19, 37. Cf. Hor. Od. I, 35, 25 ſq. *Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius ſecuti ſunt, hi, ſimul ac fortuna dilapſa eſt, devolant omnes*, Cic. ad Herenn. IV, c. 17 et c. 48. *Ut hirundines aeſtivo tempore praeſto ſunt, frigore pulſae recedunt: ita falſi amici ſereno vitae tempore praeſto ſunt; ſimulatque hiemem fortunae viderint, devolant omnes.* Similia loca vel veteribus ex Ovidio aliisque nota ſunt.

74 ſq. Eadem plebs, ſi Fortuna adſpiraſſet Seiani coeptis, *et ſecura ſenectus Principis*, h. e. Tiberius, ſenio iam confectus, (v. ſup. ad IV, 39. et 81.) et nihil mali ab amico et imperii conſorte metuens, *oppreſſus fuiſſet* a Seiano regnandi cupido, (non morte) *hac ipſa hora*, qua Tiberius occiſus eſſet, *Seianum diceret Auguſtum*, creaſſet vel ſalutaſſet Imperatorem. Praeclare ſic levitas vulgi notatur. [27] *Nurſia*, Etruſcorum et Volſinienſium dea, v. Liv. VII, 3. et Tertull. Apolog. c. 24. (*Aſculanorum dea Ancaria, Volſinienſium Nurſia, Ocriculanorum Valentia, Sutrinorum Nortia.*) Cf. Var. Lect. *Tuſco*, Seiano, alumno ſuo, genito Volſiniis ſ. Vulſiniis, (v. Tac. Ann. IV, 1.) quod Etruriae oppidum eſt, et hodie *Bolſena* dicitur.

77. 78. Populus Romanus, iam dudum et otio et iugo imperioque Caeſarum adſuetus, ac priſtinae libertatis immemor, huius recuperandae occaſionem, interfecto Tiberio, non adripuiſſet. *ex quo ſuffragia nulli candidato vendimus*, σαρκαστικῶς pro, ex quo ſuffragia comitiaque nobis ademta ſunt: nam ſuffragia olim venalia plerumque erant; unde tot leges de ambitu latae. [28]

27 Cf. Salmaſ. Exerc. Plin. p. 328.

28 Cf. Lucan. I, 178. Petron. de mutat. reip. Rom. v. 39 ſq.

Iam pridem, iam inde a Iul. Caesaris temporibus, qui comitia cum populo partitus est. Eius institutum reduxit Augustus, et ambitum multiplici poena coercuit. Tiberius autem, animis Romanorum fractis iam et servitio adsuetis, comitia prorsus e Campo in curiam transtulit, neque ea exinde populo reddita sunt. [29] *curas*, omnem curam reipubl. administrandae, creandorum impr. magistratuum legumque sciscendarum, *effudit*, dimisit; quod *εἰρωνικῶς* dictum est, quasi otii amore ac sponte, vel adeo libenter, sua iura Caesari et Imperatoribus concesserit. [30]

79. *Imperium* summum, et quidem tam civile, *fasces*, (dictaturas, consulatus, praeturas) quam militare, *legiones*. Vox *omnia* separatim capienda. [31]

80. *Continet se*, modeste coercet cupiditates suas, nihil amplius cupit, quam *panem et Circenses* ludos, quos tamen *anxius*, anxie, cupide, optat: contentus est, dummodo et facilem habeat victum, et voluptatem. *Panem*, sportulas, et congiaria vel tesseras largitionesque frumentarias. v. sup. ad VII, 174. [32] Tacitus: *Vulgus*, inquit, *cui una ex republica annonae cura*, et Ann. I, 2. *Caesar ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paulatim, munia Senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante: quum ferocissimi per acies aut pro-*

ibique Wernsdorf in Poet. lat. min. T. III. p. 31. 32.

29 v. Casaub. ad Suet. in Caes. 19. 41. et in Aug. 40. Tac. Ann. I, 15 ibique Excurs. Lips.

30 Similiter *effundere curam sui*, *verecundiam* et *odium* dixere Sen. de Ira II, 35. in Epist. 11. et Cic. ad Div. I, 9. §. 54. Cf. Wernsdorf poet. lat. min. T. IV. p. 340.

31 v. Burm. ad Sulpic. Sat. v. 38. et ad Phaedr. IV, 23, 5.

32 *Panis*, etiam civibus pro frumento datus, sed forte non ante imperium Traiani: (v. Lips. Elect. I, 8.) nisi huius rei auctor potius Hadrianus fuit, quod probabile sit ex eius edicto apud Cuiac. Obss. XXI, 6. Inde Plathnerus colligebat, hanc satiram sub Hadriano scriptam esse. Sed *panis* etiam h. l. de frumento accipi potest, et forsan debet, quia effinguntur sermones plebis eo tempore viventis, quo Seianus periit.

scriptione cecidissent, ceteri *nobilium, quanto quis servitio promtior, opibus et honoribus extollerentur; ceu novis ex rebus aucti, tuta et praesentia, quam vetera et periculosa mallent.* Cf. Var. Lectt. *Circenses*, v. sup. ad III, 223. [32]

81—88. Responsio aliorum civium, quorum animus servilis et metus tyranni egregie declarantur. *multos* Seiani amicos, vel suspectos certe de amicitia eius. [33]

82. Verba *Nil dubium; magna est fornacula,* tribui etiam possunt aliis civibus respondentibus. *magna est fornacula,* in qua Seianus ardet, et quae magnam hominum multitudinem capit. Cf. sup. v. 61 sq. [34] *Pallidulus* metu mortis. Lepide ponitur diminut.

83. *Brutidius* Niger, Aedilis, rhetor et historicus, de quo v. Tac. Ann. III, 66. et Senec. Suasor. VII. [35] *meus* amicus. *ad aram Martis* forte Vltoris, cuius aedes fuit in foro Augusti. v. Suet. Aug. 29.

84. 85. *Quam,* quantopere, *metuo,* [36] ne Tiberius, *male* se et maiestatem suam a senatu et civibus *defensam* ratus et arguens, ira furens *poenas* de iis *exigat;* aeque ac *Aiax,* Telamonis filius, qui, quum in iudicio super armis Achillis habito, *victus* esset eloquentia Vlyssis, ac *male defensus* a Graecis, testibus virtutis suae, (v. sup. ad VII, 115.) ex dolore et ira in rabiem versus, gladio et flagello in pecudes inruit, ratus se in plebem ac principes Graecorum saevire: de quo v. Sophoclis Αἴας μαστιγοφόρος. Praeclara comparatio Tiberii, qui post interitum Seiani, immanis belluae hominisque furibundi instar, in omne civium genus crude-

33 v. Dio Cass. LVIII, 7. 8. Suet. Tib. c. 61. et Xiphil. in Tiber.

34 Alii exponunt: ira Imperatoris incensa est, et aestuat. Britannicus: magnum est incendium, h. e. res maximi excidii et furoris moventur. Lubinus monet, poetam ludere antithetis, *magna et fornacula.*

35 Quidam putant, fictum h. l. nomen esse, et poetam respexisse ad Brutos, libertatis Romanae vindices.

36 v. Heins. ad Ovid. Met. VIII, 64.

lissime saeviit, (v. Suet. Tib. c. 61. et 62.) cum Aiace furente. Forte etiam satiricus poeta respexit tam ad stultam ignaviam, quam innocentiam Romanorum, quos insectatus est tyrannus, tamquam pecora essent, non homines.[37]

85—88. Praeclara imago plebis servilis, quae sequitur Fortunam, et temporum illorum, quibus servi etiam delatores dominorum erant.

86. *Dum iacet in ripa* Tiberis, antequam in fluvium proiicitur. Cf. sup. ad v. 66. *Caesaris hostem*, Seianum occisum, *calcemus* pedibus: quod contemtus, odii et insultationis signum est, ut *λὰξ ἐν στήθεσι βαίνειν* ap. Hom. Il. N, 618. *ἐχθροῖσιν ἐπεμβῆναι ποδί*, vel *θανόντι ἐπεμβῆναι* ap. Sophocl. in Electra et Aiace; unde *πατεῖν* pro *καταφρονεῖν*.[38]

87. *Sed videant servi nostri, ne quis eorum neget*, nos id fecisse, et nos accuset vel deferat tanquam Seiani amicos. *Ἤρκει γὰρ μόνον πρὸς κατηγορίαν τινὸς τὸ τοῦ Σεϊανοῦ φίλον ἢ γενέσθαι ἢ δόξαι*, Xiphil. in Tib. *Decreta accusatoribus praecipua praemia, nonnumquam et testibus: nemini delatorum fides abrogata: omne crimen pro capitali receptum, etiam paucorum simpliciumque verborum*, Suet. Tib. 61. Olim servis, qui dominum, res novas molientem, detulissent, libertas

37 Minime certe mihi probanda videtur vulgaris interpretatio: Quam timeo, ne Brutidius aliique cives, *victi* a delatoribus in iudicio, vel damnati, ac *male defensi*, propter iniquitatem iudicum, *poenas*, ab Imperatore metuendas, de se ipsi *exigant*, vel (ut Plathnerus, male coll. v. 187 et 326. aliisque locis) sustineant, perferant, ad exitum et effectum agant, h. e. mortem sibi consciscant, (quod multos fecisse tradit Suet. Tib. c. 61) exemplo Aiacis, qui *victus* ab Ulysse postremo pectus sibi gladio transfixit. Sic non bene haec verba cum iis, quae sequuntur, cohaerent; et quam durae, ne quid gravius dicam, sunt explicationes formularum *exigere poenas*, (qua nemo usus est illo sensu) et *ut male defensus*?

38 v. c. ap. Anacr. XLVI, 6. Σοφίη, Τρόπος *πατεῖται*; et ap. Aristoph. Equit. p. 596. Βουλὰς *ἀναπείσας καὶ στρατηγοὺς* [illegible]

praemii loco dabatur. Ad hanc vero conſequendam criminis quoque confictio ſubſiciebat regnante Tiberio, aliove tyranno, v. c. Domitiano; unde Nerva edicto ſervos crimen in dominos deferre vetuit, de quo v. Dio LXVIII p. 769. et Bach. Traianus p. 78 ſqq.

88. Notum eſt, iis, qui in ius vocati non ſrent, manus laqueosque iniici, eosque vi, *obſtricta*, conſtricta laqueis, *cervice*, ſ. collo obtorto, *in ius trahi* vel rapi potuiſſe.

90. Quae quum ita ſint, quis optabit, eosdem honores habere, quos habuit Seianus, et eadem pati, quae ille paſſus eſt? *ſalutari*, coli: nam clientes patronis officia praeſtare vel honorem habere ſolebant ſalutando, obcurrendo, ſectando, deducendo cet. *habere tantumdem* ſcil. divitiarum. Cf. Var. Lect.

91. *illi*, huic, alteri. *Curulis* ſella primum fuit regum, deinde magiſtratuum maiorum, puta, conſulum, cenſorum, praetorum et aedilium curulium. Hinc *ſummae curules* ſellae, vel ſummi curules honores et magiſtratus ſunt conſulatus, ut *maior curulis* ap. Stat. Silv. I, 4, 82.

92. *Tutor*, defenſor, *Principis* et imperii: nam Tiberius, quum *Capreas* ſeceſſiſſet, imperium Seiano tradiderat. Cf. ſup. ad v. 71. Sed *tutor Principis* h. l. dici videtur per ludibrium Tiberii, qui ad Seiani arbitrium nutumque ſe totum fingebat, et pupilli inſtar in eius tutelam venerat, vel ſponte ſe tradiderat. *rupe Caprearum*; nam Tiberius *Capreas ſe contulit, praecipue delectatus inſula, quod uno parvoque litore adiretur, ſepta undique praeruptis inmenſae altitudinis rupibus et profundo maris*; Suet. Tib. c. 40. De *Capreis* v. ſup. ad v. 72. *ſedentis*, praeclare; non tam regni ſedem quaſi habentis, quam conſumentis otium, et quidem tam ſegne, (nam *ſedere*, ἧσθαι et καθῆσθαι, de ignavo otio et obſcura vita ſaepe adhibentur) [39] quam

39 de quo v. Klotz. ad Tyrt. p. 143.

[illegible] (qui septem vere annos usque ad vitae finem Capreis commoratus est) forte et turpissimum posuit semel inusisse videtur, quod memorat Suet. Tib. c. 43. *Secessu Capreensi etiam sellariam excogitavit, sedem arcanarum libidinum* cet. — *angusta in rupe*, v. Var. Lect.

94. *Cum grege Chaldaeo*, cum mathematicis; nam ὁ Τιβέριος ἐμπειρότατος διὰ τῶν ἄστρων μαντικῆς ἦν, Dio LVIII. Cf. Suet. Tib. c. 14 et 69. *Vis certe*, optasne saltem? *pila*, pilos, et quidem primos centurionum pilos, h. e. primipilatus: qui militiae gradus et altus erat, et valde quaestuosus. v. inf. ad XIV, 197. Vulgo *pila* dicuntur tela Romanorum propria, et maiora (quorum et lignum et ferrum tricubitale erat), et minora. [40] *cohortes* puto h. l. dici tribunatus militum. v. sup. ad I, 58. *Egregios equites*, munus et dignitatem *equitum illustrium et laticlaviorum*. Ita sub Imperatoribus, quorum temporibus tribunatus erat militia equestris, dicebantur tribuni militum, qui, clara equestri familia geniti, censum habebant senatorium, et hinc lato clavo utebantur. v. sup. ad VII, 89. [41] *castra domestica*, praetoria, a Seiano constituta, qui dispersas per Vrbem cohortes praetorianas, una in castra (ad ipsam urbem, iuxta portam Viminalem, posita, de quo v. sup. ad VIII, 43.) conducendo vim praefecturae intendit. [42] *Castra* autem h. l. pro munere eorum, qui illis praesunt, h. e. pro praefectura praetorii.

96. 97. Summam potestatem etiam ii, qui nolunt ea abuti, habere cupiunt optantque, ut magis colantur, aut certe timeantur.

97. 98. *Sed quae*, quaenam, *praeclara et prospera tanti* aestimanda sunt, ut ea exoptes, *ut*, h. e. quam-

40 v. Lips. Mil. Rom. III, 4. et nos ad Sil. IV, 550.

41 Interpretes h. l. vel tacent, vel *egregios equites* existimant vocari praetorianos, ad custodiam Imperatoris selectos: quo potius *castra domestica* spectant.

42 Cf. Tac. Ann. IV, 2. Suet. Tib. c. 37. Dio et Xiphil.

vis, *rebus laetis par sit mensura malorum*, non minus mali admissum sit?[43]

99. *Huius* Seiani, *qui trahitur unco*. v. sup. ad v. 66. *praetextam*, summos honores et magistratus, qui cum maximo periculo solent esse coniuncti. Cf. sup. ad I, 78. et Ferrar. R. V. II, 3. qui monet, praefectos praetorio in praetexta fuisse, licet ius clavi non habuerint. *Fidenarum Gabiorumque*, minorum oppidorum municipiorumque Latii. v. sup. ad VI, 56. 57. et cf. Horat. Epist. I, 11, 7 sqq. *potestas*, magistratus, (ut ap. Cic. Tusc. I, 30. Suet. in Caes. c. 17. extr. et in Claud. 23.) *esse*, h. e. honoribus fungi, qui minores quidem sunt, sed securi, et a magno periculo tuti.

101. 102. *Aediles* infimi erant magistratus, (cf. sup. III, 162.) praeerantque *mensuris* ac ponderibus, quae, si iniqua essent, ab iis *frangebantur*.[44] Ad dignitatem per se parvam quam maxime minuendam valet dilectus oppiduli, quod *vacuum* incolis s. male habitatum, (non plane desertum: nam Aedilem habuit) et cuius Aedilis hinc *pannosus* est, h. e. pannis vestitus. *Vlubrae* tenue opp. Latii vel Campaniae in agro Pomtino, iuxta paludes. Cf. Horat. Epist. I, 11, 30. *vacuis*, v. sup. ad III, 2.

103. Ex his intelligitur, Seianum, aeque ac maximam hominum partem, (v. sup. v. 2 sq.) ignorasse, quae vera sint bona, et hinc exoptanda.

105—107. Seianus ad altissimos adscendebat honoris gradus, et ita graviorem sibi casum ruinamque parabat, similis ei, qui, modicis aedibus non contentus, turrim multorum tabulatorum exstruit, *unde altior est casus, et inmane praeceps*, praecipitium, *ruinae* (dat.) ad casum et violenter *inpulsae*, h. e. unde superiores turris partes magna cum vi ruere vel decidere possint.

43. Cf. Apul. Florid. p. 369. et Wernsdorf Poet. lat. min. T. V. p. 609. ed. Elmenh. et Plin. VII, 40—42.

44 v. Casaub. ad Pers. I, 130.

ita Horatius Od. II, 10, 10. dixit: *excelſae graviore caſu Decidunt turres*, et Claudian. in Rufin. I, 21 ſq. *Iam non ad culmina rerum Iniuſtos creviſſe queror. Tolluntur in altum, Ut lapſu graviore ruant.*

108 ſq. Cf. ſup. ad v. 56 ſq. et Senec. Epiſt. 94. *Craſſos*, M. Licinium Craſſum cum P. Craſſo filio interemtum in bello Parthico, quod gloriae aurique Parthici cupiditate incenſus moverat.[45] *Pompeios*, Cn. Pompeium Magnum, duosque filios, Cnaeum et Sextum.[46] Craſſi vero et Pompeii quales et quanti fuerint viri, vel tironibus notum eſt.[47]

109. Non Sulla deſignatur, neque Auguſtus, (nam neutrum *evertit* nimiae potentiae cupiditas) nedum Cinna, ſed Iul. Caeſar, qui viginti tribus in Senatu confoſſus vulneribus periit, poſtquam *Quirites domitos deduxerat ad ſua flagra*, h. e. in ſervitutem quaſi redegerat obpreſſeratque dominatu. Haec notio graviter ita et praeclare expreſſa eſt: nam liberae reipubl. temporibus ſervos tantum, non cives Romanos virgis, nedum flagellis, caedere fas erat. Cf. ſup. VI, 479 ſq.[48]

110. *Summus nempe locus petitus*, immoderata honorum regnandique cupiditas, ſcil. eos evertit. *nulla non arte*, omni arte, ac modo, per fas et nefas.

111. Cf. ſup. v. 7. et 8. *Magna vota*, quibus magna fortuna, res magnae expetuntur. *Numinibus malignis*, quae ſpecie indulgendi nocent, quae faciunt compotes malorum, quae dant inprudenter roganti, quo

45 v. Appian. hiſt. Parth. c. 22—65. et Plut. in Craſſo.

46 De quorum morte v. Appian. b. civ. II, 81—86. 104 ſq. V, 142 ſq.

47 Perierunt etiam alii et Craſſi et Pompeii in bello civili. v. Appian. l. c. I, 56. 63. 72. V, 70. Ad hos tamen poeta non reſpexit.

48 Putant menti poetae h. l. ſomnium Ciceronis de Iove flagellum tradente Auguſto puero (v. Suet. Aug. c. 94.) obverſatum eſſe, et hinc Auguſtum intelligi; quae coniecturae parum probabiles ſunt.

pereat. [49] Seneca Epiſt. 60. „*Eo, inquit, vota inimiciora, quo ceſſere felicius; inde maligni dii, qui nos exaudierunt, ut, quum ad ſumma evecti ſint, in profundum detruderent.*“

112. *Ad generum Cereris*, ad Plutonem, qui Proſerpinam, Cereris filiam, rapuit, h. e. ad inferos, *deſcendunt*, moriuntur. *reges*, v. ſup. ad I, 136. *morte ſicca*, vel, Schol. recte: „incruenta, ac per hoc naturali, morte ſua.“ (*αὐτομάτῳ θανάτῳ*)

114—132. Alii votis ſummam expetunt eloquentiam, quae pernicioſa fuit multis: quod probatum exemplis *Demoſthenis* et *Ciceronis*, ſummorum oratorum.

115. *Quinquatrus* maiores (nam et minores vel minuſculae erant, quae Idibus Iun. celebrabantur) dies feſti, ab omnis generis artificibus artiumque ſtudioſis in honorem *Minervae*, praeſidis artium, acti, et ſic dicti, quod vel quinque diebus continuis, vel a die quinto poſt Idus Martias (XIV Cal. Apr.) agitabantur. v. Ovid. Faſt. III, 809 ſq. VI, 651 ſq. Intpp. Gell. II, 21. et Suet. Dom. 4. Vetus Schol. „*Quinquatribus*, aut quod intra *quinque atria* fiunt, aut *atria* abundat: nam dies quinque in uno feſto.“ Chariſius I. „*Quinquatrus* a *quinquando*, i. e. luſtrando, quod eo die arma Ancilia luſtrari ſint ſolita.“ His Quinquatribus diſcipuli feriabantur, (Horat. Epiſt. II, 2, 197) novique diſcipuli ſtipem (*minerval*) ſolvebant magiſtris, qui exiguum hoc munus Minervae dedicare ſolebant. [50] Hinc diſcipulum, *qui adhuc uno aſſe colit Minervam* dici puto tirunculum, qui vix in diſcipulorum receptus eſt numerum, et praeceptoribus nondum quidquam dedit praeter illam ſtipem, quae dono data eſt Minervae; vel, qui *adhuc Minervam colit*, artes diſcit, et quidem *Minervam uno aſſe partam*, ad quam ſibi aditum quaſi paravit ſoluta illa ſtipe; vel potius: qui *colit Minervam*, diſcit artes,

49 Haec ſunt verba Gronov. Obſſ. III, 15.

50 v. Heinſ. ad Ovid. Faſt. III, 829.

et quidem *uno adhuc asse partas*; h. ei rudimenta artium, vel elementa, quorum cognitionem sibi peperit, postquam magistris exiguam tantum mercedem vel minerval dedit. Cf. Var. Lect. [51]

117. *Quem* puerulum, ad scholam euntem, (praeter paedagogum) *sequitur vernula, custos capsae*, servus, capsarius, qui libros fert in capsa s. cistula. v. Intpp. Suet. Ner. 36. et Vlpian. l. si collectaneus, D. de manumiss. vindicta. Epitheton angustiae et diminut. *vernula* ad infantiam discipuli designandam spectant.

118. *Eloquio*, eloquentia, qua Demosthenes adversus Antipatrum et Macedonas, Cicero adversus M. *Antonium* triumvirum, usus est, *uterque periit*, ille hausto veneno, hic manu C. Popilii trib. mil. Vid. Plut. vit. utriusque. Quintil. Declam. CCLXIX. *Quid ego dicam*, inquit, *quantum civitati profuerit eloquentia, sibi nocuerit? Summos utriusque partis oratores videamus. Nonne Demosthenem illum oppressum veneno scimus? Nonne Ciceronem in illis, in quibus toties placuerat, rostris poenae expositum?*

119. Cf. sup. v. 9. 10. et ad III, 74.

120. *Ingenio* facete pro, Ciceroni, viro tanti ingenii, vel propter ingenium.

120. 121. Ciceronis *manus*, quae Philippicas scripserat, (vel dextra, vel utraque, de quo v. Senec. Suasor.

51 Plathnerus ad v. 116. haec notavit: „Haec trahunt in ignominiam rhetoricae professionis, quam trioboiarem fuisse opinantur. Sed Rhetores et Sophistae publico alebantur stipendio; nec unquam Minerva eloquentiae praeses habita, sed artium. *Uno* autem *asse parta*, emta, *Minerva colitur* puero prima rudimenta discenti, sive quod imagunculas Minervae ad ludos pueri habebant, sive quod ab asse olim denominabantur discipuli: nam et iiqui qui prima elementa discebant, *dupondii* olim vocabantur, ut ostendit Iustin. in orat. de method. iur. doc. § 2. quod scil. assibus pretii essent, ut tradit Cuiac. Obss. XII. extr." Vetus Schol. „Vilioris pretii fictilis Minervae signum; aut certe certum nunc ostendit puerum, qui adhuc discit, et arcula sequitur comes, aut qui nunc adhuc eloquium habet."

VII. et Wernsdorf. poet. lat. min. T. IV. p. 422.) et *cervix*, caput, iussu Antonii, a Popillio, quem ipse olim in causa capitis defenderat, abscisa, et adfixa *Rostris*, e quibus orationes illae erant dictae. Haec facta non essent, si Cicero *pusillus*, vilis, *causidicus*, nec tantus fuisset orator.

122—126. Facete exprimitur haec sententia, quae et vera et acuta est: Cicero non periisset, si tam malus orator fuisset, quam malus poeta fuit.

122. Lepide et apte inseritur notissimus hic Ciceronis versus, quo de oppressa a se Catilinae coniuratione ipse gloriabatur. Hunc versum merito propter κακοφωνίαν, ut et omnem Ciceronis poesin, Virgiliique prosam, irriserunt etiam Sen. Declam. III. Quintil. IX, 4, 4. XI, 1. Sen. de ira III, 37. Diomed. II. et alii.[52] *Natam* simpl. expono factam.[53]

123. Poeta transtulit et sic perstrinxit verba Cic. Phil. II, 46. *Contemsi Catilinae gladios, non pertimescam tuos.* — *potuit*, potuisset. *sic*, tam male, inconditе, inepte.

124—126. *Ridenda poemata* scripsisse *malo*, quam *divinam* illam orationem *Philippicam*, *quae proxima a prima*, post primam, *volvitur*, sequitur, legitur, h. e. quae secunda est. Hac oratione Cicero omnia Antonii flagitia commemorat, et acerrime eum insectatur. Notum autem est, (vel ex ipso Cic. ad Att. II, 1.) eum orationes XIV in Antonium non *Antonianas*, sed *Philippicas* inscripsisse, tamquam argumento et libertate dicendi

52 Male eum defendere conabatur Turneb. Adv. VII, 19. putans, veteres in deliciis habuisse iterationem earundem syllabarum, et posteritatem, multis in rebus ineptius lascivientem laudantemque, perperam fastidire, quae de industria, ut venusta, adfectaverint antiqui.

53 Henninius: „maximo periculo elabsam, meis auspiciis coniurationi Catilinariae exemtam; quemadmodum *coelo mitti*, et *orco redire*, *nasci* cet. dicebantur res, quae desperatae paene, nihilominus ceu quandam ἀποκατάστασιν felicem sortiebantur eventum."

similes Philippicis, a Demosthene in Philippum regem Maced. habitis.

126. *illum*, Demosthenem, qui, ne Antipatro traderetur, venenum hausit.

128. Praeclara et iusta laus Demosthenis. *Torrentem*, v. sup. ad III, 74. *Moderantem frena theatri*; Athenienses in concionibus, quo volebat, flectentem: metaphora frequens, petita ab equis, qui frenis vel habenis flectuntur. *Theatrum* autem passim concio populi dicitur, quoniam ibi consultare Graecis mos erat. [54]

129 sq. Fortuna adversa ita tulit, ut clarissimus orator evaderet Demosthenes, qui multo felicior fuisset, si patris frequentasset officinam, non scholas rhetorum, si faber aerarius fuisset, non orator. *Diis adversis genitus*, ut *natus diis iratis* et *Vertumnis iniquis* ap. Horat. Sat. II, 3, 8. 7, 14.

130. *Pater* Demosthenis fuit faber aerarius, vel, ut Plutarchus (in vita Demosth. Opp. T. I. p. 847. C. ed. Frft.) tradit, ἦν μὲν τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ὡς ἱστορεῖ Θεόπομπος· ἐπεκαλεῖτο δὲ Μαχαιροποιός, ἐργαστήριον ἔχων μέγα καὶ δούλους τεχνίτας τοῦτο πράττοντας. Eidem tamen si fides habenda, mortuo demum patre filius ad rhetorem a matre missus est. Cf. Valer. Max. III, 4. ext. 2. Sidon. II, 23. et 188. *lippus fuligine ardentis massae; nam opifices, per quorum manus sterile terrae genus et informe perpurgatur, multa fuligine oblinuntur*, ut utar verbis Senec. Epist. 94.

54 v. Ernesti clav. Cic., Lips. ad Tac. Hist. II, 80. et Harles ad Corn. Nep. Timol. c. 4. Hinc et Sidon. XXIII, 136 sq. *Qui Pandioniam movebat arte Orator caveam tumultuosus, Seu luscum raperetur in Philippum, Causam seu Ctesiphontis actitaret, Vir semper popularitate crescens, Et iuste residens in arce fandi.* Mancinellus verba nostra perperam eo referebat, quod Atheniensibus persuaserit Demosthenes, ut pecuniam publicam, quam insumerent in theatra, in belli adparatum inpenderent.

131. Ab officina ferraria ad scholas rhetorum pater filium misit, ut hic animum non ad artem, quam ipse tractabat, sed ad studium eloquentiae adpelleret.

132. *Vulcano*, fabro aerario, (nam poeta ad officinam Vulcani in Lemno vel Lipara ins. respexisse videtur) *luteo*, fuligine oblito, atro, squalido, deformi: nam fabrorum vultus manusque fumo ac fuligine squalere et nigreri solent. Cf. inf. XIII, 45.[55] *ad rhetora* Isaeum, non Isocratem, ob paupertatem, ad quam ut fraude et negligentia tutorum redactus erat. v. Plut. l. c. p. 847. 848.

133—187. Alii adspirant ad rei militaris gloriam, quae cupiditas tum summis imperatoribus, v. c. Alexandro et Hannibali, tum patriae exitiosa fuit.

133. 134. Tropaeum designatur, vel *bellorum exuviae* s. spolia, e tropaeis suspensa; et v. 135 sq. triumphus, vel spolia hostium in triumpho ducta, et quidem proelio tam terrestri, quam navali capta. Ad tropaea non referri possunt h. l. omnia, certe non *arcus*. "Tropaea" (v. Var. Lect.) dicuntur *trunca*, a prisca eorum forma: nam detruncatis arboribus vel earum truncis spolia victorum hostium adfigebantur.[56] *Buccula*, παραγναθίς, lamina flexilis, *de casside pendens* eique adfixa ad malas utrasque, quae *buccas* auresque tegebat, et vinculis constringebatur sub mento vel loris, quae Suidae ὀχεῖς vocantur: unde Sidonius vel Soll. Apollin. III. epist. 3. p. 64. *Alii*, dicit, *de concavo tibi cassidis exituro flexilium laminarum vincula diffibulant*.[57]

55. Alii exponunt: igne coloris lutei. Sed *lutum*, si prima syllaba, ut h. l., corripitur, est id. qd. coenum s. limus, si producitur, est herba flavi coloris, qua tingitur. De ea v. Broukhus. et Heyne ad Tibull. I, 8. 52. Heyne et Voss ad Virg. Ecl. IV, 44. Harduin. ad Plin. XXXIII, 5. s. 26. et Intpp. Gell. II, 26.

56. v. Heyne ad Virg. Aen. XI, 6 seq. Ernesti clav. Cic. et ad Suet. Caes. 11. Potteri Archaeol. Gr. Lib. III. c. 12.

57. v. Schlichtegroll in *Abbildungen aegypt. griech. und roem. Gottheiten* P. III. p. 136.

135. *iugum*, currus bellicus. *curtum*, decurtatum, mutilatum, avulsum, carens *temone*. Cf. sup. ad III, 270.

136. *Aplustre* s. aplustrum, ἄφλαστον s. ἄπλαστον, ornamentum puppis, tabulatum, in quo post diaetam erigebatur baculus, (στυλίς) e quo pendebat vexillum navale, (ταινία) quo motus venti indicabatur.[58] *In arcu* triumphali, qui primum lateritius, mox lapide quadrato, et demum marmoreus fuit, superiori parte erant spatia quaedam, in quibus cum victoribus currus erant aere expressi, et sub pedibus ducum *captivi* habitu *tristi*; GRANG. coll. Prudent. adv. Symm. II. *Frustra igitur currus summo miramur in arcu, Quadriiuges, stantesque duces in curribus altis, Fabricios, Curios, hinc Drusos, inde Camillos; Sub pedibusque ducum captivos poplite flexo, Ad iuga depressosque manibus in terga retortis.*[59] Poeta autem respexit forte obiterque perstrinxit ridiculam ambitionem Domitiani, qui, ut verbis Suet. c. 13 utar, *ianos, arcusque, cum quadrigis, et insignibus triumphorum, per regiones urbis, tantos ac tot exstruxit, ut cuidam Graece inscriptum sit, APKEI.*

137. Haec *creduntur* esse *bona humanis maiora*, summa ac veluti divina. *ad haec* bona eorumque spem *se erexit*, animum intendit, adspiravit, *endoperator*,

ubi et ab his bucculis non diversa fuisse existimat φάλαρα; quae tamen laminae potius vel scutula erant levigata, (unde φάλαρα a φαλὸς, splendidus) saepe tria vel quatuor, (unde τρυφάλεια vel τριφάλεια et τετραφαλήρον) quae variis galeae partibus; desuper et utrimque, nec nisi ornatus causa adfigebantur. Cf. Ien. Allg. Lit. Zeit. a. 1796. N. 165. p. 61. Lennep. Etym. p. 1044. Intpp. Hesych. T. II. c. 1492, 29. et Sil. Ital. XIV, 158. 163. Koeppen ad Hom. Il. ε, 743. Lips. Mil. Rom. III, 5.

58 v. Drakenb. et nos ad Sil. X, 344.

59 Fercula designari male suspicabatur Plathnerus; coll. Sen. de vita beata c. 25. *In alienum imponat ferculum exornaturus victoris superbi et feri pompam.*

imperator, (v. sup. ad IV, 29.) *Romanus*, ut Marius, Sulla, Crassus, Pompeius, Caesar et alii. *Graius*, v. c. Pausanias, Lysander, Alexander, Perseus al. *Barbarus*, Hannibal, Antiochus, Xerxes, Iugurtha, Mithridates al.

139. Cupiditas gloriae causa fuit, cur tot pericula adirent et labores.

140. *Sitis* et *fames* pro cupiditate.

141, 142. Nemo facile virtuti studet, quoniam per se pulcra est, et propter rei bene actae conscientiam, sed ob spem gloriae et emolumenti. Cf. Ovid. ex Ponto II, 3, 7—18. al. *obruit* multis magnisque malis, adflixit, evertit.

143. *Gloria paucorum*, v. c. Marii, Sullae, Pompeii, Caesaris, Crassi, Antonii, Octaviani. *Cupido tituli*, inscriptionis, in *saxis* tumulorum vel sepulcrorum, in quibus mortuorum *cineres* et ossa, urnis inclusa, condebantur, v. Kirchm. de Fun. Rom. III, 8. et de *titulo* sup. ad VI, 230. *Haesuri saxis*, inhaesuri sepulcro, quo memoriam suam rerumque a se gestarum diu conservatum iri sperant: unde sepulcra etiam *memoriae* et *monimenta* vocantur. Quae spes quam vana sit, et quam saepe eos fallat, ostenditur v. 145, 146, quibus docet poeta, stultam esse ambitionem hominum, qui gloriam adfectent sempiternam eamque se adepturos putent ex titulis sepulcrorum, qui tamen cum ipsis sepulcris aut vetustate, aut alia, quamvis levissima, re deleri possint, *ad quae* saxa *discutienda*, dissolvenda, *valent*, iam sufficiunt, *robora sterilis ficus*, h. e. caprificus, cuius ea natura est, ut in commissuris saxorum innata erumpat, eaque scindere ac disiicere possit; unde *mala*, inproba, noxia.[60] *robora*, vires, *ficus*, vel simpl. ficus.

146. Cf. Prop. III, 2, 19 sq. *fata*, interitus, ut *mors* ap. Prop. l. l. et Auson. *monimenta fatiscunt*;

60 Cf. Prop. IV, 5, 74. Isidor. XVII, 6. Martial. X, 2, 9. Horat. Epod. V, 17. Pers. I, 24. ubi v. Casaub.

Mors etiam saxis nominibusque venit. — *sepulcris*, etiam marmoreis, et mausoleis.

147 sqq. *Expende Hannibalem*, eius ambitionem et fata, vel potius pende libra s. lance eius cineres: *quot libras in duce summo*, quam parvi ponderis cineres et reliquias tanti ducis *invenies?* et tamen *hic est* ille, cuius animus tantus erat, ut imperio Africae non contentus esset; angusta urna nunc eum capit, quem, quum viveret, non capiebat Africa; et quidem tanta orbis terrarum pars, quae a *Mauro*, Africano, *Oceano*, ab Atlantico mari, (ut ap. Horat. Od. II, 6, 3.) h. e. ab Occidente, ad Nilum, fluvium Aegypti patet. (Nam Aegyptus a Geographis veteribus vel tota, vel magna ex parte, Asiae, a Strabone autem I, p. 60 sq., Arabico sinu inter Asiam Africamque termino constituto, Africae adiungitur, et ad orientem, ut Mauretania ad occidentem extremum Africae sita est.) *Percussa*, v. Var. Lect. *admota*, propinqua. *Nilo tepenti*, inriganti tepentem Aegyptum, ut ap. Prop. II, 33, 3.

149. 150. Africa, ab oriente, admota est Nilo, *rursus*, deinde, *ad Aethiopum populos* supra Aegyptum, usque ad sinum Arabicum, (a quibus diversi sunt Aethiopes hesperii s. occidentales et Atlantici, in interiore Africa, ad occidentem et mare Atlanticum) et ad *altos elephantos*, h. e. ad Indiam, in qua maximi sunt elephanti,[61] et ad quam Indiam veteres poetae et geographi Aethiopiam quoque, Arabiam partemque Aegypti referunt.[62] v. Excurs. ad h. l.

151. *Additur imperiis*, regno Poenorum, *Hispania*, cuius pars Hannibalis expugnata est armis. *Py-*

61 v. Polyb. V, 84. Appian. Syr. 31. Plin. VIII, 11. *Elephantos fert Africa ultra Syrticas solitudines et in Mauretania: ferunt Aethiopes et Troglodytae; sed maximos India.*

62 Ita sententiam h. l. recte nobis cepisse videmur. Interpretes *altos elephantos* vel ad Mauretaniam, vel ad Aethiopiam, vel ad totam Libyam referunt, et sive lectionem, sive distinctionem mutant.

renaeum montem, quo Hispania a Gallia dirimitur, *transsilit*, Hannibal celeriter ex Hispania in Gallias victor transiit: nam verbum *transsilire* velocitatem transitus significat. Ceterum haec ex Liv. XXI, 5—23 notissima.

151 sq. E Galliis Hannibal victricia arma in Italiam transtulit.

152. 153. Praeclare difficultas transitus Alpium adumbratur. Similem notionem, sed minus sublimi gravitate, expressit Horat. Od. I, 3, 21 sq. *Nequidquam Deus abscidit Prudens Oceano dissociabili Terras, si tamen impiae Non tangenda rates transsiliunt vada.* Locum vero nostrum imitatus est Rutil. Itin. II, 33 sq. *Excubiis Latii praetexuit* (Deus) *Apenninum, Claustraque montanis vix adeunda viis. Invidiam timuit natura, parumque putavit Arctois Alpes obposuisse minis* cet. Tempora etiam praes. *Transsilit, diducit, rumpit, tenet, tendit,* ad sublimitatem augendam valent. *Natura* quidem ipsa itineri Hannibalis *obposuisse* videbatur insuperabiles difficultates, *Alpem,* montem altissimum inviumque exercitibus, unde Plinius in Prooem. lib. XXXVI. *in portento,* dicit, *prope maiores habuisse Alpes ab Hannibale* (primum tamen a Gallis, de quibus v. Liv. V, 34. et XXI, 30. unde fabulam de Herculis, a Gallis culti, transitu natam suspicabatur Lefeb. ad Sil. XI, 217.) *exsuperatas, et postea a Cimbris;* praeterea *nivem* mollem et praealtam, qua omnia erant obpleta, de qua v. Liv. XXI, 35—37. Sil. III, 518 sq. *Alpem* poet. sing. pro plur. ut passim.[63] Quanam vero parte Hannibal Alpes transierit, ne inter antiquos quidem scriptores constitit. v. Liv. XXI, 38. Lips. Epist. ad ad Belgas Cent. I. Ep. 93. Opp. T. II. p. 826 sq. et Folard. ad Polyb.

153. *Diducit*, dissolvit, *et rumpit montem*, pervium facit, viam aperit, *aceto:* nam Hannibal struem lignorum ingentem subcendit, atque saxa ardentia putre-

63 v. Drakenb. ad Sil. XIII, 741.

fecit infufo aceto, quod notum ex Liv. XXI, 37. et Appian. b. Hannib. c. 4.[64] *Rumpere*, perrumpere, *montem*, ut *r. iter*, *cursum*, *aditus*, quo difficilis simul rei molitio exprimitur.[65]

154 sqq. Hannibal non contentus, descendisse in Italiam, magnamque eius partem per XVI annos expugnasse, voluit et ipsam Romam, caput orbis terrarum, capere. De irrito consilio Romae obpugnandae v. Liv. XXVI, 7—11. Magna vero in verbis inest vis, et sententia tanto duce digna. *portas* Romae.

156. *vexillum* victor ingressus Romam pono in *media Subura*, h. e. Vrbe, ut sup. III, 5. ubi v. not.

157—167. Locus praeclarus, magna sententiarum gravitate, et adfectibus salibusque, rei aptissimis, insignis.

157. 158. Deridentur deformitas temeritasque Hannibalis, qui Apenninum transgressus et propiore, qui in Etruriam ducit, via per paludem et profundas Arni fl. voragines *Gaetula* (Afra, Libyca) *bellua*, h. e. elephanto vectus, vigiliis et nocturno humore palustrique coelo gravante caput, et quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo captus, vel *luscus* s. unoculus factus est. v. Liv. XXII, 2. Polyb. III, 79. et Corn. Nep. Hann. c. 4.[66] *O qualis*, quam ridicula, *facies* Hannibalis lusci, *et quali tabella*, pictura, *digna*, quam digna, quae pingeretur!

159. *Exitus*, finis tot victoriarum et vitae Hannibalis. *O gloria*, quam vana, brevis et fallax! eius-

64 Cf. Plin. XXIII, 1. Haec historia propter silentium Polybii, difficultatem adgerendarum arborum, quae in superioribus Alpium iugis frustra quaeruntur, aliasque rationes in dubium vocata est a Matthiae in Obss. ad Liv. XXI. p. 40 sq. sed defensa a Boettigero in Ephemerid. Brunsuic.

65 Cf. ad Sil. I, 54. N. Heins. et Drakenb. ad Sil. XI, 135. et Burm. ad Valer. Fl. VI, 139. 140.

66 Male vet. Schol. ad v. 153. „Hannibal in Alpibus a frigore oculum perdidit," et ad v. 158. „Constat eum a fulmine ictum, oculum perdidisse, camelo solitum vehi vel elephanto."

que cupiditas quam ſtulta ac perniciosa eſt! *Vincitur idem*, ipſe ille Hannibal, imperator tantus, et toties victor, a Scipione, (Liv. XXX, 29—37.) *et*, adcuſatus Carthagine a Romanis, *in exſilium praeceps fugit*, (Liv. XXXIII, 47.) et primum ad Antiochum Syriae, (Liv. XXXIII, 48. 49. XXXIV, 60. 61. XXXV, 14. 19. XXXVI, 7. 15.) deinde ad Pruſiam, *Bithyniae regem*, profugit: (Liv. XXXIX, 51.) *atque ibi*, in exſilio, *magnus mirandusque cliens ad Regis* Pruſiae *praetoria*, praetorium, h. e. regiam vel palatium, (v. ſup. ad I, 75.) et in eius atrio, *ſedet*, quovis mane, ut regi, patrono ſuo, ad miniſteria mandataque praeſto ſit, vel certe officium ſalutando praeſtet, praeſtolans, *donec tyranno*, regi, *libeat*, placeat, *evigilare* et clienti aditum concedere. Sarcasmi vim facile ſenties.

163. *Finem*, mortem. *animae*, homini. *miſcuit* caede, armis perturbavit.

165. 166. Annulus fuit ultor cladis apud Cannas Romanis inlatae, totque annulorum, Romanis ibi equitibus detractorum: nam Hannibal periit hauſto veneno, quod ſub annuli gemma multo ante praeparatum habebat. cf. Liv. XXXIX, 51. Plut. Hannib. Opp. T. I. p. 380. Aur. Victor de viris ill. c. 42. Quidam vero *ſub gemmis venena cludunt, ſicut Demoſthenes ſummus Graeciae orator, annulosque mortis gratia habent*, Plin. XXXIII, 1. ſ. 6.

166. 167. Amara inriſio Hannibalis aliorumque gloriae militaris nimis cupidorum. *I, demens*, v. ſup. ad VI, 306. *ſaevas*, aſperas et nive obpletas.

167. Vt pueris materiam declamationis praebeas in Rhetorum ſcholis. Cf. ſup. VII, 161 ſq. *ut decla-*

167. Vetus Schol. „Vt de te pueri ſtudentes dicant in ſcholis deliberativa: *Hannibal utrum de Alpibus recederes?*". Immo, *Vtrum Alpes transeundae fuerint?*

matia, h. e. argumentum declamationis, *fias*, ut *fabulam fieri*, *sermonem*, *rumorem* et *iocum esse*. [68].

168 sq. Quam perniciosa sit nimia gloriae cupiditas, etiam Alexandri M., et v. 173—187. Xerxis probatur exemplis. *Pellaeo iuveni*, Alexandro M. ita dicto a *Pella*, Macedoniae urbe et regia. [69]

168—170. Insatiabilis simul et *infelix* gloriae cupiditas, qua Alexander flagrabat, praeclare adumbratur. [70] Non uno orbe contentus erat, et *infelix* ille *aestuabat*, angebatur, (similis mari in angusto aestuanti, vel homini incluso in arto loco, qui nulla fere spiramenta habet) in toto terrarum orbe non minus se coartatum putans, quam si parva clausus esset insula. Valerius Max. VIII, 14. ext. 2. *Alexandri*, inquit, *pectus insatiabile laudis, qui Anaxarcho comiti suo, ex auctoritate Democriti praeceptoris innumerabiles mundos esse referenti, Heu me, inquit, miserum, quod ne uno quidem adhuc potitus sum! Angusta homini possessio gloriae fuit, quae Deorum omnium domicilio sufficit.* (Idem referunt Plut. et Curt.) Hinc ille ap. Senec. *Orbem, quem non novi, quaero; quem vici, relinquo.* Idem Seneca: *Alexander*, dicit, *orbi magnus est, Alexandro orbis angustus.* Cf. Senec. Philos. Epist. 91. et 119. De *Gyara* vel *Gyaro* (cf. Var. Lect.) et *Seripho* v. sup. ad I, 73. et VI, 563 sq.

68 Cf. Heins. et Burm. ad Ovid. Am. I, 13, 36. III, 1, 21. et A. A. II, 561. Passer. et Vulp. ad Prop. I, 5, 26. Corte ad Plin. Epist. VIII, 18, 11. et sup. ad I, 145 in Var. Lect.

69 Henninius: „Tò *Pellaeo*, inquit, salem habet. Pella enim obscura tum temporis Macedoniae, tum quoque non adeo celebratae, urbs. Tò *iuveni* etiam salem habet; et per huius *Iuvenis* latus perstringit Iul. Caesarem, cui Alexandri aemulo, teste Suet. in eius vita c. 7. itidem unum non subfecisse orbem Lucanus alicubi prodit."

70 Cf. ignoti poetae carmen in eum, in Wernsdorf. Poet. lat. min. T. III. p. 421. 422.

170. *urbem a figulis munitam*, Babylonem, quam Semiramis condidisse, muroque e cocto latere cinxisse dicitur. [71] In hac urbe Alexander mortuus est. [72]

172. Vetus Schol. „Quem vivum mundus non ceperat, mortuus exiguo loco contentus est.“ *contentus erit* et esse debet. *Sarcophagus* h. l. sepulcrum vel urna, propr. lapis vocatur, qui circa Assum Troadis urbem fissili vena scinditur, et corpora defunctorum condita in eo, exceptis dentibus, intra XL diem consumit, unde σαρκόφαγος. Ita Plin. II, 96. XXXVI, 17. s. 27. et Dioscor. V, 142. [73]

172. 173. *Mors fatetur*, ostendit, docet, (v. sup. ad II, 17.) quam pusilla hominum corpora, et quam parvi sint ipsi, qui vivi cupiditates animorum explere nequeant. Cf. sup. v. 147 sq.

174—178. Merito poeta perstringit ridiculas Graecorum fabulas (*portentosa Graecorum mendacia* dixit Plin. V, 1. Cf. inf. XIV, 239 sqq.) de Xerxe, quas, gloriae suae amplificandae causa, commenti sunt. Fabulantur enim, Xerxem decies septies centena millia peditum armasse, navesque habuisse decies centum mille; *Athon*, altissimum Macedoniae montem, a continenti abscissum, perfossum marique immisso *velificatum*, h. e. classibus transnavigatum; *iisdem classibus constratum*, opertum, *mare*, *et solidum*, totum Hellespontum, constructo navibus ponte iunctum vel contabulatum esse, et *subpositum rotis*, curribus, quibus ex Asia in Europam exercitus sit transmissus; *alta flumina* (Scamandrum, Onochonum, Apidanum et Echedorum ap. Herodot. VII, 42. 196.) *epota defecisse*, cessasse, *prandente* ac bibente *Medo* Persicoque exercitu; *et quae* alia *cantat*; fingit, comminiscitur, (v. sup. ad IV, 35.)

71 v. Diodor. II, 7. III, 4. Herodot. I, 178. 179. Iustin. I, 2. Curt. V, 1. Ovid. Met. IV, 57 sq. Misc. Obss. Vol. III. p. 435.

72 v. Plut. Alex. Opp. T. I. p. 705—707. ed. Frft. Arrian. exp. Alex. lib. VII. Iustin. XII, 13 sq. Senec. Suasor. IV.

73 Cf. Salmas. Exerc. Plin. p. 1205. et Scalig. Exerc. 291. sect. 2.

Sostratus. Cf. Herodot. VII, 20 sqq. VIII, 1 sq. Diodor. XI, 2—6. Isocr. Panathen., Aeschyl. Pers., Strab. XIII, Plut. Themist. et Aristid. aliosque scriptores. [74]

178. *Sostrati* olim fuere varii, v. c. Gnidius architectus, (Plin. XXXVI, 12. s. 18. Strab. XVII. p. 791.) chirurgus, (Cels. VII, 4. 14.) sacerdos Veneris, (Tac. Hist. II, 4.) Macedo, coniurationis auctor, (Curt. VIII, 6.) et alii. Quem vero *Sostratum* poeta h. l. perstringat, parum constat. Vetus Schol. „Sostratus,' inquit, poeta fuit, qui Xerxis regis facta descripsit. *Madidis* autem ideo, quia omnis, qui cum sollicitudine recitat, necesse est, ut alae eius sudent. Sic Horatius: '*Sudor ad imos manabat talos.*'" [75] *Madidas alas* nonnulli, vet. Schol. praeeunte, ad sudorem recitantium, alii ad furorem poetarum vel vatum, quo concitus et quasi ebrius Sostratus nimis alte volans veritatem fidemque historiae excesserit, alii vero ad veram ebrietatem, quae eumdem produxerit effectum, referunt: nam *madidus* s. *madens* et *βεβρεγμένος* passim dicitur ebrius. Cf. inf. ad XV, 47. Sensus horum verborum planior foret et certior, si constaret, qualis homo fuerit Sostratus, utrum malus declamator, an poeta, an vates, an aretalogus. *Alae* tamen s. axillae madidae cur tribuuntur vatibus furore divino correptis? et cur ebriis?

179. *Ille tamen barbarus rex*, Xerxes, *qualis*, quam turpi fuga, *rediit* in regnum suum, *Salamine re-*

74 quos laudant Barth. ad Claudian in Rufin. I, 336. Intpp. Iustin. II, 10. et Virg. Culic. 29 sq.

75 Calderinus: „Sostratus vates est, qui per furorem multa praedixit Graecis; nam Bacchis, Museus, Sostratus Atheniensis Xerxis adventum praedixerunt carminibus, prodigia canentes, quae adparerent, antequam venirent: horum testimonio saepe utitur Herodotus, eorumque verba tamquam responsa Apollinea recitat." Herodotus quidem passim lib. VII—IX oracula Pythiae, et praedictiones vatum, Tisameni, Hippomachi, Bacidis, et Deiphoni, (lib. IX. c. 33—36. 39. 43. 92—96.) memorat; sed nullam, quod sciam, Sostrati mentionem facit.

liata, victus ad Salamina a Themistocle; 76 ille stolidus ac superbus rex, (*cuius in nomine superbia et impotentia habitat*, Valer. Max. IX, 5. ext. 2.) qui antea, quum audivisset, pontem, quo iunxisset Hellespontum, tempestate solutum esse, iusserat, *Coro* atque *Euro*, h. e. ventis, trecenta infligi verbera, et binas in mare inilci compedes, glorians, sibi non modo in ventos ac maria, sed in ipsum *Ennosigaeum*, Neptunum, *compedibus* a se *vinctum*, imperium esse. v. Herodot. VII, 34. 35. qui tamen in mare Xerxem, non in ventos saeviisse flagellis narrat. Cf. Senec. de const. sap. c. 4. et Valer. Max. III, 2. ext. 3. — *Corum* et *Eurum*, ventos contrarios, bene posuit poeta, tamquam tempestatem excitantes; *corus* etiam s. caurus, (*ἀργέστης*, *Nordwest*) ventus vehementior, unde in tempestatum descriptionibus mentio eius fieri solet.

181. Facete poeta dicit, ventos a rege suo Aeolo non tam male ac crudeliter tractari, quam a fatuo Xerxe; unde etiam *barbarus* h. l. non tam peregrinus, exterus rex, (vulgare epitheton Xerxis ap. Herodot., Thucyd. et Nep.) quam rudis, inhumanus, saevus. — *Aeoli carcer*, sedes et imperium vel tironibus nota ex Virg. Aen. I, 51 sq. ubi cf. Heynii Exc. Hic mythus simul h. l. rideri videtur, magis tamen stoliditas Xerxis.

182. *Ennosigaeus*, Ἐννοσίγαιος vel propr. Ἐνοσίγαιος, (nam metri caussa litera ν geminatur) h. e. ὁ ἐνόθων, quatiens, movens, (ἔνοσις κίνησις Hesych.) τὴν γαῖαν, epitheton Neptuni, (ap. Hom. Il. Θ, 201.) ut Ἐνοσίχθων, ὁ ἐνόθων τὴν χθόνα, (Hom. Il. Θ, 208. λ, 750. ν, 13. 405. Od. γ, 6.) Σεισίχθων, ὁ σείων τὴν χθόνα, et Ἐλελίχθων, ὁ ἐλελίζων τὴν χθόνα, (Pind. Pyth. VI, 49.) vel ὁ κινητὴρ γᾶς, (Pind. Isthm. IV, 32.) quae epitheta Neptuno propterea videntur tributa esse, quod mare in magnis terrae, et praecipue regionum ma-

76 v. Plut. Themist. Herodot. VII. Corn. Nep. Themist. c. 4. et 5.

ritimarum; quas Graeci potissimum incolebant; tremoribus vehementi motu agitatur.[77]

183. Immo audi Herodot. VII, 35. Ἤδη δὲ ἤκουσα ὡς καὶ στιγέας ἀπέπεμψε στίξοντας τὸν Ἑλλήσποντον. *Stigmata*, *στίγματα*, literae; (non una, sed plures, quod probabile fit ex Petron. VI, 8. et Valer. Max. II, 29.) quae fronti servorum fugitivorum aliorumque ignominiae causa inurebantur. Cf. inf. ad XIV, 24. Lepide autem irridetur vesana superbia Xerxis, vel etiam ineptiae Graecorum, qui talia procuderunt mendacia. Cf. sup. ad v. 174. Eodem spectant verba seqq. *Huic*; tam vecordi ac crudeli domino, *quisquam deorum servire vellet?* Cf. verba Xerxis ap. Herodot. VII, 35. Ὦ πικρὸν ὕδωρ, δεσπότης τοι δίκην ἐπιτιθεῖ τήνδε, ὅτι μιν ἠδίκησας cet. Vetus Schol. „Quia pontem mari superposuit, finxerunt illi *servisse Neptunum*, quemadmodum Laomedonti regi Phrygiae; vel propter Apollinem, quia servivit Admeto." Praestiterit forte τὸ *servire* dictum adcipere pro inservire, favere, opem ferre. Marshall acrem monet ironiam in h. l. inesse, si legatur sine interrogatione, ut sensus sit: merito deorum aliquis (non vero *quisquam*) illi serviret, tamquam domino clementi, quoniam Neptuno stigma non inussit.

Versus 183. et 184 parenthesi possunt includi; nec tamen necesse est. Poeta ob nimiam Xerxis vesaniam vel ineptias Graecorum ab his salibus immiscendis non poterat sibi temperare; et nunc demum v. 185 quaestionem supra v. 179 propositam repetit.

77 Aliam rationem adfert Gellius II, 28: *Quaenam esse causa videatur, quamobrem terrae tremores fiant, — compertum non est; ventorumne vi adcidant specus hiatusque terrae subeuntium, an aquarum subter in terram cavis undantium fluctibus pulsibusque, ita uti videntur existimasse antiquissimi Graecorum, qui Neptunum ἐννοσίγαιον καὶ σεισίχθονα adpellaverunt.* Cf. Senec. Nat. Qu. VI, 6—8. Koeppen ad Hom. Il. VIII, 201. et Hermanni Mythol. T. I. p. 123. T. II. p. 164.

185. *una nave*, piscatoria scapha; *cruentis fluctibus* sanguine suorum a Graecis caesorum, *ac prora*, nave, *tarda*, tarde, lente progrediente; *per*: propter et super, *densa cadavera*. Cf. Herodot. VIII, 115—119. Iustin. II, 13. Corn. Nep. Themist. c. 5. et alii, qui tamen non ea memorant, quae v. 186 ad augendam rei foeditatem poeta adiecisse videtur; nisi crediderit designari h. l. *cadavera* Persarum, quos, quum navis Phoenissa, qua Xerxes veheretur, ob nimiam vectorum multitudinem vehementius tempestate iactaretur, rogatu regis in mare desiluisse fuerant, qui traderent. v. Herodot. VIII, 118. 119.

187. *Has* et huiusmodi *poenas* totiés; nimis, *optata gloria*, nimia gloriae cupiditas, *exegit*, a Xerxe, vel potius ἀφλαρμ, ab ambitiosis exigere solet: sic nimia ambitio punire et affligere solet homines, h. e. ita homines ambitiosi puniri solent propter stultitiam suam, et calamitate affligi; ut Hannibal, Alexander, et Xerxes.

188—288. Non minus stulta sunt vota eorum, qui longam sibi exoptant vitam. Plinius VII, 50. *Natura*, inquit, *nihil hominibus brevitate vitae praestitit melius: hebescunt sensus, membra torpent, praemoritur visus, auditus, incessus, dentes etiam ac ciborum instrumenta; et tamen vitae hoc tempus adnumeratur.* Conf. et Horat. A. P. v. 169 sqq. Haec et alia senectutis incommoda, et quidem more suo vivis poeta adumbrat coloribus, forsan taedio confectus, quum ipse ea sentiret. Iuvenes comparent Maximiani Eleg. I. in Wernsdorf. Poet. lat. min. T. VI. p. 269 seq. sed et ea quae contra disputavit Cicero in Catone maiore.

189. *Hoc solum*, tamquam summum bonum, *optas et recto*, erecto, *vultu*, *et pallidus*, h. e. et laetus et tristis, vel et sanus et aegrotus: nam laeti ac sani vultum adtollere, tristes et aegroti demittere solent. Possis et exponere: sine et cum pudore ac metu; (v. sup. ad VI, 401.) quod tamen minus verbo *optare* convenit. Quidam interpretantur: *recto vultu*, aperte, non clam, quia

hoc orare non pudet, (cf. Pers. II, 8 sq.) et pallidus prae nimio tum desiderio, tum metu non obtinendi, quod anxius precaris.

191 sq. Tristis, sed apta senectutis imago.

192. *Dissimilem sui*, non qualis olim fuerit in iuventute. *pellem deformem*, rugosam, macilentam, exsanguem et asperam, *pro cute*, loco cutis tenerae, vivae ac nitidae. *Cutis* iuvenibus ac vivis, *pellis* senibus ac mortuis adsuitur: pleramque tamen inter has voces nihil interest. *Pendentes genas*, pendulas, macilentas et flaccentes, quas alii *fluentes buccas* et *malas labentes* dicunt. [78]

193 — 195. Festive de rugis senum. Nota quoque sunt Ennii verba ap. Cic. N. D. I, 35. *Simia quam similis, turpissima bestia, nobis?* de quo cf. Plin. VIII, 54. s. 80, et XI, 44. s. 100. *Tabraca*, urbs maritima Numidiae, quae etiam nunc vetus retinuit nomen. Cf. Var. Lect. *ubi pandit Tabraca saltus umbriferos*, ubi densa se pandit, late patet, silva prope Tabracam, in ora maritima Libyae; in qua silva Posidonius multas vidit simias, teste Strab. lib. XVII. *in vetula bucca*: nam genae etiam simiarum senectute corrugantur.

196. 197. Iuvenes plurimum differunt forma ac robore.

198. *Vox*, loquela senum *tremens* et vacillans, ut et *membra*.

199. *caput leve*, calvum ac glabrum. *madidi infantia nasi* festive dicitur destillatio narium in senectute, ut in infantia, vel nasus, ex quo senibus, aeque ac infantibus, abundans defluit humor et dependet: nam senectus est secunda infantia.

200. *gingiva inermi*, carente dentibus, quae sunt arma, a natura homini data. Sic *ora exarmata* dixit Sidon. carm. 13. et epist. VII, 14. Vetus scholion e

78 v. Intpp. Suet. Aug. c. 99. 364. et Ernesti clav. Cic. v. Gronov. ad Senec. Hippol. v. *fluere*.

cod. Schurzfl. ita legendum eſt: „*gingiva*, mandibulis, a gignendo. notandum dixiſſe hic (hoc loco) *gingiva*.“ Nam *gingivas*, non *gingivam* dici probant Diomedes et Soſipater.

201. 202. Facete poeta dicit, ſenem decrepitum omnibus, etiam cognatis et ſibi ipſi, moleſtum eſſe; et quidem tam moleſtum et tam intolerabilem hominem, ut ne Coſſus quidem heredipeta eum ferre poſſit, quum tamen hoc hominum genus ſenes omni officiorum genere delenire ſtudeat, et vel indigniſſima ab iis aequo patiatur animo, ut ſi non omnem hereditatem, certe partem eius adipiſcatur. De *captatore* v. ſup. ad V, 98.

203. Non eadem voluptas a ſenibus, quae a iuvenibus capitur e potu et cibo, quia *palatum* illis *torpet*, ſine ſenſu et ſapore eſt, non ſentit ſuavitatem cibi ac potus. Sic *non ſapit palatum* ap. Cic. Fin. II, 8.

204. *Nam* de Venerea voluptate vix eſt quod aliquid dicam: iam diu non amplius eam ſenſit ſenex, vel ſi denuo quoque ea captus conetur coire, ad rem Veneream inhabilis eſt. *ſi coneris*, ſenex, coire; niſi malis *ſi coneris*, quisquis es, cum ſene concumbere. *iacet*, dependet, non adrigitur. Cf. Martial. III, 75, 1 ſq. et ſup. ad VI, 196. De *ramice* v. ſup. ad VI, 326. et de *nervo* ad IX, 34.

206. Cf. Petron. 20. Martial. III, 75, 1 ſq. XI, 23, 3 ſq. 30, 1 ſq. 47, 1 ſq. XII, 97, 6 ſq.

207. *inguinis aegri canities*, ſenectus, debilitas; vel inguen *aegrum*, debile, et canum, h. e. ſenile, aut ſenis.

208. *Suſpecta libido*, quia fellatorem prodit vel irrumatorem. Cf. inf. v. 237 ſq. Martial. IV, 50, 2. et Suet. Tib. c. 44.

209. *Adſpice nunc*, expende, reſpice porro, *damnum*, iacturam, *partis*, ſenſus, *alterius*, ſcil. auditus, cuius voluptate ſenes carent.

210. *Nam quae voluptas* a ſene ſurdo percipitur? *cantante, ſit licet eximius citharoedus*, v. Var. Lect.

Selenous muſicus haud dubie eximius, etſi non conſtat, qualis fuerit; forte nec citharoedus, nec tibicen, a quibus discerni h. l. videtur.

212. Deſignantur tibicines, qui aeque ac citharoedi hiſtrionum actionem moderabantur, et magnifice veſtiti prodire ſolebant. Cf. Cic. ad Herenn. IV, 47. Horat. A. P. v. 215. et Ferrar. de re veſt. III, 13.

213. Si vel proxime canentibus ſederit, nihil audiet.

214. Vix cornicinum tubicinumque acerrimum audit ſonitum. Cf. ſup. ad VI, 250.

215. *ut auris* ſenis *ſentiat*, audiat, percipiat.

216. *Pueri* vel ſervi in forum mitti ſolebant ad ſolarium, ut viderent *nuntiarentque* hero, quota diei *hora* eſſet: nam nemo facile ſolarium habebat domi ſuae. [79]

217. Cf. Virg. Aen. V, 395. 396. Senes ſunt exſangues, nec niſi in morbo vel aeſtu febrili calent.

218. 219. Cf. ſup. ad VI, 293. *velut agmine facto* verba Virg. Ge. IV, 167. et Aen. I, 82. (de ventis ruentibus) 434. VIII, 595. Cf. ſup. III, 162.

220—6. Feſtivae comparationes et ingenioſae, quibus poeta velut aliud agens multos perſtringit; ſed tam ambitioſe etiam exaggeratae, ut vanae eruditionis oſtentatione et declamatione luxuriante vis ſatirica infringatur. [80] Conf. Ovid. Triſt. V, 2, 23—28. et ſimilia loca, ut adpareat, quomodo poeta ſatiricus ab aliis differat in exprimenda rerum multitudine. De *Hippia* v. ſup. VI, 82 ſq.

221. *Themiſon* Laodicenus Syrus, medicus clariſſimus, qui et novam medicinae condidit ſectam. v. Athen. VII, 10. Plin. XXIX, 1. ſ. 5. ibique Harduin. in Indice Auctorum. Hoc loco pro quovis medico, a quo *aegros occidi* falſe dixit poeta. Sic in Molieri comoedia, *le malade imaginaire*, novo medicinae doctori a collegio

79 v. Erneſti ad Suet. Dom. c. 16. et inpr. Diſſ. de ſolariis in Opuſc. philol. crit. p. 21—32.

80 Vide tamen quomodo poetam defendere conatus ſit Rigalt. in fine Diſſ. de Sat. Iuven.

medico datur poteſtas *inpune occidendi per totam terram.* Cf. Martial. I, 47 in Diaulum, et VI, 53 in Hermocratem. Henninius: „Notanter, inquit, Graecum nomen ponit. ut enim ex Catone ap. Plin. XXIX, 1. conſtat, Graeci medici vulgo dicebantur male velle Romanis, nec tamen fides habebatur, niſi Graece artem exercerent. *Themiſonem* vocat, ut obiter indicet ſectas. v. Plin. l. c. et Celſ. de R. M. in prooem.“ *auctumno*, in quo frequentiores ſunt morbi. v. ſup. ad IV, 56. et VI, 517.

222. *Baſilus*, advocatus eo tempore, praevaricator; vet. Schol. prob. Dorleans, ut poeta *ſocios* dixerit clientes, quod cauſidicum comitati ſint, vel quod Baſilus non modo extraneos, ſed et ſibi coniunctiſſimos praevaricatione prodiderit. Vtraque tamen ratio dura eſt. Cf. ſup. VII, 145 ſq. ubi vero Baſilus laudatur. Alii forte rectius praefectum et ſpoliatorem provincialium ſignificari putant, coll. Lucan. IV, 415 ſq. qui tamen locus parum ad rem facit. Poſſit etiam deſignari magiſter ſocietatis, qui *ſocios*, publicanos, dolis circumvenerit. *Hirrus* tutoris fraudulenti nomen nobis ignotum. [81] *Circumſcribere*, ut *circumvenire*, *circumducere* et *circumire* pro decipere, defraudare. Cf. inf. XIV, 237. et XV, 136.

223. *exſorbeat viros*, v. ſup. ad VI, 126. et IX, 59. [82] *longa*, procera. De *Maura* v. ſup. VI, 307 ſq. *Hamillus* ſ. *Amillus* (v. Var. Lect.) infamis conruptor et paedico, de quo vid. et Martial. VII, 61. *inclinet*, ut ſup. IX, 26. ubi v. not.

225. 226. Cf. ſup. ad I, 24. 25. ubi idem legitur verſus. *Percurram citius*, ut ſup. v. 220 *promtius expediam*, et inf. XIV, 27. *contexere curſu.*

81 Nonnulli pauperem tutorem denotari putant, et poetam vel reſpexiſſe *Irum*, mendicum Ithacenſem, ex Homero notiſſimum, vel eo, quod *ἶρος*, v. c. *ἰχθὺς*, *pauper* dicatur Atticis, teſte Gellio.

82 Male vetus Schol. „Hanc oſtendit ore fuiſſe inpuram.“

227 sq. Alia recensentur senectutis incommoda. *Luscis*, unoculis, *invidet*, qui plane coecus est, tamquam multo felicioribus. Verbum *invidere* adposite h. l. dici, quoniam proprium id senum sit, monet Lubin.

229. Quidam senes alienis digitis uti coguntur propter chiragram vel paralysin.

230. *Ipse*, quia gulosus est, *suetus rictum diducere*, instar bestiae voracis, nunc cibum ne sua quidem manu capere potest, ob chiragram, et hinc *hiat tantum, ceu pullus hirundinis*, quem cibat mater, cuius *os plenum* est et venter *ieiunus*. Venustae comparationes gulosi hominis cum bestia voraci et pullis hirundinum. Poetae animo obversata videntur praeclara verba Pluti ap. Lucian. in Timone [83] Ἐμὲ οἱ ἐπελπίσαντες ἐν τῇ ἀγορᾷ περιμένουσι κεχηνότες, ὥςπερ τὴν χελιδόνα προςπετομένην τετριγότες οἱ νεοττοί.

233 sqq. *Omni membrorum* sensuumque *damno maior* est *dementia* senum; omnium miserrimum est, quod memoria, ratio et reliquae animi vires labant atque hebescunt, quod senes iterum desipiunt et repuerascunt. Δὶς παῖδες οἱ γέροντες.

236. *eduxit*, educavit. *Nam saevo*, iniquissimo, *codice*, codicillo, testamento, *suos*, proximos cognatos, *vetat esse heredes*, exheredat, per oblivionem, *et bona tota feruntur ad Phialen*, testamento relinquuntur fellatrici, quae *halitu artificis oris* (v. sup. ad VI, 301. et 306.) senem ita delinivit, ut suorum plane oblivisceretur cognatorum, eamque ex asse heredem institueret, inmemor simul legis, quae id vetabat. Cf. Var. Lect. *halitus artificis oris* halitus artifex, h. e. artificiosus, scitus, oris. „Halitus inpurus *oris artificis*, quod tum fellatione, tum blandiloquio hereditatem senis captaverat; *quod steterat*, ex eo, quod tam diu prostiterit“ SCHOL. *in carcere fornicis*, in angustis cellis, et *veteri centone*

83 Opp. T. I. 158. ed. Schmid. vel in Stroth. Chrestom. Gr. p. 155.

fumoque lucernae foedis, (cf. sup. VI, 121 sq. et 131.) quales solent esse in carceribus, et in lupanaribus.

240—288. *Vi*, h. e. quamvis senes etiam multi corpore et animo vigeant, tamen in longa illa vita multa vident et patiuntur acerbissima, quae non sensissent, nisi ad summam vixissent senectutem, praematuram propinquorum mortem, miseramque ipsorum ac patriae fortunam. *ducenda sunt funera natorum* proprie dicitur: nam in funebris pompae ordine praeibant ac *ducebant*, qui sanguine proximi mortuum contingebant; HENNIN.

242. *sororibus*, cineribus earum.

245. *veste nigra*, ob luctum.

246—255. Quae modo dixerat poeta, nunc inlustrat exemplo Nestoris. Cf. simil. loc. Prop. II, 13, 43—50. *Rex Pylius*, Nestor rex Pyli in Elide; quem ultra duas hominum aetates, γενεὰς, vixisse tradit *Homerus* Il. α, 250 sq. non vero CCC annos, quos ei tribuunt recentiores poetae, quorum errorem ridiculum peperit vox γενεὰ male intellecta.[84] Itaque h. l. non Homerica, sed vulgaris tantum opinio erat ridenda.[85] *vitae a cornice*, a cornicis vita, *secundae*; non ei paris, sed proximae et longissimae post eam. *Cornici* fabulose ab Hesiodo novem hominum aetates tribui, referunt Plin. VII, 48. et Macrob. VII, 5.[86]

248. *tot*, tria.

249. *computat*, numerat, (v. sup. ad VI, 199.) *iam annos suos dextra*: nam veteres numerabant per digitos, et numerum quidem centenario minorem sinistrae, maiorem dextrae manus digitis, usque ad ducentesimum, qui a dextra rursum ad sinistram referebatur, ut trecentesimo maior inde iterum ad dextram.[87]

84 v. Eustath. et Koeppen ad Hom. l. l. et Iani ad Horat. Od. II, 9. 13.

85 Cf. Rigalt. Diss. de Sat. Iuven.

86 Cf. Harduin. ad Plin. l. c. et Iani ad Horat. Od. IV, 13, 25.

87 v. Beda de computo, Rhodig. XXIII, 11 sq. Barth. ad

250. *novum toties mustum bibit*, tot auctumnos, h. e. annos vixit.

251. *quantum quaeratur de legibus fatorum*, quibus tam longa ipsi vita sit constituta. *de nimio stamine* Parcarum, h. e. de vita nimis diuturna. Cf. sup. ad III, 27. *quum vidit acris Antilochi barbam*, h. e. Antilochum, filium suum fortissimum et iam barbatum, (quae gravissimi luctus causae sunt) *ardentem* in rogo, occisum a Memnone, quum patrem in pugna servasset. Cf. simil. loc. Prop. II, 13, 49 sq. Dictys IV, 6. Qu. Calab. II, 243—266. Pind. Pyth. VI, 22 sq. Iani ad Horat. Od. II, 9, 14. Heins. ad Ovid. Her. Ep. I, 15. Virtus Antilochi nota ex Homero, (Il. Δ, 177 sq. 457. N, 396. 545. O, 515. 576.) ut et pietas insignis in patrem, unde Φιλοπάτωρ dictus est. (v. Xenoph. de venat. p. 974. ed. Frft.) De magno patris luctu v. Prop. et Calab. ll. ll. Is egregie h. l. declaratur v. 251—255. *cur haec in tempora*, tamdiu, ut filium inmatura morte defunctum videat, *duret*, vivat.

255. *dignum tam longo aevo*, tamquam summa calamitate poenaque gravissima. Servus ad Virg. Aen. IX, 497 monet, Iuvenalem ex eo loco traxisse colorem.

256. *Haec eadem* sc. queritur (v. 251.) vel lugens quaerit. (v. 253.) *Peleus* pater Achillis. *raptum* morte inmatura, et interfectum a Paride. Quo nuntio adcepto moeror mortem Peleo maturasse dicitur.[88]

257. *alius*, Laertes, *cui fas* est *lugere Ithacum*, Ithacium Vlyssem, (v. inf. ad XIV, 287.) filium suum, *natantem*, decem annos per maria iactatum et tristi errore vagantem, vel saepe naufragum. Cf. Prop. III, 12, 32.

Claudian. in Rufin. I, 116. Anthol. Gr. II, 9. (Γραῖα, ἡ χερὶ λαιᾷ Γῆρας ἀριθμεῖσθαι δεύτερον ἀρξαμένη.) et Gronov. ad Plaut. mil. glor. II, 2, 48 sq.

88 Cf. Schmid. ad Pind. Pyth. III, 178 sq.

258 sqq. Felix fuisset Priamus, si ante excidium Troiae tristemque suorum fortunam mortuus esset. Cf. omnino Cic. Tusc. Quaest. I, 35. quem locum poeta imitatione expressit. Tiberius contra idemtidem felicem Priamum vocabat, quod superstes omnium suorum exstitisset. v. Suet. Tib. 62. *venisset ad umbras Assaraci*, h. e. maiorum suorum, bonum ac facilem sortitus exitum. *Assaracus* Trois filius et frater Ganymedis atque Ili, qui Ilus Laomedontem genuit, patrem Priami. cf. Heyne ad Virg. Ge. III, 35. *magnis solennibus*, splendida pompa, magnifico adparatu funebri. *funus*, corpus mortui patris,[89] *portante Hectore*, filio maximo natu, et *fratribus* eius. Funera humeris, et patrum corpora a filiis portari solebant; GRANG. coll. Plin. VII, 44. XVIII, 3. Suet. Aug. 100. Valer. Max. VII, 1. al. De Priami filiis et filiabus v. Apollodor. III, 12, 5. ibique Heyne. *inter lacrumas Iliadum*, matronarum Troianarum, funus prosequentium lamentis, ululatu, ploratibus, naeniis et *planctu*, qui perpetuus est mos et veterum et barbarorum populorum. Cf. Virg. Aen. XI, 35. *ut*, ita ut. *primos edere planctus*, more praeficarum, quae luctum modumque ceteris feminis praeibant.

262. *Cassandra* et *Polyxena* filiae Priami. *scissa palla:* nam in luctu et pompa funebri vestes scindi solebant. v. Ferrar. de re vest. III, 18.

263. *tempore diverso*, alio, et quidem priori, *quo non*, nondum, *Paris carinas coeperat aedificare audaces*, h. e. audax, navigaturus sc. et rapturus Helenam.

265. *Longa dies*, vita, *quid* commodi *contulit*, praestitit Priamo, quid profuit ei?

265 sq. Cf. versus Ennii ap. Cic. Tusc. Qu. I, 35. et Virg. Aen. II, 554 sq. *Asiam* propriam s. minorem, et quidem h. l. eius partem, Troadem. Cf. Virg. Aen. II, 557 ibique Heyne.

89 v. Burm. ad Valer. Fl. VII, 643. et ad Quintil. Declam. XII, 26.

267—270. Cf. omnino Virg. Aen. II, 506—558. ibique Heyne in Exc. XI. de Priami nece p. 312. et 313. edit. alt. *Tunc miles tremulus* senio, Priamus, *arma tulit*, cepit et induit, ut impetum Graecorum propulsaret, *posita tiara*, fascia, diademate, regio insigni, (v. sup. ad VI, 516.) *et ruit*, iugulatus a Neoptolemo, *ante aram Iovis* Hercei, Ἑρκείου. Cf. Virg. l. l. v. 509 sqq. et Heyne l. c.

268—270. Comparatio aptissima et ad miserationem egregie comparata; simplex tamen et obvia, ad quam mentio *arae* facile ducere poterat.

270. *iam fastiditus*, contemtus, *ab ingrato aratro*, h. e. agricola, qui bovem iam ob senium arando inutilem mactat, inmemor tot laborum officiorumque, quae ille praestitit.

271. 272. *Exitus* tamen *ille*, mors et extrema fata Priami fuere *utcumque*, quodammodo, *hominis* mors, non bellnae, ut mors *uxoris* eius, Hecubae, quae propter luctum conversa dicitur in canem. Vetus Schol. „Hecuba, dicit, excoecato Polymnestore, cum saxis inpelleretur a populo Thracum, versa in *canem* fertur. An quia Graecis convitia congerebat, *canem* nominaverunt?" Cf. Cic. Tusc. Qu. III, 26. Dictys V, 13. et 16. Plaut. Men. V, 1, 14 sq. Ovid. Met. XIII, 422—575. Munncker. ad Hygin. fab. 111. Potter. ad Lycophr. v. 331. Eurip. Hecuba et Heyne l. l. *Latravit rictu canino*, ut ap. Ovid. l. l. v. 568.

273. *Festino ad nostros*, Romanos, ad exempla Romanorum, quibus longa vita fuit perniciosa. *Regem Ponti*, Mithridatem, qui annos LXIX vixit, et bellis infeliciter adversus Romanos gestis, Bituiti manu periit. v. Appian. bell. Mithrid. c. 111. 112. Plin. XXV, 2. s. 3. *transeo*, ut sup. VI, 602.

274. *Croesum*, opulentissimum regem Lydiae, qui, antequam a Cyro captus esset, felicissimus sibi hominum esse videbatur, cuique *Solon* dixisse fertur, neminem ante obitum beatum esse dicendum. v. Herodot. I, 30—32.

et 86. Ovid. Met. III, 155 sq. Hanc Solonis apud Croesum commorationem disputationemque de fortuna humana dubiam facit chronologia. At v. Gatter. Handb. d. Gesch. T. I. p. 838 sq. Historia Croesi nota ex Herodot. I, 26—94.

276—282. Exemplo C. Marii, et v. 283—288. Pompeii probatur, quam perniciosa saepe hominibus sit longa vita, et, si haec brevior fuisset, quot mala evitassent multi.

275—277. Nisi tam longa fuisset Marii vita, non perpessus esset tot calamitates, *exsilium, carcerem, paludes* cet. Nam ex Vrbe pulsus a Sulla profugit *Minturnas*, (oppidum in Auruncis, ad Liris ostia, in confinio Latii et Campaniae) ubi, equitibus Sullae eum persequentibus, in *paludibus* latuit, et deinde proditus quidem atque a Minturnensibus in custodiam *(carcerem)* mulieris privatae traditus, sed, quum nemo eum occidere auderet, in navem publicam inpositus est: ea traiecit in Africam, et *Carthaginem* adpulit, ubi exsul et pauper *panem mendicasse* dicitur. v. Appian. bell. civ. I, 61, 62. Plut. in Mario et Sulla, Vellei. II, 19. Flor. III, 21. Quo modo Marius obierit, discrepat inter scriptores: constat tamen, eum senectute confectum et primo septimi consulatus mense mortuum esse. v. Appian. l. l. c. 75. et Plut. l. c.

278. *Hinc*, e longiori vita. *illo sive*, C. Mario.

280—282. Si statim mortuus esset post triumphum de Cimbris et Teutonis s. Teutonibus actum. v. Vellei. I, 12. et Plut. ll. cc. *animam opimam*, laetitia exsultantem propter spolia opima, vel ad satietatem.

282. *de curru Teutonico*, quo vehebatur triumphans de Teutonibus.

283—286. Cn. *Pompeius* Magnus Neapoli in Campania gravi laborabat febri, sed *optanda* ac salutari, quam ei *dedisse* vel immisisse videri poterat *Campania provida*, quasi praevidens mala ipsi imminentia, h. e.

prospera sors ita tulit, ut graviter aegrotaret Neapoli; sed *vota publica, a multis urbibus* pro eius sanitate concepta, *vicerunt,* a diis exaudita perfecerunt, ut ex morbo convalesceret: *igitur Fortuna* adversa multas et *ipsi* et *Vrbi* inportavit calamitates, fecitque, ut ei *victo* a Caesare in pugna Pharsalica, et ad Ptolemaeum, Aegypti regem, confugienti, ab Achilla, praefecto regio, et L. Septimio trib. mil. gladiis *auferretur caput servatum,* ad hanc ignominiam calamitatemque reservatum vel servatum in adventum Caesaris. (Πομπηΐου τὴν μὲν κεφαλὴν ἀποτεμόντες οἱ περὶ Ποθεινὸν, ἐφύλασσον Καίσαρι, ὡς ἐπὶ μεγίσταις ἀμοιβαῖς, Appian. bell. civ. II, 86. pr.) v. Plut. vit. Pompeii, Appian. b. civ. II, 76—86. 90. Plin. V, 12. VII, 26. Flor. IV, 11. Dio XLI. pr. Conf. omnino simil. loca Senec. Consol. ad Marc. c. 20. Vellei. II, 48. et inpr. Cic. Tusc. Qu. I, 35. unde locus noster desumtus est. Pompeius autem, tantus vir, qui tres gessit consulatus, totidemque triumphis ex tribus orbis terrarum partibus relatis *Magni* cognomen sibi peperit, obtruncatus est pridie natalis sui duodesexagesimi. v. Vellei. II, 53. et Plut.

286. Cf. Barth. Advers. IX, 14. qui poetam ad Corn. Severi versus adlusisse suspicabatur.

287. P. Corn. *Lentulus* Sura, P. principis Senatus nepos, qui a. V. 682 Consul fuerat, et C. *Cethegus,* socii *Catilinae.* v. sup. ad VIII, 231. Cic. Catil. III, 2—5. Plut. Cic. p. 868 sq. Dio XXXVII. et Sallust. *Integer et cadavere toto,* non abscisso capite vel corpore truncato, ut Pompeius: Lentulus et Cethegus iussu Ciceronis in carcere necati sunt; Catilina in acie fortiter pugnans cum suis periit. v. Appian. bell. civ. II, 6, 7. Flor. IV, 1. Sallust. et al. Horum itaque conditio et mors minus acerba fuit et ignominiosa, quam Pompeii, etsi is tantus vir fuit, et illi contra rem publicam coniurarunt.

289—345. *Forma* pulcra etiam multis iniuriis, corruptioni, aliisque periculis obnoxia, adeoque non exop-

tanda est. *Murmure*, susurro, ψιθυρισμῷ, obscura voce intra dentes edita; quo vota parum honesta designantur. v. sup. ad VI, 539. Ardentius autem magisque *puellis*, quam *pueris formam* pulcram *optat mater*; quoniam ea utilior est illis, quam his; unde h. l. egregie *maiori murmuri* obponitur *modicum*. *quum*, quoties, *videt*, adit, *fanum Veneris*, quae et pulcerrima dearum est, et symbolum amoris ac venustatis. Colebatur etiam olim Ἀφροδίτη ψίθυρος in templo, in quo mulieres preces ac vota insusurrabant (cf. Senec. Ep. 10.) huic deae. v. Eustath. ad Homer. Odyss. XX. p. 1881. A. *mater anxia*, sollicita de forma liberorum, et anxie precans.

291. *Vsque ad delicias votorum*, ita ut pro ipsis vota deliciarum dulcedinisque plena faciat, quibus favorem animumque Deae, qualis Venus est, conciliari posse sperat. Ita mentem poetae recte mihi cepisse videor. [90]

291. *Cur tamen, inquit*, dicat s. dixerit scil. aliquis, (cf. Var. Lect.) *corripias*, reprehendas haec vota, tamquam inhonesta, quandoquidem et *Latona Dianae*, filiae suae, pulcritudine delectatur? Cf. praeclarus locus Virg. Aen. I, 498 sq. qui animo poetae obversabatur.

293 sqq. Respondet poeta, ostenditque exemplis Lucretiae, Virginiae aliarumque mulierum pulcerrimarum, in quantis illae periculis versentur. *faciem* pulcram. *Lucretia*, quae propter formam a Sex. Tarquinio per vim stuprata necem sibi conscivit.

294. *Virginia*, a patre, L. Virginio, occisa, ut pudicitia eius ab insidiis Appii Decemviri libidinosi vindicaretur. *Rutila* mulier deformis et gibbosa, quae illis

90 Minus apte alii, v. c. ex votis ipsis captans delicias et gaudia, PRAT. optans, ut tam formosa sit, ut eam iuvenes in suos amplexus optent, usque ad delicata nimis vota, BRIT. usque adeo demens, ut etiam delicias in votis voveant filiabus, et ut in amplexus ob pulcritudinem rapiantur, SCHVRZFL. usque ad hoc deliciae hominum veniunt, ut pulcritudinem optent filiis suis, SCHOL. languenti ardentique desiderio, BAHRDT.

temporibus vixit. Vulgo designari putant Liviam, Rutilii uxorem, quam excessisse quidem XCVII annos, nec tamen gibbosam fuisse, Plinius VII, 48 memorat. Lepido autem h. l. utriusque feminae forma comparatur.

295. *suam* sc. faciem et formam.

296. *trepidos*, sollicitos de castitate filii; verentes, ne conrumpatur.

297. Vera sententia, quam etiam expressere Petron. 94. Ovid. Her. XVI, 282, et Am. III, 4, 41 sq. al.

298. *horrida domus*, disciplina et institutio severa, tetrica ac tristis, sine cultu et elegantia, qualis *veterum Sabinorum* fuit. v. Var. Lect.

300. *vultum modesto sanguine ferventem*, subfusum rubore vel pudore, quod est τὸ χρῶμα τῆς ἀρετῆς. *natura larga*, liberalis, benigna. Quoad sensum melius iungi possunt *natura benigna* et *larga manu*.

303. Cf. Sen. Epist. XI. et de ira II, 2. Horat. Epist. I, 10, 24. al.

304. *Non licet esse viris*, (cf. Var. Lect.) desinunt mox esse viri; nam (quae ratio adiicitur) formosi solent effeminari, et vel conrumpi, f. stuprari et pati muliebria, vel castrari; vel pathici fiunt et cinaedi, vel spadones. *conruptoris inprobitas*, cinaedus inprobus.

305. *tentare*, sollicitare muneribus, ut filios suos conrumpere patiantur; vel ipsos parentes donis sollicitare ad stuprum.

306—309. Formosi pueri ac iuvenes vel *castrantur* vel *rapiuntur* sc. ad stuprum (ut *rapere virginem*, et *rapta*, vel nostrum *entführen*, ap. Liv. XXVI, 13. Sallust. Cat. 51. Ovid. Ep. Her. XVI, 327. 339. XVII, 22.) a potentioribus, quod non verendum est deformibus. *castravit*; v. sup. ad VI, 368 sqq.

308. *Neronis* paederastia nota e Suet. c. 28. al. *praetextatum*, v. sup. ad I, 78. *loripedem*, v. sup. ad II, 23. *Strumosus* dictus a *struma*, tumore glanduloso, qui in lateribus, inguinibus, sed maxime in cervice nascitur, (v. Cels. V, 28. f. 7.) et *scrofula* quoque,

Gr. χοιρὰς, vocatur, quoniam ſues hoc morbo potiſſimum laborant.

310. *I nunc,* ut ſup. VI, 306. ubi v. not. *ſpecie,* forma, et quidem pulcra.

312. *Publicus adulter,* qui omnes amat adpetitque matronas, et ab iis amatur; ut fere *iuvenum publica cura* dicitur Horat. Od. II, 8, 8.

312—317. Videtur Romanis privatim, quamvis ſine lege, permiſſum fuiſſe, ut adulteros deprehenſos pro lubitu punirent, *παρατιλμῷ, ῥαφανιδώσει, mugile;* ut loris conciderent, pecunias extorquerent, viro mulctarent, interficerent, quod ex Horat. Serm. I, 2. Varr. de Pace, Catull. carm. 15. Plauti Poenulo et Noſtro conſtat; HENNIN. [91]

312. 313. v. Excurſ. ad h. l.

313. *nec erit felicior Marte,* in adulterio deprehendetur, ut Mars, quem cum Venere concumbentem Vulcanus, Veneris maritus, *laqueis* vel potius retibus inpeditum omnibus diis videndum praebuit; quae lepida fabula, facete h. l. memorata, [92] notiſſima eſt ex Hom. Odyſſ. ϑ, 266 ſqq. Ovid. Met. IV, 171 ſq. et A. A. II, 561 ſq. Cf. inf. ad XVI, 5. et Wernsdorf Poet. min. T. IV. p. 52. 53. *Aſtrum* autem *Martis* poeta dixit reſpectu ſideris natalitii, ut puer natus ſit oriente aſtro Martis, quod infauſtum erat. v. ſup. ad VI, 553 ſqq. Adeoque *aſtro Martis* dictum pro: Marte, ſub cuius ſidere natus eſt. Nec tamen diſſimilo, hanc interpretandi rationem duram eſſe.

314. *Exigit plus,* poenam graviorem.

316 ſq. Cf. Horat. Sat. I, 2, 37—46.

317. Vetus Schol. „*Mugilis* (ſ. *mugil*) piſcis grandis capitis, (unde et *capito* dicitur, Gall. *mulet*)

91 Cf. Voſſ. ad Catull. p. 41 ſqq. De poenis adulterorum, quae in feminis mitiores erant, v. Cuiac. Obſſ. VI, 11. Lipſ. Exc. ad Tac. Ann. IV, 42. Gothofr., Briſſon. et Hofman. ad leg. Iul. de adult. Paull. Sent. II, 26, 14. ibique Intpp.

92 v. Rigalt. diſſ. de Sat. Iuven.

postremis exilis, qui in podicem moechorum deprehensorum (Athenis olim) solebat inmitti." [93]

318. *tuus Endymion*, filius tuus formosus. *Endymion* pastor, a Luna adamatus: qui mythus inde ortus, quod primus lunae cursum observavit, (v. Plin. II, 9.) et pulcer fuit; summam enim hominis pulcritudinem adumbraturi poetae fingunt, deos eius amore captos esse, eumque rapuisse. [94] *dilectae*, formosae, et quam amat propter pulcritudinem.

319. *Servilia*, matrona deformis ac dives. [95] Vix crediderim, poetam respexisse duas Servilias, turpissimas Catonis sorores, e quibus altera, Bruti mater, cum Caesare libidinis commercium habuit, altera autem a Lucullo, marito suo, ob prostratam pudicitiam fuit repudiata. v. Suet. Caes. 50. Plut. in Lucullo p. 517. in Cat. min. p. 759. 769. 770. 785. et in Bruto p. 984. Opp. T. I. ed. Frft. Illa certe non *nummos dedit* Caesari, sed amplissima potius ab eo adcepit dona ac praedia. v. Suet. et Plut. ll. cc.

320. *Exuet* filius tuus turpi matronae, qualis Servilia est, *omnem corporis ornatum*, h. e. amores eius sectabitur, donec omnibus eam nudaverit unionibus vel gemmis reliquoque corporis ornatu. [96]

321. *quid enim* pretii ac muneris *ulla* mulier inpudica *negaverit udis inguinibus*, in Venerem libidinemque conferre dubitabit?

322. v. Var. Lect.

93 v. Doering ad Catull. carm. 15. extr. Casaub. ad Athenaeum I, 5. Voss. de idolol. IV, 49.

94 v. Heyne antiquar. Auss. St. I. et de Endymione idem ad Apollod. I, 7, 5. p. 104 sq. et Harles ad Ovid. Trist. II, 299.

95 Vetus Schol. „Nomen cuiusdam mulieris turpissimae."

96 Interpretes, quotquot vidi, haec verba ita exponunt: *exuet* Servilia *omnem corporis ornatum*, ut adultero donet. Sed verbum *exuet* ad idem subiectum, ad quod τὸ *fiet*, referendum est.

323. *Femina deterior*, in ceteris male morata, et in reliquos omnes avara et nequam, *illic habet totos mores*, hic induit comitatem, liberalitatem cet. ut moechis largiatur, et placeat. Cf. Var. Lect. [97]

324. *Sed casto quid forma* pulcra *nocet?* Obiectio, quam refellit poeta exemplis *Hippolyti* et *Bellerophontis*, quorum castitas vel in proverbium venit, quosque *grave propositum* castae vitae non a periculis tutos praestitit, sed in ea potius coniecit. *Hippolytus*, Thesei filius pulcerrimus, qui a Phaedra noverca, cuius incesto amori non obsequebatur, falso apud patrem stupri insimulatus, et, quum huius iram fugeret, ab equis, quos Neptunus, Thesei precibus ad vindictam provocatus, consternaverat, curru deiectus raptatusque misere periit. v. Ovid. Her. IV. et Ovid. Met. XV, 491 sq. Eurip. et Senec. in Hippol. *Bellerophon* s. Bellerophontes, filius Glauci et Sisyphi, Corinthiorum regis, nepos, qui, quum a Proeto, Argivorum rege, hospitio exceptus et ab eius uxore *Stheneboea* ad adulterium pellectus esset, propter repulsam ab ea stupri apud maritum adcusatus, et ad Iobaten socerum missus est, ut ab eo interficeretur. De his et reliquis eius fatis v. Hom. Il. ζ, 152 sqq. Heyne ad Apollod. II, 3, 1. p. 283—290. Iani ad Horat. Od. III, 17, 13 sq.

326. v. Var. Lect.

327. *Stheneboea*, quae Ἄντεια dicitur Hom. Il. ζ, 160. et vel Iobatae vel Amphianactis filia fuit. Cf. Var. Lect. et Heyne ad Apollod. p. 277. et 670. *Cressa* Phaedra, Minois regis Cretensis filia.

97 Ita recte, puto, Farn. Brit. Prat. Bahrdt. Totam industriam in corrumpendis precibus et pretio formosis ponit femina, quae natura mala est: nam, ut Q. Cicero ait, *Femina nulla bona est, vel si bona contigit ulla, Nescio, quo fato res mala facta bona est;* GRANG. Rigaltius comparat verba Cic. ad Herenn. IV, 16. *Viros ad unumquodque maleficium singulae cupiditates inpellunt; mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit.*

328. *Concussere se*, commotae sunt, excitârunt se iratae ad vindictam, ut ap. Flor. III, 1. pr. *non leviter se Numidia concussit*, ad pugnandum, ad bellum fortiter gerendum. Genus loquendi a leone, qui iratus se caudamque concutit, petitum videtur, non a luctatoribus, qui certaturi manus concutiunt. Nisi malis: *concussere se*, animum agitarunt, vindictam secum animo volutarunt. Cf. Virg. Aen. VII, 338. ibique Heyne. Sed illud aptius graviusque.

329. *Quum pudor* ob rem turpem, qualem meditabantur Phaedra et Stheneboea, *stimulos admovet odio*, adcendit odium et iram. Genus loquendi notum ductumque a *stimulo, κέντρῳ* s. *σαυρωτῆρι*, quo equi aut boves aratores pungi et incitari solebant, unde proverb. *πρὸς κέντρα λακτίζειν*, et *κεντρηνεκέες ἵπποι*.

329—345. Pulcritudinem esse noxiam, probatur etiam exemplo C. Silii, iuvenis formosissimi, et consulis designati, cui Messallina, Claudii Imp. uxor, insano amore capta, palam nubsit, absente marito Ostiamque profecto sacrificii causa, quae et ipsi et Silio causa exitii fuit. v. Tac. Ann. XI, 5. 12—38. *Elige*, dic, *quidnam suadendum esse putes* Silio, precibusne Messallinae obsequatur eamque uxorem ducat, nec ne? Si duxerit, periculum mortis metuendum a Claudio; si abnuerit, a Messallina. Conditio itaque eius miserrima fuit, certumque et inevitabile exitium.

332. *rapitur* Silius *Messallinae oculis*, amore ardentibus, h. e. amore eius detinetur ac devincitur, *exstinguendus*, ut pereat: nam oculi vel facies aliaeque partes corporis pulcrae adspicientem *capere, rapere, sibi subripere* et *venari* dicuntur. [98] Male iungunt: *rapitur exstinguendus oculis Messallinae*, occidendus ante oculos eius.

98 Cf. Ovid. Am. III, 11, 48. Burm. ad Phaedr. IV, 4, 4. Iani ad Horat. Od. IV, 13, 20.

333—336. Describuntur solennia nuptiarum Messalinae et Silii, de quibus cf. Tac. Ann. XI, 27. *Flammeolo* velo, quo tecta sponsa vel nova nupta traditur sponso. v. sup. ad II, 124. *Tyrius*, purpureus, *Genialis* sc. lectus, purpura stratus. v. sup. ad VI, 22. *in hortis* Lucullianis, de quibus v. Tacit. eiusque intpp. Ann. XI, 1. 32. et 37. quibus tamen locis memorat, Messalinam nuptiis demum celebratis in hortos illos digressam, et in iis interfectam esse. Henninius monet, salem habere *τὸ palam*, poetamque, ut indomitam Messalinae libidinem ureret, notare, eam contra morem Romanum non in *lecto adverso*, qui fere in atrio domus, ante ipsam ianuam, (*adversus* ianuam; de quo v. Lips. Elect. I, 17.) statuebatur, sed publice in hortis pudorem prostituisse, obiterque ita tangi mirificum Imperatoris mariti stuporem. Cf. Tac. Ann. XI, 27.

335. Poeta non ait, antiquas, sive ritus antiqui, dotes fuisse *decies centena*; sed notat invidiosam illo aevo Romanorum opulentiam, quae tantum ab antiqua tenuitate recesserat, ut quasi legitima et solennis dotium summa esset decies centena millia, unde et Seneca: *Pantomimae decies sestertio nubunt*; RIGALT. Cf. sup. ad VI, 137.

336. *Auspex* adhibebatur in nuptiis, ut auctoritatem iis daret.[99] *cum signatoribus* tabularum dotis s. nuptialium, inter quos ipsum quoque Claudium fuisse quidam putarunt. v. Suet. Claud. c. 26.

337 sqq. Poeta ipsum adloquitur Silium. *Tu*, o Sili, *putabas* forte, haec clam Claudio Imp. futura esse: sed Messalina, non contenta furtivis adulteriis et secura ob stuporem mariti, palam ac *legitime*, adhibitis scil. signatoribus tabularum dotis, auspice cet., iusta et cuncta nuptiarum solennia celebrare voluit ac celebravit. Itaque *dic, quid placeat* tibi, ducturusne sis Messalinam uxorem, nec ne? *Nisi parere velis* et obsequi insano

99 v. Ernesti clav. Cic. v. *Auspex*, et cf. Tac. Ann. XI, 27.

amori ac voluntati Messalinae, quae palam et legitime vult nubere, *pereundum* tibi *est ante lucernas*, λυχναψίαν, antequam adcendi solent lucernae, h. e. ante vesperam, confestim, iussu iratae feminae: *si* autem *scelus admittas*, palam ac legitime eam duxeris uxorem, *dabitur mora parvula* supplicio tuo, *dum res* cet., h. e. ipsi Claudio poenam temeritatis scelerisque dabis, quam primum rem compererit.

341—345. Bene poeta notat stuporem Claudii, ac facete Silium hortatur, ut Messalinae desiderio satis faciat. *Res nota* fuit *urbi et populo*, priusquam *contigit Principis aures*. *Ille* Princeps *dedecus domus* Augustae *ultimus*, postremo omnium, *sciet*, (v. Tac. Ann. XI, 28—32.) et *sciet* tantum, non ulciscetur: nam Messalina effugisset poenam sceleris, nisi Narcissus caedem eius properavisset. (Tac. Ann. XI, 37.) *Interea*, dum res temeraria ad Principis aures pervenerit, *tu*, Sili, *obsequere imperio* et cupidini Messalinae; *sit tanti vita dierum paucorum*, h. e. fac illud, ut certe aliquot dies vitam protrahas: nam si parere abnueris, extemplo Messalinae iussu tibi pereundum erit; si eius amori ac desiderio satis feceris, vives saltem aliquot dies, donec res contigerit Principis aures, qui ultimus eam rescîscet.

344. 345. Quodcumque ceperis consilium, vel quaecumque ratio tibi levior meliorque visa fuerit, mors tibi parata est, sive a Messalina, sive a Claudio.

345. Cf. Tac. Ann. XI, 35. et Dio LX, 31. *pulcra et candida cervix*, quae pulcritudo exitialis fuit Silio et immaturae mortis caussa.

346—366. Locus plane divinus, omniumque, quos memini, gravitate ac praestantia sententiarum nobilissimus. Cf. sup. ad Argum. Sat.

346. *Nil ergo optabunt homines?* Vetabimus ergo homini vota?, nihil minus: haec obiectio suo stat talo et magni ponderis est, siquidem omnis hominum vita, si rem adcurate ad rationem voces, nihil aliud est, quam concatenata spei et votorum successio, qua demta homo

quid erit, nisi iners stupor, nisi viva morte sepultus; sed vota exsuperantissimae Dei providentiae sunt adcommodanda, quae mens est Nostri, qui hac Sat. idem docet, quod in Enchiridio Epictetus, et in morali philosophia Stoici, HENNIN.

347 sqq. Σωκράτης εὔχετο πρὸς τοὺς θεοὺς ἁπλῶς τἀγαθὰ διδόναι, ὡς τοὺς θεοὺς κάλλιστα εἰδότας, ὁποῖα ἀγαθά ἐστι· τοὺς δὲ εὐχομένους χρυσίον, ἢ ἀργύριον, ἢ τυραννίδα, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, οὐδὲν διάφορον ἐνόμιζεν εὔχεσθαι, ἢ εἰ κυβείαν, ἢ μάχην, ἢ ἄλλο τι εὔχοιντο τῶν φανερῶς ἀδήλων, ὅπως ἀποβήσοιτο, Xenoph. Mem. Socr. I, 3, 2. Ἄνθρωποι δὲ μάταια νομίζομεν, εἰδότες οὐδέν· θεοὶ δὲ κατὰ σφέτερον πάντα τελοῦσι νόον, Theogn. Sent. v. 141. 142. Θεοῖς εὔχου, οἷς ἔστι μέγα κράτος, οὔτι ἄτερ θεῶν Γίγνεται ἀνθρώποις, οὔτ' ἀγαθ' οὔτε κακά, ibid. v. 171. 172. Valer. Max. VII, 2. ext. 1. *Socrates*, inquit, *humanae sapientiae quasi quoddam terrestre oraculum, nihil ultra petendum a Diis inmortalibus arbitrabatur, quam ut bona tribuerent; quia ii demum scirent, quid unicuique esset utile, nos autem plerumque id votis expetere, quod non inpetrasse melius foret. Etenim, densissimis tenebris involuta mortalium mens, in quam late patentes errores caecas precationes tuas spargis! Divitias adpetis, quae multis exitio fuerunt: honores concupiscis, qui complures pessum dederunt: regna tecum ipsa volvis, quorum exitus saepenumero miserabiles cernuntur: splendidis coniugiis iniicis manus; at haec ut aliquando inlustrant, ita nonnumquam funditus domos everterunt. Desine igitur stulta, futuris malorum tuorum caussis, quasi felicissimis rebus inhiare, teque totam coelestium arbitrio permitte; quia qui tribuere bona ex facili solent, etiam eligere aptissima possunt.* Ipse Socrates ap. Plat. Alcib. II. p. 154. ed. Nürnbergeri: Δοκεῖ μοι φρόνιμός τις εἶναι ἐκεῖνος ὁ ποιητής, ὅς φίλοις ἀνοήτοις τισὶ χρησάμενος, ὁρῶν αὐτοὺς καὶ πράττοντας καὶ εὐχομένους ἅπερ οὐ βέλτιον ἦν, ἐκείνοις δὲ ἐδόκει, κοινῇ ὑπὲρ ἁπάντων

αὐτῶν εὐχὴν ποιήσασθαι. λέγει δέ πως ὡδί· Ζεῦ βασιλεῦ, τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις Ἄμμι δίδου, τὰ δὲ δεινὰ καὶ εὐχομένοις ἀπαλέξειν κελεύει. et pag. 172. Τοῦτον μὲν τοίνυν καὶ Λακεδαιμόνιοι τὸν ποιητὴν ἐζηλωκότες, εἴτε καὶ αὐτοὶ οὕτως ἐπεσκεμμένοι, καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἑκάστοτε παραπλησίαν εὐχὴν εὔχονται, τὰ καλὰ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τοὺς θεοὺς διδόναι κελεύοντες αὖ σφίσιν αὐτοῖς. πλεῖον δ' οὐδεὶς ἂν ἐκείνων εὐξαμένων ἀκούσειε.

349. *prö iucundis*, pro iis, quae nobis iucundissima videntür, vel quae ad voluptatem spectant et maxime a nobis expeti solént.

350. Dii enim nobis dant utilia, etiam non petita; nos saepe noxia votis expetimus.

352. 353. Socrates ap. Plat. l. l. pag. 152. Εὑρήσεις δὲ καὶ περὶ τέκνων τὸν αὐτὸν τρόπον εὐξαμένους τινὰς ἤδη γενέσθαι, καὶ γενομένων εἰς ξυμφοράς τε καὶ λύπας τὰς μεγίστας καταστάντας. οἱ μὲν γὰρ, μοχθηρῶν διὰ τέλους ὄντων τῶν τέκνων, ὅλον τὸν βίον λυπούμενοι διήγαγον· τοὺς δὲ, χρηστῶν μὲν γενομένων, συμφοραῖς δὲ χρησαμένων, ὥστε στερηθῆναι, καὶ τούτους οὐδὲν εἰς ἐλάττονας δυστυχίας καθεστηκότας ἤπερ ἐκείνους· καὶ βουλομένους ἂν ἀγένητα μᾶλλον εἶναι ἢ γενέσθαι.

354. 355. Preces veterum plerumque simul vota erant. *Tomacula*, (*tomacinae pernae* Varr. R. R. II, 4. §. 10.) Gr. τομοι f. τομια, et τεμαχοι f. τεμαχια, pinguia quaedam viscera, inpr. porcina, vel minutatim concisa, vel simpl. abseisa, qualia Diis obferri solebant; (unde h. l. *divina*) sic dicta a τεμνω vel τομαω. Cf. Martial. I, 42, 9. Petron. 31. et 49. *Divina* dicuntur, quaecumque ad deos eorumque sacra spectant, vel diis obferuntur; unde *res divinae* dicuntur sacrificia. *Porcus* olim nuptiarum potissimum initio, et a Graecis Veneri inmolabatur. v. Varr. R. R. II, 4. §. 9. et Athen. III.

356. Cf. preces Horat. Od. I, 31, 17 sq. et Senec. Epist. 10.

357. 8. Cf. Virg. Ge. II, 490 ſqq. ibique Heyne, Plat. Phaed., Plin. XXVIII, 1. ſ. 2 extr. Senec. Conſ. ad Marc. c. 20. ad Sil. II, 223 ſq. 576. III, 134 ſq. XIII, 883 ſqq. Stoici potiſſimum ſapientis erat, non timere mortem, omniaque, quae vitari nequeant. *ſpatium extremum*, finem, *vitae*, mortem imminentem.

359. Epicuri praeceptum erat: Ἀνέχου καὶ ἀπέχου, et eris ἀναμάρτητος καὶ ἀμεταμέλητος.

360. Etiam haec Stoicam ſpirant ſapientiam. Cf. Senec. de ira II, 6—8. et Horat. Epiſt. I, 6. Ex adfectibus autem et perturbationibus animi, quae vitam non patiuntur quietam eſſe et beatam, potiores tantum memorantur, ira et cupiditas.

361. 362. Animum, qui variis, immo Herculeis, laboribus, quibus eluceat virtus et incrementa capiat, exerceri malit, quam ignavam in otio ac voluptatibus vitam agere. *Sardanapalus* ultimus Aſſyriae rex, idemque molliſſimus, unde h. l. *plumis*, plumeis culcitis, h. e. lectis mollibus.[100]

363. 4. Bonam mentem ac felicitatem ipſe tibi parare poteris ſtudio virtutis ac ſapientiae, unde eas optare ſtultum eſt. Cf. Senec. Epiſt. 27. 41. et 80. Cic. Nat. Deor. III, 36. Horat. Epiſt. I, 18, 111. 112. ibique Bentl. *ſemita vitae tranquillae*, via ad vitam tranquillam ac beatam.

365. 366. *Nullum numen*, nullam poteſtatem, *Fortuna* habet in homines, minime in ſtudioſos ſapientiae ac virtutis, qui animi cupiditatibus inperant, neque externa ſectantur bona, quae ſubiecta ſunt fortunae, ſed animi, quae vera ſunt bona, neque a fortuna nobis auferri poſſunt: qui vero cauſas rerum non ſatis ſolerter explorant, pravisque cupiditatibus ducuntur, per inprudentiam res humanas non divina providentia, ſed Fortunae arbitrio regi exiſtimant, vel tacite quaſi confitentur,

100 Cf. Diodor. II, 23 ſq. Vellei. I, 6. Buher. ad Cic. Athen. XII, 7. Iuſtin. I, 3. Tuſc. Qu. V, 35.

et huic, tamquam auctori, tribuunt, quae ipsis culpa sua contingunt. Cf. Plin. II, 7. et Senec. Epist. 98. *Numen* poetis primum Dei voluntas, et quodcumque eius indicium, monitum oraculumque, deinde eius potentia ac maiestas, (ut forte h. l.) vel auxilium, hinc vero Deus ipse, et denique illius vel natura, vel nomen quoque ac titulus dicitur. [101] Si tamen quis propter ea, quae mox sequuntur, verba, *nos te facimus Deam*, vulgarem vocis notionem retinere malit, (ut *nullum numen habes* sit id. qd. nullum numen es, s. non es Dea) equidem non magnopere repugnem. Ceterum iidem versus inf. XIV, 315. 316. repetuntur. *locamus te in coelo*, locum tibi in coelo damus, h. e. te in Deos referimus. [102]

101 v. Heyne ad Virg. Aen. I, 8. 133. 666. II, 123. III, 372. IV, 611. V, 56. VII, 119. VIII, 78. IX, 661. XI, 232. Burm. ad Ovid. Trist. II, 551. et IV, 2, 9.

102 Cf. Heins. ad Ovid. Met. XV, 818.

IN SATIRAM XI.

ARGVMENTVM.

Iuvenalis ad frugalem coenam Persicum, amicum suum, invitaturus, primum perstringit stultitiam eorum, qui lautiores parent epulas, quam facultatum suarum modus ferat, donec absumto omni patrimonio redigantur ad mendicitatem, quae vel vitam ac potissimum senectutem ipsa morte graviorem efficiat, vel eos cogat patria cedere, ne a creditoribus saepe elusis comprehendantur. v. 1—55. *Quibus praemissis fercula a se parata, una cum supellectile ac ministris, recenset. Cibos dicit esse inemtos et in villa Tiburtina natos, hoedulum, gallinam, ova, asparagos, uvas, pira et mala, quae olim luxuriosa fuerit coena Senatorum clarissimorumque Romanae gentis nominum, Curii, Fabiorum, Catonis, Scaurorum, Fabriciorum aliorumque;* (56—92.) *supellectilem non magnificam, testudineam, argenteam, auream, citream, vel eburneam, sed simplicem, aeream, ligneam, fictilem, osseam, mensas nuceas et domi natas;* (93—135.) *servos, non perite obsonia scindentes, nec peregrinos ac care emtos, vel bene comtos, ornatos et doctos, sed rudes et Italos, pastoris et bubulci filios, indutos crasso eodemque vestitu, nec nisi nunc propter convivia pexos, at ingenui vultus ac pudoris, castos et libidinis ignaros, qui viles calices et vina patria por-*

recturi sint. 136—161. *Praeterea non lascivas saltationes et cantilenas Gaditanarum puellarum, sed honestiora Persico promittit acroamata, recitationes carminum Homeri et altisoni Maronis.* 162—180. *Denique ab amico petit, ut omnibus dimissis curis hilari animo, et, dum omnis Roma ad ludos Megalesiacos spectandos in Circum effusa sit, iam sexta hora veniat: quod sine pudore fieri posse monet, quum nonnumquam fas sit genio indulgere, et rariori usu voluptates commendentur.* 181—208.

Satira pulcerrima, qua frugalitas praedicatur, et damnatur luxus, maxime eorum, qui inmemores aurei praecepti, γνῶθι σεαυτόν, facultatum suarum modum transeant. Sabinus perperam suspicabatur, Iuvenalem in Epicuri sectam invehi; Calderinus contra, ab eo otium et frugalitatem laudari ex sententia huius philosophi, qui veram vitam in mentis tranquillitate virtutisque exercitio posuerit, eique frugalitatem quam maxime convenire existimaverit.

1. 2. Cf. sup. IV, 13. 14. et VIII, 182. *Atticus* h. l. pro quovis nobili ac divite; qualis fuit ille T. Pomponius, qui vel tironibus ex Nepote et Cicerone notissimus est. *lautus*, splendidus et magnificus, qui ita vivit, ut solent nobiles ac divites, utque eos decet.

2. *Rutilus* pro quovis paupere. [1]

2. 3. Cf. sup. ad III, 152. *Apicius* pro homine luxurioso s. guloso. v. sup. ad IV, 23.

4. *Convictus*, convivia, h. e. omnes, qui in conviviis sunt, ut mox *thermae*, *stationes* et *theatrum*. [2] *Thermae* h. l. vel proprie dicuntur, et quidem homines,

1 Cognomen fuit gentis Marciae, (v. Liv. VII, 16—39. IX, 33. 38. X, 9. 47.) Virginiae, (Liv. III, 7.) Nautiae, (Fast. Capitol. ap. Gruter. p. 291.) et al.

2 Cf. Voss. ad Vellei. II, 33.

ibi convenientes, vel potius thermopolia, ut ſup. VIII, 168. ubi v. not. *Stationes* ſunt *συστάσεις*, circuli, ſeu omnia loca, ubi frequenter, vel audiendi vel confabulandi cauſa, convenire aut conſiſtere ſolent homines, v. c. cives poſt negotia, legati civitatum vel municipiorum, de iure reſpondentes, ſenatores, qualia fuere ſenaculum, forum, porticus cet. [3]

5. *De Rutilo* ſcil. loquuntur, fabulantur, rident.

6—8. Nam mox, dum iuvenis eſt, dicunt eum, conſumtis bonis et inopia cogente, ſponte operam daturum eſſe gladiaturae. Cf. ſup. ad II, 143 ſq. et VIII, 192—210. *Subficiunt galeae* portandae armisque tractandis.

7. *nec prohibente tribuno* eiusmodi dedecus urbis. Cf. Var. Lect. [4]

8. Dicunt eum gladiatorem futurum; non, quod alii putant, laniſtam. *Scripturus*, deſcripturus, excepturus, ſcil. ut ediſcat, *leges*, praecepta artis gladiatoriae, dictata, *laniſtae*, qui *commentari* dicebatur et *dare dictata*. [5] *verba regia*, ſuperba, imperantia, *laniſtae*, qui tironibus in palum, vel adverſarium, cum rudibus primum, poſtea cum iuſtis armis irruentibus, ſubinde adclamabat: *adtolle! caede! declina! urge! percute!* vel etiam *ſeca* et *ure:* unde *regia* quoque *verba* poſſunt crudelia h. l. eſſe. *Regia* enim contemtim dicebantur Romanis, quippe qui inde a regibus exactis ſummum in eos odium gerebant. Vix autem cre-

3 Cf. Erneſti ad Suet. Ner. 37. Turneb. Adv. I, 17. et 21. Raevard. var. lect. IV, 7. Intpp. Plin. XVI, 44. ſ. 86. Plin. Ep. I, 13, 2. II, 9, 5. Gell. XIII, 13. Valer. Max. II, 2, 6.

4 In MS. Barthii (v. ei. Adverſ. XLII, 16.) vetera haec legebantur Scholia: „Poeta oſtendit, omnem publicae militiae diſciplinam eſſe exſtinctam, et meditationem armorum reſediſſe tantum in gladiatoribus." *Laniſtae* autem magiſtri gladiatorum erant, et mos erat, ut, ſi quis coactus gladiaturam adſumeret, ſtatim, ut vellet, eam relinqueret, qui vero ſponte, numquam."

Cf. Salmaſ. de mod. uſur. c. 10.

5 v. Lipſ. Elect. I, 15.

diderim, poetam h. l. respexisse P. Rutilium consulem, et quae de eo tradit Valer. Max. II, 3, 2.

9 sq. Sunt praeterea multi, gulae indulgentes, qui pecunia mutuo sumta lautas emunt dapes, quosque *creditor saepe elusus*, h. e. deceptus vana pollicitatione solutionis, in *macello*, ubi delicata venduntur obsonia, et gulosi homines frequenter conveniunt, *exspectat*, ut exigat ab iis fenus. Cf. Horat. Sat. I, 2, 7 sqq. et Epist. I, 15, 26 sqq. Macellum frequentabant Romani ipsique ibi emebant obsonia, quae servis domum ferenda tradebant.

11. Qui tantum vivunt et vivere volunt, ut edant et serviant gulae; ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, Phil. III, 19. *Socrates quidem dicebat, homines multos propterea velle vivere, ut ederent et biberent; se bibere atque esse, ut viveret*, Macrob. Sat. II, 8. Cf. inf. XII, 50. 51.

12. Quo quis horum miserior est et pauperior, eo vivit *egregius*, h. e. magis egregie, lautius: comparat. adverb. ut ap. Lucret. IV, 469.

13. Qui mox ad incitas vel extremam redigetur paupertatem. Metaphorae ab hianti et rimoso pariete s. muro ductae, vel ab aedificio, cuius ruina iam inpendet et manifesta est. *perlucente*, adparente.

14. *Interea*, priusquam ad incitas sunt redacti. *gustus*, epulas, quas gustu explorant. *per omnia elementa*, per aerem, aquam et terram: volucres, pisces, et tam feras, quam fructus terrae exquisitiores *quaerunt*: ut ap. Senec. Controv. V. praef. *Quidquid avium volitat, quidquid piscium natat, quidquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus. quaere nunc, cur subito moriamur: mortibus vivimus.* [6]

6 Male Grangaeus coll. Senec. Ep. 89 et consol. ad Helv. c. 9. exponit, per omnes orbis terrae easque longinquiores partes; nec melius alii: quaerunt omnes cibos, quorum nomen ab unaquaque alphabeti litera incipit, ut *aper*, *anas*, *anser*, *bos* cet. vel simul adponi iubent edulia, quorum nomina ab eadem litera incipiunt, qualia sunt *pullus*, *perdix*, *pavus*, *perna*,

15. 16. Magnitudo pretii non obſtat, quo minus deſiderio ciborum capiantur; non minuit deſiderium; quin potius, *ſi interius adtendas*, adcuratius rem conſideres, *magis illa iuvant*, delectant, ſuaviora iis videntur magisque adpetuntur, *quae pluris*, maiori pretio, *emuntur.* Cf. Petron. 93. et Senec. Conſol. ad Helv. c. 9.

17. Non dubitant, mutuo adcipere, quae perdant magis, quam erogent; SCHOL.

18. Cf. ſup. VII, 73. *obpoſitis* pigneri, ad ſecuritatem creditoris; ut ap. Plaut. Curc. II, 3, 77. et Senec. Ben. VII, 14. *Lancibus* pretioſis, argenteis cet. *matris imagine fracta*, non caſu, puto, vel vetuſtate, vel ut partem ſtatuae vendat, ſed *fracta* ex induſtria, ut non cognoſci poſſit et ſine pudore vendi.

19. *quadringentis numis*, magno pretio; non vero integro cenſu equeſtri, quo ſenſu *quadringenta* ſcil. ſeſtertia dicuntur ſup. I, 106. II, 117. V, 132. nam *numi* ſunt ſestertii, non ſestertia, et de homine ſermo eſt, qui devorata re familiari ſupellectilem obpignerat, unde non facile efficiet cenſum equeſtrem. *condire*, cibis bene conditis vel delicatis inplere. *fictile* vas, ut *teſta alta* ſup. IV, 131. (ubi v. not.) *Fictile*, quia lances argenteas obpoſuerat, aut quia maxima aliqua patina ei opus erat, GRANG. [7] *guloſum* vas, quale eſt hominum guloſorum, vel capax. *Sic*, hoc luxu, *veniunt ad miſcellanea*, cibum e variis ferculis mixtum, vel inmundam ſaginam, (ut utar verbis Prop. IV, 8, 25.) *ludi*, ludii, gladiatoris; (v. ſup. ad VI, 82.) h. e. gladiatores fiunt, (cf. ſup. v. 8.) ut largiorem certe victum, cui adſueverunt, retineant: nam gladiatores epulis largioribus ali ſolebant, ut vires eorum augerentur, unde *gladiatoriam ſaginam* dixit Tac. Hiſt. II, 88. et Prop. IV, 8, 25 *vulſi carpenta nepotis, Qui dabit inmundae*

porcellus, piſcis cet. cuius luxuriae inventor Antoninus Geta teſte Spartiano.

7 Cf. Salmaſ. Exerc. Plin. p. 596.

venalia fata saginae, h. e. qui patrimonio dilapidato vitam animamque suam lanistae vendet. [8] *Miscellanea* genus miserabile ferculi, cibus gladiatorum, qui omnia, quae adponuntur sibi, *misceant* et sic manducant, SCHOL. Alii *miscellanea ludi* putant esse *ludos miscellos*, h. e. e variis generibus mixtos, (v. Intpp. Suet. Cal. c. 20.) ut sensus sit: fiunt histriones, seu ludii. Rigaltius exponit: Sic isti luxu conturbatore pereunt, ut in miscella consummatione gladiatores. Grangaeus: Sic lurcones illi *ludii* seu gladiatores futuri *veniunt ad miscellanea*, condiunt patinas omni ciborum genere refertas et intermixtas; de quo v. Senec. Epist. XCV. Turnebus Adv. XXII, 23. innui credebat et ludos *miscellos* et homines omnia *miscentes* et conturbantes, h. e. ad paupertatem redactos. Cf. sup. ad VII, 129.

21—23. Multum interest, divesne sit an pauper, qui lautas *parat* epulas et magnos sumtus facit. Cf. sup. v. 1 sq. *Ventidius* h. l., ut sup. v. 1. *Atticus*, pro homine divite ac nobili. [9] *laudabile*, honestum.

23. Luxuria *a censu famam trahit*, ducit, sumit; si magnus est census, (res familiaris, opes) liberalitatis, magnificentiae et honestatis, si exiguus, luxuriae famam nomenque obtinet.

24—27. Stulti sunt et contemtu digni, qui rerum externarum scientiam, quae vel prorsus inutilis est, vel ad beate vivendum nihil confert, sectantur ac probe tenent, at intus et domi suae hospites vel in metiendis facultatibus et se ipsis cognoscendis caeci, ignorant, multum inter magnas atque exiguas opes interesse, et pro

8 ad quem loc. simil. vid. Broekhus.

9 Nonnulli putant designari P. Ventidium, de quo v. sup. VII, 199. alii Ventidium Cumanum, de quo v. Tac. Ann. XII, 54. alii denique eum, de cuius divitiis Pers. IV, 25. 26. *Nostin' Ventidi praedia? cuius? Dives arat Curibus, quantum non milvus oberret.* Haec bene h. l. conveniunt: sed Casaubonus iam ad Pers. l. l. monuit, in membranis Persii *Vectidi* ac *Vetidi* legi, et Ventidium Persii sordibus praeterea, non luxuria insignem esse:

illorum modo ac mensura faciendos esse sumtus. *Tecum habita: noris quam sit tibi curta supellex*, Pers. IV, 52. *Atlantis*, montis Mauritaniae, mira altitudo notissima.[10]

26. *Ferrata arca* divitum est, pauperum vero *sacculus* s. *loculus* et *crumena*, (inf. v. 38.) unde *arca* magnas, *sacculus* vero modicas designat rerum copias et facultates. v. ad X, 25. et XIV, 260. 261.

27. *E coelo descendit*, deum habet auctorem, vel divina; aurea, praestantissima est sententia illa *γνῶθι σεαυτὸν*, quae in vestibulo templi Delphici aureis literis inscripta erat, et a quibusdam Thaleti, vel Chiloni, Cleobulo, Bianti, Pythagorae, Socrati aliisque hominibus, ab aliis ipsi Apollini, vel eius oraculo, tamquam auctori, (propter divinam eius praestantiam) tribuitur.[11] *Γνῶθι σεαυτὸν*, nosce te ipsum, et in tota vita age secundum animi, corporis et fortunae vires ac modum.

28. *Figendum* illud, altius animo infigendum est, ut in eo inhaereat. Cf. sup. ad V, 12.

29 sqq. In omnibus vitae partibus hanc sententiam oraculi instar consule, v. c. in matrimoniis contrahendis, ut tibi parem ducas, vel in petendis honoribus, ut explores ante, num iis idoneus illisque bene administrandis par sis. *sive coniugium quaeras*; id dixit ex altero Sapientis dicto: *nube pari*, GRANG. *Senatus sacri*, venerandi, ut *ἱερὰ σύγκλητος*.[12] *in parte Senatus*, Senator, *esse*.

30. Non petendos esse honores, viribus nostris maiores, ipse *Thersites* intellexit, qui, quamvis intoleranitius se iactaret, non tamen ita inmemor fuit suae tenuitatis et ignaviae, ut *loricam* et reliqua *Achillis* arma *posceret*, in quibus, h. e. quibus indutus *Vlysses se*

10 v. Heyne ad Virg. Aen. IV, 246 sq. et 480 sq.

11 Cf. Diog. Laert. I. Cic. ad Qu. Fr. III, 6. et Tusc. Qu. I, 22. §. 52. Harduin. ad Plin. VII, 32.

12 v. Spanhem. de usu et praest. num. Diss. V. p. 411 sqq.

transducebat, se videndum, vel potius se ridendum praebebat; nam poeta haud dubie innuit, arma Achillis, ne Vlyssem quidem decuisse, ne hunc quidem iis gestandis parem fuisse vel hoc honore dignum. De contentione heroum de armis Achillis vid. sup. ad VII, 115. X, 84. 85. de *Thersite* sup. ad VIII, 269. et de verbo *transducere* sup. ad VIII, 17. Cf. tamen Var. Lect. Flavius Coniectan. c. 31. ex Qu. Calabro notat, Thersiten, alapae ictu ab Achille interemtum esse, adeoque non potuisse illi de armis certamini adesse, ideoque Iuvenalem vel memoria labsum esse, vel variasse historiam. [13]

32. 33. v. Var. Lect. *te consule*, te ipsum interroga, vel te et vires tuas excute, explora, *et dic tibi, qui*, qualis, *sis:* quo sensu *in sese descendere* et *secum habitare* dixit Pers. IV, 23 et 52.

34. Vtrum sis *orator vehemens*, gravis et acri verborum actionisque genere ad permovendos animos idoneus, h. e. praeclarus, *an* mediocris, vel infimae notae rabula, ut *Curtius* Montanus, (v. sup. ad IV, 107.) *et Matho*, (v. ad I, 32.) *buccae*, fastuosi causidici ac ventosi, vel, ut verbis vet. Schol. utar: iactanticuli, qui tantum buccas inflant et nihil (graviter et apte vel adcommodate ad persuadendum) dicunt. Sic fere *buccam loquacem vetuli cinaedi* dixit Martial. I, 42, 13. et *hominem durae buccae* Petron. 43. Cf. sup. ad III, 35. et Var. Lect.

35 sq. Praeclarum praeceptum! Cf. sup. VI, 358 sq. et Casaub. ad Pers. VI, 25 sq. *mensura sui*, modus virium suarum et facultatum.

37. *mullum*, piscem pretiosum et grandem. v. sup. ad IV, 15 sq. et V, 92 sq. *gobio*, h. e. pretium gobionis, vel quo ematur *gobio* s. *gobius*, κωβιός, *cobio*, vilis pisciculus, [14] ut *asini*, *ovis*, et *boves in crumena*

13 Cf. Tzetz. et Potter. ad Lycophr. v. 999.

14 v. Harduin. ad Plin. IX, 57.

ap. Plautum, Asin. III, 2, 44. Truc. III, 1, 10. et Pers. II, 5, 16. *In loculis*, et *orumena*, v. sup. ad v. 26.

38. 39. Cf. sup. ad VI, 129. *aere paterno*, patrimonio, *ac rebus*, re familiari. *mersis in ventrem*; unde homo gulosus ac prodigus vocatur *gurges* et *vorago patrimonii*, vel *barathrum macelli*. Hinc et lepide *venter* dicitur h. l. *capax* omnium bonorum, *fenoris*, *argenti* cet. quae quasi vorat ac deglutit. *fenoris*, pecuniae, fenore et datae et adceptae.

41. *Argenti gravis*, v. sup. ad IX, 141.

42. *Talibus a dominis*, helluonibus, *novissimus*, postremo, (cf. sup. ad VI, 356.) *exit*, obpigneratur aut venditur, *annulus* aureus, insigne Equitum; unde *digito nudo*, inminuto censu equestri: nam *constitutum erat, ne cui ius annulorum* (s. annuli gestandi) *esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri avoque paterno sestertia* CCCC *census fuisset*, Plin. XXXIII, 2. s. 7. *Pollio*, decoctor, forte is, de quo Plin. IX, 10. s. 13. *Testudinum putamina secare in laminas, lectosque et repositoria his vestire, Carvilius Pollio instituit, prodigi et sagacis ad luxuriae instrumenta ingenii.* [15]

44. 45. Mors *praematura* et *acerba* minus *metuenda* est *luxuriae*, h. e. luxuriosis hominibus, quam *senectus*, et morbis et fame laborans, quae gravissima est helluonum et helluationis poena. *Cineres* et *funus* pro morte.

46—49. *Hi plerumque gradus* sunt, quibus isti perditae gulae homines ad inopiam perveniunt et fidei violationem: primum *conducunt*, h. e. fenore adcipiunt, *Romae pecuniam*; deinde eam *coram dominis* eius, h. e. creditoribus vel feneratoribus ipsis non sine dolore videntibus, *consumunt*; tandem, *ubi paulum*, et *nescio quid*, forsan vel ferme nihil, *superest*, et iam *auctor feneris*, fenerator, *pallet*, timet, ne fenus cum sorte perdat, *vertunt solum* patriae et sponte in exsilium abeunt:

15 Cf. ibi Harduin. et sup. ad IX, 6.

nam *qui volunt poenam aliquam subterfugere aut calamitatem, solum vertunt, hoc est, sedem ac locum mutant*, Cic. pro Caec. c. 34. Lepide autem poeta dicit, eosdem *currere*, festinanter patria cedere, ne a creditoribus comprehendantur, et se conferre *Baias*, propter loci amoenitatem et delicias, quo h. l. referuntur *ostrea*, quae ibi capiuntur. Cf. sup. ad III, 4. IV, 141. et VIII, 83. Vetus Schol. „*Baias*, ubi maior est luxuria, ubi et reliquam, si est, pecuniam devorent.“

50. *Cedere foro*, creditores fraudare, *iam*, nostris temporibus, *non est deterius*, non magis ignominiosum habetur, quam ex media et aestuosa Vrbis regione migrare in suburbanam et frigidiorem. *Cedere foro*, ut ap. Senec. Ben. IV, 39. id. qd. Galli dicunt, *faire banqueroute*: nam in *foro* argentariorum erant tabernae, et res pecuniaria perscriptione, transscriptione cet. tractabatur; unde negotiatores *in foro* (Germ. Börse) *versari*, et contra *foro cedere* dicuntur. [16]

51. *Esquilias*, quae *gelidae* dicuntur sup. V, 78. *Subura ferventi*, ob situm, vel potius maximam populi frequentiam. v. sup. ad III, 5.

52. 53. Hoc tantum dolent, quod aliquamdiu Circensibus ludis carent. Facete de insana ludorum spectandorum cupiditate, qua Romani ardebant. Cf. sup. III, 223. et ibi not.

54. *Non gutta sanguinis*, nihil ruboris, h. e. pudoris, nullum eius vestigium. Cf. sup. ad X, 300.

55. Quin pauci hodie sunt, quos puderet malefactorum et infamiae; *pudorque* iam tantum non omnibus ridicula res videtur, et prorsus ex Vrbe effugeret, nisi pauci essent, qui eum quasi retinerent. Cf. sup. ad VI, 19.

16 Cf. Ernesti clav. Cic. voc. *forum*. Nonnulli *forum* h. l. pro tota urbe, cuius frequentior est locus, positum putant: quod minus linguae, quam h. l. congruit; nam mox sequitur *migrare*, et *patriam fugere*.

56 sq. Poeta iam ad *Persicum*, amicum suum, nobis ignotum, quem ad coenam vocaverat, se convertit: Cognosces hodie, utrum iis, quae de frugalitate pulcerrime dixisse ac praecepisse videri possim, etiam vita et mores mei congruant.

58. *Sed* potius *laudem siliquas*, victum tenuem ac pauperum, (cf. Horat. Epist. II, 1, 123. quem etiam imitatus est Pers. III, 55.) quum tamen *occultus sim ganeo*, clam popinas frequentem, et domi gulosus sim. *Siliquae* vel legumina et propr. eorum folliculi, quales pisa, fabae, lupini cet. habent, (Gr. λοβοί, Gall. *des gousses*) vel fructus arboris silvestris s. ficus Aegyptiae, (κερατωνία, unde fructus κεράτιον, Gall. *carobes* s. *carouges*) quo non tantum sues, ut apud nos glandibus, sed etiam servi et infimae conditionis homines, alebantur.[17] *pultes*, v. ad VII, 185. et inpr. XIV, 171. *Coram aliis*, palam, vel clara voce, ut alii id audiant, meque frugalem existiment. *dictem puero*, parari adferrique mihi iubeam. *in aure*, clam et insusurrans. Cf. Horat. Sat. I, 9, 9. 10. *placentas*, cibum delicatiorem, quem quomodo paraverint Romani, docet Cato R. R. 76. ubi v. Intpp.

60. *conviva mihi promissus*, qui te mihi convivam futurum promisisti; SCHOL. Qui invitatur ad coenam et se venturum promittit, dicitur *promittere* (se venturum) *ad aliquem* s. *ad coenam*; *condicere* vero *coenam alicui* et simpl. *alicui*, vel *aliquo ad coenam*, (Germ. *sich zu Gaste bitten*) qui denunciat, se ad coenam venturum.[18] *habebis Evandrum*, me pauperem et frugalem hospitem, et *venies Tirynthius*, *aut minor illo hospes*, a me hospitio ita excipieris, ut olim ab Evandro Hercules, aut Aeneas. Poeta memor fuit

17 v. Hardain. ad Plin. XIII, 8. s. 16. XV, 24. s. 26. Salmas. Exerc. Plin. p. 459. 460. Bochart. Hieroz. P. I. p. 708. Casaub. ad Pers. III, 55. et Schleusneri Lexic. N. T. voc. κεράτιον.

18 v. Intpp. Phaedr. IV, 26. 15. et Hotom. ad Cic. Rosc. Com. 9.

loci Virg. Aen. VIII, 100 sq. et 359—369. ubi agitur de paupere Evandro, qui Herculem et Aeneam hospitio exceperit. Aeneas *hospes illo*; Hercule, *minor* quidem virtute et rebus gestis, *et ipse tamen contingens coelum*, Deos, sanguine, propinquitate, originem, et paternam et maternam, a Diis repetens: ut ap. Sil. VI, 627 *coelo adfinis origo*, et VIII, 293 *genus admotum Superis, summumque per altos Adtingebat avos coelum*. Sensus est: Si Evander rex hospitibus, a Diis oriundis, frugalem dedit coenam, non lautiorem a me exspectabis.

63. *Alter*, Aeneas, *aquis*, *alter*, Hercules, *flammis ad sidera missus*. Nam Aeneam *veneranda Numici Vnda*, in qua, vel iuxta quam in proelio periisse dicitur, *Deum coelo misit Indigetem*, abluto omni, quod in eo fuerat, mortali, ut utar verbis Tibull. II, 5, 43. ubi v. Heyne, Herculis autem, *fulgente sacratis ignibus Oeta*, *Ingentem animam rapuere ad sidera flammae*, Sil. III, 43. 44. ubi v. not.

64. *Fercula*, quae tibi adponentur. v. sup. ad I, 94. *macellis*, ut sup. VI, 40. ubi v. not. *Dapibus mensas onerabat inemtis*, Virg. Ge. IV, 133. *Bene erat, non piscibus urbe petitis, Sed pullo atque hoedo* Horat. Sat. II, 2, 120. ubi similis descriptio frugalis coenae legitur.

65. *De Tiburtino agro*, ubi forte villa fuit Iuvenali. *veniet*, adferetur, inferetùrque in triclinium. *toto grege mollior*, cui caro mollior est et tenerior, quam ulli hoedulo totius gregis. *inscius herbae*, lactens, qui adhuc herbam non contigit, SCHOL.

67. Qui nondum tentavit *mordere*, carpere, *virgas salicti*, salicis, vel salices. *salicti humilis*, cf. Virg. Ge. II, 434 sq.

69. *Asparagi montani*, silvestres, minus delicati, quam hortenses. v. Plin. XVI, 36. s. 67. et XIX, 8. s. 42. *villica*, v. sup. ad IV, 77. *quos legit villica*, ut ap. Martial. I, 56, 11. IX, 61, 3. et X, 48, 7 sq.

71. *Ova calentia torto foeno*, h. e. recentia, modo sumta e nido calenti. *matribus*, gallinis.

72. *Vvae* variis *servabantur* modis, et inde *ollares*, *pensiles* cet. dicebantur. v. Colum. XII, 43. Varr. R. R. I, 54. Plin. XIV, 1. XV, 17. XXII, 1. Apic. art. coq. I, 17. Didymus Geop. IV, 15.

73. *Signinum pirum*, sic dictum a Signia (hod. *Segni*) Latii opp. et Rom. colonia, ut al. *testaceum* a colore. v. Plin. XV, 15. f. 16. Cels. II, 24. IV, 19. Colum. V, 10, 18. Idem oppidum celebre fuit opere Signino, et vino austero, quod ventri sistendo adstringendoque adhibebatur. v. Plin. XIV, 6. et XXXV, 12. *Pirum Syrium* h. Tarentinum, species Falernbram, e Syria primum adlata et nigri coloris. [19] *de corbibus iisdem*, omnia promiscue, quod simplicitatem denotat; PRAT.

74. *mala aemula*, certantia cum *Picenis*, quae etiam praedicat Horat. Sat. II, 3, 272. et 4, 70. [20]

75. *postquam auctumnum*, auctumnalem succum, et *pericula crudi succi*, crudum noxiumque succum vel humorem, quem, quum recentia essent, per auctumnum habuerant; *frigore* hiemis *siccatum*, exhaustum et excoctum, *posuere*, deposuere, amisere. Vocem *auctumnum* poeta ipse adiectis verbis *crudi pericula succi* explicauit.

77—119. Praeclara priscae Romanorum simplicitatis frugalitatisque descriptio, quam v. 120—129 excipit non minus venusta magnificentiae elegantiaeque serioris aevi imago: quae comparatio deinde v. 129—180 continuatur, et lectorem mirum quantum delectat. Conferant harum deliciarum studiosi sup. VI, 286 sq. inf. XIV.

19) v. Plin. XV, 15. f. 16. Colum. V, 10, 18. Macrob. III, 19. Martial. V, 79, 13. Intpp. Virg. Ge. II, 88. et Bodaeus a Stapel ad Theophr. IV, 4. p. 329.

20) Pira Picentina laudat Plin. XV, 15. f. 16. ubi Harduin. monet, *aemula Picenis* pira h. l. designari. Haec itaque verba ad praeced. retulit; quae ratio paulo durior est.

160 sqq. Horat. Od. I, 12, 33 sqq. II, 6, 10—20. III, 6, 17—48. Ovid. Fast. I, 197 sqq. et Prop. VI, 1. *Senatus*, senatorum.

78 sq. Haec notissima ex Valer. Max. IV, 3, 5. Plin. XIX, 5. s. 26. extr. Sen. Cons. ad Helv. c. 10. al. Cf. sup. ad II, 3. Eadem de C. Fabricio Luscino tradit Sen. de prov. c. 3. Nota h. l. epitheta *parvo* et *brevibus*.

80. Bene vilitas ciborum exprimitur, etiam comparatione temporum. Cf. Pers. VI, 40. Servi autem ergastularii pedibus vincti, etiam quum opus in agro facerent. Cf. Ovid. ex Ponto I, 6, 31. 32. (ex quo loco verba quaedam petita videntur.) Plin. XVIII, 3. et Lips. Elect. II, 15.

81. *meminit*, quia ante servitutem non parce consueverat vivere. *quid sapiat*, quem, h. e. quam bonum, saporem habeat, ut inf. v. 121 *nil rhombus sapit*, et Germ. *es schmeckt nach nichts*, vel *mella herbam sapiunt* (Plin. XI, 8.) et similia, ubi verbum *sapere* vel propr. de sapore, vel de odore adhibetur. [21] *Vulva* suilla in deliciis erat Romanis, et magis quidem eiectitia, ἐκβόλιμος, μήτρα ἐκβολάδος, eiecto per abortum partu, quam porcaria, partu edito legitimo tempore ac nascendi modo. Cf. Plin. VIII, 51. et XI, 37. s. 84. (ubi v. Harduin.) Martial. XIII, 56. al. 53. Horat. Epist. I, 15, 41. *Vulva popinae*, delicate praeparata in popina, deversorio gulosorum hominum. *calidae*, ubi perpetuo ignis est in foco et cibi parantur.

82. *Sicci*, fumo exsiccati, (v. sup. ad VII, 119.) *terga suis*, ut mox *lardum*. *pendentia* in carnario non procul a foco (v. sup. ad VI, 321.) e *crate* lignea et *rara*, non densa, ut vento aerique magis pervia essent; ut *rara tibi curta craticula sudet ofella* in Martial. XIV, 221. [22]

21 Cf. Impp. Phaedr. III, 4, 3.

22 quae verba iam contulit Heins. ad Ovid. Fast. II, 645.

84. *cognatis ponere*, adponere in mensa, *lardum natalitium*, die natali, vel quod eo die adponi solet in epulis, quae in illo parantur.

85. *Adcedente*, addita tantum, *nova*, recenti vel alia, *carne, si quam dabat hostia*, si forte hostia mactaretur vel ab ipsis, vel a magistratibus: *inmolatarum enim ab his hostiarum exta ad quaestores aerarii delata venibant; sacrificiisque populi Rom. tum deorum immortalium cultus, tum etiam hominum continentia inerat*, Valer. Max. II, 2, 8.

86 sq. Clarissimi quoque homines *ad has epulas*, tamquam lautissimas, *maturius solito ibant*, ut largius diutiusque genio indulgerent, et quia ingenti cupiditate tam delicati cibi ardebant. *imperiis castrorum*, militaribus. Alii ad titulum Imperatoris referunt. *solito maturius*, ante horam nonam, SCHOL. (v. sup. ad I, 49.) [23]

89. Priscis temporibus proceres civitatis agrum colebant et opere rustico delectabantur, unde et prima cognomina orta, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum, Seranorum, Pisonum, Pilumnorum; quod notum ex Plin. XVIII, 3—5. Colum. in Praef. et aliis. *Erectum*, humeris sublatum, *a monte domito*, a colle vel agro montano, quem subegit ligone et aratro, (cf. Martial. IV, 64, 33. et Virg. Aen. IX, 608.) *ligonem referens* domum. En venerandam priscorum civitatis procerum imaginem!

90 sqq. Quamdiu Roma timuit Censores horumque censura severa fuit, simplices quoque fuere eorum victus et supellex. *Tremere* aliquid s. aliquem docte dicitur passim. [24] *Fabii, Cato, Scauri* et *Fabricii* h. l. clarissimorum Censorum nomina. Septem, quod sciam, *Fabii* fuere Censores; M. Fabius Ambustus a. V. CCCXC,

23. τριχέδειπνος Lindenbr. de quo v. sup. ad III, 67.

24. v. Burm. ad Valer. Fl. V, 520. et Heins. ad Claud. in Rufin. II, 125.

160 sqq. Horat. Od. I, 12, 33 sq. II, 6, 1 …
6, 17—48. Ovid. Fast. I, 197 sqq. et …
Senatus, senatorum. …

78 sq. Haec notissima ex Valer … Plin. XIX, 5. s. 26. extr. Sen. Con … Cf. sup. ad II, 3. Eadem de C … Sen. de prov. c. 3. Nota h. l. … a- *vibus.* … gh.

80. Bene vilitas ciborum … llo- ratione temporum. Cf. Pe … male stularii pedibus vincti, … ro *Fabri-* rent. Cf. Ovid. ex P … s, collega P. verba quaedam petit … nil fuit et certa- Elect. II, 15. … X, 24.) Censorem

81. *meminit* … men obvenit, qui luxu- sueverat vivere. … ega P. Decio postulavit, ut num, saporem … ei videretur, mores hominum et Germ. … Censorum negligentia perditos, aut *sapiunt* (P … are pristinum civitatis statum: quorum propr. … eret, minitatus abdicaturum se eum ma- milla … Decius ergo exterritus permisit, ut, quemad- ipse … vellet, remp. administraret, se consentiente." — … *h.* l. est M. Porcius Cato, Tusculanus, *Censorius* … *Sapiens*, et vulgo *Cato Maior* vel *Priscus Cato* dictus, acerrimus nobilitatis adversarius, cuius frugalitas notissima, et celeberrima ob severitatem censura, quam a. 569 gessit. v. Liv. XXXIX, 40—44. Plut. vit. Cat. et Pigh. Ann. T. II. p. 251. 310 sq. et 425. Hinc et *durus*, h. e. severus, h. l. et Martial. XI, 2, 1. (*Triste supercilium, durique severa Catonis Frons*) dicitur. — E *Scauris* clarissimus M. Aemilius Scaurus, qui princeps Senatus, Censor a. 645. bis Consul a. 638 et 646, et auctor legis cibariae fuit, et Aemiliam stravit viam pontemque Mulvium fecit. v. Ernesti clav. Cic. et Pigh. Ann. T. III. p. 126. — De *Fabricio* Censore v. sup. ad IX, 142.

92. Haec referri possunt ad censuram Fabii ac Decii, de qua v. verba vet. Schol. sup. ad v. 90 adscripta,

…dii Neronis ac M. Livii Salinatoris a. 549. de XXIX, 37. Valer. Max. II, 4. et Pigh. Ann.

…temporibus nemo sollicitus fuit de lecto …aliaque supellectilis magnificentia com- … h. l. fuisse videtur nobilissimi de … ap. Virg. Ge. II, 462 sqq.

…*tae magnitudinis Indicum superficie habitabiles ca-* … *Rubri praecipue maris his In Phoenicio mari haud ulla* … cet. Plin. IX, 10. s. 12. *Testu- secare in laminas, lectosque et repo-* …*stire Carvilius Pollio instituit*, id. ibid. c. …o. XXXIII, 9. s. 51. tradit, Carvilium, equi- …omanum, paulo ante Sullana tempora vixisse. Cf. … testudinibus ac supellectile, inpr. lectis testudineis, quos Clemens Alex. χελώναις πεποικιλμένας κοίτας, et Lucianus κλίνας ἀπὸ χελώνης Ἰνδικῆς adpellat, sup. VI, 80. et Plin. ll. cc. et XXXII, 4.[25] *Troiugenis*, ut sup. I, 100. ubi v. not. *fulcrum*, spondam. v. sup. ad VI, 22. Lecti tricliniares praecipua supellectilis pars.

96. *nudo latere*, non ornata (testudine vel argento aurove) sponda, SCHOL.[26] *frons*, anterior pars lecti et altior ad caput, *aerea*, lamina aeris obducta: quod unicum fuit *lecti*, et quidem parvi, (cf. sup. III, 203.) ornamentum.

97. Huius ritus caussam Ferrarius Elect. II, 26. iam recte petiit ab Hygino fab. CCLXXIV pr. cuius loci lacunam ita subplevit: *Antiqui nostri in lectis tricliniaribus in fulcris capita asellorum vite adligata habuerunt, significantes quod pampinos praerodendo putare*

25 ad quae loca v. Harduin. it. Senec. Ben. VII, 9. Wernsdorf. ad poet. lat. min. T. III. p. 406. et T. IV. p. 657.

26 Male alii: sine fulcro, ad quod discumbentes se inclinent.

vites docuerit, atque ita vini suavitatem invenerit. Huic coniecturae favet Pausan. II, 38. Τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἐν Ναυπλίᾳ λεγόμενα ἐς τὸν ὄνον, ὡς ἐπιφαγὼν ἀμπέλου κλῆμα ἀφθονώτερον ἐς τὸ μέλλον ἀπέφηνε τὸν καρπὸν, καὶ ὄνος σφίσιν ἐν πέτρᾳ πεποιημένος διὰ τοῦτό ἐστιν, ἅτε ἀμπέλων διδάξας τομὴν, παρίημι οὐκ ἀξιόλογα ἡγούμενος. [27] *Frons* itaque *lecti ostendebat*, videndum praebebat *caput aselli*; effigiem capitis asinini, in ea expressam, vel potius caput vite adligatum; quod *vile* ornamentum erat, si *claro* illi *ac nobili fulcro* comparetur. *Frons* autem h. l. designare videtur fulcra lecti in anteriore eius parte; quod ex Hygin. l. l. probabile fit. *coronati*, sertis, puto, non panibus, ut in sacris Vestae, de quo v. Ovid. Fast. VI, 311. et 319 sqq. Sed v. Var. Lect.

98. *ruris alumni*, rustici infantes; vivi, opinor, non efficti.

99. Cf. Var. Lect.

100 — 108. Priscis temporibus miles eximia vasa, quorum ignorabat pretium, frangebat, ut inde equorum armorumque ornamenta, quae sola curabat, conficeret, vel eorum fragminibus ac caelaturis equos et arma ornaret. [28] Quam rudes artium Romani adhuc fuerint ante excidium Corinthi, vel ex eo intelligitur, quod de Mummio referunt Vellei. I, 13 et alii. *Graecas artes*, sculpturam, picturam, aliasque artes, a Graecis potissimum excultas.

101. *praedarum in parte*, quam sorte adceperat.

102. *Magnorum artificum*, quales sup. VIII, 102 sqq. laudantur.

103. *Phalerae* vel equi, vel equitis ornamenta, quae tamen qualia fuerint, parum constat, nisi forte non minus vera, quam perspicua est eorum descriptio in Panceroli notitia dignitatum imperii Orientis: (in Graevii

27 Cf. Muncker. ad Hygin. l. l.

28 De eo vid. verba Polybii ap. Strab. p. 381.

Thes. Ant. Rom. T. VII. p. 1396.) *Aliae purpureae taeniae dorsa ac pectora colloque equorum complectuntur: pro fasciis aureae phalerae cernuntur, quae sunt ovales orbiculi, et auro distincta lora.*[29]

103. *gauderet*, laetaretur quasi ac superbiret. Praeclare sensus tribuitur equo, et sic praestantia ornatus designatur, quam et equus intelligit. Male vulgo interpretantur: ut equus phaleras haberet.

103 sqq. Caelatura vel galearum vel clipeorum, patria et origo, aut historia maiorum rerumque ab his praeclare gestarum exprimi solebat. [30]

104. 105. Eadem adumbrata in clipeo Aeneae ap. Virg. Aen. VIII, 630 sqq. cuius loci venusti Iuvenalis memor fuit. *Romuleae ferae*, lupae, *geminos Quirinos*, h. e. Romulum Remumque, lactantis. Res fabulosa, vel tironibus nota.

105. *Imperii* Rom. *fato* ac fortuna ita ferente, ut lupa mammas praeberet pueris, conditoribus tantae urbis. *sub rupe*, iuxta petram aquas vomentem, teste Dionys. Hal. lib. I. [31] Pro rupe vulgo memorant ficum Ruminalem. [32] Cf. Var. Lect.

106. v. Var. Lect.

107. *Dei*, Martis, parentis Romuli et sic populi Rom. *pendentis*, in summa casside expressi: nam quae alta sunt, *pendere* dicunt poetae. [33] *perituro hosti*, venuste et apte ad virtutem militis adumbrandam.

29 Cf. Cerda et Heyne ad Virg. Aen. IX, 359. Ernesti clav. Cic., Lips. Mil. Rom. V, 17. Heins. et Burm. ad Ovid. Met. VIII, 33. Intpp. Suet. Ner. 53. Drakenb. et nos ad Sil. XV, 255.

30 v. Drakenb. et nos ad Sil. I, 407. 415. VIII, 385 sq. et XV, 682.

31 Cf. Cerda ad Virg. Aen. VIII, 630.

32 de qua v. Harduin. ad Plin. XV, 18. s. 20.

33 cf. ad Sil. I, 128. Vetus interpres mss. a Rigaltio laudatus: „quasi ad ictum se inclinantis.“ Sic fere *proni aurigae in verbera pendent* ap. Virg. Aen. V, 147 et al. Sed *pendere* non simpl. ita ponitur.

108. Cf. Casaub. ad Suet. Caes. c. 67.

109. *Ponebant*, adponebant olim, *farrata* cibaria, cibos e farre, pultem, (v. ad VII, 185. et XIV, 171.) in *catino*, vase fictili, *Tusco:* nam fictilia Tusca, et praecipue Arretina, erant nobilissima. v. Martial. XIV, 98. Intpp. Pers. II, 60. et Harduin. ad Plin. XXXV, 12. s. 46.

110. *Omnia*, quae *tunc* temporis possidebant homines, parvo contenti et beati, ita comparata erant, ut iis *invidere* possis, *si lividulus sis*, si vel paululum ad invidiam proclivis sit animus.

111—116. Dii quoque ipsi, quum minus luxuriosi essent homines, magis erant propitii, et vel vatum loco inminentia praenuntiabant mala. Sensus est; homines paucis contenti longe religiosius vivebant, multoque cariores erant diis; felicius vivebant et securius: quidquid enim boni contingit nobis, prisca loquendi ac cogitandi ratione Diis tribuitur. Senec. Consol. ad Helv. c. 10. *Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum; quibus terra cubile erat; quorum tecta nondum auro fulgebant; quorum templa nondum gemmis nitebant. itaque tunc per fictiles Deos religiose iurabatur: qui per illos invocaverant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant.* Sen. Epist. 31 extr. *Deos finges non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. cogita illos, quum propitii esset, fictiles fuisse.* Tibull. I, 10, 19 sq. *Tunc melius tenuere fidem*, (vota exaudierunt Dii) *quum paupere cultu Stabat in exigua ligneus aede deus. Hic placatus erat, seu quis libaverat uvam, Seu dederat sanctae spicea serta comae*, cet. Cf. inf. ad v. 116. — *Templorum* Deorumque maiestas erat *praesentior*, magis propitia: nam dii favent et auxilium praestant, quum adsunt. [34]

34 Cf. Cerda ad Virg. Ecl. I, 42. et Georg. I, 10.

111—114. *M. Caedicius de plebe nunciavit tribunis, ſe in nova via, ubi nunc ſacellum eſt, ſupra aedem Veſtae, vocem noctis ſilentio audiſſe clariorem humana, quae magiſtratibus dici iuberet, Gallos adventare;* Liv. V, 32. Cf. ibid. c. 50.

113. *Inviſitato atque inaudito hoſte ab Oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente* cet. Liv. V, 37.

114. *his,* ex his templis.[35] Cf. Var. Lect. *monuit nos,* ut periculum, quod inſtaret, caveremus.

115. *rebus Latiis,* rei publicae Rom., imperio Romano, ut *res Romanae, Aſiae, Agamemnoniae, Iliae* cet. ap. Virg. Ge. II, 498. et Aen. I, 268. III, 1. 54. VIII, 471. et al.

116. Plin. XXXV, 12. ſ. 45. 46. *Varro tradit, Turianum a Fregellis adcitum, cui locaret Tarquinius Priſcus effigiem Iovis in Capitolio dicandam. Fictilem eum fuiſſe, et ideo miniari ſolitum; fictiles in faſtigio templi eius quadrigas. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiae nomen in urbe retinet.* (Hercules fictilis dicebatur, de quo v. Martial. XIV, 178.) *Hae enim tum effigies Deum erant laudatiſſimae. Nec poenitet nos illorum, qui tales coluere. Aurum enim et argentum ne Diis quidem conficiebant. Durant nunc pleriſque in locis talia ſimulacra. Faſtigia quidem templorum etiam in urbe crebra et municipiis, mira caelatura, et arte aevique firmitate ſanctiora auro, certe innocentiora.* Plin. XXXIV, 7. ſ. 16. *Mirum mihi videtur, quum ſtatuarum origo tam vetus in Italia ſit, lignea potius aut fictilia Deorum ſimulacra in delubris dicata, usque ad devictam Aſiam, unde luxuria.* Cf. ſup. ad v. 111. et III, 18 ſq. VI, 342 ſqq. Ovid. Faſt. I, 201. 202.[36]

35 Alii, v. c. Britann. *his* rebus, hoc modo.

36 *Violantur* Dii *auro,* quod ob id omnia ſcelera paſſim perpetrantur, vel illud malis artibus adquiritur, vel homines magis aurum, quam deos colunt, LVBIN.

nullo violatus Iupiter auro, v. sup. ad III, 40. De Iove Hammone Lucan. IX, 519 sq. *Pauper adhuc deus est, nullis violata per aevum Divitiis delubra tenens; morumque priorum Numen Romano templum defendit ab auro.*

117 sq. Priscis temporibus mensae conficiebantur e nucibus aliisque arboribus vernaculis vulgaribusque, non e citro, quae arbor longe, ex Mauritania, petebatur. v. sup. ad I, 75. et 137. *hos in usus*, ut mensae inde conficerentur. *lignum*, nux. *stabat*, erat, ut centies *stare* et ἱστάναι pro *esse*. [37] *Annosam*, quae hinc facile *deiici* s. subverti poterat. *Eurus* pro quovis vento vehementiori.

121. Exquisitissimi etiam cibi nullum saporem habere videntur, eos fastidiunt luxuriosi homines, *nisi* cet. *Nil sapit*, v. sup. ad v. 81. *rhombus*, v. ad IV, 39. *Damas* Λιβύστιναι δορκάδες, diversissimae ab iis, quae Gallis *daims*, nobis *Damhirsche* dicuntur. v. Aelian. H. A. XIV, 14.

122. *Vnguentorum* et *rosarum* usus in conviviis notissimus. [38] *latos orbes*, mensas grandes et rotundas. v. sup. ad I, 137. et h. l. Var. Lect. *orbes sustinet grande ebur et pardus*, h. e. pes altus s. fulcrum eburneum, caelatum in pardi hiantis figuram, *dentibus ex illis*, elephantinis, *quos mittit* cet. Ita Lucan. X, 144 *Dentibus hic niveis sectos Atlantide silva Inposuere orbes*. Martial. II, 43. *Tu Libycos Indis suspendis dentibus orbes: Fulcitur testa fagina mensa mihi.* Cf. sup. ad III, 205. Martial. XIV, 91. et Plin. XII, 5. Rotundae mensae ferme μονόποδες fuere, quadratae vero tripedes, nec ita in pretio et tenuioribus relictae, HENNIN. [39]

37 v. Heyne ad Virg. Aen. I, 646. VII, 553. et Burm. de Iove Fulgerat. c. 14. p. 322 sqq.

38 v. Iani ad Horat. Od. I, 5, 1. 38, 3. II, 3, 13 sq. 7, 22. III, 14, 17.

39 Cf. Lips. Antiq. Lect. III, 1.

124. *Dentibus*, quos Pausanias et alii rectius *cornua* adpellant. [40] *Syene* opp. et penins. in Nilo et confinio Aegypti atque Aethiopiae, sub cancri tropico, (Ptol. IV, 5.) hod. *Essuen* s. *Asvan* et *Assuan*, quo Iuvenalis ablegatus dicitur sub honorificae militiae praetextu; nam tres ibi cohortes Romanae praesidii caussa excubabant, (Strab. XVII. p. 797.) quae *Castra* vocantur Plin. V, 9. s. 10. ubi cf. Harduin. Hinc *portam Syenes* h. l. dici putabat Calder. Alii existimant, Elephantidem s. Elephantinam ins. et urbem vicinam (v. Plin. et Harduin. l. l.) designari, quoniam ex ea per Syenen, tamquam portam, in Aegyptum transitus, et illa ab elephantorum multitudine sic dicta sit. v. sup. ad VIII, 160.

125. 126. *Elephantos fert Africa ultra Syrticas solitudines, et in Mauritania: ferunt Aethiopes et Troglodytae: sed maximos India*, Plin. VIII, 11. Hinc etiam praecipue laudantur *Indi dentes* et *Indum ebur*, v. c. Ovid. Met. VIII, 288. Catull. LXIV, 48. et Petron. c. 135. — *Mauri celeres*, ut fere omnes Africae populi, v. c. Poeni, (Sil. III, 232.) Gaetuli, (Sil. III, 292 sq.) Autololes, (ibid. 306 sq.) Aethiopes Troglodytae, (Herodot. IV, 183. Plin. VI, 29. s. 34) et alii. Cf. Lucan. IV, 677 sq. *Mauro obscurior*, nigrior, *Indus* Orientalis. Μαῦρον Graecis obscurum dicitur. *Concolor Indo Maurus* ap. Lucan. IV, 678. *Nabataei*, quorum μητρόπολις fuit Petra, unde Arabia Petraea nomen adcepit. Strab. XVI, p. 779. Plin. VI, 28. s. 33. Ex his quidam commigrarunt in Africam. [41] Elephanti autem dentes quovis fere biennio, ut cervi certo tempore cornua, *deponunt*, et quoties id faciunt, plerumque recipiunt graviores crassioresque. Si fides habenda Plin. VIII, 3. s. 4. dentes *deciduos casu aliquo vel*

40 v. Drakenb. ad Sil. XVI, 206. Intpp. Plin. VIII, 3. et 10. Brockhus. ad Prop. II, 23, (al. 31.) 12.

41 Plin. XII, 20. s. 44. Cf. Diodor. II, 48. Ioseph. Ant. Iud. I, 12, 4. Relandi Palaest. p. 99.

senecta defodiunt, — *circumventique a venantibus inpactos arbori frangunt, praedaque se rediment.*

127. Facete poeta deridet luxum. *Hinc*, quum mensae sunt citreae et pes earum eburneus, *surgit orexis*, crescit adpetitus ciborum. Cf. sup. ad VI, 428.

128. *bilis*, ut *inproba ventris rabies*, vel *rabies edendi* de lupo, qui *asper et inprobus ira saevit in absentes oves*, ap. Virg. Aen. II, 356. et IX, 63. Prateus: „Velut ira ad cibos devorandos. Porro famem irritari constat bili stomachum vellicante.“ Schurzfleischius: „In cod. meo additur scholium *amaror*, qui videlicet escas faciat delicatas.“ Cf. Var. Lect. *Pes argenteus* non maioris nunc aestimatur, quam *annulus ferreus*, cuius usus priscis temporibus honorificus fuit. v. Plin. XXXIII, 1. Nunc eburnei tantum mensarum pedes in pretio sunt, ut aurei annuli.

129. *Ergo*, quum tam delicate nunc et luxuriose vivatur.

130. *caveo*, non invito. *qui me sibi comparat*, qui postulat, ut in supellectilem et coenam non minores, quam ille, sumtus faciam, et *superbus* me frugalem despicit.

132. *Tesserae* et *calculi* vel latrunculi *ex ebore*, quorum etiam mentionem faciunt Prop. II, 24, 13. et Martial. XIV, 12. al. 14.[42]

134. *his*, vilioribus cultellis, cibi non fiunt *ranciduli*, ingrati saporis. v. sup. ad VI, 185. *peior*, peius; vel: gallina non peior est et fit, si his cultellis secatur.

136—144. Cf. sup. V, 120—124. et ibi nott.

137. *Pergula*, magistri in pergulis docentes, et quidem h. l. artem scindendi cibos. *Pergulae* magisteriales erant cellulae s. diaetae propendentes in aedium parte inferiore vel editiore, (unde ὑπερῷα) in quibus artifices

[42] Cf. Casaub. ad Theophr. Char. V, 4. et Wernsdorf ad poet. lat. min. T. IV. p. 408.

opera sua, ut populo innotescerent, exponebant venalia, aut omnium artium professores eas publice docebant. 43 *Tryphori, doctoris*, clarissimi structoris, s. carptoris et scissoris, qui pergulam in Subura (v. 141.) habebat, ibique artem fercula scindendi tradebat discipulis.

138. *Sumen* cibus delicatior, mammae suillae, post recentem partum exsectae et lactis plenae. Cf. Martial. XIII, 44. Plin. XI, 37. s. 84 extr. ibique Harduin. *Pygargus* caprea Libyca, (gazella) a clunibus albis, πυγαὶ ἀργαὶ, sic dicta. 44 Aquilae etiam genus a cauda albicante πύγαργος adpellatum. 45 *Scythicae volucres*, quae a Phaside Colchidis fl. *Phasianae* s. *Phasiani* dicuntur, quod ibi abundant, vel inde ab Argonautis primum advectae. 46 Colchidis (hod. Mingreliae) fines a geographis satis late extenduntur; sed multo latius fines Scythiae, cui vicinam faciunt alii Colchidem. *Phoenicopterus* genus avis, quae habet *pinnas* (πτερὰ) colore *phoenicio*; in aqua semper est, abundans in Africa; huius rostrum tam prolixum est et curvum, ut, nisi merso capite, aqua in os ipsius non possit intrare. SCHOL. Eius lingua et cerebellum praecipui saporis. 47 *Oryx* caprea unicornis et bisulca, in *Gaetulia*, Africae regione. 48 *lautissima coena*, facete, quoniam non nisi

43 v. Harduin. ad Plin. XXXV, 10. s. 36, 12. Intpp. Suet. Aug. c. 94. Salmas. ad Script. hist. Aug. T. II. p. 753.

44 Vetus Scholion h. l. est: „*Pygargus* fera est specie cervi, quae retriores partes *albas* habet: ideo et *pygargus* dictus est, quia Graece *nates* πυγαὶ dicuntur (et *album* ἀργόν.) *pygargus* (etiam) avis genus, quae *lagopus* (ita leg. pro *clagalopes*, et de lagopede v. Plin. X, 48. et Martial. VII, 86.) adpellatur.“ v. Plin. VIII, 53. s. 79. Aelian. A. H. VII, 19. Bochart. Hieroz. III, 20. T. I. p. 902. et Spanhem. de Pr. et Vsu Num. Diss. III. p. 166 sq. edit. sec.

45 v. Aristot. H. A. IX, 41. Plin. X, 3. ibique Harduin.

46 Cf. Martial. XIII, 72. et Wernsdorf. ad Petron. c. 93. in poet. lat. min. T. III. p. 70.

47 Cf. Martial. III, 58. 14. XIII, 71. Suet. Vitell. 13. Plin. X, 48. s. 67 et 68. ibique Harduin.

48 Cf. Martial. XIII, 94. 2. Plin. II, 40. VIII, 53. s. 79. X,

ſimulacra ciborum ſunt, etſi lautiſſimorum. Eadem coena dicitur *ulmea:* nam ſciſſores ſ. carptores, artem ſtruendae menſae dapiumque rite ſcindendarum docentes, utebantur ſimulacris ciborum, ex ulmo aliove ligno confectis; quorum ſingulae partes connexae erant filo aut leviter conglutinatae, ita ut vel obtuſo cultello (*hebeti ferro*, niſi *hebeti* dictum pro hebetato ſciſſione) poſſent dividi, et ſic tirones membrorum reperire iuncturas et ſcite partes distribuere aut carpere diſcerent; quod non ſine ſonitu fiebat in *Subura,* quod multae ibi erant ſtructorum pergulae. [49] De *Subura* v. ſup. ad III, 5.

142—144. Neque etiam *tirunculus noſter,* rudis ſervulus, novit ſcite *ſubducere* furto partes delicatiorum ciborum, ut ſervi nobilium ditiorumque hominum. *capreae,* capreae ſilveſtris, damae cet. *Afrae* ſ. *Africanae aves,* et *volucres* (Horat. Epod. II, 53. et Petron. 93.) etiam *Libycae* vocantur *volucres* Martial. XIII, 45. *gallinae Numidicae* et *Africanae* Petron. 55. Colum. VIII, 2 pr. et Varr. R. R. III, 9, 18. qui docet, eas grandes, varias gibberas eſſe, Graecisque dici *μελεαγρίδας*, quibus tamen illas tantum ſimiles eſſe tradit Colum. 93. l. 94. XI, 46, f, 106. et ad haec loca Harduin. *Oryx* animal minus, quam bubalus, quem Mauri Vincem vocant; cuius pellis ad citonas proficit, ſcuta Maurorum minora, SCHOL.

49 Cf. Valeſiana p. 196. Vetus Schol. *ulmeam coenam* ad codices lanionum, ex ulmis plerumque confectos, perperam referebat. Non male autem Grangaeus putabat, a doctoribus illis diſcipulos *ulmis* caeſos eſſe, ſi quando cibos non adpoſite ſciderint, hosque *ulmorum* ictus, per totam *Suburam* reſonantes, facete *coenam ulmeam* vocari, quod, quum edidicerint adparatum coenarum, coenam primi, ſed *ulmeam* praeguſtaverint. Structores certe vel ſciſſores in domo et conviviis nobilium divitumque Rom. ſervi erant, et ſervi tum *ulmeis* plerumque virgis, (v. Plaut. in Aſin. II, 2, 74. 96. in Rud. III, 2, 22. in Epid. V, 1, 20. in Amph. IV, 2, 9. et al.) tum in *Subura* ſaepe flagris caedebantur. (cf. Martial. II, 17.) Sed h. l. de inſtitutione, non de ſuppliciis agitur, et *lautiſſima* ac *ulmea coena* omnino ad aves feraſque, ante memoratas, referenda eſt, nec *ſonat* tantum, ſed *caeditur* etiam *ferro.*

l. l: et a quibus eas discernit Suet. Cal. 22. Varroni adſtipulatur Plin. X, 26. ſ. 38. ubi v. Harduin. qui praeter alia monet, Meleagridas non eſſe noſtras gallinas Indicas, (*indianiſche, türkiſche; caleoutiſche Hühner, Truthühner, Auerhühner, Puter)* quum his non conveniat deſcriptio illarum ap. Athen. X, 24. et XIV. p. 655. (attamen illa Varronis, Plinii et Colum.) et gallinae Indicae ab occidentali primum India ſ. America ad nos adlatae, adeoque prorſus incognitae fuerint veteribus. [50]

144. *imbutus*, adſuefactus tantum, *furtis ofellae*, offulae, fruſtuli, et quidem vel carnis, vel panis cet. Quo poeta innuit, delicatiores cibos in domo et menſa ſua raro adponi, adeoque eorum ſubripiendorum nullam fere occaſionem dari ſeruo. Vis quoque diminut. *ofellae* augetur adiecto epitheto *exiguae*, ut ſup. V, 85 et al. Cf. Var. Lect.

145. *Plebeios*, vulgares vilesque, *calices*, non pretioſos et multa arte conſpicuos. De utroque genere poculorum v. ſup. V, 29—48. et Martial. XIV, 93 ſqq.

146. *puer incultus*, non ornatus, *atque a frigore tantum vel bene tutus*, craſſa ſc. veſte tectus. *Non Phryx, aut Lycius*, ſed Italus et rudis, paſtoris aut bubulci filius. Cf. v. 148. 151. et ſup. ad V, 56. *non petitus a mangone*, qui ſeruos peregrinos *et magno* ſc. pretio vendit, quique, ut verbis Quintil. II, 15 utar, *colorem fuco et verum robur inani ſagina mentitur*. Cf. Plin. X, 50. XXI, 26. XXIV, 6. XXX, 5. et ſup. ad V, 56 ſq. *Quum poſces* aliquid vini aut cibi, *poſce Latine;* nam ſerui mei ſunt Itali, nec aliam callent linguam.

149. Non *idem habitus* familiae ſeruorum in magnifica domo. Cf. Lucan. X, 127 ſq. Senec. Epiſt. 95. et de brev. vit. c. 12. *tonſi*, quales ſunt, qui parum curant cultum corporis; intonſa vero coma, h. e. promiſſa

50 Cf. Bochart. Hieroz. P. II. lib. 1. c. 19.

s. prolixa, decor iuventae.[51] *Capilli recti*, vel horridi, (*fruticantes* sup. IX, 15.) vel simplices, sine ornatu et arte, non crispati, aut calamistrati et cirrati. Sic Seneca Epist. 95 dixit: *ne quis, cui rectior est coma, crispulis misceatur.*

150. Contra ap. Horat. Sat. II, 8, 70. *omnes Praecincti recte pueri comtique ministrant.* — *pexi*, deducti pectine, SCHOL.[52]

151. *Pastoris duri*, asperi moribus ac ingenio. Cf. Var. Lect.

152. *Suspirare aliquid* docte pro suspirando aliquid desiderare, Gall. *soupirer:* nam propr. dicimur *suspirare aliqua re*, vel *in aliqua re*, vel *propter aliquam rem.*[53] Dulcedinem autem vss. 152—155. quis est qui non sentiat? *casulam*, in qua natus est et educatus. *hoedos notos*, quos scil. saepe olim pavit.

154. 155. Qui, quamvis servus, vultum, pudorem animumque non servilem habet, sed *ingenuum*, liberalem et generosum, qualis decet pueros *ingenuos*, h. e. liberis parentibus natos, quos *ardens purpura*, praetexta, *vestit*, h. e. praetextatos: nam praetexta, s. toga alba, cui purpura vel limmus purpureus erat praetextus, non modo sacerdotes quidam, et magistratus curules cet., sed etiam pueri puellaeque ingenuae usque ad puberem aetatem utebantur. *Purpura* dicitur *ardens*, ut *ignea* Valer. Fl. I, 427. *flammata* Martial. V, 20, 12. et Stat. Achill. I, 297. *candens* Horat. Sat. II, 6, 102. *mixto incensa auro* Stat. Theb. X, 60. Quae verba, ut Gr. *αἴθειν*, *αἴθεσθαι* et *φλέγειν*, de fulgore coloris ac splendore purpurae, auri, armorum cet. saepissime adhibentur.[54]

51 Cf. Horat. Sat. I, 3, 31. et Epist. I, 18, 7. Heyne Obss. in Tibull. I, 4, 38. et, 7, 16.

52 v. Heins. ad Ovid. Met. IV, 311.

53 v. Broekhus. et Heyne Obss. in Tibull. I, 6, 35. al. 7, 41.

54 v. Heins. ad Valer. Fl. VI, 526.

156—158. Puer eſt ſimplex, purus et caſtus, neque turpia aliorum ſervorum officia praeſtat, vel obſcoena novit. *Pugillares*, pugilli ſ. pugni inſtar craſſos, praegrandes. in *balnea*, v. ſup. ad VI, 374. 375. *raucus* ex nimis frequenti Veneris uſu, quo vox enervatur et raueſcit, (cf. ſup. ad VI, 73. 74.) vel potius quia eunuchus eſt et iuſſu heri caſtratus. v. ſup. ad VI, 368 ſq. et 515. *nec iam*, nondum, *alas*, earum pilos dropace vel volſellis *vellendos iam praebuit* alipilo, ne foeteant oleantque hircum; nam per aetatem illi pili nondum excreverunt. *Alae grandes* virilitatis indicium inf. XIV, 195. Non ei ante aetatem orti ſunt pili ſub alis, qui ſolent fruticari his, qui ante legitimam aetatem per libidinem viri fiunt, CALDER. coll. Martial. XI, 23, 7. Non male!

158. *gutto*, olei vaſculo, (v. ſup. ad III, 263.) balnea intraturus, *pavidus*, voraces drauci oculos veritus, FARN. Cf. Martial. I, 97, 12. *non pavidus tegit inguina gutto*, forte quia ſimplex eſt, neque novit, illorum adſpectu libidinem excitari poſſe.

159. *vina* Tiburtina, non longe petita aut transmarina. *diffuſa* in cados. *luſit* in infantia.

162—164. Forte et ſperas, Perſice, inlecebras libidinum, *ut* (quae ſunt verba Macrob. II, 1.) *nos puella ex induſtria ſupra naturam mollior canora dulcedine et ſaltationis lubrico exerceat inlecebris.* Nam in comiſſationibus fidicinae et cantrices eſſe ſolebant, meretrices, quae laſcivis cantilenis et ſaltationibus convivas delectarent, excitarentque in Venerem. (v. inf. ad v. 177.) Quales tum temporis potiſſimum erant *Gaditanae* puellae. Cf. Stat. Silv. I, 6, 71. Martial. I, 42, 12. III, 63, 5. VI, 71, 1 ſq. et inpr. V, 79, 26 ſq. in ſimili frugalis coenae deſcriptione: *Nec de Gadibus inprobis puellae Vibrabunt ſine ſine prurientes Laſcivos docili tremore lumbos.* Notus autem eſt locus Liv. XXXIX, 6. *Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Aſiatico invecta in Vrbem eſt. ii primum lectos aeratos, veſtem*

ſtragulam pretioſam, — Romam advexerunt. tunc pſaltriae ſambuciſtriaeque, et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis; epulae quoque ipſae et cura et ſumtu maiore adparari coeptae. vix tamen illa, quae tum conſpiciebantur, ſemina erant futurae luxuriae. Hanc Iuvenalis in Sat. noſtra paſſimque deſcribit et perſtringit. Quam ſolennis vero ille mos fuerit, iam ex eo intelligitur, quod Macrob. l. l. tradit, ne philoſophos quidem defuiſſe, qui pſaltrias in convivia intromitti iuſſerint. Cf. et Gell. XIX, 9. [55] *ut Gaditana* puella *incipiat prurire*, mollem laſcivumque corporis motum edere, in *canoro choro*, in choro ſaltantium canentiumque puellarum; niſi *canorus chorus* eſt potius ſaltatio cum cantu iuncta, ut *laſcivus chorus* ap. Tibull. II, 1, 88. [56] *probatae*, laudatae et incitatae *plauſu* adcumbentium, convivarum. [57]

164. *Ad terram deſcendant*, terram pedibus, alte iactis, vel ſaltibus tripudiisque indecoris, pulſent; *tremulo clune*, lumbis natibusque laſcive motis et vibratis. [58]

165. Cf. mox ad v. 168. *urtica*, v. ſup. ad II, 128.

166. Haec Gaditanarum criſſatio ſaltatioque maiori adficit voluptate ac libidine *alterum*, femineum, *ſexum*; (cf. ſup. ad VI, 254.) *magis ille* ſexus *extenditur* ad Venerem, [59] vel potius intenditur, [60] *et mox urina mo-*

55 Vetus Schol. „Speras forſitan, quod incipiant ſaltare delicatae ac pulcrae puellae Syriae; quoniam de Syris et Afris *Gadis* condita eſt. Nunc, inquit, exſpectas apud me pantomimas aut lyriſtrias de *Gadibus*, quod laſciviant."

56 Plerique h. l. *prurire* dictum putant pro: pruritum libidinis excitare, ſcil. in convivis; quae ratio durior eſt. Cf. tamen mox ad v. 168.

57 non, quod Farnab. coll. Perſ. VI, 77 putabat, inprobi magiſtri, ſaltatriculas has circumducentis ad quaeſtum, et ad ſaltandum plauſu provocantis.

58 Lubinus et alii: ad terram procumbant, quaſi ad ſeſe ſtupratores admiſſurae, idque, ut magis intuentes convivas irritent, clune tremulo et criſſante.

59 ita vet. Schol.

60 ut Bahrdt: *kommt in Spannung*.

vetur, auribus atque oculis concepta, h. e. inritatur ſemen genitale, libidine excitata auditu cantilenae et viſu ſaltationis laſcivae: ut ſup. VI, 63 ſq. *Chironomon Ledam molli ſaltante Bathyllo Tuccia veſicae non imperat, Appula gannit Sicut in amplexu;* et ap. Martial. XIV, 203 de ipſa puella Gaditana: *Tam tremulum criſſat, tam blandum prurit, ut* ipſum *Maſtupratorem fecerit Hippolytum.* [61]

169—176. *Hae nugae*, vanae deliciae et inlecebrae libidinum, non humilis conditionis hominibus, quales nos ſumus, ſed nobilibus divitibusque aptae vel ſunt, vel eſſe putantur. *Non capit*, non admittit, tamquam ipſi conſentaneas. *audiat ille ſc.* dives, *qui pytismate lubricat orbem* v. 173. —

170. *Teſtas* quidam putant h. l. dici cymbala ſ. tympana; alii crepitacula ſ. crotala e teſtis et conchyliis, quibus Hiſpani Indicaeque mulieres in ſaltationibus utantur; alii vaſa teſtacea, parietibus et theatris infarta, ut exceptum ſpectatorum plauſum cum harmonia quadam redderent; [62] alii vero rectius forte genus plauſus, manibus planis et expanſis editi, ſonumque conliſarum teſtarum referentis. [63] *cum verbis* obſcoenis, *quibus abstinet* adeo *mancipium nudum*, (v. ſup. ad VI, 122.)

61 Cf. ſup. ad VI, 63 ſq. et 314. Caſaub. ad Perſ. I, 20. 21. et Lucian. Nigrin. c. 15. 16. (Opp. T. I. p. 70. ed. Schmid.) Minus, opinor, probanda Henninii ſententia et nota: „Videtur poeta tangere morem beatiorum, qui ſcitiſſimas utriusque ſexus alebant delicias in Venerem fractas, easque imbuebant omni libidinis arte, ut nimirum ſcientiſſime ſaltarent, ut ſuaviſſime canerent, aliaque libidinis incentiva noſſent, ut conſtat ex Gell. XIX, 9. Sed tamen, ait Noſter et indignatur, maiorem iſti loves voluptatem capiunt ex Ganymedibus ſuis et Bathyllis, eorumque πορνικῇ καλλιφωνίᾳ.

62 ita Brodaeus in Miſc. IX, 17.

63 v. Caſaub. et Erneſti ad Suet. Ner. cap. 20. extr. Vetus Schol. „*Teſtis* antea percutiebant ſaltantibus pantomimis; quoniam tunc non erat, ut meſochori percuterent manibus." Conf. Salmaſ. ad Script. hiſt. Aug. p. 503. et Scalig. Poet. I, 18.

olido ſtans ſornice, ut ap. Horat. Sat. I, 2, 30. Cf. ſup. VI, 131. 132. *ille fruatur*, delectetur.

173. Diuitis, opinor, hominis deſcriptio, ſed valde obſcura; unde vix quemquam ullius ſcriptoris locum reperies, qui magis virorum doctorum ingenia exercuerit. Simpliciſſima eſt interpretatio vet. Schol. *qui exſpuit ſupra marmor Lacedaemonium, quo ſtratum eſt pavimentum.* Hanc et reliquis praefert Ferrar. Elect. II, 6. ut inmanis carpatur divitum luxus, qui pretioſa triclinia oris excrementis foedaverint. *Marmor Lacedaem.* ſ. Taenarium pretioſiſſimum et viride. [64] *Pytisma*, Gr. πύτισμα, ſputum, a πυτίζειν, ſynon. τοῦ πτύειν, exſpuere, inpr. vinum, guſtandi cauſa hauſtum. Donatus: *pytiſſare* i. e. exſpuere, dum ſapor vini probatur. Sic ap. Terent. Heautont. III, 1, 48. et *pytisma* ap. Vitruv. VII, 4. *in conviviis, quod poculis et pytismatis effunditur, ſimul atque cadit, ſicceſcit.* *Lubricare* eſt udum facere et lubricum; *orbis* vero pavimentum teſſellatum ſ. vermiculatum: nam duplex erat muſivarii operis ſpecies, altera, quae cruſtis marmorum diverſicolorum, in quadratas, ſexangulas, triquetras, forte et rotundas figuras (v. Vitruv. VII, 3.) ſectis, vermiculatas animalium effigies referret; altera, quae marmoris maculas, quas Plinius XXXV, 1. *ovatas figuras*, Seneca ep. 87 *orbes* et Mathematici ἐλλείψεις vocant, marmori inſereret. [65] Sed divitum deſcriptio non ſatis commode inde petita videtur, quod pavimentum pytismate lubricent, ipſumque pavimentum vix *orbis* dici poterit. Quidam *orbem* de triclinio adcipiunt, quod nonnumquam rotundum erat, (vel ob cottabi luſum) et marmore conſtratum. Alii de menſa. (v. ſup. ad I, 137.) Sic *Salmaſius*, qui [66] ita h.

64 vid. Harduin. ad Plin. H. N. XXXVI, 7. ſ. 11. et Broekhuſ. ad Tibull. III, 3, 14. et ad Prop. III, 1, 49. al. 2, 9.

65 Id iam monuit Harduin. ad Plin. l. c. et ante eum iisdem verbis Scalig. ad Manil. p. m. 454.

66 ad Spartian. Peſcen. Nigr. c. 6. et in Obſſ. ad Ius Att. c. 23. p. 487.

l. exponit: Delphica ex Lacedaem. marmore, poculis onusta, ad quam *pytissabant*, h. e. vinum experiebantur ac degustabant, quod more degustantium quum ore reiicerent, (v. sup. Vitruv. l. l.) mensam ipsam *lubricabant*. [67]

67 Ios. *Scaliger* ad Manil. p. m. 454. *pitysma* (immo *pytisma*) referebat ad κότταβον s. κοτταβισμόν, genus ludendi, quo vinum, a potu in poculo reliquum, ita in altum iaciebatur, ut in aereas caderet phialas s. pelves, et, si ab his tacta esset aerea statua, (μάνης) sub illis posita, sonitus (λάταξ) ederetur. (v. Potteri Archaeol. Gr. IV, 20. p. 711 sq. vers. Rambach.) Hinc putabat, sensum h. l. esse: Ne exspectes a paupere, quod ei competit, qui non plebeium, ut nos, pavimentum, sed pretiosum crustisque marmoreis vermiculatum *pytismate* tingit. Sed in illo ludo maxime cavendum erat, ne quid vini in terram s. pavimentum caderet, et quomodo vinum, e poculo effusum, non vero exsputum, πύτισμα, sputum, dici potest? — *Grangaeus* suspicabatur, *orbem* significare quid propudiosi, scil. μολύνειν Κλαζομένας, ut ap. Suet. Aug. 68 extr. (ubi tamen vid. Burm. et Ernesti) et magis *orbem Lacedaemonium*, sumtum ex Aristoph., cui Clinias dictus Κυσολάκων, unde Hesych. λακωνίζειν, παιδικοῖς χρῆσθαι, et Eupolis μίσω λακωνίζειν; *pytisma* vero pro re obscena sumi, ut *sputum*, *salivam*, *rorem*, *serum*, *spuere*, *despuere*, *perdespuere*, (ap. Catull. LXXIV, 3. ubi tamen vid. Scalig. et Doering) *vomere* ap. Arnob.; adeoque sensum h. l. esse: qui nova Elephantidos figura nudum supinatumque in ventrem exsecrandis uredinibus flagitat. — *Vossius* ad Catull. p. 59. 60. ita de h. l. disputat: „Postquam de feminis egit Satiricus, transit ad Laconicos s. masculos amores. *Orbem* vero *Lacedaem.* vocat discum, quos aut ferreos, aut lapideos, aut denique ligneos fuisse notum est. Habebant vero illi in medio foramen, per quod transmittebatur lorum, cuius beneficio discus in gyrum agebatur, ut Eustath. ad Odyss. Θ docet. figuram eius disci vid. ap. Gruter. Inscr. p. 54. Iam vero, qui discum hunc erant libraturi, solebant medium eius foramen, et ipsum quoque lorum πυτίσματι, saliva, inungere, quo nempe velocius moveretur et efflueret discus. Quid vero per *orbem* hunc *Laced.* Iuvenalis intelligat, dicant alii. — *Politianus* (Epist. XI, 6.) *pytisma* credebat esse conceptos aquarum haustus per *Laconicum* (h. e. sudatorium in balneis, hemisphaerii formam referens, et a *Lacedaemoniis* inventum, quo utebantur crudi;

174—176. Haec aliaque huius generis turpia videntur et inhonesta in pauperibus, in divitibus ferri solent, et, ex opinione vulgi, sunt ferenda, vel adeo laudabilia et pro virtutibus, non vitiis, habentur. Cf. sup. ad IV, 13. 14. *Alea turpis*, v. sup. ad I, 88. *mediocribus*, ut sup. VI, 582. *nitidi*, lauti, ut sup. v. 1.

177 sq. In lautioribus Romanorum conviviis, ut in theatris, acroamata esse solebant, h. e. homines, qui vel cantu, vel saltatione, vel facete dictis, vel etiam recitatione aliqua auditores oblectarent. [68] Honestiora oblectamenta erant recitationes, inpr. carminum Homeri (*conditoris*, auctoris, *Iliados*) et Virgilii. Illa ab Homeristis, et plurimum Latine, decantabantur. [69] *Maronis altisoni*, praeclare, ob maiestatem dignitatemque

de quo v. Vitruv. V, 10. ibique Intt.) sparsos. — *Turnebus* (Adverf. XXIV, 28.) sensum h. l. ita cepit: Qui sputo et saliva *orbem* h. e. trochum, quem iacturus est, *lubricum* et volubile magis reddit. Hunc ludum fuisse Graecum, vel ex ipso intelligitur nomine, eumque Spartanis potissimum placuisse docet Propert. III, 14. in qua elegia de ludis Laconicis agitur. — Plerique Intt., v. c. *Calderinus*, *Ascensius*, *Mancinellus*, *Lubinus* et alii h. l. explicant: dives eques, qui frequenti sputo lubricum reddit digitum annulumque, quem ostentationis caussa induit saepius ac detrahit. Annulum illi existimant *Lacedaemonium* vocari, quod vel annulorum usus manaverit e Graecia, vel aureus annulus Rom. Equitum aeque ponderosus fuerit, ac ferreus ille Lacedaemoniorum. *E Graecia hic annulorum usus venit, quamquam etiam nunc Lacedaemone ferreo utuntur*, Plin. XXXIII, 1. s. 4. — Nic. Heinsius, ab Henninio consultus, credebat innui posse Veterum delicias, qui digito in mensa vini liquore duxerint notas amoris. v. Ovid. Ep. XVII, 88. et al. Hoc vero non divitiarum est argumentum et ab h. l. alienum: neque etiam notae amoris *pytismate* ducebantur. — Alios virorum doctorum conatus recensui in Excurs. ad h. l. Conf. etiam Lindenbrog. ad Terent. Adelph. IV, 7. Casaub. ad Sueton. p. 243. Salmas. ad Hist. Aug. p. 150 et 443. Faber Semestr. III, 25. et al.

68 v. Ernesti clav. Cic. v. *acroama*, et Excurs. VIII. ad Suet. Aug. c. 74.

69 v. Wernsdorf ad poet. lat. min. T. IV. p. 567 sq.

epicam Aeneidis. *carmina Maronis, dubiam facientia palmam*, victoriam, principatum, scil. carminibus Homeri. Comparationem Homeri Virgiliique certatim instituere viri docti et veteris et nostri aevi, v. c. Prop. II, 34, 61 sqq. Macrob. Sat. I, 24. et inpr. lib. V. Quintil. X, 1. Gell. IX, 9. Scalig. Poet. V, 2. Vrsinus et alii, sed acutissime Heyne in duabus Disquisitt. Aeneidi praemissis.

180. *versus tales*, tam egregios, quorum praestantiam quisque intelligit sentitque, si vel a rudi puero male recitentur.

181. Ad epulas adfer hilarem animum omniumque curarum expertem.

183. *non fenoris*, quod ipse debes, aut quod tibi debetur, *ulla mentio* et recordatio ingrata scil. sit tibi hodie, vel *contrahat tibi bilem*, iram tibi moueat et indignationem.

184 sq. Iocus paulo liberior acerbiorque, sed aptus illis temporibus morumque conruptelae.

185. *tibi tacito*, dissimulanti suspicionem adulterii, etsi satis probabilem et ex multis signis (v. 186. 187.) manifestam, neque eam prodere audenti; quo patientia viri et uxoris imperium libertasque dissoluta acerbe notatur. Cf. sup. I, 56. 57. VI, 206 sq. 224 sq. 433 al.

186. *multicia*, v. sup. ad II, 66. *Humida*, effusa genitura super veste, GRANG. coll. Suet. Ner. c. 28 extr. *Rugae* vestis nova libidinis nota. Alia eaque recentia lasciviae indicia sunt *vexatae*, disiectae, *comae et vultus auresque calentes* s. rubentes. Cf. Suet. Aug. 69. et Calig. 36.

188. *Protenus*, confestim, simul ac *limen* domus meae intraveris. *quidquid dolet* tibi, te mentemque tuam vexat et angit. *Exuere* aliquid mente, ut ap. Sil. VII, 496, vel mentem aliqua re, pro oblivisci, ut *ἐκδύσασθαι τὶ* et *τινά*, et contra *induere patrem* ap. Claud. Cons. Hon. III, 157.

189. *Pone*, depone, abiice (animo) *domum*, domesticas curas, vel curam domus, *servorum* cet. ne quid hodie hilaritatem tuam turbet vel imminuat.

190. *sodales*, amicos: *ante omnia*, tamquam acriorem curam.

191 sqq. *Interea*, dum nos coenabimus, omnes, quotquot sunt, cives Circensibus detinebuntur ludis, unde ne quidem negotii quidquam cum aliquo perficere, eoque liberius genio hodie indulgere poteris. [70] *Megalesia*, ludi Circenses instituti in honorem Cybeles, quae magna mater Deum, et a montibus Phrygiae dea *Idaea*, Berecyntia et Dindymene dicebatur. v. sup. ad VI, 69. Heyne ad Virg. Aen. IX, 80 sq. et 617 sq. *Spectacula* pro spectatoribus posita putabat Grang. Sed poeta potius ipsos ludos dixit *spectacula mappae*, et, per ἐπεξήγησιν, *Idaeum solenne*. *Mappa* dabatur signum mittendis quadrigis ludisque committendis. Cave Cassiodoro fidem habeas, qui Lib. Varr. Epist. III, 51. *Mappa*, inquit, *quae signum dat Circensibus, tali casu fluxit in morem. Quum Nero prandium protenderet, et celeritatem, ut adsolet, avidus spectandi populus flagitaret, ille mappam, qua tergendis manibus utebatur, iussit abiici per fenestram, ut libertatem daret certaminis postulandi.* [71] De verbis *similisque triumpho P. C. Praetor sedet* v. Excurs. ad h. l. et sup. ad X, 36 sqq. — *pace*, cum bona venia, *inmensae* cet.; facete.

194 sqq. De insana Circensium spectandorum cupiditate, qua plebs Rom. flagrabat, v. sup. ad III, 223.

195. *Fragor*, adclamatio, et inpr. plausus spectatorum, vel auditorum, ut ap. Quintil. VIII, 3 pr. et Senec. de tranq. an. c. 2. ubi v. Lips. *Percuti, quati, ver-*

70 Vetus Schol. „*Interea* ideo, quia Megalesiaci Circenses stante Solem prope edebantur.

71 Cf. Intpp. Suet. Ner. 22. et Martial. XII, 29, 9. Tertull. de spectac. c. 16. et Scalig. ad Manil. II, 189. et Spalding ad Quintil. Inst. Or. I, 5, 57. Statuam Praetoris mappam mittentis exhibet Ruben. in Elect. et ex eo Ferrar. Analect. de R. V. c. 34.

berari, *feriri*, *pulſari*, *ici* dicuntur *aures* vel loca *fragore*, voce, clamore, rumoribus cet. [72]

196. Ex *quo* fragore *contigo eventum* felicem, victoriam, *viridis panni*, factionis praſinae, cui maxima plebis pars et olim Imperatores favebant. v. Suet. Cal. 55. Ner. 22. al. Cf. ſup. ad VI, 590. et VII, 114. ubi etiam de factionibus aurigarum in Circo agitur. De iisdem, et ſpectatorum ſtudiis v. inpr. Sidon. Apoll. carm. 23. *Pannum* autem non ſine acerbo ſale dixit poeta; quod intelligitur ex verbis Plin. Ep. IX, 6. *Circenſes erant, quo genere ſpectaculi ne leviſſime quidem teneor. Nihil novum, nihil varium, nihil quod non ſemel ſpectaſſe ſubſiciat. Quo magis miror, tot millia virorum tam pueriliter idemtidem cupere currentes equos, inſiſtentes curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum, aut hominum arte traherentur, eſſet ratio nonnulla. At nunc favent panno, pannum amant; et ſi in ipſo curſu medioque certamine hic color illuc, ille huc transferatur, ſtudium favorque transibit, et repente agitatores illos, equos illos, quos procul noſcitant, quorum clamitant nomina, relinquent. Tanta gratia, tanta auctoritas in una viliſſima tunica. Mitto apud vulgus, quod vilius tunica; ſed apud quosdam graves homines: quos ego quum recordor in re inani, frigida, adſidua, tam inſatiabiliter deſidere, capio aliquam voluptatem, quod hac voluptate non capior.*

197 ſqq. Etiam haec ſarcaſtice dicta. Cf. Caſſiodor. Epiſt. III, 51. *ſi deficeret* animo viribusque, et hinc cederet ac vinceretur. Cf. et Priſcian. lib. VIII. et ſup. v. 53. [73] *Cannenſis* clades cum delectu memoratur. *Can-*

72 v. Burm. ad Val. Fl. I, 743. II, 91. V, 273. ad Ovid. Faſt. III, 741. et ad Quintil. Declam. 301. p. 584. Drakenb. ad Sil. III, 694. et IV, 7.

73 Vetus Schol. „*Si deficeret*, ſi vinceretur Praſinus (Praſina factio); aut ſi hoc ſpectaculum deficeret, ut non eſſent Circenſes, ſic triſtem urbem videres, ut ſi eſſet bello victa.“ Sed prior ratio praeferenda.

narum in pulvere, proelio Cannensi, quo ventus, quem Vulturnum Apuli vocant, adversus Romanis coortus, multo pulvere in ipsa ora volvendo prospectum ademit; quod vel ex Liv. XXII, 43 extr. et 46 extr. notum. [74]

199 sqq. Haec cum summa indignatione dicta. *Spectent* Circenses ludos *iuvenes*, quos magis certe id decet, quam nos viros. *Sponsio* facta pro victoria huius vel illius factionis. Cf. Ovid. A. A. I, 168. et Tertull. de spectac. c. 16.

201. 202. Non male Henninius: „Sensus obvius: vs. 199. 200. Sed concedamus Circensia ludicra puellis et adolescentulis; v. 201. cum stomacho subdit: immo spectent et in Circensibus cum maritis suis nuptae illa, quae ne quidem dicere praesentibus ipsis, nedum facere pudor prostitutus audeat; relinquamus his hominibus sua crepundia, nos interim curabimus cuticulam, et apricabimur. At quaerit Grangaeus: Quid ludis Circensibus obscoeni? Respondebit pro me Ovidius A. A. I, 135—170. et Trist. II, 280 sq. Hanc Circi licentiam et ipsi Patres priscae ecclesiae gravissime notarunt. Fugiendum ergo bonis moribus Circum innuit." Cf. Var. Lect.

203. Nobis iam senibus aptior, gratior utiliorque est apricatio, s. insolatio, ἡλίωσις s. ἡλιοκαΐα. *Nostra cuticula*, iam vetula et in rugas *contracta*, oleoque inuncta, *bibat vernum solem*, inbibat eius ardorem eoque calefiat. Sic ap. Martial. X, 12 *totos avida cute combibe soles*, ap. Pers. IV, 18 *adsiduo curata cuticula sole*, ubi v. Casaub. et ad IV, 33 et V, 179. de insolatione, etiam senum, variisque eius generibus.

204. Verba *effugiat togam* quidam exponunt, exuat togam ad insolationem et balnea; alii fugiat curas et negotia togatorum, h. e. hominum tenuiorum. v. sup. ad I, 96. An de toga meretricum cogitavit poeta? v. sup. ad II, 70.

74 v. ad Sil. IX, 491 sqq.

204 ſq. *Iam nunc*, quamvis nondum octava, ſed quinta tantum diei hora ſit, *ſalva fronte*, non laeſo pudore, *in balneum* ire poteris, h. e. non turpe erit lavari, et deinde ſexta hora ad coenam venire: nam feſto laetoque die convivia tempeſtiva non ſunt turpia et inhoneſta. Cf. ſup. ad VI, 418 ſq. et Lipſ. Exc. ad Tac. Ann. XIV, 2. *Frons* pro pudore, cuius ſedes eſt in ea; ut ap. Perſ. V, 104 al. Male alii *frontem ſalvam* putant eſſe exporrectam curis omnibus depoſitis.

206. *Facere hoc*, genio otioque indulgere.

207. *talis*, voluptariae et otioſae.

208. *Nulla eſt voluptas, quae non adſiduitate ſui faſtidium pariat* Plin. XII, 17. Τὸ γὰρ ἡδὺ, ἐὰν πολὺ, οὔ τι γε ἡδύ. Cf. etiam Sen. de vit. beata c. 7. Macrob. Sat. VII, 7. et inpr. Cic. de Oratore III, 25.

IN SATIRAM XII.

ARGVMENTVM.

Iuvenalis ſcribit Corvino, ſe, ob reditum Catulli, amici ſui, ex periculoſa navigatione, vota Diis perſoluturum eſſe. v. 1 — 16. Tum deſcribit ſaeviſſimam tempeſtatem, qua coorta arſerint vela, et amicus, ut praeſentiſſimum effugeret periculum, pretioſam ſupellectilem in mare abiicere malumque amputare coactus ſit, donec tandem, tranquilla coeli ſerenitate ac ſole cum ſpe vitae redeunte, lacera navis portum Oſtienſem tenuerit. 17 — 82. Itaque poeta prae gaudio vix ſui compos ſervos ſeque ipſum ad feſtam huius diei laetitiam et ſacra Diis, tum maioribus tum domeſticis, facienda excitat. 83 — 92. Ne vero quis ſuſpicetur, haec ad hereditatem Catulli captandam ſpectare, monet, ei tres eſſe liberos, et Novii aut Pacuvii aliorumque heredipetarum, his ſimilium, mores ingeniumque ita ferre, ut patribus ne aegram quidem gallinam aut coturnicem inpendant, at pro ſalute orborum divitumque, Gallitae et Paccii, ſi vel primum levemque febris ſentiant aeſtum, non modo hecatomben Diis voveant, ſed etiam elephantos, ſi haec animalia in Italiae coelo gignerentur, et ſervos vel adeo liberos ſuos, ſi liceret per leges, inmolarent, quum iucundam, etſi incertam, alant ſpem, fore, ut, ſi aegri ex morbo convaleſcant, ipſi, teſtamentis mutatis, heredes ex aſſe ſcribantur. 93 — 127. Hinc indigna-

tione adcensus Iuvenalis eiusmodi captatoribus vitam Nestoris et auri montes precatur, sed ea lege, ut nec ament quemquam nec amentur ab ullo. 128 — 130.

In prima eaque maxima Satirae parte (v. 1 — 92.) Iuvenalis hanc exornat ideam: *Natali die mihi dulcior haec lux, qua vota Diis solvenda sunt*

Ob reditum trepidantis adhuc, horrendaque passi
Nuper, et incolumem sese mirantis amici.

Inde occasionem adripit heredipetas lepide perstringendi v. 93 — 130.

Nec suspecta tibi sint haec, Corvine: Catullus
Pro cuius reditu tot pono altaria, parvos
Tres habet heredes.

Satira plena est festivitatis et facetiarum: quo potissimum refero v. 11. 23. 33 sq. 39. 44. 45. 57 sq. 95 — 104. 111 — 127. Prior eius pars mollissimos amicitiae intimae sensus adfectusque spirat, (inpr. v. 1. 10 sq. et 83 sq.) et graves passim (v. 48 sq. 57 sq. et al.) inmiscet sententias. Festi quoque diei descriptio v. 83 sq. animatur vita et actione, tamquam in scena peragantur omnia. Ipse denique transitus ad alteram carminis partem v. 93 sq. lepidissimus simul ac inopinatissimus est. Poetices studiosos, ut intelligant, quam varie idem argumentum tractari possit, non poenitebit primam huius satirae partem comparasse cum Horat. Od. I, 36. II, 7. III, 14. et Catull. carm. IX. alteram autem cum Horat. Sat. 5. lib. II. in qua heredipetarum artes a Tiresia Vlyssi exponuntur, et Horatius longe praestat Iuvenali urbanitate et facetiis, in delectu tum dispositionis ac formae, (quae in nostra quoque satira admodum quidem venusta est et ingeniosa, sed minus tamen, quam dramatica, qua Flaccus est usus) tum personarum, earumque gravissimarum, quibus praeter omnem exspectationem lepida et iocularis tribuitur disputatio de re, quae ingenio earum aptissima, sed a tempore, quo vixerunt, aliena est. — Ceterum et

Corvini et *Catulli*, amicorum Iuvenalis, non alibi, quod sciam, mentio fit. De aliis *Catullis* v. sup. ad IV, 113. et VIII. 186. Martial. XII, 74. M. Antonin. lib. I. sect. 13. et Capitolini vita Marci c. 3.

1. *Corvinus* amicus poetae, ad quem haec Sat. missa est, et quem Iuvenalis una cum Catullo ad festam laetitiam invitasse videtur. Suavissimum est initium: *Haec lux*, dies, *dulcior mihi natali die*, qui ceteris et laetior et sanctior est, atque, ut omnis fere dies festus, religione epulisque quotannis celebrari solebat. Hic dies *Iure solennis mihi*, *sanctiorque Paene natali* Horat. Od. IV, 11, 17. Cf. Var. Lect. *haec lux*, dies, quo rediit Catullus, mihi amicissimus. Cf. inf. 15 sq, et 29 sq.

2. *cespes*, ara e vivo cespite, cespititia, *βωμὸς αὐτοσχέδιος*, qualis tempore urgente et in privatis etiam sacrificiis exstrui solebat. cf. v. 85. *festus*, festo die et laetitiae conveniens, ut *festa frons* et similia ap. Virg. Aen. II, 249 et al. *animalia*, victimas. *Deis promissa* et vota olim, quum Catullus discederet, pro reditu eius et incolumitate. Cf. inf. v. 15 sq. — *ducimus* sc. ad aram, ut inf. v. 112. sup. X, 65. et passim de victimis.[1] *Reginae*, in honorem eius. *Regina* et *βασίλεια* quaevis Dea maior vocatur, sed inpr. Iuno, regina deorum. *Iunoni Reginae* templa Romae condidere Camillus et M. Aemilius. (Liv. V, 22. XXXIX, 3.) *niveam agnam:* nam Diis superis albae, inferis nigrae mactabantur victimae.

4. *Par vellus*, nivei velleris agna. *pugnanti* cum *Gorgone Maura*, h. e. Palladi, pugnanti cum aegide, vel ope aegidis, h. e. clipei vel thoracis, in cuius medio erat caput Medusae Gorgonis, a Perseo in Mauritaniae finibus, vel in extrema Africa interfectae. *Gorgones* s. Graeae fuere tres filiae Phorci, *Φορκίδες*; sed Medusa *κατ᾽ ἐξοχὴν* dicta *Γοργώ*.[2]

1 Heins. ad Ovid. Met. XV, 114.

2 Cf. Heyne ad Apollod. II, 4, 2. et 3. p. 295-308. ad Virg.

5 sq. Adumbratur h. l. et quidem praeclare natura ferocis vituli, non valde reluctantis. Nam *observatum est a sacrificantibus, ut si hostia, quae ad aras duceretur, fuisset vehementius reluctata, ostendissetque se invitam altaribus admoveri, amoveretur, quia invito deo offerri eam putabant*, Macrob. Sat. III, 5.[3] Cf. similes victimarum inmolandarum descriptiones ap. Horat. Od. III, 13, 3 sqq. et IV, 2, 54 sqq. ubi Iani iam recte monuit, eas convenire homini, meditatione sacrificii, quod parat, pleno, easque inprimis valere ad victimae, per se exiguae, pulcritudinem commendandam, declarandamque super ea re laetitiam ac spem, gratam Diis hostiam fore. *procul*, longe, *extentum funem*, quo ad aram ducitur. Ascensius et alii monent, victimas ad aram fune longiore et laxo, non arte ligato, ductas fuisse, ne visae essent invitae ire et trahi, quod mali fuerit ominis.

6. *Iovi Tarpeio* s. Capitolino. Tria, quae h. l. memorantur, numina, Iuno, Minerva et Iupiter, in Capitolio colebantur.[4] *frontem coruscat*, crispat, vibrat, quatit, ut *coruscare tela*, *linguam* cet.[5] nisi malis, vibrat frontem, micantem propter cornua primum protuberantia; vel denique *coruscat κατὰ frontem*, h. e. micat in fronte, cornibus iam enascentibus.[6]

7. *maturus templis et arae*, aris templorum; iam satis grandis ut sacrificetur. Cf. sup. VIII, 169. *Spargendus mero:* nam consecrabatur victima vino in caput, inter cornua, libato s. infuso. *merum*, ut ap. Ovid. Met. VII, 584 *fundit purum inter cornua vinum.*

Aen. II, 616. VIII, 435. et Comment. de Theog. Hesiodi pag. 142 sq.

3 Cf. Saubert. de sacrif. c. 19. p. 456 - 459.

4 v. Drakenb. vel nos ad Sil. X, 432 sqq. et Iani ad Horat. Od. I, 12, 19. 20.

5 v. Heins. ad Ovid. Met. IV. 493.

6 Vetus Schol. „movet sicut telum quod coruscat."

9. *Ducere ubera matris* [1] *quem pudet*, *ut matre relicta* ap. Horat. Od. IV, 2, 54. sed quanto venustius illud! *vexat nascenti robora cornu*, cf. Virg. Ge. III, 232. 233.

10 sqq. Hoc suaviter adiectum, et sensui amicitiae convenienter. Vota autem et sacrificia facultatibus cuiusque respondebant: at Dii non nisi purum eius, qui dona obfert, animum respiciunt. Cf. Horat. Od. II, 17, 30 sq. III, 23, 9—20. IV, 2, 53 sqq. *res* familiaris. *adfectibus*, voluntati, cupiditati, vel adfectui amoris.

11. *Pinguior Hispulla*, facete. *Hispulla* matrona pinguis fuit, SCHOL. Cf. Var. Lect. et sup. ad VI, 74. *traheretur*, ut *ducere* sup. v. 3. *Mole*, pinguedine.

13. *Clitumnus*, Vmbriae Cisapenninae fluvius, (nunc *Timia*) qui iuxta Mevaniam (hod. *Bevagnam*) *Tiniae* fl. (*Topino*) miscetur, et cuius aquae ea vis inesse putabatur, ut candida redderet armenta, quorum magna ibi in *laetis pascuis* copia erat, unde multa Romam adducebantur, ut in solennibus mactarentur sacrificiis. [8] *sanguis iret*, manaret, profunderetur, et quidem ingenti impetu ac vi, qua *ostendit*, taurum pinguem esse et in *laetis*, opimis, *pascuis* nutritum. Cf. Var. Lect. *a grandi* ac robusto *ministro* sacerdotum, popa, qui plerumque robustius est et obesus, unde forsan Persius VI, 74 dixit: *illi tremat omento popa venter*, h. e. tamquam sit popa.

15. Pro ituris suscipiuntur vota, quae solyuntur *in reditu*.

16. *amici*, Catulli, (Cf. v. 29 sqq.) qui nunc ipse *miratur*, *incolumem sese esse*, et tot tantaque pericula maris evasisse.

17. *pelagi casus*, pericula maris, inpr. tempestatem. *Evasi*, quod evasit.

7 v. Heins. ad Ovid. Fast. II, 419.

8 Cf. VV. DD. ad Plin. Ep. VIII, 8. Virg. Ge. II, 146 sq. Prop. II, 19, 25. 26. Claud. Cons. Hon. VI, 506 sqq. Oberlin. ad Vib. Sequ. p. 101 sq. 221 sq. Keysleri Itinerar. p. 887. ed. pr.

19. *Nube una*, atra nube, per totum expanſa coelum. *ſubitus*, *ſubito*, *antennas inpulit*, in eas incidit, illas percuſſit, *ignis*, non fulguris, (nam Catullus *fulguris ictum evaſit*, et *praeter* fulmen *ſubitus ignis*, adeoque ab eo diverſus, *antennas inpulit*) ſed Helenae, (*Helenenſeuer*, *ſeu St. Elme*) electrica materia, vel igneus ardensque vapor, qui, praecipue poſt tempeſtatem, in mari circumvolat, et malo navis adhaeret; de quo Plin. II, 37. *Exiſtunt ſtellae et in mari terrisque. — Antennis navigantium, aliisque navium partibus, ceu vocali quodam ſono inſiſtunt, ut volucres ſedem ex ſede mutantes; graves, quum ſolitariae venere, mergentesque navigia; et ſi in carinae ima deciderint, exurentes: geminae autem ſalutares, et proſperi curſus praenunciae; quarum adventu fugari diram illam ac minacem, adpellatamque Helenam, ferunt. Et ob id Polluci et Caſtori id numen adſignant, eosque in mari deos invocant.* [9] Cf. Var. Lect.

20 ſq. Praeclare adumbratur pavor eorum, qui navi vehuntur. *Adtoniti* vocantur, *qui vivi ſtupent, et in totum ſibi excidunt*, Sen. Nat. Quaeſt. II, 27. *conferri*, comparari, *poſſe*, h. e. incendium multo terribilius eſſe naufragio.

23. *ſi quando*, h. e. aliquando, *poetica ſurgit*, exoritur, *tempeſtas*, h. e. atrox et ſaeva tempeſtas fingitur aut deſcribitur a poetis, rem exaggerantibus. Facete, ut ap. Lucian. quomodo hiſtoria conſcribenda ſit, [10] *δεήσει γὰρ τότε (ὁ συγγραφεὺς) ποιητικοῦ τινος ἀνέμου ἐπουριάσοντος τὰ ἀκάτια* cet. et in Timon. pr. *καὶ εἴ τι σε ἄλλο οἱ ἐμβρόντητοι ποιηταὶ καλοῦσι, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπορῶσι πρὸς τὰ μέτρα. — ἅπαντα γὰρ ταῦτα λῆρος ἤδη ἀναπέφηνε, καὶ καπνὸς ποιητικὸς ἀτεχνῶς, ἔξω τοῦ πατάγου τῶν ὀνομάτων.*

9 Cf. Harduin. ad Plin. l. l. Barth. ad Stat. Theb. VII, 792 ſqq. et Heyne Opuſc. Academ. T. III. p. 257.

10 Opp. T. III. p. 405. edit. Schmid.

24. Ita exclamabundi loqui solent scriptores, superveniente novo aliquo infortunio, [11] etiam de re vel inprovisa ac subita, vel gravi, adtentionem moturi. *aliud genus discriminis*, quod, sententiis quibusdam facete praemissis et interiectis, memoratur v. 29 sq. *cetera*, quae mox dicturus sum. *fortis e.* non minus tristia.

27.28 v. inf. ad XIV, 302. *quis* enim *nescit* tot quotidie fere naufragia esse, ut *pictores* iam eorum pictura sibi parare possint, quae ad victum suppeditent? *ab Iside pasci*, ali, *pictores*, quoniam in eius potissimum templis *tabellae*, in quibus pictum erat naufragium, suspendebantur. Navigantes eius tutelae commissos fuisse monet Lucianus, et praecipuum illius festum Romae erat *Isidis navigium*, de quo v. Lactant. Inst. I, 11. et Apul. Met. L. XI. p. 367 ed. Elm. [12]

31. Cf. Var. Lect. *Alternum latus arboris* (navis, ut ap. Ovid. Her. XII, 8. non mali, ut ap. Virg. Aen. V, 504.) *incertae*, fluctuantis, (*instabilis* ap. Virg. Ge. IV, 195.) quae fluctibus et ventis modo in dextrum, modo in laevum latus iactabatur; unde etiam *alternum latus*. *evertentibus*, magna vi quassantibus, et labefacientibus.

33. *Rectoris cani*, senis, adeoque usu periti; quo periculum augetur. *Decidere*, de vita quasi pacisci *cum ventis iactu*, proiectis bonis suis, et pro vita oblatis, ut ita lis dirimatur, h. e. navi exonerata, vita saltem servetur iactura bonorum. Lepida dictio petita a litigantibus, qui de re, vel rem controversam secum decidunt, litem dirimunt pactione. [13]

11 Barth. ad Stat. Theb. XII, 349.

12 Nescio cur haec sententia displicuerit Schradero, qui monet, multas potius Isidis imagines fuisse pictas, victumque ita quaesitum: quod nollem excidisset tanto viro.

13 Cf Gron. Obss. II, 6. Ascensius monet, satirice, at leviter irrideri Catullum, quem scil. venti ob divitias persequuti fingantur.

34. 35. Festiva et apta comparatio, etsi continetur errore vulgi, quo *castor* s. fiber, ab hominibus exagitatus, *testiculos* suos morsu avulsos abiicere putatur, ut ipse salvus *evadat*, quasi *intelligat*, sciat, propter castoreum se maxime expeti, insidiasque sibi parari. Cf. simil. loc. Sil. XV, 484 sqq. Plin. VIII, 30. s. 47. (ubi v. Harduin.) XXXII, 3, s. 13. XXXVII, 6.[14]

36. Poeta ridet opinionem vulgi. *inguen*, testes, et castoreum. *medicatum*, active, ut passim, pro: ad medicandum et medicinas utile.

37. *Fundite*, proiicite in mare. Quare? v. Intpp. Act. Apost. XXVII, 38.

39. *vestem teneris quoque Maecenatibus aptam*, v. sup. ad I, 66.

40 sqq. *Atque alias* vestes, *quarum pecus ipsum natura*, indoles, *generosi graminis infecit*, h. e. e lana aut vellere pecudum, s. ovium Hispanarum, cuius color nativus s. naturalis est rutilus aut purpureus, quem ei non ars operaque hominum, purpura et lutum, tribuit, sed naturae beneficium, *gramen generosum*, ac praeterea *vis occulta egregii fontis*, Baetis fl., et *aeris* temperies. Cf. Virg. Ecl. IV, 42 sqq. Plin. VIII, 48. Martial. VIII, 28, 5. 6. IX, 62. XII, 64. et 100. XIV, 133.

43. *argentum*, argentea vasa, ut sup. I, 76. mittere in mare. *lances factas a Parthenio*. *Parthenius* caelatoris nomen, SCHOL. Sculptor, de quo Plin. GRANG. Sed, quod sciam, neque a Plinio, neque ab alio memoratur; et dura est ellipsis praepositionis. Cf. Var. Lect. *Crater* vas vinarium, et quidem capacius, paterae s. poculi formam referens.[15] *Vrna* dimidiam capiebat amphoram, aut quatuor congios, aut XXIV sextarios.

45. Facete amplitudo crateris designatur. *cratêra dignum Pholo*, Centauro, *sitiente*, vini avidissimo. Lo-

14 Aristot. H. A. VII, 5. Aelian. H. A. VI, 33. et 34. Dioscor. II, 23 et 26. Horus Hierogl. II, 65 et 214. Schott. Nod. Cic. I, 25.

15 v. Iani ad Horat. Od. III, 8, 13. 18, 7.

cus desumtus ex Stesichoro, Lyrico poeta, qui Centaurorum et Lapitharum convivium describens, ait Pholum inplevisse Herculi, hospiti suo, *σκυφίον, δέπας ἔμμετρον ὡς τριλάγηνον*, craterem trium lagenarum capacem, GRANG. [16] *coniuge Fusci*, quae ebriosa fuit, SCHOL. Quidam suspicantur, hanc esse Saufeiam, de qua v. sup. VI, 320 sq. et IX, 117. *Fuscus* forte idem, cuius mentio fit inf. XVI, 46. (ubi v. not.) vel alius, de quo v. sup. ad IV, 112.

46. *bascaudas*, vasa, ubi (in quibus) calices lavabantur, et cacabus, SCHOL. Conchae aereae, genera vasorum, PAPIAS. *Barbara de pictis veni Bascauda Britannis; Sed me iam mavult dicere Roma suam*, Martial. XIV, 97. al. 99. [17] — *escaria* vasa. *multum caelati*, multa vasa, h. l. pocula, aurea argenteaque, eaque caelata.

47. Poculorum pretium augetur antiquitate et dignitate priorum possessorum. *biberat ex quo*, quibus poculis usus fuerat. *emtor Olynthi*, Philippus, Alexandri M. pater, qui multis usus est artibus, ut *Olynthum*, maximam olim Thraciae urbem, [18] Atheniensium imperio eriperet, eamque tandem cepit, Lasthene et Euthycrate pecunia corruptis. v. Demosth. Olynth. Thucyd. I, 58 sq. et Diodor. XVI, 53. 54. *callidus*, ut ap. Iustin. IX, 8. *blandus pariter et insidiosus adloquio, qui plura promitteret quam praestaret; in seria et iocos artifex: amicitias utilitate, non fide colebat: gratiam fingere in odio, in gratia obfensam similare, instruere inter concordantes odia, apud utrumque gratiam quaerere, solennis illi consuetudo: inter haec eloquentia insignis, oratio acuminis et solertiae plena* cet. Idem Philippus

16 Cf. Diodor. V, 2. Heyne ad Apollod. II, 5, 4. p. 350-360. et ad Virg. Ge. II, 455 sq. Intpp. Valer. Fl. I, 337. 338. Iunii Obss. IV, 5. et Barth. ad Stat. Theb. II, 564.

17 Marshall intelligebat canistra Britannica, Angl. *Baskets*.

18 v. Xenoph. hist. Gr. lib. V. p. 433-442. Intpp. Curt. VIII, 8. 9. 19. Nep. Pelop. 1. et Steph.

plures civitates emit, (Senec. Ep. 94.) et castellum olim oppugnaturus, quod exploratores munitissimum esse nuntiaverant, quaesivisse ex iis dicitur, *εἰ χαλεπὸν οὕτως ἐστὶν, ὥστε μηδ᾽ ὄνον προσελθεῖν χρυσίον κομίζοντα.* [19] *Poculo aureo pulvinis subdito Philippum regem dormire solitum* tradit Plin. XXXIII, 3. s. 14.

48 sq. Poeta narrationem interrumpit quatuor versibus insertis, quibus vituperatio avaritiae, illis temporibus vigentis, et laus Catulli continentur. *caput*, vitam. *rebus*, rei familiari, opibus.

50, 51. *Non propter vitam*, vitae sustentandae caussa, *faciunt patrimonia*, opes conligunt, *quidam*, *sed vitio caeci*, avaritia excaecati, *propter patrimonia vivunt*, putant se eam ob caussam vivere, ut opes cumulent. Cf. sup. VIII, 83. 84. et ad XI, 11. Sed vid. Var. Lect. [20]

52 sq. Retexitur tela abrupta. *Iactatur* in mare a Catullo et sociis eius. *sed nec damna*, iactura bonorum, *levant* navim et periculum. [21] Cf. Var. Lect.

53. *adversis* fatis *urgentibus*, prementibus, periculo crescente. *illuc recidit*, eo redactus est. Cf. Var. Lect.

54. *malum ferro*, securi, *submitteret*, subcideret.

55. *se angustum*, in angustias adductum, inpeditum, implicatum magnis difficultatibus ac periculis, *explicat*, expedit ex iis, (propr. se artum expandit, angustum, quo inclusus erat, spatium dilatavit) *quando*, quoniam, [22] quandoquidem *ultima discriminis praesidia adferimus*, extrema periculi remedia adhibemus, *navem*

19 Plut. Apophth. Opp. T. II. p. 178. ed. Frft. et Cic. ad Att. I, 16.

20 Multi sunt, qui ob hanc caussam conligunt patrimonia, tantum ut habeant, non tamen ut utantur, sed avaritiae satisfaciant, SCHOL.

21 Alii: *sed nec* res in mare proiectae *levant damna*, discrimen. At *damna* eo sensu non capi possunt.

22 alii: quod facere solemus, quando cet. quae durissima est ellipsis.

factura minorem, leviorem. Cf. Var. Lect. Subcisionem vero mali ultimum esse naufragii remedium, nota res est.

57—61. Poeta cogitatione ac sensu periculorum, quae in amicum ingruerant, intime adfectus, omnem acerrime exsecratur navigationem, tamquam rem non minus temerariam ac periculosam, quam miseram. Similiter multi poetae navigantium audaciam increpant.[23] *I nunc*, ut in simili loco Senec. Med. 650. et sup. VI, 306. ubi v. not. *nunc*, postquam audisti, navigantibus tot tantaque imminere pericula. *ventis animam*, vitam, *committe*, ut ap. Horat. Od. I, 3, 10. *qui fragilem truci Conmisit pelago ratem*, et Sen. Med. 304 *Animam levibus credidit auris.*

58. 59. Laertius lib. I. memorat, Anacharsidem, quum audisset, *τέσσαρας δακτύλους εἶναι τὸ πάχος τῆς νεὼς*, dixisse, *τοσοῦτον θανάτου τοὺς πλέοντας ἀπέχειν.* Hinc et Dio Chrysost. Orat. II. de Fortuna navem adpellat *τριδάκτυλον ξύλον πεύκινον.* Aratus: *ὀλίγον δὲ διὰ ξύλον ἄϊδ' ἐρύκει.* Seneca Controv. III. *parva* (navigiorum) *materia seiungit fata*, et Med. v. 306 sq. *Potuit tenui fidere ligno, Inter vitae mortisque vias Nimium gracili limite ducto.* Ovidius Amor. II, 11, 25. *Navita sollicitus qua* (carina) *ventos horret iniquos, Et prope tam letum, quam prope cernit aquam.* Cf. inf. XIV, 288.

59. *taeda*, ut alibi *pinus*, cognata arbor, pro navi, e pinu texta, h. l. pro tabula vel assere navis.[24] *latissima*, crassissima.

60. 61. *Mox*, ubi in navi eris, et lustrabis res, quas tecum tulisti, et quae tibi maxime necessariae sunt ad vitam et salutem, praeter panem et vinum, *adspice*, respice (ut ap. Ovid. Fast. VI, 29. et Virg. Aen. II, 690.)

23 Cf. Prop. III, 7, 29 sqq. (al. 5, 41 sqq.) Iani ad Horat. Od. I, 3, 9-24. Burm. ad Ovid. Amor. III, 2. et ad Phaedr. IV, 6, 8. Barth. ad Grat. p. 45.

24 Cf. Gron. Obss. III, 15 extr.

etiam *secures*, quae *sumendae* sunt, quibus opus est, *in tempestate*, ad malum subcidendum.[25] Cf. Var. Lect. *Reticulum* pera, ad modum retis texta, ut ap. Horat. Sat. I, 1, 47. *ventre lagenae*, lagena ventrosa, h. e. ampla, itineri apta. Cf. sup. IV, 107. al.

62—67. Sedata tempestate, 67 sq. *vestes* pro velis, quae igne conflagrarant, (sup. v. 19 sq.) extendebantur, et in *prora* alterum *velum* minus, quod unum superfuerat; atque ita (75 sq.) lacera navis portum subiit Ostiensem.

62. *iacuit planum mare*, h. e. tranquillum factum est et *planum*, quo sensu passim *unda* vel *mare iacere*, *stare*, *cubare*, *sedere*, et contra *surgere* dicitur.[26]

63. *Fatum*, quo salus nautarum et Catulli continebatur, *valentius Euro*, ventis, *et pelago*, efficacius erat tempestate. Fatis Dii quoque ipsi inpares, eorumque leges fixae.[27]

64 sq. Cf. sup. ad III, 27. *Pensa ducere*, ut p. *trahere*, *torquere*, *versare*, *volvere*. — *Parcae hilares*, adspirante fortuna et coeptis blandiente; ut contra *Sorores tristes* et *durae*.[28] *Stamen album* Parcarum longiorem feliciorenque vitam significat et portendit, ut contra *atrum* vel *pullum* mortem et infortunium.[29] *Lanificae staminis albi*, docte pro, ducentes stamen album, vel lanam staminis albi, h. e. lanam albam, facientes.

67. Bene *miserabilis* visu *prora*, navis, malo, velis, aliisque armis destituta; et *arte inopi*, non multum fructuosa, quam necessitas docuerat, *vestibus* scil. velorum

25 Male Grangaeus: Cogita in media tempestate de *securibus*, summis honoribus, adsequendis.

26 v. Heyne ad Virg. Ecl. II, 26. Nic. Heins. et nos ad Sil. V, 583.

27 v. ad Sil. V, 76. 406.

28 v. Broukh. et Heyne ad Tibull. III, 3, 35. et nos ad Sil. I, 281.

29 Cf. Intpp. Horat. Od. II, 3, 16. Martial. IV, 73, 3. 4. VI, 58, 7. 8.

loco expansis. *Vestibus* proprie sic dictis, non, ut Schol. putabat, funibus, aut velis, aut artemone.

69. *Velo* minori, in *prora*, quod *dolon* vocatur, ut maius *ἀρτέμων*, *artemon*, et quod ad puppim est, forte *epidromus*. *suo*, quia in prora est, vel vestibus obponitur, quae proprie non sunt vela navis. *deficientibus* vi, vel cessantibus. *Austri* cum delectu positi, tamquam venti vehementiores ac tempestatem cientes.

70. Sic Neptunus *Conlectas fugat nubes solemque reducit* ap. Virg. Aen. I, 143.

70—72. *Tum conspicitur sublimis apex*, mons Albanus, *gratus*, dilectus, *Iulo* f. Ascanio, Aeneae filio, quippe qui, condita in eo Alba Longa, *sedem* ibi imperii conlocavit, et Laviniae, *novercae* suae, concessit *Lavinium*. Res notissima vel ex Liv. I, 1. et 3. Virg. Aen. I, 267 sqq. ubi v. Heyne. *Lavino*: nam veteres etiam *Lavinum* pro *Lavinium* dixisse videntur. [30]

72—73. Etiam haec nota ex Virg. Aen. III, 388 sq. VIII, 42 sq. 81 sqq. ad quae loca v. Heyne. Cf. Varr. R. R. II, 4. *cui*, Albano monti, ut et Albae Longae, *nomen dedit candida scrofa*, sus alba. *Phrygibus*, Iulo et Troianis; *laetis* ob repertam ex oraculi responso suem. *sumen*, sus. Cf. Var. Lect. et sup. ad XI, 138.

74. *Mamillas* facete forsan substituit poeta pro porcis, ut rei miraculum augeretur.

75 sq. Describitur portus Ostiensis, de quo Suet. Claud. c. 20. *Portum Ostiae exstruxit, circumducto dextra sinistraque brachio, et ad introitum, profundo iam salo, mole obiecta, quam quo stabilius fundaret, navem ante demersit, qua magnus obeliscus ex Aegypto fuerat advectus, congestisque pilis superposuit altissimam turrim, in exemplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent.* [31] mo-

30 v. Heyne Obss. in Tibull. II, 5, 49. et ad Virg. Aen. I, 2. in Var. Lect.

31 Cf. Cluver. Ital. Ant. III, 3. et Burm. ad Valer. Fl. VII, 84 sq.

les, ingentia saxa, in mare iacta, alteque exstructa instar aggeris, quibus pars maris *inclusa* et exclusa; *Tyrrhenamque Pharon*, turrim excelsam, in mari Tyrrheno aedificatam.[32] *brachia*, portus partes vel moles prominentes et dextra sinistraque *porrectas*, protentas in mare, *rursum*, retro, (*rursum* enim propr. quasi *revorsum*) h. e. ultra Pharon, ad introitum portus exstructam.[33]

77. Magnitudo portus Ostiensis designatur. *pelago obcurrunt*, v. Var. Lect. *relinquunt Italiam*, ab eius ora recedunt.

78. 79. Haec verba languere videntur; nisi forte haec eorum sententia est: Hic portus Ostiensis multo mirabilior, quam naturales, qui passim a poetis describuntur, admirationem magis, quam veritatem sectantibus.

79. *magister*, gubernator, *petit interiora tuti stagna* (aquas) *sinus*, h. e. subit portum interiorem, ubi naves tutae sunt a tempestate et naufragio, unde vel *cymbae Baianae*, quali utuntur in lacu Lucrino, *pervius*, navigabilis est.

81. *vertice raso*: nam in luctu summoque vitae periculo caput radi, et crines ab iis, qui ex naufragio, vel diuturno morbo alioque discrimine salvi evaserant, Diis sospitatoribus obferri solebant.[34]

32 Cf. Burm. l. l. Wernsdorf Poet. min. T. V. p. 120. et 149. Heins. ad Ovid. Met. XI, 393. et XIII, 903.

33 Ita τὸ *rursum* interpretari malim cum Grangaeo, quam cum vet. Schol. iterum: „quia Traianus portum Augusti restauravit in melius, et interius tutiorem sui nominis fecit." Ab Augusto quoque portum hunc inchoatum esse nemo, quod sciam, prodidit. Exstruxit eum Claudius, et perfecit Nero, si numis eius fides habenda. Traianum vero addidisse interiorem, Cellarius in Geogr. ant. II, 9. inde colligit, quod, quem geminum iniecta mole fecerit Claudius, postea tergeminus s. triplex fuerit, λιμέσι τρισὶ περιγραφόμενος, Philostorg. de Alarico XII, 3. Cf. Tab. Peuting.

34. Cf. Anthol. Gr. VI, 21. epigr. 1. Artemid. Oneirocr. I, 23. Petron. c. 63. Potteri Archaeol. Graec. III, 20. IV, 5. Kirchman. de fun. Rom. II, 14.

82. Comparant verba Euripidis, (Ὡς ἡδὺ τὸ σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων;) Senec. Ep. 78. Macrob. VII, 2. et Cic. Ep. ad Div. V, 12. (*Habet praeteriti doloris secura recordatio delectationem: ceteris vero nulla perfunctis propria molestia, casus autem alienus sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est iucunda.*) *Garrula*, quae garrulos faciunt homines; vel pro garrulis nautis, vel denique adiect. pro adverbio, ingenti garrulitate, qualis plerumque est hominum, magno periculo liberatorum. *nautae*, Catullus eiusque socii, quorum adfectus animi egregie adumbrantur.

83—92. Praeclara conversio! nam descripto periculo et reditu Catulli repente sensus in actionem transeunt, qua dramatica ac vivida rerum adumbratione summa poeseos virtus continetur. Poeta ob reditum amici, qui in extremo vitae discrimine versatus erat, laetitia exsultans, advocat servos; iubet properare necessaria ad vota pro reditu Catulli solvenda remque divinam rite faciendam; omnis morae impatiens est. Festinantes oculis quasi cernimus servos, et dominum iam sequentem, iam diis maioribus vota solventem in templis, et mox Laribus domi, ubi omnia ad festam laetitiam parata sunt. *Linguis animisque favete*, εὐφημεῖτε, solennis in sacris formula, qua populus vel tacere iubebatur, vel fari verba bona, εὔφημα, boni ominis, ne, qui adessent, seu consulto, seu temere, quid mali s. sinistri ominis dicerent, quo vel profanaretur res sacra, vel eius vis infringeretur. Cf. sup. ad VI, 539.[35] *Serta* vel coronae, etiam frondes et infulae, in magna, vel publica vel privata, laetitia, super postibus foribusque et templorum et aedium suspendebantur. Cf. mox v. 91. sup. ad VI, 51. IX, 85.[36] *Farre*, h. e. mola salsa, ex farre tosto et sale, *cultri*, frons victimae et ignis s. focus adspergebantur.

35 Casaub. ad Theophr. Char. XIX, 3. Iani ad Horat. III, 1, 2. 14, 11. Heyne ad Tibull. II, 1; 84. 2, 1.

36 Intpp. Virg. Aen. II, 249. IV, 459. Hom. Iliad. α, 39. Toup. Opusc. T. II. p. 102. ed. Lips.

85. *ornate*, parate, vel potius coronate. *molles focos glebamque virentem*, h. e. aram e caespite molli ac virenti, s. recenti: (Cf. sup. ad v. 2.) non aram *molli* cinctam vitta, ut ap. Virg. Ecl. VIII, 64.[37]

86. *sacro, quod praestat,* quod praestantius est; tamquam publice, et maioribus Diis factum ac promissum. Cf. sup. v. 2 sqq. *peracto rite,* bene et recte, ex legibus praescriptis, animo, loco ac tempore idoneo. *Rite* vox sacrorum s. religiosa.[38]

87. 88. Poeta etiam domesticos placat deos: tanta eius est laetitia, tantus amoris gratique animi adfectus! Praeclare autem *parva simulacra, graciles coronas* et *fragili cera*, de Laribus. Cf. simil. loc. sup. IX, 137. 138. ibique not. Eorum simulacra cur *nitent cera?* quia cerea erant? quod tamen nusquam legitur. Hinc nonnulli eam designari putant *ceram*, de qua v. sup. ad IX, 139. et X, 55. *fragili cera*, flexibili, molli, ut ap. Ovid. Met. XV, 169.

89. *Hic*, domi. *Iovem nostrum*, ut *nostri Lares* sup. IX, 137. ubi v. not. *placabo*, venerabor et ei satisfaciam, agens gratias et vota persolvens, ne irascatur.[39] *Laribus paternis*, v. sup. ad VIII, 14. *iactabo*, spargam flores, inpr. *violas*,[40] et quidem *omnium*, quotquot sunt, *colorum*, nigram s. pullam, (*τὸ μελάνιον* s. *κατ' ἐξοχὴν τὸ ἴον*, *wilde, dunkle Märzviole*) albam, (*λευκόϊον*, *helle Viole, Levkoje*) luteam, (*τὸ φλόγινον*) pallentem cet.[41]

37 Schol. vetus in cod. Schurzfleischii (nam in cod. Pith. non nisi haec perperam leguntur: *qui de ture facti sunt*) „Dicit *molles*, quod ibi tura crementur, quae Arabes molles (v. Virg. Ge. I, 57.) mittunt: vel certe ait, ex molli et recenti terra exstruite herbidam aram." Conf. Heins. de Sat. Horat. p. 210.3.

38 Cf. Iani ad Horat. Od. I, 32, 16. IV, 4, 25. 6, 37. 15, 28.

39 Cf. Iani ad Horat. Od. I, 30, 21 et III, 23, 3.

40 Cf. Casaub. ad Pers. V, 182.

41 v. Curtii Sprengelii Antiquit. Botan. Spec. I. c. 1. Lips. 1798. et Voss ad Virg. Ecl. II, 47. V, 38. X, 39.

91. 92. Iam omnia domi parata sunt ad festi diei laetitiam. *erexit ianua ramos*, h. e. rami, inpr. laurorum, erecti, suspensi sunt in ianua. Cf. sup. ad v. 84. et VI, 51. *longos ramos*, ut *grandi lauro ornetur ianua* sup. VI, 79. ubi v. not.

92. Sacris festisque diebus, in omni publica privataque laetitia, ad ianuas ac fenestras, etiam medio die, catenulis suspendebantur *lucernae*, lampades, cerei, funalia adcensa; unde *festa ianua*, et forte non sine sale acerbo *matutinis*, tamquam claro die opus esset alia luce.[42] *operatur*, v. Var. Lect.

93 sqq. Subita aptaque transitione ad alterum, idque primarium Satirae argumentum progreditur poeta, adripitque occasionem sibi oblatam heredipetas perstringendi. *suspecta*, quasi non profecta ex animo in amicum benevolo et vera laetitia, sed ex studio captandae hereditatis.

95. *Libet exspectare*, exspectet aliquis, vel frustra exspectabo, donec reperiatur, qui cet. (Germ. *darnach warte einer*, vel *den mögt' ich sehen.*)

96. Bene non modo *gallinam* dixit poeta, sed et *aegram*, ac *oculos claudentem*, moribundam. *inpendat*, mactet, ut dono eam mittat, vel pro salute amici sacrificet diis; de quo v. inf. ad XIII, 233. *amico tam sterili*, a quo tam parum aliquid emolumenti speres, qui tam exiguam fructus spem praebeat, quum tres habeat filios. v. sup. ad VII, 49. Alii *sterilem amicum* εἰρωνικῶς dici putant.

98. Ne vilis quidem avicula *pro patre*, pro eo, cui liberi sunt, *cadet*, mactabitur.[43] *Coturnix* autem h. l. pro vilissima ave: de quo v. Bochart. Hieroz. P. II. lib. 1. c. 15. et Varr. R. R. III, 5, 17. Plin. X, 23. s. 33.

42 Cf. Lips. Elect. I, 3. et ad Tac. Ann. III, 9. (ubi de redeuntis Pisonis domo agitur) Casaub. ad Pers. V, 180. 181. Grot. ad Capellam p. 31. Ferrar. de lucern. sepulcr. p. 5. Sagittar. de ian. vett. c. 32.

43 ut ap. Tibull. I, 1, 23. IV, 1, 15. Horat. Od. III, 18, 5.

Coturnicibus veneni semen gratissimus cibus: quam ob causam eas damnavere mensae; simulque comitialem propter morbum despui suetum, quem solae animalium sentiunt, praeter hominem. (ad quae verba v. Harduin.) Idem Plinius paulo ante dixerat, coturnices saepe volando fessas tanta in naves incidere copia, ut eas pondere suo demergant. Sed vilitas coturnicum non tam ab ingenti, quae Romae fuerit, harum avium multitudine, quam ab illis causis, a Plinio memoratis, repetenda. *calorem*, aestum febris, ut ap. Tibull. IV, 11, 2. ubi v. Heyne.

99—120. Si *Gallita* et *Paccius*, h. e. divites iidemque *orbi*, vel levi tentantur morbo: captatores reverentiam iis amoremque votis pro salute eorum susceptis probare certant, ut ab illis, talibus officiis delenitis, si ex morbo convalescant, heredes scribantur. [44] *Paccius*, v. sup. ad VII, 12. in Var. Lect.

100. *Legitime*, rite, et ordine. [45] *fixis*, suspensis, in parietibus. *vestitur*, bene, de copia et ornatu. *tabellis* votivis, quae vota continebant suscipienda, et in *porticibus* atriisque aedium ac templorum, vel aliis locis publicis figebantur, ut omnes voti essent conscii. *Non defuerunt, qui depugnaturos se armis pro salute aegri Caii, quique capita sua, titulo praeposito, voverent,* Suet. Cal. c. 14. ubi v. Ernesti.

101. Ἑκατόμβη, sacrificium centum boum. [46] *promittant*, diis voveant pro salute aegrorum.

102—114. Elephantos voverent heredipetae, si *hic*, Romae, vel in *Latio* nascerentur. Apta sententia, cuius tamen vis intempestiva doctrina infringitur. Cf. Var. Lect.

44 *Gallitam* putant esse eamdem, quam Tacitus Hist. I, 73. dicit fuisse *potentem pecunia et orbitate, quae bonis malisque temporibus iuxta valent:* sed ei *Galviae*, vel potius *Calviae Crispinillae* nomen erat. v. ibi Lips.

45 Ironicos, quasi iure quodam et lege, BRIT.

46 v. Sophocl. Trachin. v. 762. ibique Hoepfner.

103. *nostro sub sidere*, coelo eiusque vertice, climate, (ut contra *terras alio calentes sole* dixit Horat. Od. II, 16, 18.) non *concipitur*, nascitur. v. tamen Columell. III, 8, 3. et Pighi ad Valer. p. 801.

104. *furva*, nigra,[47] a *gente*, ab Indis, Mauris, Aethiopibus. v. sup. ad XI, 125. 126.

105. *Arboribus Rutulis et Turni agro*, in saltibus agrisque Rutulorum, quorum rex olim Turnus fuit, et metropolis Ardea.

106. Elephanti sunt *armentum Caesaris*, non *a privatis* hominibus ali possunt, sed a solis Imperatoribus, qui haec animalia, quorum usus olim in bellis *erat*, (v. 107 sqq.) nunc ad voluptatem et spectacula adhibent. v. Plin. VIII, 7. *Privato*, v. ad VI, 114.

108. *Ducibus nostris*, Romanis, qui eos non modo in triumpho duxerunt, (v. Plin. VIII, 6. ibique Intpp.) sed illis etiam in bello usi sunt, v. c. L. Scipio ap. Appian. bell. civ. II, 96. *Regi Molosso*, Pyrrho, Epirotarum regi, in cuius *bello elephantos Italia primum vidit, et boves Lucas adpellavit, in Lucanis visos a. V. CCCCLXXII*, Plin. VIII, 6. *Molossi* gens Epiri.

109. *Horum* elephantorum, qui nunc a Caesaribus voluptatis et spectaculorum caussa aluntur, *maiores Tyrio parere solebant Hannibali* cet.

111. *Nulla mora per Novium* (v. sup. ad VI, 333) scil. foret, si Romae et in Italia elephantorum copia esset. *Novius* et *Pacuvius* heredipetae tunc temporis famosi. De hoc cf. sup. II, 58 sq.

112. *ebur*, elephas. *ducatur ad aras*, v. sup. ad v. 3.

113. *Gallitae*, ut sup. v. 99. Quae *victima sola* est *digna tantis Deis*, Laribus Gallitae, ditissimae matronae; vel potius hominibus, tam divitibus et orbis, qui a *captatoribus* non solum divino coluntur honore, sed etiam *tanti* illis videntur *Dii*, ut elephanti iis sacrifican-

47 v. Heins. ad Ovid. Met. III, 273. ubi copiose de hac voce disputat.

di sint, non vulgares victimae. Ita egregie ingenium et mores *captatorum* s. heredipetarum adumbrantur: cui picturae mox etiam vividiores fortioresque inducuntur colores v. 115—120. *Alter enim*, Pacuvius, (quod ex v. 128 intelligitur) ne illud mireris, *si concedas*, si per leges liceret, *mactare* illa, humana sacrificia, pro salute aegri hominis, qui orbus et ditissimus est, *servos* atque *ancillas*, quin et liberos *voveret*. Quae sacrificia non tam ad opinionem antiquitatis, mortem morte redimi posse, quam ad divinum honorem, hominibus praestandum, et mitigationem irae deorum, spectant.

118. *frontibus ancillarum inponet vittas*, tamquam victimarum, quae vittis circum tempora ornatae inmolantur. Sic de Sinone arae destinato Virg. Aen. II, 129. 133.

118. 119. Filiam adeo, si qua ei est, eamque iam *nubilem*, (quo scelus augetur) sacrificabit pro salute aegri, quemadmodum olim Agamemnon, quum cervam Dianae sacram fixisset, et tempestas, ira Deae inmissa, classem Graecam in Aulide retineret, Calchantis consilio, ut iratam Deam placaret, ei inmolandam statuit *Iphigeniam*, filiam suam, natu maximam; quam tamen Diana, *cerva* pro ea substituta, et caligine sacrificantibus obiecta, in terram Tauricam per nubes detulit, ibique templi sui sacerdotem fecit. Fabula notissima ex Eurip. Iphigen. in Aul. et in Taur., Hygin. fab. 98. al. et varie olim tractata: nam alii Iphigeniam vere inmolatam tradunt, alii loco cervae substituunt ursam, vel anum, vel iuvencam, vel bovem cet. [48]

120. Etsi non sperandum sit heredipetae, filiam suam ope divina servatum iri, quod contigisse Iphigeniae, *cerva* ei subposita, *tragici* poetae fabulantur. *Cerva* fuit *piaculum*, sacrificium expiandi sceleris iraeque mitigandae, causa Dianae factum, et quidem *furtivum*, quia furtim vel inscìis Graecis cerva pro ipsa Iphigenia fuit substituta: eadem *tragica* dicitur, quoniam ex ingenio

48 Cf. Tzetz. ad Lycophr. v. 183. Heyne ad Virg. Aen. II, 116. Heins. et Burm. ad Ovid. Met. XII, 34.

tragicorum poetarum profecta est. Facetissimo itaque sale et artes heredipetarum et poetarum figmenta notantur.

121 — 127. Etiam hi versus pleni facetiarum. *Laudo civem meum*, Pacuvius mihi multo sapientior Agamemnone, eiusque consilium magis, quam huius, laudandum videtur, salutemque divitis orbi, ob *testamentum* vel amplae hereditatis spem, pro qua vel filiam inmolare haud dubitat, multum puto praeferendam esse saluti *mille* navium, h. e. classis Graecorum, pro qua Iphigenia est mactata: nam si dives convaluerit ex morbo, testamentum forte mutabit, et Pacuvium ex asse scribet heredem, summo eius amore devinctus, vel existimans adeo, salutem suam ac valetudinem illius votis et sacrificiis tribuendam esse. *Mille rates* s. naves Graecorum Troiam profectas esse, poetae memorant, certo numero pro incerto posito.[49] *Libitinam evadere*, ut *L. vitare* ap. Horat. Od. III, 30, 7. pro mortem effugere. Nam Venus Libitina funerum Dea apud Romanos, in cuius templo adparatum funebrem servabant eius redemtores vel curatores funerum, qui *Libitinarii* inde dicti sunt.[50]

123. *tabulas* testamenti. *inclusus carcere nassae* venuste dicitur dives et orbus, qui *mirandis meritis*, officiis, votis ac sacrificiis, ab heredipeta inretitus et devinctus capitur, velut piscis in nassa. *Nassa*, κύρτος, (Oppian. Ἁλιευτ. III, 85. et 341 sq.) ἐκ σχοίνων λαβύρινθοι, (Theocr. XXI, 11.) calathus vimineus angusti colli, quo quum intravit piscis, exire non potest. Ea γραφικῶς describitur in loco sim. et class. Sil. V, 47 sqq. ubi v. Drakenb. aut nos. Cf. Cic. ad Att. XV, 20. Plaut. Mil. II, 6, 98. et loca poetarum, in quibus similis est metaphora, a captura piscium desumta, Plaut. Truc. I, 1, 21. 22. et Curc. III, 61. Martial. VI, 63, 5. 6. Horat. Epist. I, 1, 79. et al. (cf. mox ad v. 126.)

49 Cf. Heyne ad Virg. Aen. II, 198. Drakenb. et nos ad Sil. III, 229.

50 Cf. Iani ad Horat. l. l.

125. *Forſan* non ſine vi dictum: innuit enim, incertam hominis ſpem eſſe, adeoque inprobiora eius vota, ſacrificia et cupiditatem. *breviter:* nam paucis tantum verbis opus eſt in teſtamentis, quibus heredes ex aſſe ſcribuntur, nec multa memorantur heredum nomina vel legata. Cf. ſup. ad I, 68.

126. Praeclare de ſimili re Lucian. in Timone: (Opp. T. I. p. 159. ed. Schmid.) Ἐκεῖνος μὲν, ὅςτις ἂν ᾖ ποτε, ἁρπασάμενός με (ſc. Plutum, h. e. divitias) αὐτῇ δέλτῳ, θέει φέρων ἀντὶ τοῦ τέως Πυῤῥίου, ἢ Δρόμωνος, ἢ Τιβίου, Μεγακλῆς, ἢ Μεγάβυζος, ἢ Πρώταρχος μετονομασθεὶς, τοὺς μάτην κεχηνότας ἐκείνους εἰς ἀλλήλους ἀποβλέποντας καταλιπὼν, ἀληθὲς ἄγοντας τὸ πένθος, οἷος αὐτοὺς ὁ θύννος ἐκ μυχοῦ τῆς σαγήνης διέφυγεν, οὐκ ὀλίγον τὸ δέλεαρ καταπιών, cet. (Sic fere ſupra *incluſus carcere naſſae*, et ap. Horat. Sat. II, 5, 44. de eadem re: *Plures adnabunt thunni, et cetaria creſcent.*) *rivalibus*, aliis heredipetis, eamdem hereditatem captantibus.

127. *iugulata Mycenis*, Iphigenia, (a patria ſic dicta, ut ap. Ovid. Met. XII, 34.) h. e. inmolatio filiae. Nam *Mycenis* h. l. filia Pacuvii, ut ſup. v. 119. *Iphigenia*, quoniam pro ſalute aegri divitisque hominis, ut Iphigenia pro ſalute Graecorum, inmolatur.

128—130. Poeta, qui ridendo dixerat verum, nunc cum ſumma indignatione Pacuvio eique ſimilibus heredipetis dira inprecatur, vitam longiſſimam, et, qualis avarorum eſſe ſolet, miſerrimam: quid enim triſtius eſſe poteſt, quam ex divitiis, iisque inhoneſte partis, nullam percipere voluptatem, et per longam vitam omnibus aeque ac ſibi ipſi grauem eſſe atque odioſum? *vivat vel Neſtora totum*, h. e. totam Neſtoris aetatem.[51]

129. *Quantum rapuerit Nero*, docent Xiphilinus, Suet. Ner. c. 26. 32. et alii.

130. Ovid. in Ibin v. 115 ſq. *Sisque miſer ſemper, nec ſis miſerabilis ulli: Gaudeat adverſis femina virque tuis* cet.

51 Cf. Heinſ. ad Ovid. Met. XII, 188. et de Neſtoris aetate ſup. ad X, 246.

IN
SATIRAM XIII.

ARGVMENTVM.

Calvinum, cum gemitu et luctu querentem de perfidia amici, qui depositum (decem sestertia) abnegaverat, consolaturus poeta, ipso statim principio, v. 1—12, breviter recenset inculcatque solatia, quae deinde (v. 13—249.), uberius planiusque persequitur, docens, a) non tenuem Calvino censum, adeoque damnum, quod passus sit, mediocre esse et aequo ferendum animo; (v. 7. 8. 13—16.) β) tale flagitium non rarum esse inde ab Saturni aevo, neque viro iam sexagenario longoque rerum usu inbuto miraculo debere esse, his praesertim temporibus, quibus multo graviora quotidie committantur, et egregius sanctusve homo monstro portentoque similis sit; (v. 16—74. et 120—173.) hanc vero inprobitatem summamque, qua nunc peieretur, audaciam minime miram videri propter perversas de Diis opiniones ineptamque theologiam, quae contemtum gignat divini numinis efficiatque, ut alii omnino negent Deos esse, qui res humanas curent, alii poenas iis solvere malint, quam periuriorum flagitiorumque fructu carere, alii denique spem inpunitatis inde concipiant, quod lenta Deorum ira ipsique exorabiles sint, et quod ille crucem pretium sceleris tulerit, hic diadema; (v. 75—119.) γ) damna et iniurias suppliciis inproborum, vel ira ac vindicta, non sarciri, et ultionem minuti ac infirmi animi, ideoque

maxime feminarum, non virorum, minimeque philosophorum, voluptatem esse; (v. 174—192.) δ) *inprobos mala conscientia, quae poena sit omnium gravissima, cruciari, et*

Nocte dieque suum gestare in pectore testem;

hinc iis cibum inter dentes crescere, vina displicere vetera, somnos breves ac turbidos esse, minima tonitrua fulguraque pavorem incutere, et quemcumque morbum ab infesto Numine inmissum videri; (v. 192—235.) ε) *malos homines, libidini indulgentes, sensim adsciscere consuetudinem peccandi, et sic plerumque serius aut citius poenas dare.* (v. 236—249.

Satira egregia, et plena salis sententiarumque gravissimarum. Consolationis etiam momenta proponuntur exquisitissima, vulnerique Calvini medicina adhibetur, ad illud sanandum efficacissima. Eadem vero aptissima quoque est ingenio satirico. Neque enim poeta eidem indulget dolori mollique adfectu se in tristem amici animum insinuat, sed acriter obiurgat eum, quod, quum vir, idemque dives ac iam senex sit, et perditis vivat temporibus, non viriliter ferat levem iacturam, sed muliebriter ingemiscat, vel vindictae ardeat cupidine, qua res amissae non reparentur, neque reputet videatque, aliis multo acerbiora, quam sibi, adcidisse. Inde occasionem petit, conruptos saeculi sui mores ineptamque theologiam, tamquam praecipuam inprobitatis caussam, notandi. — Neque tamen dissimulo, non deesse, quae severo iudici in hac satira displicere possint, et quasi egregio inspersos deprendi corpore naevos. Primum gravissimarum vis sententiarum passim (v. 23 sqq. 40 sqq. 62 sqq. 162 sqq.) ostentatione artis ac doctrinae intempestiva, et frigida declamatione infringitur. Deinde ingrata est earumdem fere rerum sententiarumque repetitio v. 19 sq. et 120 sq., v. 23 sqq. et 126 sqq. Praeterea ordo rerum dicendarum nonnumquam perturbatur, e. g. vss. 199 sqq. ubi historia Glauci parum commode imagi-

ni malae conſcientiae (v. 192—235.) inſeritur; v. 75—119. ubi deſcriptioni conruptelae morum ſcelerumque Romae vigentium (v. 16—173). eorum origo et cauſae inculcantur, quae ei potius ſubiungendae erant; v. 120—173. quibus poeta non nova, quae promittit, ſolatia adfert, ſed telam potius, v. 23—74 textam, et v. 75—119 abruptam, retexit. Denique diſpoſitio carminis et oeconomia parum probanda videtur: nam initio (v. 1—12.) totum eius argumentum omniaque ſolatia in epitomen quaſi redacta exhibentur, et deinde copioſa exornantur oratione; quae ratio rhetorem magis decet, quàm poetam ſatiricum. Eamdem tamen etiam ſupra in Sat. X ſequutus eſt Iuvenalis. — Ceterum de tempore, quo haec Satira videatur ſcripta eſſe, v. ad v. 16. 17. et 157.

1 ſq. Sen. Ep. 42. *Nulla maior poena nequitiae, quam quod ſibi ac ſuis diſplicet:* et praeclare Auſonius: *Turpe quid auſurus te ſine teſte time.* Cf. Var. Lect.

2. *ultio*, poena. *ſe iudice*, iudicio animi ſui et conſcientiae.

3. *Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος· οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων*, Ep. ad Rom. II, 14. 15. *quamvis improba gratia Praetoris*, a reo conrupti, *vicerit fallaci urna*, h. e. fecerit, ut reus iudicio vinceret fallacibus ſententiis iudicum ſortito datorum: nam Praetor ſ. Quaeſitor, cui quaeſtio ſ. cauſa capitalis obtigerat, ſortiebatur, vel ſorte legebat et dabat iudices ſelectos e decuriis, tabellis in urnam coniectis; unde reo favere poterat, ſecernens in iudicibus legendis eius vel ſuos amicos. Idem quoque iudicibus tabellas dabat, abſolutionis, condemnationis et ampliationis, quas hi, in conſilium miſſi, in *urnam* coniiciebant, iisque eductis ſententiam

ferebat; unde *urna* etiam h. l. ad suffragia iudicum selectorum, a reo conruptorum, referri potest. Sed h. l. *Praetoris* potissimum *gratia* iniqua notatur. [1] Hinc probabile fit, amicum Calvini, qui depositum abnegaverat, adcusatum ab eo, sed Praetoris iudicumque conruptorum sententiis absolutum fuisse.

5. *Calvinus* nescio an idem sit, cuius meminit Martial. VII, 89.

8. *te mergat*, funditus te evertat bonis, et ad paupertatem redigat. Cf. sup. ad X, 57.

10. *Casus tritus*, vulgaris, (metaph. petita a via) *et e medio*, non e summo, *Fortunae* adversae, h. e. malorum, *ductus acervo*, multum abest a summo infortunio.

11. *Flagrantior*, acrior, vehementior.

12. Cf. Horat. Epod. X, 17. et Senec. Ep. 99. *vulnere*, damno.

13. 14. Iunge: *particulam malorum, quamvis minimam levium exiguamque, vix ferre potes, Ardens visceribus spumantibus*, aestuantibus bile et ira, in qua sanguis ab imis praecordiis exaestuat. Cf. sup. ad I, 45.

16. *Depositum*, quidquid custodiendum alicui datum est, παρακαταθήκη, *sacrum*, sancte servandum et reddendum, vel ob iusiurandum interpositum, vel ne tollatur amicitia, fides violetur, et amicus adficiatur iniuria ac damno; quo nihil sceleftius est.

16—22. Talis fraus non mira videri debet homini, longo rerum usu edocto, cui eiusmodi mala tum nota sint ac familiaria necesse est, tum aequo ferenda animo. In interrogatione maior vis inest. *Stupet haec*, ut sup. IV, 119. ubi v. not. *post terga relinquere*, conficere, ut nos dicimus: *im Rücken haben*.

16. 17. Ex h. l. probabile fit, hanc satiram Hadriani temporibus scriptam esse, LXI annis (nam LX annos

1 Cf. Heyne in not. et Exc. ad Virg. Aen. VI, 432. et Sigon. de Iudic. II, 21.

iam *post terga reliquit* Calvinus) post Fonteii consulatum. Sed quatuor, non duo, ut vulgo putant, Fonteii Capitones Consules in fastis memorantur. Prior Consul fuit a. V. C. DCCXX, at subfectus tantum, *ad unguem Factus homo, AntonI, non ut magis alter, amicus* Hor. Sat. I, 5, 32. (v. Pigh. Ann. T. III. p. 497.) Alter a. DCCLXIV vel DCCLXV cum Germanico Caes. biennio ante mortem Augusti. (v. Pigh. l. l. p. 540.) Tertius a. DCCCXI vel DCCCXII cum C. Vipsanio s. Vipstano, sub Neronis imperio. (v. Pigh. p. 593. Tac. Ann. XIV, 1. Plin. II, 70. s. 72. et VII, 20. Suet. Cal. c. 8.) Quartus a. DCCCXIX vel DCCCXX cum C. Iulio Rufo. (v. Pigh. p. 601. 602.) Si alterum h. l. designari credideris, a. DCCCXXV vel DCCCXXVI. tertio vel quarto anno imperii Vespasiani; si tertium, a. DCCCLXXII vel DCCCLXXIII, secundo vel tertio anno imperii Hadriani; si quartum, a. DCCCLXXX vel DCCCLXXXI, regnante eodem Imperatore, haec Satira scripta est. Tertium innui, probabilis, nec tamen certa, est Intpp. coniectura, quam iis persuasit Lips. Quaest. Epist. IV, 20. Cf. inf. ad v. 157. et ad XV, 27.

19—22. *Sapientia*, σοφία, quam Pythagoras primus φιλοσοφίαν dixit, est quidem *magna*, potens ac valida, *victrix Fortunae*, quae minas eius ac vim contemnere nos docet; sed idem discimus quoque *magistra vita*, longo usu et experientia. Inde discere poteras, *incommoda vitae* patienter *ferenda* esse, quamquam non sis philosophus. Cf. inf. v. 120 sqq.

19. *libellis sacris*, praeclaris, divinis; (ut ἱερὸς et δῖος) vel quoniam philosophia, ut verba Cic. Tusc. Qu. I, 26. mea faciam, est *donum inventumque deorum — eius prorsus divina vis — et animus divinus, aut deus* cet.

20. *Philosophia est inexpugnabilis murus, quem Fortuna multis machinis lacessitum non transit*, Senec. Ep. 82. Similiter *Cato Fortunae victor* dicitur Manilio. Cf. sup. X, 52. 53. 365. 366.

22. *iactare iugum*, inpatienter ferre incommoda vitae. Metaphora ducta a bobus ferocibus vel succumbentibus oneri, qui *iugum detrectant, quatiunt, excutiunt, eique subtrahunt colla.* Contra *iugum adcipere, subacta cervice ferre, ei submittere colla* et propr. et metaph. dicitur. [a] *magistra*, v. Heins. ad Ovid. Ep. Her. XV, 83.

23—37. Descriptio illorum temporum scelerumque, quae tum grassabantur: brevis pictura, cui principales tantum colores induxit poeta.

23. Nunc quotidie committuntur flagitia, iisque profanatur quaevis *festa dies*, quae religiose olim et sancte agebatur. *ut cesset prodere furem*, quo non cernere possis furem et deprehendere.

25. *gladio*, vi, *vel pyxide*, veneno, (quod in ea condebatur, de quo v. Cic. Coel. 25. et Suet. Ner. 47.) non fritillo vel alea.

26. Cf. Senec. Ep. 42. pr. Ad numerum Sapientum adlusisse poetam, iudicio parum probabili suspicantur Interpp.

27. *Thebarum* Boeotiarum scil. *portae* septem, unde ἑπτάπυλος Θήβη Hom. Il. δ, 406. Hesiod. Ἐργ. 162 al. Nam Θῆβαι Αἰγύπτιαι ἑκατόμπυλοι Hom. Il. IX, 383. Cf. Mel. I. 9. et inf. XV, 6. [3] *Ostia Nili* celeberrima septem, Canopicum, Bolbitinum, Sebennyticum, Phatniticum, Mendesicum, Taniticum, Pelusiacum: [4] quae adhuc superesse tradit Pocock. [5] unde Nilus dicitur *septemfluus* Ovid. Met. XV, 753. *septemplex* ibid. V, 187. *septem geminus* Virg. Aen. VI, 801. *Nili divitis*, quia

a Cf. sup. ad VI, 208. Iani ad Horat. Od. I, 33, 12. 35, 28. II, 5, 1.

3 Fuere et alia, sed minora, et minus clara, huius nominis oppida in Phthiotide Thessal., (Plin. IV, 8.) in Cilicia s. Mysia, (Hom. Il. β, 691. ζ, 397. Steph., Strab. XIII. p. 710. al.) in Arabia felici, (Ptolem.) Attica, (Steph.) Corsica cet.

4 v. Strab. XVII. p. 801. 802. Plin. V, 10. s. 11. ibique Harduin.

5 Itiner. T. I. p. 29 sq. et 433 sq. vers. germ.

multis auctus fluviis, et per plura ostia in mare mediterr. effunditur; vel quia inundatione limoque suo Aegyptum ditat s. fecundat. [6]

28—30. Haec varie exponunt interpretes. [7] Ipse vero crediderim, Iuvenalem respexisse famam illam, ab

6 Grangaeus: „quia fluit arena aurea, unde Cedreno dictus χρυσοῤῥόας."

7 Nonnulli ita: Vivimus eo tempore, quod quatuor, sic dictas, mundi aetates, auream, argenteam, aeream et ferream, tantopere excedit, ut pro nona aetate haberi possit, si cum ferrea comparetur et morum respiciatur corruptela. Alii: tempora nostra iam duplo peiora sunt, quam fuere ferrea. Plerique arbitrantur, non probant, a Latinis quidem poetis quatuor effingi aetates, a Graecis autem octo, quot sint metalla, auream, argenteam, electream, aeream, cupream, stanneam, plumbeam, ferream. Ascensius putabat, *primam* aetatem fuisse Deorum regnantium sine crimine; *alteram* Deorum, adulterio aliisque vitiis foedatorum; *tertiam* Semideorum, magis ad divinitatem adcedentium; *quartam* Semideorum, ad hominum magis vitam inclinantium; *quintam* Heroum, mortalium quidem, sed virtutem totam amplexantium; *sextam* Heroum, non omnino perfectorum; *septimam* hominum, plus virtuti, quam vitiis deditorum; *octavam* hominum, vitiis magis quam virtuti studentium; *nonam* hominum, ex meris vitiis sceleribusque consutorum. — Grangaeus suspicabatur, Iuvenalem mundo tot aetates sive earum potius mutationes, in septennia descriptas, tribuisse, quot Solon adsignaverit homini, cuius nona aetas langueat et infirma sit. (Vide de ταῖς τῶν ἡλικίων μεταβολαῖς κατὰ ἑβδομάδα Solonis Fragm. ap. Clement. Alex. Strom. VI, 16. p. 814. ed. Potteri; et Philon. de mundi opificio lib. I. vel in Gnomicorum Poett. Opp. a Glandorf. et Fortlage Lips. 1776 editis T. II. p. 77 sqq.) — Plathneri animadversio est haec: „Procul dubio poeta respexit ad septem metalli species. Vt igitur ostenderet inprobitatem saeculi, nonam esse ait aetatem, i. e. nonam speciem metalli esse inveniendam, ut nomen capiat. Sed cur non *octavam?* Ex commistione hoc specierum fieri poterat. Magis vero est, poetam ad Sibyllam respexisse, quae mundi aetates quatuor metallorum generibus notasse dicitur, ut esset aurea, argentea, aenea, ferrea, et quarta finita παλιγγενεσίαν statuisse. *Nona* igitur *aetas*, quae ferrea renata, adeoque octava, deterior." Vossius de Sibyll. Orac. c. 4. p. m. 42. haec notavit: „Nullum dubium est, quin Iuvenalis Cumaeam sequutus sit vatem, quae

Etruscis vatibus profectam, de octo saeculis, mundo datis et vita moribusque hominum diversis, de saeculo nono, a Sullae temporibus (quibus maxima rerum mutatio facta et conruptio morum invaluit) incipiente, et de decimo, periodi rerum, qualis tum erat, fine: de qua v. Serv. ad Virg. Ecl. IX, 47. Censorin. c. 17. et Plut. in vita Sullae Opp. T. I. p. 456. A. ed. Frft. Hoc saeculum nonum *peius* ferreo, quod poetae commenti sint, et tam sceleratum h. l. dicitur, ut *a metallo* ei *nomen imponi* non potuerit. Facile intelligitur, quanta vis insit his verbis, et quam praeclare ea sit expressa.

31. Summa δεινότης inest his verbis, et brevitas adfectui convenit. *Nos* sceleratissimo vivimus saeculo, quo ubivis et quotidie tot tantaque grassari videmus scelera, et tamen tam stupidi sumus, ut, si quid mali aut iniuriae nobis aliisve adcidat, continuo prae stupore, et tamquam novitate miraculoque adtoniti, *hominum Divumque fidem*, opem, *cieamus*, imploremus, quasi haec inusitata sint, nec semper et ubique obvia. *Pro Deum atque hominum fidem!* vel *Dii, obsecro vestram fidem* cet. admirationis quiritationisque formulae, ut nostrae: *um des Himmels willen! um Gottes willen!* Ita exclamasse videtur Calvinus: unde nos *ciemus* mollius dictum pro *tu cies*.

32. Haec et δεινῶς et σαρκαστικῶς dicta. *Quanto clamore Faesidium* male *agentem* causas vel perorantem in foro *laudat vocalis, clamosa, sportula*, h. e. clien-

nonam aetatem, nullo signatam metallo, descripserat velut omnium aetatum teterrimam; ut contra decimam aetatem veluti omnium optimam, utpote qua futura esset ἀποκατάστασις per Christum. Sed poeta quum istam ἀποκατάστασιν non admitteret, scribit nonam etiamnum fluere aetatem: in libris enim Cumaeae Sibyllae ἀνεπίγραφος et sine titulo fuit octava et nona aetas. Si id non sit, verisimile est, ab octo coeli regionibus s. sphaeris octo aetatibus, a tellure vero cognomen additum fuisse nonae, quum constet, aliquot Pythagoreos, eosque sequutum Philonem Iudaeum, istoc ordine coeli digessisse regiones." Omitto alias sententias minus probabiles.

tum aliorumque hominum turba, praemio ſportulae conducta, ut dicenti adclamaret *Pulcre, Bene, σοφῶς*, cet. v. ſup. ad I, 1 ſq. et de *ſportula* ad I, 95 ſq. Non minus facete Martial. VI, 48. *Quod tam grande Sophos clamat tibi turba togata; Non tu, Pomponi, coena diſerta tua eſt:* et Plin. Ep. II, 14. *Sequuntur auditores actoribus ſimiles, conducti et redemti mancipes: convenitur in media baſilica, ubi tam palam ſportulae, quam in triclinio dantur. Ex iudicio in iudicium pari mercede transitur. Inde iam non inurbane Σοφοκλεῖς vocantur: iisdem latinum nomen inpoſitum eſt* Laudicoeni. *Et tamen creſcit in dies foeditas utraque lingua notata. Heri duo nomenclatores mei ternis denariis ad laudandum trahebantur. Tanti conſtat, ut ſis diſertiſſimus. Hoc pretio quamlibet numeroſa ſubſellia inplentur: hoc ingens corona conligitur: hoc infiniti clamores commoventur, quum μεσόχορος dedit ſignum. Opus enim eſt ſigno apud non intelligentes, ne audientes quidem: nam plerique non audiunt, nec ulli magis laudant. — Scito eum peſſime dicere, qui laudabitur maxime. Primus hunc audiendi morem induxit Largius Licinius, hactenus tamen, ut auditores conrogaret*, cet.

33. Salſe Calvinus ſexagenarius (v. ſup. v. 16. 17.) dicitur *ſenior digniſſimus bulla*, h. e. qui inter pueros referatur propter ſimplicitatem rerumque inperitiam; *νήπιος γέρων*· nam *bulla* puerorum inſigne. v. ſup. ad V, 164. *ſenior* ἐμφατικῶς, ut *Tun' vetule* ap. Perſ. I, 22.

34. *Quas habeat Veneres*, voluptates, gratiam, venuſtatem, inlecebras, h. e. quam grata ſit et iucunda avaris.

34—119. Praeclare docet poeta, conruptos ſaeculi ſui mores vitiorumque licentiam, quae remp. Rom. invaſerit, ex contemtu religionis, tamquam ex primario fonte, fluxiſſe; hanc vero inreligioſitatem ex ſuperſtitione et inepta natam eſſe theologiá, quae phantaſiae quidem praebeat alimenta, ſed mentem conrumpat, et iam *vul-*

go, plebi, sit contemtui ac ludibrio; homines itaque, quamdiu simplex adhuc fuerit religio, pie ac sancte vixisse, at postquam ingenium poetarum eam multis argutiis, fabulis pravisque opinionibus de natura, vita, moribus et ingenti numero Deorum deformaverit, a probis maiorum moribus ad inpietatem et scelera defecisse. Haec igitur θεολογούμενα et commenta poetarum multis salibus facetiisque, sed et nimia forsan ingenii orationisque luxurie, deridentur. [8]

37. Stulti ac simplices sunt, qui Deos verentur periuriorum vindices. *arae rubenti* sc. igne, vel potius sanguine victimarum.

38—52. Festiva aurei saeculi descriptio, quo Ausonum, adeoque Aboriginum Latinorumque religio admodum simplex fuit, et praeter Saturnum, Ianum, Picum et Faunum alios ignoravit Deos; qui postea ex Graecorum mythologia adsciti sunt. *Indigenae*, prisci incolae Latii, Aborigines, non tantum ἐγχώριοι, sed etiam αὐτόχθονες, αὐθιγενεῖς, *hoc more*, hac simplicitate ac fide, pietate et sanctitate vitae, *vivebant*, aurea aetate, qua regnavit *Saturnus*, *prius quam* hic, a Iove filio suo exsutus regno, *fugiens diademate deposito sumeret agrestem falcem*, symbolum messis: nam ipse Saturnus fuit symbolum melioris vitae, cuius origo a satione, messe frugibusque inventis repetenda est, et hinc Aborigines agri vitaeque cultum docuisse fingitur. [9]

40. 41. *Tunc, quum adhuc Iupiter*, quo regnante argentea fuit aetas, *privatus*, regno nondum paterno potitus, aleretur in *Idaeis antris*, neque iam uxorem duxisset *Iunonem*. Cf. sup. VI, 14—16. *antris Idaeis*, Idae, montis Cretensis. Fuere tamen, qui Iovem in Ida,

8 Cf. Rigalt. de Sat. Iuven.

9 v. Heyne in Excurs. IV. et V. ad Virg. Aen. VII. et in Exc. II. ad Aen. VIII, 314—329. Cf. sup. VI, 1—13.

nam his non opus erat, quum nulla admitterentur scelera, neque talia in mentem veniebant hominibus, quorum et vita et religio simplicissima erat.

53. *Inprobitas*, exemplum inprobitatis, *illo aevo*, quod poetae aureum dixerunt saeculum, *admirabilis*, inusitata et inaudita, *fuit*, ut nunc probitas, de quo v. mox v. 61 sqq.

55 sqq. De antiquissima hac honoris testificatione, et veneratione maiorum natu v. Heyne ad Virg. Ecl. VI, 66. Intpp. Gell. II, 15. et inpr. Klotz. ad Tyrt. p. 139.

56. *Barbato*, non viro tantum, sed etiam iuveni, cui *prima lanugo* erat. Cf. v. 59. *licet ipse* puer *videret plura domi fraga* cet., h. e. quamvis ditior esset. *Fraga* autem et *glandes* primi hominum cibi erant solaeque divitiae. Cf. VI, 10. Plin. XVI, 3. et 5. XVIII, 7. et 8. XXI, 15.

58. 59. Dodwell. in Annal. Quintil. p. 79. et 136. „*Prima*, inquit, adolescentiae barbatae *lanugo* ab anno censebatur aetatis XVIII. eoque, ut videtur, expleto. Hoc nos docet h. l. Iuvenalis, quum *barbatum* suum, quem *puero* obponit, *quatuor* dumtaxat *annis* puero maiorem adnoscit, et prima tantummodo lanugine vestitum. Ita *prima lanugo* in annum XVIII. expletum convenerit, quum etiam *pueritia* in anno XIV similiter expleto terminata fuerit. Inde *barbatuli iuvenes* (Cic. ad Att. I, 14.) adpellabantur ad illum usque annum, ut videtur, quo *barbam primam radebant*, aetatis scilicet XXI. Hanc *pubertati plenae* aetatem constituunt ICti, (Dig. L. I. tit. 7. l. 40. 1. L. XXXIV. tit. 1.) usque a temporibus Hadriani. Nec id inmerito, etiam pro sententia veterum cet. — *Venerabile* fuit *praecedere quatuor annis:* ita nimirum, ut *parem* aliquatenus reverentiam illam adnoscat poeta, quae a pueris primae iuvenum lanugini dari solebat ac aetati barbatae; utrobique enim pariter *adsurgebant*, proinde aliam illam, nec suae aequalem, aetatem adnoscentes."

59. *Primae lanugini*, adolescentulis, etsi adhuc inberbibus, idem *adeo* honor habebatur a pueris, qui *sacrae*, venerandae, *senectae*, senibus, veneratione dignis, a iuvenibus.

60 — 70. Nostris temporibus fides et probitas portento miraculoque similes sunt. *Depositum* dicitur, quodcumque deponitur apud aliquem, eique adservandum traditur.

61. *follem*, saccum, crumenam, (ut XIV, 281. Veget. II, 20. Plaut. Aul. II, 4, 23.) *veterem*, dudum sibi commissum, *cum tota aerugine*, cum omni pecunia, quae fuit in eo, et prae vetustate ac situ iam aeruginem contraxit. Aeris vitium *aerugo* dicitur, ferri *rubigo*, SCHOL.

62. 63. Eiusmodi *fides* nunc *digna* videtur, quae, prodigii instar, in *libellis Tuscis*, h. e. haruspicum, notetur, et ex horum praescripto expietur lustreturve *agna* aliave victima iratis diis caesa. Haruspicina, quae iam Pelasgis in usu fuit, ab Etruscis maxime exculta est, et ab iis ad Romanos pervenit: unde *Tusci libelli*, ut *libri Etruscorum* ap. Cic. de Div. II, 23. et *Etruscae disciplinae volumina* ap. Plin. II, 83. s. 85. — *coronata agna:* nam victimae et vittis, et sertis floribusque ornabantur.

64 — 70. *Egregii sanctique viri* exemplum nunc tam rarum est, ut simile sit *monstro*, quale est *bimembris puer* cet. Cicero de Div. II, 28. *Si*, inquit, *quod raro fit, id portentum putandum est, sapientem esse, portentum est: saepius enim mulam peperisse arbitror, quam sapientem fuisse.* — *Monstrum*, insolita species. v. sup. ad II, 122. Poeta autem paulo prolixior h. l. videri potest in recensendis variis monstris, prodigiis portentisque v. 65 — 70. De horum aliorumque generibus ac causis v. Heyne Opusc. Academ. T. III. p. 198 — 215. et 255 — 274. *bimembri puero*, duplicia, vel hominis animalisque membra habenti, partui monstroso. Cf. Liv. XXVII, 11. et XLI, 26. Heyne l. l.

p. 271. 272. *Piscibus inventis sub miranti* (v. Var. Lect.) *aratro* terram scindente. Cf. Liv. XLII, 2. Strab. XII. Plin. IX, 57. s. 83. ibique Harduin.

66. *Mulae fetae* exemplum rarissimum quidem, (unde et proverbii loco dicebatur, *quum mula pepererit*, v. c. Suet. Galb. c. 4.) sed non omnino negandum. [14]

67. *Lapidei imbris* crebra fit mentio ap. Livium, v. c. I, 31. VII, 28. XXI, 62. XXII, 36. XXIII, 31. XXV, 7. al. Cf. Plin. II, 58. XXXI, 1. et de causa huius prodigii, a violentis ventis repetenda, qui lapides in altum sublatos iterum in terram (vel de montibus quoque) deiecerint, Heyne l. l. p. 212. 213.

68. *Examen apum* in pendentis *uvae* speciem (βοτρυδὸν Hom. Il. β, 89.) *considens in culmine delubri* domusque, vel in arbore, foro, castris, signisque militaribus, saepius in dira refertur omina. Cf. Intpp. Sil. VIII, 633 sqq. Virg. Ge. IV, 554 sq. et Aen. VII, 64 sq. Harduin. ad Plin. XI, 17. et Drakenb. ad Liv. IV, 33. *apium* pro *apum*. [15]

69. 70. *Amnes* passim memorantur *fluxisse gurgitibus miris*, portentosis, h. e. sanguineis, aut *vortice lactis*, aquis scil. a soli cretacei aut argillacei contagione albescentibus aut rubescentibus. Cf. Heyne Opusc. Acad. T. III. p. 265. 266. Liv. XXII, 1. XXIV, 10. 44. XXVI, 23. XXXIV, 45. Plin. II, 56. *Gurgitibus* et *vortice* poet. pro aquis. Grangaeus *gurgites miros* referebat ad nimiam vim aquarum, quae religionem fecerit.

71 sqq. Infortunium tuum neque insolens est inpio hoc saeculo, neque magnum, si comparetur cum iis, quae passi sunt alii. *fraude sacrilega*, scelerata, inproba, quae scil. perfidia et periurio amici fiebat.

14 Cf. Liv. XXXVII, 3. Plut. plac. philos. V, 14. Harduin. ad Plin. VIII, 44. s. 69. Spallanzani Memorie sopra i muli. Modenae 1768. 8. et Bochart. Hieroz. I, 2, 20.

15 v. Drakenb. l. l. et ad Sil. l. c. Ernesti ad Tac. Ann. XII, 64.

73. *arcana*, h. e. sestertia arcano, s. secreto apud aliquem deposita, eiusque fidei clam, sine testibus, commissa.

74. *patulae*, amplae.

75 sqq. Apta inprobitatis imago, et simul inrisio theologiae veterum vel doctrinae de Diis, quos minus hominibus metuendos esse poeta docet. Lucianus Timon. c. 2 sqq. Θᾶττον, inquit, τῶν ἐπιορκεῖν τις ἐπιχειρούντων ἕωλον θρυαλλίδα φοβηθείη ἄν, ἢ τὴν τοῦ πανδαμάτορος κεραυνοῦ φλόγα cet.

77. *neget* depositum amicus tuus.

78. *fulmina Tarpeia*, h. e. Tarpeii s. Capitolini Iovis.

79. *Frameam* gladium fuisse docent Isidorus et Augustin. Ep. 120. c. 16. sed hastam Tac. Germ. c. 6. ubi v. Lips. *Cirrhaeus vates*, μάντις, ut *Delius vates* ap. Virg. Aen. VI, 12. Apollo Delphicus, sic dictus a *Cirrha*, Phocidis oppido et navali Delphorum, quod inde pro ipsis Delphis ponitur. Ei *spicula* et arcum dari, notissima res est.

80. Cf. Tibull. I, 4, 25. *calamos*, sagittas. *Puella venatrix* est Ἄρτεμις ἀγροτέρα.

81. *Tridens* insigne Neptuni, quod tamen et Nereo tribuitur a Virg. Aen. II, 418. *Neptunus* docte dicitur *pater Aegaei* sc. maris, (ut ap. Horat. Od. II, 16, 2. et Virg. Aen. XII, 366.) quoniam in eo praecipua illius sedes est, unde et ipse *Aegaeus* vocatur. v. Intpp. Virg. Aen. III, 74. Cur vero *pater* maris adpelletur, v. sup. ad VI, 394.

82. *Herculis arcus* et sagittae fatales, ac Philoctetî dono datae; quod vel ex Hygini f. 102 notum.

83. *Armamentaria coeli* facete dicuntur.

84. 85. Non tantum *iurabit per caput filii*, ut solebant patres, sed, quod horribilius, se, Thyestae exemplo, manducaturum filii sinciput adseverat, GRANG. *Comedam*, scil. si mentior. *Sinciput flebile nati*, h. e. flebilis, miserandi nati, ut *s. miserabile* ap. Sidon. V,

418. *Sinciput* totum caput, ut ap. Plaut. Men. III, 2, 41. IV, 2, 69 al. etsi proprie vel dimidiam eius partem, (qs. *semicaput*) vel priorem ita dici putant. *aceto*, condimento capitis. *Phario*, Aegyptio: nam *Pharos*, parva Aegypti ins., de qua v. sup. ad VI, 83, totam passim Aegyptum designat. Aegyptium autem *acetum* laudant Martial. XIII, 122. et Athenaeus II, 26. ubi v. Casaub.

86 — 119. Caussae memorantur, cur multi homines peierare non dubitent.

86 — 88. Notae sunt sententiae veterum philosophorum, qui Deos vel esse, vel, ut Epicurei, res humanas curare negabant, Naturamque credebant a Deo diversam esse. Conf. quos iam alii laudarunt, Plin. II, 7. Senec. de Provid., Cic. de Nat. Deor., Plut. de plac. philos. I. Firmiani gen. saec. diss. IV. Barclaii Argenid. IV. et inpr. Barth. ad Claudian. in Rufin. I, 1 sqq. pag. 1077 — 1094. *omnia ponant*, omnes res humanas contineri existiment.

87. *moveri*, gubernari.

88. *Natura volvente vices*, moderante vicissitudines, ut ap. Virg. Aen. III, 376. et Claudian. in Rufin., I, 6. ubi v. Barth.

89. *Altaria tangunt*, qui vel precantur, vel iurant. Cf. inf. ad XIV, 219.

90 — 105. Praeclare periurorum animus adumbratur.

93. Periuri ab ipsis Diis poena, et plerumque quidem praesenti, inpr. coecitate, mulctari credebantur, et ab Iside. Cf. Ovid. Amor. III, 3, 1. 2. et ex Ponto I, 1, 51 sqq. Apul. Met. VIII. p. 213, 9. ed. Elm. et Iablonski Panth. Aegypt. T. I. p. 111. 112. ubi monet, magnam semper fuisse et esse hodie in Aegypto coecorum multitudinem, hanc vero coecitatem a superstitiosis hominibus Isidis irae, non naturalibus caussis, tribui. Idem de hac Dea copiose egit ibid. T. II. p. 3 sqq. *Isidis* autem sacra e peregrinis maxime vigebant Romae, et superstitiosissime agebantur. Cf. Heyne ad Tibull. I, 3, 23 sq. Ad hanc vanam superstitionem perstringendam spectat mentio Isidis et *sistri*, quo *irata* dea *lumina*, oculos, ex-

cutere, fingitur. *Sistrum*, quo *Isis* et sacerdotes eius utebantur, erat *aereum crepitaculum*, *cuius per angustam laminam in modum baltei recurvatam*, *traiectae mediae paucae virgulae*, *crispante brachio tergeminos iactus*, *reddebant argutum sonorem*, ut utar verbis Apul. Met. XI. p. 258, 33.[16]

95. Aliae poenae, quae periuris infliguntur ab iratis diis. *Phthisis*, Φθίσις, tabes lenta. *Vomicae putres*, ulcera putrida, apostemata, abscessus maligni puris pleni. *Sunt tanti* aestimanda, ut non eligantur cum opibus et patienter ferantur? Melius est aegrotare cum divitiis, quam esse sanum pauperem, SCHOL.

96. *Podagram locupletem*, h. e. quae, vel si cum divitiis coniuncta est: non, quae divitibus (immo luxuriosis) plerumque infesta et familiaris est. *Ladas*, velox cursor, qualis fuit Ladas, cursor Alexandri M., qui in Olympicis palmam tulit. v. Intpp. Catull. LV, 25. Martial. II, 86. X, 100. Pausan. II, 19, 6. III, 21, 1. VIII, 12, 3. X, 23, 9. *si non eget Anticyra, nec Archigene*, facete pro: si sanus est, si sapit. *Anticyra* pro helleboro s. veratro, cuius praestantissimum genus nascebatur parabaturque Anticyrae, cuique vis stomachi ventrisque insanorum, delirorum cet. purgandi inerat, inpr. ubi in illa urbe vel insula bibebatur. Cf. Pers. IV, 16. (ubi v. Fülleborn p. 88. 89.) Horat. Sat. II, 3, 83. 166. et in arte poet. v. 300. loca class. Gell. XVII, 15. et Plin. XXV, 5. s. 21. ubi cf. Harduin. *Anticyra*, Ἀντίκυρα, (propr. Ἀντίκιῤῥα, Cirrae adversa) nomen duarum urbium maritimarum, in Phocide ad sinum Crissaeum, et in Phthiotide ad Maliacum sinum. Vtrique hellebori proventus tribuitur, illi a Pausan. in loco class. X, 36. huic a Stephano et Strab. IX. p. 288. 299.

16 Cf. Broekhus. et Heyne ad Tibull. I, 3, 24. Isidor. Orig. II, 21. III, 13. Serv. ad Virg. Aen. VIII, 696. Fabricii Antiq. p. 202. Schotti Obss. II, 6. Oisel. Thes. num. tab. 47. et 117. et in comment. p. 566. Maffei gem. an. T. II. t. 1. 2. 3. et Spon. ant. mon.

98. *Archigene*, h. e. medico, qui mediam pertundat venam. v. sup. ad VI, 46. et 236. *plantae*, pedis.

99. Quid Ladae profuit, in stadio Olympico vincere, et tamen esurire? *Pisaeae*, Olympicae: nam Pisa urbs Elidis in Peloponneso, ad Alpheum fl. ubi Olympici agebantur ludi eo loco, cui postea Olympiae nomen fuit. Victores autem in Olympiis ludis, Ὀλυμπιονῖκαι, non modo coronis *oleagineis*, (v. Pausan. V, 15, 3. et 16, 2. al.) sed etiam aliis muneribus honoribusque fere divinis adficiebantur. Cf. Le voyage du jeune Anacharsis en Grèce, chap. 38. At tot honores et praemia non ab inopia tutos praestabant victores.

100 — 105. Aliae periurii caussae lepide memorantur.

100. Sententia notissima. Cf. Plut. de sera num. vind., Plat. de legg. X., Plin. II, 7. Valer. Max. I, 1. ext. 3. Heyne ad Tibull. I, 9, 4. et Iani ad Horat. Od. III, 2, 32. *Vt* quamvis.

103. *his*, eiusmodi delictis, *solet ignoscere*, quia plerumque non puniuntur, vel quia non ad Numinis contemtum, sed ad commodum peierantis spectant.

105. Exempla suppeditabit historia omnium temporum. *crucem*, servile supplicium. *diadema*, regiam dignitatem, regnum. Cf. ad VIII, 259.

107 sqq. Egregie adumbratur perditorum hominum audacia. *te ad delubra vocantem*, ut iuret, *praecedit* talis homo, non sequitur, *immo paratus* est *trahere* in ius te cunctantem, *et vexare*, obiurgare te velut sycophantam et calumniatorem. Mutatio numeri, *confirmant*, *praecedit* cet., passim obvia est, et adfectui apta.

110. *fiducia* innocentiae.

110. 111. Cf. sup. ad VIII, 186. *Vrbani*, non cognomen, sed epitheton scurrae s. faceti hominis. Cf. Ernesti clav. Cic. ubi haec notavit: „*Vrbanitas* est virtus ingenii animique, qua eleganter possumus, ut homines in urbe liberaliter educati, de omnibus rebus iu-

dicamus, neque aliquid inepti et absurdi dicimus et facimus, sed potius venuste et cum specie quadam liberali: estque hoc genus urbanitatis per totam vitam, orationem moresque fusum. Hinc *urbanus* elegans in omni iudicio, dicto, facto, qui obponitur inperito s. absono, ut ἀστεῖος a Stoicis ἀμαθεῖ: deinde perpetuo Romae vivens, aut otiose, aut causas in foro gerens cet.: denique facetus, dicax, quales fieri solent otiose Romae viventes, nihilque agentes, nisi ut in foro stent cet. unde tandem pro scurra dici coepit. v. Gron. de Sestert. IV, 9. et Salmas. ad Poll. XXX tyr. p. 316."

112. 113. Ridet poeta Homeri commenta. *Tu miser exclamas*, ut sup. v. 31, 32. *vincere* clamore *Stentora* χαλκεόφωνον, Ὃς τόσον αὐδήσασχ', ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα, Hom. Il. ε, 785. *Gradivus*, Mars, *Homericus*, qualem Homerus effingit: ὁ δ' ἔβραχε χάλκεος Ἄρης, Ὅσσον τ' ἐννεάχιλοι ἐπίαχον, ἢ δεκάχιλοι Ἀνέρες ἐν πολέμῳ, ἔριδα ξυνάγοντες Ἄρηος, Il. ε, 859 sqq.

114 — 119. Facete increpatur ipse Iupiter ὅρκιος s. ὅρκων ταμίας et perjurii vindex, tamquam inpotens et ignavum numen, (ut Mars sup. II, 130. 131.) simulque stultitia hominum, a quibus colantur Dii, qui nec audire, nec videre et loqui possint, adeoque vita careant, quique instar hominum muneribus capiantur. Similis est lepos et sarcasmus Luciani in Timone c. 1. — 6. Ὦ Ζεῦ φίλιε, καὶ ξένιε, καὶ ἑταιρεῖε, καὶ ἐφέστιε, καὶ ἀστεροπητὰ, καὶ ὅρκιε, καὶ νεφεληγερέτα, καὶ ἐρίγδουπε — καθάπερ ὑπὸ μανδραγόρα καθεύδεις; ὃς οὔτε τῶν ἐπιορκούντων ἀκούεις, οὔτε τοὺς ἀδικοῦντας ἐπισκοπεῖς· λημᾷς δὲ, καὶ ἀμβλυώττεις πρὸς τὰ γιγνόμενα· καὶ τὰ ὦτα ἐκκεκώφωσαι, καθάπερ οἱ παρηβηκότες. — Τοιγάρτοι ἀκόλουθα τῆς ῥᾳθυμίας τἀπίχειρα κομίζῃ παρ' αὐτῶν, οὔτε θύοντος ἔτι σοι τινὸς οὔτε στεφανοῦντος, εἰ μή τις ἄρα πάρεργον Ὀλυμπίων· καὶ οὗτος, οὐ πάνυ ἀναγκαῖα ποιεῖν δοκῶν, ἀλλ' εἰς ἔθος τι ἀρχαῖον συντελῶν. — Ταῦτα τοίνυν, ὦ θαυμάσιε, πηνίκα παύσεται οὕτως ἀμελῶς παρορώμενα; ἢ πότε κολάσεις τὴν τοσαύτην ἀδικίαν; — Ἤδη ποτὲ οὖν,

ὦ Κρόνου καὶ Ῥέας υἱὲ, τὸν βαθὺν τοῦτον ὕπνον ἀποσεισάμενος καὶ νήδυμον, (ὑπὲρ τὸν Ἐπιμενίδην γὰρ κεκοίμησαι) καὶ ἀναῤῥιπίσας τὸν κεραυνὸν, ἢ ἐκ τῆς Οἴτης ἐναυσάμενος, μεγάλην ποιήσας τὴν φλόγα, ἐπιδείξαιό τινα χολὴν ἀνδρώδους καὶ νεανικοῦ Διὸς, εἰ μὴ ἀληθῆ ἐστι τὰ ὑπὸ Κρητῶν περὶ σοῦ, καὶ τῆς σῆς ταφῆς μυθολογούμενα. Cf. Virg. Aen. IV, 206 sq.

114 sq. Si audis, Iupiter, cur non *vocem mittis,* respondes? *video,* in statuis tuis *marmoreis aeneisque* non plus vitae inesse, quam in *statua Vagellii* s. *Bathylli.*

116. 117. Gravis obiurgatio, et apta religioni veterum, qui Deos non tam benignos, quam sui commodi donorumque non minus, quam homines, cupidos fingebant, adeoque non precibus eos inplorabant, sed votis, horumque exauditionem non ab illorum benignitate, sed grato beneficiorumque memori animo exspectabant. Hinc etiam in precum formulis Dii saepe munerum adceptorum admonebantur, v. c. ap. Hom. Il. α, 39 sq. ϑ, 240. Odyss. δ, 763 sq. ρ, 240 sq. Virg. Aen. IX, 406 sq. *carbone,* ara, non acerra; nam *iecur* etiam et *omenta* dicuntur inposita. *charta,* in qua thus involutum, *thuris piperisque cucullus* ap. Martial. III, 2, 5. *soluta,* aperta, ut thus effunderetur. Cf. Ovid. Ep. Her. XI. 4.[17] *pia thura,* quae pietatem in deos testantur, ut ap. Sil. IV, 794. Virg. Aen. IV, 637. V, 745. et al.

117. *iecur,* praecipuam extorum partem. *sectum,* resectum a ceteris extis. Alii interpretantur minutatim sectum, forte ut facilius comburatur. *Omentum,* panniculus s. membrana tenuis, ventriculo pulvinaris instar instrata et intestina involvens; (Gr. ἐπίπλοον, Germ. *Netz*) deinde intestina molliora; denique adeps, ut forte

17 Rutgersius var. lect. V, 5. male intelligit de ea charta, in qua vota obsignata fuerant, ut sensus sit: Quare lacerata ac soluta ea charta, quae vota nostra continebat, eorum damnati thura, quae voveramus, vobis reddimus?

h. l. et κνίσσῃ vel δημὸς ap. Hom. Il. α, 460. et θ, 240. *alba* e natura adipis; vel albi porci.

119. vid. Var. Lect.

120 — 125. Audi nunc, Calvine, quae *solatia* ego tibi *ferre*, adferre, possim, et quidem e sensu communi desumta, quoniam non sum philosophus; neque enim philosophicis opus est argumentis ad te consolandum ob levem, quam fecisti, iacturam, scil. decem sestertiorum. Haec praeclare expressit poeta, inpr. v. 124 et 125, ubi metaphora petita est ab aegrotantibus, quibus pro vario morborum genere vel peritiores, vel rudiores adhibendi sunt medici. Conf. sup. v. 19 sqq. Infra tamen v. 184 sqq. philosophiae praecepta traduntur.

122. *Cynicorum* et *Stoicorum* idem auctor erat, Antisthenes, eademque paene dogmata; solo fere habitu *distabant*. Vtrique etiam pallio utebantur, sed sub eo Stoici *tunicam* gerebant, Cynici vero leviores interulas sive tuniculas lineas.[18] E sectis philosophorum h. l. memorantur, quae potissimum Romae vigebant.

123. vid. inf. ad XIV, 319. *Suspicit*, veneratur, magni aestimat, admiratur. *plantaribus*, plantis, vel arboribus.

124. *aegri dubii*, quorum salus dubia s. anceps est.

125 *committe venam* secandam, h. e. curationem morbi. *Philippi*, medici, et forte inperiti. Modeste poeta se talis medici *discipulo* comparat.

126 — 235. Vid. sup. ad v. 1 — 12. *tam detestabile factum*, quam quod amicus tuus commisit in te. Similis autem orationis color ap. Horat. Sat. II, 3, 41. *hoc si erit in te Solo, nil uerbi, pereas quin fortiter, addam.*

127. 128. Maximi doloris indicia.

18 v. Ferrar. de re vest. I, 4. et 20. Lips. ad Stoic. philos. Diss. 15. III, 2. et P. II. lib. 4. c. 19. I, 13.

129. *claudenda est ianua*, in signum moeroris, ut in *funere* (v. 131.) propinquorum fieri solet, (Tac. Ann. II, 82. al.) h. e. iustus est dolor et luctus. 19

131. *nummi* amissi, iactura pecuniae.

132 — 134. Iactura pecuniae vero, non ficto, dolore, *veris lacrimis ploratur*, non fictis vel simulatis, *coacto humore*, ut plurimum funera propinquorum, (Martial. I, 34. Senec. Ep. 93. al.) quod lepide h. l. notatur. *Nemo dolorem fingit in hoc casu*, ita ut contentus sit, *vestem summam*, eius superiorem partem, *deducere* tantum ab humeris, neque etiam scindere, s. dilacerare, ut fit in summo luctu. Cf. Var. Lect. *Vexare oculos humore coacto*, ut ap. Terent. Eunuch. I, 1. *una falsa lacrimula, quam oculos terendo vix vi expresserat.* Sic *coactas, inanes* et *iussas lacrimas* dixere Virg. Aen. II, 196. IV, 449. X, 465. Martial. I, 34. Cf. sup. ad VI, 273 sq.

136 — 139. Si saepe fit, ut *tabellis*, cautionibus s. obligationibus, non semel, sed *decies*, et *diversa in parte*, variis locis, coramque testibus, qui singuli eas subsignarunt, *lectis* a creditore, et ipsa debitorum manu scriptis, tamen haec *chirographa*, has tabulas a se ipsis scriptas, *vana*, conficta et adulterina, adeoque *supervacua*, quibus nulla insit vis probandi, esse *dicant* ii, debitores, *quos arguit*, convincit, *ipsorum litera*, scriptura, manus, chirographum, et *sardonyx*, sigillum gemmae insculptum.

137. *chirographa ligni*, tabulas ligneas, cera inlitas, et cautiones ipsa debitoris manu scriptas, quales sunt obligationes nostrae et literae cambiales. 20 Eodem forte sensu *ligna* dixit Ovid. ex Ponto II, 9, 69. 70. quos versus Cuiacius Obss. XI, 14. ita e libris mss. non male restituit; *Nec mea fallaci convicta est gemma sigillo*

19 Male alii: ablatis per fures nummis sero clauditur ianua, ut stabulum, pecore abacto.

20 De quibus v. Salmas. de modo usur. p. 391.

Mendaces lignis inposuisse notas. Cf. tamen Var. Lect. [21] *Sardonyx princeps gemma*, sigillum, quod praecipue in sardonyche insculpitur, *quoniam sola prope gemmarum scalpta ceram non aufert*, Plin. XXXVII, 6. s. 23. ubi v. Harduin. Cf. Var. Lect. et sup. ad I, 68. VI, 382. VII, 144. *loculis*, in thecis.

140. Num *te*, — *o delicias!* o rem ridiculam! vel, o ridiculum hominem! — *extra communia ponendum*, a communi hominum fortuna eximendum *censes?* Faceta inrisio! Cf. Var. Lect. et sup. ad VI, 47.

141. *qui*, h. e. qua ratione, cur tu es, (qui fit, ut tu sis) *gallinae filius albae*, h. e. singulari felicitate natus, cui contigerit uni, quod nescio an ulli, (ut *Fortunae filius* ap. Horat. Sat. II, 6, 49. et nostrum *Glücks-kind*) *nos* vero reliqui homines *viles pulli nati infelicibus ovis*, h. e. communi hominum fortunae obnoxii? Horum proverbiorum, quibus perperam comparant illud, *mali corvi malum ovum*, origo incerta est. [22] Equidem malim illam deducere vel a praecipua gallinarum in pullis custodiendis defendendisque sedulitate, et singulari erga eos adfectu; [23] vel potius a raro partu et sterilitate *albarum gallinarum*, quae, ut verba Columellae R. R. VIII, 2, 7. mea faciam, *quum sint fere molles ac minus vivaces, tum ne fecundae quidem facile reperiuntur.* Cf. Var. Lect. — *infelicibus ovis*, avis inauspicatae, aut cornicis, aut bubonis, aut potius corvi, ovum per os reddentis, BRIT.

143. *bile*, ut sup. V, 159.

21 Scholion vetus ap. Barth. Adverf. XIV, 16. „*Lignum* sicut et membranam partibus supra denuo sibi iungebant, et hoc pro chirographo erat."

22 Alii eam inde repetunt, quod candida boni, nigra mali ominis sint; alii a gallina alba, ab aquila praetervolante in Liviae Drusillae gremium demissa; (v. Suet. Galb. 1. Dio XLVIII. p. 389. Plin. XV, 30. s. 40.) alii vero a Leda, duo ova parienti, e quibus inmortales et mortales nati.

23 De qua gallinarum φιλοστοργίᾳ v. Bochart. Hieroz. P. II. lib. 1. c. 18.

144. *Confer*, compara tuo damno, quae alii patiuntur, *latronem*, sicarium, *conductum* mercede ad necem alieni inferendam, et *incendia* excitata *sulfure*, face aliaque materia sulfurata, quae *dolose* adposita est *ianuae*, ut haec *primos conligat ignes*, et exitus praecludatur iis, qui in domo sunt. Cf. sup. IX, 98.

147 sq. Varia sacrilegii genera venuste adumbrantur, et magna vis inest in epithetis.

148. *adorandae robiginis*, venerandae antiquitatis, qua pretium eorum augetur et quasi sanctitas. *Robigo* autem h. l. id. qd. aerugo, aeris, non ferri vitium.

149. *Dona*, ἀναθήματα, (unde et mox *positas*) et quidem non singulorum hominum, sed *populorum*, et *antiqui regis*. Putant autem, recte h. l. notari Neronem, (quem et incendiarium, et sacrilegum fuisse, simulacraque ex auro vel argento fabricata et templis detracta conflavisse, Suet. c. 32. 38. et alii memorant) aut alium satis notum illa aetate.

152. *bracteolas*, tenues auri laminas, aeri inductas, *πέταλα*, *de Castoris*, Castoris statua s. imagine, *ducat*, detrahat.

153. *An dubitet*, tam tenues bracteas, vel auri quid argentive detrahere, is, qui *solitus* est, *conflare totum Tonantem*, totam Iovis effigiem?

155. *artifices veneni*, qui illud parant. *mercatorem veneni*, non qui vendit, sed emit venenum, ut eo aliquem necet. Sic *emtores provinciarum* dixit Cic. p. red. in Sen. c. 4.

155. Parricida designatur. Cf. ad simil. loc. sup. VIII, 213. 214. *deducendum in mare corio bovis*, culeo, cui insuitur. [24]

156. *simia innoxia*, lepide, quae nihil peccavit, et tamen simul poenam luit.

24 Rigaltius: „Adludit ad colonias, quas maritimas adpellaverunt, quod his in mare deduceretur, ut est apud Siculum Flaccum."

157 sq. Haec est minima pars scelerum, *quae usque ex Lucifero, donec lux occidat*, a mane ad vesperam, *audit* ad se delata *custos Vrbis*, praefectus Vrbi, cui tutela Vrbis commissa est, [25] *Gallicus*, Rutilius Gallicus, quem Domitiani temporibus praefectum Vrbi fuisse, patet ex Stat. Silv. I, 4. cuius carminis v. 16. est hic: *Quem penes intrepidae mitis custodia Romae.* [26] Praefectus Vrbi sub Imperatoribus omnem fere iurisdictionem exercebat, quod notissimum ex Tac. Ann. VI, 10 sq. et aliis. Cf. sup. ad IV, 77. Henninius putabat, ex h. l. constare aetatem, quo Satira nostra sit scripta. Sed v. sup. ad v. 16. 17.

160. *una domus* scil. Rutilii Gallici, ubi audies, quot Romae scelera et quam gravia quotidie committantur. *Paucos consume dies* in domo ista, *et te miserum dicere, aude*, si potes, h. e. non audebis, si te aliis, qui graviora passi sunt, comparaveris.

162—173. Non magis mirum est, Romae tot videre sceleratos homines, quam in Alpibus tot strumosos etc. Quis vero mirabitur, quae sunt vulgaria, et naturae quasi cuiusvis loci congruunt? — Exquisita variarum rerum similitudine ostenditur, quanta sit Romae morum conruptela.

162. *Aequicolis in Italia, et Alpibus in natione Medullorum est genus aquae, quam qui bibunt, efficiuntur turgidis gutturibus*, Vitruv. VIII, 3 extr. Cf. Plin. XI, 37. s. 68. ibique Harduin.

163. Pomp. Melam consuli iubent intpp. sed vellem eius locum laudassent, quem nondum reperi. De *Meroe* v. sup. ad VI, 528. *mamillam* feminarum.

25 ut ap. Sen. Ep. 86. et in Elegia, quae legitur in Wernsdorf. poet. min. T. III. p. 159. v. 27.

26 Male vet. Schol. „*Gallicus* nomen praefecti vigilum, qui institutus est, postquam *Galli* Capitolium ceperunt.“ Quod mireris adrisisse Cuiacio in Paratitlis ad Digest. I, 12. et aliis. Praefectus vigilum ab h. l. alienus est.

164. 165. Germanorum *truces et caerulei oculi, rutilae comae* cet. Tac. Germ. c. 4. et c. 38. *Insigne gentis* (Suevorum) *obliquare crinem, nodoque substringere: — horrentem capillum retro sequuntur, ac saepe in ipso vertice religant: — in altitudinem quamdam et terrorem, adituri bella, ornantur.* Cf. Lipf. et Gron. ad hh. ll. et sup. ad IV, 147. in Var. Lect. — *stupuit lumina,* v. sup. ad IV, 119.

165. *Cirri* sunt deflui atque dependuli crines, sive diffusi sint illi, sive discriminati: hos madidatos in vertice in *cornua torquebant,* h. e. nodo substringebant praecipue Sygambri (*Crinibus in nodum tortis venere Sygambri* Martial. de Spect. III, 9.) et Suevi; HENNIN. *Cornua,* ut κέρατα, nodi capillorum et inplicationes.[27] *cirro madido:* nam Germani capillos lavabant crebro et sapone rutilabant. v. Lipf. l. c. Harduin. ad Plin. XXVIII, 12. f. 51 extr. et Martial. XIV, 26. et 27. (al. 24 et 25.) *torquentem* sc. caesariem, cui docte tribuitur, quod proprie ad ipsum spectat Germanum.

167—173. Fabula de parva *Pygmaeorum* statura, eorumque pugna cum *gruibus,* quae ingruente hieme in calidiores plagas abeunt, (v. Plin. X, 23.) notissima est, et ex etymologia forte efficta, (nam πυγμὴ f. πυγὼν *cubitus* dicitur, et πυγὸς *brevis*) vel, iudice Strab. XVII., inde, quod corpora summo solis et calore et frigore exigua fiunt et contorta: Pygmaeos enim Plinius VII, 2. in India, (at IV, 11. in Thracia) Homerus, Mela et Strabo in Aethiopia, alii in Scythia ponunt. vid. Koeppen ad Hom. Il. γ, 3—7. et Harduin. ad Plin. ll. ll. Poeta autem de industria ridicule magis quam vere rem memoravit et satirice auxit, unde etiam v. 169 gruibus *curvos ungues,* hominem rapientes, et v. 173 Pygmaeis minorem tribuit staturam, quam Gellius IX, 4. Plinius et alii. *Ad,* adversus, *subitas,* subito advolantes, *Thracum volucres,* grues, quae hieme ingruente e Thraciae finibus

27 v. Salmaf. ad Solin. p. 762. al. 535.

in Graeciam plagasque calidiores migrant, unde *Threiciae* dicuntur Ovid. Art. III, 182. et *Strymoniae* Virg. Ge. I, 120. et Aen. X, 265. XI, 580. *nubem*, ingentem gruum multitudinem, ut Gr. *νέφος*.

174. Schol. „Anthypophora, quasi obiectio: Ergo nulla poena manet eos, qui peierant?" Seneca de Ira III, 26. *Quid ergo, inquis, inpune illi erit? Puta te velle, tamen non erit. Maxima est enim factae iniuriae poena, fecisse: nec quisquam gravius adficitur, quam qui ad supplicium poenitentiae traditur;* quae respondent verbis poetae inf. v. 192 sqq.

175—179. Responsio poetae: Supplicio scelerati hominis nihil proficis, nec damnum, quod passus es, sarcitur.

178. 179. *sed* vel *minimus sanguis* e *trunco*, truncato, mutilato, *corpore* effluens *dabit* tibi *solatia invidiosa*, quae tibi invidiam conflent et odium. [28] Praestiterit tamen, verba, *sed corpore trunco — vita iucundius ipsa*, iungere, et Calvino tribuere, ut sensus sit: *Sed* vel minimum sanguinem si e truncato scelerati hominis corpore effluere videro, id mihi *dabit solatia invidiosa*, invidenda, amplissima, quae mihi quis invidere possit; *at vindicta* est *bonum iucundius ipsa vita.* Ita pro *At* suspicari possis *Et*; illud vero convenientius adfectui, in quo certe τὸ *sed* saepe repetitum leges. [29]

180. Cf. Hom. Il. Σ, 108 sq. Aristot. Rhetor. I, 11. II, 2. Sen. de Ira II, 32. Ratio est, quia vindicta agrestis et naturalis quaedam iustitia est, ut Baco Verulam. Serm. Fidel. IV. subtiliter iudicat, HENNIN.

181—192. Praeclare respondet poeta. *hoc indocti* dicunt sentiuntque. *praecordia flagrantia*, animum aestuantem ira. Seneca de Ira II, 19. *Volunt quidam ex nostris* (Stoici) *iram in pectore moveri, effervescente circa cor sanguine. Causa, cur hic po-*

28 Schol. „Etiam si decolletur, nihil inde lucri habebis, nisi invidiosam defensionem."

29 v. c. ap. Ovid. Met. V, 17 sq. 507 sq. VI, 612. VII, 718. et al.

tissimum adsignetur irae locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira, quia non est paratus illis calor, sed motu adquiritur. Itaque puerorum feminarumque irae (cf. inf. v. 191. 192.) *acres magis, quam graves sunt, leviores que dum incipiunt* cet.

184 sq. Hoc non praecipit philosophia. *Chrysippus* Stoicus. *mite Thaletis ingenium,* Thales mitis ingenii vir, ut *virtus Catonis* Hor. Od. III, 21, 11. βίη Ἡρακληείη Hom. Od. λ, 600. σθένος Ἡρακλῆος Apollon. et al.

185. *senex vicinus Hymetto,* monti Atticae, *(dulci,* ob mellis optimi copiam) est Socrates Atheniensis; de cuius patientia ac moderatione irae cf. Sen. de const. sap. c. 18. et de Ira I, 15. III, 11. Plat. Apol. Socr. passim. Eadem praeclare adumbratur h. l. v. 186. 187. [30] *nollet* h. l. dictum pro noluisset, scil. si is ad poenitentiam versus simul cum eo voluisset mori. *cicutae,* v. sup. ad VII, 206. *adceptae inter vincula,* in ipso carcere, in quo venenum hausit Socrates. *saeva,* ob eius innocentiam.

186. Tres proprie Socratis fuere adcusatores, Anytus, Melitus, Lycon.

187. *felix Sapientia,* philosophia, quae felices reddit homines. Egregia h. l. ac vera philosophiae laus. Cf. sup. ad v. 120 sq. *exsuit vitia,* nos vitiis, vel facit, ut ea exsuamus. [31] Cf. Var. Lect.

190. Cf. Sen. de Ira II, 34. qui contra de Clem. I, 5. *magni* dicit *animi esse proprium, placidum*

30 e quibus lepidam effinxit historiam vetus Schol. „Socrates quum argueretur proditionis, receptus est in carcere cum adcusatore, qui, cum sibi daretur venenum, adcusatori petenti noluit dare.“

31 Male vetus Schol. „Quicumque *felix*, i. e. doctus et sapiens. Potior ergo est Sapientia, quam felicitas. Siquidem illa paulatim amittit; haec statim purgat.“

esse tranquillumque, et iniurias atque offensiones superne despicere.

191. Lepida argumentatio. *Continuo,* sine ulla dubitatione, *sic conlige,* iudica, scil. infirmi animi esse ultionem, *quod,* quoniam, *vindicta nemo magis gaudet, quam femina,* quam scil. natura finxit imbecilliorem, et irae adfectuumque inpotentiorem. Cf. sup. ad v. 181.[32]

192—249. Pulcerrima malae conscientiae, tamquam gravissimae scelerum poenae maximique cruciatus animi, imago. Cf. sup. ad v. 174. Cic. Mil. 23. Sen. Ep. 43. 97. 105. Plut. de his qui sero a num. pun. Opp. T. II. p. 554—556. et al. *Evasisse* meritas poenas.

194. 195. Conscientiae malae, animum torquenti ac urgenti, ut symbolis eius, Furiis, quae Graecis Ἐριννύες, et Εὐμενίδες dicuntur, veteres praeclare *flagellum* tribuebant, et stimulum quoque, v. c. Aeschyl. Eumen. 150 sq. Ἐμοὶ δ' ὄνειδος, ἐξ ὀνειράτων μολὸν, Ἔτυψεν, δίκαν διφρηλάτου, Μεσολαβεῖ κέντρῳ, Ὑπὸ φρένας, ὑπὸ λοβόν. Πάρεστι μαστίκτορος Δαΐου δαμίου (vel θυμικοῦ ex emend. Schütz Βαρύ τι, περίβαρυ κρύος ἔχειν. Hinc conscientia *flagellare* et *verberare* dicitur Sen. Ep. 97. et al. Prov. Graec. ἡ συνείδησις τὴν ψυχὴν πλήττει. *Surdo verbere,* ut mox *occultum flagellum.* v. sup. ad VII, 71. Conscientia mala etiam *tortor* est et carnifex, qui caedit, torquet, urit, lancinat. Cic. Tusc. Qu. III, 13. *Cum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est aegritudo.*

196 sq. Cruciatus animi multo graviores, quam corporis. Cf. Pers. III, 39 sqq.

197. Sic fere Horat. Epist. I, 2, 58 dixit: *Invidia Siculi non invenere tyranni Maius tormentum.* Cae-

32 Vulgo haec ita interpretantur: inde conlige, neminem magis vindicta gaudere, quam feminam. Sed illa sententia, ni fallor, et melior est, et linguae convenientior.

dicium aulicum Neronis crudeliſſimum fuiſſe, monet vetus Schol. Alius, opinor, *Caedicius*, et quidem patronus cauſarum, non iudex, memoratur inf. XVI, 46. *gravis*, ſeverus. De Rhadamantho, ſeveriſſimo iudice, v. Diodor. V, 80. et Heyne ad Apollod. p. 335. 336. et in Exc. XI. ad Virg. Aen. VI.

198. Praeclare Auſonius: *Turpe quid anſurus te ſine teſte time;* et Seneca Ep. XLIII. *Bona conſcientia turbam advocat, mala etiam in ſolitudine anxia atque ſollicita eſt. Si honeſta ſunt, quae facis, omnes ſciant: ſi turpia, quid refert neminem ſcire, quum tu ſcias? O te miſerum, ſi contemnis hunc teſtem!*

199—207. Hiſtoria nota ex Herodot. VI, 86. ſed parum apte intexta h. l. ubi de mala conſcientia agitur. *Spartano cuidam*, Glauco Epicydidis filio, qui *dubitaverat* tantum, redderetne Mileſio cuidam pecuniam apud ſe depoſitam nec ne, et hinc Delphicum conſuluerat oraculum.

204. *moribus*, bona animi indole et principiis honeſtatis vel probitate ductus. *adyti*, ſacri penetralis, vel ſpecus, cui tripus Pythiae inpoſitus.

207. *longa deductis gente*, ab antiqua gente originem genusque ducentibus.

208 ſq. Sola voluntas *habet crimen facti*, habetur pro facto, et non minus reum ac poena dignum facit.[33]

210. *cedo*, quid autem dices, quantaque eum poena dignum cenſebis, *ſi conata peregit?* v. ſup. ad VI, 504.

211 ſqq. Venuſta imago hominis, malae conſcientiae cruciatus ſentientis.

212. Prae continuo animi aeſtu *fauces* ſemper *ſiccae* ſunt et ſiti uruntur, ut in *morbo*, et aeſtu febrili,

33 Cf. Wetſten. ad Matth. V, 8. et 38. Cuiac. Obſſ. VIII, 22. Gothofr. ad l. 18. D. de poenis, Sen. de Ben. V, 14. et Gell. VII, 3.

et tamen displicent ei et insipida sunt *vina*, etiam pretiosissima. *Cibus difficilis*, quem difficulter tantum mandit deglutitque; *inter molares*, maxillares dentes, prae fastidio ipsi faucibus haeret, et *crescere* videtur. Sic *in ore crevit cibus* ap. Sen. Ep. 82. et *Crescit et invito lentus in ore cibus* ap. Ovid. Ep. Her. XVI, 226.

213. 214. Cf. Var. Lect. et de *Albano* vino sup. ad V, 33. cuius pretium *senectute* augetur. *Albani senectus*, ut sup. v. 184 *mite Thaletis ingenium*.

215. Si vel *melius* vinum *ostendas*, et dederis.

216. v. sup. ad IV, 138.

218. Sen. de tranq. c. 2. *Adiice illos, qui non aliter, quam quibus difficilis somnus est, versant se, et hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inveniant*.

219. *templum et aras*, ubi peieravit.

220. *sudoribus* gelidis aestu ac perturbatione animi expressis. Cf. sup. I, 166. 167.

221. *tua imago sacra*, veneranda, (al. exsecrabilis) religionem horroremque incutiens, *et maior humana*, divina, qualis deorum esse solet.[34] Egregie declarantur effectus turbatae phantasiae, omnia augentis, maxime in solitudine, nocte et somno.

223 — 228. Praeclare et graphice de homine scelerum sibi conscio, in quo reviviscit sensus religionis, quem frustra obprimere conatur. Cf. Sen. Nat. Qu. II, 59. et Suet. Calig. c. 51. Contra *Iustum ac tenacem propositi virum Non civium ardor prava iubentium, Non vultus instantis tyranni Mente quatit solida, neque Auster, Dux inquieti turbidus Hadriae, Nec fulminantis magna manus Iovis: Si fractus inlabatur orbis, Inpavidum ferient ruinae*, Horat. Od. III, 3, 1 sqq.

34 v. Lips. ad Tac. Ann. XI, 21. Gerda ad Virg. Aen. I, 773. et Heyne Exc. XIII. ad Virg. Aen. I.

225. *fortuitus*, casu, ex Epicureorum sententia. Cf. Plin. II, 43. et Sen. Nat. Qu. VI, 3. *ventorum rabie*, ex conflictu ventorum ambiumque. Cf. Sen. Nat. Qu. I, 1 sqq. — *Iratus*, ab irato missus Iove, scelera vindicante.

227. Si *illa*, prima tempestas *nihil nocuit* cet. — *hoc serena*, hoc die, quo mox serenitas rediit.

229. *lateris dolorem*, pleuritida, h. l. pro quovis morbo acuto et *vigili*, h. e. qui nos vigiles facit, vel non dormire patitur.

231. Metu perculsi grandinem et fulmina *putant Deorum* iratorum *saxa et tela* esse. Sed h. l. de morbis potius sermo est, et iterum forte Epicureorum dogmata respiciuntur. Seneca Ben. IV, 19. *Tu*, inquit, *Epicure*, *Deum inermem facis: omnia illi tela*, *omnem detraxisti potentiam*, *et*, *ne cuiquam metuendus esset*, *proiecisti illum extra motum.* Morbi quoque acutiores sagittis Apollinis et Dianae inmitti credebantur.

232 sq. Ovem non audent pro salute sua vovere Diis, quibus se invisos esse sciunt.

233. *cristam galli promittere Laribus* pro avertendo morbo. Sic Aesculapio gallus inmolabatur ab iis, qui convaluerant, unde se huic deo gallum debere dicit Socrates ap. Plat. in Phaedro. Wernsdorf in poet. lat. min. T. I. p. 249. „Ab gallis, inquit, multa remedia morborum petiit vetus superstitio. Exta eorum et fibras, ut opimas victimas, Diis adceptissimas esse tradit Plin. X, 21. et cristam galli contritam efficaciter inponi cani, morso ab alio rabioso, id. XXIX, 5. s. 32." Cf. sup. XII, 96. et Plin. X, 56. s. 77.

235. Magna cum vi poeta dicit, *hostiam*, et quidem quamcumque, ac vel minimam, *vita digniorem* esse scelerato homine, pro cuius salute voveatur.

236. *Hoc habent inter cetera boni mores*, *placent sibi et permanent: levis est malitia*, *saepe muta-*

tur, non in melius, sed in aliud; Sen. Ep. 47. *natura*, indoles animi, mores, Germ. *Charakter*. *malorum* hominum.

236 — 249. Hoc potissimum est ad consolationem Calvini: ait enim, malorum variam et mobilem esse naturam, ut ad peccandum constantes sint, moxque peracto scelere sua cognoscant malefacta, sed tamen Natura inpellente ad pristina vitia se redire; unde colligit, inprobum hominem toties peccaturum, ut aliquando deprehendatur solvatque poenas; BRITAN. Natura autem malorum hominum egregie h. l. ac vere adumbratur.

239. 240. Cf. Horat. Epist. I, 10, 24. 25. *Natura* iam facta *fixa*, constans, *et mutari nescia*, obfirmata consuetudine peccandi, quam sibi contraxit mens ad vitia proclivis, eorumque dulcedine iam inretita, et in illis abiecto omni pudore confirmata. *Ex voluntate perversa facta est libido, et dum servitur libidini, facta est consuetudo, et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas*, Augustin. Confess. VIII, 5.

242. *adtrita de fronte*, h. e. dura et inverecunda vel pudoris experte: nam *perfricare frontem* et *os* dicitur pro, pudorem deponere et expellere vel *eiicere* quasi de fronte adtritione eius.[35]

244. *Dabit vestigia*, pedes, *in laqueos*, quos ei vitia quasi ponunt; metaphora petita a feris avibusque, quae pedicis et laqueis capiuntur. Alii *laqueum* putant vincula dici et catenas.

245. *uncum* ferreum *nigri*, obscuri, tenebrosi, *carceris*, ad quem ibi adstringetur; nisi *uncus* est catena: nam *unci* certe et *hami* dicebantur orbes, quibus catenae adligantur.[36] *Vncus*, cuius sup. X, 66 mentio fit, ab h. l. alienus, ubi cum *carcere* iungitur.

35 Cf. Cic. Tusc. Qu. III, 18. Martial. XI, 28, 7. Calvus ap. Quintil. IX, 2, 25. et Ernesti clav. Cic. v. *perfricare*.

36 Cf. Heins. ad Ovid. Amor. I, 6, 25.

246. 247. Cf. sup. ad I, 73.

248. *Nomen* h. l. pro homine, ut ὄνομα.[37]

249. *surdum*, qui nec preces et vota, nec periuria audiat. *Tiresiam*, h. e. caecum, instar Tiresiae, ut non videat hominum facinora. Vel tironibus notus est Tiresias, vates Thebanus, eiusque caecitas, cuius variae tamen causae traduntur.[38]

37 Cf. Heyne ad Tibull. III, 4, 61. et Bentl. ad Horat. Od. III, 27, 34.

38 v. Spanhem. ad Callim. H. in Lav. Pall. v. 82. Burm. ad Ovid. Met. III, 322 sq. et Heyne ad Apollod. III, 6, 7. p. 619 sqq.

IN
SATIRAM XIV.

ARGVMENTVM.

Plurima sint turpia, quae parentes, tam exemplis, quam institutione ac praeceptis liberos docent. v. 1—3. Si illi oblectantur alea, vel delicate et molliter vivunt, vel servos inhumane tractant, etiam hi mature discunt ludere, epulari ac saevire. 4—25. *Filia adulterae iisdem, quibus mater, amoribus indulget.* 25—30. *Nec mirum; natura enim ita comparatum est, ut in exemplis, praecipue parentum, maxima sit vis, et animus hominum magis ad vitia, quam ad virtutem inclinet.* 31—43. *Quae quum ita sint, cave ne quidquam inhonesti et obsceni vel dicas vel facias coram liberis.* 44—49. *Qui si non oris tantum et corporis, sed animi quoque habitu moribusque tibi fuerint similes et exemplo tuo peccaverint, tuorum tibi conscius vitiorum eos castigare et punire non audebis.* 50—58. *Amicis ad coenam invitatis omni opera eniteris, ut supellex lauta sit atque magnifica: illud vero non curas, ut filii domum a culpa quasi flagitiisque vacuam, et probos mores, tamquam speculum, intueantur.* 59—69. *Bene de patria meretur, qui liberos ei gignit, modo curet, ut eidem utiles sint.* 70—72. *Plurimum vero interest, quibus illi moribus artibusque instituantur, et quales sint parentes, quoniam ab his exempla sumunt, et, quae a teneris unguiculis discuntur, mentibus infixa haerent, quod vel animalium*

exempla probant: nam ciconiae, vulturis et aquilae pulli eamdem, quam parentes, victus consuetudinem per totam vitam servant. 73—85. *Similiter aedificatorem filius imitatur,* (86—95.) *et parvuli Iudaeorum nihil de superstitione, institutis moribusque paternis mutant.* 96—106. *Ita in reliquis quoque rebus sponte sua liberi vestigia parentum persequuntur: sola pecuniae cupiditate inviti insciique inflammantur, quoniam pater, ut virtutis eos specie fallat, quae avaritia est, parsimoniam adpellat, tenerasque illorum mentes paulatim huius vitii elementis imbuit.* 107—124. *Quae si rite animis inbiberunt, extremas eos sordes docet, defraudans servos demensis suis, famemque sibi explens mucidis panis frustis et obsoniis aestu conruptis, quae vel mendici respuerent.* 125—134. *Nullum vero vitium stultius est turpiusque avaritia: potestne enim quidquam esse absurdius, quam misere duriterque vivere, ut dives moriaris?* 135—137. *Praeterea avarus, quo plura possidet, eo plura cupit, et, quamvis agros agris adiiciat, vicinum, si non iure et pretio, certe iniuria et fraudibus pellit, parum sollicitus, utrum bene, an male audiat.* 138—155. *Nec tamen divitiis suis vel corpus vel animum aegritudine levare potest.* 156—160. *Veteres Romani, aetate belloque laboribus confecti, post tam egregie navatam rei publicae operam, binis iugeribus, praemii loco adceptis, contenti erant et pulte vivebant.* 161—171. *Nunc horti ampliores sunt, quam olim agri, et insatiabilis habendi cupiditas plurima veneficia, caedes et scelera cuiuscumque generis gignit.* 172—178. *Prisci Marsi, Hernici ac Vestini frugalitatem agrique culturam filiis suis commendabant, tenuique victu vitam sustentare solebant.* 178—188. *Nostris contra temporibus et patres et nutrices parvulos omnibus iis artibus, etiam vilissimis, instruunt, a quibus lucrum possint facere, et diligenter iis inculcant illam poetae sententiam:* unde habeas, quae-

rit nemo, sed oportet habere. 189—209. *Cur vero tantopere urges filium tuum, stultissime parens, ut mature parcus sit et pecuniae avidus? Quam primum enim adoleverit, non est, quod dubites, quin te ipsum avaritia superet, et falsis testimoniis, periuriis uxorisque caede divitias quaerat.* 210—224. *Horum scelerum ipse auctor es censendus: quicumque enim malis artibus rem familiarem alicui augere permittit, et stultum dicit esse, qui amicorum propinquorumque inopiae subveniat, is quoque spoliare, decipere, et quovis modo opes sibi adquirere docet ac suadet.* 225—243. *Filium itaque tuum adulta aetate inexplebilis, qua eum incendisti, pecuniae cupiditas in omne scelus rapiet, nec tibi ipsi parcet, si vita nimis longa votis eius obstiteris.* 244—255. *Minus profecto iucundum nobis spectaculum praebent ludi scenici ludicraeque artes, quam labores et pericula, quae lucri causa avarus suscipit.* 256—264. *Periculosa quidem est ars petauristarum et funambulorum, sed ad vitam sustentandam spectat: avarus contra maiori vitae discrimine omnia percurrit maria, ut divitiis adfluat.* 265—283. *Alii aliis modis insaniunt, sed nemo magis eo, qui lucri spe captus ne saeva quidem tempestate deterretur, quo minus se suaque omnia uni tabulae committat.* 284—295. *Quo fit persaepe, ut stultus ille homo, qui modo omne, quod usquam est, auro inhiabat, mox stipem conligat, eique vix subpetant panni, quibus corpus velare possit.* 295—302. *Quam misera denique est avari conditio, qui divitias, quas tantis sibi paravit curis periculisque, maiore metu et sollicitudine custodit? Quanto felicior pauper, qui pauca quidem possidet, sed nihil cupit, et prudentiae confidit, non fortunae?* 303—316. *Quae quum ita sint, auctor tibi sum, ne plura concupiscas, quam quae ad victum vitaeque usum pertineant: ita enim tibi persuadeas velim, nulla divitiarum magni-*

ipse.[3] Romanis in deliciis erant *tubera*, (v. sup. V, 116. Martial. XIII, 50. Dioscorid. II, 175. Plut. Symp. Qu. IV, 11.) *boletus*, (v. sup. V, 147. et Suet. Claud. 44.) et *ficedula*. (v. Gell. XV, 8. ibique Intpp.) *Mergere*, devorare: nam ficedulae totae a gulosis comedi solebant. Cf. Gell. l. c. *cana gula*, senex gulosus, pater gulae delicatae.

11. Designatur septimus aetatis annus, quo dentes excidunt.

12. *Barbatos magistros*, philosophos, qui barbam alebant, ut ap. Pers. IV, 1. et al. *admoveas*, adhibeas ad erudiendam emendandamque mentem, pravo patris luxuriosi exemplo depravatam.

14. Venuste pro, a paterno luxu haud deflectere et quasi degenerare.

15 — 20. Num clementiam pater mitemque iustitiam, quae placide fert parva delicta, an crudelitatem docet filios, dum in servos propter levia peccata flagris saevit? *nostra materia*, ex eadem, ex qua formata sunt nostra.

16. 17. Cf. sup. VI, 222. Senec. Ep. 47. et Macrob. Sat. I, 11.

18. Britann. putabat, ad Rutilum quemdam respici, qui temporibus poetae, absumtis per luxum divitiis, ad gladiaturam se contulerit.

19. Qui Sirenum cantum non aeque suavem et auditu iucundum putat, ac sonum flagellorum.

20. Qui saevissimus in suos tyrannus est. *Lar*, domus et qui in ea sunt, h. l. inpr. servi. *Antiphates* Laestrygonum rex, notissimus ex Hom. Odyss. K, 114 sq. et Ovid. Met. XIV, 233 sq.[4] ut *Polyphemus* Cyclops ex Odyss. α, 68. ι, 182 — 542. Virg. Aen. III, 618 sqq. et Eurip. Cycl.

21. *Tum felix* sibi videtur, gaudet.

3 Cf. Harduin. ad Plin. X, 29. f. 44.

4 cf. ad Sil. VII, 276. et VIII, 528 sq.

22. *Ardens ferrum*, laminae ardentes s. candentes, quaestionum cruciatusque instrumenta. Cf. Intpp. Prop. III, 7, 35. et Chariton. Aphrodis. I, 5. pr. [5] *propter lintea*, res viles amissas et desideratas, vel dolo subreptas.

23. Quid filium docet pater crudelis, qui delectatur strepitu compedum, quibus servi in ergastulis vinciuntur?

24. *mire*, mira voluptate. *Ergastula* propr. dicuntur *carcer rusticus*: nam in villis, non in oppidis erant, et quidem subterranea, angustis inlustrata fenestris, in quae detrudebantur servi, sive fugitivi ac mali, sive captivi, barbari ac viles. [6] Sed h. l. *ergastula* sunt ipsa mancipia, ut alibi *servitia*, *stabula*, *naufragia*, *aucupia* cet. abstr. pro concr. vel *ergastula inscripta* vocantur, in quibus sunt mancipia *inscripta*, h. e. stigmate vel signo fronti inusto notata. Sic *servi inscripti* dicuntur Martial. VIII, 75. et Plin. XVIII, 4. vbi v. Intpp. *literati* Plaut. Casin. II, 6, 49. *inusti* Plin. XXII, 3. et *barbarus* (servus fugitivus) *compunctus notis* (στίγμασι) *Threiciis* Cic. Off. II, 7. Cf. sup. ad X, 183. [7]

25 sqq. Cf. omnino sup. VI, 232 sq. 239 sqq. ibique not. *exspectas*, sperasne? Cf. ad VI, 75.

27. *contexere*, ordine recensere, *tanto cursu*, tam cito.

28. *conscia matri*, adulteriorum amorumque matris. *ceras*, tabulas ceratas, et quidem h. l. literas amatorias. Cf. ad VI, 233. *dictante matre*, ut eas conficere, scribere discat. *dat ferre*, ferendas, ut ap. Hom. δῶκε φορῆναι, φέρειν, ἄγειν, vel ὄπασσε κομίζειν. *eisdem*, quibus eas mater ferendas dederat, *cinaedis*, turpissimis ministris et internuntiis.

5 Lipsius Elect. II, 15. existimabat, h. l. candens ferrum designari, quo literae s. notae fronti servorum inurebantur, quo etiam referebat verba Naevii ap. Priscian. VII. *signare oportet frontem calida forcipe.* Sed eo poeta potius mox v. 24 respexit.

6 Cf. sup. VIII, 180. Colum. I, 5. et 8. Lips. Elect. II, 15.

7 Burm. ad Petron. c. 103. p. 480. Lips. Elect. II, 15. et Salmas. Exerc. Plin. p. 258.

31 sq. Cf. Senec. de Ira II, 21. Quintil. Inst. I, 2. et Plut. de puer. inst.

31. Sic natura comparatum est.

33. *auctoribus magnis*, nam exempla dant parentes, quorum magna est apud liberos auctoritas. *subeunt animos*, sensim furtimque iis se insinuant. *Vnus et alter iuvenes* iunge. [8]

34. *haec spernant*, parentum vitia satis habeant perspecta et fugiant.

34. 35. Quibus benigna natura ingenium ad virtutes propensius, quam ad vitia, vel plurimum salis tribuit. *Titan* Prometheus, prudentiae symbolum, cuius pater Iapetus fuit unus Titanum. Is ex limo primum hominem formasse fingitur, de quo v. sup. ad IV, 133. et VI, 13. *fugienda vestigia*, mala exempla, quae vel inopinantes et inviti sequuntur. *veteris orbita culpae*, malorum parentum via, h. e. vitae ratio, vel cursus, vestigium, h. e. exemplum. Sic *neque id ab orbita matrum familias instituti* dixit Varro ap. Non. 14. n. 37. *damnandis*, inhonestis turpibusque factis. *huius vel una potens ratio est*, ad hoc vel id solum satis grave incitamentum est. *dociles imitandis turpibus*; ut ap. Sil. I, 237. XI, 11. al.

41 sqq. Malum hominem patriaeque proditorem ubique reperias, sed vix usquam invenietur civis bonus et patriae defensor, qualis fuit M. Iunius Brutus, percussor Caesaris, et M. Porcius Cato Vticensis, frater Serviliae, matris Bruti. Similiter Seneca Ep. 97. dixit: *omne tempus Clodios, non omne Catones feret.* Cf. sup. ad V, 36. 37. *axe*, coeli plaga.

44. *foedum dictu visuque*, turpe verbum factumque.

45. Poeta venuste usus est sacrorum formula, *procul, o procul este, profani*, ἑκὰς, ἑκὰς ἐστὲ βέβηλοι. Sancta quasi sunt *limina* illa h. e. domus, in qua liberi sunt. Cf. inf. v. 68. 69.

8 Perperam Schol. pater et avus.

46. *cantus*, obscena cantica, quibus convivas oblectant *parasiti*, *pernoctantes*, qui noctem agunt in aliena domo.

48. Cave credas, filium tuum per aetatem non curare, quae agas, nec turpitudinem cognoscere. Plutarchus memorat, Catonem a turpibus verbis, praesente filio, ita temperasse, quasi apud Vestales loquutus sit.

49. *obstet filius infans*, eius praesentia, quo minus pecces, ne pravum ei des exemplum.

50 — 58. Quomodo filium tuum *corripere* audeas et *castigare*, si tibi fuerit simillimus, tuoque exemplo peccaverit? *Censoris ira*, nota censoria, quae et ignominia est et poena.

51. *Quandoque*, aliquando.

52. *morum quoque filius*, qui morum quoque similitudine ostenderit, se filium tuum esse.

53. *tua per vestigia*, tua vestigia premens. *deterius*, quam tu.

54. Haec εἰρωνικῶς intelligenda. *nimirum*, ut al. *scilicet*. v. sup. ad II, 104. et 122. *Clamore*, increpatione.

55. *tabulas* testamenti, scil. eius exheredandi caussa.

56. *Vnde tibi* scil. sumes? [9] *frontem* sc. gravem, h. e. severitatem gravitatemque. [10] Similiter *quo ore illum* (filium) *obiurgabis* dixit Terent. Phorm. V, 10, 53.

57. *cerebro*, sana ratione.

58. *Cucurbita*, σικυα, (*Schröpfkopf*) instrumentum, occipitio inciso admotum, quo utuntur chirurgi ad sanguinem e cute eliciendum phrenesinque sanandam. v. Cels. II, 11. VII, 26. et inpr. III, 18. *ventosa*, plena aeris. [11] *hoc* δεικτικῶς, tuum. Proprie caput et homo ipse cucurbitam *quaerit*, opus habet, desiderat. Venuste autem hoc dictum, ut sup. XIII, 97 *egere Anticyra vel Archigene*.

9 de qua loquendi forma vid. Heins. ad Ovid. Epist. Her. XII, 84.

10 Cf. Ernesti clav. Cic.

11 Quoniam concepto vento ex flamma stupae intus adcensae cuti adhaerescit, BRITAN.

59—60. Curas, ut domum omni modo nitidam, non ut eam filio castam, exhibeas. Seneca Ep. V. *Qui domum*, inquit, *intraverit, nos potius miretur, quam supellectilem nostram*, et Sallust. orat. I. de rep. ord. *Nam domum aut villam exstruere, eamque signis, aulaeis, aliisque operibus exornare; et omnia potius, quam semet visendum efficere, id est, non divitias decori habere, sed ipsum illis flagitio esse.* — *cessabit*, otiosus erit.

61. *Aranea arida*, quae loca arida amat, vel macra, tenuis.

62. *Argentum leve*, vasa argentea et polita nec aspera caelatura, quibus obponuntur *vasa aspera* sculpturis et caelaturis, vel signis exstantibus, ἀνάγλυφα. [12] *domini instantis*, urgentis, excitantis servos.

64. *miser trepidas*, misere, h. e. vehementer times.

67. *Scobs* s. *scobis*, πρίσματα, ramenta, (quae tamen a scobe distinguit Colum. IV, 29, 16. ubi v. Schoettg.) Germ. *Feilstaub*, *Sägespäne*.

68. *agitas* mente, curas. *domum sanctam*, v. Bentl. ad Horat. Od. IV, 4, 25.

70 sqq. Gravissima ac vera sententia. Cf. Var. Lect.

71. *agris* colendis.

74—85. Ipsa quoque animalium exempla docent, mentibus infixa haerere, quae ab ineunte aetate, et a parentibus discuntur. Cf. Horat. Epist. I, 2. extr. Haec est loci sententia: nec tamen, ut vulgo putant, imitationem malorum morum ciconiae et vulturis, bonorum aquilae exemplis illustrari crediderim.

76. *sumtis pinnis*, ut passim. [13]

77. *crucibus*, quibus non modo servi, sed etiam sicarii et homicidae adfigebantur. [14]

12 Cf. ad Sil. II, 432. V, 141. Heyne ad Virg. Aen. V, 267. IX, 263. Heins. ad Ovid. Met. XII, 235. et XIII, 700.

13 v. Heins. ad Ovid. Met. IV, 561.

14 Cf. Lips. de Cruce II, 13.

79. Vultur, ubi adolevit, eodem, cui adsueverat, cibo vescitur.

80. *Vultur facit in arbore nidos*, quod non sine exemplo, etsi rarum est: nam plerumque in excelsissimis rupibus aedificant.[15]

81. *famulae Iovis aves*, aquilae; quas armigeros fingi Iovis, fulmina eius gerentes, ex poetis monimentisque vett. notissimum est. Iuvenalis docte loqui, vel mythos ita *ὡς ἐν παρόδῳ* ridere solet. *Generosae aves* sunt eaedem aquilae, non accipitres. *cubili*, in nido.

85. *rupto ovo*, quum ovo exclusa esset.

86. *Aedificator*, cupidus aedificandi, (*Baulustig, ein Baugeist*) ut ap. Flor. I, 8, 4. *Caieta* promont. urbs et portus in finibus Latii et Campaniae, ad mare Inferum, nunc *Gaeta*.[16] Locus amoenissimus ac consuetus Romanorum secessus, ut et *Tibur* ac *Praeneste*, urbes Latii, non procul Roma, in editis locis sitae, unde h. l. *summa arce* et *montibus*. v. sup. ad III, 190. et 192.

89. Magnificentia villarum Rom. vel tironibus nota. *Marmoribus Graecis*, ut ap. Stat. Silv. III, 1, 5. Spartani potissimum marmoris praestantiam laudat Plin. XXXVI, 7. *petitis longe*, procul, ex Aegypto, Armenia, Numidia cet.

90. *Praeneste* fuit celebre templo Fortunae, ubi oracula et sortes Praenestinae edebantur, unde Fortuna etiam dicebatur *Dea Praenestina*;[17] *Tibure* autem Herculis fuit aedes, *τὸ Ἡράκλειον*, unde *Tibur Hercu-*

15 v. Aristot. H. A. VI, 6. IX, 15. Blumenbachs Handb. d. Naturgesch. p. 184 ed. pr. et Plin. X, 6. ubi Harduinus docet, contrarium adfirmare Albert. de anim. L. VI. tr. 1. c. 6. p. 195. Scalig. in Comm. ad Aristot. p. 663. et Aldrov. Ornith. III, 1. p. 245.

16 v. Heyne Exc. I. ad Virg. Aen. VII, 2. et Strab. VI. p. 330. ubi et nominis origo traditur, ad quam nonnulli verba *curvo litore* referunt.

17 v. Ovid. Fast. VI, 62. Strab. V. p. 165. Liv. XLII, 1. Suet. Tib. 63. Prop. II, 32, 3. et loc. class. Cic. de Div. II, 41.

leum.[18] Sed poeta forte ad templa Romae condita respexit, ut vs. seq.

91. *Posides* Claudii Caesaris libertus et *spado*. (Suet. Claud. 28.) a quo maximis sumtibus exstructae *Posidianae aquae*, thermae magnificae in litore Baiano. v. Plin. XXXI, 2. *vincebat*, exstruxit aedes, villas et thermas, quae magnitudine et magnificentia Capitolium vincebant s. superabant. *Capitolia*, plur. pro sing. ut sup. X, 65. Romae quoque et vetus, et novum fuit, illud octava, hoc sexta in regione. *Capitolia nostra*, Romana, maiora et praestantiora aliis: nam Capitolia etiam fuere Capuae, Pompeiis, Beneventi, aliisque in oppidis Italiae; arces ac templa magnifica, primoribus Diis dicata Capitolioque Rom. similia.[19] Cum delectu itaque poeta dixit *Capitolia*, templum magnificentissimum, et, ut rem augeret, *nostra*.

92. *sic habitat*, tam splendidas exstruxit aedes, in quibus habitet.

93. *Fregit*, inminuit.

94. *turbavit*, absumsit. v. sup. ad VII, 129.

96—106. Ritus etiam, quamvis ineptos et superstitiosos, liberi discunt a parentibus, v. c. Iudaeos, qui h. l. ridentur, ut sup. III, 14 sq. VI, 159. 160. et 542 sq. Quae acerba de Iudaeis iudicia cave crimini vertas homini, patriis ritibus et religioni avitae addicto, et poetae satirico, commodam ridendi occasionem amplectenti. Res autem Iudaicae per excidium Hierosolymitanum multis innotuere Romanis, quamvis ita, ut vera mixta essent falsis. Cf. sup. ad VI, 542 sqq. *metuentem*, religiose colentem et observantem, *sabbata*, h. e. Iudaeum, qui religioni sibi ducit, die sabbati consueta vitae negotia peragere. Sed propter simil. loc. Pers. V, 184. (*Labra moves tacitus, recutitaque sabbata palles*) suspicor potius, poetam respexisse ad tristitiam et ieiunia, quae sab-

18 v. Strab. V. p. 164. Prop. II, 32, 5. IV, 7, 82.

19 v. Drakenb. et nos ad Sil. XI, 265.

batis a Iudaeis exerceri putabant Romani. Cf. Casaub. ad Pers. l. l. qui existimabat, hoc non ita esse intelligendum, quasi omnia Iudaeorum sabbata sint tristia, sed tantum superstitiosorum. Romani tamen illud sibi persuasisse videntur. v. Suet. Aug. 76. Petron. XXXV, 6. et Iustin. XXXVI, 2. An *sabbata* dicuntur dies festi et feriae esuriales Iudaeorum? Cf. sup. ad VI, 159.

97. Quum Iudaei sub coelo, et illud suspicientes precarentur, Romani putabant, ipsum ab iis *coelum adorari:* unde Petronius etiam p. 683. ed. Burm. per iocum dixit, illos *coeli summas advocare auriculas*, et Tac. Hist. V, 5. (ubi v. Lips.) *Iudaei mente sola unumque numen intelligunt — summum illud et aeternum, neque mutabile, neque interiturum: igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sunt.* Cf. sup. ad VI, 545. *Coeli numen*, coelum, tamquam numen. Cf. Var. Lect.

98. 99. Poeta salse dicit, Iudaeos, *carne suilla abstinentes*, eam non magis violandam censuisse, quam humanam, nec minoris aestimasse sues, quam homines. Caussas huius ritus adferunt Tac. Hist. V, 4. et meliores Michaelis Iur. Mos. §. 203. Cf. sup. ad VI, 159.

99. *praeputia ponunt:* nam *circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur*, Tac. Hist. V, 5.

100 sqq. Tac. Hist. V, 4 pr. *Moses*, inquit, *quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit: profana illic omnia, quae apud nos sacra; rursum concessa apud illos, quae nobis incesta.* Et cap. 5. *Nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere deos, exuere patriam, parentes, liberos, fratres, vilia habere.* Cf. Plin. XIII, 4.

101. *metuunt*, religiose observant, (ut forte sup. v. 96.) impr. ob metum poenarum.

102 sq. Cf. Var. Lect.

103. 104. Iudaei non nisi Iudaeis ulla praestant officia; *non monstrare* solent, vel monstrant *vias* errantibus, vel *fontes* aquarum (quarum penuria laborat Iu-

daea) sitientibus, *nisi eadem sacra colentibus*, eamdem profitentibus religionem, et *verpis*, h. e. Iudaeis; qui *verpi* dicuntur, ut *recutiti*, a *verpa*, verendis. [20] Tacitus Hist. V, 5. *Iudaeorum*, inquit, *misericordia in promtu, sed adversus omnes alios hostile odium: separati epulis, discreti cubilibus* cet. Cf. Wettsten. ad Matth. V, 43. [21]

105. 106. Causa huius et superstitionis et inhumanitatis est pater, qui quovis sabbato otium agit, nec ulla vitae negotia curat. Ineptas huius moris causas tradit. Tacit. Hist. V, 4. veras autem Michaelis Iur. Mos. §. 159. 194 — 196. et 249. Cf. et Dio XXXVII, 17.

107. *cetera* vitia parentum.

108. *Inviti:* nam *inberbis iuvenis Vtilium tardus provisor, prodigus aeris* — at senex *Quaerit, et inventis miser abstinet, ac timet uti*, Horat. A. P. v. 164. et 170.

109. 110. Hoc *vitium*, avaritia, non nisi *specie et umbra virtutis*, scil. frugalitatis et parsimoniae, *fallit* et fallere potest homines et praecipue iuvenilem mentem, quum externa eius forma tristissima sit, et deterreat magis, quam alliciat. Cf. Horat. A. P. 25. Ovid. Rem. Am. v. 323. 324. Sen. Ep. 45.

110. Venusta avari imago.

111 sqq. Quae quum ita sint, parentes, ut filios fallant, avaritiae speciosum frugalitatis nomen tribuunt, et vitium tamquam virtutem commendant. Cf. Horat. Sat. I, 3, 49 sqq.

20 Cf Scalig. de caussis ling. lat. I, 28.

21 Perperam nonnulli huc referunt fabulosam Taciti Hist. V, 3. narrationem de *fonte* aquarum, ope asinorum a Iudaeis invento, in cuius originem inquisivere viri docti, quos ibi laudavit Ernesti. Pessime autem Grangaeus h. l. ita interpretabatur: *Moses tradidit* iussitque, neminem nisi Iudaeum ad *vias*, mysteria religionis, admittere, et *fontem*, h. e. eam doctrinam *quaerentes* excludere, nisi eamdem legem colant. Nec melius Schol. vetus: *non monstrare vias*, non confiteri religionis secreta, nec *deducere ad fontem*, ubi baptizantur.

114. De *Hesperidum* hortis ac pomis, eorumque custode, dracone, Typhonis et Echidnae vel Terrae filio, vid. Heyne ad Apollod. p. 406—413. et ad Virg. Aen. IV, 483 sqq. De *Pontico* s. Colchico dracone, qui eiusdem erat stirpis, et aureum vellus in Ponto apud Colchos servabat, v. Schol. ad Apollon. II, 1213 sqq. Diodor. IV, 49. Ovid. Met. VII, 149 sqq.

116. *fabris*, artificibus.

117. 118. Opes crescunt quocumque modo, per fas atque nefas, flagranti cupiditate et studio. Id poeta egregie expressit metaphora, a fabrili arte desumta, et aptissima h. l., mentione *fabrorum* modo facta.

120. [22] *Exempla beati pauperis* et vetus et recentior historia subpeditabit: avarus autem non nisi divites putat esse felices. *Paupertas* etiam saepissime non egestas est, sed fortuna mediocris, quae nec lauta, nec tenuissima et despecta est, vita simplex et paucis contenta, quae plerumque felicior est, quam quaestuosa, cui obponitur. *Paupertas est, non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet*, Sen. Ep. 87.

122. *illam viam* avarorum. *eidem incumbere sectae*, eamdem *viam*, h. e. vitae rationem, idem vitae institutum persequi. *Secta*, via et methodus, ut *viam et sectam, aut rationem vitae sequi* ap. Cic. N. D. II, 22. et pro Coel. c. 17. Bahrdt de secta philosophica accipit, quum pecunia sit optima philosophia, sitque intelligentia.

124. *minimas sordes*, avaritiae principia et elementa. His *protenus*, statim ab initio, teneras puerorum *imbuunt* mentes, non extremis sordibus: sensim iis sensimque avaritiam insinuant, ab qua abhorrent. [23]

22 Schol. vetus: „*Exemplum beati pauperis* est Apollinis oraculo declaratus felicissimus Aglaus Arcas, qui numquam patrium agellum excesserat, quum a Deo quaereretur, *quis fidem verae felicitatis inplesset?*" Cf. Plin. VII, 46.

23 Casaub. ad Theophr. Char, X. pr. *minimas sordes* putabat esse μικρολογίαν, quam *sordem infimam* dixerit Apuleius, quod-

126. Φειδωνίῳ μέτρῳ τὸν κύνδακα ἐγκεκρουσμένῳ μετρεῖν αὐτὸς τοῖς ἔνδον τὰ ἐπιτήδεια, σφόδρα ἀποψῶν, Theophr. Char. XI. extr. ubi cf. Casaub. *castigat ventres*, edendi cupiditatem famemque coercet. *modio iniquo*, iniusta ac nimis parva demensi mensura.

127. *Neque sustinet*, ne a se quidem animoque suo avaro inpetrare potest umquam, ut omnia, quae in alium diem servavit et seposuit, *mucidi panis frusta consumat.* Cf. inf. ad XV, 88. et Horat. Sat. II, 2, 57 sq. *caerulei*, nigri. *mucida*, quae diutino situ mucorem contraxere. *Minutal* condimentum, vel cibus et obsonia ex variis rebus minutatim concisis, (ap. Isidor. ex pisce, oleo, ficis et oleribus) unde *varium* dicitur Martiali XI, 32, 11. Cf. Apic. IV, 3. *Septembri* mense, in quo Romae flagrantissimus pestilensque aestus saevit, adeoque obsonia citius conrumpuntur. Cf. Horat. Epist. I, 16, 16. et sup. ad IV, 59.

131. *Conchis* et *lacertus* vilissimi cibi. *Conchis* faba cum cortice elixa, non *faba fressa*, quae sine cortice coquitur, *aestiva*, et propterea durior, quam quae primo veris tempore, GRANG. Cf. sup. III, 293. Alii *aestivam* dici putant, quoniam obsonia facile aestivo tempore putrescunt. *Lacertus* vile piscis genus, Ital. *lacerto*, Gall. *maquerelle*. *Lacerti tenuis* meminit Martial. XI, 28. et 53. XII, 19. eumque cum *conche* etiam iunxit VII, 77. [24] *Signatam* inpresso signo, s. nota adposita, ad fraudes servorum prohibendas: nisi malis, clausam, custoditam; ut mox *includere*. [25] *Silurus*, vilis piscis, potissimum Nili. v. sup. ad IV, 33. et Plin. IX,

que parcissimi hominis vitium multis quidem nominibus a Graecis exprimatur, at vix ullo a Romanis. Sed haec notio a toto h. l. aliena est, quod inpr. ex v. 125 intelligitur.

24 Cf. Heins. ad Ovid. Fast. II, 578.

25 Cf. Plin. XXXIII, 1. Cic. ad Div. XVI, 26. Plaut. Pers. II, 3, 15. Torrent. ad Horat. Epist. II, 2, 134 Lips. ad Tac. Ann. II. Theophr. Char. XI, extr. ibique Casaub.

15. ubi Harduin. suspicabatur, hunc piscem, quem vulgo sturionem esse putant, Pannoniis, Danubii adcolis, nunc *Arcia* s. *Hacchia*, et propter latum os vernacula voce *voratricem hominum* dici, eiusque imaginem, sub glanidis nomine, exhiberi ab Aldrovando de pisc. V. p. 569. Nostro tamen loco non ingens, sed parvus potius nobisque ignotus innui videtur.

133. *Porrum* est vel capitatum, (κεφαλωτὸν πράσον, quod in caput nutritur) vel sectile s. sectivum et sectum, Germ. *Schnittlauch*. Cf. sup. III, 293. Colum. XI, 3, 30 sqq. Plin. XIX, 6. s. 33. Martial. III, 47, 8. X, 48, 9. *numerata*, ut nemo servorum ne unum quidem auferre possit. Singulis fere verbis vivida avaritiae imago adumbratur, et cernenda quasi obiicitur oculis. Theophr. Char. XI extr. τὰ δὲ καταλειπόμενα ἀπὸ τῆς τραπέζης ἡμίση τῶν ῥαφανίδων ἀπογράφεσθαι, ἵνα οἱ διακονοῦντες παῖδες μὴ λάβωσιν. Cf. ibi Casaub.

134. *Aliquis de ponte*, mendicus, qui in pontibus stipem conligere solet. Cf. sup. IV, 116. V, 8. Sen. de vita beata c. 25. Martial. X, 5. Ovid. in Ibin. v. 418. *negabit*, se esurum, recusabit venire, *ad haec* fercula, edulia *invitatus*.

135 sqq. Cf. Horat. Sat. I, 1, 70 sqq. et II, 3, 82 sq. 109 sqq. *quo divitias* scil. habes s. possides? Sic Cicero in Verr. II, 2, 55 dixit, *quo tantam pecuniam?* et Horat. Epist. I, 5, 12. *Quo mihi fortunam, si non conceditur uti? — tormenta*, animi curas et sollicitudines. *coactas*, conlectas.

136. 137. Cf. Horat. Sat. II, 3, 82. 83.

139. Cf. Sen. de Ben. c. 27. et Epist. 94. 119. Ovid. Fast. I, 211 sq. Horat. Od. II, 2, 13 sqq. III, 16, 17. 18. et ad hh. ll. Iani.

140. *paratur*, et mox v. 143 *merearis*, forte actus pro conatu.

142 sq. Cf. Horat. Od. II, 18, 23 sqq. et Sat. I, 1, 110. II, 6, 8. 9. Ovid. A. A. I, 349.

144. *canet oliva*, floribus olivarum, exquisite pro, iis consitus est.

145 sqq. Si agri dominus pretio induci non potest, ut eum vendat, fraude et iniuria cogetur. Sen. Ep. 90. *Licet agros agris adiiciat, vicinum vel pretio pellat aeris, vel iniuria.*

146. Magna vis est epithetorum, *macri*, *lassi*, et hinc *famelici boves*.

148. *Novale* sc. solum, quod alternis annis seritur; (v. Plin. XVIII, 19. et Virg. Ge. I, 71. ibique Heyne) sed h. l. quivis ager, ut ap. Virg. Ecl. I, 71. *In ventres saevos*, ingentes, [26] vel potius, quos fames urget et exasperat. Similiter *iratum ventrem* dixit Horat. Sat. II, 8, 5. et *rabiem edendi* Virg. Aen. IX, 63. *actum*, id factum, vel omnia ablata esse.

151. Cf. Hesiod. Ἐργ. 346 sq.

152. Quam mala est fama avari, eiusdemque potentis? Obiectio poetae, cui avarus v. seq. respondet. Cf. Horat. Sat. II, 2, 94 sq. Egregie *buccina* tribuitur Famae, quae omnia quasi debuccinat, h. e. divulgat, *ausposaunt*.

153—155. Cf. sup. I, 48. Horat Sat. I, 1, 66 sqq. Sen. Ep. 115, et Pompon. ap. Non. I. n. 64. *tunicam lupini*, folliculum fabae; [27] h. l. pro re vilissima.

156—160. Verba poetae, quibus amara continetur irrisio. Cf. Horat. Sat. I, 1, 80 sqq. et Epist. I, 2, 47 sqq. *Scilicet*, v. sup. ad II, 104. et 122.

161 sqq. Egregia priscae simplicitatis frugalitatisque imago. v. sup. ad XI, 77 sqq. et cf. Var. Lect. *Mox*, paulo post Titi Tatii regnum. *fractis*, debilitatis, *aetate*, veteranis. *inmanem*, regem belli peritissimum, et bis victorem. *gladios Molossos*, Epiroticos, bella cum Pyrrho, Epiri rege. *Molossi*, incolae Epiri. Cf. XII, 108.

26 v. Heyne ad Virg. Aen. I, 14. 99. et nos ad Sil. I, 2.

27 Plin. XVIII, 14. et Athen. II, 14.

163 sqq. *Bina iugera a Romulo primum divisa viritim*, Varr. R. R. I, 10. ubi v. Vrsin. *Bina tunc iugera populo Rom. satis erant, nullique maiorem modum adtribuit* (Romulus:) *quo servos paulo ante principis Neronis, contemtis huius spatii viridariis, piscinas iuvat habere maiores; gratumque, si non aliquem et culinas*, Plin. XVIII, 2. *Centuriis vocabulum datum ex eo est, quum antiqui Romani agrum ex hoste captum victori populo per bina iugera partiti sunt, centenis hominibus ducenta iugera dederunt, et ex hoc facto centuria iuste adpellata est*, Sicul. Flacc. de cond. agr. lib. I. [28]

166. *Curta*, manca, *fides patriae nullis visa*, nemini ingrata nimisque parca videbatur patria, quae hanc mercedem tantis constituebat meritis. [29]

166 sq. Talis agellus alebat patremfamilias, et qui in eius casa erant. — Romanorum aedes priscis temporibus non nisi casae erant.

169. *Vernula*, servae filius domi natus, *unus*. Temporibus contra poetae unus dominus magnam servorum familiam alebat. *tres domini*, filiifamilias, domini s. heri minores, vel olim futuri, (Germ. *junge Herren*) ut ap. Plaut. Capt. prol. v. 18. [30]

170. *A scrobe*, a fodiendo, plantis vitibusque defodiendis, *vel sulco*, arando agro. *Amplior coena et grandes ollae*, quia parantur et adponuntur *fratribus magnis*, adultis, et a rustico opere famem integram adferentibus. *Iuventutem grandi pastam polenta* similiter

28 Cf. Colum. V, 1, 7. Non. et Fest. v. heredium, Scalig. ad Prop. IV, 11.

29 De voc. *curta* v. sup. ad VI, 449. et Heins. ad Ovid. Fast. II, 408.

30 *Filiusfamilias adpellatur, sicut paterfamilias, sola nota hac adiecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus: itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur, sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur: hac ex causa licet non heredes sint, domini sunt*, Paul. lib. 2. ad Sabin. et L. 11. ff. de lib. et posth.

dixit Perf. III, 55. ubi tamen Cafaub. monet, *grandes* vocari *ollas* et *polentam*, quia multo pane vefcantur, quibus folus panis fit cibus, et hac voce commendari εὐεξίαν modice viventium: fignum enim effe valetudinis bonae, grandem panis quadram poffe comedere, idque non facere delicatulos cum omnibus fuis condimentis et gulae fcitamentis. *Altera coena*, nam prior eaque exigua parvulis fuerat parata. *Puls*, quae ex farina, fabis aut hordeo parabatur, cibus pauperum, quo Romani trecentis annis ante panis ufum vefcebantur. Cf. ad III, 187. Plin. XVIII, 8—10. Varr. L. L. IV, 22. Val. Max. II, 5, 5.

172. Nunc horti ampliores funt, quam olim agri. Cf. loc. Plinii, fup. ad v. 163. adfcriptus.

177. 178. Cf. Prop. III, 13, 48 fq. *properantis*, qui cito vult dives fieri.

180 fqq. [31] Inducitur fermo Marfi fenis et Veftini Hernicique cum *pueris*, h. e. filiis fuis; et prifcorum Italiae incolarum frugalitas prae luxu hominum, his temporibus viventium, laudatur. Cum delectu autem memorantur *Marfi*, *Hernici* et *Veftini*, gentes laboribus bellisque afperae. Cf. fup. ad III, 169. VI, 164. et Heyne ad Virg. Ge. II, 167 fqq.

182. *Qui fatis eft menfis*, qui victui tolerando fubficit. Cf. Horat. Sat. II, 2, 17. 18. Sen. Ep. 20. et 25.

183. 184. Cf. fup. VI, 10 fqq. Virg. Ge. I, 7. 8. et Ovid. Faft. I, 675 fqq.

185. *Nil vetitum*, nihil, quod nefas eft, *feciffe volet*, faciet, vel facere folet, *quem non pudet, alto per glaciem perone tegi* cet. h. e. homo frugalis, qui in veftitu non ornatus et nitoris, fed ufus, quem praeftat, rationem habet, quemque non pudet, vili habitu craffo-

31 Sabinus perperam putabat, *Marfum* innui poetam, (de quo vid. Broekhuf. ad Tibull. IV, 15.) et *Veftinum* Cof. ex Tac. Ann. XV, 48. 52. et 60 notum.

que panno uti, quo frigus arceat. *Pero*, corium crudum.[32] *submovet Euros*, vim ventorum aerisque iniuriam arcet. *Pellibus inversis*, quae introrsum pilos habent.

187. 188. Cf. Prop. III, 13, (al. 11.) 1 sqq. et Tibull. II, 4, 27 sqq. *purpura*, luxus. *quaecumque est*: nam *nobis ignota* est, et de ea non nisi fando audivimus.

190. Sub *finem auctumni* antelucanam lucubrationem incipiebant Romani; Grang. *supinum* in lecto, dormientem, pigrum.

191. *ceras*, tabulas ceratas.

192. *rubras leges*: nam veteres Romani legum reliquorumque librorum principia ac titulos rubrica, *μίλτῳ*, minio, vel *κηρῷ μεμιλτωμένῳ*, cera miniata, notabant.[33]

193. *libello* supplice, non, ut olim, per et propter virtutem. Honores militares, inpr. ordines, ab Imperatoribus *peti*, et per gratiam dari solebant: unde Vegetius II, 3. queritur, *Legionum robur infractum, quum praemia virtutis occuparet ambitio, et per gratiam promoverentur milites, qui consueverant per virtutem.*[34] *posce vitem*, pete centurionatum. *Vitis* insigne centurionis, qui milites ea castigabat. Cf. VIII, 247.[35]

194. 195. Exhibe vero te incultum vel negligentem circa cultum corporis, ac pilosum, ut strenuus idoneusque militiae videaris. Theophr. Char. XIX περὶ δυςχερείας §. 2. τὰς μασχάλας θηριώδεις καὶ δασείας (h. l. *alas*

32 Gloss. *calceamentum pilosum*, (*rusticum* ap. Isidor. Orig. XIX, 34.) cuius erat usus tempore hiberno. Cf. Serv. et Cerda ad Virg. Aen. VII, 690.

33 v. Casaub. ad Pers. V, 90. Quintil. XII, 3 extr. Intpp. Ovid. Trist. I, 1, 7. Schwarz. de ornam. libr. et Func. de script. vett.

34 Cf. Lips. de Mil. Rom. II, 8.

35 Plin. XIV, 1. Tac. Ann. I, 23. Lips. Mil. Rom. V, 18. Casaub. ad Spartian. Hadr. 10. Rader. ad Martial. X, 26. Drakenb. et nos ad Sil. VI, 43. XII, 395. 465.

grandes.) ἔχειν ἄχρις ἐπὶ πολὺ τῶν πλευρῶν, ubi Casaub. „Multi, inquit, Athenienses, quo magis viri fortes viderentur, et ab omni mollitie alieni, studuerunt hirsuti esse sub axillis. Nam quum in concionem venerant, in suffragiis ferendis partem illam denudabant, ut posset ab omnibus, postquam manum vel brachium sustulerant, conspici cet." Conf. Perf. III, 77. ubi idem Casaub. monet, notari inluviem et δυςχέρειαν eorum, qui centurionatum, tribunatum cet. ambiebant, et cultus neglectu externoque habitu gloriam virorum et militarium adfectabant. Cf. sup. ad II, 11. 12. et VI, 397. *buxo,* pectine buxeo, ut ap. Ovid. Fast. VI, 229. et Martial. XIV, 25, 2. *nares pilosas:* nam molles et delicatuli pilos narium evellebant, ut et alas. Cf. Ovid. A. A. I, 520. *alas grandes,* grandibus pilis hirsutas, quod virilitatis indicium est, BRIT. *Laelius* pro quovis imperatore.

196. *attegias,* casas, vel mapalia, (rectius magaria) quae sunt tuguria Nomadum plaustris inposita. (*De mapalibus Maurorum* v. Sil. II, 437—448. et XVII, 88 sqq. [36] Vulgo putant, hoc vocab. esse Punicum f. Mauritanum, et synon τῷ *castella.* Sed *attegias* ab *attegendo* dici, ut καλυβας ἀπο του καλυπτειν, contendebant Salmas. Exerc. Plin. p. 311. Bochart. Phaleg. II, 9. et alii. *Brigantes* populus Britanniae [37] numerosissimus, cuius regina olim clarissima fuit Cartismandua. v. Tac. in Hist. III, 45. in Ann. XII, 32. 36. et in vita Agric. c. 17. *aquilam,* primipilatum: nam aquila aurea, legionis signum, erat in custodia centurionis primi pili. [38] *locu-*

36 Rufinus *attegias* ponit pro umbraculis, quae σκηνοποιεῖσθαι dicit Iosephus, ut notat Politian. Miscell. c. 9. GRANG.

37 non, ut Schol. notat, Galliae, etsi in ea Brigantium opp.

38 v. Veget. II, 8. Tac. Hist. III, 22. Sil. VI, 25 sq. et Lips. Mil. Rom. II, 8. Vetus Schol. et Farnab. *aquilam* h. l. ad signiferi munus referunt. Cf. Fabrett. ad Column. Trai. c. 7. p. 188 sqq. ubi probare conatur, centurionem primipilarem fuisse aquiliferum.

pletem: nam huius centurionis dignitas admodum quaestuosa. [39] *sexagesimus annus,* quia gradatim, per decem cohortes, ad primi pili dignitatem adscendebatur. Cf. Plin. XIV, 1.

199 sqq. Si non sine timore cornuum lituorumque sonum audire poteris, mercaturam exerce, et ita quaere opes. Cur venter solvatur pavore, docent Macrob. VII, 11. et Gell. XIX, 4. [40]

201—4. Neque fastidias merces viliores aut foetidas, modo fructuosae sint et quaestuosae, ut coria, quae trans Tiberim portantur. Ibi putida conficiebantur opera, v. c. sulphurationes et excoriationes. Cf. Martial I, 42. et 93. Turneb. Adv. XXIV, 43.

204. Poeta respexisse videtur ad nota illa verba, quibus urinae vectigal commendasse dicitur Vespasianus. v. Suet. Vesp. 23.

206. Dicitur εἰρωνικῶς *sententia Diis atque ipso Iove digna,* digna, quae dei alicuius atque ipsius Iovis sententia sit. *sententia poetae,* scil. Ennii, sumta a Bellerophonte Euripidis, qui hoc ironice dixit, FARNAB. Grangaeus comparavit verba incerti poetae ap. Senec. Ep. 115. *Non quare et unde: quid habeas, tantum rogant.* — *Vnde habeas,* scil. opes, divitias, vel quod possides. *Habere,* ut ἔχειν, absol. pro divitem esse positum adcipiebat Grang.

208. *repentibus,* parvulis, ut *qui in purpuris repet* ap. Quintil. I, 1, 6. [41] *assae;* v. Var. Lect.

39 Cf. Suet. in Aug. 49. in Tib. 48. in Calig. 44. Plin. XIV, 1. Martial. VI, 58, 10. Dio LIV, 25. LV, 23. Lipf. Rom. II, 8.

40 Rem probant exemplis Dionysii, Bruti, Carbonis, ap. Aristoph. in Ranis, Sen. Ep. 82. et Valer. Max. IX, 13, 2. inpr. Arati, summi ducis, quem tradit Plutarchus torpore ac vertigine, quoties fere coeperit tuba cani, correptum esse, acieque iam instructa saepius anxie quaesivisse ab ordinum ductoribus, *num praesentia sua opus sit?* inde vero occasionem quibusdam dedisse faceti dicti: *Praetori Achaeorum instante pugna alvum solvi.*

41 Cf. Barth. ad Stat. Theb. IX, 427.

209. *ante alpha et beta*, priusquam prima literarum elementa discant.

212. *Festinare*, ut filios tuos quam primum et ante annos avaritia imbuas. *Praestare aliquem* dicuntur, qui spondent pro eo, ut talis sit vel futurus sit, qualis esse debet, vel qualem eum esse alii cupiunt et optant.[42] Grangaeus contulit versum senarium ignoti poetae ap. Cic. Ep. IX, 7. *πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων.* *magistro*, te, parente.

213. 214. Quemadmodum Aiax Telamonius et Achilles parentes suos virtute, ita te filii tui avaritia omnibusque sceleribus vincent.

215 sqq. Salse et haec dicta: Ignosce puerulis, si tibi nondum pares fuerint sceleribus; exspecta dum adoleverint, videbisque, iniquitatem eorum cum annis crevisse. *nondum inplevere medullas maturae mala nequitiae*, summa nequitia, qualis est parentum, nondum satis alte in teneros penetravit animos, et tamquam venis medullisque infixa haeret.

217. *mucronem longi cultri*, novaculam, barbae tondendae causa, *admittere*, h. e. adolescere.

218. *periuria vendet summa exigua*, parvi quaestus commodique causa peierabit.

219. Iurantes precantesque *tangebant aram*, (cf. III, 145. XIII, 89. Virg. Aen. IV, 219. XII, 201. Liv. XXI, 1. et ad Sil. III, 82.) vel *pedes*, genua et simulacra deorum, ut ap. Suet. Tib. 27. et Ovid. Met. XIII, 585. *Cereris* pro quocumque numine, et quidem sanctissimo.

220. *Elatam*, mortuam ac sepultam. Verbum funerale, ut ap. Prop. IV, 7, 7. al. Cf. sup. ad I, 72. *Mortifera cum dote*, magna, et hinc causa mortis. Verba *limina subit* Grangaeus referebat ad antiquum morem, quo nupta aedes sponsi ita ingrediebatur, ut limen non tangeret.[43] *premetur*, subfocabitur. *qui-*

42 Cf. Ernesti clav. Cic. 10, 4. et Doering ad Catull.
43 v. Burm. ad Ovid. Am. I, LXI, 166.

bus, quam *scelestis!* nisi malis post *digitis* signum interrog. ponere, ut sensus sit: quibusnam aliis quam mariti sui, qui tuus est filius? Alii de digitis aconito infectis adcipiunt, coll. Plin. XXVII, 2. *Constat omnium venenorum ocyssimum esse aconitum, et tactis quoque genitalibus feminini sexus animalium eodem die inferre mortem. Hoc fuit venenum, quo interemtas dormientes a Calpurnio Bestia uxores M. Caecilius adcusator obiecit: hinc illa atrox peroratio eius in digitum.*

223. Caede sibi facilius divitias parabit, quam aerumnis *terra marique* exantlandis.

224. Magnum scelus, quod quaestuosum est, caedes, facili negotio perpetratur.

227—232. Quicumque pueros opum amore et cupiditate inbuit, et eosdem *laevo monitu*, perversis infaustisque praeceptis, *avaros producit*, format, efficit, (v. ad VI, 241.) is similis est aurigae, qui *curriculo* equis, *dat libertatem et totas effundit habenas*, h. e. is filiis *dat libertatem* inmoderatam, vel quodvis scelus audendi, is in effrenatas eos cupiditates et quaevis scelera pronos faciet, frustraque deinde a cursu quasi et impetu, quo in flagitia feruntur, illos revocare conabitur, ut auriga, qui equis in circo currentibus habenas ita remittit, ut si cursum deinde velit inhibere, non possit. Comparatio aptissima venustissimaque. Cf. Virg. Ge. I, 512 sqq. De v. 229 v. Var. Lect. *totas effundit habenas*, ut ap. Virg. Aen. V, 818. XII, 499. al. *Curriculo*, equis, ut *currus* ap. Virg. Aen. XII, 287. et Ge. I, 514. ἅρματα πεισιχάλινα dixit Pind. Pyth. II, 21. *quem* graece et docte pro *quod*, sc. curriculum, quoniam, si sensum respexeris, ad equum, h. e. filium, spectat. Cf. inf. ad v. 240. *te*, auriga, h. e. patre et auctore, s. doctore. *metis relictis*, equis indomitis adeo ruentibus, ut metas cursu praetereant, nec circum eas flecti se patiantur. Similiter animus in avaritiam praeceps fines et modum transit.

233 sqq. Poeta vere et naturae hominum convenienter philosophatur. *Nemo satis esse credit*, sufficere putat, satis habet, *indulgent sibi latius ipsi*, filii, non contenti modo finibusque, a patre definitis, eos transeunt. *latius*, cf. Bentl. ad Hor. Sat. II, 2, 113.

235 sqq. Quum stultum esse dicis, qui aliis bene faciat; doces filium, quocumque modo divitias sibi parare. *paupertatem levare et attollere*, ut contra, *paupertate*, vel fame, inopia cett. *premi*, *urgeri*, *gravari* dicimur, metaph. ab onere petita. *circumscribere*, decipere, fraudare. Cf. sup. ad X, 222.

239. *Deciorum*, patris, filii et nepotis, qui bello Latino, Gallico et Tarentino pro patria se devoverunt. v. Cic. Tusc. Qu. I, 37. et Fin. II, 19. qui aliis locis de patre tantum et filio id memorat, ut Liv. VIII, 9. et X, 28.

240. *Menoeceus*, Creontis, Thebani regis, filius Marti se inmolavit, ut secundum Tiresiae vaticinium cives sui victoriam reportarent. v. Eurip. Phoeniss. v. 841 sq. Stat. Theb. X, 589 sq. 751 sqq. Pausan. IX, 25. Apollod. III, 6, 7. Cic. Tusc. Qu. I, 48. *si Graecia vera*, veridica, verax est,[44] h. e. si Graecorum scriptores vera nobis tradidere, (*quidquid Graecia mendax audet in historia* sup. X, 174. 175.) nec potius hoc commenti sunt, ut alia, quae de Thebis earumque origine fabulose narrant. Haec ut rideret poeta, adiunxit vs. 241 — 243. qui tamen h. l., ubi a comparatione tantum occasio eorum scribendorum petita est, neque ipsi ad caput rei illustrandum quidquam faciunt, parum opportuni sunt, et intempestivam produnt artis doctrinaeque ostentandae cupiditatem.[45] Historia autem originis Thebarum vel tironibus nota ex Ovid. Met. III, 1 — 130. et forte ex

44 v. Longol. ad Plin. Ep. II, 9. 4. Impp. Ovid. Her. XVI, 123. et Met. X, 209.

45 Non enim crediderim, (quae Bahrdti sententia erat) horum versuum addendorum consilium eo spectare, ut iis adumbretur summa vis educationis pravorumque exemplorum et praeceptorum, quae in teneros puero-

etymol. vocc. γηγενεις et Σπαρτοι orta est.[46] *legiones* pro multitudine virorum armatorum. Res de industria amplificatur, risus captandi causa. *quorum* graece et docte dicitur, pro *quarum* scil. Thebarum, respectu ad incolas urbis et nobilius genus habito, ut *quem* sup. v. 231.[47]

243. Tam horrido modo tantoque impetu inter se armis decertarunt, ut putares, una cum iis natum fuisse *tubicinem*, qui ad pugnam eos excitaret. Ex his etiam verbis, ut sup. v. 240 ex voc. *legiones*, manifestum est, poetam ridere voluisse mendacia Graecorum.

244. *ignem*, insatiabilem avaritiam, quae etiam *ardens* dicitur Cic. Fin. III, 11. *scintillas*, semina et originem.

246. 247. Filius etiam te ipsum, patrem et praeceptorem, interficiet, ut leo nonnumquam magistrum suum, a quo enutritur, in *cavea*, ferarum receptaculo vel theatro, dilacerat. Poetam h. l. respicere historiam sui temporis putant, coll. Martial. de Spectac. epigr. 12. Particula autem comparationis omissa, ut sup. v. 229 sq. et passim, v. c. Horat. Epist. I, 2, 34. 42. 3, 19. al. *leo alumnus*, v. Heins. ad Ovid. Met. IV, 421.

248 sq. *Filius ante diem patrios inquirit in annos*, Ovid. Met. I, 148. Hosce annos filius e *genesi* computabit, vel *Mathematicos* ea de re consulet, et si hi vitam nimis longam tibi promiserint, eam tibi veneno eripiet, ut tuis divitiis ocius potiatur. v. sup. ad III, 43. 44. et VI, 553 sqq. *Sed grave* est filio tuo, *exspectare tardas colus*, mortem, nimis tarde ad te ad-

[46] v. Heyne ad Apollod. p. 554. et Herman. Mythol. Lyric. T. II. p. 239. 240.

[47] Cf. Drakenb. et nos ad Sil. V, 495. et X, 506. Brunk. ad Sophocl. Aiac. 760. Koeppen ad Hom. Il. β, 278. Gronov. Obss. I, 16. ad Liv. I, 59. XXIX, 12. et ad Sen. Herc. fur. 1157.

...rum animos sine ullo impedimento alte descendant, ut dentes draconis in sulcos Cadmi. Quae ratio quam longe petita sit, vel me non monente intelligitur.

ventantem. *colus*, vitae *ſtamina;* quae fuſis ſuis Parcae ducunt. *tardas colus*, ut *nimium ſtamen* ſup. X, 252. *ſtamine* Parcarum *nondum abrupto*, ante naturalem vitae modum.

251. *ſenectus cervina*, ſumma. De longa cervorum vita v. Ariſtot. H. A. IX, 6. et Plin. VIII, 32. ſ. 50. extr.

252. *Archigenen quaere*, h. l. medicum. Cf. ſup. ad VI, 46. et de *Archigene* ad VI, 236. *quod Mithridates compoſuit*, antidotum, de quo v. ſup. ad VI, 661.

253. 254. *Si vis* auctumnum et ver aliud videre, h. e. vel annum vivere. *medicamen* Mithridaticum, antidotum, alexipharmacon. *et pater et rex*, non minus pater, quam rex; quoniam his temporibus patri a liberis non minus metuendum eſt, quam tyranno a civibus.

256 ſqq. Maiorem voluptatem, quam quae ex *theatris*, h. e. ludis ſcenicis capitur, (quibus Romani maxime delectabantur) promitto tibi, ſi conſideraveris labores et pericula, quae ſubit avarus, ut omni modo rem augeat. *Praetoris pulpita*, ludi ſcenici, a praetore dati. *Pulpitum*, λογεῖον, cathedra, ſubgeſtus in proſcenio ſ. theatro, ubi hiſtriones recitabant. *lauti*, elegantis, divitis, vel potius magni et dignitate conſpicui; niſi malis, qui laute, ſplendido adparatu ludos facit, vel iis in ſella curuli et praetexta ſ. toga picta, veſte triumphali, praeeſt. Cf. ſup. X, 36 ſq. et XI, 192. Ita Praetores viam ſibi ad conſulatum, ut Aediles curules ad ſummos honores muniebant.

258. *quanto conſtent*, tamquam pretio, quo emta ſint et parata. Sic *morte conſtare* dixit Caeſ. B. G. VII, 19.

260. *Fiſcus*, corbis ſpartea ſ. viminea, in quam pecunia condebatur, vel ipſa pecunia. *ad vigilem Caſtora ponendi nummi;* nam non modo foedera, pactiones et teſtamenta, ſed pecuniae etiam deponebantur in

templis, quae tuta erant religione deorum et potiſſimum excubiis militum, unde *vigil Caſtor* h. l. dicitur. [48]

261. Ex quo fures in foro Martis, h. e. in foro Auguſti, quod aede Martis Vltoris ornatum erat, [49] nummularios diripuere, et ipſi quoque Marti inſignia ſua abstulere, BRIT. Ex quo in templo Martis compilatae fuerunt arcae, ipſiusque Dei galea furto ſubrepta, FARN. coll. Martial. VI, 72. et Antholog. II, 25. de Eutychida, quae loca parum ad rem faciunt. Cf. ſup. ad X, 25. Poeta forte ad ſui temporis hiſtoriam, nobis ignotam, reſpicit; et hac occaſione, ut paſſim, ridet infirmam divini numinis potentiam, et quidem h. l. (ut ſup. II, 130 ſqq.) *Martis*, qui ne *res* quidem *ſuas*, ſua ipſius inſignia, ſervarit, nedum res hominum, ſibi, tamquam patri ac tutori Romanae gentis, in cuſtodiam concreditas. Rigaltius in Diſſ. de Sat. Iuven. ſuſpicabatur, deriſo Marte, qui falſo *Vltor* dicatur, non modo vanitatem fabulae perſtringi, ſed etiam ignaviae adcuſari Romanos, qui nihil amplius armis quaerant, et olim etiam quaeſita ſibi eripi turpiter patiantur.

262 ſqq. *Licet relinquas*, relinquere, ſpernere poteris, *omnia aulaea Florae* cet., h. e. cuncta ludorum genera, ex quibus non tantum percipies voluptatis, quantum ex avari laboribus; niſi malis: quamvis vel omnes ludos relinquas, nihil cures, non magna carebis voluptate, modo reſpexeris varia negotia, labores, navigationes, peregrinationes, incommoda et pericula, quae avarus ſubit, ut rem familiarem amplificet opibusque adfluat; tanto tibi iucundius haec, quam ludi illi, ſpecta-

48 Cf. Lipſ. ad Tac. Ann. I, 8. Britannicus *ad Caſtora* interpretabatur: apud menſarios in foro, ubi erat aedes Caſtoris. v. Liv. II, 20. 42. Suet. Caeſ. 10. et Dionyſ. Halic. VI. pag. 351. Plathneri nota eſt haec: Ad Caſtoris aedem iam Ciceronis temporibus negotiabantur nummularii vel feneratores, et in ea pecuniae deponebantur." Cf. Cic. Verr. I, 49. et pro Quint. 4.

49 v. Suet. Aug. 21. et 29. Ovid. Faſt. V, 549 ſqq. et Dio Caſſ. LIV, 7. et 8. ubi cf. Reimar. §. 85.

[illegible] in versu [illegible] vera [illegible] unde [illegible] 283 — [illegible] II, 10, 8. [illegible] Ep. [illegible] Cerealibus sc. sacris [illegible] Liv. XXX, 39. [illegible] ludis magnis. v. Liv. XXIX, [illegible] XXXIV, 54. Ovid. Fast. IV, [illegible] sqq.

[illegible] conveniunt loca, quae Grang. [illegible] *Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert:* [illegible] *humanae vitae mimus, qui suas partes* [illegible] *agimus, adsignat;* cf. [illegible] Gr. Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος, καὶ παίγνιον [illegible] Τὴν σπουδὴν μεταθείς, ἢ φέρε τὰς ὀδύνας.

263 — 264. Quam vecors sit avarorum [illegible] comparatione eorum cum aliis hominibus [illegible] minus quidem audaces sunt, sed [illegible] non ut opibus adfluant: unde temeritas [illegible] habet excusationem. Simili comparatione [illegible] utitur inf. XV, 93 sqq. *Petaurum*, [illegible] asser s. tabula parieti adfixa, ad quam se gallinae volatu recipiunt, ut pernoctent; hinc machina in altum suspensa, in quam, gallinarum instar, quasi volatu se ferebant petauristae, *οἱ πρὸς ἀέρα* vel *πρὸς χώρας πέτα*[illegible]. Ita Grang. qui etiam monet, a Mercuriali et Lipsio petaurum explicari de machina lignea, nostris oscillis simili, qua homines rotis in aërem iactarentur, a Scalig. autem ad loc. class. Manil. V, 433 sqq. de rota, in sublimi posita, et a duobus versata, altero superne, altero inferne nitente, ita ut alternis deiecti nunc penderent, nunc recte sederent. Variae tamen petauristarum artes fuisse videntur. Cf. Petron. c. 47. 53. et 60. it. fragm. 13. Martial. II, 86. XI, 22. et Fest.

266. Innuitur funambulus, σχοινοβάτης et νευροβάτης.[50]

267 sqq. Tu multo maiorem risus voluptatisque materiam praebes, qui non victus, sed lucri quaerendi causa semper navigas et negotiaris, nulla periculi ratione habita. *Corycia,* Cretensi; epith. orn. petitum a mercatura, quam olim Cretenses potissimum faciebant; quo etiam sequentia spectant.[51] *Coryeus* s. *Corycum* urbs et mons Cretae.[52]

268. *tollendus* cum nave, intumescentibus fluctibus: pro vocat. *tollende.* *Perditus,* miserrimus, omni saepe ratione ac spe destitutus. *facci olentis,* croci opobalsami, GRANG. opobalsami, aut malobathri, foetidae mercis, ut ex sententia tali, *tu foetide,* SCHOL.

270. *antiquae Cretae,* post hominum memoriam iam habitatae, adeoque fama nominis sui notissimae. Quemadmodum enim hominum, quae vulgo dicitur, nobilitas ex antiquitate generis aestimari solet; ita et antiqua origo saepe a poetis in magna vel urbium vel terrarum laude ponitur.[53] *Passum,* vinum, quod ex uvis passis, h. e. ad solem expansis et arefactis,[54] praeter alios conficiebant Cretenses, de quo v. Plin. XIV, 9. et Martial. XIII, 106. *lagenas,* vino passo repletas. *municipes Iovis,* Creticas, eiusdem quasi patriae cum Iove, qui in Creta nutritus dicitur. Sic *municipes siluri* sup. IV, 33. ubi v. not. *testa municeps Sibyllae,* h. e. Cu-

50 de cuius arte v. Burm. Anthol. lat. III. ep. 179. Wernsdorf. Poet. lat. min. T. VI. p. 569. 570. Prudent. Hamartig. v. 368 sqq. Niceph. Gregor. hist. Byzant. VIII, 10. p. 214. sqq. ed. Paris. 1702. Firmic. VIII, 17. Manil. V, 650 sq.

51 Cf. Iani ad Horat. Od. I, 1, 13. et 35, 7.

52 Britannicus et alii epitheton referunt ad Corycum, Ciliciae prom. et oppidum, ut navis designetur errabunda et propemodum praedatoria, quum avarus contemto omni periculo huc et illuc navigando lucra sectetur, quo more errent Cilices, piratae saevissimi. Sed in vss. sqq. de Creta inf. agitur.

53 Cf. Heyne ad Virg. Aen. I, 12. 375. et 531.

54 v. Intpp. Virg. Ge. II, 93.

mana, ap. Martial. XIV, 114, 2. et *lacernae Cadmi municipes*, h. e. Tyriae, ibid. X, 87, 10. Grangaeus monet, hanc loquendi formulam depromtam esse ex Aristoph. Acharn. Ὁ λάρκος δημότης ὅδ' ἐστιν ἐμός.

271 sqq. Funambulus arte sua periculosa non nisi victum sibi et vestitum parat, avarus autem non minore vitae discrimine divitias, quibus carere possit. *ancipiti figens vestigia planta*, incerto gradu per funem incedens. *brumam cavet*, frigus arcet. *tu temerarius es*, temere periculis te vitamque tuam obiicis.

276. *trabibus*, navibus. *Plus hominum est iam in pelago*, quam in terra; tanta est hominum avaritia et lucri cupido. Omnia in maius extolluntur, et nihil omittitur, quod ad avaritiam ἐναργῶς adumbrandam valere possit. Eo etiam spectat v. 277. *classis* pro multitudine navium.

278 sqq. Naves non Orientem modo, sed Occidentem quoque extremum petent. Cf. Horat. Epist. I, 1, 45. 46. *Carpathium aequor*, a Carpatho ins. (nunc *Scarpanto*) inter Rhodum sita et Cretam, dictum, et cum delectu positum, quoniam et periculosum est, et transeundum iis, qui Bithyniam petunt, quo frequenter commeabant mercatores Romani. [55] *Gaetula aequora*, Libyca. Libya s. Africa horreum Rom. populi. *Calpe*, Hispaniae Baeticae promont. *(Gibraltar) ad gurgitem* h. e. fretum *Herculeum* s. Gaditanum, *(die Strasse)* in quod sol mergitur. [56] Solem vero, undis se mergentem, instar candentis ferri, aqua tincti, *stridorem* sonitumque edere, poetae passim fingunt, idemque olim et Iberi, et philosophi, v. c. Epicurus et Posidonius, credebant. [57]

55 Cf. Iani ad Horat. Od. I, 35, 7. 8. et III, 7, 3.

56 Cf. ad Sil. I, 141 sq. 209 sq. *(Flammiferum condunt fumanti gurgite currum* cet.) III, 399. et VI, 1 sq.

57 v. Cleomed. II, 1. Burm. ad Valer. Fl. II, 36. 37. Barth. ad Stat. Silv. II, 7, 27. et Theb. I, 158.

281 sq. Sarcasmi vim facile senties. *folle tenso* et *aluta tumida*, βαλαντίῳ, sacco argenti pleno. Cf. sup. ad VII, 192. et XIII, 61. *Oceani monstra*, marinae belluae, quae summum maris petunt tempestate inminente. [58] *iuvenes marinos*, Tritonas et Nereidas. [59]

284 sqq. Varia sunt insaniae et furoris genera, inter quae avaritia etiam et potissimum referenda. Cf. Horat. Sat. II, 3, 77 sqq. *ille* Orestes, a Furiis, μητροκτονίας ultricibus, *vultu* terribili, et *igni*, facibus, *terretur in manibus sororis* Electrae, quae fratrem, furore correptum et querentem, Ὦ Φοῖβ' ἀποκτενοῦσί μ' αἱ κυνώπιδες Γοργῶπες, ἐνέρων ἱέρειαι, δειναὶ θεαί, consolatura dicebat, Οὔ τοι μεθήσω, χεῖρα δ' ἐμπλέξασ' ἐμὴν, Σχήσω σε πηδᾶν δυςτυχῆ πηδήματα, sed duris his verbis repellebatur, Μέθες, μί' οὖσα τῶν ἐμῶν Ἐριννύων, Μέσον μ' ὀχμάζεις, ὡς βάλῃς εἰς Τάρταρον. Ita Eurip. Orest. v. 260 sqq. qui locus Iuvenalis, opinor, animo obversabatur. *Eumenides*, Εὐμενίδες eaedem deae, quae antiquioribus poetis Ἐριννύες dicebantur. [60]

286. *Hic*, Aiax, Telamonis f. qui armis Achillis ab Agamemnone aliisque Graecorum ducibus Vlyssi adiudicatis, in insaniam incidit, et quum flagris in *boves* pecudesque saeviret tresque arietes iugulasset, Atridas et Vlyssem a se *percussos* occisosque esse existimabat. Cf. ad VII, 115. et X, 84. *mugire*, bovem esse. *Ithacum*, Ithacium s. Ithacensem, (ut X, 257. et XV, 26.) Vlyssem, ἁπλοῦν et ἐθνικὸν ἀντὶ κτητικοῦ, simplex pro possessivo, ut *Dardanus*, *Itala tellus*, *equus* s. *exercitus Astur*, *populus Phaeax*, (inf. XV, 23.) *Maeotis ara* et *Memphitis terra*, (inf. XV, 115. 122.) Δελφὶς ἄκρα s. πέτρα, Κελτὸς Ἄρης, Θεσσαλὸς λεὼς et similia. [61]

58 Cf. Iani ad Horat. Od. I, 3, 18.

59 v. Harduin. ad Plin. IX, 5. et Scalig. Comm. ad Aristot. H. A. II. p. 232 sqq.

60 Cf. Herman. Mythol. T. II. p. 491. 492.

61 v. Drakenb. et nos ad Sil. I, 14. 252. XVI, 180.

287 sqq. Quamquam avarus et mercator, qui divitiis inhiat, et lucri studio tot periculis se committit, non, ut furiosi solent, vestes suas lacerat, tamen insanit et propterea *curatoris eget a Praetore dati*, ut utar verbis Horat. Epist. I, 1, 102. Cf. eiusd. Horat. Sat. II, 3, 217. 218.

289. *tabula* ille (propr. navis) *distinguitur*, separatur, disiungitur ab *unda*. v. sup. ad XII, 57—59.

291. *Argentum concisum in titulos faciesque minutas*, concisum in argenteolos signatumque titulis et imaginibus parvis Principum, vel pecudis, Iani gemini, Victoriae, navis, bigarum, quadrigarum. [62]

292 sq. Mercator lucri cupidus nil curat tempestatem. *solvite funem*, ut ap. Virg. Aen. V, 773, ubi v. Heyne.

294. *fascia nigra*, nubes atra, quae longo per coelum tractu fertur.

295. *Aestivum tonat*, ut aestate fieri solet ob calorem.

296. *cadet*, peribit.

297. En graphicam avari descriptionem! Tabulam dextra, *zonam* vero (in qua Romani vel peregrinantes vel negotiantes pecuniam habebant, de quo v. Liv. XXXIII, 29. Gell. XV, 12. Horat. Epist. II, 2, 40. Suet. Vitell. 16.) non *laeva* tantum manu, sed *morsu* quoque, h. e. dentibus, tenet. Henninii nota est haec: „Mirifica acrimonia exagitat Iuvenalis vesanam avari cupidinem, qui vel fluctibus *obrutus zonam laeva* et *morsu teneat*, quasi perditurus eam naufragio, si corpori maneret circumdata; malitque subfocari, perplexa scil. manu *laeva* et hiante ore per *morsum*, quam ut expedita iactura redimeret vitam natando."

299. *Tagus* et *Pactolus*, auriferi fluvii Hispaniae et Lydiae. *rutila*, aurea.

62 Cf. Plin. XXXIII, 3. Scalig. ad Caton. p. 69. Freheri Parerg. I, 14.

501. 502. Qui naufragio olim vel alio insigni periculo evaserant, funestos, quos tulerant, casus, ne toties eos stipem colligentes narrare cogerentur, et quoniam mentem magis adficiunt, quae oculis, quam quae auribus percipimus, pingere et scribere solebant in tabulis, quas humeris primum ferebant, et deinde una cum vestimentis, quae servaverant, tamquam ἀναθήματα, in templo Neptuni, vel Isidis et Aesculapii, suspendebant. Cf. sup. XII, 27. 28.[63] *picta tempestate*, pictura tempestatis et naufragii, *se tuetur*, vitam sustentat.

303. 304. Cf. Horat. Sat. I, 1, 76 sqq. et sup. v. 135.

305. *Hamae* instrumenta ad incendia compescenda hauriendamque aquam, vel vasa aquae acetique plena, quibus utebantur Vigiles, quorum cohortes septem (unde h. l. *cohortem servorum*, quod praeterea ad luxuriam Romanorum spectat, et servorum, qui a ditioribus alebantur, multitudinem) incendiis coercendis Augustus instituerat. Vetus Schol. „Per translationem disciplinae militaris Sparteolorum Romae, quorum cohortes in tutelam urbis cum hamis et cum aqua vigilias curare consuerunt vicibus.“ Vasa autem illa non a Vigilibus incendii exstinguendi causa quavis nocte circumlata videntur, quae Brissonii (Antiq. select. II, 8.) aliorumque sententia est, sed disposita in publicis privatisque aedibus, inpr. locupletiorum, qui in earum propatulo secundum Neronis edictum (v. Tac. Ann. XV, 43.) *custodes* (nocturnam servorum custodiam) *et subsidia reprimendis ignibus habebant.*[64] *Hami* piscium ab h. l. alieni, ob sensum ac metrum.

63 Strab. VIII. p. 360. Heyne ad Tibull. I, 3, 27. Iani ad Horat. Od. I, 5, 13 sqq. et Casaub. ad Pers. I, 89. Grangaeus ad h. l. adnotat, eos, qui depictam non habuerint tabulam, *truncum* gestasse fasciis involutum, fortunamque suam narrasse, quo refert obscura verba Martial. XII, 57. *Nec fasciato naufragus loquax trunco.*

64 Cf. Colum. X, 387. Intpp. Plin. Ep. X, 42. Casaub. ad Hist. Aug. p. 497. Wower. ad Apollinar. p. 144. Tit. Digest. de off. Praef. vig. Lips. ad Tac.

306. *Licinus* forte idem, ad quem poeta potissimum respexit sup. I, 109. ubi haec est vet. Schol. nota: „*Licinius* ex Germania puer captus, tantae industriae fuit, ut reliquias cibariorum inter conservos feneraret, et cui quid credidisset, quasi poterat chirographo pugillaribus subnotaret: quos quum in expeditione quadam transiturus flumen in vestimentis recondidisset, C. Iulio Caesari quondam deneganti ei pugillaribus quidquam adnotatum, barbarus lugens eos obtulit. Statim ad dispensationem admissus, non multo post manumissus est. Dein curationi Galliarum ab Augusto praepositus eas spoliavit; et quum flagraret invidia, basilicam sub nomine C. Iulii Caesaris aedificavit. Decessit sub Tiberio, proinde dives, quod Cassii opes etiam exhausisset, et dictus est habuisse nummos, quantum milvi volant." Cf. Pers. II, 36. (ubi v. Schol. et Casaub. qui tamen ibi agi putabat de Licinio Stolone, ob possessa agri mille iugera damnato) Senec. Ep. 119. et 120. *(Licinum divitiis, Apicium cenis, Maecenatem deliciis provocant)* Dio Cass. LIV. Suet. Aug. c. 67. Sidon. Epist. V, 7. *adtonitus* δεινῶς pro anxius et sollicitus. *Electro*, poculis et vasis ex electro. Cf. sup. ad V, 38. et Heyne ad Virg. Aen. VIII, 402. *signis*, statuis, vel potius simulacris. *Columna Phrygia*, ex marmore Phrygio, inpr. Synnadico, (nam Synnas s. Synnada urbs Phrygiae maioris, marmore nobilis) ut ap. Tibull. III, 3, 13. ubi v. Heyne et Broekhus. Cf. sup. ad VII, 182. [65] *ebore et testudine*, supellectile iis ornata, vel ex iis facta. Cf. XI, 94 sq. et 123.

308 sqq. Divite illo Licino s. Licinio, qui quavis nocte incendium domus metuebat, multo felicior Diogenes ille Cynicus, qui paucis contentus erat divitiasque spernebat. Huius domus non ardebit; nam dolium, quod

Hist. III, 64. et, inpr. Heubach Comm. de politia Roman. Goett. 1791. §. 46—51.

65 Heins. ad Ovid. Fast. III, 529. Plin. XXXV, 1. Holsten. ad Steph. Byz. *columnae Synnades* ap. Capitol. in Gordiano III, 32.

in Metroo ipsique pro domo erat, non ligneum, sed fictile ex terra: quam domum si quis fregerit, vel cras ex argilla et luto fingetur alia, vel eadem conglutinabitur. De illo dolio v. Plin. XXXV, 12. [66] *Cynici nudi*, nam Cynicorum humerus alter nudus erat, pallio in alterum reiecto. [67] *plumba commissa*, h. e. ferruminatione s. plumbatura, μολυβδώσει. [68] *testa*, dolio fictili.

311 sqq. Πολλῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ Φιλοσόφων ἀπηντηκότων αὐτῷ, (Alexandro) καὶ συνηδομένων, ἤλπιζε καὶ Διογένη τὸν Σινωπέα ταυτὸ ποιήσειν, διατρίβοντα περὶ Κόρινθον. ὡς δὲ ἐκεῖνος ἐλάχιστον Ἀλεξάνδρου λόγον ἔχων, ἐν τῷ Κρανείῳ σχολὴν ἦγεν, αὐτὸς ἐπορεύετο πρὸς αὐτόν. ἔτυχε δὲ κατακείμενος ἐν ἡλίῳ, καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθισεν, ἀνθρώπων τοσούτων ἐπερχομένων, καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. ὡς δὲ ἐκεῖνος ἀσπασάμενος καὶ προσειπὼν αὐτὸν ἠρώτησεν εἴ τινος τυγχάνει δεόμενος, Μικρὸν, εἶπεν, ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετάστηθι. πρὸς τοῦτο λέγεται τὸν Ἀλέξανδρον οὕτω διατεθῆναι καὶ θαυμάσαι καταφρονηθέντα τὴν ὑπεροψίαν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρὸς, ὥςτε τῶν περὶ αὐτὸν, ὡς ἀπῄεσαν, διαγελώντων καὶ σκωπτόντων, Ἀλλὰ μὴν ἐγὼ, εἶπεν, εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην, Plut. in vita Alexandri, Opp. T. I. p. 671. Cf. Diog. Laert. lib. VI.

313. Cf. sup. ad X, 168 sq. Cynici honores et divitias spernebant, docentes solam virtutem sufficere ad vitam beatam. *Diogenes, cum Alexandro M. de veritate regni certabundus, baculo vice sceptri gloriabatur*, Apul. Apol. I.

315. 316. Cf. sup. ad X, 365. 366. ubi eadem leguntur verba.

316 sqq. Si quis tamen a me quaerat, quantus rei familiaris modus esse debeat, *edam*, dicam, respondeo cet. Cf. Horat. Sat. I, 1, 73 sqq.

66 Menag. ad Laert. VI. p. 137. et inpr. Sponii Miscell. erud. antiq. ubi ea quoque depicta videbis.

67 v. Salmas. de Pallio p. 396 sq.

68 Cf. Pitisc. ad Curt. IV, 2, 21.

318. *In quantum*, καθ' ὅσον, vel εἰς et ἐς ὅσον, ſ. ἐφ' ὅσον, ut ἐς τί.[69]

319. *Epicurus* honeſtae voluptatis amator, cuius famam, olim magnopere laeſam, hodie alii alio modo et ſucceſſu defenderunt, Athenis in *horto* docere ſolebat, et olere, polenta atque aqua contentus, ipſo Iove felicior ſibi videbatur. Cf. ſup. XIII, 123.[70] *Socratici penates*, frugalis Socratis domus et ſecta. *ante* Epicurum.

321. *Sapientia*, philoſophia. *dicit*, docet ac praecipit.

322—331. Haec cum indignatione et ſarcasmo disputantur ac ſuadentur. *Videor acribus exemplis te claudere*, avaritiam et cupiditates tuas nimis anguſtis frugalitatis terminis circumſcribere: exempla Diogenis, Epicuri et Socratis, quae tibi commendavi, vereor, ne nimis *acria*, ſevera et rigida ſint. Quod ſi ergo haec philoſophorum frugalitas auſteritasque tibi displicuerit; *de moribus noſtris*, Romanorum huius aevi, *miſce*, admiſce, adiunge illi auſteritati *aliquid*, non multum, ita ut modicis contentus ſis opibus, non inmenſas, ut illi, quaeras.

323—326. Cf. ſimil. loc. Perſ. VI, 78 ſqq. ibique Caſaub. *effice ſummam, quam lex Othonis dignatur bis ſeptem ordinibus*, para tibi cenſum equeſtrem, quadringenta ſeſtertia, quae ut habeat, qui in quatuordecim ordinibus ſ. gradibus (orcheſtrae, in qua ſenatores ſedebant, proximis) ſedere cupit, ſancitum eſt lege Roſcia theatrali, lata a L. Roſcio Othone Trib. pl. a. V. C. DCLXXXVI. Cf. ſup. I, 106. II, 117. III, 154—9. V, 132.[71] Docte autem et εἰρωνικῶς *lex* dicitur *dignari*

69 ap. Anacr. III, 25. ubi v. Baxt. Cf. Plin. Ep. X, 75. Vellei. I, 9. Ovid. Met. XI, 7.

70 Paſſerat. ad Prop. III, 21, (al. 20.) 26. Barth. Adv. XX, 20. Bernart. ad Stat. Silv. I, 3, 94. Scalig. ad Virg. Cir. v. 3. Io. Schrader. Emendatt. p. 31 ſq. Sen. Ep. 21. Plin. XIX, 4. et Diog. Laert. in vita Epicuri.

71 Plin. XXXII, 2. Erneſti clav. Cic. in ind. leg. p. 35. Ruhnken. ad Vellei. II, 32. Torrent. ad Suet. Ner. 11. et Domit. 8.

summam bis septem ordinibus, h. e. equestri loco et ordine: nam lege illa proprie quidem non summa, sed qui eam possidet, hoc ordine et honore dignus censebatur; at dignitas haec magis ex pecunia pendebat, quam ex homine eiusque moribus virtutibusque: quo etiam spectat sarcasmus sup. III, 154—159.

325—329. Si *haec quoque summa* tibi non sufficit, *sume duos Equites*, h. e. para tibi censum duorum Equitum, et si id nondum satis tibi videtur, trium: sed hoc tibi persuadeas velim, cupiditates avarorum numquam satiari, nec ullis terminis contineri posse. Simillimus locus finisque satirae est ap. Pers. VI, 75—80. ubi cf. Causab. *Haec quoque* summa *si rugam trahit extenditque labellum*, ut contra *iam redit in rugam*, h. e. multiplicatur, πολλαπλασιάζεται, ap. Pers. VI, 79. ubi Casaub. verba nostra interpretatur ita: si summa nondum tendit neque explet marsupium, sed adhuc hians et laxum est os illius. Metaphoram putat desumtam esse a vestibus, quarum sit proprium *rugare*; ut Britann. a sacco, qui, quum plenus non sit, rugam trahat. Vetus autem Schol. et plerique intpp. sensum verborum ita expediunt: *si haec quoque summa rugas* in fronte tua contrahit, h. e. te tristem facit, adeoque tibi displicet, non satis magna videtur. Illud adridere potest, quoniam tum v. 327 metaphora, a veste petita, continuatur. Hoc vero praeferendum videtur, quia subiungitur *extenditque labellum*, quo non minus aegritudo et mens parum contenta adumbratur; unde Farnab. non male exponit h. l. „si haec quoque summa te cogit, quod Angli dicunt, *to bend the brow, and hang the lip.*" Britann. tamen hoc sumtum existimabat ab iis, qui tamquam famelici labra oris extendant ad cibum capiendum. *tertia quadringenta*, tres census equestres, h. e. censum senatorium. [72]

72 v. Dodwelli verba sup. ad VII, 188 sqq. adscripta.

327 sqq. Si nondum satiavi cupiditatem tuam, h. e. si ea ne sic quidem satiatur, sed si pluribus inhias, plura concupiscis: nec Croesi, nec regum Persarum, nec Narcissi opes *sufficient animo* tuo, h. e. avidam mentem tuam explebunt. Poeta toto h. l. cum indignatione loquitur. *Persarum* ac Parthorum reges et olim et tum temporis potentissimi erant iidemque ditissimi.[73]

330. Claudius Imp. libertorum praecipue suspexit Posiden, Felicem, Harpocram, Polybium, sed ante omnes *Narcissum*, ab epistolis, et Pallantem, a rationibus, quos, decreto quoque senatus, non praemiis modo ingentibus, sed et quaestoriis praetoriisque ornamentis ornari libenter passus est; tantum praeterea adquirere et rapere, (h. l. *indulsit*, permisit, *omnia* scelera cet.) ut, querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurde sit dictum: *abundaturum, si a duobus libertis in consortium reciperetur.* Haec sunt verba Suet. Claud. c. 28. quae commentarii loco adscripsi. - *uxorem*, Messallinam, quae propter adulterium et nuptias cum Silio, aliaque flagitia, auctore potissimum Narcisso, occisa est, inscio et invito Claudio, qui veniam ei daturus erat, nisi libertus ille caedem festinasset. Res nota ex Suet. Claud. 26. 29. 39. et inpr. Tac. Ann. XI, 12. 26—38.

73 Cf. Iani ad Horat. Od. II, 2, 17 sqq. et III, 9, 4.

IN SATIRAM XV.

ARGVMENTVM.

In hac Satira, ad Volusium Bithynicum scripta, Iuvenalis gravissime invehitur in religiosam Aegyptiorum dementiam, qui non modo monstra Deorum, animalia et olera, sed etiam alii alia huiusmodi numina colant, et ob hanc religionis diversitatem tanto se invicem odio prosequantur, ut caeco nonnumquam furore instincti eos, qui aliis utantur sacris, devorare non dubitent. (v. 1 — 13.) *Quae ne quis fabulosa esse censeat et similia iis, quae Vlysses Alcinoo super coenam de Laestrygonum Cyclopumque inmanitate et ἀνθρωποφαγίᾳ narraverit,* (13 — 26.) *exemplum memorat efferatissimae huius crudelitatis, quod sua aetas viderit, et refert, finitima oppida, Tentyra et Ombos, antiqua simultate, nullam aliam ob causam, quam quod diversa coluerint numina, ita arsisse, ut nuper Tentyritae cum Ombitis, diem festum agentibus et larga meri potione oneratis, quo facilior victoria esset, iurgio contendendi occasionem inde ceperint, utque rixa primum conviciis ac clamore, deinde percussione capitum vulneribusque, pugnis et lapidibus inflictis, transacta, mox armis sumtis in praelium exarserit, in quo, fugatis Ombitis, unus eorum, qui nimia formidine cursum praecipitans procubuerit, captus a Tentyritis, et non modo in plurima sectus frusta et particulas, ut multis subfice-*

ret, sed crudus etiam ac totus conrosis ossibus tanta aviditate devoratus sit, ut qui ex hostibus novissimi venerint, absumto iam toto corpore, ductis per terram digitis aliquid de sanguine eius gustaverint. (27 — 92.) *Tanta inhumanitate nullum umquam populum saeviisse dicit: non Calaguritanos in Vasconum finibus, qui longa demum obsidione ad diram redacti famem, et ignari adhuc Stoicorum philosophiae, vitam inhonesto modo, humanorum scilicet corporum dapibus, protraxerint;* (93 — 114.) *non Tauros, qui homines tantum inmolaverint Dianae, non etiam comederint;* (115 — 119.) *non Cimbros, nec Britannos, aut Sauromatas et Agathyrsos.* (119 — 128.) *Tum poeta acerbe increpat inimicitiam et odium, quod ferae non nisi in dispar genus, homines autem in se ipsos gerant, quodque prorsus contrarium sit naturae, quae humano generi mollissima dederit corda, et ceteris animalibus*

Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus ut nos
Adfectus petere auxilium et praestare iuberet.

(129 — 174.)

Ex hoc argumento intelligitur, poetae consilium non eo potissimum spectasse, ut religionem vel superstitionem Aegyptiorum derideret, sed ut insigni ostenderet exemplo, diversitate religionis huius populi inexpiabile nonnumquam odium et inauditam inhumanitatem gigni. In ipsa Satira (inpr. in postrema eius parte v. 129 — 174.) magna est orationis vis ac gravitas, rei convenientissima; quae tamen passim, ubi locus est, admixtis facetiis temperatur. De tempore, quo eam scripserit Iuvenalis, v. Comm. ad. v. 27. Minus constat, qua occasione, et quo loco scripta sit. Vetus Schol. „Ad Volusium, inquit, de Aegyptiorum sacris scribit, odio Crispini, qui Aegyptius erat, egens, et modo magister peditum atque equitum factus est.“ Calderinus: „Invehitur in mutua hominum

odia et feritatem, notans scil. Paridem, cuius odio fuerat eiectus, sumta occasione ex re gesta, quam in Aegypto viderat." Lipsius: (Epist. Quaest. IV, 20.) „Iuvenalem exsulasse sub Domitiano, non abnuerim; et, quod in Divaei libro est, in Aegyptum missum etiam, ultro crediderim. Indicare hoc ipse voluit Sat. XV, 45. Ait, *quantum ipse notavi.* Vidit igitur Aegyptum, vel quum inibi exsularet, ut MS. Divaei; vel ut Suidas, quum in vicina esset Pentapoli s. Cyrenaica. (v. Plin. V, 5.) Haec lustratio Aegypti caussam illi praebuit scribendae satirae de inmani superstitione Aegyptiorum. Nisi hoc fuisset, cur non pariter aliquid de Hispanis aut Germanis?" Hinc tamen non pro certo adfirmare ausim, hanc Satiram in Aegypto scriptam esse. Cf. vit. Iuven. per annos digestam pr.

1. *Volusius Bithynicus*, e Bithynia oriundus, amicus Iuvenalis. Alius *Volusius*, malus poeta, notus ex Catullo c. 36. ubi v. Doering. Alii quoque memorantur Tac. Ann. XIII, 30. et XIV, 56. (ad quae loca v. Lips.) III, 30. et XIII, 25. XIV, 46. — *Quis nescit, qualia demens Aegyptus portenta colat;* minus acerbe Cicero Tusc. Qu. V, 27. *Aegyptiorum*, inquit, *morem quis ignorat? quorum inbutae mentes pravitatis erroribus quamvis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent; quorum etiam si inprudentes quidpiam fecerint, poenam nullam recusent.*

2. *Portenta*, quae *monstra Deum* dixit Virg. Aen. VIII, 698. *portentificas animalium figuras* Lactant. de orig. erroris II, 14. *horrificos quos prodigialis cogunt Credere monstra Deos* Prudent. contra Symm. I. *Aegyptia illa, non numina, sed portenta* Minuc. Octav. p. 236. Conf. Lucian. de sacrific. c. 14. 15. ubi haec portenta deorum ridet: ἢν δ' ἐς τὴν Αἴγυπτον ἔλθῃς, τότε δὴ τότε ὄψει πολλὰ τὰ σεμνὰ, καὶ ὡς ἀληθῶς ἄξια τοῦ οὐρανοῦ· κριοπρόσωπον μὲν τὸν Δία, κυνοπρόσωπον

δὲ τὸν βέλτιστον Ἑρμῆν, καὶ τὸν Πᾶνα ὅλον τράγον, καὶ Ἶβιν τινὰ, καὶ κροκόδειλον ἕτερον, καὶ πίθηκον cet. Eadem vero portenta etiam India coluit: neque dementior Aegypti, quam Graeciae et Romae, religio fuit, ob cultum animalium.[1] Ipſa quoque Roma Aegyptiorum ſacra adſcivit: quod notat Lucan. VIII, 832 ſq. Quaedam autem animalia ab omnibus colebantur Aegyptiis, e terreſtribus bos, feles, canis; ex aquatilibus lepidotus, lutra, anguilla cet.; e volatilibus accipiter cet.: alia a quibusdam populis, ut ovis a Saitis et Thebanis, capra et hircus a Mendeſiis, aquila a Thebanis, lupus a Lycopolitanis, hippopotamus a Papremitis cet.[2] Haec religionis diverſitas ſaepe odium, rixas, caedes ac bella peperit;[3] quale fuit odium, idque vetus ac inmortale, et bellum inter *Tentyritas* atque *Ombitas* ortum, quod inſ. v. 33 ſqq. deſcribitur. Simile bellum ſua aetate exſtitiſſe memorat Plut. de Iſ. et Oſir. Opp. T. II. p. 380. Οἱ Ὀξυρυγχῖται καθ' ἡμᾶς, τῶν Κυνοπολιτῶν τὸν ὀξύρυγχον ἰχθὺν ἐσθιόντων, κύνας συλλαβόντες καὶ θύσαντες, ὡς ἱερεῖον κατέφαγον. ἐκ δὲ τούτου καταστάντες εἰς πόλεμον, ἀλλήλους διέθηκαν κακῶς, καὶ ὕστερον ὑπὸ Ῥωμαίων κολαζόμενοι διετέθησαν. Romanis quoque ipſis aliquando ſimili de cauſa, adverſus Aegyptios arma fuiſſe capienda, docet Aelianus hiſt. anim. XI, 26. Cf. Pierius hierogl. XXXI extr. Idem Plutarchus l. c. et Diodor. II, 4. tradunt, priſcos reges, rebellante frequenter populo, Aegyptum diviſiſſe in varias partes, ſingulisque edixiſſe quae ſeparatim colerent animalia, ut inter ſe diſſidentes non

1 De quo eiusque cauſis v. Lucian. de aſtrolog. c. 5 — 7. Cic. N. D. I, 36. Diodor. II, 4. Strab. XVII. Herodot. II, 65 — 76. Iablonski Panth. Aeg. IV, 4. T. II. pag. 200 ſq. et Proleg. pag. 19 — 23 et 83 — 87 (ubi monet, animalia, tam viva quam inanimata, deorum tantum ſymbola fuiſſe). Meiners Grundriſs der Geſch. aller Relig. p. 32 ſqq. ed. ſec. Baumgärtners Geſch. der vier älteſten Gotth. des Orients p. XXIV ſqq.

2 v. Diodor., Strab. et Herodot. ll. ll.

3 cf. Athanaſ. in libro contra gentes.

in Principes conſpirarent. *Crocodilos adorat,* quia et Aegyptum ſecurum praeſtant ab Arabiae Libyaeque latronibus, qui metu horum animalium perterriti Nilum traiiscere non conantur, et Menam regem ab impetu et furore canum defendiſſe dicuntur; quas rationes adfert Diodor. II, 4. „ *Crocodilon adorat pars haec* Aegypti, v. c. praefectura Arſinoitarum, de quo v. Strab. XVII, p. 558. Τοῖσι μὲν δὴ τῶν Αἰγυπτίων ἱροί εἰσι οἱ κροκόδειλοι, τοῖσι δ' οὔ, ἀλλ' ἅτε πολεμίους περιέπουσι. οἱ δὲ περί τε Θήβας καὶ τὴν Μοίριος λίμνην οἰκέοντες, καὶ κάρτα ἥγηνται αὐτοὺς εἶναι ἱρούς· — οἱ δὲ περὶ Ἐλεφαντίνην πόλιν οἰκέοντες, καὶ ἐσθίουσι αὐτοὺς, οὐκ ἡγεόμενοι ἱροὺς εἶναι, Herodot. II, 69. *Gens hominum eſt huic belluae adverſa in ipſo Nilo Tentyritae ab inſula, in qua habitat, adpellata. Menſura eorum parva, ſed praeſentia animi in hoc tantum uſu* (forte *tanto auſu*) *mira. Terribilis haec contra fugientes bellua eſt, fugax contra inſequentes: ſed adverſum ire ſoli hi audent. Quin etiam flumini innatant; dorſoque equitantium modo impoſiti, hiantibus reſupino capite ad morſum, addita in os clava, dextra ac laeva tenentes extrema eius utrimque, ut frenis in terram agunt captivos: ac voce etiam ſola territos, cogunt evomere recentia corpora ad ſepulturam. Itaque uni ei inſulae crocodili non adnatant; olfactuque eius generis hominum, ut Pſyllorum ſerpentes, fugantur,* Plin. VIII, 25. ſ. 38.[4] *Ombitae* contra, qui ad Nomum Thebanum pertinebant; (οἱ δὲ περὶ Θήβας οἰκέοντες τοὺς κροκοδείλους κάρτα ἥγηνται ἱροὺς εἶναι, Herodot. II, 69.) et alii crocodilos religioſis colebant ritibus, et parentes non modo patienter ferebant, liberos ſuos ab illis raptos devorari, ſed honori quoque id ſibi ducebant, ſuperque ea re laetabantur.[5] Hinc bellum inter *Ten-*

4 Cf. eiusd. XXVIII, 3. ſ. 6. Steph. Byz. v. Τεντυρὶς ibique Intpp. Senec. Nat. Quaeſt. IV, 2. Aelian, H. A. X, 21. et 24.

5 v. Aelian. l. l. et Maximi Tyrii Diſſert. XXXIX. pag. 456.

tyritas et *Ombitas* ortum videtur, quod describitur inf. v. 33 sqq. Ab illis praeterea accipitrem cultum, ab his vero in eorum odium crucifixum esse, tradit Aelianus. Ex his vero, quae modo dixi, intelligitur, non opus esse crocodilorum cultum referre ad unam tantum eorum speciem, quae parva ac terrestris sit, nec hominem laedat, quaeque σοῦχος s. σοῦχις dicta, et in antris puteisque, ut mansuescerent, a Diospolitis educata sit.[6]

3. *illa*, alia pars, adeoque non tota Aegyptus, quod alii memorant. *pavet*, religiose colit: nam religio saepe dicitur *pavor*, *metus*, *timor*, *formido*, *horror*, *δεισιδαιμονία*, יראה. *Gottesfurcht* cet. quoniam ferarum gentium religio metu magis, quam amore divini numinis continetur. *Ibis* avis ciconiae fere similis et utilissima Aegyptiis, quia ranas, serpentes, bruchos, locustas, aliaque insecta et amphibia innumera, quibus Aegyptus, post inundationem potissimum Nili infestatur, devorat ac delet; unde h. l. *satura serpentibus* dicitur. *Ibes maximam vim serpentium conficiunt, quum sint aves excelsae, cruribus rigidis, corneo proceroque rostro: avertunt pestem ab Aegypto, quum volucres angues ex vastitate Libyae vento Africo invectas interficiunt atque consumunt; ex quo fit, ut illae nec morsu vivae noceant, nec odore mortuae*, Cic. N. D. I, 36.[7]

4. *Cercopithecus* simia caudata, (*Meerkatze*) a κέρκος *cauda* et πίθηκος *simia* sic dicta, nigro capite et pilo asinino, (Plin. VIII, 21. s. 30.) quam vel Thebis, vel in aliis Aegypti oppidis cultam esse, non aliunde, quod sciam, constat. Iuxta Nilum tamen scribit Solinus

6 de qua v. Strab. XVII. pag. 558. Steph. Byzant. v. Διὸς πόλις, Spanhem. de usu et praest. num. Diss. III. p. 149. 150. ed. sec. Iablonski Panth. Aeg. V, 2. T. III. p. 70. 71.

7 Cf. Diodor. II, 4. Mela III, 8. Plin. X, 28. s. 40. et inpr. Herodot. II, 75. 76. nec non Iablonski Panth. Aeg. V, 5. T. III. p. 161 sqq.

multos simios nasci, et cercopithecos adorari in Arabia ad Memnonium, BRITAN. [8]

5. Designantur Thebae Aegyptiae, ubi in templo Serapidis colossus fuit vel saxea *Memnonis effigies*, (e nigro marmore et forma hominis sedentis) quae solis orientis percussa radiis, sonum citharae similem edidisse dicitur. [9] Qui miraculum rei augent, sonum illum, quanto adhuc saeculo p. Ch. n. auditum, dicunt oriente sole laetum, occidente lugubrem fuisse, vel adeo vocem hominis, et quidem canentis, vel clamantis, vel querentis. *Memnon* autem Aegyptius solis orientis symbolum fuit, et nomen eius corruptum, traductumque ad res quoque Troianas ingenio poetarum, qui eum Tithoni et Aurorae filium facere. [10] *chordae magicae*, h. e. statua, quae magica arte sonum vocalem, instar chordarum citharae, edere credebatur. Τὸ ἄγαλμα κάθηταί τε καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν ἀνίσχοντος ἡλίου βοᾷ, καὶ τὸν ἦχον μάλιστα εἰκάσει τις κιθάρας ἢ λύρας ῥαγείσης χορδῆς. Pausan. l. c. *Memnone dimidio*, h. e. in statua, quae non integra est, sed dimidiata; (v. sup. ad III, 219.) quod terrae motui tribuit Strabo l. c. sed Cambysi Pausan. l. l. et vetus Schol. cuius glossa est haec: „Memnonis ex aere statua, citharam tenens, certis horis canebat. Hanc Cambyses rex iussit aperiri, existimans mechanicum aliquod esse, quod intra statuam lateret: nihilominus tamen aperta statua, quae erat ma-

8. Grangaeus *cercopithecum* putat h. l. cynocephalum dici, quod is eiusdem prope formae ac figurae sit, idemque Aegyptiis sacerrimum animal, teste Io. Pierio Hieroglyph. lib. VI.

9 v. Philostr. in Heroic. c. 4. in Icon. I, 7. et in vita Apollon. VI, 3. et 4. Callistrat. Stat. I. p. 891. IX. p. 901. Tzetz. Chil. VI. hist. 64. Plin. XXXVI, 7. s. 11. Tac. Ann. II, 61. Luciani Toxaris c. 27. inpr. Strab. XVII. p. 818. al. 1170. 1171. Pausan. I, 42. Pocockii Description of the East T. I. p. 101. 102. tab. 26. 27. eiusd. Inscr. antt. c. 9. et Iablonski de Memnone p. 58. et 83 — 117.

10 v. Iablonski l. l. et Heyne Exc. XIX. et XXVI. ad Virg. Aen. I. et not. ad Apollod. p. 756. 757.

gice consecrata, horis statutis sonum reddidit. Ideo *dimidio* dixit, id est aperto et diviso." Schol. nondum editus. quem Douza ad Catull. laudavit: „Statua, inquit, Memnonis filii Aurorae ita arte quadam mechanica composita, ut humana voce Regem et Solem salutaret. postea rex Cambyses volens hanc rem cognoscere, partem statuae abscidit, et sic postea Solem tantum, non etiam Regem salutabat: unde *dimidio Memnone* dixit."

6. *Thebe*, Θήβη, Διὸς πόλις, vulgo *Thebae*, et quidem non Boeotiae, vel aliarum regionum urbs sic dicta, (v. sup. ad XIII, 27.) sed antiquissima huius nominis urbs Aegypti, unde h. l. *vetus*. Cf. Diodor. II, 1. Θήβαι Αἰγύπτιαι ἑκατόμπυλοι Hom. Il. IX, 383. *portis centum*, h. e. multis, ut ἑκατόμπολις Κρήτη et al. Cf. Koeppen ad Hom. l. c. et Diodor. I, 45. qui tamen lib. II. c. 1. *portas centum* dixit quorumdam sententia totidem esse templorum ianuas. Alii tot aulas vel domos Principum innui exstimant. v. Mela I, 9. *iacet obruta*, ruderibus s. ruinis; diruta a Cambyse. v. Plin. XXXVI, 9. s. 14, 2. Diodor. II, 1. (qui et regiam sedem inde Memphin tradit translatam esse) et Bochart. Geogr. sacr. p. m. 314 sqq.

7. *Illic caeruleos*, v. Excurs. ad h. l. *piscem fluminis*, Nili, v. c. τὸν λεπιδωτὸν, τὴν ἔγχελυν, τὸν ὀξύρυγχον, τὸν λάτον et al. v. Herodot. II, 72. Strab. XVII. p. 812. Iablonski Panth. Aeg. T. II. p. 87.

8. Notatur ridicula religio hominum, qui canes colant, non vero dominam eorum et venationis deam, Dianam. *Canis* in Aegypto animal sacrum, inpr. Cynopolitis, dedicatumque Anubidi, perpetuo Isidis et Osiridis, h. e. Lunae et Solis, comiti atque custodi, qui symbolice horizontem, sive ortum et occasum solis, designabat, at quasi ianitor coeli et ostiarius erat, qui soli in hemisphaerium nostrum ingredienti ianuam aperiret, eumdemque abeuntem in hemisphaerium inferius emitteret: unde capite etiam canino effingebatur, quia canis olim aedium ianuis, tamquam ostiarius vel custos ac vi-

gil, addebatur, huiusque symbolum erat. Cf. sup. ad VI, 534. Herodot. II, 66. 67. Diodor. II, 4. Plut. de Is. et Osir. Opp. T. II. p. 355. 356. 368. 380. et Iablonski Panth. Aeg. V, 1. T. III. p. 4 — 14. et 35 — 37. Verba *nemo Dianam veneratur* pathice magis, quam vere dicta putant, quod Aegyptii Bubastin coluerint, quae Ἄρτεμις Graecorum seu Romanorum Diana fuerit. Ita certe Bubastin interpretantur Herodot. II, 156. aliique scriptores veteres, quos laudat Iablonski Panth. Aeg. III, 3. T. II. p. 59 sqq. Idem tamen vir doctus bene de h. l. ibid. p. 58. ita disputavit: „Potest hic esse verborum illorum sensus, oppida permulta colere *canem*, Anubim videlicet, in quibus tamen nullus Bubasti vel *Dianae* cultus obserretur. Aut potuit poeta id intelligere de *Diana* Graecorum et Romanorum, montium nemorumque custode, et venatorum praeside, quam sane in *Bubasti* sua (symbolo novilunii) Aegyptii non venerabantur. Forte etiam tempore illo, quo scribebat Iuvenalis, sacra Bubastia, olim Aegyptiis sacrosancta, summaque solennitate ac laetitia celebrata, a pristino splendore magnopere desciverant, neglectaque iacebant. Neque etiam scriptor aliquis aetate illa iunior nunc mihi succurrit, qui de sacris illius Deae, ceu suo etiamnum aevo celebratis, loquatur. Non mediocriter suspicionem hanc auget Strabo XVII. p. 353. ubi loquens de urbe Bubasto, solum eius nomen commemorat, templi vero ibidem visendi sumtuosi et vere admirandi mentionem plane nullam iniicit."

9. Non animalia tantum sacra erant Aegyptiis, sed arbores etiam et plantae, *porrum, caepa*, allium, lens, faba cet. Cf. Diodor. II, 4. Plin. XIX, 6. s. 32. *(Allium caepasque inter Deos in iureiurando habet Aegyptus)* ibique Harduin. Neque tamen, quod poeta h. l. ridet, has plantas in deos retulisse divinumque iis cultum tribuisse videntur Aegyptii; quod nec Plinium sibi persuasisse crediderim, cuius verba etiam hoc sensu adcipi possunt: Aegyptii non modo per deos iurant, sed per

allium quoque et caepas. Id forte eamdem ob causam fecerunt, ob quam Rhadamanthus iussisse dicitur, per anserem, vel canem, vel arietem, platanum aliave huius generis iurare; ut scilicet nemo temere nomine divino ad res quascumque abuteretur.[11] Aegyptii plantas, supra memoratas, valetudini forte noxias esse putarunt, (cf. Diodor. l. c.) et sacras hinc fecerunt, ut nemo eas ederet; vel alias ob causas iis abstinuerunt. Cur nefas duxerint, *caepas* edere, docent Plut. de Is. et Osir. Opp. T. II. p. 353. E. F. (*Οἱ δὲ ἱερεῖς ἀφοσιοῦνται καὶ δυσχεραίνουσι καὶ τὸ κρόμμυον παραφυλάττοντες, ὅτι τῆς σελήνης φθινούσης μόνον, εὐτροφεῖν τοῦτο καὶ τεθηλέναι πέφυκεν. ἔστι δὲ πρόσφορον οὔτε ἁγνεύουσιν οὔτε ἑορτάζουσι, τοῖς μὲν, ὅτι διψῆν, τοῖς δὲ, ὅτι δακρύειν ποιεῖ τοὺς προσφερομένους*) et ex eo Gell. XX, 7. al. 8.

10. Salsa, sed iniusta, opinor, irrisio ridiculae superstitionis. *O sanctas*, religiosas, *gentes*, *σαρκαστικῶς*, ut *o sancta simplicitas!*

11. *Lanatis animalibus abstinet omnis mensa*, h. e. ovium esu abstinet omnis Aegyptus, et quidem, si Diodoro II, 4. fides habenda, quoniam bis edunt fetus, et lac, caseum lanamque hominibus praebent, adeoque propter summam utilitatem: vel propter primum signum Zodiaci, ovis vel arietis, quem sol ingreditur, figura expressum; unde etiam Saitis ac Thebaeis aries vel ovis sacra erat, et in templo Iovis Thebaei s. Amun, tamquam viva Ammonis imago, nutriebatur; de quo v Herodot. II, 42. Strab. XVII. p. 559. Lucian. de astrolog. c. 7. Iablonski Panth. Aeg. I, 3. et II, 2. T. I. p. 74. 75. et 161 — 173.

12. Capra, et potissimum caper s. hircus animal sacrum Aegyptiis, praecipue Mendesiis, quorum sanctissimus Deus fuit Mendes, symbolum vis sativae ac genitivae, quae in natura inest, vel fecunditatis fertilitatisque,

[11] v. Eustath. ad Hom. Odyss. Panth. Aeg. V, 1. T. III. p. 89. v, p. 1871. ed. Rom. et Iablonski Cf. Harduin. l. c.

quâ mundus noster conservatur; unde hircus, tamquam viva Mendetis imago, colebatur in magnifico templo, quod in honorem Mendetis exstructum erat in metropoli Mendesiorum Thmui, quae etiam a numine tutelari Mendes dicebatur. Cf. Herodot. II, 46. Suidas v. Μένδην, Bochart. Hieroz. P. I. lib. II. c. 43. et Iablonski Panth. Aeg. II, 7. T. I. p. 272—289.

13. Nefas in Aegypto animalibus, sed fas *humanis carnibus vesci!* Hinc omnis et iusta poetae indignatio, quam per totam effudit satiram, et quae ad hanc scribendam eum inpulit. Conf. Diodor. II, 4. qui tradit, fame olim Aegyptios premente, multos fuisse, qui humanam ederint carnem, et ab animalibus sacris abstinuerint. Neque tamen omnes Aegyptii nefas duxerunt quibuscumque animalibus vesci, sed alia gens aliis, iisque sacris et quae vivae Deorum imagines essent. Illa quoque dementia inmanisque crudelitas, cuius insigne exemplum inf. v. 33 sqq. commemoratur, non omnibus Aegyptiis exprobrari potest; et minus mira videri debet, quoniam ex religione profecta est. Ab hominibus enim, quorum mentes superstitione aut perversis de Diis rebusque divinis opinionibus inbutae sint, inhumanitate ac saevitia omnem superari posse barbariam, historia medii, quod dicitur, et vel nostri aevi docet. [12]

13—32. Quae Vlysses *Alcinoo*, Phaeacum regi, a quo exceptus erat hospitio, (Hom. Odyss. VI—XIII.) *super coenam*, h. e. inter coenam s. coenandum, narravit de inhumanitate et ἀνθρωποφαγίᾳ *Cyclopum*, inpr. Polyphemi, et *Laestrygonum*, ferarum Siciliae et Italiae gentium, (Hom. Odyss. IX, 106—125. 180—542. et X, 80—132.) etsi fabulosa videbantur ipsis Phaeacibus, tamen minus atrocia sunt, quam quae his temporibus in Aegypto contigerunt, quaeque de Tentyraeis referam. Aegyptii, sapientiae fama olim clarissimi, barbaris comparantur populis: quae tamen comparatio proprie non

12 Cf. Lessingii Nathan.

nisi ad Tentyraeos et crudelitatem, ex religione natam, spectat. *Adtonito* novitate et miraculo rerum, quas Vlysses narrabat. *Tale facinus*, scil. ἀνθρωποφαγίαν Polyphemi et Antiphatis.

15. *bilem*, iram et indignationem. *quibusdam* convivis, Phaeacibus discumbentibus.

16. *Aretalogus*, qui de virtute sua (ἀρετῇ) rebusque a se gestis multa praedicat, qualis fuit miles ille gloriosus Plauti.[13]

16—23. Verba cuiusdam e Phaeacibus adcumbentibus; fabulosa haec audientis; quod ex v. 24 intelligitur. Egregie autem augetur miraculum rei eo, quod vel rudi feroque populo Vlysses mendax videtur aretalogus; sed, quod facete poeta v. 24. 25. addit, iis tantum convivis Alcinoi, qui *nondum ebrii* erant. Ipsa quoque Phaeacis huius oratio festiva ac praeclara.

17—22. Memorantur fabulosa, quae Vlysses Alcinoo narravit de Charybdi, Laestrygonibus, Cyclopibus, Scylla, Symplegadibus, utribus Aeoli et Circe.

17. *Charybdis* propr. vehementior fluxus undarum, quae a septemtrione in Austrum, acrioribus potissimum ventis australibus, qui eas repellunt, ad scopulum, ex adverso Scyllae positum, adliduntur.[14] *vera Charybdi*, non fabulosa, qualem adumbravit Vlysses ap. Hom.

13 Cf. Suet. Aug. c. 74. ubi Casaubonus *aretalogos* monet parasitos esse philosophos, qui de virtutibus disputare soliti sint apud mensas divitum: quos *circulatores* vocat Seneca Ep. 29. Sed v. Ernesti ad Suet. l. c. Turnebus Advers. X, 12. *Aretalogus*, inquit, non tam videtur a virtute (ἀρετῇ) dici, quam ab ἀρεστὸς, i. e. gratus et placens, qui narrationes et fabellas, acroamataque auribus auditorum grata loquitur: proinde et nugatores eo etiam nomine et garruli censentur, quum usu veniat persaepe, ut scurrae illi nugentur et garriant. Idem perperam putabat, *aretalogum* vocari Vlyssem ab *Arete*, uxore Alcinoi, cuius nominis priores syllabae producuntur.

14 Cf. Hom. Odyss. XII, 73 sq. 101 sq. 235 sq. Cluver. Sicil. ant. I, 6. Heyne ad Virg. Aen. III, 240 sq. et Hermanni Mythol. T. I. p. 374.

1. l. *abicit* ἀρχαϊκῶς et metri caussa dictum pro *abiicit*, ut passim omnia ex *iacio* composita, *subicere*, *inicere*, *adicere*, *proicere*, *conicere*, *obicere*, unde *obices* et *subices*.[15]

18. *Laestrygones*, ferus populus, cuius reges Lamus et Antiphates fuere, ac prisca sedes Formiae, opp. Latii in finibus Campaniae, (hod. Mola, in Terra di Lavoro) prope Caietam (nunc Gaeta) in intimo sinus Caietani s. Formiani recessu.[16] *Cyclopes* fera Siciliae gens, quae, aeque ac Laestrygones, carne humana vesci solebat.[17] Notissimus eorum Polyphemus, qui Vlyssis socios devorasse dicitur. Cf. sup. ad IX, 64. 65.

19. *Scylla* rupes ad litus Italiae, versus Scyllaeum opp., cui humana forte olim forma fuit.[18]

20. *Cyaneae*, Κυανέαι scil. πέτραι, petrae s. cautes, duae insulae vel potius cautes sub ingressum Ponti Euxini s. Bospori Thracii, a caeruleo vel maris colore sic adpellatae, (v. Schol. Apollon. ad lib. II, 318.) quae olim non sine periculo transeuntium inter se *concurrisse* feruntur, (unde et Πλαγκταί, vagae, errantes, Συμπληγάδες et Συνδρομάδες dictae) sed Argonautis transgressis inmobiles stetisse. (Apollon. II, 309 sq. 551—610.) Fabulosa narratio de concursu earum inde orta, quod tam parvo (XX stadiorum) discretae erant intervallo, ut, potissimum iis, qui eminus eas conspicerent, concurrere quasi inter se aut conlidi viderentur, (v. Strab. III. p. 149. et VII. p. 319.) vel ut ex adverso intrantibus gemi-

15 Cf. Intpp. loci class. Gell. IV, 17. Spalding ad Quintil. I, 4, 11. Broekhus. et Heyne ad Tibull. I, 8, (9,) 54. Munker. ad Fulgent. II, 4. III, 6. Duker. ad Flor. I, 10, 5.

16 Cf. Spanhem. ad Callim. H. in Dian. 167. Fazellus rer. Sicul. I, 2. Iani ad Horat. Od. III, 16, 34. 17, 1—9. Heyne ad Tibull. IV. 1, 59. et inpr. Exc. I. ad Virg. Aen. VII.

17 v. Plin. VII, 2. et Heyne ad Virg. Aen. I, 201. et III, 582 sqq.

18 Cf. Hom. Odyss. XII, 73—100. Cluveri Sicil. ant. I, 5. Heyne ad Virg. Aen. III, 420 sq. et Hermanni Mythol. T. I. p. 373. 374.

nae cernerentur, paulumque deflexa acie coeuntium speciem praeberent; (ita Plin. IV, 13. f. 27.) vel denique, quod situs earum sub navigationis per Pontum Euxinum initia incertus habebatur, ita ut errare per mare crederentur. [19] Ita etiam Argonautarum navigatione immobiles aut stabiles factae perhibentur, propterea, quod illis verus earum situs veraque indoles innotuit, et transituris postea metus periculi ademtus est. „Hodie illas vulgus vocat *Pavonare*: Thevetus etiam testatur, eas Barbaris dici *Iarcazet*," Grang. Vetus Schol. (nam reliqui interpretes id tacitum relinquunt) quaerit h. l. „numquid et ad haec saxa Vlyxes adcessit?" Sed conf. Hom. Odyss. *μ*, 55 sqq. ubi Cyaneae petrae s. *Πλαγκταὶ* non in Euxino, sed Siculo mari collocantur, et Vlysses Alcinoo narrat, Circen suasisse, ut non per Planctas, sed per Scyllam et Charybdim, ut viam minus periculosam iret. De verbis *concurrentia saxa Cyaneas* v. Var. Lect.

20. Ex Hom. Odyss. *κ*. 1—75 nota est fabula de ventis, qui *utribus* inclusi ab Aeolo dati sint Vlyssi navigaturo, et postquam huius socii utres aperuerint, rati aliud intus latere, soluti atrocem moverint tempestatem: unde et poeta bene *tempestates* dixit pro ventis, earum caussis. [20]

21. 22. *Circe* famosa venefica, cuius sedes a poetis ex Aea, Colchorum urbe, translata est in Aeaeam ins. sive Circeios prom. Latii, ubi Vlyssem excepisse hospitio, et *Elpenora cum* XXI aliis *remigibus* vel sociis eius *tenui verbere* virgae *percussos* (*ῥάβδῳ πεπληγυῖα*) mutasse in *porcos*, mox vero veneficiis pristinae formae restituisse dicitur; quo mytho voluptatum vis ad mores ferinos hominibus induendos, et rationis ad eosdem exuendos declaratur. [21] *Elpenora* fuisse e sociis Vlyssis,

19 Quae est sententia Heynii, quem vide de his petris ad Apollod. I, 9, 22. p. 197.

20 Cf. Heyne in Exc. I. ad Virg. Aen. I.

21 Cf. Hom. Odyss. *κ*, 135—468. Heyne Exc. I. ad Virg. Aen. VII. et Hermanni Mythol. T. I. p. 392 sq.

in sues mutatis, non constat ex Homero, qui tamen alia de eo refert Odyss. κ, 552 sqq. et λ, 51—80. Grangaeus eum potius nominatum putabat, quam quemquam aliorum, quod ebrius obdormiverit in tecto aedium Circes, et deinde lapsus per gradus interierit. *cum remigibus porcis*, h. e. qui in porcos mutati erant.

23. *Tam vacui capitis*, sine cerebro, (κενεγκράνιον vet. Schol.) h. e. tam bardum stupidumque, *populum Phaeaca*, Phaeacium, (v. sup. ad XIV, 287.) *putavit* esse, ut talibus fabulis fidem haberet? *Phaeacia* ins. Ionii maris prope Epirum, quae etiam *Corcyra* vocatur, et nunc *Corfu*: unde mox *Corcyraea urna*.[22] *Phaeaces* autem pro crudelibus et stultis etiam proverbii loco dicebantur: ut et pro iis, qui cutem curant luxuriaque diffluunt, v. c. Horat. Epist. I, 15, 24. Notus potissimum Alcinoi luxus: unde lepide mox apteque de eius convivis v. 24. *Sic aliquis merito* dixit, qui *nondum ebrius* erat cet. et de *urna* temetum ducere. Cf. sup. ad v. 16 sq. *Temetum*, vinum, quia praecipua temulentiae caussa est.[23] *Vrna* proprie dimidiam continebat amphoram, vel quatuor congios et XXIV sextarios. *temetum duxerat*, hauserat, vel biberat, ut *ducere pocula* ap. Horat. Od. I, 17, 22. (ubi v. Iani) vel *Cadus erat vini: inde inplevi hirneam: eam ego vini eduxi meri* ap. Plaut. Amphitr. I, 1, 273. 274. μέθυ δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων Οἰνοχόος φορέῃσι καὶ ἐγχείῃ δεπάεσσιν Hom. Od. IX, 9.

26. Vlysses solus sociis amissis naufragio evaserat, et postquam duas nataverat noctes ac dies, in litus Phaeaciae eiectus erat. v. Hom. Odyss. V, 365 sqq. *Ithacus*, Vlysses. v. sup. ad XIV, 287. *nullo sub teste*, sine teste; ut ap. Ovid. Met. XIII, 14. 15. *Sua narret Vlysses, Quae sine teste gerit.* Cf. sup. ad IV, 12.

22 Cf. Plin. IV, 12. s. 19. ibique Harduin.

23 Cf. Gell. X, 23. Plin. XIV, 3. et Festus.

Quae contra mox narrat poeta, non minus *quidem miranda* erant, *sed nuper gesta*, et totius *populi scelus*; unde veritas rei facile explorari ac cognosci poterat. *canebat* facete dictum videtur pro narrabat, ut fabulosae designentur narrationes, quales solent esse poetarum, qui proprie *canere* dicuntur.

27. En memorabilem temporis definitionem, quae ad maiorem quoque rei fidem faciendam valet. Sed pro dolor! neque lectio satis certa est, (v. Excurs. ad h. l.) neque constat, quis et quando *Iunius* ille *consul* fuerit. Nonnulli perperam intelligunt ipsum Iuvenalem nostrum; alii *App. Iunium Sabinum*, qui cum Domitiano (cuius hic etiam satirice perpetuum consulatum silentio notari non abs re videbatur Pithoeo) consul fuit a V. DCCCXXXVI; Salmasius vero in Exerc. Plin. p. 447 sqq. *Q. Iunium Rusticum* qui consul fuit cum Hadriano, anno imperii eius tertio et V. C. DCCCLXXII. Haec coniectura ceteris probabilior est, et tum haec satira eodem anno scripta videri potest, quo decima tertia. v. sup. ad XIII, 16. et vit. Iuven. per annos digestam pr. Vetus Schol. „De se dicit Iuvenalis, quia in Aegypto militem (*limitem* coni. Hennin. et *vitem*, insigne centurionis Pith.) tenuit, et ea promittit se relaturum, quae ipse vidit."

28. *Gesta* quae sunt *super moenia Copti*; ultra Coptum, commune Arabum Aegyptiorumque oppidum et emporium celeberrimum; quo merces Indicae, Arabicae et Aethiopicae, Arabico sinu advectae, deportabantur. Metropolis fuit Nomi Coptici, et mediterranea, non ad ipsum Nilum sita, sed ad canalem ex hoc fluvio ductum, in quo merces illae, ab Arabico sinu vel Berenice camelis et via publica Coptum devectae, navibus in Nilum, et deinde Alexandriam deferebantur. Vrbs haec a Diocletiano diruta est, et XII milliaria abest a Tentyra; unde suspicari possis, poetam ibi commoratum esse, quum bellum inter Tentyritas et Ombitas *gereretur super moenia Copti calidae*, tropico subiectae. Cf. Plin. VI, 23.

ſ. 26. et X, 33. ſ. 49. Strab. XVI. p. 781. al. 1128. et XVII. p. 815. al. 1170. Zonar. II. extr. Mémoires ſur l' Egypte anc. et mod., par d' Anville p. 196. Abulfedae Deſcript. Aegypti p. 16. et ad eum Michaelis not. 153—164. p. 73—78. ubi praeter alia monet, vicum hodiernum *Koft* vel *Kift*, ad ipſam Nili ripam ſitum, non eſſe Coptum antiquam, ſed vicum, quo pro portu uſa ſit Coptus, urbs mediterranea, et in quo nomen eius haeſerit. (Ramuſio putabat, Coptum hodie *Canam*, dici ſ. *Chanam.*) Salmaſius Exerc. Plin. p. 448. recte monet, Tentyra non *ſuper*, ſed infra *Copton* fuiſſe, et longius ab Ombis remota, quam Copton; Plinium enim (a quo non multum discrepat Strabo, niſi quod ille a ſummo incipit, et hic adſcendit ab inferioribus) in recenſendis Thebaidis Nomis hoc ordine eos enumerare, *Ombiten, Phatniten, Apollopoliten, Hermonthiten, Thiniten, Phaturiten, Coptiten, Tentyriten, Diospoliten, Antaeopoliten, Aphroditopoliten, Lycopoliten.* Sed *Ombi* ſupra Copton ſiti, et *ſuper* ſ. ſupra *Copton* h. l. eſt id. qd. *Ombis:* nam ad hanc urbem venerunt Tentyritae die feſto, et incolas eius vexarunt. Cf. ad v. 38 ſqq.

29 ſq. *Nos* referemus *ſcelus,* non unius hominis, ſed *vulgi,* totius populi, quale numquam auditum eſt, nec a *Tragicis* poetis deſcriptum; *graviora cunctis cothurnis,* h. e. iis, quae in tragoediis ſolent tractari. Cf. ſup. ad VI, 506.

30. *a Pyrrha,* inde a tempore Pyrrhae, h. e. diluvii, quo Deucalion et Pyrrha, uxor eius, vixere, ut ſup. I, 81 ſq. *Ex quo Deucalion nimbis tollentibus aequor Navigio montem adſcendit* cet. ubi v. not. *ſyrmata,* tragoedias, ut ap. Martial. IV, 49, 8. et XII, 96, 4. vid. ſup. ad VIII, 229.

33 ſqq. Cf. ſup. ad v. 2. *Inter finitimos Ombos et Tentyra,* h. e. inter finitimas urbes ac gentes.

34. *Vulnus* animi, dolor, vel indignatio et ira, Gr. ἕλκος.

35. *Ombi*, Ὄμβοι,[24] oppidum, ad orientalem Nili ripam situm, a quo dictus *Ombites Nomos:* (Plin. V, 9.) ubi nunc castellum, *Com Ombo.*[25] *Tentyra*[26] vel *Tentyris*,[27] τὰ Τέντυρα et ἡ Τεντυρίς, hod. *Dendera*, urbs Thebaidos, in Africae latere seu ad occidentalem Nili ripam sita, et proxima Diospoli parvae, (a qua versus austrum eam M. P. XXVII. abesse docet Antoninus) unde Τεντυρίτης νομὸς dictus: (Plin. V, 9.) ubi permulta adhuc reperiuntur rudera cum tot notis hieroglyphicis, ut vix per annum delineari possint.[28] Ex his intelligitur, non adeo *finitima* (v. 33.) fuisse haec oppida. Conf. sup. ad v. 28. et Salmas. ibi laudatum. *utrimque*, ab utraque parte, civitate.

38. *tempore festo alterius populi*, Ombitarum. *rapienda*, captanda, raptim et cupide amplectenda: nam *rapere* s. *conripere*, gr. ἁρπάζειν, dicitur pro raptim sive facere, sive capere, v. c. tempus, diem, pugnam, gressus, letum, viam, campum cet.[29] *occasio* odii expromendi atque ulciscendi, seu prohibendi, *ne* Ombitae *laetum diem*, h. e. laetitiam festi diei, *sentirent* cet. quo invidia rei augetur. *primoribus inimicorum*, Tentyritarum.

42. Aegyptii *cibos palam et extra sua tecta capiunt, obscoena intimis aedium reddunt*, Mela I, 9.

43. *Toro*, lecto discubitorio, *pervigili*, in quo noctes quoque pervigilant, genio indulgentes. v. sup. ad VIII, 158. *iacentem*, v. Var. Lect.

24 Ptolem. IV, 5. ubi corrupte Ὄμβροι et Κόμβοι legitur, ut *Ambo* in Notit. Imp. Rom. s. 20.

25 v. *Travels to discover the source of the Nile, by James Bruce*, Vol. I. Cap. VI. p. 143.

26 plur. num. h. l. et inf. v. 76. sed sing. in Notit. Imp. Rom.

27 Plin. V, 9. s. 11. ubi cf. Harduin.

28 v. Bruce's Travels Cap. IV. p. 103 sqq.

29 v. ad Sil. I. 570. et Heins. ad Ovid. Epist. XIX, 74.

44. Sacrorum festivitate et hilaritate convivii septem interdum dies noctesque continuae extrahuntur.[30] *Horrida*, inculta ac rudis, *sane est Aegyptus*, h. e. haec Aegypti pars ac regio; (quae tamen ratio dura est, et de qua conf. Var. Lect.) *sed barbara turba*, gens, (Ombitae) *luxuria non cedit famoso Canopo*, de quo v. sup. ad I, 26. *quantum ipse notavi*, αὐτόπτης unde constat, poetam in Aegypto fuisse. Cf. vita Iuvenalis per annos digesta pr.

47 sqq. Alia memoratur causa, cur Tentyritae festis potissimum diebus, quos Ombitae egerint, in eos profuderint odium, facilitas scil. victoriae, de ebriis reportandae. Cf. Sen. Ep. 83. *madidis*, βεβρεγμένοις, ebriis. Sic *vino madere*, *madidum esse*, *dilui*, *irrigari*, *tingui*, *proluere se*, βρέχεσθαι, τέγγεσθαι, et hinc *fluere mollitia* et *luxu*, *diffluere luxuria*.[31] Iidem ebrii dicuntur *blaesi*, balbutientes, quorum lingua oberrat et vacillat, qui non perspicue, neque omnia, quaedam vero iterum tertiumque dicunt.[32]

48 sq. *Inde*, ex una parte, scil. Ombitarum, ebrietas et saltatio, at v. 51.) *hinc*, ab altera parte, Tentyritarum, *odium ieiunum* erat, h. e. hominum ieiunorum sobriorumque.[33] Possis etiam verba *inde* et *hinc* ad unum subiectum referre: *inde*, scil. ex ebrietate, saltatus cet., *hinc*, ex eadem *ieiunum*, h. e. infirmum *odium* (viribus ebrietate fractis) proficiscebatur. Sed illa ratio praestat. *tibicine*, tibiis canente, *nigro*, Mauro, Aethiope, adeoque forte rudi, quod tamen ebrii non curant; vel potius fusco Aegyptio, iudice Grang. qui contulit Prop. IV, 8, 39. *Niloses tibicen erat, crotalistria Philis*, et Petron. fragm. II, 1 sqq. *Memphitides puellae Sacris Deum paratae: Tinctus colore*

30 Cf. Salmas. Exerc. Plin. p. 441.

31 Cf. Drakenb. et nos ad Sil. XII, 18.

32 De quo temulentiae effectu eiusque caussis copiose disputat Aristot. in Problemat.

33 Vet. Schol. „ab inimicis infesta sobrietas."

[illegible], cim-
[illegible] Non de-
[illegible] Aegypto pretiosissi-
[illegible]

[illegible] ardentibus,
[illegible], certa-
[illegible] ad po-
[illegible] ad vera
[illegible]

[illegible] Vir. Aen. VI. [illegible]

[illegible] VIII. [illegible]

[illegible] Facta [illegible]

[illegible] VIII, [illegible]

[illegible] Vir. Aen. I. 150. [illegible] faces et [illegible] volant; furor arma ministrat. et VI. [illegible] quod ca- que repertum [illegible], [illegible]

64. *domestica*, familiaria et consueta, vel propria, vel quae in promtu sunt: nisi epitheton, si sensum spectes, ad *seditionem* referendum est. [34] *seditioni*, doctius quam *seditionis*. *Tela*, arma.

65 sqq. Non tam grandia iaciunt saxa, qualia olim heroes misisse perhibentur. Obiter notat Virgilium cum Homero, quod praeter decorum Heroas lapidibus concertasse canant, et praeter verisimilitudinem nimia hyperbola lasciviant in saxis, in heroibus ipsis, et similibus, HENNIN. Heroes Homerici saepe (v. c. Il. IV, 517. V, 303 sq. VII, 264 sqq. XI, 264 sq. XII, 445 sq. XIV, 409 sq.) saxa, eaque inmania, iaciunt, quum alia deficiunt arma vel ad magna conamina non subficiunt: quod ad ipsos quoque Deos transfertur Il. XXI, 403 sq. Id quidem nobis videtur parum decere bellatorem; sed quam maxime congruit moribus heroum hominumque, qui et rudes sunt et ira feroces: quod iam monuit Koeppen ad Hom. Il. V, 305. qui etiam in not. ad Il. I, 272 et in comment. de Homeri vita et carm. p. 165—173. docet, non plane vanam esse fidem illam et opinionem de vastis priscorum hominum corporibus eorumque robore incredibili, quia vitae cultusque elegantia excolatur quidem corpus, sed simul vires eius inminuantur, rem tamen ab Homero in maius et in miraculum extolli. Id vero consentaneum est primario consilio, quod epici poetae sequuntur, quodque ad animos rerum narratarum admiratione adficiendos spectat. [35] *hunc*, talem, *lapidem*, *quales* (doctius quam *qualem*) sc. torsit *Turnus* in Aeneam, (v. Virg. l. l.) *Aiax*, in Hectorem, (v. Iliad. VII, 268 sqq.) et *Tydides*, Diomedes, in Aeneam. (Il. V, 302 sqq.)

34 Sabinus exponit, *quae habentur domi*, quasi vero alibi non reperiantur saxa, CALDER.

35 Conf. Heyne ad Virg. Aen. XII, 896—902. Gell. III, 10. Augustin. de civit. Dei XV, 9. Salmas. Exerc. Plin. p. 42. 43. Lips. Physiol. Stoic. III, 5. Lucret. II, 1149 sq. Wieland's pros. Schriften T. I. p. 77 sq. Riccii Diss. Homer. T. I. p. 185. Plin. VII, 16. ibique Harduin.

69. Cf. Hom. Il. I, 271. 272. V, 303. 304. XII, 447 sq. et Virg. Aen. XII, 899. 900.

70. *Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc posteri nostri querentur, eversos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas et in omne nefas labi*, Senec. de Ben. I, 10.

71. Facete poeta dicit, si quis Deorum homines, quos nostra aetas fert, adspiciat, *ridere*, quod tam pusilli, et *odisse* eos, quod tam mali sint.

72. Poeta retexit telam narrationis, inde a v. 65. abruptam. *Deverticulum*, digressio a re proposita ad aliam. Adposite ac perspicue Liv. IX, 17. *ut ab rerum ordine declinarem, varietatibusque distinguendo opere, et legentibus velut deverticula amoena et requiem animo meo quaererem.* Cf. Var. Lect. *Fabula* est historia, narratio, sive ficta sit, sive vera.

73. *aucti* Ombitae.

74. *Sagittae infestae* non sunt inimicae vel hostiles, sed in aliquem aut aliquid directae et inlatae.[36]

75. *Terga fugae praestantibus*, dantibus, praebentibus, *omnibus* Ombitis.

75. 76. v. Excurs. ad h. l.

77 sqq. Cf. sup. ad v. 13. *quidam* Ombitarum.

78—83. En plura dirae inhumanitatis indicia, quae animus legentis horret!

80. *Subficeret*, cibi loco esse posset.

83. *Exspectare focos*, h. e. tempus, quod ad carnem in foco vel coquendam vel assandam requiritur.

84—87. Inmanitatem Tentyritarum, crudam hominis carnem avide deglutientium, δεινῶς simul et facete adumbrat poeta, dicens, tam dirum esse scelus eorum, ut fas sit *gaudere* et *gratulari igni*, tamquam rei sacrae, quod eam non *violaverint* coctura carnis humanae, et sic scelus sceleri addiderint. Suspicari possis, eum respe-

36 Cf. Burm. ad Virg. Aen. V, 582. et Stroth. ad Liv. II, 19.

xisse ad veterum philosophorum poetarumque notiones cosmogonicas de aethere supremo vel igni aethereo, subtilissimo ac purissimo, per totam naturam, per coelum et terram, per aetherem et sidera, per omnes res vivas ipsaque terrae viscera, fuso, *summam coeli partem* ac regionem mundi occupante, perpetuo fulgente, totumque mundum regente, permeante, animante, vivificante, ex quo animae etiam, tamquam particulae decerptae s. avulsae (ἀποσπάσματα) emanare, et in quem post certum tempus refundi putabantur: quae constans ac communis fuit opinio antiquorum totius Orientis philosophorum, inpr. Aegyptiorum, (quorum *Phthas* fuit symbolum huius ignis elementaris ac naturalis, ut Ἥφαιστος et *Vulcanus* apud Graecos et Romanos, quorum tamen theologia mythica deinde ab illo igne ad artificialem, qui metallis fundendis parandisque adhibetur, delabsa est, et huius potius, quam illius rationem habuit) ac Graecorum, et quidem praecipue Orphicorum, Pythagoreorum, Stoicorum. [37] Sed de vulgari potius igni, non de aethereo illo, vel natura aetherea ac ignea, quae animae mundi tribuebatur, cogitasse poetam, ex v. 85 intelligitur. *Violari* autem aut *pollui* dicebantur omnia ea, quae vel in alienum nefariumque adhibebantur usum, vel a rebus hominibusque scelestis et aut physice aut moraliter inpuris contingebantur, in primis res sacrae, (ignis vero Vestae et Vulcano sacer erat) et *elementa*, aer, aqua et ignis, quibus res inpurae purgari lustrarique solebant, et ex quibus omnia credebantur nata esse, unde etiam inter res sacras habebantur. [38] Huc spectat locus notiss. Cic. Rosc. Am. c. 26. *Maiores nostri parricidas insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen deiici. O singularem sapientiam, iudices! Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et*

37 Cf. Cic. Acad. Quaest. IV. 37. Plutarch. de placit. philos. I, 3. Diog. Laert. VIII, 26. Iablonski Panth. Aeg. lib. I. c. 2. T. I. p. 44—52. Hermanni Mythol. T. II. p. 5. 6. et 398 sq. Heyne Exc. XIII. ad Virg. Aen. VI.

38 Cf. Heyne ad Virg. Aen. III, 234. VI, 740 sq. et VII, 114.

eripuisse, cui reponte coelum, solem, aquam, terram-que ademerint; ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus obiicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen deiicere, ne, quum delati essent in mare, ipsum pollueret; quo cetera, quae violata sunt, expiari putantur. Farnabius laudavit verba Persae illius in epigr. Dioscorid. Anthol. lib. III. c. 13, μηδὲ μιάνῃς Πῦρ ἐπ' ἐμοί.

85. Haec languere videntur, vel intempestivum doctrinae ostentandae studium prodere. Sed poeta forte fabulam illam, omnemque simul veterum doctrinam de morali rerumque sacrarum pollutione, de elementis, tanquam rebus sacris, e quibus omnia sint nata, et quibus lustratio fiat, forsan et de igne aethereo, h. l. ridere voluit. Faceta certe sunt verba, *elemento gratulor,* (h. e. igni, quod non violatus sit) *et te,* Volusi, mecum *exsultare reor:* multo autem facetiora, si Volusius fuit philosophus, vel inbutus certe opinionibus illis. *Prometheus* propr. non historica fuit persona, sed *notio* tantum philosophica, qua adumbrata est προμηθεια s. prudentia solertiaque animi, qua et procuduntur doli, et artes inveniuntur, in quarum magna parte praecipuus est *ignis* usus, et quarum inventione mox luxus, ut hoc miseria hominum gignitur. Hinc Prometheus, ope Minervae (cui artium inventio tribuitur) in coelum sublatus, in ferula cava, (νάρθηκι) furtim ad Solis rotas admota, ignem mala fraude subreptum ad homines detulisse, et artes inpr. metallorum vasorumque fictilium eius usu parandorum invenisse dicitur: at *Post ignem aetheria domo Subductum, Macies et nova Febrium Terris incubuit cohors* cet. ut utar verbis Horat. Od. I, 3, 29 sq. ubi v. Iani. Cf. sup. ad IV, 133. et de ignis inventione Prometheo tributa Schütz Exc. III. ad Aeschyl. Prom. vinct.

87—92 Quis talia fieri posse sibi persuadeat, nisi ex historia constaret, quoad progredi queat inhumanitas

et furor mentis, caeco religionis ardore incensae? *Sustinere* dicitur, qui potest aliquid ferre, et deinde ab animo suo inpetrare, (*sich überwinden, sich entschließen*) hinc audere, vel valere. Cf. sup. XIV, 127. Verbum aptissimum tali facinori, cuius perpetrandi consilium non nisi ab eo capi potest, qui omnem exsuit humanitatem, et promtae est audaciae ad omnia, quae vel praeter naturam sunt.

89. *Nam* spectat ad *τὸ qui* v. 87. quod pro *quicumque* positum.

90. *Prima gula,* h. e. qui primus gustavit devoravitque carnem humanam.

93 sqq. Quanta sit inmanitas Aegyptiorum, ostenditur nunc comparatione eorum cum Vasconibus vel Calaguritanis, v. 115—123 cum incolis Chersonesi Tauricae, hospites Dianae inmolantibus, et v. 124—128 cum Cimbris aliisque feris populis. Cf. sup. ad XIV, 265 sqq. *Vascones* populus Hispaniae Tarraconensis, ad Pyrenaei radices, in hodierna Catalonia et Navarraeo regno: a quibus oriundi *Vascones*, qui partem Galliae Aquitanicae, ab ipsis *Gascogne* dictam, occuparunt. Illorum, non horum, urbs olim eximia fuit *Calaguris*, [39] ultra Iberum et in dextra eius ripa sita, Quintiliani patria, (hod. *Calahorra* in Nova Castilia) quae diversa est ab oppidulo eiusdem nominis cis Iberum, quod nunc *Loarre* (in Valencia) dicitur. Illa Calagurris, de qua h. l. sermo est, (quod ex v. 108. intelligitur) *Nascica*, haec *Fibularensis* cognominatur Plin. III, 3. et al. [40] De Calaguritanorum ἀνθρωποφαγίᾳ locus class. est Valer. Max. VII, 6. extr. 3. *Numantinorum trucem pertinaciam in consimili facinore Calaguritanorum exsecrabilis inpie-*

39 ita in numis et inscriptt., ut et Strab. III. p. 111. vocatur, non *Calagurris, Calagurus, Calagoria, Calagurria,* de quo v. Duker. ad Flor. III, 22, 9. et ad Liv. Epit. XCIII. ubi etiam conf. Drakenb.

40 Cf. Cellar. Notit. orb. ant. T. I. p. 89 sqq.

tas supergressa est. Qui quo perseverantius interemti Sertorii cineribus, obsidionem Cn. Pompeii frustrantes, fidem praestarent, quia nullum iam aliud in urbe eorum supererat animal, uxores suas natosque ad usum nefariae dapis verterunt. Quoque diutius armata iuventus viscera sua visceribus suis aleret, infelices cadaverum reliquias salire non dubitavit. — Omne serpentum ac ferarum genus comparatione sui, titulo feritatis superavit: nam quae illis dulcia vitae pignora proprio spiritu cariora sunt, ea Calaguritanis prandia atque coenae exstiterunt. Idem Valerius (l. c. ext. 2. extr.) de simili Numantinorum facinore ita iudicat: *Nulla est in his necessitatis excusatio: nam quibus mori licuit, sic vivere necesse non fuit.* Iuvenalis contra v. 94—106 recte docet, necessitatem famemque Calaguritanis iustiorem certe excusationem dare, quam solam feritatem et odium Tentyritis, et v. 106—112 sapientiam Stoicorum a gente tam barbara, quam antiqua, minus requiri posse, quam ab ea. quae his temporibus vivat, quibus literae Graecorum Romanorumque in omnes terras sparsae sint.

94. *animas*, vitam, ut VI, 501. et IX, 122. Tò *sed* cum vi repetitur.

95. *Fortunae invidia* dicitur secundum priscorum hominum loquendi et cogitandi rationem, qua Fortuna Diique nimium felicibus hominum rebus invidere credebantur. *bellorum ultima*, extrema, summa pericula ac mala, ut *belli subita* vel *fortuita*, *extrema*, [41] et omnia fere adiectiva neutra, quae a poetis pro substantivis ponuntur, vel ita, ut sive haec subplenda, sive illa his adcommodanda sint.

97. *quod nunc agitur*, a me memoratur, de quo nunc loquor.

98. *cibi*, ἀνθρωποφαγίας Calaguritanorum. gentis Vascones s. Calaguritani.

41 v. Heins. ad Claud. bell. Gild. v. 103.

98 sqq. Similia traduntur de Saguntinis, Numantinis et aliis. Cf. Ovid. Met. VIII, 799 sqq. Sil. II, 461—474. et Claud. b. Gildon. v. 21 sqq. *quidquid cogebat* sc. edere.

100. *vacui ventris furor*, ut *inproba ventris rabies* ap. Virg. Aen. II, 356.

101. *macies et tenues artus*, ἰσχνασμὸν τοῦ σώματος, adtenuationem corporis, alimentorum inopia contractam.[42]

102. *Membra aliena*, h. e. aliorum hominum, ut *sua*, uxorum liberorumque, quin et sui ipsorum, ut ap. Ovid. Met. VIII, 877. *Ipse suos artus lacero divellere morsu Coepit, et infelix minuendo corpus alebat:* quo nihil dirius fingi potest. *parati esse*, edere, ad edenda.

104. Cf. Var. Lect.

105. 106. Non poterat gravius exprimi miseratio, qua digni videntur Calagurritani.

106—112. Nos quidem Romanos meliora docuit philosophia, inpr. Zenonis, h. e. Stoicorum, scil. *non omnia*, sed *quaedam* tantum pro *vita* tuenda *facienda* esse, et quidem non nisi ea, quae honesta essent, adeoque Calaguritanis moriendum potius fuisse, quam vitam ratione tam inhonesta et inpia producendam. Haec *Zenonis praecepta* etiam sup. VIII, 83. 84. inculcaverat his verbis: *Summum crede nefas animam praeferre pudori, Et propter vitam vivendi perdere causas.* Similia passim praecipiunt Stoici, v. c. Seneca Epist. XVII. LXX. et LXXII. *(Non omni pretio vita emenda est)* in Oedipo v. 518. *(Vbi turpis est medicina, sanari piget)* et Plin. XXVIII, 1. f. 2. *(Vitam quidem non adeo expetendam censemus, ut quoquo modo trahenda sit. Quisquis es talis, aeque moriere; etiam quum obscoenus vixeris aut nefandus. Quapropter hoc primum quisque in remediis animi sui*

42 v. Spanhem. ad Callim. H. in Cer. v. 94.

habeat: Ex omnibus bonis, quae homini tribuit natura, nullum melius esse tempestiva morte, idque in ea optimum, quod illam sibi quisque praestare possit.) Cf. sup. ad v. 93. et VIII, 83. *Zeno* Stoicae sectae auctor, qui, quod honestum esset, id summum et solum bonum esse dicebat, SCHOL.

108. *Sed Cantaber unde Stoicus* esse vel fieri poterat, h. e. unde Vascones et Calaguritani, gens barbara et rudis, Stoicae philosophiae praecepta discere poterant? *Cantaber* (poet. pro *Cantabri*) Hispaniae septemtrionalis fera et bellicosissima gens, (in hodierna Biscaia) Vasconibus finitima, unde pro his h. l. ponitur.

109. Q. Caecilius *Metellus* Pius, Q. Metelli Numidici filius, qui contra Sertorium cum Cn. Pompeio bellum gessit, in quo Calaguris, Lauron, Pallantia aliaque Hispaniae oppida obsessa sunt.[43] *antiqui*, qui aetate *antiqua*, veteri aevo vixit; non, quod vulgo putant, antiquo genere orti, vel post quem alii floruerunt Metelli, vel denique gravis aetate, (ut *antiquus Butes* ap. Virg. Aen. IX, 647.) ut poeta respexisse videri possit ad faceta Sertorii verba, in concione militum dicta: *Puerum hunc* (Pompeium) *ego quidem, nisi anus illa* (Metellus) *supervenisset, verberibus castigatum Romam misissem.* (v. Plut. in Sertor. Opp. T. I. p. 578. ed. Frft.)

110 sq. Nostris temporibus, quae contra humanitatem peccantur, non amplius ignorantia vel feritate excusari possint: nam *totus* iam *orbis* terrarum (addere debuisset, quantum quidem nobis, Romanis, cognitus est) *habet Graias nostrasque*, Romanas, *Athenas*, h. e. literas. Literae artesque liberales dicuntur *Athenae*, ut schola, ubi docentur, *Athenaeum*, quoniam in illa urbe potissimum floruere: unde Thucydidi ea dicitur παίδευσις τῆς Ἑλλάδος, Diodoro κοινὸν παιδευτήριον πάντων ἀνθρώ-

43 Cf. Appian. b. Hisp. c. 101. III, 22. Plut. in vit. Sertorii et et Civil. I, 97. 108—115. Flor. Pompeii.

ων, et Ciceroni (pro Flacco c. 26.) *urbs, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae, atque in omnes terras distributae putantur.* Simili autem orationis colore poeta sup. III, 62 dixit: *Syrus in Tiberim defluxit Orontes.*

111. Eloquentia aliaeque artes liberales ex Italia in Galliam, et inde in Britanniam transierunt. Tacitus de Britannis in vita Agricolae, eorum praesidis c. 21. *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut, qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent* cet. De *Gallia facunda* cf. sup. ad I, 44. et VII, 148.

112. Facete haec et ὑπερβολικῶς dicta. *Thule* extremi septemtrionis insula, veteribus ignota, quorum alii insulas Shetlandicas, Britanniae a septemtrione obiectas, alii Scandinaviae penins. (Sueciam et Norvegiam) alii denique Islandiam intellexisse putantur.[44] *iam loquitur* et cogitat.

113. *populus ille,* Vascones, Calaguritani, *nobilis et par virtute atque fide,* (ut *Corsus animo ac viribus par* ap. Liv. IV, 19. pr.) eadem, vel non minore virtute, quam fide fuit; (Sertorio, ipsisque eius cineribus, praestita, de quo v. sup. ad v. 93.) *sed,* etsi, *Saguntus maior clade* fuit: nam Saguntus expugnata ab Hannibale et excisa, postquam incolae ex desperatione in rabiem versi se coniecerant in rogum vel invicem iugulaverant, (v. Sil. I, 296 — II, 695. Liv. XXI, 5 — 15. Polyb. III, 17.) Calaguritani autem obsidione liberati. (v. Liv. Epit. 93. et Appian. bell. civ. I, 112.)[45] Cf. Var. Lect.

44 Cf. Ill. Voss ad Virg. Ge. I, 30. Dietz. ad Mel. III, 6. p. 57. Schwedische Bibliothek P. I. §. 12. p. 22 sq. Schlözer Allgem. Nord. Gesch. (s. Allgem. Welthist. T. XXXI.) p. 14—20. 62. 70. 160 sq. 201 sqq.

45 Vulgo exponunt: *par virtute atque fide* Sagunto, quae tamen urbs *maior clade* fuit.

115. **Calaguritanis**, si non iustam, certe aliquam excusationem et veniam dant obsidio, fames, virtus et fides: sed *quid excusat tale facinus*, quod Tentyritae cum iserunt? quid horum sceleri potest praetendi? ac speciosum nomen religionis? Nam *saepius olim Religio peperit scelerosa atque impia facta, Aulide quo pacto Triviai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine foede Ductores Danaum*, Lucret. I, 83 sq. Sed *Aegyptus saevior* est *Maeotide*; Maeotica, Taurica, *ara*, h. e. Tentyritarum saevitia maior, quam quae in Chersoneso Taurica exercebatur: nam ibi *inmolabantur* tantum homines Dianae Tauricae, non vero comedebantur. Haec est sententia vss. 115 — 119. breviter expressa: quae brevitas adfectui convenit. — *Taurica* Chersonesus (hod. *die Krim*) peninsula, quam formant et paene circumfundunt Pontus Euxinus, (*das schwarze Meer*) et *Maeotis* palus. (*das Asowsche Meer*, vel *Mar delle Zabacche*.) Iuxta *Maeotim* paludem *Taurici* sunt, quorum rex Thoas advenas inmolare consuerat, usque in adventum Orestis et Pyladis; quibus agnitis Ifigenia, quae erat templi sacerdos, ablato inde Dianae signo, aufugit, idque Ariciae consecravit; SCHOL.[46] *Taurica* sc. terra s. chersonesus, ut ap. Plin. IV, 12. *Sacrum* Thoas rex Taurorum primus instituisse dicitur.

117. Iterum commenta poetarum, more Iuvenalis, perstringuntur. *ut*, h. e. fac ut, si vel (quamvis, *credas digna fide, quae carmina, poetae, tradunt*, sc. de Thoante, Iphigenia, Oreste ac Pylade.[47]

Vera quidem sententia et paene eadem, sed durius expressa; etsi nostra quoque explicatio non satis nobis placet.

46 Cf. Strab. V. Herodot. IV, 103. Diodor. IV, 3. et 45. Pausan. III, 16. IX, 19. Intpp. Ovid. ex Ponto III, 2, 45 — 96. et Trist. IV, 4, 65 — 82. Spanhem. ad Callim. H. in Dian. v. 173. 174 Muncker. ad Antonin. Liber. fab. 27. et Hygin. f. 98. et 120. Heyne ad Virg. Aen. VII, 761 sqq. in Exc. VIII.

47 Vulgo ita interpretantur: Potes iam credere, illa a poetis decantata esse vera, quum multo inmaniora in Aegypto fieri videa-

119. *hostia*, homo inmolandus Dianae, *nil timet gravius cultro*, timet tantum, ut Deae mactetur, non, quod multo gravius est, ut ab hominibus sanguinariis devoretur.

119 sq. *Quis modo*, nuper, *casus*, quae calamitas et necessitas, *quae tanta fames*, et quae *infesta arma*, hostiles copiae, *vallo*, circumvallatione, arta obsidione, *inpulerunt et coegerunt hos*, Tentyritas, *tam detestabile monstrum*, monstrosum scelus, (v. sup. ad II, 122.) *audere?* Vascones dira necessitate ac fame ad inhumanitatem, *ἀνθρωποφαγίαν*, adacti sunt, non Tentyritae.

122. 123. Horum versuum sententia videtur esse haec: Anne alio graviore scelere ita obfendere possent Nilum, ut iratus *surgere*, intumescere et *siccam terram Memphitidem*, h. e. Aegyptiam, inundatione sua fecundare nollet, et ita in *invidiam* veniret eorum, qui nullo suo merito hanc calamitatem paterentur? Ita conseq. positum pro anteced., *invidia* pro ira et calamitate illa. *Invidiam* enim *Diis facere* dicuntur, qui vel ipsi gravissimas calamitates inmeriti patiuntur, vel sceleribus suis efficiunt, ut a Diis iratis illae inmittantur multis, etiam inmeritis, qui sinistras inde de Diis opiniones concipiant, eosque invidia prosequantur, quia illas inmiserint sibi, vel contingere passi sint.[48] Nilus autem ab Aegyptiis inter principes colebatur Deos, v. Iablonski Panth. Aeg. T. II. p. 140 sq. et 168 sqq.) et quidquid fere mali hominibus contingit, ex communi antiquitatis opinione ab ira Deorum repetendum est.[49] *terra sicca*, h. e. si

mus. (Cf. sup. VI, 643. 644.) Sed haec sententia non in illis verbis inest, et v. 116 — 119 de sola ara Tauricae s. Scythicae Dianae agitur.

48 v. Cuperi Obss. II, 4. et Burm. ad Quintil. Declam. VIII, 14. p. 180.

49 Interpretes, quos consului, alio modo h. l. explicarunt; nonnulli sic: quo alio scelere ita obfendere potuissent Nilum, ut ille *invideret* suas aquas tam inpiis hominibus, eorumque agros inundare nollet? alii ita: quo inmaniore facinore possent Ni-

terra esset sicca, si siccitate laboraret. *Terra Memphitis,* ut v. 115. *Maeotis ara,* pro Memphitica, (v. sup. ad XIV, 286.) h. e. Aegyptia; quoniam *Memphis* clarissima olim fuit urbs Aegypti, et sedes regni, ad Delta et sinistram Nili ripam sita, cuius rudera etiam nunc e regione urbis Cairo reperiuntur.

123. Varias incrementi Nili caussas tradunt Herodot. II, 17—25. et ad eum Wesseling. p. 113. et 787—802. Diodor. I. p. 33 sq. al. 23 sq. Senec. Nat. Quaest. IV, 2. Ludolf. ad hist. Aeth. p. 117 sq. Histoire d' Herodote traduite du Grec par Mr. Larcher T. I. p. 158 — 169. Iablonski Panth. Aeg. T. II. p. 14 sq. et 163 sq.

124 — 128. Aegyptii, vel potius Tentyritae inhumanitate superant barbaros populos. *Qua* scil. rabie saeviunt. De *Cimbris* v. sup. ad VIII, 249 sq. *terribiles,* qui ingentem olim terrorem incusserunt Romanis. *Britones,* v. Var. Lect.

125. *Sauromatae,* v. sup. ad II, 1. *Agathyrsi,* Scythica gens in Sarmatia Europaea, Gelonis contermina, ambiens Maeotidis paludis flexum, vel, ut alii dicunt, adcolens Marisium fl., qui, si Herodoto fides habenda, in Danubium influit. Quod si verum est, sedes huius populi in hodierna Transsilvania fuere.[50] *inmanes,* feri, etsi molles fuere, ut omnes Thraces, teste Herodoto.

lum ad terram inundandam inritare; ut poeta respexerit fabulam de Thalio, qui, quum Aegyptus per novem annos siccitate exaruisset, persuaserit Busiridi, inmolato hospite venturos imbres, promissisque fidem ipse inmolatus exhibuerit, de quo v. Hygin. fab. 56. et Ovid. A. A. I, 647 sqq. unde perperam colligunt, Nilum vel numen huius fluvii insigni scelere ita ad iram inritari potuisse, ut cresceret et superstagnaret: nam eius inundatio exoptatissima est Aegyptiis, et irati Dii non bona, sed mala hominibus inmittunt. Alii invidiam Nilo facere simpl. dictum putant pro, iram ei et indignationem movere.

50 Cf. Herodot. IV, 100. 102. 104. 125. Plin. IV, 12. s. 26. Mel. II, 1. Virg. Aen. IV, 146. ubi v. Heyne in not. et Exc. II.

126 sq. Acerba irrisione et indignatione haec dicta de Tentyritarum omniumque simul Aegyptiorum, qui Nilum adcolunt, inpr. Alexandrinorum et Canopitarum, mollitie. Hinc maxime emergit indignatio, quod quum in reliquo vitae genere sint mollissimi et effeminati, carnibus humanis vescantur, quod populi barbari et feri non faciunt, BRIT.

127. 128. Poeta non ea respexisse videtur, quae Seneca Nat. Quaest. IV, 2., sed quae Strabo XVII. p. 801. A. de mollitie Alexandrinorum, Canopum in Nilo navigantium, tradit: Ἀντὶ πάντων δ᾽ ἐστὶν ὁ τῶν πανηγυριστῶν ὄχλος τῶν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας κατιόντων τῇ διώρυγι, πᾶσα γὰρ ἡμέρα καὶ νὺξ πληθύει τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταυλουμένων καὶ κατορχουμένων ἀνέδην μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ibidem dicit tanta facilitate navigari, ut scaphis etiam utantur testaceis, quae h. l. vocantur *fictiles phaseli* et *picta testa*. *Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi Adcolit effuso stagnantem flumine Nilum, Et circum pictis vehitur sua rura faselis*, Virg. Ge. IV, 287 sq. qui locus haud dubie Iuvenalis animo obversabatur, et ubi Heyne iam ex Diodor. I, 98. et Herodot. II, 96. 97. notavit, hoc proprium fuisse Aegyptiorum, ut certo navicularum genere, cui *Baris* nomen fuerit, cymbis papyraceis, per Nilum discurrerent.[51] Sed quomodo testaceae vel fictiles scaphae aquis sustinebantur? Grangaeus putabat, satisfacturum nobis Senecam Nat. Quaest. III, 25. Cf. tamen Salmas. Exerc. Plin. p. 1116. *Phaselus* s. *faselus* navicula longior et angustior, *(Gondel)* sic dicta a forma leguminis, φασήλου, (quod est genus fabarum, *Türkische, grosse, Sau-Bohnen*, de quo v. Intpp. Virg. I, 227.) et mirae velocitatis, quam potissimum debebat prorae, longe et oblique supra aquam porrectae.[52] *Remis incumbere*, ut al. *insurgere*, ἐμβαλεῖν κώπαισι Pind. Pyth.

51 Cf. Plin. VI, 22. XIII, 11. Theophr. H. Plant. IV, 9. Plut. de Is. et Os. p. 358. Lucan. IV, 135 sq. et Intpp. Vet. Test. ad Exod. II, 3. et Ies. XVIII, 2.

52 v. Voss. ad Catull. IV, 1.

IV, 356. *ἀντερείσαντ' ἐλάτῃσι* Apollon. II, 663. Similiter *adsurgere in hastam, clipeum, ensem, ictum, ἐρείδειν, ἀντερείδειν τὸ ἔγχος. testae,* scaphae testaceae. *remis brevibus,* naviculae aptis.

129. *poenam sceleri,* quae Tentyritarum sceleri debetur.

130. *in quorum mente pares sunt ira atque fames,* qui putant, aut certe putare videntur, nihil differre, utrum quis sola ira et odio, an dira fame motus carne humana vescatur, quique hinc per iram eadem nefanda faciunt, quae alii (Calaguritani et Saguntini) per famem. [53]

131 — 158. Aureae sententiae, sed declamatoria magis, quam satirica arte prolatae.

131 sq. Saevitia illa Tentyritarum est praeter naturam, quae non ad crudelitatem formavit homines, sed *cor mollissimum* dedit et ad misericordiam propensum; quod vel eo *fatetur,* indicat, (ut sup. X, 172.) quod non aliud animalium genus *lacrimas* fundere potest. *Natura hominem tantum nudum et in nuda humo natali die abiicit ad vagitus statim et ploratum, nullumque tot animalium aliud ad lacrimas, et has protinus vitae principio: at hercules risus, praecox ille et celerrimus, ante quadragesimum diem nulli datur,* Plin. VII, 1.

133. *optima* et propria *pars,* indoles et adfectio, *nostri sensus,* animi vel mentis, est mollities et miseratio.

134. v. Var. Lect.

135. *Squalorem* vel *sordes* tam *reorum,* quam supplicantium lugentiumque, ad miserationem movendam spectare, vel tironibus nota res est. *pupillum ad iura suus, vocantem circumscriptorem,* tutorem, qui pupillum bonis suis fraudavit. Cf. sup. ad I, 46. 47. et X, 22.

53 Ita h. l. interpretari malim, quam cum Britannico *iram* referre ad inpulsum irae mentisque impetum, qui non in potestate nostra est, et *famem* ad deliberatam voluntatem, cupiditatemque saevam, qua gravius peccatur.

136. 137. Designantur fletus, pueritia et decora facies pupilli, quae omnia ad miserationem augendam valent. *cuius* pupilli *capilli puellares*, longi et fluentes, quales esse solent puellis puerisque delicatis, *ora madentia fletu*, lacrimis, *faciunt incerta*, h. e. incertum faciunt adspicienti, sitne puer an puella. Venustae ideae, eleganter, ut passim a poetis, expressae. [54]

138. 139. Henninius: „Vix est, inquit, ut Iuvenalis hodiernis moribus persuadeat, fieri hunc *gemitum naturae imperio*, quandoquidem sine ullo gemitu fere ea funera quotidie obcurrant. Sed ne quis Iuvenalem φιλοσοφώτατον ἀφιλοσοφίας arguat, notandum, Veteres statuisse, infantum animas semper flere, ceu acerbo funere mersas, idque hausisse eos ex Platonicorum dogmatis; quod docet Virg. Aen. VI, 426 sq. Sane haec serio credentem Natura non reluctantem ducet conspecto infantis funere ad gemitus, tactum scil. commiseratione humanitatis nostrae, et aetatulae illius, quae boni malique iuxta gnara innocentes animulas aeternum fleturas acerba morte exhalat.“ Sed illam fuisse antiquitatis opinionem, non persuasit mihi locus Virg. neque de infantibus tantum, sed virginibus quoque, inmatura morte obeuntibus, h. l. sermo est. Naturae autem vis infringitur conruptis saeculi moribus, et de miseratione idem fere valet, quod de pietate dixit Valer. Max. V, 4. extr. 5. *Prima et optima rerum natura pietatis est magistra, quae nullo vocis ministerio, nullo usu literarum indigens, propriis ac tacitis viribus caritatem parentum pectoribus liberorum infundit. Quid ergo doctrina proficit? ut politiora scilicet, non ut meliora fiant ingenia: quoniam quidem solida virtus nascitur magis, quam fingitur.*

54 Cf. Iani ad Horat. Od. II, 5, 23. 24. et Gierig ad Ovid. Met. VIII, 322. IX, 711. Quidam τὸ *cuius* ad *circumscriptorem* referunt. „*Puellares capilli*, tristitia et squalore longiores: quum enim rei tenemur, et capillos demittimus; qui faciunt nos interdum vultum habere, tamquam puellae,“ SCHOL.

139. *quum terra clauditur*, conditur, *infans*, et, etiam, *minor igne rogi*, iunior, quam ut cremari fas sit. *Editis primores septimo mense gigni* dentes, *haud dubium est.* — '*Hominem prius quam* genito *dente cremari, mos gentium non est*, Plin. VII, 16. f. 15. *Suggrundaria antiqui dicebant sepulcra infantium, qui necdum XL dies inplessent, quia nec busta dici poterant; quia ossa quae comburerentur non erant: nec tanta cadaveris inmunitas, qua locus tumesceret. Vnde Rutilius Geminus Astyanacte* ait: *Melius suggrundarium misero quaereres quam sepulcrum*, Fab. Planciad. Fulgent. in exposit. serm. ant.[55]

140. 141. Docte et exquisite homo pius, probus et innocens designatur: non alius enim erat *dignus* sacr *arcana*, h. e. dignus, qui initiaretur vel interesset mysteriis (v. sup. ad II, 89.) sive sacris Cereris *arcanis*, mysticis, quae effari nefas erat, quaeque secreto et noctu agebantur,[56] unde et *nocturnus* vocatur *Bacchus* Virg. Ge. IV, 521. et *nocturna Maenas* Sil. III, 395. ubi v. not. Hinc *qui Cereris sacrum Vulgarit arcanae* docte pro scelestissimo quovis dicitur Horat. Od. III, 2, 26. ubi Cf. Iani. Quinto autem mysteriorum, et quidem magnorum, die, qui dicebatur ἡ τῶν λαμπάδων ἡμέρα, in memoriam Cereris, Proserpinam filiam adcensis facibus quaerentis, *faces* ardentes cum ante fores ponebantur,[57] tum a viris et feminis gestabantur; unde δᾳδοῦχοι et δᾳδουχεῖν τὰ μυστήρια.[58] Hi itaque δᾳδοῦχοι non amplius μύσται erant, vel ad μυστήρια tantum μικρὰ admissi, sed iam ἔφοροι sive ἐπόπται, quibus *sacerdos Cereris* (ἱεροφάντης, ἱεροφύλαξ, ἱερονόμος, μυσταγωγός) μυστήρια

55 in Mythogr. Lat. T. II. p. 171. ed. Munckeri. Formam suggrundarii ex Io. Bapt. Suarez Antiquit. Gadit. Hispanice scriptis IV, 4. depinxisse Casp. Bartholin. de puerp. vett. p. 167. notat Heinin.

56 v. Spanhem. in Callim. H. in Cer. v. 7.

57 v. Plut. Cicer. T. I. p. 871.

58 Cf. Meurs. de Eleusin. c. 25. et Casaub. ad Theophr. Char. c. 3.

μεγάλα et arcanas eorum caerimonias revelaverat, habita ante ſevera quaeſtione de vita potiſſimum pure et ſancte acta.[59] Hinc intelligitur vis verborum, *qualem* initiandum *Cereris vult eſſe ſacerdos.* Simili ſenſu caſtae ac probae mulieres dicuntur *Cereris vittas contingere dignae* ſup. VI, 50. ubi cf. not. Ceterum *δᾳδοῦχος* etiam *κατ' ἐξοχὴν* vocabatur ſacerdos quidam Cereris, adiutor *ἱεροφάντου*; et *ἀγὼν λαμπαδοῦχος* in aliis quoque ſacris, v. c. in Ἡφαιστείοις, Παναθηναίοις et Προμηθείοις, inſtituebatur ab iis, qui adcenſis currebant facibus, easque inexſtinctas ad metam ferre iubebantur.

142. *Quis bonus ulla mala* humana *credat ſibi*, a ſe, *aliena* eſſe, non credat ſibi accidere poſſe, quae aliis contingere videt, vel credat, haec aliorum mala ad ſe non pertinere, adeoque iis non adficiatur et doleat? *Iſte verſus* (Terentii Heautont. I, 1, 25.) *et in pectore et in ore ſit: Homo ſum, humani nihil a me alienum puto,* Senec. Ep. 95. Eumdem verſum laudavit Cic. Off. I, 9.

143. *A grege mutorum* animalium, quae nec malis alienis dolent, nec bonis laetantur. *venerabile ingenium,* intelligentiam et rationem. *divinorum,* rerum divinarum, *capaces,* intelligentes. *Deus homines humo excitatos celſos et erectos conſtituit, ut deorum cognitionem, coelum intuentes, capere poſſent: ſunt enim homines non ut incolae atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum atque coeleſtium, quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet,* Cic. N. D. II. 56.

145. *capiendis,* cognoſcendis ac diſcendis.

146. *Senſum,* mentem ſ. animam ratione praeditam, ex anima mundi, cuius natura aetherea et ignea, ſedes autem praecipua in *coeleſti arce,* in coelo et ſideribus eſt, duximus. Cf. ſup. ad v. 84. 85. Cic. Tuſc.

59 Cf. Meurſ. de Eleuſiniis, c. 20. Vol. I. p. 851. verſ. Rambach. et Potteri Archaeol. Gr. lib. II.

Quaest. I, 27. Heyne ad Virg. Aen. VI, 730 sq. et in Exc. XIII.

147. Cf. Ovid. Met. I, 84 sq. (ex quo loco verba etiam petita) Cic. N. D. II, 56. et Leg. I, 9 pr. Sallust. B. Cat. 1. ubi v. Corte, Herderi Ideen zur Philos. der Gesch. der Menschh. T. I. p. 219 sqq. *Prona* animalia.

148 — 158. Egregius locus, expressus forte e Cic. de Invent. I, 2. et Horat. A. P. 391 — 399. Eadem non rationi humanae, sed culinariae arti lepide tribuit coquus Athenionis ap. Athen. XIV, 23. *Anima*, Gr. ψυχή, est id, quo vivunt, sentiunt, ac moventur et homines et cetera animantia, quae inde nomen habent, vis vitalis, vegetabilis ac sensitiva, quae plantis etiam et arboribus tribuitur: *animus*, νοῦς et φρήν, est mens, vel id, quod in nobis cogitat, intellegit ac vult, et quo sapimus. 60)

150 sq. *Mutuus adfectus* benevolentiae atque amoris, et communis utilitas sunt vincula societatis humanae, quod praeclare docet poeta. Cf. Senec. Ep. 95. et de Ira I, 5.

151. Cf. Horat. Sat. I, 3, 105. et Cic. Tusc. Quaest. V, 2. s. 5. *Dispersos* homines *trahere*, contrahere, congregare, *in populum*, civitatem.

152. Cf. sup. VI, 2. 3. *proavis*, a maioribus.

153. *laribus*, aedibus.

155. *Vt conlata*, mutua, *fiducia* et spes auxilii etiam noctu *tutos* praestaret homines *vicino limine*, iunctis aedibus et vicino opem ferente vicinis.

156. *nutantem*, labantem.

158 — 174. Magna orationis vi et verborum gravitate increpatur odium, quo se invicem prosequuntur homines.

158 — 164. Haec si non prorsus, tamen maximam partem veritati consentanea sunt, et h. l. aptissima. Feras non nisi in diversa genera saevire, contendunt etiam

60) Cf. Barth. ad Claud. laud. Stilic. I, 301. et Gesneri Thes. L. L.

Horat. Epod. VII, 11. 12. Plin. VII, 1. Sen. Ep. 95. de clem. I, 26. et controv. 9. aliique. Sed v. Harduin. ad Plin. l. l. Bernart. ad Stat. p. 37. Scalig. ad Varr. p. 118. et Exerc. 240. adv. Cardanum p. 737. Brod. Miſcell. III, 28.

160. *Cognatis maculis*, h. e. ferae, easdem maculas habenti, *parcit ſimilis fera*, pardus pardo, lynx lynci, tigris tigridi.

165 — 171. Homines non modo ſe invicem occidunt ferro, ſed etiam comedunt. *nefanda* epitheton rei et adfectui aptiſſimum.

166 — 168. Primi fabri ex ferro inſtrumenta ruſtica parabant, non gladios. Cf. Plin. XXXIV, 14. Sen. de Ben. VII, 10. Tibull. I, 3. Virg. Ge. II, 538 — 540.

168. Cf. Var. Lect.

169. *populos*, Tentyritas.

171 ſq. Similis color orationis ſup. II, 1 ſq. et 153 — 158. Praeclare autem anthropophagis obponitur *Pythagoras*, qui *cunctis animalibus*, h. e. eorum carne, et quibusdam quoque *leguminibus abstinebat*, (v. ſup. ad III, 229.) ac lepide ſimul huius philoſophi doctrina de μετεμψυχώσει et, quem inde praecipiebat, victus inridetur, quam etiam perſtrinxit Cic. de Div. II, 58. et aſperioribus facetiis Lucianus in Dialogo, qui Ὄνειρος ἢ Ἀλεκτρυών inſcribitur. *haec*, talia, *monſtra*, monſtroſa, portentoſa, ſcelera, (ut ſup. v. 121. ubi v. not.) qualia perpetrarunt Tentyritae. *Tamquam homine*, tamquam hominis, non animalium caro eſſet; vel tamquam animalia vix differrent ab hominibus, quia animae illis eſſent, quae in corpora eorum transmigraſſent e corporibus humanis. Cf. ſup. XIV, 98. *ventri indulſit*, edere permiſit, *non omne legumen*, ſed quaedam edere vetuit.

IN SATIRAM XVI.

ARGVMENTVM.

Conditionem militum multis partibus meliorem, quam paganorum, esse ostenditur, (v. 1 — 6.) α, quod illi ab his non facile ullam adcipiant iniuriam, eamque inpune iis inferre possint, quum proprios habeant iudices, et lege Camilli extra vallum litigare vetentur, commilitones autem non modo reum per fas ac nefas tueantur, sed damnatum quoque vindicent; (7 — 34.) β, quod confestim iis, et quoties iubeat, ius dicatur, et neque initium, neque finis litium in longinquum differatur tempus; (35 — 50.) γ, quod peculium iis sit castrense, et hinc ius testandi vivo adhuc patre; (51 — 56.) δ, quod phaleras, torques aliaque virtutis praemia consequantur, quum ipsius ducis referat, et honorari milites et locupletari. (56 — 60.)

In priore huius Satirae parte (v. 1 — 34.) poeta satis ingeniosam ei formam induisse, et dum aperte commoda militiae recenset, tecta ironia et specie laudis vituperationi inposita, nimiam militum licentiam insolentiamque, quam illis temporibus vix Imperatores coercere audebant, perstringere videtur. Eam non integram superesse quidam opinati sunt, forte quia tam brevis, et argumenti tractatio non omnibus numeris absoluta est: nam plura militiae commoda ac privilegia, cum legibus,

tum Imperatorum edictis constituta et concessa, a Polyb. VI, 39. Lipf. Mil. Rom. V, 19. et de magnitud. Rom. I, 6. aliisque memorantur. Sed quis poeticam rei tractationem ita ad calculos vocabit? — Quo loco et qua occasione haec Satira sit scripta, parum constat, etsi non ineptae sunt coniecturae Calderini aliorumque, qui putant, eam compositam esse a Iuvenale, quum primum venerit in Aegyptum, in Paridis pantomimi invidiam, a quo Vrbe remotus sit falsa honoris specie cohorti praefectus, et hinc laudari commoda militiae, ne Paris conditionem suam, quod maxime optaverit, miseram putaret et infelicem. Iuvenalis tamen non a Domitiano et Paride, sed ab Hadriano in Aegyptum missus est; (vid. vit. eius) unde potius in huius Imperatoris et histrionis, qui ei in deliciis fuit, invidiam haec scripsisse censendus sit.

Forte tamen *Gallus*, amicus poetae, in militiam ivit, et ita huic obtulit occasionem ad Satiram hanc scribendam. — Idem Calderinus monet, hanc Sat. in antiquis codicibus penultimam esse, (quod et est in 12. ac 15.) librariorum vero culpa in finem translatam. Favet ei scholion vetus, quod laudavit Barthius Adverf. XIV, 16. „Satira haec non postremo edita est a Iuvenale, sed ordo debet esse, ut istam sequatur praecedens. Iuvenalis enim a Paride in exsilium extrusus non videtur sibi male esse. Ergo laudat militiam.“ — De auctore vero huius Satirae iam olim fuere, qui addubitarent. Scholiastes ap. Barth l. l. haec adnotavit: „Quidam dicunt, non esse Iuvenalis, sed ab eius amico adpositam.“ Vetus Schol. Pithoei: „Ista a plerisque exploditur, et dicitur non esse Iuvenalis.“ His adstipulantur Grotius ad Luc. III, 14. Rutgerf. Var. Lect. IV, 4. p. 338. Angel. Decembr. polit. liter. p. 59 sq. Barth. l. l., Plathnerus, Bahrdt et alii: sed refragantur Dempster. ad Coripp. p. 137. Scaliger, Schurzfleischius aliique multi. Neque haec lis facile dirimenda est, quum in utramque partem quaedam, eaque satis gravia, disputari possint. In antiquissi-

mis libris hanc Satiram non exstare testatur Valla: in aliis eam esse penultimam modo diximus. Primis quoque eius versibus ingrata, ne dicam insulsa, inest tautologia, qua eadem notio quater exprimitur: *felicis militiae, prospera castra, secundo sidere, fati benigni.* Hoc tamen eius principium si exceperis, haud dedecere Iuvenalem, illam scripsisse: nam et a stilo rhetoricaque eius tractatione rerum non abhorret, et politissimis placet facetiis. Nonnulla etiam eius loca tamquam Iuvenalis laudantur, tum a Servio in Virg. Aen. I. et II. tum a Prisciano lib. VIII. c. 9. et 14. Quae quum ita sint, Satira haec vel ab ipso Iuvenale, (cuius forte extrema manus operi non adcessit) vel ab antiquiore saltem scriptore, qui haud invita Minerva animum ad satiricam poesin adplicuerit, composita videtur. Schurzfleischius monet, stilum variare secundum aetatem, et Iuvenalem forsan valde senem scripsisse hanc Satiram, quum in Aegyptum a Domitiano (immo Hadriano) relegatus esset. Plathnerus contra suspicabatur, eam a quodam erudito literatore ad stabiliendum figmentum huius relegationis conditam esse.

1. *Gallus,* amicus poetae, forte idem, cuius passim mentionem facit Martialis.

1 — 3. Si felicibus auspiciis capessitur militia, praemia eius tanta sunt, ut facile mihi cupiditatem militandi inicere possint, etsi pavidus sim tiro. [1]

1 Haec ingrata exprimuntur tautologia, quam supra iam notavimus; neque expeditior fit oratio vel nitor ei redditur, si cum Henninio τὸ *felicis* ad rationem retuleris, et τὸ *prospera* ad casum, ut sensus sit: Quamvis innumera sint *felicis* et cum ratione factae expeditionis praemia; si tamen casus et vis maior castra praestarit *prospera*, mallem fortunata temeritate eadem subire castra, quam in toga desidere. Ita certe v. 2. *sed* pro *nam* dicendum erat. *felicis militiae*, non calamitosae, qualis est mea, CALDER. qui putabat, poetam primum subobscure calamitatem suam designare, et tum laudare commoda militiae: quam sententiam nobis non persuasit. Multo tamen mi-

3. *Portam* signanter dici credebat Grangaeus, quia castrorum aggerem subire capitale fuerit.

4. Schol. vetus ap. Barth. Adverf. XIV, 16. „Per constellationem puncto felices infelices efficiuntur. Adparet, Iuvenalem Stoicum esse." Britannicus monet, haec dici ex disciplina Aegyptia, in qua plurimum Petosiris et Necepsus laboraverint. Conf. sup. ad VI, 553 sqq. et 581.

4—6. Facete dictum: Felix genesis ac fatum plus valet etiam in militia, quam favor *Martis*, praesidis bellorum, conciliatus nobis per literas precesque efficacissimas vel *Veneris*, amicae eius, vel Iunonis, *genetricis*, matris ipsius. Amores *Martis* ac *Veneris* noti ex Hom. Odyss. ϑ, 266 sqq. et aliis poetis: de cuius commenti origine v. Heyne Antiq. Auffätze P. I. p. 161. et Hermanni Mythol. T. I. p. 258—260. Cf. sup. ad X, 313. 314. *genitrix* Martis Iuno.[2] *quae delectatur Samia arena*, h. e. Samo, insula arenosa in mari Icario ad litus Ioniae, quae nunc *Suffam Adaffi* vocatur. Ex antiqui sermonis genio Dii illas terras amare et incolere, vel certe frequentare dicuntur, quae iis sacrae sunt, et ubi sacrificiis templisque coluntur. Celeberrimum autem *Iunonis Samiae* et templum et festum fuit.[3] *Arenam* h. l. dici putant pro insula arenosa et sterili, coll. verbis Apuleii. *Rutatio omnis est in sarculo et surculo, quorum proventu magis fructuosa est insula* (Samos) *quam frugifera.* Sed Samum frugiferam esse dicit Strabo: unde potius designari crediderim terram Sami argillaceam, unde conficiebantur celeberrima illa vasa ficti-

nus lectoribus placebit explicatio Britannici, qui *felicem militiam* h. l. dici existimabat eam, quae a bellis civilibus longe absit.

2 v. Neapol. ad Ovid. Fast. V, 229. et Gale ad Apollod. I, 3, 1. et ad Phurnut. N. D. c. 21.

3 Cf. Virg. Aen. I, 15. 16. Herodot. III, 60. Lactant. Inst. div. I, 17. Pausan. VII, 4. Athen. XIV, 20. XV, 4. Spanhem. ad Callim. H. in Dian. v. 228. Maffei gem. ant. P. II. p. 125.

lia, et tessae, quae durissimae erant et ad secandum-
que adhibebantur. Cf. sup. ad VI, 513.

7. *Commoda communia*, omnium militum. Ve-
tamen ea intelligere, quae militibus communia sunt cum
togatis. Huc poeta v. 8 — 34. refert, quod milites
que ac togatos proprios habet iudices. Deinde v. 35-
60. *commoda* memorantur, quae solis militibus
pria sunt, citus litium exitus, ius testandi vivo pa-
honores et praemia. *Togatus* civis Romanus.
mus obponitur armato vel militi, qui sago amictus
non toga, quae impedimento est in pugna. Eodem
in f. v. 33 *paganus* dicitur, obponiturque *armato*
militi, ut ap. Plin. Ep. VII, 25. X, 18. Veget. II.
extr. et alios, inpr. ICtos, qui inde testamentum pa-
liumque vel *paganum* esse dicunt, vel *castrense*:
gani enim proprie vocabantur rustici, quibus vel
ma, [4] vel Servius Tullius [5] in locis montanis ipsa
natura munitis prima fecit perfugia, quae Graece pa-
dixit; hi vero, Imperatorum certe temporibus, a mi-
tia videntur inmunes fuisse, ne agri essent inculti. C
Ernesti clav. Cic.

8 — 34. Iniuria, etiam gravissima, a milite inpune infer-
potest cuivis, et ab his patienter ferenda est, quoniam
iudex militis non Praetor, sed centurio est, eiusque ac-
cusatione nihil proficitur, sed nova potius iniuria excitatur,
a commilitonibus metuenda, qui partes rei per fas ac ne-
fas tuentur. De his militum commodis, ad iudicia spec-
tantibus, quae festive h. l. adumbrantur, v. tit. ff. de re
milit. et Salmas. Obss. ad Ius Att. c. 21. p. 420.

9 sq. Cf. sup. III, 288 — 301. *Praetori*, iudici.

11. *Offa* tumor carnis s. vibex; proprie massa car-
nis aliarumve rerum rotunda et in tumorem crescens vel
in unum convoluta, inpr. globus farinae conspersae, μά-
ζα, ὄμπη, Aeol. ὄππη, unde Lat. *offa*. v. Salmas. ad

4 v. Dionys. I. p. 135. II. p. 135. ed. Sylb.

5 Dionys. IV. p. 220.

olin. p. 90. 537. et sup. ad II, 33. *Livor*: macula percussione, vel contusione ac pressione contracta.

12. Haec verba ita intelligo: *oculum* unum plane excussum, alterumque *relictum* quidem ac superstitem, sed in tali conditione, ut *nil* opis salutisque promittat medicus. Plurimi legunt *oculos relictos*, eosque putant dici vel deperditos, vel excussos.

13. Togato s. pagano, *haec punire* ope iudicis, h. e. puniri *volenti*, *datur iudex*, non urbanus s. Praetor, sed militaris, centurio; qui facete ab habitu et *grandi* statura describitur diciturque *bardaicus calceus* et *grandes surae*, h. e. cuius grandes surae tectae sunt bardaica caliga s. ocrea: nisi malis verba *Bardaicus iudex* iungere, et post *volenti* distinguere, ut *calceus* scil. militaris simpl. pro caliga vel phaecasio, (de quo v. sup. ad III, 218. in Var. Lect.) et deinde pro caligato dictus sit. [6]

6 *Bardaicum* sive *Bardiacum* (v. Var. Lect.) quidam putant esse bardum s. stupidum, rerum ignarum; alii Gallum s. barbarum; alii vero bardocucullum, (v. sup. ad VI, 118. et VIII, 145.) h. e. bardocucullo sive bardaico cucullo (ut ap. Capitol. in Pertin. c. 8.) vestitum iudicem. Qui bardocucullus etiam simpl. *Bardaicus* dicitur Martial. IV, 4, 5. unde h. l. ita exponere possis: *iudex datur*, et quidem *bardaicus* scil. cucullus, *calceus* et *grandes surae*, h. e. cui bardocucullus est, et calceus s. caligae, et grandes surae, vel cui caput cucullo, et grandes surae caligis tectae sunt. Ferrarius de re vest. VI, 21. „*Bardaicus iudex*, inquit, bardocucullo vestitus, sive ille ex crassiore lana, sive ex caprarum pilis et cilicio confectus: qualem propterea Centurionem *hirsutum capellam* sup. V, 155 adpellat audacter; non tam quod capillis et barba promissa, sed quod sago hirsuto atque villoso indueretur. Gemina Claudiani sententia lib. I. in Rufin. *Moerent captivae pellito Iudice leges.*" Grangaeus: „*Bardaicus iudex* adposite dixit, quomodo et postea *calceus iudex*, et *grandes surae* iudices. *Bardaicus iudex* idem est, ac si diceret. *bardocucullo indutus*, quo vestis genere hiberno tempore ut plurimum utebantur milites, potissimum Galli: nec interest *bardaicus*, an *bardiacus* legas. Est vero nil aliud quam *bardocucullus*; sive a *Bardis*

14. *Subsellia* in iudiciis non sunt tribunalia, [illegible] sedes tam iudicum, quam patronorum, quae [illegible] *magnae* erant, ut etiam alii honestiores homines in [illegible] locum haberent. v. Ernesti clav. Cic. Tribunal erat [illegible]

deducas, qui sunt cantores apud Gallos, sive a *Bardea* vel *Bardala*, quae *alauda* est, unde *alaudarum* legionarii, sive a *Bardaeis* Illyrici populis, (qui *Vardaei* dicuntur Plin. III, 22. s. 26. et Cic. ad Div. V, 9. Οὐάρδιοι Ptol. Ἀρδιαῖοι Strab. VII, p. 315. *Vardei* Liv. Epit. LVI.) sive ab illis populis Hispaniae, qui solebant, ut nunc Germani, principibus adparere et excubias facere, quos Plut. in Mario vocat βαρδιείους, (Μάριος κατῄει δορυφόρους ἔχων λογάδας ἐκ τῶν προσπεφοιτηκότων δούλων, οὓς Βαρδιαίους προσηγόρευεν, Opp. T. I. p. 431. A.) ut notavit Alciatus Parerg. Iur. V, 16." Calderinus: „Codices ferme omnes habent *Bardaicus*, ut etiam Sabinus legit, adfirmans esse proprium nomen iudicis, et nescio quas fabulas adferens. Nos Bardiacum legimus ex Martiali. *Bardiacus* enim est sagulum militare ex pilis caprorum, ut ex Varr. et Virg. alibi docuimus. Hic vero adcipio *bardiacum* epitheton calcei, ut ex habitu designet centurionem, qui et calceis ciliciis utatur, et grandioribus tibialibus, quales calcei *udones* apud Martial. XIV, 140. inscribuntur." Casaubonus ad Capitol. in Pertin c. 8. „Meliores libri Martial. IV, 4. *Bardiacus*, et fortasse hic quo[illegible] *cuculli Bardiaci* scribe[illegible] quos e Gallis Santonibus et L[illegible]gonibus Romam mitti so[illegible] e[illegible] eodem poeta (v. sup. ad V[illegible] 145.) constat." Salmasius [illegible] „*Bardaicus* veram opinor [illegible] scripturam, quia libri eam re[illegible]tinent, et confirmat ratio. [illegible] *Bardaicus* a *Bardaeus*, ut *Achaicus* ab ἀρχαῖος. Bardae[illegible] populi sunt Illyrici, a quibus [illegible] *bardaici cuculli*, militare [illegible] stamen. *Liburnicos cucu[illegible]* adpellat Martialis, et nisi [illegible] Bardaicos intelligit. Cal[illegible] etiam *Bardaicos* militum [illegible] Iuven.) reperio adpellatos" Vetus Schol. „*Bardaicus* iud[illegible] Centurio, qui quasi inter [illegible] milites militavit habentibus [illegible]tionem apud *Bardos*. est autem gens Galliae: vel qualis [illegible] *Bardas*." Alius Schol. [illegible] Barth. Adverſ. XIV, 16. „[illegible]tur tibi poscenti multam [illegible]rus centurio, qui pro milite [illegible]spondebit. *Bardaicus*, [illegible] Batavorum. (unde eum [illegible] *Battaricus*, vel in eo legend[illegible] *Bardaeorum* conii. Henni[illegible]) [illegible] acerrime iudicabat de civibus, dicens: capitale est crimen, [illegible] togatus militem pulsaret." Henninius: „Vulgo non perspicit[illegible] huius loci argutiam et acrimo[illegible]niam. Militarem licentiam et

peratoris prope praetorium, subsellia Centurionum et Tribunorum militum ad *signa*, quae in principiis locata; GRANG. *grandes furae*, ut *planta magna* sup. III, 347.

15. M. Furius *Camillus* in obsidione Veiorum edixit, ne miles in ius vocaretur extra castra, ut scil. praesto esset semper ad nutum ducis et quoties confligendum esset cum hoste. [7]

17—19. Haec poeta sibi, vel Gallus poetae obiicere censendus est: Centuriones non minus ac Praetores vel urbani iudices secundum fas et aequitatem ius dicent. *Centuriones* autem de levibus cognoscebant causis, et primi pili etiam imperatori in consilio aderant cum Tribunis.

petulantiam, qua insultabatur Romanis civibus imperatoriis seculis, traducit: hinc excandescit, *togatos*, notanter ita loquitur, *a milite pulsatos, excussos dentes, faciem lividam, extusum oculum, non audere Praetori deferre, sed dissimulare* hanc contumeliam; aut si omnino hanc *puniri velint*, quid tum? adeundi sunt *Centuriones, quorum de milite est cognitio: ex instituto enim Camilli non licebat militi extra vallum litigare.* Quid ulterius? *dabitur tibi togato*, civi Romano, libero, *Bardaicus iudex*, i. e. centurio miles ex servili illa traduce, qui a suis dominis fugitivi Cinnanae Marianaeque saevitiae quondam satellites fuerant, ut ex Plut. Mario constat. At quinam hi *Bardaei* vel *Bardiaei* Marii? Glossae Latino-Graecae: *Bardei* Ἰλλυριοὶ δοῦλοι, οἱ καὶ ἀγωνισάμενοι ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας, κατὰ Κίννου καὶ Μαρίου στρατευσάμενοι· καὶ ἐκ τούτου τυραννῆσαι κατὰ τῶν δεσποτῶν. Consentire hisce Glossis videtur Plin. III, 22. Hinc adparet, subtilissima indignatione eaque acerrima *Bardaicum iudicem* introduci, qui de causa inter togatum et militem cognoscat, eumque iudicem non ab ingenio aut iudicio censendum, quam potius *calceis* et *grandibus* crassisque *suris*, quibus ad iniquum *tribunal* servilis propago de homine libero iudicatura adcedat. Latet et aculeus in recessu, quo pungit inertiam suorum civium, qui a peregrinis e sterquilinio effossis patiebantur sibi militares dignitates praecipi. Qui aliter explicant, nugantur."

7 de quo militum privilegio v. l. XII. C. de re milit. l. finali C. de offic. milit. iud.

20 sqq. Respondet poeta: at tota legio obstrepet in iudicio, ne damnetur commilito, et, si forte damnatus fuerit, ultrix aderit, et *consensu magno efficient*, ut *vindicta*, ultio, quam parabunt et ex te petent propter adcusationem commilitonis, *sit curabilis*, curanda, h. e. metuenda, *et gravior, quam iniuria*, a milite tibi illata. Cf. Var. Lect. In legione propr. X sunt cohortes, et XXX *manipuli*. Praeclare autem h. l. notatur ferocia militum, illis potissimum temporibus omnia per vim agentium licentiamque inmoderatam usurpantium.

22 sqq. Haec facete dicta. *Vagellius*, Mutinensis, (v. Var. Lect.) *declamator*, cui *mulinum cor* tribuitur vel ob stoliditatem, (unde et stultus homo *mulus* dicitur Catull. LXXXIII, 3. et idem forte *Vagellius* eamdem ob caussam memoratur sup. XIII, 119. vel ob audaciam temeritatemque, qua quaslibet caussas, malas etiam ac periculosas, suscipiebat, vel denique ob pertinaciam, qua in unumquemque invehebatur, sine respectu personarum, qualem mulorum naturam esse monet Grang.

24. *Quum duo crura habeas*, quae clavis undique pungi possint. *obsendere tot caligas, tot millia clavorum*, facete pro tot milites, quorum caligae clavis subfixae sunt; de quo v. sup. ad III, 248.

25. *Quis tam procul absit ab urbe*, tam alienus sit ab urbanitate, tam inurbanus, rudis et rusticus; vel tam ignarus rerum urbanarum et licentiae militum. (Cf. sup. ad XIII, 111.) Hoc sensu, quotquot vidi, interpretes verba illa ceperunt, praeeunte vet. Schol. ap. Barth. Adv. XIV, 16. qui praeter alia haec adnotavit: *Procul ab urbe* dicuntur esse fatui, quia, qui in urbibus sunt, solent esse prudentiores paganis: contra autem villani, qui ab urbe remoti sunt, stulti vocantur." Sed aptior, opinor, simpliciorque ratio est haec: *Quis tam procul ab Vrbe absit*, abesse sustineat, ut militis adcusandi caussa ad castra et exercitum, longe Roma remo-

ma; proficifcatur? Ita et melius cohaerent fequentia v. 6. *Praeterea quis tam Pylades*, h. e. tam amicus licui, omniumque eius periculorum comes ac particeps, qualis Pylades fuit Orefti), *ut ultra molem aggeris*, ltra vallum, in caftra *veniat* cum illo, caufae eius apud Centurionem agendae, vel teftimonii contra militem reum licendi, vel miferationis iudicum vefte mutata, qui amicorum mos eft, movendae caufa?

27. *Lacrumae ficcentur protenus*, lacrimas confeftim, poft adceptam a milite iniuriam, comprimamus, tamquam vanas et inutiles, et diffimilemus vel patienter feramus hanc iniuriam, *neque follicitemus amicos*, ut nos, militem delaturos, comitentur ad caftra nobisque in iudicio adfint, *fe excufaturos*, et detrectaturos officium tam periculofum.

29. *Iudex*, centurio, *quum dixerit* togato, militis nomen deferenti, *da teftem:* nemo facile erit, qui, fi vel *pugnos*, ictus pugnorum, quos adcepifti, *vidit*, *audeat dicere*, *Vidi*, fe vidiffe. (Cf. fup. VII, 13. 14.) Si aufus hoc fuerit *nefcio quis*, (utpote qui haud facile invenietur) tum *credam* eum *dignum* effe *barba et capillis maiorum*, h. e. qui in maioribus noftris referatur iisque aequetur, viris fummae fidei et conftantiae, quibus mos erat *barbam et capillos* alere ac promittere; de quo v. fup. ad IV, 103.

32 fqq. Facilius reperietur, qui falfum teftimonium dicet *contra paganum* f. togatum, (v. fup. ad v. 8.) quam qui verum contra militem dicere audeat.

34. *fortunam*, bona et libertatem f. licentiam, *armato* h. e. militi conceffam. *pudorem*, bonam famam et honorem: nam *contra pudorem* alicuius *loquitur*, qui ei exprobrat, quae ipfi fint dedecori ac rubori, vel quorum eum pudeat neceffe fit.

35. Privilegia *alia*, folis militibus propria. Cf. fup. ad v. 7. *Sacramentum* propr. iusiurandum militare, h. l. pro ipfis militibus ponitur.

36—50. In iudiciis urbanis lente omnia procedunt; at lites militum sine mora dirimuntur.

36—41. Recensentur exempla causarum, quae in foro aguntur. *Convallem,* planiciem, undique collibus septam. *ruris aviti,* a maioribus mihi iure hereditario s. testamento relicti.

38. *Terminus,* stipes vel *saxum,* lapis terminalis, *in medio limite,* inter duos agros et in eorum confinio, positus, qui tam *sacer* erat, ut Dei loco *coleretur,* utque eum violare, aut fraude mala loco movere s. proferre (pro quo docte h. l. dicitur *effodere,* ut al. *revellere, convellere* et *evertere,* antec. pro conseq. posito) summum esset nefas, iam inde a Numae temporibus, a quo lex lata: *qui terminom exarasit, ipsus et boveis sacrei sunto.* [8]

39. Termino quotannis primum sacrificabantur *puls* et *liba,* (cf. sup. ad III, 187.) vel primitiae frugum, tura, favi cet., postea vero agni etiam et sues. [9] De *vetulo libo* v. Var. Lect.

40. *numos sumtos,* vel foenore, vel mutuo.

41. Vid. sup. ad XIII, 137. ubi idem legitur versus.

42. 43. *Exspectandus erit annus,* (annuum, vel longinquum tempus, ut ap. Terent. *dum comuntur, dum ornantur, annus est*) *qui inchoet,* nedum finiat, *lites totius populi,* adeoque et meam. Tanta est multitudo litium totius populi, ut spes meae litis inchoandae diu differenda sit. Cf. Suet. Vesp. c. 10. et de centum-

8 Cf. Festus v. *Terminus,* Dionys. Halic. II, 9. Sicul. Flacc. de Term., Liv. I, 55. Lactant. Inst. I, 20. Ovid. Fast. II, 640—684. (ubi v. Heins. et Burm.) L. I. ff. de term. moto, (ubi v. Gothofr.) Cuiac. Obss. II, 5. Ouzel. ad Minuc. p. 15 sqq. Heyne ad Tibull. I, 1, 11. 12. (18) et Intpp. Deuteron. XIX.

9 Cf. Dionys. l. l. et Heins. ad Ovid. Fast. II, 644. 651. et 655.

viralibus iudiciis ac caussis, quarum exempla v. 36 sqq. memorantur, Ernesti clav. Cic., Turneb. Advers. IV, 3. et Intpp. Plin. Ep. I, 18. VI, 33. [10]

43. *tunc quoque*, lite iam inchoata.

44. *Subsellia sternuntur*, adponuntur et parantur, *tantum*, non etiam iustus iudicum numerus in iis sedet; sed quia maior eorum pars abest, iudicium differtur in aliud tempus.

45 sqq. *Caedicius* et *Fuscus* nomina non iudicum, opinor, sed patronorum caussarum; unde et *facundus* ille dicitur. Alius, ni fallor, *Caedicius* memoratur sup. XIII, 197. et lectio etiam h. l. dubia est. v. Var. Lect. *Fuscus* forte Aurelius Fuscus, patronus insignis huius temporis, de quo v. Martial. VII, 27. ubi etiam ob bibacitatem notatur, ut forsan h. l. et coniux eius sup. XII, 45. Alius videtur esse *Fuscus*, cuius mentio fit sup. IV, 112. ubi v. not. *ponente*, deponente, *lacernas*, ob aestum, ut putant, dum exspectat iudices et frigus captat, veluti vestium onere gravatus, et mox vel auditurus caussas, vel, si patronus est, acturus. [11]

10 Servius ad Virg. Aen. II, 102. „In ordine, inquit, dicebantur caussae, propter multitudinem vel tumultum festinantium, quum erat annus litium.“ Huius Servii, non aliorum, auctoritate freti contendunt interpretes, morem fuisse, ut per sortem ordinarentur caussae et in ordinem vel ordine (Gall. *au tour de rôle*) agerentur. Nonnulli ita h. l. interpretantur: diutissime mihi exspectandum erit, antequam inchoentur *lites totius populi*, h. e. conveniant ad iudicandum Centumviri, iudices electi ex tribubus et *toto populo*, apud quos litigandum est. Sed haec ratio durissima. Pithoeus Subseciv. II, 20. *annum* adcipit de certo anni tempore, quo convenerint iudices, et caussae totius populi agi coeperint.

11 Calderinus putabat, ostentationem Caedicii in lacernis carpi, et sensum h. l. esse: Raro iudicant Centumviri, et tum quoque, quum conveniunt iudicaturi, sedent otiosi, donec Caedicius iudex, taedio morae adfectus, lacernas suas deponere cupit. Cf. tamen sup. ad VII, 134. et h. l. Var. Lect.

46. Facete dicitur *iam micturiente*, tum ob longam sedendi et exspectandi moram, tum ob largam meri potionem. Memorabilis est, etsi non satis congruus, qui comparatur locus Macrob. Sat. III, 16. *C. Titius, vir aetatis Lucilianae, in oratione, qua legem Fanniam suasit, — describens homines prodigos in forum ad iudicandum ebrios commeantes, quaeque soleant sermocinari inter se, sic ait. Ludunt alea studiose unguentis delibuti — ubi horae decem sunt, iubent puerum vocari, ut comitium eat percunctatum, quid in foro gestum sit, — Inde ad comitium vadunt, ne litem faciant suam. Dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habeant. Veniunt in comitium tristes, iubent dicere, quorum negotium est, narrant; Iudex testes poscit; ipsus it mictum. Vbi redit, ait se audivisse omnia, tabulas poscit, literas inspicit, vix prae vino sustinet palpebras.*

46. *parati* ad dicendum causamque agendam, *digredimur* infecta re, frustrati exspectatione iudicum.

47. In foro, ubi litigamus, lente procedit lis nostra. Metaphora petita ab arena amphitheatri, et gladiatoribus, qui in ea pugnant.

48—50. Militibus contra quovis die, et quando vel quoties iis libet, tempus causae agendae conceditur, neque *res*, causa s. actio, *longo subflamine*, longa mora, (v. sup. ad VIII, 148.) *adteritur*, deterior vel mala fit, quum bona esset, et perditur. *Adterere* vel *terere*, ut Gr. τρίβειν et ἐπιτρίβειν, comminuere, imminuere, infirmare, perdere. *Subflamine adterere* etiam simpl. pro morari s. differre dici potest, vel *res* de re familiari adcipi, ne synonymae voces *res* et *lis* iungantur. Sed illa ratio praestiterit.

51—54. Militibus etiam (primum a Iul. Caesare, deinde ab Augusto, Tito, Domitiano, ac potissimum Ner-